

Adrian Ioniță
Beatrice Kelemen
Alexandru Simon

Adrian Ioniță
Beatrice Kelemen
Alexandru Simon

Minerva, III. Acta europaea, 14

AL WA
Prințul Negru al Vlahiei și vremurile sale

Minerva

III. Acta europaea

14.

Adrian Ioniță – Beatrice Kelemen – Alexandru Simon

AL WA

Series *Minerva*

Comitet științific

Ioan Bolovan, Constantin Bungău, Gheorghe Cliveti, Nicolae Edroiu, Rudolf Gräf, Eugen Nicolae, Paul-Hermet Niedermaier, Coriolan Horațiu Opreanu, Leonard Orban, Șerban Papacostea, Ioan-Aurel Pop, Vasile Pușcaș, Tudor Sălăgean, Victor Spinei, Vlad Vintilă Zirra

Comitet editorial

Ioan Albu, Dan Aparaschivei, Radu Băjenaru, Ion Cârja, Ileana Căzan, Ovidiu Cristea, Adrian Ioniță, Gheorghe Lazăr, Sabin Adrian Luca, Loránd Lajos Mádly, Andi Mihalache, Zeno Karl Pinter, Anca-Diana Popescu, Alexandru Simon, Sorin Șipoș, Ioan Marian Țiplic

Secțiuni

- I. *Homines et mores* (editor Ovidiu Cristea)
- II. *Fontes archaeologici* (editor Radu Băjenaru)
- III. *Acta europaea* (editor Andi Mihalache)
- IV. *Collectanea* (editor Ioan Marian Țiplic)

Editor

Alexandru Simon

DTP și redacție

Alexandru-Bogdan Bud, Oana Mihaela Tămaș

Din titlurile apărute:

Minerva, I. *Homines et mores*.

1. Alexandru-Bogdan **Bud**, *Limitele loialității dinastice: Iosif al II-lea și românii din Transilvania în Epoca Modernă* (2015), 336 p.
2. Bogdan **Mateescu**, *Recensământul și administrația publică în Țara Românească. Studiu de caz și documente de arhivă despre recensământul Țării Românești inițiat în 1837* (2015), 286 p.

Minerva, II. *Fontes archaeologici*.

1. Sorin-Cristian **Ailincăi**, *Trăind cu morții. Inmormântări în așezările de la începutul epocii fierului între Balcani, Tisa și Nistru* (2015), 218 p.
2. Vlad **Cărăbiș**, *Forme de habitat și fenomen funerar în Oltenia în cea de a doua epocă a fierului (secolele IV a. Chr-I p. Chr)* (2015), 176 p.

Minerva, III. *Acta europaea*.

1. Melania-Gabriela **Ciot**, *Idiosyncrasies and Interculturalism in Foreign Policy Decision-Making* (2015), 170 p.
2. Livia **Magina**, *La periferia Europei Centrale: studii privind Banatul medieval și premodern* (2015), 120 p.
3. Cosmin **Onofrei**, *Expansiune, societate și religie: Orientalii din Asia Mică în Dacia Romană* (2015), 130 p.
4. Vlad-Andrei **Lăzărescu**, *Locuirea în Transilvania din ultimele decenii ale provinciei Dacia și până la prăbușirea „imperiului” hunic (250-450)* (2015), 258 p.

Minerva, IV. *Collectanea*.

1. *Istorie, cultură, cunoaștere*, editor Ion **Cârja** (2015), 172 p.
2. *Oameni și comunități în jurul Carpaților*, editor Ioan Marian **Țiplic** (2015), 202 p.
3. *Structuri, reprezentări, identități*, editor Dan **Aparaschivei** (2015), 418 p.

Adrian Ioniță
Beatrice Kelemen
Alexandru Simon

AL WA

Prințul Negru
al
Vlahiei
și vremurile sale

Academia Română
Centrul de Studii Transilvane
Argonaut
Cluj-Napoca
2017

Despre autori:

Adrian **Ioniță** (N. 1967). CS I dr., Academia Română, Institutul de Arheologie *Vasile Pârvan* (București). E-mail: aionita67@yahoo.com.

Beatrice **Kelemen** (N. 1976). CS II, dr, Universitatea *Babeș-Bolyai*, Institutul de Bio-Nano-științe – Facultatea de Biologie și Geologie (Cluj-Napoca). E-mail: bea.kelemen@gmail.com.

Alexandru **Simon** (N. 1979). CS I, dr. habil., Universitatea *Babeș-Bolyai*, Centrul de Studiere a Populației – Academia Română, Centrul de Studii Transilvane (Cluj-Napoca). E-mail: alexandrusimon2003@gmail.com.

Lucrare sprijinită prin proiectul ANCS, PN-II-PT-PCCA-2011-3-1153 (2012-2016), *Genetic Evolution: New Evidences for the Study of Interconnected Structures. A Biomolecular Journey around the Carpathians from Ancient to Medieval Times.*

Coperta

I. Prima coroană a Țării Românești. Fragment din „*diadema de la Goranu*” (fotografie disponibilă la <http://www.muzeulvirtual.ro/expozitii/tezaurul-istoric/>).

IV. Inelul voievodului (*AL WA*) din Mormântul 10 din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Curtea de Argeș (fotografie Luminița Dumitriu).

© Autorii

Descrierea CIP a Bibliotecii Nationale a Romaniei

Ioniță, Adrian – Kelemen, Beatrice – Simon, Alexandru

AL WA: Prințul Negru *al Vlahiei și vremurile sale*/ Adrian Ioniță – Beatrice Kelemen – Alexandru Simon. – Cluj-Napoca: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane. – Cluj-Napoca: Argonaut. 2017.

788 p.

Bibliogr.

ISBN 978-606-8694-71-9

ISBN 978-973-109-738-1

94(498.2)

Cuprins

Descoperirea: <i>hic obiit...</i>	9
A. Timpul: <i>Iesus autem transiens</i>	31
Cele două <i>descălecaturi</i>	33
I. Răposatul din sarcofag	37
1. O bucată de boltă	39
2. O diademă	47
3. Două inele	57
4. Două pomelnice	64
II. Refacerea trecutului dorit	78
1. Lespedea, voievozii și <i>graffiti</i> -ul	79
2. Revenirea la normalitate	92
3. Încă o biserică	104
4. <i>Împărații pământului</i> de la Athos	120
III. Copii Țării lui Basarab și prima coroană a Vlahiei	137
1. Văduva și voievodul	137
2. <i>Principele și voivodissa</i>	154
3. <i>Rudele pierdute</i>	167
4. „Regișorul” <i>Vlahiei</i>	196

IV. Mormintele zidite ale Argeşului	206
1. Templul <i>Regelui David</i>	210
2. <i>Voivodissa Clara și Voivodissa Ana</i>	217
3. <i>Pancras al Valahiei</i>	224
4. <i>Meşterii Basarabilor</i>	235
 <i>Nicolae Voievod și Alexandru Voievod la Câmpulung și pe Argeş</i>	249
 B. Spațiul: <i>olachi romani</i>	253
 Viața după moarte	255
 I. <i>Basaraba Ivanko</i>	259
1. Moștenitorii de la <i>Velbujd și Posada</i>	259
2. <i>Zakonik</i> -ul lui Ștefan Dușan	265
3. <i>Basarabii</i>	271
4. <i>Verișorii de la Dunăre</i>	277
 II. Pomenirea soțului <i>nepoatei marelui voievod</i>	283
1. <i>Ariviștii</i>	283
2. Înălțarea <i>porfirogenetului</i> căzut	290
3. Împărații <i>isihaști</i>	303
4. <i>Pe atunci necredincios</i>	318
 III. Țara lui Alexandru de Belgrad, în Valahia, și a Clarei de Ungaria...	329
1. <i>Emulii</i>	329
2. <i>Trei gisanți</i>	341
3. <i>Fetele craiului și sfidarea valahă</i>	353
4. <i>Giulgiul valahilor romani</i>	370
 IV. Mormintele națiunii <i>Vlahiei</i>	388
1. Întoarcerea la Argeş	390
2. Între <i>Transsilvania și Cumania</i>	407
3. <i>Über walt</i>	422
4. Celălalt Sfânt Nicolae	449
 De la <i>Velbujd și Posada</i> la <i>Visegrád și Constantinopol</i>	475

C. Oamenii: <i>noli me tangere</i>	479
De la <i>Vlahia</i> și Vicina la <i>Ungrovlahia</i> și Curtea de Argeș	481
I. Nepoata din Serbia a lui <i>Negru Vodă de la Argis</i>	485
1. <i>Slava</i> lui Uroș	487
2. <i>Voislav, copilul</i> lui Alexandru	493
3. Trei ani	498
4. Bisericile <i>Vlahiei</i>	511
II. Amintirea <i>Vlahiei</i>	534
1. <i>Voicu, Vlaicu și Alexandru</i>	534
2. <i>Vlahia</i> de după <i>Vlahia</i>	541
3. <i>Națiunea Vlahiei și Mitropolia Ungrovlahiei</i>	551
4. Credincioșii Sfântului Nicolae de la Bari	562
III. <i>Vlahia</i> lui <i>Vladislav Voievod</i> și a <i>văduvei</i> lui <i>Alexandru Voievod</i>...	580
1. <i>Vlaicu Vodă și doamna Clara</i>	581
2. Mormintele lui Radu <i>cel Înțelept</i>	594
3. Urmașii <i>Vlahiei</i> și Ungariei	606
4. <i>Din mila lui Dumnezeu</i>	622
IV. Mormintele <i>Ungrovlahiei</i>	640
1. Lespedea ciobită	641
2. Oase și diademe	653
3. În umerii altarului	664
4. Cei fără nume	684
Culorile învierii și bisericile morții	711
Moștenirea: <i>pater semper incertus</i>...	715
Lista ilustrațiilor, a hărților și a figurilor	737
Descoperirea: <i>hic obiit</i>	739
A. Timpul: <i>Iesus autem transiens</i>	739
B. Spațiul: <i>olachi romani</i>	747
C. Oamenii: <i>noli me tangere</i>	751
Moștenirea: <i>pater semper incertus</i>	754

Bibliografie selectivă	757
I. Surse	759
1. Arhive și biblioteci	759
2. Ediții și izvoare	761
II. Istoriografie	771
1. Lucrări generale	771
2. Lucrări speciale	776

Descoperirea:

hic obiit...

Negru Vodă și locul său în vara anului 1920

Puține morminte i-au atras pe cei vii precum Mormântul 10 din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Curtea de Argeș. Multe răspunsuri și sensuri i-au fost asociate, fie documentate, fie arbitrare, fie – pur și simplu – interesate. Se potriveau numărului mormântului, singurul mormânt cu sarcofag descoperit în vara anului 1920 în interiorul bisericii. Numărul i-a fost dat arbitrar după încheierea cercetărilor, numărătoarea locurilor de veci începând de lângă altarul lăcașului și coborând spre pronaos, în care, de un secol, odihneau fondatorii dinastiei de *cancelari* ai României, Brătienii.

Încoronat în moarte cu o diademă, răposatul din acel mormânt era primul stăpânitor al unei părți din România Mare, adus lumii acelor zile înainte de coroana de oțel de la Alba Iulia, așezată pe capul lui Ferdinand doi ani mai târziu și mai devreme pe cel al lui Carol, întâiul rege al României, care odihnea din toamna lui 1914 în vecini la Argeș, în rezidita biserică a Mănăstirii lui Neagoe *Basarab*. Un simbol politic, (re)politizat de la descoperirea sa, defunctul din Mormântul 10 nu a avut liniște. Poate nici nu i se cuvenea, atât din vremea sa, cât și din timpul care ni l-a readus fără sfială.

Istoria Mormântului 10 este povestea României Mari, o jucărie scumpă căzută în mâinile celor pregătiți prin ambiție pentru dar, însă care nu au știut ce să facă cu acesta. La o lună de la Trianon, unde Transilvania și cea mai mare parte din Maramureșul și Banatul Regatului Ungariei reveniseră României, și la trei ani după ce țărani țâșniseră de la scaldă împotriva nemților, de sub pardoseala bisericii domnești de la Argeș s-a întrupat un schelet poleit. Nici acesta, nici cei care l-au găsit poate nu și-au dorit-o.

Domnii români de la începuturile țărilor, strânse într-un regat secole mai târziu, erau niște țărani mai înstăriți, buni și drepți, stăpânind de pe prispă în numele unor dorințe izvorâte nu din vremurile Evului Mediu, ci din timpul *Sămănătorismului*, care căutase să purifice România în ajunul Primului Război Mondial de „excese modernizării”. Răposatul ridicat din sarcofag de sub giulgiu era orice numai nu un țaran scăpat de sub gloanțele trase de către guvernul liberal ținut de Brătieni împotriva răsculaților la 1907, treisprezece ani înaintea căutărilor arheologice de la Argeș.

În cel mai bun caz, el era o opincă cu nestemate, iar pietrele prețioase îi erau cam ungare. Chiar și așa, regele a venit la Curtea de Argeș ca să vadă ceva ce nimeni nu credea că există, cu atât mai puțin după ce soldații germani aruncaseră – după modelul eteriștilor la moartea lui Tudor Vladimirescu – osemintele lui Mircea *cel Bătrân* de la Cozia și izbiseră craniul lui Radu *cel Mare* de la Dealu, crezând că-i aparține lui Mihai *Viteazul*, cel

plecat deja în bejenie în Moldova. Iar după Ferdinand au pornit și ceilalți – mai puțin timizi – făuritori ai României Mari. La Argeș au sosit și Brătienii, și Iuliu Maniu, și Alexandru Vaida Voievod. Au venit împreună.

În ziua în care ei au ajuns, de sub dale a mai ieșit ceva, un nume: *Voislav, fiul Marelui Alexandru Voievod*. Era singura lespede descoperită aproape intactă în biserică, sub dalele ei, în afara celor păstrate – fără mormânt – în pronaos: „piatra lui *Negru Vodă*” și „statuia lui *Negru Vodă*”. Pe deasupra, numele de pe lespede găsită în timpul vizitei de stat era sârbesc. Nici Republica de la Timișoara, nici Banatul Mare nu erau în acea vreme prea departe. Trecuse o săptămână de când Mormântul 10 fusese găsit.

Defunctul din mormântul nedorit arăta a nobil *ungur*. Singurul nume, care se putea citi cu adevărat în biserică de la Argeș, era slav de suflet. Nimic mai greșit pentru dorita Românie Mare, oficializată în acea vară.

Așezată sub semnul înfruntării dintre ortodoxie și catolicism, dintre români și maghiari, precum o așternuse Alexandru Davila pe scenă prin *Vlaicu-Vodă* (1902), nașterea ca stat a românilor (*valahi* după sursele vremurilor medievale) se deosebea – măcar după aparențe – de ceea ce i-ar fi fost potrivit timpului descoperirii Mormântului 10. În el și în jurul său, aveai bogăție, nu aveai ortodoxie, în mod cert nu pură, și mai țineai – prin *Voislav* – un nume din spațiul stăpânit de Belgrad, sigur în vara lui 1920.

Nici granița pe Dunăre, nici cea pe Carpați nu erau garantate, așa cum se dorise: cea dintâi aducea – în definitiv – un prieten României Mari; cât o privește pe cea de a doua, ideea formării Țării Românești de către un *Negru Vodă* venit din Transilvania (așa cum afirmau cronicile) fusese eliminată de știință cu vreo două decenii înaintea apariției României Mari. La 1920 Carpații fuseseră încă trecuți fără ca România să aibă în spate „legitimitatea reînțoarcerii lui *Negru Vodă*”. Alte legitimități au trebuit făurite.

Iar celui din Mormântul 10 i se spunea – de la vremea descoperirii sale – *Negru Vodă*. Nu era însă acel *Negru Vodă* care după cronici trecuse munții la 1290, ci Radu I *Negru Vodă*, părintele lui Mircea I *cel Bătrân*. După chipul acelui voievod fusese plăsmuit întemeietorul țării. Aceasta era ce susținuseră și impuseseră de la trecerea dintre secole Bogdan Petriceicu Hasdeu și – mai ales – Dimitrie Onciul, președintele Academiei Române la 1920.

Poate că nu este de mirare de ce nu s-a observat că sub biserică, cea păstrată până astăzi, se găseau fundațiile de piatră ale unei biserițe mai vechi. Bănuț de când mai erau doar cinci ani până la Belvedere, când parte din Transilvania a fost reînțoarsă Ungariei, în continuare regat (1940), mai

vechiul lăcaș a fost identificat (1969) abia după intrarea oștilor sovietice în Cehoslovacia și ridicarea în piață a unei iluzii de la balcon (1968), în Bucureștiul devenit capitală la mult timp după ce Argeșul încetase să mai fie.

Așa cum catolicismul și înrudirile zdruncinau începuturile Moldovei până la Nistru (prin cel dintâi duce al ei, *Lațcu*, și prin *Mușata*, mama fraților Petru și Roman, al cărei sânge le asigurase domnia, dând dinastia care odihnea în bisericile Bucovinei, revenite și ele Regatului României după Primul Război Mondial), o fantomă începea să bântuie nașterea Țării Românești. Întrebări retorice și construcții prea artificiale, dar atât de frumoase prin simplitatea lor primară ascunsă – mai mult ori mai puțin – sub cuvinte meșteșugite, au năpădit – o vorbă la fel de simplă – știința, până au ajuns (prea) aproape de a o strivi. Pas cu pas, am ajuns în cea mai cumplită vară a ultimelor două decenii. În 2012, istoria *valahilor* se refăcuse în jurul câtorva certitudini prigonitoare, liniștitoare însă prin biciul lor.

Începând din anii 1920, timpul cernuse opțiunile printr-o sită așezată de însuși Nicolae Iorga: cea a colaborării româno-orientale, prima dată cu pecenegii, apoi cu cumanii și – în special – cu tătarii. Astfel, s-au plămădit statele românilor și domnia lor ortodoxă. Cronicile și tradițiile mai tinere decât timpul veacurilor XIII-XIV, dar mult mai bătrâne decât zilele secolului al XX-lea, susțineau însă – atât în Moldova, cât și în Țara Românească – că țările se formaseră luptând – cruciat – cu tătarii. Luptele au fost reduse de scrisul istoric la un *intermezzo* în istoria genezei statelor românilor, de-sigur urmașii Romei, dar desăvârșiți statal de către Hoarda de Aur și Bizanț.

Compromisul oriental, totuși pe măsura tuturor acordurilor reale făcute și încălcate de către conducătorii românilor de-a lungul secolelor, s-a întors împotriva istoriei românilor prinse în jocul dihotomiilor de diaspora română de la Paris – prin Matei Cazacu și Neagu Djuvara – din anii 2000. Între timp, dinspre nord-vest de la Budapesta și Cluj, știința se „re-descăleca” în numele renunțării la naționalismele care o erodaseră. Fie și numai soarta Mormântului 10 dădea dreptate acestei abordări, acestui crez în definitiv.

Răscolind vechi temeri, fundamentate deja de Pompiliu Eliade (în *Influența franceză asupra spiritului public în România*, în 1898) și de Dumitru Drăghicescu (în *Din psihologia poporului român*, în 1907, tot înaintea descoperirii răposatului din Mormântul 10, „un *nabab* între *săraci*”), adevărurile, postulate ori teoreme, au împânzit întreaga istorie a românilor: „suntem proști civilizați cu greu”; „suntem frumoși prin nesupunere”; „suntem slabi genetic”; „suntem din piatră de când lumea”. Sunt sentințe cu executare.

Certitudinilor declamate adesea cu nesaț li s-au opus, li s-au alăturat mai curând, îndoieli formulate politicos ori condescendent, în mod frecvent însă la fel de corozive pentru știință precum certitudinile (fiind de tipul: specificul – național – ortodox care reducea substanța actelor apusene ale domnilor Moldovei și Țării Românești ori colaborarea *creștino-musulmană* a *valahilor* cu *turcii* otomani, mai ales, care – de fapt – prima în raport cu confederarea *creștină* sau niciodată, „sigur” de prea puține ori, românii s-au ridicat – „în mod cert” nu voluntar – la înălțimea exigențelor apusene, trecute sau nu prin Ungaria ori Polonia). Așezarea atenției mai mult pe informațiile rămase din epoca căreia i se aplică certitudinile și dubiile decât pe cele din urmă apare astfel drept o soluție mai potrivită decât ralierea la o ideologie ori numai metodologie, „paturi ale lui Procust” în definitiv. Câteva observații pe marginea doar a datelor disponibile deja în vara anului 1920 (valabile în mare parte și după) trebuie făcute.

În secolul al XIV-lea, până la 1373, ca entitate de tip statal, *valahii* nu au fost numiți vreodată *schismatici*. Au fost amintiți drept recent convertiți, cu accent pe cei aflați sub autoritate ungară directă. După *Posada*, Carol-Robert i-a legat prin Basarab de *schismă* de câteva ori, dar nu și zelosul său fiu Ludovic. Au fost numiți în schimb *păgâni* prin anii 1310. Anturajul athonit al lui Ioan al VI-lea Paleologul, venit la Buda, i-a considerat nedemni de a fi numiți *creștini*. I-a oferit argumentația lui Ludovic pentru ofensiva împotriva sârbilor și – în subsidiar – a *valahilor* la 1366. Tot atunci, cel târziu, *valahii* au dispărut definitiv dintre membrii „parlamentului” Transilvaniei.

A-i judeca drept *ortodocși* ori – dimpotrivă – *catolici* (indiferent de rațiunile interne și externe, bizantine, bulgare, cumane, sârbe ori ungare, din spatele acestor încadrări) este o greșală. Totuși, este una frecventă, indiferent de tabăra susținută. Este și firească pe de altă parte, deoarece reflectă temelia acestor identități. Ea a fost și este dată cu precădere de acuzații și injurii la adresa *valahilor*, fie datorită *lătiniei* lor (predominant din partea bizantină și sud-slavă), fie din cauza *schismei* lor (în special dinspre mediile ungare și polone, și mai puțin – surprinzător poate – dinspre cel pontifical). Este de fapt un alt motiv pentru a lăsa soarta „masei *valahe*” în mâna surșelor vremii, oricât de puține, de lapidare sau de vădit subiective ar fi ele.

Același lucru ar trebui să fie valabil și sub raport etnic. În definitiv, nici cronicile din vremea *ortodoxă* a Țării Românești nu au pretins că începuturile ar fi fost strict românești (*valahe*). Chiar dacă a fost apoi contestat, fiind socotit invenție, și deși cronicarii nu au ezitat în a rearanja complet domniile

primilor voievozi (altfel – în mod interesant – decât în Moldova), textul – poate prea – celebru al începuturilor Țării Românești se cuvine reamintit:

[...] *Iar când a fost cursul anilor 6798 [1289-1290], fiind în Țara-Ungurească un Voivod ce l-au chemat Radul Negru Vodă, mare herțeg pre Amlaș și Făgăraș, ridicatu-s-au de acolo cu toată Casa lui și cu mulțime de noroade: români, păpistași, sași și tot felul de oameni și pogorându-se pre apa Dâmboviței, început-au a face țară nouă. În-tâiu au făcut orașul ce-i zic Câmpulung, cu biserică mare, frumoasă și înaltă. De acolo au descălecat la Argeș și iarăși au făcut oraș mare și și-au pus scaun de domnie, zidind curți de piatră și case domnești și biserică mare și frumoasă. Iar noroadele ce pogorâseră cu dânsul s-au tins pre sub podgorie, ajungând până la apa Șiretului și până la Brăila, iar alții s-au tins în jos, peste tot locul, de au făcut orașe și sate până la marginea Dunării și până la Olt. Atunce și Basarabeștii, cu toată boierimea ce era mai înainte preste Olt, s-au sculat cu toții de au venit la Radul Vodă, închinându-se să fie supt porunca lui și numai el să fie preste toți. [...] Și în acest chip tocmitu-ș-au Radul Vodă țara cu bună pace, că încă nu era de turci împresurată. Și au domnit până la moarte, îngropându-l la biserica lui din Argeș. Și au domnit ani 24 [până la 1313-1314]. De aici începe povestea altor domni, carii au venit pe urma Negrului Vodă, precum arată mai jos. [l-au urmat: Mihail (19 ani), Dan (23 ani), frate cu Mircea Vodă Bătrânul și l-au ucis Șușman Vodă, domnul sârbilor (în fapt al bulgarilor), când era cursul anilor de la Adam 6864 (1355-1356; în istorie: 1386), Alexandru (27 ani), și Mircea Voivod Bătrânul (29 ani; i.e. 32 de ani), îngropat la Cozia, învingătorul lui Baiezet Sultanul.] [...]*

Ce s-a numit *V(a)lahia* ori *Ungrovlahia* a fost prezentat – la mult timp după veacurile XIII-XIV (din această cauză de pildă sașii, care îmbrățișaseră Reforma, erau înfățișați separat de *papistași*) – drept un efort colectiv sub un nume *românesc* (*valah*). Era asumarea – indiferent de rit (sigur după cronici) – a unei identități (statale) și a unui interes (deopotrivă colectiv și personal). Din această perspectivă, în mod cert, disputele privind esența *ortodoxă* sau *catolică* (termeni folosiți oricum de ambele Biserici și impuși distinctiv tot după amintita Reformă), cumană ori română, a începuturilor au semnatificat – și semnifică – dezmembrarea unei construcții de frontieră.

Afirmarea naturii multietnice a nucleului care a *descălecat* (adică „a cucerit”, în special după sensul termenului din surse, ori „a întemeiat”, cu precădere în istoriografie) Țara Românească are importanța sa și în raport cu un alt subiect delicat: folosirea termenului de *rumân* (*valah*) pentru șerb (iobag) în Țara Românească (dar – iarăși în mod interesant – nu și în Moldova) în special din vremea lui Mihai Viteazul și sigur înaintea celor mai vechi forme păstrate ale cronicilor dintre Carpații Meridionali și Dunărea de Jos. La 1480, când elitele de la particulara frontieră estică a Țării Ro-

mânești (Brăila, Buzău și Râmnicu Sărat) l-au înfruntat pe Ștefan al III-lea *cel Mare*, intitulat domn al *Moldovlahiei*, ele i-au respins pretenția de a-l întrona pe *fiul său*, numit Mircea, în numele *boierilor, cnezilor și al vlahilor*.

Ia Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn a toată Țara Moldovlahiei. Scrie Domnia mea tuturor boierilor mari și mici, tuturor juzilor și judecătorilor și tuturor siromahilor, de la mic la mare, din tot Ținutul Brăiliei [Buzăului și Râmnicului în a doua proclamație identică]. După aceasta, astfel să vă fie spre știință: am luat Domnia mea la mine pe fiul Domniei mele Mircea Voievod și nu am să las de la mine, ci am să stau pentru binele lui întocmai ca pentru al meu, eu însumi cu capul meu și cu boierii mei și cu toată țara mea, ca să-și dobândească baștina sa, Țara Vlahiei, întrucât îi este dreaptă baștină a lui, așa cum Dumnezeu știe și voi știți. Drept aceea, grăiesc vouă: în care ceas veți vedea această scrisoare a Domniei mele, voi, în acel ceas, să vă întoarceți la locurile voastre, fiecare pe unde a fost și pe unde ați șezut mai înainte, cu tot avutul vostru, cine cât îl are, și păziți-vă averea și arați pe unde ați arat și mai înainte, fără nicio frică, grijă și îndoială. Astfel, să știți că nu ne gândim vouă a face vreun rău și vreo pagubă, ci puteți să vă hrăniți și să trăiți în pace. Iar cei dintre voi care voiesc să vină la Domnia mea și la fiul Domniei mele, Mircea Voievod, vor fi miluiți, păziți și cinstiți de Domnia mea și de fiul Domniei mele, Mircea Voievod. Iar aceasta este credința Domniei mele și credința boierilor Domniei mele, mari și mici. Scris în Târgu de Jos [Roman], martie 15 <1480>. [Răspunsul/ răspunsurile de mai jos au fost copiate pe versoul proclamației/ proclamațiilor, descoperite în arhiva Brașovului în anii 1890. Până atunci, după cum a recunoscut Ion Bianu (1931), când a publicat șpalturile de la Viena din 1905 ale lui Grigore Tocilescu (+ 1909), niciun istoric român, inclusiv din tânărul Regat al României, nu se învrednicise să intre în arhivele ardelene.]

De la toți boierii brăileni [buzoieni și râmniceni în cel de al doilea răspuns identic] și de la toți cnezii și de la toți vlahii, scriem ție domnului moldovenesc, Ștefane Voievod. Ai tu oare omenie, ai tu minte, ai tu creieri de-ți prăpădești cerneala și hârtia pentru un fiu de curvă, fiul Călțunei, și zici că-ți este fiu? Dacă-ți este fiu și vrei să-i faci bine, atunci lasă-l să fie după moartea ta domn în locul tău, iar pe mamă-sa ia-o și ține-o să-ți fie doamnă; cum au ținut-o în țara noastră toți pescarii din Brăila, ține-o și tu să-ți fie doamnă. Și învață-ți țara ta cum să te slujească, iar de noi să te ferești; căci de cauți dușman, ai să-l găsești. Și așa să știi: domn avem, mare și bun, și avem pace din toate părțile; și să știi că toți pe capete vom veni asupra ta și vom sta pe lângă domnul nostru, Basarab Voievod, măcar de ar fi să ne pierdem capetele. [Cele două răspunsuri nu purtau dată.]

Atletul Papalității, Ștefan, vroia să-l detroneze pe Basarab al IV-lea Țepeluș, sprijinit de Mehmed al II-lea, Patriarhia Ecumenică de Constantinopol și – măcar în parte – de Muntele Athos (unde văduva lui Murad al II-lea, Mara Branković, îl făcuse moștenitor al ei – la Hilandar – pe Basarab al IV-lea).

Răspunsul primit de Ștefan al III-lea *cel Mare* reprezintă cea mai veche mărturie pentru existența unei categorii a *vlahilor* distinctă de boieri și de

cnezi. Textul a intrat însă în istorie mai ales pentru vulgaritatea sa (motiv pentru care în 2001 a fost considerat elocvent – spre deosebire de proclamația lui Ștefan – pentru mentalitatea politică românească într-o culegere de texte privind istoria României). Prin context, pe când încă *vlahii* însemnau numai oameni de rând (cuvânt evitat – evident voit datorită răspunsului – de Ștefan, el folosind *siromah*), răspunsul *muntean*, schițează repererele unui proces desăvârșit – cronologic în mod cert – sub dominație otomană.

În fapt, privind proiectele – așa-numite *dacice* – făurite în jurul Transilvaniei de Sigismund Báthory ori de Gabriel Bethlen și dominația exercitată asupra Transilvaniei, a Țării Românești și a Moldovei de către Înalta Poartă (mai ales după 1538-1541), *valahizarea* șerbului pare să corespundă unei disoluții regionale între doi poli (unul predominant reformat, Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, și altul musulman, cu sprijin ortodox). Este – dincolo de orice discuție și interpretare – opusul vremii în care sub un nume *valah* s-au ridicat Țara Românească și Moldova. Din această cauză, oricât de tentante ar fi jocurile cu informațiile ulterioare și semnificațiile acestora, ele trebuie evitate pentru a putea înțelege secolele XIII-XIV (din nou, ceva ce nu a fost întotdeauna cazul). *Rumânia* este folosită numai pentru priceperea – în măsura posibilului – a sensului și a greutateii mărturiilor târzii (hrisoave, cronici ori pomelnice) asupra primilor ani de viață statală în jurul Carpaților, alta decât cea bizantină, bulgară, sârbă, tătară sau ungară (pentru a ne referi numai la marile puteri rămase la vremea apariției Țării lui Basarab, ori chiar a Basarabilor, după *Posada*).

Câteva raporturi numerice de forțe (demografice și militare) pot fi folosite. Ele nu oferă atât certitudini (prea mult dorite), cât arată gradul de relativitate care trebuie asociat oricărei considerații privind acele vremuri, teoretic un timp al legitimității neîndoielnice, practic un timp al dubiului.

Ungaria secolului al XIV-lea avea înainte de Moartea Neagră o populație de vreo 1 700 000 de suflete (un sfert din aceasta trăia sigur în Transilvania). Densitatea de locuire era de aproximativ 6 oameni pe kilometru pătrat. Numărul cumanilor nu trecea poate de 100 000. În schimb, ei, precum orice populație militarizată în serviciul coroanei (secuiei de pildă, iar apoi – mai ales din vremea Huniazilor – *valahii* din sudul Transilvaniei), furnizau cam 40 % din efectivul maxim al oștii regale. În mod cert, cumanii dădeau 16 000 de oșteni la 1278 (sunt câteva date general cunoscute și acceptate, indiferent de naționalitate și de interpretare, de la istoricii maghiari Gyula Kristó și Pál Engel la istoricii români Matei Cazacu și Șerban Papacostea).

În comparație, la „bătălia națiunilor” de la Velbujd (dintre coaliția condusă de țarul Mihail Șișman al Bulgariei și sârbii și mercenarii germani ai lui Ștefan Uroș al III-lea Dečanski), care a premers *Posada* în vara lui 1330, au participat vreo 30 000 de oșteni, împărțiți în mod aproape egal între adversari. Cu cel mult 15 000 de oșteni (printre care – după cum se știe – numeroși cumani), Carol-Robert a pornit în toamnă împotriva lui Basarab.

Dincolo de controverse (de la polemica dintre Nicolae Stoicescu și Dinu C. Giurescu la începutul anilor 1970, la exagerările provocate de omagierea lui *Mircea cel Mare* în a doua jumătate a anilor 1980), populația aflată sub stăpânirea lui Basarab și a fiilor săi (după Carol-Robert) la 1330 nu depășea 400 000 de suflete (fiind foarte probabil mai mică decât cea a Transilvaniei). În cazul în care cumanii, răspândiți pe teritoriile viitoarelor state *valahe*, nu ar fi migrat în două valuri mari (1227, 1238) pe teritoriul propriu-zis al Regatului Ungariei (fiind așezați în interfluviul Dunăre-Tisa, în așa-numita *Kiskunság*, „Mica Cumaniei”), ei ar fi reprezentat desigur o minoritate deloc neglijabilă și poate chiar o majoritate relativă din punct de vedere militar.

Pe de altă parte, după aproape un secol de lupte, alături de bulgari, cumani, sârbi, unguri ori tătari, la sud de Carpați se puteau aduna destul de ușor cel puțin tot atâția oșteni cu câți venise Carol-Robert la 1330. O arată cel mai bine poate cunoscuta exagerare *italiană* a celor 10 000 de *armuri* comandate în 1377 de Radu I *al Bulgariei* la Veneția, aliata sa împotriva lui Ludovic I al Ungariei. Este de înțeles astfel și de ce a fost nevoie de vreo 12 ani de lupte și înțelegeri între Ludovic și *valahii* lui Vladislav I *Vlaicu* dintre Carpați și Dunărea de Jos (1365-1377) pentru care regele să obțină 4 ani de *pace* aparent constantă cu Țara Românească până la moartea sa (1382).

Tot din rândul cifrelor, trebuie amintită suma oferită de Basarab lui Carol-Robert pentru răscumpărarea domniei sale la 1330 (sunt câteva valori calculate de Octavian Iliescu încă din anul 1962, rămase valabile ca repere în mod sigur până astăzi). Basarab a vrut să-i dea – pe loc – 7 000 de mărci de argint lui Carol-Robert (de 14 ori „impozitul anual” al sașilor), adică minimum 1 400 kg argint sau cel puțin 21 000 de florini de aur (bogăția răposatului din Mormântul 10 nu a fost deloc întâmplătoare). Era o cincime din prețul stabilit (100 000 de florini de aur) de frații Ludovic și Ștefan cu unchiul lor matern, regele Cazimir al III-lea al Poloniei, pentru Halici (1350).

După capelanul lui Ludovic I, Ioan de Târnave, pentru cumpărarea tronului neapoletan al fiului ei mijlociu, Andrei, Elisabeta Piast, văduva lui Carol-Robert a avut la 1343 un buget de 27 000 de *mărci de argint* și 21 000 de

mărci de aur și o jumătate de găleată de florini (peste 6 600 kg de argint, 5 100 kg de aur și spre 300 000 de florini în numerar după estimările lui Pál Engel). În total ar fi fost vorba de vreo 1 700 000 de florini de aur. Astfel, fie estimările maghiare, bazate pe o sursă menită să crească gloria Angevinilor de la Buda, sunt exagerate (trebuind reduse – prin comparație cu cazul *valah* de la 1330 – la jumătate cel puțin), fie estimările românești au fost prea ponderate, valoarea sumei oferite de Basarab lui Carol-Robert trecând bine de 100 000 de florini de aur (adică cam jumătate din bugetul anual maximal al regelui Ungariei la acea vreme). În orice caz, rămân două certitudini:

1. Carol-Robert avea tot dreptul să considere insuficientă despăgubirea oferită de Basarab (fie pentru că era prea mică în raport cu valoarea litigiului, fie pentru că știa că poate obține mai mult de la acesta). 2. Chiar înainte de a prezenta plecarea Elisabetei în *Italia*, Ioan de Târnave (care scria după moartea lui Ludovic) amintise împăcarea dintre Ludovic, venit în Transilvania, și Alexandru, voievodul Țării Românești (cel din urmă, *monarh*, el fiind *principe* precum Ludovic, *sau baron prea puternic*, după cronicar, acceptase să-l recunoască pe Ludovic, fiul lui Carol, drept suzeranul său, rămânându-i apoi credincios, spre marea ușurare a cronicarului și a regelui).

[Capitolul *De obedientia Alexandri Voyvode Transalpini*] *Cum autem esset in partibus memoratis, quidam Princeps seu baro potentissimus Alexander Vayuoda Transalpinus dicioni eiusdem subiectus, qui tempore predicti Karoli Regis patris sui a via fidelitatis divertendo rebellaverat, et per multa tempora in rebellione permanserat, audita pietatis ac eciam potestatis eiusdem Regis Lodovici fama, ad ipsum sponte personaliter veniens circa confinia ipsarum partium [ale Transilvaniei] ad pedes Regie Maiestatis humo tenus est prostratus et ad obedientiam et fidelitatem debitam reductus et integratus, solemniam munera, xenia et clenodia presentando, et suum dominium sub Sacra Corona recognoscendo, cum gaudio et leticia ad propria remeavit, et ab illo tempore fidelitatem conservavit.* [Am reprodus la rândul nostru textul bine cunoscut cronicarilor munteni, sigur de la Radu Greceanu, logofătul lui Constantin Brâncoveanu, încoace, și istoriografiei române a secolului al XIX-lea, începând cu Bogdan Petriceicu Hasdeu.]

Textul citat a făcut obiectul a numeroase discuții, unele la limita personală a polemicii. S-a contestat orice formă de închinare înainte de mijlocul anilor 1350, mai ales de la Emil Lăzărescu (1946) și Maria Holban (1956). Aceasta a culminat, chiar în istoriografia maghiară, la sfârșitul anilor 1990 cu afirmația lui Pál Engel că Nicolae-Alexandru i s-a supus lui Ludovic abia la 1359, socotit altminteri anul „independenței” Țării Românești în istoriografia română prin apariția oficială a Mitropoliei *Ungrovlahiei* în mai 1359.

Un pasaj din memoriile secretarului lui Constantin Brâncoveanu, Antonio Maria del Chiaro, ar putea lămuri resorturile disputelor moderne:

Se va mira poate oricine negăsind aici istoria domnilor acelei țări, care ar fi putut fi dată atât de ușor la lumină pe cale lesnicioasă a tiparului, dar trebuie știut că fiecare boier român păstrează la sine și păzește cu grijă acel manuscris, în care viața domnilor este descrisă, atât în bine, cât și în rău, după cum acel domn a fost cu bunăvoință sau cu dușmănie față de acel neam.// Unii <boieri> depun cea mai mare silință pentru ca fiii lor să fie pătrunși de mici de asemenea istorii, astfel încât să li se întipărească în minte cât mai puternic, și cu timpul ele devin tradiții de netăgăduit. [Textul era cunoscut istoriografiei române sigur prin ediția lui Nicolae Iorga din 1914 (o traducere în română fusese deja publicată în anul 1863, ea dispărând însă complet din circulație mai apoi). Tot în 1914 a fost descoperit mormântul secret din București al lui Brâncoveanu.]

Din aceste cronici, existente la începutul secolului al XVIII-lea, doar un mănunchi a supraviețuit până la sfârșitul veacului următor. Nici soarta documentelor medievale *valahe* nu a fost mult mai blândă, dimpotrivă chiar.

Din Ungaria secolului al XIII-lea s-au păstrat aproximativ 10 000 de documente (poate într-adevăr numai 1-2% din totalul înscrisurilor din acea vreme, situația fiind sigur mai proastă în cazul istoriei Bulgariei și Serbiei, intrate sub stăpânire otomană). În epoca angevină, practica scrisului a crescut aproape exponențial. În Țara Românească, până la privilegiul nedatat emis de Vladislav I pentru Tismana (1374?), nu avem un singur act intern, cu toate că documentele ungare, pontificale ori sârbești indică o clară practică a comunicării scrise în mediul politic *valah* încă de dinainte de *Posada*.

Situația documentelor interne păstrate din Țara Românească (cel mai adesea legate de mănăstiri, firești apărătoare și depozitare ale drepturilor lor) nu se modifică substanțial până la sfârșitul secolului al XV-lea. Atunci numărul lor ajunge la 300, adică, pentru a lua drept termen de comparație anul 1345 al afirmării *valahilor romani* sub Alexandru *Basarab* de către papa Clement al VI-lea, la mai puțin de o treime din numărul surselor regestate în 2013 (928 mai exact) pentru istoria Ungariei angevine în acel an 1345.

Realitatea documentară medievală pare să fi fost complet alta. O arată însăși soarta arhivelor săsești în care a fost găsită și „disputa epistolară” dintre Ștefan al III-lea *cel Mare* și „boierii de margine” ai Țării Românești. În 1905, Ioan Bogdan a numărat (a renumărat după prima ediție din 1902) 250 de acte în slavonă, păstrate la Brașov și emise în Țara Românească până la moartea lui Radu al IV-lea *cel Mare* (1508). Dintre ele, numai 14 % (35 de documente) aveau dată (22 aveau datare completă, iar 13 nu purtau an).

Restul de 86% nu conținea vreun element de datare (procentajul trece de 90% dacă ne raportăm la totalul de 472 de documente numărate de către Grigore Tocilescu, concomitent cu Ioan Bogdan, dar cu datări nesigure, singura certitudine fiind că o bună parte dintre aceste hrisoave erau ulterioare domniilor lui Neagoe *Basarab* și Radu *de la Afumați*). Erau misive practic cotidiene (îndrăznim a le numi „sms-uri medievale”) ale unei elite (domn, boieri sau ierarhi) care nu scia „din an în Paște”, sigur nu în slavonă. În comparație, tot în ediția lui Bogdan, din cele 62 de acte în latină identificate (în mod interesant niciunul anterior anului 1431), doar 6 nu aveau datare completă, lipsind luna (și chiar ziua), dar nu și anul (indiferent de emitent).

Trei-patru note pot fi formulate astfel: 1. În Țara Românească s-a scris mult și s-a păstrat puțin (sigur începând cu secolul al XIX-lea când sursele au început să fie publicate în mod – progresiv – științific). 2. Cel puțin jumătate din izvoarele ajunse până la noi s-au păstrat în afara teritoriului propriu-zis al Țării Românești, în Transilvania (pentru a nu aminti și scrisorile domnești păstrate în original sau în copie în arhive austriece, germane, italiene ori ungare). 3. În bună măsură, de la începuturile Țării Românești (în așteptarea unor reale cercetări arheologice moderne și obiective), istoria ei trebuie scrisă pornind „din exterior spre interior” (fapt valabil și pentru Moldova). 4. Cu excepția în primul rând a privilegiilor domnești, problema nedatării (sigur nu prin an) a documentelor *valahe* păstrate în Transilvania este valabilă și pentru Moldova (sub rezerva – fundamentală – dată de dispariția cvasicompletă a oricărei corespondențe între Ștefan al III-lea și sași după ce acesta a primit domeniul în Transilvania de la regele Matia Corvin).

Însumat, se pot întrezări elementele care au scris și rescris istoria medievală a *valahilor*. De dragul unei comodități izbăvitoare, s-a uitat voluntar de multe ori – din 1920 (și de mai devreme) și până astăzi – ce i-a făcut nevolnici și ce i-a făcut puternici pe *valahi*, iar mai apoi pe români. Cele mai multe dintre aceste daruri – otrăvite sau nu – fuseseră deja așternute în Mormântul 10. Poate ele vor aduce mai multe întrebări, decât rezolvări.

Este poate și firesc. Oricum, greu de crezut că altfel cenușii imperiu al „enigmelor” și al „miracolelor” se va risipi. Probabil, poate sigur, și deoarece „ne-am făcut-o cu mâna noastră”, fără drept de a-i învinovăți pe alții.

Aceasta a dus și la „metodologia” noastră. Mormântul ocupă un spațiu. În el vine un om. El rămâne în timp. Nici omul, nici timpul, nici spațiul nu pot fi dați înapoi. Este povestea simplă a celui din Mormântul 10 și a semenilor săi. Istoria poate fi doar arta de a da șanse egale divizațiilor morți.

De la așezarea defunctului încoronat cu diademă în sarcofag în cursul secolului al XIV-lea (în orice interpretare științifică desprinsă din ultimul veac de studii), istoria Mormântului 10 este istoria a – măcar – două rupturi. 1. Prin inventar (îmbrăcăminte și inele mai ales), răposatul reprezenta Apusul de rit *latin* în Răsăritul majoritar de rit *grec*, dominat de dinaintea mijlocului secolului al XIII-lea de urmașii lui Genghis Han, până cel târziu/ puțin (în funcție de interpretare), până la mijlocul veacului următor și *Moartea Neagră* (până la ciumă, a cărei declanșare a fost asociată aceluiași urmași, cei care ar fi aruncat cadavre peste zidurile coloniei genoveze Caffa din Crimeea). 2. Prin liniștea sa sub rândurile de dale ale Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc*, datând tot din secolul al XIV-lea (de această dată, „numai” în mai toate interpretările științifice, în special până la săpăturile arheologice din 1920, existând și opinia că lăcașul ar fi fost mai vechi cu un secol), soarta (ori „viața de după moarte”) a defunctului, „aproape” un cruciat între călăreți orientali și călugări *greci*, corespunde „desfacerii” de Apus, după ce acel Occident adusese ruptura – definitivă sub raport politic, temporară sub raport confesional – de Răsăritul tătarilor și al „lumilor” sălășluite pe Bosfor (de unde a venit apoi în mai 1359 recunoașterea Mitropoliei *Ungrovlahiei*, iar în octombrie 1370 desprinderea din și sub aceasta a Mitropoliei Severinului).

De la descoperirea răposatului stăpânitor în vara anului 1920 (și mai apoi – 49 de ani mai târziu – de la identificarea fundațiilor unui mai vechi lăcaș sub Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc*), istoria istoriei Mormântului 10 este istoria a alte – cel puțin – două rupturi. 1. Sarcofagul a fost găsit și dezvelit la o lună după Pacea de la Trianon. Prin acesta, cea mai mare parte a teritoriilor de la est de Tisa ale Regatului Ungariei revenea Regatului României. Se pune capăt – politic – Primului Război Mondial pentru București. Fusese un război în care el intrase împotriva aproape a tuturor obligațiilor contractuale statale (ale fostelor Principate Unite dunărene) și dinastice (ale membrilor – „radiați” ulterior – ai Casei de Hohenzollern). 2. În dreptul sarcofagului au fost descoperite fundațiile unei mai vechi biserici în vremea unei noi – temporare – reînțoarceri *cu fața spre Apus* a României (devenită din regat republică populară și – de curând la 1969 – socialistă). Peste doar câțiva ani, ea avea să primească un președinte cu sceptru, deschizându-i-se calea „național-comunismului”. Trecutul (re)devenea o „jucărie” periculoasă, deopotrivă – la aproape trei decenii de la căderea Zidului Berlinului ar trebui să putem admite aceasta – pentru susținătorii „regimului”, cât și pentru adversarii săi, oriunde se vor fi găsit aceștia în acele decenii.

Fiecare dintre rupturile identificate („nu de astăzi sau de ieri”) – între-pătrunse de natura umană și de rescrierea trecutului – merită privită și înțeleasă, atât cât o permit pe de o parte informațiile – păstrate – de epocă și pe de altă parte propriile subiectivități, în încercarea de a evita căderea în dulcea prăpastie a adevărului absolut. Totodată, fiecare dintre rupturi a reflectat „mai multe” *V(a)lahii* și ulterior „mai multe” *României*, „divizarea” sau – în cuvintele modernității – „regionalizarea” nefiind atribute ale ultimului veac, ale comunismului sau ale Uniunii Europene (ori ale *Eurasiei*). Două „clipe” medievale pot fi grăitoare în aceste cadre trecute peste timp.

1. În anul *Hegirei* 697 (1297-1298), Nogay s-a ridicat împotriva lui Tokta, hanul Hoardei de Aur. De aproape trei decenii, Nogay domina teritoriile rânduite din perspectivă (estică) tătară de Dunărea de Jos și de Gurile ei. La 1291-1292, el cucerise și Severinul de care – pentru Buda sigur – ținea Oltenia (numită *Țara Severinului* la acea vreme). Nogay a pierdut (1299), dar fiul său, Chaka, a mai rezistat (1300-1301). *Țara valahilor și a rușilor* (în această ordine) i-a fost ostilă, fiind arsă de încă fideliile lui Chaka. Când nu a mai avut scăpare, nici măcar în *țara iașilor*, Chaka a căutat refugiu în *țara valahilor* (numai a acestora). De acolo avea să-i vină moartea. Trădat de cei care trebuiau să-i fie credincioși pe ambele maluri ale Dunării, a fost executat la Târnovo. Toate aceste informații, „din zilele *descălecatului*”, sunt cunoscute din înregistrările – publicate începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea – ale administrației Egiptului Mameluc. După majoritatea istoricilor, voievodul din Mormântul 10 a trăit, a murit sigur, sub semnul *iredentei* „anti-tătare”.

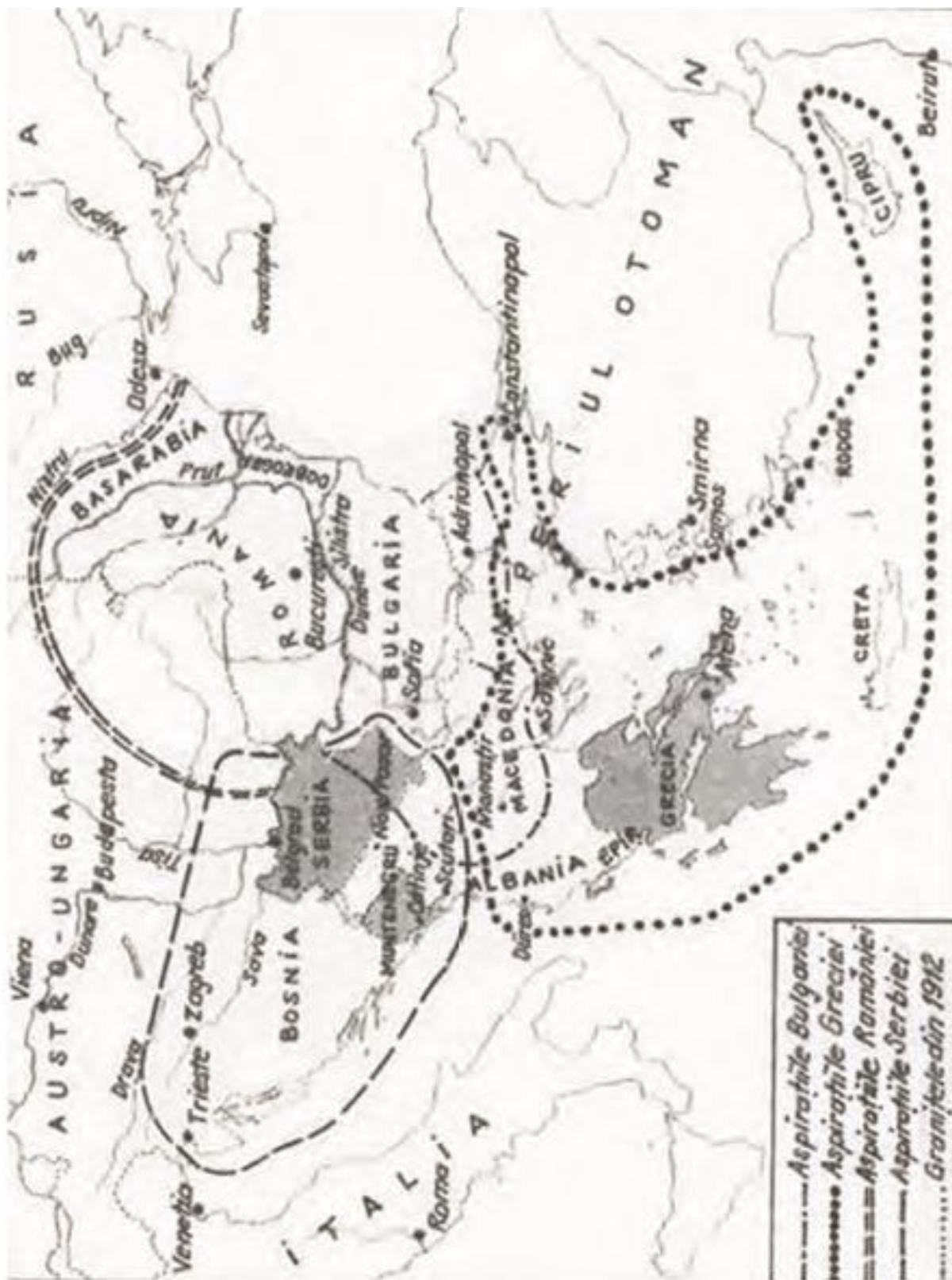
2. La 1370, Patriarhia Ecumenică de Constantinopol a decis înființarea Mitropoliei Severinului. O făcea la solicitarea *stăpânilor* din părțile *Ungrovlahiei*. Nu spunea nimic despre marele voievod al țării. Acesta era prea curtat de Papalitate. Datele din registrele Marii Biserici și ale Vaticanului sunt știute de la mijlocul secolului al XIX-lea. După cei mai mulți istorici, în mai puțin de 15 ani după 1370, un voievod a fost așezat în acel Mormânt 10.

Cele două cazuri pot fi (prudent spus) două exemple de „trădare” *valahă* (din perspectivă centralistă, tătară și apoi *valahă*) și de „auto-determinare” *valahă* (din perspectivă regională, creștină, „ulterior” *ortodoxă*). Sunt cuvinte cerute încă din Evul Mediu. Prin el însuși, răposatul din Mormântul 10 a reprezentat mai mult decât o problemă de inventar, atât la vremea pomenirii sale de șapte ani, cât și în timpul prelungitei sale descoperiri. „S-a înstăpânit” deopotrivă peste trecut și prezent. Este concluzia „absurdă”, impusă de vechi și noi conflicte și controverse, care trebuie înscrisă din introducere.

Izvoarele citate mai sus pot fi găsite, în ordinea citării lor în text și împreună cu alte referințe, în *Istoria Țării Românești. 1290-1690*, ediție Constantin Greceanu, Dan Simionescu, București, 1960, pp. 2-3; Grigore Tocilescu, *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1346-1603. Din arhivele orașelor Brașov și Bistrița*, București, 1931 [Wien, 1905], nos. 397-398, pp. 399-401; nos. 492-493, pp. 511-513; [Ioan de Târnave (Kükülö), *Vita Ludovici*, în] Ioan Thuróczy, *Chronica Hungarorum*, I. *Textus*, ediție Erzsébet Galántai, Gyula Kristó, Budapest, 1985, p. 162; *Călători străini*, VIII. 1689-1716, editori Maria Holban, Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1983, p. 381; *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды* [Colecție de materiale privind istoria Hoardei de Aur], editor Владимир Густавович Тизенгаузен [Ernst Woldemar von Tiesenhausen], I. *Извлечения из арабских источников* [Extrase din izvoarele arabe], Sankt-Petersburg, 1884, pp. 116-117, 160-161; Augustin Theiner, *Vetera monumenta historica Hungarica sacram illustrantia*, I. *Ab Honorio PP. III usque ad Cementem PP. VI*, Roma, 1859, no. 191, pp. 97-98; Franz Miklosich, Joseph Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, I, Wien, 1860, no. 281, p. 535. Sursele latine transilvane au fost completate – prin munca arhivarilor sași și maghiari – în colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XV-1. *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardeleni Bistrița, Brașov, Sibiu, 1358-1600*, editor Nicolae Iorga, București, 1911.

Pentru finanțele și resursele amintite în introducere, a se vedea Octavian Iliescu, „Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab voievod regelui Carol Robert (1330)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), V (1962), pp. 133-150; Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV-XV*, București, 1973 (cu recenzia lui Nicolae Stoicescu din *Studii și Materiale de Istorie Medie*, VIII (1975), pp. 240-245); Pál Engel, „Die Monarchie der Anjoukönige in Ungarn”, în *Die Blüte der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*, editor Marc Löwener, Wiesbaden, 2004, pp. 169-182, în special la p. 175.

Pentru principalele referințe, polemice și documentare, asupra începuturilor Țării Românești, vezi Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei Românești (1230-1380)* (= *Etymologicum Magnum Romaniae*, IV), București, 1898; Dimitrie Onciul, *Originile Principatelor Române*, București, 1899; N. Iorga, „Imperiul Cumanilor și domnia lui Băsarabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în Evul Mediu”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București), seria a III-a, VIII (1928), pp. 97-103; Emil Lazărescu, „Despre relațiile lui Nicolae Alexandru Voievod cu ungurii”, *Revista Istorică* (București), XXXII (1946), [1-12], pp. 115-139; Maria Holban, „Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, I (1956), pp. 7-62; N. Stoicescu, „Descălecat sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr”, în *Constituirea statelor feudale românești*, editor N. Stoicescu, București, 1980, pp. 50-97; Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între Cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993; P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, ediție Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006, (mai ales pp. 192-193); Matei Cazacu, Dan <Ioan> Mureșan, *Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești*, Chișinău, 2013; Neagu Djuvara, Thocomerius–Negru Vodă. *Un voievod de origine cumană la începuturile Țării Românești. Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă*, București, 2015² [textele de bază au fost publicate în 2007 și 2009].

Granițele din 1912 și revendicările teritoriale ale statelor implicate în cele două războaie balcanice (1912-1913)

Situația politică a Balcanilor în anul 1923 după Primul Război Mondial și încheierea războiului greco-turc

**Frontierele din Răsăritul Europei la începutul celui de al Doilea Război Mondial
(1 septembrie 1939)**

Pentru înțelegerea contextului istoric și istoriografic al Mormântului 10, atât în raport cu vremea descoperirii sale în anul 1920, cât și în relație cu evoluțiile din ultimele decenii, mai ales începând din anii 1980, câteva hărți, realizate recent în cadrul vechiului colectiv al *Istoriei militare a poporului român*, coordonat odinioară de Ilie Ceaușescu, pot aduce lămuriri, mai vechi și mai noi (hărțile provin din studiul generalului Mihail E. Ionescu, „Al Doilea Război Balcanic: retrospectivă la centenar”, *Revista de Istorie Militară* (București), NS, [XXIV] (2013), 5-6, pp. 5-17). Prin realizare și prin ținte, hărțile reflectă deopo-

trivă limitele și interesele unor vremuri, care – adesea – par să fi rămas neschimbate (în acest context, merită amintite studiile reunite în *La diplomatie des Etats Angevins aux XIIIe et XIVe siècles*, editori Zoltán Korde, István Petrovics, Roma-Szeged, 2010; *L'Ungheria angioina (=Bibliotheca Academiae Hungariae-Roma. Studia, III)*, editor Enikő Csukovits, Roma, 2013, primul volum fiind – sensibil - mai echilibrat științific decât mai recenta culegere).

Frontierele răsăritene la vremea atacului Germaniei asupra Uniunii Sovietice
(22 iunie 1941)

Hărțile acestea mai arată și de ce unele teme rămân de actualitate, iar altele sunt evitate, cu prudență mai mult sau mai puțin justificată. Hărțile se potrivesc și spiritului unor istoriografii declarat militante (indiferent de cauză) din perioada războaielor veacului trecut și din vremea ultimelor două decenii ale acestuia, două decenii sigur de tranziție.

Frontierele din Răsăritul Europei după al Doilea Război Mondial și Pacea de la Paris (1947)

În cele din urmă, dar nu în ultimul rând, hărțile arată sigur cât de mult (ori, în fapt, cât de puțin) am evoluat și – în raport cu paginile următoare – câte au rămas la fel de la 1300.

Estul și Sud-Estul Europei la sfârșitul războaielor iugoslave (1991-2001), după destrămarea Uniunii Sovietice (1991) și înaintea intrării Cehiei, Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Poloniei, Slovaciei, Sloveniei, Ungariei (2004), Bulgariei, României (2007) și Croației (2013) în Uniunea Europeană

A.

Timpul:

Iesus autem transiens

Răposatul din Mormântul 10 din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Curtea de Argeș în vara anului 2012

Cele două descălecături

La 1350, Țara Românească avea vârsta statală a Ungariei și a Poloniei de la 1050, dacă nu chiar de la 950. Spre sud era de un leat cu Serbia și al Doilea Țarat Bulgar de la 1200. Celor patru începuturile le fuseseră tumultoase. Aparent nu și cele ale Țării Românești, exceptând *lupta istorică* cu Ungaria.

Din punct de vedere regal ungar, Țara Românească (nenumită vreodată astfel de către Buda), era rânduită din două entități distincte: 1. Banatul de Severin, cu anexa sa Țara Severinului (Oltenia), parte a Regatului Ungariei; 2. *Părțile transalpine* (Muntenia) incluse – sigur sub Béla al IV-lea în diploma ioanită (1247) – în Regatul Cumaniei, încredințat Budei de către Roma. Până la 1300, în ele s-au așezat și sașii, în jurul unui comite la Câmpulung.

Țara (*Ungrovlahia* pentru Bizanț, *Vlahia* pentru Papalitate), avea și alte „pretenții” în Ungaria. 1. La vest de Severin (dincolo de Mehadia în Banatul de astăzi). 2-3. La nord de Carpați, în Voievodatul Transilvaniei, în Țara Hațegului (unită sigur cu părțile *gorjene* ale Țării Severinului până în anii 1270 și – dacă ele nu se legau doar de Țara Loviștei de pe Olt – cu pământurile viitorului Ducat al Amlășului din vecinătatea Sibiului săsesc) și în Țara Făgărașului (alt ducat *ungar* al domniei, atestat în mod cert după 1366).

Fostul *protectorat dunărean* – direct și prin „arendaș” bulgar – al Hoardei de Aur (mai ales între anii 1290 și 1310), numit și Țara lui Basarab (de unguri, sârbi, *nemți* și chiar la curia papală), a fost împins de luptele dintre tătari și de *cruciadele* angevine spre Gurile Dunării. Ele erau disputate creștin de genovezi, bulgari ori *romei*, divizați la rândul lor, spre profitul *valahilor*.

Țara Românească era un conglomerat, „pestriș” pentru unii. Se aseamăna cu România Mare din anul 1920 când a fost descoperit Mormântul 10 de la Argeș. Încă din acele vremuri, acesta a fost datat între anii 1310 și 1380.

Disputată de vecini și de Biserici, țara a ajuns până la mijlocul anilor 1370 să unească – prin fetele ei – marginile răsăritene ale *Creștinătății*. Cele știute la 1920 erau: 1-2. Elisabeta, *fiica voievodului Alexandru*, căsătorită cu ducele Vladislav al II-lea de Oppeln (în Silezia Poloniei la 1920), mama Ágnes-Elisabetei de Moravia (în Cehoslovacia la 1920), *regina romanilor* de la 1410; 3-4. Ana, *fiica doamnei Clara*, *văduva voievodului Alexandru* la 1370, căsătorită cu Ioan Strațimir, *împăratul Bulgariei*, mama Doroteei, *regina Bosniei* (în Iugoslavia la 1920) din 1377. 5. *Ancha*, tot copila Clarei, *regina Serbiei* la 1370 pentru Urban al V-lea. 6. Fiica lui Basarab de la *Posada*, Teodora, căsătorită cu Ioan Alexandru, țar al Bulgariei din 1331, mama lui Strațimir.

Măreția ansamblului contrasta cu imaginea de țărani înstăriți dorită – si multan deținerii acestor informații – pentru primii voievozi. Corespundea însă bogăției inventarului Mormântului 10. În vara lui 1920, el pusese capăt acelei teorii sămănătoriste a începuturilor, oțelite prin *Răscoala de la 1907* și prin tranșeele *Marelui Război*. Cu trecerea timpului (începând din însăși România anilor 1950), păienjenișul dinastic *valah* din anii 1300 s-a risipit, precum România Mare. S-a risipit rețeaua pe care regina Maria căutase să o (re)creeze prin copiii ei și guvernul României să-o (re)genereze prin *Mica Antantă* și *Înțelegerea Balcanică* (eliminând însă două componente medievale esențiale, Bulgaria și Ungaria, și adăugând una inexistentă, Grecia/Bizanțul). La sfârșitul anilor 1990 din ea mai rămăsese doar legătura bulgară.

Păienjenișul a fost în fapt înlocuit cu o dispută *genetică* asupra purității începuturilor statelor medievale românești: ortodocși (*schismatici*) versus catolici (*papistași*), români (*romani* sau și *daci*, ori numai *daci*) versus cumani (adică *orientali*). Concomitent, în istoriografie (în țară și în afară), *valahii* au fost reduși la „instrumente docile” și *emuli* (ai Budei sau ai Constantinopolului), tânjind ori la regii Apusului, ori la împărații coborâți de pe Athos. Asemenea gânduri bântuiau de dinainte de 1920, de la începutul secolului, de la *Statele Unite ale Austriei Mari* (1905) și *Balcicul celui de al Doilea Război Balcanic* (1913). Între ele, istoria putea fi redusă la nimicuri potrivite.

Soarta era oarecum firească. *Valahii, românii* cum își spuneau ei (și îi accepta cu acest nume doar Roma, nu Bizanțul), apăruseră „de nicăieri”, în esența, precum însăși România Mare. Practic, între *descălecatul* lui *Negru Vodă* venit din Făgăraș la sud de munți, datat în cronici la *anul 1290*, cu care începea – oficial – formarea Țării Românești, și afirmarea *valahilor romani* peste *părțile sirmiene* („bănățene”), *transilvane* („ardelene”) și *transalpine* („moldo-vlahe”) *ale Ungariei* (1345) trecuse tot atâta vreme precum între venirea lui Carol de Hohenzollern – via Orșova – la București (1866) și *Tratatul de la Trianon* (1920), care consfințea România Mare. Iar Mormântul 10 de la Curtea de Argeș a fost descoperit la nici două luni după Trianon.

Istoria ridicării statale românești îngropată în Mormântul 10 s-a stins – între Apus și Răsărit – împreună cu Regatul României. A reapărut – la fel de straniu și „pe neașteptate” ca la 1920 – împreună cu „independența” Republicii Socialiste a României la sfârșitul anilor 1960. Ducea însă aceleași „păcate burgheze” precum în urmă cu patru decenii. Anii de după 1945-1947 nu făcuseră decât să înmulțească aceste păcate, prin frici și „șopârle”. La trecerea dintre anii 1970 și 1980, situația istorică era deja „interbelică”.

Înfrânte prea adesea de dihotomii simpliste, câteva nuanțe se ascunseră de la 1920. Săpăturile arheologice, din acea vară, plănuite de dinainte de Primul Război Mondial și de intrarea României în acesta (1914-1916), au descoperit cel puțin un mormânt neprofanat (un sarcofag) în interiorul Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Argeș. Era socotită – pe bună dreptate atunci – cea mai veche biserică de zid în picioare din Regatul României.

Cercetările nu au surprins însă existența unei mai vechi biserici în naosul lăcașului, deși fundațiile acesteia (considerate *substrucții*) au apărut în timpul săpăturilor. Bogatul mormânt intact nu a fost astfel pus – oficial – în relație și cu prima biserică înainte de mijlocul anilor 1930 când îndoielile legate de cercetările de la 1920 se înmulțiseră. Sigur din punct de vedere cronologic, subiectul a fost redeschis abia pe fondul accentuării crizelor și conflictelor din societatea românească (cu precădere cele după anii 1930-1933).

Întrebările argeșene și-au mai făcut apariția la 1955 și 1961-1963 la – tot în mod cert din punct de vedere cronologic – capetele sinuoasei tranziții de la perioada stalinistă la cea „liberală” (1953-1964). Existența unei mai vechi biserici a fost confirmată la 1969, în urma noilor săpături începute la 1967, cele două reperi închizând anul „frondei” lui Nicolae Ceaușescu (1968).

Un deceniu mai târziu (1978-1984), în vremea impunerii „național-comunismului” și a începerii plății datoriei externe a României, subiectul Argeș a fost declarat închis în parametrii stabiliți deja în anii 1920, cu câteva nuanțe. Cea mai importantă dintre acestea era desigur existența unei prime biserici, datată oficial la începutul secolului al XIII-lea, cu vreo 150 de ani înaintea lăcașului de astăzi. Indiferent de tabără, de interpretarea susținută, datele nu au fost puse în discuție după 1989 ori 2000 pe fondul schimbărilor începute și al disputelor identitare asupra sorții vechi și noi a României.

Cel puțin după toate aparențele, coordonatele moderne par să fi fost măcar la fel de importante precum cele medievale pentru reprezentarea formării statale românești, ultima din *Europa* în esență. Albania, la 1267, Lituania, în 1251, ori Ucraina, inclusiv prin Rusia Haliciană la 1253, existau nominal ca regate din secolul al XIII-lea. Importanța reperelor sporește datorită realității că românii (*valahii* în surse) au fost poporul al cărui stat nu i-a purtat numele (intern ori extern, ca în cazul *Ungariei maghiarilor*), teritoriul său neprimind nicio denumire oficială antichizantă (*Boemia*, de la boii vremii lui Cezar, în cazul *Țărilor Cehe*). Constatarea înzidește o realitate înșelătoare precum însăși Mormântul 10 și – mai aproape de zilele noastre – de coordonatele „naționalismului” sau ale „europenismului” românesc.

Numeroase lucrări alcătuiesc ansamblul aparent eclectic al formării medievale și moderne a României. Câteva merită reținute în acest context, indiferent de opiniile susținute.

Pentru statalitatea europeană medievală și geneza *valahă*: Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu Românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988¹; Florin Curta, *South-eastern Europe in the Middle Ages, 500-1250* (=Cambridge Medieval Textbooks, [XVIII]), Cambridge, 2006; Victor Spinei, *The Romanians and the Turkic People North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, VI), Leiden-Boston-Köln, 2009; *Central Europe in the High Middle Ages* (=Cambridge Medieval Textbooks, [XXV]), editori Nora Berend, Przemysław Urbańczyk, Przemysław Wiszewski, Cambridge, 2013; *The Expansion of Central Europe in the Middle Ages* (=The Expansion of Latin Europe, [VII]), editor N. Berend, London-New York, 2013.

Pentru „particularitățile” teritoriale ale *Vlahiei* și ale *Țărilor Române*: Cristian Nicolae Apetrei, *Reședințe boierești din Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2009; Virgil Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, XX), Leiden-Boston-Köln, 2012; Marian Coman, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, Iași, 2013; Alexandru Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)*, Târgoviște, 2014; Alexandru Ciocîltan, *Comunitățile germane la sud de Carpați în Evul Mediu (secolele XIII-XVIII)*, Brăila, 2015; Tudor Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century The Rise of the Congregational System* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, XXXVII), Leiden-Boston-Köln, 2016.

Mica Antantă (Cehoslovacia-Iugoslavia-România) formată între 12 august 1920 și 7 iunie 1921, întârziată (de la 1921-1924) *Înțelegere Balcanică* (Grecia-Iugoslavia-România-Turcia), de pe 9 februarie 1934, și căsătoriile *iugoslave* și *grecești* ale Casei de România (27 februarie și 10 martie 1921, 8 iunie 1922) în contextul Tratatului de la Trianon (4 iunie 1920), intrat în vigoare pe 31 iulie 1921, și al săpăturilor – publicate în 1923 (după moartea lui Dimitrie Onciul, președintele Academiei Române, pe 20 martie), din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Curtea de Argeș (20 iulie-10 septembrie 1920): Virgil Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeșului”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. 134-152; Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, București, 1968; Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic 1919-1939*, București, 1981; Frederic C. Nanu, *Politica externă a României. 1919-1933*, ediție Valeriu-Florin Dobrinescu, Liliana Roșca, Emanuela Ungureanu, Iași, 1993; Daniel Citirigă, *Diplomația Coroanei: Casa Regală a României în Europa Centrală și de Sud-Est în perioada interbelică* (=Minerva, III, 12), Cluj-Napoca, 2015.

Pentru „textul” și „contextul” noilor cercetări de la Curtea de Argeș (1967-1973): Pavel Chihaia, „Date noi despre necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș”, *Argesis* (Pitești), II (1969), pp. 133-166; Nicolae Constantinescu, „La résidence d’Argeș des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches”, *Revue des Études Sud-Est Européennes* (Bucarest), VIII (1970), 1, pp. 5-31; Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1993² [1972], pp. 277-311; *Anii 1973-1979. Cronica unui sfârșit de sistem* (=Analele Sighet, X), București, 2003; Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, 2007, pp. 314-381.

I. Răposatul din sarcofag

Descoperit de Virgil Drăghiceanu pe 31 iulie 1920¹, defunctul din Mormântul 10 a fost identificat cu Radu I († c. 1383)², Vladislav I († c. 1377), mai ales după săpăturile lui Nicolae Constantinescu (1969-1971)³, ori cu însuși Basarab I de către Nicolae Iorga⁴. Socotit bunicul celor doi, considerați fiii lui Nicolae-Alexandru, Basarab *se pristăvoise la Câmpulung* în 6860 (1351-1352), conform *graffiti*-ului descoperit în Biserica Domnească de la Argeș la sfârșitul săpăturilor din 1920⁵. Anterior, pe baza domniei de 26 *de ani* în cronici a lui Nicolae-Alexandru († 16 noiembrie 1364, pe epitaful funerar de la Câmpulung)⁶ și a autorității lui Dimitrie Onciul, președintele Academiei Române (1920-1923)⁷, moartea lui Basarab „de la *Posada*” era așezată pe la 1338⁸.

Despărțite de aproape opt decenii și unite de descoperirea în 1969 a unei biserici mai vechi din anii 1200 (presupuse încă de la 1935) sub actuala biserică⁹, două opinii de bun simț – ale lui Aurelian Sacerdoțeanu (1935)¹⁰ și Laurențiu Rădvan (2011)¹¹ – s-au regăsit în scris și prea puțin în interpre-

¹ Vezi al său „Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeșului”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. 134-152, aici la p. 138.

² Identificare păstrată de Constantin C. și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II. *De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, 1976, pp. 33-34.

³ Însușită, spre exemplu, de către Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (a. 1324-1881)*, I. *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, pp. 75, 77.

⁴ Idee exprimată întâia oară în nota din *Revista Istorică* (București), VI (1920), 7-9, p. 179.

⁵ A se vedea „raportul” lui Drăghiceanu din *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, pp. 178-179.

⁶ Considerații recente asupra lespezii de mici dimensiuni la Ioan Albu, *Memoria epigrafică în Europa Centrală și de Sud-Est (Evul Mediu și Epoca Premodernă)*, Sibiu, 2014, pp. 165-166.

⁷ Vezi chiar textul său, „Anul morții marelui Basarab voievod”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 101-104. Jumătate din articol erau ilustrații.

⁸ Idem, *Originile Principatelor Române*, București, 1899, pp. 175-176, 180-188, notele 82, 88.

⁹ „La rece”: N. Constantinescu, *Curtea de Argeș. 1200-1400. Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, pp. 83-89. „La cald”: Idem, „La résidence d’Argeș des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches”, *Revue des Études Sud-Est Européennes* (Bucarest), VIII (1970), 1, pp. 5-31. Data-tă la 1984 pe la 1200 (*Curtea de Argeș*, pp. 88-89; manuscris predat într-o primă variantă prin 1979; citările sugerează finalizarea sa în 1982), biserica a fost zidită sigur după anul 1241 după invazia tătară, care nu a atins-o, după cum recunoștea însuși Constantinescu.

¹⁰ „Mormântul de la Argeș și zidirea bisericii domnești”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXVIII (1935), pp. 49-57. A fost – și rămâne – indiscutabil marele său merit.

¹¹ *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul secolului al XIII-lea- începutul secolului al XVI-lea)*, Iași, 2011, p. 128, nota 98. Era tot ce se putea spune în lipsa unor noi cercetări.

tare¹². Înclinau spre o datare timpurie a Mormântului 10 în raport cu biserica existentă, zidită și pictată după 1350 (după 1365 conform lui Constantinescu), în decurs de cel mult 10-15 ani¹³. Acesta era și singurul mormânt neprofanat găsit la 1920, alături de Mormântul 11 (al unui tânăr), de la picioarele sale, socotit însă o invenție – mai apoi – de către Constantinescu¹⁴.

„Romantismul” cercetărilor arheologice conduse de Drăghiceanu¹⁵ a primit asupra onestității și a logicii dovedite de el¹⁶. Atenția a fost îndepărtată de la izvoarele de căpătâi pentru orice analiză: jurnalul săpăturilor lui Drăghiceanu și „stratigrafia” Mormântului 10 publicată de el¹⁷. Mai ales după identificarea Bisericii Argeș I (1969)¹⁸, erau date esențiale și totodată singurele „surse primare” asupra descoperirii Mormântului 10¹⁹. Iar acesta, în care de pe la 1923 răposatul a fost păstrat – drept exponat – sub sticlă (până după 1970), nici nu a mai fost cercetat arheologic cu ocazia noilor săpături²⁰.

[...] Deasupra lespezii aflată peste bloc, pe o grosime de 0,25 m, se afla zidit un zid de bolovani, prins la colțuri de bucăți mari de piatră tuf-calcar ce s-a întrebuințat și în apareiajul bisericii. Spre picioare se află zidită o cărămidă mare de 33×26×5 cm, apoi o bucată mare dintr-o **boltă sfărâmată**, formată din cărămizi așezate pe multe, dar dispusă peste lepede pe lat. Aceste cărămizi au dimensiunile 28,5×14×4 cm, restul zidului bolovani prinși în mortar. Era evident că această zidire, care la prima vedere dedea impresia unui postament executat pentru nivelmentul pardoselii bisericii, nu era decât pecetia mormântului ce aveam să descopăr. După ce sparg acest zid de bolovani, ridic lepedea care nu era decât capacul unui sarcofag, pe care îl deschid, printr-o fericită potrivire a soartei, chiar pe partea pe unde fusese închis odinioară [...] (Virgil Drăghiceanu, pe 31 iulie 1920)²¹.

¹² Vezi (în limite profesionale) și Pavel Chihaia, „Necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș”, în Idem, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, pp. 12-25.

¹³ Indiferent de caracterul atribuit mențiunii morții lui Basarab (act contemporan ori gest de memorie), interpretările au ajuns la un consens în această privință. Finalizarea „mai rapidă” a bisericii (1350/1351-1369) a fost demonstrată prima dată de Sacerdoțeanu.

¹⁴ Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 147; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 101. În pofida locației, Mormântul 11 (în dreapta picioarelor sarcofagului din Mormântul 10) a fost descoperit la 5 săptămâni (pe 7 septembrie), după Mormântul 10 (pe 31 iulie 1920).

¹⁵ Cea mai dură critică îi aparține desigur lui Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 16-23.

¹⁶ Vezi, cu inerente scăpări, V. Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 9-76.

¹⁷ Vezi „Jurnalul săpăturilor”, pp. 137-139; „Curtea Domnească din Argeș”, p. 40 (fig. 29).

¹⁸ Distincția Argeș I-Argeș II a fost introdusă de către profesorul Răzvan Theodorescu.

¹⁹ O explicație „vine” de la Câmpulung. La un an de la publicarea rezultatelor de la Argeș (1923), Drăghiceanu a săpat la Câmpulung (1924). „Raportul” a fost tipărit abia în 1964.

²⁰ Motivele omisiunii ne scapă. După descoperirea Bisericii Argeș I, nu avea justificare.

²¹ Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 138. Pasajul este mai mult decât elocvent.

1. O bucată de boltă

Bolta sfărâmată, o expresie cheie, i-a scăpat lui Drăghiceanu, dar – apoi (tot aparent) – și lui Sacerdoțeanu și Constantinescu²². Mormântul fusese acoperit cu un strat de zidărie gros de circa 25 cm, compus din bolovani, tuf-calcar și cărămizi de două feluri²³. Acest strat²⁴ era suprapus de pardoseala de secol XIV a Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* (Argeș II), formată dintr-un mortar gălbui cu o grosime de 5 cm²⁵. Maniera de construcție a stratului de zidărie (considerat inițial de nivelare sau substrucție a celor doi stâlpi din partea sudică a naosului) indica un act voit realizat prin materialele aflate la îndemână: bolovani și tuf (care se observă și în paramentul Bisericii Argeș II), dar și de resturile unei bolți sfărâmate²⁶. Stratul nu poate fi confundat cu o depunere oarecare – și întâmplătoare – de moloz peste sarcofag²⁷.

Inițial, Constantinescu a lăsat impresia că socotea Mormântul 10²⁸ drept anterior bisericii actuale²⁹. Apoi i l-a atribuit lui Vladislav, deși era acoperit de o bucată din bolta Bisericii Argeș I, identificată tot de către el³⁰. Mormântul a fost în fapt „resigilat”, pentru aproape o jumătate de veac. Cam tot atâta vreme se scursese și între cercetările de la 1920 și cele de la 1969-1971 și – apoi – între acestea din urmă și revenirea din iunie 2012³¹. Iar răposatul din Mormântul 10 a fost și singurul defunct descoperit la 1920 neinclus în analiza antropologică oficială³². Calota craniană i-a fost însă secționată.

²² Drăghiceanu a reacționat la ipoteza lui Sacerdoțeanu (1935) abia în 1955 în *Mitropolia Olteniei* (Craiova). Iar „raportul” de la Câmpulung (1924), a fost publicat în 1964 „în replică” la studiul lui Chihaia, apărut tot în *Biserica Ortodoxă Română* (București), în 1961.

²³ *Bolovani[i] prinși în mortar* era o altă expresie care – totuși – cu greu putea fi ignorată.

²⁴ Trebuie precizat: această „acoperire” a fost identificată numai în cazul Mormântului 10.

²⁵ După cum se observa cu claritate încă de la „stratigrafia” și „jurnalul” lui Drăghiceanu.

²⁶ Imaginea frapantă a bolții ar fi fost pierdută definitiv dacă Drăghiceanu nu o reda.

²⁷ Ne putem întreba de ce diverși specialiști nu au remarcat acest caracter „neaccidental”.

²⁸ Rândurile și planurile din „La résidence d’Argeș”, pp. 5-31, duc în această direcție.

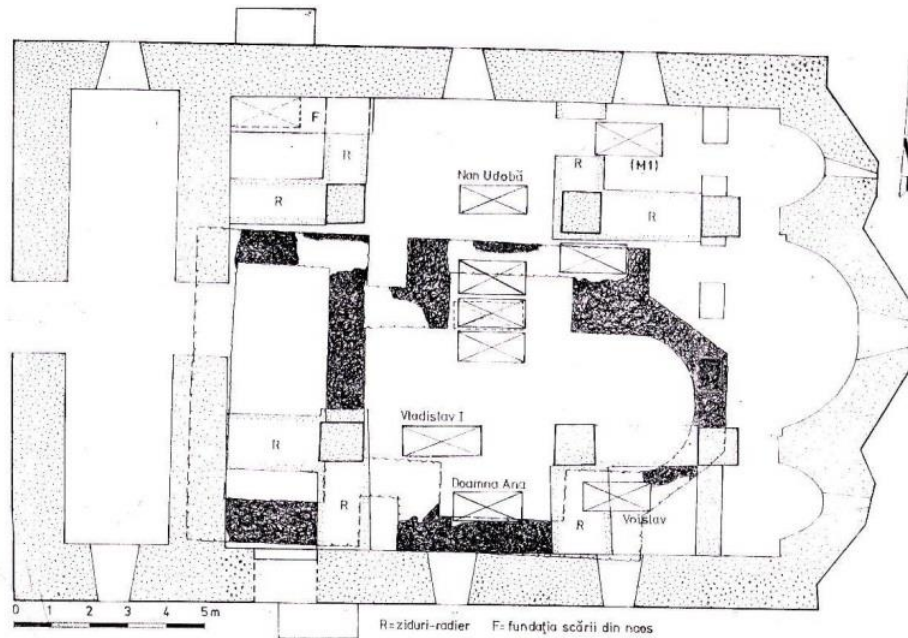
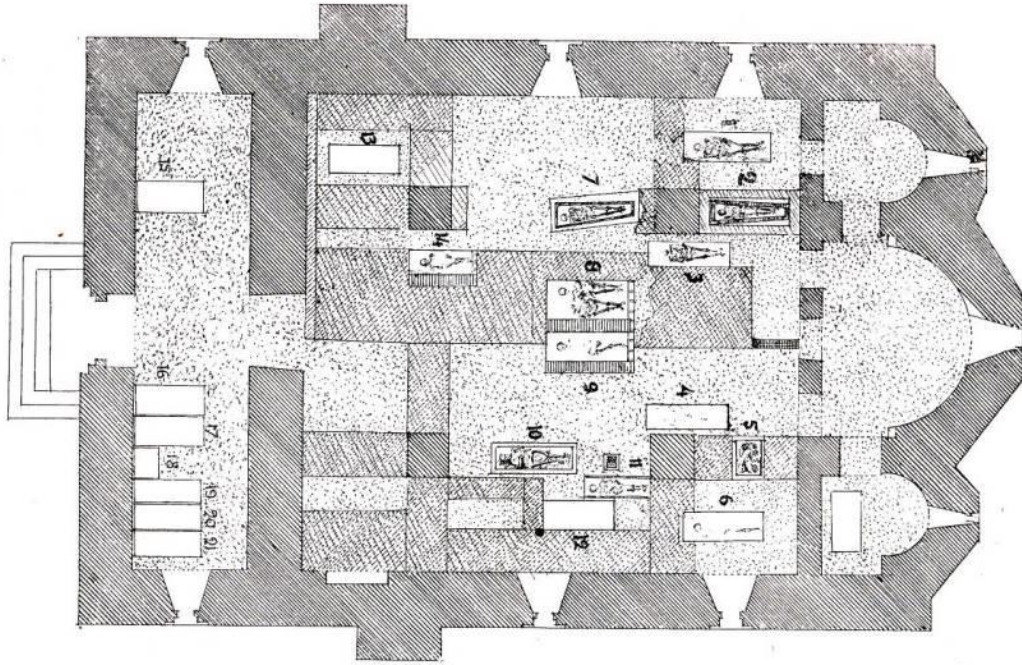
²⁹ Cum bănuise deja Aurelian Sacerdoțeanu (în „Mormântul de la Argeș”, pp. 56-57).

³⁰ Biserica Argeș I a fost poate cea mai cunoscută fundație de biserică până la descoperirea „bisericii lui Hierotheos” de la Alba Iulia (2011), și ea o biserică „ratată” anterior (vezi Daniela Marcu Istrate, „Biserica din secolele X-XI, de influență bizantină, de la Alba Iulia. Restituiri preliminare”, *Apulum* (Alba Iulia), LI (2014), pp. 93-128).

³¹ Este și „ritmicitatea” a trei epoci: Regatul României, Republica Socialistă România și Republica România. Din acest punct de vedere, politizarea mormântului era inerentă.

³² Vezi aici datele din Francisc Rainer, „Cercetări antropologice asupra osemintelor aflate în săpături”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 153-160.

Fig. 30 Planul distribuției mormintelor aflate în săpături:
 1. Cavaler, 2. Cavaler zngărit, 3. Cavaler fleurs de lys, 4. Cavaler, 5. Mormânt înclăpuit, 6. Voislav,
 7. Toba, 8. Vladislav, 9. Dan, 10. Radu Negru, 11. Fiul lui Radu Negru, Vladislav, 12. Anna
 Doamna, 13. Dan II, 14. Necunoscut.
 Scara: 0,008=1,00 m.

4. Distribuțiile și identificările mormintelor din Biserica Sfântul Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș (1923 și 1984), înainte și după identificarea Bisericii Argeș I (1969)

Întrucât, osemintele din Mormântul 10 nu au fost incluse între cele cercetate de Rainer („Cercetări antropologice”, pp. 153-160), înălțimea estimată a defunctului (1,64 m) fiind dată de către Drăghiceanu („Jurnalul săpăturilor”, p. 138), trebuie – pe de o parte – să reamintim precizarea așezată în încheierea analizei lui Rainer, [...] *N-am constatat vreo urmă de rănire pe nici unul dintre obiectele ce mi-au fost încredințate* („Cercetări antropologice”, p. 160), iar – pe de altă parte – să accentuăm propriile noastre observații, în pofida naturii lor limitate. Toate estimările noastre sunt făcute strict pe baza osemintelor (neacoperite

de tunica defunctului) la care am avut acces timp de câteva ore pe 27 iunie 2012, neexistând posibilitatea investigării lor integrale. Principalele observații sunt în număr de trei.

5. Calota craniană, secționată în anii 1920, a defunctului din Mormântul 10 în 2012

1. Cu ajutorul ecuațiilor de regresie calibrate pentru populații moderne (Mildred Trotter, Goldine C. Gleser, „A Re-evaluation of Estimation of Stature based on Measurements of Stature taken during Life and of Long Bones after Death”, *American Journal of Physical Anthropology* (Philadelphia), XVI (1958), 1, pp. 79-123), estimăm statura la 1,57-1,71 cm. 2. Caracterele non-metrice (dimensiunea crestei nucale și a mentonului, dimensiunea oaselor lungi) contribuie la atribuirea sexului masculin. Gradul de închidere a suturilor endocraniene, aspectul epifizelor oaselor lungi îngăduie încadrarea individului ca adult: 35-45 de ani. 3. Pentru orice concluzii cuprinzătoare, scheletul trebuie cercetat integral.

Soarta osemintelor defunctului, așa cum a fost ea înregistrată pe 27 iunie 2012, este – poate – relevantă pentru „abordările” cunoscute de Mormântul 10 de-a lungul vremii. Craniul a fost tăiat la deschiderea anterioară a mormântului (la deschiderea din 2012 a mormântului s-a constatat amplasarea calvariei cu partea occipitală anterior; adică fruntea era „la spate”). Viscerocraniul era compromis (lipsea partea dreaptă a mandibulei, ambele unghiuri goniale fiind distruse), ornamentul capilar mult degradat față de situația din 1920, iar clavicula puternic afectată de umiditate (după descoperirea sa, sarcofagul și defunctul au fost ridicați la suprafață și puși sub sticlă, sticlă păstrată deasupra lor și după ce sarcofagul și răposatul au fost acoperiți cu o lespede de beton în 1972).

În aceste condiții, oferim un tabel cu identificările lui Drăghiceanu și Constantinescu și rezultatele lui Rainer, raportate totodată la natura mormintelor (profanate/ neprofanate) și la realitatea lor (existente/ inexistente) după cercetările arheologice de la 1969-1971.

Mormintele, tipul și starea acestora (în ordinea numerelor date la 1920-1923)	Vârstele și sexul defuncților în 1923 (calculate de către Francisc Rainer)	Identificările răposaților în 1923 (după Virgil Drăghiceanu)	Identificările răposaților în 1984 (după Nicolae Constantinescu)
1. [groapă] (profanat)	Peste 40 de ani. Sex masculin.	<i>Cavaler</i>	<i>Călugăr</i> [îngropat în afara Bisericii Argeș I]
2. [tip <i>cavou</i>] (profanat)	25-30 de ani. Sex masculin (?).	<i>Cavalerul zugrăvit</i>	Mormânt inexistent
3. [tip <i>cavou</i> /sarcofag] (profanat)	Peste 40 de ani. Sex masculin.	<i>Cavalerul fleurs de lys</i>	Identitate necunoscută
4. [groapă] (gol)	Neanalizat (nu existau rămășițe)	<i>Cavaler</i>	Mormânt inexistent
5. [groapă <i>cu pecete</i>] (gol)	Neanalizat (nu existau rămășițe)	<i>Mormântul închipuit</i>	Mormânt inexistent
6. [tip <i>cavou</i> /sarcofag] (profanat)	25-30 de ani. Sex neclar.	Voislav, fiul lui Nicolae-Alexandru	Voislav, fiul lui Nicolae-Alexandru
7. [tip <i>cavou</i> /sarcofag] (profanat)	Peste 40 de ani. Sex masculin.	Nan Udobă	Nan Udobă
8. [<i>cavou</i> pictat] (profanat)	30-40/ 40 de ani. <i>Pachetul</i> includea oseminte de la mai mulți indivizi, unul poate de sex feminin.	Vladislav I († c. 1377), fiul lui Nicolae-Alexandru și fratele lui Radu I	Identitate necunoscută
9. [<i>cavou</i>] (profanat)	Peste 40 de ani. Sex masculin (?).	Dan I († 1386), fiul lui Radu I	Identitate necunoscută/ Dan I
10. [sarcofag] (neprofanat)	Neanalizat oficial la 1920-1923. Bărbat adult.	Radu I († c. 1383), fiul lui Nicolae-Alexandru	Vladislav († c. 1377), fiul lui Nicolae-Alexandru
11. [tip <i>cavou</i> (sicriu)] (neprofanat)	16-20 de ani. Sex masculin.	Fiul lui Vladislav I, Radu († ante 1377)	Mormânt inexistent
12. [<i>cavou</i>] (gol/ profanat)	<i>Pachetul</i> includea oseminte din <i>cutia</i> de la picioarele Mormântului 10, de la mai mulți indivizi, unul poate de sex feminin.	<i>Soția ctitorului</i> (Ana, lui Radu I)	<i>Soția ctitorului</i> (Ana, lui Vladislav I)
13. [tip <i>cavou</i>] (gol)	Neanalizat (nicio posibilă rămășiță nu a fost trimisă la analiză)	Dan al II-lea († 1431), fiul lui Mircea I	Radu I († c. 1383), fiul lui Nicolae-Alexandru
14. [tip <i>cavou</i>] (gol/ profanat)	Pachetul analizat conține oase de animal	<i>Necunoscut</i>	Inexistent
8 bis. [„în zid”] [între Mormintele 7-8]	„Din <i>pachetul</i> asociat Mormântului 8	Inexistent	<i>Prințesă</i>

6. Mormintele, starea acestora, identificările și vârstele defuncților la 1923 și 1984

Prima „sigilare” se petrecuse în anii 1300. Un personaj de rang înalt, decedat în plină putere și autoritate de factură monarhică, relevată de inventarul apusean³³ al mormântului³⁴ și mai ales de diadema răposatului³⁵, disputatul defunct își găsisse liniștea în Biserica Argeș I³⁶. Apoi mormântul său, totodată singurul mormânt cu sarcofag descoperit la 1920 (și 1969-1971)³⁷, a fost „pecetluit”, nemaitrebuind să fie vizibil în noua biserică (Argeș II)³⁸.

Modul brutal în care mormântul a fost ascuns în noul lăcaș nu concordă cu nederanjarea defunctului³⁹ și nici cu „neutralitatea românească”⁴⁰ manifestată în general în plan confesional. Primele violențe creștine certe, „patronate” de autorități voievodale *valahe*, au avut loc la Vidin, la începutul lui 1369, sub Vladislav I⁴¹. „Sigilarea” Mormântului 10 trebuie să se fi petrecut într-o perioadă de maximă tensiune în zona Dunării. Iar zidirea Bisericii Argeș II, simbol al victoriei politice a Ortodoxiei isihaste⁴² în *Ungrovlahia*⁴³, semnifică o ruptură majoră⁴⁴ cu Regatul Ungariei și cu Papalitatea. Izvoarele istorice nu certifică această ruptură în cursul anilor 1340-1350⁴⁵.

³³ Date disponibile deja la Gheorghe I. Brătianu, „Les bijoux de Curtea de Argesch (Roumanie) et leurs éléments italiens”, *Revue Archéologique* (Paris), seria a V-a, XVIII (1923), 1, pp. 90-110. Vezi și Idem, „Les bijoux de Curtea de Argeș et leurs éléments germaniques”, *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine* (Bucarest), XI (1924), pp. 39-54.

³⁴ R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 273; Idem, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*, București, 1976, pp. 248-250. Conform profesorului Theodorescu, căruia îi mulțumim, paftaua defunctului din Mormântul 10 poate fi datată cel târziu la 1340/ în anii 1340.

³⁵ Observația independentă îi aparține domnului dr. Silviu Tabac, căruia îi mulțumim.

³⁶ Ipoteza lui Sacerdoțeanu a fost îmbrățișată și de Grigore Ionescu (*Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, București, 1940, pp. 12-14), care a reluat analiza la 1982.

³⁷ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 41, 43-58; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 89, 94-95. Este un alt „detaliu” care ar fi trebuit să dea de gândit de la început.

³⁸ *Pardoseaua* medievală găsită deasupra sarcofagului era un semn mai mult decât clar.

³⁹ „Ascunderea”, neasociată cu o vandalizare, indică respectul față de rangul defunctului.

⁴⁰ Observația esențială a profesorului Victor Spinei, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁴¹ Ultima ediție a textului cunoscut: Arnald de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals of the Order of Friar Minors*, ediție Noel Mufscat, Tau, 2010, pp. 756-758, 761-763.

⁴² Vezi Petre Ș. Năsturel, „Aperçu critique des rapports de la Valachie et du Mont Athos des origines au début du XVe siècle”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, II (1964), 1-2, pp. 93-126, la pp. 96-97; Alexandru Elian, „Byzance et les Roumains à la fin du Moyen Âge”, *Proceedings of the International Congress of Byzantine Studies*, XIII (1967 [London, 1966]), pp. 195-207, la pp. 199-200 (care a și lansat conceptul de „internațională isihastă”).

⁴³ Vezi și Drăginjei Simić-Lazar, „Sur une datation des fresques de l'église de Saint-Nicolas de Curtea de Argeș (Roumanie)”, *Matica Srpska* (Novi Sad), XXXIX (2011), pp. 9-40.

Datorită negocierilor unioniste și cruciate ale lui Ioan al V-lea Paleologul de după 1354, Bizanțul nu ar fi susținut acea ruptură⁴⁶. Construcția noii biserici poate fi așezată cel devreme în perioada oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei* (mai 1359) de către Patriarhia Ecumenică de Constantinopol cu acordul explicit al lui Ioan al V-lea⁴⁷. Prima biserică care a servit drept catedrală a mitropoliei care avea să se ridice pare să fi fost *Sân Nicoară* (de lângă Biserica Argeș II și cu același hram), cu similitudini clare în aria sârbă și în cea pontică de unde venise Iachint de Vicina, primul ierarh al *Ungrovlahiei*⁴⁸.

Graffiti-ul, amintind decesul lui Basarab, de pe *tencuiala* (*mortar* după Sacerdoțeanu, contestat de Constantinescu⁴⁹) peretelui nordic al naosului Bisericii Argeș II, ar fi putut avea astfel sens de *pomenire de șapte ani* (6860-6867: 1351/1352-1358-1359). Ipoteza nu a fost avansată anterior, deși era o explicație potrivită, chiar facilă în contextul disputelor iscate de *graffiti* (contemporan cu decesul sau excepțional gest de memorie, după vreo 14 ani).

Prin asociere cu inventarul Mormântului 10 (post 1340-1350)⁵⁰ din Biserica Argeș I, datările ¹⁴C (2012-2013) ale osemintelor (1330/1340 ±30)⁵¹ pledează și ele pentru zidirea târzie a noii biserici. Totodată, alături de sigilarea Mormântului 10, datele vechi și noi împiedică identificarea răposatului atât cu Vladislav I, cât și cu Radu I⁵². Altceineva a dormit în acel sarcofag.

⁴⁴ Este un alt punct asupra căruia istoriografia română pare să se acorde de vreun secol.

⁴⁵ A se vedea aici orientativ și documente din *Documenta Romaniae Historica* (DRH), D. *Relațiile între Țările Române*, I. 1222-1456, editori Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, 1977, nos. 32-40, pp. 60-73.

⁴⁶ Aparent, aceste tratative majore (vezi mai jos) nu au atras atenția istoriografiei române.

⁴⁷ A se vedea aici *Fontes Historiae Daco-Romanae*, IV. *Scriitori și acte bizantine, secolele IV-XV*, editori Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982 (FHDR), nos. XLV-9-10, pp. 196-203; *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel (=Corpus Fontium Historiae Byzantinae, XIX, 1-4)*, III. 1350-1363, editori Johannes Koder, Martin Hinterberger, Otto Kresten, Wien, 2001 (PRK), nos. 243-244, pp. 408-425.

⁴⁸ Primele repere la Orest Tafrali, „Monuments byzantins de Curtea de Argeș”, *Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare* (Sofia), IV (1926-1927), pp. 236-260. Cercetare dezvoltată de către Sergiu Iosipescu, Ionuț Iancu, Adrian Stănilă, „Curtea de Argeș: Sân Nicoară”, *Cronica Cercetărilor Arheologice din România* (București), NS, XXII (2011), *sub voce*. Expeditiva și aproape compensativa atribuire a bisericii *Sân Nicoară* ritului *latin* de către Drăghiceanu (în „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 42-43) a contribuit la decredibilizarea sa.

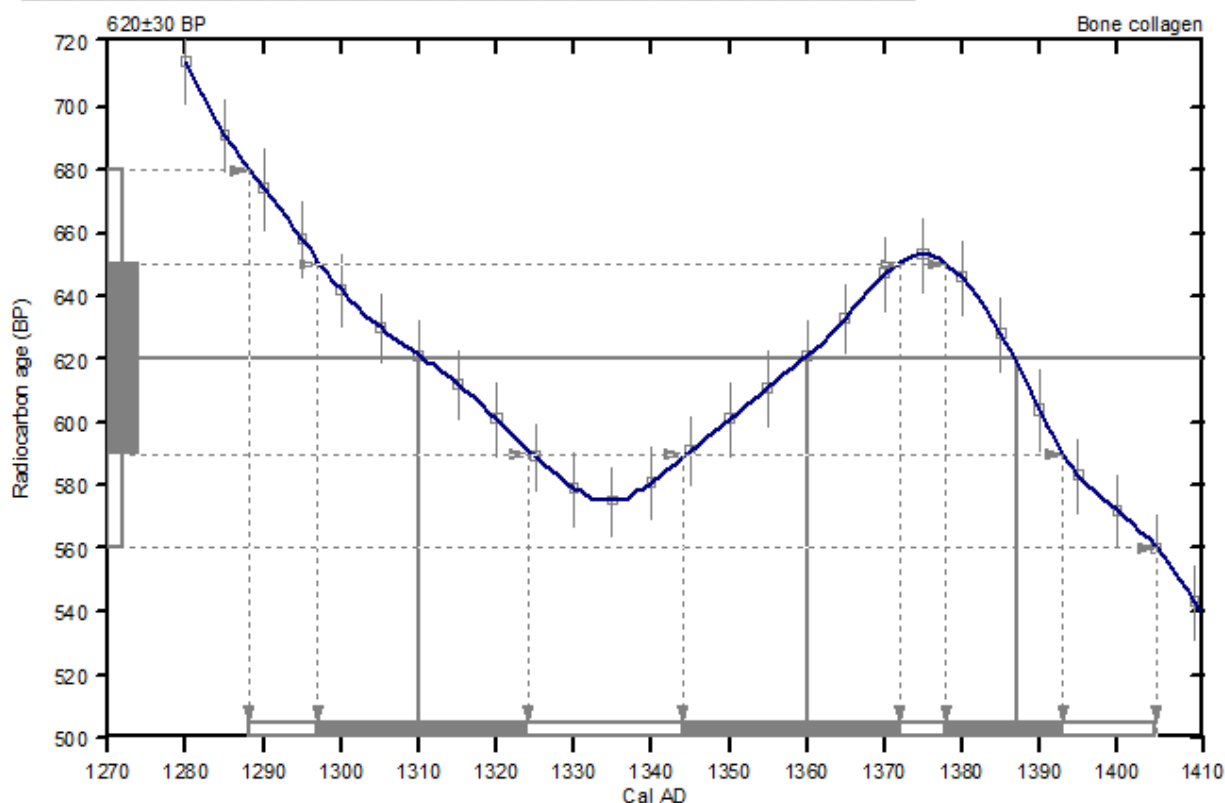
⁴⁹ Vezi aici „Mormântul de la Argeș”, p. 51 (1935); „La résidence d'Argeș”, p. 16 (1971).

⁵⁰ A se vedea aici – spre exemplu – informațiile strânse de către Brătianu și Theodorescu.

⁵¹ Analize (fig. 7) efectuate în perioada august-septembrie 2012 și februarie-martie 2014.

⁵² Indiferent de identificarea defunctului, aceasta este certitudinea oferită de noile date.

Sample Data	Measured Radiocarbon Age	$^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ Ratio	Conventional Radiocarbon Age(*)
Beta - 328946	510 +/- 30 BP	-18.9 o/oo 15N/14N= +11.0 o/oo	610 +/- 30 BP
SAMPLE : CURTEA VLAICU ANALYSIS : AMS-Standard delivery MATERIAL/PRETREATMENT : (bone collagen): collagen extraction: with alkali 2 SIGMA CALIBRATION : Cal AD 1290 to 1410 (Cal BP 660 to 540)			
Beta - 368034	520 +/- 30 BP	-19.1 o/oo	620 +/- 30 BP
SAMPLE : VLAICU22013 ANALYSIS : AMS-Standard delivery MATERIAL/PRETREATMENT : (bone collagen): collagen extraction: with alkali 2 SIGMA CALIBRATION : Cal AD 1290 to 1400 (Cal BP 660 to 540)			

References:

Database used

INTCAL09

References to INTCAL 09 database

Heaton, et al., 2009, Radiocarbon 51(4):1151-1164, Reimer, et al., 2009, Radiocarbon 51(4):1111-1150, Stuiver, et al., 1993, Radiocarbon 35(1):137-189, Oeschger, et al., 1975, Tellus 27: 168-192

Mathematics used for calibration scenario

A Simplified Approach to Calibrating C14 Dates

Talma, A. S., Vogel, J. C., 1993, Radiocarbon 35(2):317-322

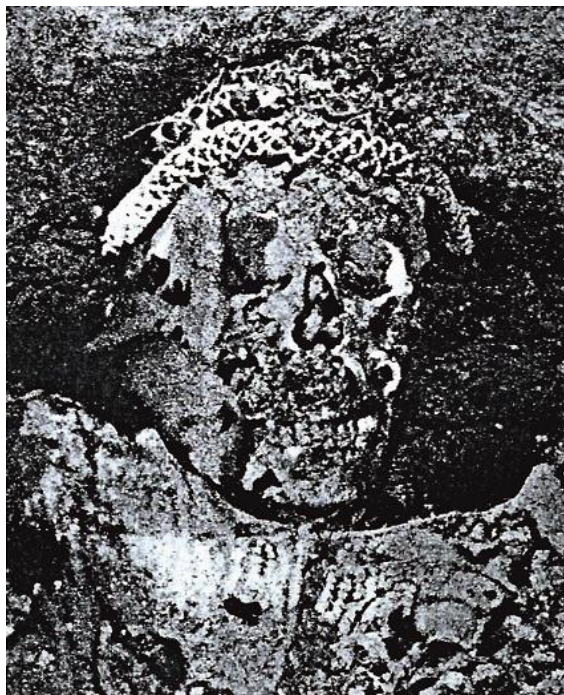
Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory

7. Datările ^{14}C ale osemintelor defunctului din Mormântul 10

În cazul unui rezultat (grafic) de tip „vale” (precum cel obținut prin analiza probelor din osemintele defunctului din Mormântul 10), datarea se face în raport cu cele două „vâr-furi” (1300/1310 și 1360/1370). Datorită inventarului, primul „vârf” iese clar din discuție.

2. O diademă

Analiza antropologică din 2012 a stabilit data decesului disputatului personaj în jurul vârstei de 40 ± 5 ani⁵³. Datările ¹⁴C și inventarul mormântului

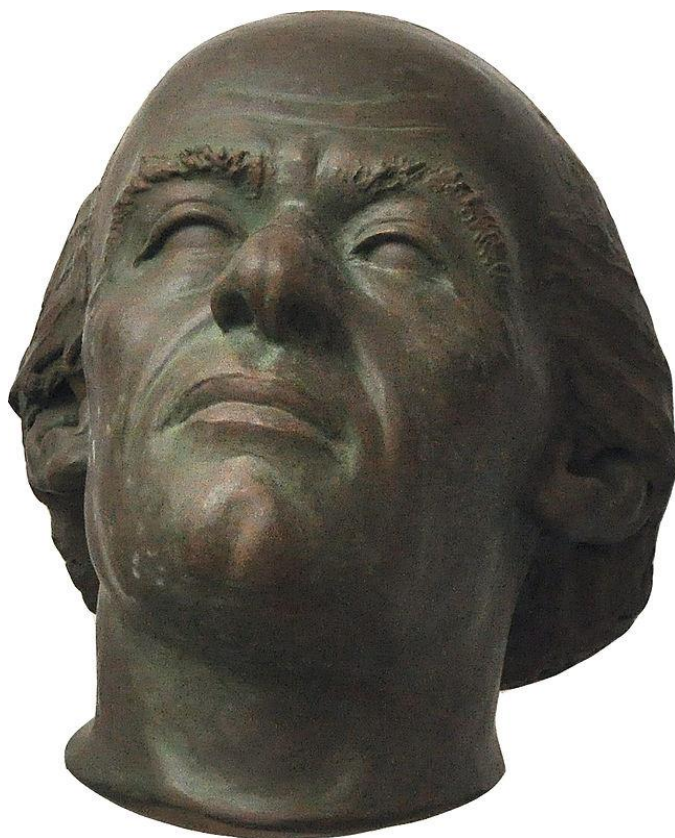

8. Craniul răposatului din Mormântul 10 la 1920 și în 2012

așază dispariția în anii 1350-1360, până în ianuarie 1365, când Vladislav I era singurul – mare – voievod⁵⁴. Ca rang, el și defunctul din Mormântul 10, încoronat – cu diademă, erau aparent egali. Nu puteau coexista pe tron.

⁵³ De unde și culoarea părului său ([...] *Se descoperă o șuviță de păr castaniu pe umărul drept, urme de fire de mustață, unele bifurcate* [...]); din Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 138).

⁵⁴ Conform înseși proclamației regelui Ludovic al Ungariei (DRH, D, I, no. 42, pp. 78-80).

9. Reconstrucțiile faciale ale craniilor regilor Carol-Robert († 1342) și Ludovic († 1382), descoperite în ruinele bazilicii regale Székesfehérvár, și reprezentărilor monarhilor angevini din miniaturile *Cronicii pictate de la Viena*

Necropola de la Székesfehérvár a fost devastată de *turci* (Ildikó Hankó, *Királyaink tömegsírban. A magyar királlysírok sorsa Géza fejedelemtől Szapolyai Jánosig* [Înmormântări regale: mormintele regale ungare de la principele Géza la Ioan Szapolyai], Budapeșt, 1987). S-au realizat inclusiv reconstrucțiile faciale ale lui Carol și Ludovic (Miklós Angyal, *Ismeretlen személyazonosságú holttestek azonosítása* [Identificarea decedaților necunoscuți] (teză de doctorat), Pécs, 2014, p. 39), ale lui Béla III și Ana de Antiohia, ultimii doi fiind descoperiți în practic singurele morminte găsite intacte (Éva Kovács, „Die Grabinsignien König Bélas III. und Annas von Antiochien“, *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapeșt), XV (1969), pp. 3-24; *150 éve történt III. Béla és Antiochiai Anna sírjának fellelése* [S-a întâmplat acum 150 de ani. Descoperirea mormintelor lui Béla III și Ana de Antiohia], [editor Ernő Marosi], Székesfehérvár, 1999). Iar pe baza craniului din relicvariul de la Győr, s-a reconstruit chipul Sfântului Ladislau (trupul său odihnea la Oradea, unde mormântul său a rămas pierdut, precum cel al lui Sigismund de Luxemburg).

Condițiile în care se păstrase defunctul din Mormântul 10 la momentul descoperirii sale în 1920 ar fi îngăduit cu ușurință un asemenea demers de reconstrucție facială. Reconstrucția nu a fost realizată însă nici după 1950, chiar și în contextul dezvoltării tehnicilor sovietice (aplicate pentru defuncți celebri precum un Timur Lenk ori Ivan al IV-lea *cel Groaznic*). Nici la Argeș, nici ulterior la Rădăuți, în cazul voievozilor Moldovei, nu s-au operat – cu mijloace (acum) tradiționale ori prin metode moderne – reconstrucții faciale.

10. Reconstrucția facială a craniului atribuit lui Ioniță Caloian († 1207) și descoperit în afara Bisericii Sfinților 40 de mucenici de la Târnovo

Amintim astfel și o reconstrucție controversată, nu datorită metodei, ci datorită identității defunctului (Veselina Sofija Inkova, *Калояновото погребение: технико-лабораторни изследвания* [Înmormântarea lui Caloian: cercetări tehnice și de laborator], Sofia, 1979).

Datările istorice (ante 1365), fizice (post 1350) și biologice (la 40 ± 5 ani) ale decesului personajului din Mormântul 10, corelate sarcofagului său (un indiciu clar al pregătirii din vreme a mormântului) și raportate la vârstele celorlați defuncți de rang din biserică (în medie la 40 de ani)⁵⁵, susțin dispariția acestuia la vârsta de 40 + ani și venirea sa pe lume prin anii 1310, pe la mijlocul lor (cel târziu la începutul deceniului următor)⁵⁶. Inventarul mormântului⁵⁷ și grija arătată față de răposat⁵⁸, și atunci când locul său de veci nu a mai trebuit să fie vizibil în Biserica Argeș II conduc spre identificarea sa⁵⁹ cu unul dintre nenumiții fii ai lui Basarab, fiul lui *Thocomerius*, pomeniți de Carol-Robert la 1335⁶⁰. Ei îl înfruntaseră pe rege în toamna anului 1330⁶¹.

Unul dintre băieți i-a fost oferit lui Carol drept gaj de Basarab⁶², ca parte din răscumpărarea puterii sale *transalpine*⁶³. Datorită influenței dunărene a Hoardei de Aur până în anii 1320, acel fiu nu a fost probabil primul membru al familiei trimis ostatec (și Ștefan Milutin al Serbiei și-a trimis fiul, Ștefan Dečanski, tatăl lui Ștefan Dușan, ostatec la tătari)⁶⁴. În vara lui 1330, un (alt?) fiu îl reprezentase pe Basarab la „bătălia națiunilor” de la Velbujd⁶⁵.

Personajul a răposat la o vârstă relativ comună pentru „media medievală”⁶⁶ – pe la 40 de ani (+ 5 ani) – și chiar sub aceasta, „ca politician”, ca

⁵⁵ Vezi mai sus datele strânse de Virgil Drăghiceanu, Francisc Rainer și Beatrice Kelemen.

⁵⁶ „Matematic”: data morții (estimată 1355/1365) minus 40 de ani (vârsta medie la deces).

⁵⁷ Ne referim la semnificația amintită a diademei și sensibil mai puțin la celebra pafta.

⁵⁸ Vezi astfel chiar observațiile făcute de Drăghiceanu în „Jurnalul săpăturilor”, p. 138.

⁵⁹ De mare folos în asemenea cercetări este ediția digitală din *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, editor-general Ernst Trapp, Wien, 2001² [I-XII (1979-1996)] (PLP).

⁶⁰ DRH, C. *Transilvania, X. 1351-1355*, editori Șt. Pascu, Sabin Belu, Ioan Dani, Aurel Răduțiu, V. Pervain, K.G. Gündisch, București, 1977, no. 275, p. 285; DRH, D, I, no. 25, p. 50.

⁶¹ Pentru principalele informații: Ilie Minea, „Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol-Robert (noiembrie 1330)”, *Cercetări Istorice* (Iași), V-VII (1929-1931), pp. 324-343.

⁶² *Chronicon pictum Vindobonense* (= *Fontes Historiae Daco-Romanorum*, XI), ediție Gheorghe Popa-Lisseanu, București, 1937, p. 110; Ferenc Forgach, *Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii libri XXII*, Bratislava-Kosice, 1788, p. 274 (practica ungară a ostatecilor).

⁶³ Aspect fundamental, surprins de profesorul Șerban Papacostea, căruia îi mulțumim.

⁶⁴ Pentru principalele repere documentare, vezi Virgil Cioacă, „Hegemonia Hoardei de Aur la Dunărea de Jos (1301-1341)”, *Revista Istorică*, NS, V (1994), 11-12, pp. 1099-1118.

⁶⁵ Este observația profesorului Ovidiu Cristea, pentru care îi mulțumim încă o dată.

⁶⁶ Calcule realizate – pe arii mult mai bine documentate însă – în relație cu depășirea (ori nu) a pragului de vârstă de 21/25 de ani (H[enry]. O[liver]. Lancaster, *Expectations of Life: A Study in the Demography, Statistics, and History of World Mortality*, New York, 1990, pp. 8-9; Lawrence I. Conrad, *The Western Medical Tradition*, Cambridge, 2006, pp. 137-138.

aristocrat⁶⁷. A decedat mai repede decât contemporanii săi, stinși de *moarte bună*⁶⁸. Cei mai „predispuși” dintre regii Ungariei să cadă de sabie, Carol-Robert (1288-1342)⁶⁹ și fiul său Ludovic (1326-1382) au murit la peste 50 de ani⁷⁰. Ruda lor, Cazimir al Poloniei (1310-1370), a decedat la 60 de ani⁷¹. Soțul, de pe la 1320, al Teodorei, fata lui Basarab⁷², Ioan Alexandru al Bulgariei (c. 1305-1371), unul din fiii săi și ai Teodorei, Strațimir, căsătorindu-se cu Ana, fata *doamnei Clara*, a răposat la vreo 65 de ani⁷³. Oficial, și Basarab († c. 1352)⁷⁴, născut sigur până la 1294, a trecut de 60 de ani⁷⁵. Cel mai longeviv s-a dovedit Ioan al VI-lea Cantacuzino (c. 1292-1383), rivalul său, Ioan al V-lea (1332-1391), trăind doar aproape 60 de ani⁷⁶. La vârste apropiate de a defunctului de la Argeș s-au stins Andronic al III-lea Paleologul (1297-

⁶⁷ La cei 30-40 de ani ai omului de rând se puteau adăuga și peste 20 de ani în cazul eliteilor (John Hatcher, „Mortality in the Fifteenth Century: Some New Evidence”, *The Economic History Review* (London), NS, XXXIX (1986), 1, pp. 19-38; M[arianne]. A. Jonker, „Estimation of Life Expectancy in the Middle Ages”, *Journal of the Royal Statistical Society-Statistics in Society* (London), CLXVI (2003), 1, pp. 105-117). În Apus s-au identificat diferențe majore (spre 20 de ani) între speranțele de viață ante și post *Moartea Neagră* (1346-1353).

⁶⁸ Pentru epidemii, vezi Jean Noël Biraben, *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*, I. *La peste dans l'histoire*, Paris, La Haye, 1975, pp. 81-83; John Henderson, „The Black Death in Florence: Medical and Communal Responses”, în *Death in Towns: Urban Responses to the Dying and the Dead, 100-1600*, editor Steven Bassett, New York-Leicester, 1992, pp. 136-150 (*Balcanii și Italia* la p. 140); Marie-Hélène Congourdeau, „Pour une étude de la Peste noire à Byzance”, în *Eupsychia. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler (=Byzantina Sorbonensia, XVI)*, editor Michel Balard, Paris 1998, pp. 149-163.

⁶⁹ Vezi portretul său realizat de către Gyula Kristó, „I. Károly” [Carol I], în Idem, *Magyarország vegyes házi királyai* [Regii Ungariei din dinastia mixte], Budapesta, 2002, pp. 23-44.

⁷⁰ Domokos Varga, *Magyarország virágzása és romlása. Magyarország a XIV-XV. században* [Înflorirea și decăderea Ungariei. Ungaria în secolele XIV-XV], Budapesta, 1984, p. 44.

⁷¹ Vezi Agnieszka Sadrei, „The Tomb of Kazimir the Great in the Wawel Cathedral of Cracow”, *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*, XLII (2001), pp. 83-115.

⁷² Ivan Božilov, *Фамилията на Асеневици (1186-1460). Генеалогия и просопография* [Familia Asăneștilor (1186-1460). Genealogie și prosopografie], Sofia, 1994², pp. 191-193. Vârsta minimă la căsătorie (fără dispensă) era de 14 ani la băieți și de 12 ani pentru fete. Primul său fiu și al Teodorei, Mihail Asan al IV-lea, s-a născut fie la 1321-1322, fie la 1323-1324.

⁷³ Pentru familia țarului într-o limbă de circulație, vezi aici și Alberto Alberti, *Ivan Aleksandăr (1331-1371). Splendore e tramonto del secondo impero bulgaro*, Firenze, 2010, pp. 39-44.

⁷⁴ Întrucât anul bizantin 6860 corespundea intervalului 1 septembrie 1351-31 august 1352.

⁷⁵ Datorită nașterii Teodorei (1306-1309). La naștere se impune o vârstă minimă de 15 ani.

⁷⁶ John Meyendorff, „Projets de concile oecumenique en 1367: un dialogue inedit entre Jean Cantacuzene et le legat Paul”, *Dumbarton Oaks Papers* (Washington DC), XIV (1967), pp. 149-177. De notat însă că Ioan al VI-lea trebuise să se călugărească la sfârșitul lui 1354.

1341)⁷⁷ și Ștefan Dușan (c. 1308-1355)⁷⁸, fiul său și al Elenei (sora lui Ioan Alexandru), Uroș (c. 1337-1371), căsătorit cu o altă fată de a Clarei, *Ancha* (care – spre deosebire de Ana – refuza să se *unească* cu Roma la 1370)⁷⁹.

Cazul ginerelui lui Basarab, Ioan Alexandru, merită atenție în raport cu fiii lui Basarab cu care – după Carol – împărțea puterea de la 1330⁸⁰. După suprimarea rebeliunii unchiului său matern, Belaur, de la Vidin (1337), țarul (c. 32 de ani), a cărui mamă, *latina* Kerana, era în legături strânse cu papa Benedict al XII-lea⁸¹, a transferat din puteri fiilor săi și ai Teodorei (de care a divorțat zece ani mai târziu): Mihail Asan, urmaș desemnat (13-15 ani), Ioan Strațimir, țar de Vidin (11-13 ani), și Ioan Asan, țar de Preslav (sub 10 ani)⁸².

Domnia sa era contestată de Ana Neda, prima soție a celui alt unchi matern, Șișman. Ea fugise în acel an la Robert *cel Înțelept* al Neapolelui, unchiul patern al lui Carol⁸³. La moartea lui Robert (ianuarie 1343), Andrei, fiul lui Carol (căsătorit cu nepoata de fiu a lui Robert, Ioana), a expulzat-o pe Ana (mătușa paternă a lui Dușan)⁸⁴. Sub 1343, cronicarul oficial al lui Ludovic I, Ioan de Târnave, a așezat și acordul dintre acesta și Alexandru *Basarab*⁸⁵.

⁷⁷ După toate aparențele, Andronikos a murit de malarie (John Lascaratos, Spyros Marketos, „The Fatal Disease of the Byzantine Emperor Andronicus III Palaeologus (1328-1341 AD)”, *Journal of the Royal Society of Medicine* (London), XC (1997), 2, pp. 106-109).

⁷⁸ PLP, no. 21182. Mormântul i-a fost descoperit în 1927 (Slobodan Nenadović, *Dušanova zadužbina: Manastir Svetih Arhandela kod Prizrena/ Monastère des saints archanges près de Prizen fondation de l'empereur Dusan (=Spomenik [Monument], NS, XVIII, Beograd, 1967).*

⁷⁹ Pentru ea, vezi și N. Iorga, „Domnița Anca și patronajul ei literar”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București), seria a III-a, IV (1924-1925), pp. 373-377.

⁸⁰ DRH, C, X, no. 275, p. 285. Pasajul relevant a fost tradus și în DRH, D, I, no. 29, p. 57.

⁸¹ Ivan Dujčev, „Неиздадено писмо на папа Бенедикт XII до майката на цар Иван Александър” [O scrisoare inedită a papei Benedict al XII-lea către mama țarului Ioan Alexandru], *Известия на Историческото дружество* [Lucrările Societății Istorice] (Sofia), XIV-XV (1937), pp. 205-210. Informația a fost neglijată (complet) în istoriografia română.

⁸² Pentru principalele repere: Kyril Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria. Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, V)*, Leiden-Köln-Boston, 2008, no. 168, p. 431; no. 211, p. 458, și nota 339.

⁸³ Gusztáv Wenzel, *Magyar diplomaciai emlékek az Anjou-korból* [Monumente ale diplomației ungare din epoca angevină] (=Monumenta Hungariae Historica, IV, [1-3]), I [1268-1341], Budapest, 1874, no. 353, p. 356; no. 357, p. 361. Subiectul n-a primit atenție în România.

⁸⁴ Vassil Gjuzeev, „Imperatrix Bulgariae Anna-Neda (1277-c.1346)”, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* [Lucrările Institutului de Studii Bizantine] (Beograd), L (2013), pp. 617-626; Ioana, implicată în uciderea lui Andrei la 1345, a sprijinit-o pe Ana, fugită la Raguza

⁸⁵ Vezi pasajele din [Ioan de Târnave (Kükülö), *Vita Ludovici*, în] Ioan Thuróczy, *Chronica Hungarorum*, I. *Textus*, ediție Erzsébet Galántai, Gy. Kristó, Budapest, 1985, pp. 161-165.

Trecut la cele veșnice după 1350⁸⁶ și de o seamă și cu Carol al IV-lea de Luxemburg (1316-1378)⁸⁷, defunctul din Mormântul 10 venise pe lume înaintea lui Ludovic I, cu al cărui nepot favorit pe linie maternă, Vladislav al II-lea de Oppeln, a fost căsătorită *Elisabeta* († c. 1367/1370), *fiica voievodului transalpin Alexandru*⁸⁸. Precum mai vârstnicii Dușan și Ioan Alexandru, era produsul unei „generații politice”, formate mai ales sub tătari în *triconfinium*-ul Vidin (Șișman) – Severin (Basarab) – Belgrad (Milutin și Dečanski)⁸⁹. Asociat probabil de tânăr la putere, personajul din Mormântul 10 din Biserica Argeș I, a decedat – însă – „în” media voievodală *valahă* a secolului.

Cu excepția lui Basarab, singurii voievozi născuți în anii 1300 și ajunși sigur la 50 de ani sunt: Bogdan I († c. 1367), ridicat împotriva Angevinilor la 1343, Mircea I († 1418) și Alexandru I (†1432), ambii domni vreme de 32 de ani⁹⁰. La Argeș, toți indivizii analizați au murit – de moarte bună (inclusiv defunctul asociat cu Dan I, răpus de Șișman de Târnovo în 1386) – până în 45 de ani⁹¹. La Rădăuți, în necropola primilor voievozi ai Moldovei, defuncții adulți aveau între 35 și 45 de ani, mai puțin doi, de vreo 50-60 de ani⁹².

⁸⁶ Dispariția personajului se așază la finalul epocii morții negre (1346/1347-1352/1353). Lipsesc însă indicii care să lege decesul de pandemie. *Resturile* folosite la sigilierea mormântului indică o „altfel de protecție” față de răposat. Ciuma merită totuși atenție.

În Ungaria, ea a lovit puternic la începutul lui 1349 și din nou în septembrie. A murit și Margareta de Luxemburg, prima soție a lui Ludovic. El a rămas în Transilvania (iulie-noiembrie), neatinsă de ciuma care devastase Oradea (Annamária Bartha, „Károly Róbert és Nagy Lajos egészsége és betegségei” [Sănătatea și bolile lui Carol-Robert și Ludovic *cel Mare*], *Műhelyszemináriumok dolgozatok* [Lucrările Seminarului <Doctoral>], Szeged, I (2013), pp. 1-35, la pp. 25-29). A revenit în forță în octombrie 1359. Ludovic era din nou în Transilvania. Numărul victimelor pare să fi reprezentat 15-20% din populație, marile centre fiind cele mai afectate (József Kovácsics, *Magyarország történeti demográfiája, 896-1995* [Demografia istorică a Ungariei, 896-1995], Budapeșt, 1996, pp. 106-108). Peste munți, impactul ciumei se pierde în absența surselor (Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsei. Calamități naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, 1993, pp. 27-28).

⁸⁷ Împărat (1355-1378), tatăl lui Sigismund (vezi Jörg K. Hoensch, *Die Luxemburger. Eine spätmittelalterliche Dynastie von gesamteuropäischer Bedeutung, 1308-1437*, Stuttgart, 2000).

⁸⁸ N. Iorga, „Românii în câteva izvoare apusene”, *Revista Istorică*, VI (1920), 10-12, pp. 193-201, aici p. 200, nota 1. Ea a fost înmormântată (înainte de 1374) în catedrala din Oradea, în fața altarului Sfintei Elisabeta, de unde și presupunerea că numele ei a fost Elisabeta.

⁸⁹ Nu cunoaștem ca această „contextualizare” să fi fost operată anterior (vezi mai jos).

⁹⁰ Datele la Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 79-81, 427-428, 431-432, 471-473, 475-476.

⁹¹ Cu rezervele amintite anterior, vezi aici Rainer, „Cercetări antropologice”, pp. 153-160.

⁹² Vezi astfel Lia și Adrian Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, Piatra Neamț, 2012, p. 205.

Nicolae-Alexandru, unicul fiu cunoscut al lui Basarab prin acte de după 1600 și prin piatra sa tombală, un epitaf, de la Câmpulung⁹³, a trecut probabil la cele veșnice tot pe la 40 de ani⁹⁴, pe 16 noiembrie 1364, data de pe epitaf, regăsită – în 1925 și apoi la 1968 – într-o notiță din Secuime⁹⁵. Deși îi amintea, citând *Cronica pictată* și actul de la 1335, Drăghiceanu nu a părut interesat de mormintele celorlalți fii⁹⁶. Cum Biserica Argeș I „nu exista”, poate presupunea că odihneau alături de Basarab și Nicolae-Alexandru⁹⁷.

Spre deosebire de Moldova, de dinaintea morții lui Alexandru I după o domnie de 32 de ani, urmașii lui Nicolae-Alexandru ar fi ales un alt loc de îngropăciune (Argeșul până la Dan I, după Drăghiceanu⁹⁸) decât cel consacrat prin Basarab și urmașul său (Câmpulungul). Dar, cum se știa din 1920, la Argeș fusese îngropat și *Voislav, copilul Marelui Alexandru Voievod* (Nicolae-Alexandru după Drăghiceanu)⁹⁹. Iar, cu excepția lui Nicolae-Alexandru, până la Mihnea *cel Rău* († 12 martie 1510), ucis și înmormântat la Sibiu, dintre toți voievozii *valahi* se cunoșteau și se cunosc – prin lespezi ori cronici – datele exacte ale morții pentru Mircea I *cel Bătrân* (31 ianuarie 1418), Alexandru I *cel Bun* (1 ianuarie 1432) și Ștefan al III-lea *cel Mare* (2 iulie 1504)¹⁰⁰.

Prin obiectele luate cu el în sarcofag, personajul din Mormântul 10 (decedat din rațiuni necunoscute)¹⁰¹ nu fusese – cu nimic – mai prejos decât contemporanii săi – indiferent de ritul acestora – din nord ori sud¹⁰². Cu toate acestea, de la 1920, defunctul de la Argeș își caută identitatea medievală.

⁹³ Vezi N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, no. 267, pp. 132-133.

⁹⁴ După Iorga (*Istoria românilor*, III. *Ctitorii*, București, 1937, p. 315), el ar fi fost botezat și Alexandru în cinstea ginerelui bulgar al tatălui său (c. 1320). Datarea ¹⁴C a Mormântului 10 și vârstele medii ale voievozilor nu ne permit să credem că era de o seamă cu Teodora.

⁹⁵ Pentru ultima ediție a mențiunii, vezi Ștefan Olteanu, „Cu privire la data morții lui Nicolae Alexandru Basarab”, *Studii. Revistă de Istorie* (București), XXI (1968), 3, pp. 523-526.

⁹⁶ „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 14-15. Atitudinea sa poate fi socotită chiar ciudată.

⁹⁷ Vezi mai jos soarta săpăturilor sale de la Câmpulung (1924), publicate abia în anul 1964.

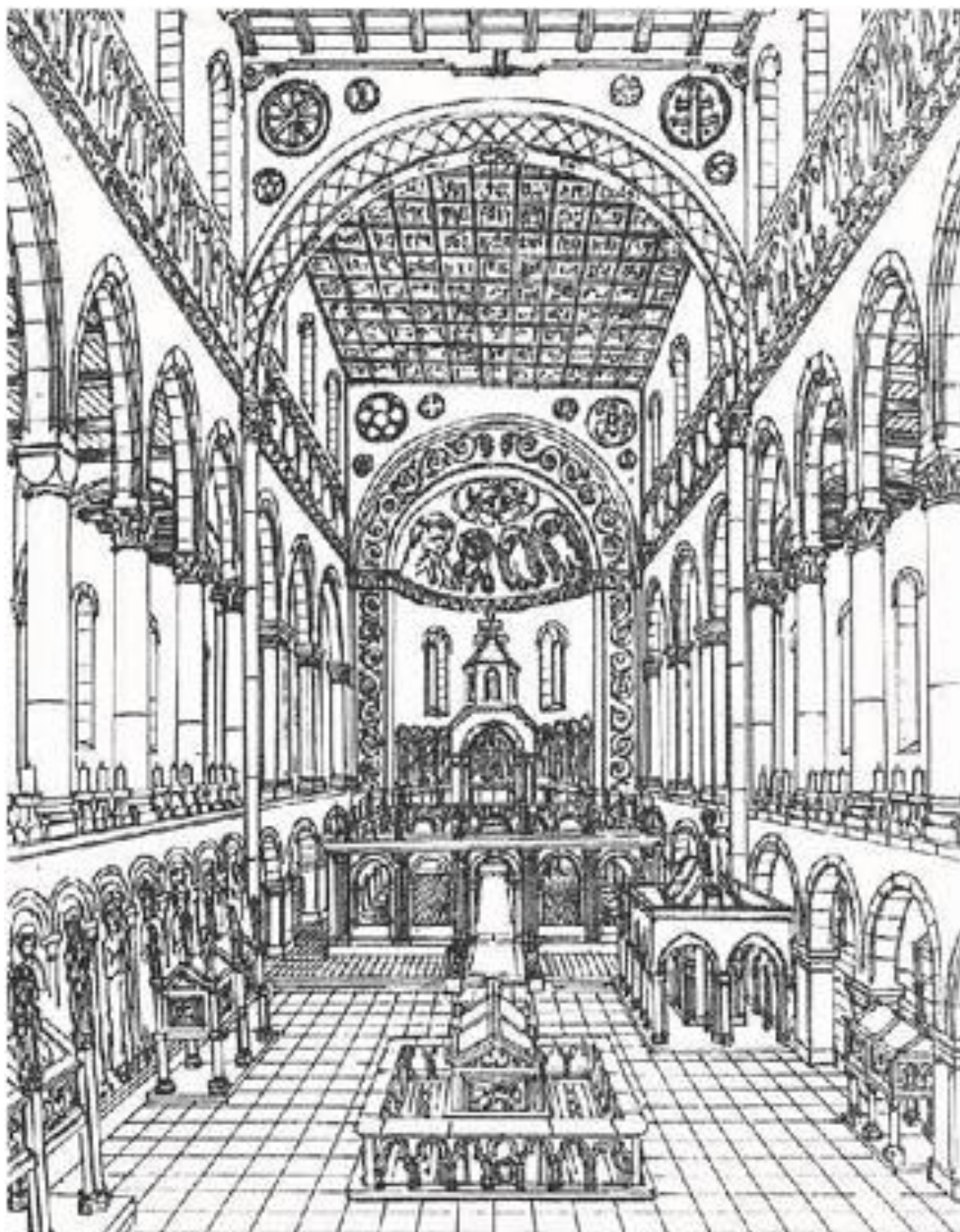
⁹⁸ Lui Dan I († 1386) îi era atribuit Mormântul 9. După Rainer („Cercetări antropologice”, p. 160), defunctul avea peste 40 de ani, la fel ca tatăl, Radu I († c.1383), din Mormântul 10.

⁹⁹ Iar lespedeza sa a fost descoperită după Mormântul 10 („Jurnalul săpăturilor”, p. 142).

¹⁰⁰ Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 67-223, 431-487. Datorită executării lor, cunoaștem în Moldova datele pentru Ștefan al II-lea (13 iulie 1447) și Bogdan al II-lea (15 octombrie 1451). Din aceleași rațiuni, pot fi luați în calcul și Vladislav al II-lea și Petru al III-lea Aron.

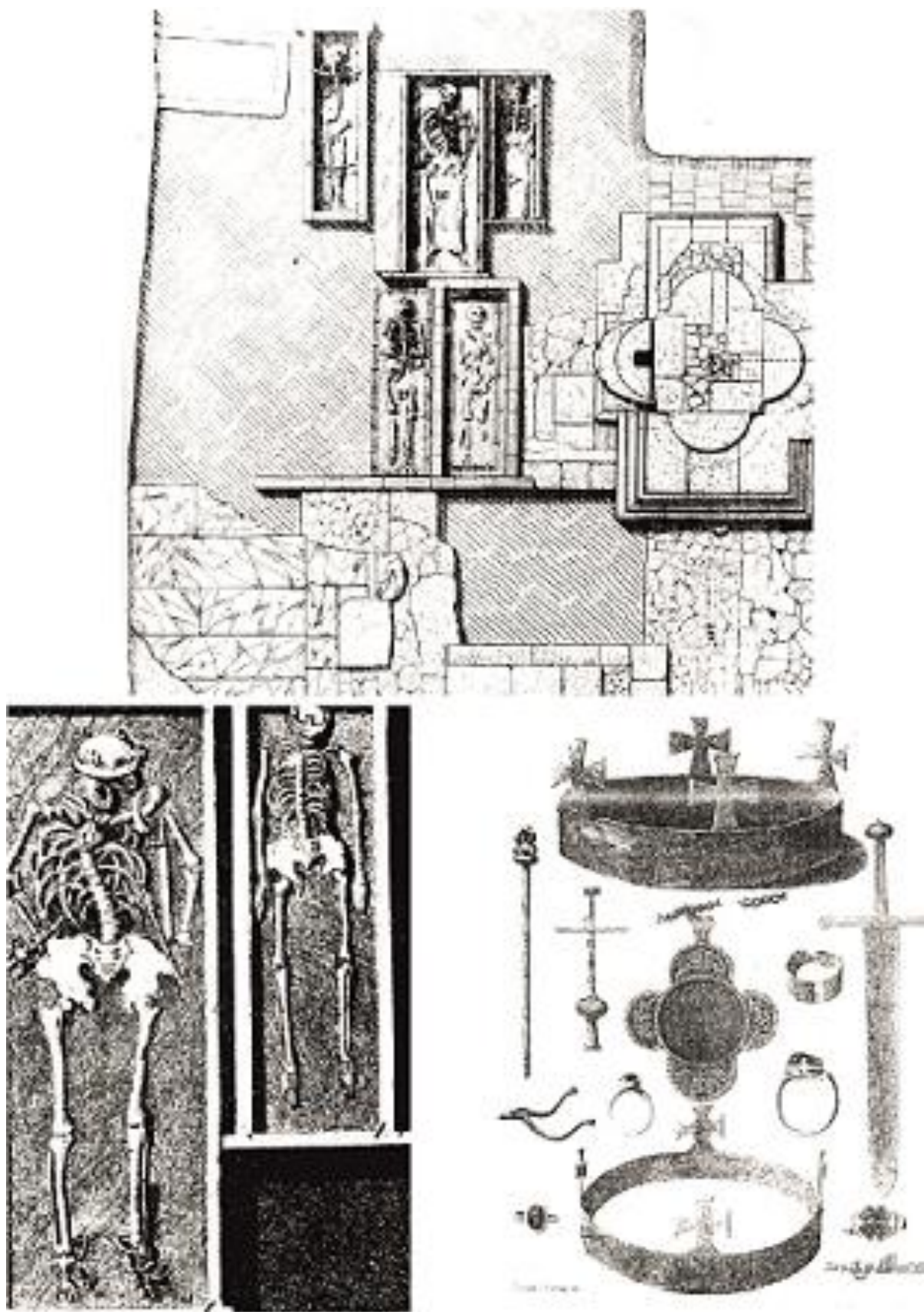
¹⁰¹ Dar dintre voievozi doar Dan I a fost sigur ucis (Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 78).

¹⁰² Vezi (ante 1920) și Ilie Minea, „Relațiile politice dintre Țara Românească și Ungaria pe timpul lui Ludovic I”; Idem, „Urmașii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei”, *Convorbiri Literare* (București-Iași), XLIV (1910), 10, pp. 1121-1140; L (1916), 1, pp. 5-36.

**11. Interiorul bazilicii *Sfintei Marii*, necropola regală ungară, din Székesfehérvár
(reconstituire)**

Descoperirea singurelor morminte regale intacte de la Székesfehérvár a premers cu șapte decenii descoperirea sarcofagului din Mormântul 10 de la Argeș. A provocat emoție într-o vreme crucială pentru Ungaria (precum a fost 1920 pentru România). Câteva imagini – de epocă – pot fi astfel folositoare pentru înțelegerea ambelor istorii „prea-vecine”.

12. Mormintele lui Béla al III-lea și Anei de Antiohia (1848) și inventarul acestora (1853)

3. Două inele

Conturarea identității defunctului era posibilă încă de la 1920 prin principalul său inel¹⁰³. Datorită „neremarcării” primei biserici și sigilării Mormântului 10, a primat – însă – așezarea sarcofagului său în colțul sud-vestic al naosului, poziție – valabilă în ambele biserici (Argeș I și II) – impusă în timp drept loc de onoare, *de ctitor*¹⁰⁴. Dar, în mod cert, cum se știe – cel puțin – acum, Mormântul 10 nu aparținuse lăcașului păstrat până astăzi ori vreunuia dintre voievozii în vremea cărora acesta a fost zidit și pictat¹⁰⁵.

Inelul era identic ca inscripție¹⁰⁶ și similar ca formă¹⁰⁷ cu cel de la Louvre¹⁰⁸ al Prințului Negru al Angliei, Eduard de Woodstock (1330-1376), fiul lui Eduard al III-lea¹⁰⁹, cruciat și cavaler pios precum fiul său¹¹⁰, ajuns la majorat în vremea *valahilor romani* ai lui Alexandru Basarab (1344-1345), fidel papei Clement al VI-lea¹¹¹. Inelele din *Anglia* și *Valahia*, cu legenda *IESUS AUTEM TRANSIENS PER MEDI <UM ILLORUM IBAT>* (Luca, IV, 30), păreau să lege frontierele apusene și răsăritene ale Crucii. În toamna lui 1345, când *valahii romani*, care vroiau să se *unească* cu Biserica Romei „în exil”, erau sprijiniți la Avignon împotriva lui Ludovic care nu dorea ca ei să aibă legături directe cu Papalitatea, ci doar prin el, solii Angliei se aflau și ei la papă¹¹². Urmașul său, Inocențiu al VI-lea, l-a și ajutat pe Prințul Negru să se căsătorească cu vara sa de gradul al II-lea, Joan de Kent (1361)¹¹³.

La 1343, recent alesul papă Clement al V-lea proclamase cruciada împotriva *turcilor* (din Asia Mică)¹¹⁴ și a tătarilor (de la frontierele Ungariei)¹¹⁵.

¹⁰³ Aspect subliniat de către Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș”, pp. 63-65).

¹⁰⁴ A se vedea în comparație informațiile din Danica Popović, *Srpski vladarski grob u srednjem veku/ The Royal Tomb in Medieval Serbia*, Beograd, 1992, pp. 13-18, 111-113, 132-133.

¹⁰⁵ Este principala diferență dintre precedentele cercetări și ipoteze și prezenta analiză.

¹⁰⁶ Luminița Dumitriu, *Der mittelalterliche Schmuck des unteren Donaugebietes im 11.-15. Jahrhundert*, Bukarest, 2001, p. 56. Analogia a trecut însă neobservată după publicarea ei.

¹⁰⁷ Este totodată și observația atentă a profesorului Martyn Rady, căruia îi mulțumim.

¹⁰⁸ Danielle Gaborit-Chopin, *Orfèvrerie et émailleurie médiévales*, Paris, 1981, no. 201, p. 248.

¹⁰⁹ Vezi W. Mark Ormond, *Edward III*, London-New Haven, 2011, pp. 348-355, 548-564.

¹¹⁰ Norman Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades, 1305-1378*, Oxford, 1986, p. 144.

¹¹¹ Cea mai cunoscută ediție a documentului pontifical este DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61.

¹¹² *Valahii* în DRH, D, I, no. 32, p. 60. Pentru englezi: Ormond, *Edward III*, pp. 248, 261.

¹¹³ Ormond, *Edward III*, p. 419. Amintim că o mare dispensă a cerut și nunta fiului Teodorei Basarab, Ioan Strațimir, cu Ana, fata Clarei, *văduva* la 1370 a voievodului Alexandru.

¹¹⁴ Kenneth M. Setton, *The Papacy and Levant (1204-1571)* (=Memoirs of the American Philosophical Society, CXIV, CXXVII, CLXI, CLXII), I. *The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Phi-

Contra primilor s-au îndreptat cavalerii apuseni¹¹⁶, iar împotriva celor din urmă Ludovic I al Ungariei și Alexandru *Basarab*, care se reconcilieră recent¹¹⁷. Până la sfârșitul lui 1344, cruciații apuseni au cucerit Smyrna¹¹⁸. Cei răsăriteni s-au întins la est de Carpați, (re)punând germenii *Moldovei*¹¹⁹.

Dar, până în octombrie 1345¹²⁰, Ludovic a intrat în conflict cu Clement și Alexandru¹²¹. Regele a blocat corespondența dintre *valahii romani* (în cuvintele papei Clement) conduși de Alexandru și Papalitatea de la Avignon¹²². Raporturile ungaro-*valahe* au fost restabilite după iarna anului 1346-1347 (când Ludovic a reșezat și Episcopia *Milkoviei* în fața Oituzului)¹²³. Greu obținuta *pace*, după cum recunoștea însuși Ludovic, era valabilă la 1355¹²⁴.

ladelphia, PA, 1976, pp. 182-186. Cruciada, sprijinită de fapt împotriva *turcilor* pe Veneția, pe Cipru și pe cavalerii iogași din Rhodos, a fost lansată în august-septembrie 1343.

¹¹⁵ În august 1340, predecesorul lui Clement, Benedict al XII-lea îl rugase pe tolerantul han al Hoardei de Aur, Özbek (+ c. 1341) să nu-i mai atace pe Carol și Cazimir al III-lea (Augustin Theiner, *Vetera monumenta historica Hungarica sacram illustrantia*, I. Ab Honorio PP. III usque ad Cementem PP. VI, Roma, 1859 (VMHH), no. 960, p. 639; *Acta Benedicti PP. XII (1334-1342)* (=Fontes, III, 8), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1958, no. 49, pp. 105-106).

¹¹⁶ Pentru o abordare recentă a subiectului: Michael Carr, „Humbert of Viennois and the Crusade of Smyrna: A Reconsideration”, *Crusades* (Farnham), XIII (2014), 1, pp. 237-251.

¹¹⁷ Dinspre Ungaria, vezi aici și András W. Kovács, „Voievozii Transilvaniei în perioada 1344-1359”, în *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*, editori Rudolf Gräf, Dumitru Țeicu, Adrian Magina, Cluj-Napoca, 2011, pp. 37-65, la pp. 42-43.

¹¹⁸ Smyrna a căzut – neașteptat – la sfârșitul lunii octombrie 1344 (Paul Lemerle, *L'émirat d'Aydin, Byzance et l'Occident: recherches sur la Geste d'Umur Pacha*, Paris, 1957, p. 190).

¹¹⁹ Denis Deletant, „Moldavia between Hungary and Poland, 1347-1412”, *Slavonic and East-European Review* (London), LVI (1986), 2, pp. 189-211 (sugestia lui Ștefan S. Gorovei).

¹²⁰ Vezi aici Ș. Papacostea, „O întregire documentară la istoria întemeierii Moldovei”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol* (Iași), XXI (1984), pp. 111-117.

¹²¹ Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano (ASV), Registra Vaticana (Reg. Vat.), [reg.] 139. 1345-1346, f. 130^v (17 octombrie 1345; editat în *Acta Clementis PP. VI (1342-1352)* (=Fontes, III, 9), editor A. L. Tăutu, Roma, 1960, no. 60, p. 100; DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61).

¹²² Până când Clement I-a cumpărat de la Ioana de Neapole (1348), vara și marea adversară – tot din toamna lui 1345 – a lui Ludovic, Avignonul a fost fief angevin (Sophie Menache, *Clement V*, Cambridge, 1998, pp. 23-29). Arhiva neapoletană a ars însă în 1943.

¹²³ György Györffy, „Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a roman állam kezdetéhez” [Contribuții la studiul istoriei de secol XIII a românilor și a începuturilor statului românesc] (I-II), *Történelmi Szemle* [Revista Istorică] (Budapest), VII (1964), 1, pp. 1-25; 3, pp. 537-568; Anexă, no. 31, p. 561; Ș. Papacostea, „Triumful luptei pentru neatârnamare: întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești”, în *Constituirea statelor feudale românești*, editor Nicolae Stoicescu, București, 1980, pp. 165-193, aici la p. 175.

¹²⁴ Ultima ediție cu traducere în română a documentului: DRH, D, I, no. 38, pp. 70-71.

13. Inelul *Prințului Negru* al Angliei

14. Principalul inel al defunctului din Mormântul 10

Pe inelul de la Argeș se afla o camee. Pe aceasta, considerată o *piatră roșie antică* în anii 1920¹²⁵, era reprezentat fie un cap de femeie, *romană*, fie unul de bărbat cu turban¹²⁶. În ambele cazuri, cel de al doilea fiind mai plauzibil, în vremea cruciată a *valahilor romani*, mesajul pontifical transmis – prin inscripție și prin *piatră* – de inel era limpede: posesorul său avea o misiune de îndeplinit și o luptă de dus¹²⁷. Tatăl *Printului Negru* al Angliei își așezase aceeași inscripție pe „medalia” emisă la 1340 pentru a marca izbăvirea sa în bătălia navală de la Sluys de la începutul Războiului de O Sută de Ani¹²⁸.

„Marcajul” inelului argeșean, citit *AL MA*¹²⁹, a fost socotit inițial o marcă a meșterului (*Alexander Magister*)¹³⁰. Era puțin plauzibil¹³¹. Drăghiceanu a revenit în *Corrigenda* volumului din 1923¹³². L-a socotit inelul de logodnă al lui *Alexandru (AL)* cu *Maria (MA)*¹³³. *Nicolae-Alexandru* l-ar fi purtat la nunta cu Maria, mama lui *Vlaicu Vodă*, întâiul său născut, și Radu, căroră Clara le-a fost mamă vitregă¹³⁴. Cel de al doilea băiat (nu primul), Radu, așezat – după Drăghiceanu – în Mormântul 10¹³⁵, l-ar fi primit moștenire.

¹²⁵ Exprimarea i-a aparținut lui Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș”, p. 63).

¹²⁶ În anii 1300, aceasta era sigur imaginea pe care acel chip o transmitea prima dată.

¹²⁷ Este și motivul pentru care considerăm că acel cap era de bărbat, cu turban pe el.

¹²⁸ După cum bine știa Drăghiceanu („Curtea Dumnească din Argeș”, pp. 63, 65), datorită colaboratorului său britanic O[rmonde]. M[addock]. Dalton (*Catalogue of Finger Rings. Early Christian, Byzantine, Teutonic, Mediaeval and Later*, London, 1912, aici no. 877, p. 138).

¹²⁹ „Curtea Domnească din Argeș”, p. 65. O opțiune interpretativă greu de explicat.

¹³⁰ Un *faber* ajungea (*Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I-II [1198-1390], editori Franz Zimmermann, Carl Werner, Hermannstadt, 1892-1897, indici).

¹³¹ *Magistru* a fost și Martin, trimisul regelui Carol la Basarab (DRH, D, I, no. 15, p. 36).

¹³² „Addenda et Corrigenda” (i.e. *Adaoșe și îndreptări*), [p. X], din deschiderea volumului.

¹³³ Idee dată de inelul de logodnă al lui Radoslav cu Ana Angelina Comnena Doukaina la 1228 (Karl Krumbacher, „Ein serbisch-byzantinischer Verlobungsring”, *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Philologische und Historische Klasse* (München), [XXXVI] (1906), pp. 421-452, la p. 422; Franjo Barišić, „Veridbeni prsten kraljevića Stefan Duke (Radoslava Nemanjića)” [Inelul de logodnă al regelui Ștefan Dukas (Radoslav Nemanjić)], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, XVIII (1978), pp. 257-268). Cronologic și tipologic, ca inscripții (menirea era înscrisă clar și amplu pe inelul lui Radoslav), cele două inele nu aveau nimic în comun (ceea ce se vedea limpede și la 1923).

¹³⁴ Cei doi au fost socotiți frați buni pe baza asocierii lui Radu de către Vladislav la domnie, asociere documentată totuși numai numismatic, la fel însă în cazul sigur al lui Dan și Mircea, fiii lui Radu (Octavian Iliescu, „Domni asociați în Țările Române în secolele al XIV-lea și al XV-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, II (1951), 1, pp. 39-60, la pp. 41-45).

¹³⁵ Vezi și Constantin Kogălniceanu, „Radu I (1376-1382)”, *Arhiva* (Iași), XXXIV (1927), 3-4, pp. 87-196. Acesta a susținut – convingător – atribuirea Mormântului 10 lui Vladislav I.

Deși mai plauzibilă decât precedentă, ipoteza a fost neglijată. Inelul nu a fost inclus în altminteri logica analiză a lui Sacerdoțeanu¹³⁶. Într-o vreme a căsătoriilor politice, era nevoie de – mult – subiectivism pentru a accepta ipoteza lui Drăghiceanu, mai ales dacă mezinul Radu odihnea în Mormântul 10. Totuși Constantinescu, cel care a impus identificarea defunctului cu Vladislav *Vlaicu* nu a redeschis „cazul”¹³⁷. Asemenea inele cu inscripții devoționale de rit *latin*, comune¹³⁸ pentru elita cavaleriească apuseană¹³⁹, erau o raritate în aceste părți¹⁴⁰. Cu atât mai rar era un inel de anvergura¹⁴¹ celui găsit pe degetul defunctului din Mormântul 10 încins cu celebra sa pafta¹⁴².

La o analiză atentă¹⁴³, inelul, încărcat de simbolistică marianică¹⁴⁴, definitorie pentru devoțiunea medievală de rit *latin*¹⁴⁵, se distinge în raport cu

¹³⁶ Nici Daniel Barbu când a lansat – disputată și discutată – ipoteză asupra *rebotezatului* Nicolae-Alexandru nu a insistat pe *AL MA*, deși „Corrigenda” lui Drăghiceanu i-ar fi fost utilă în ansamblul demonstrației (a se vedea „Sur le double nom du prince de la Valachie Nicolas-Alexandre”, *Revue Roumaine d’Histoire* (București), XXV (1986), 4, pp. 287-300).

¹³⁷ Nu a fost singura „ciudățenie” lăsată în urmă de noile cercetări de la Curtea de Argeș.

¹³⁸ Vezi și datele din Timothy Guard, *Chivalry, Kingship and Crusade: The English Experience in the Fourteenth Century*, Woodbridge, 2013, p. 98-116, 145-146, 226-227, 240-241.

¹³⁹ Fapt evident din bine cunoscuta la 1920 lucrare a lui Dalton, *Catalogue of Finger Rings*.

¹⁴⁰ La Argeș, inele cu inscripții au mai fost găsite numai în Mormântul 7 (o imitație de sarcofag) al lui Nan Udobă, care-i donase lui Radu domeniul Cozia (P[etre]. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ediție Gheorghe Lazăr, București, 2000, pp. 186-187). Pe unul dintre inele scria – în germană – *Hilf Ghot* (Doamne ajută!). Celălalt era o „adaptare slavonă” a unei imagini de secol al III-lea (d. Hr.) a lui Asclepios și a Hygiei. Pe el figura – într-o scriere chirilică (foarte) primitivă ca redare – *inelul lui Nan Udobă* (a se vedea Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 52-54, 65-67, ilustrațiile din fig. 67-68, 72).

¹⁴¹ De la începuturile *Valahiei*, s-a mai păstrat un singur obiect, găsit – accidental – lângă Vâlcea (Cristina Anton-Manea, „Prima coroană princiară medievală din aur descoperită pe teritoriul României (secolul XIII)”, *Cercetări Arheologice* (București), VII (1983), pp. 127-133), comparabil cu cele din Mormântul 10: așa-numita diademă (princiară) feminină de la Goranu (L. Dumitriu, „Der Schatzfund von Goranu, Bez.Vâlcea”, *Dacia* (București), NS, XL-XLII (1996-1998), pp. 399-410). A suscitat totuși prea puțină atenție (cu titlu de excepție: Denis Căprăroiu, „Din nou despre originea oltenescă a voievodului Bogdan I”, în *România în istoria Europei*, editor D. Căprăroiu, Târgoviște, 2013, pp. 70-86, aici la p. 74).

¹⁴² În Țara Românească (anii 1300–începutul anilor 1400) un singur inel (de dimensiuni modeste) cu o inscripție devoțională în latină (*D<OMINUS>I<ESUS> T<ECUM>*) a mai fost găsit la Lerești (C. Anton-Manea, „Un inel sigilar descoperit la Lerești, jud. Argeș. Probleme de datare”, *Cercetări Numismatice* (București), VII (1996), pp. 237-239; Dumitriu, *Der mittelalterliche Schmuck*, pp. 60, 128), lângă Câmpulung (Alexandru Ciocîltan, „Colonizarea germană la sud de Carpați”, *Revista Istorică*, NS, XXII (2011), 5-6, pp. 431-460).

¹⁴³ O analiză necesară după ce „analizele fizice” au confirmat „bănuielile istorice”.

alte inele înscrise cu acel mesaj protector¹⁴⁶ prin prezența „inscripției secundare”¹⁴⁷ și a simbolului regenerativ al lui Melchisedec¹⁴⁸, cu sens monarhic de rege (*melek*), rege al dreptății¹⁴⁹. Primele două litere ale „marcajului” erau clar A și L¹⁵⁰. Celelalte două – la fel de limpezi la momentul de față – sunt V/W¹⁵¹ și A¹⁵². „Marcajul”, înscris după realizarea inelului precum și a principalei sale inscripții¹⁵³, era AL VA/WA¹⁵⁴. Se citea *Alexander Wayuoda*¹⁵⁵.

¹⁴⁴ Deasupra se află o stea cu opt colțuri, care este asimilată mântuirii, regenerării, botezului, sau simbolului lui Melchisedec (inclus în calendarul ambelor Biserici, dar și în *Decameronul* lui Giovanni Boccaccio). La mijloc, este figurată o floare cu șase petale cu un cerc în mijloc, în total șapte puncte, ceea ce ar corespunde florii vieții, iar numărul 7 este asociat cu Fecioara Maria (îi mulțumim profesorului Ioan Albu pentru analiza sa).

¹⁴⁵ În comparație, spre exemplu, datele disponibile deja în Dalton, *Catalogue of Finger Rings*, no. 231, p. 39 (cu o gemă probabil contemporană); no. 239, p. 41 (cu probabil stema Casei Donati); no. 283, p. 48 (cu monogramă PLIO); no. 877, p. 138 (cu o camee probabil antică); nos. 878-879, p. 138; no. 895. Inelele sunt de aur (mai puțin inelul înscris PLIO din argint, atribuit secolului al XV-lea), de proveniență (nord-) italiană (cu accent pe zona lombardă a Milanului și pe cea venetă) și se datează larg între anii 1300 și 1450. Identificarea defunctului cu Radu I, aliatul Veneției ([Galeazzo, Bartolomeo, Andrea Gatari], *Cronaca Carrarese (1318-1405)* (= *Rerum Italicarum Scriptores*, NS, XVII, 1), ediție Antonio Medin, Guido Tolomei, I, Città di Castello, 1920¹, p. 145), a fost – prin urmare – cu atât mai ispititoare pentru Virgil Drăghiceanu, și apoi pentru Gheorghe I. Brătianu.

¹⁴⁶ De aici decizia lui Eduard al III-lea (Dalton, *Catalogue of Finger Rings*, no. 877, p. 138).

¹⁴⁷ Singura „inscripție secundară”/monogramă identificată de Dalton a fost PLIO (*Catalogue of Finger Rings*, no. 283, p. 48). De aici probabil și revenirea din „Corrigenda” (1923).

¹⁴⁸ Pentru acesta (în iudaism și creștinism): James L. Kugel, *Traditions of the Bible: A Guide to the Bible as it was at the Start of the Common Era*, Cambridge, MA, 1998², pp. 275-293.

¹⁴⁹ Datele disponibile ante 1920: Francis Brown, S[amuel]. R[olles]. Driver, Charles A[u gustus]. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford, 1906, p. 575.

¹⁵⁰ Aspect bine determinat de Drăghiceanu și Dalton, deși amândoi – în special ultimul – nu au observat, în scris cel puțin, analogia cu inelul *Prințului Negru* al Regatului Angliei.

¹⁵¹ De fapt o alegere între perspectiva paleografică (VA) și cea epigrafică (WA). Remarcăm astfel și A-urile, practic în oglindă, care accentuează funcția specială a inscripției.

¹⁵² Lecțiunea MA nu lua în calcul nici colțul „sudic” al stelei octogonale care separă AL (în stânga) de ultimele două litere precum și relația primeia dintre ele cu colțul stelei. Ea ar da WA, alternativa pentru VA. Este dificil de spus în momentul de față din ce motiv acest aspect, atât de clar acum, nu a fost luat în considerare începând chiar din anii 1920.

¹⁵³ Rămâne întrebarea dacă înscrisurile au fost realizate în același atelier sau nu. Exactitatea „marcajului” susține prima variantă, accentuând importanța pontificală a inelului.

¹⁵⁴ Le suntem recunoscători profesorilor Ioan Albu, Ioan-Aurel Pop și Martyn Rady pentru ajutorul și expertiza oferite pentru analiza inelului și a reprezentărilor de pe acesta.

¹⁵⁵ Am ales (V)Wayuoda datorită frecvenței sale, în cazul voievozilor Țării Românești, dar și ai Transilvaniei și deoarece adesea *u* corespundea lui *v* (DRH, seriile C și D, I).

15. Imagini din 1923 și 2012 cu principalul inel al defunctului din Mormântul 10

4. Două pomelnice

La 1923, Drăghiceanu a publicat și pomelnice din Țara Românească¹⁵⁶. Pomelnicul, *renovat la 1711*¹⁵⁷, al fostei biserici domnești din Câmpulung, mănăstire (azi *Negru Vodă*) de dinainte de 1618, ieșea în evidență. 1711 fusese anul care i-a fost fatal lui Constantin Brâncoveanu la 1714¹⁵⁸. El poruncise la 1710 *renovarea* (refacerea) pomelnicului¹⁵⁹. Chiar în ajunul Primului Război Mondial, Virgil Drăghiceanu și Nicolae Iorga identificaseră mormântul secret al lui Brâncoveanu din Biserica *Sfântul Gheorghe Nou* din București (aprilie-iulie 1914)¹⁶⁰, cercetat arheologic și antropologic însă abia în 1932¹⁶¹.

La 1711, campania „de la Stănilești” a lui Petru I *cel Mare*, susținut de Dimitrie Cantemir, și acțiunea pripită a cavaleriei *muntene*, conduse de Toma Cantacuzino, vărul lui Brâncoveanu, au dus la triumful Porții¹⁶². Principe al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană de la 1695, Brâncoveanu a fost nevoit să ceară (l-a și primit împreună cu *indigenatul*) confirmarea dreptului de azil în Transilvania de la împăratul Carol al V-lea (dreptul fusese acordat de Leopold I la 1706 și întărit la începutul lui 1711 de Iosif I)¹⁶³. Nu a mai apucat să beneficieze de ele. A sfârșit pe eșafod pe malul Bosforului.

Unul din primele acte emise după mazilirea lui Brâncoveanu (25 martie/ 6 aprilie) de noul domn, Ștefan, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino, a fost pentru mănăstirea din Câmpulung (20 aprilie/ 1 mai 1714). Antiotomani și pro-habsburgici în esență, Cantacuzinii (executați apoi la 1716)¹⁶⁴,

¹⁵⁶ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25 (pagină reprodusă în fig. 16).

¹⁵⁷ Expresia îi aparține lui Virgil Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș”, p. 25).

¹⁵⁸ Cu referire deopotrivă la Rusia și Casa de Habsburg: P. Cernovodeanu, „O familie de diplomați români din Transilvania la cumpăna dintre veacurile XVII și XVIII: Corbea din Șcheii Brașovului”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXII (2005), pp. 145-158, la p. 154.

¹⁵⁹ O discuție științifică modernă la Radu Tașcovici, „Manuscrise copiate în Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung-Muscel”, *Revista Teologică* (Sibiu), VIII (2007), 3, pp. 304-318.

¹⁶⁰ „Mormântul lui Constantin Brâncoveanu Basarab Voievod”, „Arginturile lui Constantin Brâncoveanu”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, VII, pp. 97-110, 111-126.

¹⁶¹ Emil Nedelea-Cărămizaru, *Mormântul Sfântului Constantin Brâncoveanu*, București, 2014. Recentele cercetări antropologice trebuie privite și prin prisma anilor 1914 și 1932.

¹⁶² Adrian Tertecel, „Informații noi privind campania militară otomană din 1711 în Moldova (Jurnalul lui Ahmed bin Mahmud)”, *Revista Istorică*, NS, III (1992), 7-8, pp. 793-802.

¹⁶³ V. Drăghiceanu, „Constantin Brâncoveanu, conte al Regatului Ungar și principe al Sacrului Imperiu Roman”, *Convorbiri Literare*, XLIX (1915), 9, pp. 3-10. Brâncoveanu a cerut și primit asigurări similare și de la Petru I (dat fiind și conflictul său cu Cantemir).

¹⁶⁴ Sunt probabil unele dintre cele mai cunoscute și triste istorii domnești românești.

zidiseră căderea lui Brâncoveanu. În privilegiul său, Ștefan insista pe [...] *răposatul Nicolae Alexandru Voievod, feciorul răposatului Basarab Voievod, nepotul Negrului Radului Vodă, ce le sunt trupurile lor îngropate în această sfântă mănăstire [...] fiind atunci biserică domnească de mir [...]*¹⁶⁵. Anterior, nimeni nu susținuse că Basarab (și chiar *Negru Vodă*) odihneau acolo, numai mormântul și apoi piatra lui Nicolae Alexandru fiind pomenite începând cu 1618¹⁶⁶.

La 1711, succesiunea domnească (*Iω*¹⁶⁷ și *voievod*¹⁶⁸) fusese: *Iω Basarab Voievod* și soția *Marghita*, *Iω Nicolae Voievod*, *Iω Alexandru Voievod* și soția *Maria*, *Iω Radu Voievod*¹⁶⁹, *Iω Vladislav Voievod* și *Iω Radu Voievod*¹⁷⁰. Nu coincidea (ca mai apoi în parte hrisovul lui Ștefan) cu lista primilor domni a Stolnicului de la 1694 (*Radu Negru Vodă* – Mihail – Dan – Alexandru – Mircea)¹⁷¹. Iar în pomelnic, figurau doar doamnele lui Basarab și Alexandru¹⁷².

¹⁶⁵ Actul a fost publicat de Dumitru Băjan, *Documente de la Arhivele Statului*, I. 1586-1840, București, 1908 [Câmpulung, 1929], p. 36. Vezi și Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 68.

¹⁶⁶ Mormintele lui Basarab și Nicolae-Alexandru ar fi fost profanate de trupele lui Gabriel Báthory al Transilvaniei (1611). Apoi, biserica a fost distrusă de un cutremur (1628), fiind reconstruită – pe același plan – de Matei Basarab (1635-1638). Piatra de mormânt a lui Nicolae-Alexandru nu ar fi părăsit însă – niciodată (?) – lăcașul până pe la sfârșitul anilor 1820, când – în timpul lucrărilor de renovare a bisericii – a fost dusă la Aninoasa pentru aproximativ șase decenii (vezi P. Chihaiia, „Curtea Domnească din Câmpulung Muscel: Biserica voievodului Nicolae-Alexandru”, în Idem, *Din cetățile de scaun*, pp. 205-219).

¹⁶⁷ Vezi – adesea – neglijatul studiu al lui Marin Tadin, „L’origine et la signification de la particule *Iω* dans le titre honorifique des princes de Bulgarie, de Serbie (méridionale), de Valachie et de Moldavie”, *Cyrrilomethodianum* (Thessaloniki), IV (1977), pp. 172-196.

¹⁶⁸ Analiza „clasică”: Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1959, pp. 16-17, 142-143, 252-253.

¹⁶⁹ Drăghiceanu a susținut că Radu a fost menționat de două ori ca o greșeală, ceea ce este destul de îndoielnic, date fiind atât condițiile de la 1711, cât și cele din anii 1350-1360.

¹⁷⁰ Înainte de Mircea, Radu era poate „cel mai celebru domn” datorită „asocierii” cu *Negru Vodă* (N. Stoicescu, „Descălecat sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr”, în *Constituirea statelor feudale*, pp. 50-97), stăpânirii *Bulgariei* (Anton Balotă, „Radu Voiévode dans l’épique sud-slave”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, V (1967), 1-2, pp. 203-228) și relației cu Veneția, din nou în luptă cu Ludovic I (Gh. I. Brătianu, „L’expédition de Louis Ier de Hongrie contre le prince de Valachie Radu Ier Basarab en 1377”, *Revue Historique du Sud-Est Européen*, II (1925), 4-6, pp. 73-82).

¹⁷¹ Vezi și *Operele lui Constantin Cantacuzino*, ediție N. Iorga, București, 1901, pp. 50-56.

¹⁷² Aspect relevant în special în relație cu a doua versiune a pomelnicului și în raport cu absența menționii doamnelor în celelalte pomelnice folosite în comparație de Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș”, p. 25). Doar *Calinichia*, probabil a doua soție a lui Radu I, era menționată în pomelnicul Tismanei (Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, pp. 55-56).

A doua variantă de sub *fanarioți*, publicată tot la 1923¹⁷³, a pomelnicului mănăstirii (1761-1762) începea direct cu Radu I, „echivalat” cu *Radu Negru*, acel *Negru Vodă* apărut în actele cancelariei domnești abia la 1549¹⁷⁴. El era urmat de fiii săi Dan I¹⁷⁵ și Mircea I¹⁷⁶. Schimbarea era radicală. Fuseseră șterși primii voievozi¹⁷⁷. Sigur doi (Basarab și Nicolae-Alexandru)¹⁷⁸ erau înmormântați oficial chiar la Câmpulung¹⁷⁹. Dispăruseră și doamnele.

După toate tradițiile, *Marghita* (Margareta) fusese de rit *latin*¹⁸⁰ (poate și *Maria*¹⁸¹). Niciuna din doamnele – de rit *grec* – ale lui Vladislav I și Radu I nu figurase în prima variantă a pomelnicului¹⁸². În acea variantă inițială

¹⁷³ *Iw Radu* <I> *Negru Vodă* (acesta a făcut *Tismana*), cu soția *Anna*, *Iw Dan* <I> *Voievod*, cu soția *Maria*, și *Iw Mircea* <I> *cel Bătrân* (acesta a făcut *Cozia*), fără *voievod* și fără *soție*. Singura sa soție a fost de rit *latin* și venea din Ungaria (Ioan-Aurel Pop, „Stăpânirile lui Mircea în Transilvania”, *Revista de Istorie* (București), XXXIX (1986), 7, pp. 685-695, aici la p. 693).

¹⁷⁴ O sinteză a genezei „ficțiunii *Negru Vodă*” la Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 70, 77.

¹⁷⁵ Vezi Andrei Pippidi, „Despre Dan voievod: Rectificări cronologice și genealogice”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXXI (2013), pp. 47-96 (text pregătit încă din anul 1986).

¹⁷⁶ Pentru succesiunile domnești, vezi și O. Iliescu, „Vlad Ier, voievozi de la Valachie: le règne, le sceau et les monnaies”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XXVII (1988), 1-2, pp. 73-105.

¹⁷⁷ Din punct de vedere monarhic medieval, corect ar fi (ca în Moldova până la *Lațcu*) să nu folosim domn înainte de legitimarea ecleziastică bizantină din 1359 (cea papală de la 1370 în Moldova). Dar Ioan al XXII-lea (1327) l-a numit *principe* (monarh) pe Basarab, iar Clement al V-lea (1345), l-a socotit *principe* – la fel ca pe Ludovic în același act – pe Nicolae de Remetea, subordonat lui *Alexander Bassarat* (DRH, D, I, no. 17, p. 39; no. 32, p. 60).

¹⁷⁸ A se vedea astfel și *Inscripții medievale și din epoca modernă a României*, [II.] *Județul istoric Argeș (secolul XIV-1848)*, editor Constantin Bălan, București, 1994, no. 285, pp. 249-254.

¹⁷⁹ Pentru lespezea lui Nicolae-Alexandru, drept originală: Damian P. Bogdan, „Iarăși despre inscripția funerară a lui Nicolae Alexandru Basarab”, *Revista Istorică Română* (București), X (1940), pp. 345-350. Pentru ea ca refacere: Barbu, „Sur le double nom”, p. 295.

¹⁸⁰ De dinainte de 1920: Alexandru Lapedatu, „Marghita Doamna Negrului Voievod”, în *Idem, Un mănunchi de cercetări istorice*, București, 1915, pp. 5-15. Tot la 1711, călugărul Blasius Martinovich autentifică – și drept *princiară* – „declarația” conducerii Câmpulungului de la 1656 privind ridicarea *Cloașterului* de către *Marghita*, soția lui *Negru Vodă*, prima atestare documentară cunoscută a *Marghitei* (Ciocîltan, „Colonizarea germană”, pp. 459-460).

¹⁸¹ Deși, tocmai datorită menționării ei, s-a crezut că *Maria* era – neîndoielnic – o *ortodoxă*. În contextul *ortodox* al „straniei” succesiuni din pomelnicul de la 1711, trebuie subliniat – fără a intra în vastul și predominant partizanul dosar al relației acestuia cu „nașterea” Bisericii Greco-Catolice (vezi Remus Cîmpeanu, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 66, 382-383) – că Brâncoveanu, deși principe al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, nu putea accepta ca stăpânitor și protector monarhic de rit *grec* o formulă de unire precum cea afirmată în Transilvania în acea vreme.

¹⁸² Vezi și Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, pp. 51-56; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 74.

mai fuseseră trecuți un *Nicolae* și un *Alexandru*, așezați după *Basarab*, deși pe epitaful – vizibil sigur din anii 1600 – scria clar *Nicolae Alexandru*¹⁸³.

Înainte de zilele românești¹⁸⁴ ale Mormântului 10¹⁸⁵, unii știau – și erau călugări pioși de rit *grec*¹⁸⁶ și un viitor sfânt ortodox (Constantin Brâncoveanu) – că existaseră un *Nicolae* (înmormântat după *piatră* la ei în biserică) și un *Alexandru* după *Basarab*. Situația se repeta numai la Argeș. În pomelnicul Bisericii Domnești (sigur de la 1812), tot după *Basarab*, veneau *Nicolae* și *Alexandru*¹⁸⁷. Găsit de Drăghiceanu și publicat de Iorga imediat după descoperirea Mormântului 10, el nu a mai apărut la 1923 alături de cel de la Câmpulung, văzut deja de Onciul în 1916¹⁸⁸. Drăghiceanu l-a inclus însă în poză¹⁸⁹. În imaginea de mare calitate se vedeau două nume distincte înscrise imediat după *Basarab Voievod: Nicolae Voievod și Alexandru Voievod*¹⁹⁰.

La un an după tipărirea cercetărilor de la Argeș, Drăghiceanu a săpat Biserica Domnească din Câmpulung (1924)¹⁹¹. Rezultatele nu au fost publicate. Planul bisericii a circulat însă în epocă¹⁹². Era o bazilică romanică (de fapt gotică¹⁹³) de la sfârșitul secolului al XIII-lea (în fapt post 1340-1350)¹⁹⁴.

¹⁸³ Bogdan, „Inscripția funerară”, pp. 345-347; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 72-73.

¹⁸⁴ Volumul din 1923, anul noii constituții, era dedicat unirii din 1918, *României Mari*.

¹⁸⁵ Cu excepția analizelor ¹⁴C și ADN, Drăghiceanu dispunea de toate datele „din” 2012.

¹⁸⁶ Disputele lor cu catolicii din Câmpulung la D. Căprăroiu, „Asupra începuturilor orașului Câmpulung”, *Historia Urbana* (București-Sibiu), XVI (2008), 1-2, pp. 37-64, la p. 60, nota 117. Tot în cadru habsburgic (Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718-1739)*, București, 1971), pomelnicul amintește cazul relicvelor lui Ioan de Capestrano de la Mănăstirea Bistrița. Cumpărate în anii 1520 de Craiovești de la *turcii* care le luaseră la cucerirea Ilokului, erau cunoscute drept moaștele Sfântului Grigorie Decapolitul. Călugării ortodocși vroiau să le restituie autorităților catolice (Ștefan Damian, Filippo de Marchis, *Pe urmele unor moaște: Grigorie Decapolitul – Ioan de Capestrano*, Cluj-Napoca, 2012).

¹⁸⁷ Varianta din 1812, copiată la 1863, a fost editată în *Revista Istorică* (VI (1920), 7-9, p. 179.

¹⁸⁸ Vezi mai jos discuția aferentă ilustrației preluate din volumul argeșean din anul 1923.

¹⁸⁹ Oficial, pentru a arăta că în fruntea sa stătea *ctitorul* Radu I (era de fapt o interpolare).

¹⁹⁰ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 46, fig. 35 (în dreapta imaginii stătea scris: [...] *De altfel, nici unul din Domnii anteriori lui Radu nu poate fi identificat cu scheletul aflat în sarcofag* [...]). Precum în letopisete, după Alexandru în pomelnic venea Mircea.

¹⁹¹ „Deopotrivă” o succesiune științifică logică și o etapă a unui *cursus honorum* academic.

¹⁹² Nicolae Ghika-Budești, „Evoluția arhitecturii în Muntenia. Originile și înrăuirile străine până la Neagoe Basarab”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XX (1927), pp. 123-158, la p. 125. Colaborase cu Drăghiceanu la Argeș, atrăgând reacția „bizantinizantă”, corectă în cazul cu Biserica Sân Nicoară, a lui Tafrali („Monuments byzantins”).

¹⁹³ Nota profesorului Gheorghe I. Cantacuzino, după ultimele săpături din zona bisericii.

¹⁹⁴ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, pp. 130-131.

Pomelnicul Episcopiei Râmnic, renovat pe la 1815, aflat la A. S.	Pomelnicul Monastirii Argeș, făcut sub Matei Basarab, de ero- monahul Ghena- die, aflat la A. S.	Pomelnicul Monastirii Câmpulung, renovat la 1711. Mss. 3722, aflat la A. R. Versiunea I. Versiunea II.	Pomelnicul Monastirii Tis- mana, renovat 1798.	Pomelnicul Mitropoliei București, făcut sub Constantin Cârnul-Voevod., aflat la A. S.
Io Basarab V.	Io Basarab V.	Io Basarab V. i gsza ego Mar- ghita.	Io Basarab V.	Io Basarab V.
Io Alexandru V.	Io Alexandru V.	Io Nicolae V. Io Alexandru V. i gsza ego Maria Io Radu Voevod ¹⁾ Io Vladislav V.	Io Vladislav acesta a făcut Monastirea Vodita	Io Vladislav acesta a făcut Monastirea Vodita
Io Radul V.	Io Radul V.	Io Radul V.	Io Radu Negru V. Calinichia Doamna.	Io Radu V. Negru acesta a făcut Tismana
Io Dan V.	Io Dan V.	Io Dan V. i gsza ego Maria	Io Dan V.	Io Dan V.
Io Mircea V.	Io Mircea V.	Io Mircea bătrâ- nul, acesta a făcut Cozia.	Io Mircea V.	Io Mircea V. acesta a făcut Cozia
			Io Mihai V.	Io Mihail V.

¹⁾ Radu pus de 2 ori întru cât s'a confundat fiul său Vladislav, cu fratele său Vladislav-Vodă.

16. Pomelnicele Țării Românești de la Râmnic, Câmpulung, Tismana și București,
publicate de către Virgil Drăghiceanu în anul 1923

Pierdut de dinainte de 1920 în varianta originală și cunoscut de atunci doar în copia de la 1761-1762 (Tașcovici, „Manuscrise copiate”, pp. 305-307; discutat în relație cu *Marghita* de Mihai Florin Hasan, „Aspecte ale relațiilor matrimoniale dinastice munteano-maghiare din secolele XIV-XV”, *Revista Bistriței*, XXVII (2013), pp. 128-159, la pp. 136-137), pomelnicul publicat de Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș”, p. 25) fusese studiat anterior de Onciul („În chestiunea Bisericei Domnești dela Curtea de Argeș”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, IX (1916), pp. 49-70 [număr rar]; republicat în Idem, *Scrieri istorice*, ediție A. Sacerdoțeanu, București, 1968, II, pp. 226-240, discuția asupra pomelnicului la pp. 239-240). Pentru datarea și contextul pomelnicului, cităm textul din *predoslovie* manuscrisului (Biblioteca Academiei Române, București (BAR), Mss. 3722, f. 6^v):

[...] În vremea când era anii de la începutul lumii 7218, iară de la Hristos 1710, în zilele preabunului creștin Io Constantin Brâncoveanu [...] înnoitu-s-au acest sfânt pomelnic, cu porunca și toată cheltuiala preacuviosului chir Iosif ieromonah hagiul, carele pre acea vreme era igumen acestii sfinte mănăstiri Câmpulungul [...]. Și s-au scris de mine smăritul mult păcătosul și cucearnicul între preoți ierei Nicola [...] (Tașcovici, *Manuscrise copiate*, p. 306; „reînnoirea” prin pomelnicul egumenului Nicodim Belețeanul, este menționată la f. 28^r: [...] s-au scris aicea într-al 25-lea an al egumeniei sfintiei sale, la leat 7270 [...]).

Autorul pomelnicului, *Nicola*, începuse ca grămatic la mănăstire pe la 1686 (Gheorghe Pârnuță, *Câmpulung, străveche vatră de cultură a Țării Românești*, Câmpulung Muscel, 1974, pp. 46-48). La 1697, ajuns logofăt, a întocmit din porunca longevivului mitropolit Teodosie (1667-1672, 1679-1708) *Pomelnicul mitropoliților Țării Românești* (BAR, Mss. 2101, 36 f.; Tașcovici, „Manuscrise copiate”, p. 306). Teodosie a fost primul mitropolit cunoscut care la întronizarea sa a pronunțat *Crezul* în limba română și predecesorul lui Antim Ivireanul, pe care l-a desemnat ca succesor (vezi și A. Sacerdoțeanu, „Arhimandritul Vasile Tismăneanu și Mitropolitul Teodosie”, *Mitropolia Olteniei*, XV (1963), 7-8, pp. 546-567).

Fără a insista asupra complexității și a mobilității politice a perioadei de la începutul secolului al XVIII-lea (Gh. Lazăr, *Les Marchands en Valachie (XVIIe-XVIIIe siècles)*, Bucarest, 2006; Mariana Lazăr, *Spre folosul acestei sfinte case. Constituirea și evoluția domeniului mănăstirii Cotroceni (secolele XVII-XIX)*, Brăila, 2012) și cu atât mai puțin pe cea a anilor 1750-1760 (de când datează BAR, Mss. 3722 și a doua variantă a pomelnicului de la Câmpulung), se cuvin reținute câteva aspecte. Numele „redactorului” variantei de pomelnic în discuție era *Nicola*, adică *Nicolae*. Avusese și funcții politice și acces astfel la arhive (sigur la 1697 era *logofăt*). Porunca pentru înnoirea pomelnicului a fost dată sub Brâncoveanu deja la 1710 (de unde, pe urmele lui Onciul, Drăghiceanu a așezat – corect în opinia noastră – varianta *renovată*, „gândită” cu un an înainte, sub 1711). Iar varianta pierdută (data dispariției nu poate fi precizată cu exactitate) a coexistat cu varianta radical „revăzută”.

Două elemente pot fi utile în acest context. 1. Datorită înmormântării lui *Nicolae Alexandru* la Câmpulung, s-a și avansat ipoteza că Iachint a rezidat inițial acolo (C. Rezachevici, „De unde venea și unde a păstorit primul mitropolit al Țării Românești?”, *Argesis* (Pitești), VIII (1999), pp. 63-72). 2. Existența distinctă a lui *Alexandru* și *Nicolae* numai la Argeș (unde era ascuns Mormântul 10) și la Câmpulung (unde se găsea piatra de mormânt a lui *Nicolae-Alexandru*) sugerează și un „compromis” inițiat de către Constantin Brâncoveanu, datorită redactării pomelnicului de la Câmpulung din porunca sa (1710).

17. Prima pagină a pomelnicului Bisericii Sfântul Nicolae Domnesc de la Argeș

„Jurnalul de săpătură”¹⁹⁵ a fost tipărit în anul morții lui Drăghiceanu (1964), membru corespondent al Academiei Române din 1926¹⁹⁶. Așa-zisul mormânt (gol) al lui Nicolae-Alexandru fusese găsit suprapus de mormântul (tot gol) al paharnicului Pară (+ 1641) al lui Matei Basarab, marele sprijin al mănăstirii în promovarea memoriei feudale a darnicului Nicolae-Alexandru, fiul lui Basarab¹⁹⁷. În 1969, avea să fie descoperită Biserica Argeș I¹⁹⁸. Asupra pomelnicelor de la Câmpulung și Argeș și a ultimelor gânduri ale lui Virgil Drăghiceanu de la 1923¹⁹⁹ se așternuse deja ușurătoarea tăcere²⁰⁰.

¹⁹⁵ Precizările esențiale privind „raportul” lui Drăghiceanu și vechimea reală a Bisericii Domnești îi aparțin tot profesorului Cantacuzino, care a constatat – arheologic – și că *Bă-răția* sașilor din Câmpulung era cu peste cincizeci de ani mai veche, ea datând cel târziu din anii 1290 (*Câmpulung. Vechi monumente și biserici*, București, 2001, pp. 12-19, 23-26).

¹⁹⁶ „Despre mănăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXII (1964), 3-4, pp. 284-335. Pentru contextul apariției articolului, a se vedea nota redacției de la p. 284.

¹⁹⁷ Vezi astfel chiar Drăghiceanu, „Despre mănăstirea Câmpulung”, pp. 288, 290, 316.

¹⁹⁸ Constantinescu, „La résidence d’Argeș”, pp. 5-9; Idem, *Curtea de Argeș*, pp. 16-24.

¹⁹⁹ Formularea îngăduită de „Corrigenda” din 1923 și de soarta săpăturilor din 1924.

²⁰⁰ Atât sub raportul comodității științifice, cât și sub cel al numeroaselor sensibilități.

20. Din inventarul mormintelor de la Argeș, publicat în 1923 (de la stânga la dreapta):

pasmanterie venețiană din Mormântul 10, egreta lui Voislav din Mormântul 6, paftaua și legătura cu mărgăritare în formă de cruce patriarhală peste mâinile lui Radu Vodă din Mormântul 10, „pecetea” inelului slavon și inelul german al lui Nan Udobă din Mormântul 7, unul din nasturii fiului lui Negru Vodă din Mormântul 11

În pomelnicele Bisericii Domnești de la Câmpulung și Argeș (și nu mai acolo), *Nicolae și Alexandru* îi urmau lui *Basarab*²⁰¹. Principalul inel – devoțional de rit *latin* – al răposatului din Mormântul 10 din *Biserica Sfântul Nicolae Domnesc* de la Argeș era înscris *AL V(V)A*²⁰². Datele despărțeau încă din toamna lui 1920 „personalitatea dublă” a lui Nicolae-Alexandru, fiul lui Basarab, filiație stabilită înainte de 1600 numai pe micuța sa lespede de la Câmpulung (dacă îi acceptăm caracterul medieval)²⁰³. El fusese mândru *principe catolic* (1345)²⁰⁴ și pios *basileu ortodox, discipolul sfântului isihast Grigorie Sinaitul* († 1346)²⁰⁵. Personalitatea *marelui voievod* a rămas însă duală, cu toate că, la 1920, *ortodoxia* lui Nicolae-Alexandru era dată – în plan documentar medieval cert – doar de actele Patriarhiei Ecumenice de la 1359²⁰⁶.

²⁰¹ Alt pomelnic demn de interes este cel al Episcopiei Râmnicului din anii 1673-1674. În el apărea *Iw Bogdan Voievod cu mama sa Anca ctitori* ai primei biserici din Vâlcea. *Bogdan* a fost păstrat și în variantele ulterioare (Athanasie Mironescu, *Istoricul eparhiei Râmnicului Nouului Severin*, București, 1906, p. 244, 251, 255). După catagrafia austriacă din 1731, biserica fusese ridicată la 6812 (1303-1304) de *Bogdan Voievod cel de demult, fratele lui Mircea Voievod*. Ea fusese a orașului Râmnic până când arhiepiscopul sau mitropolitul numit Antim a mutat scaunul episcopal de Severin la Râmnic (Nicolae Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupației austriace (1716-1739)*, București, 1906, p. 232). Primul mitropolit al Severinului (octombrie 1370) a fost Antim (FHDR, IV, no. XLV-13, pp. 208-211; PRK, IV. 1364-1372, editori O. Kresten, Christian Gastgeber, Johannes Preiser-Kapeller, Wien, 2016, sub tipar, nos. 359-360, 362). Până de curând (D. Căprăroiu, „Opinii istorio-grafice despre unul dintre voievozii cu numele Bogdan din secolul al XIV-lea”, *Analele Universității din Craiova. Istorie*, XVI (2011), 1, pp. 27-43), datele nu au primit atenția cuvenită. La 1335, un Bogdan, *fiul lui Micula* (Nicolae), considerat de istoriografia maghiară (inclusiv de cea recentă) drept viitorul Bogdan I al Moldovei, era primit în *Ungaria* de Carol (Aurel Decei, „Une opinion tendancieuse de l’historiographie hongroise. Les origines de Bogdan I, fondateur de la Moldavie”, *Revue de Transylvanie* (Cluj), V (1939), 3, pp. 289-312).

Relevanța cazului vâlcean pentru defunctul din Mormântul 10 nu poate fi subestimată, la fel pentru formarea *Valahiei*, ținând cont și de diadema de la Goranu și de reședința gorjeană de la Polata (Cristian Nicolae Apetrei, *Reședințe boierești din Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2009, pp. 98-100, 107-112). Boierii de acolo au apărut în actele – păstrate – din Țara Românească abia pe la 1550 (a se vedea aici Marian Coman, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, Iași, 2013, p. 102, nota 31).

²⁰² A se vedea – astfel – analizele vechi și noi din întâiul subcapitol al acestei prime părți.

²⁰³ Poziția lui D.P. Bogdan, „În chestiunea autenticității inscripției funerare a voievodului muntean Alexandru Basarab”, *Revista Istorică Română*, III (1933), 2-3, pp. 270-271.

²⁰⁴ DRH, D, I, no. 32, p. 60. Act inclus deja (precum cele de mai jos) în colecția *Hurmuzaki*.

²⁰⁵ François Halkin, „Deux Vies de S. Maxime le Kausokalybe, ermite au Mont Athos (XIVe siècle)”, *Analecta Bollandiana* (Bruxelles), LIV (1936), pp. 38-112, la p. 90 (nota 30).

²⁰⁶ Acte, cunoscute din anii 1860, reeditate în FHDR, IV, nos. XLV-9, 10, pp. 196-203.

În timp, actele Patriarhiei Ecumenice din mai 1359 au fost percepute și drept o expresie a dorinței de emancipare a lui Nicolae-Alexandru de sub „tutelă” bulgară, ecleziastică și politică. Câteva imagini și planurile, menite a schița ceea ce era al Doilea Țarat Bulgar la acea vreme, pot ajuta la înțelegerea perioadei. Ele fac parte și dintr-o „serie” de ilustrații ale forței principalilor vecini *creștini* ai tinerei Țării Românești (Bulgaria, Serbia, Ungaria).

21. Planul Veliko Târnovoului în vremea lui Ioan Alexandru

În mai 1359 trecuse peste un deceniu de la divorțul lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab* (1347-1348). În august, Marea Biserică aprobase nunta fiicei lui Ioan Alexandru și a Sarei Teodora, Kerața, cu fiul împăratului Ioan al V-lea Paleologul, Andronikos. Tot în mai 1359 nu se împliniseră încă patru ani de la dispariția lui Ștefan Dușan al Serbiei (decembrie 1355), dușmanul Bizanțului, intrat în schismă cu Patriarhia Ecumenică și excomunicat de aceasta. La vremea apariției Mitropoliei *Ungrovlahiei*, problema Bizanțului nu era Bulgaria, ci Serbia (informații disponibile la 1920, prin actele Patriarhiei Ecumenice editate de Miklosich și Müller, republicate de însuși Iorga, și prin sintezele lui Jireček).

22. Biserica *Sfântul Dumitru* din Veliko Târnovo, locul proclamării revoltei Asăneștilor (1185)

23. Biserica *Sfinților 40 de Mucenici* din Veliko Târnovo

24. Fortăreața (cetatea de scaun) țară (Tsarevet) din Veliko Târnovo astăzi

Alte date pot fi folositoare astfel, ținând cont de căsătoriile fetelor *doamnei Clara*, Ana și *Ancha*, cu Ioan Strațimir, fiul lui Ioan Alexandru și al Teodorei *Basarab*, principalul rival al lui Ioan Șişman, fiul lui Ioan Alexandru și al *Sarei* Teodora, și cu Ștefan Uroș al V-lea, fiul lui Ștefan Uroș al IV-lea Dușan și al Elenei, sora – bună – a țarului Ioan Alexandru. În istoriografia română (de la rivalii Constantin C. Giurescu și Nicolae Iorga în sintezele lor din a doua jumătate a anilor 1930 până la „anti-djuvariinii” Matei Cazacu și Dan <Ioan> Mureșan în 2013), ambele căsătorii ale fetelor Clarei – și ale lui *Nicolae-Alexandru* – au fost datate la 1360, după apariția Mitropoliei *Ungrovlahiei* (și – adăugăm aici – după moartea lui Dușan, excomunicat de Marea Biserică). Contextul „pare” însă sensibil mai nuanțat.

25. Fortăreața (*Baba Vida*) de la Vidin, reședința lui Ioan Strațimir, fiul lui Ioan Alexandru și al Teodorei *Basarab*, soțul Anei *Basarab*

Învestirea/ impunerea lui Strațimir, fiul mijlociu al lui Ioan Alexandru și al Teodorei *Basarab*, drept țar la Vidin se datează în funcție de nașterea lui Șişman, primul băiat al *Sarei* Teodora (1350-1351), de uciderea de către *turcii* lui Ioan al V-lea Cantacuzino a întâiului născut al Teodorei *Basarab*, Mihail Asan al IV-lea (1352-1353), și de desemnarea lui Șişman drept urmaș al lui Ioan Alexandru (1355-1356). Așezarea lui Strațimir drept *tânăr țar* sub *țarul* Ioan Alexandru, după mitropolitul de Vidin, Daniel, în tetraevangheliarul de la Vidin (*Curzon*), ulterior (c. 1348-c. 1354) divorțului lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab* (1347-1348), a premers sigur impunerea lui Șişman (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 218, p. 470; C. Vakareliyska, „A Preliminary Comparison of the Curzon and Banica Gospels”, *Oxford Slavonic Papers*, NS, XXVI (1993), pp. 1-39; Eadem, „Coincidences and Discrepancies in the Text and the Menology of two closely related Gospel Manuscripts: The Curzon (Vidin) and Banica Gospels”, *Palaeobulgarica* (Sofia), (XVIII (1994), pp. 58-67). Pe atunci, Strațimir nu avea sigur copii, la fel ca Mihail Asan (până la moarte), căsătorit cu Maria (Irina), sora lui Ioan al V-lea Paleologul (1339). Singurii nepoți ai lui Ioan Alexandru și ai Teodorei *Basarab* erau copiii mezinului Ioan Asan al IV-lea († c.1349), ucis tot de *turci* (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431). Intervenția *valahă* (matrimonială) la Vidin apare astfel sensibil anterioară anului 1359 (ante/ imediat post 1355), aducând în discuție și relația *Ungrovlahiei* cu Athosul (P.Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654* (= *Orientalia Christiana Analecta*, CCXXVII), Rome, 1986, pp. 43-45; A. Pippidi, „Aux débuts des relations Roumano-Athonites”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XXVII (1986), 2, pp. 237-244). Acesta a fost sub autoritatea seculară a lui Dușan (Dušan Korać, „Mount Athos under the Rule of Stephen Dushan”, *Serbian Studies* (Chapel Hill), VIII (1994), pp. 71-86), timp de un deceniu (1345/1346-1355). Uroș, fiul său și al surorii lui Ioan Alexandru, Elena, s-a căsătorit cu *Ancha*, fata *Clarei*. În pomelnicul de la Poganovo, Dușan († 1355) era numit *stăpânul* lui Strațimir (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 134, p. 262), soțul Anei, fiica *Clarei*.

II. Refacerea trecutului dorit

La peste 65 de ani de la descoperirea Mormântului 10 (1920)²⁰⁷, la mai bine de 15 ani de la identificarea Bisericii Argeș I (1969)²⁰⁸, bănuite de la 1935²⁰⁹, și la 2 ani de la asocierea oficială a defunctului din Mormântul 10 cu Vladislav I, nu cu Radu I (1984)²¹⁰, o ipoteză privitoare la Nicolae-Alexandru a fost lansată (1986)²¹¹. Fără ca vechea biserică, marcajul inelului răposatului din Mormântul 10 ori pomelnicele de la Argeș și Câmpulung să fie luate în discuție²¹², s-a afirmat că Alexandru, soțul *catolicei* Clara²¹³, s-ar fi rebotezat în rit *grec*, după oficializarea Mitropoliei *Ungrovlahiei* (1359), luând și numele *Nicolae*, sfântul patron al Bisericii Domnești de la Argeș²¹⁴. În afara lespezii de la Câmpulung și a actelor din anii 1600²¹⁵, cu dublu nume, dar și numai drept Nicolae, Alexandru apăruse sigur doar în variantele din 1370 ale testamentelor – editate la 1947 – ale lui Hariton de Kutlumuz, mitropolit al *Ungrovlahiei* din anul 1372²¹⁶. Pentru Patriarhia Ecumenică²¹⁷ și în Ungaria²¹⁸ *voievodul Ungrovlahiei/ transalpin* fusese doar *Alexandru* (surse știute în anii 1920), la fel ca în hagiografia athonită a Sinaitului (tipărită în 1936)²¹⁹.

²⁰⁷ Drăghiceanu în „Curtea Domnească din Argeș”, p. 40, și „Jurnalul săpăturilor”, p. 138.

²⁰⁸ Constantinescu în „La résidence d’Argeș”, p. 49, și *Curtea de Argeș*, pp. 83-85, 99-100.

²⁰⁹ Sacerdoțeanu în „Mormântul de la Argeș”, pp. 49-57. Pentru alte date, vezi mai jos.

²¹⁰ Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 114-116. Pentru „evoluția interpretării”: Idem, „Curtea domnească din Argeș: probleme de geneză și de evoluție”, *Buletinul Monumentelor Istorice*, XLI (1971), pp. 14-28; Idem, „Die Chronologie der Denkmäler im Fürstenhof Argeș (13.-14. Jahrhundert) und ihre historische Bedeutung”, *Dacoromania* (München), IV (1977-1978), pp. 257-282. În ultimul caz, apărea o „ciudățenie”: Mormântul 10 figura singur în naosul Bisericii Argeș I (fig. 4, planșă), dar era atribuit – direct – lui *Vlaicu* (p. 282).

²¹¹ Barbu, „Sur le double nom”, pp. 287-300. În română din același an în Idem, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, București, 1986, pp. 19-25 (teză de doctorat).

²¹² Omisiuni remarcabile, fie și doar prin raportarea la documentația de la 1920-1923.

²¹³ Chipul Clarei fusese – în plus – dăltuit de către Alexandru Davila în *Vlaicu-Vodă* (1902).

²¹⁴ Întrucât teoria *greacă* oficială era destul de șubredă, ideea a atras o serie de specialiști.

²¹⁵ A căror temeinicie medievală a fost apărută cu pasiune – după descoperirea Bisericii Argeș I – de Pavel Chihăia („Hrisovul din 13 noiembrie 1618 pentru ctitoria voievodului Nicolae Alexandru din Câmpulung Muscel”, în Idem, *Din cetățile de scaun*, pp. 273-305).

²¹⁶ FHDR, IV, nos. XLVI-2, 3, pp. 287, 297; A. Sacerdoțeanu, „Ceva despre mitropolitul Hariton al Ungrovlahiei (1372-1380)”, *Biserica Ortodoxă Română*, LIV (1936), 1-2, pp. 52-60.

²¹⁷ FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 196-203. Acte publicate și în colecția *Hurmuzaki*, XIV-1.

²¹⁸ Însemnarea contemporană din Secuime a morții lui *Alexandru* era cunoscută la 1920. Figura însă sub 1314 (Balázs Orbán, *A Székelyföld leírása* [Descrierea Secuimii], <II.> *Csík-szék* [Scaunul Ciuc], Pest, 1868, p. 87). Anul a fost corectat în 1364 după apariția volumu-

Multiplicarea disputelor de factură confesională din jurul lui Nicolae-Alexandru a fost astfel inevitabilă²²⁰. Informațiile neglijate²²¹ și cele recent obținute cer o abordare diferită. Ea ar fi fost posibilă încă din anii 1920.

În Mormântul 10 de la Argeș (din Biserica Argeș I) a odihnit *Alexandru Voievod* († anii 1350)²²². La Câmpulung se găsește lespeda lui *Nicolae-Alexandru* († 16 noiembrie 1364), sub aceeași dată fiind trecut apoi decesul unui *Alexandru Voievod*²²³. În vara lui 1920, singura mențiune (posibil) ante 1600 a dublului nume *Nicolae-Alexandru* era tocmai lespeda de la Câmpulung²²⁴.

1. Lespedea, voievozii și graffiti-ul

Pomelnicul mănăstirii (Bisericii Domnești) de la Câmpulung cu șirul Basarab – Nicolae – Alexandru era cunoscut de la 1916²²⁵. La scurt timp după descoperirea Mormântului 10, aceeași succesiune (Basarab – Nicolae – Alexandru) a fost identificată în pomelnicul Bisericii Domnești de la Argeș²²⁶.

lui argeșean de către Ilie Minea („Când a murit Alexandru Voievod?”, *Revista Arhivelor* (București), I (1924-1926), pp. 290-291). Subiectul a fost închis în istoriografie prin reluarea sursei (cu fotografie) în 1968 – după începerea noilor săpături de la Argeș și în ajunul celor din biserică – de către Ștefan Olteanu („Cu privire la data morții”, p. 525).

²¹⁹ Nu cunoaștem ca situația să fi fost remarcată în această formă nici de Daniel Barbu.

²²⁰ Dinspre „tabăra ortodoxă” (termen nedrept): P. Chihaia, „Despre biserica domnească din Curtea de Argeș și confesiunea primilor voievozi ai Țării Românești”, în *Idem, Artă medievală, I. Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1998, pp. 33-55.

²²¹ Folosim „neglijat” pentru a evita alte exprimări care pot duce la durități neștiințifice.

²²² Vezi primele pagini ale întâiului subcapitol. Reținem însă – tot în raport cu acestea – că datarea ar putea fi împinsă și dincolo de pragul 1360 până la limita deceniului șapte.

²²³ Amintim că la 1920-1923, data morții lui *Nicolae-Alexandru* de pe piatra de la Câmpulung nu era indiscutabilă. Putea fi însă acceptată datorită proclamației cunoscute din ianuarie 1365 a lui Ludovic împotriva lui Vladislav (vezi DRH, D, I, no. 42, p. 78; cu edițiile anterioare). Regele îl amintea pe defunctul părinte al lui Vladislav, fără a-i pomeni – aparent – numele, deși menționa „proastele obiceiuri” învățate de Vladislav de la acesta.

²²⁴ Raportarea de mai demult a acestui „detaliu” la cele două pomelnice ar fi fost de dorit.

²²⁵ Onciul, „În chestiunea Bisericii Domnești” (1916), pp. 239-240 (ediția Sacerdoțeanu).

²²⁶ *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 179. În „raportul” lui Drăghiceanu, publicat de Iorga, scria: [...] *După ce am legalizat la Judecătoria spusele legendei în privința pomenirii lui «Negru Vodă» la fiecare hram al bisericii, am găsit la preotul bisericii, Dumitrescu, pomelnicul bisericii din 1863, copiat de pe altul din 1812. Pomelnicul, «ctitoria acestei biserici», începe cu Radul Voevod, Ana Doamna, Neagoe Voevod, Despina Doamna. El continuă cu Vladislav Voevod, Gherara Doamna, Mircea Voevod; Dan Voevod, Ștefan Voevod; Dan Voevod, Vlad Voevod, Basarab Voevod, Nicolae Voevod, Alexandru Voevod (sic), Mihail Voevod, Nicolae Voevod, Ale-*

Graffiti-ului asupra morții lui Basarab la Câmpulung la 1351-1352 nu fusese încă găsit²²⁷. Se contura succesiunea voievodală: 1. Basarab (dispărut din marea politică de dinainte de 1343-1345, după sursele cunoscute deja la acea vreme)²²⁸, Nicolae și Alexandru; (sau) 2. Basarab, Alexandru (activ po-

xandru Voievod (sic), Marghita Doamna, Gavril Voievod, Vasile Voievod, Dan Voievod, Neagoe Voievod, Teodosie Voievod, Simeon Voievod, Vlad Voievod, Moîsi Voievod, Vladislav Voievod, Petre Voievod, Radu Voievod, Iliăș Voievod, Duchina Doamna, Radul Voievod, Petru Voievod, Alexandru Voievod, Dimitrie Voievod, Marco Voievod, Alexandru Voievod, Mihail Voievod, Nicolae Voievod, Leon Voievod, Masgasanta (sic) Doamna, Radul Voievod, Alexandru Voievod, Elena Doamna, Radul Voievod, Gavril Voievod, Moisi Voievod, Alexandru Voievod [...] (sublinierile ne aparțin).

Folosind doar imaginea publicată de către Drăghiceanu după prima filă a pomelnicului („Curtea Domnească din Argeș”, p. 46, fig. 35), observăm: 1. Numele lui Radu și al soției sale (Ana) și al lui Neagoe (*Basarab*), împreună cu soția sa (Despina), din fruntea pomelnicului sunt interpolări (fapt subliniat – prea-apăsător totuși – și de către Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 23). 2. La 1920, Drăghiceanu (sau Iorga, mai puțin probabil totuși, cum el a menținut și mai în josul paginii identificarea defunctului din Mormântul 10 cu Basarab, inclusiv după descoperirea *graffiti*-ului) a ajustat această realitate de la bun început. Paleografic, citirea era: *Radul VV, Neagoe VV// Ana Doamna, Despina// Doamna*, adică Radu Negru (ctitorul Bisericii Domnești) și Neagoe Basarab (ctitorul noului lăcaș al Mitropoliei *Ungrovlahiei*), urmași – cu un rând mai jos – de soțiile acestora. 3. Pomelnicul începea de fapt cu: *Vladislav Vo[<i>evod], Kerana [nu Gherara] Do[amna], Mircea // Vo[<i>evod], Dan Vo[<i>evod], Ștefan Vo[<i>evod]* [i.e. Ștefan al III-lea *cel Mare* (!?), *Dan// Vo[<i>evod], Vlad Vo[<i>evod], Basarab Vo[<i>e-vod], Ni-// colae Vo[<i>evod], Alexandru Vo[<i>evod], Michail // Vo[<i>evod], Nicolae Vo [<i>evod], Alexandru Vo[<i>evod],// Margitha Do[amna], Gavril Vo[<i>evod]* [i.e. Gavrilă Movilă (!?), *Vasile Vo[<i>evod]* [i.e. Vasile Lupu (!?)] [...] (cealaltă filă nu mai era – firească – reprodusă în imagine). 4. Cu excepția primelor două soții, numai nevasta lui Vladislav (I), Kerana, și – aparent – cea a lui Alexandru „al II-lea” din pomelnic, Margareta, figurau în pomelnic, până la doamnele din anii 1600. 5. Ordinea nu era atât cronologică, cât una de ordinul „importanței”, raportată – parțial – și la succesiunea domnilor din așa-zisul *Letopiseț Cantacuzinesc*, demult cunoscut în anii 1800 (*Istoria Țării Românești. 1290-1690*, ediție Constantin Greceanu, Dan Simionescu, București, 1960, p. 3).

²²⁷ Tot în *Revista Istorică* (VI (1920), 7-9, p. 179), imediat după pasajul de mai sus, în scrisoarea lui Drăghiceanu era trecut: [...] *Imediat ce am terminat lucrările am trecut la Sîn-Nicoară. În acest timp d. Noroceă, ca o încununare a lucrărilor, a descoperit un grafic pe zidul Nord al bisericii domnești, în naos, făcut înaintea de zugrăvirea bisericii: «Preastavisia velichi Basarab Voivoda». Începutul, pe care el nu l-a cetit, l-am descifrat eu: «vă Dlgopolea». Astăzi d. Noroceă a găsit și leatul pe un rând mai sus: «vleat 6860» (1352) [...]. În „Jurnalul săpăturilor” (1923), p. 147, exprimarea era [...] *10 Septemvrie. Se termină săpăturile din Biserica Domnească și se încep săpăturile din biserica Sf. Nicoară.// Lucrările sfârșite fură încununare de descoperirea inscripției morții lui Basarab, datorită d-lui Noroceă și ajutoarelor sale, d-nii Mihail și Teodorescu [...]*.*

²²⁸ Amintim formularea lui Sacerdoțeanu, ulterioară descoperirii *graffiti*-ului în raport cu anii de după 1343 și cu relația dintre Nicolae-Alexandru și părintele său Basarab: [...]

litic – și onomastic – între 1343 și 1359, în temeiul informațiilor disponibile și atunci²²⁹) și Nicolae <-Alexandru> (decedat, după cum se știa, la 1364²³⁰).

De ultima variantă interpretativă se apropiase A.D. Xenopol la sfârșitul anilor 1880²³¹. Pe baza morții lui *Negru Vodă* la 1310, conform raguzanului Luccari (1605), a celor 26 *de ani* de domnie ai lui *Alexandru Voievod* din cronicile Țării Românești și a lespezii „din” 1364 a lui *Nicolae-Alexandru* de la Câmpulung, Dimitrie Onciul (1899), urmat de Constantin Kogălniceanu (1912), pledase pentru succesiunea Basarab (1310-1338) – <Nicolae->Alexandru (1338-1364)²³². La 1819, Dionisie Fotino susținuse chiar o succesiune în patru: *frații* Ioan Basarab (1325-1340), Vladislav (1340-1345) și Alexandru (1345-1356), ultimul fiind urmat de *fiul* său Nicolae (1356-1366), întrucât inscripția de la Câmpulung fusese greșit citită (atât ca text, cât și ca an)²³³.

La câteva zile după descoperirea Mormântului 10 (31 iulie 1920) și cu o lună înaintea studierii pomelnicului Bisericii Domnești de la Argeș (ante 10 septembrie)²³⁴, apăruse lespeda lui *Voislav, copilul Marelui Alexandru Voievod* (5 august)²³⁵. Aparent, tânărul personaj, necunoscut anterior, fusese în-

Nicolae Alexandru joacă rolul de samă în toate actele țerii³, tatăl său, destul de bătrân fiind pus în oarecare umbră. [...] („Mormântul de la Argeș”, p. 51). Reproducem și trimiterea infrapaginală (nota 3): Și legăturile cu papalitatea ale lui Nicolae-Alexandru, clare la 1345 (cf. N. Iorga, Istoria Bisericii Românești, 1, p. 31), ar da o dată anterioară gândului lui Nicolae-Alexandru, sau Basarab, de a da o biserică ortodoxiei lor (pentru mai multe detalii, vezi mai jos).

²²⁹ Reținem ca urmare – de la sfârșitul unei epoci – și Emil Lăzărescu, „Despre relațiile lui Nicolae Alexandru Voievod cu ungurii”, *Revista Istorică*, XXXII (1946), [1-12], pp. 115-139.

²³⁰ Vezi în acest cadru și considerațiile și informațiile de mai sus, din notele 205 și 210.

²³¹ *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II. *Istorie medie*, 1. *De la întemeierea Țărilor Române până la moartea lui Petru Rareș*, București, 1889, pp. 73, 77-78 (a se vedea astfel și notele lui Nicolae Stoicescu din ediția 1987⁴). Vezi și sinteza sa în franceză *Histoire des Romains de la Dacie trajane, depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*, Paris, 1896, p. 209.

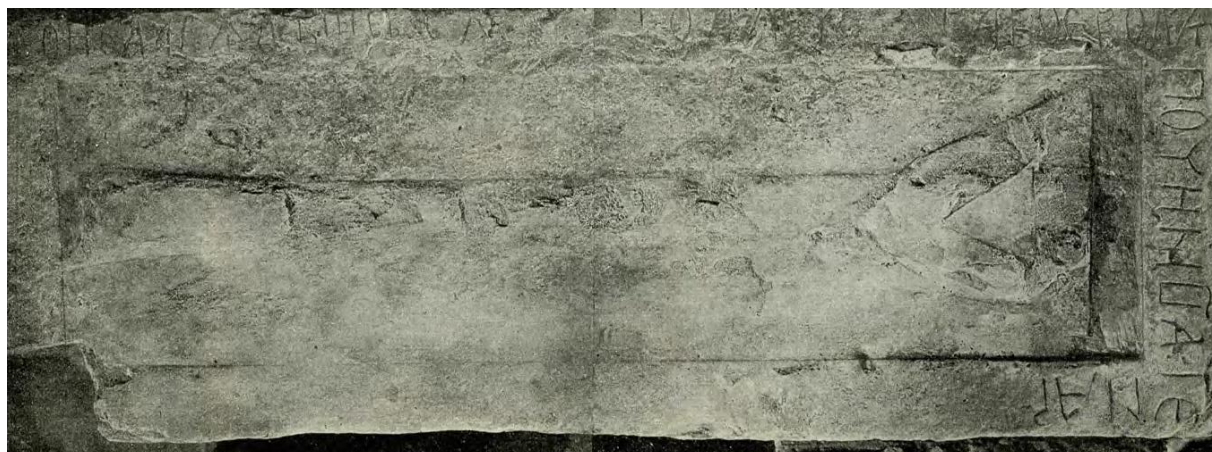
²³² Onciul, *Originile Principatelor Române* (1899), pp. 175-176 (nota 82), 180-188 (nota 88); C. Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor, domni ai Țării Românești. 1310-1659*, București, 1912, planșa I. În acest subiect, a se vedea și partea a doua a lucrării.

²³³ Lucrare apărută în greacă la Viena (1819): *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, a Țerei Muntenesci și a Moldovei*, traducere G<h>eorg<h>e Sion, II, București, 1859, pp. 10-12.

²³⁴ *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, pp. 178-179; „Jurnalul săpăturilor” (1923), p. 142, 147.

²³⁵ *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 178. Cu un paragraf deasupra descrierii pomelnicului de la Argeș, stătea scris [...] *În fața altarului, la picioarele tîmplei, sunt șese. morminte de cavaleri, fii de Domni sau de rude domnești, dintre cari cel, cunoscut, al cavalerului zugrăvit mi-a dat insigna cu cavalerul; altul mi-a dat ornamentația cu fleurs de lis de aur conturată cu mărgăritare; altul mi-a dat piatra mormîntală decorată cu un scut cu inscripția mutilată: [Prestavise Vjoislav [sin pocoinago] Io Alec[sand]ra Voivodă poci mța Ghenar. De asemenea diadema*

mormântat la Argeș, nu la Câmpulung – cum s-ar fi convenit – lângă părințele său, Nicolae-Alexandru („unicul Alexandru Basarab” altminteri)²³⁶.

26. Piatra de mormânt a lui Voislav, descoperită în 1920 după Mormântul 10

Folosind și marcajul inelului principal al defunctului din recent descoperitul mormânt (fie și în varianta „de logodnă” *AL MA*), cu al său inventar de rit *latin*²³⁷, concluzia care se impunea era – după Basarab – un *Alexandru Voievod* fusese îngropat la Argeș și – doar după acesta²³⁸ – un *Nicolae* <-Ale-

de lame de aur, butonii, egrata de fire de argint (surguciul), un inel. Acest mormânt e lângă păretele sudic [...] (sublinierile ne aparțin). Acesta ar fi textul „la cold” al descoperirilor de la Curtea de Argeș, făcute după identificarea și deschiderea mormântului lui Negru Vodă.

„La rece” (deși lucrurile ar fi trebuit să fie – „oarecum” – invers), în „Jurnalul săpăturilor” (pp. 142, 143, 145). [...] [4 august]. M.S. Regele [Ferdinand] vizitează cu deosebit interes săpăturile.// 5 August. În fața altarului spre sud-est (fig. No. 6 pe plan) găsim o piatră de mormânt, care în urma spălării și decalcrilor d-lui Teodorescu se dovedește a fi a lui Voislav, făcându-se săpături, nu se găsește nimic, deocamdată.// Făcându-se cercetări amănunțite la sarcofaful lui Negru Vodă [Mormântul 10] se descoperă bine fața căzută.// D-nii [Nicolae] Iorga, [Alexandru] Vaida [Voievod], [Iuliu] Maniu, General [Ioan] Rășcanu, [(probabil) Gheorghe I. (nu Ion I.C. sau Vintilă)] Brătianu vizitează în mijlocul unei afluențe enorme de lume, venită din toate colțurile țării, ce necesitează postare de gardă militară, mormintele găsite [...]. [7 august:] [...] Se desvelește bine patul de cărămizi desvelit în mormântul de la 5 August. Se vede că s'a zidit pentru mortul aflat aci un cavou de cărămidă în formă de coșciug [...]. [21 august:] [...] Se desvelește complet mormântul de sub piatra de mormânt, aflată cu numele de Voislav, în ziua de 5 August în fața altarului, colțul sud-est (No. 6 pe plan). [...] Pasajele sunt destul de clare.

²³⁶ Reamintim și aici: testamentele lui Hariton de la 1370 nu erau cunoscute pe atunci.

²³⁷ Șubreda ipoteză a lui Drăghiceanu („Addenda et Corrigenda”, p. X) privind transmiterea inelului explică și de ce inelul nu a fost vreodată discutat de către Constantinescu.

²³⁸ Acceptarea autenticității medievale a lespezii de la Câmpulung (1364) și proclamația – sigur autentică – a lui Ludovic (1365) cereau o succesiune *Nicolae-Alexandru-Vladislav*. Iar după Vladislav a domnit sigur Radu. *Alexandru* stăpânise – astfel – înaintea lui *Nicolae*.

xandru> fusese înmormântat la Câmpulung²³⁹. După Nicolae-Alexandru succesiunea domnilor (Vladislav – Radu – Dan – Mircea) era relativ clară și la acea dată la 1920²⁴⁰. Situația avea cel puțin un dezavantaj major. Dădea – fie și parțial – satisfacție adversarilor *triadei critice* Dimitrie Onciul – Ioan Bogdan (+ 1 iunie 1919) – Nicolae Iorga²⁴¹: recent dispărutului Xenopol (+ 27 februarie 1920), datorită succesiunii domnilor *valahi*, și lui Orest Tafrali²⁴².

Tafrali susținuse – greșit cum se putea bănui încă de atunci (1914-1915)²⁴³ – că Biserica Domnească de la Argeș data din secolul al XIII-lea, mai precis – în mod interesant pe baza unui presupus *graffiti* – de dinainte de 1262²⁴⁴. Onciul, președintele Academiei Române din primăvara lui 1920 (și până la moartea sa pe 20 martie 1923), secondat de Bogdan și Iorga (1915-1916), l-a combătut, argumentând că biserica fusese zidită de Basarab și pictată de Nicolae-Alexandru (raționament logic)²⁴⁵. Un mort „între” (în cel mai bun

²³⁹ Teoretic măcar, explicația conciliatoare nu ar fi trebuit să întâmpine opoziție. Rămâna sigilarea Mormântului 10, limpede din „stratigrafia” și „jurnalul” lui Drăghiceanu.

²⁴⁰ De unde – printre altele – și identificările mormintelor avansate de către Drăghiceanu.

²⁴¹ Pentru aceste evoluții, a se vedea mai ales Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 2000²; Idem, *Istoriografia română la vârsta sintezei: A.D. Xenopol*, Iași, 2004.

²⁴² Disputele epocii la Lucian Kovács-Năstasă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX)*, Cluj-Napoca, 1999; Idem, „Suveranii” *universităților românești: mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale*, Cluj-Napoca, 2007.

²⁴³ În contextul și limitele epocii, vezi în acest sens inclusiv recenzia lui V. Grumel (*Échos d’Orient* (Paris), XXXII (1933), pp. 348-351) la „sinteza argeșeană” a lui Tafrali din 1931.

²⁴⁴ Inscripția în greacă din 12 [10 apoi] *noiembrie* 6771 era pe veșmântul Sfântului Ștefan din *proscomidion* (*graffiti*-ul din 6860 nu avea zi și lună). Tânărul P.P. Panaitescu („Inscripțiunile religioase grecești dela Biserica Domnească”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 161-171) nici nu s-a mai referit la – presupusa – inscripție.

²⁴⁵ Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 18. Poziția comună „anti-Tafrali” din raportul publicat în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (VIII (1915), pp. 141-143) a fost dezvoltată de Onciul un an mai târziu în același loc („În chestiunea Bisericii Domnești”, *passim*). În „Addenda” la acel text (pp. 66-68; în ediția din 1916), el a inserat pomelnicul de la Câmpulung (tot BAR, Ms. 3722, dar din 1701 după Onciul). Separația *Nicolae Voievod Alexandru Voievod cu soția Maria* era pusă pe seama unei greșite înțelegeri. Anterior (p. 64), Onciul citase și pomelnicul Mănăstirii Argeșului, al ctitoriei lui Neagoe Basarab (după Alexandru Odobescu, „Episcopia de Argeș”, *Convorbiri Literare*, XLIX (1915), 12, pp. 1107-1133, la p. 1121; iar Odobescu se sinucisese la 1895; vezi Aurelian Sacerdoțeanu, „Pomelnicul mănăstirii Argeșului”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIII (1965), 3-4, pp. 297-330). El începea cu *Basarab Voievod*, urmat de *Alexandru Voievod*, *Radu Voievod cel Bătrân (Stari)*, *Neagoe Voievod* cu *Despina*. „În rest”, era la fel de „încurcat” precum cel al Bisericii Domnești din Argeș, publicat de Drăghiceanu patru ani mai târziu în *Revista Is-*

caz) Basarab și Nicolae-Alexandru schimba coordonatele²⁴⁶. Pe deasupra, răposatul arăta nu doar foarte bogat (ceea ce eliminase deja postulatul sămănătorist al lui Iorga privitor la primii domni ai Țării Românești)²⁴⁷, dar și „foarte *catolic*”²⁴⁸. „Dezastrul interpretativ” era amplificat de contextul politic imediat al României Mari²⁴⁹. Iar Argeșul fusese vizitat după descoperirea Mormântului 10 de întreaga elită politică a țării, *ardeleană și regățeană* (Maniu, Vaida Voievod ori Brătienii, ai căror înaintași din anii 1800 odihneau în pronaosul Bisericii Domnești²⁵⁰), în frunte cu regele Ferdinand²⁵¹.

torică (1920). În cuvintele lui Dimitrie Onciul din anul 1916 (p. 64, nota 3): *Vladislav, care a domnit între Alexandru și Radu, e pus după ctitorii Neagoe și Despina, Radu dela Afumați (care a terminat și zugrăvit biserica zidită de Neagoe) și Ruxandra. După Vladislav, cu care începe șirul Domnilor care nu aveau legătură cu fundațiunile bisericesti dela Argeș urmează: Mircea (cel Bătrân), Dan (II), Vlad (Dracul), Radu (cel Frumos), Basarab (tatăl lui Neagoe), Radu (cel Mare), Vlad (cel Tânăr), domnitori înainte de Neagoe, apoi familia Doamnei Despina, soția lui Neagoe și fii lor, etc. În această ordine, pomelnicul nu putea să fie alcătuit decât în timpul lui Radu dela Afumați (1522-1529) sau sub succesorul său Moise (1529-1530). În adevăr, Moise Voievod, care a făcut mănăstirei unele donațiuni, e pus între Neagoe și Radu, fie dela alcătuirea pomelnicului în domnia lui, fie (mai probabil) prin intercalare în pomelnicul făcut sub predecesorul lui.*

²⁴⁶ Ținând cont de fluctuațiile și disputele aferente bisericii și mormintelor ei, schimbarea care se putea produce pare să fi fost și mai radicală decât ne lasă datele avute să o vedem.

²⁴⁷ La începuturi, domniile erau niște țărani mai înstăriți care împărțeau dreptatea de pe prispă. Teoria s-a spulberat odată cu ridicarea giulgiului de pe defunctul din Mormântul 10, așa cum remarca – cu nedisimulată satisfacție – Giurescu, în anii 1930, după ruptura dintre – pe de o parte – el, Panaitescu și (totuși mai puțin) Brătianu, și – pe de altă parte – Iorga (V. Spinei, „Ultima mare sinteză a lui N. Iorga asupra istoriei românilor”, în *Idem, Reprezentanți de seamă ai istoriografiei și filologiei românești și mondiale*, Brăila, 1996, pp. 1-42).

²⁴⁸ Lăsat în contextul său, sub greutatea care apăsa – drept „sigiliu” – peste sarcofag, inventarul Mormântului 10 contura această singură – și neașteptată aparent – realitate.

²⁴⁹ Nu avem informații că momentul Argeș 1920 a fost vreodată corelat – la modul explicit – cu desăvârșirea în acea vară a deja tulburatei României Mari prin Tratatul de la Trianon. De asemenea, este la fel de greu de spus în ce măsură situația de la Curtea de Argeș (vizibil politizată după cum o demonstrează însuși textul lui Drăghiceanu) a fost pusă în relație cu contextul politic – și așa agitat – din Regatul României din acea vreme.

²⁵⁰ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41; Ionescu, *Curtea de Argeș*, p. 99; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 22, 25, 102. Aspect nelipsit poate de importanță mai ales în relație cu vara anului 1920. Atunci (din 13 martie, același an) prim-ministru al României era Alexandru Averescu (a rămas în funcție până pe 16 decembrie 1921). El îl înlocuise pe Alexandru Vaida Voievod, vizitatorul Argeșului din ziua de 5 august 1920. Averescu îl păstrase pe Ioan Rășcanu, alt membru al „delegației de la Argeș” din 5 august, drept Ministru de Război, singurul ministru (înlocuit – însă – cu Traian Moșoiu, cu 10 zile înainte de căderea vechiului guvern) reținut de Averescu din cabinetul lui Vaida.

Cu nici două luni înainte descoperirii Mormântului 10, Ungaria sembase – sub protest – Tratatul de la Trianon²⁵². Cel îngropat în locul lui *Negru Vodă* (cum i se spunea pe atunci locației Mormântului 10²⁵³) avea o înfățișare de-a dreptul *maghiară*²⁵⁴. Singurul nume care se putea citi cu adevărat din Evul Mediu la Argeș era *Voislav*, copilul voievodului Alexandru²⁵⁵. După ce abia se trecuse peste trauma bulgară de la Turtucaia²⁵⁶, numele ducea în Republica Banatului și în sfera Iugoslaviei²⁵⁷. Era cel puțin neplăcut²⁵⁸ să vezi cum gloria medievală răsturna fundamentele oficiale ale României²⁵⁹.

Ion I.C. Brătianu nu mai fusese prim-ministru din 26 septembrie 1919. Avea să revină la putere pe 19 ianuarie 1922 (păstrată până pe 27 martie 1926; apoi din nou din 22 iunie 1927 și până la moarte, pe 24 noiembrie în același an). Sub guvernarea sa (a VI-a), a fost tipărit și volumul cercetărilor argeșene. În acea vreme, de la moartea lui Onciul, președinte al Academiei Române era – pentru a treia oară – fostul conservator Iacob Negruzzi.

²⁵¹ Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 142 (4-5 august 1920). *In extenso* în nota 236.

²⁵² Tratatul de la Trianon a fost semnat pe 4 iunie. Mormântul 10 a fost găsit pe 31 iulie.

²⁵³ Dacă informația – repetată pe diverse baze de Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș”, pp. 44-46; „Jurnalul săpăturilor”, pp. 138-141) – este cu adevărat corectă și nu a apărut – doar – pentru a susține din 1920 asocierea Radu I – Mormântul 10 – *Negru Vodă*.

²⁵⁴ Sub raportul vestimentației defunctului, al ritului pe care inventarul mormântului îl indica, al heraldicii de pe butonii tunicii răposatului ori sub cel al vechii teorii a lui Iorga.

²⁵⁵ Trebuie să adugăm că: 1. Descoperirea ei în timpul vizitei de rang din 5 august a fost o coincidență remarcabilă. 2. Atmosfera s-a răsfrâns direct asupra localizării lespezii, atribuită fie Mormântului 6, fie Mormântului 11, la picioarele Mormântului 10 (în favoarea primei localizării, cu negarea completă a existenței Mormântului 11, vezi Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 96-97, 100-101). 3. Lespedea lui *Voislav* nu a fost – totuși – pierdută.

²⁵⁶ Din perspectiva cercetărilor medievale, în raport deopotrivă cu Războaiele Balcanice și cu Primul Război Mondial, vezi Ilie Bărbulescu, *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie en liaison avec la question Macedo-Roumaine*, Iași, 1912.

²⁵⁷ Cel puțin pe regina Maria, subiectul nu ar fi trebuit să o deranjeze. Ea se gândea deja să o căsătorească pe fiica ei, Maria (*Mărioara*), cu Alexandru (I), fiul regelui Petru I, prințul moștenitor al *Iugoslaviei* (oficial încă – până la 1929 – *Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor*). Căsătoria a avut loc pe 8 iunie 1922. Alexandru devenise rege un an mai devreme.

²⁵⁸ În alt context, afirmația ar putea părea exagerată. Ținând cont de investiția propagandistică în recent încheiatul conflict și de costurile imense (umane și materiale) suportate de către Regatul României, afirmația este pe deplin justificată. În acea epocă istoria – ca narațiune (nu drept deconstrucție) – conta semnificativ mai mult decât până de curând.

²⁵⁹ Adăugăm astfel că, după cum se știa de la Konstantin Jireček (*Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, pp. 283, 289-290), numele *Voislav* fusese purtat – în faza tătar<-sârbă> - a Bulgariei la trecerea dintre secolele XIII și XIV – de frații – buni – ai țarilor Smileț și Teodor Svetoslav, fiul lui Gheorghe Terter I. La vremea *Marelui Alexandru Voievod* (*Nicolae-Alexandru* la 1920 și după), numele ieșise din uz bulgar, rămânând însă răspândit în Serbia.

27. Domni și doamne ctitori la Argeș:

Vladislav I Vlaicu și <Ker>Ana

Pentru șirul [...] *Basarab Voevod, Nicolae Voevod, Alexandru Voevod, Mihail Voevod, Nicolae Voevod, Alexandru Voevod, Marghita Doamna, Gavril Voevod* [...], sub tripla rezervă: 1. a Modulului în care pomelnicul Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* s-a păstrat (iar numele s-au „amestecat”); 2. a repetării numelor Nicolae și Alexandru; 3. a posibilității legării *Marghitei* de Gavrilă [Movilă], pe a cărui mamă a chemat-o Margareta, se poate admite ipoteza profesorului Ioan Albu că – în pomelnicul Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* – Basarab și *Marghita* își încadrau copiii în maniera tabloului votiv al bisericii Sfintei Marii rezidite la Argeș de Neagoe *Basarab* (1517) în care copiii – șase la număr ai – cuplului Neagoe-Despina, cei așezați alături de Radu <I> și Ana și în fruntea pomelnicului bisericii domnești, erau înșiruiți în fața picioarelor părinților lor (vezi recent Mihai. D. Grigore, *Neagoe Basarab – Princeps Christianus. Christianitas-Semantik im Vergleich mit Erasmus, Luther und Machiavelli (1513-1523)*, Frankfurt-am-Main, 2015, pp. 74-75, 187-190). Adăugăm aici și faptul că numai în tablourile votive medievale de la Argeș (din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* și din Biserica Mănăstirii „lui Neagoe”) domnul și doamna (Vladislav I și <Ker>Ana în primul caz) au fost reprezentați pe picior de egalitate drept ctitori ai lăcașului. Trebuie precizat și că în frescele pierdute – în urma renovării prin dărâmare și reconstrucție – în secolul al XIX-lea – ale bisericii lui Neagoe a fost reprezentat și *voievodul*

Alexandru, însă doar drept Alexandru, nu drept Nicolae-Alexandru (Carmen Laura Dumitrescu, Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea, București, 1978, pp. 47-54).

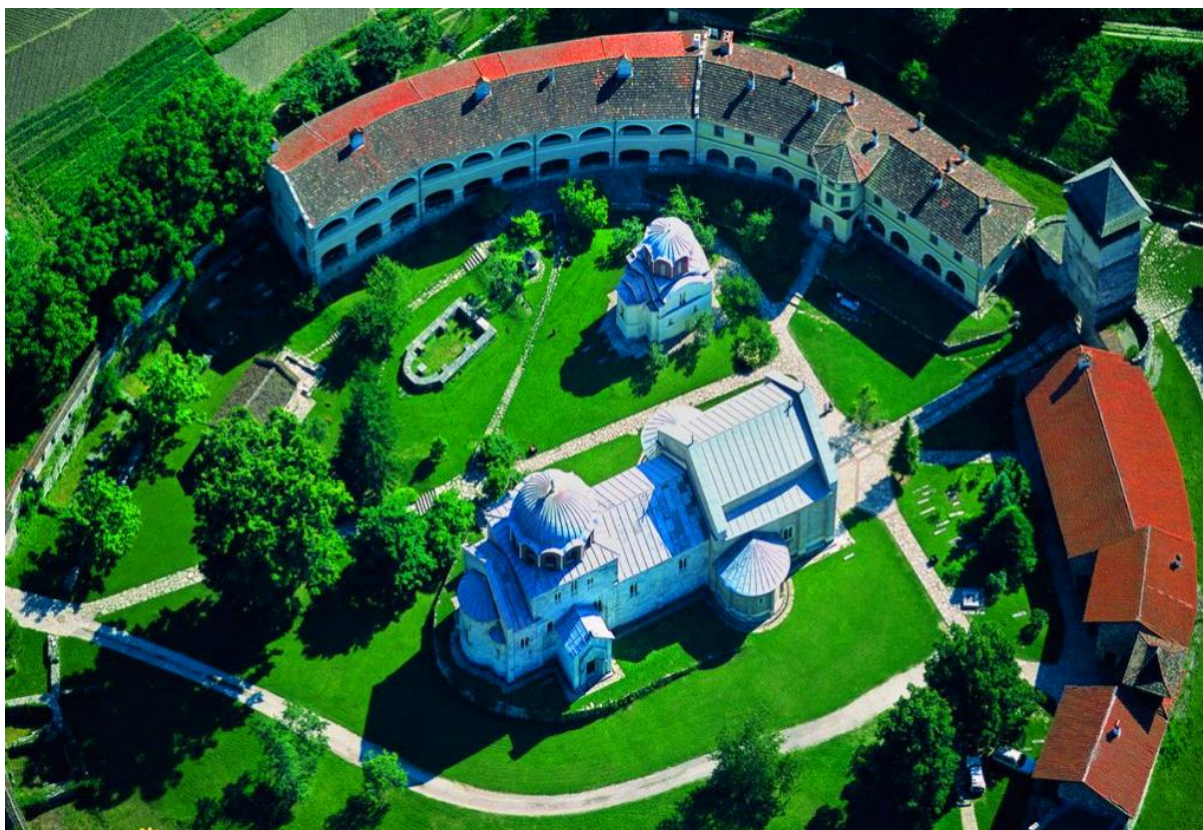
27. Domni și doamne ctitori la Argeș:
Neagoe Basarab, Despina și copiii lor

28. Biserica *Înălțării Domnului* a Mănăstirii din Dečani (Kosovo), ctitoria lui Ștefan Uroș al III-lea (*Dečanski*) și Ștefan Uroș al IV-lea (*Dušan*)

29. Cele patru biserici (*Sfinții Apostoli*, *Sfântul Dumitru*, *Sfânta Fecioară Hodegetria* și *Sfântul Nicolae*) ale Patriarhiei Sârbe din Peć (Kosovo) din vremea lui Ștefan Dușan

**30. Mănăstirea din Studenica, ctitoria lui Ștefan Nemanja, fondatorul statului sârb
(c. 1200)**

31. Mănăstirea din Manasija, ctitoria despotului Ștefan Lazarević (post 1406)

32. Biserica *Înălțării Domnului* a Mănăstirii din Mileševa, locul încoronării banului Tvrtko I drept *rege al sârbilor și al Bosniei* (1377)

33. Ruinele donjonului reședinței lui Lazăr Hrebeljanović de la Kruševac (c. 1370)

34. Biserica *Înălțării Domnului* a Mănăstirii din Ravanica (1375-1377), ctitoria cneazului Lazăr Hrebeljanović „de la Kossovopolje”, tatăl despotului Ștefan Lazarević, cavaler al Ordinului Dragonului

35. Ruinele Mănăstirii *Sfinților Arhangheli* din Prizren (Kosovo), ctitoria (ante 1352) – cu două biserici (una dedicată *Sfinților Arhangheli* și cealaltă *Sfântului Nicolae*) – și locul de veci al lui Ștefan Dușan (descoperit în 1927)

2. Revenirea la normalitate

Un șoc pentru Onciul, descoperirea *graffiti*-ului de la 6860 a adus – repede – ușurare²⁶⁰. Menționa moartea lui Basarab *la Câmpulung*. Confirma actele din anii 1600 și 1700 bazate pe documente *văzute*, nu transcrise, de odinioară²⁶¹. Anul din *graffiti* (6860) corespundea anului daniei făcute de Nicolae-Alexandru în memoria lui Basarab, pomenită într-un hrisov emis de Gavrilă Movilă în favoarea mănăstirii din Câmpulung la 1618²⁶². Până la 1920, Onciul socotise dania de la 6860 un fals²⁶³. Mama lui Gavrilă, soția lui Simion, Margareta (Melania) Żółkiewski²⁶⁴, purtase numele doamnei lui Basarab din pomelnicul Bisericii Domnești de la Câmpulung, a lui *Negru Vodă* din înscrisurile, *văzute* – mult – după 1618, dar nemaicopiate, ale târgului²⁶⁵.

²⁶⁰ Constatarea datorată contextului de la 1920 și mai puțin direcției generate de *graffiti*.

²⁶¹ Vezi inventarul din Ciocîltan, „Colonizarea germană”, pp. 450-455. Principiul transumptului pare să fi fost „suspendat”. Iar actele invocate de mănăstirea din Câmpulung nu se lasă reconstituite și confirmate prin alte contexte (în comparație: Marius Chelcu, „Mențiuni documentare privitoare la acte emise de cancelaria lui Alexandru cel Bun”, în *In Honorem Ioan Caproșu*, editori Lucian Leuștean, Maria-Magdalena Székely, Mihai-Răzvan Ungureanu, Petronel Zahariuc, Iași, 2002, pp. 110-130; Idem, Cătălina Chelcu, „Din uric de la bătrânul Ștefan voievod. Întregiri documentare”, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, editori Petronel Zahariuc, Silviu Văcaru, Iași, 2003, pp. 107-161).

²⁶² Nicolae-Alexandru dăruise Bădeștiul bisericii domnești din Câmpulung în memoria lui Basarab la 6860. Pe baza acelei danii, Gavrilă a acordat satul mănăstirii din Câmpulung, „succesoarea” bisericii domnești. Pentru sat, mănăstirea se judecase fără succes (cu *boierii/moșenii*) sub Radu Mihnea și Alexandru Iliș, rivalii lui Gavrilă (Cristian Luca, „Depozitul lui Radu Mihnea la Zecca Venetiei”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XVIII (2000), pp. 189-195). Dania lui Nicolae-Alexandru nu a fost copiată la 1618. Nici Matei Basarab, care a refăcut biserica și pisania din 1215 a lui Radu Negru (1636), nu a transcris sursele când a întărit drepturile mănăstirii (1646). A afirmat că *a văzut* act de la Radu Negru. Argumentul de forță al mănăstirii de la 1618 fusese o icoană, pierdută apoi, de la Nicolae-Alexandru. Pe ea erau înscrise drepturile bisericii (vezi Ștefan Andreescu, „O icoană dispărută și un titlu domnesc”, *Revista Istorică*, NS, XI (2000), 1-2, pp. 97-105).

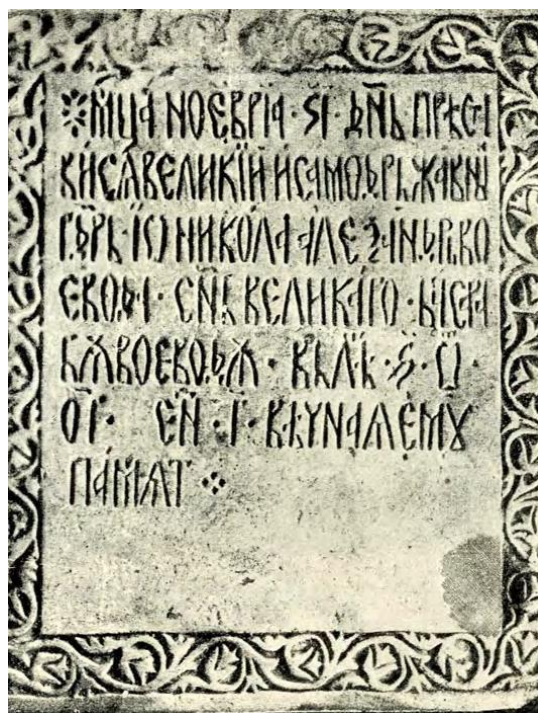
²⁶³ „Anul morții”, p. 104, nota 1. La 1618 succesiunea nu era „Nicolae-Alexandru, fiul lui Basarab, fiul lui Radu Negru”, firească în vechile acte, ci „Nicolae-Alexandru, fiul lui Basarab, nepotul lui Radu Negru”. Iar mormântul lui Basarab din Câmpulung a fost menționat abia de către Ștefan Cantacuzino (1714). La 1710-1711, când a *renovat* pomelnicul, bisericii, fostul logofăt Necula trebuie să fi cunoscut actele domnilor de la 1618, 1630, 1636, 1646, 1647, 1650, 1654, 1655 pentru ea (Ciocîltan, „Colonizarea germană”, pp. 451-454).

²⁶⁴ Vezi tocmai M. Cazacu, „Pierre Mohyla (Petru Movila) et la Roumanie: Essai historique et bibliographique”, *Harvard Ukrainian Studies*, VIII (1984), pp. 188-221, la pp. 199-201.

²⁶⁵ Pentru aceste „ciudățenii”, vezi aici Ciocîltan, „Colonizarea germană”, pp. 453-456.

36. Graffiti-ul asupra morții lui Basarab la Câmpulung în anul 6860

37. Lespedea epitaf a lui Nicolae-Alexandru de la Câmpulung

Graffiti-ul a fost descoperit imediat după încheierea săpăturilor²⁶⁶. Prima dată a fost identificat textul său propriu²⁶⁷. Apoi, mai sus de text, a fost zărit și anul (6860)²⁶⁸. Era așezat în poziție centrală în raport cu textul înscris pe tencuiala (considerat mortar ceva mai apoi)²⁶⁹ zidului nordic al naosului Bisericii Domnești. Era perfect vizibil – și lizibil – după pictarea lăcașului²⁷⁰.

²⁶⁶ Vezi *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 179; Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 147.

²⁶⁷ *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 179. Și în acest caz, trebuie notat că inclusiv „detractorii” nu au surprins aspectul, unul evident și obligatoriu din punct de vedere științific.

²⁶⁸ Urmăm întocmai descrierea lui Drăghiceanu din anul 1920 citată în nota de mai sus.

²⁶⁹ Modificarea a fost introdusă de către Sacerdoțeanu, „Mormântul de la Argeș”, p. 51.

²⁷⁰ Este o „ciudățenie” cel puțin la fel de mare precum cea dată de înscrisul de la 1262.

Ductul și grafia numelui lui Basarab de la 1351-1352 erau identice cu cele folosite pe lespede de Nicolae-Alexandru de la Câmpulung din 1364²⁷¹.

Istoria a reînceput să curgă²⁷². „Nu se mai pune problema” ca <Nicolae-> Alexandru să fi fost înmormântat alături de *copilul* său *Voislav*, a cărui lespede fusese descoperită, la Argeș, și – mai mult – ca piatra de mormânt de la Câmpulung să fie o născocire călugărească precum fusese socotită dania lui Nicolae-Alexandru de la 6860 în amintirea părintelui său Basarab²⁷³. Dacă aceasta din urmă era un fals, apăsarea după descoperirea Mormântului 10 un risc imens: Alexandru, unul singur, care „făcuse” Mitropolia *Ungrovlahiei* (1359) ar fi fost îngropat – cinci ani mai târziu – la Argeș în vechea sa credință, *catolică*²⁷⁴. Prin *graffiti*, firul istoriei *Ungrovlahiei* se (re)înnoda.

Ajuns la o vârstă venerabilă, Basarab a cedat puterea fiului său, Nicolae-Alexandru (dublul nume fiind – în cele din urmă – explicat de Iorga prin botezarea sa și în onoarea cumnatului său Ioan Alexandru)²⁷⁵. Basarab a murit vreo zece ani mai târziu. A fost îngropat la Câmpulung, după cum o arătau hrisoavele și o confirma *graffiti*-ul de la Argeș (1351-1352)²⁷⁶. Lângă el, s-a înmormântat la 1364 și fiul²⁷⁷. Prins cu războaiele cu *ungurii*, feciorul lui Nicolae-Alexandru, Vladislav nu a izbutit să termine noua biserică²⁷⁸. Abia fratele său, Radu I, asociat de tradiție cu *Negru Vodă* (conform vechii presupunerii a lui Onciul)²⁷⁹, a isprăvit-o²⁸⁰. El s-a și înmormântat în ea²⁸¹.

²⁷¹ Cf. deja însuși N. Constantinescu, „Basarab I și Vladislav I la Argeș. Mărturii din Biserica Domnească *Sf. Nicolae*”, *Argesis*, XIX (2010), pp. 21-42, în acest caz pp. 24, 36 (fig. 3).

²⁷² În acest caz, constatarea este determinată cu precădere de interpretările anilor următori.

²⁷³ Practic, niciun istoric respectabil nu considera documentul din 1618 drept o mărturie reală pentru existența daniei din 1351-1352 (vezi astfel izbucnirea nervoasă a lui Onciul la aflarea descoperirii *graffiti*-ului, consemnată de Gala Galaction, *Jurnal*, ediție Teodor Vârgolici, București, 1977, p. 182; cf. – tocmai – N. Constantinescu, „Radu I Vv. și scaunul din Argeș. Repere din istoriografie”, *Argesis*, XVIII (2009), pp. 89-114, la p. 91, nota 5).

²⁷⁴ Era – de fapt – cea mai „teribilă” perspectivă deschisă de datele avute în acea vară.

²⁷⁵ Totuși, soluția nu pare anterioară anilor 1930-1935 și apariției *Istoriei sale a românilor*.

²⁷⁶ Pioasa tradiție, domniile de mai târziu și meșterul de la 1351-1352 se uneau într-o voce.

²⁷⁷ Reamintim: la 1920-1923, data morții lui Nicolae-Alexandru de pe lespede de sa nu era încă dincolo de orice bănuială, deși era sprijinită de proclamația regală din ianuarie 1365.

²⁷⁸ Rolul său anti-*maghiar* fusese evidențiat *istoric* de Iorga (1900) și *scenic* de Davila (1902).

²⁷⁹ Importanța ei a fost poate exagerată sub raportul motivației deciziilor interpretative luate în legătură cu Mormântul 10 după 1920. Onciul căutase în primul rând o soluție logică, tot el fiind și cel care a admis că *Ungrovlahia* exprima pentru Bizanț supunerea, nu vecinătatea, Țării Românești față de Ungaria. Problemele majore erau probabil altele (vezi în acest context și prelegerea sa de la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității

Între timp, Nicolae-Alexandru asigurase apariția Mitropoliei *Ungro-
vlahiei* (1359). După lupte și presiuni, în anii 1370 Țara Românească se sta-
bilizase pe calea *ortodoxiei*²⁸². „Aventurile *catolice*” erau ori de domeniul tre-
cutului ori doar rodul unei înțelegeri prea textuale a pretențiilor papale²⁸³.

Rămâneau câteva nuanțe: *Nicolae* și *Alexandru* (greșeli de călugări)²⁸⁴,
Voislav (murise de fapt după tatăl său, <Nicolae->Alexandru, fiind îngropat
de unul din frații săi mai mari, ajuns domn, lângă el²⁸⁵), identitatea răposa-
tului: Radu ori *Vlaicu* („dispută de istorici”²⁸⁶), inventarul Mormântului 10
 („chestiune de modă”²⁸⁷), *AL MA* (ezitare „tipică” Drăghiceanu²⁸⁸). Lumea
avea deja alte griji. Iorga, care tot mai susținea că în Mormântul 10 odihnea
Basarab²⁸⁹, se întreba dacă acesta nu fusese de origine *cumană* (1928)²⁹⁰. De
la 1924, el începuse și să lanseze ideea unei *cruciade ortodoxe* în anii 1300²⁹¹.

Aceste rezolvări „au fost decontate” decenii mai târziu²⁹². Cele mai re-
cente exemple sunt disputele privind confesiunea lui Basarab și Nicolae-

din București din 24 februarie 1920, de dinainte de începerea săpăturilor de la Curtea de
Argeș; „Vechile pomelnice ca izvoare istorice”, în Idem, *Studii istorice*, pp. 262-266).

²⁸⁰ Deși, cum nota Sacerdoțeanu, aceasta ducea și la o durată de cinci decenii (1330-1384),
conform prelegerii universitare a lui Onciul din 16 noiembrie 1920 („Săpăturile de la
Biserica Domnească din Curtea de Argeș”, în Idem, *Studii istorice*, pp. 267-272), identi-
ficarea defunctului din Mormântul 10 cu Radu I era deja o certitudine la acea vreme.

²⁸¹ Așa cum, urmându-l pe Drăghiceanu, „majoritatea relativă” acceptase deja după 1923.

²⁸² Fapt care trebuia admis datorită disputatei apariții a Mitropoliei Severinului la 1370.

²⁸³ Abordări totuși prea frecvente pentru a putea alege o citare fără a ofensa vreun autor.

²⁸⁴ *Sic*-urile din *Revista Istorică* (VI (1920), 7-9, p. 179) sunt mai mult decât elocvente aici.

²⁸⁵ Cea mai facilă explicație. Rămânea însă numele tatălui său, *Alexandru*, și nu *Nicolae*.

²⁸⁶ Cum reiese și din primele note la studiul discutat și mai jos al lui Sacerdoțeanu (1935).

²⁸⁷ O rezolvare mai mult decât obligatorie datorită naturii bisericii și iconografiei acesteia.

²⁸⁸ Abordarea s-a generalizat o dată cu trecerea timpului. Ea era deja evidentă prin mo-
dul condescendent în care interpretările sale au fost tratate apoi și de către Sacerdoțeanu.

²⁸⁹ Veritabila „fixație”, păstrată și după publicarea volumului argeșean (vezi recenzia lui
Iorga din *Revista Istorică*, IX (1923), 10-12, pp. 192-196), nu a dispărut nici după apariția
studiului lui Sacerdoțeanu, la a cărui principală ipoteză (o biserică mai veche) a subscris.

²⁹⁰ „Imperiul Cumanilor și domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaborația româno-bar-
bară în Evul Mediu”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a,
VIII (1928), pp. 97-103. Îndoielile au devenit în timp dogme. Rezultatele sunt cunoscute.

²⁹¹ La un an după volumul argeșean în „*Croisade latine et byzantine dans le Sud-Est de
l'Europe*”, în Idem, *Choses d'Orient et de Roumanie*, Paris, 1924, pp. 36-41 (conferință la Pa-
ris; în niciuna din prelegerile susținute în acel turneu european nu s-a referit la Argeș).

²⁹² Spre exemplu teoria cruciadei ortodoxe a lui Iorga (poziții – ortodoxe – echilibrate, la
Nikos Oikonomides, „The Concept of Holy War and Two Tenth-Century Byzantine Ivo-

Alexandru²⁹³ și conflictul *cumanitate* versus *ortodoxie* din jurul celor doi²⁹⁴. De fapt, situația nu era deloc simplă de dinainte de distrugerile aduse de suflul celui de al Doilea Război Mondial (1939-1945). Drăghiceanu a căutat să-și apere pozițiile în revistele Mitropoliei Olteniei (1955) și Patriarhiei Ortodoxe Române (1964)²⁹⁵. Pe lângă îndoiala legată de vechimea lespezii de la Câmpulung²⁹⁶, apăruse deja ideea unei mai vechi biserici la Argeș²⁹⁷.

ries", în *Peace and War in Byzantium. Essays in Honor of G.T. Dennis S. J.*, editori Timothy S. Miller, John Nesbitt, Washington DC, 1995, pp. 62-86; Ioannis Stouraitis, „Jihād and Crusade: Byzantine Positions towards the Notions of Holy War”, *Byzantina Symmeikta* (Athens), XXI (2011), pp. 11-63) a fost îmbrățișată și de catolici (Oskar Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des Églises et pour la défense de l'Empire d'Orient*, Warsaw, 1930, pp. 237-245; Vitalien Laurent, „L'idée de guerre sainte et la tradition byzantine”, *Revue Historique du Sud-Est Européen*, XXIII (1946), pp. 71-98), cu toate că și ortodocșii i-au demonstrat lipsa de temei (orientativ: Deno John Geanakoplos, „Byzantium and the Crusades [II].1354-1453”, în *A History of the Crusades*, editor-general K.M. Setton, III. *The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, editor Harry W. Hazard, Madison, WI, 1975, pp. 69-103, la pp. 70, 80-82; J. Meyendorff, *Byzantium and the Rise of Russia A Study of Byzantine-Russian Relations in the 14th Century*, Cambridge, 1981¹, pp. 180-181).

²⁹³ Controversa s-a concentrat în jurul pozițiilor lui Barbu (1986) și Chihăia (1993-1998), cel dintâi nemairăspunzându-i mai vârstnicului său preopinent (din câte cunoaștem).

²⁹⁴ Ideea lui Iorga a fost dezvoltată printr-o serie de argumente și considerații (de teme in-cii variabile) de către László Rásonyi („Contributions à l'histoire des premières cristallisations d'état des Roumains. L'origine des Basarabas”, *Archivum Europae Centro-Orientalis* (Budapest), I (1935), 1-4, pp. 221-253). Studiul său a devenit unul clasic, în pofida corectivelor aduse în timp, în special – sub „raport dinastic” *valah* – de către Aurel Decei („L'invasion des Tatars en 1241/ 1242 dans nos regions selon la *Djāmi ot-Tevārikh* de Fāzıl ol-lāh Rāsīd od-dīn”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XII (1973), 1, pp. 101-121). Ca urmare, începând din 2000, și mai ales din anii 2007-2009, s-a ajuns la „confruntarea ideologică” Neagu Djuvara-Matei Cazacu (plus Dan <Ioan> Mureșan pentru „partea imperială” bizantină).

²⁹⁵ Pentru cariera sa: Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române (1866-2003)*, București, 2003³, *sub voce*. Pentru defensiva sa: Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 25 (nota 51), 97.

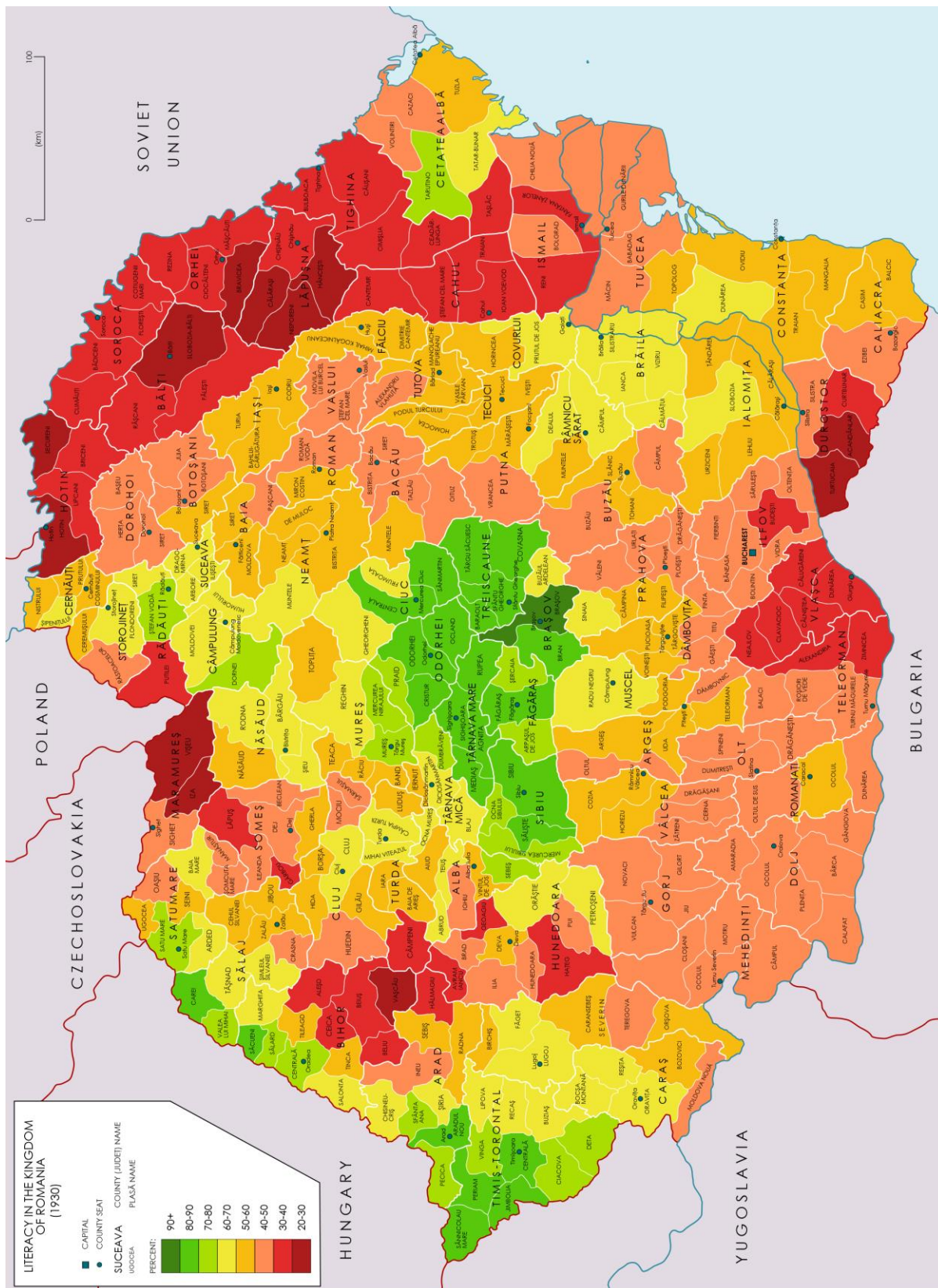
²⁹⁶ Autenticitatea lespezii a fost apărută de către Damian P. Bogdan în anii 1933 și 1940. În mod interesant, prima luare de poziție s-a datorat articolului lui Minea din 1926 (care privea atestarea morții lui Alexandru în Secuime). Datorită folosirii lui *gospodar* în loc de *gospodin* pentru Nicolae-Alexandru, Minea („Când a murit Nicolae-Alexandru”, p. 291) considerase că lespezea este mai târzie, fiind realizată sub influență moldavă, în vremea lui Vlad al IV-lea *Călugărul*. Dintre argumentele invocate de către Bogdan cel mai convingător ni se pare prezența titlului de *gospodar* în hrisovul – nedatat [probabil 1374] – al lui Vladislav I pentru Vodița (documentul în ultima sa ediție în DRH, B. *Țara Românească, I. 1250-1500*, editori P.P. Panaitescu, Damaschin Mioc, București, 1966, no. 6, pp. 17-19)

²⁹⁷ Raportarea ei îndeobște la descoperirea de la 1969, care a confirmat-o, a distanțat ipoteza lui Sacerdoțeanu de la 1935 de contextul, de îndoielile (1920-1923) care o generaseră.

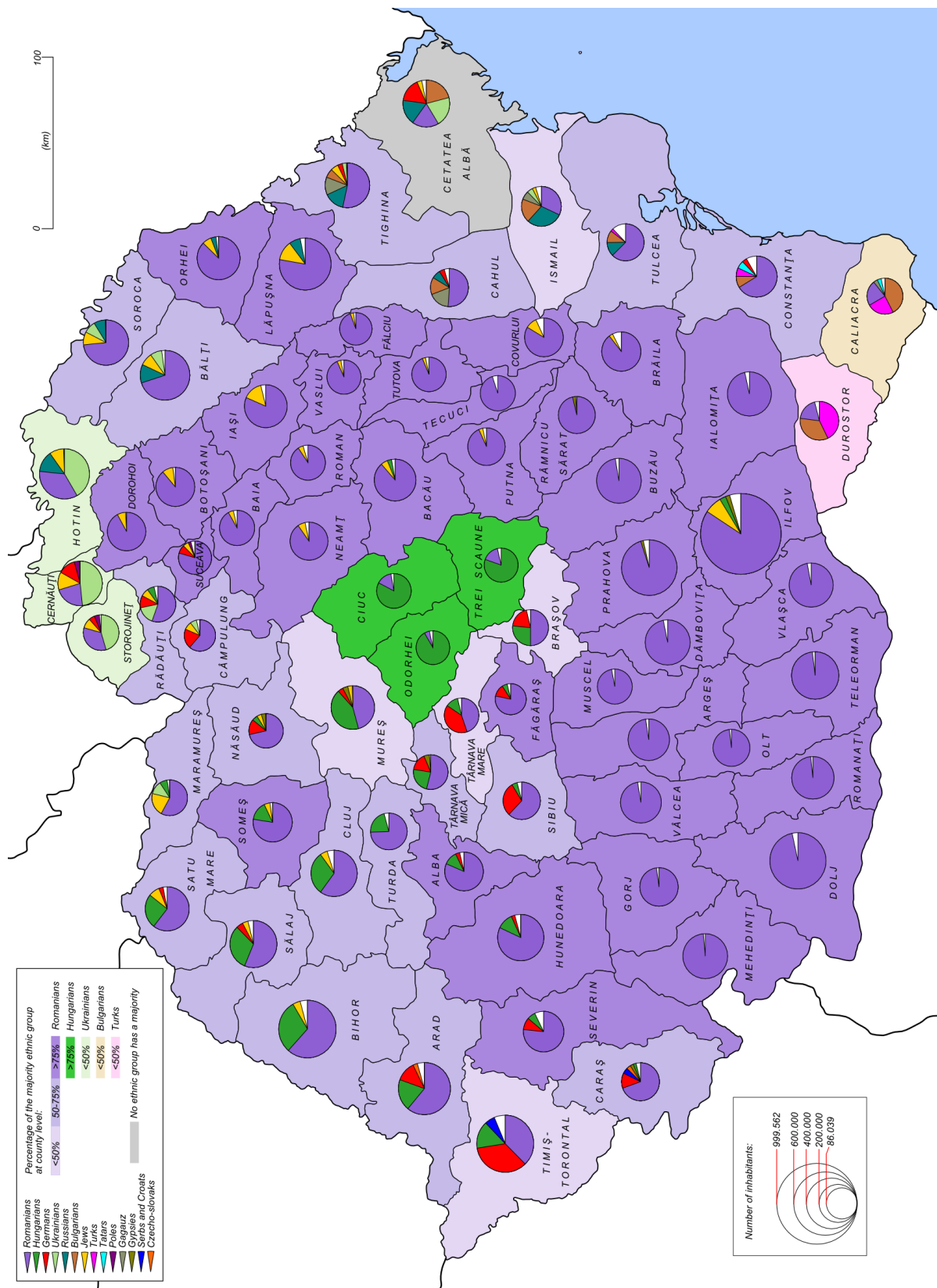
38. Graffiti-ul de la 6860 în starea sa inițială (1920-1923) și în cea actuală (2014)

Merită reprodus aici un elocvent pasaj din cea mai recentă analiză a graffiti-ului de la 6860: [...] Grafitul cu știrea despre văleatul 6860 (1352) și locul morții (Câmpulung) „marelui Basarab” de la biserica domnească din Curtea de Argeș, păstrat pe peretele nordic în al doilea strat de frescă, are rol clar comemorativ, cel puțin la momentul în care a fost scrijelit, dincolo de care voievod cu numele Basarab este vorba. Grafitul nu spune decât că marele Basarab a murit la Câmpulung, nu că a fost înmormântat acolo.// Doar numele Câmpulungului este scris în caturi, în rest grafitul evidențiază parcimonioase ligaturi de litere. În plus, după observațiile lui George Georgescu, „Basarab voivoda” este scrijelit pe un alt fel de mortar, o tencuială brută mai timpurie, ceea ce poate denota date diferite ale intervenției pe scrijelituri.// Din analiza făcută de pictorul D. Norocea, cel care a descoperit grafitul, reiese părerea expusă timid că grafitul este asemănător cu alte scrijelituri făcute cu secole mai târziu. Dimitrie Onciul va publica interpretarea asupra inscripției, fără a oferi date epigrafice. [...] Actualmente grafitul se păstrează într-o stare inacceptabil de instrumentalizată. S-a intervenit cu vopsea de ulei peste mortar și pictură pentru a evidenția literele și s-a acoperit cu un geam înrămat [...] (Albu, *Memoria epigrafică*, pp. 243-244). Din păcate, după toate aparențele, graffiti-ul a fost de două ori compromis: 1. prima dată la 1920 (de unde și diversitatea de opinii); 2. a doua oară (recent) prin „conservare”.

39. Alfabetizarea în România Mare în anul 1930

Impactul scrisului istoric se măsoară prin societatea căruia i se adresează. Acest lucru este în general acceptat. Dar și societatea se măsoară prin istoriografia pe care o produce.

40. Structura etnică a României Mari în anul 1930

Etnicizarea științei (și de carte) era un loc comun. Glorifica fie ignoranța, fie statornicia românilor. Începuturile li se căutau în vremea *descălecatelor*, sub Arpadieni și Angevini.

Iar dominației ungare, i se adăuga în acele vremuri hegemonia tătară și cea bulgară, legate în jurul ascensiunii lui Basarab în ipoteza cumană formulată de către Nicolae Iorga.

Din cronicile Egiptului Mameluc, principalul rival musulman al Hoardei de Aur, cronici scrise de politicieni-cărturari (o combinație definitorie pentru acele elite), câteva pasaje privind evenimentele de la 1299-1301 pot fi relevante pentru „geneza *Basarabilor*”. Sursele au fost publicate deja de Владимир Густавович Тизенгаузен [Ernst Woldemar von Tiesenhausen] în *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды* [Colecție de materiale privind istoria Hoardei de Aur], I. *Извлечения из арабских источников* [Extrase din izvoarele arabe], Sankt-Petersburg, 1884, pp. 116-117, 160-161, 383-384; disponibil online: https://fr.wikipedia.org/wiki/Woldemar_von_Tiesenhausen; la categoria *Commons*, în rusă; redăm ca urmare doar tălmăcirea lor dată de colegul Dorin Sârbu de la Institutul de Arheologie *Vasile Pârvan*, căruiua îi mulțumim și pe această cale). Deși binecunoscute istoriografiei românești, izvoarele nu au fost pe deplin folosite, „nici măcar” de către promotorii colaborării – imperiale – dintre români și tătari, cel mai probabil datorită „temerilor bulgare” ale acestora, ale căror origini coboară în vremea Războaielor Balcanice (vezi de pildă critica dură la care a fost supusă de către Sergiu Iosipescu – în „Bulgarii la Cetatea Albă în anii 1314, 1316”, în *Românii în Europa medievală*, pp. 699-716 – interpretarea lui Gheorghe I. Brătianu care admitea – atât la 1926, cât și mai apoi în 1935 – o stăpânire bulgară a Cetății Albe în vremea – mai jos pomenitului – Teodor Svetoslav).

[...] *Atunci când armata lui Nogay a fost învinsă și el ucis, fiii săi s-au afirmat în stăpânirile sale și nu trecu mult până când se ivi o dușmănie între aceștia, iar Chaka, fiul lui Nogay l-a omorât pe fratele său Teku. Chaka a început să conducă singur stăpânirea tatălui său și a așezat peste ea un guvernator cu numele de Tunguz. După ce Chaka și-a ucis fraatele, înțelegând că nu mai au de așteptat nimic <bun de la el>, susținătorii săi l-au părăsit. Guvernatorul Tunguz s-a înțeles cu Taz, fiul lui Munjuk, ginerele lui Nogay, însurat cu fiica Tugulgi, să întreprindă o expediție de pradă în țara valahilor și a rușilor. Ambii au pornit la drum; vorbind despre proasta purtare a lui Chaka față de ei, s-au înțeles să-l prindă la întoarcerea din expediție. Cu acest scop ei s-au întors. Aflând despre aceasta, Chaka a fugit împreună cu 150 de călăreți și s-a dus în țara iașilor, unde era un conducător al unui tümen de al său [10,000 de oșteni], și a rămas acolo. Însă Tunguz și Taz s-au dus și au jefuit sălașurile lui Chaka, luându-le în stăpânire. Cât timp Chaka se afla în țara iașilor, multă oaste de a sa i s-a alăturat în taină. Cu aceasta i-a crescut forța și Chaka a plecat să lupte cu Tunguz și Taz. S-au întâlnit și au luptat. Chaka îi birui și-și recâștigă sălașurile. Sora sa, Tugulgi, s-a bătut în persoană cu Chaka în această luptă. Fiind înfrânți, bărbatul acesteia și tovarășii săi i-au scris lui Tokta cerându-i ajutor. Acesta i-a ajutat cu trupe pe care le-a trimis cu fratele său, Buluq, fiul lui Mengutemir. Când le veni ajutorul și iarăși intrară în luptă, Chaka nu a mai fost în stare să le opună rezistență și a fugit în țara valahilor. Țarul și conducătorul lor era un oarecare însurat cu o rudă de-a lui Chaka. El s-a ascuns la țar, dar supușii țarului s-au adunat și i-au spus: Acesta este dușmanul lui Tokta și nu suntem în siguranță pentru că Tokta, când va afla că, Chaka s-a ascuns la noi, se va năpusti cu toată armata sa asupra noastră, iar noi nu suntem în stare să-i rezistăm. Atunci țarul puse mâna pe el și-l închise în cetatea sa care se cheamă Târnova, și-i aduse la cunoștință lui Tokta. Acesta ordonă să-l omoare și țarul l-a*

executat pe Chaka, în acel an 700 [16 septembrie 1300-5 septembrie 1301]. Astfel scăpă Tokta de cei care îi provocau neplăceri. Burluk, fiul lui Mengutemir, se instalează în teritoriile lui Nogay în numele fratelui său Tokta. Dintre fiii lui Nogay nu a rămas în viață decât cel mai mic Turay. Tokta l-a pus pe Iangi, fiul lui Kurmiş, pe locul fratelui acestuia, Abagii, iar pe doi fii de-ai săi, Buqulbug<a> și Irbîsa<r> i-a trimis în pământul lui Nogay. Buqulbug<a> s-a așezat la Isaccea, pe Dunăre și în locurile de lângă **Porțile de Fier**, adică acolo unde a sălășuit Nogay. Irbîsa<r> însă s-a așezat pe râul Iaik. Tokta i-a găsit un loc <de sălaş> și fratelui său Saray-bug<a> [...] [Nihayat al-arab fi funūn al-adab (Suprema ambiție în arta erudiției) scrisă de Shihab al-Din Al-Nuwayri (1279-1333) după 1313.]

[...] În anul 700 se întâmplă la tătarii din regiunile nordice și Casa Berke: Chaka, fiul lui Nogay, când luă în stăpânire ulusul <tatălui său> puse un guvernator numit Tunguz dintre emirii cei mari. Când el purcese la omorârea fratelui său Teqa, atunci Tunguz se depărtă de acesta și se vorbi cu Taz, fiul lui Mungiuș și ginerele lui Nogay (așa cum am spus și mai sus, Nogay l-a însurat pe acesta cu fiica sa Tugulgi), să întreprindă o expediție de pradă în **țara valahilor și a rușilor**. Plecară amândoi împreună cu oamenii lor și stând singuri au început să discute despre faptele lui Chaka, despre trufia și răul caracter și au spus: dacă acesta nu a avut milă de fratele său, cum ar putea să aibă milă de noi? Atunci s-au înțeles să-l atace și s-au întors în sălașurile acestuia. Unul dintre oșteni a aflat despre înțelegere și l-a anunțat pe Chaka. Când a văzut Chaka că cei doi se apropie, plecă cu 150 de călăreți în **țara iașilor** în care se afla un conducător pus de el și 10,000 de oșteni de-ai săi. El se stabili la ei. Tunguz și Taz s-au îndreptat spre sălașurile sale le-au jefuit, au pus stăpânire pe ele, dar au văzut că Chaka apucase să fugă.// Când se stabili Chaka în **țara iașilor**, iar oștenii săi s-au convins că trăiește, mulți dintre ei i s-au alăturat. Datorită lor, detașamentul se mări și puterea a crescut. Atunci s-a întors să lupte cu Tunguz și Taz. Chaka îi birui și împrăstie, făcu prizonieri și și-a luat înapoi sălașurile și turmele. Povestește un martor ocular că sora lui Chaka, Tugulgi, stând pe cal, a luptat împotriva lui. Când bărbatul ei și cei care erau cu el au fost înfrânți, toți i s-au adresat lui Tokta să-i ajute să reia lupta cu Chaka. Tokta l-a trimis cu trupe pe fratele său, Burluq, fiul lui Mengutemir. Chaka nu a rezistat în luptă și a fugit în **țara valahilor, țarul și conducătorul valahilor fiind însurat cu una dintre rubedeniile sale**. Chaka s-a stabilit într-o cetate a țarului sperând că va fi în siguranță. Supușii **țarului valahilor** i-au spus acestuia: omul acesta este dușmanul lui Tokta. Dacă Tokta va afla, va veni asupra noastră și ne va nimici. Mai bine să-l anunțăm pe Tokta. Țarul îl arestă și-l închise în cetatea sa Târnova și-l anunță pe Tokta. Acesta a ordonat executarea lui Chaka. A fost ucis în acest an. Astfel scăpă țara lui Tokta de dușmanii lui și i se împliniră toate dorințele legate de moartea dușmanilor săi. Dintre fiii lui Nogay rămase doar mezinul Turay. Tokta îl puse pe Iangi, fiul lui Kurmiş, pe locul lui Abagi, fratelui acestuia. Pe doi fii, Tuqulbug<a> și Irbasar i-a trimis în stăpânirea lui Nogay. Tuqulbug<a> s-a stabilit la Isaccea pe Dunăre și în locurile de lângă **Porțile de Fier**, acolo unde se aflau odinioară sălaşurile lui Nogay. Irbasar s-a stabilit pe râul Iaik. [...] [Zubdat al-fikra fi ta'rikh al-hijra (Chintesența gândirii în istoria musulmană), întocmită de Baybars al-Manşūrī (+1325), fostul „adjunct” al sultanului (naib al-Saltana), după ce acesta, Al-Nasir Muhammad, l-a grațiat în anul 1317.]

[În Kitāb al-'Ibar (Cartea învățăturilor), Ibn Khaldun (1332-1406) a sintetizat cazul:] [...] Chaka, refugiat la **țarul valahilor**, ginerele său, a vrut să-și organizeze apărarea

în una din *cetățile valahilor* în care se afla ginerele său. Stăpânitorul acestei cetăți puse mâna pe el și se adresă lui Tokta, care ordonă executarea lui Chaka (în anul 701) [...].

Imediat după căderea lui Nogay (care de la 1291/1292 controlase între teritoriul viitoarei Țări Românești de la Gurile Dunării și până la Severinul, pierdut de regalitatea ungară) în luptă cu Tokta (1299), pe care tot el îl instalase drept dorit han marionetă în 1291 (în ajunul cuceririi de către Nogay a Severinului), administrația mamelucă distingea între țara valahilor și a rușilor și țara –numai– a valahilor. Cea dintâi fusese atacată de guvernatorii lui Chaka, care-i succedase la Gurile Dunării tatălui său Nogay. După o primă repliere în țara iașilor (1300), Chaka s-a refugiat în țara valahilor, guvernatorii săi, cei intrați în țara valahilor și a rușilor și ridicați apoi contra sa, primind sprijin din partea lui Tokta. Existau astfel o țară împărțită de valahi și ruși, ostili lui Chaka, și una doar al valahilor, fideli teoretic acestuia, distincție pe măsura raporturilor de forță dintre Carpații Meridionali și Orientali și apele Dunării de Jos și ale Nistrului (V. Cioacăltan, „Les Alains et le commencement des États roumains”, *Studia Asiatica* (Bucarest), I (2000), pp. 47-76; V. Spinei, *The Romans and the Turkic People North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, VI), Leiden-Boston-Köln, 2009, pp. 307-360). Refugierea lui Chaka în țara iașilor după revenirea guvernatorilor săi din campania în țara valahilor și a rușilor (în această ordine, indiferent de cronică), impune localizarea țării din urmă în nord-vestul viitoarei Moldove, în imediata vecinătate a stăpânirilor iașilor (a alanilor/ a filistenilor în latină) de pe cursul septentrional al Prutului.

În istoriografie, țarul v(a)lahilor a fost identificat cu fiul lui Gheorghe Terter I, Teodor Svetoslav, țarul Bulgariei (1300/1301-1322), ostatec la curtea lui Nogay, unde s-a căsătorit cu Maria (Eufrosina), fina soției lui Nogay, Eufrosina, fiica nelegitimă a lui Mihail al VIII-lea Paleologul (dubii asupra identificării au ridicat Dimitri Korobeinikov, „A Broken Mirror: the Kıpçak World in the Thirteenth Century”, în *The Other Europe in the Middle Ages: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, II), editor F. Curta, Leiden-Boston-Köln, 2007, pp. 379-413, la p. 384, și Aleksandar Uzelac, „Tartars and Serbs at the End of Thirteenth Century”, *Revista de Istorie Militară* (București), NS, [XXII] (2011), 5-6, pp. 9-20, la p. 19, nota 48). Numeroasele contacte ale Egiptului cu Bulgaria, Serbia și Bizanțul (care, sigur sub Andronikos al III-lea, a pretins în relația cu Cairo-ul și stăpânirea Vlahiei, indiferent de localizarea ei) nu permit așezarea țării valahilor în Bulgaria și identificarea țarului valahilor cu Svetoslav (vezi aici D.A. Korobeinikov, „Diplomatic Correspondence between Byzantium and the Mamluk Sultanate in the Fourteenth Century”, *Al-Masaq* (New York), XVI (2004), pp. 53-74; V. Cioacăltan, „Bătălia de la Velbujd (1330) și marile puteri musulmane”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXII (2011), pp. 27-38; Al. Uzelac, „Srbija i Mamelučki Egipat tokom XIII i XIV veka [Serbia și Egiptul Mameluc în secolele XIII-XIV], *Beogradski Istorijski Glasnik* [Revista Istorică a Belgradului], IV (2013), pp. 23-37). De fapt, după ruptura de Roma sub Ioan Asan al II-lea și revenirea Târnovoului sub ascultarea Marii Biserici (1235), țării au evitat legarea autorității lor de V(a)lahia, altfel decât în timpul lui Inocențiu al III-lea și al lui Ioniță Caloian (cel mai aproape de o pretenție – indirectă – valahă pare să fi fost Ioan Alexandru la 1337, când călugărul Simion l-a intitulat *mare voievod și țar al țarilor*; Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 215, p. 468; el a tradus însă *velikaro voevoda* prin *great commander*).

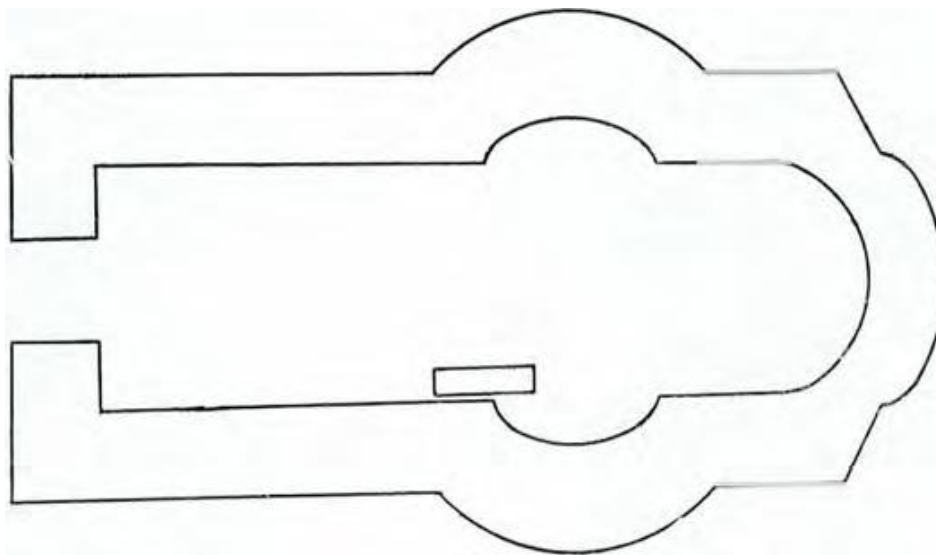
Cairo-ul, atât de atent să acomodeze pretențiile imperiale ale „certăreților creștini”, nu i-ar fi încărcat pe țarii bulgari cu o calitate *valahă*, nedorită în realitate de aceștia. Iar cronicarii citați au fost colaboratori apropiați ai sultanului Al-Nasir Muhammad (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341), cărui i s-au adresat de-a lungul timpului Andronikos al II-lea și al III-lea, Tokta, Șișman ori Dușan. Trebuie astfel să socotim că țara *valahilor* se referea la o stăpânire distinctă de Bulgaria, sigur la vremea redactării celor mai vechi dintre cronici, ale lui Al-Nuwayri (c. 1314-c. 1330) și Baybars (c. 1317-c. 1325). Datorită menționării Târnovoului și rolului decisiv jucat de Svetoslav în căderea lui Chaka, neîndoielnic este însă și că țara *valahilor* se găsea sub suzeranitate bulgară, la 1307-1308, Carol de Valois, fratele lui Filip al IV-lea *cel Frumos*, care se pregătea să cucerească Bizanțul cu sprijinul lui Milutin, fiind chiar informat că *Dunărea curgea prin Bulgaria* (vezi *Anonymi descriptio Europae Orientalis Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia anno MCCCVIII exarata*, ediție Olgierd Górka, Kraków, 1916, p. 49).

Informațiile mameluce au și o relevanță cumană pentru începuturile statalității *valahe*. Baybars, al patrulea sultan mameluc (1260-1277), a fost un cuman de pe Volga, ridicat în slujba militară a Cairo-ului din sclavia în care fusese vândut. Tenul său era deschis, caracteristic cumanilor și nespecific egiptenilor pe care a ajuns să-i conducă (vezi aici și o lucrare celebră: Amin Maalouf, *The Crusades through Arab Eyes*, New York, 1984, p. 248). Tot de origine joasă și tot din aceeași regiune cu el, a venit și Qualawun, sultan între 1279 și 1290 (cu a cărui fiică s-a și căsătorit unul din băieții lui Baybars). Era un *kipchak* (*polovts* în rusă, limbă în care termenul îi desemna adesea pe cumani), *kipchak*-ii fiind o populație turcică care trăia împreună cu cumanii (Sergei G. Klyashtornyj, „The Polvocian Problem”, în Idem, *Old Turkic Runic Texts and History of the Eurasian Steppe* (=Florilegium *Magistorum Historiae Archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi*, V), editori V. Spinei, Cristina Spinei, București-Brăila, 2008, pp. 379-388). Qualawun a fost tatăl lui An-Nasir Muhammad, sultan la vremea luptelor dintre Tokta și familia lui Nogay. Inclusiv din aceste motive, sursele mameluce ar fi „încurcat” cu greu realitățile etnice de la Dunărea de Jos.

De asemenea, cronicile citate au fost redactate în imediata vecinătate cronologică a căsătoriei dintre Teodora *Basarab* și Ioan Alexandru și a impunerii unchiului acestuia, Șișman (sigur de origine cumană) drept țar al Bulgariei (c. 1320-1322/ 1323), pe fondul crizei provocate de dispariția lui Svetoslav la (1321-) 1322 (vezi deja T. Sălăgean, „Relațiile internaționale în sud-estul Europei în primul sfert al secolului al XIV-lea”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia* (Cluj-Napoca), XLI (1996), 1-2, pp. 135-152). Sub raport argeșean, relația *valaho*-tătară este cu atât mai importantă cu cât evenimentele prezentate în cronicile mameluce au premers cu nici trei decenii (cu mai puțin de o generație) apariția princiară de rit *latin* și anti-tătară a lui Basarab (1327), fiul lui *Thocomerius* (după Carol-Robert la 1332, adică la doi ani după *Posada*, unde Basarab ar fi avut – după același rege – sprijin din partea *necredincioșilor*, i.e. a tătarilor). Iar în pofida abaterilor lor „de stânga” („dinspre Apus”), documentate mai ales sub Alexandru *Basarab*, stăpânitorii argeșeni nu au fost risipiți de Hoarda de Aur, fie sub Tokta (+ 1312), fie sub longevivul – și nedoritul – său urmaș, Özbek (1312/1313-1341/1342), „tot așa” cum Biserica Argeș I nu a fost arsă, altfel decât edificiile din vecini, de Carol la 1330 (Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 145). Documentele, cronicile ori bisericile (argeșene) par să contureze atât o „frână” apuseană, cât și una orientală pentru orice mecanism de dezagregare al încă tinerei țări a *valahilor*.

3. Încă o biserică

Înainte să avanseze ipoteza unei mai vechi biserici la Argeș, sub Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* (ipoteză confirmată în vara lui 1969)²⁹⁸, Aurelian Sacerdoțeanu (1904-1976), directorul Arhivelor Statului (1938-1953)²⁹⁹, s-a concentrat în 1935 asupra *graffiti*-ului de la 6860. Acesta ar fi fost realizat pe mortar, nu pe tencuială. La 1352 biserica era ridicată doar până la înălțimea zidului unde fusese descoperit *graffiti*-ul. Ca urmare, biserica domnească cea păstrată peste timp (adică „cea nouă”) nu avea cupolă și nici pictură³⁰⁰.

41. Presupusul plan al primei biserici de la Argeș, cu Mormântul 10 în interiorul acesteia, după Aurelian Sacerdoțeanu (1935)

Sacerdoțeanu a restrâns apoi durata zidirii și a pictării bisericii, terminată sub Vladislav la 1369³⁰¹. A continuat cu conturarea bisericii mai vechi. I-a

²⁹⁸ În această privință, nu trebuie să planeze cel mai mic semn de îndoială academică.

²⁹⁹ După scoaterea sa din funcție, a rămas profesor universitar la Facultatea de Istorie a Universității din București până la pensionarea în 1970 (vezi aici A. Sacerdoțeanu, *Corespondență. 1938-1974*, ediție Maricica Ifrim, Ana-Felicia Diaconu, București, 2004, p. 31).

³⁰⁰ [...] *Observând bine grafitul, constatăm că nu e făcut pe tencuială, ci pe mortar. E de presupus deci, că inscripția n'a putut fi zgâriată decât în cursul zidirii bisericii, care atunci abia era ridicată de la pământ. În cazul acesta înseamnă că la 1352 se ajunsese cu zidirea numai la înălțimea grafitului. Constatând punctul la care se găsea lucrul în acel an, credem că nu începuse cu prea mult timp înainte de această dată: poate în anul acela, poate un an doi înainte, deci pe la 1350 [...] („Mormântul de la Argeș”, p. 51). Notăm din nou logica argumentației sale.*

³⁰¹ Termen limită fixat de Sacerdoțeanu nu în raport cu stăpânirea Vidinului de către citorul din tabloul votiv, ci cu datarea tradițională a începerii ridicării Mănăstirii Vodița.

atribuit Mormântul 10, în primul rând datorită neprofanării sale³⁰². Din acest punct de vedere, după 1969, descoperitorul Bisericii Argeș I, Nicolae Constantinescu nu a făcut decât să urmeze tiparul lui Sacerdoțeanu (1935), cu două mari excepții în contextul noii „naționalizării” a istoriografiei³⁰³.

După Tafrali (care i-a contestat autenticitatea – fără alte precizări – și în 1931)³⁰⁴, devenit membru corespondent al Academiei Române în 1936³⁰⁵, la un an după apariția studiului lui Sacerdoțeanu și la zece după intrarea lui Drăghiceanu în Academie³⁰⁶, Nicolae Constantinescu a fost singurul – la început – care a considerat că *graffiti*-ul nu era contemporan datei decesului lui Basarab³⁰⁷. Îl socotea însă tot din anii 1300, dar evident de după 1352.

„Nuanța” a fost impusă imediat după descoperirea primei biserici. La 1970 se părea că nu doar Mormântul 10, ci și Mormintele 8 și 9, vor fi atribuite ei³⁰⁸. Constantinescu și-a păstrat opinia (*graffiti*-ul ar fi fost un *exceptional act de memorie*) și după ce l-a identificat pe defunctul din Mormântul 10 cu Vladislav, datând zidirea și pictarea bisericii noi între 1365 și 1369³⁰⁹.

Pentru un istoric critic, aceasta era cel puțin nepotrivit (vezi – în comparație ca abordare pe aceeași temă – studiul lui E. Lăzărescu, „Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească (până la 1385)” (I), *Romanoslavica* (București), XI (1965), pp. 237-285).

³⁰² [...] *Având în vedere că sântem în fața unui mormânt neprofanat, că este paralel cu substrucția sudică și pus în sarcofag, că a fost zidit de-asupra cu același material vechiu, că s'a aflat supt cea mai joasă pardoseală și la adâncimea cea mai mare și că n'a avut inscripție, credem că e mormântul unui antecesor al lui Basarab. Mormântul acesta, nearmonic situat în clădirea pe care o avem azi, era desigur la locul potrivit în biserică mai veche. [...]* („Mormântul de la Argeș”, p. 56). Sacerdoțeanu „zbură” la limita periculoasă dintre „anul lui Tafrali” (1262) și AL WA.

³⁰³ „Sinusoidale” unei istoriografii la Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, 2007. Mormântul 10 ar trebui și el așezat în acest „cadru evolutiv”.

³⁰⁴ În textul de circulație *Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Paris, 1931, pp. 244-245.

³⁰⁵ În vârstă de 60 de ani, profesor de arheologie la Universitatea din Iași (din 1913), decan al Facultății de Litere în același an (1936), a decedat însă la sfârșitul anului următor. În anul alegerii sale în Academia Română, Tafrali a semnat studiul (polemic) *Sculptura românească în lemn. Răspuns d-lui Iorga într'o chestiune de știință și de onoare* (Iași, 1936).

³⁰⁶ Rusu, *Membrii Academiei Române, sub voce*. Legarea demersurilor sale din anii premergători alegerii sale drept membru corespondent de decizia forului de consacrare din 1926 poate fi socotită forțată. Avem însă dreptul să ne întrebăm dacă alegerea ar fi fost aceeași în cazul publicării cercetărilor de la Câmpulung (1924), dată fiind și forma lor de la 1964.

³⁰⁷ A fost extrem de ferm în această privință încă din „La résidence d'Argeș”, pp. 16-19.

³⁰⁸ Vezi astfel – tot din 1970 – fig. 8 (din „La résidence d'Argeș”, p. 29), reprodușă mai jos.

³⁰⁹ Inclusiv după 1970, și cei care au acceptat caracterul contemporan al *graffiti*-ului nu au legat în general pictarea bisericii de Nicolae-Alexandru, ci de urmași săi (vezi și G. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, p. 161, nota 56).

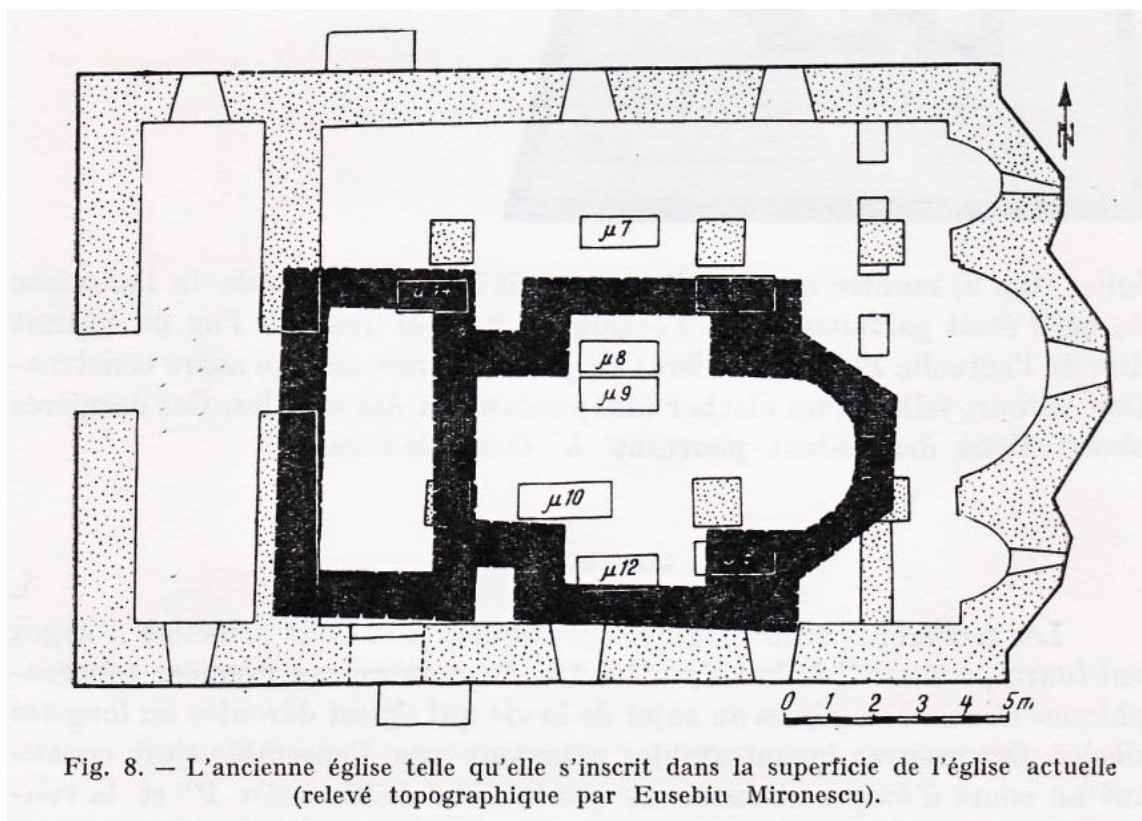

Fig. 8. — L'ancienne église telle qu'elle s'inscrit dans la superficie de l'église actuelle (relevé topographique par Eusebiu Mironescu).

42. Distribuția mormintelor din interiorul Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* în 1970

După toate aparențele, discuțiile ar fi fost în bună măsură închise dacă Drăghiceanu accepta să-l identifice pe răposat cu Vladislav și să-i atribuie acestuia finalizarea – din postura de ctitor în tabloul votiv – a bisericii³¹⁰. Era limpede de la 1920 că doar un *stăpânitor al Vidinului*, conform inscripției tabloului votiv³¹¹, putuse picta biserica (adică fie Vladislav I, fie Radu

³¹⁰ În acest caz, succesiunea ar fi fost: 1. Biserica a fost începută de Basarab cu puțin timp înainte de moartea sa la 1351-1352 (datorită *graffiti*-ului, mai ales dacă acesta era pe mortar). 2. Nicolae-Alexandru a terminat de zidit biserica. Nu a reușit însă să desăvârșească pictura până la moartea sa (1364). A fost înmormântat alături de părintele său la Câmpulung. 3. Fiul lui Nicolae-Alexandru, Vladislav a finalizat biserica pe la 1369. I-a fost astfel ctitor în tabloul votiv. „În contrapondere”, tatăl său a fost așezat la picioarele lui Iisus, ale Fecioarei și ale sfântului său patron (Nicolae) în *Déisis* în pronaos. 4. „Înstăpânit” ctitor, Vladislav a fost așezat în Mormântul 10. 5. Lucrul la biserică a durat cam două decenii (c. 1350-c. 1369). Totuși, nu doar Drăghiceanu a refuzat această simplitate, ci și Sacerdoțeanu.

³¹¹ Din păcate, și în acest caz lucrurile s-au complicat. Fără permisiunea lui Drăghiceanu, Stoica Nicolaescu a publicat inscripția din tabloul votiv în anexă la (!) „Domnia lui Alexandru Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrân. 1431-1435”, *Revista de Istorie, Arheologie și Folclor* (București), XVI (1922), pp. 225-270. Scandalul provocat (Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 21) a dus la acceptarea de către Drăghiceanu a stăpânirii ctitorului bisericii asupra Vidinului numai cu titlu de ipoteză (în „Curtea Domnească din Argeș”, p. 50, nota 4).

I³¹²). Deși a admis că era semnificativ mai plauzibilă decât ipotezele Basarab (Iorga) ori Radu (Drăghiceanu), Sacerdoțeanu a respins varianta Vladislav³¹³. Inclusiv pentru el, miza nu pare să fi fost o biserică mai veche³¹⁴.

1. Nu a folosit pomelnicele, inelele ori corecturile lui Drăghiceanu: a. *AL MA: Alexandru și Maria*; b. *Voislav/ Voislava, fiull/ fiica Marelui Alexandru Voievod*³¹⁵; c. un *graffiti*, tot pe tencuială, pe stâlpul nord-estic din fața altarului se citea *țarina evreica: Sara-Teodora*³¹⁶, pentru care Ioan Alexandru divorțase de Teodora Basarab (1347-1348)³¹⁷. 2. Sprijinit pe Luccari (*Negru Vodă a fost înmormântat la Argeș*³¹⁸), a emis – într-o notă de final – presupunerea că acel *voevod sau personagiu de seamă, antecesor al lui Basarab* din Mormântul 10 era *Negru Vodă*, tatăl lui Basarab (*Tugomir* la Xenopol³¹⁹, *Tihomir* după Iorga³²⁰), așezat – „de comun acord” de cronici, tradiții și istorici – la Câmpulung³²¹.

Explicația rezidă – după „așezarea” *graffiti*-ului din 6860 pe mortar – în recunoașterea în text a „sigilării” mormântului cu materiale din vechea biserică³²². Dar *Negru Vodă* nu ar fi fost ascuns într-un asemenea hal. Ipoteza lui Sacerdoțeanu, acceptată – parțial – de Iorga (pentru el, Basarab a rămas în acel sarcofag)³²³, masca în fapt temeri mai adânci decât Mormântul 10.

³¹² De fapt, însuși Drăghiceanu, (tot în „Curtea Domnească din Argeș”, p. 50, nota 4) a admis că – la fel ca la Vodița – Vladislav ar fi putut începe pictarea Bisericii Domnești de la Argeș, aceasta fiind finalizată însă de către – evident – Radu I, cel din Mormântul 10.

³¹³ „Mormântul de la Argeș”, pp. 54-56. A rămas credincios acestei idei până la moarte.

³¹⁴ Ca ipoteză, și Drăghiceanu și Iorga susținuseră deja că Argeșul era mai vechi de 1300.

³¹⁵ „Addenda et corrigenda”, p. X. Ezitarea lui Drăghiceanu era interesantă și deoarece, la Giacomo di Pietro Luccari (*Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Venezia, 1605, p. 60), pe *fata lui Vlaicu*, căsătorită cu Uroș, fiul lui Dușan, o chema *Slava* (*Ancha* pentru papa Urban al V-lea la 1370). După Mauro Orbini (*Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, pp. 267, 269), Uroș și-ar fi repudiat soția (tot *fiica lui Vlaicu*, numită însă *Elena*), care s-a întors la tatăl ei.

³¹⁶ Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 218, 224. Totuși, drept țarină, Sara Teodora s-a impus cu adevărat abia de la 1355-1356 (vezi aici I. Dujčev, „La miniature bulgare médiévale”, în Idem, *Medioevo Bizantino-Slavo*, III, Roma, 1971, pp. 291-310, la pp. 306-308).

³¹⁷ „Addenda et corrigenda”, p. X. După cum a remarcat – neașteptat de delicat – Constantinescu („La résidence d’ Argeș”, p. 17) *țarina evreica* „susținea” *graffiti*-ul din 6860.

³¹⁸ Luccari, p. 49 ([...] *Negro Voeuoda di natione Vngaro padre di Vlaico [...] fu sepolito in Argis*).

³¹⁹ *Istoria românilor*, II-1, p. 77 (*Ivanu Basarab drept fiul lui Radu Negru sau Tugomir Basarab*).

³²⁰ „Trecând peste titlu”, vezi și S. Iosipescu, „Cumanitatea românilor. Adnotări pe marginea unor discuții”, în *Retrospecții medievale. In honorem professoris emeriti Ioan Caproșu*, editori V. Spinei, L. Rădvan, Arcadie M. Bodale, Iași, 2014, pp. 331-350, aici la pp. 347-348.

³²¹ „Mormântul de la Argeș”, pp. 56-57, nota 1 (în încheiere: [...] *Să fie acesta cel îngropat?*).

³²² „Mormântul de la Argeș”, p. 56. Pentru citatul *in extenso*, a se vedea anterior nota 301.

³²³ *Histoire des Roumains*, III, Bucarest, 1937, p. 220 (adică, s-ar fi găsit o biserică mai veche).

43. Imagini din interiorul naosului Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* (Argeș II)

Ascunderea Mormântului 10 intră și intra în contradicție flagrantă cu măreția transmisă de biserica domnească de la Argeș. O sigilare obiectivă (subiectivă desigur când s-a petrecut) ceda în fața impresiei subiective (clar obiectivă prin structura lăcașului).

Frica era mai veche de 1920³²⁴. Cobora în zilele în care – după fiul lui Carol-Robert în ianuarie 1365 – Vladislav I, învățând „proastele obiceiuri” ale părintelui său, nu-l recunoștea drept suzeranul său³²⁵. Temerea provenea din anii în care – indiferent de interpretare (lăcas început de Basarab pe la 1350 ori după el) – Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* prinsese chip sub Vladislav (1364-c. 1377)³²⁶. Vladislav, *Vlaicu, Vulaico* la Luccari (1605), cel citat de Sacerdoțeanu (1935), era socotit – la 1920 (și după) – feciorul lui Nicolae-Alexandru (nume impus abia după veacuri³²⁷) și – aparent – fiul vitreg al *catolicei* Clara de către papa Urban al V-lea în aprilie 1370 (Clara îi era *no-verca*, adică – în ordinea frecvenței – mamă vitregă, adoptivă ori soacră)³²⁸. Datele se încheau cu greu într-un singur discurs și după 1920, chiar – aparent paradoxal – în vremea în care ipoteza lui Sacerdoțeanu s-a confirmat³²⁹.

În contextul „liberalizării” României comuniste, descoperirea Bisericii Argeș I în 1969 a fost precedată și îmbrăcată de un veritabil război pentru romanitatea românilor („pe de o parte”) și ortodoxia lor slavo-bizantină („pe de alta”)³³⁰. În 1964 închisorile s-au deschis³³¹. Virgil Drăghiceanu, în anul morții, a publicat „raportul de săpătură” de la Câmpulung din 1924³³². Era o replică la scrierile lui Pavel Chihaiia, de la Institutul de Istoria Artei al

³²⁴ „Raportul” lui Drăghiceanu din *Revista Istorică* (VI (1920), 7-9, pp. 177-179) și amintirea polemicii cu Tafrali de la 1915 (Onciul, „În chestiunea Bisericei Domnești”, *passim*) conturează imaginea unei mari nesiguranțe în plin „triumf” (găsirea Mormântului 10).

³²⁵ [...] *parvo mores imitatus paternos* [...] (DRH, D, I, no. 42, p. 78). Predecesorul lui *Vlaicu* era menționat drept *quondam wayouda Transsalpinus*, dar *Vlaicu* era arătat drept *eius filius*, trădarea făptuită de acesta fiind împlinită *demumque ipso* [predecesorul] *ab hac luce decesso*. Actul era din 5 ianuarie 1365. Pe lespede de la Câmpulung scria 16 noiembrie 1364.

³²⁶ O primă sinteză a interpretărilor la Sacerdoțeanu, „Mormântul de la Argeș”, pp. 49-50. În izvoare, Vladislav apare pentru ultima oară drept sigur în viață la 1374. În surse, Radu a fost atestat pentru prima dată la 1377 drept *principe al Bulgariei* în luptă cu Ludovic.

³²⁷ A se vedea aici și „fișa sa de prezentare” din Rezachevici, *Cronologia critică*, pp. 71-73.

³²⁸ Scrisoarea lui Urban în ediția cea mai utilizată la 1920 (și chiar după): VMHH, II. *Ab Innocentio PP. VI. usque ad Clementem PP. VII. 1352-1526*, Roma, 1861, no. 191, pp. 97-98.

³²⁹ Ceea ce poate explica și de ce „disjunția” ante și post 1947 nu este în esență valabilă.

³³⁰ Cu privire la acest subiect, cititorul, atât cel socotit avizat, cât și cel denumit neavizat, este liber să se documenteze prin multitudinea de informații disponibile deja în spațiul public. Folosim ghilimele pentru cele două părți, deoarece s-a încercat contopirea lor într-o singură identitate veritabilă românească. Aceste încercări au fost făcute în primul rând de către susținătorii celei de a doua „părți” (necunoscută pentru atitudini conciliante).

³³¹ Pentru istorici, rămân valabile notele lui Florin Constantiniu (*De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*), el însuși medievist de formație, devenit istoric contemporanist.

³³² „Despre mănăstirea Câmpulung”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXII, 3-4, pp. 284-335.

Academiei Române³³³ din vremea celei de *a doua terori* (1960-1962)³³⁴. Fără a contesta vreo clipă în scris că *Nicolae-Alexandru* și *Basarab* fuseseră îngropați la Câmpulung, Drăghiceanu, amestecând informații și amintiri, demantela un întreg edificiu istoric. Arăta simplu că la Câmpulung se găsisese nimic³³⁵.

În 1965, Republica Populară Română a devenit Republica Socialistă România³³⁶. Șerban Papacostea, fost deținut politic³³⁷, a alcătuit un prim corpus modern de surse medievale pentru *romanitatea românilor*³³⁸. A fost contestat vehement de Constantin Daicoviciu (1898-1973), rectorul Universității Babeș-Bolyai din Cluj (1957-1968)³³⁹, anterior un mare susținător al ideii romanității³⁴⁰. În 1966, Andrei Oțetea (1894-1977), directorul Institutului de Istorie din București al Academiei Române (1956-1970), scăpat de la închisoare de simpatiile sale socialiste interbelice³⁴¹, i-a dat ca temă de doctorat lui Adolf Armbruster (1941-2002) *romanitatea românilor*³⁴². În anul 1967, Nicolae Constantinescu, de la Institutul de Arheologie al Academiei, a început noile săpături de la Argeș, prima dată la așa-numita *curte domnească*³⁴³.

³³³ „Date în legătură cu biserica vechii Curți domnești din Câmpulung”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIX (1961), 11-12, pp. 1033-1049; „Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeș”, *Glasul Bisericii* (București), XXII (1963), 1-2, pp. 41-70. Oficial, conform notei redacției de la sfârșitul lui 1964, reacția lui Drăghiceanu (neamintit drept decedat) viza numai primul material din 1961.

³³⁴ Vezi aici Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, București, 1995; Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, București, 2000; Gail Kligman, Katherine Verdery, *Peasants under Siege: The Collectivization of Romanian Agriculture, 1949-1962*, Princeton, 2012.

³³⁵ „Despre mânăstirea Câmpulung”, pp. 284-335, a se vedea mai ales pp. 288, 290, 316.

³³⁶ Iar pe 24 iulie 1965, Partidul Muncitoresc Român a devenit Partidul Comunist Român.

³³⁷ Pentru principalele repere și influențe ale carierei profesorului (născut în 1928): *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, editori O. Cristea, Gh. Lazăr, Brăila, 2008.

³³⁸ „Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Âge”, *Revue Roumaine d'Histoire*, IV (1965), 1, pp. 15-24. Articolul a fost publicat în română la Cluj abia în 1988.

³³⁹ David Prodan, *Memoriile*, ediție A. Răduțiu, București, 1993. Preferăm această prezentare vădit ostilă lui Daicoviciu pentru ca un cititor deschis să poată discerne singur și căuta alte explicații și date. În planul studiului genezei *Valahiilor*, ingerințele sale au avut rol nefast, zidurile medievale (adesea *valahe*) din cetățile dacice refolosite din Hațeg fiind socotite forme particulare al arhitecturii dacice (vezi R. Popa, „Observații privind zidurile cu mortar din cetățile dacice hunedorene”, *Sargetia* (Deva), XIII (1977), pp. 277-284).

³⁴⁰ *La Transylvanie dans l'Antiquité*, Bucarest, 1945. Pentru alte referințe, vezi aici și bibliografia lui Armbruster (*Romanitatea românilor*, pp. 313-314, păstrate de la prima ediție).

³⁴¹ Favorabil (desigur) Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, pp. 301-302.

³⁴² *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1993² [1972, 1977], p. 277 (în anexă).

³⁴³ Vezi „Cuvântul înainte” al autorului (născut în 1931) din *Curtea de Argeș*, pp. 9-10.

În 1968³⁴⁴, Ștefan Olteanu, viitor director științific al Muzeului Național de Istorie (1972-1976)³⁴⁵, a publicat notița din Secuime asupra decesului lui <Nicolae-> Alexandru, sub 16 noiembrie 1364³⁴⁶. Confirma data înscrisă pe epitaful de la Câmpulung și pe Ilie Minea (1881-1943)³⁴⁷. Profesorul ieșean, doctor în istorie la Budapesta (1907), redatasă în 1925 mențiunea din psalteriu³⁴⁸. Fusesse editată sub 1314 de către Balázs Orbán (1829-1890) la 1868³⁴⁹.

În vara lui 1969, a fost descoperită Biserica Argeș I³⁵⁰. Tot sub acel an, pe baza ideilor sale din 1961-1962, Pavel Chihăia a publicat un „îndrumar” de interpretare a vechilor și noilor săpături³⁵¹. Cu o excepție (atribuirea Mormântului 11 – neprofanat după Drăghiceanu, inexistent pentru Constantinescu – lui Voislav)³⁵², a fost respectat integral apoi de Constantinescu³⁵³.

La 1968, acesta nici nu luase în considerare identificarea răposatului din Mormântul 10 cu Vladislav avansată de Chihăia în 1963³⁵⁴. Lui Vladislav îi atribuia – precum Sacerdoțeanu la 1935 și în 1968 – pictarea bisericii. Presupunea totodată – la fel ca Sacerdoțeanu – existența unui lăcaș mai vechi³⁵⁵.

În 1970, Constantinescu a dat semne că va asocia Mormântul 10 primei biserici de la Argeș³⁵⁶. Daicoviciu a lansat un atac violent la adresa *romani-*

³⁴⁴ Pentru context: *Apoteoza lui Ceaușescu: 21 august 1968*, editor Lavinia Betea, Iași, 2009.

³⁴⁵ http://www.ucdc.info/cd/cd_profil.php?cid=1178. Din 1953, Olteanu (născut în 1927) era angajatul Institutului de Istorie (precum Oțetea și mai apoi Papacostea și Armbruster).

³⁴⁶ „Cu privire la data morții”, pp. 524-526 (cu reproduceri, dar de foarte proastă calitate).

³⁴⁷ Pentru cariera lui Ilie Minea, vezi <http://150.uaic.ro/personalitati/istorie/ilie-minea/>.

³⁴⁸ Vezi și „Ziua morții lui Nicolae Alexandru Voievod”, *Cercetări Istorice*, I (1925), p. 410.

³⁴⁹ *A Székelyföld leírása*, p. 87. Cu critica din Olteanu, „Cu privire la data morții”, p. 523.

³⁵⁰ Constantinescu, „La résidence d’Argeș”, pp. 26-30; Idem, *Curtea de Argeș*, pp. 84-92.

³⁵¹ „Date noi despre necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș”, *Argesis*, II (1969), pp. 133-166. Cităm: *Săpăturile efectuate în momentul de față în biserica Sf. Nicolae Domnesc de către Institutul de Arheologie al Academiei R.S. România sînt conduse de tov. N. Constantinescu. Domnia sa a avut amabilitatea să ne țină la curent cu rezultatele cercetărilor, care urmează să apară în publicațiile de specialitate. Studiul de față, care completează lucrarea noastră mai veche Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș din „Glasul Bisericii”, XXII (1963), nr. 1-2, are în vedere un alt material de cercetare decît cel pe care îl investighează actualele săpături arheologice* (la p. 135, în nota 3).

³⁵² Vezi de dinainte de 1969 opinia lui Constantinescu din raportul pe anul 1967 („Cercetarea arheologică de la Curtea domnească din Argeș, 1967”, *Argesis*, I (1968), pp. 123-138).

³⁵³ „Chronologie der Denkmäler” (1978), pp. 257-282; *Curtea de Argeș* (1984), pp. 94-103.

³⁵⁴ „Cercetarea arheologică”, pp. 125-126 (notele 12 și 16, cu referire la articolul din 1963).

³⁵⁵ Vezi în *Argesis* (1968) Sacerdoțeanu, „Argeș – cea mai veche reședință a Țării Românești”, pp. 105-122 (la p. 111, nota 25); Constantinescu, „Cercetarea arheologică”, p. 125.

³⁵⁶ A se vedea din nou datele, planurile și imaginile din „La résidence d’Argeș”, pp. 5-31.

tății românilor³⁵⁷. Se intrase deja într-o nouă epocă³⁵⁸. Ea avea să compromită locul medieval al *valahilor*, condamnat drept o „făcătură naționalistă”³⁵⁹.

În 1971³⁶⁰, Constantinescu a acceptat atribuirea Mormântului 10 lui Vladislav³⁶¹ și a fost susținută public teza lui Armbruster³⁶². Conținea o observație fundamentală pentru subiectul argeșean³⁶³. De la mijlocul anilor 1300³⁶⁴, o dată cu afirmarea pontificală a *valahilor romani*³⁶⁵, referințele la *romanitatea valahilor* au dispărut din cronistica ungară³⁶⁶ (dispariția a durat

³⁵⁷ În rubrica *Accente* din *Tribuna* (Cluj), XIV (1970), numerele 27-35 (2 iulie-27 august). O singură replică (cf. Armbruster, *Romanitatea românilor*, p. 270, nota 3) i-a fost îngăduită de săptămânalul clujean lui Șerban Papacostea, în numărul 31 (705) din 30 iulie 1970.

³⁵⁸ Într-o variantă accesibilă datele privind evoluția României pot fi găsite și în articolul Andreei Lupșor din *Historia* (http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/tezele-iulie-punctul-cotitur-al-regimului-ceau-escu; cu principalele referințe citate mai jos).

³⁵⁹ Vezi mai jos discutarea surselor găsite, ascunse și oculte de către diferite istoriografii.

³⁶⁰ Vezi și viziunea oficială (*Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului*) din *Sfârșitul perioadei liberale a regimului Ceaușescu: minirevoluția culturală din 1971*, București, 2005.

³⁶¹ „Curtea domnească din Argeș. Probleme de genază și de evoluție”, *Buletinul Monumentelor Istorice*, XL (1971), 3 [din vara-toamna anului], pp. 14-23, în acest caz la p. 18.

³⁶² Susținerea a avut loc pe 13 martie 1971 (cf. Armbruster, *Romanitatea românilor*, p. 278).

³⁶³ Nu cunoaștem însă ca observația să fi fost pusă explicit în legătură cu această temă.

³⁶⁴ Observație făcută prima dată de Adolf Armbruster în teza sa de doctorat susținută în 1971 și accentuată de către Șerban Papacostea în referatul său. [...] *Dispariția referințelor de romanitatea românilor în cronicile ungare după veacul al XIV-lea este observată și subliniată de autor, care o pune în legătură cu alcătuirea Țărilor Române și cu modificarea consecutivă a politicii regalității ungare. Nu se poate oare vedea în această manifestare pe plan literar-istoriografic a unei politici, replica față de afirmarea autohtonă cunoscută nouă doar prin această reacție, o originii romane? Poate fi despărțită constatarea, fie chiar prin tăcere, de afirmare? Dacă adoptăm această interpretare, atunci ne-am afla în fața începutului polemicii istorice care a culminat în secolul al XVIII-lea, în vremea luptei de emancipare a românilor din Transilvania. Autorul, care surprins și a sugerat o explicație pentru situația similară în istoriografia bizantină, ar trebui să reflecteze și asupra acestei modificări de optică în istoriografia maghiară pe care tot domnia sa a descoperit-o. [...] (citată din referatul reprodus în anexă la a doua ediție din *Romanitatea românilor*, p. 299). Tot în referatul său, Mihai Berza era însă mai sceptic: [...] *E greu de bănuț un efect atât de rapid și de categoric al întemeierii statelor românești asupra atitudinii regalității maghiare față de români, cu răsfrângere asupra considerării originii lor, ca cel presupus de autor, care crede că formule ca Olachi Romani nu puteau fi transmise cancelariei papale de nimeni din anturajul regelui „întrucât contraveneau politicii urmate de statul maghiar medieval față de români”. [...] (tot în anexă la *Romanitatea românilor*, ediția a II-a, p. 287). Celălalt referent, David Prodan (membru al Academiei Române), nu s-a pronunțat în această privință (referatul său se găsește de asemenea în *Romanitatea românilor*, în ediția a II-a, pp. 278-282).**

³⁶⁵ Vezi tot *Romanitatea românilor*, pp. 49-51 (Armbruster), 287 (Berza), 299 (Papacostea).

³⁶⁶ Subiect oricum complicat „ante 1300” de disputa privindu-l pe celebrul *Anonymous*.

doar – fiind astfel cu atât mai remarcabilă – până la Matia Corvin, *crăișorul valahilor*³⁶⁷, și Ștefan al III-lea *cel Mare*³⁶⁸, celălalt *crăișor al valahilor*³⁶⁹). În anul

³⁶⁷ După ultimul său cronicar oficial Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades*, editori József Fogel, Béla Iványi, László Juhász, III, Leipzig, 1939 (*Bonfini*), pp. 224, 234, 243.

³⁶⁸ La 1971, s-a considerat că ridicarea Moldovei sub Ștefan al III-lea nu a fost însoțită de (re)afirmarea romanității românilor (Armbruster, *Romanitatea românilor*, p. 66: [...] *Pe prim-plan apare acum Moldova. Prestigiul ei crescuse enorm datorită victoriilor lui Ștefan. Dar aceste victorii nu sunt însoțite de știri contemporane despre romanitatea românilor.* [...] am redat citatul după ediția a doua din anul 1993). Dar, tocmai contrariul este adevărat.

Romanitatea *valahilor* a apărut în prim-plan o dată cu confruntarea de la Baia (1467) dintre Matia Corvin și Ștefan al III-lea și nu într-un panegiric de al lui Janus Pannonius, pe atunci încă favoritul regelui (Vasile Bogrea, „Un umanist ungar despre noi”, *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, pp. 181-182). Ea a figurat – tot în prim-plan – într-un raport al „ambasadorului” milanez la Veneția, Girardo de Colli (anterior, una dintre principalele surse asupra confruntării dintre Vlad al III-lea *Țepeș* și Mehmed al II-lea, când însă de Colli nu a pomenit subiectul romanității *valahilor*). După Baia, precum alți diplomați milanezi mai târziu, de Colli i-a și confundat pe secui cu *sicilii* din Sicilia, secuii devenind coloniști romani și fiind asociați chiar strămoșilor lui Iancu de Hunedoara (*Biancho*), părintele lui Matia (în acest subiect, vezi I.-A. Pop, „Kleine Geschichte der Ethnonyme Rumäne (Rumänien) und Walache (Walachei)” (I), *Transylvanian Review*, XXIII (2014), 2, pp. 68-86).

³⁶⁹ Titlul de *Valachorum regulus* (inițial acuza elitei maghiare la adresa lui Matia Corvin) i-a fost acordat – sub anul 1492 – lui Ștefan după moartea lui Matia (1490) de către însuși Antonio Bonfini (IV, Leipzig, 1941 [Budapest, 1944], p. 212). Informația, cunoscută în istoriografia română, sigur prin Alexandru Lapedatu, *Vlad-Vodă Călugărul, 1482-1496* (extras din *Convorbiri Literare*, XXXVI, 1902, 1), București, 1903, pp. 43-44), a fost omisă de Armbruster din extinsa analiză a *Decadelor* lui Bonfini, inclusiv după 1989 (*Romanitatea românilor*, pp. 68-70). „De regulă”, *crăișorii valahilor* au fost „uitați” (ca excepții: P.P. Panaitescu, „Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine”, *Studii și Cercetări Științifice. Istorie* (Iași), XI (1960), 2, pp. 199-226, la pp. 210-211; Ileana Căzan, Eugen Denize, *Marile puteri și spațiul românesc (secolele XV-XVI)*, București, 2002, p. 143, note 25).

Situația este cel puțin stranie. Subiectul era o problemă pentru istoriografia maghiară, limpede și din traducerea modernă critică a lucrării lui Bonfini (*A Magyar Történelem Tizedei* [Decadele istorice ungare], traduse și comentate de Péter Kulcsár, Budapest, 1995). La Bonfini, Ștefan a apărut drept *regulus*, de două ori: sub 1467 (bătălia de la Baia) și 1492 (*Bonfini*, IV (1944), pp. 17, 212; (1995), pp. 753, 952). Sub 1467, titlu folosit de către autor în sensul său de bază de *regișor*, *autarh*, cu sens de *tiran* („despot”), a fost tradus ca atare în maghiară (*kiskirály(a)*). Sub 1492, titlul a fost tradus prin *prinț/ principe/ monarh (fejedelme)* și nu *pseudo-rege* ori direct *regișor (királyocskát)*, așa cum se procedase când el fusese asociat lui Matia (*Bonfini*, III (1939), p. 224; (1995), p. 713), deși titlul în latină era departe de a avea înțelesurile purtate de *dominus*, ca să nu mai vorbim de *princeps*, termenii latini care ar corespunde cuvântului maghiar *fejedelme* (Johannes Löwenklau, *Annales Sultanorum Othomaniarum a Turcis sua lingua scripti*, Frankfurt-am-Main, 1588, p. 346; Idem, *Historiae Musulmanicae libri XVIII*, Frankfurt-am-Main, 1595, p. 30). Iar Bonfini a folosit *princeps*

susținerii tezei lui Armbruster și al atribuirii Mormântului 10 lui *Vlaicu* de către Constantinescu³⁷⁰, au fugit din țară principalii susținători ai ortodoxiei *imperiale* a începuturilor statele românești (în ordine alfabetică: Matei Cazacu, Petre Ș. Năsturel, Dumitru Năstase)³⁷¹. Reafirmarea postbelică a identității imperiale românești începuse – prin Năstase și Năsturel – la sfârșitul anilor 1960³⁷². Pentru unii „pe nesimțite”³⁷³, atmosfera se schimba³⁷⁴. Din 1974, Republica Socialistă România a avut președinte cu sceptru³⁷⁵. În 1978 Mormântul 10 i-a revenit numai Bisericii Argeș II³⁷⁶. În acel an, Pavel Chihaia a plecat din țară³⁷⁷. Venise vremea generalului Ioan Mihai Pacepa³⁷⁸. S-a ridicat alt general, Ilie Ceaușescu, cu *Istoria militară a poporului român*³⁷⁹.

(*fejedelme/ monarh*) în raport cu Ștefan, prima dată sub 1481, când domnul și-a renegociat, în avantajul său, înțelegerea (ca *foedus*) cu Matia (Bonfini, IV (1944), p. 124; (1995), p. 833). A doua oară titlul a fost utilizat pentru Ștefan, sub 1484, când Matia – *societatis et catholicae fidei gratia* (Bonfini, IV (1944), p. 129; (1995), p. 841) – a venit, chemat de Ștefan, în sprijinul său. Baiazid al II-lea se pregătea să atace porturile de la Gurile Dunării și Nistrului.

³⁷⁰ „Curtea domnească din Argeș”, p. 18. Articolul a apărut sigur după plecarea lui Petre Ș. Năsturel, citat favorabil în legătură cu Vladislav I, dar fără nume (pp. 17-18, nota 24).

³⁷¹ Carierele și publicațiile „fugarilor” la Mariana Sabados, „Le Professeur Petre Ș. Năsturel <1923-2012> et l’art médiéval roumain”, *Revue Roumaine de l’Histoire de l’Art* (Bucarest), XLIX (2012), pp. 181-184; Șt.S. Gorovei, „Dumitru Năstase (1924-2013)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXXI (2013), pp. 441-445; M. Cazacu [1945-], *Au carrefour des Empires et des mers* (=Florilegium Magistrorum Historiae Archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi, XVIII), ediție Emanuel Constantin Antoche, Lydia Cotovanu, București-Brăila, 2015.

³⁷² *Istoria artelor plastice în România*, editor George Oprescu, I, București, 1968, pp. 305-306 (capitol semnat de Năstase), P.Ș. Năsturel, „Considérations sur l’idée impériale chez les Roumains”, *Byzantina* (Thessaloniki), V (1973), pp. 395-413 (comunicare din 1969; cf. D. Năstase, „Domnul Țării Românești Vladislav II și asediul din 1453 al Constantinopolului”, *Revista Istorică*, NS, X (1999), 1-2, pp. 85-98, la p. 85, nota 1). Ulterior aceste lucrări au fost finanțate de către Fundația Europeană Drăgan (catalogul KVK poate fi util). Cu excepția lui Năsturel, așezat la Atena, în cadrul „CNCS-ului” grec (care și-a dat însă doctoratul la Sorbona, precum Chihaia), toți s-au stabilit în Paris și au activat în cadrul CNRS-ului în departamentele de studii bizantine (Năstase) și ruso-sovietice (Cazacu).

³⁷³ Vezi *Anii 1973-1979. Cronica unui sfârșit de sistem* (=Analele Sighet, X), București, 2003.

³⁷⁴ Vezi și Dumitru Popescu, *Cronos autodevorându-se*, II, București, 2007, pp. 232-233.

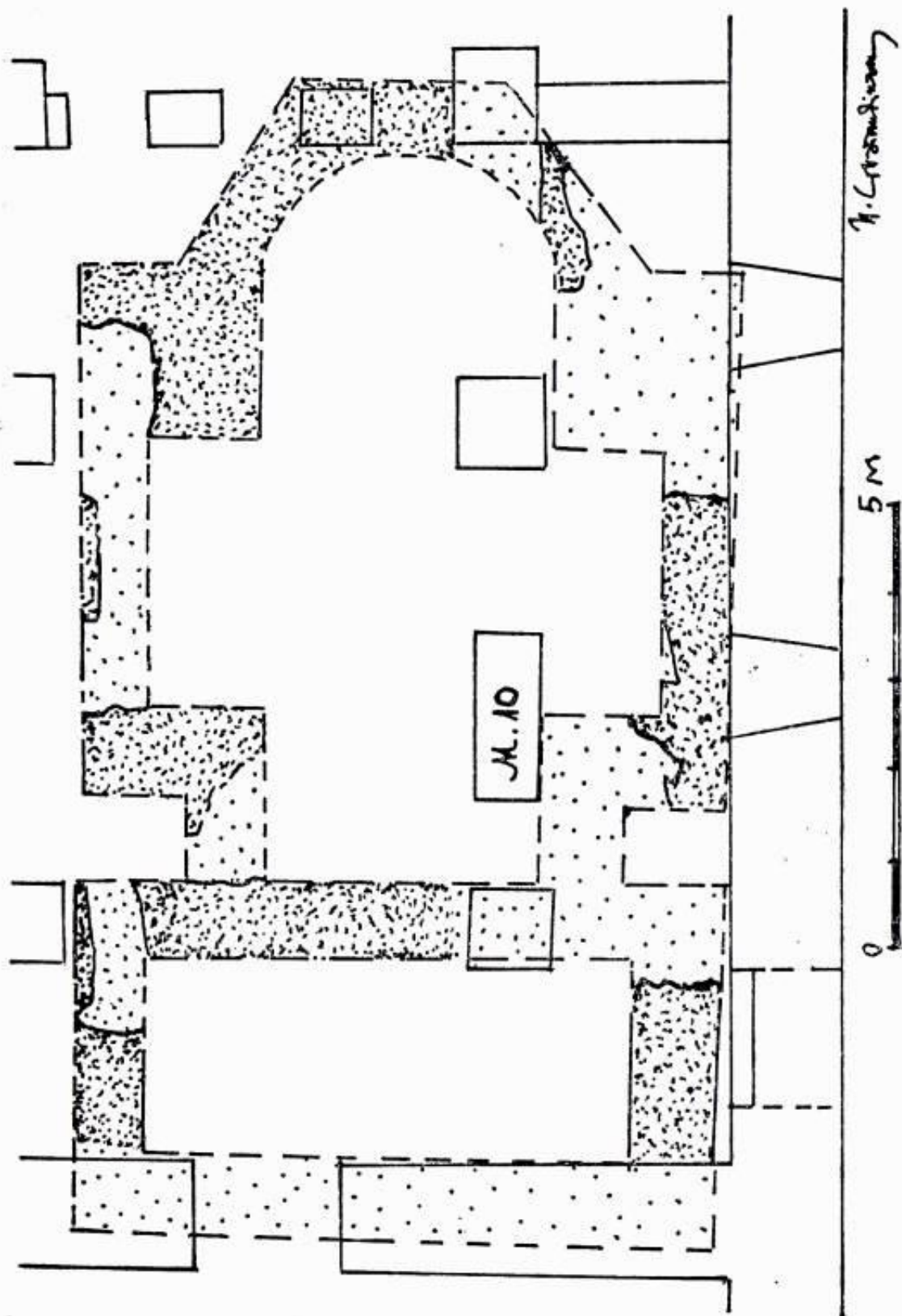
³⁷⁵ Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989*, Iași, 2011, pp. 175-178.

³⁷⁶ „Die Chronologie der Denkmäler”, tipărit în *Dacoromania* (München), IV (1977-1978).

³⁷⁷ În 1978, doctor la Sorbona din 1973, Chihaia a cerut azil politic – la vârsta de 56 de ani – și s-a stabilit la München. După 1978, activitatea sa s-a concentrat în jurul Institutului Român din Freiburg-in-Breisgau (vezi și https://ro.wikipedia.org/wiki/Pavel_Chihaia).

³⁷⁸ În acest subiect și în legătură cu coincidențele cronologice funcționează liberul arbitru.

³⁷⁹ Este o altă temă care-și așteaptă încă istoricul, la fel ca întregul deceniu al nouălea.

44. Planul Bisericii Argeș I cu (doar) Mormântul 10 inclus în interiorul ei, publicat de către Nicolae Constantinescu la München sub anul 1978 într-una din revistele exilului românesc din Germania (*Dacoromania*)

„Coloana I” (Biserica <și forme de politețe>)	„Coloana a II-a” (Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană)	„Coloana a III-a” (Europa Răsăriteană <și structura ei>)	„Coloana a IV-a” („Restul” lumii <și cuvinte cheie>)
<i>Papa</i> [Inocențiu al VIII-lea]	<i>Imperatore</i> [Frederic al III-lea de Habsburg]	<i>Re de Hungaria</i> [Matia Corvin (co-rege <i>de iure</i> îi era – din 1463 – Frederic al III-lea de Habsburg)]	<i>Re de Franța</i> [Carol al VIII-lea de Valois]]
<i>Cardinale</i> [Ascanio Sforza, fratele lui Ludovico il Moro, ducele Milanului]	<i>Electori</i> [(termen folosit aici probabil pentru a desemna <i>Reichstag</i> -ul) 7 la număr: arhiepiscopii de Köln, Mainz și Trier, regele Boemiei, contele-palatin de Rin, ducele Saxoniei și markgraful de Brandenburg]	<i>Re de Polonia</i> [Cazimir al IV-lea Jagiello]	<i>Re de Ispania</i> [Ferdinand de Aragon <și Isabella de Castilia>]
<i>Cardinali</i> [cu sens probabil de colegiul cardinalilor]	<i>Duca de Austria</i> [Sigismund de Habsburg, vărul primar al lui Frederic al III-lea]	<i>Re de Dacia</i> [?]	<i>Re de Inghilterra</i> [Henric al VII-lea Tudor]
<i>Vescovo Varadino</i> [Ioan Filipecz, episcop de Oradea]	<i>Re de Romani sive Maximiano</i> [Maximilian I, fiul lui Frederic al III-lea, viitorul soț al Anei de Bretagna și al Biancăi Maria Sforza, ales <i>rege al romanilor</i> în 1486 (adică viitor împărat de drept)]	<i>Re de Boemia</i> [Vladislav <al II-lea> Jagiello, fiul lui Cazimir al IV-lea (co-rege, <i>de facto</i> și <i>de iure</i> îi era – din 1471/ 1479 – Matia Corvin)]	<i>Re de Napoli</i> [Ferdinand de Aragon, tatăl Beatricei, soția lui Matia Corvin]
<i>Protonotario</i> [(probabil) milanezul Giovanni Alimento Neri, unul din protonotarii apostolici, începând din vara anului 1484]	<i>Conte Palatino</i> [Filip I cel Drept de Wittelsbach]	<i>Duca Zoanne Corvino</i> [fiul regelui Matia, Ioan Corvin, din 1479 duce de Liptov și de Glogov, din 1487 soțul – prin procură – al Biancăi Maria Sforza, fiica lui Galeazzo Maria Sforza († 1476), fratele ducelui Ludovico]	<i>Venetiani</i> [cu sens de toată administrația venețiană]

<i>Archivescovo</i> [Ippolito de Este, fiul lui Ercole și al Eleonorei, arhiepiscop de Estzergom (în toamna anului 1484, Matia îl arestase pe Petru Váradi, arhiepiscopul de Kalocsa)]	<i>Duca de Saxonia</i> [Frederic al III-lea cel Drept de Wettin (viitorul protector al lui Martin Luther)]	<i>Baroni</i> [magnații (Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, Paul Kinizsi, comite de Timiș, Ștefan Szapolyai, comite de Zips și guvernator al Austriei huniade, ori Nicolae Újlaki, ducele Bosniei)]	<i>Turco</i> [Baiazid al II-lea (poate și fratele și rivalul său Djem, care avea să sosească la Roma, pe 13 martie 1489, și pe care Matia îl considera <i>ruda sa de sânge</i> , tot așa cum îl socoteau Djem și Baiazid pe Matia)]
<i>Sua Santita</i> [exprimare pentru papă/ papi]	<i>Duca de Bavaria</i> [George cel Bogat <și> Sigismund de Wittelsbach]	<i>Signori</i> [nobilii (aici cu sens probabil de Dieta Ungariei)]	<i>Duca de Bretagna</i> [Francisc al II-lea de Dreux-Montfort (+ 9 septembrie 1488) <i.e. fiica sa Ana, viitoarea soție a lui Maximilian I, Carol al VIII-lea și Ludovic al XII-lea>]
<i>Sua Maiesta</i> [exprimare pentru rege/ pentru regi]	<i>Marchiso de Brandeburg</i> [Ioan Cicero de Hohenzollern]	<i>Citta</i> [orașele (cu posibil sens de „stare parlamentară”)]	<i>Duca de Ferrara</i> [Ercole I de Este, soțul Eleonorei, sora Beatricei]
<i>Sua Signoria</i> [exprimare pentru duce/ pentru duci și republica venețiană]	<i>Arhiepiscopus Coloniensis</i> [Hermann al IV-lea de Hessa, arhiepiscop de Köln]	<i>Castelle</i> [cetățile (cu accent probabil pe cele ținute de tânărul – de nici 16 ani – Ioan Corvin)]	<i>Pace</i> [pace (cu sens de acord ferm scris)]
<i>Vostra Signoria</i> [adresare pentru duce/ pentru duci și republica venețiană]	<i>Archiepiscopus Moguntinus</i> [Berthold de Henneberg, arhiepiscop de Mainz]	<i>Populi</i> [supușii de rând]	<i>Guerre</i> [război (și chiar orice tip de conflict armat)]
<i>Vostra Excellentia</i> [adresare pentru duci și prelați (în general pentru membrii unei elite)]	<i>Archiepiscopus Treuirensis</i> [Ioan al II-lea de Baden, arhiepiscop de Trier]	<i>Gentedarme</i> [oștenii (dar și cu sens de <i>miliție populară</i>)]	<i>Tregua</i> [armistițiu (cu sens de înțelegere nesigură)]
<i>Vostra Celsitudine</i> [adresare pentru monarhi (de rang regal și imperial)]		<i>Denari</i> [bani (indiferent de moneda folosită)]	<i>Per mare</i> [pe cale maritimă]
		<i>La Regina de Hungaria</i> [Beatrice de Aragon]	<i>Per terra</i> [pe cale terestră]

46. Structura teritorială și tematică a cifrului pe cuvintele sale cheie

Un cifru din arhivele și bibliotecile unui oraș, oficial bine-cunoscute atât istoriografiei maghiare (vezi de exemplu Iván Nagy, Albert Nyáry, *Magyar diplomaciai emlékek. Mátyás király korából 1458-1490* [Monumente ale diplomației maghiare. Din epoca regelui Matia. 1458-1490] (= *Monumenta Hungariae Historica*, IV, 1-4), I-IV, Budapeșt, 1875-1878), cât și celei române (de pildă prin Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, III. [1385-1499], București, 1897 [1899]), ilustrează un sfârșit de Ev Mediu și limitele – ante și post 1918, ante și post 1945, dar și ante și post 1989 – ale unor istoriografii (documentul în original poate fi – încă – găsit în Archivio di Stato di Milano, Milano, Archivio Ducale Sforzesco, Potenze Estere, *Ungheria*, cart. 650. 1452-1489, fasc. 5. 1487-1489/ fasc. 31. 1489, documente nenumerotate). Autorii cifrului (*Cum Francisco Oliva, consecuto cum Domino Guidantonio Arcimboldo, ad Serenissimo Domino Regem Hungariae, agli 27 febrario 1489*) erau două din principalele figuri politice ale ducatului Milanez (Francisco Oliva și Guidantonio Arcimboldo), a cărui – contestată – dinastie se înrudise cu Matia Corvin, contestatul rege al Ungariei, Croației și Boemiei, prin căsătoria dintre fiul nelegitim al lui Matia, Ioan (1473-1504), cu Bianca Maria Sforza (1472-1510), fiica lui Galeazzo Maria (1444-1476), fratele și predecesorul ducelui Ludovico *il Moro* (1452-1508), „tutorele” și „temnicierul” ducelui milanez de drept, Gian Galeazzo (1469-1494), fratele bun al Biancăi Maria. Cu o lună înainte de redactarea – copiei probabil – a cifrului de mai sus (27 februarie 1489), pe 23 ianuarie 1489, papa Inocențiu al VIII-lea (1484-1492) aprobase alegerea lui Guidantonio Arcimboldo (1428-1497) drept arhiepiscop de Milano, el succedându-i fratelui său, cardinalul Giovanni († 2 octombrie 1488), care se retrăsese în favoarea mezinului familiei în aprilie 1488. Giovanni (Gian) Francisco Oliva era cancelarul – și spionul – ducelui Ludovico Sforza (a se vedea aici Péter E. Kovács, „Mattia Corvino e la corte di Milano”, *Arte Lombarde* (Milano), NS, III (CXXXIX) (2003), pp. 76-80; Nadia Covini, „Zanetta e Cecilia: potere, sangue e passioni nella Milano di Ludovico il Moro”, *Viglevanum. Miscellanea di Studi Storici e Artistici* (Milano), XXI (2011), pp. 42-51, la p. 50, nota 49).

Cifrul, care avea o scăpare „fatală” (inclusiv târzie a soției lui Matia Corvin, Beatrice de Aragon, care s-a opus succesiunii lui Matia prin Ioan, socotit de ea *prunc de vrăjitoare*, Beatrice reușind să năruiască planurile Caselor Habsburg, Sforza și de Hunedoara), introducea o nouă coroană și un nou stat în părțile răsăritene ale Creștinătății. „Ca rang”, acestea se așezau după Ungaria și Polonia, cu regii lor, și înainte de Boemia, cu regii – de fapt – ai ei. „Ca poziție” în cifru, ele „corespundeau” cardinalilor la Roma, Ducatului Austriei în Imperiul Romano-German, iar în Apus Angliei. Pe numele lor, noua coroană și noul stat reveneau *regelui Daciei*. Deși Matia era deja de acord să împartă Ungaria între Ioan și regele romanilor Maximilian I de Habsburg ([Joseph]. <von> Zahn, „Über ein Admonter Formelbuch des 15. Jahrhunderts”, *Beiträge zur Kunde Steiermarkischer Geschichtsquellen* (Graz), XVII (1880), pp. 33-80, la no. 6, pp. 73-74; document republicat de către I[ovan]. Šišić, „Rukovet spomenika o hercegu Ivanisu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1496)” [Surse privind luptele dintre croați și turci în vremea ducelui Ioan Corvin (1473-1496)] (II), *Starine* (Zagreb), XXXVIII (1937), pp. 1-180/ 157-336 [paginația extrasului pe care o păstrăm în continuare], la no. 43, pp. 82-83), această *Dacie* nu-i revenea, atât după diplomația milaneză, cât și după Matia (conform cifrului), ducelui Ioan.

4. Împărații pământului de la Athos

Catolic la 1345³⁸⁰, ortodox la 1359³⁸¹, Nicolae-Alexandru, singurul voievod al – pe atunci tinerei – Valahii³⁸² cu două prenume până în anii 1560³⁸³, a ființat cu cele două nume doar într-o variantă din a doua jumătate a anului 1370 a testamentului lui Hariton de Kutlumuz³⁸⁴. În cea de a doua variantă, din același an, numele lui era *Nicolae*³⁸⁵ (la 1372, Hariton a ajuns mitropolit al *Ungrovalahiei* sub același *Vlaicu*, un milostiv – și după moarte – creștin, după Hariton³⁸⁶, și un potențial și mai bun luptător al Crucii, după Urban al V-lea la 1370³⁸⁷). În rest, voievodului mort la 1364 i s-a spus numai *Alexandru*³⁸⁸.

Indiferent de rit, testamentele lui *Hariton* din anul 1370 au rămas singurele izvoare sigure din anii 1300³⁸⁹ în care tatălui lui Vladislav i s-a spus pe nume³⁹⁰. Dar la 1920, erau cunoscute numai hrisoavele *valahe* de după 1618 și lespede de la Câmpulung. Pe ea, urmașul (sigur de la 1365), Vladislav, nu apărea însă drept fiu. Inscripția îl reținea doar pe Basarab drept tată³⁹¹.

Vladislav nu a rostit numele tatălui său oricare a fost limba actului și ritul „auditoriului” său³⁹². Nici Ludovic I nu l-a pomenit³⁹³. Nici Urban al V-

³⁸⁰ VMHH, I, no. 1102, pp. 737-738. Până la 1920 actul papal mai fusese inclus și în diplomatiul sașilor transilvăneni (*Urkundenbuch*, II) și în colecția națională *Hurmuzaki* (I-2).

³⁸¹ Reluate și în *Hurmuzaki* (XIV-1) documentele Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol erau cunoscute la acea vreme prin ediția *princeps* Franz Miklosich, Joseph Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, I, Wien, 1860 (MM), nos. 171 (I-II), pp. 383-387.

³⁸² Din acest – neglijat – punct de vedere, Țara Românească la 1359 era „precum” Ungaria ori Polonia la 1050, dacă nu chiar 950. Tumultoasele lor începuturi sunt bine știute.

³⁸³ Până la Alexandru „al II-lea” Mircea al Mihneștilor (N. Iorga, „Fântâna lui Alexandru Vodă Mircea”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), XXVI (1933), p. 32; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 255-256). Neagoe a luat ca domn numele *Basarab* (1512), la fel precum – aparent – mai devreme boierul Aldea, numele de *Alexandru* (1431).

³⁸⁴ *Actes du Kutlumus* (=Archives de l'Athos, II), editor Paul Lemerle, Paris, 1947¹, 1988² [paginație identică], no. 29, pp. 110-116 (tradus în FHDR, IV, no. XLVI-2, pp. 284-291).

³⁸⁵ *Actes du Kutlumus*, no. 30, pp. 116-121 (tradus în FHDR, IV, no. XLVI-3, pp. 292-301).

³⁸⁶ *Actes du Kutlumus*, no. 36, pp. 135-138 (document nemainclus în FHDR, IV, în 1982).

³⁸⁷ VMHH, II, no. 197, p. 98. „Nuanța” aceasta pontificală a fost neglijată în istoriografie.

³⁸⁸ Chiar în mențiunea din Secuime cunoscută sub data de 1364 datorită lui Minea (1925).

³⁸⁹ Însemnarea din Secuime îl numea doar *Alexandru* și era o pomenire a decesului său.

³⁹⁰ Nu cunoaștem ca această „particularitate” să fi făcut vreodată obiectul unei cercetări.

³⁹¹ Vezi Chihaia, „Hrisovul”, pp. 273-305; Idem, „Despre biserica domnească”, pp. 33-55.

³⁹² Nici în privilegiul său pentru Mănăstirea Vodița (DRH, B, I, no. 6, p. 18), nici în actul pentru creștinii de rit latin de sub autoritatea sa *transalpină* și făgărășeană la 1369 (DRH, D, I, no. 56, p. 98). Acest aspect a fost aparent „disjuns” de lespede de la Câmpulung.

lea nu i-a amintit lui *Vlaicu* părintele. Neamintiți au rămas însă și suzeranii ungari și bizantini ai lui *Vlaicu*, Ludovic I și Ioan al V-lea, de curând *unit* la Roma (octombrie 1369), așa cum Urban îi cerea în aprilie 1370 lui *Vlaicu* să facă³⁹⁴. Urban i-a scris atât: să asculte de Clara, *noverca sa*. Pe aceasta, în luna ianuarie a aceluiași an 1370, papa o numise *văduva voievodului Alexandru*³⁹⁵.

Alături de actele „oficializării” Mitropoliei *Ungrovlahiei* emise de către Patriarhia Ecumenică (mai 1359)³⁹⁶ și de o tradiție hagiografică de la Athos (post 1370-ante 1400)³⁹⁷, versiunile de la 1370 ale testamentului lui Hariton de la Kutlumuzul mult dăruit de Țara Românească (ai cărei domni au uitat – de la Mircea I – de daniile lui Nicolae-Alexandru și Vladislav I)³⁹⁸ sunt și singurele surse pentru *ortodoxia* predecesorului lui Vladislav I, un Alexandru/ un Nicolae/ un Nicolae-Alexandru³⁹⁹. Acesta fusese „fiul de piatră și de hârtie” (din anii 1600) al lui Basarab „de la *Posada*”⁴⁰⁰. La 1920, toate acestea – mai puțin (aparent?) testamentele și hagiografia – erau cunoscute⁴⁰¹.

În anii 1390, mitropolitul de Peritheorion, Theophanes, egumen de Vapopedi și viitor sfânt isihast⁴⁰², a scris hagiografia lui Maximos Kauskalybites († c. 1375)⁴⁰³. Amintea că – în urmă cu cinci decenii – Grigorie Sinaitul († noiembrie 1346), așezat la Paroria (c. 1334)⁴⁰⁴, îi sfătuisese pe *împărații pă-mântului Andronic, Alexandru, Ștefan și Alexandru*. Ei i-au devenit discipoli⁴⁰⁵.

³⁹³ Din ce se cunoaște (situație neschimbată de dinainte de 1920), tatăl lui Vladislav a fost menționat ca atare și drept actor politic doar de către Ludovic (1365) și Vladislav (1369).

³⁹⁴ Halecki, *Un empereur*, pp. 195-199. Mai ales în ultimii ani, Ioan ezitase să facă acest pas.

³⁹⁵ VMHH, II, no. 197, p. 98. Omiterea tatălui pare dictată de nemenționarea suzeranilor.

³⁹⁶ MM, I, nos. 171 (I-II), pp. 383-388 (traduse în FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 196-203).

³⁹⁷ Datarea și contextualizarea textului este *per se* la fel de importantă precum conținutul.

³⁹⁸ Dispariția lui *Nicolae* și *Vlaicu* a fost notată de Năsturel, „Aperçu critique”, pp. 96-97.

³⁹⁹ După pomelnice (*valahe*), după acte (ungare și bizantine), după testamente (athonite).

⁴⁰⁰ Reamintim (și aici): filiația Basarab-Alexandru apare în izvoare începând cu anul 1618.

⁴⁰¹ „Deconstrucția” dosarului indică o „zidire” chiar mai lină decât a Bisericii Argeș II.

⁴⁰² Alice Mary Talbot, „Hagiography in Late Byzantium (1204-1453)”, în *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*, I. *Periods and Places*, editor Stephanos Ephtymiadis, Aldershot, 2011, pp. 173-198, la pp. 186-187. Mesajul prima în raport cu datele.

⁴⁰³ Pentru autorul hagiografiei, a se vedea Kallistos Ware of Diokleia, „St. Maximos of Kapsokalyvia and Fourteenth Century Athonite Hesychasm”, în *Essays Presented to Joan Hussey for her 80th Birthday*, editor Julian Chrysostomides, London, 1989, pp. 409-430.

⁴⁰⁴ Principalele coordonate și trăsături ale carierei și învățăturilor sale sunt la Jean Darrouzès, „Grégoire le Sinaïte”, *Dictionnaire de spiritualité* (Paris), VI (1967), cols. 1013-1014.

⁴⁰⁵ Halkin, „Deux Vies”, p. 90. Ca în cazul *catolic*, este dificil de spus care dintre *împărați* a fost – cu adevărat – câștigat pentru isihasm înainte de 1346-1347 (poate Ioan Alexandru).

Primii trei fuseseră Andronikos al III-lea⁴⁰⁶ al Bizanțului (+ 1341), Ioan Alexandru al Bulgariei (+ 1371)⁴⁰⁷ și Ștefan Dușan al Serbiei (+ 1355)⁴⁰⁸. Dispunerea lor teritorială îl identifică pe al doilea *Alexandru* cu Alexandru al *V(a)lahiei*⁴⁰⁹. Înainte de mijlocul anilor 1380, când domnea fie Radu I (+ c. 1383), fie fiul său Dan I (+ 1386), tema *împăraților pământului* (și cu atât mai mult „al doilea” Alexandru) fusese complet omisă de către primul hagiograf al lui Maximos, Nifon Kausokalybites, alt viitor sfânt *isihast* (+1411)⁴¹⁰.

Informația înscrisă de Theophanes în vremea lui Mircea I, cel care a eliminat din memoria scrisă orice act athonit făptuit de predecesori (sigur Vladislav, posibil Radu și Dan și – după Hariton și Theophanes – *Nicolae/ Nicolae Alexandru/ Alexandru*)⁴¹¹, era de evidentă utilitate pan-ortodoxă balcanică la Athos. Istoricitatea ei poate fi acceptată dacă socotim că Theophanes se referea la *Nicolae-Alexandru* (+ 1364), altul decât *Alexandru Basarab*⁴¹², conducătorul *valahilor romani* din octombrie 1345. Acela era – cel puțin – în negocieri de vreo doi-trei ani cu papa Clement al V-lea la vremea morții lui Sinaitul⁴¹³. Sigur „al doilea *Alexandru*” din anii 1390 nu era răposatul din Mormântul 10 (decedat după Sinaitul), a cărui credință stătea în Apus⁴¹⁴.

Însuși Theophanes avea „ceva” rețineri față de includerea *vlahilor* între cei care *luaseră sfat* de la Sinaitul. La Athos și pe Bosfor, *vlahii* erau socotiți *barbari*⁴¹⁵, nici măcar *creștini*⁴¹⁶ și de-a dreptul periculoși pentru *romei* (bizantinii) prin romanitatea lor⁴¹⁷ cultivată de papă din vremea Asăneștilor⁴¹⁸.

⁴⁰⁶ A se vedea Ursula Victoria Bosch, *Kaiser Andronikos III. Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren 1321-1341*, Amsterdam, 1965, pp. 23-30.

⁴⁰⁷ El și Bulgaria sa la John V.A. Fine, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, 1987¹, pp. 309, 329-333, 349-354.

⁴⁰⁸ A se vedea neterminată sinteză a lui George C. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Emperor Stephen Dusan (1331-1355) and his Successors*, Washington, DC, 1984.

⁴⁰⁹ După Daniel Barbu, al doilea Alexandru ar fi fost efemerul cneaz de Tver, Alexandru (1327-1328, 1338-1339), prăbușit datorită conflictelor cu Biserica Rusă și Hoarda de Aur.

⁴¹⁰ Vezi tot F. Halkin, „La vie de Saint Niphon”, *Analecta Bollandiana*, LVIII (1940), pp. 5-27.

⁴¹¹ După cum a remarcat – onest – însuși Petre Năsturel, „Aperçu critique”, pp. 96-97.

⁴¹² Poate din acest motiv, Barbu a încercat totuși forțata identificare rusă a lui Alexandru.

⁴¹³ DRH, D, I, no. 32, p. 60. Primele mesaje fuseseră aduse de mama lui Ludovic, Elisabeta, plecată în Italia pentru a cumpăra (în fapt) tronul neapoletan pentru Andrei în 1343.

⁴¹⁴ Identificându-l pe defunctul din Mormântul 10 cu de Hariton mult lăudatul – și după moarte – *ortodox* Vladislav (actul din 1378 neintrând în FHDR), situația devenea ridicolă.

⁴¹⁵ N. Iorga, „Două texte grecești privitoare la țerile noastre”, *Revista Istorică*, XIX (1933), 1, pp. 1-2. Părerea s-a păstrat până în secolul al XVI-lea, după ce, pe la 1414-1418, Țara Românească era considerată un *El Dorado* pentru bizantini (FHDR, IV, no. LIV, pp. 338-339).

La Theophanes, teritoriile *Ungrovlahiei* erau numite *vag cele de peste Istru*, spre deosebire de limpede înfățișatele *regiuni ale Serbiei, Traciei, Macedoniei ori ale bulgarilor sau de Marea Cetate* (Constantinopolul), în care se auzise de sfințenia lui Grigorie din timpul vieții sale⁴¹⁹. Am putea bănuși că al doilea *Alexandru* a fost inserat doar pentru desăvârșirea – încă din anii 1330-1340 – a lumii de rit *grec* dominate de Athos la sfârșitul veacului prin „rețeaua isihastă”⁴²⁰. Până la 1347-1351 ea fusese privită cu mare neîncredere și persecutată de Bizanț și Marea Biserică, ale cărei pământuri le divizase⁴²¹.

La capăt, pentru *ortodoxia* lui *Alexandru* drept *Nicolae-Alexandru* ne rămâne sigur unul din testamentele lui Hariton de la 1370 ca mărturie certă. Era însă aparent necunoscut la 1920. Din acel an sigur se mai știa ceva și nu numai că *Nicolae-Alexandru* exista doar pe o lespede de la Câmpulung, unde și un pomelnic îl despărțea pe *Nicolae* de *Alexandru*, la fel precum la Argeș.

O sursă furnizată de János Karácsonyi (1858-1929), rămas în România după 1918-1920⁴²², lui *Nicolae Iorga* arăta – după interpretarea celui din urmă – că *V(a)lahia* avusese doi *Radu* între *Basarab* și frații *Dan* și *Mircea*, precum în prima versiune a pomelnicului de la Câmpulung⁴²³. După *Ludovic* în septembrie 1377, un *Godon* (coruptelă pentru *Radu* după *Iorga*), fratele lui *Vlaicu* (*Layk* în act), încă în viață, căzuse în luptă cu *ungurii* la *Dunăre*⁴²⁴. Un *Radu* a domnit sigur după *Vladislav* († ante iulie 1378)⁴²⁵. El

⁴¹⁶ Vezi cu precădere Ș. Papacostea, „Întregiri la cunoașterea vieții bisericești a românilor în Evul Mediu (secolul XIV)”, *Biserica Ortodoxă Română*, XCIX (1981), 1-2, pp. 107-122.

⁴¹⁷ I.-A. Pop, *Istoria și semnificația numelor de român/valah și România/Valahia*, București, 2013, p. 19 (la Béla al III-lea în 1194: [...] *contra furorem Bulgarorum et Rume<n>orum* [...]).

⁴¹⁸ Stelian Brezeanu, „*Imperator Bulgariae et Vlachiae*. În jurul genezei și semnificației termenului *Vlachia* din titulatura lui Ioniță Asan”, *Revista de Istorie*, XXXIII (1980), 4, pp. 651-674.

⁴¹⁹ Pentru izvor în original: Halkin, „*Deux Vies*”, p. 90 (vezi și comentariile din nota 30).

⁴²⁰ D. Năstase, „*Le Mont Athos et la politique du Patriarcat de Constantinople de 1355 à 1375*”, *Symmektika* (Thessaloniki), III (1979), pp. 121-177, în acest caz mai ales pp. 129-133.

⁴²¹ Realitate eludată (inclusiv la nivelul informației strânse deja de către Oscar Halecki).

⁴²² *Enciclopedia istoriografiei românești*, editor Ștefan Ștefănescu, București, 1978, p. 188.

⁴²³ Vezi astfel din 1916 și textul lui Onciul, „În chestiunea Bisericii domnești”, pp. 66-68.

⁴²⁴ *Ludovic* l-a înnobilit pe *Nicolae*, fiul lui *Blasius*, din comitatul *Liptov*, pentru meritele [...] *in terra Bozorabie supra rippam fluvii Danubii quondam* [!] *contra Godon, fratrem Layko de eadem* [...] (*Iorga*, „*România în câteva izvoare apusene*”, pp. 200-201; act omis din DRH, D, I). De la *Iorga*, *Godon* a fost echivalat plauzibil cu *Radu*, *Rodon/ Radon*, la fel cum în maghiară, inclusiv în acel act, *Basarab* era *Bozorab*. Inversiunea *contra quondam* a fost ocultată, aspect sesizat de József Pataki, (*Anjou királyaink és a ket roman vajdaság* [Regii angevini și cele două voievodate românești], Kolozsvár, 1944, p. 66; anul de apariție este de reținut).

a decedat spre 1383. I-a urmat fiul său Dan I. Acesta îl numea pe Vladislav I, *unchiul domniei mele, sfânt răposatul voievod Vladislav*, în octombrie 1385⁴²⁶.

La Câmpulung, ordinea în pomelnic era *Basarab Voievod* († 1351/1352?), cu soția *Marghita* (Margareta), *Nicolae Voievod* (decedat la 1364, ca Nicolae-Alexandru?), *Alexandru Voievod*, cu soția *Maria*, *Vladislav <I> Voievod* († c. 1377) și *Radu <I> Voievod* († c. 1383). Sub Alexandru și Maria, între ei și Vladislav, a fost înscris un *Radu Voievod* († ante 1377)⁴²⁷. La 1920, pomelnicul de la Câmpulung și documentele se sprijineau reciproc⁴²⁸. Strângeau între ele Mormântul 10 din Argeșul care amintea și el un *Nicolae* și un *Alexandru*⁴²⁹. Iar din punct de vedere istoriografic și național legitimator (1859/1866/1877-1913/1918/1920) nimeni nu-și dorea o familie domnească numeroasă (și – precum sigur mai târziu – *sângeroasă*) încă de la începuturile *V(a)lahiei*⁴³⁰.

În ajunul descoperirii Bisericii Argeș I (1969), la 1965-1966⁴³¹, Sacerdoțeanu a studiat pomelnicele mănăstirilor de la Argeș (cea a lui Neagoe *Basarab*), editat de Alexandru Odobescu (1915), și Bistrița (ctitoria Craioveștilor, fa-

⁴²⁵ El a fost *slăvit* în ultimul testament al lui Hariton (*Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136).

⁴²⁶ Întărea dania făcută Voditei, încredințată Tismanei, de *Vlaicu* (DRH, B, I, no. 7, p. 21).

⁴²⁷ În varianta cea mai accesibilă: Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25.

⁴²⁸ Întrucât documentul regelui din 8 septembrie 1377, s-a păstrat numai într-o copie din anii 1700 (*Magyar Országos Levéltár* [Arhiva Națională a Ungariei], Budapesta (MOL), *Diplomatikai Levéltár* [Arhiva Diplomatică] (DL), [no.] 67401), amintim în problema lui Godon și o sursă publicată abia în 2003 (Ion Toderașcu, „Însemnări necunoscute de istoria românilor (secolele XIV-XVI) într-un manuscris occidental”, în *Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 de ani*, editori Ionel Căndea, P. Cernovodeanu, Gh. Lazăr, Brăila, 2003, pp. 225-243, la pp. 242-243). Printre notițele lui Jean-Baptiste Gramaye (1579-1635), cronicarul oficial al Casei de Habsburg pentru Țările de Jos, se găseau și două – scurte – liste de voievozi ai Țării Românești (până la 1526) și ai Moldovei (până la 1452). După acesta, *Mircea fusese sprijinit de Turc* [Mehmed I] *împotriva lui Daan sau Gdan în 1415, rivalul său și din aceeași familie cu sine, ajutat de către Sigismund* [de Luxemburg] (*adiutus fuit a Turca contra Daanem, seu Gdanem, 1415, competitorum suum ex eadem secum familia, adiutum a Sigismund*). Fără a intra în subiectul istoricității episodului (vezi problema Danilor la Pippidi, „Despre Dan Voievod”, *passim*), trebuie notată forma *Gdan* pentru Dan, Gramaye cunoscând răspândirea lui *Bogdan* în Moldova (*seu Cara-Bogdania*). Nu este exclus astfel ca în original, în actul lui Ludovic, forma să fi fost tocmai *Gdan*, transcrisă *Godon* patru secole mai târziu. Atunci, călugării de la Câmpulung numai i-ar fi schimbat numele în *Radu*?

⁴²⁹ A se vedea „vocile” lui Drăghiceanu și Iorga din *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 179.

⁴³⁰ La nivel ante 1920, a se vedea A.D. Xenopol, „Lupta dintre Drăculești și Dănești”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a II-a, XXX (1907), pp. 183-272.

⁴³¹ Vezi A. Sacerdoțeanu, „Pomelnicul mănăstirii Bistrița olteană”, *Mitropolia Olteniei*, XVIII (1966), 5-6, pp. 479-509, la p. 483; Idem, „Pomelnicul mănăstirii Argeșului”, p. 304.

milia „maternă” a lui Neagoe), știut de la Grigore Tocilescu (1887). Al doilea fusese realizat sub Brâncoveanu înaintea aceluia de la Câmpulung⁴³².

La Mănăstirea Argeșului ordinea – la 1755 – era Basarab, Alexandru, Radu. Urmau Neagoe și domniile vremii sale și se revenea la Vladislav, Mircea și Dan⁴³³. La Bistrița, în anii 1690, șirul începuse cu Radu <I> *Negru*. Sărea la Vlad <al IV-lea *Călugăru*> și continua cu Neagoe, familia și succesorii săi⁴³⁴.

Mai puțin tocmai la Argeș și Câmpulung, istoria țării părea să înceapă în vremea voievodului fără documente⁴³⁵ și cu monede de cavaler⁴³⁶, Radu I, în jurul căruia se rotea – sigur la 1920 – Mormântul 10⁴³⁷. În iulie 1378, mitropolitul *Ungrovlahiei*, Hariton l-a inclus în testament pe răposatul Vladislav. L-a omis pe urmașul său, Radu⁴³⁸. În iunie 1379, Urban al VI-lea a dispus înființarea de noi mănăstiri franciscane în Serbia și *Basarat*⁴³⁹. Radu a sprijinit așezămintele de rit *grec* ale *sârbului* Nicodim din Oltenia (*Țara Severinului*)⁴⁴⁰ și a legat *părțile transalpine* (Muntenia) de pertinențele *alutane* ale Banatului de Severin prin ctitoriile de la Cotmeana (est) și Cozia (vest)⁴⁴¹.

Până în mai 1381 a decedat Hariton⁴⁴². Antim de Severin a rămas singurul mitropolit al *Ungrovlahiei*⁴⁴³. Pe 9 mai 1381, Urban al VI-lea a creat Episcopia Argeșului (subordonată Arhiepiscopiei de Kalocsa)⁴⁴⁴. În aprilie, de-

⁴³² Vezi astfel demonstrația tânărului pe atunci Ștefan Andreescu, „În legătură cu datarea pomelnicului mănăstirii Bistrița (Vâlcea)”, *Mitropolia Olteniei*, XVII (1965), 1-2, pp. 52-53.

⁴³³ Pentru ediția modernă: Sacerdoțeanu, „Pomelnicul mănăstirii Argeșului”, p. 304.

⁴³⁴ Idem, „Pomelnicul mănăstirii Bistrița”, pp. 482-483 (fără comentarii de ordin istoric).

⁴³⁵ Actele sale acceptate în istoriografie sunt cunoscute fie prin întăririle urmașilor săi, fie prin copii târzii și nu prin originale medievale (vezi și DRH, B, I, nos. 7-9, pp. 21, 23, 26).

⁴³⁶ A se vedea – la nivelul anilor 1920 – datele din Constantin Moisil, „Monetele lui Radu I Basarab”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 122-133.

⁴³⁷ Acesta era de fapt și rolul paginilor lui Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”.

⁴³⁸ *Actes du Kutlumus*, no. 36, pp. 135-138. Singurul document necunoscut în anul 1920.

⁴³⁹ Act publicat și în Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I-2. 1346-1450, editor Nicolae Densușianu, București, 1890 (*Hurmuzaki*), no. 207, pp. 268-269.

⁴⁴⁰ Orientativ: DRH, B, I, no. 7, p. 21; Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25.

⁴⁴¹ Vezi aici – cu notele lui Gheorghe Lazăr – și Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, pp. 55-56.

⁴⁴² Hariton a apărut ultima oară drept mitropolit al *Ungrovlahiei* în iunie 1380 (MM, II, no. 338, pp. 18-19; FHDR, IV, no. XLV-18, pp. 216-217). În luna mai 1381, Antim era singurul mitropolit al *Ungrovlahiei* (MM, II, no. 344, p. 27; FHDR, IV, no. XLV-20, pp. 218-219).

⁴⁴³ Un singur mitropolit, nenominalizat, al *Ungrovlahiei* figura în registrul Patriarhiei Ecu-menice deja în martie 1381 (MM, II, no. 342, p. 24; FHDR, IV, no. XLV-19, pp. 216-217).

⁴⁴⁴ *Der Liber Cancellariae Apostolicae vom Jahre 1380 und der Stilus palatii abbreviatus des Dietrichs von Nieheim*, editor Georg Erler, Leipzig, 1888, pp. 25 (și nota 7), 26 (și nota 1). Sursa a fost semnalată de către profesorul Șerban Papacostea în urmă cu câteva decenii.

cisese „reformarea” creștinilor de rit *latin* din *Valahia Mare* și *Valahia Mică*⁴⁴⁵. Episcopia Argeșului, legată în registrul Papalității de Episcopia Sirmiumului, a fost unită cu cea a Severinului (apărută tot atunci⁴⁴⁶ și subordonată la rândul ei Kalocsei), episcopie lipită în același registru Episcopiei Transilvaniei⁴⁴⁷. Pe 1 martie 1382, din Câmpulung, Gregorie se intitula *episcop de Severin și al părților transalpine*⁴⁴⁸, precum „omologul” său *ungrovlah* Antim⁴⁴⁹.

Fără tulburări, țara lui Basarab se reunise – *grec și latin* – sub „tăcutul” Radu⁴⁵⁰. În vremea Schismei Apusului, începute prin alegerile lui Urban al VI-lea la Roma și Clement al VII-lea la Avignon (aprilie-septembrie 1378), Radu, uitat de Hariton în iulie 1378⁴⁵¹, părea chiar să fie un pilon al Papalității de la Roma în Răsărit prin includerea „de ultimă oră” a Argeșului și a Severinului între diocesele acesteia⁴⁵². De pe lista lui Urban lipsea Moldova (atât Episcopia de Siret, cât și Episcopia *Milkoviei* nefigurând în registrul său)⁴⁵³.

Tutelată la începutul lui 1378 de *catolica* Margareta de Siret, mama lui Petru I și Roman I, fidelă înaintașului lui Urban, Gregorie al XI-lea⁴⁵⁴, Moldo-

⁴⁴⁵ Misiunea încredințată dominicanilor (Raymond J. Loenertz, *La société des frères pègrinants*, I, Roma, 1937, p. 75). Iar primul episcop de Argeș a fost un dominican, Andrei.

⁴⁴⁶ În aprilie 1380, registrul a fost încheiat, completări – de altă mână (precum Argeșul și Severinul) – fiind aduse până la finalul pontificatului lui Urban al VI-lea (1389), amintit drept *dominus noster* în notița marginală care menționa înființarea Episcopiei Argeșului (*Der Liber Cancellariae Apostolicae*, p. 26, nota 1). Absența unei notițe similare cu privire la Severin, neinclus – la rândul său – între diocesele înscrise din aprilie 1380, și titlul lui Grigorie din martie 1382 susțin probabila apariție simultană a celor două episcopii.

⁴⁴⁷ După cum a notat Erler, ordinea era: *Archiepiscopatus Colocensis* [Kalocsa] *hos habet suffraganeos// diocesum:// Ultrasilvanum* [(!) Transilvania], *Severinensem* [scris de altă mână], *Zagrabiensem*, *Waradiensem* [Oradea], *Cenadiensem*, *Sirmiensem*, *Argensem* [scris – tot – de altă mână] (Bibliothèque Nationale de France, Paris, Manuscripts Latins 4169, f. 13^v).

⁴⁴⁸ „Circulara” lui Gregorie, cunoscută în istoriografia română și în cea maghiară de la începutul anilor 1870, a fost editată și tradusă ultima oară în DRH, D, I, no. 68, pp. 112-113.

⁴⁴⁹ Analogia se impunea încă din anul 1920 pe baza informațiilor disponibile de atunci.

⁴⁵⁰ „Tăcut”, deopotrivă datorită absenței surselor și a lipsei de mențiuni privind conflicte de natură „confesională” în Țara Românească (spre deosebire de domnia lui Vladislav).

⁴⁵¹ Iar „uitarea” celui de al treilea testament poate fi legată astfel și de contextul apusean.

⁴⁵² O asemenea extensie *transalpină* a autorității lui Urban al VI-lea ar fi fost greu realizabilă în lipsa unui suport real din partea domniei *ungrovlah*e în condițiile conflictului dintre Roma și Avignon și ale ralierei Siretului la tabăra anti-papei Clement al VII-lea.

⁴⁵³ Este astfel posibil ca *Valahia Mică* și *Valahia Mare* din aprilie 1381 să fi desemnat Oltenia și Muntenia, nu Țara Românească și Moldova, *Valachia Minor* la 1378 (vezi mai jos).

⁴⁵⁴ ASV, Reg. Vat. 287. 1376-1378, f. 211^r (26 ianuarie 1378; editat ultima oară de către Tăutu în *Acta Gregorii P.P. XI (1370-1378)* (=Fontes, III, 12), Roma, 1966, no. 248, pp. 493-494).

va, ducată sub directa autoritate a Sfântului Scaun de la 1370⁴⁵⁵, trecuse de partea Avignonului, după cum îi reproșă urmașul lui Urban, Bonifaciu al IX-lea lui Andrei Jastrzębiec, întâiul episcop de Siret⁴⁵⁶. Erau anii în care *Valahiile* nu păreau „pregătite” pentru vremurile athonite ale lui *Alexandru*, ale lui *Vlaicu* și ale părintelui său *Nicolae*⁴⁵⁷. Fără să renunțe la ritul *grec*, dovadă ctitoriile desăvârșite de fiii săi⁴⁵⁸, s-ar părea că Radu I mai izbutise ceva.

Aparent, cum doi ierarhi (mai ales de rituri diferite) nu puteau rezida în același loc⁴⁵⁹, centrul ecleziastic de rit *grec* al „uniunii de pe Olt”⁴⁶⁰ era la Argeș, iar cel de rit *latin* la Câmpulung⁴⁶¹. *Piciorul Sfântului Andrei* păstrat la Câmpulung în 1385⁴⁶² susține la rândul său posibilitatea, sigur de la Radu I⁴⁶³. La Câmpulung, din trei biserici de rit *latin* (parohială, dominicană și franciscană), ultima nu a fost identificată în istoriografie⁴⁶⁴. „De cealaltă parte”, a rămas o bazilică gotică⁴⁶⁵, *Biserica Domnească*, lăcașul viitoarei mănăstiri *ortodoxe* în care odihnea *Nicolae-Alexandru*, negreșit de la 1618⁴⁶⁶.

Întrebările – vechi („cam toate” de mai sus erau cunoscute după săpăturile de la Câmpulung din 1924)⁴⁶⁷ – sunt: din ce „aluat” fusese plămădit Radu I, tatăl lui Dan I, care îi spunea *unchi* lui Vladislav I⁴⁶⁸, și Mircea I, care

⁴⁵⁵ VMHH, II, nos. 194-195, pp. 99-101. Incluse în *Hurmuzaki* I-2, nos. 124-125, pp. 160-163.

⁴⁵⁶ ASV, Registra Lateranensia, 1. 1389-1390, Appendix, f. 2^v [copia fără dată, din primul an de pontificat, a fost editată parțial în *Acta Bonifacii Papae IX* (= *Monumenta Poloniae Vaticana*, VIII), editor Edmund Długopolski, I. 1389-1391, Kraków, 1939, no. 85, pp. 75-76].

⁴⁵⁷ Un alt motiv pentru care textul editat de către Halkin trebuie privit drept propagandă.

⁴⁵⁸ Documentele de la Dan I și Mircea I: DRH, B, I, no. 7, p. 21; no. 8, p. 23; no. 9, p. 26.

⁴⁵⁹ Subiect cunoscut și prin cazul Haliciului, direct legat de geneza Moldovei (vezi și Gheorghe I. Moisescu, *Catolicismul în Moldova până în veacul al XIV-lea*, București, 1942, p. 31).

⁴⁶⁰ Pe baza ideii profesorului Șerban Papacostea din „Prima unire românească. Voievodatul de Argeș și Țara Severin”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVIII (2010), pp. 9-24.

⁴⁶¹ Ceea ce Rezachevici („De unde venea”, pp. 63-72) a presupus, dar în raport cu Iachint.

⁴⁶² Informație cunoscută prin însuși Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 1-2. Biserica în care era păstrată relicva nu era amintită însă în „darea de seamă” a celor doi pelerini germani.

⁴⁶³ În orice caz, este greu de crezut – datorită tocmai absenței informațiilor privind conflicte confesionale – că episcopul de Argeș a rezidat la Argeș, în același loc cu mitropolitul *Ungrovlahiei*, aflat aparent mai des la Constantinopol decât în țară, după „listele de prezență” din registrele Patriarhiei Ecumenice. Acesta pare să fi fost chiar cazul lui Antim între mai 1381 și octombrie 1384 (vezi aici FHDR, IV, nos. XLV-20-26, pp. 216-224).

⁴⁶⁴ Principalele repere documentare la Rădvan, *Orașele din Țările Române*, pp. 272-273.

⁴⁶⁵ Similară (după cum se știa de la 1924-1926) ca planimetrie și cu biserica din Rădăuți.

⁴⁶⁶ Vezi astfel și reacția din 1922-1923 (?) a lui Onciul din „Anul morții”, p. 104 (în nota 1).

⁴⁶⁷ Nepublicarea lor până la 1964 nu a fost – deloc – întâmplătoare în aceste circumstanțe.

⁴⁶⁸ DRH, B, I, no. 7, p. 21. „Gavotele interpretative” ale lui Drăghiceanu sunt elocvente.

a șters daniile athonite de dinaintea sa⁴⁶⁹? De ce primii voievozi ai Țării Românești nu s-au îngropat într-o singură necropolă legitimatoare precum cei ai Moldovei la Rădăuți?⁴⁷⁰ De ce două biserici cu același hram (*Sfântul Nicolae Domnesc* și *Sân Nicoară*) au ființat una lângă alta la Argeș?⁴⁷¹ Existase *Nicolae-Alexandru*, cel înscris pe o lespede, doar la Câmpulung?⁴⁷² Iar acolo, în pomelnic, *Nicolae* nu venea alături de *Alexandru*, ci separat, ca la Argeș.

Mai mult, așa cum observase deja Nicolae Dobrescu în anul 1906⁴⁷³, numele singurului contemporan care-l numise *Nicolae Alexandru* ori chiar numai *Nicolae* pe predecesorul lui Vladislav lipsea din pomelnicul mitropoliților *Ungrovlahiei*⁴⁷⁴. Șirul lor nu-l includea nici pe înaintașul lui Hariton de Kutlumuz, Iachint de Vicina⁴⁷⁵. Lista mitropoliților începea cu Antim, sub Radu I⁴⁷⁶. Dacă la 1920 și chiar până după 1945 se putea spune că testamentele lui Hariton, toate trei, două din 1370 și unul din 1378 (și nu doar cele din 1370, cele publicate în România abia în 1982) erau necunoscute⁴⁷⁷, scuza

⁴⁶⁹ Este posibil ca întrebarea să fi fost mai veche decât constatarea lui Năsturel din 1964.

⁴⁷⁰ „Personalizarea” locului domnesc de îngropăciune pare să fi început mult mai repede.

⁴⁷¹ În absența tradiției privind rezidirea catedralei mitropoliei de către Neagoe *Basarab* (1514-1517), răspunsul la această întrebare argeșeană ar fi fost unul extrem de simplu.

⁴⁷² Nicolae nu exista nici în succesiunea voievodală – corectă – din pomelnicul Episcopiei Râmnicului, copiat la 1815 (vezi Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25).

⁴⁷³ Din păcate, Nicolae Dobrescu (1874-1914), membru corespondent al Academiei Române din 1911, a murit de tânăr, nemaiapucând, precum Ioan Bogdan sau A.D. Xenopol, să vadă descoperirile de la Curtea de Argeș de după apariția României Mari (vezi Ion Rizea, „Profesorul Nicolae Dobrescu (1874-1914), reprezentant de seamă al învățământului teologic universitar românesc”, *Mitropolia Olteniei*, LXIII (2011), 1-2, pp. 160-176).

⁴⁷⁴ *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară. Contribuțiuni la Istoria Bisericii Române*, București, 1906, p. 47, nota 1 (scrisă în paralel cu teza sa de doctorat de la Viena).

⁴⁷⁵ Numeroasele studii – de valoare inegală – dedicate lui Iachint și Mitropoliei *Ungrovlahiei* în anul jubiliar 2009 (la 650 de ani de la actele Patriarhiei Ecumenice din mai 1359) nu au făcut – din ce cunoaștem – vreo referire la această problemă, inclusiv la sesiunea anuală a *Comisiei Române de Istorie și Studiu al Creștinismului* (Patriarhia Ortodoxă Română-Academia Română), care s-a desfășurat la Lacu-Sărat, Brăila (28-29 septembrie 2009). Vezi astfel prefața – elegantă, dar în mod firesc influențată de „teoriile la modă” atunci – a arhiepiscopului Dunării de Jos, Casian (Crăciun), „Lumini sfințitoare în inimile și viața unui popor evlavios”, în *Istorie bisericească*, II, pp. 5-10 („Nota asupra volumului”, p. 11).

⁴⁷⁶ Care – și astfel – trecea drept „adevăratul *Negru Vodă*”, *descălecătorul Țării Românești*, întărind – pe cale de consecință – identificarea defunctului din Mormântul 10 cu Radu I.

⁴⁷⁷ Simptomatice în acest sens sunt articolele a doi dintre editorii aceluși volum din *Fontes Historiae Daco-Romanae*: Haralambie Mihăescu, „Trois documents athonites du XIVe siècle comportant des références à la Valachie”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XV

47. Biserica Mănăstirii Kutlumuz, ctitoria lui Hariton, Nicolae Alexandru și Vlaicu Vodă

nu mai era valabilă la momentul identificării Bisericii Argeș I în 1969⁴⁷⁸. Situația este poate mai ușor de înțeles dacă revenim în vremea care a urmat ipotezei lui Sacerdoțeanu de la mijlocul tulburelui deceniu al patrulea⁴⁷⁹.

(1977), 3, pp. 453-462; Tudor Teoteoi, „Un episod din tradițiile de viață autonomă ale românilor la începuturile statelor lor medievale”, în *Timpul istoriei. In honorem emeritae Ligiae Bârzu*, editori Miron Ciho, Vlad Nistor, Daniela Zaharia, București, 1997, pp. 19-28.

⁴⁷⁸ Începând de la Petre Ș. Năsturel („Aux origines des relations roumano-athonites. L'icône de saint Athanase de Lavra du voivode Vladislav”, *Actes du VIe Congrès d'Etudes Byzantines* [Paris, 1948], II, (1951), pp. 307-314) de dinainte de 1950 (V. Laurent, P.Ș. Năsturel, *Facsimile de texte și documente bizantine din veacurile XIV-XV privitoare la istoria Bisericii Române*, București, 1946; P.Ș. Năsturel, „Legăturile Țărilor Române cu Muntele Athos până la mijlocul veacului al XV-lea”, *Mitropolia Olteniei*, X (1958), 11-12, pp. 735-758).

⁴⁷⁹ Indiferent de „tabăra” aleasă, de scăpările autorului și chiar de „comanditarii” acestuia, paginile lui Lucian Boia conturează un tablou realist al unor actori educați în căutare de un *despot luminat* (*Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, 2013³). Iar Sacerdoțeanu a rămas directorul Arhivelor Naționale până în 1953 (vezi aici astfel și <http://www.art-emis.ro/personalitati/786-aurelian-sacerdoteanu.html>).

La un an după studiul său asupra Mormântului 10, Sacerdoțeanu a mai făcut o afirmație, în public. A rămas netipărită⁴⁸⁰. S-a păstrat doar rezumatul comunicării sale de la Cluj din cadrul *congresului național de numismatică și arheologie* (1936). După acesta, inscripția de pe piatra lui Nicolae-Alexandru de la Câmpulung a suferit o retușare prin schimbarea numelui domnitorului din *Alexandru* în *Nicolae Alexandru*⁴⁸¹. Interpretarea pare lipsită de orice sens.

Este evident – și pentru un nespecialist – că inscripția a fost făurită într-o singură fază și de o singură mână⁴⁸². Ideea avea (are) logică numai prin inelul *AL WA* din mormântul de la Argeș⁴⁸³. Pentru a elimina identificarea defunctului din Mormântul 10 de la Argeș cu *Alexandru*, Aurelian Sacerdoțeanu trebuia să-l scoată pe *Nicolae* din numele lui *Alexandru* de la Câmpulung.

În 1937, Nicolae Iorga a subscris ipotezei lui Sacerdoțeanu privind o mai veche biserică la Argeș. A rămas totodată la părerea – singulară – că în Mormântul 10 se afla însuși Basarab. În 1940, a luat foc. Citise lucrarea tânărului – pe atunci – arhitect Grigore Ionescu asupra monumentelor argeșene⁴⁸⁴.

[...] Fără dovezi, d. Grigore Ionescu vede pe Radu [în Mormântul 10, adică identificarea lui Virgil Drăghiceanu, contestată de Iorga, Kogălniceanu și Sacerdoțeanu în favoarea lui Basarab, Vladislav ori Negru Vodă (Tihomir)], care, dacă, după părerea sa, a făcut Tismana, ar trebui să fie îngropat acolo, în mormântul care, după mine, nu poate fi decât al aceluia care a făcut biserica din roșu, Băsărabă (pp. 89-90). Nu se poate vedea în inscripția latină *AL. W.* (la d. Drăghiceanu, l.c., chiar „MA” ca „inel de logodnă”...) numele lui Alexandru Vodă (care era în primul rând Nicolae), ci, cum s’a spus, numele gravorului.// De altfel în documentul de la 1714 [de la Ștefan Cantacuzino], se vorbește de doi domni îngropați, Băsărabă și Nicolae-Alexandru, dar acesta nu zace la Argeș [...]⁴⁸⁵.

În 2012, datarea ¹⁴C a osemintelor răposatului din Mormântul 10 a aprins un vechi foc. În acel foc, noile analize din 2014 ale principalului inel purtat de defunct au înroșit patru litere, *AL WA*, și un nume, *Alexander Wayouda*.

⁴⁸⁰ Subiectul delicat (precum altul, pentru care vezi mai jos), a fost atins – aparent – doar de Emil Vârtosu în 1959 (*Titulatura domnilor*, p. 115, nota 4). Întrucât [...] nu cunoaștem argumentele pe care se întemeiază afirmația, comunicarea nefiind publicată, ci numai rezumată [...], el a ales să se concentreze pe discuțiile editate privind vechimea lespezii lui Nicolae-Alexandru, pledând, pe urmele lui Damian Bogdan și Nicolae Iorga, pentru autenticitatea ei.

⁴⁸¹ Text păstrat în *Cronica Numismatică și Arheologică* (București), XII (1936), pp. 233-234.

⁴⁸² A se vedea numai imaginea lespezii reproduse de nenumărate ori (inclusiv mai sus).

⁴⁸³ Reamintim: Sacerdoțeanu a fost primul care a admis în scris sigilarea Mormântului 10.

⁴⁸⁴ Informațiile din 1936 și 1940 nu au fost corelate anterior (cel puțin din ce se cunoaște).

⁴⁸⁵ În *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXI (1939), 7-9, pp. 141-142. Era recenzia la Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, București, 1940.

Dacă la 1923 când a fost tipărită sinteza argeșeană coordonată de către Drăghiceanu, testamentele lui Hariton de Kutlumuz erau inedite, se cunoștea în schimb – din 1913 – hramul bisericii mănăstirii de la Athos preluate de domnia *ungrovlahă*⁴⁸⁶. Hramul, Sfântul Nicolae, apărea în dania din 21 noiembrie 1398 a boierului Aldea, probabil rudă cu Basarabii⁴⁸⁷, făcută *ca să fie pomenire în fiecare săptămână, mai întâi domnului nostru Iw Mircea Voievod, apoi și părinților noștri și mie și soției mele, pentru că este mănăstirea noastră*⁴⁸⁸.

Hrisovul dat și pentru Mircea, care își uitase toți înaintașii athoniți⁴⁸⁹, nu a fost relaționat – prin hramul bisericii mănăstirii – dublului nume Nicolae Alexandru nici după ce testamentele lui Hariton au fost tipărite în 1947⁴⁹⁰. Nici în „protocolul” – aparent necunoscut și el la 1920 – înaintat fără amintirea tatălui său de Mănăstirea Kutlumuz lui *Vlaicu* în septembrie 1369 (pus însă să jure pe Sfântul Nicolae, hram purtat și de paraclisul Marii Lavre)⁴⁹¹, nici în testamentele lui Hariton, atât în cele în care la 1370 era pomenit părintele lui *Vlaicu* (drept *Nicolae Alexandru* ori numai *Nicolae*)⁴⁹², cât și în cel de la 1378 din care acesta a fost omis⁴⁹³, hramul bisericii mănăstirii nu a fost amintit. „În alte condiții”, s-ar fi putut presupune că tatăl lui *Vlaicu* a fost (re)botezat după moarte, nu în timpul vieții, primind (și) numele Nicolae, sfânt primit drept hram și de Biserica Argeș II, cea de lângă *Sân Nicoară*⁴⁹⁴.

În fapt, împotriva acestei sorți și în favoarea înmormântării lui Nicolae-Alexandru la Câmpulung, mărturisesc doar pomelnicele de la Câmpulung (1710-1711) și Argeș (de la o dată necunoscută), în care Nicolae și Alexandru erau doi voievozi diferiți⁴⁹⁵. Este lesne de înțeles de ce ele au fost uitate după 1920-1923, inclusiv de susținătorii existenței lui Nicolae Alexandru.

⁴⁸⁶ Discutat deja de către Stoica Nicolaescu (1913) și Nicolae Iorga (1914), hrisovul a fost publicat de către cel dintâi în 1922 („Domnia lui Alexandru Vodă Aldea”, p. 239, nota 3).

⁴⁸⁷ Datorită formulării citate mai jos și a actului donativ făptuit de Aldea și soția sa, Bisa.

⁴⁸⁸ DRH, B, I, no. 19, pp. 46-47. Actul, păstrat la Athos, avea și traduceri moderne în română datorită regimului proprietății satului Cireșov donat de Aldea Kutlumuz-ului.

⁴⁸⁹ Vezi și Năsturel, „Aperçu critique”, p. 97, nota 14. În absența documentelor de la Basarab *Laiotă* și Alexandru *Aldea* s-ar putea chiar crede că Mircea I nu a donat la Athos.

⁴⁹⁰ Fapt valabil indiferent de interpretarea susținută (Barbu-Djuvara ori Chihăia-Cazacu).

⁴⁹¹ *Actes du Kutlumus*, no. 26, pp. 102-105. Reluat în FHDR, IV, no. XLVI-1, pp. 280-285.

⁴⁹² *Actes du Kutlumus*, nos. 29-30, pp. 116-121; FHDR, IV, nos. XLVI-2-3, pp. 284-305.

⁴⁹³ *Actes du Kutlumus*, no. 36, pp. 135-138. Omis din FHDR, IV, unde nici măcar în note nu se făcea referire la dania boierului Aldea (neinclusă în FHDR, deoarece nu era în greacă).

⁴⁹⁴ Noua biserică ar fi fost – astfel – însemnul Kutlumuzului în Argeșul *latinului* AL WA.

⁴⁹⁵ Reamintim (și aici) că pomelnicul de la Câmpulung era cunoscut de dinainte de 1920.

48. „Diadema de la Goranu”
(piesele: „cele două coroane”)

„Diadema” de la Goranu, pe malul răsăritean al Oltului, astăzi un cartier al oraşului Râmnicu-Vâlcea, a fost descoperită – în condiţii necunoscute şi fără un context arheologic

minimal – în anul 1980 (cel târziu). Predată Băncii Naționale a României, „diadema” a fost analizată pentru prima dată în 1983 (Anton-Manea, „Prima coroană”, p. 127). Ea era formată dintr-un set de 5 plăcuțe păstrate (7 aparent inițial), 2 late de 8 cm și 2 de 7,60 cm și 1 de 7,30 cm (date furnizate abia în 1998), legate între ele, și o *suprastructură decorativă*, cu latură de 8 cm (date oferite tot numai în 1998). De evidentă proveniență occidentală, ea a fost datată larg – prin analogii ungare arpadiene și polone piaste – între 1250 și 1350.

La o nouă analiză, la sfârșitul anilor 1990 (Dumitriu, „Der Schatzfund von Goranu”, pp. 399, 404), *suprastructura* a fost atribuită unei alte „coroane”, ea aparținând – după cum era evident de la 1983 – unui gotic matur (precum – așa cum s-a observat – piesele de la Argeș). Cu toate acestea, s-a căutat datarea „coroanelor” în prima jumătate a secolului al XIII-lea, ascunderea acestora fiind pusă în legătură cu invazia tătară de la 1241.

Atât în 1983, cât și – mai ales – în 1998, orificiile de fixare identificate în cazul tuturor pieselor, găsite de fapt deja în 1974, au fost neglijate (A. Ioniță, *Spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI-XIII*, București, 2005, pp. 83, 132-133). Deși piesele au fost reatribuite secolului al XIV-lea, impunerea interpretării lor drept părți a două „coroane” a dus la neglijarea altor două aspecte esențiale: 1. laturile egale ale pieselor; 2. potrivirea dintre orificiile de fixare, inclusiv în partea lor inferioară (8 la număr). Fie de la început, fie dintr-o fază ulterioară, piesele păstrate aparținuseră unei singure „coroane”.

Restaurarea pieselor, păstrate astăzi la Muzeul Național de Istorie a României, nu mai permite stabilirea cu certitudine a unui raport tehnic de vechime între componente. Sub raport stilistic, deosebirile deja remarcate între piese susțin adăugarea *suprastructurii* păstrate, pe care erau reprezentați un arcaș și două animale fantastice (grifoni?), pe la mijlocul secolului al XIV-lea. Diferențele de calitate și de realizare între *suprastructură* și coroana „de bază” duc la presupunerea că aceasta din urmă a fost realizată la sud de Carpați.

Treptat, s-a impus – mai ales în „mediul online” – și ideea că „diadema” (una sau două coroane) fusese de *prințesă* (Căprăroiu, „Despre originea oltenească”, p. 74). Circumferința reconstituită – de la premisa că inițial fuseseră 7 plăcuțe – a coroanei este de 54-56 cm, diametrul variind între 17,20 și 17,80 cm. Sfânta Coroană a Ungariei, formată din două părți (așa-numitele *corona graeca*, mai veche, primită prin anii 1170 de la Mihail al VII-lea Dukas, și *corona latina*, mai nouă) are un diametru de 20,39-20,50 cm. Depășea capul unui adult normal. Aceasta a dus și la presupunerea că primii regi au purtat viitoarea Sfântă Coroană cu calota *descălecătorului* (Arpád/ Géza) sub ea (József Deér, *Die Heilige Krone Ungarns*, Graz-Wien-Köln, 1965; László Péter, „The Holy Crown of Hungary: Visible and Invisible”, *Slavonic and East European Review*, LXXXI (2003), 3, pp. 421-510). Diametrul coroanei Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, purtată cu acoperământ de purpură, chiar cu mitră (privilegiu pontifical pentru încoronarea împăratului), varia între 21 și 22 cm (Gunther G. Wolf, *Die Wiener Reichskrone*, Wien, 1995, p. 20; Herwig Wolfram, *Konrad II. 990-1039. Kaiser dreier Reiche*, München, 2000, pp. 164-171). Ea era formată din 8 plăci legate între ele, 8 fiind numărul botezului și asigurând totodată rotunjirea coroanei (datorită crucilor care o domină, acesta a fost probabil și cazul „diademei de la Goranu”).

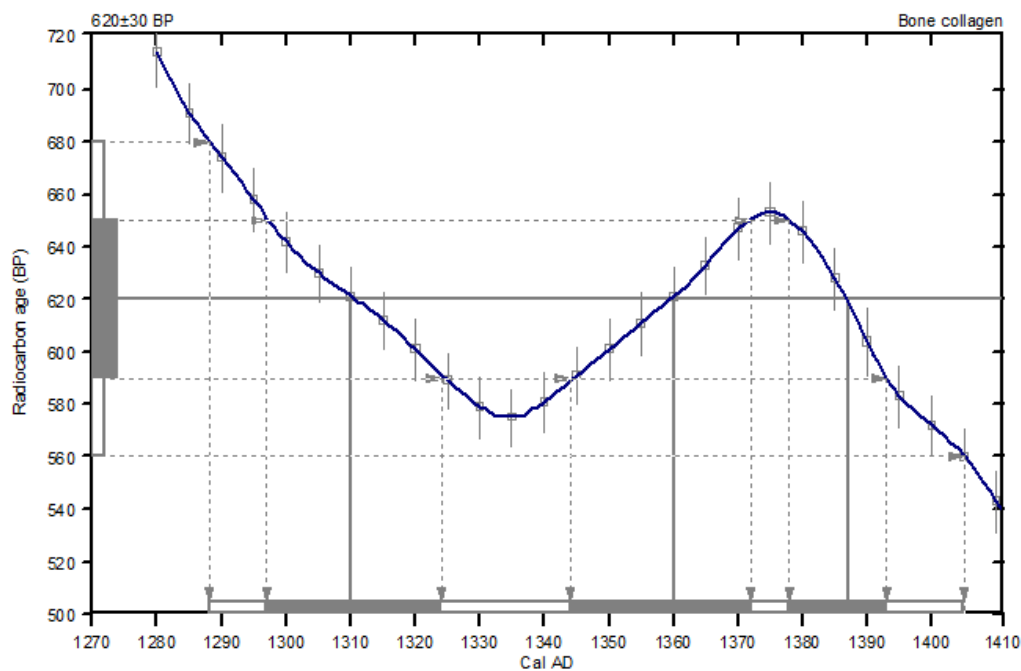
În aceste condiții, „coroana” de la Goranu nu poate fi sigur atribuită unui personaj de sex feminin (în comparație, mai precizăm și că diametrul craniului defunctului din Mormântul 10 era de 17,10 cm). Ea întregește imaginea puterii de la începuturile Țării Românești. Aceasta ne readuce la Curtea de Argeș și la bogăția răposatului din Mormântul 10.

49. Biserica Sfântul Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș înainte (cu turnurile ei de tablă) și după restaurare

Deși descoperirea Mormântului 10 a pus capăt teoriei sămănătoriste a lui Nicolae Iorga cu privire la primii voievozi, volumul din 1923 se deschidea cu o imagine idilică în care biserica se întâlnea cu țăranii și cu carele lor la intrarea spre așa-numita *curte domnească*. „Pe de altă parte”, aspectul inițial (până în 1911) al bisericii domnești, datorat intervențiilor din prima parte a secolului al XIX-lea, susținea de fapt „alternativa” lui Iorga la chipul cu care Țara Românească ieșise din vremea *fanarioților* (cu toate că, însuși Iorga fusese cel care – din rațiuni de familie – avansase reevaluarea acestora drept *reformatori*).

Totuși, ideile lui Iorga (și ale contemporanilor săi) nu erau pe deplin lipsite de temei. În cazul argeșean, o arată – în mod aproape paradoxal – chiar un set recent de analize fizice.

References:

Database used

INTCAL09

References to INTCAL09 database

Heaton, et al., 2009, Radiocarbon 51(4):1151-1164, Reimer, et al., 2009, Radiocarbon 51(4):1111-1150,

Stuiver, et al., 1993, Radiocarbon 35(1):137-189, Oeschger, et al., 1975, Tellus 27: 168-192

Mathematics used for calibration scenario

A Simplified Approach to Calibrating C14 Dates

Talma, A. S., Vogel, J. C., 1993, Radiocarbon 35(2):317-322

Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory

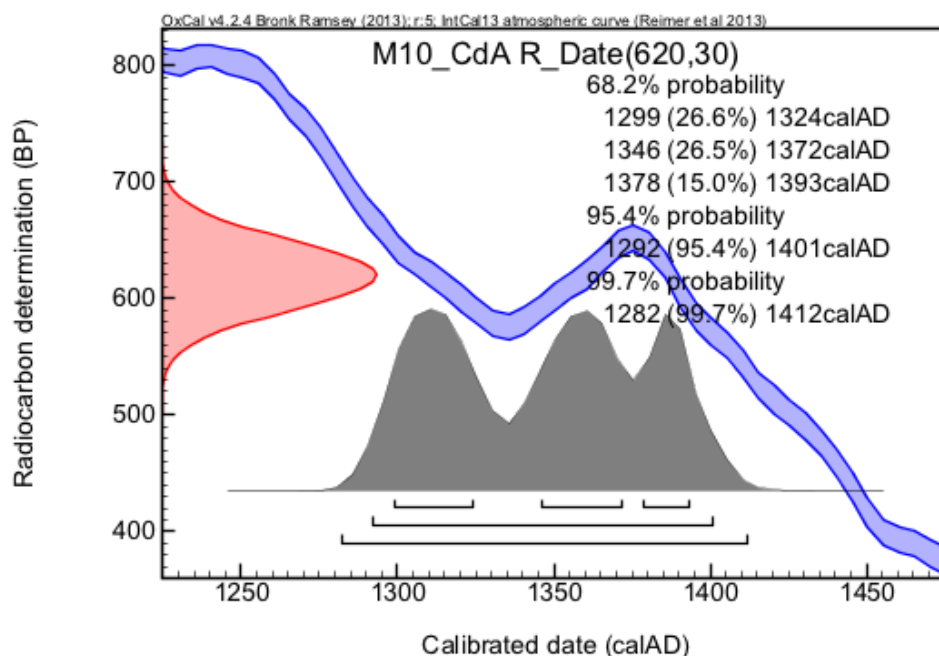
50. Date ^{14}C : metoda INTCAL09 (2012)

[Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory, cu programul de calibrare OxCal online: <https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal/OxCal.html>, folosind baza de date INTCAL09 (2012)]

Realizată mai întâi în 2012, cu un an înainte de ultimul up-grade (2013) al bazei de date Oxcal, calibrarea din fig. 50[-a] a fost reluată în 2016 pe curba de calibrare INTCAL13 (fig. 50[-b]). Interpretarea rezultatelor ^{14}C s-a făcut urmând „mediana” subintervalelor obținute în urma calibrării pentru $\sigma = 1$, cel mai „restrictiv” (68.2% șanse ca valoarea reală a anului istoric să fie cuprinsă în unul din subintervalele din fig. 50[-b]). Mediana împarte în arii egale suprafața de sub „picul” cuprins între limitele fiecărui interval de timp calibrat. Calibrarea a evidențiat trei „picuri”: 1. 1311/1312 \pm 12/13 ani (5 ani „pe platou”); 2. 1359 \pm 13 ani (5 ani „pe platou”); 3. 1386 \pm 8 ani (2 ani „pe platou”). Cu o probabilitate de 68.2% (pe „picuri”: 1. 26.6%; 2. 26.5%; 3. 15.0%; primele două fiind favorizate probabilistic), personajul din Mormântul 10 a decedat între: 1. 1307-1317; 2. 1354-1364; 3. 1384-1388.

Datările se potrivesc: 1. ipotezei lui Sacerdoțeanu (*Negru Vodă* trecut – în cronici – la cele veșnice la 1313-1314); 2. temerii lui Iorga (*AL WA = <Nicolae> Alexandru*, decedat la 1364, „dar” înmormântat la Câmpulung); 3. identificării lui Drăghiceanu (Radu I decedat – în mod cert – între 1378, când Vladislav I nu mai trăia, și 1385, când domnea sigur Dan

I). Identificările „sigure” ale răposatului cu Basarab (Iorga) ori Vladislav (Kogălniceanu, Chihaiia, Constantinescu) nu pot fi susținute – inclusiv din punct de vedere fizic – decât cu „mari concesii” (pe metoda INTCAL09 ele erau complet excluse; vezi „benzile albe” dintre 1324 și 1345 și dintre 1373 și 1377): 1. Basarab, decedat după *graffitti* la 1351-1352 (nu la 1338, precum în analizele lui Onciul și Kogălniceanu de dinainte de 1920), a răposat la Câmpulung, dar nu a mai fost îngropat acolo, contrar tuturor (și unicelor) izvoare din anii 1600 și 1700; 2. „Reînvierea” celui de al treilea testament al lui Hariton, „pierdut” în istoriografia română, în care Vladislav I era arătat drept răposat în vara anului 1378.

50. Datare ¹⁴C: metoda INTCAL13 (2016)

[Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară *Horia Hulubei*, București, Laboratorul RoAMS, cu programul de calibrare OxCal online: <https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal/OxCal.html>, folosind baza de date INTCAL13 (2016)]

Sigilierea Mormântului 10 (constatată de însuși Drăghiceanu) și inventarul său (post 1330-1340, conform deja analizelor lui Brătianu și – mai ales – Theodorescu) nu ne permit – încă o dată – să-l identificăm pe defunct cu *Negru Vodă* († c. 1314) ori Radu I († c. 1383), a cărui memorie a fost amintită cu pioșenie de fiii și urmașii săi, Dan I și Mircea I. Rămâne temerea lui Iorga, exprimată în 1940: în Mormântul 10 a odihnit <Nicolae-> Alexandru „de la” Câmpulung, a cărui moarte pe 16 noiembrie 1364, precum pe lespeda lui *Nicolae-Alexandru* de la Câmpulung, fusese pomenită într-un psalteriu (de rit *latin*, nu *grec*, din Secuime), după cum se știa în România sigur din anii 1920, datorită fostului student la Budapesta, Ilie Minea. A mințit atunci – exprimare care trebuie asumată – Brâncoveanu la Câmpulung, când l-a despărțit pe *Nicolae Voievod* de *Alexandru Voievod* (minciuna resfrângându-se și asupra pomelnicului bisericii domnești de la Argeș) și a plătit apoi pentru aceasta (imediat după mazilirea lui Constantin Brâncoveanu, nedoritul său urmaș, Ștefan Cantacuzino, reunindu-i pe *Nicolae* și *Alexandru*, într-un sigur nepot al lui *Radu Negru Vodă*, un *Nicolae-Alexandru* care odihnea alături de tatăl său Basarab la Câmpulung)?

III. Copiii Țării lui Basarab și prima coroană a Vlahiei

Presupunând – ca măsură de precauție – că *Nicolae-Alexandru* nu a fost o invenție, alte două întrebări trebuiau puse și după apariția *graffiti*-ului „de la” 6860. 1. Fuseseră *Nicolae* și *Alexandru* frați, fiii lui Basarab (despre care se știa deja că avusese mai mulți băieți)⁴⁹⁶, precum probabil Radu I și Vladislav I⁴⁹⁷? 2. (Ori) *Nicolae* și *Alexandru*, și – chiar – Vladislav și Radu reprezentau (două?) ramuri diferite ale unei familii care avea – cum se văzuse la 1920 și se acceptase cel târziu până la 1935⁴⁹⁸ – un mormânt ascuns la Argeș?

Pomelnicul de la Câmpulung și actul regal din septembrie 1377 mai arătau că – după toate probabilitățile – Radu cel răpus la Dunăre fusese fiul lui *Alexandru* și al mamei lui Vladislav (*Maria* ?)⁴⁹⁹. Atunci Radu I, *Negru Vodă* în a doua variantă a pomelnicului de la Câmpulung (din care fuseseră scoși toți voievozii de până la el), Tismana și Argeș⁵⁰⁰, fusese fratele lui *Vlaicu* din altă căsătorie a tatălui său (*Alexandru* astfel), sau el se trăgea din *Nicolae*?⁵⁰¹

1. Văduva și voievodul

În plină „cumanizare” și „ortodoxizare” la concurență a istoriei începuturilor *Valahiei* a reapărut o sursă (2008), cunoscută de mai demult (1858, 1945, 1973)⁵⁰². Conform pietrei sale de mormânt, Ioan Asan al IV-lea (1327/1331-

⁴⁹⁶ Realitate admisă – textual – de Drăghiceanu în „Curtea Domnească din Argeș”, p. 15.

⁴⁹⁷ Pe moment, varianta cea mai sigură datorită actului lui Dan I (DRH, B, I, no. 7, p. 21).

⁴⁹⁸ Pentru pasajul citat mai devreme, vezi Sacerdoțeanu, „Mormântul de la Argeș”, p. 56.

⁴⁹⁹ Identificare care se impune de la sfârșitul anului 1920. Al doilea Radu a fost socotită o eroare de copist, o simplă intercalare la 1923. Explicația pentru „decizie” vine de la sine.

⁵⁰⁰ Pomelnicele în comparație la Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25.

⁵⁰¹ Întrebare obligatorie datorită pomelnicilor de la Câmpulung (cunoscut sigur din 1915-1916) și Curtea de Argeș (publicat în toamna lui 1920), documentului regal din 1377 (readus în atenție la sfârșitul lui 1920) și a Mormântului 10 (descoperit în vara lui 1920).

⁵⁰² Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431 (pentru redatură: p. 560, nota 169; Ivan Gošev, *Търновски царски надгробен надпис от 1388 година* [Epitaful țaral de la Târnovo din anul 1388], Sofia, 1945, pp. 7-8; Ivan Galabov, „Kritisches zu einer Ausgabe einer wichtigen mittelalterlichen bulgarischen Inschrift”, în *Studia in honorem Veselin Besevliev*, editor Vladimir Georgiev, Sofia, 1978, pp. 255-261; Jordan Andreev, „Ivan Alexandre et ses fils sur la dernière miniature de la Chronique de Manassès”, *Études Balkaniques* (Sofia), XXI (1985), 4, pp. 39-47; Idem, *България през втората четвърт на XIV век: цар Иван Асен IV, синът на цар Иван Александър* [Bulgaria în al doilea sfert al veacului al XIV-lea: țarul Ioan Asan al IV-lea, fiul țarului Ioan Alexandru], Sofia, 1993, p. 20, nota 7 (cu întreaga bibliografie bulgară a problemei începând din anul 1859). În funcție de cel de

1348/1349), fiul lui Ioan Alexandru și al Teodorei, fiica lui Basarab, fusese căsătorit cu nepoata marelui voievod (*anepsia* [ΑΝΕΨΙΑ] *velikaro vo<evoda>*) al Valahiei⁵⁰³. ΑΝΕΨΙΑ însemna fiică de frate ori soră, nu nepoată de bunic⁵⁰⁴.

† Eu, pioasă și iubitoare de Hristos [...]// <no>ra prea-iubitului Țar Ioan Alexandru [...]// nepoata marelui vo<ievod> [...]// Țarul Bulgarilor [Ioan] Asan [al IV-lea] a ven<it>[...]// și a găsit țară bulgară [...]// <pângări>tă de Ismae<liți> [...]// domnul meu Țarul în al opt-sprezecelea an [al domniei lui Ioan Alexandru/ al vieții lui Ioan Asan al IV-lea] [...]// din mila lui Dumnezeu a plecat să [...]//<dar?> datorită jugului s-a întors [...]// a strâns domnul meu țar cu a Domnului putere [...]// Asan, care pentru credința noastră frumoasă [...]// și întărind-o, a rămas în biserica Domnului [...]// din această viață [...]// mi-am adunat copiii în fața răposat<ului>[...]//<Ke>ra [Tamara, sora lui Ioan Asan], și celălalt Asan [Mihail Asan al IV-lea, fratele lor], și Domnul [...]// și domnul țar, tatăl său [...]// și cele două fete în an[...]. [Jumătatea dreaptă, în pantă spre mijloc, a epitafului înscris pe o lespede în formă de scut ascuțit la vârf, s-a pierdut până la 1858.]⁵⁰⁵.

Trei concluzii se impuneau: 1. La 1348-1349, Basarab nu mai era socotit marele voievod al Țării Românești. Fie murise deja (caz în care *graffiti*-ul de la

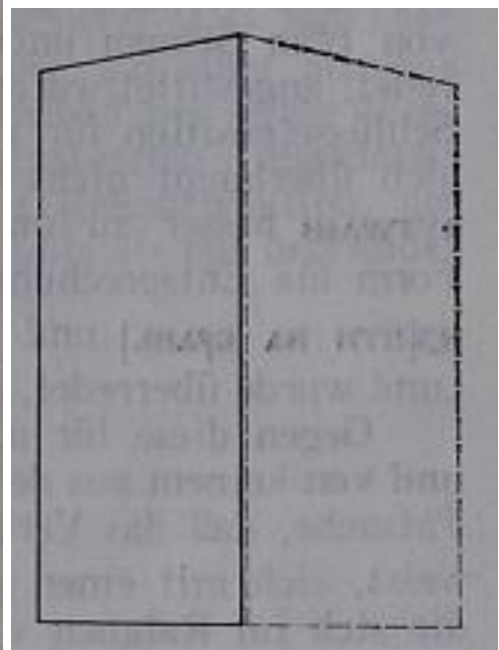
al *optsprezecelea an* din inscripția de mai jos (al vieții sale ori al domniei tatălui său), decesul lui Ioan Asan al IV-lea a fost datat la 1349 sau la 1345, plângerea sa fiind una din miniaturile traducerii bulgare a *Cronicii lui Manasses*, traducere finalizată la 1344-1345 (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 208, pp. 450-451; no. 217, p. 470). Paisie de Hilandar, cel care a consemnat – cu satisfacție – și alungarea de către Ioan Asan al II-lea a *latinilor vlahi* a amestecat – voit – moartea lui Ioan Asan < al IV-lea > cu cea a lui Ioan Asan < al V-lea >, fiul Sarei-Teodora. Piatra de mormânt a fost astfel datată inițial sub anul 1388.

În istoriografia română subiectul a fost „dat uitării”, deși miniatura amintită a beneficiat firește de atenție. Pavel Chihaia sigur știa de existența epitafului (*De la Negru Vodă la Neagoe Basarab: interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc*, București, 1976, p. 212, nota 121), aferent – în plus – unui gisant, primul cunoscut al unui țar al Bulgariei. Iorga și Brătianu, cei care-l citau pe Konstantin Jireček (1876) și polemizau cu Vassil Zlatarski (1917), trebuie să fi cunoscut și ei acea inscripție descoperită în anul 1858.

⁵⁰³ Andreev (*Иван Асен IV*, pp. 17-18, 23-24, 67-75) a optat – în final – pentru așezarea nașterii fiului înaintea întronării tatălui (1331), pe la 1327-1328. A considerat – în schimb – că *acei 18 ani* corespundeau domniei părintelui său. Ioan Asan ar fi murit astfel în 1349-1350.

⁵⁰⁴ Provenit din greacă (ανεψία), termenul (nepoată de frate/ soră) este *племенница* în bulgara modernă, *братаница* în sârba modernă. A fost tradus prin *niece* de către Petkov.

⁵⁰⁵ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431. Nikolai Očarov, „За правилното разчитане на търновския надгробен надпис на църквата *Св.40 мъченици* (по повод на една хипотеза)” [Pentru citirea epitafului de la Târnovo din Biserica *Celor 40 de Martiri* (în legătură cu o ipoteză)], *Археология* [Arheologia] (Sofia) [XXXVI] (1995), 1, pp. 46-52) a dat o nouă ediție. Defunctul ar fi fost totuși Ioan Asan al V-lea, mort însă la 1371/1372, <căsătorit – astfel – cu nepoata lui Vlaicu, aflat – însă – în conflict cu Șişman și turcii>.

51. Jumătatea stângă (dreaptă în raport cu răposatul) păstrată a inscripției funerare de la Veliko Târnovo a lui Ioan Asan al IV-lea de Preslav († c. 1349) și reconstituirea lespezii în formă de scut pe care fusese înscrisă

6860 era – în parte măcar – un fals)⁵⁰⁶. Fie se retrăsese, poate după model sârbesc (adică, se călugărise)⁵⁰⁷, lăsând domnia unui fiu⁵⁰⁸. 2. Teodora și Alexandru/ Nicolae/ Nicolae Alexandru mai avuseseră o soră sau – mai degrabă – un frate⁵⁰⁹. Ea/ el era destul de important ca fata ei/ lui să fie dată de soție lui Ioan Asan al IV-lea, co-țarul lui Ioan Alexandru de la Preslav din 1337⁵¹⁰. 3. Două căsătorii între veri de gradul al doilea ori primari⁵¹¹ legaseră – la Preslav în est și Vidin în vest – *V(a)lahia* de Bulgaria după nunta lui Ioan Alexandru cu Teodora (c. 1320): a. cea a nepoatei *marelui voievod* cu Ioan Asan (spre 1345), ei având împreună măcar doi copii (conform pietrei de mormânt a lui Ioan Asan, ucis de *turci*)⁵¹²; b. cea a Anei, fiica Clarei (la 1370 *văduva voievodului Alexandru*) cu Ioan Strațimir, țar de Vidin (c. 1325-1393), fiul Teodorei, fratele lui Ioan Asan, din uniunea (ante 1360)⁵¹³ a Anei cu Strațimir născându-se prima regină a Bosniei, Doroteea (*Dobroslava*)⁵¹⁴.

Un document, celebru de dinaintea descoperirii Mormântului 10, ar fi putut ușura sarcina istoricilor români (dacă aceștia ar fi mers cu adevărat în arhivele Vaticanului⁵¹⁵): scrisoarea papei Clement al V-lea către regele Lu-

⁵⁰⁶ După cum se putea bănui de la descoperirea sa la începutul lunii septembrie 1920.

⁵⁰⁷ Dar, aceasta nu se întâmpla în general de bunăvoie, ca în cazul lui Ștefan Uroș I, tatăl fraților Dragutin și Milutin (Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 218), ultimul fiind aliatul și protectorul dunărean al lui Basarab din anii 1310 (DRH, D, I, no. 18, p. 41). Nu s-ar fi potrivit prea bine imaginii pașnice dorite pentru relațiile de familie ale Basarabilor înainte de marile conflicte de mai târziu, legate – invariabil – de Mircea I, fiul lui Radu I.

⁵⁰⁸ Erau însă – totuși – aproape zece ani între apariția (cronistică) a lui *Alexandru Basarab* la 1343 (cert documentată la 1345) și dispariția *marelui Basarab Voievod* („pe la” 1351-1352).

⁵⁰⁹ Cum era mai firesc pentru *nepoata marelui voievod*: să pomenească după mamă ori după tată înrudirea cu acesta? În condițiile actuale, a doua variantă pare mai plauzibilă.

⁵¹⁰ Pentru familia lui Ioan Alexandru, a se vedea aici și Hristo Matanov, „Parents serbes et byzantins du tsar Ivan Alexandre. Quelques questions non élucidées des liens dynastiques dans les Balkans au XIVe siècle”, *Études Balkaniques*, XVI (1980), 4, pp. 104-117. Sunt câteva direcții a căror urmare ar putea folosi și studiilor românești de istorie medievală.

⁵¹¹ Ambele variante trebuie avute în vedere în acest context, nemaieexistând „certitudinea” că Ana, soția lui Strațimir, era fiica Clarei și a lui *Nicolae-Alexandru*, fratele Teodorei.

⁵¹² Pentru distanțele medievale și moderne timpurii dintre nașteri: Maria-Magdalena Székely, „Eseu despre copilărie în Moldova veacului al XVII-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXXIII (2015), pp. 379-414, la p. 396. Subiectul ar merita noi cercetări locale.

⁵¹³ Ana a fost menționată drept soția lui Strațimir pentru prima oară la 6868 (1359-1360) într-un *miscelaneu* comandat de ei (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 243, p. 514).

⁵¹⁴ Raportat la 1920: Mór Wertner, *A középkori délszláv uralkodók genealogiai története* [Istoria genealogică a stăpânilor medievale sud-slavi], Temesvár, 1891, pp. 203-204, 220, 227.

⁵¹⁵ Din păcate situația nu s-a îmbunătățit nici în ultimii ani (corect spus după anul 1989).

dovic I al Ungariei din octombrie 1345⁵¹⁶. Clement îi reproșă dur monarhului angevin blocarea comunicării dintre Sfântul Scaun („în exil” la Avignon) și *valahii romani* din părțile transilvane, de peste munți și sirmiene ale Ungariei⁵¹⁷. Avându-l în frunte pe Alexandru Basarab, acești *valahi* rupeau jumătatea răsăriteană a Regatului Ungariei de-a lungul Munților Apuseni⁵¹⁸.

[Strânși de papă în *Olachi Romani* ([...] *Dudum prelato letis in domino relatibus apostolatus auditum quod Olachi Romani commorantes in partibus Ungarie Transsilvanis, Ultralpinis*⁵¹⁹ et Sirmiis ille, qui omnem hominem in hunc mundum venientem illuminat sic mentes eorum sue infusione gratie illustravit, quod ipsorum aliqui iam viam veritatis agnoverunt, per susceptionem fidei catholice, per quam ianua regni celestis credentibus aperitur, fermento scismatis et aliis erroribus [...]), erau îndreptați drept *Olachi* spre văzul regelui ([...] *se disponebant ad idem, nos, qui illius vices, quamvis meritis insufficientibus, gerimus in terris, qui omnes querit salvos fieri et neminem vult perire, de salute Olachorum ipsorum et dilata-tione fidei orthodoxe solliciti et iocundi, diversas opportunas litteras patentes et clausas, tam tibi, filii carissime, ac carissime in Christo filie nostre Elisabeth, regine Ungarie*⁵²⁰, *ilustri genitrici tue, quam venerabili fratri nostro .. episcopo Waradiensis*⁵²¹ [...]) și accentuați din nou de papă – drept destinatari ai scrisorilor sale, deschise și închise (*patentes et clausas*) – ca *Olachi Romani* strânși sub Alexander Bassarat. [...] *necnon nobilibus viris, Alexandro Bassarati, et aliis, tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis* [...] [urmau ceilalți lideri]⁵²².

În lista papală, după Alexandru⁵²³ veneau *principele* – precum Basarab în iarna anului 1327 și însuși Ludovic chiar în același act din toamna lui 1345⁵²⁴

⁵¹⁶ ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v (17 octombrie 1345; în VMHH, I, no. 1038, p. 691; Hurmuzaki, I-1, no. 551, p. 697; *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; DRH, D, I, no. 32, pp. 60-62).

⁵¹⁷ DRH, D, I, no. 32, pp. 60-62. În original: [...] *in partibus Ungarie Transsilvanis, Ultralpinis et Sirmiis ille* [...]. Traducerea editorilor (în părțile Transilvaniei, ale Țării Românești și Sirmiiului din Ungaria) modifica sensibil sensul politic – pontifical, *ungar* și *valah* – al scrisorii.

⁵¹⁸ Este înțelesul „naționalist” nesensizat de „naționaliștii” români (ortodocși și nu numai).

⁵¹⁹ Traducerea prin *transalpine* s-ar impune. Forma diferită cere însă la rigoare *peste munți*.

⁵²⁰ Mama regelui, puternica Elisabeta Piast, sora lui Cazimir al III-lea al Poloniei, fiica lui Vladislav I *Łokietk* (vezi Jan Dąbrowski, *Elżbieta Łokietkówna, 1305-1380*, Kraków, 1912).

⁵²¹ Demetrie Futaki, recent ales episcop de Oradea, negociatorul *păcii* dintre Alexandru și Ludovic (DRH, D, I, no. 38, p. 70). În registrele papale, numele prelaților amintiți în acte rămâneau în general necompletate (erau marcate prin .. precum și în cazul de față).

⁵²² ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v; VMHH, I, no. 1038, p. 691; Hurmuzaki, I-1, no. 551, p. 697.

⁵²³ Forma *Basarati* (*Bassarati* în original) a fost contestată de Tăutu (*Acta Clementis PP. VI*, p. 102, nota 7; *Reg. habet Basarati, sed syllaba ati post abrasionem scripta est, ubi prius fors verum nomen erat: Basarabi*). După cum se poate vedea din ilustrația de mai jos, interpretarea sa nu se confirmă. După toate probabilitățile, avem de a face cu un *nume de familie*.

⁵²⁴ Pentru 1327: DRH, D, I, no. 17, p. 32. Pentru 1345: *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100.

– Nicolae de Remetea (Banat)⁵²⁵, Ladislau, voievod de Beiuș⁵²⁶, Stanislau de Sarășău (Maramureș)⁵²⁷, Ambrozie, voievod de Țopa (Sătmăr)⁵²⁸ și Nicolae

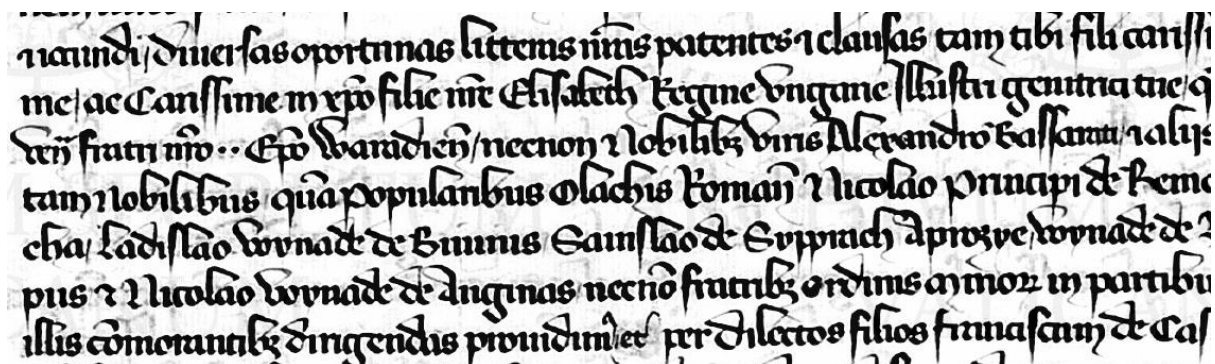
⁵²⁵ Amintim „circulara” papei din februarie 1327 (VMHH, I, nos. 788-790, pp. 512-513). În ea și Basarab, dar mai ales comitele Brașovului, Salomon, apăreau drept *principi*, fără ca în teritoriile stăpânite de ei să existe vreo structură de rang episcopal. Ceilalți *principi* din „circulară”, Toma Szécsényi, voievodul Transilvaniei, și Mikcs Ákos, banul Slavoniei, aveau episcopia de la Alba Iulia (Toma) arhiepiscopia de Zagreb (Mikud) pe întinderea administrației lor. Raportând cazul *principelui* Nicolae de la 1345 la aceste date, trebuie să presupunem că: 1. fie teritoriul său avea o relație ecleziastică specială cu Papalitatea, de tipul prepoziturii sașilor transilvăneni (vezi – pe baza sugestiei profesorului Ioan-Aurel Pop – studiul lui Paul Philippi, „800 Jahre *Ecclesia Theutonicorum Ultrasilvanorum*”, în *800 Jahre Kirche der Deutschen in Siebenbürgen*, editor Thomas Nægler, Innsbruck, 1991, pp. 15-40); 2. fie Nicolae ținea o structură monastică – de rit *grec* desigur – cu funcție ecleziastică misionară (de tipul *pseudo-episcopilor* atacați de Roma la 1234), trecută în „serviciul” Papalității, sensul primar al Remetei (*Remecha* la 1345) fiind de așezământ monastic (D. Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Timișoara, 2007, p. 87; László Koszta, „Remeték a 11. századi Magyarországon” [Eremiti în Ungaria secolului al XI-lea], *Aetas* (Szeged), XXIII (2008), 1, pp. 42-55). În relație cu a doua posibilitate, aparent mai sigură, notăm că un asemenea așezământ exista la 1344 în dioceza Kalocsa (ASV, Registra Supplicationum (Reg. Suppl.), *Clemens PP. VI*, [reg.] 6. *Ianuaris-Maius 1344*, f. 262^v; 18 martie 1344; *Regestasupplicationum*, editor Árpád Bossányi, I. *VI. Kelemen Pápa. 1342-1352*, Budapest, 1916, no. 146, pp. 73-74; *Acta Clementis PP. VI*, no. 33, pp. 57-58). Subiectul era cunoscut de dinainte de 1920: ASV, Reg. Vat. 162. 1343-1344, f. 241^{r-v}; VMHH, I, no. 1002, p. 667; *Humurzaki*, I-2, no. 4, p. 4; *Acta Clementis PP. VI*, no. 33-b, pp. 58-60).

⁵²⁶ *De Bivinis*. Beiușul era un domeniu al Episcopiei Oradiei. Sânnicolau de Beiuș a fost centrul familiei lui Roland Borșa, ambițiosul predecesor voievodal transilvan al lui Ladislau Kán (Radu Popa, Nicolae Chidioșan, Antál Lukács, „O reședință feudală din secolele XI-XII la Sânnicolau de Beiuș”, *Revista Muzeelor și Monumentelor-Monumente Istorice și de Artă* (București), XV (1984), 2, pp. 21-34). Tot în zona Bihorului, la nord-est de Sânnicolau de Beiuș, spre Maramureș, un rol ecleziastic de rit *grec* – de *protopopiat* (*arhidiaconat*) – a îndeplinit și centrul politic de la Voivozi (R. Popa, „Zur kirchlichen Organisation der Rumänen in Nordsiebenbürgen im Lichte des patriarchalischen Privilegiums von 1391”, *Ostkirchliche Studien* (Würzburg), XXIV (1975), 4, pp. 309-327; Idem, Dan Căpățână, A. Lukács, „Cercetările arheologice de la Voivozi. Contribuții la istoria Bihorului în secolele XII-XV”, *Crisia* (Oradea), XVIII (1987), pp. 61-105). Aparent, Remetea avea o „pereche”.

⁵²⁷ *De Sypprach*. Fortificația și așezarea de la Sarășău aveau atributele de forță necesare ca să susțină prezența lui Stanislau pe lista papală (R. Popa, „Noi cercetări de arheologie medievală în Maramureș. Șantierul Sarășău”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* (București), XXII (1971), pp. 601-626; pentru zonă: Idem, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1969, pp. 28-34).

⁵²⁸ *De Zopus*. Identificat corect de Tăutu (*Acta Clementis PP. VI*, p. 100), era un alt centru voievodal (vezi aici Francisc Pall, „Românii din părțile sătmărene (ținutul Medieș), în lumina unor documente din 1377”, *Anuarul Institutului de Istorie* (Cluj), XII (1969), pp. 7-36).

și el voievod⁵²⁹. Numele stăpânirii sale a fost transcris și păstrat drept *Auginas*⁵³⁰. În original, scria însă cu totul altceva⁵³¹: *Diiginas*, adică probabil *Vicina* (*Bitsine/ Βιζινη*⁵³² în greaca Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol)⁵³³.

52. Nicolae de Vicina la 1345

În urmă cu vreo cinci ani, Macarie, mitropolitul Vicinei, trebuise să jure că nu își va abandona dioceza de la limita nordică a puterii Marii Biserici⁵³⁴. În februarie 1347, urmașul său, Chiril, retras la Constantinopol, a semnat

⁵²⁹ Figura sa nu pare să fi atras în mod special atenția (cel puțin nu în scris) la 1920-1923. În acest context, remarcăm omiterea scrisorii papei din: 1. volumele lui Ion C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, I-II, București, 1913-1914 (pentru secolul al XIV-lea, el s-a mulțumit să publice documentele semnalate deja de Conrad Eubel în *Hierarchia Catholica*, I, München, 1898); 2. sinteza –cu numeroase noutăți– a lui Ștefan Pascu, „Contribuțiuni documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), X (1945), pp. 149-220, la pp. 149-151 (publicată inițial drept broșură extras la Sibiu în 1944).

⁵³⁰ Ediția nominală Theiner din VMHH, I (1859) a fost preluată *tale quale* – sub direcția lui Densușianu – în *Hurmuzaki*, I-1 (1890), lecțiune tradusă în română în *Documente privind istoria României* (DIR), seria C. *Transilvania*, secțiunea *Veacul XIV*, IV. 1341-1350 [editori Zsigmond Jakó, F. Pall, David Prodan], București, 1955, no. 374, pp. 266-267. Actul, editat apoi după original doar de către Tăutu în *Acta Clementis PP. VI* (1960), a fost transcris și tradus după o fotocopie în DRH, D, I (1977). Pentru ediții, vezi aici și *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301-1387*, editor-general Gy. Kristó, XXIX. 1345, editor Ferenc Piti, Szeged, 2013 (AO), no. 731, pp. 403-404.

⁵³¹ În – în mod interesant totuși – singura copie păstrată: ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v.

⁵³² Orientativ: FHDR, IV, nos. XLV-1-8, pp. 190-197. Iar Vicina s-a presupus că a figurat în geografia lui Idrisi și sub forma *Disina* (în aceste controverse, a se vedea și poziția lui Petre Diaconu, „Despre localizarea Vicinei”, *Pontica* (Constanța), III (1971), pp. 275-295).

⁵³³ Mai mult, nicio așezare importantă din nord al cărei nume să rezoneze cu cel din registru nu este cunoscută (Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I-II, București, 1967-1968; R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970¹).

⁵³⁴ MM, I, no. 84, p. 184 [din c. 1339; text tradus în FHDR, IV, no. XLV-4, pp. 192-193].

condamnarea filo-*latinilor* Barlaam și Akindynos⁵³⁵. După el, ierarh în centrul dunărean dinspre Pont⁵³⁶ a devenit probabil Iachint, primul mitropolit al *Ungrovlahiei* (1359-1372), apropiatul lui *Nicolae-Alexandru* și Vladislav⁵³⁷.

Înainte vreme, între *valahii romani* (din octombrie 1345) și anti-unionistul Chiril de Vicina (din februarie 1347), papa Clement al VI-lea mai luase niște măsuri. După eșecul negocierilor din iarna lui 1345-1346 cu Ștefan Dușan, pe care îl și numise *carissimo filio* (precum Ludovic)⁵³⁸, Clement a interzis în septembrie 1346 *catolicilor* căsătoriile cu *schismaticii* și *ereticii, maxime Ruthenis, Bulgaris, Rascis* [sârbii], *Lictuanis* [lituanienii]⁵³⁹. Nu a zis nimic despre *valahi*. N-a trecut mult și el a reluat negocierile cu Dușan (martie 1347)⁵⁴⁰. Proaspătul *împărat al sârbilor și grecilor* (aprilie 1346) se profilase drept principala alternativă regională la puterea lui Ludovic. Acestuia papa i-a concedat – la trei săptămâni după mesajul său către Dușan – reînființarea Episcopiei *Milkoviei*⁵⁴¹. Papalitatea a evitat însă să o consacre până la 1353⁵⁴².

Aparent, între Dușan și Ludovic, *valahii* erau oamenii papei, iar la 1345 controlau Vicina⁵⁴³. Prin aceștia – alături de Casa de Luxemburg a Boemiei – Avignonul îl presa pe Ludovic să accepte poziția Papalității în conflictele din Ungaria, dintre Boemia și Polonia, din Imperiul German și din *Italia*⁵⁴⁴.

⁵³⁵ J. Meyendorff, „Le tome synodal de 1347”, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, VIII (1963), 1, pp. 209-227, la p. 226 (traducerea în română: FHDR, IV, no. XLV-7, pp. 194-195).

⁵³⁶ Sub acest raport geografic, interpretările privind amplasamentul Vicinei se acordă.

⁵³⁷ *Actes du Kutlumus* (1947, 1988), no. 36, pp. 135-138; FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 196-203; nos. XLVI-1-3, pp. 280-305 (PRK, III, nos. 234-244, pp. 408-425; IV, nos. 359-360, 362).

⁵³⁸ ASV, Reg. Vat. 168. 1345-1346, f. 212^{r-v} (6 ianuarie 1346; editat în *Acta Clementis PP. VI*, no. 65, pp. 105-106). Cu atât mai straniu este că Pascu a „uitat” tocmai de *valahii romani*.

⁵³⁹ ASV, Reg. Vat. 176. 1346-1347, f. 86^{r-v} (2 septembrie 1346; editat în *Acta Clementis PP. VI*, no. 106, pp. 168-170). Actul arăta – limpede – că *valahii* erau „altceva” pentru Clement.

⁵⁴⁰ ASV, Reg. Vat. 140. 1346-1347, f. 236^v (4 martie 1347; editat deja în VMHH, I, p. 734).

⁵⁴¹ ASV, Registra Avenionensia (Reg. Aven.), [reg.]. 88. 1346-1347, f. 435^{r-v}; Reg. Vat. 176, f. 240^{r-v} (29 martie 1347; în VMHH, I, no. 1107, p. 737; și în DRH, D, I, no. 34, pp. 63-65).

⁵⁴² După cum a observat deja Tăutu (în *Acta Clementis PP. VI*, p. 190, nota 4). Transilvăneanul Toma de Mintiu (eremit augustin), alegerea papei, figura tot numai drept *electus* în septembrie 1348 (act publicat și în *Hurmuzaki*, I-2, no. 9, pp. 8-9). Primul episcop cert al *Milkoviei* a fost de fapt dominicanul Bernard de Plock (1353-1364), retras apoi la Gniezno.

⁵⁴³ Actele Patriarhiei (c. 1340 și 1347) și Papalității (1345) îngăduie doar această concluzie.

⁵⁴⁴ Scrisorile papei din 17 octombrie 1345, începând cu cea către Ludovic pentru *valahii romani* (și continuând cu mesajele către cardinalul Guillaume de la Jugie, nepotul papei, nunțiu în Boemia, Polonia și Ungaria, Guglielmo da Pusterla, prepozit de Bratislava și viitor arhiepiscop al Milanului, regii Ioan al Boemiei și Cazimir al Poloniei și alte trei

Acel Nicolae, care încheia lista *valahilor romani*, era sigur un personaj pe măsura lui *Alexandru Basarab*, poate însuși *Nicolae Alexandru* de la Câmpulung (1364)⁵⁴⁵ și Athos (1370)⁵⁴⁶, cunoscut de Marea Biserică drept doar *Alexandru* (1359)⁵⁴⁷. În fapt, pomelnicele de la Câmpulung și Argeș și – chiar – testamentele lui Hariton de la 1370, permit identificarea numai cu acesta⁵⁴⁸.

scrisori – tot de tip interdicție – către Ludovic), sunt în ASV, Reg. Vat. 139, ff. 130^v-135^v (sursele cunoscute – în parte – deja prin edițiile din VMHH, I; vezi AO, XXIX, nos. 735-740, pp. 405-408). Andrei a fost asasinat la Aversa în noaptea de 17 spre 18 septembrie (Lajos Kropf, „Az aversai gyilkoság” [Asasinatul de la Aversa] (I-III), *Erdélyi Múzeum* [Muzeul Ardelean] (Kolozsvár), XIII (1896), 3, pp. 97-111; 4, pp. 163-177; 5, pp. 211-228).

⁵⁴⁵ Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, no. 267, pp. 132-133 (cu toate incertitudinile).

⁵⁴⁶ FHDR, IV, nos. XLVI-2-3, pp. 284-305. După *Actes du Kutlumus* (1947, 1988), nos. 29-30, pp. 110-121. Pentru – în comparație (1359) – doar *Alexandru*: FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 196-203 (în MM, I, nos. 170 (I-II), pp. 383-388; PRK, III, nos. 243-244, pp. 408-425).

⁵⁴⁷ Desigur, dacă la Câmpulung, chiar a fost îngropat – un – *Nicolae* <-> *Alexandru* în 1364. Reținem – pentru „cealaltă istorie” a Mormântului 10 – un pasaj recent: [...] *Este, de fapt, foarte posibil ca Nicolae Alexandru să fi purtat mereu cele două nume, deși în utilizarea oficială a prevalat, din motive de concizie, cel de Alexandru. Într-adevăr, se poate observa că în lista de nobili români a papei Clement VI apare un straniu „Nicolao, voyuode de Auginas”. Auginas nu este, aproape sigur, nimic altceva decât Curtea de Argeș, singura localitate cu această rădăcină despre care știm că adăpostea atunci un voievodat. Ar fi inimaginabil ca la 1345 să se găsească la Argeș un alt voievod cu numele de Nicolae, necunoscut, descendent din Basarab. Devine verosimil că, rătăcit de informațiile complicate despre un ținut îndepărtat și puțin cunoscut, ce dădea seama de asocierea la tron a fiului lui Ioan Basarab, purtând un nume dublu, redactorul scrisorii pontificale, fâstâcându-se, a făcut din Nicolae Alexandru rezident la Argeș (Auginas),... două persoane distincte!* (Matei Cazacu, Dan <Ioan> Mureșan, *Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești*, Chișinău, 2013, pp. 213-214; text din partea semnată de al doilea autor). Câteva observații se impun: 1. În 2013 (august, dată de tipar [p. 2 („de gardă”)]), Nicolae deosebit de Alexandru era deja o problemă. La acea dată, în plan științific, diferențierea între ei nu exista „încă”. A apărut în toamna anului 2014 (noiembrie [<http://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/printului-negru-Tarii-romanesti-cercetatorii-cluj-iasi-bucuresti-dezlea-ga-misterul-unui-voievod-ingropat-curtea-arges>]). 2. Simplificarea unui nume se făcea cu accent pe primul: Carol în loc de Carol-Robert (Gy. Kristó, „Károly Róbert családja” [Familia lui Carol Robert], *Aetas*, XX (2005), 4, pp. 14-28), și – în relație cu des invocatul *Zakonik* al lui Dușan (1349, 1354) – Mihail în loc de Mihail Șișman (*Zakonik cara Stefana Dušana. 1349 i 1354* [Codul lui Ștefan Dușan. 1349 și 1354], ediție Nikola Radojčić, Belgrad, 1960, pp. 83-86, 142-144). Primul „rămânea”. Al doilea „pica”. Nicolae ar fi fost – astfel – numele „(de) preferat”. 3. Autorii/ autorul amintiți/ amintit cita(u) (*Ioan Basarab*, p. 186) actul din 1335 (după DRH, D, I, no. 29, pp. 57-58) privindu-i *pe fiii lui Basarab*. Luptaseră alături de el în 1330. Treizeci de pagini (în format mic) mai sus, măcar o sursă îngăduia o altă opinie în problema *Nicolae Alexandru* (*Ioan Basarab*, pp. 186-187, 203-204).

⁵⁴⁸ Orice altă identificare ar fi pură speculație în aceste condiții, oricât de ciudat ar suna.

Pentru a înțelege soarta istoriografică română a scrisorii lui Clement al VI-lea din octombrie 1345, două lucrări clasice merită citate aici. Ele dau glas celor două mari temeri venite din cuvintele papei: *lătinizarea* (prin *Olachi Romani*) și *imigrația* (prin *părțile sirmiene*).

cred. *Sanctissimo in xpo filio Ludovico Regi ungarie Illustri.*
 Quidam prelati secas in dno relati ad nri apstas auditi qd Olachi Roman
 comonantes in partibz ungarie Transsilvanie ventalpini & Sirmis illo qui
 omem homine in hunc mundum venientem illuminat sic mentes eoz sic in
 fisione gracie illustravit qd ipse aliquam inam uentatis agnoscunt per
 fufceptionem fidei catholice per quam ianna Regni celestis credentibz apitur
 fermento scismatis & alijs erroribus quibz humane salutis emulsi obfessacor
 diuoz tenentur excusso ase penitus abicito nonnulli alij superne claritatis
 in diana fulgore se difponebant ad idem Nos qui illius uices quam quauis
 meritis insuffiacentibz exercetes in terris qui omes queit solios fieri nemi
 nem uult penit de salute Olachoz uoz ad dnam fidei orthodoxe sollicita
 riam dicitur fas oportunas litteras nris patentes & clausas tam tibi fili canssi
 me ac Canssime in xpo filie nre Elisabeth Regine ungarie Illustri genitricie qd
 an fratn mo... Epd Vranidies necnon nobilibz vno Aleandro Cassani & alijs
 tam nobilibz quia populantibus Olachis Roman & Nicolao Principi de Reme
 chia Ladislo Downd de Sirmis Samlao de Sopriach aproue Downd de Zo
 pus & Nicolao Downd de Angnas necno fratribz ordinis ayroz in partibus
 illis comonantibz in grendis prouidimur per dilectos filios franscan & castro
 plebis & Bonfilium de Cesena fratres prelati ordinis de stuaridas quaz tenores
 litteraz continet cedula presentibus interclusa Cum antem sicut intellexim
 tu fili canssime habens litteras supradictas suspectas eas ab eifem fratribz
 capi feceris & mandaueris quousqz certificaueris an essent uere littere retineri
 Nos uolentes Celsitudinem tuam Regiam effia super hys certiore tenore p
 sentia attestamur qd eadem littere quaz ut presertim tenores in eadem cedu
 la sci caterno papre in cluso presentibus continere uere sunt & anobis de
 niu certa scientia emanarunt. Scay Excellentiam regamus Regiam in dno
 attentius exhortamur quat litteras ipas restan faciens fratribz antedcis ut
 suum felicem & debitum fortiantur effectum tanqua Princeps deuotus et
 catholicus zelus feruens ei dem fidei partes tue sollicitudinis oposis affectu
 interponas. Dat Annoni edj kl 7 Nonembes Anno Quarto.

53. Scrisoarea papei Clement al VI-lea către regele Ludovic I din 17 octombrie 1345

După Carol Auner (1865-1932), rămas – de dinaintea Primului Război Mondial – principala autoritate pentru istoria catolicismului în Țările Române, respingerea catolicismului în Moldova lui *Lațcu* după 1370 s-a datorat: [...] *ideii greșite [a Papalității] de a face din moldoveni niște latini, de a le impune un episcop latinesc și un cler străin. Dacă atunci s-ar fi lăsat poporului ritul său antic venerabil [adică s-ar fi aplicat prevederile unirii florentine de mai apoi, de la 1439], dacă s-ar fi câștigat pentru unire clerul țării, dacă în fine s-ar fi dat Moldovei primul său episcop de rit grecesc, atunci s-ar fi reușit marea operă, iar istoria românilor ar fi cu totul alta de cum este de fapt [...]* („Episcopia de Siret”, *Revista Catholică*, II (1913), p. 233; pasaj citat de către Anton Despinescu, în „Episcopia romano-catolică de Siret. Prima încercare de organizare bisericească de rit roman în principatul medieval al Moldovei”, în *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală*, II, pp. 461-471, aici la pp. 465-466).

După Pál Engel (1938-2001), impus din anii 1990 drept cea mai importantă figură academică maghiară pentru istoria medievală a românilor, situația acestora în Ungaria spre 1300 exprima o contradicție (*Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, ediție Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006). Astfel, din titlul subcapitolului „Români” (pp. 144-146), al capitolului al VIII-lea, *Ultimii Arpadieni (1242-1301)* (pp. 127-151), unul din editori, A.A. Rusu, a inserat o notă: *Autorul are îndoieli serioase în privința faptului că românii sunt cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei medievale, cum arată și plasarea lor la urma enumerării popoarelor care locuiau aici. Poziția sa rămâne, în esență, una imigraționistă, exprimată deschis sau echivoc și în alte pasaje ale lucrării. Nu vom confrunta*

la acest subcapitol toate opiniile autorului cu cele ale istoriografiei românești. Observăm doar inconsecvența sa, în afirmarea unor teze tradiționale ale istoriografiei maghiare privitoare la români, concomitent cu recunoașterea sau măcar luarea în considerare, în premieră, a unor opinii consacrate ale istoricilor români). După Engel, pe de o parte, sursele (începând cu Anonymus) și moștenirea provinciei romane a Daciei, pledează pentru „continuitatea românilor”. [...] Pe de altă parte însă, întrucât acceptăm această ipoteză, se ivesc dificultăți foarte serioase. Întâi, pe când, înainte de Reformă, orice alt locuitor al Transilvaniei fusese catolic, românii erau ortodocși. Urmau ritul slav vechi și mai marele lor bisericesc, până la sfârșitul secolului al XIV-lea, a fost patriarhul din Ohrida (Macedonia) [A trebuit adăugată – probabil de către celălalt editor al traducerii în română, I. Drăgan – următoarea notă: Nu cunoaștem pe ce bază documentară se întemeiază opinia autorului (vechea problemă a dependenței Țărilor Române de Patriarhia/Arhiepiscopia din Ohrida, se datorează de fapt unor falsuri din secolul al XVI-lea, realizate în timpul disputelor între Ohrida și Marea Biserică pentru întâietate greacă în lumea dunăreană stăpânită de Imperiul Otoman; Mihai Maxim, „Les relations des Pays Roumains avec l’archevêché d’Ohrid à la lumière de documents turcs inédits”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XIX (1981), 4, pp. 653-671)]. Engel continua: Ca să explicăm această deosebire de religie, bătătoare la ochi, ar trebui să presupunem că românii erau ortodocși deja atunci când a început venirea maghiarilor și convertirea lor la creștinism. Dar nu s-au putut descoperi, în regiune, urmele ortodoxiei timpurii [între timp a fost identificată și cercetată, chiar la Alba Iulia, așa-numita biserică – de influență bulgară – a lui Hierotheus (Marcu Istrate, „Biserica din secolele X-XI”, pp. 93-128)]. În Hunedoara, cunoaștem biserici românești dintre care, unele își au originea în secolul al XIII-lea, dar în alte părți nu știm de biserici sau mănăstiri atât de vechi. Concomitent, încasatorii papali de impozite au găsit în Transilvania între 1332 și 1337 sute de parohii catolice și nu puține dintre ele sunt active încă astăzi (pp. 144-145).

În încheierea subcapitolului (după precizarea: Putem fi siguri că în Transilvania a existat populație românească cu mult înainte de Anonymus și dacă el a crezut că aceștia au fost locuitorii cei mai vechi, nici numărul lor nu a putut fi neînsemnat), Engel a trecut în revistă principalele zone românești din Transilvania (Făgărașul și Hațegul), precizând: [...] În alte părți ale Transilvaniei însă, trebuie să fi fost foarte puțini, deoarece regele Andrei al III-lea, în 1293, crezuse că ar fi posibil ca „pe vlahii care trăiesc pe moșiile nobililor și ale oricui altcuiva” să-i adune la un loc pe micul lui domeniu de la Cunța (Székes) (lângă Alba Iulia) [...] (Regatul Sfântului Ștefan, p. 146). Ediția română a cerut astfel o notă: Identificarea autorului, care apare doar în ediția engleză, este eronată: „Armeni”. Interpretarea, în acest sens, a conținutului izvoarelor, se face, după cunoștințele noastre, prima oară. În ediția maghiară, autorul utilizează denumirea Székes, din comitatul Alba, fără să o localizeze. Echivalarea cu Cunța apare la Jakó, Zs., *Erdélyi Okmánytár. I (1023-1300)*. Budapest, 1997, p. 300, nr. 520, dar editorul atrage atenția că documentul are autenticitate îndoielnică. În actul amintit (MOL, DL 31059), editat întâia oară în *Urkundenbuch-ul sașilor transilvăneni* (I, no. 264, p. 195), pasajul în discuție, citat și de Engel (Regatul Sfântului Ștefan, p. 146, nota 27), era: [...] *Universos Olacos in possessionibus nobilium vel quorumlibet aliorum residentes ad predium nostrum regale Szeces vocatum ordinasemus revocari, reduci et etiam compelli* [...]. Adică, valahii erau „convocați” de rege (7 noiembrie 1293).

Dacă afirmația citată a lui Auner poate fi acceptată în pofida anacronismului florentin implicat („dinspre” 1439 spre 1370), lătinizarea fiind eroarea greacă majoră a Papalității, considerațiile lui Engel implică mult mai multe „nuanțe”. Unele pot fi deslușite mai jos.

O cronică anonimă (adică o listă a regilor Ungariei), redactată – după copistul ei de la 1498 – din porunca lui Matia Corvin (prima dată la 1464 și apoi la 1486), aduce o nuanță esențială – dat fiind și caracterul lapidar al cronicii – în istoria începuturilor ungare ale Transilvaniei: Álmos, tatăl lui Arpád, nu a putut ocupa *Pannonia* deoarece a fost *ucis la hotarul Ardealului de ruteni și bracci și valahi*. Identitatea „criminalilor”, nu și locul unde „nelegiurea” se produsese, fuseseră – astfel aparent – omise din *Cronica pictată de la Viena*, începută din porunca lui Carol-Robert și terminată sub Ludovic, care se încheia – imediat – după *lupta de la Posada* (pe baza citării lui Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 40, nota 5, în *Képes krónika* [Cronica pictată], ediție Ibolya Bellus, Budapest, 1986, p. 43). Redăm textul cronicii (MOL, P 108 Hg. Esterházy-levéltár[Arhiva Familiei Esterházy], *Repositorium*, rep. 71, no. 13. pp. 371-380) după ediția onestă a lui Gábor Mikó („Élt-e valaha Szent István fia, Ottó herceg? Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúskodása” [A trăit vreodată ducele Otto, fiul Sfântului Ștefan? Mărturia unei cronici pierdute din secolul al XV-lea], *Történelmi Szemle*, LVI (2013), 1, pp. 1-22, la pp. 17-22, apariția acelor *ruthenos et braccos et valachos*, cei care l-au omorât „pe Ardeal” pe Álmos, fiind corect subliniată la p. 14).

Alia descriptio de origine Regum Hungariae, in fine decreti Mathiae regis anni 1464 in pergameno denotata, circa impressum decretum eiusdem Mathiae regis anni 1486 introligati. Hoc, prout sequitur, modo habetur.

Sequitur de regibus

*Item in secundo ingressu Hungarorum in Pannoniam primus, et principalis ac diciores fuit inter alios capitaneos Arbath filius Almi, cuius mater, scilicet Almi, dum cum eodem pregnant esset, in somno eius dictum fuit ei, quod de lumbis eius gloriosi reges et duces propagarentur, quod postea successivis temporibus ita factum fuit. Nam sancti reges et duces Hungariae, videlicet Stephanus, et Ladislaus ac Emericus etc. de fructu ventris eiusdem mulieris processerunt. Et quia somnium in lingua Hungarica Alom dicitur, ideo Almus vocatus est. Ipseque Arpad et sui prodecesores utebantur quadam speciale dignitatem in Scitia, et hanc habuit ipsius generatio dignitatem, ut unus de ipsa generatione in expeditione exercituali cum sua turma anteiret, in reditu vero retrocederet, et illa etiam utebatur ipse Arpad, dum cum exercitu in Panoniam veniebat, et etiam obtenta Panonia semper taliter usus est, et propter hanc dignitatem meruit eligere primum locum habitationis in Panonia, videlicet montem Noe prope Barok hegl, et ibi fixit castrum suum tanquam primus dux, postea scilicet rex Stephanus, qui de ipso Arpad processit, sedem Albensem prope eundem locum fundatam, quod est sedes seu locus coronationis omnium regum Hungariae propter electionem primi capitanei seu ducis rationibus ex predictis, a quo Arpad progeniti sunt omnes reges et duces Hungariae tempore usque Mariam reginam filiam ducis Ludovici, in ipsa enim defecit semen ipsius Arpad. **Almus pater ipsius Arpad in metis Erdel per ruthenos, et braccos et valachos in prelio est occisus, non enim potuit Panoniam introire.***

Generaciones regum et ducum Hungarorum incipiendo ab avo Athile regis. Thorda genuit Bendegwz, Bendegus genuit Athilam, Athila genuit Chaba et Aladarium, Aladarius sine haerede decessit, Chaba vero genuit <Ed et> Edemon, et Edemon absque prole decessit,

Ed autem genuit Vgek, Vgek genuit Eliud, Eliud genuit Almus, Almus genuit Arpad, Arpad genuit Zolthan, Zolthan genuit Thoxan, Thoxza genuit Geysam et Michaellem, Michael genuit Caluum Ladislaum et Wazol, Wazol per reginam Gesla uxorem sancti Stephani regis et per quosdam iniquos principes per effusiones oculorum et aliorum membrorum mutilacionem interficitur sine haerede, Caluus autem Ladislaus genuit tres filios, Andream, Belam et Leuenthe. Geysa vero genuit sanctum regem Stephanum, nam iste est ille Geysa a quo descendit quartus ab illo, qui primus Panoniam est ingressus, scilicet ab Arpad, et ipse Geysa primus est, qui cepit conuertere gentem Hungaricam ad fidem catholicam.

Item primus ingressus Hunorum in Panoniam fuit in anno Domini CCCCXVII^{mo}, tempore Valentini imperatoris et Celestini pape. Anno autem Domini CCCCXL^o quinto Athila more romanorum est coronatus, ab ingressu vero in Panonia vigesimo octavo anno. Regnavit autem annis XLIII^{or}, ducatum tenuit quinque annis, vixit vero centum XXIII^{or} annis, mortuus est post ingressum anno LXXII°, et ab incarnatione Domini anno CCCCLXXXIX^o, tempore imperatoris Marchiani secundi, et Gelasii pape primi. Secundus ingressus eorundem fuit anno Domini DCCLXVII^o, tempore Constantini imperatoris tercii et Zacharie pape primi. Item in septem cantilenis, quae de septem capitaneis decantari Hungari solebant, de ipso Arpad, quod de montibus niveis plures gemmati fundarentur, et super emissarium habentem cervicem pinguissimam ipse Arpad insideret.

Item Sanctus Stephanus, filius Geise, primus rex Hunorum post conuersionem ad fidem orthodoxam anno Domini millesimo primo coronatus est, et regnavit XLVI annis, et genuit filios, Emericum et Ottonem, plures enim filios habuit, sed nomina eorum propria non exprimuntur, nam filii ipsius sine haerede et sine coronatione decesserunt. Ipse quidem sanctus rex Stephanus obiit anno Domini millesimo XLVII°, in Albensi ecclesia, quam ipse construxit, requiescit. Item post ipsum regnavit Petrus Al~~e~~manus filius Vilhelmi fratris regis Sigismundi Burgundie ex sorore sancti regis Stephani progenitus primo et secundo sex annis. Interfectus est, et sine haerede decessit in anno Domini millesimo LV°. Ipse Petrus priusquam factus est rex, omnem regie serenitatis benignitatem abiecit et theotonicis furoris sevens nobiles Hungarie aspernabatur, bona terre superbo oculo et insatiabili corde cum theotonicis beluina feritate rugiendo et cum latinis nundinum garulitate inmitantibus devorabant. In ecclesia Quinque Ecclesiensi, quam ipse vivens construxerat, tumulatur et coronatus, regnavit tribus annis, tandem occisus est, et sine haerede decessit in anno Domini M^o LIII°. Postea Petrus rex per imperatorem Henricum iterum inducitur et de novo coronatur. Ipse vero Abba banus in monasterio de Saar sepelitur. Item post ipsum Petrum regnavit Andreas primus, filius prefati Calui Ladislai, qui Albus nominatus est, eo quod canus erat quando coronatus est, XV annis, et genuit duos filios, Salamonem et David. Interfectus est autem anno Domini MLX^{mo} nono, sepultus est autem in ecclesia Aniani, quae vocatur Thihan iuxta lacum Balaton, quam ipse vivens construxit.

Item post interfectionem Andreae Albi regnavit Bela, Belyn dictus, tribus annis, frater eiusdem Andreae, qui genuit tres filios, duos in Polonia, videlicet Geysam et Ladislaum, et unum in Hungaria, scilicet Lampertum. Obiit autem anno Domini MLXXII^o, sepultus est in Saxard, quam ipse vivens construxerat.

Item post mortem Belae <regnavit> Salomon, filius Andreae Albi, XI annis, qui coronatus fuit adhuc vivente patre eius, sed post obitum Belae per imperatorem Henricum suum fuit inductus, et denuo coronatus, et regnavit usque ad coronationem Geysae

regis primi. De anno obitus istius Salamonis ignoratur, quia in partibus Stirie tempore Colomani filii Geyse in regione defunctus est, iacet in civitate Pole, in Stiria.

Item sub imperio eiusdem Salamonis, ipso Salamone expulso et vivente, regnavit Geysa primus filius Belae dicti Belyn tribus annis, et genuit duos filios, Colomanum et Almun, obiit anno Domini MLXXXVI^o, sepultus est in ecclesia Waciensi, quam ipse vivens edificaverat.

Item post ipsum regnavit Ladislaus rex, filius eiusdem Belae Belyn sub imperio dicti Salamonis, XIX annis, sine prole decessit in anno Domini M^o IC^o. De cuius manu in Alba Regali Salamon in habitu monachali inter alios pauperes sumpsit elemosinam, et requiescit in Varadino in ecclesia beatae Mariae virginis, quam ipse adhuc vivens construxerat.

Item post ipsum regnavit Colomanus filius Geyse primi, filii Belae primi annis XVIII°, mensibus sex, diebus quinque. Sub cuius imperio multa mala sunt perpetrata, nam ipse excerauerat Almun ducem et filium eius Belam, et genuit duos filios Ladislaum et Stephanum, vivente adhuc Salamone et religione, qui intravit religionem tempore Sancti Ladislai regis, et visus est in Hungaria tempore istius Colomani, amplius non est visus in Hungaria. Obiit autem iste Colomanus anno Domini M^o C^o XVII^{mo}, et in ecclesia Albensi tumulatur.

Item post ipsum regnavit Stephanus, filius eius annis XVIII°, sine haerede decessit in anno Domini M^o C^o XXXV°, et sepultus est in Waradino.

Item post ipsum regnavit secundus Bela Cecus, filius Almi ducis, filii Lamperti ducis, filii primi Belae regis Belyn dicti IX annis, mensibus XI, diebus XII, et genuit quatuor filios, Geysam, Ladislaum, Stephanum et Almun, et obiit anno Domini M^o C^o XL° quinto, et in ecclesia Albensi requiescit.

Item post ipsum regnavit Geysa, filius eius annis XX^{ti}, mensibus tribus, diebus quindecim, et genuit filios quatuor, Stephanum, Belam, Arpad et Geysam. Obiit in anno Domini M^o C^o LX°, et in ecclesia Albensi sepelitur.

Item post ipsum regnavit Stephanus tercius, filius eius annis XI, mensibus novem, diebus tribus. Sine haerede decessit in anno Domini M^o CLXII^o, in ecclesia Strigoniensi requiescit.

Item sub imperio istius Stephani regis dux Ladislaus, filius Ceci Belae, usurpando sibi coronam, regnavit dimidio anno, obiit aliter anno Domini M^o C^o LXII°, cuius corpus Albe quiescit.

Item dux Stephanus frater eiusdem Ladislai, filius dicti Belae Caeci sub imperio eiusdem Stephani regis tercii, mortuo eodem Ladislao fratre suo, usurpavit sibi coronam, et regnavit quinque mensibus. Istos ambos fratres Lucas Strigoniensis excommunicaverat, et periculum citissimum eis predixerat, eo quod se illegitime coronari fecerunt, et sic factum fuit. Idem autem Stephanus obiit in dicto anno, anno Domini M^o CLXXIII^o, cuius corpus Albe quiescit.

Item post ipsum tercius Stephanum regnavit Bela tercius, frater eius, filius scilicet Geyse secundi, annis XXIII, mense uno, diebus novem, et genuit duos filios, Emericum et Andream. Obiit in anno Domini M^o CLXXXVI^o. Cuius corpus Albe sepultum est. Item post ipsum regnavit Emericus, filius eius annis octo, mensibus septem, diebus sex, et genuit filium Ladislaum. Obiit autem anno Domini M^o CC^o III°, et in ecclesia Agriensi sepelitur.

Item post ipsum regnavit Ladislaus, filius ipsius mensibus sex, diebus duobus. Sine haerede decessit in eodem anno, quo pater eius mortuus est etc. Alba quiescit.

Item post ipsum regnavit Andreas, filius Belae Ceci, annis XXX, et genuit filios, Belam, Colomanum, Andream et beatam Elizabeth de prima uxore, de secunda vero uxore, filia videlicet marchionis Estensis, genuit Stephanum, patrem Andreae tercii, qui de Venetiis dicebatur, eo quod Stephanus rex eundem genuerat ex filia cuiusdam civis Wenetiensis, cuius auxilio idem Andreas rex venerat in Hungariam. Obiit autem iste Andreas in anno Domini M^o CCXXXIII^o, et in ecclesia Waradiensi sepelitur.

Item post ipsum regnavit Bela quartus, filius eius annis triginta tribus, et mensibus septem, genuitque duos filios Stephanum et Belam, ac obiit anno Domini M^o CCLX^o VIII°, cuius corpus Strigonio, apud fratres minores in ecclesia beatae Mariae virginis, quam ipse vivens construxerat, requiescit.

Item post ipsum regnavit Stephanus quartus, filius eius duobus annis, et genuit filium Ladislaum et filiam Mariam, quae fuit nupta Carolo Claudio filio Caroli Magni, qui etiam ex donacione ecclesiae Romani fuit rex Siciliae, de qua genuit Carolum Marcellum, quam Carolus Marcellus ex filia imperatoris Rudolphi Clementius nomine genuit Carobertum, quasi Carolum Robertum, quem Hungaria vocavat Carolum. Obiit autem iste Stephanus quartus anno Domini M^o CCLXX^o, cuius corpus in insula Budensi requiescit.

Item post ipsum regnavit Ladislaus, filius eius annis XVI, qui est occisus sub excomunicacione per comanos quibus adhererant in suo tentorio. Decessit sine haerede anno Domini M^o CC^o LXXXVII^{mo}.

Item post ipsum regnavit prefatus tercius Andreas de Veneciis annis decem, qui decessit sine haerede anno Domini M^o CCC^o, et sepultus est Bude, in ecclesia beati Joannis Evangeliste, apud fratres minores. [!]

Item post ipsum regnavit Carolus predictus, qui ex progenie quarti regis Stephani processit, sicut superius tactum est, XLII annis, et genuit sex filios, unum Colomanum episcopum Jauriensem, quem habuit de concubina, quam acceperat de insula magna Danubii, tandem de domina Elizabeth, filia Ladislai regis Polonorum, tercia scilicet sua coniuge genuit Carolum et Ladislaum, qui Carolus in eodem anno, quo natus est, Ladislaus vero quinto post suam nativitatem decesserat. Postea de eadem domina item genuit Ludovicum, Andream, ducem Calabriae et Stephanum. De primis autem duabus uxoribus, scilicet de domina Maria, filia Cazmerii regis Polonie, et Beatrice, sorore regis Bohemorum proles non habuit. Obiit anno Domini M^o CCC^o XLII°, et in ecclesia Albensi sepelitur.

Item sub imperio istius Caroli inducitur Venceslaus, filius Venceslai regis Bohemorum, quem Hungaria Ladislaum vocaverat, regnavit tribus annis, postea per patrem reducitur ad Bohemiam.

Item ipso Venceslao reducto dux Bavarie per quosdam prelatos et barones inducitur et coronatur. Sub imperio eiusdem Caroli regnavit tribus annis, tandem per Ladislaum Waywodam Transilvanum captus et spoliatus expellitur, et sic corona ipsa per Ladislaum Waywodam restituta est, Matheoque de Trenchinio defuncto ipse Carolus usque finem vite sue faeliciter regnavit.

Item post ipsum Carolum regnavit Ludovicus, filius eius annis XLI, qui proles masculinos non habuit, sed filias, videlicet Mariam, Hedwigam et alias, obiitque anno Domini M^o CCC^o LXXXII°, cuius corpus in ecclesia Albensi tumulatur.

Item post ipsum regnavit Sigismundus rex, filius regis Bohemorum cum predicta domina Maria regina coniuge sua filia dicti Ludovici regis, ipsaque Maria regina sine prole de-

functa est. Ipse Sigismundus duxit in uxorem filiam Fredrici comitis Cilie Barbara nomine, de qua genuit filiam Elizabeth, quam postea dedit Alberto duci Austriae in uxorem. Idemque Sigismundus de voluntate prelatorum, baronum et nobilium regis Hungarie fuit electus in regem, quia ius legitimum non habuit, et ipse Sigismundus cum uxoribus regnaverat Lta quinque annis, obiit autem anno Domini M^o CCCC^o XXXVII^{mo}. Cuius corpus in Varadino sepultus est.

Item post Sigismundum regnavit Albertus rex, gener eius tribus annis, et genuit filium Ladislaum, et obiit anno Domini M^o CCCC^o XL°, et in ecclesia Albensi sepelitur. [!]

Item post ipsum regnavit filius eius XIX annis, qui post mortem patris natus est, et eodem anno coronatus, sine haerede Prage decessit in anno Domini M^o CCCC^o LVII°. Cuius corpus suffocatum in testiculis per regem haereticum Georgium de Podiebrad, successorem ipsius Prage in ecclesia sancti Venceslai Prage est sepultum.

Item sub regimine istius Ladislai regis ipso parvulo existente, inducitur Wladislaus rex Poloniae voluntate quorundam prelatorum et baronum, et sine coronatione regnavit annis quinque, qui in quodam conflictu cum Thurcis habito penes mare interiit anno Domini M^o CCCC^o XLIII°.

Item post decessum istius regis Polonorum, sub imperio eius Ladislai regis magnificus Johannes de Hunvoad, tunc waywoda Transilvanensis cum voluntate Hungarorum in gubernatorem regni eligatus, et octo annis gubernavit. Obiit autem anno Domini M^o CCCC^o LVI°, cuius corpus Albe Gywle quiescit, et tempore gubernationis eiusdem Johannis waywode predictus Ladislaus rex, filius Alberti regis inducitur in Hungariam, et tandem rex Bohemorum est effectus.

Item post mortem istius Ladislai regis Mathias rex filius predicti gubernatoris cum voluntate Hungarorum in regem eligitur, qui tunc in captivitate gubernatoris Bohemorum Georgy de Podiebrad detinebatur, tandem summa multorum millium florenorum, videlicet octoginta millia florenorum est eliberatus, cuius filiam habuit in uxorem, coronatus in civitate Alba Regali, magna feria quinta anno Domini M^o CCCC^o LXIII°.

După istoriografia maghiară, oscilând – precum cea română – între textul *Cronicii pictate* și rândurile – și mai celebrului – *Anonymous*, ucigașii lui Álmos († c. 892) ar fi fost fie pecenegii (Kristó), fie apropiații fiului său, Arpád († c. 907), crima fiind astfel parte dintr-un ritual sacrificial *păgân* de înlocuire a conducătorului (Engel). S-a avansat și opinia că Álmos a murit de fapt în *Pannonia*, întrucât – după *Anonymous* – maghiarii, care trecuseră Carpații Nordici, încă nu ajunseseră la hotarul *Ardealului* (subiectul la V. Spinei, *The Romanians and the Turkic People North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, VI), Leiden-Boston-Köln, 2009, p. 72). Astfel, noutatea adusă de cronică huniadă (după cum a subliniat Mikó, singura sursă, alături de cronică lui Jakob Unrest și de predica lui Oswald Laskai, ambele de la sfârșitul aceluiași secol al XV-lea, în care a fost amintit Otto, fiul Sfântului Ștefan), este sporită de folosirea unui termen arhaizant *bracci*, adică *blachi* (la *Anonymous*) pentru *valahii/ români*, *Anonymous* distingând – în plus – și între *blachi* și *păstorii romanilor* care locuiau în *Pannonia* ([...] *terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum* [...]; ediția maghiară: *Gesta Hungarorum*, ediție Emil Jakubovich, Dezső Pais în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, editor-general Imre Szentpétery, Budapest, 1937, pp. 13-118, la p.

54. Álmos, cu vulturul-călăuză Turul pe scut, în *Cronica pictată de la Viena*

45; în ediția română: *Gesta Hungarorum* (= *Fontes Historiae Daco-Romanorum*, I), ediție Gh. Popa-Lisseanu, București, 1937, p. 32). Două posibilități apar astfel: 1. Cronicarul lui Matia Corvin, cel mai mare promotor (*ungar*) al romanității *valahilor* (datorită originii tatălui său, Iancu de Hunedoara), l-a citit pe *Anonymous*, traducându-i pe *păstorii romanilor* prin *valahi*. 2. Cronicarul a avut acces la o sursă mai veche, pierdută astăzi (partea introductivă a cronicii sale fiind și cea mai bogată în detalii), în care apăreau numai rutenii și *braccii* drept ucigașii lui Álmos. Ne(mai)înțelegând ce însemnau *braccii*, i-a adăugat și pe *valahii* din Transilvania în rândul asasinilor. În orice caz, datorită folosirii termenului *Erdel* pentru Ardeal este sigur că el a avut acces la *Cronica pictată de la Viena*, unde crima era plasată în patria Ardeal ([...] *Huius autem pater* [al lui Arpád] *Almus in patria Erdelw occisus est, non enim potuit in Pannoniam introire* [...]), dar și la o altă sursă, întrucât cronicarul huniad așeza moartea în hotarul Ardealului ([...] *Almus pater ipsius Arpad in metis Erdel per ruthenos, et braccos et valachos in prelio est occisus, non enim potuit Panoniam introire* [...]); pasaje citate de Mikó, în „Élt-e valaha Szent István fi a, Ottó herceg?”, p. 14). Era o sursă pe care – în mod evident – a considerat-o mai credibilă decât *Cronica pictată* angevină. La fel de sigur este și că fie Matia, fie Carol-Robert/ Ludovic, fabula: primul în favoarea *valahilor* din Ardeal, cel/ cei din urmă în defavoarea *valahilor* din patria <ungară> a Ardealului. Iar cronicarul „lui Matia” mai preciza și că Álmos fusese răpus în luptă [dreaptă]: *in prelio*.

2. Principele și voivodissa

La 1920, la Roma zăceau uitate câteva izvoare⁵⁴⁹. Au fost atinse în scris în 1944-1945 și apoi pierdute, cu acordul – voit-nevoit – al celui care le găsisese, Ștefan Pascu, bursier la Roma (1939-1942), „om al schimbării” (1945-1948), *paria* (1949/1953-1954/1955), favorit (1955-1968) și zeu al regimului comunist (1968-1986/1989), iar în final un „dizgrațiat” (1986/1989-1998)⁵⁵⁰. „Istoria modernă” a acestor izvoare⁵⁵¹ întregește soarta *valahilor romani* de la 1345.

Prima sursă era o altă scrisoare a papei Ioan al XXII-lea către Basarab, tot din anul 1327, din 12 aprilie, la două luni după precedentul său mesaj⁵⁵².

Dilecto filio nobili viro Bazarab, Woywoda Transalpino. // Festiva nuper mentis et animi exultatione percepimus, quod tu, fili, ex hoc utique filius benedictionis et gratie, tendens per Beata gratificationis obsequium ad salutis et glorie perennis excelsa, dirigis tue considerationis affectum ad cultum in ipsis partibus Catholice fidei ampliandum. Itaque nobilitatem tuam precamur et monemus, quantum affectuose possumus in Domino Iesu Christo, quatenus Divine contemplationis et miserationis intuitu ac Nostri et Apostolice Sedis obtentu, conceptum laudabilem huiusmodi pii et meritorii operis sic in actum probabilem proferas et ferventibus studiis in votum, actore Domino, perducas effectum, quod super hoc sedulitatis tue labor impensus in exaltationem divini nominis et animarum salutem, per te benivola intentione conceptam, patenter eluceat et preter eterne retributionis premium quod mereri poteris, benivolentiam Nostram et prefate Sedis oportunitatibus tuis adesse propitiam, cum incemento fame tue multiplici merito gratuleris. Datum Avinione, II, idus aprilis, anno unedecimo (Avignon, 12 aprilie 1327)⁵⁵³.

Era tot o enciclopedică, precum cunoscuta scrisoare din 1 februarie 1327⁵⁵⁴. În registrul papal⁵⁵⁵, drept scrisoare model a fost așezată cea trimisă lui Toma

⁵⁴⁹ „Surprizele” pot fi mult mai numeroase, motiv pentru care se cuvine aici prudență.

⁵⁵⁰ A se vedea Șt. Pascu, *Scrieri istorice*, ediție Nicolae Edroiu, București, 2014; *Personalități ale Universității Babeș-Bolyai*, II. Ștefan Pascu, editor Mihai T. Nicoară, Cluj-Napoca, 2015.

⁵⁵¹ „Contribuțiuni documentare”, pp. 149-220 (reeditat în Pascu, *Scrieri istorice*, pp. 5-48).

⁵⁵² ASV, Reg. Vat. 82. 1328-1329, f. 5^r (1 februarie 1327; editat în VMHH, I, no. 790, p. 513; documentul a fost republicat în *Acta Ioannis PP. XXII (1317-1334)* (=Fontes, III, 7-2), editor A.L. Tăutu, Roma, 1962, no. 92, pp. 182-183; tradus apoi în DRH, D, I, no. 17, pp. 39-40).

⁵⁵³ ASV, Reg. Vat. 114. 1326-1328, f. 61 (156)^{r-v}. Semnalat de Pascu („Contribuțiuni documentare”, p. 165), actul, omis din DRH, D, a fost editat – fără menționarea lui Pascu – în *Acta Ioannis PP. XXII* (no. 92-a, pp. 183-184). Din acel volum roman (1962), lipsesc însă actul de refondare al Episcopiei *Milkoviei* (1332) și răspunsul papei Ioan al XXII-lea (1331) la mesajele lui Carol de după *Posada*, incluse – la 1977 – în DRH, D, I (nos. 21-22, pp. 44-47).

⁵⁵⁴ VMHH, I, nos. 788-790, pp. 512-513. Vezi și trimiterile și notele din DRH, D, I, p. 40.

⁵⁵⁵ ASV, Reg. Vat. 114, f. 61 (156)^{r-v}. În general, asemenea detalii au trecut neobservate.

Szécsenyi⁵⁵⁶, voievodul Transilvaniei (în februarie modelul fusese dat de misiva adresată lui Salomon, comite de Brașov). Alături de Szécsenyi și Basarab, precum în februarie⁵⁵⁷, Ioan al XXII-lea le-a scris și lui Mikud (Mikcs Ákos), banul Slavoniei⁵⁵⁸, și lui Salomon⁵⁵⁹ (toți patru fiind numiți *principi* de către papă în februarie⁵⁶⁰). Venea apoi scrisoarea către regele Carol-Robert⁵⁶¹ și – cu ea drept model – cele adresate lui Alexandru⁵⁶², magistrul curiei, Nicolae⁵⁶³, comite de Bratislava, Ioan⁵⁶⁴, *comite* (de fapt castelan) de Buda, Paul⁵⁶⁵, ban de Mačva, Mihail⁵⁶⁶, comitele secuilor, Egidiu⁵⁶⁷, comite de Borkoth, și *mutatis mutandis* [astfel în text] *dilecto filio nobili viro Domenico, Principi milicie ceterisque nobilibus Principatus Siculorum Regni Ungarie*⁵⁶⁸.

Pe de o parte, noul document arăta că relația dintre Basarab și papa Ioan al XXII-lea nu fusese deloc accidentală ori contextuală⁵⁶⁹. Actul accentua îndoielile istoriografice transmise de reținerile papei față de versiunea lui Carol asupra evenimentelor de la 1330 și a faptelor *schismaticului* Basarab⁵⁷⁰.

⁵⁵⁶ Fidelul lui Carol la M. Wertner, „Szécsényi Tamás erdélyi vajda (1299-1354)” [Toma Szécsényi, voievodul Transilvaniei (1294-1354)], *Erdélyi Múzeum*, X (1893), 3, pp. 119-134; A.W. Kovács, „Szécsényi Tamás erdélyi vajda familiárisairól” [Asupra familiarelor lui Toma Szécsényi, voievod al Transilvaniei], *Erdélyi Múzeum*, LXVII (2005), 3-4, pp. 78-85.

⁵⁵⁷ ASV, Reg. Vat. 82, f. 5^r; 114, f. 61 (156)^{r-v} (1 februarie, 12 aprilie 1327). Caracterul „colectiv” al mesajelor pontificale a fost remarcat de către Maria Holban („Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină”, *Studii. Revistă de Istorie*, XV (1962), 2, pp. 315-348, la p. 320). Holban nu a mai discutat însă a doua scrisoare a papei.

⁵⁵⁸ Un alt pilon angevin: Éva Halász, *A szlavón hercegek és bánok 14. századi oklevéladó tevékenysége (1323-1381)* [Activitatea ducilor și banilor Slavoniei din secolul al XIV-lea ca emitenți de documente (1323-1381)] (teză de doctorat), Budapeșt, 2008 (ELTE), pp. 76-95.

⁵⁵⁹ A se vedea Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457* [Prosopografia laică a Ungariei. 1301-1457], Budapeșt, 2000² (ediție digitală) [I-II (1996-2000)], *sub voce*.

⁵⁶⁰ Vezi VMHH, I, nos. 788-790, pp. 512-513; *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92, pp. 182-183.

⁵⁶¹ ASV, Reg. Vat. 114, f. 61 (156)^v. Reținem astfel – și aici – ordinea înregistrării mesajelor.

⁵⁶² Engel, *Magyarország világi archontológiája*, I-II, *sub voce*: i.e. Köcski Sándor (1324-1328).

⁵⁶³ Engel, *Magyarország világi archontológiája*, I-II, *sub voce*: i.e. Treutel Miklós (1323-1349).

⁵⁶⁴ Engel, *Magyarország világi archontológiája*, I-II, *sub voce*: i.e. Druget(h) János (de la 1323).

⁵⁶⁵ Vezi Engel, *Magyarország világi archontológiája*, I-II, *sub voce*: i.e. Garai Pál (1320-1328).

⁵⁶⁶ Absent însă din Engel, *Magyarország világi archontológiája*, I-II, *sub voce*: Székely ispán.

⁵⁶⁷ Și funcția este necunoscută, lipsind din Engel, *Magyarország világi archontológiája*, I-II.

⁵⁶⁸ ASV, Reg. Vat. 114, f. 61 (156)^v. Personaj neremarcat – în mod evident – de către Engel.

⁵⁶⁹ S-a vorbit despre ea inclusiv în termeni de *flirt* (Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, p. 208).

⁵⁷⁰ DRH, D, I, no. 21, pp. 44-45. Cf. aici inclusiv S. Iosipescu, „Bătălia de la Posada (9-12 noiembrie 1330). O contribuție la critica izvoarelor de început a Principatului Țării Românești”, *Revista Istorică*, NS, XIX (2008), 1-2 [2009], pp. 59-82, cu precădere la pp. 64-65.

Pe de altă parte, completa – tocmai în zona viitoarei Moldove și a viitorilor *ceangăi*⁵⁷¹ – rețeaua angevină de *principi* (Toma al Transilvaniei, Salomon al Brașovului, Basarab al *Transalpinei*, Mikud al Slavoniei) cu *Dominic al secuilor*. Adăuga administrației regale ungare – între Secuime și *miliția nobililor secui* (i.e. de peste munți⁵⁷²) – și necunoscutul Comitat de *Borkoth*⁵⁷³.

În aceste condiții, Pascu doar a semnalat sursa⁵⁷⁴. Nu a mai intrat în detalii care puteau duce la – alte – întrebări la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial⁵⁷⁵. Pascu mai avea oricum încă o sursă necunoscută anterior.

Al doilea izvor major identificat de Pascu o privea pe o doamnă a Țării Românești: *Clara de Ungaria, Wayuodissa Vlachie*. Astfel i se adresa papa Inocențiu al V-lea (1352-1362), urmașul lui Clement al VI-lea (1342-1352), pe 8 august 1360⁵⁷⁶. Informația în sine nu avea nimic spectaculos. Clarei i se acorda o iertare completă de păcate (*absolutione plenaria*) în șir cu alți *nobili* și *nobile*⁵⁷⁷. Se mai preciza că ea era din dioceza Transilvaniei. Țara Românească de rit *latin* a ținut de aceasta până la apariția Episcopilor de Argeș

⁵⁷¹ Pe un ton echilibrat (dar cu sensibilități), vezi Robin Baker, „Magyars, Mongols, Romanians and Saxons: Population Mix and Density in Moldavia, from 1230 to 1365”, *Balkan Studies* (Thessaloniki), XXXVII (1996), 1, pp. 63-76; Idem, „On the Origin of the Moldavian Csángos”, *Slavonic and East-European Review*, LXXV (1997), 4, pp. 658-680; Ferenc Pozsony, Péter Csermely, *The Hungarian Csangó of Moldova*, Budapest, 2006, pp. 9, 20-29.

⁵⁷² „Altminteri”, ei ar fi „patrulat” prin Transilvania. Iar scrisorile papale din 12 aprilie le completau pe cele din 1 februarie pentru extinderea credinței și *exterminarea infidelilor*, după respingerea atacului tătar din 1326 (Peter de Duisburg, *Cronica terre Prussie*, ediție Max von Töppen, în *Scriptores Rerum Prussiacarum* (Leipzig), I (1871), pp. 21-219, la p. 183).

⁵⁷³ Care nu putea fi așezat în interiorul Transilvaniei între scaunele și comitatele cunoscute (vezi – chiar înaintea studiului lui Pascu – și Ioan Moga, „Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, X (1945), pp. 55-148).

⁵⁷⁴ „Ca și când” ar fi fost de-a dreptul una banală („Contribuțiuni documentare”, p. 165).

⁵⁷⁵ „A doua scrisoare de la 1327 nu a fost folosită de istoriografia maghiară (inclusiv de Györffy la 1964). Neinclusă în VMHH, I, sursa lipsește și din AO, XI. 1327, editor Tibor Almási, Szeged, 1997 (nos. 149-151, pp. 75-76, documentele dintre 9 și 15 aprilie). Cu atât mai puțin surprinde absența referirilor la Borkoth și Dominic din lucrările lui Pál Engel.

⁵⁷⁶ ASV, Reg. Aven. 144. 1359-1360, f. 473^r. Sursa a fost citată greșit sub f. 443 (fie o eroare de copiere, fie o eroare tipografică, 4 și 7 de mână putând fi ușor confundate, cu toate că primul 4 s-a păstrat) de către Ștefan Pascu (în „Contribuțiuni documentare”, p. 176).

⁵⁷⁷ Registrul era unul cu precădere de indulgențe pentru – în special – văduvi și văduve. *Doamna Clara* își păstra însă calitatea monarhică la 1360, altfel decât în actele papale de la 1370. Registrul includea (la final) și misive papale, precum – probabil neîntâmplător – instrucțiunile cruciate pentru Pierre de Thomas, fost legat pontifical în Serbia lui Dușan și la Constantinopol (f. 563^r; 12 octombrie 1360; la Setton, *The Papacy and the Levant*, I, p. 239).

și Severin (1381-1382)⁵⁷⁸. Subordonarea era cunoscută din porunca lui Vladislav I din noiembrie 1369 către supușii săi *catolici* de a asculta de sufragantul trimis în vizitațiune de episcopul Transilvaniei⁵⁷⁹. În realitate, fiecare din puținele cuvinte asociate *doamnei Clara* reprezenta o problemă majoră.

De Ungaria însemna din Casa Regală a Ungariei⁵⁸⁰, din *Burbonii din Ungaria*. Spre 1840, aceasta era la Argeș originea soției lui *Negru Vodă*⁵⁸¹. La fel se știa despre soția *întemeietorului* (*din sângele Sfântului Ludovic*) – tot pe filieră franceză, tot pe la 1840, dar și cu Nicolae Bălcescu drept ghid și tălmăci – la Tismana⁵⁸². Iorga și Drăghiceanu cunoșteau aceste mărturii la 1920⁵⁸³.

La 15 luni de la oficializarea Mitropoliei *Ungrovlahiei* (mai 1359), de rup-tura de Ungaria și de *catolicism* (pentru istoriografia română)⁵⁸⁴, papa o recunoștea pe Clara drept *wayuodissa*, forma monarhică feminină a voievo-

⁵⁷⁸ În comparație: C. Auner, „Episcopia catolică a Severinului”, și „Episcopia catolică a Argeșului”, în *Revista Catolică* (București), II (1913), pp. 47-62; III (1914), pp. 439-451.

⁵⁷⁹ DRH, D, I, no. 56, pp. 98-99 (25 noiembrie 1369). În ediția românească din 1966 (DRH, B, I, no. 3, pp. 12-13) s-a folosit – ca în *Hurmuzaki*, I-2 – o transcriere din anii 1700 (Ignác Batthyáni, *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium*, III, Kolozsvár, 1827, p. 217), nu originalul ca la 1977 în DRH, D (Biblioteca *Batthyaneum*, Alba Iulia, *Gyulafehérvári káptalan levéltára* [Arhiva capitlului din Alba Iulia], Erdélyi káptalan [Capitulul Transilvaniei], ladula I, no. 185; copie MOL, Diplomataikai Fényképgyűjtemény [Arhiva fotocopiilor diplomatice] (DF), [no.] 277387). În acea copie, numele tatălui lui Vladislav fusese întregit. *Alexandri* a fost astfel introdus. În original (deteriorat), acesta nu figurase.

⁵⁸⁰ Ea apărea drept *de Ungaria* și la indicii registrului (ASV, Reg. Aven. 144, f. 34^r), precum sfintele prințese arpadiene (Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe*, Cambridge, 2000, pp. 205-209, 214-221, 275-279, 424).

⁵⁸¹ Pentru Michel Bouquet (în *Album valaque. Vues et costumes pittoresques de la Valachie*, Paris, 1843), biserica *Sân Nicoară* era ctitoria soției lui *Negru Vodă*, [...] o principesă catolică, soția primului voevod al Valachiei, *Negru-Vodă*, descinzând ea însăși din *Burbonii Ungariei*, fondă în *Carpați*, singura capelă, închinată cultului, pentru care strămoșii săi duseseră așa de departe în orient gloria armelor lor [...] (cf. aici Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 42).

⁵⁸² [...] *Afirmarea lui Sébastian Rheal* : Résurrection des peuples, citat de d-l Iorga (!) în 1921, privește pe «Michel Bass. I-er Ban des Bassiens ... Une inscription et des fleurs delys trouvée dans le monastère de Tismana, temoigne que le Domnu avait épousé une princesse du sang de Saint Louis» // Dacă poate fi luat în considerare acest poet astral, atunci acest mormânt este al lui Mihail, fiul lui Mircea, a cărui mamă era probabil catolică // Și în *Album-Valaque*, vorbindu-se de poarta mănăstirii Tismana : «à la fois le plus ancien et le plus pittoresque des alpes carpathiennes est encore revetu des gloires héraldiques de son illustre maison» (*Burbonii ! din Ungaria*) (Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 44, în legătură cu mormântul lui *Vlaicu*).

⁵⁸³ Pasajele citate mai sus trezesc astfel noi bănuieli legate de interpretările celor doi.

⁵⁸⁴ C.C. Giurescu, „Întemeierea mitropoliei Ungrovlahiei”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVII (1959), 7-10, p. 673-697. În felul său, și acest studiu era o „scriere de temniță”.

dului⁵⁸⁵. Aceasta arăta că prima coroană a Țării Românești – întocmai precum cea (ducală), vrând-nevrând (re)cunoscută, a Moldovei de la 1370⁵⁸⁶ – venise de la Papalitate⁵⁸⁷. Roma nu retrăgea calitatea monarhică a conducătorului unui stat creat de ea, chiar dacă acesta rupsesse legăturile cu Sfântul Scaun⁵⁸⁸. Regii Bulgariei⁵⁸⁹ și a Serbiei⁵⁹⁰ au fost recunoscuți cu aceste titluri de Roma (care le trimisese – în pofida opoziției Ungariei – coroanele după 1202-1203⁵⁹¹) și după ce au revenit sub ascultarea Patriarhiei Ecumenice⁵⁹².

Mai mult, în plan *valah*, titlul *roman* al Clarei a fost păstrat de – în fapt – urmașa ei, <Ker>Ana, soția lui Vladislav I, a cărei *novercă* (adică mamă vitregă conform interpretării majoritare) și model papal la 1370 era Clara⁵⁹³. Ana era *voievodissa Ungrovlahiei* în inscripția în greacă a donației cuplului domnesc (ferecătura icoanei Sfântului Athanasie cel Mare)⁵⁹⁴ pentru Marea

⁵⁸⁵ Vîrtosu, *Titulatura domnilor*, p. 159. Singurul care a folosit sursa identificată de Pascu.

⁵⁸⁶ Jan Sykora, „Poziția internațională a Moldovei în timpul lui Lațcu: lupta pentru independență și afirmare pe plan extern”, *Revista de Istorie*, XXIX (1976), 6, pp. 1135-1151.

⁵⁸⁷ Vezi „problemele” lui Moisescu (*Catolicismul în Moldova*, pp. 31-37, 67-78) cu care Pascu (aici „Contribuțiuni documentare”, p. 184, nota 133) polemiza (la modul diplomatic).

⁵⁸⁸ Spre exemplu: și ca *schismatic* țarul Serbiei rămânea rege (*Acta Innocentii PP. VI*, nos. 86-87, pp. 160-163), deși era prins între ostilitatea Ungariei și adversitatea Bizanțului.

⁵⁸⁹ Robert L. Wolff, „The Second Bulgarian Empire: Its Origin and History to 1204”, *Speculum* (Cambridge MA), XXIV (1949), pp. 167-206; Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 129.

⁵⁹⁰ Gerhard Podskalsky, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien. 865-1459*, München, 2000, pp. 360-361. Ungaria a reușit chiar să amâne cu peste un deceniu primirea coroanei regale de către Serbia prin Sfântul Sava de la papa Honorius al III-lea. Faza „romană” a Serbiei a durat oficial (în pofida discuțiilor) însă numai vreo trei ani (1217-1219), spre deosebire de cea a Bulgariei (1204-1235) ori a Moldovei (1370-c. 1386).

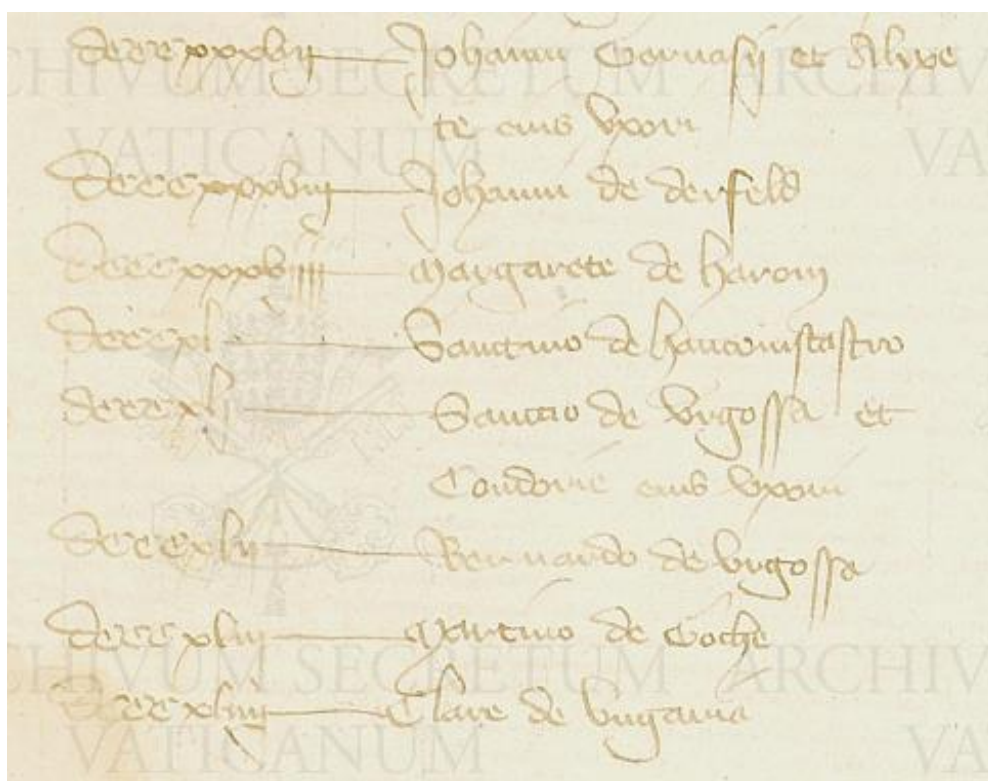
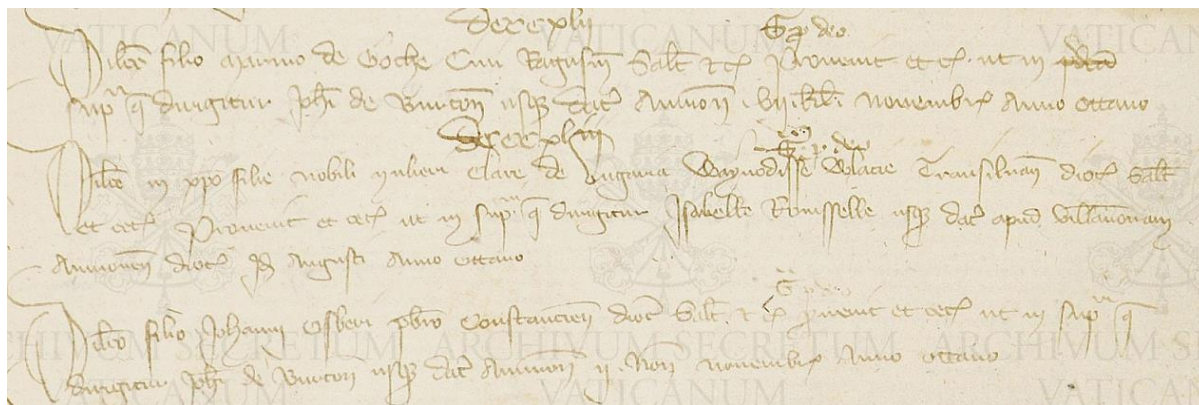
⁵⁹¹ Prin raportare la formarea (ulterioară a) Țărilor Române, vezi aici Ș. Papacostea, *Români în secolul al XIII-lea. Între Cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993, pp. 178-181.

⁵⁹² În mod real, singura coroană creată de către Constantinopol a fost cea a Rusiei Kieve-ne (988). Coroana Primului Țarat Bulgar (864) a fost destul timp nesigurul rezultat al unui joc dublu bulgar între Roma și Bizanț (Liliana Simeonova. *Diplomacy of the Letter and the Cross. Photios, Bulgaria and the Papacy, 860s-880s*, Amsterdam, 1998). Ar merita însă reprivită coroana Ungariei, a *Tourkiei* pentru bizantini, nu numai prin prisma analizei stilistice a Sfintei Coroane, care avea o parte *greacă* și una *latină* (după cum se cunoaște).

⁵⁹³ Conform mult discutatului document publicat inițial în VMHH, II, no. 191, pp. 97-98.

⁵⁹⁴ Pe ferecătura icoanei (pe care erau reprezentați și Vladislav și Ana) inscripția era: [în stânga (sub imaginea domnului)] † *Iw Vladislav, mare voievod, întru Hristos Dumnezeu, credinciosul Domn și singur stăpânitor a toată Ungrovlahia*; [în dreapta (sub imaginea doamnei)] † *Anna, preacucernica mare voievodissă, întru Hristos Dumnezeu credincioasă și singură stăpânitoare a toată Ungrovlahia* [post 1372 (după moartea lui Iachint și întronizarea lui Hariton drept mitropolit al *Ungrovlahiei*); cf. Năsturel, „Aperçu critique”, pp. 101, 117, nota 120].

Lavră de la Athos. Datată în general între 1369 și 1374, inscripția era cunoscută în România (din anii 1930) la momentul descoperirii lui Pascu⁵⁹⁵.

55. Clara de Ungaria în registrul papei Inocențiu al VI-lea în august 1360

Pascu a considerat – repede – că *de Ungaria* însemna *din Ungaria*, Clara fiind din *diocesa Transilvaniei*, adică din *Ardeal*⁵⁹⁶. Soluția sa era forțată și de-a dreptul stângace, dacă nu ar fi asociat-o și – „indirect” – unei omisiuni⁵⁹⁷. Ea se așeza între cele două mari descoperiri ale sale pe care le pomenea: a

⁵⁹⁵ Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul Ortodox*, București, 1937², pp. 40-42, 48-49.

⁵⁹⁶ „Contribuțiuni documentare”, pp. 176-177 (și la p. 191, pentru scrisorile din 1370).

⁵⁹⁷ În ciuda numeroaselor critici la care a fost supusă – motivat sau nu – opera lui Pascu, inclusiv scrierile sale „de tinerețe”, această problemă a trecut – aparent – neremarcată.

doua scrisoare papală către Basarab (1327) și Clara de Ungaria (1360)⁵⁹⁸. Dintre sursele pontificale prezentate și discutate de Pascu (edite și inedite) lipseau deja cunoscuții *valahi romani* ai lui Clement al VI-lea de la 1345⁵⁹⁹.

Prin celelalte instrucțiuni și mesaje pontificale din acea zi și din același registru cu scrisoarea, *valahii români* ai lui Alexandru Basarab erau alături de Casa de Luxemburg (promovată de Clement la conducerea Imperiului German peste un an)⁶⁰⁰ forța de presiune a Papalității asupra Budei. Prin *valahii din părțile sirmiene, transilvane și transalpine din Ungaria* și prin blocarea mariajului german al fratelui regelui Ludovic, Ștefan (nerecunoscut de papă drept *duce al Transilvaniei* cum ar fi dorit-o Ludovic⁶⁰¹), papa îi și „retrăgea” – de fapt – Budei angevine dificila *Transilvanie*, cea căreia îi aparținea *Vlahia*.

În sine, precum Mormântul 10 și izvoarele cunoscute la 1920, și această situație medievală putea fi așezată în favoarea României, o Românie încolțită două decenii mai târziu⁶⁰². Totuși Pascu n-a făcut-o și a îngăduit ca izvoarele găsite de el să se piardă, „ca și cum” le amintise doar ca să-și negocieze o poziție – universitară de început – acasă⁶⁰³. Sau grijile erau mai mari.

Trei „detalii” ar putea vorbi. 1. Titlul de la 1370 al defunctului soț al Clarei, Alexandru, din registrele papalității (văzute de Pascu) era *weida* (*weyda* într-un caz, omis apoi din ediția sa de către Aloisie Tăutu⁶⁰⁴), forma germană a titlului de *voievod*⁶⁰⁵ (nu *wayvoda*, cum a apărut în ediții începând de la

⁵⁹⁸ ASV, Reg. Vat. 114, f. 61 (156)^{r-v} (12 aprilie 1327); Reg. Aven. 144, f. 473^r (8 august 1360).

⁵⁹⁹ Deși insista pe numeroasele mențiuni privind convertirile izbutite printre *valahii* din *Ardeal*, inclusiv – după el – în zona Clujului („Contribuțiuni documentare”, pp. 165-176).

⁶⁰⁰ ASV, Reg. Vat. 139, ff. 305^r, 130^v-135^v; AO, XXIX, nos. 735-740, pp. 405-408 (VMHH, I).

⁶⁰¹ Îl numea doar *dilecto filio nobili viro Stephano, nato clare memorie Caroli Regis Ungarie*.

⁶⁰² Marcela Sălăgean, *Transilvania în jocul de interes al Marilor Puteri*, Cluj-Napoca, 2015.

⁶⁰³ Idee desprinsă din *Memoriile* lui David Prodan, rămas oficial principalul său adversar.

⁶⁰⁴ ASV, Reg. Aven. 172. 1369-1370, ff. 334^r (filă citată de Pascu și omisă de Tăutu), 350^v, 372^v; Reg. Vat. 250. 1370-1371, ff. 9^{r-v}, 20^r; 260. 1369-1370, f. 37^r (18-19 ianuarie 1370); *Acta Urbani PP. V (1362-1370)* (=Fontes, III, 11), editor A.L. Tăutu, Roma, 1964, nos. 180-d, pp. 305-308 (pentru prima oară în întreaga serie *Fontes*, l-a citat pe Pascu, dar numai în cazul deja editelor acte referitoare la *Lațcu*). În VMHH, II (no. 184, p. 95), a fost publicată doar scrisoarea lui Urban către Clara din 19 ianuarie (Reg. Vat. 250, f. 20^r). Adresa standard în toate scrisorile a fost *Dilecte in Christo filie nobili mulieri Clare relictę quondam Alexandri Weida in Vlachia vidue*. La Theiner și Tăutu *Weida* a devenit *Wayvoda/ Wayvode*), iar la Tăutu *Vlachia* (*Wlachia* la Theiner) a fost înlocuită cu *Valachia*. Numai Halecki pare să fi citit simplu (trimitând la Reg. Vat. 260) *weida in Vlachia* (vezi *Un empereur*, p. 210, nota 4).

⁶⁰⁵ Fapt cunoscut (împreună cu „titulatura basarabă” citată anterior) pe baza cronicii lui Jakob Unrest (*Österreichische Chronik* (=Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Re-

Q uo in e filie nobili mulieri Clare Felice quondam Alexandri Weida in Vlachia vidue Salte re Devotionis tue pueror ut bene tuis in hinc pferam que ad tue salute anime eade valeant quatenus cum deo possimus favorabili animo tuo magis suppliciter in te et pueri indulgentia ut si forsan ad loca ecclesie meo supponit te otio declinare liceat in illis causis Junius exco^{is} et iudicis exclus non pulsatis campanis et summissa voce et familiaribus tuis domesticis missis et alia dicit officia facere celebrari Sed ut tu ut illi cur no dedecus meo nec id est ut illis otio pueri iudicia nulli ergo re me excessi frange et dicit. To. ap. o. petru xv. kal. februar. Anno vij.

Q uo in xpo filie nobili mulieri Clare Felice quondam Alexandri Weida in Vlachia vidue Salte re Devotionis tue pueror ut bene tuis in hinc pferam que ad tue salute anime eade valeant quatenus cum deo possimus favorabili animo tuo magis suppliciter in te et pueri indulgentia ut si forsan ad loca ecclesie meo supponit te otio declinare liceat in illis causis Junius exco^{is} et iudicis exclus non pulsatis campanis et summissa voce et familiaribus tuis domesticis missis et alia dicit officia facere celebrari Sed ut tu ut illi cur no dedecus meo nec id est ut illis otio pueri iudicia nulli ergo re me excessi frange et dicit. To. ap. o. petru xv. kal. februar. Anno vij.

ne de rebus ac personis et in hinc pferam que ad tue salute anime eade valeant quatenus cum deo possimus favorabili animo tuo magis suppliciter in te et pueri indulgentia ut si forsan ad loca ecclesie meo supponit te otio declinare liceat in illis causis Junius exco^{is} et iudicis exclus non pulsatis campanis et summissa voce et familiaribus tuis domesticis missis et alia dicit officia facere celebrari Sed ut tu ut illi cur no dedecus meo nec id est ut illis otio pueri iudicia nulli ergo re me excessi frange et dicit. To. ap. o. petru xv. kal. februar. Anno vij.

Q uo in xpo filie nobili mulieri Clare Felice quondam Alexandri Weida in Vlachia vidue Salte re Devotionis tue pueror ut bene tuis in hinc pferam que ad tue salute anime eade valeant quatenus cum deo possimus favorabili animo tuo magis suppliciter in te et pueri indulgentia ut si forsan ad loca ecclesie meo supponit te otio declinare liceat in illis causis Junius exco^{is} et iudicis exclus non pulsatis campanis et summissa voce et familiaribus tuis domesticis missis et alia dicit officia facere celebrari Sed ut tu ut illi cur no dedecus meo nec id est ut illis otio pueri iudicia nulli ergo re me excessi frange et dicit. To. ap. o. petru xv. kal. februar. Anno vij.

56. Alexander Weida in Vlachia în registrul papei Urban al V-lea în ianuarie 1370

1861⁶⁰⁶). 2. Pe la 1355-1358, un cavaler german răătăcitor (*erant*), un cruciat, a venit în Țara Românească tocmai ca să-l întâlnească pe voievodul ei (după cum se cunoaște din 2010)⁶⁰⁷. 3. Defunctul din Mormântul 10 (din Biserica Argeș I) avea origini *germanice* pe linie maternă (cum se știe din 2014)⁶⁰⁸.

rum Germanicarum, NS, XI), ediție Karl Grossman, Weimar, 1957, pp. 42-44) datorită publicațiilor lui Iorga (vezi și pasajele editate de către el în *Acte și fragmente*, III, pp. 99-100).

⁶⁰⁶ ASV, Reg. Aven. 172., ff. 334^r, 350^v, 372^v; Reg. Vat. 250, ff. 9^{r-v}, 20^r; 260, f. 37^r (18-19 ianuarie 1370). Ediții: VMHH, II, no. 184, p. 95; *Acta Urbani PP. V*, nos. 180-d, pp. 305-308.

⁶⁰⁷ Reîntors de la Ierusalim, l-a căutat pe voievodul pe care îl știa (1346-1347) de când peregrinase între Prusia, Polonia și Crimeea, luptând cu păgânii (Claudia Brinker, *Von manigen helden gute tat: Geschichte als Exempel bei Peter Suchenwirt*, New York-Bern-Frankfurt-am-Main-Paris, 1987, p. 45). [...] *Von dan [Bulgaria] fur er in Walachey, // den wazzzer waid er do gesucht, // In Sibenwuergen* [nume folosit atunci mai ales pentru zona

La toate acestea și la mai vechea problemă a cromaticii lui *Negru Vodă* se adaugă acum și „culoarea pielii” defunctului *AL WA*⁶⁰⁹. Parte din tradiții și cronicari (și însuși Miron Costin în Moldova) atribuiau numele *Negru Vodă* culorii pielii voievodului *descălecător*⁶¹⁰, considerat inclusiv *smead*⁶¹¹. Când a fost descoperit, răposatul din Mormântul 10 mai avea o șuviță castanie⁶¹². Era neagră de fapt, așa cum închis îi fusese și tenul⁶¹³. „Contrar așteptărilor” nu era o marcă cumană⁶¹⁴. În sursele medievale, cumanii erau blonzi și deschiși la ten⁶¹⁵. Culoarea închisă a lui *AL WA*, germanic după mamă, era mai curând *tătărească*, foarte probabil pe linie paternă, linia maternă fiind predominant germanică vreme de generații bune (până în 1 000 de ani)⁶¹⁶.

Sibiului] *er gerucht // Tzu varn und durch Unger lant [...]*. Textul scris pentru înmormântarea cavalerului pe la 1360 (Al. Ciocîltan, „Din biografia cavalerului Friedrich von Kreuzpeck”, *Revista Istorică*, NS, XXI (2010), 5-6, pp. 537-550), fusese publicat deja (XXII. *Von hern Fridreichen dem Chreuzzpekch*) în anii 1820 în *Peter Suchenwirt's Werke aus dem vierzehnten Jahrhunderte: ein Beytrag zur Zeit-und Sittengeschichte*, editor Alois Primisser. Wien, 1827, pp. 43-48, pasajul citat la p. 48), culegere cunoscută istoriografiei maghiare deoarece se deschide cu un cânt dedicat lui Ludovic (*I. Von Chunik Ludwig von Ungernlant*, pp. 1-4).

⁶⁰⁸ Este vorba aici despre mutația H3v2 –16093-73-263, specifică populațiilor germanice.

⁶⁰⁹ Vezi în acest sens datele, referințele și imaginile din analizele ilustrate în fig. 57 și 58.

⁶¹⁰ Cităm informațiile în edițiile disponibile la 1920 și folosite de către Alexandru Lapedatu („Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originile Țării Românești”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, II (1923), pp. 289-312, la p. 294), după publicarea cercetărilor de la Argeș. Aici Miron Costin, *Cronica Țării Moldovei și a Munteniei*, în *Cronici inedite atingătoare de istoria românilor*, ediție Ioan Bogdan, București, 1895, pp. 153-204, la p. 193.

⁶¹¹ După Fotino, *Istoria generală a Daciei*, II, p. 4. Cf. Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția”, p. 294, nota 1 (cu discutarea opiniilor lui Costin de la 1684 și ale lui Fotino de la 1819).

⁶¹² Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 46 ([...] *Din faptul că s'a găsit în mormântul lui [10] plete castanii, se poate deduce că el [adică Radu I la acea vreme] a murit tânăr, «scurtându-i-se zilele», cum zice hrisovul pentru Tismana al fiului său Dan. [din 1385, în DRH, B, I, no. 7, p. 21] [...]);* Idem, „Jurnalul săpăturilor”, p. 138 ([...] *În dreptul bărbiei, o materie scâmoasă neagră, călțoasă, care da impresia unei bărbi, dar în care, prin cercetări făcute la microscop [!] de doctorul Grigoriu, se constată textură de mătase [!], amestecată cu fire de păr castaniu [...]*). Reamintim că defunctul nu a fost inclus în analiza publicată de Rainer în 1923, deși a fost evident studiat (cu cele mai moderne mijloace de atunci), după cum rezultă – pe lângă secționarea calotei – din textul din același an („la rece” de fapt) al lui Drăghiceanu.

⁶¹³ Mai ales în a doua variantă de identificare a tenului din imaginea reprodusă în fig. 58.

⁶¹⁴ După cum ar fi rezultat – în primul rând – din „mediatizarea” cazului *Thocomerius*.

⁶¹⁵ Vezi datele din Gyula Hazai, „Kipchak”, *The Encyclopedia of Islam* (Leiden), V (1979²), col. 126; Sergei G. Klyashtornyj, „Die Kitptschaken auf den runischen Denkmälern”, în Idem, *Old Turkic Runic Texts*, pp. 361-378; Idem, „The Polvocian Problem”, pp. 379-388.

⁶¹⁶ A se revedea astfel informațiile din sursele „birocratice” mameluce discutate în A.II.2.

REZULTATE

Mutațiile HVRI și HVRII descoperite la “M.10”

- 16093C
- 16291T
- 39T
- 73G
- 152C?
- 185A
- 263G

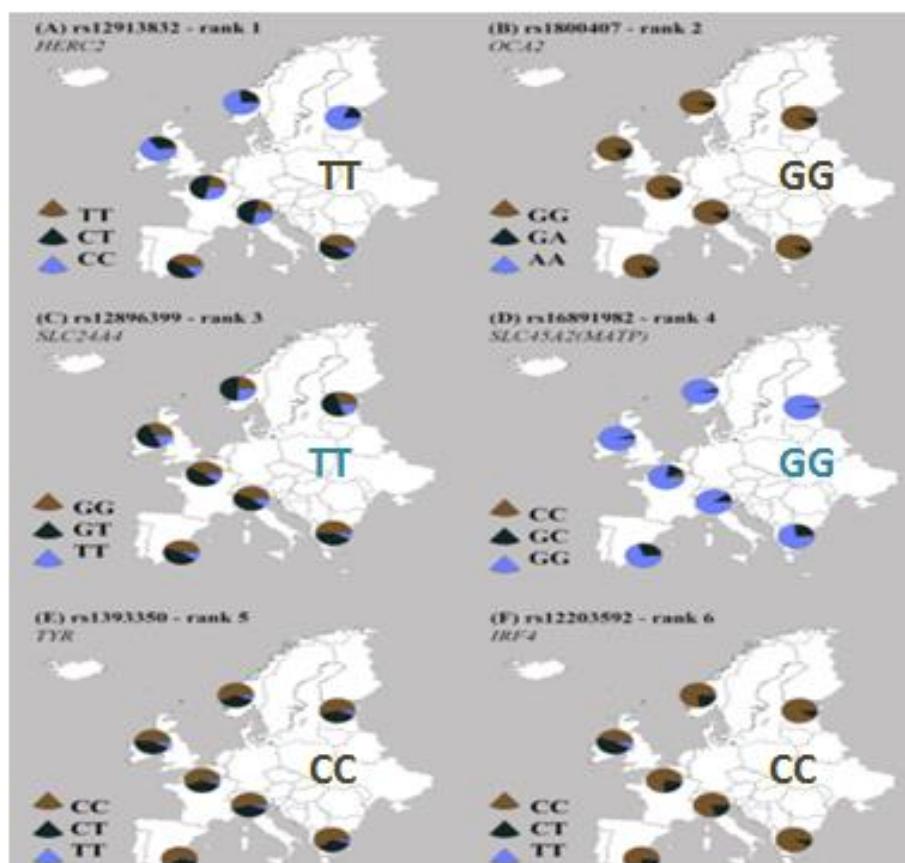
Predictia Haplogrep
<https://haplogrep.uibk.ac.at/>

Sample ID	Range	Haplogroup	Quality	Polymorphisms					
Vlaicu	0-16400;	H2a2a	66.9	39T	73G	185A	263G	16093C	16291T

Alternative:

M5a1a - 73-185-263
 specific Asiei de Sud
 (subcontinentului Indian)

H3v2 - 16093-73-263
 conform EUPEDIA “H3v: found especially in Germanic countries”

57. ADN-ul pe linie maternă al defunctului din Mormântul 10, numit convențional *Vlaicu* în timpul analizelor din anii 2012-2014

Predicția pentru culoarea ochilor și părului

<http://www.erasmusmc.nl/47743/3604975/HIris?lang=en>

blue eye	0
intermediate eye	0.004
brown eye	0.996
blond hair	0
brown hair	0
red hair	0
black hair	0
light hair	0.01
dark hair	0.99

58. Ochii, părul și tenul răposatului din Mormântul 10

Dacă ar fi să-l descriem fizic, politic și creștin pe AL WA, cea mai aproape de adevăr ar fi formula: *valah roman*, de rit *latin*, „plin de aur”, destul de scund și pentru Evul Mediu, având păr (castaniu-închis), ochi (căprui) și ten toate închise la culoare, și sânge *germanic* după mamă⁶¹⁷. Ultimul aspect are – din nou – relevanță pontificală, dacă privim stilionarul folosit pentru Clara și soțul ei Alexandru, *weyda* – sub această formă aici – *in Vlachia*⁶¹⁸.

[...] <1.> *Dilecte in Christo filie Leonete, relicte quondam Venturinii de Mocelis, laici, vidue* [...] // <2.> *Dilecte in Christo filie Sibilline, relicte quondam Laurencii de Turilia, laici, vidue* [...] // <3.> *Dilecte in Christo filie Nicolote, relicte quondam Marcii Berengo, de Veneciis, laici, vidue* [...] // <4.> *Dilecte in Christo filie Pascharme, quondam Johannis Cranaricie mulieri <și> Ianuensis* [în acest caz] [...] // <5.> *Dilecte in Christo filie Clare, relicte quondam Alexandri, Weyda in Vlachia, vidue* [...] (Roma, 18 ianuarie 1370). [Primele trei „poziții” au fost scrise de o mână, următoarele de alta.]⁶¹⁹

⁶¹⁷ „Din păcate”, este „concluzia șocantă” care – aparent măcar – se impunea de la 1920.

⁶¹⁸ Forma germană era de fapt un împrumut din maghiară, din *Vajda*, care a dat *Vaida*.

⁶¹⁹ ASV, Reg. Aven. 172, f. 334r (18 ianuarie 1370). „Distanțele” dintre filele pe care au fost înregistrate indulgențele pentru Clara ajung și până la 40 de file (Reg. Aven. 172, ff. 334r,

În fața *Adevăratei Biserici* (a Romei în cazul de față) la 1370, răposatul soț al Clarei, *Alexandru Voievod*, figura în rând cu bărbații celorlalte văduve (tatal într-un caz), din Genova, Puglia (Turillo), Toscana (Mocello), Venetia⁶²⁰. Soțul Clarei murise în ritul *latin*⁶²¹. În august 1360, după ce în mai 1359, Alexandru (*Nicolae-Alexandru „adică”*, decedat în 1364) trecea drept supus și fiu credincios al *Marii Bisericii*⁶²², Clara fusese numită de Papalitate *voivodissa Vlahiei*⁶²³. Două alternative, una mai „proastă” decât cealaltă, apăreau.

1. *Nicolae-Alexandru* era o ficțiune completă și oficializarea Mitropoliei *Ungrovlahiei* însemnase cu totul altceva: un monarh *catolic* care se îngrijea și de supușii săi *ortodocși*. A fost cazul lui Cazimir al III-lea al Poloniei la 1370. El a reșezat Mitropolia Haliciului sub Antonie⁶²⁴ (în asociere cu patriarhul ecumenic Philotheos Kokkinos, pregătit să desfacă Mitropolia Severinului din Mitropolia *Ungrovlahiei*⁶²⁵, pe când *Lațcu* vroia să se *unească* cu Roma, iar Urban al V-lea îl „curta” pe *Vlaicu*⁶²⁶). La fel a procedat și Ludovic I prin

350^v, 372^v; Reg. Vat. 250, ff. 9^{r-v}, 20^r; Reg. Vat. 260, f. 37^r), deși au fost emise pe parcursul a numai două zile (18-19 ianuarie 1370). Logic ar fi fost ca ele să fie înregistrate compact, sosind în mod normal împreună „pe adresa” curiei papale, precum în cazul solicitărilor înseriate în registrul papal ale lui Demetrie Futaki, negociatorul *păcii* dintre Ludovic și Alexandru *Basarab* (ASV, Reg. Suppl. *Clemens PP. VI*, 8. *September 1345-Ianuaris 1346*, ff. 137^v-138^v; 7 decembrie 1345; editate în *Regesta supplicationum*, I, nos. 274-278, pp. 140-143).

Printre cererile formulate de Clara și aprobate de papă se număra și celebrarea mesei în locuri interzise și înainte de răsăritul soarelui. Cererile denotă o stare de frică în anturajul ei, reală ori exagerată, în mod cert însă acceptată de către papă. Trebuie astfel să presupunem că văduva lui Alexandru și-a împărțit scrisorile între mai mulți mesageri, de unde și „împrăștierea” indulgențelor (mai ales în Reg. Aven. 172 și Reg. Vat. 250). Rugămintele au fost „colectate” când papa s-a decis să-i trimită „somația” ca mama să intervină și pe lângă *Ancha* a Serbiei, astfel încât, după modelul Anei a Bulgariei, să revină la *dreapta credință*. Nu este astfel imposibil ca – parte din – solicitările Clarei să fi fost expediate înainte de toamna anului 1369 când Strațimir și Ana au fost reinstalați în Vidinul ocupat la începutul aceluiași an de către Vladislav (DRH, D, I, no. 54, pp. 95-96).

⁶²⁰ Locațiile *italiene* întăresc cadrul *catolic* al răposatului soț din rândul *valahilor romani*.

⁶²¹ Ceva ce atât Ștefan Pascu, cât și Aloisie Tăutu, mai ales prin omisiuni, par să fi știut.

⁶²² A se vedea FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 196-203; PRK, III, nos. 243-244, pp. 408-425.

⁶²³ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r. Vezi din nou Pascu, „Contribuțiuni documentare”, p. 176.

⁶²⁴ *Les registres des actes du Patriarcat de Constantinople*, editor J. Darrouzès, I. *Les actes des patriarches*, 5. 1310-1376, Paris, 1977 (*Regestes*), no. 2592, pp. 502-503; no. 2622, pp. 524-525, pe baza actelor publicate de către Miklosich și Müller (MM, I, nos. 318-320, pp. 377-382). Oficial, patriarhul s-a declarat rușinat de acea asociere (folositoare însă *Marii Biserici*).

⁶²⁵ MM, I, nos. 278-279, pp. 533-533; no. 281, p. 535; FHDR, IV, nos. XLV-11-13, pp. 204-211.

⁶²⁶ În ediția de dinainte de 1920: VMHH, II, no. 191, pp. 97-98; nos. 194-195, pp. 99-101.

arhiepiscopul Ghelasie de la Râmeț la 1377⁶²⁷ (împreună cu același patriarh⁶²⁸, în timp ce Vlaicu, asociatul său, Radu⁶²⁹, și catolica Margareta de Siret, *doamna Valahiei Mici*, luptau cu Ludovic I, ajuns între timp și rege al Poloniei)⁶³⁰.

2. Numai *Alexandru Voievod*, din Mormântul 10, decedat – (și) astfel – înainte de 1359, fusese pentru Papalitate soțul legiuit al *Clarei de Ungaria*⁶³¹. La 1360, când era numită *voivodissă* de către Clement al VI-lea (care nu-i amintea soțul), titlu pe care nu-l mai purta pentru Urban al V-lea la 1370 (când papa îi pomenea însă răposatul soț), fie Clara se recăsătorise cu *Nicolae Alexandru*⁶³² fie tutela – din perspectiva Papalității – *Vlahia*, precum mai apoi Margareta (*Mușata*) Moldova, la 1378 Gregorie al XI-lea pomenind-o pe *Mușata* drept *doamna Vlahiei Mici*, fără a-i numi bărbatul (tot așa cum – să reamintim – Clement al VI-lea nu-l menționase pe soțul Clarei la 1360⁶³³).

⁶²⁷ Conform unui – alt controversat – *graffiti* din biserica (sigur de secol XIV) de la Râmeț (descoperit în decembrie 1978): *Scris-am eu mult greșitul robul lui Dumnezeu Mihul zugravul de la Crișul Alb în timpul Arhiepiscopului Ghelasie, anul 1377, 2 iulie, în zilele regelui Ludovic* (Monica Breazu, „Studiu epigrafic”, și Liliana Tugearu, „Biserica mănăstirii Râmeț”, în *Repertoriul picturilor murale medievale din România (secolul XIV-1450)*, editor Vasile Drăguț, I, București, 1985, pp. 33-70, aici la pp. 49-50; pe larg: pp. 149-172). Ipoteza că *graffiti*-ul „de bază” (existența bisericii era documentată sub Matia Corvin) putea fi mai vechi data din vremea lui Nicolae Iorga (vezi V. Drăguț, „Zugravul Mihul și epoca sa”, *Studii și Cercetări de Istoria Artei [seria Artă Plastică]* (București), XIII (1965), 1, pp. 39-47).

⁶²⁸ Philotheos a fost înlocuit de Andronikos al IV-lea, care l-a detronat pe tatăl său, Ioan al V-lea, cu mitropolitul Sebastiei, Macarie, la începutul verii anului 1377 (cf. *Regestes, I-6. 1377-1410*, Paris, 1979, no. 2682, p. 4), iar *graffiti*ului de la Râmeț data din 2 iulie 1377. Este astfel puțin plauzibil ca Macarie să-l fi sfințit pe Ghelasie. Totodată, raporturile speciale dintre Angevinii de la Buda și Paleologii de pe Bosfor (manifeste – cum se știa deja – la 1359 ori 1366) ne împiedică să susținem o altă ipoteză de a lui Daniel Barbu („La production politique de l'Orthodoxie. Note liminaire”, în Idem, *Byzance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge*, Bucarest, 1998, pp. 13-24, la pp. 19-22). Ghelasie ar fi fost sfințit de *pseudopatriarhul* Ierusalimului, Paul Tagaris (vezi Donald M. Nicol, „The Confessions of a Bogus Patriarch: Paul Tagaris Palaiologos, Orthodox Patriarch of Jerusalem and Catholic Patriarch of Constantinople in the Fourteenth Century”, *Journal of Ecclesiastical History* (Cambridge), XXI (1970), pp. 289-299).

⁶²⁹ Conform izvoarelor folosite deja de Iorga la 1920 („Românii în câteva izvoare apusene”, pp. 200-201), ori de Brătianu la 1925 („L'expédition du roi Louis Ier”, pp. 77-80).

⁶³⁰ Informațiile disponibile – prin ediții ungare ori polone – de la începutul anilor 1900 au fost sintetizate și completate de Pascu (în „Contribuțiuni documentare”, pp. 190-194).

⁶³¹ Ar fi opțiunea interpretativă cea mai sigură, însă cu limitările amintite aici mai jos.

⁶³² Oricât de „stranie” ar părea „soluția”, ea trebuie admisă datorită izvoarelor amintite și poate în special datorită nepomenirii soțului Clarei de către papă în vara anului 1360.

⁶³³ ASV, Reg. Vat. 287, f. 211^r (26 ianuarie 1378; *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 248, pp. 493-494).

3. Rudele pierdute

Din păcate, prea multe surse par să fi fost „negociate” în istoriografia română⁶³⁴. „Uitările” și „tratativele” s-au întors nu doar împotriva lui Pascu în anii 1970-1990⁶³⁵. În tulburele context dunărean sârbo-româno-maghiar de la sfârșitul anilor 1990, o sursă a luat drumul Belgradului (1997-1998)⁶³⁶.

Un prelat din Ungaria i se adresa papei. Scrisoarea sa s-a păstrat la Viena într-o copie contemporană nedată. Destinată a servi drept exemplu de „proastă purtare” într-un miscelaneu de moralitate, din ea lipseau atât numele prelatului, cât și cel al papei. Rămâneau însă Ludovic și Dușan⁶³⁷.

Prelatul îl ruga pe suveranul pontif să aprobe căsătoria contractată deja între Uroș, fiul lui Dușan, încoronat deja împărat, și *un fel de rudă de sânge* de a lui Ludovic. Regele avea nevoie de această înțelegere pentru liniștea regatului său. Fata urma și să-și păstreze ritul *latin* și comuniunea cu Roma⁶³⁸.

Sanctissime Pater, Universalis Ecclesie Summe Pontifex, qui solium glorie triumphale in Trono Apostolice Celsitudinis optinetis, qui etiam cuncta iura positiva in Vestris Dominiis terminare sciatis, audire dignemini, que in conspectum vestre sanctitatis componam. Et quia iuxta legum sanctiones intelligentibus brevitatis est amica et sermonum verborum noverca, cum tamen sint necessaria momenta verborum, ne summa de [...]rem ampliorum, non utar pictorato fastu verborum, sed que locuturus sum, simpliciter dicam, et factum Domini mei breviter proponam; hoc tenore, quod cum Excellentissimus Princeps Rex Ludovicus, Divina Gratia Hungarorum aliarumque plurimorum gentium Rex, Beatitudinis Vestre filius humilis ac devotus, in medio perversarum nationum constitutus, paganorumque ferocitate sceptus quodam tempore contra quosdam suos emulos, suorum videlicet regnorum invasores expeditione proficiscinitum habuisset, sed eodem tempore per Stephanum, se Gregorum Imperatorem appellentem, et Urosium, ipsius filium, Servio seu Racie Regem se scribentem, confinia sui regni invasa fuisse cognovisset, prout suo regali congruit officio[...]s in uno volens viribus [...]co iniuriam, ut per alium sui non sentiat molestiam, cum predictis, si fassit dicere, Imperatore Gregorum et Rege, ipsius filio, treugarum federa iuramento firmato iniit sub tali pacto, quod quandam suam consanguineam ipso Regi, Imperatoris filio, in conjugem tradidit interveniente contractu per verba sponso, ita tamen, quod predicta illustris puella in Catholica Fide remanens unam Sanctam Apostolicam videlicet Ecclesiam, extra quam non est salus, venerabit et strictius per omnia fidem observet orthodoxam. Pacta igitur supradicta non sine causa, ut premititur,

⁶³⁴ În pofida gravității ei, este o afirmație pe care o susținem deplin în aceste condiții.

⁶³⁵ Reamintim în acest cadru că tot atunci Mormântul 10 a „repărasit” Biserica Argeș I.

⁶³⁶ Îi mulțumim domnului dr. Sașa Iașin pentru traducerea și contextualizarea studiului.

⁶³⁷ Redăm textul cu greșelile voite de transcriere. O ediție critică independentă se impune.

⁶³⁸ Este limpede de ce cazul a fost ales drept exemplu de „proastă purtare” în culegere.

sint facta, quia tamen sine Vestra Auctoritate fuere acceptata, sine cujus licentia speciali predictus dominus noster, se Sanctitatis Vestre filius recognoscens, ut verus catholicus et fidei cultor, premissa fieri non debuisse et se temere [...]ra [...] et supplicat Beatitudinis Vestre clementiam, quatenus predictae matrimoniali contractui sub modo, qui premittitur, facto consensum Vestre Sanctitatis prebentes Apostolica auctoritate dispensative ipsum dignemini approbare. Ad porrigendam autem huiusmodi supplicationem Sanctitati Vestre Dominum meum plura inducunt: primo ceterorum mundi regum scanadalarum evitatio, qui tamquam iuris ignari, si Dominus meus contra suum venir et iuramentum, procul dubio scandalizarentur, secundo suorum subditorum quietia fruitio, nam si aliud fieri contigerit, inter Hungarie, Gregorum et Racie Regna nascuntur discordie, pululabunt guerre et bella insurgent infinita, de quibus Sanctitati Vestre convenit remedio occurrere oportuno⁶³⁹.

Actul transcris de Pál Engel († 2001) era destinat lui Sima Cirković († 2009). El urma să-l publice⁶⁴⁰. Scopul era demonstrarea inexistenței legăturii dinastice dintre Serbia și *V(a)lahia* prin căsătoria *Anchăi*, fiica Clarei, cu Ștefan Uroș, fiul lui Ștefan Dușan⁶⁴¹. Engel a și lansat în maghiară, engleză (2000-2001) și postum în română (2006) proiectul unei păci ungaro-sârbe prin căsătoria lui Uroș cu o nenumită rudă din Silezia de a lui Ludovic⁶⁴².

Academicianul sârb a evitat să intre în jocul academicianului maghiar. A publicat scrisoarea – așa cum o primise – abia în 2007, după ce la Oxford și New York fusese tipărită istoria sa, a sârbilor⁶⁴³. Cirković a legat proiectul de *Ancha*, nu de o rudă din Silezia⁶⁴⁴. El data – plauzibil – proiectul în iarna anului 1346-1347 și – pe deasupra – nunta propriu-zisă dintre Uroș și *Ancha* în 1352, când Uroș ar fi împlinit vârsta canonică pentru căsătorie (14 ani)⁶⁴⁵.

Cazul are – cel puțin – o dublă semnificație⁶⁴⁶. Scrisoarea nu a fost comunicată niciunui dintre vechii (din anii 1980) și noii (din anii 1990) colaboratori români ai lui Engel, desprinși dintre adversarii declarați ai lui Pascu

⁶³⁹ Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Codices, [no.] 2042, f. 1^r, nedatat. Act publicat de către Sima Cirković, „O jednoj srpsko-ugar-skoj alijansi” [Despre o alianță sârbo-ungară], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, XLIV (2007), 2, pp. 411-421, la pp. 420-421.

⁶⁴⁰ Fapt recunoscut onest de Cirković („O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, p. 411, nota 1).

⁶⁴¹ „Riscul” decurgea deja din îndoielile și întrebările lui Iorga („Domnița Anca”, p. 377).

⁶⁴² Cea mai accesibilă versiune în acest context este Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 192.

⁶⁴³ Sinteza sa *The Serbs* a apărut la Blackwell-Wiley în 2004, fiind reeditată în anul 2008.

⁶⁴⁴ Cirković a evitat și orice referire la „ipoteza sileziană” a lui Engel, lansată și în varianta engleză a sintezei în 2001. În maghiară, ipoteza fusese publicată cu un an mai devreme.

⁶⁴⁵ Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, pp. 418-419. Datarea nașterii lui Uroș variază între 1336 și 1338. Teoretic cel puțin, și anii 1350-1351 ar putea fi astfel admiși.

⁶⁴⁶ La aspectele enunțate, se adaugă – spre exemplu – identitatea (și desigur ritul) *Mariei*, soția lui *Alexandru*, nu a lui *Nicolae*, din prima variantă a pomelnicului de la Câmpulung.

(de după 1986-1987 și mai ales 1989)⁶⁴⁷. Trimiterea sursei la Belgrad completa demersurile, începute în 1995 și susținute de Engel, pentru infirmarea descendenței din Alexandru al Valahiei a Elisabetei, soția lui Vladislav al II-lea de Opoln (de pe la 1355)⁶⁴⁸. Ea trebuia să fie fiica lui Andrei Lackfi, voievod al Transilvaniei⁶⁴⁹. Ideea nu a avut efectul scontat nici măcar în Polonia (2000-2002)⁶⁵⁰, fiind infirmată și de istoricul german Dieter Veldtrup⁶⁵¹.

Însumate, „procedeele” vizau anularea oricărei importanțe a Vlahiei pe marea scenă politică⁶⁵². Demersul avea sprijinul părții române prin „hiperbizantinizarea” nunții Anchăi cu Uroș (care pe culoar Engel ajungea să nu mai existe de fapt)⁶⁵³ și prin trecerea sub tăcere completă a căsătoriei Elisabe-

⁶⁴⁷ Ne referim la doctorandul său (Marius Diaconescu; cf. Idem, *Structura nobilimii din Transilvania în epoca angevină*, Cluj-Napoca, 2013 [2014]) și la prietenul său (Adrian Andrei Rusu; cf. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 11, 17). Situația reliefează modul selectiv în care ei au folosit sursele medievale și – sub raport cronologic – „festivitățile româno-maghiare” de la Satu Mare dedicate nobilimii medievale din regatul ungar (1997).

⁶⁴⁸ Remarcabil este astfel felul în care la 1964 Virgil Drăghiceanu se referea încă la Elisabeta, fiica voievodului Alexandru („Despre mânăstirea Câmpulung”, p. 328), ducesa pe care nici C.C. Giurescu nu o uita un deceniu mai târziu (în *Istoria românilor*, II, p. 25).

⁶⁴⁹ În cea mai accesibilă formă: Stanisław Sroka „Methods of Constructing Angevin Rule in Hungary in the Light of Most Recent Research”, *Quaestiones Medii Aevii Novae* (Warsaw), I (1999), pp. 77-90, la pp. 84-85 (pe baza a Idem, „Kim była pierwsza żona Władysława Opolczyka?” [Cine a fost prima soție a lui Vladislav de Opoln?], în *Cracovia-Polonia-Europa: studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej* [Cracovia-Polonia-Europa: *Festschrift* Jerzy Wyrozumski la împlinirea a 65 de ani de viață și 40 de ani de carieră academică], editor Waldemar Bukowski, Kraków, 1995, pp. 455-463). Erau anii 1990.

⁶⁵⁰ Disputa aprinsă rezumată de Tomasz Jurek, „Piastowie śląscy i ich rodowód” [Piaștii silezieni și genealogia lor], pp. 7-24 (pp. 15-21) în ediția sa (Kraków, 2007) din Kazimierz Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich* [Genealogia Piaștilor silezieni], aici III. *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy* [Piaștii din Opoln, Teschen și Auschwitz], Wrocław, 1977).

⁶⁵¹ Mai ales *Frauen um Herzog Ladislaus (+1401): Oppelner Herzoginnen in der dynastischen Politik zwischen Ungarn Polen und dem Reich*, Warendorf, 1999, pp. 53-60. Cartea a născut – prin Elisabeta în special – o polemică găzduită de *Roczniki Historyczne* [Anale de Istorie] (Poznań-Warszawa), în LXVI (2000), pp. 255-259, și apoi în LXVII (2001), pp. 289-296.

⁶⁵² Prin Ana, Ancha și Elisabeta, Vlahia avea o rețea dinastică de prim rang, contrastând evident cu „tinerețea” ei statală. Întrebările oneste, pe care această situație politică o năștea, par să fi fost prea puțin pe placul „unora”, înainte și după 1945, înainte și după 1989.

⁶⁵³ „Hiper-bizantinizarea” se realiza prin datarea căsătoriei Anchăi cu Uroș la 1360 (după apariția oficială a Mitropoliei *Ungrovlahiei*), și în raport cu scrisoarea papei Urban către Clara de la 1370 (în care se afirma că, spre deosebire de Ana a Bulgariei, Ancha a Serbiei persista în schismă). Elementele cadru fuseseră stabilite de Iorga în „Domnița Anca”.

tei cu Vladislav de Opeeln⁶⁵⁴. Iar infirmarea celui din urmă mariaj începuse nu în Ungaria, ci în România, sub –„ciudat”– anul 1956, prin Maria Holban din dorința de a anula orice formă de legătură vasalică româno-maghiară⁶⁵⁵.

⁶⁵⁴ Această căsătorie și cea a lui Ioan Asan nu există în Cazacu-Mureșan, Ioan Basarab.

⁶⁵⁵ „Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, I (1956), pp.7-62, la pp. 32-33. La 1962, Elisabeta „rămânea” fiica lui Andrei, dar Holban admitea aparent o căsătorie a lui Nicolae-Alexandru cu Clara pe la mijlocul anilor 1340 (în materialul intitulat tot „Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină”, p. 331, vezi și nota 4). La sfârșitul anilor 1970, Holban a adoptat din nou o atitudine categorică („Pe marginea unor *Probleme controversate în istoriografia română*. Câteva observații îndeosebi despre politica lui Basarab și o lămurire necesară în chestiunea identificării satului Cozial”, *Revista de Istorie*, XXXI (1978), 6, pp. 1069-1082, la p. 1073). Era de fapt o reîntoarcere la disputele din anii 1930 dintre „vechea școală” (Iorga-Onciul-Bogdan, redusă la Iorga din 1923, în urma decesului lui Onciul) și „noua școală” (Giurescu-Panaitescu-Brătianu). Maria Holban recenza *post-mortem* ultima lucrare a lui Constantin C. Giurescu († 13 noiembrie 1977), *Probleme controversate în istoriografia română* (București, 1977). Lucrarea a beneficiat și de atenția – într-o manieră mult mai elegantă – a lui Sergiu Iosipescu („Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (sec. XIV)”, *Revista de Istorie*, XXXII (1979), 12, pp. 1959-1978, aici la pp. 1966-1972).

Un rol cheie în acest ansamblu îl avea un articol apărut imediat după 1945 („Despre relațiile lui Nicolae Alexandru Voievod cu ungurii”, *Revista Istorică*, XXXII (1946), [1-12], pp. 115-139). „Așezabil” între Iorga și Brătianu ca simpatii și ca influențe (dar înclinând spre adversarii celui din urmă în acel caz), Emil Lăzărescu împingea de la 1343-1344 după 1351-1352 acordul dintre Ludovic și Nicolae-Alexandru. Netemeinicia argumentelor a fost curând dovedită de analiza lui Zenovie Pâclișanu tipărită în revista rivală (*Revista Istorică Română*, XVII (1947), 1-2, pp. 197-198). Acesta cu greu putea adopta în acele vremuri o poziție „pro-maghiară”, opusă celei vădit „anti-maghiare” a lui Lăzărescu (vezi deja Papacostea, „Triumful luptei” (1980), p. 173, nota 30; Idem, „O întregire documentară” (1984), pp. 112-114). Totuși, protejat – spre exemplu – de influența Mariei Holban și în anii tulburi (1956 a fost unul din ei), textul lui Lăzărescu a rămas o referință majoră pentru *independența Țării Românești*. Acesta abunda și – sub raportul mizelor de după 1944-1945 – în referințe polemice. O țintă, desigur secundară în raport cu Giurescu, deși nici Onciul nu a scăpat de critica sa, a fost și Pascu („Despre relațiile”, p. 129, nota 52).

Lăzărescu nu a contestat explicit identitatea – acceptată pe atunci atât de istoriografia maghiară, cât și de cea română – a fiicei de voievod *transalpin*, Elisabeta, căsătorită cu Vladislav. Corect spus, nu a rostit o vorbă despre ea (deși nunta ei, datată în acea vreme la 1356, i-ar fi servit demonstrației sale, ca însemn al reconcilierii târzii dintre Ludovic, unchiul lui Vladislav, și Alexandru). La fel a procedat și cu Clara de Ungaria, *Wayuodissa Vlachie* de la 1360, de curând descoperită de Pascu, acuzat de Lăzărescu de diletantism.

Iosipescu „a uitat-o” și el pe Clara de Ungaria. Clara, soția lui Nicolae-Alexandru, s-ar fi tras din familia spaniolă *Kukenus* („Despre unele controverse”, p. 1969, nota 88; cita *Chro-*

Este dificil de precizat infirmarea cărei căsătorii avea relevanță mai mare⁶⁵⁶. Fiica *Elisabetei* și a lui Vladislav, Ágnes-Elisabeta, a ajuns, ca soție a lui Jobst al Moraviei, *regină a romanilor* pentru scurt timp (1410-1411)⁶⁵⁷. Căsătoria mamei ei pare astfel mai importantă (sigur pentru politica ungară și polonă a lui Mircea). *Ancha* și Uroș (+1371) nu au avut copii din ce se știe⁶⁵⁸.

În mod sigur, cazurile amintite evidențiază direcțiile programatice istoriografice de la sfârșitul anilor 1990⁶⁵⁹ și dispariția completă a Clarei *de Ungaria* atât din aria științifică română, cât și din cea maghiară⁶⁶⁰. Spectacolul „cumano-ortodox” al anilor 2000 putea începe. Originile sale erau și date de ezitățile și ipotezele lui Iorga de după 1920: *cruciada ortodoxă* (1924) și *întrebarea cumană* (1928)⁶⁶¹. Aparent dihotomice⁶⁶², teoriile formau o perdea de fum. Acoperite de ea, sursele⁶⁶³ și adevăratele întrebări se pierdeau⁶⁶⁴.

nici Hungarici compositio saeculi XIV, ediție Sándor Domanovszky, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, I, pp. 217-506, la p. 298). Neamul Kókényes-Radnót (Kukenus-Renold), sosise în parte din *Spania*. Lui îi aparținuse și *Mikud*, ban arpadian al Severinului (socotit recent tatăl *Margaretei*, soția lui *Basarab*; cf. și Diaconescu, *Structura nobilimii*. pp. 184-192). Dar, pe lângă faptul că *Mikud* și Clara erau despărțiți de vreo trei generații, ascendența neamului nu justifica titulatura papală *de Ungaria* (vezi și J. Karácsony, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig* [Neamurile ungare înainte de mijlocul secolului al XIV-lea], II, Budapest, 1901, pp. 326-334). Ideea lui Iosipescu – din 1979 – era în realitate doar o perdea de fum.

⁶⁵⁶ Totuși, Engel pare să fi „bătut în retragere”, când Cirković nu a publicat documentul.

⁶⁵⁷ D. Veldtrup, *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV. Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit*, Warendorf, 1988, p. 368, nota 2258 (cf. în mod foarte interesant, deja Fritz Hecht, *Johann von Mähren*, Halle, 1911, p. 82).

⁶⁵⁸ Sub acest raport, situația a rămas neschimbată de la Konstantin Jireček, *Geschichte der Serben* (= *Geschichte der europäischen Staaten*, XXXVIII), I. *Bis 1371*, Gotha, 1911, p. 414.

⁶⁵⁹ Vezi tot Marius Diaconescu cu „The Political Relations between Wallachia and the Hungarian Kingdom during the Reign of the Anjou Kings”, și „The Relations of Vassalage between Sigismund of Luxemburg, King of Hungary, and Mircea the Old, Voivode of Wallachia”, *Mediaevalia Transilvanica* (Satu Mare), II (1998), 1, pp. 5-42; 2, pp. 245-282.

⁶⁶⁰ După Pascu („Contribuțiuni documentare”, p. 176) și Vârtosu (*Titulatura domnilor*, p. 159), ea s-a pierdut. Indiferent de etnie, istoricii nu au mai revenit asupra titulaturii ei.

⁶⁶¹ Prin „Croisade latine et byzantine” și „Imperiul Cumanilor și domnia lui Băsărabă”.

⁶⁶² Aspectul reiese cel mai bine din modul în care au „spiralat”, în anii 1990, respectiv apoi după anul 2007, disputele Daniel Barbu-Pavel Chihăia (pe Nicolae Alexandru) și Neagu Djuvara-Matei Cazacu (pe figurile lui <Ioan> Basarab și <Nicolae-> Alexandru).

⁶⁶³ Aducem în discuție și sistematica evitare (inclusiv interbelică) a arhivelor medievale de la Neapole (pierdută) și Vatican (cu excepțiile lui Francisc Pall și apoi Ștefan Pascu).

⁶⁶⁴ Bisericile și pomelnicele de la Câmpulung și Curtea de Argeș (în care apăreau *Nicolae Voievod* și *Alexandru Voievod*), inelul din Mormântul 10 ori bucata de boltă de pe acesta.

59. Castelul de la Visegrád (astăzi), reședință favorită a Angevinilor din Ungaria

60. Castelul din Diósgyőr (astăzi), altă reședință favorită a regelui Ludovic I

Pentru Ungaria Angevină, un volum recent este deosebit de util: In medio Regni Hungariae. *Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások az ország közepén* [Cercetări arheologice, de istoria artei și istorice în mijlocul țării], editori Elek Benkó, Krisztina Orosz, Budapest, 2015). Merită amintite studiile Piroskái Biczó, „Szent István király sírja a székesfehérvári Szűz Mária-prépostság templomában” [Mormântul Sfântului Ștefan din Biserica

Sfintei Marii a Prepoziturii de Székésfehérvár] (pp. 299-324), lui Lajos Bozóki, „A visegrádi fellegrvár” [Citadela de la Visegrád] (pp. 613-628), și Gergely Buzás, „Királyi rezidenciák és szálláshelyek a késő középkori Magyarországon” [Reședințe regale și conace de vânătoare în Ungaria Evului Mediu Târziu] (pp. 705-726). Și Buda medievală, complet schimbată de ocupația otomană, a reatras atenția istoricilor în deja citatul volum *Medieval Buda in Context* (2016), o *collectanea* de texte vechi și noi (ceea ce arată direcțiile de analiză și interpretările dorite la ora actuală). Reținem contribuțiile lui Károly Magyar, „Royal Residences in Buda in Hungarian and European Context” (pp. 133-168), Beatrix F. Romhányi, „The Monastic Topography of Medieval Buda” (pp. 204-228), B. Nagy, „Royal Summits in and around Buda” (pp. 345-365), și K. Szende, „Buda and the Urban Development of East Central Europe” (pp. 526-554). Pentru cele două regate ale lui Ludovic I, Ungaria și Polonia (1370-1382), reținem și un sugestiv catalog de expoziție: *Közös úton. Budapest és Krakkó a középkorban* [Pe un drum comun: Budapesta și Cracovia în Evul Mediu], editori Judit Benda, Virág Kiss, Grazyna Lihonczak-Nurek, Budapest, 2016.

În acest context, următoarele note *valahe* ar putea părea stranii în raport cu „civilizația mai dezvoltată” (adică cea ungară din vremea Angevinilor). Cu toate acestea, știința (a istoriei medievale inclusiv) ar trebui să fie liberă de asemenea constrângeri „moderne”.

Relația dintre Alexandru *Basarab* și Ludovic și redatarea Mormântului 10 de la Argeș atrage atenția asupra unui vechi subiect de istoria artei, de politică însă în primul rând. În 1367, Ludovic I a început construcția așa-numitei capele ungare, adosate catedralei din Aachen. Aachen era locul de încoronare – drept *regi ai romanilor* (încoronarea imperială având loc la Roma) – al împăraților Apusului, romano-germani începând cu rivalul – și aliatul – lui Ludovic, Carol al IV-lea de Luxemburg, protector al Moldovei (alături de papă) până la acordul său cu Ludovic din 1372 (după cum se știa – cel târziu – din vremea cercetărilor lui Jan Sykora la mijlocul anilor 1970). Printre donațiile făcute cu această ocazie de către monarhul angevin, s-a numărat și o broșă, pusă – de multă vreme – în legătură cu celebra pafta de la Curtea de Argeș (relativ recent, subiectul a fost discutat și de Ovidiu Pecican la <https://ovidiupecican.wordpress.com/2010/03/21/un-artefact-medieval-inca-misterios-paftaua-de-la-arges/>). Adăugând datării în anii 1350 a Mormântului 10 și rolului pontifical anti-angevin ungar jucat de Alexandru *Basarab* și Carol al IV-lea de Luxemburg în octombrie 1345 calitatea de *Ungaria* a Clarei, *voivodissa Vlahiei* în august 1360, *văduva lui Alexandru Voievod în Vlahia* în ianuarie 1370, câteva observații primesc alt sens.

Prima dată, paftaua de la Argeș (ante anii 1360) este evident anterioară broșei de la Aachen (post 1367), datându-se probabil în anii 1330-1340, într-un atelier praghez din Boemia Casei de Luxemburg (după cum arătau deja cercetările profesorului Răzvan Theodorescu). În al doilea rând, similitudinile remarcate între coafura personajului feminin cu trup de lebădă din paftaua de la Argeș și coafura Elisabetei Piast, mama lui Ludovic I, din *Cronica pictată de la Viena* și din portretul ei în piatră descoperit tocmai la Diósgyőr, pot semnifica o legătură de familie – legitimă – între Clara de Ungaria și Ludovic de Ungaria la mijlocul veacului al XIV-lea. În orice caz, nu defunctul din Mormântul 10 „l-a copiat” pe Ludovic I, ci regele pe *AL WA* din sarcofagul descoperit în 1920. Similitudinea dintre cele două obiecte de vestimentație de la Aachen și Argeș (alte realizări asemănătoare rămân necunoscute) pare la fel de importantă ca relația – tot foarte aparte – dintre inelul marcat *AL WA* și inelul *Prințului Negru* al Angliei de la Louvre.

61. Broșa de la Aachen din *capela ungară* și paftaua de la Argeș din Mormântul 10

62. Elisabeta Piast, „de la Viena” și „de la Diósgyőr”, și lebăda „de la Argeș”

Mai amintim astfel o veche și cunoscută, și totuși „uitată” notiță. În 1374, Vladislav de Oppeln a dispus mutarea trupului soției sale din fața altarului Sfintei Elisabeta din catedrala din Oradea într-o capelă nouă din dreptul capelei Sfântului Demetrie/ Dumitru ([...] *Altare Sancte Elizabet iuxta aram minorem Beate Virginis instituit et dotavit Ladislaus dux Opulie, olim Palatinus Hungarie, pro anima consortis sue, filia Alexi Andri* [sic (Iorga)], *Vayvode Transalpine, que ibi est sepulta; sed idem dux disposuit ut transferatur ad unam capellam novarum, que est iuxta capellam Sancti Demetrii* [...]); după Karácsonyi, în Iorga, „Românii în câteva izvoare apusene”, p. 200, nota 1). În urmă cu doi ani, decedase și Demetrie Futaki, episcopul Oradiei (1345-1372), mediatorul păcii dintre Ludovic și Alexandru Basarab, după cum recunoscuse regele în februarie 1355 (DRH, D, I, no. 38, p. 70). Nu este exclus, dimpotrivă, ca Demetrie Futaki să fi intermediat și căsătoria lui Vladislav cu Elisabeta, ducele hotărând apoi (1374) ca trupul primei sale soții († c. 1367/1370) să fie mutat în dreptul recent ziditei capele a Sfântului Demetrie, locul de veci al lui Futaki († 1372).

„Liga” în care *valahii romani* intraseră – prin Alexandru *Basarab* (și Clara *de Ungaria*) – era cu totul alta de fapt⁶⁶⁵. O arată mariajele contestate (prima dată dinspre România spre Ungaria) dintre Uroș și *Ancha* și dintre Vladislav al II-lea și *Elisabeta*. Ele duceau în *marea politică* a dinastiilor europeni⁶⁶⁶.

La sfârșitul lui mai 1353, o dublă căsătorie a fost celebrată la Buda în prezența lui Cazimir al III-lea al Poloniei⁶⁶⁷: 1. *Regele romanilor*, Carol al IV-lea de Luxemburg, a luat-o de soție pe Ana de Schweidnitz, fiica Caterinei, fata lui Carol-Robert și a Elisabetei, sora lui Cazimir⁶⁶⁸. 2. Fratele Caterinei, Ludovic s-a căsătorit cu Elisabeta Kotromanić, fiica banului Bosniei, Ștefan, pe care Dușan o dorise pentru fiul său Uroș la 1350 (proiectul *ungaro-sârbo-valah* de la 1346-1347 eșuase, fiind reluat după 1350 sau chiar 1353)⁶⁶⁹. În ianuarie 1355, Cazimir a revenit la Buda pentru a-și reglementa succesiunea prin Ludovic⁶⁷⁰. Atunci, cel mai probabil, nepotul celor doi, Vladislav de Oppeln, s-a căsătorit cu Elisabeta, fiica lui Alexandru *Basarab*⁶⁷¹. Dacă acceptăm identificarea – propusă deja de Hasdeu⁶⁷² – a *regelui Prosclaviei* cu Alexandru, rege socotit – alături de Cazimir al *Appoloniei* – *omul* lui Ludovic la 1354 de florentinul Matteo Villani⁶⁷³, ar fi posibil ca – măcar – logodna lui Vladislav cu Elisabeta să fi avut loc la vremea dublei căsătorii din 1353⁶⁷⁴.

⁶⁶⁵ Aceasta nu ne permite să formulăm vreo justificare (scuză) pentru opțiunile lui Iorga.

⁶⁶⁶ Gerald Schwedler, *Herrschartreffen des Spätmittelalters: Formen–Rituale–Wirkungen*, Ostfildern, 2008, Anexă (*Repertorium*), nos. R114-116, p. 439; nos. R150-155, pp. 451-452.

⁶⁶⁷ Drumurile ungare ale lui Cazimir și la Paul W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe. 1320-1370*, Chicago-London, 1972, pp. 154, 158, 200.

⁶⁶⁸ Ulrike Hohensee, „Herrschartreffen und Heiratspolitik : Karl IV., Ungarn und Polen”, în *Die Goldene Bulle: Politik–Wahrnehmung–Rezeption*, editori U. Hohensee, Mathias Lawo, Michael Lindner, Michael Menzel, Olaf B. Rader, Berlin, 2009, pp. 639-664, la p. 646.

⁶⁶⁹ Vezi și cunoscutele „rezumate” raguzane (1601-1605) din *Orbini*, p. 267; *Luccari*, p. 60.

⁶⁷⁰ Vezi mai ales Balázs Nagy, „Royal Summits in and around Buda”, în *Medieval Buda in Context* (=Brill’s *Companions to European History*, X), editori B. Nagy, Martyn Rady, Katalin Szende, András Vadas, Leiden-Köln-Boston, 2016, pp. 345-365, aici la pp. 354-355.

⁶⁷¹ În 1356, la moartea tatălui său Bolko al II-lea, Vladislav a revenit de la Buda la Oppeln.

⁶⁷² Cu exagerările de rigoare: *Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei Românesce (1230-1380)* (= *Etymologicum Magnum Romaniae*, IV), București, 1898, p. 199.

⁶⁷³ *Istorie*, ediție Lodovico Antonio Muratori, în *Rerum Italicarum Scriptores*, XIV, Milano, 1729 (*Villani*), cols. 1-770, la col. 155 (1352), 237 (1354). La 1352, regele *Prosclaviei* fusese socotit *infidel* față de regele Ungariei, căruia îi era de drept supus. După Villani, fascinat de-a dreptul de tătari, cei doi regi se reconcilieră datorită atacului tătar asupra *Prosclaviei*.

⁶⁷⁴ Amintim că, fără dispensă, băieții se puteau căsători la 14 ani și fetele la 12 ani (*Vârtosu, Titulatura domnească*, pp. 224-225). O logodnă timpurie era astfel o soluție politică facilă.

63. Sigiliul lui Vladislav al II-lea de Oppeln din anul 1378

Căsătoria dintre Elisabeta, fiica lui Alexandru al Țării Românești, și Vladislav de Oppeln, nepotul lui Ludovic și viitor palatin al Ungariei, a fost accentuată – simultan – în limba maghiară și în cea română de către János Karacsónyi în 1910 („Az oláhországi (havaselyi) vajdak családfája”, *Századok*, XLIV (1910), 3, pp. 673-689/ „Arborele genealogic al voievozilor din Țara Românească” (I-II), *Convorbiri Literare*, XLIV (1910), 9, pp. 1026-1030; 10, pp. 1146-1157). Un an mai târziu, Antal Pór („Ujabb adatok Opuli László nemzedékrendjéhez” [Noi date asupra înruderilor familiei lui Vladislav de Oppeln], *Turul*, XXIX (1911), pp. 59-61) a presupus că reconcilierea dintre Buda și Argeș de pe la 1343 a luat chipul unei duble căsătorii: între Alexandru și Clara și între Elisabeta, fiica lui Alexandru (dintr-o primă căsătorie astfel), și Vladislav de Oppeln, nepotul – pe linie maternă – al lui Ludovic. Prezența lui Vladislav la curtea lui Ludovic nu este însă atestată înainte de 1352 (Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, III, p. 81; cf. și Veldtrup, *Frauen um Herzog Ladislaus*, pp. 82-83). Subiectul de actualitate în ajunul Primului Război Mondial a reintrat în atenție după 1989, în doua jumătate a anilor 1990 (pe fondul restructurărilor statele din est și sud-est).

În 1999, a apărut cu o întârziere de trei ani lucrarea lui Dieter Veldtrup (*Frauen um Herzog Ladislaus*). Cartea fusese finanțată printr-un proiect derulat de Casa Silezia (*Haus Oberschlesien*) între 1989 și 1993, imediat după publicarea precedentei sinteze a lui Veldtrup (*Zwischen Eherecht und Familienpolitik*). Întârzierea s-a datorat unei anchete derulate între 1996 și 1997 de către Curtea Federală de Conturi a Germaniei (*Bundesrechnungshof*) privind fondurile alocate acestui proiect (abia după acest moment contestările lui Sroka au devenit cunoscute lui Veldtrup, după cum mărturisea – fără a lega explicit cele două momente între ele – în prima notă a introducerii sale – evident subiective – la noua carte; cf. aici p. 1). Intrată în atenția mass-mediei germane în februarie 1997, singurul rezultat palpabil al anchetei pare să fi fost amintita întârziere (cf. prefeței – desigur tot subiective – din august 1999 a lui Peter Johanek, co-editorul seriei *Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit*, în care – drept volumul al VIII-lea al ei – a apărut și această carte; cf. pp. IX-X).

Veldtrup nu a renunțat la identificarea Elisabetei lui Vladislav al II-lea cu fiica lui Alexandru al Țării Românești, identificarea susținută apoi și de istoriografia polonă în ciuda violentelor dezbateri de la începutul anilor 2000 (vezi și Maciej Salamon, „Ladislaus von Oppeln: ein schlesischer Herzog zwischen der katolischen und der orthodoxen Welt”, în *Medieval Christian Europe: East and West. Traditions, Values, Communications*, editori V. Gjuzelev, Anisava Miltenova, Sofia, 2002, pp. 518-527). În schimb, față de 1988, nu a mai susținut că soția lui Jobst al Moravei, Ágnes/ Ágnes-Elisabeta a fost fiica lui Vladislav și a Elisabetei a Valahiei. Ar fi fost sora lui Vladislav (adică, fapt unic în istoria Piaștilor, după cum admitea și Veldtrup, doi copii – cel puțin – ai aceluiași tată ar fi fost botezați la fel, o Ágnes, soră de a lui Vladislav, fiind călugăriță între 1367 și 1390). Ea nu era nici măcar fata sa și a Eufemiei (Ofkăi) de Mazovia, sigur a doua sa soție (în ordinea „portretelor” – Ofka, Elisabeta și Ágnes – în *Frauen um Herzog Ladislaus*, pp. 114-120 121-132, 136-142).

În acest scop: 1. Căsătoria dintre Elisabeta și Vladislav a fost redusă la intervalul februarie/ martie 1365-mai/ iunie 1370 (Veldtrup a presupus că ea a fost încheiată pentru a pune capăt conflictului dintre Ludovic și Vladislav de la începutul lui 1365); 2. Numărul copiilor lor a fost limitat la o singură fată, Catherina, decedată de tânără (în ordinea „portretelor” – Ágnes și Kinga, fetele călugărite ale Elisabetei și ale lui Vladislav, Elisabeta și Catherina – în *Frauen um Herzog Ladislaus*, pp. 11-22, 23-52, 53-113, 133-135; de reținut structura pe „portrete” a cărții și succesiunea acestora); 3. Acte cunoscute numai prin copii moderne din anii 1800 (originalele, reale ori presupuse, au fost distruse în timpul celui de al Doilea Război Mondial) au devenit probe irefutabile (vezi anexa documentară a cărții: nos. 1-3, pp. 286-291). În aceste copii după documente (în latină, nu în germană) din 1374-1375, Ágnes, soția lui Jobst, născut în 1351 (la vreo două decenii după Vladislav, după cum admitea și Veldtrup), figura drept sora/ soror a lui Vladislav, băiatul lui Bolko al II-lea († 1356) a cărui singură soție cunoscută a fost Elisabeta de Schweidnitz († 1348).

Circumstanțele producerii *volte face*-ului din cartea lui Veldtrup, cu care s-a încheiat de fapt și cariera sa științifică, în pofida polemicii sale victorioase cu Sroka (care, așa cum recunoscuse în 1995, doar reluase obiecțiile Mariei Holban; „Kim była pierwsza żona”, pp. 457-460), limitează – din perspectiva temei noastre – la trei principalele contribuții: 1. Domeniile clujene ale familiei Dobokai, rudele de sânge ale lui Vladislav I, au fost jefuite brutal de voievozi și cnezi *valahi* între septembrie 1364 și februarie 1365, abia atunci începând administrația regală să ia măsuri contra lor (act publicat deja în partizana *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, editori Imre Lukinich, László Gáldi, Antal Fekete Nagy, László Makkai, Budapest, 1940, no. 142, pp. 181-182). 2. Itinerariul lui Vladislav al II-lea ca palatin al Ungariei (1367-1372) și înmormântarea Elisabetei la Oradea, nu în conventul franciscan din Oppeln (după cum era tradiția familiei din anii 1310), pledează pentru datarea decesului ei în mai-iunie 1370 (cf. Veldtrup, *Frauen um Herzog Ladislaus*, pp. 96-112). 3. În martie 1367, împăratul Carol al IV-lea i-a aprobat lui Vladislav al II-lea cererea ca Oppeln-ul să revină fetei sale Catherina sau oricărei alte fiice, mama/ mamele lor nefiind amintită/ amintite (*Lehns – und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter (=Publikationen aus dem Königlichen Preussischen Staatsarchiven, VII, XVI)*, editori C[olmar]. Grünhagen, H[ermann]. Markgraf, II, Leipzig, 1883, no. [V-] 13, p. 308). Fie Elisabeta murise deja (înainte ca soțul ei să devină palatin în aprilie 1367), și Vladislav nu vroia să se recăsătorească, fie nu mai credea că va mai avea fii.

Împăratul din Apus a reapărut în preajma *valahilor* la vremea oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei*. Pe 2 august 1359, Ludovic de Anjou și Rudolf de Habsburg au încheiat un acord împotriva lui Carol al IV-lea de Luxemburg⁶⁷⁵. Peste trei săptămâni, Ludovic i-a răsplătit – cu pământurile din Banat ale *valahilor* care erau *infideli* regelui – pe *valahii* din Țara Românească care-l abandonaseră la 1345 pe Alexandru *Basarab*, aliat pe atunci de papa Clement al VI-lea cu Carol al IV-lea împotriva Angevinilor de la Buda⁶⁷⁶.

Carol a revenit „printre” *valahi* la sfârșitul vremii politice a Clarei. Când *Vlaicu* era stăpân peste Vidin, cu un an înainte ca *Lațcu* să fie acceptat drept duce al Moldovei de către Urban al V-lea, Ludovic I de Anjou și Cazimir al III-lea Piast s-au aliat împotriva împăratului Carol al IV-lea de Luxemburg (februarie 1369)⁶⁷⁷. Foarte tolerant față de *greci*⁶⁷⁸, Carol a fost privit drept un protector al Moldovei *infidèle* de către Ludovic până în martie 1372⁶⁷⁹. Apoi, vărul primar al lui Carol, Jobst, s-a (și) căsătorit cu Ágnes-Elisabeta, fiica lui Vladislav, nepotul lui Ludovic, și a Elisabetei, fata lui Alexandru⁶⁸⁰.

Astfel, putem doar să ne întrebăm de ce niciodată, indiferent de regim, adevăratele *curți domnești* de la Câmpulung și – mai ales – de la Argeș nu au fost cercetate arheologic⁶⁸¹. Nu este „ca și cum” vestigiile începuturilor Țării Românești ar prisosi. Până la noi cercetări (primele), trebuie să ne „mulțumim” cu puținele surse (totuși relevante) rămase⁶⁸². În raport cu scrisul istoric și discursul politic modern, ele denotă o fractură între acțiunile ultimelor secole și încercările medievale. Un „șanț” pare să se așeze între vremea *valahilor* și cea a Principatelor Unite și apoi a Regatului României⁶⁸³.

⁶⁷⁵ De dinainte de 1920: Samuel Steinherz, „Die Beziehungen Ludwigs I. von Ungarn zu Karl IV (1358-1373)” (I-II), *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (Wien-Innsbruck), VIII (1887), pp. 219-257; IX (1888), pp. 529-637, la pp. 533-534. În 2008, Schwedler (*Herrschartreffen*, Anexă, no. R 126, p. 444) a propus redatarea acordului sub 1360, respinsă însă peste un an de către Hohensee („Herrschartreffen”, pp. 646-647).

⁶⁷⁶ DRH, D, I, no. 40, pp. 73-74. Publicat – după Fejér – în *Humuzaki*, I-2, no. 43, pp. 60-61.

⁶⁷⁷ Vezi aici Steinherz, „Die Beziehungen”, pp. 573-575; Nagy, „Royal Summits”, p. 357.

⁶⁷⁸ Milada Paulová, „L'idée cyrillo-methodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère slave de Prague”, *Byzantinoslavica* (Prague), XI (1950), 2, pp. 174-186.

⁶⁷⁹ Conform tratatului dintre ei (*Monumenta historica Bohemiae*, II, editor Gelasius Dobner, Praha, 1768, no. 65, pp. 386-387; Sykora, „Poziția internațională”, pp. 1139-1140, 1148).

⁶⁸⁰ Principalele repere: Veldtrup, *Zwischen Eherecht und Familienpolitik*, p. 368, nota 2258.

⁶⁸¹ La Argeș, scuza ar fi că a fost acoperită de muzeul orașului, fost spital (Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 32-33, fig. 3). La Câmpulung, ar fi fost suprapusă de curtea unui liceu.

⁶⁸² Și în Moldova (la Baia, Rădăuți și Siret) clădirile moderne par să fi „frânt” cercetările.

⁶⁸³ Situația pare să se datoreze în egală măsură anilor 1600-1700 și secolului al XIX-lea.

Ruptura între trecutul medieval *valah* și prezentul unionist al românilor pare să se fi produs la sfârșitul verii lui 1916, cu patru ani înaintea descoperirilor de la Argeș, prin proclamația clerului ortodox român din Ungaria⁶⁸⁴.

Nr. 2602- 1916 M., SCRISOARE CIRCULARĂ către venerabilul cler și către poporul dreptcredincios român din Dumnezeu păzita mitropolie a românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. România a cărei ființă i-a dat patria noastră, Ungaria, căci Radu Negru de la Făgăraș a întemeiat principatul Țării Românești, Dragoș din Maramureș a întemeiat principatul Moldovei și cu sprijinul monarhiei habsburgice s-a ridicat și s-a întărit România modernă, liberă și independentă, care de bunăvoie s-a legat de monarhia noastră cu contract de credincioșie, cu făgăduieli de sprijinire reciprocă; România – spre marea noastră durere – a călcat făgăduiala de credință, a rupt pecețile contractului în chip perfid și a ridicat arma asupra patriei noastre, asupra înălțatului nostru împărat și rege și asupra acelor frați, care de doi ani de zile luptă pe viață și pe moarte, cu vitejie nemaipomenită, împotriva dușmanilor monarhiei. Da, ei n-au ascultat porunca sângelui, n-au auzit chemarea tainică a fraților de o limbă și un sânge, de a ne da o mână de ajutor, ca trupele regatului român să lupte alături cu noi împotriva dușmanului comun, care tinde la nimicirea patriei noastre și la sugrumarea neamului românesc, să lupte hotărâți și cu bărbăție în contra Rusiei cotropitoare. Nu, ci ei, amețiți de lupi îmbrăcați în piei de oi și amețiți de făgăduielile lui Iuda, au desconsiderat cele mai vitale interese ale neamului și, sub cuvânt că vin „să ne slobozească”, vin să ne facă robi muscalilor, vin înfrățiți cu hoardele rusești, care au jefuit și au aprins satele și bisericile întemeiate de Ștefan cel Mare, care au ucis pe urmașii plăieșilor vestiți de la Dumbrava Roșie, care au necinstit Putna și Suceava, locuri sfinte de închinare sufletului românesc – vin acum să ne calce și să ne fure moșia agonisită de moșii și părinții noștri cu sudori de sânge! „Unde vă este și în ce se arată patriotismul vostru, români ucigători de frați”, vă întrebăm cu Lactanțiu: „Cum patriotismul vostru poate să fie o virtute? Poate să existe o virtute într-un sentiment esențialmente dușmănos și răutăcios? Binele la care tinde iubirea voastră de patrie constă în a face rău altora. Voi întindeți granițele voastre în hotarele vecinilor voștri, voi creșteți puterea voastră, venitele voastre, dezbrăcând pe alte națiuni. Puteți voi să numiți virtute ceea ce e distrucțiunea a toată virtutea? Voi rupeți legăturile societății umane, voi distrugeți inocența, voi nutriți rapacitatea, voi nimiciți ideea de dreptate. Dreptatea și urile naționale sunt necompatibile; acolo unde lucesc armele, dreptatea se nimicește. Poate să fie drept cel ce vatămă, urăște, despoaie și ucide? Iată faptele voastre a celor ce ziceți că vă iubiți patria” (Lactantius, Div. Instit. VI, 6). Acela care cu vorbele viclene pe buze, cu dorul de jaf în suflet vine la hotarele noastre nu-i frate, ci cel mai păgân dușman, care pentru a-și împlini pofta sălbatică își omoară frații și părinții. Da, frați de ieri, astăzi, prin voința și faptele lor păcătoase și nelegiuite s-au făcut pentru noi cei mai urgisiți dușmani, asupra cărora glasul sângelui și legea firii poruncește să-ți ridici brațul fără milă. „Că cel ce varsă sângele omului, pentru sângele aceluia sângele lui se va vărsa” (Facere IX, 6, s.n.). Iubit cler și popor! Avem cea mai mare mângâiere și bucurie a sufletului, că iubirea voastră față de patrie [Austro-Un-

⁶⁸⁴ Reproducem textul asupra căruia istoricii Marelui Război nu au ajuns încă la un consens, și probabil nu o vor face vreodată. Interesul nostru rămâne eminentemente medieval.

garia] e nemărginită, că alipirea și credința voastră către Înaltul Tron sunt neclintite, că din iubirea, alipirea și credința aceasta curată și tradițională purcede ascultarea voastră necondiționată și izvorăște vitejia, care, mai ales în anii din urmă în mod strălucit din nou ați dovedit-o. De aceea vă sfătuim, mai vârtos acum, în aceste zile de grea cumpănă și vă îndemnăm cu cuvintele Sfântului apostol Petru, ca cu blândețe să vă supuneți autorităților și rânduielilor înaltei stăpâniri „ori împăratului ca celui mai de sus, ori guvernatorilor, ca celor trimiși de el pentru pedepsirea făcătorilor de rele și spre lauda lui Dumnezeu, ca cu facerea de bine să amuțiți nerecunoștința oamenilor celor fără de minte, ca cei liberi, iară nu ca și cum ați avea libertatea, ca un acoperământ răutății, ci ca servii lui Dumnezeu” (I, Petru, c. II, v. 13-16). Față cu noul dușman, care râvnește în chip atât de păcătos la știrbirea și stricarea hotarelor patriei noastre, veți ști să luptați cu aceeași îndârjire, vitejie și credință, cu care eroii noștri au sfărâmat cetățile de granit de la Ivangorod. Căci dragoste, credința și alipirea voastră de tron și patrie vă va lumina mintea și sufletul, vă va întări inima și vă va oțeli brațul. Întăriți-vă dar cu credința în Dumnezeu, bucuroși fiind în inimile voastre, căci ați putut să dovediți credința și alipirea voastră către tron și patrie cu fapte atât de strălucitoare și cu jertfe atât de scumpe. Fiți cu încredere, că în ziua judecății și a răsplătirii Maiestatea Sa, înaltul nostru împărat și rege, împreună cu luminatul său guvern ungar, nu va întârzia a răsplăti după merit credința și vitejia, cu care ați apărut tronul și patria, asigurând condițiunile trebuincioase pentru dezvoltarea și întărirea etnică, culturală și economică a poporului român din patrie. Noi n-am provocat și n-am dorit război cu frații noștri, ci cu toată sinceritatea am stăruit pentru înfăptuirea păcii și buneii înțelegeri între români și maghiari, și credincioși chemării noastre nu vom înceta a ruga pe Dumnezeu, ca să ne trimită pacea de sus, pacea a toată lumea, pentru că zice Sf. Vasile cel Mare: „Nu există un bine mai mare, decât pacea, care este un dar ceresc, a căreia și numele numai este mai dulce decât orice” (Basil, Ep. 46, 1, Ep. 70). Isus Cristos este principiul păcii, zice Sf. Grigore; apostolii au predicat pacea lui Dumnezeu. Armonia domină în Dumnezeu și în toată creațiunea; oamenii trebuie să imiteze pe creatorul, păzind între ei concordia și în puterea acestei condițiuni trebuie să existe cetățile și popoarele (Greg. Naz. Orat. 12). Oradea Mare (Nagyvárad) la 8/21 septembrie 1916. Vasile Mangra m.p. [i.e. manu propria (cu propria mână)] ales și întărit Arhiepiscop și Mitropolit// Ioan I Papp m.p. episcopul Aradului // Dr. [doctor cu o teză intitulată *Viața și opera lui Eminescu* (<† 1889>), la Budapesta (1895)] Miron E. Cristea m.p. episcopul Caransebeșului⁶⁸⁵.

⁶⁸⁵ Text publicat în *Telegraful Român* (Sibiu), LXIV (1916), 85 (11/24 octombrie). Tot în *Telegraful Român*, fusese tipărită la sfârșitul verii o circulară: Nr. 8980-1916 Pres. Circulară către preoțimea din arhidieceza ortodoxă română a Transilvaniei. Cu inima plină de durere și îngrijorare trebuie să vă aducem la cunoștință, că dușmanii iubitei noastre patrii s-au înmulțit cu unul, prin faptul, că vecinul regat România, din motive nouă necunoscute, a declarat război monarhiei noastre. Când vă aducem această zguduitoare știre la cunoștință, deși tradiționala noastră credință și loialitate este mai presus de orice îndoială, și de la începutul actualului război fiii bisericii noastre au dat cele mai eclatante dovezi de eroism și vitejie pe toate fronturile de luptă, ceea ce la diferite ocaziuni s-a și recunoscut din partea tuturor comandanților, așa că multe izbânzii realizate în actualul război de victorioasa noastră armată [austro-ungară], sunt legate de numele regimentelor, a căror preponderantă majoritate o formează fiii bisericii noastre – totuși venim a Vă

Pentru oștenii români afurisiți de ierarhia Ardealului, țară de sate și preoți⁶⁸⁶, și trecuți – în căutarea pământului promis de Ferdinand – prin cruda vară a anului următor, *Negru Vodă* și *descălecatul* au primit chipul morții. Iar moartea își făcea crucea cu trei degete⁶⁸⁷. *România Mare* nu uitase încă nimic trei veri mai târziu. Și-a construit istoria și *ființa* peste răni necicatrizate⁶⁸⁸.

Fundamentele atacurilor din toamna anului 1916 erau însă – în bună măsură măcar – românești. În raport cu subiectul nostru, două cazuri pot fi relevante. Aparent, ele nu au primit până acum atenția pe care o meritau. Același lucru poate fi socotit valabil – sigur în cazul lepezii lui *Voislav*, copilul *Marelui Voievod Alexandru*, descoperită la Argeș la începutul lunii august 1920 – pentru proclamarea simultană pe 1 decembrie 1918 a unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu Regatul României (la Alba Iulia) și a Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (la Belgrad)⁶⁸⁹.

*atrage atențiunea și cu această ocaziune la acea dorință patriotică a chemării voastre de a sfătui poporul încredințat conducerii voastre, să se ferească de orice vorbe și orice fapte care ar putea arunca umbră asupra iubirii lui de patrie, având încredere după bunul Dumnezeu, în îngrijirea părintească a bunului nostru Împărat și Rege apostolic și a Înaltei Stăpâniri, și astfel a face tot ceea ce pretinde interesul iubitei noastre patrii. Totodată Vă invităm să înălțați cu toții rugăciuni fierbinți către preabunul Dumnezeu, pentru succesul armelor oștirilor noastre și pentru cât mai curândă restabilire a păcii mult dorite. Sibiu din ședința extraordinară a senatului bisericesc, ținută în 16/29 august 1916. Senatu Arhidiecezan. Mai multe informații pot fi găsite – de pildă – la <http://www.bru.ro/istorie/cat-si-ort-incheiere> (site – desigur – de factură confesională). În apărarea lui Miron Cristea (și a lui Ioan Ignatie Papp, celălalt semnatar al proclamației citate mai sus): Ioan Russu Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea. Omul și faptele*, I, București, 1929; Idem, *Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat*, București, 1930, pp. 267-268 (mai ales); Marius Eppel, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Cluj-Napoca, 2006 (Mangra a murit în condiții misterioase – s-a vorbit de sinucidere – la Budapesta, pe 14 octombrie 1918). Nefiind specialiști în perioada Primului Război Mondial și neputând verifica informația că în slujbe Miron Cristea îl pomenea pe regele Petru al Serbiei și nu pe Ferdinand (sigur fiind că Miron Cristea a participat la Adunarea de la Alba Iulia pe 1 decembrie 1918, unde nu i s-a permis să citească declarația de unire, care a fost citită de episcopul greco-catolic, Iuliu Hossu, care anterior îl îmbrățișase public pe Cristea), oprim aici orice alte considerații. Membru de onoare al Academiei Române din 1919, Miron Cristea (1868-1939) a devenit primul patriarh al României în 1925, fiind numit prim-ministru de Carol al II-lea în 1938.*

⁶⁸⁶ Titlul cărții lui Iorga (*Sate și preoți din Ardeal*) din anul 1902 (vezi aici pp. 17, 317-322).

⁶⁸⁷ Precizare impusă de natura devoțională de rit *latin* a voievodului din Mormântul 10.

⁶⁸⁸ Iar rănilor vii nu mai trezeau sufletul amorțit de durere, pentru a-l parafraza pe Anon, cu al său *doloris sopitam recreant volnera viva animam*, folosit drept motto de către Arnold J. Toynbee, în a sa sinteză, *A Study of History*, al cărei prim volum a apărut în anul 1946.

⁶⁸⁹ Unite apoi dinastic – de regina Maria – prin căsătoria lui Alexandru cu Mărioara (1922).

Unul din numeroasele hrisoave fără dată din arhivele săsești („sms-uri” medievale ale domnilor), merită pomenit în așteptarea analizei moderne a unui paleograf slavist⁶⁹⁰. Îl redăm în tălmăcirea lui Ioan Bogdan din a doua sa ediție a izvoarelor brașovene (1905). Bogdan l-a datat între 1424 și 1427⁶⁹¹.

Ioan Radu, Mare Voievod și Domn de sine stăpânitor a toată Țara Ungrovlahiei. Dă Domnia mea această poruncă a Domniei mele pârgarilor din Brașov și Râjnovenilor și întregii Țări a Bârsei că după hrisovul ce l-a făcut Domnia mea și după așezămintele ce le-au avut de la strămoșii Domniei mele, tot așa să li se ia <vama> și în vremea Domniei mele. De aceea, Țare Alexandre, oricine ți-ar fi vameș în Rucăr, poruncește-i să ia vama precum este obiceiul, iar altfel să nu îndrăznească a face. Și cine va fi vameș sub Dâmbovița și acela tot așa să le ia. Căci cine se va încerca să le ia mai mult decât este obiceiul, acela va avea să primească mare rău și urgie de la Domnia mea. Iar astfel nu este, după porunca Domniei mele.// [„semnat”] Io Radu Voievod, domn din mila lui Dumnezeu⁶⁹². [„Semnătura”, omisă de Bogdan, atât în 1902⁶⁹³, cât și în 1905⁶⁹⁴, a fost publicată – postum în 1931 (după șpalturi din 1905) – de Grigore Tocilescu († 1909)⁶⁹⁵.]

Alături de alte surse din arhiva Brașovului, actul a fost publicat prima dată de istoricul bulgar Ljubomir Miletić (1896)⁶⁹⁶. I l-a atribuit lui Radu I. Țarul Alexandru ar fi fost Șișman⁶⁹⁷. După Hasdeu, el ar fi fost însuși Ioan Alexandru, care lăsase Bulgaria fiilor săi (1898)⁶⁹⁸. Onciul a respins ipote-

⁶⁹⁰ Considerațiile de mai jos sunt strict de natură istorică, istoriografică și – chiar – logică.

⁶⁹¹ *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV și XVI*, I. 1413-1508, București, 1905, no. 7, pp. 14-15 (în original și în traducere).

⁶⁹² Direcția Județeană a Arhivelor Naționale-Brașov, Brașov, Privilegii, no. 299. Datorită celor vizați, porunca a fost dată în cel puțin două exemplare: pentru Brașov și pentru țar.

⁶⁹³ *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Rumânești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, no. 7, p. 11 (act publicat numai în traducerea sa în română).

⁶⁹⁴ Este un aspect semnificativ în opinia noastră, dar nesubliniat aparent până acum.

⁶⁹⁵ *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1346-1603. Din arhivele orașelor Brașov și Bistrița* [ediție Ion Bianu], București, 1931, no. 5, pp. 12-13. Deși volumul conținea și alte acte pe lângă cele de la Brașov, publicarea sa a fost abandonată după apariția noii ediții Bogdan din 1905 (după Ion Bianu).

⁶⁹⁶ Miletić (1863-1937) a fost apoi din 1926 și până la moarte președintele Academiei Bulgare de Științe (pentru el, vezi Wladko Muradov, *Любомир Милетич*, Sofia, 1987).

⁶⁹⁷ A se vedea aici „Дакo-ромъните и тяхната славянска писменост (II). Нови влахо-български грамоти от Брашов” [Дасо-români și alfabetul slavon (II). Noi documente valaho-bulgare de la Brașov], *Сборник за Народни Умотворения, Наука и Книжнина* [Studii de Folclor, Știință și Literatură] (Sofia), XIII (1896), pp. 3-152, sub no. 2, la p. 47.

⁶⁹⁸ *Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei Românești (1230-1380)* (= *Etymologicum Magnum Romaniae*, IV), București, 1898, pp. 241-242. Notăm în acest context că – la acea vreme – data morții lui Ioan Alexandru era așezată sub anul 1365.

zele (1899). Alexandru ar fi fost – de fapt – fiul lui Mircea, iar Radu (al II-lea *Praznaglava/ „cap gol”*) fratele său vitreg⁶⁹⁹. Jiriček a păstrat datarea lui Miletic, dar l-a socotit pe Alexandru un membru al familiei țarale refugiat la nordul Dunării⁷⁰⁰. Bogdan a asumat – încă din 1902 – interpretarea lui Jiriček, mai puțin datarea⁷⁰¹, deși, cu greu un refugiat bulgar ar fi primit putere peste Rucăr și Dâmbovița, adică sigur peste Câmpulung și Târgoviște⁷⁰².

1. Fie Radu al II-lea a fost asociat la domnie cu un Alexandru, poate chiar *Aldea*, alt fiu de al lui Mircea I, acesta fiind botezat Alexandru și nepreluând doar la 1431 numele protectorului său moldav, Alexandru I *cel Bun*, cel întronat la 1400 de Mircea I)⁷⁰³. 2. Fie Radu I a avut un asociat la domnie,

⁶⁹⁹ Critica logică a lui Onciul din *Originile principatelor române*, pp. 201-202 (nota 105).

⁷⁰⁰ În recenzia din *Archiv für Slavische Philologie* (Heidelberg) XIX (1897), pp. 598-612, la p. 609. Reținem astfel și finalul comentariului lui Bogdan (1905) asupra actului în discuție: [...] *Scrisoarea este evident dela acelaș Radul, dela care avem și Arh. No. 227, deși aceasta pare ceva mai nouă, Monogramele sunt în genul vechilor monograme ale lui Mircea, iar hârtia e la fel ca cele două scrisori ale lui Mihail*. Contradicția între afirmații era clară. Se justifica numai prin nevoia negării existenței unui Alexandru „sub” Radu I, încă de dinaintea descoperirii Mormântului 10, pe care însă Bogdan (+ 1 iunie 1919) nu a mai apucat-o.

⁷⁰¹ În *Documente și regeste*, p. 11 (din 1902); *Documente privitoare la relațiile*, p. 15 (din 1905).

⁷⁰² Notăm aici neasumarea integrală de către Bogdan a ipotezei lui Onciul care ar fi făcut mai „tolerabilă” redatarea documentului. În bună măsură, suntem – de dinainte de 1920 – în fața unei situații tip identificarea defunctului din Mormântul 10. Dacă Drăghiceanu l-ar fi identificat cu Vladislav I, și nu cu Radu I, subiectul ar fi fost – în mare – „închis”.

⁷⁰³ În articolul de „scandal” (datorită publicării în anexă a inscripției tabloului votiv de la Argeș, fără permisiunea lui Drăghiceanu), dedicat lui Aldea în 1922, Stoica Nicolaescu, alt editor al documentelor *valahe* din arhivele săsești, tot în anul 1905, a păstrat identificarea țarului Alexandru cu Alexandru Aldea (*Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV și XVI. Privilegii comerciale, scrisori domnești și particulare din arhivele Sibiului, Brașovului și Bistriței din Transilvania*, București, 1905, sub no. 92, la p. 217). Aldea ar fi fost astfel asociatul fratelui său, Radu al II-lea („Domnia lui Alexandru Vodă Aldea”, p. 237). Nicolaescu nu lăsa să se înțeleagă că Aldea nu fusese botezat Alexandru, ori își luase numele în cinstea lui Alexandru *cel Bun*, o idee lansată de Iorga la Gotha, tot în 1905 (în *Geschichte des rumänischen Volkes (=Geschichte der Europäischen Staaten, XXXIV), I. Bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*, p. 308), care s-a impus în ultimele decenii (Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 90). Nicolaescu amintea opinia lui Iorga, pomenea și donația boierului Aldea din 1398 pentru Mănăstirea Sfântul Nicolae de la Kutlumuz, în onoarea lui Mircea (care își „uitase” toți înaintașii săi de la Athos), a părinților lui Aldea și a sa, și socotea că Aldea era un diminutiv din Alexandru.

În realitate, numai câteva rânduri din articolul lui Nicolaescu erau dedicate lui Aldea (pp. 235-241), adică mai puțin de o pagină în total. Restul erau note asupra anilor de dinaintea domniei sale, a formării Țării Românești și a descoperirilor de la Argeș, la fel ca

numit Alexandru, sigur o rudă apropiată din țară⁷⁰⁴ și de mare încredere, datorită importanței vâmlor și a pozițiilor încredințate lui Alexandru⁷⁰⁵.

În orice caz, mesajului *marelui voievod Radu* pentru brașoveni, râșnoveni, bârseni și *țarul Alexandru* de la Rucăr și de pe Dâmbovița, arată o împărțire la est de Olt a Țării Românești (iar Radu I unise țara și prin Mănăstirea Cotmeana, „perechea” munteană a Coziei vâlcene)⁷⁰⁶. Sub autoritatea sa directă, pe lângă evident Oltenia, acel *Radu* mai păstra în stânga apei – măcar nominal – Argeșul aflat la vest de linia Târgoviște-Câmpulung (era linia pe care se duseseră marile lupte ungaro-*valahe* de la sfârșitul anului 1368)⁷⁰⁷.

Situațiile se potrivesc evident domniei lui *Radano al Bulgariei* la 1377⁷⁰⁸, tatăl lui Dan I și Mircea I, Radu I⁷⁰⁹. Domniile otomane⁷¹⁰ ale lui Radu al II-lea au fost scurte (primăvara lui 1421-toamna lui 1422; iarna anului 1426-1427⁷¹¹). La capătul lor, Sigismund de Luxemburg, impus deja la Severin⁷¹², a

în cazul primei părți a studiului (pp. 225-234). Nicolaescu mai publica – înaintea lui Marinescu și în special a lui Nandriș – și o parte din actul în slavonă al Patriarhiei Ecumenice de numire a lui Hariton drept mitropolit al *Ungrovlahiei* (1372), datându-l între 1363 și 1373 (pp. 240-241). Ultima parte a studiului era formată din actele emise de către Aldea (pp. 242-270) și – numai în extras – de amintita inscripție a tabloului votiv de la Argeș.

Reținem și că după Nicolaescu (pp. 229-230), Nan Udobă era de fapt *Naie Dobă*, adică *Nicolae Dăbăcescu* (Nicolae Dobokai), urmașul banului Mikud trecut la *ortodoxie*. Iar monograma de pe inelul răposatului din Mormântul 10, atribuit și de către Nicolaescu lui Radu I, se citea *Ana* (pp. 229, 240). Pe bună dreptate în parte, studiul a fost astfel ignorat.

⁷⁰⁴ Datorită încredințării Câmpulungului, acel Alexandru nu putea fi sigur venit din sud.

⁷⁰⁵ Era soluția propusă de Onciul și urmată de Nicolaescu, ambii făcând însă abstracție de durata scurtă a domniilor lui Radu al II-lea și de stabilitatea internă cerută totuși de un asemenea partaj, stabil precum rezultă din însuși actul emis de marele voievod Radu.

⁷⁰⁶ A se vedea aici și vechile informații din Ion Barnea, N. Constantinescu, „Sondajul de la Mănăstirea Cotmeana”, *Materiale și Cercetări Arheologice* (București), V (1958), pp. 665-670.

⁷⁰⁷ Conform cronicarului și capelanului lui Ludovic, Ioan de Târnavă, la 1368 Nicolae Lackfi înfruntându-se cu Dragomir, *castelanus ejus de Damboyka* (în *Vita Ludovici*, p. 182).

⁷⁰⁸ Reamintim în acest context celebrul studiu al lui Gheorghe I. Brătianu din anul 1925.

⁷⁰⁹ Vezi și P.Ș. Năsturel, „Autour de la partition de la métropole de Hongrovalachie (1370)”, *Buletinul Bibliotecii Române* (Freiburg-in-Breisgau), VI (1977-1978), pp. 293-326.

⁷¹⁰ Vezi și studiile Vioricăi Pervain, „Lupta anti-otomană a Țărilor Române în anii 1419-1420”, și „Lupta anti-otomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* (Cluj-Napoca), XIX (1979), pp. 56-79; XXVI (1983-1984), pp. 85-117.

⁷¹¹ *Documente Brașov*, no. 4, p. 8 (pe 17 mai 1421, domnea sigur); DRH, D, I, no. 157, p. 251 (pe 6 aprilie 1427, fusese deja învins definitiv); Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 86-88.

⁷¹² Vezi și Eugen [Jenő] Glück, „Date noi cu privire la prezența cavalerilor teutoni la frontiera Banatului (1429-1437)”, *Revista Istorică*, NS, III (1992), 7-8, pp. 783-792. Remar-

preluat și Argeșul, unde avea și un castelan la 1427⁷¹³. El controla din 1422 deja Câmpulungul⁷¹⁴, adică și Rucărul *țarului Alexandru* din hrisovul *marelui voievod Radu*. Hrisovul ar trebui datat doar în vremea domniei lui Radu I⁷¹⁵.

Alexandru a ținut Târgoviștea și Câmpulungul după dispariția lui Vladislav (sigur înaintea verii anului 1378, conform ultimului testament al lui Hariton)⁷¹⁶. Familiaritatea ironică din hrisovul marelui voievod Radu (acel *țare Alexandre*) indică o relație apropiată între Radu și Alexandru, poate tată și fiu (dar un fiu cu atitudini de *mare voievod* deja)⁷¹⁷. El a dispărut apoi – în condiții necunoscute – sigur înaintea impunerii lui Dan drept singur domn, petrecută până în octombrie 1385 (conform hrisovului său pentru Tismana)⁷¹⁸, înainte de asocierea sa cu Mircea, în mod cert înaintea toamnei anului următor (pe baza monedelor emise împreună, precum și a cronicilor)⁷¹⁹.

Soarta actului publicat prima dată de Miletic atrage atenția asupra vechimii primei reședințe voievodale de la Târgoviște. Ea se datează între vremea lui Carol-Robert și cea a lui Dan I⁷²⁰. Iar în relație cu „blestemul transilvan de la 1916 și cu problema Severinului, hrisovul marelui voievod Radu pentru brașoveni, râșnoveni, bârseni și *țarul Alexandru* readuce în discuție

căm astfel negarea de către Engel a existenței unui ban de Severin înainte de 1427, când apare Emeric Marczali (MOL, DL 39286; 1 februarie), în pofida castelaniei extinse a lui Sigismund Losonczi de la 1420 (MOL, DL 65409; 25 iulie), care includea Severinul, Mehadia și Caransebeșul, amintite tot de Engel (*Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*).

⁷¹³ Actul din 27 martie 1427 (MOL, DL 43689), semnalat de Engel (1996), este în M. Diaconescu, G. Érszegi, „Documenta quibus Hungariae, Valachiae et Moldaviae relationes melius illustrantur”, *Mediaevalia Transilvanica*, II (1998), 2, pp. 283-288, sub no. 3, p. 285.

⁷¹⁴ Al. Ciociltan, „Walachian Câmpulung between Sigismund of Luxemburg and the Ottomans”, *Transylvanian Review* (Cluj-Napoca), XIX (2009), suppl. 2, pp. 157-166. La 1425, un *Peterman*, aparent din Câmpulung, și-a dat averea Coziei (DRH, B, I, no. 57, p. 112).

⁷¹⁵ Într-un singur act, atribuibil lui Radu al II-lea (deoarece îl amintea pe Mircea), el s-a referit la vama de la Câmpulung, dar pentru eliminarea ei la cererea brașovenilor (*Documente Brașov*, no. 6, p. 13). Este vorba despre acel *Arh. No. 227 mai nou*, amintit de Bogdan.

⁷¹⁶ *Actes du Kutlumus*, no. 36, pp. 135-138. Act cunoscut oficial însă abia din anul 1947.

⁷¹⁷ Reținem astfel și că Radu I nu a emis monede decât în nume propriu, neexistând asocieri fraterne (Vladislav-Radu, Dan-Mircea) ori filiale (Mircea-Mihail mai târziu).

⁷¹⁸ DRH, B, I, no. 7, pp. 19-22. Act cunoscut deja prin traducerile din anii 1839 și 1844.

⁷¹⁹ Vezi Iliescu, „Domni asociați”, pp. 41-45; Pippidi, „Despre Dan Voievod”, pp. 58-62.

⁷²⁰ Cercetările lui Florian Petrică, Gh. Cantacuzino și A. Ioniță de după 2012 au evidențiat cosmetizarea datelor operată în N. Constantinescu, Corneliu Ionescu, Petru Diaconescu, *Târgoviște reședință voievodală. 1400-1700. Cercetările arheologice (1961-1986)*, Târgoviște, 2009. Cea mai veche parte de zid a curții, databilă prin monede după Carol și înainte de Dan I, descoperită în noiembrie 1986, a fost atribuită de Constantinescu (tot) lui Mircea.

un alt document medieval, tot din arhiva Braşovului, tot o scrisoare fără dată, „pierdută” însă de Ioan Bogdan între edițiile sale din 1902 și 1905⁷²¹.

Daniil, mitropolitul Severinului și al Ardealului, îi cerea judeului *Petru Urs* și celor 12 *pângari*, amendarea cu câte 3 ducați a oamenilor de rit *grec* din Braşov care trăiau în afara rânduiei⁷²². În pofida evidenței și logicii, Bogdan l-a identificat pe *Petru Urs* (în germană *Bär*) cu Peter Hirscher (Cerbul, adică *Hirsch*/ al Cerbului). El a datat astfel documentul între anii 1577 și 1578⁷²³.

La acea vreme (1902) se cunoștea deja un *arhiepiscop Daniil*⁷²⁴. La 1488, el înzestrăse cu un tetraevangheliar biserica din Feleac, de lângă Cluj⁷²⁵. Ea purta hramul rar în mediul *valah* medieval al Sfintei Parascheva, ale cărei moaște se păstrau din vremea lui Ștefan Lazarević, fiul lui Lazăr „de la Kosovopolje”, la Belgrad⁷²⁶. Tetraevangheliarul a fost ferecat de Isac⁷²⁷, vistiernicul lui Ștefan al III-lea al Moldovei (1498)⁷²⁸, drept danie pentru *Mitropolia din Feleac*⁷²⁹ (inițial, Isac a fost identificat eronat de către Hasdeu cu un „ban” al Olteniei⁷³⁰). Sub autoritatea *Arhiepiscopiei din Transilvania* intrase la 1494 și ctitoria Drăgoșeștilor de la Peri⁷³¹. Conform tradiției înregistrate de

⁷²¹ Act publicat numai sub formă de regist în *Documente Braşov* (1902), no. 182, p. 308.

⁷²² Preotul *Nicola* de la Biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Braşovului (drept *șchei* trecând bulgari, sârbi și bogumili, și chiar *valahi*) întocmise un catastif cu acești „răi creștini”.

⁷²³ Iar volumul al doilea (post 1508) din noua ediție Bogdan nu a mai apărut vreodată.

⁷²⁴ Nume monahal tipic sârbesc (*L'archevêque Danilo II et son époque*, editor Ivan Djurić, Belgrad, 1989), purtat la acea vreme de „confesorul” lui Ștefan al III-lea al Moldovei, *Daniil Sihastrul*, înmormântat la Mănăstirea Voroneț a cărei biserică a fost sfințită tot la 1488.

⁷²⁵ Inscripția manuscrisă a fost publicată de către Timotei Cipariu în „Documente istorice bisericești”, *Arhivu pentru filologia si istoria* (Blaj), XXX (1869), pp. 777-783, la p. 777.

⁷²⁶ Vezi Karl Onasch, „Paraskeva Studien”, *Ostkirchliche Studien*, VI (1957), pp. 121-141.

⁷²⁷ Alături de logofătul Tăutu (care a donat simultan la Peri) unul din principalii sfetnici (Maria-Magdalena Székely, „Isac, vistiernicul lui Ștefan cel Mare”, în *Vocația istoriei. Priinos profesorului Șerban Papacostea*, editori O. Cristea, Gh. Lazăr, Brăila, 2008, pp. 567-604).

⁷²⁸ Reținem: 1. Dispariția cvasicompletă a documentelor de la și asupra lui Ștefan din arhivele săsești din perioada în care a avut domeniul în Transilvania. 2. Apariția „austriacă” la 1849 și „maghiaro-română” la 1914 a proclamației lui Maximilian I de Habsburg (1490) care le cerea transilvănenilor să-l accepte pe Ștefan drept „guvernator” (*Actae et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia* (=Fontes Rerum Transylvanicarum, IV, VI), editor Endre Veress, I. 1468-1540, Budapest, 1914, no. 39, pp. 42-43).

⁷²⁹ A se vedea aici, de pildă, N. Iorga, *Histoire de l'art roumain ancien*, Paris 1922, p. 87.

⁷³⁰ *Analele Academiei Române. Partea administrativă și desbaterile*, seria a II-a, III (1880-1881), p. 41. După cum se știe, la Hasdeu, istoria *dacă* și *basarabă* a României începea în Oltenia.

⁷³¹ Pentru – deja – celebrul document: Ioan Mihály de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, ediție Vasile Iuga de Săliște, Cluj-Napoca, 2000 [Sighet, 1900], no. 348,

Școala Ardeleană prin greco-catolicii Petru Maior⁷³² și Samuil Micu⁷³³, Mitropolia Ardealului se ridicase – canonic – prin Mitropolia Severinului⁷³⁴.

Situația istoriografică s-a modificat radical după apariția Mitropoliei Ardealului sub Andrei Șaguna (1864), tabăra ortodoxă susținând că a redat românilor mitropolia pierdută de greco-catolici, care aveau deja – de 11 ani – Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș (1853)⁷³⁵. În replică, tabăra greco-catolică, mai ales la trecerea dintre secole prin Augustin Bunea, a susținut că nu existase vreo mitropolie în Transilvania în Evul Mediu⁷³⁶. Istoriografia din Regatul României, mai ales prin Iorga, a sprijinit punctul de vedere greco-catolic, care părea mai modern și exprima poziția unei Biserici curtate de București⁷³⁷. Căutând sprijin în Ardeal, dar negând atât existența *descălecatului*, cu precădere prin Hasdeu (1898) și Onciul (1899), cât și a Mitropoliei Transilvaniei, istoricii și politicienii de la sud de Carpați s-au dat – la 1916 – „pe mâna” partidei ortodoxe filo-maghiare conduse de Vasile Mangra care i-a blestemat pe soldații români prin Radu Negru Vodă și Ștefan cel Mare⁷³⁸.

Iar la Putna, chiar în ajutorul bătăliei de la Mohács (1526), „fatale pentru Ungaria”⁷³⁹, călugării de la Putna continuau să-l pomenească pe Matia Corvin în rând cu membrii și rudele familiei lui Ștefan⁷⁴⁰. Uitaseră de aproape

pp. 600-601 (cf. însuși M. Diaconescu, „Editarea diplomelor maramureșene: realizări și perspective”, *Revista de Arhivistică* (Cluj-Napoca), III (1997), pp. 25-30, aici la pp. 28-29).

⁷³² *Istoria Bisericii Românilor*, ediție Ioan Chindriș, I, București, 1995 [din 1813], pp. 96-97.

⁷³³ *Istoria românilor*, ediție I. Chindriș, București, 1995 [ediție parțială în 1805], pp. 110-111.

⁷³⁴ Aceste abordări și pomenita scrisoare a lui Daniil nu au primit însă atenția cuvenită.

⁷³⁵ Vezi orientativ: I[Ioan]. Boroș, „Relațiunile eclesiastice ale Românilor din Ungaria și Transilvania în vécul al XV-lea”, (I-XII), *Unirea* (Blaj), VII (1897), 15, pp. 113-115; 18, pp. 137-139; 21, pp. 169-171; 24, pp. 193-195; 28, pp. 226-227; 33, pp. 257-259; 35, pp. 273-276; 36, pp. 281-284; 38, pp. 297-299; 40, pp. 313-315; 43, pp. 337-338; 44, pp. 345-348; Ilarion Pușcariu, *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, I, Sibiu, 1899, pp. 89-94.

⁷³⁶ *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiului, Silivoșului și Belgradului*, Blaj 1902, pp. 6-7, 10-11, 65-68; *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904, pp. 116-121, 301-303.

⁷³⁷ „Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a II-a, XXVII (1904-1905), pp. 1-35, la pp. 1-4. El și-a nuanțat – „via Isac și Moldova” – poziția în 1915, după izbucnirea Primului Război Mondial, în *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* (în ediția Georgeta Penelea, București, 1989, p. 94).

⁷³⁸ Un exemplu românesc mai sinistru de răsturnare a trecutului *valah* este greu de găsit.

⁷³⁹ Deși nu a fost *chiar așa* (M. Rady, „Jagiello Hungary”, în *Decreta Regni Medieuali Hungariae*, IV. 1490-1526, editori János M. Bak, M. Rady, Péter Banyó, Budapest-New York-Idyllwild, CA, 2012, pp. XI-XLVII, la pp. XLV-XLVI). Altoră le-a fost mai degrabă fatal.

⁷⁴⁰ Vezi *Letopisețul de la Putna I și II*, în *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, editor P.P. Panaitescu, București, 1959, pp. 43-52 (la p. 51), 55-66 (la p. 64).

trei decenii și de înșelăciunea făptuită de *latini* la conciliul de la Florența (1439)⁷⁴¹. După ei, Matia îl *dăruise* pe Ștefan în *Țara Ardealului*⁷⁴². Tot așa, Ștefan avea să-l *dăruiască*⁷⁴³ – la 1497 – pe *cuscrul său Birtoc* [Bartolomeu Drágffy, urmașul Drăgoșeștilor⁷⁴⁴], *voievodul Țării Ardealului* (acesta venise – peste capul lui Vladislav al II-lea Jagiello, nedoritul urmaș al lui Matia⁷⁴⁵ – cu oastea Transilvaniei în ajutorul lui Ștefan, atacat de către Jan Albert, al Poloniei, fratele lui Vladislav). La fel, sub anul 1492, la fostul cronicar oficial al lui Matia, Antonio Bonfini (a cărui traducere în maghiară de către Gáspár Heltai/ Caspar Helth devenise „pravila” *națiunii maghiare* de după Reformă)⁷⁴⁶, Ștefan îi urmase defunctului rege drept *crăișor al valahilor*⁷⁴⁷. Toate acestea erau cunoscute la 1916, inclusiv prin cronicile publicate de brașoveanul Ioan Bogdan⁷⁴⁸. Se predaseră, precum aveau să o facă un veac mai târziu în fața vrăjii aurei imperiale *pan-ortodoxe* a domnului Ștefan⁷⁴⁹.

Nu maghiarii (deși s-a răspuns ironic la susținerea *descălecatului* de către Xenopol în 1896, dar nu datorită istoricității acestuia, ci din cauza asocierii cu continuitatea românilor în *Ardeal*)⁷⁵⁰, ci românii i-au „privat” pe *valahi*⁷⁵¹

⁷⁴¹ În *Putna I* (p. 49), *înșelăciunea* de la Florența și *dania ardeleană* a *craifului Matiaș* au coexistat. În *Putna II*, începută pe la 1498, ea nu a mai apărut. A rămas doar *dania ardeleană*.

⁷⁴² *Putna I*, p. 49; *Putna II*, p. 62. Și aceste „amănunte” nu au fost remarcate, nici măcar în cadrul seriei de simpozioane începute – în anul aniversar 2004 – sub egida Mănăstirii Putna (pentru programele acestora, a se vedea <http://www.centrulstefancelmare.ro/ro/>).

⁷⁴³ Această *dăruire* apare numai în *Putna II* (p. 65), nu și în completările făcute în *Putna I*.

⁷⁴⁴ Vezi chiar articolul lui Marius Diaconescu, „Peștorii nepoatei lui Ștefan cel Mare în 1517. Despre căsătoria lui Alexandru cu fiica lui Bartolomeu Drágfi”, *Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol*, XLIX (2012), pp. 55-70. Desigur, elemente românești au fost omise. Amintim astfel titlul recentei sale intervenții din cadrul amintitelor colocvii putnene (<http://history.uaic.ro/11528/16-februarie-2017-colocviile-putnei-xix/>): „Cu privire la rolul lui Bartolomeu Drágffy și al *armatei maghiare* [sublinierea noastră] în războiul din 1497”.

⁷⁴⁵ András Kubinyi, „Két sorsdöntő esztendő. 1490-1491” [Doi ani decisivi: 1490-1491], *Történelmi Szemle*, XXXIII (1991), 1-2, pp. 1-54; Idem, *Matthias Rex*, Budapest, 2008, p. 156.

⁷⁴⁶ Vezi a sa *Kronika a Magyaroknak Dolgairól*, ediție Margit și Péter Kulcsár, Budapest, 1981.

⁷⁴⁷ *Bonfini*, IV, p. 212. A se vedea și discuția asupra romanității și a traducerilor din A.II.3.

⁷⁴⁸ Păstrate la Sankt-Petersburg și publicate de el sub titlul „Letopisețul lui Azarie”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a II-a, XXXI (1908-1909), pp. 57-215.

⁷⁴⁹ Pentru istoriografia mai veche și mai nouă, vezi studiile republicate în *De Potestate. Semne și expresii ale puterii în Evul Mediu românesc* [editor Ștefan S. Gorovei], Iași, 2007.

⁷⁵⁰ L. Kropf, „Radu Negru, a honalapító” [Radu Negru, *Întemeietorul*], *Századok*, XXXI (1897), 5-6, pp. 707-714. Iar la 1898, B.P. Hasdeu a negat oficial *descălecatul* în *Radu Negru*.

⁷⁵¹ Apelăm în mod constant la această distincție, nu pentru că românii sunt altceva decât *valahii*, ci deoarece acesta era numele dat lor de sursele din acea epocă și – poate mai ales

de singurul act păstrat aparent în original de la Radu I⁷⁵² (cel socotit de la Onciul „prototipul istoric” al miticului *descălecător*⁷⁵³) și de o mitropolie intracarpatică (de unde, până astăzi, respingerea inscripției de la Râmeț în care era pomenit arhiepiscopul Ghelasie de la Râmeț⁷⁵⁴ ori transformarea – în pofida oricăror elemente⁷⁵⁵ – a *Mitropoliei din Feleac* într-o creație a unirii florentine, ne- și mai mult chiar anti-moldavă)⁷⁵⁶. A fost unul dintre motivele pentru care, sigur în privința *descălecatului*⁷⁵⁷, istoriografia română a trecut în cealaltă extremă la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial, cu precădere prin Gheorghe I. Brătianu, vechiul membru al echipei argeșene „Drăghiceanu-Iorga” de la 1920⁷⁵⁸. Dar la 1945 vremurile nu mai erau cele din 1920. La fel, mai devreme, la 1370 timpul nu semăna cu cel de la 1345⁷⁵⁹.

– din cauză că – tot în aceleași surse coeve – *valahii* acopereau mai multe realități medievale, fie sub raport teritorial, fie din punct de vedere etnic, decât românii zilelor noastre.

⁷⁵² În copie târzie, s-a mai păstrat un document autentic după toate aparențele (a se vedea astfel aici Iosipescu, „Contribuții la istoria domniei principelui Radu I”, pp. 26-31).

⁷⁵³ Negarea datării documentului amintit în vremea lui Radu I poate fi legată numai – în aceste condiții – de pomenirea *țarului Alexandru*, aparent o problemă de dinainte de 1920.

⁷⁵⁴ „În cel mai bun caz”, la Barbu ori Mureșan, el era produsul falsului patriarh Tagaris.

⁷⁵⁵ Vezi D. Marcu-Istrate, „Contribuții arheologice la istoria românilor din Transilvania: Biserica Sfânta Parascheva din Feleac”, *Ars Transsilvaniae* (Cluj-Napoca), XXIII (2013), pp. 191-210. Imediat după apariția *Istoriei Transilvaniei* la Budapesta (1986), perimetrul bisericii a fost supus unor „cercetări” (1987-1988) de către Adrian Andrei Rusu (cf. însuși Rusu la <http://www.medievistica.ro/pagini/arheologie/starile/001-feleac/feleac.html>).

⁷⁵⁶ Cu precădere de către discipolul lui Engel, Rusu (*Ioan de Hunedoara și românii din vremea sa*, Cluj-Napoca, 1999, pp. 99-104), completat moldav în același an de către Mureșan („Isihasmul și prima etapă a rezistenței la deciziile conciliului florentin în Moldova (1442-1447)”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia* (Cluj-Napoca), XLIV, 1-2, 1999, pp. 3-57). Demersurile celor doi au coincis cu tentativa lui Pál Engel de negare a originii *valahe* a *Anchăii*, soția lui Uroș, nu direct, ci prin Sima Cirković (cf. însuși Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, p. 411, aici și nota 1), în vremea noului război pentru Iugoslavia (<http://www.cotidianul.ro/iugoslavia-1999-romania-si-a-deschis-spatiul-aerian-bulgaria-a-oferit-nato-informatii-secrete-169233/>) și a încercării de desfacere a Universității *Babeș-Bolyai* din Cluj (la final: <http://www.ziua.ro/display.php?data=2000-05-07&id=43139>).

⁷⁵⁷ „Moldovenizarea” Feleacului a fost eminentă ulterioară Revoluției Maghiare (Victor Popa, „Considerațiuni critice cu privire la Mitropolia Transilvaniei în secolul al XV-lea și al XVI-lea și a raporturilor ei cu Moldova”, *Mitropolia Banatului* (Timișoara), VIII (1958), 7-9, pp. 387-436), accentuându-se pe fondul „socialismului liberal” (Marius Porum, *Bisericile din Feleac și Vad. Două ctitorii moldovenești din Transilvania*, București 1968).

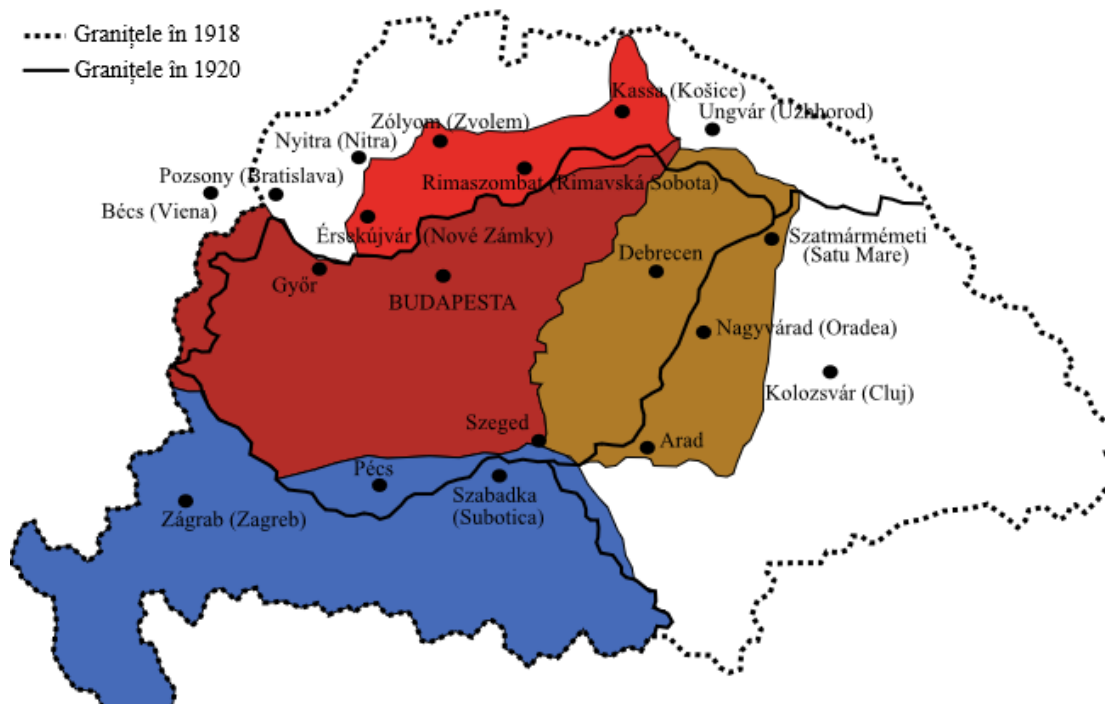
⁷⁵⁸ Studiile sale au fost reunite în România – în mod interesant totuși abia după 1978 – în *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție Valeriu Râpeanu, București, 1980.

⁷⁵⁹ Ne îngăduim să remarcăm coincidența celor douăzeci și cinci de ani strict cronologic.

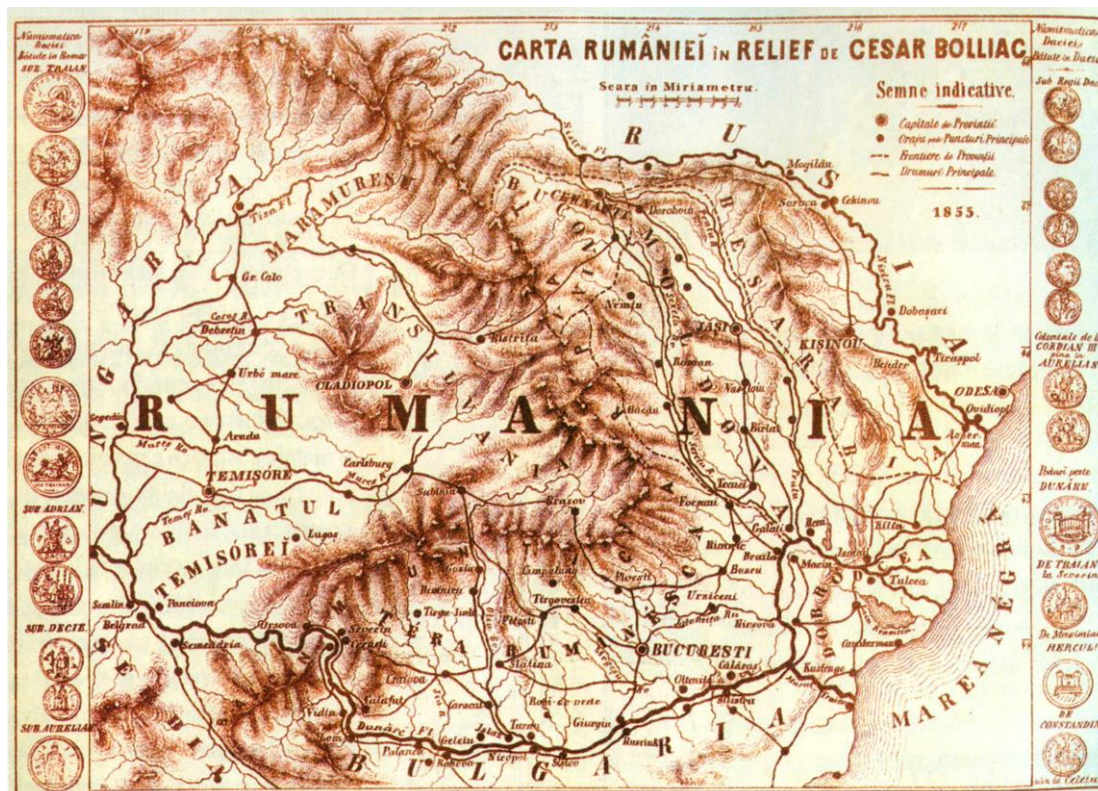
64. Biserica Sfintei Parascheva din Feleac

Patru „nuanțe” trebuie menționate în raport cu biserica din Feleac, începută după 1481 și terminată până în toamna anului 1488. 1. Pronaosul și turnul au fost adăugate după 1920. A fost opera lui Kós Károly (1883-1977), cel mai cunoscut arhitect maghiar de la acea vreme. Lui ar fi trebuit să-i revină proiectul catedralei ortodoxe din Cluj (construită între 1920 și 1930). „În compensație”, a primit biserica din Feleac, zisă pe atunci „a lui Matia Corvin”. 2. Cu ocazia săpăturilor arheologice din anul 2011, s-a constatat că sub altarul poligonal se afla o fundație rotundă, fără a se putea preciza dacă ea aparținea unei biserici mai vechi sau doar unei prime faze de construcție, întrucât – în rest – zidurile și fundațiile se legau perfect. 3. Satul a fost încredințat – cu titlu de domeniu regal – orașului Cluj de către Ludovic I la sfârșitul lunii ianuarie 1367. Feleacul era supus – prin Cluj – doar regelui. Iar până la 1572, toate procesele dintre clujeni și felecani s-au judecat în Feleac. 4. Dania lui *Radu Negru Vodă* din 7 ianuarie 1383, pentru biserica cu hramul Sfintei Parascheva din Rășinari, înscrisă în română pe *versoul* documentului de hotărnicie pentru rășinăreni de la Matia Corvin din anul 1488 (N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XII. *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, București, 1906, Anexe, no. I-1, pp. 229-231), document socotit fals (vezi DRH, B, I no. A, p. 511), ar merita reprivită.

65. Republica Sovietică Ungară:

(roșu-închis:teritoriul inițial; roșu-deschis: teritoriul cucerit în mai-iunie 1919; maro: teritoriul ocupat de România în aprilie 1919; albastru: teritoriul sub control franco-sârb)

66. Harta ipotetică a României de Cezar Bolliac din 1855

Aproape un milion de suflete (335 000 de soldați și 650 000 de civili, sau doar 330 000 de civili după alte estimări) din Regatul României, care avea peste 7 500 000 de locuitori în

1915, s-au stins între 1916 și 1918. Mai bine de jumătate din efectivul militar angajat în război în 1916 (reduc la 400 000 în 1917) a dispărut. 120 000 au fost răniți (75 000 fiind apoi declarați invalizi de război) și 80 000 au fost luați prizonieri. În 1924, România a declarat oficial că mobilizase 1 000 000 de oameni dintre care muriseră 250 000 (i.e. 25% în loc de 51%). „Tot” un milion (16% din populație) fuseseră sigur mobilizați în Transilvania (jumătate au fost români, un sfert maghiari, 10% germani, *ceilalți* fiind evrei și *romi*).

După granițele trasate prin tratatele de pace, Cehoslovacia ar fi pierdut 185 000 de vieți (155 000 de militari în armata austro-ungară), Austria 175 000 de vieți (150 000 de militari și 25 000 civili), iar Ungaria 385 000 de vieți (340 000 de militari și 45 000 de civili). Mai bine de două treimi din pierderile Ungariei proveniseră din teritoriile revenite României.

În total, România Mare (datele pentru Basarabia fie lipsesc cu desăvârșire, fie au fost măsluite, indiferent de tabără) aduna peste 1 300 000 de victime, dintre care mai mult de jumătate (750 000) fuseseră civili. Avea după 1918, o populație de 16 000 000 de locuitori. Un sfert din victime nu-i aparținuseră. 75% căzuseră sub și pentru București. Celălalt mare câștigător din Sud-Est, Regatul Serbiei, devenit Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, aduna 1 550 000 de victime (1 000 000 de soldați și 550 000 de civili), la o populație de 12 000 000. O cincime din victime nu-i aparținuseră. 80% căzuseră pentru și sub Belgrad. În nord, Polonia restaurată strângea 1 200 000 de victime (200 000 de civili), la o populație de 26 000 000. Toate victimele aparținuseră Austro-Ungariei, Germaniei și Rusiei.

Sunt – aparent – cele mai comune estimări. Le prezentăm cu rezervele firești impuse de acest joc macabru al cifrelor, statisticile fiind menite a crește ori a diminua suferința unui stat, învingător sau învins. În cazul nostru „medieval”, conturează atmosfera în care s-a scris și s-a cercetat chiar după luna noiembrie 1918. Între iarna anului 1918-1919 și vara anului următor, aproximativ 50 000 de oșteni (aproape unul din cinci soldați ai armatei române) au pierit împingând frontiera Regatului României până la Satu Mare, Oradea, Arad și Timișoara. Pierderile adversarilor nu au depășit 12 000 de victime (Vasile Vesa, „Transilvania în timpul Primului Război Mondial”, și Idem, „Transilvania la Conferința de Pace din anii 1919-1920”, în *Istoria Transilvaniei*, editori I.-A. Pop, Thomas Năgler, András Magyari, III. *De la 1711 până la 1918*, Cluj-Napoca, 2007, pp. 467-475, 627-647).

Principala victimă – *civă* – dintre istoricii vechii și noii României a fost Constantin Giurescu (1875-1918), membru al Academiei Române, răpus de *gripa spaniolă* în octombrie 1918, la București, aflat sub ocupație germană între 6 decembrie 1916 și 12 noiembrie 1918. A fost introdus în rândul *germanofililor*, al „colaboraționiștilor”, o altă rană a României Mari pe care s-a apăsă după 1918, și în ultimii ani (Lucian Boia, *Germanofili. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, 2014³, pp. 259-260, 294-299, 304-308). Pe acea „listă neagră” au mai fost așezați Vasile Pârvan și Dimitrie Onciul.

Cu excepția Serbiei, cu populație de 4 500 000 în 1914, din care au pierit (după estimările maxime) 450 000 de militari și 800 000 de civili (28 % din populație, 17% conform estimărilor minime), nici n stat beligerant al Antantei nu a avut mai multe victime decât România (14% din populație, 9% după estimările minime). Rusia și Anglia (cu coloniile) au pierdut 2%, Grecia și Italia 3%, Franța (cu coloniile) 4%. Pierderile Puterilor Centrale au fost asemănătoare: 4 % din populație în Austro-Ungaria, Germania și Bulgaria. Fostul Imperiu Otoman a pierdut însă spre 15% din populație. Marele carnagiu a fost în Serbia (17-27%), sub *Înalta Poartă* (Republica Turcia apoi) (13-15%) și în România (9-14%).

67. România în Primul Război Mondial:

prizonieri români la Turnu Roșu (1916) și soldați germani, bulgari și turci în București (1917)

În drum spre București, trupele Puterilor Centrale au jefuit Mănăstirile Cozia și Dealul. Mormântul lui Mircea *cel Bătrân* a fost profanat a doua oară după eteriști la 1821. La Dealul craniul lui Radu *cel Mare*, confundat cu cel al lui Mihai *Viteazul*, care luase drumul Iașului, a fost spart (V. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, București, 1920¹ [30 ianuarie (data prefeței)], p. 33). După 1918, mormântul lui Mircea a fost cercetat în 1931 de Drăghiceanu („Mormântul lui Mircea Vodă cel Bătrân”, *Buletinul Comisiunii Mo-*

numentelor Istorice, XXIV (1931), pp. 20-24). Osemintele lui Mircea (ce mai rămăsese din ele) au fost reînhumate în 1938 în fața lui Miron Cristea, Nicolae Iorga și a principelui-moștenitor Mihai (Nicolae Șerbănescu, „Reînhumarea la mănăstirea Cozia, în ziua de 15 mai 1938, a rămășițelor pământești ale lui Mircea cel Mare”, în *Mircea cel Mare: scutul Europei*, [editor Dan Zamfirescu], București, 2009, pp. 679-698). Pe 26 august 1920, la nici o lună de la descoperirea Mormântului 10, în prezența lui Ferdinand, craniul lui Mihai a fost așezat în sarcofagul pregătit la Mănăstirea Dealul încă din 1913. Tot atunci au fost reînhumate osemintele lui Radu *cel Mare* (C. Bălan, *Mănăstirea Dealu*, București, 1968², p. 25).

67. România în Primul Război Mondial:

trupele române la Mărășești (1917) și Iuliu Hossu și Miron Cristea la Alba Iulia (1918)

4. „Regișorul” *Vlahiei*

Scrisorile papei Ioan al XXII-lea către Basarab (cea cunoscută din februarie 1327 și cea pierdută din aprilie 1327)⁷⁶⁰ trimiteau – prin raportare la prezențele pontificale ale urmașilor săi Alexandru (1345)⁷⁶¹ și Vladislav (1370)⁷⁶² – la o realitate medievală uitată în istoriografia românească: caracterul ereditar al jurământului de cruciadă⁷⁶³. Acesta s-a manifestat cel mai clar în relația Romei cu Ștefan al III-lea *cel Mare* al Moldovei și cu urmașii săi legitimi, fiul, Bogdan al III-lea, și nepotul, Ștefan al IV-lea (*Ștefăniță*) (1475-1527)⁷⁶⁴.

La 1327, Basarab tocmai îi reînfruntase în numele lui Carol-Robert pe foștii și viitorii săi protectori tătari⁷⁶⁵. La 1345, Alexandru *Basarab* luase – în fruntea *valahilor romani* – drumul Avignonului, după ce se luptase cu tătarii, alături de fostul și viitorul său suzeran Ludovic I⁷⁶⁶. La 1370, Vladislav se luptase cu *turcii* ajunși la Dunăre și returnase Vidinul convertitului Strațimir al Bulgariei, vasalul lui Ludovic, din nou suzeranul lui *Vlaicu*⁷⁶⁷.

În aprilie 1370, Urban al V-lea i-a scris lui Vladislav, *voievodul Vlahiei*, că putea deveni un *și mai victorios luptător al lui Christos* dacă se *convertea din toată inima la Domnul*. Îi cerea lui *Vlaicu* să o urmeze pe *noverca* sa Clara⁷⁶⁸.

⁷⁶⁰ VMHH, I, no. 790, p. 513 (reeditat în *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92, p. 182, și în DRH, D, I, no. 17, pp. 39-40, cu traducere în română); *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92a, p. 184).

⁷⁶¹ VMHH, I, no. 1038, p. 691 (reeditat în *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100, precum și în DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61, împreună cu traducerea – discutabilă – în limba română).

⁷⁶² VMHH, II, no. 191, pp. 97-98 (reeditat în *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 237; totuși nu și în DRH, D, deși avea o „greutate” cel puțin la fel de mare precum scrisorile de la 1327).

⁷⁶³ Vezi Șerban Turcuș, *Sinodul general de la Buda (1279)*, Cluj-Napoca, 2001, p. 83, nota 72. Inocențiu al III-lea a reafirmat caracterul ereditar – stabilit de canoniști – al jurământului de cruciadă. Acesta a devenit parte intrinsecă a relației Papalității cu Buda (pentru studiul de la baza neglijatei note, a se vedea John Ross Sweeney, „Hungary in the Crusades, 1169-1218”, *International History Review* (Washington, DC), III (1981), pp. 467-481).

⁷⁶⁴ Orientativ: I.-A. Pop, „Dati veneziani sull’Europa centro-orientale all’inizio del XVI”, în *Dal cuore dell’Europa. Omaggio al professore Cesare Alzati per il compimento dei 70 anni*, editori I.-A. Pop, O. Ghitta, Ioan Bolovan, Ana Victoria Sima, Cluj-Napoca, 2015, pp. 57-67.

⁷⁶⁵ Prezentarea, favorabilă tătarilor, a relației la Ciocîltan, „Hegemonia Hoardei de Aur”. Permisă de surse, colaborarea tătară a *valahilor* a fost opusă asocierii *cruciate* cu papa.

⁷⁶⁶ Papacostea, „O întregire documentară”, p. 116; Kovács, „Voievozii Transilvaniei”, p. 43.

⁷⁶⁷ N. Iorga, „Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-1369 și politica lui Vladislav-Vodă față de unguri. Un episod din cucerirea Peninsulei Balcanice de turci”, în Idem, *Studii istorice asupra Evului Mediu Românesc*, ediție Ș. Papacostea, București, 1984, pp. 116-140.

⁷⁶⁸ ASV, Reg. Vat. 250, f. 70^v (8 aprilie 1370; VMHH, II, no. 191, pp. 97-98; *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 327). Precizăm că, în original, *Latizlao* era voievodul *Vlachiei*, nu al *Valachiei*.

[...]Sed dolemus ab intimis, si non certas legitime, cum non nisi certamen exercenti legitimum corona eterni premii secundum doctorem gentium tribuatur, tantoque ferventius tuam salutem gliscimus, quanto, **si in toto corde tuo convertaris ad Dominum, futurus victoriosior Christi pugil verisimiliter extimaris.** [...] Quare Magnificenti-am tuam hortamur in domino et obsecramus per viscera misericordie Dei Nostri, quatenus relictis scismate et erroribus universis per instructionem Catholicorum et religiosorum virorum, quorum multi in tuo dominio, presertim **ex operatione dilecte in Christo filie nobilis mulieris Clare, noverce tue, non solum Catholice, sed claris dicte fidei et virtutum meritis insignite moram trahere asseruntur, ad ovile prefatum securus advenias, in eo cum aliis Christi fidelibus perpetuo permansurus et salutis eterne premia recepturus [...]**⁷⁶⁹.

Lui *Latizlao*, în original (Ladislau), care în urmă cu puține luni trebuise să se intituleze *voievod transalpin și ban de Severin din mila lui Dumnezeu și a regelui [Ludovic]*⁷⁷⁰, Urban nu-i amintea nici tatăl, nici suzeranii săi de rit și de stat (proaspăt *unitul* – adică convertitul – împărat Ioan al V-lea Paleologul și *căpitanul* cruciat Ludovic I al Ungariei)⁷⁷¹. Drept *luptător al lui Christos*, Vladislav I al *Vlahiei*, stătea deja în rând – pentru Papalitatea reîntoarsă la Roma – cu regele Ludovic (1356, 1371)⁷⁷² și cu cavalerii iogași (1366)⁷⁷³.

Urban îi cerea lui Vladislav să iasă din *vechea schismă primită de tine de la vechii tăi predecesori*⁷⁷⁴. *Schisma* nu îi aparținea lui Vladislav⁷⁷⁵. După Urban, care – fie și numai din registrele pontificale – cunoștea relațiile lui Basarab și Alexandru cu Ioan al XXII-lea ori cu Clement al VI-lea, fie demult, fie între decesul răposatului din Mormântul 10 și aprilie 1370 (dacă *vechea schismă* și *vechii predecesori* aveau doar valoare retorică⁷⁷⁶), survenise o ruptură violentă între *Vlahia* și Papalitate⁷⁷⁷. Ea însă nu anulase statutul de *luptător al*

⁷⁶⁹ ASV, Reg. Vat. 250, f. 70v; VMHH, II, no. 191, p. 98; *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 327.

⁷⁷⁰ MOL, DL 277387 (25 noiembrie 1369; editat și tradus în DRH, D, I, no. 56, pp. 98-99).

⁷⁷¹ Nu cunoaștem ca asupra acestei omisiuni să se fi atras atenția, deși importanța actului lui Ioan al V-lea și a poziției lui Ludovic la 1369-1370 au fost în mod constant subliniate.

⁷⁷² VMHH, II, no. 35, p. 25; no. 41, p. 26 (aceeași formulare pontificală la 1356: [...] *pugil Christi, athleta Domini, miles fidei Christiane athlete Domini et pugili Eiusdem Ecclesie* [...]); no. 205, p. 105 ([...] *Inter ceteros mundi principes te utpote christianissimum, et contra inimicos Christiani nominis invictissimum pugilem, et orthodoxe fidei augmentatorem continuum* [...]).

⁷⁷³ VMHH, II, no. 156, p. 83 (supușii de pe Rhodos ai lui Petru al Ciprului erau pentru Urban al V-lea într-o scrisoare către Ludovic I: [...] *pugiles Christi et athlete fidei Christiane* [...]).

⁷⁷⁴ VMHH, II, no. 191, p. 98 ([...] *ex antiquo scismate in te a tuis antiquis predecessoribus derivato* [...]). *Derivato* ar putea fi tradus chiar prin derivat (un termen totuși prea modern).

⁷⁷⁵ Observația fundamentală, elementară chiar, nu pare să fi fost însă făcută vreodată.

⁷⁷⁶ Adică, dacă Urban încerca și o „deculpabilizare” a înaintașilor cunoscuți de Vladislav.

⁷⁷⁷ În raport cu datarea ¹⁴C a osemintelor, notăm că decesul poate fi și ulterior anului 1359.

lui *Christos* al lui Vladislav, statut incompatibil cu *schisma predecesorilor*⁷⁷⁸. Papa nu pomenea nici uciderea franciscanilor permisă – în urmă cu un an în timpul ocupației *valahe* a Vidinului – de Vladislav în silă (după cum recunoșteau hagiografii *catolici*⁷⁷⁹). Ereditatea lui Vladislav era mai puternică decât alegerile *schismatice* ale *predecesorilor* săi asumate de către el anterior, tot așa cum el asumase crimele – uitate acum – împotriva *adevăratei credințe*⁷⁸⁰.

Prin *unirea* (convertirea) lui *Latizlao* Papalitatea își redorea *V(a)lahia* și *v(a)lahii*. Pe ei i-a obținut – doar în parte de fapt – în vara aceluiași an 1370 prin *Laczko, dux Moldavie partium seu nationis Wlachie*. Prin această formulă, Urban I-a introdus pe *Lațcu* arhiepiscopului de Praga (Jan Očko) și episcopilor de Wrocław (Preczlaw de Pogarell) și Cracovia (Florian Mokrski). Prelați din Boemia și Polonia (și nu din Ungaria), trebuiau să supervizeze intrarea *părților moldovene* din *națiunea Vlahiei* în comuniune cu Roma⁷⁸¹.

Lui Vladislav Urban îi oferise chiar „un fel” de coroană regală a *Vlahiei*. Era dispus să-l accepte drept *filium dilectissimum*. Ca apelativ, *dilecto/ dilecta*, precum era Clara pentru papi, corespundea rangului ducal. *Carissimo/ carissima* era folosit de către curie numai pentru regi și împărați *latin*⁷⁸².

[În ultima frază din scrisoarea papei (imediat după cea citată în care era menționată Clara): [...] *Nos enim, si hoc fideliter et sincere effeceris, te ut filium dilectissimum habere proponimus, ac tibi in tuis et terre tue negotiis Apostolice Sede favoribus assistere gratiose* [...]. („În traducere”: *schisma* predecesorilor lui Vladislav pusesse în pericol existența statală a *Vlahiei*. În cazul unirii depline cu Roma, papa îi garanta lui *Latizlao* al *Vlahiei* recunoașterea sa monarhică deplină, cel puțin cu rang ducal⁷⁸³.)

La 1345 și 1370, sub *Alexander Bassarat* și *Latizlao*, legătura misionară cruciată a Papalității în Răsărit a fost stabilită – direct – cu *Olachi Romani* și *Vlachia*⁷⁸⁴. În plan pontifical, „elementul cumănu” nu a contat pentru definirea

⁷⁷⁸ În plan românesc, fie și numai prin analogie cu bine cunoscutul caz al *atletului Ștefan* al III-lea *cel Mare* al Moldovei, problema ar fi trebuit sesizată – în scris – de mai mult timp (vezi în schimb sterile „polemici ieșene” din Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, pp. 228-232).

⁷⁷⁹ A se vedea astfel de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals*, pp. 756-758, 761-763.

⁷⁸⁰ Pentru anii 1310-1370, orientativ (indici): *Acta Ioannis PP. XXII*; *Acta Benedicti PP. XII*; *Acta Clementis PP. VI*; *Acta Innocenti PP. VI*; *Acta Urbani PP. V*; *Acta Gregori P.P. XI*.

⁷⁸¹ Vezi – tot în cea mai cunoscută ediție – actele din VMHH, II, nos. 194-195, pp. 99-101.

⁷⁸² Un studiu special în această problemă a relațiilor dintre Papalitate și Țările Române ar fi mai mult decât binevenit, ținând cont de excesele interpretative din ultima perioadă.

⁷⁸³ ASV, Reg. Vat. 250, f. 70v; VMHH, II, no. 191, p. 98; *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 327.

⁷⁸⁴ Ultimele ediții: *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 237.

lui Basarab, a lui Alexandru și – cu atât mai puțin – a lui *Vlaicu*, și nici pentru afirmarea lor statală în teritoriile Regatului Cumaniei de secol al XIII-lea (el încă ținea cu numele de regele de la Buda, ca în cazul lui Ludovic din februarie 1355, când îl răsplătea pe Demetrie Futaki, episcopul Oradiei, pentru restabilirea păcii cu *Alexander Bozorab*⁷⁸⁵). Altfel, Basarab și urmașii săi ar fi fost primii care să se agațe de episoade precum „bătaia nocturnă” din 1325, când cumani de vază din regat au afirmat superioritatea lui Basarab față de Carol, a cărui domnie era încă disputată⁷⁸⁶. Într-un cadru științific normal, analiza impactului cumaniilor ar fi trebuit să pornească de aici.

Ar fi ieșit în evidență un aspect. Cele mai vechi dovezi structurale (bisericești) ale creștinismului de rit *grec* din ajunul formării *V(a)lahiei* se leagă – documentar (onomastic și toponimic) de cumani și pecenegi: de la *pseudo-episcopii* din Cumania la 1234 care au provocat mânia papei Grigorie al IX-lea⁷⁸⁷, la cea dintâi biserică (capela?⁷⁸⁸) de la *Argiș*⁷⁸⁹, ridicată sigur după anii 1220, sub influența celui de al Doilea Țarat Bulgar⁷⁹⁰, și preluată – legitimator – apoi în mod cert de răposatul din Mormântul 10, la biserică („capela de curte”⁷⁹¹) de la Streisângeorgiu (c. 1310)⁷⁹², din Țara Hațegului încă populată și de *pecenegi* și de numeroși *Basarab*⁷⁹³. S-ar fi văzut astfel și mai bine că – de la Inocențiu al III-lea și Ioniță Caloian – „romanitatea românilor” (a *valahilor*) ținea deja de Papalitate și nu de spațiul bizantin⁷⁹⁴.

„Undeva” însă recunoașterea monarhică (statală) a *v(a)lahilor* se blocase la nordul Dunării⁷⁹⁵. Ea exista și pentru Papalitate (dovadă chiar titlul Cla-

⁷⁸⁵ DRH, D, I, no. 38, p. 69. Act folosit și pentru datarea tardivă a *păcii ung(a)ro-v(a)lahe*.

⁷⁸⁶ DRH, D, I, no. 16, p. 37. Problema dată de acest document precede cu mult anii 2000.

⁷⁸⁷ DRH, D, I, no. 9, p. 20. Și această sursă a provocat numeroase dispute „ne-cumane”.

⁷⁸⁸ Prin dimensiunile reduse și amplasamentul ei, Bisericii Argeș I i se poate asocia o funcție ecleziastică (ante 1359) în special în condițiile unei datări târzii (anii 1270-1310).

⁷⁸⁹ Alexandru Madgearu, „Istoria unei confuzii: *Ordessos-Argessis-Argedava-Argeș*”, în *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic*, editor D. Căprăroiu, Târgoviște, 2011, pp. 139-146.

⁷⁹⁰ Vezi astfel și Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche*, I, București, 2001, p. 71.

⁷⁹¹ Funcția de capelă de curte nu poate fi complet exclusă, tot în condițiile datării târzii.

⁷⁹² Pentru cercetările de la începutul anilor 1970, a se vedea R. Popa, „Streisângeorgiu. Mărturii de istorie românească din secolele XI-XIV în sudul Transilvaniei”, *Revista Muzeelor și Monumentelor-Monumente Istorice și de Artă* (București), XLVII (1978), 1, pp. 9-32.

⁷⁹³ Vezi S. Brezeanu, „Basarab. O nouă ipoteză asupra originilor antroponimului”, în *Idem, Identități și solidarități medievale. Controverse istorice*, București, 2002, pp. 371-386.

⁷⁹⁴ A se vedea Papacostea, „Les Roumains et la conscience de leur romanité”, pp. 15-24.

⁷⁹⁵ În istoriografie situația s-a complicat „în tăcere”. Opțiunea *ortodoxă* a Țărilor Române, putea trece drept o piedică în calea „desăvârșirii unității naționale” încă din Evul Mediu.

rei de *voivodissa* de la 1360), dar nu era deplină⁷⁹⁶. Mai mult (sigur *Vlaicu* cu acordul lui Ludovic), stăpânitorul *Vlahiei* avea deja rang de duce prin Ducatul de Făgăraș (și – ulterior separat – și prin cel de Amlaș) în Transilvania, provincie a Regatului Ungariei⁷⁹⁷. Iar *Vlahia* (latină) ținea de Transilvania, atât pentru Inocențiu al VI-lea (1360)⁷⁹⁸, cât și pentru Vladislav (1369)⁷⁹⁹.

În secolul al XIV-lea coroana regală a *valahilor* depindea de Transilvania, nu de *Cumania*⁸⁰⁰. *Valahii romani* acoperiseră pentru Clement al V-lea *părțile sirmiene* (adică și Banatul), *transilvane* și *transalpine* ale Ungariei⁸⁰¹. „Jumătate” din Ungaria era la 1345 a elitei conduse de Alexandru *Basarab*, soțul *Clarei de Ungaria*, de neam regal⁸⁰². În plan monarhic medieval, copilul lor ar fi avut toată legitimitatea dinastică pentru coroană regală peste aceste pământuri⁸⁰³. Dar lui *Vlaicu*, Clara, documentată cert drept numai mamă de

⁷⁹⁶ Cel mai bun indiciu este poate tocmai acel *dilectissimus* pentru Vladislav de la 1370.

⁷⁹⁷ DRH, D, I, nos. 44-46, pp. 83-87 (1366-1368); no. 56, p. 98 (1369); no. 60, p. 103 (1372).

⁷⁹⁸ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473r. Cf. din 1944 Pascu, „Contribuțiuni documentare”, p. 176.

⁷⁹⁹ DRH, D, I, no. 56, pp. 98-99 (25 noiembrie; cu jumătate de an înaintea scrisorii papei).

⁸⁰⁰ O altă observație care ar fi trebuit făcută indiferent de „tabăra” sprijinită, în condițiile în care „taberele” nu erau de fapt pro- ori anti-cumană, ci pro-catolică sau pro-ortodoxă.

⁸⁰¹ DRH, D, I, no. 32, p. 61. Reamintim eronata traducere (în *părțile Transilvaniei, ale Țării Românești și Sirmiului din Ungaria*) a colectivului editorial coordonat – nominal – de Pascu. Iar datorită ordinii pontificale a *valahilor romani* de la 1345 (*Transilvania-Transalpina-Sirmium*), cazul Râmeț (1377), situațiile Amlașului și Făgărașului pe cursul Oltului (ante 1366) și căsătoria lui Alexandru *Basarab* cu Clara *de Ungaria* (ante 1345) pot schimba localizarea primelor personaje din lista *valahilor*, păstrându-le însă pe celelalte. Astfel, tot dinspre sud spre nord (și apoi evident înapoi după cum o arată teritoriile enumerate de papă), ar fi Alexandru „de pe Olt”, Nicolae de Râmeț, Ladislau de Beiuș, Stanislau de Sarasău, Ambrozie de Țopa și – înapoi peste munți – Nicolae de Vicina, părțile sirmiene rămânând o „pertinență” (fără un stăpânitor anume, altul decât primul din listă, doar Nicolae le putea fi asociat prin forțarea întinderii puterii sale, în cazul localizării ei la Remetea în Banatul Montan). Lipsa altor informații impune însă prudență față de idee.

⁸⁰² Din păcate, înlesnită de „intervenția” lui Pascu de la 1944-1945, ipoteza lui Petru Iambor („Nobilii din Dăbâca și relațiile cu Țara Românească în veacul al XV-lea”, *Acta Musei Napocensis* (Cluj-Napoca), XVI (1979), pp. 215-224), a pregătit „înmormântarea” subiectului sângelui regal al Clarei de către Diaconescu (*Structura nobilimii*, pp. 184-192). Clara a ajuns „să plutească” prin nobilimea ungară. La 1372, *Vlaicu* a răsplătit-o în Făgăraș pe *ruda sa de sânge* (i.e. pe linia tatălui), pe Ladislau, urmașul lui Mikud Dobokai (de Dăbâca), odinioară ban de Severin, pentru meritele sale împotriva *turcilor*. Ergo Clara era o Dobokai.

⁸⁰³ Perfect valid și logic în plan medieval și pe deplin folosit pentru alte căsătorii ale domnilor români (inclusiv pentru argumentarea „ambițiilor lor imperiale”), principiul nu a fost aplicat în acest caz, explicațiile fiind evident de căutat în contextul politic de la 1920-1923 (uniunea România-Ungaria) și 1944-1945 (lupta pentru Transilvania de Nord-Vest).

fiice (Ana a Bulgariei și Anca a Serbiei), îi era doar *noverca*⁸⁰⁴. Totuși, în chestiunea regală a *Vlahiei*, Urban al V-lea era dispus să închidă „un ochi” în luna aprilie 1370, ținându-l pe Vladislav drept „nici” duce, „nici” rege⁸⁰⁵.

Două „coincidențe” cronologice sunt de reținut. 1. Apariția certă a Ducatelor Amlășului și Făgărașului (adică a liniei transilvane a Oltului în octombrie 1366), aprobată de regalitatea ungară, a coincis cu eliminarea *valahilor* din structurile „parlamentare” (*congregaționale*) ale Voievodatului Transilvaniei pe fondul rebeliunilor din provincie cu *valahii* în prim-plan (iunie-iulie 1366)⁸⁰⁶. 2. Anterior, ultima apariție a *valahilor* drept parte egală a „parlamentului” Transilvaniei (mai 1355) coincisese cu ultima mențiune regală a lui *Alexandru Basarab* drept în viață, Ludovic fiind ușurat că avea *pace* (făcută de episcopul de Oradea) în continuare cu vasalul său (februarie 1355)⁸⁰⁷.

„Între” aceste date, sigur în august 1360 prin *Clara de Ungaria, voivodissa Vlahiei din dioceza Transilvaniei, Papalitatea unise Vlahia cu Transilvania*⁸⁰⁸. Aparent, cel puțin, schimbările *valahe* survenite sub Vladislav I *Vlaicu* (1364-c. 1377), moștenitorul pontifical cruciat al *principelui Basarab* și al lui *Alexandru Basarab*, le-au depășit pe cele din vremea *domnului Nicolae-Alexandru*⁸⁰⁹.

⁸⁰⁴ VMHH, II, no. 184, p. 95; no. 191, pp. 97-98. În aceste condiții, dată fiind și atitudinea papei față de Vladislav, dintre cele trei înțelesuri posibile ale denumirii *noverca* (mamă vitregă, mamă adoptivă și soacră), primul și al treilea par cele mai plauzibile pe moment.

⁸⁰⁵ Prin *dilectissimus* se întreține și incertitudinea legată de cele două variante de mai sus.

⁸⁰⁶ I.-A. Pop, „Un privilegiu regal solemn de la 1366 și implicațiile sale”, *Mediaevalia Transilvanica*, I (1997), 1-2, pp. 69-86; Idem, *From the Hands of the Schismatic Wallachians... The Romanians and Power in the Medieval Kingdom of Hungary. The 13th-14th Centuries (=Eastern and Central European Studies, IV)*, New York-Oxford-Frankfurt-am-Main-Basel-Wien, 2013, pp. 420-421. Asocierea măsurilor regale din vara aceluși an cu hotărârile din octombrie din zona Amlășului nu pare să fi fost făcută în istoriografia română.

⁸⁰⁷ I.-A. Pop, „Adunarea generală a stărilor Transilvaniei din mai 1355”, *Mediaevalia Transilvanica*, II (1998), 1, pp. 61-70; Cosmin Popa-Gorjanu, „The Nobility as Bearers of Regional Identity in Fourteenth Century Transylvania”, în *Transylvania in the Thirteenth to Sixteenth Centuries: Aspects of the Formation and Consolidation of Regional Identity (=Annales Universitatis Apulensis, XVI, 2)*, editor C. Popa-Gorjanu, Alba Iulia, 2012, pp. 41-58, la pp. 54-56. Dincolo de „semnificația *valahă*”, congregația de la 1355 s-a remarcat prin ostilitatea la adresa prelaților și a baronilor „nerezidenți” în Transilvania, dar având domenii în provincie. Nici în acest caz nu s-a făcut asocierea cu actul regal din februarie 1355 (DRH, D, I, no. 38, p. 70), și cu atât mai puțin cu căsătoria fiicei lui Alexandru al *Vlahiei*, Elisabeta, cu Vladislav de Oppeln, nepotul lui Ludovic, celebrată probabil chiar în acel an.

⁸⁰⁸ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r. Era – în cele din urmă – înțelesul fundamental al indulgenței descoperite de către Ștefan Pascu („Contribuțiuni documentare”, pp. 176-177).

⁸⁰⁹ Dincolo de orice exagerări, reconsiderarea sa de către Constantinescu a fost justificată.

68. Biserica, cu hramurile Sfântul Gheorghe, Maica Domnului și Tuturor Sfinților, din Streisângeorgiu (ante 1313-1314)

De dinainte de moartea lui Ludovic I, ultimul rege angevin al Ungariei (1382), din rândurile înzidite ale *valahilor* s-au păstrat în picioare până astăzi: 1. Biserica Argeș II în Țara Românească (ante 1377); 2. Biserica Rădăuți II în Moldova (ante 1387); 3-4. Biserica cnezială – cu cele trei hramuri simultane atestate prin pisania de la 1313-1314 – de la Streisângeorgiu și biserica mănăstirii de la Râmeț în Transilvania (ante 1377) (Moisescu, *Arhitectura românească veche*, I, passim). Niciuna dintre realele și presupusele curți domnești de la Câmpulung, Argeș, Rădăuți ori Siret nu a fost (identificată și) cercetată arheologic (Rădvan, *Orașele din Țările Române*, pp. 242-247, 266-274, 567-571; Bătrîna-Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 38-41, 61-64). Din acest motiv, orice considerație privind ruinele, nu puține și chiar de mari dimensiuni, din mediul *valah* poate fi socotită – până astăzi – drept prematură, indiferent de ritul cărora le-au fost destinate și de influențele pe care ele le-au reflectat (orientativ, cazul cunoscutului centru de la Cetățeni la Lucian Chițescu, Anca Păunescu, „Cercetări arheologice din cuprinsul necropolei voievodale de la Cetă-

țeni, jud. Argeș”, *Cercetări Arheologice* (București), IX (1992), pp. 52-57). Oricum, cu excepția cetății de scaun de la Suceava, din vremea lui Ștefan al III-lea *cel Mare*, întru nimic mai prejoasă Wawelului de la Cracovia (vezi – inclusiv în condițiile discuțiilor și ale politicilor din ultimul deceniu – și <http://www.relians.ro:8080/ro/proiecte/reabilitarea-cetatii-suceava.html>), nicio altă urmă a trecutului medieval *valah*, căzută în ruină, nu a beneficiat de un efort real de reconstrucție (oricât de discutabil), iar aceasta în condițiile în care – spre deosebire de Bulgaria, Serbia și Ungaria – nicio bucată din aria de formare a Țărilor Române nu a intrat sub administrație otomană directă (vreme de cel puțin 150 de ani în toate cele trei cazuri, cu distrugerile de rigoare, mai ales în Regatul Ungariei).

**69. Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți
(ante 1391)**

Cât privește marile ctitorii de la vest de Olt, Tismana și Cozia, ele au fost desăvârșite sub Dan I († 1386) și Mircea I (C. Moisescu, „Arhitectura epocii lui Mircea cel Mare”, în *Marele Mircea Voievod*, editor Ion Pătroi, București, 1987, pp. 469-505, la pp. 494-502). Iar deja de la 1920, aurul din Mormântul 10 de la Argeș spune o cu totul altă poveste, înainte ca o discrepanță *valahă* – aproape sârbească – între splendoarea bisericilor și modestia – aparentă (invocată sigur împotriva lui Milutin, spre 1310 și la 1319, și Dușan, la 1332-1333, când s-a cerut cruciada *latină* împotriva lor) – a reședințelor seculare să se răspândească la nordul Dunării (vezi și R. Theodorescu, „Implications balkaniques aux débuts de la Métropole de Moldavie. Une hypothèse”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XXV (1986), 4, pp. 267-286; situația este sensibil mai nuanțată; vezi aici Apetrei, *Reședințe boierești*, passim).

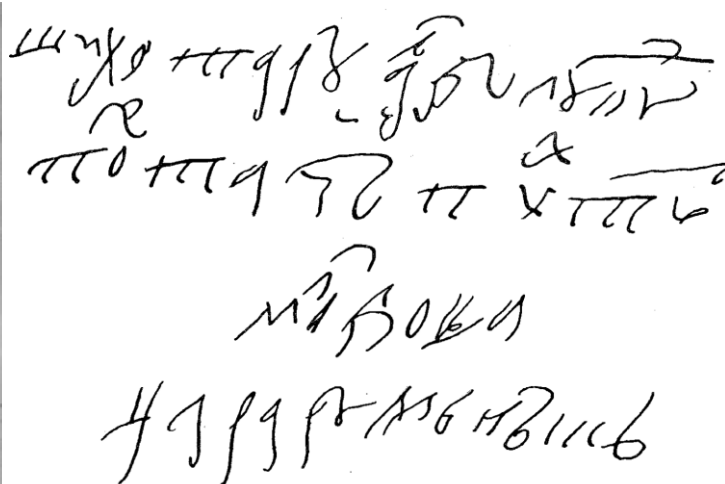
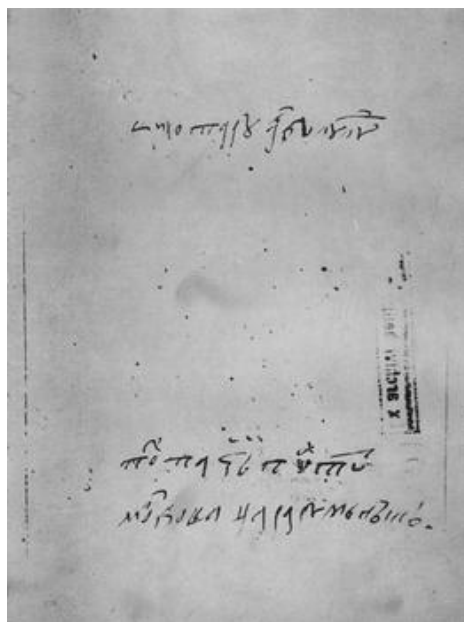

**70. Biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel a Mănăstirii de la Râmeș
(ante 1377)**

În fața discrepanței dintre moștenirea rămasă (căutată și păstrată) și sursele vremii, imaginile pot lega și elemente împrăștiate – voit și nevoit – la vremea descoperirii Mormântului 10, ori – dimpotrivă – unite în același context – tot de voie de nevoie – pentru istoria românilor. În recenția sa la volumul cercetărilor argeșene, editat de Virgil Drăghiceanu (*Revista Istorică*, IX (1923), 10-12, pp. 192-196), Iorga a formulat – fără argumente

explicite – patru mari rezerve la adresa interpretărilor din volum: 1. *graffiti*-ul țarina evreica ([...] îmi pare cu toată fotografia curios [...]), 2-3. numele *Nan Udobă* și *Voislav* (în special), și – cu precădere – 4. atribuirea Mormântului 10 (lui Radu I Negru Vodă, și nu lui Basarab, după cum susținea Iorga încă de la 1920). În consecință, Iorga nu a amintit nici noua lecțiune dată inscripției *AL MA* (Alexandru și Maria, după Drăghiceanu prima soție a lui Nicolae-Alexandru). Ar fi însemnat că tatăl (Basarab) purta – așa-zisul – inel de logodnă al feciorului său. De aici și reacția violentă a lui Nicolae Iorga din anul 1940 într-o altă recenzie (citată anterior), de data aceasta la volumul argeșean al arhitectului Grigore Ionescu (în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXI (1939), 7-9 [1940], pp. 141-142).

Iorga nu a contestat însă *graffiti*-ul din 6860, format din „bucăți” distincte. Amintea de un alt caz celebru, datorat în mare măsură tot lui Iorga și anterior descoperirii Mormântului 10: *pohta ce am pohtit-o* a lui Mihai Viteazul. Era vorba de rândurile olografe înscrise în română, în chirilică, de acesta pe ciornele negocierilor cu trimisul împăratului Rudolf al II-lea din iulie 1600: *Și hotaru Ardealului// Pohta ce am puhtit// Moldova Țara Românească*. Înscrisuri distincte, chiar răzlețe, păstrate la Viena, au fost unite într-un singur gând (C. Rezachevici, „Cunoscuta însemnare a lui Mihai Viteazul privind stăpânirea Țărilor Române și semnificația ei reală”, *Apulum*, XIII (1975), pp. 341-351), după ce Iorga, îmbinând – în maniera sa caracteristică – ideologia cu știința în imagine, precizase [...] *rândul 1 e departe de rândul 2 [...]* (*Studii și documente cu privire la istoria românilor*, IV. *Legăturile Principatelor Române cu Ardealul de la 1601 la 1699. Povestiri și izvoare* București, 1902, no. 4, p. 4).

(Și hotaru Ardealului.
Pohta ce-am pohtit:
Moldova, Țara-Rumânească.)

71. „*Graffiti*-ul” lui Mihai Viteazul din iulie 1600 în original și în ediție Nicolae Iorga

Pentru „contextualizarea” istoriografică românească a *graffiti*-lui argeșean de la 6860, trebuie subliniat că niciunul dintre marii adversari ai lui Iorga din anii 1930, P.P. Panaitescu (*Mihai Viteazul*, București, 1936¹) și C.C. Giurescu (*Istoria Românilor*, II. *De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, București, 1936¹) nu a contestat lecțiunea rândurilor de la 1600. Giurescu îl sprijinea pe Carol al II-lea. Panaitescu se alăturase Mișcării Legionare. Ambii poli de putere erau creații „iorghiste” (până la un punct).

IV. Mormintele zidite ale Argeşului

Vladislav I, cel neînscriş pe lespede a lui Nicolae-Alexandru, amintit drept fiul lui Basarab, de la Câmpulung (noiembrie 1364), a tăinuit numele părintelui său⁸¹⁰. Atât în raport cu creştinii de rit *latin* (noiembrie 1369)⁸¹¹, cât şi cu cei de rit *grec* din ţara sa (c. 1374)⁸¹², nu a folosit numele tatălui său. I-a şi pomenit memoria doar în raport cu mediul *catolic*, nu şi în cel *ortodox*⁸¹³.

[Intitulat, voievod transalpin şi ban de Severin *din mila lui Dumnezeu şi a regelui, precum şi duce de Făgăraş, Vladislav I al Vlahiei* le-a scris pe 25 noiembrie 1369:] [...] *tuturor credincioşilor [de rit latin] din întreaga ţară transalpină şi din Făgăraş: [...] aflaţi că noi purtând de grijă mântuirii voastre, am cerut venerabilului întru Christos părinte, domnului Demetrie [Vaskúti], episcopul Bisericii Transilvaniei – Biserică şi episcop cărora se ştie că le sunteţi supuşi după dreptul diecesan, din vremea înaintaşilor noştri şi a răposatului domn de bună pomenire, prea-scumpul nostru părinte - , ca să îndrume sau să trimită în părţile acestea şi în mijlocul vostru pe sufragnul său episcopal [nenumit] pentru sfinţirea şi curăţirea de prihană a bisericilor şi altarelor [...]*⁸¹⁴.

Nici călugării de la Kutlumuz nu i-au zis pe nume părintelui său când i-au înaintat lui *Vlaicu* spre semnare acordul dintre mănăstirea athonită şi domnia *Ungrovlahiei* (septembrie 1369)⁸¹⁵, deşi apoi, superiorul lor, Hariton

⁸¹⁰ Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, no. 267, p. 133. Iar fiul pune tatălui lespede.

⁸¹¹ MOL, DL 277387 (25 noiembrie 1369; editat şi tradus în DRH, D, I, no. 56, pp. 98-99). Pentru conformitate, am înlocuit *co-adjutor* cu *sufragan* şi *Ţara Românească* cu *transalpin*.

⁸¹² În singurul act intern – nedatat – în slavonă păstrat de la el (DRH, B, I, no. 6, pp. 17-19), privilegiul pentru Vodiţa, ridicată la îndemnul lui Nicodim, memoria strămoşului, strămoşilor săi pentru care făptuise aceasta (o pomenire obligatorie în lumea medievală) nu era amintită. Pe 3 octombrie 1385, Dan I îşi pomenea, atât tatăl Radu I, cât şi unchiul, Vladislav I (DRH, B, I, no. 7, pp. 19-22). Tot la îndemnul lui Nicodim, Radu începuse să zidească Tismana, fără să o poată *sfârşi*. Dan întărea daniile făcute de *sfântrăposatul părinte al Domniei mele, Radu Voievod* şi de *unchiul Domniei mele, sfântrăposatul Vladislav Voievod*.

Revenind la dania lui Vladislav pentru Vodiţa (transferată Tismanei, datorită situaţiei de la frontiera severineană a ţării), ea trebuie datată post 1374 şi chiar post 1376 (când banul de Severin a reapărut sigur între dregătorii ungari) datorită absenţei tuturor titlurilor ungare (ban de Severin, duce de Făgăraş <şi Amlaş>) ale lui Vladislav. Notăm astfel că, în pofida caracterului său solemn, dania lui Vladislav (păstrată în original) nu a fost datată.

⁸¹³ „Ciudăţenia” (vezi şi nota anterioară) nu pare să fi fost sesizată în istoriografie, mai ales „prin opoziţie” la apăsata pomenire athonită a părintelui lui Vladislav I la Athos.

⁸¹⁴ DRH, D, I, no. 56, pp. 98-99. Vezi mai jos discuţia privind proclamaţia lui Ludovic I.

⁸¹⁵ FHDR, IV, no. XLVI-1, pp. 280-281 (1982). Reamintim astfel că, anterior, în anul 1966 (DRH, B, I, no. A, pp. 499-505), actul era considerat îndoielnic, totuşi nu – explicit – fals.

– și numai el – i-a spus pe nume *Nicolae Alexandru* (vara anului 1370)⁸¹⁶ și doar *Nicolae* (noiembrie 1370)⁸¹⁷. Ajuns și mitropolit al *Ungrovlahiei* (din 1372), Hariton „a uitat” complet de el opt ani mai târziu, când l-a amintit între binefăcătorii săi numai pe *răposatul, binecuvântatul voievod Vladislav*⁸¹⁸.

[În acordul dintre domnia *ungrovlahă* și „administrația” Mănăstirii Kutlumuz, scris în numele lui Vladislav la persoana întâi, acesta amintea că Hariton a venit la el, rugându-l ca] [...] *la temelia pomenitei Mănăstiri de la Kutlumus a Domnului și părintelui Domniei Mele să zidesc, să adaug și să sporesc mănăstirea cu o întăritură* [...]. [Erau pomeniți nominal principalele figuri implicate în acord: mitropolitul Iachint al *Ungrovlahiei*, viitorul mitropolit al Severinului, Daniel Critopoulos, duhovnicul domnului, Doroteu, și logofătul Sava (toate nume grecești). Niciun cuvânt despre numele tatălui lui Vladislav, primul binefăcător *ungrovlah* al Kutlumuzului. Iar în încheiere, figura un jurământ:] *Jur pe Sfintele Evanghelii ale lui Dumnezeu, pe cinstita și de viață făcătoare Cruce, pe Marele Nicolae și pe Mântuitorul meu Hristos prin care am plătit și plătesc faptele mele dăruite de Dânsul spre cinstea și slava Lui și spre iertarea păcatelor mele și ale domnilor și părinților mei, că niciodată nu va încerca un ungrovlah să tulbure cu ceva pe vreunul dintre romeii care se ostenesc acolo* [...]⁸¹⁹.

[Din primul testament al lui Hariton:] [...] *De aceea am alergat la preafericitul și preaviteazul stăpân și fiu sufletesc, la Domnul Ungrovlahiei, Ioan Vladislav, și i-am arătat ceea ce urmăream. Cum cel ajuns de fericită pomenire Domnul Ungrovlahiei Nicolae Alexandru, tatăl său, dăduse mult pentru ridicarea turnului celui, deși lăsase altora grija de a repara cele năruite de la temelia lui, tot așa și el s-ar cădea să-l imite pe tatăl său și să-și facă prilej de iertarea păcatelor, de întărire sufletească și trupească, precum și de nume bun și neîntâmplător pe lângă împărați și stăpâni și să nu se lase întrecut de ei prin mărinimie și dragoste față de acest Munte Preasfânt care este, zicând așa, ochiul lumii întregi* [...]⁸²⁰. [Doar Vladislav era numit <și> Ioan.]

[Din al doilea testament al lui Hariton:] [...] *De aceea m-am aruncat în mijlocul primejdiilor și am alergat la preaevlaviosul și nobilul Domn al Ungrovlahiei, Chir Ioan Vladislav Voievod; și amintindu-i că domnul de fericită pomenire al Ungrovlahiei, tatăl său, Chir Nicolae, a contribuit cu o sumă importantă la construirea și înălțarea turnu-*

⁸¹⁶ FHDR, IV, no. XLVI-2, pp. 286-287 (pentru datarea actului, a se vedea nota de mai jos).

⁸¹⁷ FHDR, IV, no. XLVI-3, pp. 296-297. Doar al doilea testament are pe lângă an (6879) și indicțiune (9) și luna emiterii (noiembrie), primul fiind datat doar prin an (6878) și indicțiune (8), el fiind sigur emis până pe data de 31 august 1370, probabil în acea vară.

⁸¹⁸ *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136. Singurul act *ungrovlah* din colecție omis din FHDR.

⁸¹⁹ *Actes du Kutlumus*, no. 26, p. 103. Reeditat și tradus în română în FHDR, IV, no. XLVI-1, pp. 280-281, și în maghiară în *A XIV-XVI századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai. Fontes byzantini et postbyzantini ad res Regni Hungariae in saeculus XIV-XVI gestas pertinentes*, editor István Báan, Budapest, 2013 (FBPB), no. IX, pp. 66-72.

⁸²⁰ *Actes du Kutlumus*, no. 29, p. 114; FHDR, IV, no. XLVI-2, p. 287; FBPB, no. XII-1, p. 86.

lui cel mare, dar n-a apucat să-l termine, s-ar cuveni să se gândească și el [Vladislav] la mântuirea și iertarea păcatelor tatălui său decedat, la buna întocmire și lauda și slava lui însuși și să zidească mai departe pe temelia aceluia, să-i continue începuturile [...]⁸²¹. [În primă fază nu figuraseră păcatele tatălui, ci numai ale fiului.]

[Din al treilea testament al lui Hariton:] [...] Am plecat la romei, la sârbi și la bulgari pentru a cere ceea ce este necesar pentru fundarea și susținerea ei [a mănăstirii]. Prin rugăciunile și rugămințile mele i-am convins, cu Domnul privind cu grație și blândețe asupra a ceea ce era întreprins pentru el. Astfel, m-am dus de șapte ori la răposatul binecuvântatul voievod Vladislav și la soția sa, doamna Ana. Din providența Domnului, mi-au înmănat fondurile pentru reconstrucția mănăstirii. A fost într-adevăr reconstruită și înfrumusețată. Au contribuit la îmbunătățirea ei – așa cum oricine poate vedea limpede – spre gloria Domnului care dispunea toate lucrurile pentru binele nostru. [...]⁸²²

Nici Ludovic I nu a menționat numele tatălui lui Vladislav I în proclamația sa din ianuarie 1365 împotriva noului voievod al Țării Românești.

[Din proclamația regală din 5 ianuarie 1365 (emisă la nici două luni de la decesul – oficial – pe 16 noiembrie al lui Nicolae-Alexandru):] [...] Întrucât răposatul voievod [rupt în original (numele de Alexandru a fost adăugat de editori)] al Țării Românești, ca unul ce a uitat de binefacerea primită de la noi și ca un nerecunoscător, încă de pe când se bucura de viața <aceasta> pământească [rupt în original], nu s-a înfricoșat <să calce> cu îndrăzneală cutezătoare credința sa cu care s-a legat [...] apoi, murind el, fiul său Vladislav, urmând rele deprinderi părintești [rupt în original] <nerecunoscându-ne> câtuși de puțin ca stăpân al său firesc, fără a ne întreba și a ne cere învoirea, însușindu-și în pomenita noastră Țară Transalpină, ce ni se cuvine nouă după dreptul și rânduiala nașterii, numirea sa mincinoasă <de voievod> întru înfruntarea domnului <său> de la care trebuie el să primească semnele <puterii> sale, a <cutezat> să treacă în locul [rupt în original] tatălui său în scaunul pomenitei Țări Transalpine, cu învoirea trădătoare și tainică înțelegere a valahilor și a locuitorilor acelei țări [...]⁸²³.

Îl acuza că luase „proastele obiceiuri” ale părintelui său și nu-l recunoștea drept suzeran⁸²⁴, în condițiile în care acordul dintre marele voievod Alexan-

⁸²¹ Actes du Kutlumus, no. 30, p. 118; FHDR, IV, no. XLVI-3, p. 297. Omis din FBPB, unde în schimb „dosarul severinean” din aceleași an este complet (aici nos. X-A-C, pp. 73-79).

⁸²² Actes du Kutlumus, no. 36, p. 136. Omis din FHDR, IV. Pomenit „în trecere” în FBPB.

⁸²³ MOL, DF 219542 (5 ianuarie 1365; editat și tradus în DRH, D, I, no. 42, pp. 78-80).

⁸²⁴ Proclamația s-a păstrat în arhiva Capitulului din Lelesz. Originalul – foarte – deteriorat (fotocopie în MOL, DF 219542) ridică o problemă prin comparație cu documentul lui Vladislav din 25 noiembrie 1369 pentru creștinii de rit latin din stăpânirile sale (MOL, DF 277387). În ambele cazuri, documentele au fost distruse – serios – numai în zona în care trebuia să figureze numele părintelui lui Vladislav. În cazul actului lui Vladislav, partea

dru (înscris doar sub acest nume) și Marea Biserică (mai 1359) avusese girul împăratului Ioan al V-lea, în mare nevoie de aliatul său regal ungar⁸²⁵, și relațiile dintre *Ungrovlahia* și Buda rămăseseră bune ulterior (august 1359)⁸²⁶.

[Din actele Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol înscrise în mai 1359: (1) [...] *I-a mutat smerenia noastră [patriarhul Calistus] pe Mitropolitul Vicinei [Iachint] în scaunul a toată Ungrovlahia, cu știrea și încuviințarea puternicului și sfântului meu Împărat* [Ioan al V-lea Paleologul] [...]; (2) [...] *Domnia Ta [Alexandru, domn a toată Ungrovlahia] are conștiința curată și față de preaputernicul și sfântul meu Stăpân Autocrat de la Dumnezeu, prea-înălțatul Împărat al Romeilor* [...]⁸²⁷.

Mai apoi (februarie-martie 1366), Ioan și călugării athoniți din suita sa de la Buda i-au furnizat regelui argumentația de rit *grec* pentru măsurile sale (mai-iunie 1366) contra *valahilor* (din Transilvania și Banat) și a sârbilor (din Banat), care nu erau nici măcar *creștini* (erau mai răi decât *schismaticii*)⁸²⁸.

„Atitudinea filială” a lui Vladislav I nu poate fi disjunsă de programul iconografic al Bisericii Argeș II, pictată – dacă nu și zidită – de către el după toate probabilitățile⁸²⁹. Trei reprezentări atrag în mod particular atenția în

lizibilă și întregirea textului nu îngăduie existența numelui părintelui său în original. În cazul proclamației regelui Ludovic posibilitatea ca numele să fi fost totuși menționat este redusă de analiza specială a profesorului Ioan-Aurel Pop căruia îi mulțumim (surse disponibile online; a se vedea aici, pentru 1365: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/56746/?pg=0&bbox=162%2C-1705%2C2899%2C-235>; pentru 1369: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/61498/?pg=0&bbox=-843%2C-2913%2C4632%2C27>).

⁸²⁵ FHDR, IV, nos. XLV-1-2, pp. 198-199; 202-203 (și în FBPB, nos. VIII-A-B, pp. 57-65).

⁸²⁶ DRH, D, I, no. 40, p. 73. Ludovic îi răsplătea pe *valahii* veniți la el *când Alexandru Basarab, voievodul Țării Transalpine, nu vroia să ne recunoască drept domn al său firesc, fără să mai precizeze – ca în februarie 1355 (DRH, D, I, no. 38, p. 70) – în dreptul lui Alexandru voievodul nostru*. Actul denotă atât restabilirea relațiilor regelui cu Alexandru, cât și că acesta nu mai era în august 1359 voievodul *Valahiei*, aflată însă sub ascultarea Budei.

⁸²⁷ În original: MM, I, nos. 170 (I-II), pp. 383-388; PRK, III, nos. 243-244, pp. 408-425. Traduceri după ediția FHDR, IV, no. XLV-1 (aici pp. 198-199); no. XLV-2 (aici pp. 202-203).

⁸²⁸ Vechile și noile surse pot fi găsite la A. Magina, „Răufăcători sau... schismatici? Statutul ortodocșilor bănățeni în jurul anului 1400”, în *România în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin)*. Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei, editori D. Țicu, Ionel Căndea, Brăila, 2008, pp. 283-293; Papacostea, „Întregiri la cunoașterea vieții bisericești”, pp. 118-119; Pop, *From the Hands of the Schismatic Wallachians*, pp. 420-421.

⁸²⁹ Ideea enunțată întâia oară de Kogălniceanu (1927) și argumentată cu claritate pentru prima dată de către Sacerdoțeanu (1935) a fost reluată și dezvoltată ulterior cu precădere de către Constantinescu în 1978 („Die Chronologie der Denkmäler”, pp. 257-282). La acel moment, autorul renunțase oficial la încadrarea Mormântului 10 în Biserica Argeș I.

noua biserică de la Curtea de Argeș închinată tocmai Sfântului Nicolae⁸³⁰: 1. Pilda *regelui care a zidit turn* (David, împiedicat de Dumnezeu să zidească templul)⁸³¹. 2. *Déisisul* (în care un voievod se închina strivit de Iisus, Fecioara Maria și Sfântul Nicolae într-o compoziție unică, Sfântul Ioan Botezătorul fiind înlocuit de Nicolae)⁸³². 3. Tabloul votiv (în care un alt voievod, cu soția sa, <Ker>Ana, privea drept spre Mormântul 10 zidit în fața sa)⁸³³.

1. Templul *regelui David*

David nu a reușit să ridice templul din cauza păcatelor și a exceselor sale⁸³⁴. Templul a fost zidit de „problematicul” – în raport cu tatăl și relațiile acestuia – său fiu Solomon⁸³⁵. David amintea cazul excomunicatului Mihail al VIII-lea (1259-1282), fondatorul dinastiei Paleologilor⁸³⁶. Inclusiv peste mai bine de un secol, Manuel al II-lea evita să se refere la David drept rege model (era eventual util drept profet) și-l prefera în plan monarhic pe Moise⁸³⁷.

Aceasta atrage atenția și asupra unei alte scene din Biserica Argeș II: frații Moise și Aaron, celebrând drept *regi ai pământului* în *Cortul Mărturisirii*⁸³⁸. Prin numeroasele imagini vetero-testamentare, iconografia noii biserici⁸³⁹,

⁸³⁰ Reținem că, deși relația Sfântul Nicolae-Nicolae-Alexandru era intuită din vremea descoperirii Mormântului 10, cunoașterea directă a testamentelor lui Hariton abia după 1947 a împiedicat adâncirea analizei relației în contextul imediat al descoperirilor argeșene.

⁸³¹ Pe baza mai vechilor sale preocupări, semnificația scenei a fost remarcată de către Ionescu (*Arhitectura pe teritoriul României*, p. 161, nota 56). El a legat ctitorirea bisericii noi de Nicolae-Alexandru și „*catolicismul lui David*” de Basarab, tatăl lui Nicolae-Alexandru.

⁸³² D. Barbu, „L’image byzantine: production et usage”, *Annales: Histoire. Sciences Sociales* (Paris), LI (1996), 1, pp. 71-91, la pp. 88-89 (o posibilă analogie s-ar putea găsi la Mistra).

⁸³³ Un mormânt în care nu odihnea – cum este sigur acum – ctitorul Bisericii Argeș II.

⁸³⁴ Daniel D. Pioske, *David’s Jerusalem: Between Memory and History*, New York-London, 2015, pp. 113-118, 158-162. În cadru medieval conta desigur imaginea lui, nu realitatea ei.

⁸³⁵ A se vedea în acest subiect și H[ugh].G.M. Williamson, „The Accession of Solomon in the Books of Chronicles”, *Vetus Testamentum* (Leiden-Köln), XXVI (1976), 3, pp. 351-361.

⁸³⁶ Dimitar Angelov, „The Confession of Michael VIII Palaiologos and King David”, *Jahrbücher der Österreichischen Byzantinistik* (Wien), LVI (2006), pp. 193-204, aici pp. 200-202.

⁸³⁷ Pentru aceasta: Christina Kakkoura, *An Annotated Critical Edition of Emperor Manuel II Palaeologus’ Seven Ethico-political Orations* (teză de doctorat), London, 2013 (UCL), p. 41.

⁸³⁸ Calitatea de frați a lui Moise și Aaron nu pare să fi făcut obiectul unui interes special în cadrul analizei scenei de la Argeș. Un posibil motiv ar fi presupunerea automată că semnificația relației dintre Moise și Aaron se reducea la cea – aparent evidentă – dintre *Vlaicu* și Radu, fiii lui Nicolae-Alexandru (conform practic întregii istoriografii române).

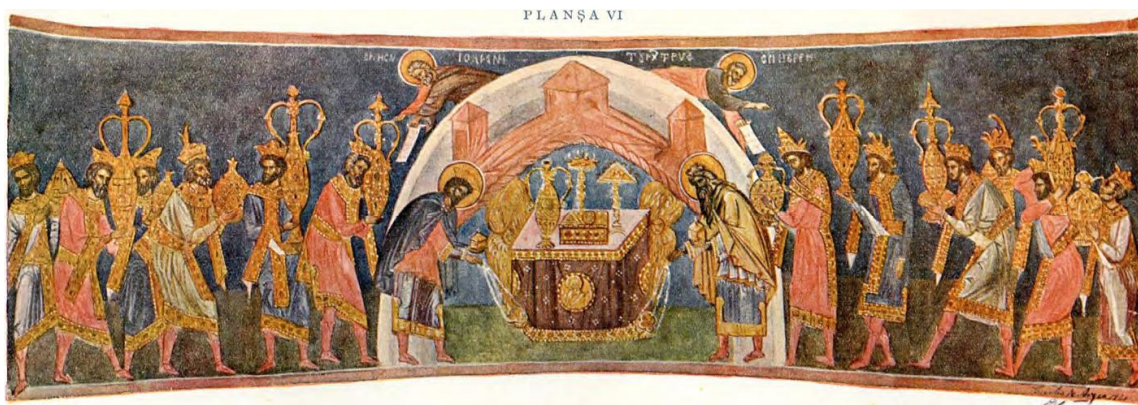
⁸³⁹ Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României*, pp. 160-162; Barbu, *Pictura murală*, pp. 19-25.

72. *Pilda celui ce a zidit turn*

era (și) o transpunere – măcar în parte – în frescă a textelor testamentelor lui Hariton de Kutlumuz (1370), mitropolit al *Ungrovlahiei* de la 1372⁸⁴⁰.

⁸⁴⁰ Este observația făcută de Petre Ș. Năsturel, „Vers une datation sur preuve des fresques byzantines de Curtea de Argeș”, în *Români în Europa medievală*, pp. 417-427, la pp. 418-421. Reproducem pasajul citat de Năsturel (p. 419), chiar introducerea la al doilea testament al lui Hariton: † *Hariton, ieromonah de Kutlumuz, am scris cu mâna mea.* // † *În vechiul și legiuitul cort, înălțat de Moise din porunca lui Dumnezeu și construit de Beseleil, când auzeau crainicii, iar unii din proprie inițiativă, mulți aduceau prinoase, nu numai aur și argint, purpură și stofă fină de in, ci și păr de capră de cea mai proastă calitate; iar pentru Mântuitorul și Stăpânul Dumnezeiesc Iisus, jertfa de doi oboli a văduvei era mai prețioasă decât comoara bogaților înfumurați [...].* Adăugăm propoziția imediat următoare (omisă de Năsturel din citarea sa): [...] *Deci cei care pun prima piatră și construiesc adăposturi sfinte și lăcașuri de închinare și fac cheltuieli generoase au mult trudă și grijă, de asemenea, și cei care repară așezăminte vechi încât spre a ajunge la mare slavă, spre a îndrepta și termina este nevoie de muncă necurmată și de activitate perseverentă [...]* (FHDR, IV, no. XLVI-3, pp. 292-295). Frazele corespund perfect celei mai cunoscute – în mod evident după *Déisis* – imagini din Biserica Argeș II (Petre Guran, „Moïse, Aaron et les Rois de la terre. L’iconographie du Tabernacle du témoignage à Curtea de Argeș”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XLIII (2005), 1-4, pp. 193-222). Petre Năsturel considera că Hariton fie a inspirat programul iconografic, fie l-a patronat direct.

73. [Frații] *Moise și Aaron liturghisesc în Cortul Mărturisirii*
(frescă din altarul Bisericii Argeș II)

Pentru că-l orbise – de Crăciunul anului 1261 – pe Ioan al IV-lea Lascaris, fiul predecesorului său Teodor al II-lea, Mihail a fost excomunicat de patriarhul ecumenic Arsenios⁸⁴¹. El și-a menținut decizia, deși împăratul a amenințat cu recursul la papă⁸⁴². Excomunicarea a fost ridicată abia la 1267 de către noul patriarh Iosif I⁸⁴³. Întreg procesul de reabilitare al lui Mihail a fost pregătit de propaganda imperială după modelul penitenței regelui David: numai credința putea aduce iertarea divină⁸⁴⁴. În calitate de David, *faima biruințelor* lui Mihail s-a răspândit și în *pământul nemărginit al dacilor* în panegiricul scris pentru el de către anti-unionistul Manuel Holobolos (1272)⁸⁴⁵.

Totuși, Mihail a persistat în negocierile unioniste cu papa Grigorie al X-lea. Aceasta a dus la ruptura cu Iosif (1272) și la Unirea de la Lyon (1274)⁸⁴⁶. Împăratul avea să moară anatemizat de adversarii săi și ai patriarhului Ioan Bekkos (cu care-l înlocuise pe Iosif la 1277, *schisma bizantină* persistând până

⁸⁴¹ Jean Gouillard, „Après le schisme arsénite: la correspondance inédite du Pseudo-Jean Chilas”, *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, XXV (1944), pp. 194-216.

⁸⁴² Excomunicarea nu era însă sinonimă cu aruncarea mării anateme asupra lui Mihail al VIII-lea. Aceasta ar fi dus la excluderea sa deplină din comuniunea cu Marea Biserică. Excomunicarea era – mai curând – o „punere în carantină” a împăratului (uzurpator).

⁸⁴³ Din acest punct de vedere, numele de Iosif al II-lea purtat de către patriarhul ecumenic (destul de probabil fiul nelegitim al lui Ioan Șișman băiatul lui Ioan Alexandru și al Sarei-Teodora), care a semnat Unirea de la Florența (1439), este foarte sugestiv (a se vedea aici discuția din V. Laurent, „Les origines princières du patriarche de Constantinople Joseph II (+ 1439)”, *Revue des Études Byzantines* (Paris), XII (1955), pp. 131-134).

⁸⁴⁴ Ionuț-Alexandru Tudorie, „Le schisme arsénite (1265-1310): entre *akribeia* et *oikonomia*”, *Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta*, XLVIII (2011), pp. 133-175, la pp. 153, 155.

⁸⁴⁵ Ultima ediție cu traducere în română: FHDR, III, *Manuel Holobolos*, no. 2, pp. 454-455. Mihail era însă laudat și drept *Ahile*, *Temistocle* (de la Salamina) ori *Alexandru* (cel Mare).

⁸⁴⁶ D.M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, Cambridge, 1993, pp. 93-94.

la 1310) și excomunicat de papa Martin al V-lea (1282)⁸⁴⁷. Fiul și urmașul său, Andronikos al II-lea s-a dezis imediat de el și de politica sa unionistă⁸⁴⁸.

Lui Mihail i-a fost refuzată o înmormântare creștină⁸⁴⁹. Analogia cu soarta *sigilatului* Mormântului 10 este evidentă⁸⁵⁰. Defunctul din Mormântul 10 reușise însă – spre deosebire de Mihail – să lase o țară și un succesor care să-l respecte⁸⁵¹. Apoi, „ceva” s-a schimbat. Sarcofagul său a trebuit ascuns.

Mihail fusese îngropat în pământ neconsacrat, mutat ulterior totuși într-o mănăstire din Selymbria⁸⁵². Mihail murise respins de toți. Respingerea voievodului a venit după moartea sa. La Bizanț, actele de *damnatio memoriae* continuaseră și la mai bine de trei decenii de la Unirea de la Lyon și la două decenii de la decesul lui Mihail⁸⁵³. La Argeș, a dispărut – sub dale – până la 1920 și lespeda lui *Voislav*. Părintele său fusese *Marele Alexandru Voievod*⁸⁵⁴.

În *Déisis*, un voievod mic stătea – încoronat – prosternat în dreptul Feocioarei Maria, la picioarele lui Iisus, cu privirile Sfântului Nicolae ațintite asupra sa⁸⁵⁵. În scena, care domină trecerea din pronaos în naos, voievodul îngenuncheat era cel mai probabil predecesorul ctitorului bisericii, sigur al aceluia sub care fusese pictată. Nici vocea papei Urban al V-lea, nici cea a lui Hariton de Kutlumuz nu ne îngăduie să credem că Vladislav I căzuse în „păcat latin” atât de adânc precum un *Basarab* ori precum un *Alexandru*⁸⁵⁶.

⁸⁴⁷ Joan M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford, 1986, pp. 239-242.

⁸⁴⁸ Pentru evenimente și context: Kathleen Maxwell, *Between Constantinople and Rome: An Illuminated Gospel Book (Paris gr. 54) and the Union of Churches*, Farnham, 2014, pp. 194-195.

⁸⁴⁹ Vezi aici Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge, MA, 1972, pp. 30-31; Nicol, *The Last Centuries*, pp. 93-97.

⁸⁵⁰ Cert evidentă de la Sacerdoțeanu (1935). Greu de crezut că i-a scăpat lui Drăghiceanu.

⁸⁵¹ Sub rezervele bizantine de mai jos, privind (de)săvârșirea – din rațiuni politice și confessionale – a actelor de *damnatio memoriae* la decenii după crimă, relevanța gestului de ascundere așază distanța în timp dintre cele două momente argeșene (decesul și *sigilarea* mortului) în limita probabilă a 10-15 ani și în mod cert înaintea morții lui *Vlaicu* (c. 1377).

⁸⁵² Vezi astfel și datele din Maxwell, *Between Constantinople and Rome*, p. 195, nota 123.

⁸⁵³ A se vedea Sophia Kalopissi-Verti, „Aspects of Byzantine Art after the Recapture of Constantinople (1261-c. 1300): Reflections of Imperial Policy, Reactions, Confrontation with the Latins”, în *Orient et Occident Méditerranéens au XIIIe siècle: les programmes picturaux*, editori Jean-Pierre Caillet, Fabienne Joubert, Paris 2012, pp. 41-64, la p. 53, nota 84.

⁸⁵⁴ Pentru datele de epocă: [Drăghiceanu, în] *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 178; Idem, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 31, 37; Idem, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 142, 145.

⁸⁵⁵ A fost unul din cazurile în care o imagine făcea – cu adevărat – cât o mie de cuvinte.

⁸⁵⁶ Voievodul a fost identificat cu *catolicul* Basarab pentru care Nicolae Alexandru făcea penitență (Grigore Ionescu), cu Nicolae-Alexandru ale cărui păcate le spăla unul din fiii

74. Voievodul din *Déisisul Bisericii Argeș II* (imagine din 1923)

Predecesorul, al cărui păcat era curățat, nu era înmormântat la Câmpulung (unde oficial odihneau Basarab și evlaviosul Nicolae Alexandru), ci la Argeș în Mormântul 10, „sigilat” la zidirea noii biserici⁸⁵⁷. Urmând firul damnării și mesajul imaginilor, el fusese părintele ctitorului Vladislav⁸⁵⁸.

săi, Vladislav ori Radu (Daniel Barbu) și cu însuși ctitorul/ pictorul noii biserici (Vladislav/ Radu), al cărui chip din tabloul motiv ar fi fost modificat în cursul restaurărilor din prima parte a anilor 1800 (Nicolae Constantinescu, pe urmele lui Virgil Drăghiceanu).

⁸⁵⁷ Concluzie obligatorie datorită sorții Mormântului 10 și – implicit – a defunctului din el.

⁸⁵⁸ Identificarea penitentului cu tatăl ctitorului, indiferent de identitatea lor (Basarab/ Nicolae-Alexandru – Nicolae-Alexandru/ Vladislav ori Radu) a fost admisă de toți istoricii, mai puțin de cei care au săpat în Biserica Domnească, de Virgil Drăghiceanu, care a descoperit Mormântul 10, și de Nicolae Constantinescu, care a identificat Biserica Argeș I.

Dar, după Hariton, tatăl lui *Vlaicu* a fost *Nicolae Alexandru*, și simplu *Nicolae*. Fusese primul binefăcător *ungrovlah* al călugărului athonit⁸⁵⁹. Era cel al cărui nume *binecuvântatul voievod Vladislav* (în vorbele lui Hariton de la 1378)⁸⁶⁰ nu ar fi avut vreun motiv să nu-l pomenească. Totuși, nu a făcut-o.

75. Voievodul din *Déisis* (detaliu)

Singurul caz *valah* de „neglijență filială” comparabil cu cel al lui Vladislav vine de la începuturile Moldovei⁸⁶¹. Petru I și Roman I, fiii Margaretei (*Mușatei*) de *Siret*, *doamna Valahiei Mici*, după protectorul ei, papa Grigorie al XI-lea (1378)⁸⁶², nu au rostit vreodată – indiferent de rit (ambii fiind și *catolici* până spre 1386)⁸⁶³ – numele tatălui lor, fie că acesta era *Costea* din Po-

⁸⁵⁹ Vezi *Actes du Kutlumus*, nos. 29-30, pp. 110-121; FHDR, IV, nos. XLVI-2-3, pp. 284-305.

⁸⁶⁰ *Actes du Kutlumus*, no. 36, pp. 135-138. La 1378, nici Hariton „nu ar fi trebuit” să-l uite.

⁸⁶¹ Din păcate, adesea genezele celor două state, unite și prin hramurile identice – Sfântul Nicolae – ale bisericilor domnești de la Curtea de Argeș și Rădăuți, au fost tratate separat.

⁸⁶² ASV, Reg. Vat. 287, f. 211^r (26 ianuarie 1378); *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 248, p. 493. Discutat în problema originii *Mușatei* de Pascu, „Contribuțiuni documentare”, pp. 191-194.

⁸⁶³ DRH, A. *Moldova*, I. 1384-1448, editori C. Cihodaru, Ioan Caproșu, Leon Șimanschi, București, 1975, no. 1, pp. 1-2; Anton Kern, „Der Libellus de notitia Orbis Johannes III (de Galonifontibus?) O.P. Erzbischofs von Sultanyeh”, *Archivum Fratrum Praedicatorum* (Roma), VIII (1938), pp. 82-123, la p. 104. [...] *Dominus ipsorum* [al *valahilor*] *aliquando*

melnicul de la Bistrița⁸⁶⁴ (de la Rădăuți⁸⁶⁵ ori din Țara de Jos⁸⁶⁶), fie că el a fost acel Iurie Koriatic⁸⁶⁷ chemat – la moartea lui Lațcu (c. 1374)⁸⁶⁸ – de către moldoveni să le fie domn (după care – s-a zvonit că – l-au otrăvit⁸⁶⁹), fie altcineva. La fel precum fiii lui Radu I, Dan I și Mircea I⁸⁷⁰, frații (tot vitregi) Ștefan I și Alexandru I, fiii lui Roman I, nu și-au pomenit bunicul⁸⁷¹. Cazurile *valahe* și *moldave* îngăduie identificarea voievodului din *Déisisul* argeșean numai cu tatăl lui *Vlaicu*, (și) cu defunctul din Mormântul 10, „înlocuit” de Hariton cu *Nicolae Alexandru*, apoi doar *Nicolae*, și uitat complet de Hariton, o dată ce el a ajuns mitropolit al *Ungrovalahiei* și *Vlaicu* a murit⁸⁷².

conversus fuit ad fidem nostram catholicam et specialiter mater sua domina Margarita per unum fratrem Predicatorem vicarium generalem illarum partium [...]; cu precizarea însă că voievodul vizat în textul de la 1404-1405 nu era – cum considera editorul și pe urmele sale Șerban Papacostea – Petru I, fiul Margaretei de Siret, ci voievodul de atunci, Alexandru I).

⁸⁶⁴ Singurul loc unde apare numele său (Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941, pp. 50, 86). Începerea pomelnicului se datează în mod convențional la 1407, în vremea lui Alexandru I, care însă – în actele sale oficiale – nu l-a inclus pe Costea între predecesorii săi voievodali și nici nu s-a mai îngropat la Rădăuți (ci la Bistrița).

⁸⁶⁵ După atribuirile mormintelor de la Rădăuți (Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, p. 191).

⁸⁶⁶ Ipoteză desprinsă din identificarea „asociatului genovez” al lui Petru (1386), Constantin cu *Costea* (Ș. Papacostea, „La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, VI (1973), pp. 43-59).

⁸⁶⁷ Vezi aici și Alexandru Boldur, „Die Herrschaft des litauischen Fürsten Jurij Koriatic in der Moldau (1374-1379)”, *Süd-Ost Forschungen* (München), XXXII (1973), pp. 9-32 (cu critica din Șt.S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei: probleme controversate*, Iași, 2014², pp. 164-166).

⁸⁶⁸ Prin noiembrie, Vladislav de Oppeln, fostul ginere al lui Alexandru al *Vlahiei* a atacat Moldova (Ș. Papacostea, „Domni români și regi angevini: înfruntarea finală (1370-1382)”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, XXIII (1986), pp. 571-581).

⁸⁶⁹ N. Iorga, *Studii și documente privind istoria românilor*, I, București, 1901, pp. XXVII-XXIX.

⁸⁷⁰ În comparație (și cu succesorii lor), vezi astfel aici actele din DRH, A, I și B, I, *passim*.

⁸⁷¹ Cu precizarea că – în cazul în care *Costea* din pomelnicul de la Bistrița i-a fost bunic – Alexandru I și-a amintit totuși strămoșul, cu titlu personal însă și nu voievodal moldav.

⁸⁷² Vezi din nou *Actes du Kutlumus* (1947,1988), nos. 29-30, pp. 110-121; no. 36, pp. 135-138. Plecând de la a doua ediție a *Actes du Kutlumus* din 1988 (no. 29, p. 113), nu de la prima din 1947, disponibilă din 1982 și în FHDR (IV), s-a afirmat că testamentul lui Hariton în care Alexandru apărea drept Nicolae Alexandru data din 1362 și nu din 1370 (Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, p. 209), ceea ce este complet fals în raport cu edițiile lui Lemerle și altele (*Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments* (=Dumbarton Oaks Studies, XXXV, 1-5), editori John Thomas, Angela Constantinides Hero, Washington, DC, 2000, no. 51, pp. 1408-1432, ediție de George Dennis). Eroarea, „motivată cuman”, a apărut prima oară într-un text de Mureșan („Philothée Ier Kokkinos, le métropole de Hongrovalachie et les empereurs de la ter-

2. Voivodissa Clara și voivodissa Ana

Pe baza calității ctitorului – disputată inițial⁸⁷³ – de *stăpânitor al Vidinului* din inscripția tabloului votiv, pictarea Bisericii Argeș II poate fi datată: 1. La 1369 (ianuarie-august), când *Vlaicu* a stăpânit efectiv Vidinul, returnându-l apoi – în urma acordului cu Ludovic – rebotezatului Strațimir, vasalul regelui⁸⁷⁴. 2. Între 1374-1376/1377 (din vara primului an și până la moartea lui *Vlaicu*), când *Vlaicu* a rupt relațiile cu Ludovic, zvonindu-se că va ocupa și Nicopolele, luat anterior de Strațimir de la rivalul său Șişman⁸⁷⁵. 3. La 1377-1378 (de la moartea lui *Vlaicu* și până la recunoașterea suzeranității angevine de către Radu), când urmașul lui *Vlaicu* era încă în conflict cu Ludovic⁸⁷⁶.

Datorită nemenționării – spre deosebire de *Vlaicu* – a lui Radu de către mitropolitul *Ungrovlahiei*, Hariton, în testamentul său din iulie 1378, primele două datări sunt cele mai plauzibile⁸⁷⁷. În august 1372, la întronizarea lui Hariton drept mitropolit al *Ungrovlahiei*, Daniel, mitropolitul Vidinului, era refugiat la vest de Olt. Aici urma să primească o „dioceză” cu titlu via-ger din partea Patriarhiei Ecumenice⁸⁷⁸. La Vidin, la solicitarea lui Strațimir

re”, în *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală*, II, editori Emilian Popescu, Mihai Cățoi, Galați, 2010, pp. 335-406, la p. 339, nota 14), care îi „succeda” (în fapt textele au apărut practic simultan) unui articol polemic de Cazacu („O controversă: Tocomerius-Negru Vodă”, *Revista Istorică*, NS, XIX (2008), 1-2, pp. 49-58). Un „efect secundar” al erorii era: dacă testamentul din 1370 era din 1362, în el Nicolae-Alexandru apărând deja drept răposat, atunci, lespede de la Câmpulung din anul 1364 era – evident – „contrafăcută”.

⁸⁷³ Nicolaescu „Alexandru Vodă Aldea” [extras]; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 21.

⁸⁷⁴ Datarea cea mai comună a pictării tabloului votiv, începând cu Sacerdoțeanu (1935).

⁸⁷⁵ DRH, D, I, no. 63, p. 107. Acuzația fusese formulată de boierii refugiați la Ludovic I.

⁸⁷⁶ „Restaurația angevină” la *Valahii* (1378-1382) la Ș. Papacostea, „Moldova începuturilor între regii Ungariei și Poloniei”, *Revista Istorică*, NS, IX (1998), 5-6, pp. 425-429. Radu I drept voievodul din tabloul votiv la Carmen Laura Dumitrescu, „Le Voïvode donateur de la fresque de Saint Nicolae Domnesc (Argeș) et le problème de sa domination sur Vidin au XIVe siècle”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XVII (1979), 3, pp. 541-558.

⁸⁷⁷ *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 137. După septembrie 1377, *Vlaicu* a mai trăit cel mult 10 luni. Șansele ca Radu, reconciliat cu Ludovic, să i se fi substituit drept ctitor sunt reduse.

⁸⁷⁸ Vezi Grigore Nandriș, *Documente românești în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos (1372-1658)*, București, 1937, no. 1, pp. 17-22. Act tipărit deja în „Un document privitor la împărțirea Mitropoliei Țării Românești (1372-1373)”, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, editor Constantin Marinescu, Cluj, 1931, pp. 292-296. Inițial indictionul fusese citit (chiar de către editorul volumului omagial) drept 11 (care putea corespunde doar anului 1373). În orice caz, actul din august nu putea fi anterior lui 1371. În octombrie 1370, Iachint al *Ungrovlahiei* era încă în viață (MM, I, no. 281, p. 535).

și cu acordul Marii Biserici și al lui Antim, mitropolitul *Ungrovlahiei*, un mitropolit, Cassian, a rezidat abia din iulie 1381, după moartea lui Hariton⁸⁷⁹.

[Din actul patriarhiei, întocmit – în mod excepțional – în slavonă (și nu în greacă):] *Pe când trăia încă Mitropolitul Ungrovlahiei, Chir Iachint, fiind poporul lui mult și fără număr, nu mai era deajuns numai un singur arhiereu [...]. Și a fost hirotonisit Sfânt Mitropolit al unei părți a Ungrovlahiei, Chir Antim, arhiereu peste jumătate din întreaga Ungrovlahie [octombrie 1370]. Și deoarece acum acel Mitropolit Chir Iachint împlinise datoria morții, a trebuit așezat altul în locul lui. A fost ales în această demnitate, de către Smerenia Noastră [patriarhul ecumenic Philotheos Kokkinos] și de către cel din jurul nostru Cucernic și Sfințit Sobor al Sfințiților și Preavenerabilor Arhieriei, al Iracleiei [Heraclea Perinthos (Marmara Ereğlisi)], al Niceei, al Ivirului, al Sidului, al Adrianopolului, al Sozopolei [Sozopolis (Sozopol)], al Ioniei, al Silivrinului [Selybria (Silivri)], al Tenedosului și al Varnei, Preasfințitul călugăr Chir Hariton de la Kutlumuz, pe care și în această țară a Ungrovlahiei îl au în laudă și în cinste, nu numai mulțimea ce se află acolo, ci și domnul [Vladislav I] și boierii acelei țări. Este un bărbat înțelept și de bine făcător, din tinerețe doritor de viață monahală și astfel cu chip sfânt îmbrăcat. [...] Pentru aceasta a fost ales de Dumnezeu așezare și lăcaș de călugări [Kutlumuzul] să întemeieze pe Sfântul Munte Athos și egumen acolo să fie [...], multe bogății pentru zidirea acestei mănăstiri primind de la Fiul Meu, Preaînaltul și Marele Voievod și Domn a toată Ungrovlahia și ctitor al lăcașului, îndemnat la aceasta de Chir Hariton și rugat să-i fie ctitor. [...] Și a fost hirotonisit de noi acest mitropolit pentru o parte a Ungrovlahiei, anume peste cea jumătate pe care o ținuse Chir Iachint. Cealaltă parte însă se cuvine să aibă drept arhiereu pe cel așezat înainte, Chir Antim. [...] Are și el [Antim] locul celuia de la Amasia și de acum are stare și ședere în Sfântul Sobor la judecată. Pentru că sfințitul Mitropolit al Vidinului [Daniel], izgonit din biserica sa, a venit și șade într-un loc oarecare [!] din Ungrovlahia [probabil în vecinătatea nord-dunăreană a Vidinului (adică în Oltenia Mitropoliei de Severin a lui Antim)] și <pentru că> cere și Marele Voievod al acelei țări, Nobilul Domn, dar și slobozenie de la Smerenia Noastră ca să îndeplinească acolo oarecare slujbe, hotărăște Smerenia Noastră sobornicește ca, deoarece întreaga Ungrovlahie este împărțită în două părți și fiecare are arhiereul său, în partea unde s-a întâmplat să șadă <Mitropolitul> Vidinului, să primească danie de la arhiereul său care este al acelei părți, care să facă tot atâta cât a aceluia care are enoria, hotărăște să fie așa cât va trăi acest Mitropolit al Vidinului, apoi se va da iarăși cea parte adevăratului ei arhiereu, care se întărește prin aceasta. Și se va da mai sus numitului sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei, care va primi locul celuia de la Amasia, întru Duhul Sfânt Iubitului Frate și Coslujitor al Domniei Noastre [Antim], soborniceasca slujbă de acum a aceluia [a lui Daniel de Vidin]. În luna lui august, indictionul 10 [anul (după indiction) 1372)]. [Actul se încheia cu jurământul lui Hariton și conformarea donării Kutlumuzului de către acesta.] † Și iarăși adevăresc aceasta eu întru Domnul Nostru Iisus Hristos, pe cine va alege Dumnezeu să fie mitropolit în țara Ungrovlahiei să fie ctitorul Mănăstirii Kutlumuz.*

⁸⁷⁹ MM, II, no. 345, p. 28. Pasaj editat și tradus în FHDR, IV, no. XLV-21, pp. 218-219.

[...] † *Smeritul Mitropolit al Ungrovlahiei Hariton*. [semnătura era în greacă.] [La nici doi ani de la testamentele lui Hariton din a doua jumătate a anului 1370, în care fusese pomenit exemplul tatălui lui Vladislav (*Nicolae Alexandru* și – doar – *Nicolae*) și la 13 ani de la oficializarea – prin Iachint de Vicina – a Mitropoliei *Ungrovlahiei* sub *Alexandru* în mai 1359, numele și exemplul lui <*Nicolae Alexandru*> nu erau amintite (în mod – poate – interesant, nici lui Vladislav nu i se zicea pe nume).]⁸⁸⁰

În februarie 1371 murise Ioan Alexandru. Prima sa soție fusese Teodora, fiica lui Basarab „de la *Posada*”⁸⁸¹. Fiul lor, Strațimir, l-a atacat pe fratele său vitreg, Șişman de Târnovo. Șişman era susținut de *turci*⁸⁸². Strațimir era sprijinit de Vladislav și Ludovic⁸⁸³. În timpul luptelor, s-a distins urmașul banului de Severin, *Mikud* de Dăbâca, Ladislau. *Ruda sa de sânge* (*Mikud/Mikcs* a fost tatăl mamei lui *Thocomerius*, al nevestei sale, mama lui Basarab, ori al soției lui Basarab⁸⁸⁴, *Marghita* în pomelnicul de la Câmpulung, prezentă și la Argeș), Vladislav, l-a răsplătit cu domenii în Făgăraș (1372)⁸⁸⁵.

Ludovic și Vladislav îl reașezaseră țar pe Strațimir la Vidin în a doua jumătate a lui 1369. În schimbul reîntronării lui Strațimir, prizonierul lui Ludovic⁸⁸⁶, Vladislav a restituit Vidinul soțului Anei, fiica Clarei, *noverca* lui Vladislav⁸⁸⁷. Îl cucerise de la *unguri* ca parte a ofensivei *ortodoxe anti-latine* din iarna lui 1368-1369⁸⁸⁸. Ludovic ocupase Vidinul în vara anului 1365, familia lui Strațimir fiind dusă în captivitate⁸⁸⁹. Daniel, mitropolitul Vidi-

⁸⁸⁰ Pasajele au fost reproduse după ediția Nandriș, *Documente românești*, no. 1, pp. 20-22.

⁸⁸¹ Pentru principalele informații, vezi Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 202-203.

⁸⁸² Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 367-369. Istoriografia bulgară a început recent să se îndoiască de rivalitatea (documentată) dintre Strațimir și Șişman (I. Božilov, V. Gjuzev, *История на средновековна България VII-XIV век* [Istoria Bulgariei medievale. Secolele VII-XIV], Sofia, 1999, pp. 651-655). Titulatura de *împărat al bulgarilor* dată de Marea Biserică lui *Kir Ioan Stațimir* (de Vidin) la 1381 denotă însă opusul (FHDR, IV, no. XLV-21, p. 219).

⁸⁸³ Pe urmele lui Iorga s-a încercat datarea luptelor date cu *turcii* de *Vlaicu* și Ladislau de Dăbâca, în numele lui Ludovic, pe la 1367 (Iambor, „Nobilii din Dăbâca”, pp. 219-220).

⁸⁸⁴ Primele variante par mai plauzibile. Vârful de putere al lui Mikud a fost în anii 1260-1270 (două decenii înaintea nașterii lui Basarab și a pierderii Severinului de către Buda).

⁸⁸⁵ MOL, DL 26376 (15 iulie 1372; editat în DRH, D, I, no. 60, pp. 103-105). Documentul era bine cunoscut la 1920, fiind publicat deja de către István Katona și György Fejér și preluat în diplomatiile „naționale” săsești (*Urkundenbuch*) și românești (*Hurmuzaki*).

⁸⁸⁶ MOL, DL 108014 (29 august 1369; sursă editată numai în DRH, D, no. 54, pp. 95-96).

⁸⁸⁷ ASV, Reg. Vat. 250, f. 20^r (19 ianuarie 1370; ediția clasică: VMHH, I, no. 184, p. 195).

⁸⁸⁸ A se vedea tot de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals*, pp. 756-758, 761-763.

⁸⁸⁹ Vezi studiul clasic al lui Lajos Thálczy, „Nagy Lajos és a Bulgár Bánság” [Ludovic cel Mare și Banatul Bulgariei], *Századok* [Secole] (Budapest), XXXIV (1900), 3, pp. 577-615.

nului, care stătuse alături de Strațimir de peste un deceniu⁸⁹⁰, s-a refugiat în *Vlahia*. Sigur în iarna lui 1369-1370, Daniel, nume monahal tipic sârbesc⁸⁹¹, era un apropiat de al lui Iachint, încă singurul mitropolit al *Ungrovlahiei*⁸⁹².

În urma ofensivei bulgaro-ungaro-*valahe* din februarie-martie 1371, Strațimir a cucerit Sofia. Daniel a solicitat Patriarhiei Ecumenice dreptul – aprobat – de a rezida la Sofia⁸⁹³. La Vidin, Daniel nu se putea întoarce datorită noului statut (de rebotezat) a lui Strațimir și al familiei sale⁸⁹⁴. În septembrie 1371 însă, *turcii* lui Murad I, soțul Tamarei⁸⁹⁵, sora bună a lui Șișman, i-au învins pe sârbi⁸⁹⁶. Regina sârbilor era – sigur pentru Urban al V-lea în ianuarie 1370 – *Ancha*, fata Clarei⁸⁹⁷. Acțiunile *cruciate* de la 1371 dau impresia că mesajele transmise – direct și prin Clara – lui *Vlaicu* și *Anchăi* de către Urban își atinseseră ținta sub urmașul său Gregorie al XI-lea, după ce – sigur sub raport cronologic – Roma acordase *națiunea Vlahiei* lui *Lațcu* al *Moldovei*⁸⁹⁸.

După triumful otoman de la Marița, Strațimir a pierdut Sofia. Daniel nu mai putea rezida acolo. Nu se putea întoarce nici la Vidin⁸⁹⁹. A revenit în *Ungrovlahia*. Acolo rezida la întronizarea lui Hariton în august 1372 la o lună după dania făgărășană a lui Vladislav pentru ruda sa Ladislav⁹⁰⁰.

⁸⁹⁰ Boško I. Bojović, *L'idéologie monarchique dans les hagio-biographies dynastiques du Moyen Âge serbe* (= *Orientalia Christiana Analecta*, CCXLVIII), Rome, 1995, pp. 175-185, 473-518.

⁸⁹¹ Vezi evangheliarele discutate în Vakareliyska, „A Preliminary Comparison”, pp. 1-39.

⁸⁹² Sursă, des și de demult pomenită, tradusă și în FHDR, IV, no. XLV-12, pp. 206-207.

⁸⁹³ MM, I, no. 296, pp. 551-552 [martie-mai 1371 (vezi aici *Regestes*, I-5, no. 2607, p. 511)].

⁸⁹⁴ Pentru politica lui Strațimir după 1369: Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 366, 392. La 1374, fiica sa, Doroteea, s-a și căsătorit cu Tvrtko, vărul primar al soției lui Ludovic I.

⁸⁹⁵ După Božilov (*Фамилията на Асеневици*, pp. 194, 214), ea ar fi fost fata Teodorei *Basarab*. Șișman ar fi acceptat să o dea în căsătorie emirului la șapte ani după ce el o ceruse de soție la moartea lui Ioan Alexandru (vezi și Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ediție Vasile Grecu, București, 1958, p. 41). Dar, la 1355-1356, Kera Tamara a fost reprezentată între copiii Sarei-Teodora și ai lui Ioan Alexandru (vezi aici Elena N. Boeck, „Displacing Byzantium, Disgracing Convention: The Manuscript Patronage of Tsar Ivan Alexander of Bulgaria”, *Manuscripta* (Turnhout), LI (2007), 2, pp. 181-208, la pp. 200-201).

⁸⁹⁶ Vladislav Bosković, *King Vukasin and the disastrous Battle of Marica*, München, 2009.

⁸⁹⁷ Indiferent de interpretările născute de-a lungul timpului, aceasta rămâne realitatea politică pontificală transmisă pentru Serbia, *Vlahia* și Bulgaria (VMHH, II, no. 184, p. 95).

⁸⁹⁸ „Translația” *Vlahiei* nu pare să fi fost surprinsă în scris, deși sursele erau cunoscute.

⁸⁹⁹ Inclusiv patriarhia a evitat să „comenteze” pe marginea subiectului: Daniel fusese *izgonit din biserică sa*. Reținerea ei în a formula alte „observații” pe marginea subiectului, direct legat de politica lui Strațimir poate fi asociată – și datorită utilizării în mod excepțional a limbii slavone – în acel act de eventualele și realele sensibilități ale lui Vladislav.

⁹⁰⁰ Vezi Nandriș, *Documente românești*, no. 1, pp. 17-22; DRH, D, I, no. 60, pp. 103-105.

Istoriografia română cunoștea actul de numire al lui Hariton drept mitropolit al *Ungrovlahiei* din 1922-1923 cel târziu⁹⁰¹. Din aceste motive cunoscute la 1920 (în special cele de sub anul 1369), Virgil Drăghiceanu s-a îndoit de calitatea de *stăpânitor al Vidinului* avută de ctitorul bisericii⁹⁰². Ea pune integral la îndoială identificarea dorită a defunctului din Mormântul 10 – din fața tabloului votiv – cu Radu I⁹⁰³. Totuși, identificarea a fost păstrată.

Între 1369-1370 și 1377-1378, *catolicismul* și *voivodissa* Clara „s-au retras” din *Vlahia* în fața *ortodoxiei* și a *voivodissei* Ker<Ana>, soția lui *Vlaicu*⁹⁰⁴. *Ana* a fost pomenită abia în ultimul testament al lui Hariton din 1378 (ocultat în istoriografia română⁹⁰⁵. Practic, ea l-a înlocuit pe *Nicolae/ Nicolae Alexandru* din testamentele de la 1370, în care soția lui Vladislav nu fusese amintită⁹⁰⁶.

În iulie 1378, Hariton l-a omis din testamentul său și pe urmașul lui Vladislav, Radu⁹⁰⁷. La 1370, când Clara era stâlpul Papalității în relația cu Vladislav, soția voievodului (*Ana?*) nu a fost pomenită de Hariton, deși el avea evident nevoie de o figură feminină *ortodoxă* de marcă⁹⁰⁸. În aceste – vechi – condiții, *Ana* a devenit – cel mai probabil – soția lui *Vlaicu* numai după anul 1370. Prezența ei în tabloul votiv al Bisericii Argeș II, al cărei program iconografic reflecta ideologia testamentelor lui Hariton (1370, 1378)⁹⁰⁹, impune astfel datarea noului lăcaș – în mod cert a pictării acestuia – după 1370⁹¹⁰.

Condițiile pentru zidirea și pictarea Bisericii Argeș II în frunte cu ctitorul ei, *stăpânitorul Vidinului*, soțul *Anei*, au fost – par să fi fost – îndeplinite doar după 1372. 1-2. În august 1372, Hariton de Kutlumuz, *patronul* mesajului *ortodox* transmis de capodopera argeșeană, a fost ales mitropolit al *Ungro-*

⁹⁰¹ Nicolaescu, „Domnia lui Alexandru Vodă Aldea” (1922), pp. 240-241 (1363-1373); C. Marinescu, „Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și Moldova”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, II (1923), pp. 247-268, la p. 252 (sub 1373).

⁹⁰² A acceptat – ipotetic – numai „în notă” (Curtea Domnească din Argeș”, p. 50, nota 4).

⁹⁰³ Ceea ce ne readuce și la problema datelor introduse de Drăghiceanu în „Addenda”.

⁹⁰⁴ Afirmația este valabilă atât sub raport cronologic, cât și documentar (cunoscut). Clara nu mai apare în surse după aprilie 1370, iar Ana abia după 1373/1374, sigur în iulie 1378.

⁹⁰⁵ Datorită neincluserii în FHDR, IV, a sursei din *Actes du Kutlumus*, no. 36, pp. 135-138.

⁹⁰⁶ *Actes du Kutlumus*, nos. 29-30, pp. 110-121 (și în FHDR, IV, nos. XLVI-2-3, pp. 284-301).

⁹⁰⁷ *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136. Iar Radu I îi fusese asociat la domnie lui Vladislav I.

⁹⁰⁸ Năsturel, „Vers une datation sur preuve”, p. 419. Vezi Idem, „Aperçu critique”, p. 96.

⁹⁰⁹ O observație logică care se impunea demult datorită „demonizării” *doamnei Clara*.

⁹¹⁰ În „Peut-il être question d’une seconde occupation roumaine de Vidin, par Radu Ier, suivant de près celle de Vladislav Ier (Vlaicu) de l’année 1369?”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XVIII (1980), 3, pp. 443-457 (un titlu înșelător), Maria Holban a reacționat foarte violent la ipoteza Laurei Dumitrescu că Biserica Argeș II fusese pictată după 1369.

vlahiei. Daniel, mitropolitul Vidinului, legitimatorul *ortodox* al puterii seculare asupra Vidinului, a primit o dioceză – în refugiu – în *Ungrovlahia*⁹¹¹. 3. <Ker> *Ana* a apărut sigur în surse, și numai la Athos (până în iulie 1378)⁹¹²; 4-6. Papalitatea a așezat pentru prima dată – în mai⁹¹³ și iulie 1373⁹¹⁴ – *Va-lahia Mare* și *valahii* între forțele *schismatice*, aliate cu *turcii* (din iunie 1372, *Basarat* era socotită o țară locuită de *eretici* și *schismatici*)⁹¹⁵; 7. Vladislav a fost acuzat în iulie 1374 că vroia să se înstăpânească asupra Nicopolelui⁹¹⁶, parte din Țaratul Vidinului⁹¹⁷. 8. Tabloul votiv al Bisericii Argeș II este singurul din iconografia medievală *valahă* în care doamna (*Ana*) apare drept co-cititor al lăcașului, ținând chivotul alături de soțul ei (*Vlaicu*), precum la Athos⁹¹⁸.

Ultimii ani ai domniei lui *Vlaicu* au fost un conflict permanent cu Ludovic. În vara lui 1375, regele, aflat în Transilvania, a fost aproape să-și piardă viața⁹¹⁹. A scăpat. Până pe 8 septembrie 1377, a căzut în luptă la Dunăre fratele lui *Vlaicu*, *Godon* (Radu?)⁹²⁰. Trei luni mai devreme, sub 7 iunie, în *Italia* fusese înregistrată lupta lui *Radano*, *principele bulgarilor* cu Ludovic⁹²¹. Precum *Vlaicu*, îl înfruntase pe regele Ungariei și Poloniei. *Radano*, socotit chiar *turc* și *rege al Bulgariei*⁹²², a pierdut, deși fusese sprijinit cu 10,000 de

⁹¹¹Nandriș, *Documente românești*, no. 1, p. 21; Marinescu, „Înființarea mitropoliilor”, p. 252.

⁹¹² *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136; Năsturel, „Aperçu critique”, pp. 101, 117 (nota 120).

⁹¹³ ASV, Reg. Vat. 265. 1373-1374, f. 51^r (15 mai 1373; publicat deja în VMHH, II, no. 274, p. 139; *Hurmuzaki*, I-2, no. 152, p. 207; ultima ediție: *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 71, p. 131).

⁹¹⁴ ASV, Reg. Vat. 265, f. 60^v (1 iulie 1373; act publicat deja în VMHH, II, no. 276, p. 140; *Hurmuzaki*, I-2, no. 153, p. 207; ultima ediție: *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 80, pp. 154-155).

⁹¹⁵ ASV, Reg. Vat. 264. 1372-1373, f. 35^v (16 iunie 1372; publicat deja în VMHH, II, no. 231, p. 116; *Hurmuzaki*, I-2, no. 142, p. 193; ultima ediție: *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 32, pp. 64-66).

⁹¹⁶ MOL, DL 47883 (6 iulie <1374>; act cunoscut de Iorga, editat și tradus în română – după Thálloczy, „Nagy Lajos” (1900), pp. 614-615 – în 1977 în DRH, D, I, no. 63, pp. 107-108).

⁹¹⁷ Căsătoria dintre Tvrtko al Bosniei și fata lui Strațimir, Doroteea, din decembrie 1374 (Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 366), impune această încadrare statală în vara aceluiași an.

⁹¹⁸ Din acest motiv (aspect neremarcant anterior), structura păstrată – după „restaurarea” din anii 1820 – a tabloului votiv trebuie socotită autentică și nu rodul fanteziei moderne.

⁹¹⁹ Redarea echilibrată a evenimentelor la Papacostea, „Înfruntarea finală”, pp. 574-576.

⁹²⁰ MOL, DL 67401. Publicat de Iorga, „Românii în câteva izvoare apusene”, pp. 200-201.

⁹²¹ *Additamentum secundum ad Chronicon Cortusianorum*, în *Rerum Italicarum Scriptores*, editor Ludovic Antonio Muratori, XII, Milano, 1728, pp. 955-990, la p. 928. La 1925, Brătianu („L'expédition du roi Louis Ier”, p. 80) a evitat să se refere la decesul lui *Godon* și la calitatea sa de frate a lui *Vlaicu*, precizând doar (în nota 2) că – după Karácsonyi (1910), care-i furnizase lui Iorga copia publicată de acesta în 1920 – *Godon* și Radu (I adică) erau frați.

⁹²² El a fost astfel identificat și cu Strațimir de către Samuel Steinherz („König Ludwig I. von Ungarn und seine Weihgeschenke für Maria-Zell”, *Mittheilungen des Historischen Ver-*

76. Vladislav I și <Ker> Ana în tabloul votiv al Bisericii Argeș II (imagine din 1923)

*armuri de Venetia*⁹²³. *Vlaicu* mai rezista. Victorios totuși asupra lui *Radano*, Ludovic s-a concentrat asupra Lituaniei, a Podoliei și a Moldovei. La sfârșitul lui septembrie, își anunța în *Italia* succesul din nord⁹²⁴ (Moldova a mai rezistat până prin decembrie⁹²⁵). În octombrie însă, era tot în război cu *valahii transalpini*, un război al cărui capăt nu se întrevedea nici în noiembrie⁹²⁶.

eines für Steiermark (Graz), XXXV (1887), pp. 76-106, la pp. 104-106) și – apoi – de Vassil Zlatarski (*Geschichte der Bulgaren, I. Von der Gründung des Bulgarischen Reiches bis zur Türkenzeit (679-1396)* (=Bulgarische Bibliothek, V), Leipzig, 1917, p. 176; anul și locul de apariție sunt demne de interes), identificare greu de acceptat (după cum a arătat deja Brătianu).

⁹²³ *Vezi Cronaca carrarese*, p. 145; cf. Brătianu, „L'expédition de Louis Ier”, pp. 75-77, 80.

⁹²⁴ *Cronaca carrarese*, pp. 145-146 (scrisoarea lui Ludovic către Padova din 29 septembrie).

⁹²⁵ *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 248, pp. 493-494; Papacostea, „Înfruntarea finală”, pp. 518-519.

⁹²⁶ DRH, D, I, nos. 66-67, pp. 109-111 (relevante și datorită destinatarilor lor transilvăni).

3. Pancras al Valahiei

La moartea lui *Vlaicu* (ante iulie 1378), pe tron a urcat Radu, rămas – alături de fiul său Dan I – în tradiția bulgară drept stăpânitor al Dunării⁹²⁷. Hariton nu l-a pomenit pe Radu în iulie 1378⁹²⁸. Celălalt fiu al lui Radu, Mircea I a „șters” donațiile athonite făcute de înaintași (sigur după Hariton: Nicolae-Alexandru și Vladislav)⁹²⁹. După Dan I, la 1385, din politica lui *Vlaicu*, Radu a păstrat doar relația (*sârbă*) cu Nicodim de la Tismana⁹³⁰. Cu excepția testamentelor lui Hariton (1370, 1378), datele erau cunoscute în anii 1920-1930.

În mai 1381, Urban al VI-lea „de Roma” a înființat Episcopia de rit *latin* a Argeșului. Ea a fost unită – sigur în martie 1382 – cu cea a Severinului, apărută tot atunci⁹³¹. Drept scaun comun a fost ales aparent Câmpulungul. La 1382, acolo rezida Gregorie, *episcopul Severinului și al părților transalpine*⁹³². Tot acolo, la 1385, se spunea că era păstrat *piciorul Sfântului Andrei însuși*⁹³³.

În mai 1381 Hariton nu mai trăia⁹³⁴. Antim rămăsese singurul mitropolit al *Ungrovalahiei*, așa cum își dorise Iachint la 1370⁹³⁵. În iulie 1381, Antim, ca membru al Sfântului Sinod al Patriarhiei Ecumenice, a încuviințat numirea unui nou mitropolit al Vidinului, Casian, cerută – peste capul Patriarhiei de Târnovo controlată de Șișman – de către Strațimir⁹³⁶. Predecesorul lui Casian, Daniel, rezidase alături de Antim, primind la 1372 o dioceză în mitropolia acestuia (de Severin)⁹³⁷. Cei doi fuseseră mesagerii lui Iachint la Constantinopol în timpul conflictului său cu patriarhul Philotheos Kokkinos⁹³⁸.

⁹²⁷ Alexandru Iordan, *Les relations culturelles entre les roumains et les slaves du sud: traces des voévodes roumains dans le folklore balkanique*, București, 1938, pp. 33-35, 40, 43, 50-57, 88-91.

⁹²⁸ *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136. Neincluderea sa în FHDR devine chiar degradantă.

⁹²⁹ Repetăm: este observația făcută deja de către Petre Năsturel, „Aperçu critique”, p. 96.

⁹³⁰ DRH, B, I, no. 7, p. 21. Calitatea de unchi dată de Dan lui Vladislav merită reprivită.

⁹³¹ DRH, D, I, no. 68, pp. 112-113; Auner, „Episcopia catolică a Severinului”, p. 49; Idem, „Episcopia catolică a Argeșului”, p. 440. Vezi Papacostea, „Triumful luptei”, pp. 190-192.

⁹³² DRH, D, I, no. 68, p. 112. Documentul a fost republicat și în *Transilvania* (Sibiu) în 1872.

⁹³³ *Acte și fragmente*, III, pp. 1-2. Sursă cunoscută de peste două decenii în vara lui 1920.

⁹³⁴ *Regestes*, I-6. 1377-1410, Paris, 1981, nos. 2706-2707, pp. 28-31; no. 2714, p. 34; no. 2717, p. 37; MM, II, no. 338, p. 18; no. 342, p. 242; no. 344, p. 27; FHDR, IV, no. XLV-20, p. 219.

⁹³⁵ MM, I, no. 279, p. 533; *Regestes*, I-5, no. 2566, pp. 475-476; FHDR, IV, no. XLV-12, p. 207.

⁹³⁶ MM, II, no. 345, p. 28; *Regestes*, I-6, no. 2718, p. 38; FHDR, IV, no. XLV-21, pp. 218-219.

⁹³⁷ Nandriș, *Documente slavo-române*, no. 1, pp. 17-22 (discutat mai sus). De la 1381, Antim a rezidat aparent mai mult la Constantinopol (cf. Jean Darrouzès în *Regestes*, I-6, p. 31). Este astfel posibil ca Daniel (dacă era încă în viață) să-i fi fost *locum tenens* în *Ungrovalahia*

⁹³⁸ Tot MM, I, no. 279, p. 533; *Regestes*, I-5, no. 2566, p. 476; FHDR, IV, no. XLV-12, p. 207.

Disparițiile lui Vladislav și Hariton (1377/1378-1380/1381) păreau să fi re-
 așezat situația la Dunăre⁹³⁹. În noul conflict dintre *Vlaicu* și Ludovic, pornit
 la sfârșitul verii lui 1374, Strațimir fusese de partea regelui⁹⁴⁰. În decembrie
 1374, Doroteea, fiica sa și a Anei, fata lui Alexandru și a Clarei, s-a căsătorit
 cu Tvrkto Kotromanić, banul Bosniei, vărul primar al Elisabetei, soția lui
 Ludovic (care, în octombrie 1377, a acceptat încoronarea lui Tvrkto drept
rege al sârbilor și al Bosniei)⁹⁴¹. Vladislav (care „nu ar fi spus nu” unei coroane
 precum cea primită de dregătorul Tvrkto⁹⁴²), Radu și poate *Godon* au trecut
 Dunărea, sprijiniți de cumnatul lui Murad I, Șișman, rivalul lui Strațimir, și
 de Dobrotici, dușmanul Genovei, aliata Budei împotriva Veneției⁹⁴³ (iar „în
 paralel”, Bizanțul trecea prin noi ciocniri interne)⁹⁴⁴. Până în vara lui 1378,
 Vladislav a murit (*Godon* decedase cel târziu în vara anului precedent), Ra-
 du s-a înțeles cu Ludovic și a fost omis de Hariton din testamentul său⁹⁴⁵.

Cinci decenii mai târziu, Radu avea în mediul german o imagine mitică,
 precum *Wazzer Waid* (Alexandru *Basarab*) în anii 1350⁹⁴⁶. Fusese un *cavaler*
înțelept în *Țările Valahiei*⁹⁴⁷. Imaginea i-a fost păstrată în anturajul fonda-
 torului Ordinului Dragonului (1408), Sigismund de Luxemburg⁹⁴⁸. În anii
 1390, Mircea I⁹⁴⁹, fiul lui Radu, l-a făcut cavaler pe un nobil din Moravia un-
 chiului lui Sigismund, Jobst († 1410), de la 1372 soțul Ágnes-Elisabetei (†
 post 1411), fiica lui Vladislav al II-lea de Oppeln (nepotul matern al lui Lu-
 dovic I) și a Elisabetei (fiica voievodului *transalpin* Alexandru)⁹⁵⁰. Ordinul în
 care acesta a fost primit poate să fi existat încă de pe vremea lui Radu I⁹⁵¹.

⁹³⁹ „Sau” *Oprirea înaintării românești după Vladislav Vodă* (Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 252).

⁹⁴⁰ DRH, D, I, no. 63, pp. 107-108. În iulie, Ludovic nu era încă decis să meargă la război.

⁹⁴¹ Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 366; Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 240-241.

⁹⁴² Analogia se impunea de mult timp, pornind fie și numai de la actele *latine* ale lui *Vlai-
 cu* de la 1368, 1369 ori 1372 (vezi aici DRH, D, I, no. 46, p. 86; no. 56, p. 98; no. 60, p. 103).

⁹⁴³ După cum se știa – „răsfirat” – de la Iorga (și în *Istoria românilor*, III, pp. 230, 245-246).

⁹⁴⁴ Vezi și George Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, London, 1989², pp. 549-583.

⁹⁴⁵ *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136; Iorga, „Românii în câteva izvoare apusene”, pp. 200.

⁹⁴⁶ Vezi Brinker, *Von manigen helden gute tat*, p. 45; Ciocîltan, „Von Kreuzpeck”, p. 549.

⁹⁴⁷ Eberhard Windecke, *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds/ Das
 Leben Königs Sigmunds*, ediții Wilhelm Altmann/ Theodor von Hagen, Berlin, 1893/ Leip-
 zig, 1899 (Windecke), p. 294/ pp. 316-317. Radu se înfățișa drept cavaler și pe ducații săi.

⁹⁴⁸ Admiterea lui Vlad al II-lea în ordin este cu atât mai importantă (vezi pasajul citat).

⁹⁴⁹ Pe unul din fiii săi, *educat* de Sigismund, l-a chemat *Vlaicu* (DRH, D, I, no. 172, p. 273).

⁹⁵⁰ Nobilul morav Heinrich (Jindrich) Rohlik, venise în *Valahia* să lupte cu *turcii*. Pe inelul
 primit de el de la Mircea purta inscripția: *MIRCZA WOG WAL ROHLIKOWI RYT + [...]
 XC [...]*. Parte din inscripție a fost deteriorată la o operațiune „de curățare” a inelului,

[...] *Inzwischen* [sub 1430 (la 1431 de fapt)] kam dem König Sigmund Botschaft aus der Wallachei jenseits der ungarischen Gebirge oder Serbien oder aus der Türkei, daß der Danweydan [Dan al II-lea] todt sei. Das Land sandte ihm einen Kolben [i.e. toiag, cu sens de sceptru] wie das Landesrecht und Gewohnheit ist, und bat seine königliche Gnade einen anderen Herren zu geben, und der König bedachte sich. Es war aber lange Zeit ein Sohn von Pankraz dem Weißen [Radu I], der lange Zeit Herr derselben Länder gewesen war [pluralul țări pentru Valahia este de reținut], mit Namen Merzweydan [Mircea I] bei ihm gewesen. Diesen Sohn von Pankraz [de fapt, Vlad al II-lea Dracul, era fiul nelegitim al lui Mircea, trimis ostatec de tatăl său la Buda] machte er auch zum Herrn im dem Lande der großen und kleinen Walachei [în acest caz, Oltenia (Valahia Mică) și Muntenia (Valahia Mare), nu Țara Românească (Valachia Maior) și Moldova (Valahia Minor) und gab ihm das St. Ladislaus Banner mit zwei Kreuzen [cele două cruci par să fi fost crucea –patriarhală– cu două traverse, așezată începând cu Béla al III-lea, pe stema Ungariei drept semn al misiunii ei apostolice romane] und den königlichen Drachenorden mit dem Kreuze und ließ von der Burg bis in seiner Herberge Bosauen vor ihm blasen und erwies ihm große Ehre und Würde, und doch handelte jener nachher so wie Hurenkinder gerne thun und noch schlechter an dem hochwürdigen Könige [„puiul de curvă” (a cărui întronare la 1431 a fost împiedicată de impunerea boierului Aldea, pretins fiu al lui Mircea, de către Alexandru I al Moldovei), Vlad al II-lea, o dată ajuns pe tron la 1436, a trecut de partea lui Murad al II-lea.]]⁹⁵².

Cu acceptul – voit și nevoit – al Bizanțului și al Budei, Radu, *Pancraz cel Înțelept*⁹⁵³, își reunificase – grec și latin – țara prin Antim, mitropolitul *întregii Ungrovalahii* (Mitropolia Severinului a dispărut din actele Marii Biserici până la 1389⁹⁵⁴), și Grigorie, *episcop de Severin precum și al părților transalpine*⁹⁵⁵. Își păstrase puterea bulgară prin Strațimir și prin ocuparea Dârstorului⁹⁵⁶. O

ducând la pierderea datei inscrise pe inel (a se vedea Heinz Rohlik, „Rohlik”, *Deutsches Geschlechtsbuch* (Limburg an der Lahn), LX (CCXIX) (2007), pp. 155-174, aici la p. 166).

⁹⁵¹ Presupunerea trebuie avansată în aceste condiții germane și morave. Inspirația a fost probabil Ordinul Sfântului Gheorghe înființat de către Carol-Robert (László Veszprémy, *Lovagvilág Magyarországon* [Lumea cavalerilor din Ungaria], Budapest, 2008, pp. 171-186).

⁹⁵² După ediția mai „lizibilă” Windecke (1899), p. 294. În ediția critică (1893): pp. 316-317.

⁹⁵³ Vezi deja comentariul lui Onciul, *Originile Principatelor Române*, pp. 200-201, nota 105.

⁹⁵⁴ Pe baza deducțiilor – logice – ale lui Laurent și Darrouzès (*Regestes*, I-6, no. 2859, pp. 158-159). În ianuarie 1392, dania lui Mircea pentru Cozia a fost confirmată de Antim al *Ungrovalahiei* și Atanasie al Severinului (DRH, B, I, no. 17, p. 44). Apoi, până în noiembrie 1396, ambii mitropoliți au dispărut din nou din actele patriarhiei, (MM, II, no. 517, p. 285; *Regestes*, I-6, no. 3028, p. 291; FHDR, IV, no. XLV-57, p. 261). Au reapărut „în vremea” lui Vlad I *Uzurpatorul*, probabil fiul nelegitim al lui Vladislav I (Iliescu, „Vlad Ier”, pp. 74-78).

⁹⁵⁵ DRH, D, I, no. 68, pp. 112-113. Act editat în *Columna lui Traian* și în *Transilvania* la 1872.

⁹⁵⁶ S. Iosipescu, „Contribuții la istoria domniei principelui Radu I și a alcătuirii teritoriale a Țării Românești în secolul al XIV-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVIII (2010),

fiică de a sa a devenit a doua soție a lui Roman (I), fiul Margaretei de Siret și fratele mai mic și asociatul lui Petru I (dându-i naștere lui Alexandru I)⁹⁵⁷. Totul s-a petrecut în vremea *Schismeii Apusului* (deschisă în toamna lui 1378) și sub privirile lui Ludovic înainte de moartea acestuia (septembrie 1382)⁹⁵⁸.

În ajunul ei, oștenii lui Ludovic și ai lui Radu, susținători ai papei de la Roma, Urban al VI-lea⁹⁵⁹, trecuseră Dunărea⁹⁶⁰ împotriva bulgarilor și a *turcilor*⁹⁶¹, precum odinioară la 1371 trupele ungare și cele *valahe* ale lui Vladislav⁹⁶² (istoriografia maghiară⁹⁶³, „aplaudată” de cea română, de limbă

pp. 25-48, la pp. 26-31 (cu autentificarea credibilă a unei copii târzii a donației făcute de Radu pentru Cozia și Cotmeana pe domeniul Dârstorului luat/ primit de la Dobrotici).

⁹⁵⁷ *Deutsche Reichstagsakten unter König Albrecht II.* (=Regesta Imperii, XIII), editor Gustav Beckmann, I. 1438, Göttingen, 1957, no. 283, p. 524; V. Ciocîltan, „Între sultan și împărat: Vlad Dracul în 1438”, *Revista de Istorie*, XXIX (1976), 11, pp. 1767-1790, la pp. 1782-1783.

⁹⁵⁸ Walter Ullmann, *Great Schism: A Study in Fourteenth Century Ecclesiastical History*, New York, 1967². Datorită asocierii Siretului cu Avignon-ul contra Romei (*Acta Bonifacii Papae IX*, no. 85, p. 75) și a pomenirii – împreună – la Ribița în Țara Hațegului (1407) a lui Gregorie al XII-lea de Roma și a lui Atanasie, mitropolit de Severin din 1389 (Vladimir Agri-goroaiei, „An Interpretatio Wallahica of Serbian Cultural Patterns: The Cases of Ribița, Streisângiorgiu and Crișcior (but also Râmeț)”, în *Transylvania in the Thirteenth to Sixteenth Centuries*, pp. 105-136, la pp. 111), Severinul (care ținea Argeșul la 1382) fiind „alipit” Transilvaniei de cancelaria papală de pe la 1381, contextul are importanța sa *valahă*.

⁹⁵⁹ Vezi și aici *Der Liber Cancellariae Apostolicae*, pp. 25-26 (aprilie 1380-post mai 1381).

⁹⁶⁰ A. Lukács, „O campanie angevină necunoscută din 1382”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, XXVIII (1991), pp. 169-187; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 194, 201.

⁹⁶¹ Indiferent de asocierea lor *creștină* (cu Strațimir, Șişman ori Dobrotici), singurele ținte posibile ale campaniei (Lukács, „O campanie angevină”, pp. 172, 176). În conflict cu genevezii de la gurile Dunării, aliații lui Ludovic (V. Gjuzelev, „Magnificus dominus Dobrotitza-pravus et crudelis inimicus Communis lanuae et omnium Ianuensium”, în *Byzantina Mediterranea. Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag*, editori Klaus Belke, Edwald Kisslinger, Wien-Weimar-Köln, 2007, pp. 197-203), Dobrotici pare să fi fost sigur un obiectiv, date fiind și daniile făcute din domeniul Dârstorului de Radu Cotmenei și Coziei (vezi Iosipescu, „Contribuții la istoria domniei”, pp. 26-31). Titulatura folosită de Marea Biserică în iulie 1381 pentru rebotezatul (1369) Strațimir de Vidin, *preaînaltul împărat al bulgarilor*, *Kir Ioan Strațimir* (MM, II, no. 345, p. 28; FHDR, IV, no. XLV-21, p. 219), împiedică o colaborare între el și Șişman de Târnovo. Strațimir putea fi o țintă ungaro-*valahă* doar dacă Șişman schimbare taberele și se viza împărțirea *Bulgariei* între Buda, Argeș și Târnovo.

⁹⁶² Conform daniei făgărășene a lui Vladislav I pentru *ruda sa de sânge*, Ladislau de Dăbâca (MOL, DL 26376; 15 iulie 1372; act editat și tradus în DRH, D, I, no. 60, pp. 103-105).

⁹⁶³ Începând cu amplul studiu al lui Bernát L. Kumorovitz, „I Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és török) háborúja” [Campania transalpină (și războiul *turcesc*) al regelui Ludovic I din anul 1375], *Századok*, CXVII (1983), 5, pp. 919-982, aici pp. 971, 978.

română⁹⁶⁴, dar nu și de cea de limbă maghiară⁹⁶⁵, a socotit că ofensiva ungară viza Țara Românească cuprinsă de tulburări confesionale după apariția Episcopilor de Argeș și Severin la 1381⁹⁶⁶, „uitând” litera sursei regale care scria că expediția se desfășura *dincolo de părțile transalpine*⁹⁶⁷). Apoi, în timpul luptelor pentru tronul Ungariei, unul din fiii lui Radu, Dan, ori Mircea, l-ar fi ucis pe palatinul Nicolae Garai, împreună cu care *valahii* intraseră în Bulgaria în primăvara lui 1382⁹⁶⁸. Voievodul ar fi capturat-o apoi pe văduva lui Ludovic, Elisabeta, deschizând calea lui Sigismund de Luxemburg, favoritul papei Urban al VI-lea⁹⁶⁹, spre tronul Ungariei (iulie 1386)⁹⁷⁰.

[Pasaj *ad annum* 1386 din cronicarul Hector von Müllich (c. 1420-c. 1490):] [...] *Am Sant Jacobs Tag* [25 iulie <1386> (dată corectă)] *kam der Wasserwaider von Ungern* [Dan I/ Mircea I, membru al Regatului Ungariei] *an den Groß Grafen von Ungern* [palatinul Nicolae (I) Garai (Gorjanski)] *und schlug den im Veld zu Tod und enthaupetet ainen Ritter, der den Künig Karl von Pülen* [Carol de Anjou/ Durazzo (*de Puglia*), principalul adversar *italian* al papei Urban de la 1383⁹⁷¹] *ermodet hett, und pracht die Künigin von Ungern* [Elisabeta (Kotromanic), văduva lui Ludovic, însoțită în fapt de fata lor, Maria, soția lui Sigismund] *zu Väncknus, die das Mord gestiftet hett, da ward Sigismund* [de Luxemburg] *Künig zu Hungern, der hernach Kaiser ward* [...] ⁹⁷².

⁹⁶⁴ Conform notei (14) a lui Adrian Andrei Rusu din Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 194.

⁹⁶⁵ Pentru critica interpretării maghiare la Lukács, „O campanie angevină”, pp. 172-173.

⁹⁶⁶ Kumorovitz „Havasalföldi hadjárata”, p. 971. Opinie pe placul istoriografiei ortodoxe.

⁹⁶⁷ MOL, DL 62354 (11 iulie 1382; în Lukács, „O campanie angevină”, pp. 177-178). Din Zvolen, regele porunca amânarea până pe 6 octombrie a tuturor proceselor lui Ștefan de Urgolth, *familiarul* palatinului Nicolae Garai, aflat în campanie *ultra Partes Transalpinas*.

⁹⁶⁸ Lukács, „O campanie angevină”, p. 177. *Familiarul* își urma seniorul. În absența lui Garai, Ludovic nu ar fi intervenit personal în favoarea lui Ștefan. Participarea palatinului denota importanța campaniei. Cine l-a însoțit? Dan, Mircea ori Alexandru „de la Rucăr”?

⁹⁶⁹ Carol, tatăl lui Sigismund, fusese principalul sprijin al lui Urban al VI-lea (Bartolomeo Prignano; drept arhiepiscop de Bari, nominal supusul Ioanei de Anjou, fosta soție a lui Andrei, fratele lui Ludovic, ucis în toamna anului 1345 în ajunul crizei *valahilor romani*).

⁹⁷⁰ A. Armbruster, *Der Donau-Karpatenraum in den mittel- und west-europäischen Quellen des 10.-16. Jahrhunderts: eine historiographische Imagologie*, Köln-Wien-Weimar, 1990, pp. 109-110), Ciocîltan, „Din biografia cavalerului Friedrich von Krezupeck”, p. 545 (nota 44).

⁹⁷¹ A se vedea datele din Salvatore Fodale, *La politica napoletana di Urbano VI*, Roma, 1973.

⁹⁷² *Die Chronik des Hector <von> Müllich, 1348-1487*, în *Die Chroniken der schwäbischen Städte*, III. Augsburg (=Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert, XXII), editor Franz Roth, Leipzig, 1892, pp. 1-274, la p. 29. Garai, Elisabeta și Maria erau acuzați că l-ar fi asasinat în februarie 1386 pe Carol, rege vreme de două luni. Sigismund în mod sigur nu s-a grăbit să o elibereze pe Maria, căreia îi datora locul de rege (consort). Cu ajutorul Veneției, ea a fost eliberată în iunie 1387. Mama ei fusese strangulată în ianuarie.

Cert este că Mircea a fost singurul voievod *transalpin* căsătorit cu o membră a elitei regatului⁹⁷³ după nunta lui Alexandru și a Clarei și înainte de căsătoriile *huniade* ale lui Vlad Țepeș, nepotul lui Mircea, prima dată poate chiar cu o fiică nelegitimă de a lui Iancu de Hunedoara (1462)⁹⁷⁴, temută de sași și după „reținerea” lui Vlad de către Matia (1464)⁹⁷⁵, iar a doua oară cu vara primară pe linie maternă a lui Matia, Jusztina Szilágyi (1473/1474)⁹⁷⁶. Sigur este și că soția lui Mircea avea o aroganță și o putere care-l făceau pe Sigismund să nici nu-i spună pe nume când o muștra pentru abuzurile ei (1400)⁹⁷⁷, imediat după ce îi dăduse bărbatului ei cetatea *Hunyad* (1399)⁹⁷⁸.

Din punct de vedere politic, Radu I era ideal drept ctitor al Bisericii Argeș I⁹⁷⁹. Tot din punct de vedere politic, Radu I era însă complet diferit „ca

Rolul voievodului *Basarab* pare să fi fost trecut cu vederea de istoriografia maghiară (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 224-226), deși implicarea lui Dan în criza ungară de după moartea lui Ludovic (1382) era cunoscută deja (DRH, D, I, no. 76, p. 123). Notând că nu este exclus ca în vara lui 1386 domn să fi fost numai Mircea, Dan murind în martie (Pippidi, „Despre Dan voievod”, pp. 58-62), reamintim câteva coordonate dinastice. 1. Soțul influentei Doroteea, fata Anei a *Valahiei*, Tvrtko I, a fost unul din marii adversari ai lui Sigismund. 2. Unchiul lui Sigismund, Jobst, căsătorit cu Ágnes-Elisabeta, fata Elisabetei a *Valahiei*, a acceptat să-l susțină numai pentru un preț ridicat. 3. Crescut de Ludovic I (mai ales după 1363-1364), Carol era fiul lui Lodovico, băiatul lui Giovanni di Gravina, cel mai tânăr dintre fiii lui Carol al II-lea de Neapole (căsătorit cu pe jumătate – cumana – Maria a Ungariei), bunicul lui Carol-Robert și tatăl lui Robert I de Neapole. Era un ultim produs al crizei neapoletane provocate de asasinatul de la Aversa (1345), pe fundalul căreia se ridicaseră și *Olachi Romani*. 4. Mama lui Mircea I a fost probabil fiica lui Lazăr Hrebeljanović, părintele Teodorei, s-a căsătorit cu Nicolae, fiul palatinului ucis de *Basarab* în vara lui 1386, iar Dragana cu Alexandru, fiul lui Șișman, în luptă cu care Dan a căzut până în toamna lui 1386. Ambele căsătorii au avut loc fie la 1386, fie imediat după.

⁹⁷³ *Zala vármegye története. Oklevéltár* [Diplomatariu pentru istoria Comitatului Zala], II. 1364-1498, editori Imre Nagy, Dezső Véghely, Gyula Nagy, Budapeșt, 1890, no. 117, pp. 298-300. Ea a fost asociată cu familiile Lackffy (Lackfi) sau Bánffy (Bánfi) ori Cilly (Celje).

⁹⁷⁴ Vezi deja Ion Bianu, „Ștefan cel Mare. Câteva documente din arhivul de stat de la Milano”, *Columna lui Traian* (București), IV (1883), 1-2, pp. 30-47, la no. 1, pp. 34-35.

⁹⁷⁵ Actele neglijate în *Urkundenbuch*, VI. 1458-1473, editori Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer, K. Gündisch, Bukarest, 1981, no. 3389, p. 192; no. 3400, p. 200.

⁹⁷⁶ Tamas Fedeles, „*Drakwlyahaza*”, în Fons, skepsis, lex. *Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére* [Fons, skepsis, lex: Festschrift Ferenc Makk la împlinirea vârstei de 70 de ani], editori T. Almási, Éva Révész, György Szabados, Szeged, 2010, pp. 107-114.

⁹⁷⁷ Este astfel posibil ca ea să fi fost strâns înrudită cu însăși – răposata – Maria († 1395).

⁹⁷⁸ MOL, DL 28768 (23 ianuarie 1399; act editat parțial și în DRH, D, I, no. 104, p. 171).

⁹⁷⁹ Pe de altă parte, prin urmașii săi direcți, *Valahia* s-a transformat (cel târziu) într-un trofeu disputat de diverși pretendenți (vezi pe larg Pippidi, „Despre Dan Voievod”, passim).

profil” de ctitorul acesteia⁹⁸⁰. Argeşului i-a rămas Nan Udobă din Mormântul 7. Acesta îi dăruise lui Radu domeniile Coziei și Cotmenei pe care el și-a ridicat bisericile⁹⁸¹. Ctitorul care a privit Mormântul 10 de sub dalele Bisericii Sfântul Nicolae Domnesc de la Argeş a fost Vladislav I *Vlaicu*⁹⁸².

La 1370, *Vlaicu* și Iachint erau în „război rece” cu Patriarhia Ecumenică, după un conflict dur în perioada anterioară⁹⁸³. Iachint a fost chiar convocat de Sfântul Sinod la Constantinopol pentru judecată⁹⁸⁴. Mai devreme, Vladislav se desprinsese de patriarhul ecumenic Philotheos Kokkinos. Intrase în conflict și cu Kutlumuzul păstorit de Hariton⁹⁸⁵. Noi avantaje îl așteptau pe Vladislav în lumea de rit *latin*, chiar pe lângă cele promise de papa Urban al V-lea. Regele Ludovic I nu avea după 17 ani de căsătorie un copil⁹⁸⁶.

De la el, Vladislav obținuse Făgăraşul cu titlu de *nova plantatio*, adică de *nova donatio*. Numai posesorul și descendența sa directă puteau moșteni feudul primit de la rege. Altfel spus, dacă Vladislav și linia sa nu rămâneau la putere, domnia Țării Românești pierdea pământurile din Transilvania⁹⁸⁷. Dar, până la sfârșitul lui 1370, totul s-a încheiat – cu acordul *stăpânilor*

⁹⁸⁰ Era „mai curând” răposatul din Mormântul 10. Din această – unică – perspectivă, identificarea sa cu Radu (la Drăghiceanu) avea sigur mai mult temei decât cea cu *Vlaicu*.

⁹⁸¹ Perechea „transalutană” formată din cele două ctitorii ale lui Radu ne cer să considerăm că și Cotmeana a fost donată de către Udobă, nu numai Cozia (DRH, B, I, no. 9, p. 25).

⁹⁸² În acest caz, atât Sacerdoțeanu, cât mai apoi Constantinescu au avut perfect dreptate.

⁹⁸³ Documentele elocvente (scrisoarea lui Iachint către Philotheos, jurământul constantinopolitan al lui Daniel, devenit Antim, decizia Sfântului Sinod) erau cunoscute (direct ori prin *Hurmuzaki*, XIV-1) la 1920 (MM, I, nos. 278-279, pp. 533-533; no. 281, p. 535; reluate și traduse în română în FHDR, IV, nos. XLV-11-13, pp. 204-211). Scrisoarea lui Iachint a fost datată ultima oară la trecerea dintre anii 1369 și 1370 (*Regestes*, I-5, no. 2566, pp. 475-476).

⁹⁸⁴ MM, I, no. 279, p. 533; FHDR, no. XLV-12, p. 207. Gravitatea situației era limpede.

⁹⁸⁵ A se vedea în acest context și informațiile conținute în FHDR, IV, sub no. XLVI, p. 279.

⁹⁸⁶ Primul copil, o fată, Caterina († 1378), s-a născut la începutul lui iulie 1370. I-au urmat alte două fiice, Maria († 1395), deja în aprilie 1371, și Jadwiga († 1399), în februarie 1374.

⁹⁸⁷ Pentru *titulo novae donationis*: Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 206. Drept, *dux nove plantacionis terre Fugaras*, Vladislav a apărut cu certitudine pentru prima dată în donația făcută – tocmai în Făgăraş – *rudei noastre de sânge* Ladislau Dobokai în iulie 1372 (DRH, D, I, no. 60, p. 103). Întrucât deja în ianuarie 1368 se intitula *voievod transalpin și ban de Severin din mila lui Dumnezeu* în privilegiul pentru brașoveni (DRH, D, I, no. 46, p. 86) și deoarece a purtat cu siguranță pentru prima dată titlul de *duce de Făgăraş* în „circulara” către creștinii de rit *latin din toată țara transalpină și din Făgăraş* din noiembrie 1369 (DRH, D, I, no. 56, p. 98), statutul de *nouă donație*, a cărei precizare la 1372 era obligatorie din rațiuni de proprietate, poate să fi datat din vremea hotărnicirilor din zona Amlaşului (octombrie-noiembrie 1366) de după prima reconciliere cu Ludovic (DRH, D, I, nos. 44-45, pp. 83-85).

acelui loc (ai Ungrovlahiei), Patriarhia Ecumenică de Constantinopol neamintindu-l măcar pe Vladislav⁹⁸⁸ – prin desfacerea Mitropoliei Ungrovlahiei în două scaune (de Argeș și Severin)⁹⁸⁹ și cu apariția lui *Nicolae Alexandru* și apoi doar *Nicolae* drept părintele lui Vladislav I *Vlaicu* la Muntele Athos⁹⁹⁰.

Atenția privind sigur pictarea Bisericii Argeș II trebuie concentrată asupra primilor ani ai păstoririi *ungrovlahie* a lui Hariton până la moartea lui Vladislav (1372-1377)⁹⁹¹. După însuși Iachint, acuzat de *trădare* a cauzei *ortodoxe*, Vladislav rupsesse relațiile cu Marea Biserică înainte de anul 1369⁹⁹².

[Din cunoscuta apărare a lui Iachint:] [...] *Aveam deci în mine o singură grijă, pe care o purtam bolii și numai acesteia, aceea de a putea supraviețui cu dânsa. Dar mi-a venit mai pe urmă o altă suferință, încă mai mare decât aceasta, povara cea mică a Marii tale Sfinții și port în inimă această săgeată care mă roade întruna în suflet, căci nu știu cum a hotărât Marea ta Sfinție acest lucru în ce ne privește pe noi, dar știu sigur că unii au ațâțat lucrurile împotriva noastră pe lângă Marea ta Sfinție. Iar Domnul le va ierta lor păcatul. Se va crede și va părea poate o lăudăroșenie din partea mea faptul că odată l-am îndemnat pe marele voievod peste capul Marii tale Sfinții la împăcarea și prietenia acesteia. Faptul că nu am venit să mă înfățișez de prima dată acolo, Sfinte Stăpân al meu, după porunca Marii tale Sfinții, voievodul m-a oprit de la acesta, pretextând lungimea drumului și teama de ceva neașteptat [...]*⁹⁹³.

Ruptura dintre el și patriarhul Philotheos Kokkinos, aflat la al doilea „mandat” (1364-1376), se petrecuse între întronarea lui *Vlaicu* (în iarna lui 1364-1365) și acțiunea *ortodoxă* din timpul ocupației *valahie* a Vidinului (ianuarie-august 1369)⁹⁹⁴. Prin iarna lui 1369-1370 ei erau socotiți *împăcați* – datorită

⁹⁸⁸ De la începutul deciziei Sfântului Sinod al Patriarhiei (octombrie 1370): [...] *Cu destul de mulți ani înainte [11 ani], preasfințitul mitropolit al Vicinei [Iachint] a fost strămutat, prin vot sinodal și decizie patriarhală, ca mitropolit al Ungrovlahiei, la cererea stăpânilor din partea locului și a creștinilor de acolo. [...] Totuși, datorită înmulțirii credincioșilor, Daniel (Antim ca ierarh), respectat, [...] atât <de> stăpânilor, cât și <de> supușii aceluia loc, [...] a trebuit numit mitropolit [...] al unei părți din Ungrovlahia [...] (vezi FHDR, IV, no. XLV-13, p. 209).*

⁹⁸⁹ MM, I, no. 281, p. 535; *Regestes*, I-5, no. 2593, pp. 501-502; FHDR, no. XLVI-13, p. 209.

⁹⁹⁰ Vezi *Actes du Kutlumus*, nos. 29-30, pp. 110-121; FHDR, IV, nos. XLVI-2-3, pp. 284-305.

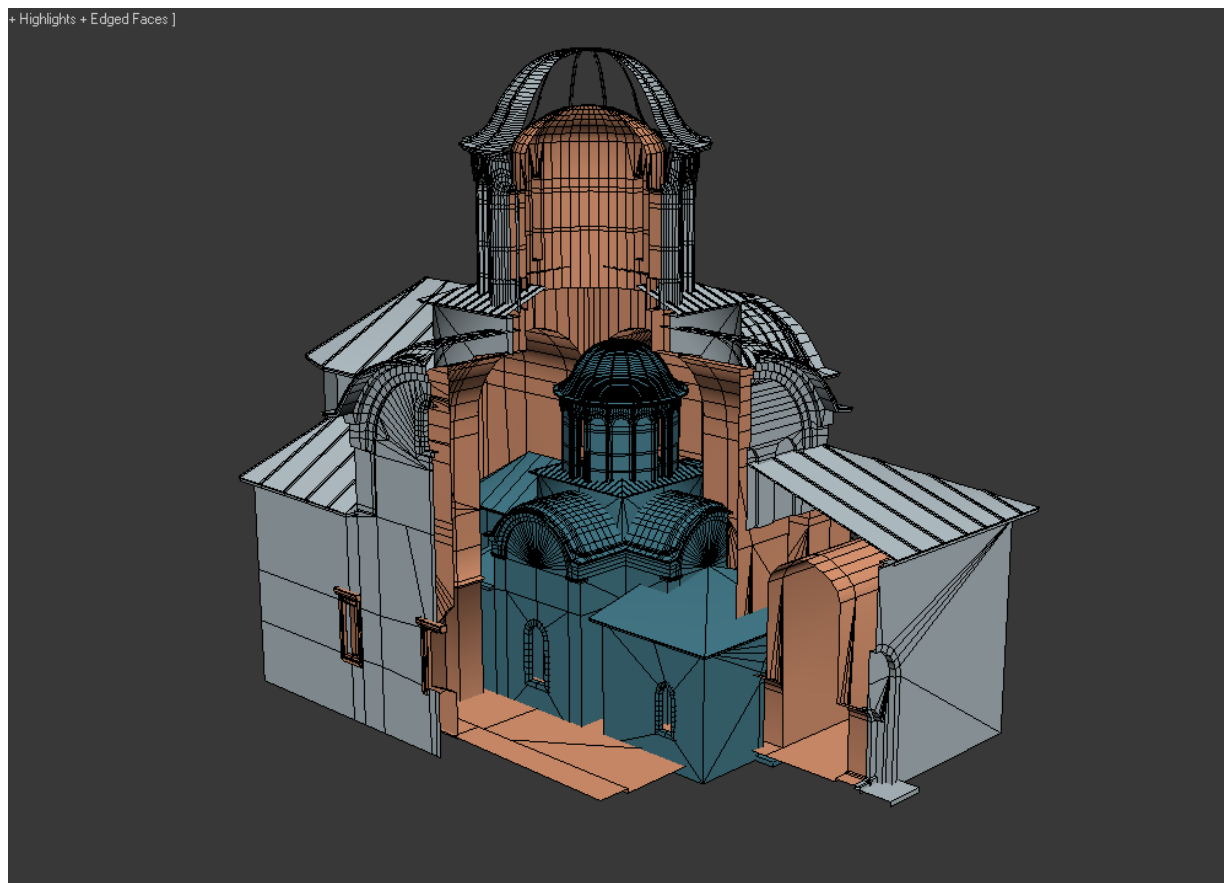
⁹⁹¹ Datarea se impunea – cel târziu și sigur – după publicarea *Actes du Kutlumus* (1947).

⁹⁹² Vezi mai ales *Regestes*, I-5, no. 2566, pp. 475-476; FHDR, IV, no. XLV-12, pp. 206-207.

⁹⁹³ În primă ediție: MM, I, no. 279, pp. 533-534. Traducere: FHDR, IV, no. XLV-12, p. 207.

⁹⁹⁴ DRH, D, I, no. 42, p. 79; de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals*, pp. 756-758. S-a presupus că în scrisoarea lui Iachint *marele voievod*, nearătat nici drept răposat, și *voievodul*, pomenit imediat după și tot la timpul prezent, erau două personaje distincte (Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, pp. 164-165). Ipoteza frizează falsul maladiv. Însuși Iachint îl informa apoi pe patriarh că Daniel, *fiu preaiubit al Marii Tale Sfinții, trimis să i se închine ei de către fiul Marii Tale Sfinții, Marele Voievod*, venea la Constantinopol (tot în FHDR, IV, no.

intervenției sale – de către Iachint. Tot după acesta însă, „pe de o parte” *Vlaicu* nu-i permitea – acum – să vină pe Bosfor unde fusese chemat la judecată, iar, „pe de altă parte”, Philotheos nici nu dorise să se *împace* cu *Vlaicu*⁹⁹⁵.

77. Biserica (Argeș I) din biserică (Argeș II): văzută din exterior

Cu atât mai importante sunt hramul – expiatoriu (statal și filial)⁹⁹⁶ – Sfântul Nicolae purtat de Biserica Argeș II și zidirea ei deasupra primului lăcaș⁹⁹⁷.

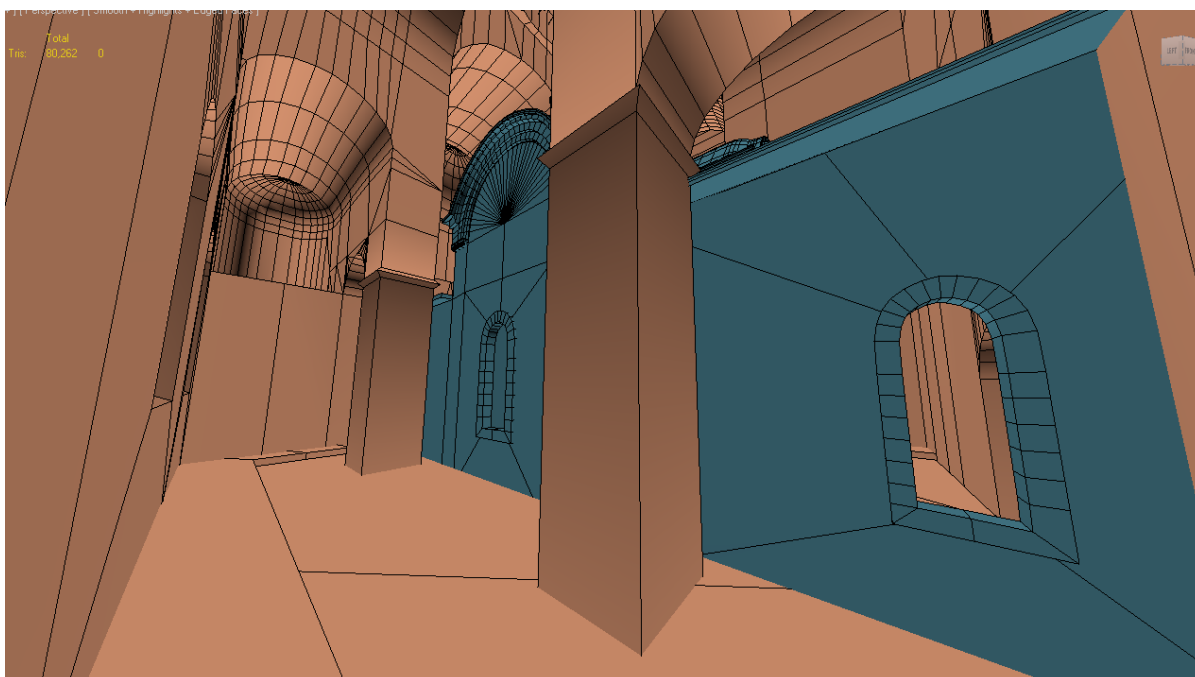
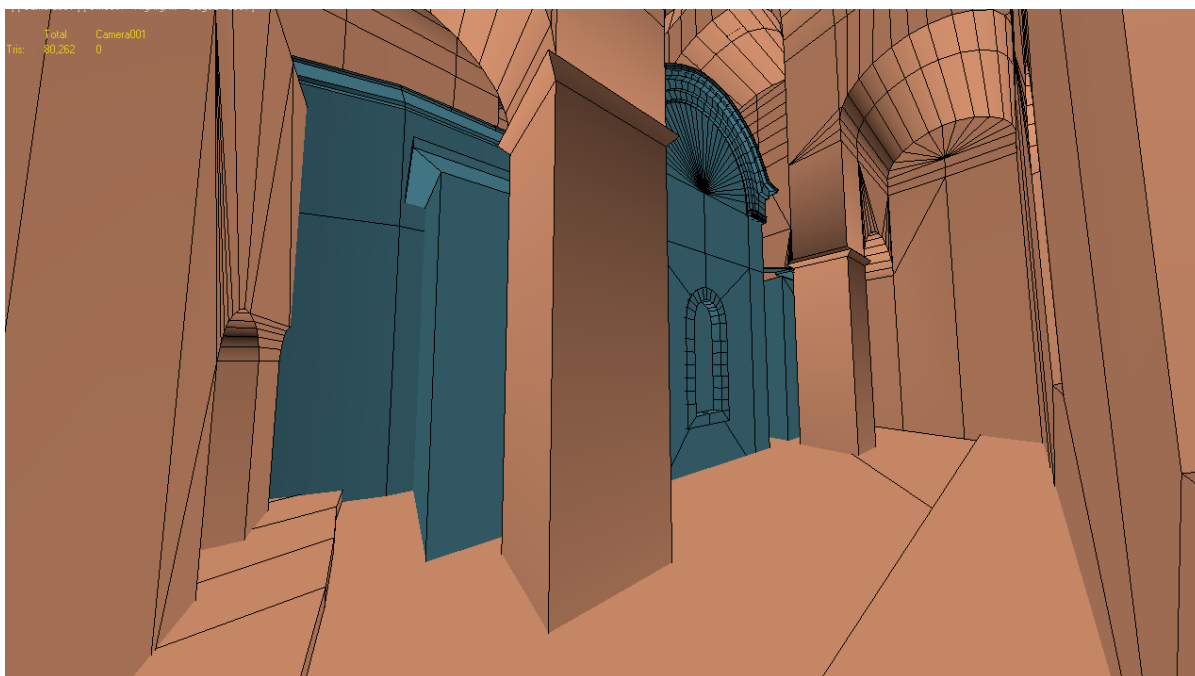
XLV-12, pp. 206-207). Se dorea un conflict – înainte de Vladislav (*voievodul*) – între *Nicolae-Alexandru* (*marele voievod*), decedat la 1364, și Philotheos, pe când acesta era la primul său „mandat” (1353-1354). „Atunci”, Iachint l-ar fi convins pe *catolicul Nicolae-Alexandru* să revină sub autoritatea Marii Biserici. „Astfel”, a apărut Mitropolia *Ungrovlahiei*. Urmașul și rivalul lui Philotheos, Calistus, doar a acceptat-o „numai” – de nevoie – la 1359.

„Teoria” a fost lansată în 2013 după dispariția profesorului Năsturel († 18 ianuarie 2012), al cărui *învățăcel* se socotea autorul (Mureșan). Năsturel formulase în 2008 ipoteza pictării Bisericii Argeș II sub – măcar – îndrumarea lui Hariton („Vers une datation sur preuve”, p. 419; cf. în 2010 însuși Mureșan, „Philothée Ier Kokkinos”, p. 353, nota 64).

⁹⁹⁵ Pentru – ne repetăm – bine cunoscuta, sursă, vezi FHDR, IV, no. XLV-12, pp. 206-207.

⁹⁹⁶ Este singura formulare îngăduită în contextul politic al anilor 1350-1360 de „sigilarea” Mormântului 10 și de textele actelor athonite de la 1369-1370 pentru Vladislav I *Vlaicu*.

⁹⁹⁷ Folosită din punct de vedere arhitectonic drept „unitate de calcul” pentru noul lăcaș.

77. Biserica (Argeș I) din biserică (Argeș II): văzută din interior

Reconstrucțiile 3D și animațiile celor două biserici (pentru care îi mulțumim domnului Remus Stănescu) evidențiază o întrebare la care răspunsurile arheologice (de pildă) sunt greu de întrebuițat (datorită neglijării ori chiar a nefolosirii voite a surselor istorice). În ce mod a fost înlocuită Biserica Argeș I cu Biserica Argeș II? Prin dărâmare (i.e. distrugere) sau prin demantelare controlată (îi mulțumim profesorului Liviu Pilat pentru sugestie)? „Sigilarea” Mormântului 10 susține a doua variantă. Violențele confesionale de la Vidin și temerile *transalpine* ale Clarei din același an 1369 pledează pentru reacții violente anti-*latine*. În orice caz, impactul lor asupra primei biserici pare relativ redus. Orice urmă de foc ori de distrugere majoră ar fi putut fi – astfel – asociată luptelor de la 1330.

Biserica Argeș I trecuse printr-o desacralizantă fază de rit *latin* (sigur de la 1326-1327)⁹⁹⁸ vădită de nedistrugerea ei de către Carol Robert (1330)⁹⁹⁹ și de înmormântarea în ea a lui AL WA (post 1355)¹⁰⁰⁰. Același hram al Sfântului Nicolae, cu aceeași funcție, l-a primit în Moldova biserica, necropolă voievodală, de la Rădăuți¹⁰⁰¹. În ea a continuat să doarmă, netulburat și neascuns însă, *Lațcu*, alături de – măcar – un urmaș, fost *catolic*, Roman I¹⁰⁰².

În Țara Românească, stat de uniune, mai mult decât de cucerire¹⁰⁰³, formată prin mijloace mai puțin violente decât Moldova, cu ale ei două țări (*de Sus* și *de Jos*) și – mai mult – două coroane¹⁰⁰⁴, situația a fost diametral opusă. Răposatul din Mormântul 10 a fost sigilat. A fost zidit. Faptul era cunoscut arheologic de la 1920 și acceptat cel târziu din 1935 în scris¹⁰⁰⁵. Locul său de îngropăciune era știut – în mod cert la 1920¹⁰⁰⁶ – drept locul de veci al lui *Negru Vodă*. Argeșul găzduia deja la acea vreme cea mai cunoscută ființă zidită din tradiția românească: *Ana lui Manole*¹⁰⁰⁷. Ea intrase în piatră, la temelia bisericii ridicate de soțul ei pentru – în istorie fără vreun dubiu – Neagoe *Basarab*¹⁰⁰⁸, pentru – în tradiție tot fără vreo îndoială – însuși *Negru Vodă*¹⁰⁰⁹.

⁹⁹⁸ Din vremea scrisorilor papei Ioan al XXII-lea (februarie, aprilie 1327) către Basarab.

⁹⁹⁹ După cum a notat în mod onest și după 1970 Constantinescu (*Curtea de Argeș*, p. 145).

¹⁰⁰⁰ Inventarul Mormântului 10 și „sigilarea” acestuia vorbesc de la sine în acest context.

¹⁰⁰¹ Cea mai recentă interpretare susține chiar ridicarea noii biserici de zid după 1387, când Petru I era sigur *ortodox* (vezi Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 64-68, 275-280).

¹⁰⁰² Fără a intra în discuțiile sterile privind reînțoarcerea lui *Lațcu* la *ortodoxie* înainte de moarte ori nesocotirea de către supuși a convertirii sale, notăm că numai pe noua sa piatră de mormânt, așezată de Ștefan al III-lea (1479-1480) împreună cu cele ale lui Bogdan I, Petru I (poate), Roman I și Ștefan I, era înscris acordul ierarhului de Rădăuți, Ioanichie, în forma în vremea episcopului de Rădăuți, *Ioanichie* (vezi aici *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, editor M. Berza, București, 1958, no. 57, p. 254).

¹⁰⁰³ Pentru aceste particularități *valahe*, a se vedea recent Coman, *Putere și teritoriu*, passim.

¹⁰⁰⁴ P.P. Panaitescu, „Tezaurul domnesc. Contribuție la studiul finanțelor feudale în Țara Românească și în Moldova”, *Studii. Revistă de Istorie*, XIV (1961), 1, pp. 49-85, la p. 64.

¹⁰⁰⁵ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 40 (fig. 29, „stratigrafia” Mormântului 10); Sacerdoțeanu, „Mormântul de la Argeș”, p. 56 (și fig. 4, „planul” primei biserici).

¹⁰⁰⁶ Cf. Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 44; „Jurnalul săpăturilor”, p. 141.

¹⁰⁰⁷ Echilibrat Gheorghe T. Ionescu, „Întemeierea mănăstirii Curtea de Argeș, adevăr și legendă”, în Idem, *Contribuții la istoria românilor (studii și materiale)*, ediție I. Cândea, Brăila, 2004, pp. 479-528 (publicat în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXV (1967), 7-8, pp. 70-96).

¹⁰⁰⁸ Vezi în aceleași numărul special (1517-1967) din *Biserica Ortodoxă Română* (LXXXV, 7-8) studiile lui Nicolae Șerbănescu, „Istoria bisericii Mănăstirii Curtea de Argeș”, pp. 38-62, și Pavel Chihaia, „Etapă de construcție în incinta Mănăstirii Curtea de Argeș”, pp. 97-121.

¹⁰⁰⁹ Principalele date la Ionescu, „Vechimea mănăstirii”, pp. 480-481, 491-492, notele 2, 34.

4. Meșterii Basarabilor

Din acest motiv, Orest Tafrali a presupus că *legenda meșterului Manole* se referea în fapt la zidirea Bisericii Domnești (1931)¹⁰¹⁰. Din această cauză, după ce a recunoscut că Mormântul 10 fusese zidit cu rămășițele unei biserici mai vechi și putea fi chiar al lui *Negru Vodă* (1935)¹⁰¹¹, Sacerdoțeanu s-a ocupat de îndată de biserica *Mănăstirii Argeșului*, cea a lui Neagoe Basarab (1938)¹⁰¹².

După tradiții și hagiografii, biserica ar fi fost ridicată de Neagoe (1514-1517) pe locul vechii catedrale a Mitropoliei *Ungrovlahiei*. Tronul ei fusese mutat (c. 1502) – *nu fără mari tulburări* – de Radu al IV-lea *cel Mare* de la Argeș la Târgoviște lângă scaunul domniei¹⁰¹³. Cu cei doi, Radu (fiul unuia dintre copiii nelegitimi ai lui Vlad al II-lea *Dracul*, Vlad al IV-lea *Călugărul*) și Neagoe (oficial fiul lui Basarab al IV-lea *Țepeluș*, fiul lui Basarab al II-lea), *fiu de cavalier* pentru administrația otomană, ridicat din Oltenia¹⁰¹⁴, se stingea și continua totodată – în *Ungrovlahia*¹⁰¹⁵ – spița lui Mircea (Basarab al II-lea fusese fiul lui Dan al II-lea, alături de Vlad al II-lea, unul din *numeroșii bastarzi* ai lui Mircea¹⁰¹⁶). Cu cei doi, Radu și Neagoe, începeau – de fapt – cronicile *transalpine*. Alcătuiau veritabila memorie scrisă cultă a Țării Românești, măcinată de pretendenți și vecini. În ele, *Basarabii* din dreapta Oltului (ținută la 1500 de Craiovești, puternica familie a mamei, *Neaga*, și a tatălui „în acte” al lui Neagoe, Pârveu¹⁰¹⁷), *veniseră să i se închine* lui *Negru Vodă* din Făgăraș¹⁰¹⁸.

¹⁰¹⁰ *Monuments byzantins*, p. 7; Ionescu, „Vechimea mănăstiri”, pp. 500, 507, notele 66, 87.

¹⁰¹¹ „Mormântul de la Argeș”, pp. 56 (și nota 1 continuată pe p. 57 pentru *Negru Vodă*).

¹⁰¹² „Vechimea mănăstirii Argeșului”, *Biserica Ortodoxă Română*, LVI, 11-12, pp. 766-769.

¹⁰¹³ Textul în ediția „clasică”: Gavriil Protu, *Viața și traiul sfinției sale parintelui nostru Nifonu, patriarhulu Țarigradului, care au stralucit între multe patemi și ispite în Țarigrad și în țara Muntenescă*, ediție Iosif Naniescu, Constantin Erbiceanu, București, 1888, pp. 110-111.

¹⁰¹⁴ Mustafa A. Mehmet, „Două documente turcești despre Neagoe Basarab”, *Studii. Revistă de Istorie*, XXI (1968), 5, pp. 923-928. Cert este că el a avut sprijinul Craioveștilor.

¹⁰¹⁵ Rămâneau Mihneștii, descendenții lui Vlad al III-lea *Țepeș*, în Imperiul Otoman, și – în Moldova – sângele lui Bogdan al III-lea, tatăl lui Ștefan al IV-lea (*Ștefăniță*), fiul lui Ștefan al III-lea *cel Mare* și al Mariei *Voichița*, fiica lui Radu al III-lea *cel Frumos*, fratele lui *Țepeș*.

¹⁰¹⁶ Ultimii istorici bizantini au reținut cu satisfacție „practica” lui Mircea ([Mihail] Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ediție V. Grecu, București, 1958, pp. 146-148; *Chalcocondil*, pp. 93-94). Iar crizele *transalpine* susțin afirmațiile celor supuși – apoi – *Turcului*.

¹⁰¹⁷ *Neaga*, din Hotnogi, soția lui Pârveu Craiovescu, ar fi avut o relație extraconjugală cu *Țepeluș*, din care s-ar fi născut Neagoe (vezi aici Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 144).

¹⁰¹⁸ Pentru cea mai veche redacție păstrată a acestei tradiții „de stat”: Paul din Alep, *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, ediție Ioana Feodorov, București-Brăila, 2014, pp. 331-332.

După propriile spuse și după puținele urme de tip arheologic rămase¹⁰¹⁹, Neagoe Basarab, a zidit un nou lăcaș pe locul unei mai vechi biserici cu hramul – păstrat de către domn – al Sfintei Marii¹⁰²⁰. El nu a afirmat vreodată că refăcea vechea catedrală a mitropoliei, cum s-ar fi impus în acel cadru¹⁰²¹.

[Conform pisaniei puse de Neagoe Basarab (înainte de sfințirea noii biserici, celebrată în chip firesc, pe 15 august 1517)]: [...] *asemenea și noi, [...] având dorință și osârdie către Preasfântul și Dumnezeiscul hram și lăcaș al Prea Sfintei, Curatei și Preabinecuvântatei Stăpânei Noastre de Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Maria, Cinstitei Adormiri pe care l-a găsit-o Domnia mea, dăruind și neîntărit, [...] am gândit pe acest mai sus numit hram din nou să-l clădim, și să-l înălțăm, și să-l întărim [...]*¹⁰²².

Supradimensionatul pronaos al bisericii înălțate de Neagoe, urma temeliile vechiului edificiu. Protejat de Fecioară și așezat în centrul unui vechi ansamblu monastic, el fusese – după toate aparențele – de tip bazilical¹⁰²³.

Același hram al Sfintei Marii îl purtase și impozanta biserică a *catolicilor* din Târgoviște¹⁰²⁴. Aceasta fusese zidită după tradiție – precum mai toate bisericile *papistașilor* din Țara Românească – de către *Negru Vodă*¹⁰²⁵. La Târgoviște, unde a fost dusă Mitropolia *Ungrovlahiei* de la Argeș după 1500¹⁰²⁶,

¹⁰¹⁹ Informații furnizate cu amabilitate de către profesorul Cantacuzino pe baza micilor săpături care i-au fost îngăduite în anul 1965 („Sondaje arheologice la ctitoria lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș”, *Argesis*, V (1980), pp. 239-244). În 1967, au început noile săpături la *Curtea Domnească*. În 1969, Constantinescu a descoperit Biserica Argeș I.

¹⁰²⁰ Ultima ediție critică a pisaniei lui Neagoe în *Inscripții medievale*, II, no. 232, pp. 209-210.

¹⁰²¹ Notăm eforturile făcute mai ales de către Chihaia pe baza afirmației lui Gavriil Protul de a defini vechiul edificiu drept catedrala mitropoliei ridicate de Vlad al II-lea *Dracul* (de pildă în „Despre pronaosul Mănăstirii Argeș”, în *Idem, Artă medievală*, II, pp. 34-44).

¹⁰²² *Inscripții medievale*, II, no. 232, pp. 209-210. A fost o altă sursă care vorbea de la sine.

¹⁰²³ Biserica „de dinainte” de Neagoe la Grigore Tocilescu, *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeș, restaurată în zilele M.S. Regelui Carol I. Sfințită din nou în ziua de 12 octombrie 1886*, București, [1887], pp. 29-30; Vătășianu, *Istoria artei feudale*, I, pp. 198-199, 489.

¹⁰²⁴ Vezi și datele din Rădvan, *Orașele din Țările Române*, pp. 272, 307. Biserica din Târgoviște (36,20 x 9,50 m) era de două ori mai lungă decât prima biserică (tot o bazilică) *domnească* de la Câmpulung (c. 18 x 10 m). Doar biserica *Cloașterului* dominican, tot de la Câmpulung (38,40 x 15 m), o depășea. Ca suprafață, biserica de la Târgoviște (343,90 m²) era mai mare și decât Biserica Argeș II (c. 307,40 m²) și – desigur – Biserica Argeș I (c. 112 m²). „Cifrele” vorbesc de la sine (Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 40, 92; dimensiunile dreptunghiului de bază al bisericilor de la Argeș sunt: 14 x 8 m și 21,20 x 14,50 m).

¹⁰²⁵ Rădvan, *Orașele din Țările Române*, pp. 162-163 (după cum bine știa însuși Chihaia).

¹⁰²⁶ A se vedea aici și o sursă de la 1497 discutată de către Andrei Pippidi, „Mănăstire dominicană la Târgoviște?”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVII (2009), pp. 333-334.

dominicani, sprijinul papei Ioan al XXII-lea din timpul *credinciosului principe catolic* Basarab (1327), avuseseră convent de dinainte de luptele din zilele lui *Vlaicu*, Iachint, Hariton și ale Clarei pentru sufletul *creștin* al *Vlahiei*¹⁰²⁷.

Mai multe sunt greu de spus despre noul ansamblu bisericesc de la Argeș ctitorit de Neagoie. Biserica sa a fost dărâmată – din nou – și rezidită pentru gloria regală – modernă – a României (1875-1886)¹⁰²⁸. Complexul fusese terminat de către ginerele lui Neagoie, *Radu de la Afumați* (+ 1529)¹⁰²⁹.

78. Pietrele funerare ale lui Neagoie Basarab, *Radu de la Afumați* și *Mateiaș Basarab*

A sa războinică lespede avea comparație voievodală *transalpină* doar în vecini, în gisantul din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc*, sau – cum i se spunea – în „statuia lui <Radu> *Negru Vodă*”¹⁰³⁰. Tot de acolo, de „pe piatra lui *Negru Vodă*”, copiasse *pomul vieții* pentru propria sa lespede și Neagoie Basarab¹⁰³¹. Un gisant i-a pus și noul ctitor al Bisericii Domnești din Câmpulungul lui *Nicolae Alexandru* de la 1352 și al lui *Radu Negru* de la 1215 (1635-1638), Matei

¹⁰²⁷ Atestat la 1370 (Al. Cioacă, „*Prope Turcos et inter Scismaticos*. Conventurile ordinelor mendicante din Țara Românească (secolele XIV-XVI)”, *Historia Urbana* (Sibiu), XVII (2009), pp. 5-23, la pp. 6-7, 9-12). Geneza Târgoviștii încă își așteaptă deslușirea științifică.

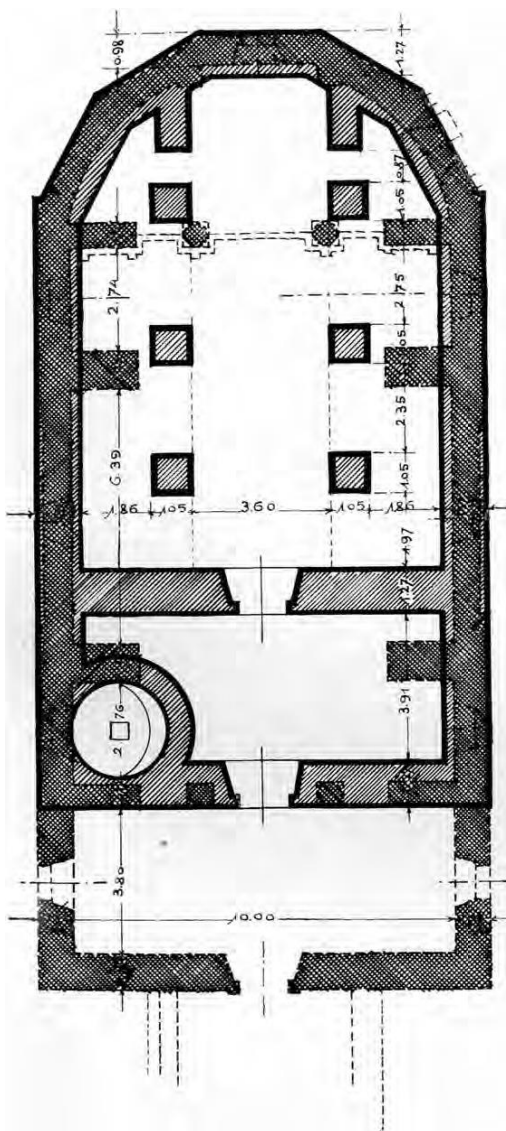
¹⁰²⁸ Trebuie precizat că aceeași soartă trebuia să o aibă și Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc*.

¹⁰²⁹ Vezi aici și C. Feneșan, „Legământul lui *Radu de la Afumați* față de Habsburgi. Semnificații și urmări”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, XXIII (1980), pp. 383-396.

¹⁰³⁰ Pentru detalii și interpretări: Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoie Basarab*, pp. 123-129.

¹⁰³¹ Subiectul a fost rediscutat recent de către Albu în *Memoria epigrafică*, pp. 66, 165, 170.

Basarab (fiul lui Papa din Brâncoveni), fiului său Mateiaș pe mormânt (dar nu la Câmpulung ori la Argeș, ci în *Biserica Domnească* de la Târgoviște)¹⁰³².

79. Planul Bisericilor *Sfintei Marii* (I, așa-zisă *domnească*, și II, a Mănăstirii *Negru Vodă*) de la Câmpulung, publicat în anul 1927

Cert este că vechea catedrală a Episcopiei de rit *latin* de Argeș avea hramul *Sfintei Maria*¹⁰³³. Același hram l-a purtat – după cum afirma însuși el – biserica năruită peste care Neagoe *Basarab* și-a ridicat ctitoria (1514-1517)¹⁰³⁴.

¹⁰³² Albu, *Memoria epigrafică*, pp. 171-172. Mateiaș († 1652) a fost fiul adoptiv al lui Matei (cf. – ante 1920 - V. Drăghiceanu, „Morminte domnești. Matei Basarab, Doamna Elena și fiul lor Mateiaș”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, VIII (1915), pp. 170-176).

¹⁰³³ Realitate documentară admisă inclusiv de Nicolae Șerbănescu, N. Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418). 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, București, 1987, p. 199.

¹⁰³⁴ „Din acest motiv”, Pavel Chihaiia (în *Din cetățile de scaun*, pp. 192-193) a presupus că biserica de rit *latin* era pe locul bisericii de rit *grec* din mahalaua Botușari a Argeșului.

Tot Fecioarei (*Adormirii Maicii Domnului* în forma păstrată a hramului) îi fusese închinată biserica domnească din Câmpulung devenită mănăstire înainte de 1618¹⁰³⁵. La Câmpulung existau sigur trei biserici de rit *latin* (doar două – primele – au fost identificate arheologic): *Sfântul Iacob* (parohială)¹⁰³⁶, *Sfânta Elisabeta* (a dominicanilor)¹⁰³⁷ și *Sfânta Maria* (a franciscanilor)¹⁰³⁸. În cea din urmă slujea la 1382 Gregorie, *episcopul Severinului și al părților transalpine*, după cum se știa de la 1872 din *Columna lui Traian* a lui Hasdeu¹⁰³⁹.

La Câmpulung, Mircea Ciobanul la 1547 (după Drăghiceanu), dacă nu abia văduva sa, *doamna Chiajna* (celebră și ea) la 1567, ridicase – înainte de a fi gonită de Alexandru al II-lea Mircea (primul os domnesc *transalpin* botezat – sigur – Alexandru în 1529, după mai bine de două secole)¹⁰⁴⁰ – o biseri-

¹⁰³⁵ DRH, B, I, no. 2, p. 11; Tereza Sinigalia, „Les inscriptions votives de l'église de Matei Basarab du monastère Câmpulung et leurs significations”, *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, XLV (2008), pp. 23-30. După cum părea să bănuie Drăghiceanu („Despre mănăstirea Câmpulung”, p. 304), transformarea putea data de dinainte de Mircea Ciobanul, sub care a apărut prima dată *Negru Vodă*. Documentul din 1549 care-l pomenea pe *Negru Vodă* nu era însă cunoscut atunci (Andrei Busuioceanu, „Două documente inedite din Țara Românească din secolul al XVI-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, IX (1978), pp. 167-170).

¹⁰³⁶ Așa-numita *Bărăție*, locul de veci al cunoscutului *comite Laurențiu* (I. Albu, „Lespedea funerară a comitelui Laurențiu de Câmpulung”, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu octogenarii*, editori I. Căndea, C. Luca, București, 2009, pp. 123-176).

¹⁰³⁷ Așa-numitul *Cloașter*, cercetat – în pripă (4-10 noiembrie) – de Drăghiceanu în 1924 („Despre mănăstirea Câmpulung”, pp. 328-329), după săpăturile de la mănăstire, din *biserica domnească* (27 august-7 octombrie), unde se săpase – fără a se găsi nimic – aproape la fel de mult (vreo 6 săptămâni față de aproximativ 7) ca în Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Argeș (20 iulie-10 septembrie) în 1920 (Idem, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 138-147).

¹⁰³⁸ Rădvan, *Orașele din Țările Române*, p. 262. S-a presupus că hramul bisericii conventului dominican a fost schimbat din Sfânta Elisabeta în Sfânta Maria la venirea franciscanilor *doamnei Clara* pe la 1344-1345. Mărturia misionarului franciscan Gabriel Mančić (Tomas) din 1660 infirmă însă această presupunere. Ea arată că la acea vreme biserica, în mâinile franciscanilor (care îi înlocuiseră pe dominicani și acolo), avea tot hramul Sfintei Elisabeta (și nu al Fecioarei cum ar fi trebuit, conform acelei ipoteze). Lăcașul ar fi fost zidit de însăși *Ecaterina, soția lui Negru Vodă* (*Acta Bulgariae ecclesiastica ab annum 1565 usque ad annum 1789* (= *Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, XVIII), editor Eusebius Fermendzin, Zagreb, 1887, no. 156, p. 269; raportul lui Mančić a fost tradus în română în *Călători străini despre Țările Române*, VII. 1638-1688, editori M. Holban, Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1980, pp. 128-129).

¹⁰³⁹ Actul a fost citat – după ediția *Hurmuzaki* – și de către Drăghiceanu („Despre mănăstirea Câmpulung”, p. 324). Acesta nu a mai amintit și locul emiterii și hramul bisericii.

¹⁰⁴⁰ Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 90, 255. Numele real de botez al lui Alexandru *Aldea*, pretins fiu al lui Mircea I, întronat de Alexandru I al Moldovei (1431), nu se cunoaște.

că – tot – domnească cu hramul Sfântului Nicolae¹⁰⁴¹. După cum observa Drăghiceanu la 1964 în revista Patriarhiei Ortodoxe Române, statutul ei domnesc dispăruse complet din memoria anilor 1600-1700, când s-au ridicat și impus *Nicolae-Alexandru* și *Basarab* de la 6860 din *biserica domnească* de la Câmpulung devenită mănăstire¹⁰⁴². Iar sub Mircea Ciobanu († 1559), după cum se știe însă abia din 1978, apăruse în istorie *Negru Vodă* la 1549¹⁰⁴³.

Aparent măcar, bazilica de la Câmpulung, rezidită pe vechile temelii, de Matei *Basarab* (1635-1638), socotit foarte favorabil *catolicilor* la 1640¹⁰⁴⁴, și biserica de la Argeș, reclădită tot pe vechile fundații de către Neagoe *Basarab* (1514-1517), împărțiseră mai mult decât protecția *Fecioarei*¹⁰⁴⁵. Păzită de leul Sfântului Marcu (însemnul Veneției, de unde venise giulgiul ridicat de Drăghiceanu la 1920 de peste răposatul din Mormântul 10)¹⁰⁴⁶, încastrat în zidul turnului de poartă ridicat de Matei cu pisania din 1215 a lui *Negru Vodă*¹⁰⁴⁷, biserica din Câmpulung sigur găzduia în 1924 morminte goale. La fel de sigur, prin ea, Matei își dorise mai mult, precum odinioară Neagoe la Argeș.

În termen de un deceniu de la începerea lucrărilor la Câmpulung (1635), Matei *Basarab* a „copiat” Câmpulungul la Strehaia (1645)¹⁰⁴⁸. La vremea sa,

¹⁰⁴¹ Drăghiceanu, „Despre mănăstirea Câmpulung”, p. 304. Prin doi Alexandri (Davila și Odobescu), „maleficele” Clara și Chiajna (Ana), fiica lui Petru Rareș, au devenite celebre.

¹⁰⁴² Observația permite conturarea violenței reale a replicii date de muribundul Drăghiceanu (1964) lui Chihaia (1961), al cărui scris atinsese deja și trecutul Argeșului (1963).

¹⁰⁴³ Busuioceanu, „Două documente inedite”, p. 168. În actul, păstfat în copia scrisă de Nicolae Stoica de Hațeg pentru Mitropolia Sârbă din Karlović (1831): [...] *Și iar am dat Domnia mea ca să stăpânească și alți munți ai lor care se numesc Teiteg și altul Groapa și altul Poiana Muierii și Ciobanul și Selanele și Capra, pentru că am văzut Domnia mea și carte de la mâna tatălui Domniei mele [Radu al IV-lea] și altă carte de la mâna lui Negru Voievod cel Batrân [...]*.

¹⁰⁴⁴ De către cunoscutul Petru Bakšić (*Acta Bulgariae ecclesiastica*, no. 55, pp. 97, 101), care a constat și evidenta stare de degradare a *Cloașterului*, a bisericii dedicate Sfintei Elisabeta.

¹⁰⁴⁵ Întemeindu-se pe Mančić, citat aparent din memorie și sigur greșit (ca pagină și conținut), Drăghiceanu presupunea că materialele de la *Cloașter* fuseseră folosite pentru refacerea bisericii domnești de către Matei Basarab („Despre mănăstirea din Câmpulung”, pp. 290, 326). Mančić afirmase doar că un *egumen (ortodox)* dăruise *Cloașterul* spre nemulțumirea *catolicilor* și a *schismaticilor* (*Acta Bulgariae ecclesiastica*, no. 156, p. 269).

¹⁰⁴⁶ Drăghiceanu, „Curtea Domnească”, pp. 57, 60; Idem, „Jurnalul săpăturilor”, p. 145.

¹⁰⁴⁷ Idem, „Despre mănăstirea Câmpulung”, p. 308 și notele 33 și 34, cu trimitere la articolul lui Chihaia (din 1961, în varianta din *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, nu din *Biserica Ortodoxă Română*) cu mențiunea: *Altă interpretare a acestor elemente, vizibile și pe unele stampe mai vechi, la P. Chihaia... Mai exista o metopă, reprezentând o căprioară (?)*. Ea s-a păstrat.

¹⁰⁴⁸ Pentru referințele disponibile la nivelul anilor 1960: N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, II. Țara Românească, Craiova, 1970, pp. 601-603.

Strehaia era cunoscută deja drept reședința banilor Olteniei, a acelor *Basarabi*, veniți să i se închine lui *Radu Negru Vodă* de la Câmpulung la 1290¹⁰⁴⁹.

Precum la Câmpulung, Matei Basarab a rezidit biserica și a reclădit incinta. Turnurile de poartă erau identice. Turnul de la Strehaia era reproducerea celui de la Câmpulung pe care se afla pisania amintind prima ctitorie a lui *Negru Vodă* de la 1215¹⁰⁵⁰. Deasupra pronaosului bisericii *Sfintei Treimi* de la Strehaia se înălța și un turn lat (dreptunghiular), cu scară în spirală¹⁰⁵¹.

Biserica din Strehaia era o sinteză între ceea ce fusese lăcașul din Câmpulung, cu al său „pronaos” cu scară în spirală, înainte de a fi refăcut de Matei și ceea ce el lăsase în urmă¹⁰⁵². Îi unise în ziduri pe *Basarabi*, rudele lui Mikud Dobokai, ban de Severin, cu *Negru Vodă*, cel venit din Făgăraș¹⁰⁵³. Dinspre Câmpulung spre Strehaia, dinspre *Muntenia* spre *Oltenia*, Matei *Basarab* căuta un trecut unitar, legitimator, pentru țara și pentru familia sa.

Fundațiile de la Câmpulung descoperite de Virgil Drăghiceanu au fost acoperite între timp cu plăci groase de beton în interiorul bisericii zidite de Matei *Basarab*. Nu vom putea spune probabil vreodată cât adevăr era în acțiunile sale¹⁰⁵⁴. Sigur este că Matei din Brâncoveni avea multe „de împăcat”.

Pe deasupra, sigur din punct de vedere cronologic, precum în cazul *renovării* pomelnicului de la Câmpulung de către Brâncoveanu (1710-1711), gesturile lui Matei de la Câmpulung și Strehaia par să fi pregătit „terenul” în țară pentru intrarea în *cruciadă*, o *cruciadă* neîmplinită și ea (însă datorită unui deces, al lui Vladislav al IV-lea Wasa al Poloniei în 1648, nu din cauza unei cavalcade eșuate, precum cea a lui Petru I *cel Mare* al Rusiei la 1711)¹⁰⁵⁵. Cât de bine ar fi răspuns țara ortodoxă la *cruciadă* este greu de spus¹⁰⁵⁶. Cert este, tot la nivel cronologic, că marile gesturi de memorie de la Câmpulung au coincis cu Războiul de Treizeci de Ani (1618-1648) în care *papistașii* (catolicii) s-au bătut cu *ereticii* (reformații) în fața ochilor *pravoslavnicilor*¹⁰⁵⁷.

¹⁰⁴⁹ Aceste detalii au făcut – desigur – obiectul numeroaselor studii ale lui Pavel Chihaia.

¹⁰⁵⁰ Vezi aici C. Moiescu, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab*, II, București, 2003, pp. 16-18.

¹⁰⁵¹ Ca tehnică de realizare, subliniem și că scara a fost ridicată în exteriorul turnului.

¹⁰⁵² Nu este exclus ca la originea presupunerii că biserica din Câmpulung fusese ridicată în stil romanic să fi stat tocmai „pronaosul” tip turn lățit, cu o masivă scară în spirală.

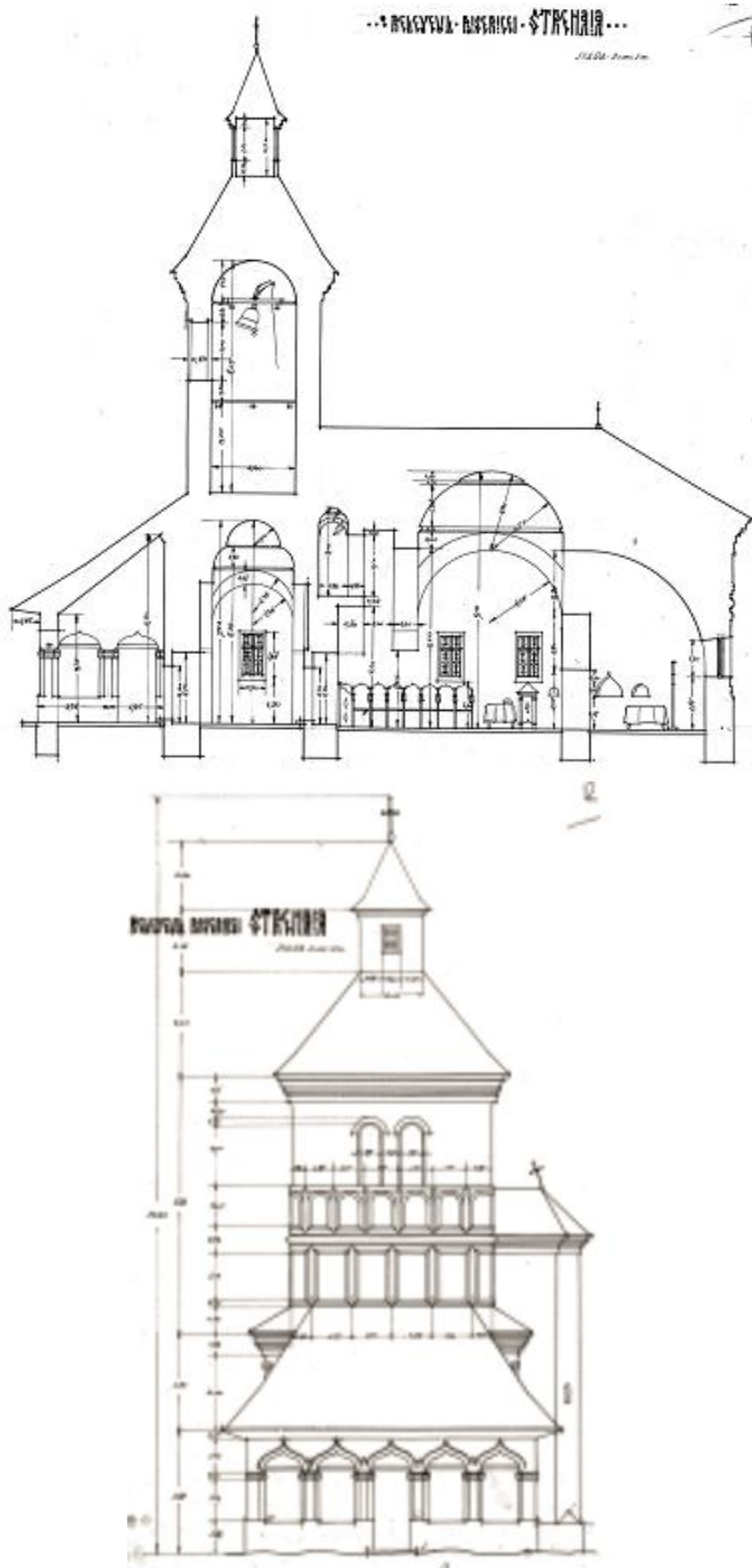
¹⁰⁵³ Cu atât mai stranii apar „divagațiile” istoriografice privind originea *doamnei Clara*.

¹⁰⁵⁴ Situații, precum cea înregistrată de profesorul Cantacuzino, sunt foarte frecvente.

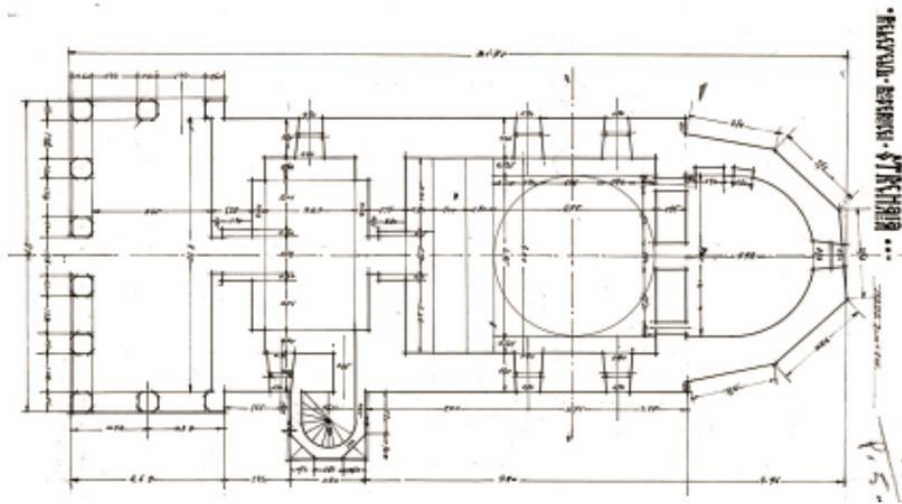
¹⁰⁵⁵ Șt. Andreescu, „Matei Basarab, Vasile Lupu și proiectul de *cruciadă* din anii 1645-1647”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, XXI (1984), pp. 147-168.

¹⁰⁵⁶ Nu atât datorită surselor, cât din cauza supralicității *ambițiilor imperiale* ale domnilor.

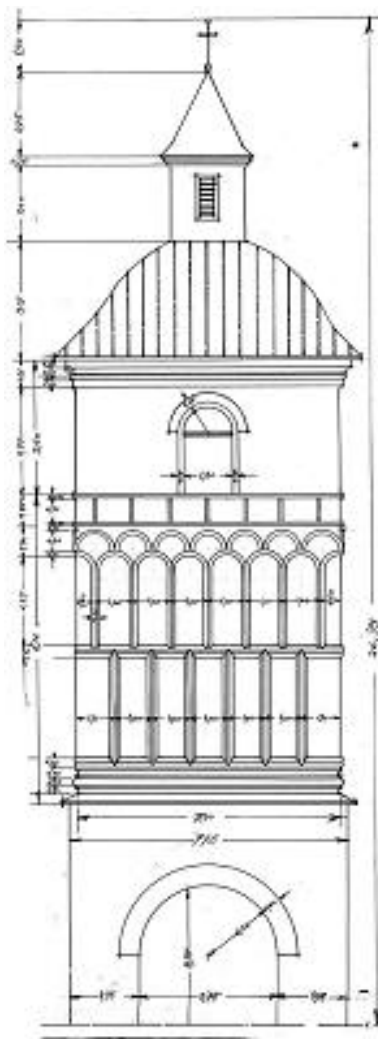
¹⁰⁵⁷ Desigur, „lucrurile” nu au fost atât de simple. Coincidența în timp merită însă notată.

80. Biserica Sfânta Treime a Mănăstirii din Strehaia, ctitorită de Matei Basarab (secțiunea longitudinală și fațada vestică)

80. Biserica *Sfânta Treime* a Mănăstirii din Strehăia, ctitorită de Matei Basarab
(planul bisericii)

81. Clopotnița (turnul de poartă) al Mănăstirii din Strehăia (1645) și turnul de poartă al Mănăstirii *Negru Vodă* din Câmpulung (1636), ridicate de Matei Basarab

Iar la Câmpulung hramurile păreau să se „dubleze” precum în Argeșul Sfântului Nicolae¹⁰⁵⁸. Sub raport arhitectonic și ca tehnică de construcție (fapt evidențiat chiar de materialele folosite la sigilarea Mormântului 10), Biserica *Sân Nicoară* de rit *grec* (de pe înălțimea vecină care domină Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc*) este ulterioară Bisericii Argeș I (sigur post 1230) și anterioară Bisericii Argeș II (aproape sigur post 1365)¹⁰⁵⁹. La Câmpulung, Fecioarei (*Adormirii Maicii Domnului*) îi erau dedicate două biserici: cea *domnească* din anii 1300 și una nouă (*Fundeni*), sigur în picioare la 1576 (înaintea actului lui Gavrilă Movilă din noiembrie 1618), databilă și la sfârșitul anilor

¹⁰⁵⁸ Aspect neremarcat aparent anterior. Majoritatea datelor era disponibilă de demult.

¹⁰⁵⁹ Săpăturile arheologice (edite și inedite) așază biserica *Sân Nicoară* fie în anii 1400 (cf. Constantinescu în anii 1970), fie în anii 1300 (cf. Drăghiceanu în 1920; Iosipescu în 2011). Arhitectura lăcașului, considerat în pripă de Drăghiceanu de rit *latin*, împinge zidirea sa înainte de 1400 (încă de la Tafrali din anii 1920). Tehnica construcției și materialul folosit la ridicarea ei pledează la rândul lor pentru înălțarea controversatului edificiu în anii 1300 (după Nicolae Gabrielescu de la 1886: [...] *tot astfel, fără nici cea mai mică deosebire, e făcută și zidăria de la Biserica Domnească, încât nu e mirare ca amândouă să fi fost făcute de aceeași meșteri [...]*; *Ruina Sân Nicoară din Curtea de Argeș. Studiu arheologic*, București, 1888, p. 9).

Interpretările datelor susțineau în cvasiunanimitate zidirea Bisericii *Sân Nicoară* în veacul al XIV-lea, s-a presupus că ea este ulterioară Bisericii Argeș II: [...] *biserica Sân Nicoară a fost construită după Sfântul Nicolae Domnesc, la prima „tuf-calcarul” fiind folosit sporadic, câtă vreme la aceasta apare frecvent ca piatră de „taille” la muchiile zidurilor [...]* (după Iosipescu, care dezvolta notele lui Drăghiceanu). Datorită influențelor certe pontice și dunărene vizibile în arhitectura de la *Sân Nicoară*, s-a considerat – cu temei – că ar fi fost ridicată sub patronajul lui Iachint de Vicina în jurul anului oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei* (1359). Pe cale de consecință, *graffiti*-ul de la 6860 privind moartea lui Basarab la Câmpulung din Biserica Argeș II, anterioară bisericii *Sân Nicoară*, ar fi fost unul contemporan (am sumarizat principalele date și repere din raportul lui Iosipescu-Iancu-Stănilă, „*Sân Nicoară*”).

Biserica Argeș II a fost ridicată însă prin ascunderea Mormântului 10 din Biserica Argeș I (aspect eludat de cercetările pomenite), cel devreme pe la 1358-1359 și mai probabil după 1372, după ce Hariton de Kutlumuz a devenit mitropolit al *Ungrovlahiei*. Neapartținând ritului *latin* și având și același hram cu biserica domnească, *Sân Nicoară* era –după anii 1360-1370 – perfect inutilă. Pentru a-i putea justifica apariția, ar trebui să presupunem că un voievod a considerat necesar să ridice o biserică cu același hram care să domine Biserica Argeș II și să anuleze simbolic ce se făptuise în numele Sfântului Nicolae în vale.

În fapt, urmând constatările lui Gabrielescu din anii 1880, acceptate de toți specialiștii (inclusiv când Biserica Argeș I nu era cunoscută), se constată că – datorită tehnicii zidirii – *Sân Nicoară* se așază cronologic între Biserica Argeș I și Argeș II, fapt evident – tocmai – și prin „mixtura” folosită la sigilarea Mormântului 10 (Drăghiceanu, „*Curtea Domnească din Argeș*”, p. 40, fig. 29; Idem, „*Jurnalul săpăturilor*”, p. 138). *Graffiti*-ul din 6860 a fost – în cel mai fericit caz – un excepțional gest de aducere aminte două decenii mai târziu.

1400¹⁰⁶⁰. Asemenea *preluări* de hram se pot explica doar dacă noile biserici exprimau idei și forțe diametral opuse celor zidite prin vechile lăcașuri¹⁰⁶¹.

82. Biserica Sânt Nicolae de la Curtea de Argeș la începutul și sfârșitul secolului trecut

La Argeș, problema era de factură „internă”: *ortodoxia* de la Sânt Nicolae, neopusă *lătiniei* Bisericii Argeș I, nu se potrivea cu cea a Bisericii Argeș II, așa cum Iachint nu se potrivise cu Hariton¹⁰⁶². La Câmpulung, ea era de natură „externă”: ritul puterii simbolizat de cele două biserici diferea¹⁰⁶³. Într-o țară în care, după cum nota Antonio Maria del Chiaro¹⁰⁶⁴, secretarul lui Vođa Brâncoveanu, comanditarul pomelnicului de la Câmpulung (1710), fiecare familie mai răsărită de boieri avea propria sa cronică și versiune a trecutului¹⁰⁶⁵, Neagoe *Basarab* și Matei *Basarab*, legitimi în primul rând prin forță și mai puțin prin „genetică” (precum Constantin, strănepotul lui Matei, urmașul Craioveștilor lui Neagoe)¹⁰⁶⁶, au avut totuși – prea – multe de împăcat (printre ele, un *Nicolae* și un *Alexandru*, la Câmpulung și pe Argeș)¹⁰⁶⁷.

¹⁰⁶⁰ Pentru cele mai recente cercetări: Gh. I. Cantacuzino, *Începuturile orașului Câmpulung și curtea domnească: aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, București, 2011, pp. 42, 58.

¹⁰⁶¹ Poate din acest motiv, Drăghiceanu a forțat atribuirea bisericii Sânt Nicolae ritului *latin*.

¹⁰⁶² Simplu spus: Bisericele Argeș I (a lui *AL WA*) și Sânt Nicolae (a lui Iachint) au coexistat. Cel puțin o dată, *Alexandru* (Voievodul) și *Nicolae* (Sfântul) au stat împreună la Argeș.

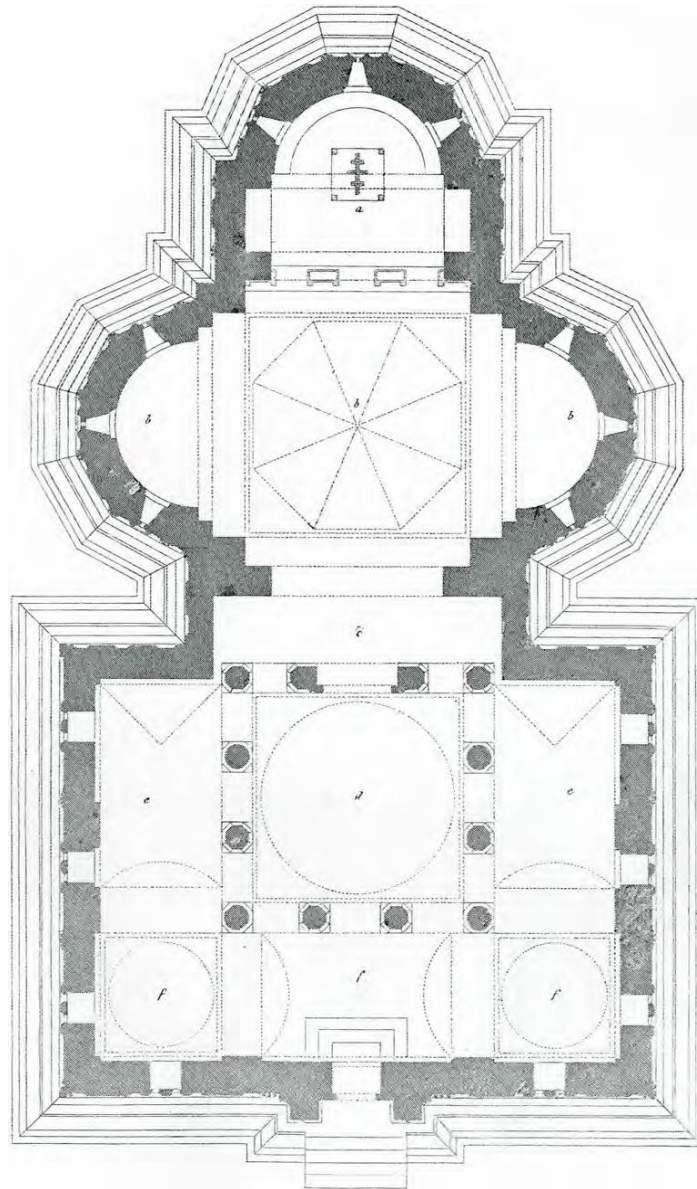
¹⁰⁶³ Alte considerații sunt greu de făcut. Ctitorii bisericii de veac XV sunt încă anonimi.

¹⁰⁶⁴ Unde, în fața lespezii lui *Nicolae-Alexandru* (1364), *Nicolae* „s-a despărțit” de *Alexandru*.

¹⁰⁶⁵ *Călători străini, VIII. 1689-1716*, editori M. Holban, M.-M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1983, p. 381 (text publicat deja de către Iorga în 1914).

¹⁰⁶⁶ Pentru relațiile de familie: N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, pp. 44, 55, 106.

¹⁰⁶⁷ Succesiunea de compromisuri și de „ajustări” domnești din anii 1500-1600 a fost adesea neglijată din dorința de a asigura un „fir roșu” valid și legitimator de la 1330 la 1714.

83. Planul Bisericii *Sfintei Marii* rezidite din temelii de Neagoe *Basarab* la Argeș (1517)

Nici doi ani după zidirea bisericii, Neagoe¹⁰⁶⁸ și-a trimis solii la Roma¹⁰⁶⁹. În anul înălțării ei, îl contactase pe împăratul Maximilian I de Habsburg¹⁰⁷⁰.

¹⁰⁶⁸ Datorită relației speciale a lui Neagoe cu Craioveștii, reamintim cumpărarea de către aceștia de la *turci* a moaștelor lui Ioan de Capestrano, prin anii 1520, după sau în preajma morții lui Neagoe *Basarab* (vezi Damian-Marchis, *Pe urmele unor moaște*, pp. 114-121).

¹⁰⁶⁹ Pentru acea misiune diplomatică și contextul ei, vezi recentul studiu al lui N.-Ș. Tanașoca, „Din nou despre scrisoarea lui Manuel din Corint către Neagoe *Basarab*”, în *Sfântul voievod Neagoe Basarab. 1512-2012*, editor Nicolae Caba, București, 2012, pp. 349-430.

¹⁰⁷⁰ După cum se știa deja la 1920, prin proiectul de cruciadă al împăratului publicat și de către Iorga (în *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, V, 1476-1500, Bucarest, 1915, no. 75, p. 45). El a fost conceput pe parcursul anului 1517 (vezi Georg Wagner,

Vorbind și în numele Moldovei lui Ștefan al IV-lea (*Ștefăniță*)¹⁰⁷¹, trimișii favoritului Marii Biserici, al Athosului și al Porții¹⁰⁷², au fost întâmpinați de Leon al X-lea¹⁰⁷³. El i-a primit pe *Basarab* și *Ștefan* în comuniunea cu Biserica Romei și le-a promis parte din pământurile pe care cruciada – proclamată la Lateran în 1517 – avea să le cucerească de la *turci* (1519)¹⁰⁷⁴. Lucrul la biserica de la Argeș începuse la 1514 când o altă cruciadă trebuia să pornească (s-a sfârșit în Ungaria în *răscoala lui Gheorghe Doja*)¹⁰⁷⁵. Abil, chiar prea abil (a rămas, nu doar formal, omul Porții, iar la moartea sa, țara s-a prăbușit în haos)¹⁰⁷⁶, Neagoe pare să fi izbutit să trimită un dublu mesaj prin *zidul* de la Argeș: unul de *cucerire* pentru *Răsărit*¹⁰⁷⁷ și altul de *renovare* pentru *Apus*¹⁰⁷⁸. Timpul *zidirii* din Biserica Domnească nu mai putea fi însă dat înapoi¹⁰⁷⁹.

„Der letzte Türkenkreuzzugsplan Kaiser Maximilians I. aus dem Jahre 1517”, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (Wien), LXXVII (1969), pp. 314-353.

¹⁰⁷¹ Rivalitatea *valahă* de atunci la Ș. Papacostea, „Politica externă a lui Ștefan cel Mare: opțiunea polonă (1459-1472)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XV (2007), pp. 13-28, la p. 22.

¹⁰⁷² Vezi și N. Iorga, „Muntele Athos în legătură cu țerile noastre”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a II-a, XXXVI (1914), pp. 447-517, la pp. 471-475.

¹⁰⁷³ A se vedea astfel și cunoscutele însemnări din [Marino Sanudo II Giovanne], *I diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII) dall'autografo Marciano ital.cl.VII cod. CDLXXVII*, editori Guglielmo Berchet, Frederico Berchet, Nicolo Barozzi, Rinaldo Fulin, Marco Allegri, XXVII. 1 Marzo 1519-28 Febbraio 1520, Venezia, 1890, cols. 381, 405, 467.

¹⁰⁷⁴ Actul papal a fost publicat și în *Hurmuzaki*, II-3.1510-1530, editor N. Densușianu, București, 1893, no. 224, pp. 307-309. El nu constituia în mod sigur o necunoscută la 1920.

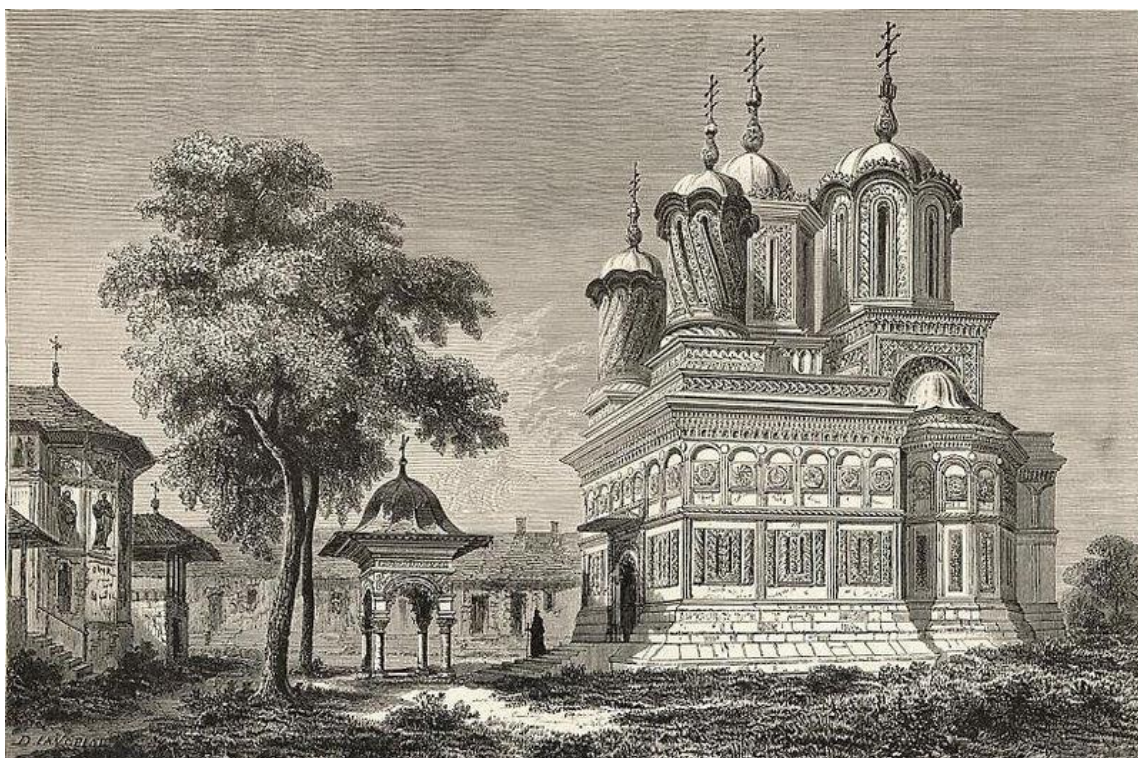
¹⁰⁷⁵ Vezi orientativ și *Monumenta rustorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*, editori Antál Fekete-Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, Géza Érszegi, Budapest, 1979, no. 2, p. 33; no. 7, p. 54, no. 19, p. 62. Pregătirile pentru cruciadă începuseră cu un an mai devreme.

¹⁰⁷⁶ După cum se poate vedea chiar din N. Stoicescu, *Radu de la Afumați*, București, 1983. „În plus”, între Neagoe și Radu s-a așezat și un controversat *Vladislav* <al III-lea>, *fiul lui Vladislav* <al II-lea> (+ 1456/1457) (recent: Daniel Mirea, „Vladislav Voievod și lămurirea unei enigme istorice”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, LII (2015), pp. 53-78).

¹⁰⁷⁷ Din păcate, Năstase („Sfințirea mănăstirii Argeș și cruciada antiotomană”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXX (2012), pp. 77-118), care s-a apropiat de semnificația gestului lui Neagoe, a exagerat atributele sale *pan-ortodoxe*. Ideea – care ar fi trebuit să fie – de bază s-a pierdut (lucru poate inevitabil datorită asocierii – încetățenite mai ales după studiile lui Chihaia – a vechii biserici cu cea a mitropoliei). Reținem astfel că, pentru *Te-reza Sinigalia* („Structuri arhitectonice inovatoare în bisericile ctitorite de Neagoe Basarab”, în *Sfântul Voievod Neagoe Basarab*, pp. 152-177), pronaosul era de inspirație athonită.

¹⁰⁷⁸ Care ar fi putut fi perceput istoriografic și în absența redatării zidului Mormânt 10.

¹⁰⁷⁹ În acest context argeșean, nu putem uita un vechi studiu: M. Cazacu, „De ce a clădit Neagoe Basarab biserica mănăstirii Argeșului”, *Glasul Bisericii*, XXVI (1967), 7-8, pp. 774-787. Rădăcinile problemei „ortodoxo-cumane” erau și în „celălalt” caz argeșean mai vechi.

84. Transformarea Bisericii Sfintei Marii (a Meșterului Manole al lui Negru Vodă [Neagoe Basarab]) de la Argeș în necropola regală a României

Nicolae Voievod și Alexandru Voievod la Câmpulung și pe Argeș

După tehnica de „ultimă generație” a aceluia secol al XIX-lea, renovarea bisericii lui Neagoe *Basarab* de la Argeș (1514-1517) a constat în dărâmarea și reconstruirea ei (1875-1886). Tehnica urma să fie aplicată și la *Sfântul Nicolae Domnesc* în 1892. Comunitatea s-a opus. A salvat mai mult decât o biserică.

Bine renovat, lăcașul lui Neagoe a devenit necropola regilor României. La 1920 în el odihnea Carol I (+ 1914). După toate fărâmele, lăcașul înlocuit de Neagoe cu biserica sa, înlocuită de Carol, semăna cu bazilica – *domnească* – de la Câmpulung, refăcută pe același plan de Matei *Basarab* (1635-1638). Biserica a fost săpată de Virgil Drăghiceanu la 1924 (la un an de la tipărirea cercetărilor sale de la Argeș din 1920). „Raportul” a fost publicat în 1964.

În vara lui 1920, de sub pardoseala Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Argeș, Drăghiceanu, iar apoi Nicolae Iorga și Dimitrie Onciul, au zărit ridicându-se mai mult decât umbra Ungariei de dinainte de Trianon (prin răposatul din Mormântul 10 însemnat pe inel *AL<exander> WA<yuoda>*, și purtând fascii arpadiene pe piept) și cea a *Iugoslaviei* din Banat (prin piatra lui *Voislav, copilul Marelui Alexandru Voievod*). Au privit sfârșitul tradiției legitimate a Țării Românești, devenite Regatul României și – de curând – România Mare, venite prin regele Ferdinand, Vaida-Voievod, Maniu și Brătianu să vadă mortul ascuns în piatră din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc*.

„Noua istorie” nu ar fi fost cu nimic mai prejos decât „cea veche”, dimpotrivă, fie și doar în temeiul datelor avute la acea vreme. O știau și Drăghiceanu și Iorga și Onciul. Anula teorii, de ale lor inclusiv. Era totuși o realitate cu care ei aproape că se împăcaseră. Apoi a apărut *graffiti*-ul de la 6860 pomenind moartea *Marelui Basarab Voievod* la Câmpulung. Confirma tradiția întemeierii *valahe* din Câmpulungul anilor 1600. „Noua istorie” se putea mărgini la o minimă actualizare a „cele vechi”. Lui Radu I i-a revenit mai devreme necunoscutul Mormânt 10 spre care privea tradiția lui *Negru Vodă*.

În istorie, Nicolae Alexandru și *Basarab* au apărut la Câmpulung la 1618. În urmă cu șase ani, trupele lui Gabriel Báthory devastaseră târgul. La 1618, moldoveanul Gavrilă Movilă a tranșat în favoarea călugărilor mănăstirii formate în jurul fostei *biserici domnești* un vechi litigiu pentru satul Bădești. Anterior, sub rivalii lui Gavrilă, Radu Mihnea și Alexandru Iliăș, călugării pierduseră procesele. „Temeiurile legale” ale deciziei lui Gavrilă Movilă au fost: 1. Un hrisov *văzut*, dar netranscris de el, din anul 6860 (1351-1352), dat bisericii domnești de către nepotul lui Radu *Negru*, Nicolae Alexandru, în-

gropat în biserica de la Câmpulung, în memoria tatălui său, Basarab. 2. O icoană în a cărei *ferecătură* Nicolae Alexandru înscrisese privilegiile bisericii.

Mama lui Gavrilă, fiul lui Simion, a fost Margareta (*Melania*) Żółkiewski. Margareta (*Marghita*) avea să o cheme după 1618 (indiferent de rit și limbă, toate mențiunile sunt ulterioare aceluiași an) pe soția lui *Negru Vodă* ori a lui Basarab la Câmpulung (doar la 1660 i s-a zis *Ecaterina*). În pomelnicul Bisericii Domnești de la Argeș (variantă din 1812, copiată la 1863), care începea cu *Vladislav Voievod* și *Kerana Doamna*, apăreau – după *Dan Voievod* și *Vlad Voievod* – *Basarab Voievod*, *Nicolae Voievod*, *Alexandru Voievod*, *Mihail Voievod*, *Nicolae Voievod*, *Alexandru Voievod*, *Marghita Doamna* [singura femeie după *Kerana*], *Gavril Voievod*. Secolul al XVII-lea „se topise” în veacul al XIV-lea.

Sub Matei *Basarab* (1632-1654) a cărui legitimitate domnească nu o depășea pe cea a lui Neagoe *Basarab* (1512-1521) ori pe cea a ginerelui acestuia din urmă, *Radu de la Afumați* (1522-1529, cu întreruperi), *Radu Negru Vodă* (din 1215, an corectat „istoriografic” în 1315) și *Nicolae-Alexandru*, fiul lui *Basarab*, și nepotul lui *Radu Negru Vodă* (de la 1351-1352), au fost impuși – dinspre Câmpulung prin pisanie și hrisoave (1635-1638, 1646-1647 ori 1650) – drept pilonii formării greu-încercatei Țării Românești. Tot de la Câmpulung, sub Constantin Brâncoveanu (1688-1714), în anii antiotomani 1710-1711, *Nicolae* s-a „despărțit” de *Alexandru* în pomelnicul Bisericii <Mănăstirii> Domnești. Despărțiți aveau să apară la 1920 și în pomelnicul Bisericii Domnești din Argeș, după cum a aflat Drăghiceanu după descoperirea Mormântului 10 și a lespedii lui *Voislav* și chiar înainte de găsirea *graffiti*-ului din 6860.

După ce a izbutit să obțină mazilirea lui Brâncoveanu, Ștefan Cantacuzino s-a grăbit să confirme privilegiile mănăstirii din Câmpulung. În biserica ei se aflau [...] *răposatul Nicolae Alexandru Voievod*, *feciorul răposatului Basarab Voievod*, *nepotul Negrului Radului Vodă*, *ce le sunt trupurile lor îngropate în această sfântă mănăstire* [...] *fiind atunci biserică domnească de mir* (1714). Până atunci, nimeni nu afirmase că Basarab și – după cum rezulta din actul cantacuzin – *Negru Vodă* fuseseră înmormântați la Câmpulung. Doar lespedea lui Nicolae Alexandru fusese pomenită după 1618. S-ar fi putut crede că „despărțirea” lui Nicolae de Alexandru îi fusese fatală lui Brâncoveanu.

Cu Basarab începeau numai pomelnicele Episcopiei Râmnicului (c. 1673, *renovat* la 1815), Mănăstirilor Bistrița din Oltenia (ante 1705) și Argeș (1755) și Bisericii Domnești din Câmpulung (*renovat* la 1710-1711). În ele, mai puțin în pomelnicul Mănăstirii Argeșului, din care lipsea Vladislav, cu care începea însă pomelnicul Bisericii Domnești din Argeș (1812), succesiunea vo-

ievodală era corectă (Basarab – Alexandru – Vladislav – Radu). *Nicolae* figura doar în pomelnicul domnesc de la Câmpulung (între *Basarab* și *Alexandru* precum în pomelnicul bisericii domnești, de la Argeș). La cinci decenii de la execuția lui Brâncoveanu, și *Nicolae* și *Alexandru* și *Basarab* au fost scoși din noua variantă a pomelnicului de la Câmpulung (1761-1762). Începea cu *Radu Negru*, ctitorul Tismanei, urmat de fiii săi *Dan* și *Mircea*, ctitorul Coziei.

În Țara Românească, prenumele primilor voievozi cunoscuți, *Basarab*, *Nicolae* și *Alexandru*, decedați până la sfârșitul lui 1364, au dispărut din onomastica stăpânitorilor *transalpini* după mijlocul secolului al XIV-lea. *Basarab* a reapărut – sigur sub anul 1442 – și s-a impus pe fondul luptelor de după moartea lui *Mircea I cel Bătrân* (1418). Tot atunci a reapărut – efemer – *Alexandru* (1431), el nemaifiind folosit decât peste mai bine de un secol – în varianta compusă *Alexandru Mircea* (1568) – în familia Mihneștilor urmașii lui *Vlad al III-lea Țepeș*. *Nicolae* a mai fost întrebuințat doar de către *Mihai Vițeazul* pentru fiul său, dar cu mult înainte de a deveni domn în anul 1593.

În Moldova, numele primilor voievozi (din familia Bogdăneștilor și – desigur – nu a Drăgoșeștilor, rivalii lor) au fost repetate mecanic aproape (*Bogdan*, *Petru*, *Roman*, *Ștefan*) de-a lungul generațiilor. Doar *Ladislau (Lațcu)*, trecut la ritul *latin* și decedat în acesta (c. 1374), și *Iuga*, detronat în favoarea fratelui său vitreg, *Alexandru I cel Bun*, de către însuși *Mircea I* (1400), nu au mai fost „reluati”. Deosebirea dintre cele două țări este – prea – limpede.

În Biserica Argeș II, Mormântul 10 din Biserica Argeș I a fost „sigilat”. Inventarul său era devoțional *catolic*. Între predecesorul lui *Vladislav I*, numit de *Ludovic I* al Ungariei *părintele* acestuia, și *Vladislav* puterea a fost transmisă fără criză internă în iarna anului 1364-1365. O motivație „confesională”, și nu dinastică (de tip Bogdănești versus Drăgoșești) se impune ca urmare pentru „selecția onomastică” dinastică operată la sud de Carpați.

Greu de înțeles rămâne totuși renunțarea la *Nicolae*. A fost folosit sigur în epocă ca hram al Bisericii Argeș II (și al necropolei voievodale de la Rădăuți, în mod cert din faza ei de zid). După *Hariton de Kutlumuz*, numele a fost purtat și de piosul tată al lui *Vladislav* (1370). În ultima variantă a testamentului lui *Hariton* (1378), de după dispariția lui *Vladislav*, doar cel din urmă a fost amintit. *Hariton*, mitropolit al *Ungrovlahiei* din 1372, nu-l mai pomenea pe tatăl lui *Vladislav* (*Nicolae/ Nicolae Alexandru*). Nu-l menționa nici pe urmașul lui *Vladislav*, *fratele* său, *Radu I*. Rămâne astfel o singură explicație. *Vlahia* s-a distanțat deopotrivă de trecutul *catolic* și de impunerea *ortodoxiei* de stat. *Alexandru*, *Nicolae* și chiar *Basarab* aminteau toate acestea.

Mărginim trimiterele de final la câteva din principalele referințe de specialitate. Accentuăm în schimb datele (analizate ori nu) cunoscute de multă vreme (chiar de un secol).

Pentru pomelnicele Țării Românești: Alexandru Odobescu, „Episcopia de Argeș”, *Convorbiri Literare* (București-Iași), XLIX (1915), 12, pp. 1107-1133; Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. 9-76, la pp. 25, 46; Aurelian Sacerdoțeanu, „Pomelnicul Mănăstirii Argeș”, *Biserica Ortodoxă Română* (București), LXXXIII (1965), 3-4, pp. 297-330; Idem, „Pomelnicul Mănăstirii Bistrița olteană”, *Mitropolia Olteniei* (Craiova), XVIII (1966), 5-6, pp. 479-509; Radu Tașcovici, „Manuscrise copiate în Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung-Muscel”, *Revista Teologică* (Sibiu), VIII (2007), 3, pp. 304-318.

Pentru contextul descoperirilor din vara lui 1920: Gheorghe Brătianu [„Săpăturile de la Curtea de Argeș” (pp. 175-177)], V. Drăghiceanu [< „Scrisoare”> (pp. 177-179)], Nicolae Iorga [< „Comentarii”> (pp. 179-180)], „Cronică”, *Revista Istorică* (București), VI (1920), 7-9, pp. 175-180; Dimitrie Onciul, „Anul morții marelui Basarab voievod”, și V. Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeșului”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. 101-104, 134-152; Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul Noii Europe (1920-1923)*, Iași, 2003; Dan Mohanu, *Arheologia picturilor murale de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, București, 2012.

Pentru onomastica și succesiunea primilor domni (înainte și după descoperirile de la 1920): Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, a Țerei Muntenesci și a Moldovei*, traducere Gheorghe Sion, II, București, 1859 [Viena, 1819]; D. Onciul, *Originile Principatelor Române*, București, 1899; Constantin Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor, domni ai Țării Românești. 1310-1659*, București, 1912, planșa I; Paul-Henri Stahl, „Les noms des princes roumains”, *Revue des Études Roumaines* (Paris), XVII-XVIII (1993-1994), pp. 129-154; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (a. 1324-1881), I. Secolele XIV-XVI*, București, 2001, pp. 67-223, 431-487; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei: probleme controversate*, Iași, 2014².

Bisericile Argeșului, Câmpulungului și ctitorii lor: Grigore Tocilescu, *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeș, restaurată în zilele M.S. Regelui Carol I. Sfințită din nou în ziua de 12 octombrie 1886*, București, [1887]; Alexandru Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originile Țării Românești”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), II (1923), pp. 289-312; Orest Tafrali, „Monuments byzantins de Curtea de Argeș”, *Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare* (Sofia), IV (1926-1927), pp. 236-260; Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, București, 1940; Pavel Chihaiia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974; Gheorghe I. Cantacuzino, *Începuturile orașului Câmpulung și curtea domnească: aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, București, 2011.

În problema surselor neglijate, amintim câteva: Grigore Nandriș, *Documente românești în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos (1372-1658)*, București, 1937, no. 1, pp. 17-22; Ștefan Pascu, „Contribuțiuni documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, X (1945), pp. 149-220; *Actes du Kutlumus* (=Archives de l'Athos, II), editor Paul Lemerle, Paris, 1947¹, no. 36, pp. 135-138; Kyril Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria. Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, V), Leiden-Köln-Boston, 2008, no. 168, p. 431. Din păcate, în această din urmă privință, lista este semnificativ mai lungă.

B.

Spațiul:

olachi romani

Negru Vodă și locul său în 2012

Viața după moarte

Cercetările arheologice din vara anului 1920 (publicate în 1923) au identificat 14 morminte în interiorul naosului Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Curtea de Argeș. Prin inventar, ele datau din secolul al XIV-lea, în special din a doua sa jumătate (nu mai târziu de începutul veacului următor).

Numai două morminte au fost găsite neprofanate: Mormântul 10 (de adult) și – la picioarele sale – Mormântul 11 (de tânăr). Doar două identități erau sigure: 1. Datorită inelului: cea a boierului Nan Udobă (Mormântul 7), cel care-i donase lui Radu I, tatăl lui Mircea I, domeniul Coziei. 2. Datorită lepezii găsite sub dalele Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* (unde nu acoperea un mormânt anume): a lui *Voislav, copilul Marelui Alexandru Voievod*.

Această lepede era și unica piatră funerară descoperită (aproape) intactă în naosul bisericii. În pronaos, erau păstrate două masive pietre funerare. Acoperiseră odinioară morminte din naos. Ele erau: 1. Lepede cu *pomul vieții* (așa-zisa „piatră de mormânt a lui *Negru Vodă*”); 2. Un gisant (numit, tot pe atunci, „statuia lui *Negru Vodă*”) pe care fusese sculptat un voievod.

Noile cercetări dintre anii 1969 și 1971 au descoperit urmele – presupuse de la 1935 și vizibile de la 1920 – ale unei mai vechi biserici, anterioare anului 1300 (și poate chiar invaziei tătare de la 1241). Numărul mormintelor socotite certe a scăzut. Neprofanat, Mormântul 11 a fost și el eliminat. Fusesse și singurul mormânt nemarcat după săpăturile din 1920 printr-o lepede (1929-1930), realizată pe baza identificărilor oficiale ale defuncțiilor (1923) și după modelul lepezii lui Nicolae-Alexandru († 1364) de la Câmpulung.

A fost păstrat Mormântul 13. Fusesse descoperit gol. Peste acesta, precum la 1920-1923, se considera că fusese așezat gisantul, păstrat în pronaos. Tot precum în anii 1920, lepedea acoperită cu *pomul vieții* a fost atribuită Mormântului 10. Acesta era socotit în continuare locul de veci al ctitorului Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* (Argeș II, după descoperirea primului lăcaș).

În interiorul primei biserici se găseau – sigur pe plan – Mormintele 4 (gol), 8, 9 (profanate), 10, 11 (neprofanate) și 12 (gol ori devastat). Până la sfârșitul anilor 1970, Mormintele 4 și 11 au fost respinse drept inexistente. Mormintele 8, 9 și 12 formau o linie nord-sud, completată în nord de mormântul lui Udobă (7). Mormântul 10, considerat pe mai departe cel mai vechi, se afla în spatele liniei, în sud-vest. Drept certe, în afara primei biserici, figurau Mormintele 3, 6 (în fața altarului noii biserici), 7 (toate trei profanate) și 13 (gol, în spatele liniei amintite, la limita nord-vestică a noului naos).

După cum se știa (oficial de la 1935, observație repetată și la 1969 „în ajunul” descoperirii vechii biserici), Mormântul 10 fusese acoperit de un rest de boltă, de bolovani și fragmente de zidărie. Din acest motiv, la 1935, s-a presupus deja că mormântul ar fi aparținut unei biserici mai vechi și poate chiar lui *Negru Vodă* „de la 1290”. Singurul element de identificare al defunctului era dat de o inscripție monogramă înscrisă pe principalul său inel. Sigur de la 1940, ea se citea *AL WA*. Inițial, la 1923, citirea fusese *AL MA*. *AL* i-ar fi corespuns unui *Alexandru*, iar *MA* ar fi stat pentru o *Maria*.

Ar fi fost inelul de logodnă al lui <Nicolae->Alexandru (de la Câmpulung) cu prima sa soție, *Maria* (a doua nevastă a fost *catolica* Clara, *mama vitregă* a lui *Vlaicu Vodă*, a lui Vladislav I, urmașul lui Nicolae-Alexandru). Inelul i-ar fi fost lăsat moștenire fiului lor, Radu I († c. 1383), identitatea asociată – de la 1920 – ctitorului bisericii din Mormântul 10. Ipoteza a fost păstrată – dar „în tăcere” – și după ce s-a impus identificarea – presupusă tot din anii 1920 – a defunctului cu *Vlaicu* († c. 1377). El ar fi zidit și nu doar pictat biserica (Argeș II). Alte trei seturi de probleme se configuraseră deja.

1. Cele două morminte neprofanate (10 și 11) aveau un inventar devoțional de rit *latin*, prin inscripțiile inelelor (Mormântul 10), ori prin „nasturii” care formau o rugăciune (Mormântul 11). Răposații avuseseră ținute apusene prin costume sau prin diademe cu perle (răposatul din Mormântul 10, îngropat cu mâinile legate printr-o țesătură în formă de cruce) ori tip șnur (defunctul din Mormântul 11, îngropat legat la brâu cu șnur-funie).

2. Cele două celebre pietre de mormânt din pronaos nu se potriveau locațiilor atribuite din naos. Iar în pronaos toate mormintele erau de secol XIX. Gisantul „colțar” (formă evidentă și din întregirea de la 1923) nu putea acoperi „centratul” Mormânt 13. Masiva piatră funerară cu *pomul vieții* era un sfert mai scurtă decât sarcofagul din adâncul și retrasul Mormânt 10.

3. La un an de la publicarea cercetărilor argeșene (1923), aceeași echipă a cercetat Biserica Domnească din Câmpulung. Oficial (din 1618 și 1714), acolo odihneau Basarab († c. 1352) și Nicolae-Alexandru († 1364). Locația mormintelor atribuite lor a fost descoperită goală și acoperită de mormântul lui Pară († 1641), paharnicul lui Matei *Basarab*, principalul binefăcător al Câmpulungului drept leagăn al formării Țării Românești, *descălecate* de către *Negru Vodă* (după Matei *Basarab* la 1215, după cronicile Țării Românești la 1290). Micuța piatră de mormânt a lui Nicolae Alexandru nu se potrivea cu niciuna din lespezile de la Argeș, nici măcar cu cea a *fiului său*, Voislav. Iar biserica domnească de la Câmpulung, refăcută de Matei *Basarab*, fusese o

bazilică de rit *latin*. Rezultatele cercetărilor de la Câmpulung au fost publicate abia în anul 1964. Raportul de săpătură nu depășea o pagină tipărită.

Revenirea Curtii de Argeș în atenție în primul deceniu al noului secol (primii voievozi ai Țării Românești ar fi fost „fie” *cumani catolici*, „fie” *români ortodocși*) a determinat o nouă cercetare a Mormântului 10, singurul mormânt voievodal păstrat intact din Evul Mediu (2012). Cercetările, întrerupte rapid, au permis – totuși – obținerea a două rezultate importante.

1. Datarea ¹⁴ C a osemintelor defunctului din Mormântul 10 a stabilit decesul acestuia în anii 1350, cel târziu spre 1365. Niciuna dintre identificările anterioare ale defunctului (Vladislav I sau Radu I) nu mai puteau fi admise.

2. Analiza ADN a răposatului a permis determinarea originii *germanice* a mamei acestuia. Susținerea originii cumane a primilor voievozi era pusă sub semnul întrebării. Se configura o legătură cu puternica comunitate săsească din Câmpulung, condusă de comitele Laurențiu († anii 1300), a cărui lespede de mormânt avea același format apusean precum cea a lui Voislav.

Noile date au reatras atenția asupra acoperirii cu dărâmături a Mormântului 10 și a lecțiunii *AL WA* a monogramei pe principalul inel al răposatului. Mormântul 10 fusese „sigilat” cu resturi din Biserica Argeș I, inclusiv din cupola ei. Iar lecțiunea a fost validată de recente cercetări independente.

Informațiile au readus în prim-plan și pomelnicele Bisericilor Domnești de la Câmpulung (cunoscut de la 1916) și Curtea de Argeș (știut chiar de la 1920). În acestea, și doar în ele dintre toate pomelnicele țării, *Basarab Voievod* era urmat de *Nicolae Voievod* și *Alexandru Voievod*, două personaje distincte. Despre Basarab se știa de multă vreme – datorită lui Carol-Robert (învingutul de la *Posada*) – că avusese mai mulți fii, cu care împărțea puterea, atât la 1330, cât și la 1335 (iar un an mai târziu, Basarab „s-a și stins” din istorie).

Surse pierdute au început să reapară. *Doamna Clara* fusese de neam regal, de *Ungaria* și *voivodissa Vlahiei* după Inocențiu al VI-lea (1360). Ea a fost *noverca* lui Vladislav I, cel care a evitat să-i spună pe nume tatălui său, indiferent de ritul mediului căruia i s-a adresat. O *nepoată* – de frate ori de soră – a *marelui voievod al Vlahiei* fusese soția lui Ioan Asan al IV-lea († c. 1349), fiul lui Ioan Alexandru și al Teodorei, fata lui Basarab. Iar cu Basarab, papa Ioan al XXII-lea purtase o veritabilă corespondență de *păstor* (1327). În plus, fiica Clarei și a lui Alexandru, *Ancha, un fel de rudă* a lui Ludovic I, urma să se căsătorească cu fiul lui Ștefan Dușan cu peste un deceniu înaintea datei oficial admise (1360), după apariția Mitropoliei *Ungrovlahiei*, sub *Nicolae-Alexandru* (1359). Doi voievozi își făceau locul după Basarab și înainte de Vladislav.

Sumarizăm aici principalele referințe pentru rândurile anterioare. Aceste informații, împreună cu altele (primare și secundare), au fost discutate în prima parte a acestei lucrări.

Pentru evoluția cercetărilor și a identificărilor de la Curtea de Argeș: Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, și Idem, „Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeșului”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. 9-76, 134-152; Aurelian Sacerdoțeanu, „Mormântul de la Argeș și zidirea bisericii domnești”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXVIII (1935), pp. 49-57; Pavel Chihaiia, „Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeș”, *Glasul Bisericii* (București), XXII (1963), 1-2, pp. 41-70; Idem, „Date noi despre necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș”, *Argesis* (Pitești), II (1969), pp. 133-166; Nicolae Constantinescu, „La résidence d'Argeș des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches”, *Revue des Études Sud-Est Européennes* (Bucarest), VIII (1970), 1, pp. 5-31; Idem, „Die Chronologie der Denkmäler im Fürstenhof Argeș (13.-14. Jahrhundert) und ihre historische Bedeutung”, *Dacoromania* (München), IV (1977-1978), pp. 257-282; Idem, *Curtea de Argeș. 1200-1400. Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984.

Pentru problematica Câmpulungului (*saxon și valah*) și a personalității și a epitafului lui Nicolae-Alexandru: Damian P. Bogdan, „Iarăși despre inscripția funerară a lui Nicolae Alexandru Basarab”, *Revista Istorică Română* (București) X (1940), pp. 345-350; P. Chihaiia, „Curtea Domnească din Câmpulung Muscel: Biserica voievodului Nicolae-Alexandru”, în Idem, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, pp. 205-219 [1961]; Ștefan Olteanu, „Cu privire la data morții lui Nicolae Alexandru Basarab”, *Studii. Revistă de Istorie* (București), XXI (1968), 3, pp. 523-526; V. Drăghiceanu, „Despre mănăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924”, *Biserica Ortodoxă Română* (București), LXXXII (1964), 3-4, pp. 284-335; Daniel Barbu, „Sur le double nom du prince de la Valachie Nicolas-Alexandre”, *Revue Roumaine d'Histoire* (Bucarest), XXV (1986), 4, pp. 287-300; Denis Căprăroiu, „Asupra începuturilor orașului Câmpulung”, *Historia Urbana* (Sibiu-București), XVI (2008), 1-2, pp. 37-64; Alexandru Ciocîltan, „Colonizarea germană la sud de Carpați”, *Revista Istorică* (București), NS, XXII (2011), 5-6, pp. 431-460; Gheorghe I. Cantacuzino, *Începuturile orașului Câmpulung și curtea domnească: aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, București, 2011.

Pentru „vechile” și „noile” noutăți: Grigore Nandriș, *Documente românești în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos (1372-1658)*, București, 1937, no. 1, pp. 17-22; Ștefan Pascu, „Contribuțiuni documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), X (1945), pp. 149-220; *Actes du Kutlumus (=Archives de l'Athos, II)*, editor Paul Lemerle, Paris, 1947¹, 1988², no. 36, pp. 135-138; Sima, Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi” [Despre o alianță sârbo-ungară], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* [Lucrările Institutului de Studii Bizantine] (Beograd), XLIV (2007), 2, pp. 411-421; Kyril Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria. Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, V)*, Leiden-Köln-Boston, 2008; B. Kelemen, A. Ioniță, Al. Simon, „Între Negru Vodă și Prințul Negru al Țării Românești: mormântul 10 din Biserica Sfântul Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol* (Iași), LI (2014), pp. 1-44.

I. Basaraba Ivanko

Nenumiții fii ai lui Basarab, pomeniți de Carol-Robert la 1335, au apărut în istorie la 1330¹. Conflictele uneau versanții Carpaților și malurile Dunării². Toate puterile regionale au intrat în luptă³. Basarab a supraviețuit. Și-a impus numele la Dunăre. Apoi, sursele și gândurile istoriografice asupra țării sale s-au împrăștiat. Tăcerea a durat până la *valahii romani* din anul 1345⁴.

1. Moștenitorii de la Velbužd și Posada

În aprilie 1330 Felician Záh a încercat să-l asasineze pe Carol-Robert și familia sa. A eșuat. Regele nu a iertat⁵. În iunie, a izbucnit războiul bulgaro-sârb. Era pregătit de la 1326⁶. Atunci, Mihail Șișman, țarul Bulgariei, divorțase de Ana Neda (soția sa de pe la 1300), sora lui Ștefan Uroș al III-lea Dečanski al Serbiei⁷. Se recăsătorise cu Teodora. Ea era văduva fostului țar Te-

¹ Vezi aici *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, X. 1351-1355*, editori Ștefan Pascu, Sabin Belu, [János] Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch, București, 1977, no. 275, p. 285 (DRH); *Chronicon pictum Vindobonense (=Fontes Historiae Daco-Romanorum, XI)*, ediție Gheorghe Popa-Lisseanu, București, 1937, pp. 110-111.

² Vezi Șerban Papacostea, „Prima unire românească. Voievodatul de Argeș și Țara Severin”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), XXVIII (2010), pp. 9-24, la pp. 19-21.

³ Vezi și Ilie Minea, „Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol-Robert (noiembrie 1330)”, *Cercetări Istorice* (Iași), V-VII (1929-1931), pp. 324-343, la pp. 327-334; Sergiu Iosipescu, „Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească”, în *Constituirea statelor feudale românești*, editor Nicolae Stoicescu, București, 1980, pp. 41-95, aici la pp. 69-77.

⁴ Politica *valahă* „de la acea dată” (coevă) a reapărut într-un act oficial (cunoscut) în 1345.

⁵ În această veche problemă, a se vedea cel mai recent studiu al lui Tibor Almási, „Záh Felicián ítéletlevele [Sentința lui Felician Záh]”, *Aetas* (Szeged), XV (2000), 1-2, pp. 91-97.

⁶ George C. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Emperor Stephen Dusan (1331-1355) and his Successors*, Washington, DC, 1984 [1966], p. 2; John V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, 1987¹, p. 272; Jelisaveta Stanojevich Allen, „Velbužd”, în *Oxford Dictionary of Byzantium*, editor Alexander P. Kazhdan, III, Oxford, 1991, p. 2165 (astăzi Kiustendil).

⁷ Principalele date: Ivan Božilov, *Фамилията на Асеневици (1186-1460). Генеалогия и просопография* [Familia Asăneștilor (1186-1460). Genealogie și prosopografie], Sofia, 1994², pp. 123-127, 139; Idem, Vassil Gjuzeev, *История на средновековна България VII-XIV век* [Istoria Bulgariei medievale. Secolele VII-XIV], Sofia, 1999, pp. 564-565; V. Gjuzeev, „*Imperatrix Bulgariae Anna-Neda (1277-c. 1346)*”, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* [Lucrările Institutului de Studii Bizantine] (Beograd), L (2013), pp. 617-626, aici la pp. 619-622.

odor Svetoslav († c. 1321) și sora lui Andronikos al III-lea Paleologul, fiul lui Mihail al IX-lea. Andronikos fusese impus de Șișman și Ioan (al VI-lea) Cantacuzino drept co-împărat bunicului său, Andronikos al II-lea (1325)⁸.

Din mai 1327 și, mai ales, de la 1329⁹, Șișman și Andronikos al III-lea au plănuț să desfacă Serbia Nemanidă¹⁰. De la 1329 cel târziu, când Dečanski, aflat în legături cu papa Ioan al XXII-lea¹¹, atacase Belgradul, fiind respins de Carol-Robert¹², regele ungar era aliatul de rit *latin* al țarului bulgar și al basileului bizantin, fie și doar prin vasalul său, Basarab (socrul nepotului

⁸ Ursula Victoria Bosch, *Kaiser Andronikos III. Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren 1321-1341*, Amsterdam, 1965, pp. 26-29. Imediat după Svetoslav, a dispărut Gheorghe Terter al II-lea (1322-1323), fiul din prima sa căsătorie cu Eufrosina. A rămas și a profitat Șișman (István Vásáry, *Cumans and Tartars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*, Cambridge, 2005, pp. 90, 123-126, 150).

⁹ Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, Cambridge, 1993, pp. 157-161; Idem, *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c.1295-1383*, Cambridge, 1996, pp. 23-25, 28; Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 270-271; Božilov-Gjuzelev, *История на средновековна България*, pp. 566-568. Din păcate, dependența de *memorii*, fie și de epocă, rămâne considerabilă, sursele coeve fiind o raritate ([Ioan Cantacuzino], *Ioannis Cantacuzeni imperatoris historiarum libri IV (=Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, VII-IX)*, ediție Ludwig Schopen, I, Bonn, 1828, pp. 271-274 (*Cantacuzino*); Nicephoros Gregoras, *Historia byzantina (=Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, XIX-XXI)*, ediție L. Schopen, Immanuel Bekker, I, Bonn, 1829, pp. 410-412 (*Gregoras*)).

Planul bulgaro-bizantin de împărțire a Serbiei a fost întârziat de conflictul dintre bunic și nepot, dintre Androniki. La acordul dintre Andronikos al III-lea și Șișman, Andronikos al II-lea a răspuns prin alianța cu Dečanski. Dar acesta nu s-a dovedit foarte activ. Aștepta sfârșitul războiului civil bizantin pentru a putea cuceri noi teritorii. Andronikos al II-lea s-a întors către Șișman. S-au aliat. Andronikos al III-lea a rămas totuși în avantaj. Șișman s-a înțeles astfel cu el. L-a abandonat pe Andronikos al II-lea. Bătrânul a fost detronat (mai 1328). S-a călugărit, murind în februarie 1332. Această istorie balcanică avea să se repete.

¹⁰ Georg Ostrogorsky, „Etienne Dusan et la noblesse serbe dans la lutte contre Byzance”, *Byzantion*, XXII (1952), pp. 151-159, aici la pp. 151-152; Idem, „Byzantium and the South Slavs”, *Slavonic and East European Review* (London), XLII (1963), pp. 1-14, aici la pp. 12-13.

¹¹ Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano (ASV), Registra Vaticana (Reg. Vat.), [no.] 93. 1328-1329, f. 106^v (1 decembrie 1329; editat în *Acta Ioannis PP. XXII (1317-1334) (=Fontes, III, 7-2)*, editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1962, no. 115, pp. 219-221. Această neglijată „circulară papală” pentru unirea Bisericii, ulterioară luptei dintre Carol-Robert și Dečanski pentru Belgrad, era adresată – în ordine – împăratului Trapezuntului, Alexios al II-lea Marele Comnen, regelui Serbiei (*rex Russiae*) și principelui de Halici (?), Bolesław al II-lea (*nobili viro... principi de Aliquis*). De pe listă, lipsea – în mod interesant – Bulgaria.

¹² O prezentare sintetică în context larg: Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, ediție Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006, p. 162.

lui Şişman¹³, Ioan Alexandru, de pe la 1320)¹⁴. Tot cu ocazia atacului lui Dečanski, Carol-Robert îşi amintise şi de vechea alianţă sârbo-bulgaro-*valahă* împotriva sa şi de pericolul adus de aceasta mai ales între 1316 şi 1319¹⁵.

În iulie 1330, Serbia lui Dečanski, cel căruia papa Ioan al XXII-lea îi cereuse la 1323 să cucerească Bizanţul împreună cu Filip de Taranto, unchiul patern al lui Carol-Robert şi împăratul *latin* titular de Constantinopol¹⁶, a fost atacată de Andronikos dinspre sud şi de Şişman dinspre est¹⁷. Oştile lui Dečanski şi Şişman s-au ciocnit pe 28 iulie la Velbujd¹⁸. Ajutaţi de mercenari *germani*, sârbii au învins. *Căpetenia sciţilor*, Şişman, şi-a pierdut viaţa¹⁹.

¹³ Termenul *ungrovlahi* folosit pentru prima oară sub 1323 de Ioan Cantacuzino (I, p. 175), în timpul războiului bulgaro-bizantin indică şi el o strânsă legătură între politicile sudice.

¹⁴ Božilov, *Фамилията на Асеневици*, p. 193. Nunta poate să fi premers pacea *ungro-valahă*.

¹⁵ Vezi DRH, D. *Relaţiile între Țările Române*, I. 1222-1456, editori Şt. Pascu, Constantin Cihodaru, K.G. Gündisch, Damaschin Mioc, V. Pervain, Bucureşti, 1977, I, no. 18, p. 41

¹⁶ Ioan i-a şi scris lui Filip, fratele lui Robert de Neapole: [...] *procul dubio valde gratum et placidum gerimus si aliud de tua voluntate precessent matrimonium memoratum dum tame prout ex ipsorum nunciorum tuorum narratione iocunda laetanter accepimus praefatus rex una cum cleor nobilibus et populo regni sui scismatione pravitatis detersa rubigine [...] integetur Orthodoxe Matris Ecclesiae unitati aliaque compleat que tue magnitudini pro faciliior acquisitione Constantinopolitani Imperii obtulit sicut habet nunciorum assertio premissorum [...]* (ASV, Reg. Vat. 111. 1321-1323, f. 266r; scrisoarea a fost omisă de Tăutu din *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 73-b, pp. 137-144; cf. deja Thomas Tanase, *Jusqu'aux limites du monde. La Papauté et la mission franciscaine de l'Asie de Marco Polo à l'Amérique de Christophe Colomb* (=Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, CCCLIX), Rome-Paris, 2013, p. 455, nota 71, citatul). Veneţia se opunea ideii. Nici Robert nu era încântat. Totuşi, Ioan şi-a păstrat ostilitatea faţă de Bizanţ (până la 1333) şi după căsătoria lui Andronikos al III-lea cu Ana de Savoia (1325). La 1323, tot prin intermediul dominicanilor (precum Dečanski), Andronikos al II-lea încercase să se apropie de Ioan al XXII-lea. Papa nici nu a dorit aparent să audă de el.

¹⁷ Sursele de bază sunt *Gregoras* (I, pp. 454-455), *Cantacuzino* (I, pp. 427-428) şi cronicile şi hagiografiile sârbeşti (*Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih, napisao arhiepiskop Danilo i drugi* [Viaţele regilor şi arhiepiscopilor sârbi, scrise de arhiepiscopul Danilo şi alţii], ediţie Đura Daničić, Zagreb, 1866, pp. 189-191; *Stari srpski rodoslovi i letopisi* [Vechi genealogii şi letopiseţe sârbeşti] (=Zbornik za Istoriju, Jezik i Knjizevnost Srpskog Naroda [Colecţie pentru Istoria, Limba şi Literatura Naţiunilor Sârbe], I, 16), ediţie Ljubomir Stojanović, Beograd, 1927, pp. 78-79, 103, 192-193, 199). Pentru istoriografie, vezi analizele pertinente din Toma Томов, „Към въпроса за Велбъждката битка” [În problema bătăliei de la Velbujd], *Ана-мнеза* [Memoria] (Sofia), I (2006), 3, pp. 34-48; Vásáry, *Cumans and Tartars*, pp. 110-111.

¹⁸ Konstantin Jireček, *Geschichte der Serben* (=Geschichte der europäischen Staaten, XXXVIII), I. *Bis 1371*, Gotha, 1911, pp. 361-363. Vezi şi Vásáry, *Cumans and Tartars*, p. 111, nota 48.

¹⁹ Sursele nu se acordă în privinţa sfârşitului său. 1. A căzut în luptă. Trupul i-a fost dus lui Dečanski. 2. Grav rănit, a căzut prizonier. A murit pe 31, la o zi după ce, Dečanski, Be-

Trupele lui Belaur, fratele său, despot de Vidin²⁰, și ale lui Ioan Alexandru, nepotul său, despot de Loveč²¹, nu intraseră în luptă²². Cei doi s-au înțeles imediat cu Dečanski²³. Nepotul acestuia, fiul Anei Neda și al lui Șișman, Ioan Ștefan²⁴, a fost întronat țar în august, cu mama sa și Ioan Alexandru drept regenți²⁵. Pentru Basarab, ai cărui oșteni îi urmaseră foarte probabil pe Belaur și Ioan Alexandru, Velbujd a reprezentat un succes²⁶.

laur și Ioan Alexandru se întâlniseră lângă cetatea Izvor. 3. Dușan i-a tăiat capul (vezi și Aleksandăr Burmov, „История на България през времето на Шишмановци, 1323-1396 г.” [Istoria Bulgariei sub Șișmanizi. Anii 1323-1396] (I), *Годишник на Софийския Университет: историко-филологически факултет* [Anuarul Universității din Sofia: Facultatea de Istorie și Filosofie], LXIII (1946-1947), pp. 1-58, aici la pp. 50-51, 54-55).

²⁰ Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 134-136. Belaur și Șișman erau frați buni. *Belaur* provenea fie din *v(a)lahă: balaur* (Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 363), fie din maghiară: *Béla + ur = domnul Béla* (Vásáry, *Cumans and Tartars*, p. 125). Ascendența cumană (pece-negă) a Șișmanizilor și diversitatea etnică a Vidinului, unde ei s-au afirmat (Petăr Nikov, *История на Видинското княжество до 1323 година* [Istoria Cnezatului de Vidin până în anul 1323], Sofia, 1922, pp. 84-85), susțin ambele variante, cu un avantaj logic pentru prima, în special dacă – în manieră *basarabă* – „contactul oriental” era mai vechi (vezi Alexandru Madgearu, „Istoria unei confuzii: *Ordessos-Argessis-Argedava-Argeș*”, în *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic*, editor Denis Căprăroiu, Târgoviște, 2011, pp. 139-146).

²¹ După întronare, Șișman îl numise pe Belaur despot de Vidin, iar pe Ioan Alexandru, despot de Loveč. Părțile dunărene de est au rămas probabil sub controlul surorii sale de rit *latin*, Kerana, ducesă de Cărvuna sub fiul ei, Ioan Alexandru, ca țar. Anterior, sub Strațimir, despot de Krân, soțul Keranei și tatăl lui Ioan Alexandru, o structură administrativă unitară pare să se fi întins din Stara Zagora în sudul Bulgariei până spre viitoarea Dobrogea, Dârstor și Caliacra. Krânul fusese domeniul unchiului de frate al lui Svetoslav, Aldmir învins de nepotul său pe la 1305 (vezi Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 230).

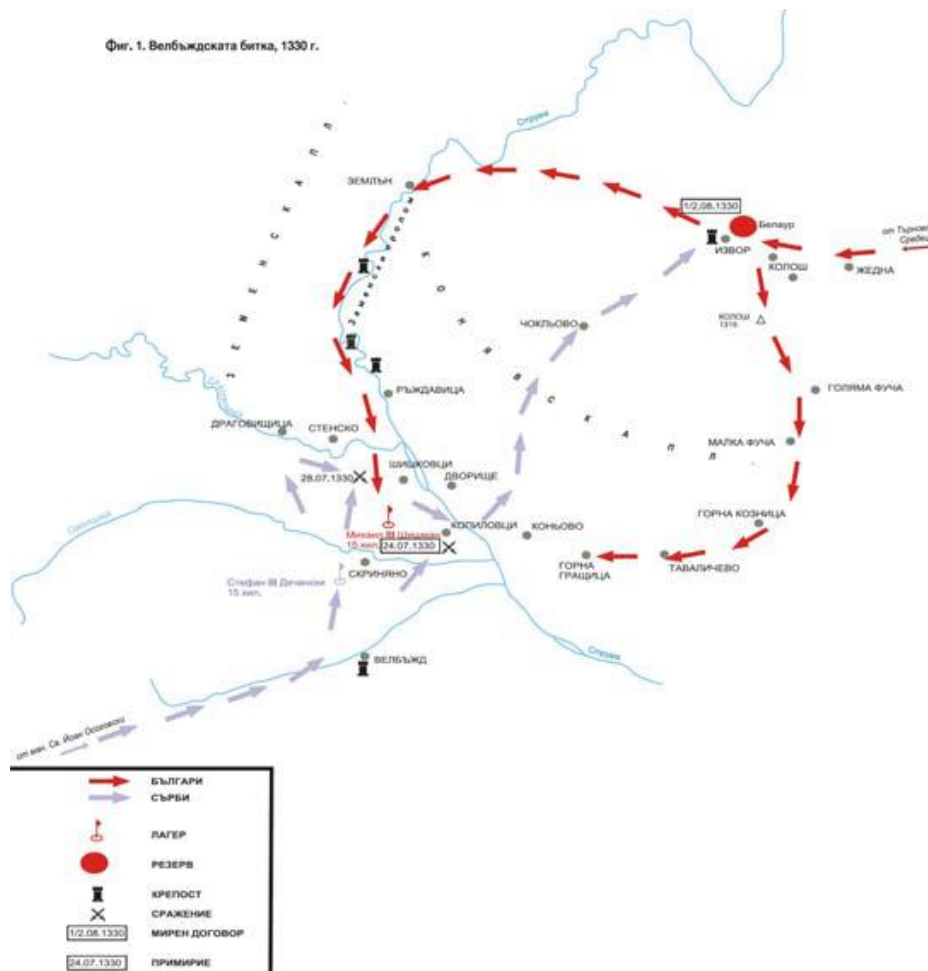
²² Aspect fundamental, neglijat – voit adesea – în istoriografia română datorită *Zakonik*-ului lui Ștefan Dușan. În acesta, Basarab figura printre învinșii de la Velbujd (*Zakonik Stefana Dušana cara srpskog. 1349 i 1354* [Codul lui Ștefan Dușan, țarul sârbilor. 1349 și 1354], ediție Stojan Novaković, Beograd, 1898², p. 3; *Zakonik cara Stefana Dušana. 1349 i 1354* [Codul lui Ștefan Dușan. 1349 și 1354], ediție Nikola Radojčić, Belgrad, 1960, p. 83).

²³ Vezi și Mirjana Živojinović, „La frontière serbo-byzantine dans les premières décennies du XIVe siècle”, în *Byzantium and Serbia in the 14th Century*, editori Eutyhia Papadopoulou, Dora Dialeti, Athens, 1996, pp. 57-66, în acest caz la pp. 63-65; Alberto Alberti, *Ivan Aleksandăr (1331-1371). Splendore e tramonto del secondo impero bulgaro*, Firenze, 2010, pp. 45-46.

²⁴ Ian S.R. Mladjov, „The Bulgarian Prince and would-be Emperor Lodovico”, *Bulgaria Mediaevalis* (Sofia), II (2011), pp. 603-618; Gjuzelev, „*Imperatrix Bulgariae*”, pp. 617-626.

²⁵ Iar Ioan Ștefan avea spre 30 de ani. Era mai mare cu vreo 5 ani decât Ioan Alexandru.

²⁶ Prezența oștenilor lui Basarab la bătălia de la Velbujd nu a fost menționată în epocă – spre exemplu – nici de *Gregoras* (I, pp. 454-457), nici de către *Cantacuzino* (I, pp. 427-431). Practic, ei apar numai în izvoare sârbe (*Stari srpski rodoslovi i letopisi*, pp. 79, 103, 192, 199).

1. Acțiunile militare de la sudul Dunării de Jos în vara anului 1330

Carol-Robert nu se așteptase la acest deznodământ. Nu plănuise vreo acțiune în sud. Trimisese deja trupe în sprijinul socrului său, Vladislav I al

Poloniei²⁷. Rămas – înainte și după Velbujd (28 iulie) – la Visegrád până la începutul lunii septembrie²⁸, Carol a pornit contra lui Basarab în jurul datei de 10 septembrie, cu cel mult 10 000 de oșteni²⁹. Se gândea că va fi o campanie scurtă³⁰. Nu ar fi riscat dacă Andronikos nu pornea împotriva Bulgariei, oficial pentru a răzbuna alungarea surorii sale după revenirea Anei³¹.

Până și *Cronica pictată de la Viena* (mai târziu însă), începută din porunca lui Carol-Robert și terminată sub fiul acestuia Ludovic³², recunoștea – fără a aminti cumva contextul dunărean – că Basarab se achitase de toate obligațiile sale feudale. Ca suzeran, Carol-Robert nu avusese un *casus belli*³³.

În timp ce Basarab se retrăgea din fața lui Carol³⁴, oastea bizantină lua cea mai mare parte a coastei pontice a Bulgariei. Bloca sprijinul bulgar pe

²⁷ Ar fi fost vorba de 8 000-10 000 de oșteni ungari trimiși lui Vladislav pentru războiul său cu cavalerii teutoni, motiv pentru care aceștia au și reținut înfrângerea din sud a lui Carol (vezi Peter de Duisburg, *Cronica terre Prussie*, ediție Max von Töppen, în *Scriptores Rerum Prussiacarum* (Leipzig), I (1871), pp. 21-219, la p. 215; cf. Emil Lăzărescu, „Despre lupta din 1330 a lui Basarab voievod cu Carol Robert”, *Revista Istorică* (București), XXI (1935), 7-9, pp. 241-246, la p. 243, Iosipescu, „Românii din Carpații Meridionali”, p. 77, nota 243).

²⁸ *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301-1387*, editor-general Gyula Kristó, XIV. 1330, editori T. Almási, Tamás Kőfalvi, Szeged, 2004 (AO), no. 406, p. 249, no. 420, p. 259; no. 455, p. 276; no. 470, p. 283; no. 481, p. 291; no. 503, p. 301 (11, 17 iulie, 1, 8, 19 august, 4 septembrie; actul din 11 iulie a fost editat în Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I-1. 1199-1345, editor Nicolae Densușianu, București, 1887 (*Hurmuzaki*), no. 488, p. 615). După 4 septembrie, Carol a mai emis documente certe aparent doar pe 9 decembrie după întoarcerea din sud (AO, XIV, no. 613, pp. 347-348; pentru acest act, fără loc de emitere, a se vedea mai jos).

²⁹ Pentru a renunța – „mai bine mai târziu decât niciodată” – la exagerarea numărului oștenilor lui Carol (Iosipescu, „Românii din Carpații Meridionali”, pp. 77-78), trebuie subliniat că la „bătălia națiunilor” de la Velbujd au participat vreo 30 000 de oșteni împărțiți în mod aproape egal între tabere (*Cantacuzino*, I, p. 429; *Gregoras*, I, p. 455).

³⁰ Pe 12 septembrie, capitulul Bosniei convoca nobilii în fața regelui pentru 6 octombrie (*Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez* [Diplomatariu pentru istoria familiei Losonczi-Bánffy din neamul Tomaj], I. 1214-1457, editor Elemér Varjú, Budapest, 1908, no. 65, pp. 62-63; AO, XIV, no. 514, p. 306; [...] *Domino regi. Citoria ad oct. B. Michaelis arch. pro Stephano filio Dionisii contra Michaellem et Thomam de Bekun* [...]).

³¹ Vezi aici Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 273; Gjuzelev, „*Imperatrix Bulgariae*”, p. 619.

³² Ca narațiune, *Chroniconul*, realizat cel mai probabil de capelanul reginei Elisabeta Piașt, Marc Kalt, a fost început – prin analogie și cu *Ungarnchronik* a lui Heinrich von Mügeln – poate deja pe de la sfârșitul anilor 1330 (vezi în acest context și Andrei Pippidi, „La originile Țării Românești”, *Revista Istorică*, NS, XIX (2008), 1-2, pp. 5-20, la pp. 9-12).

³³ *Chronicon pictum Vindobonense*, p. 110. Aspect fundamental și după recentul caz Zah.

³⁴ Pentru o prezentare „liniară”: Iosipescu, „Românii din Carpații Meridionali”, pp. 78-80.

care Basarab conta³⁵. Situația sa se agrava. Poziția hanului Hoardei de Aur, Özbek o complicase deja. Era pus să aleagă între aliații și protejații săi, Bulgaria și Bizanțul³⁶, a căror campanie din Serbia o sprijinise³⁷. Problemele lui Basarab nu începuseră la Velbujd în vară, ci în toamnă, când Carol a pornit împotriva sa, în timp ce Andronikos lovea – de vreo lună deja – Bulgaria³⁸.

2. *Zakonik*-ul lui Ștefan Dușan

Legătura – fundamentală pentru istoria formării Țării Românești³⁹ – dintre cele două acțiuni s-a pierdut sub „vraja imperială” a *Zakonik*-ului lui Ștefan Dușan (1349, 1354), în care Basarab figura între țarii învinși de acesta la Velbujd (1330)⁴⁰, și sub puterea înfruntării „carpatine” formatoare dintre „vitejii români” ai lui Basarab și invadatorii *unguri*⁴¹. Se poate astfel înțelege

³⁵ Nici acest aspect nu a primit atenția cuvenită în analiza campaniei (N. Stoicescu, Florian Tucă, *1330 Posada*, București, 1980; Constantin Rezachevici, „Localizarea bătăliei dintre Basarab I și Carol Robert (1330): în banatul de Severin” (I-II), *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol* (Iași), XXI (1984), pp. 73-87; XXII (1985), pp. 391-407; Nicolae Constantinescu, „Basarab I și contribuția sa la consolidarea Țării Românești”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, XXIII (1985), suppl., pp. 553-570).

³⁶ A se vedea aici Virgil Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, XX)*, Leiden-Boston-Köln, 2012, pp. 260-266; 275-278; Vásáry, *Cumans and Tartars*, pp. 111-112.

³⁷ Conform atât *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, pp. 179-198, și *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, pp. 79, 103, 192, 199; cât și *Gregoras*, I, pp. 454-456, și *Cantacuzino*, I, pp. 427-428).

³⁸ Corelări ungaro-bizantine pot fi amintite pentru 1334-1336 (cu accent nordic pe Belgrad și Severin) și 1337-1338 (cu accent nordic pe Gurile Dunării și – tot – Severin), ele împiedicând susținerea unei dihotomii ungaro-bizantine în „destinul politic” al *Ungrovlahiei* (pentru informațiile disponibile de multă vreme: Maria Matilda Alexandrescu-Dersca, „L'expédition d'Umur beg d'Aydin aux bouches du Danube (1337 ou 1338)”, *Studia et Acta Orientalia* (Bucarest), II (1959), pp. 3-23; Maria Holban, „Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină”, *Studii. Revistă de Istorie* (București), XV (1962), 2, pp. 315-348, la pp. 327-328; vezi și Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 162).

³⁹ Altfel spus, Țara Românească era prinsă între Ungaria („misiunea *catolică*”) și Bizanț („misiunea *ortodoxă*”). Nu putea conta pe Bulgaria (atacată de Andronikos al III-lea) ori pe Serbia (divizată de compromisul acceptat de Dečanski după Velbujd). Iar sprijinul tătar era – de fapt – limitat de angajamentele regionale – divergente – ale hanului Özbek.

⁴⁰ Deși, de la Jireček (*Geschichte der Serben*, I, p. 363), trebuia să fie evident că nu era cazul.

⁴¹ Nicolae Iorga, „Carpații în luptele dintre români și unguri”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București), seria a II-a, XXXVIII (1914-1915), pp. 79-106; S. Iosipescu, „Bătălia de la Posada (9-12 noiembrie 1330). O contribuție la critica izvoarelor de început a Principatului Țării Românești”, *Revista Istorică*, NS, XIX (2008), pp. 59-82.

mai bine de ce observația – onest formulată arheologic⁴² – că Biserica Argeș I nu a fost apoi distrusă de oștenii regelui Carol-Robert în timpul campaniei din Țara Românească s-a evaporat repede între diferite vise și „versete”⁴³.

[...] Și pizmuind diavolul dușman viața noastră cea bună, cu răutate ridică asupra noastră **șapte țari** în anul 6838, luna iunie, ziua 19 [pe 28 iulie de fapt], anume pe țarul grecesc [Andronikos al III-lea], pe Mihail [Șișman] și pe fratele său Belaur, și pe [Ioan] Alexandru, țarul bulgarilor, și pe **Basaraba Ivanko, socrul țarului** [Ioan] Alexandru, pe tătarii cei negri, care trăiesc alături⁴⁴, și puterea iașilor [alani]⁴⁵ și alți domni cu ei [...]⁴⁶.

În *Zakonik*, unica mărturie asupra prezenței lui Basarab la Velbujd⁴⁷, Dușan își aroga victoria tatălui său de la 1330, detronat și strangulat de Du-

⁴² N. Constantinescu, *Curtea de Argeș. 1200-1400. Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, pp. 94-95. Notăm și că observația arheologică era anterioară anului 1970.

⁴³ Atât în belicosul op Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, cât și la Djuvara, Thocomerius.

⁴⁴ Expriamarea *cei negri* urmată de precizarea *care trăiesc alături* trebuie relaționată atât cu *status-quo*-ul stabilit între Ungaria și Hoarda de Aur după confruntările de la 1326-1327 (i.e. înainte de Velbujd), cât și cu situația *Prosclaviei* așezată între tătari și Ungaria la 1352 și 1354 (i.e. în vremea *Zakonikului*, între „edițiile” sale). *Cei negri* însemnau cei supuși, fiind vorba cel mai probabil de tătarii lăsați – de voie, de nevoie – de hanul Özbek în „custodia” lui Basarab și care i-au venit în ajutor lui Ioan Alexandru în confruntările cu Andronikos la 1331 și 1332. Aceste date (orientativ: Augustin Theiner, *Vetera Monumenta Hungariae Historica*, I. Ab Honorio P.P. Ill usque ad Clementem P.P. VI, Roma, 1859 (VMHH), nos. 788-790, pp. 512-513; Matteo Villani, *Istorie*, ediție Lodovico Antonio Muratori, în *Rerum Italicarum Scriptores*, XIV, Milano, 1729, cols. 1-770 (Villani), la cols. 155, 273; *Cantacuzino*, I, pp. 465-466) erau (bine) cunoscute la 1920, fie și numai prin intermediul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (în special prin *Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei Românești (1230-1380)* (= *Etymologicum Magnum Romaniae*, IV), București, 1898).

⁴⁵ V. Cioacă, „Les Alains et le commencement des États roumains”, *Studia Asiatica* (Bucarest), I (2000), pp. 47-76; Petronel Zahariuc, „Despre începuturile orașului Iași. Dovezi vechi și interpretări mai noi”, și Liviu Pilat, „Observații privitoare la formula *forum Philistenorum*”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, XLV (2008), pp. IX-XIV, XV-XVIII. Reluăm o observație. În latină, „pentru uz intern”, Ștefan al III-lea a folosit *Jassy/ Jassmarch* pentru Iași. În relația directă cu suzeranul său, Matia, a utilizat *forum philistenorum*.

⁴⁶ *Zakonik* (1898), p. 3; (1960), p. 83 (pasaj tradus de G[heorghe]. Mihăilă, „Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris și începuturile lexicografiei slavo-române”, în Idem, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, pp. 261-306, la pp. 272-274). Trebuie subliniat că „introducerea” s-a păstrat numai în copia de la Rakovac din anii 1700.

⁴⁷ Doar sursele sârbești i-au pomenit pe oștenii lui Basarab, nu și cele bizantine. Niciunele n-ar fi omis prezența sa personală, fie datorită urmărilor victoriei sârbe, fie deoarece el trebuia să fie alături de Belaur și Ioan Alexandru (care nu au participat la luptă), la încheierea acordului cu Dečanski (*Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, pp. 179-198; *Stari*

șan un an mai târziu⁴⁸. Pentru a fi înțeles, pasajul din *Zakonik* referitor la anul 1330, scris la 1349 și repetat la 1354, trebuie raportat la contextul politic al celor trei repere cronologice⁴⁹. Altminteri, distincția dintre realitate și propagandă (la două decenii de la evenimente) este greu de formulat⁵⁰.

Împotriva voinței Marii Biserici și ca însemn al alianței sârbo-bulgare, patriarhul Bulgariei, Simeon, a participat la încoronarea imperială a lui Dușan în aprilie 1346⁵¹. A fost înlocuit cu Teodosie al II-lea, aliatul Sarei Teodora, care a pecetluit la 1348 divorțul lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab* (1347)⁵². La 1348-1349, *turcii*, aliații Bizanțului, l-au ucis pe mezinul fostului cuplu, Ioan Asan al IV-lea, co-țar de Preslav, soțul *nepoatei marelui voievod*⁵³.

srpski rodoslovi i letopisi, pp. 79, 103, 192, 199; Gregoras, I, pp. 454-455; Cantacuzino, I, pp. 427-428; Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 361-363; Vásáry, *Cumans and Tartars*, p. 111, nota 48). Dacă participarea trupelor sale la evenimentele sud-dunărene din vara lui 1330 este admisibilă (și logică, datorită alianțelor), prezența lui Basarab la – mai ales – sau lângă Velbujd nu poate fi acceptată numai pe baza mărturiei foarte speciale a lui Dușan.

⁴⁸ După cum se știa tot de prin vremea lui Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 363-365.

⁴⁹ Nu cunoaștem ca aceasta să fi fost realizată anterior în istoriografia română (cel puțin).

⁵⁰ Lucru – din păcate – de domeniul evidenței, dar care pare să fi scăpat diverselor analize.

⁵¹ Pentru principalele date asupra relației sârbo-bulgare sub Dușan: Srđan Pirivatrić, „*Partitio Romaniae and Partitio Imperii: Stefan Dušan and Ivan Alexander in the Byzantine Civil War of 1341-1354*”, *Annuaire de l'Université de Sofia St. Kliment Ohridski*, XCV (2006 [2010]), pp. 89-99; Idem, „*Ulazak Stefana Dušana u cartsvo*” [Intrarea lui Ștefan Dușan în Imperiu], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, XLIV (2007), 1-2, pp. 381-409, pp. 405-407.

⁵² Sub rezerva că înlocuirea sa – oficială din 1348 – cu Theodosie al II-lea, aliatul Sarei Teodora, nu s-a petrecut deja la 1347 (Božilov, *Фамилията на Асеневици*, p. 161). Nici acest aspect nu a fost luat în ecuație, nici măcar în condițiile în care se forța o datare timpurie a divorțului pe la 1345 (D.-I. Mureșan, „*Philothée Ier Kokkinos, le métropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre*”, în *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală*, II, editori Emilian Popescu, Mihai Cățoi, Galați, 2010, pp. 335-406, la p. 343, nota 30).

⁵³ Pentru ultima ediție (în engleză) a sursei: Kyril Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria. Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, V)*, Leiden-Köln-Boston, 2008, no. 168, p. 431. Sursa era cunoscută – voit trunchiat (nu se preciza nici cine-i pusese lespede de mormânt lui Ioan Asan, nici că această persoană era văduva sa, *nepoata marelui voievod*) – în istoriografia română cel târziu din anii 1970 (Pavel Chihaiia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab: interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc*, București, 1976, p. 212, nota 121). Ne putem întreba de ce după 1970, când așezase corect divorțul dintre Ioan Alexandru și Teodora spre 1350 (pe baza lui Ivan Dujčev, *Из старата българска книжнина* [Din literatura bulgară veche], II. *Книжовни и исторически паметници от Второто българско царство* [Monumente istorice și literare din al Doilea Țarat Bulgar], Sofia, 1944, no. 43, pp. 133-135; no. 53, pp. 151-152; no. 56, pp. 156-163), Constantinescu (în „La

La 1349 (*Zakonik*ul a fost promulgat pe 21 mai în urma „Dietei imperiale” de la Skopje), când și Țara lui Basarab și Ungaria figurau pe „lista neagră”, înaintată de Dușan Raguzei (în septembrie)⁵⁴, țarul Dușan știa toate acestea.

Amintindu-l drept țar pe Ioan Alexandru la 1330 (doar despot pe atunci) și – explicit (fățiș) în relație cu el – drept *socru* pe Basarab, Dușan aducea în față – de la 1347-1349 la 1330 – recente probleme bulgaro-*v(a)lahe*⁵⁵. Era de fapt o bătaie de joc (în limitele îngăduite de influența Elenei, soția sa, sora lui Ioan Alexandru) la adresa adversarilor de la 1330 și un semn al pedepsei divine abătute la urmă asupra lor⁵⁶. Textul lui Dușan nu era literă de lege.

Era însă ceea ce credea și vroia să se știe și la 1354. Atunci relațiile dintre el și Țara Românească se restabiliseră⁵⁷. La acea vreme însă, *turcii* Bizanțului îl răpuseseră și pe primul născut al lui Ioan Alexandru și al Teodorei *Basarab*, Mihail Asan al IV-lea (1352-1353)⁵⁸. Doar mijlociul, Strațimir, scăpase.

Pasajul era răzbunarea personală a patricidului Dușan. Șișman, cel răpus de el, divorțase de mătușa lui Dușan, Ana. Fratele și nepotul lui Șișman, Belaur și Ioan Alexandru, au readus-o imediat după Velbujd la putere⁵⁹. Au blocat cucerirea Bulgariei de către sârbi. A fost cea mai mare acuză adusă lui Dečanski, tatăl lui Dușan. El a fost detronat în termen de nici un an⁶⁰.

résidence d'Argeș des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches”, *Revue des Études Sud-Est Européennes* (Bucarest), VIII (1970), 1, pp. 5-31, la pp. 17-18) nu a pomenit subiectul apoi, pe la 1982, în *Curtea de Argeș* (unde și polemiza cu Chihaia, mai ales pe marginea lespezii lui *Voislav*).

⁵⁴ *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusae*, editor Franz Miklosich, Wien, 1858, no. 127, pp. 146-148 (20 septembrie 1349); I. Minea, „Despre politica externă a Țării Românești în anii 1349 și 1357”, *Cercetări Istorice*, V-VII (1929-1931), pp. 353-354. Varianta extinsă a codului a fost promulgată în urma „Dietei” de la Serres (31 august 1354).

⁵⁵ Fie și doar acest „mecanism” politic medieval evident ar fi trebuit să dea de gândit.

⁵⁶ Abundența referințelor biblice în textul codului lui Dușan și folosirea *Syntagmei* lui Blastares (1335) drept fundament juridic pentru *Zakonik* îngăduie această presupunere.

⁵⁷ Cum se putea vedea – la nivel de pildă – de informațiile analelor raguzane din cunoscuții Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601 (*Orbini*), pp. 269-270; Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Venezia, 1605 (*Luccari*), pp. 59-61.

⁵⁸ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 211, p. 458; *Cantacuzino*, III, Bonn, 1832, pp. 162-165; Ioan Bogdan, „Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtsschreibung”, *Archiv für Slawische Philologie* (Heidelberg), XIII (1891), pp. 481-520, la pp. 494-495. Ulterior, la Bizanț și pe Athos, s-a susținut că Ioan Cantacuzino ar fi încercat să-i convingă pe Dușan și pe Ioan Alexandru de pericolul *turc*, dar aceștia nici nu ar fi voit să-l asculte.

⁵⁹ Mladjov, „The Bulgarian Prince”, p. 606; Gjuzelev, „*Imperatrix Bulgariae*”, pp. 619-621.

⁶⁰ Poate din cauza *Zakonik*ului, „saga” sârbă de familie lipsește din istoriografia română.

În fruntea mișcării s-a așezat – a trebuit – Dușan încă din ianuarie 1331⁶¹. Peste nici două luni, în martie, Ana și fiul ei, Ioan Ștefan au fost alungați de boierii bulgari⁶². Ei l-au întronat țar pe ginerele lui Basarab, Ioan Alexandru, co-regent din august 1330⁶³. Numai Belaur, la Vidin, i-a rămas loial Anei⁶⁴.

Andronikos și-a reîncercat șansa în Bulgaria, în timp ce Carol-Robert se pregătea să-l atace din nou pe Basarab⁶⁵. Ambii monarhi au trebuit să se retragă. Andronikos s-a speriat și că era atacat de *valahi*. Erau de fapt tătarii⁶⁶. Odată plecat basileul, asupra Bulgariei a venit Dușan. Cucerirea Târnovo-ului trebuia să justifice detronarea tatălui său, executat apoi în noiembrie.

Conflictul sârbo-bulgar a fost stins în decembrie 1331, prin acordul dintre Ștefan Dușan și Ioan Alexandru (sprijinit de tătării veniți *deasupra* Vidinului lui Belaur)⁶⁷. Înțelegerea a fost sigilată prin căsătoria Elenei⁶⁸ cu Dușan în aprilie 1332. Poziția țarului Bulgariei a fost întărită apoi prin victoria de la Russokastron asupra lui Andronikos. Basileul a cerut și primit pace (iulie)⁶⁹.

Alături de Belaur și Ioan Alexandru, Andronikos trebuie eliminat sigur și din lista participanților la Velbujd. El se oprișe în sud, concentrându-se pe cuceririle sale⁷⁰. Oricum greu admisibila prezență personală a lui Basarab trebuie și ea respinsă. A fost una din ficțiunile glorificatoare ale lui Dușan⁷¹.

⁶¹ Vezi, favorabil lui Dușan, datele discutate de Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 2-3.

⁶² A se vedea astfel și Božilov-Gjuzelev, *История на средновековна България*, pp. 568-569.

⁶³ Nu cunoaștem ca între întronarea lui Ioan Alexandru (martie 1331) și victoria lui Basarab (noiembrie 1330) să fi fost stabilită vreo relație directă în istoriografie. La sudul Dunării cel puțin, accentul a căzut pe minimizarea uzurpării săvârșite de Ioan Alexandru. Acesta ar fi fost pus în fața faptului împlinit de către boierii bulgari „naționaliști”.

⁶⁴ Vezi în acest context și notița lui K. Jireček, „Zur Würdigung neuentdeckten Bulgari-schen Chroniken”, *Archiv für Slawische Philologie*, XIV (1892), pp. 255-277, aici la p. 257.

⁶⁵ *Documente privind istoria României, C. Transilvania, secțiunea Veacul XIV, III. 1331-1340* [editori Zsigmond Jakó, Francisc Pall, David Prodan], București, 1954 (DIR), no. 9, p. 7; AO, XV. 1331, editor Ildikó Tóth, Szeged, 2004, no. 100, p. 58 (martie-aprilie 1331). Nici această „coincidentă” bizantino-ungară nu a fost aparent remarcată în istoriografie.

⁶⁶ Vezi aici *Cantacuzino*, I, pp. 465-466 [sub 1332 însă; pasaj tradus în română în *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III. *Scriitori bizantini (secolele XI-XIV)*, editori Alexandru Elian, Nicolae-Șerban Tanașoca, București, 1975 (FHDR), *Cantacuzino*, no. 2, pp. 484-485].

⁶⁷ Jireček, „Zur Würdigung”, p. 257; Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade*, p. 278.

⁶⁸ Singura femeie, după Fecioară, primită, alături de soțul ei, la Athos (în timpul ciumei).

⁶⁹ Pentru evenimentele de la 1330-1332, vezi Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 270-274.

⁷⁰ A se vedea informațiile din Томов, „Към въпроса за Велбъ-ждката битка”, pp. 36-39.

⁷¹ În relație directă cu „făurirea” istoriografică a lui Dușan, vezi aici și datele din Nikola Radojčić, *Srpska istorija Mavra Orbinija* [Istoria sârbă la Mavro Orbini], Beograd, 1950.

Un pasaj dintr-un text des folosit în istoriografia română⁷², scrierea raguzanului Giacomo di Pietro Luccari, spunea oricum altceva despre Velbujd:

[Dečanski ar fi încredințat lui Dușan conducerea războiului cu Șișman.] [...] *Ora Dușan, facendogli intender i suoi, come in Rausa era il governo ben disposto fauor del suo padre, mando Smiglio domestico, in Latino Secretario, a domandare che i Rausei li facesero hauere una legione di soldati Pontenti per guardia di sua persona. I quali (secondo che racconta Niceforo Gregora) furono 1000 Francesi. Dussan dunque assicurato da questi pochi concorsi, fatte ancora alcune ordinanze di Slauoni di Turouopoglie [Turopolje], trovò che haveva nel campo trenta mila huomini di guerra. Per impetare soecorso da Vulaico Rè di Valachia, o almeno per persuderlo, che voleſe star neutrale in quella guerra, limando Nicolò Luccari figliuolo di Marco per ambasciadore. [...]*⁷³.

*Niccolò Luccari arriuato da Vulaico lo pregò che fosse da parte di Dussan, sopra il qual principe, per essere spogliato d'ambitione, & poteua fare ogni buon fondamento d'amicitia; all'incontro in Michele gonfiato di fasto, di leggerezza & di rabbia naturale de' Bulgari, non potuea sperar' altro, che tradimenti, e sdegni; che se pure aggrauaua di queste domande, volesse almeno star ritirato nelli suoi confini. D'altra parte gli Ambasciatori Bulgari lo sollecitauano, a fare lega con esso loro. Perilche Vulaico, come la naue sbattuta da più venti, stette esaminando frà se medesimo la difficultà della cosa; e risolutosi finalmente deliberò di starsene cheto, e neutrale. Intendendo queste difficultà Dussan condusse l'essercito al fiumè Ictar, & affrontandosi col Rè Michele, loruppo & ammazzo. Col qual successo sostenne per più giusta la causa sua, che quella de' nemici. Con tutte ciò, ò perche si periuadana di pover difficilmente possedere uno cosigrande, e bellicoso Regno, ò per non excitar contro di se l'oddio di Ungari, e Valachi⁷⁴, ò perche quelochà era disposta agli atti generosi, e magnanimi, lo restitui a Scisman, figliuolo di Michele [de fapt Ioan Ștefan]; & gli diete i tutori Teodora Paloeologa sua madre [de fapt Ana Neda], e Alessandro suo zio[...]*⁷⁵.

⁷² Pentru Luccari în istoria medievală a românilor, vezi și Ștefan Andreescu, „Ștefan cel Bătrân în cronică lui Giacomo di Pietro Luccari”, *Analele Putnei*, IX (2013), 1, pp. 113-118.

⁷³ Urma pasajul cel mai cunoscut și citat în istoriografia românilor privitor la *Negru Vodă*, tatăl lui Vulaico, descălecătorul Valahiei, înmormântat la Argis. După Virgil Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1916-1923), pp. 9-76, la p. 14, nota 4), el vorbea confuz asupra acestor lupte, aducându-l în sprijin și pe Onciul (*Originile Principatelor Române*, București, 1899, p. 178, nota 83, nu p. 179, ca la Drăghiceanu, unde Onciul discuta cazul Severinului). Onciul de fapt nu spusese „nici da, nici ba”. Amintise textul lui Luccari și trecuse apoi mai departe, „prevalându-se” de numele dat voievodului de la 1330: Vulaico.

⁷⁴ Teama de ura ungarilor și a valahilor trebuie raportată – datorită „înlocuirii” lui Basarab cu Vlaicu, care acoperea la Luccari și Orbini (la Raguza), istoria Valahiei dintre 1330 și 1369 (cucerirea valahă a Vidinului) – la reconcilierea ulterioară dintre Buda și Argeș, care s-a răsfrâns asupra percepției raguzane a Țării lui Basarab în raport cu Ungaria și cu Serbia.

⁷⁵ Luccari, pp. 49-50. Reținem (cf. Petkov (*The Voices of Medieval Bulgaria*, p. 329, nota 223), că bătălia decisivă a avut loc pe teritoriul Bulgariei și nu al Serbiei. „Victimele” s-au miș-

Cunoscând *Zakonikul* și dispozițiile raguzane ale lui Dușan, Luccari, administratorul acestuia, afirma că Țara Românească a acceptat solicitarea minimală a lui Dușan și a rămas neutră pe perioada conflictului său cu Șişman⁷⁶.

3. Basarabii

Dublul nume al socrului lui Ioan Alexandru de la Velbujd în *Zakonikul* de la 1349 trebuie să fi însemnat mai mult. Niciunul din adversarii Serbiei din vara lui 1330, care au purtat sigur două nume, nu a fost amintit cu ambele la 1349⁷⁷. Ioan Alexandru a rămas *Alexandru*⁷⁸. Mihail Șişman, țar sub numele de Mihail Asan al III-lea, a fost înscris *Mihail*⁷⁹. În același an cu *Zakonikul* (și după el în toamnă) la 1349, Dușan folosea în actele sale oficiale denumirea de *țara lui Basarab* (sau *a Basarabilor*) pentru *V(a)lahia* (Țara Românească)⁸⁰, și pentru a o deosebi de *Vlahia* (un *comitat*) din Balcani (adică Thessalia), aflată sub puterea și în componența titulaturii sale imperiale⁸¹.

De la 1345, sigur în surse, în fruntea Țării Românești stătea Alexandru *Basarab*. Numele *Basarab* l-a însoțit constant pe *Alexandru*, atât pentru papa Clement al VI-lea⁸², cât și pentru Ludovic I, fiul lui Carol-Robert⁸³. Ultimii doi au vorbit despre „Basarab de la *Posada*” numai drept *Basarab*⁸⁴. La 1349,

cat mai repede decât „agresorul” Șişman. El aștepta sosirea de noi trupe, ale lui Andronikos (și posibil ale lui Basarab). Ca orice mare bătălie, Velbujdul a avut „umbrele” sale.

⁷⁶ Iar după *Viața* lui Dečanski de Grigore Țamblac (1408), *Alexandru* a fost întronat țar de regele Serbiei chiar după Velbujd (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 150, p. 393).

⁷⁷ Nu cunoaștem ca această „ciudățenie” să fi fost observată în scrisul istoric românesc.

⁷⁸ Vezi aici de exemplu Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, nos. 128-129, pp. 235-236.

⁷⁹ Pentru Mihail Șişman și Ioan Alexandru: Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 149-151.

⁸⁰ A se vedea *Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147; Minea, „Despre politica externă”, p. 353.

⁸¹ De exemplu: *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike* [Documente asupra relațiilor dintre Slavii de Sud și Republica Veneția] (= *Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalum*, I-V, IX, XII, XVII, XXI-XXII), editor Šime Ljubić, III. 1347-1358, Zagreb, 1872, no. 250, p. 174 (13 aprilie 1350). Mesajul solului lui Ștefan Dușan la Veneția, care se intitula împăratul Serbiei și Greciei (*Raxie et Romanie*), despot al Artei (*dispoti Larte*) și comite al Vlahiei (*Blachie comiti*). Titlul său era cunoscut în istoriografie.

⁸² ASV, Reg. Vat. 139. 1345-1346, f. 130^v (17 octombrie; în *Acta Clementis PP. VI (1342-1352)* (= *Fontes*, III, 9), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1960, no. 60, p. 100; DRH, D, no. 36, p. 60).

⁸³ Magyar Országos Levéltár [Arhiva Națională a Ungariei], Budapest (MOL), Diplomatiikai Levéltár [Arhiva Diplomatică] (DL), [no.] 58549 (29 august 1359); Diplomatiikai Fényképgyűjtemény [Arhiva fotocopiilor diplomatice] (DF), [no.] 279050 (18 februarie 1355; din Arhiva Primațială, Esztergom, *Acta radicalia*); în DRH, D, no. 38, p. 70; no. 40, p. 73.

⁸⁴ După cum se poate vedea și din Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, pp. 122-131, 196-198.

oprind (și) banii (din arme) pentru țara lui Basarab, Dușan preciza – prin adausul *Ivanko* – că la 1330 împotriva sa nu stătuse *Alexandru Basarab* din zilele sale de împărat, ci un alt Basarab⁸⁵. În acel an (1349)⁸⁶, dacă nu deja la 1348 pierise nepotul – de fiică (Teodora, prima soție a lui Ioan Alexandru) – al lui Basarab „de la Velbujd și *Posada*”, Ioan Asan al IV-lea, soțul *nepotei* (*anepsia*) – de frate ori de soră - a *marelui voievod* al *V(a)lahiei*⁸⁷. În vremea *Zakonikului*, acel Basarab din vara lui 1330 nu mai domnea la Dunărea de Jos.

Folosirea de către cancelaria ungară a numelui Basarab pentru Alexandru, la 1355 și 1359, ulterior dispariției oficiale în istoriografia română (post 1920) a lui Basarab la 1351-1352⁸⁸, dar nu și pentru urmașii lui Alexandru⁸⁹, arată – pe fundalul răspândirii până în anii 1350 a numelui generic *Basarab* pentru voievodul *V(a)lahiei* și țara sa⁹⁰ – că *Basarab* era un nume funcție la

⁸⁵ Concluzia, simplă și evidentă, a fost „perturbată” de descoperirea la 1920 a *graffiti*-ului din 6860. Basarab „de la Posada” ar fi murit „astfel” abia la vreo trei ani după *Zakonik*.

⁸⁶ Petkov, *Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431 (și p. 560, nota 169). Caracterul triumfal al mormântului său pledează pentru realizarea acestuia probabil un an mai târziu.

⁸⁷ Iar în așa-numitul *Syndikon* al lui Borilă (c. 1211), transformat și în pomelnic, imediat după pomenirea *Keraței*, fiica lui *Șișman*, fiul lui Ioan Alexandru și al Sarei-Teodora, și a celorlalți copii ai acestuia, inclusiv cei doi Asan (poziția 128), urma *Domța*, *soacra marelui voievod al Vlahiei*, *Ioan Negoia* (poziția 129), așa cum Teodora (poziția 122), fata lui Basarab, îi succedase *Keranei* (*Kerața*), mama lui Ioan Alexandru (poziția 121), ambele călugărindu-se sub numele *Teofana* (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 133, pp. 258-259). Mențiunile figurau în partea veche a manuscrisului (anii 1380), înainte de inserțiile răposaților domni *valahi*. Precum *Tetraevangheliarul* lui *Ioan Alexandru* (1355-1356), achiziționat de *Iω Alexandru* al Moldovei (British Library, London, MS 39627, f. 5^r) și ajuns apoi la Athos, ori moaștele Sfintei Filoteea de la Argeș (și temporar chiar ale Sfintei Parascheva), și acest manuscris a fost dus la nordul Dunării de Jos la prăbușirea Bulgariei în anii 1390.

⁸⁸ A se vedea astfel notița lui Dimitrie Onciul, „Anul morții marelui Basarab voievod”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 101-104, la p. 104, nota 1.

⁸⁹ DRH, D, I, passim. Volumele din seria AO au ajuns – cu goluri însă – până la anul 1356.

⁹⁰ Orientativ, pentru germană (sub 1355-1358): Claudia Brinker, *Von manigen helden gute tat: Geschichte als Exempel bei Peter Suchenwirt*, New York-Bern-Frankfurt-am-Main-Paris, 1987, p. 45 (la Alexandru Ciocîltan, „Din biografia cavalerului Friedrich von Kreuzpeck”, *Revista Istorică*, NS, XXI (2010), 5-6, pp. 537-550); pentru latină (1331, 1369, 1374): *Acta Gregorii P.P. XI (1370-1378)* (=Fontes, III, 12), editor A.L. Tăutu, Roma, 1966, no. 32, p. 65; DRH, D, I, no. 19, p. 31; Arnald de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals of the Order of Friar Minors*, ediție Noel Mufscat, Tau, 2010, pp. 756-758, 761-763; pentru slavonă (1349, 1357): *Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147; no. 145, p. 162 (cf. Minea, „Despre politica externă a Țării Românești”, pp. 353-354). Pentru alte exemple (cunoscute), a se vedea aici Adolf Armbruster, „Terminologia politico-geografică și etnică a Țărilor Române în epoca constituirii statale”, în *Constituirea statelor feudale*, pp. 251-260, la pp. 254-256).

nordul Dunării, în maniera țarală a lui *Asan* ori despotală a lui *Șișman*⁹¹. Absența, atât în actele pontificale (1327), cât și în cele ale coroanei ungare (1324-), a oricărui prenume (*creștin*) asociat numelui *Basarab* al învingătorului *de la Posada*⁹², sugerează că numele fusese asumat și purtat numai de către acesta și nu și de către predecesorii săi⁹³. În acest caz, *Ivanko*, redare – probabil voit – bulgară⁹⁴ a sârbescului *Iancu*⁹⁵ în *Zakonik*, ar corespunde tatălui lui *Basarab* de la 1330, cunoscut altfel – doar printr-un singur act emis de către Carol-Robert (1332) după *Posada* – numai drept *Thocomerius*⁹⁶.

Ioan al XXII-lea nu a folosit prenumele creștin *Ioan* pentru *credinciosul principe catolic Basarab*⁹⁷ la 1327, când transformările creștine din regiune aveau și substanță locală, nici un an mai târziu, la cererea lui Carol⁹⁸, papa

⁹¹ Analogia se impune, ținând cont și numele date de Ioan Alexandru și Teodora lui Mihail Asan și Ioan Asan. Fratele lor mijlociu, Strațimir, a fost botezat după bunicul său patern, Strațimir, despot de Kran. Primul născut primise numele de țar al lui Șișman, unchiul matern al lui Ioan Alexandru. Numele mezinului se lega de Ioan Asan al II-lea dintre care descindeau frații Șișman, Belaur și *ducesa* Kerana, mama lui Ioan Alexandru.

⁹² DRH, C. *Transilvania, XI. 1356-1360*, editori Șt. Pascu, I. Dani, A. Răduțiu, V. Pervain, K. G. Gündisch, S. Belu, București, 1981, no. 79, p. 79; D, I, no. 25, p. 50; no. 29, p. 57; no. 37, p. 67; *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184. Legat de actul din 18 ianuarie 1357 (MOL, DL 2264), precizăm că forma corectă este *Bozorad, waivodam Olacorum* (*Basarab, voievodul valahilor*), precum în DRH, C (XI, no. 79, p. 79), nu *Bozorad, Wayvodam Olachum* (*Basarab, voievodul valah*), cum – pe baza ediției Fejér – a fost reprodus în *Hurmuzaki* (I-2. 1346-1450, editor N. Densușianu, București, 1890, no. 38, p. 49), variantă preferată de Cazacu-Mureșan (*Ioan Basarab*, pp. 29, 196) în numele „românătății ortodoxe” a lui *Basarab*.

⁹³ Continuarea seriei AO ar putea modifica această considerație prin apariția unei surse în care eventualul nume *creștin* al lui *Basarab* să fie menționat. În acel caz, *Thocomerius* ar deveni – sigur – primul purtător al acestui nume-funcție la nesigura graniță tătaro-ungară. Convențional însă, pentru a evita alte confuzii și speculații, folosim în continuare denumirea de *Basarabi* pentru ascendența paternă a lui *Basarab*, „de la Velbujd și *Posada*”.

⁹⁴ Pentru aceasta, vezi considerațiile lui Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1959, pp. 16-17.

⁹⁵ Pentru cel mai cunoscut caz de *Iancu* de la linia Dunării, a se vedea Ioan-Aurel Pop, „Numele din familia regelui Matia Corvin: de la izvoarele de epocă la istoriografia contemporană”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVI (2008), pp. 111-138, la pp. 125-133.

⁹⁶ MOL, DL 2733 (26 noiembrie 1332; editat în DRH, D, I, no. 25, pp. 49-52; document publicat anterior – tot pe baza unei ediții Fejér – în *Hurmuzaki*, I-1, no. 498, pp. 624-626).

⁹⁷ ASV, Reg. Vat. 82. 1326-1327, f. 5^r (1 februarie); 114. 1326-1328, f. 61 (156)^{r-v} (12 aprilie 1327). Ambele documente au fost editate în *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184.

⁹⁸ ASV, Registra Avenionensia (Reg. Aven.), [reg.]. 29. 1327-1328, f. 75^v; 30. 1327-1328, f. 419^v; Reg. Vat. 85. 1328-1329, f. 22^r (5 august 1328; VMHH, I, no. 802, p. 519; *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 106, p. 199). Interesanta companie a *vlahilor* reprezenta ecuația lor politică.

aprobând scutirea de dijmă a *cumanilor*, a *vlahilor* și a *sârbilor*, recent converțiți. În schimb, Clement al VI-lea s-a referit la Alexandru drept *Alexandru Basarab* când l-a pus în fruntea *valahilor romani* (1345)⁹⁹. Numele *Basarab* era – înainte de toate – de „uz extern”. Pe piatra de mormânt a lui *Voislav* de la Curtea de Argeș, numele tatălui său era simplu *Marele Alexandru Voievod*¹⁰⁰.

Înainte și după anul *Posadei*, Carol I-a legat de *schismă* pe Basarab (ceva ce fiul său Ludovic nu a făcut vreodată)¹⁰¹ prin asociere: prin alianța lui Basarab cu Milutin, bunicul lui Dușan (1329)¹⁰², și prin tatăl lui Basarab, *Thocomerius* (1332)¹⁰³. *Thocomerius*¹⁰⁴ se afirmase înaintea luptelor lui Carol cu Milutin și fiii lui Ladislau Kán, cel mai important oligarh ungar, începute la 1316¹⁰⁵. Pe urmele lui Iorga (care inițial a și crezut că *Basaraba Ivanko* trebuie citit *Basarab fiul lui Iancu*, revenind apoi – sub influența lui *Nicolae Alexandru* – și socotindu-l un nume dublu¹⁰⁶), l-am putea considera pe *Thocomerius* un *Tihomir*, *Tugomir* la Xenopol. Iar Ioan Tihomir a fost fratele mai mare al lui Ștefan Nemanja, răpus de fondatorul dinastiei Nemanizilor a lui Milutin¹⁰⁷.

⁹⁹ ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v (17 octombrie 1345; în *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100).

¹⁰⁰ De la prima lecțiune a inscripției (Drăghiceanu în *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 178).

¹⁰¹ Observația – mărginită de actele care urmează să fie incluse în seria AO – nu a fost făcută – măcar din câte cunoaștem – de niciuna din taberele prinse în „disputa cumană”.

¹⁰² [...] *contra Bulgaros, Bazarab, woyuodam Transalpinum, regem Rascie scismaticum, ymo et Tartaros* [...] (DRH, D, I, no. 18, p. 41; 27 martie 1329; pe baza actelor regale din 23 octombrie 1317 și 16 martie 1322). Documentul, păstrat printr-un transumpt de la Ludovic din 19 aprilie 1347 (MOL, DL 100035), a fost descoperit de György Györffy, „Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a roman állam kezdeteihez” [Contribuții la studiul istoriei de secol XIII a românilor și la începuturile statului românesc] (II), *Történelmi Szemle* [Revista Istorică] (Budapest), VII (1964), 3, pp. 537-568, Anexă, no. 6, pp. 551-552).

¹⁰³ [...] *que in Terra Transalpina, per Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum, in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebantur* [...] (DRH, D, I, no. 25, p. 50). Se făceau două luni (cam o lună era necesară pentru ca o scrisoare de la Avignon să ajungă la Buda) de la aprobarea Episcopiei *Milkoviei* (4 octombrie) de către Ioan al XXII-lea (DRH, D, I, no. 22, p. 45). Tot atunci, pe 26 noiembrie 1332, regele a modificat – separat de „încadrarea schismatică” – a lui Basarab formula din actul de la începutul lunii (2 noiembrie). Din *in-fidelis noster transalpinus*, Basarab a devenit *infidelis Olacus noster* (MOL, DL 2331; în DRH, D, I, no. 23, pp. 47-49; documentul fusese publicat deja în *Hurmuzaki*, I-1, no. 497, pp. 623-624).

¹⁰⁴ Datorită nașterii lui Basarab înainte de 1295, el se născuse prin anii 1270 (vezi A.I.1).

¹⁰⁵ Vezi aici Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge, MA, 1972, pp. 206-210; Tudor Sălăgean, *Un voievod al Transilvaniei: Ladislau Kán (1294-1315)*, Cluj-Napoca, 2007, pp. 56-72, 139-143, 168-171, 180-182.

¹⁰⁶ În „ediție externă”: *Histoire des Roumains*, III. *Les fondateurs d'état*, Bucarest, 1937, p. 213.

¹⁰⁷ Pentru evenimentele din anii 1160-1170, vezi Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 3-5.

Contraofensiva dunăreană și transilvană a regalității angevine a destrămat treptat alianța sârbo-bulgaro-*valahă* patronată de Milutin. În toamna lui 1319, Milutin a pierdut Mačva și Belgradul¹⁰⁸. Basarab a păstrat Severinul ca vasal ungar, după ce Milutin nu a reușit să recupereze Belgradul în 1320¹⁰⁹. Aparent, sfârșitul alianței a premers dispariția lui Milutin (octombrie 1321) și alegerea lui Șişman drept țar al Bulgariei (martie 1323)¹¹⁰.

La 1322, în pofida încoronării lui Dečanski în ianuarie, poziția dunăreană a lui Carol-Robert era suficient de stabilă ca el să poată pacifica Slavonia¹¹¹. În Serbia, Carol l-a sprijinit pe Ștefan Vladislav al II-lea, vărul primar patern al lui Dečanski¹¹². Deși susținut – sigur – de unguri, bulgari și bosniaci (la care ar trebui să-i adăugăm pe *valahi*)¹¹³, Ștefan Vladislav, a cărui bază de putere se găsea în Sirmium, nu l-a putut învinge pe Dečanski (1323-1324). A trebuit să se retragă în regatul ungar, unde a și murit (1325-1326)¹¹⁴. În timpul acelor lupte dinastice pentru Serbia, s-a conturat alianța bulgaro-bizantină, divorțul lui Șişman de Ana Neda și – de fapt – Velbujdul¹¹⁵.

Originile problemei erau însă mai vechi și *romane*. Partea din Serbia disputată de Ștefan Dečanski și Ștefan Vladislav era moștenirea părintelui celui din urmă, Ștefan Dragutin, fratele lui Ștefan Milutin (tatăl lui Dečanski). Ea fusese luată la 1291 de Nicolae al IV-lea¹¹⁶ *sub protecția Sfântului Petru*

¹⁰⁸ Pentru principalele repere cronologice, vezi Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 162-163.

¹⁰⁹ În iulie 1324, Basarab era *voievodul nostru transalpin* pentru Carol, când îl răsplătea pe magistrul Martin (MOL, DF 273599 (26 iulie; în DRH, D, I, no. 15, pp. 36-37). El îi slujise lui Carol în campania de pacificare a Slavoniei la 1322 și la recuperarea Mehadiiei la sfârșitul anului precedent. Atunci Martin asigurase comunicarea dintre Carol și Basarab. La 1329, după recentul atac sârb asupra Belgradului, tot Carol susținea că la vremea recuperării Mehadiiei, Milutin, Șişman și Basarab erau încă aliați (DRH, D, I, no. 18, p. 41).

¹¹⁰ Din perspectiva complexei probleme a Severinului, vezi aici datele din Viorel Achim, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, București, 2008, pp. 269, 273-276.

¹¹¹ Importanța acțiunii de la 1322 în contextul tulburărilor ulterioare la Damir Karbić, „Defining the Position of Croatia during the Restoration of Royal Power (1345-1361)”, în ...The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways: *Festschrift in Honor of János M. Bak*, editori Balázs Nagy, Márcell Sebök, Budapest, 1999, pp. 520-526, la p. 522.

¹¹² Vezi informațiile cunoscute deja la 1911 în Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 355-358.

¹¹³ Greu de crezut că ei nu l-au ajutat nici pe Carol, nici pe Șişman împotriva lui Dečanski.

¹¹⁴ Pentru soarta lui Ștefan Vladislav al II-lea: Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 264-265.

¹¹⁵ În fapt, anii 1320 au fost un șir practic neîntrerupt de eșecuri pentru regalitatea sârbă.

¹¹⁶ Dragutin, fiul Elenei *de Franța*, precum Milutin, se convertise aparent sub influența mamei sale. Elena ar fi urmat să-l convingă și pe Gheorghe Terter I al Bulgariei să treacă la rital *latin* (pentru cunoscutele documente, vezi VMHH, I, nos. 605-611, pp. 375-378).

(fiind inclusă în *Patrimonium Sancti Petri*, precum Regatul Neapolelui și la 1370 Ducatul Moldovei¹¹⁷). La moartea lui Milutin (1321), în favoarea căruia Dragutin († 1316) abdicase la 1282¹¹⁸, Dečanski încercase să se impună în fața fiului lui Dragutin aliindu-se cu Filip de Taranto, căsătorindu-se cu fiica acestuia, Blanche, și – desigur – convertindu-se (1322-1323)¹¹⁹. În urmă cu patru ani, înaintea ofensivei regale ungare împotriva alianței sârbo-bulgaro-*valahe* care a readus Belgradul și Mačva sub autoritatea Budei¹²⁰, Ioan al XXII-lea aprobase alianța lui Filip de Taranto cu Carol-Robert contra *schismaticului* Milutin (unchiul Filip vroia *Albania*, iar nepotul, Carol, Serbia)¹²¹.

Din planul angevin al lui Dečanski, îndreptat în egală măsură împotriva Budei și a Bizanțului (pe care și-l doreau Ioan al XXII-lea și Filip)¹²², nu s-a ales nimic. La acea vreme, înțelegerea dintre Basarab și Carol era valabilă de cel puțin un an (ea fiind încheiată cel târziu la sfârșitul lui 1321)¹²³. Dečanski nu s-a mai căsătorit cu fiica lui Filip, ci – la 1324 – cu Maria Paleologhina, nepoata lui Andronikos al II-lea¹²⁴. Fiul lor, *porfirogenetul* Simion Uroș, născut spre deosebire de Ștefan Dușan după ce tatăl lor devenise rege, era principala amenințare dinastică la adresa lui Dușan în vara lui 1330.

Dečanski și Dușan, încoronat drept *rege tânăr* al Serbiei împreună cu tatăl său, nu aveau motive să-i fie recunoscători lui Basarab, și tatălui său, și cu atât mai puțin lui Șişman¹²⁵. Milutin investise în el pe când acesta era un „pui de parvenit” de la Vidin, dându-i fata de soție (pe la 1300)¹²⁶. Tot așa, a investit matrimonial peste două decenii și Basarab în Ioan Alexandru¹²⁷, fiul

¹¹⁷ Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001, pp. 119-124.

¹¹⁸ Sima Cirković, *The Serbs*, Oxford, 2008², p. 52; Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 217.

¹¹⁹ ASV, Reg. Vat. 111, f. 266^r; *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 73-b, pp. 137-144 (12 iunie 1323).

¹²⁰ MOL, DL 100035 (27 martie 1329; sursă reeditată și tradusă în DRH, D, I, no. 18, p. 41).

¹²¹ VMHH, I, no. 1263, p. 830 (12 mai 1319; reeditat în *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 22, p. 43).

¹²² ASV, Reg. Vat. 111, f. 266^r (12 iunie 1323); Tanase, *Jusqu'aux limites du monde*, p. 455.

¹²³ MOL, DF 273599 (26 iulie 1324; act reeditat și tradus în DRH, D, I, no. 15, pp. 36-37).

¹²⁴ Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 3-4; Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 218, 260.

¹²⁵ La 1330, erau complet izolați, cu Ungaria, Bulgaria, Bizanțul și *V(a)lahia* împotriva lor.

¹²⁶ Gjuzelev, „*Imperatrix Bulgariae*”, pp. 618-619. Mihail Șişman și Ana s-au căsătorit cel târziu în 1302. Tatăl lui Mihail, tot Șişman (o altă analogie bulgară, pe lângă Asan, pentru folosirea lui *Basaraba Ivanko* de către Dușan), îl atacase fără succes pe Milutin (1292), pierzând Vidinul. Nogay i-a forțat însă să ajungă la un acord, pecetluit prin căsătoria copiilor lor (vezi Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 220-221; Vásáry, *Cumans and Tartars*, p. 107).

¹²⁷ Ca în cazul precedent, o „binecuvântare tătară” a uniunii dintre Teodora *Basarab* și Ioan Alexandru (c. 1320) nu poate fi exclusă, la fel precum existența unor legături mai vechi de familie, chiar dacă nu la nivelul care i-a îngăduit lui Vásáry să formuleze ideea

Keranei, sora lui Şişman. Primul mariaj a fost sigur – cel puțin în parte – (și) un mariaj cuman: mama Anei, Elisabeta, era fiica lui Ştefan al V-lea al Ungariei și a cumancei, Elisabeta, iar Mihail Şişman, era fiul lui – tot – Şişman, cuman(o-peceneg?), creat despot de Vidin de țarul Gheorghe Terter I¹²⁸.

4. Verișorii de la Dunăre

Căsătoria nepoatei – de frate sau soră – a marelui voievod al *V(a)lahiei* de la 1348-1349 cu Ioan Asan al IV-lea, nepotul – de fiică – al *marelui voievod* al Țării Românești de la 1330, completează ansamblul matrimonial *v(a)laho-bulgar* de la mijlocul secolului al XIV-lea. El fusese deschis prin căsătoria Teodorei *Basarab* cu Ioan Alexandru. A fost continuat prin nunta Anei, fata Clarei de Ungaria, cu fratele bun al lui Ioan Asan al IV-lea, Ioan Strațimир¹²⁹.

Întrebarea care se pune – mai ales pentru fetele *V(a)lahiei* – este: soții erau veri primari sau de gradul al doilea?¹³⁰ În ambele cazuri dispensele necesare

unei „uniuni cumane” între Şişman(izi) și Basarab(i), pe baza originii – sigur în parte – cumane a celor dintâi și pe baza originii numelor lui Basarab și a tatălui său *Thocomerius* (vezi astfel și polemica dintre Florin Curta și István Vásáry de la mijlocul anilor 2000, disponibilă și online: <http://www.utpjournals.press/doi/abs/10.3138/cjh.40.3.493>; <http://philpapers.org/rec/VASRTF>; <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/tmr/article/view/16134/22252>). În orice caz, în relație cu înțelegerile perfectate între Carol și, pe de altă parte, Şişman și Basarab, trebuie observat că acestea trebuie să fi avut loc cu acordul hanului Özbek. Până la 1324, nu s-au înregistrat acțiuni ungare împotriva puterii tătare din estul Transilvaniei (V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994³, pp. 217-218).

¹²⁸ Alături de datele din precedentele două note, vezi Elisabeth Malamut, „Les reines de Milutin”, *Byzantinische Zeitschrift* (München), XCIII (2000), 2, pp. 490-507, la pp. 495-499.

Nunta dintre Milutin și Elisabeta a avut loc sigur după moartea fratelui Elisabetei, Ladislau al IV-lea (1290), probabil pe la 1292, Ana născându-se în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea. Din acest motiv, a fost considerată și fiica lui Milutin cu Ana, fata lui Gheorghe Terter I, opinie eronată. În acele condiții, Ana nu putea fi rudă de sânge – cum era socotită de aceștia – cu Angevinii de la Neapole. Sora Elisabetei, Maria, soția lui Carol al II-lea al Neapolelui, a fost mama lui Robert I și a lui Carol Martel, tatăl lui Carol-Robert.

¹²⁹ Vezi VMHH, II. *Ab Innocentio P. VI. usque ad Clementem P. VII. 1352-1526*, Roma, 1861, no. 184, p. 95 (1370); Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 243, p. 514 (1359-1360).

¹³⁰ În general (de exemplu: Constantin C. și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II. *De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, 1976, p. 25), s-a acceptat pentru căsătoria lui Ioan Strațimир cu Ana statutul de mariaj între veri primari, și deoarece o altă variantă ar fi complicat și așa puțin cunoscuta genealogie a primilor Basarabi. S-a mizat, în condițiile datării târzii a căsătoriei (1359-1360), în urma oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei*, și pe un acord interesant al Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol, trecându-se peste faptul că, de la 1355, sigur cu binecuvântarea acesteia, Ioan al

erau considerabile, fiind acordate cu mare dificultate. Iar în politica dinastică din Răsărit nu se cunoaște în anii 1300 un caz de căsătorie – de rit *grec* – între veri de gradul al doilea (darămite între veri primari)¹³¹. Nici divorțul nu era acordat cu ușurință¹³². Totuși, Ioan Alexandru a divorțat de Teodora *Basarab* (1347)¹³³, iar Ștefan Dușan a vrut să divorțeze de sora lui Ioan Alexandru, Elena, pentru a se recăsători cu Elisabeta de Habsburg (1336)¹³⁴.

În cazul lui Ioan Strațimir și al Anei, ca veri primari, aprobarea căsătoriei lor poate fi justificată prin presiunea politică existentă la linia Dunării în urma divorțului lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab*¹³⁵. Căsătoria *valahă*

V-lea și noua familie a țarului Ioan Alexandru erau aliați prin căsătorie (Franz Miklosich, Joseph Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, I, Wien, 1860 (MM), no. 185, pp. 432-433; *Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I. *Les actes des patriarches*, 5. 1310-1376, editor Jean Darrouzès, Paris, 1977 (*Regestes*), no. 2381, pp. 316-317).

¹³¹ Mihailo Lascaris, *Vizantiske princeze u srednjevekovoj Srbiji. Prilog istoriji vizantisko-srpskikh odnoša od kraja XII do sredino XV veka* [Printese bizantine în Serbia medievală. Contribuții la istoria relațiilor bizantino-sârbe din secolul al XII-lea până la mijlocul secolului al XV-lea], Beograd, 1926. În contextul cruciat al defunctului din Mormântul 10, reamintim numai cazul *Printului Negru* al Angliei, Eduard de Woodstock, căsătorit cu vara sa de gradul al II-lea, Joan de Kent, cu dispensă de la Inocențiu al VI-lea în 1361 (W. Mark Ormond, *Edward III*, London-New Haven, 2011, p. 419). Bunicii lor, Eduard (al II-lea) și Edmund fuseseră frați (vitregi) din cele două căsătorii ale lui Eduard I. De o dispensă fusese nevoie și pentru căsătoria părinților printului, Eduard al III-lea cu Philippa de Hainault, dispensă obținută de la Ioan al XXII-lea la 1327. Mamele lor, Isabella, fiica lui Filip al IV-lea *cel Frumos*, și Jeanne, fiica lui Carol de Valois, fuseseră verișoare primare.

¹³² Vezi Peter L'Huillier, „The Indissolubility of Marriage in Orthodox Law and Practice”, *St. Vladimir's Theological Quarterly* (New York), XXXII (1988), 3, pp. 199-221; John Meyendorff, „Christian Marriage in Byzantium: The Canonical and Liturgical Tradition”, *Dumbarton Oaks Papers* (Washington, DC), XLIV (1990), pp. 99-107, mai ales la pp. 103-104.

¹³³ Principalele repere la Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 161-162, 167-168, 199-201.

¹³⁴ Ludwig Steindorff, „Zar Stefan Dušan von Serbien”, în *Die Blüte der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*, editor Marc Löwener, Wiesbaden, 2004, pp. 183-203, la pp. 199-200; Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 375-376. Lipsit de un urmaș după patru ani de căsătorie cu Elena și de o patriarhie (precum Ioan Alexandru la 1347), vroia să se recăsătorească cu Elisabeta, nepoata de frate a ducelui Austriei, Otto, fata răposatului rege al romanilor, Frederic I (al III-lea). Începute la sfârșitul lui 1335 (în aprilie 1336, solii austrieci au venit, via Raguza, la Dușan), tratativele au durat până în toamna târzie a lui 1336, când Elisabeta, ostilă mariajului, a murit. Apoi, Elena l-a născut pe Uroș (1337/ 1338).

¹³⁵ Indiferent de datările din istoriografie (pentru care vezi mai jos) ale divorțului lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab* (la mijlocul sau în a doua jumătate a anilor 1340) și ale căsătoriei lui Ioan Strațimir (a doua pentru el) și Ana *Basarab* (în prima ori în a doua jumătate a anilor 1350), cel de al doilea eveniment a fost așezat întotdeauna după cel dintâi.

a lui Ioan Asan a premers însă acest divorț¹³⁶. Ar fi astfel mai plauzibil că el și soția sa erau veri de gradul al doilea¹³⁷. Ar însemna că din Tihomir s-au desprins cel puțin trei mlădițe, a lui *Basaraba Ivanko* și a încă doi copii. Din una s-a născut soția lui Ioan Asan, iar din cealaltă *Alexandru Basarab*¹³⁸. În acest caz, și Ana, fiica Clarei, văduva voievodului Alexandru, și Strațimir, fiul Teodorei *Basarab*, ar fi fost – probabil – tot veri de gradul al doilea¹³⁹.

*Thocomerius/ Tihomir*¹⁴⁰

Basarab/ <i>Basaraba Ivanko</i>	Frate/soră	Frate/soră
Teodora <i>Basarab</i>	Fiu (Nicolae?)/fiică	Alexandru <i>Basarab</i>
Ioan Asan și Strațimir	Soția lui Ioan Asan	Ana, soția lui Strațimir

O căsătorie între veri primari în cazul lui Ioan Asan ar însemna că Basarab a avut cel puțin trei copii: 1. Părintele – indiferent de sex – al soției lui Ioan Asan. 2. Teodora, mama acestuia și a lui Strațimir. 3. Alexandru, mare voievod la 1348-1349, tatăl Anei, viitoare soție a lui Strațimir. În pomelnicele de la Bojana și Poganovo (c. 1430), Strațimir a avut un *frate*, *Vladislav* (al *Vlahiei*), numit chiar *despot*, precum și un *stăpân*, *țarul Ștefan* <Dușan>¹⁴¹.

Fiii lui Basarab (cel puțin doi) amintiți de Carol la 1335 și *Nicolae* și *Alexandru*, de după *Basarab* din pomelnicele *biseriilor domnești* de la Câmpu-

¹³⁶ Din nou un aspect lipsit de controverse în istoriografie, indiferent de datarea decesului lui Ioan Asan al IV-lea (la mijlocul anilor 1340 sau abia la sfârșitul decadei a cincea).

¹³⁷ În acest context, amintim un caz citat de Meyendorff („Christian Marriage”, p. 103, nota 25). La 1278, Mihail Anghelos, fiul lui Mihail al II-lea al Epirului, a avut nevoie de dispensă pentru a se căsători cu ruda sa de gradul al șaselea, Ana, fiica lui Mihail al VIII-lea Paleologul. Iar Mihail tocmai îl impusese pe Ioan Bekkos drept patriarh ecumenic (Joan M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford, 1986, pp. 239-242).

¹³⁸ Cu consecințele istorice și istoriografice de rigoare, ilustrate în „tabelul” de mai jos.

¹³⁹ Implicațiile se răsfrâng în primul rând asupra opțiunilor *valahe* din anii 1369-1370.

¹⁴⁰ Am mărginit pozițiile din „tabelul genealogic” la membrii relevanți în acest context.

¹⁴¹ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 134, p. 262 (după edițiile din 1915 ale lui Jordan Ivanov). În ambele pomelnice, Vladislav era arătat drept *fratele* lui Strațimir (și la Poganovo drept *despot*), iar *țarul Ștefan* (pomenit la Poganovo și drept *stăpânul* lui Strațimir), urma „perechii” Strațimir-Vladislav, așezându-se între linia „basarabă” și cea „șișmanidă” a lui Ioan Alexandru, amintit alături de *țarul Asan* înaintea lui Strațimir și Vladislav. Vladislav nu apare între fiii cunoscuți ai lui Ioan Alexandru și ai Teodorei Basarab (ei nu par să mai fi avut copii după 1331 și întronarea lui Ioan Alexandru). În acest cadru, *țarul Ștefan* poate fi identificat doar cu Dușan, iar *despotul Vladislav* numai cu *Vlaicu*.

lung și Argeș, susțin ipoteza¹⁴². La 1335 (conform lui Carol), după ce Ioan Alexandru fusese întronat țar în 1331, Basarab împărțea – precum la 1330 (tot după Carol) – puterea cu fiii săi¹⁴³. Iar la 1337, Ioan Asan a devenit co-țar la Preslav la cel mult zece ani¹⁴⁴. În cronicile *ungrovlaha*, un Mihail (poate numele lui Basarab, Șişman fiind Mihail <Asan al III-lea>, ori – tot după chip bulgar – numele unuia din fiii lui *Basaraba Ivanko*) i-a urmat lui *Negru Vodă* (1313/1314-1332/1333)¹⁴⁵. Născută probabil pe la 1307 (primul ei fiu, Mihail

¹⁴² DRH, D, I, no. 29, p. 57; Drăghiceanu, în *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 179; Idem, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25. După Iorga (*Istoria românilor*, III. *Ctitorii*, București, 1937, pp. 176, 185), *Nicolae-Alexandru* ar fi fost botezat Alexandru în cinstea cumnatului său, fiind de o vârstă cu Ludovic I (născut în 1326). Numele *Alexandru* s-ar fi datorat răspândirii *Alexandriei* (vezi și Kariophilis Mitsakis, *Der byzantinische Alexanderroman. Nach dem Codex Vindob. theol. Gr. 244*, München, 1967). Două cadre pot fi utile în acest context.

1. După *Gregoras* (III, p. 546), Mihail Asan a avut 15 ani la nunta sa bizantină celebrată la 1339, dar contractată la 1332. De aici și presupunerea, în general acceptată, că Mihail Asan avea la 1332 vreo 10 ani după modelul următoarei căsătorii – cu dispensă – bulgaro bizantine de la 1355. Astfel, Teodora trebuie să fi venit pe lume între 1307 și 1309 (cel târziu). Ar fi ca urmare de presupus că la 1330 Basarab avea și un fiu de peste 20 de ani.

2. Al doilea băiat al lui Ioan Asan I (+ 1196), fratele mai mic al lui Ioan Asan al II-lea (+ 1241), a fost botezat Alexandru (+ c. 1233). Se născuse în prima parte a anilor 1190 din căsătoria cu Elena, probabil fata lui Nemanja. Cu o fiică de a fondatorului dinastiei lui Dușan a fost sigur căsătorit Ioan Tihomir, părintele țarului Constantin I Tih (1257-1277). După acest Alexandru, *sebastokrator* sub fratele său (țar în pomelnice) și până la nașterea lui (Ioan) Alexandru (c. 1305), numele a mai fost purtat la vârful elitei bulgare de doi țari în pomelnice. La Bojana, un Alexandru venea după Căliman (Coloman) și Mihail I Asan și înaintea lui Constantin I Tih. Este posibil ca Ioan Asan al II-lea să fi avut din a doua sa căsătorie cu Ana Maria, fata lui Andrei al II-lea, încă un fiu – altfel necunoscut – Alexandru. La Poganovo, el nu mai apare. Figurează în schimb un – tot neștiut – Alexandru, fiul lui Gheorghe Terter al II-lea, înaintea lui Mihail Șişman (1323-1330), vărul său îndepărtat.

¹⁴³ MOL, DL 58535 (19 mai 1335; transumpt din 21 octombrie 1354, publicat după Fejé în *Hurmuzaki*, I-2, no. 27, pp. 34-36; pasajul relevant a fost tradus în DRH, D, I, no. 29, p. 57).

¹⁴⁴ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 122, p. 218 (sigiliile lui Ioan Alexandru); no. 237, p. 510 (prima atestare a lui Ioan Asan drept co-țar, sub data 6845, a cincea indicțiune).

¹⁴⁵ *Istoria Țării Românești. 1290-1690*, ediție Constantin Greceanu, Dan Simionescu, București, 1960, pp. 2-5. Vezi deja D. Onciul, *Din istoria României*, București, 1908, p. 264. Dacă apariția – „excentrică” – a lui Mihail în listele domnești, păstrate doar în variante de după 1600, nu se datorează „amestecurilor” de atunci (un alt nume, mai comun pentru domni, ar fi fost totuși de preferat), prezența lui Mihail între voievozii (deplini ori asociați) de la începuturile țării (din care lipseau în general Vladislav și tocmai Basarab) trebuie admisă. Numele de Mihail (emitent de privilegiu la Câmpulung la 1390 după „sursele” de veac XVII) a fost purtat sigur numai de fiul și moștenitorul lui Mircea I și al soției sale *ungare* (Alexandru A. Vasilescu, „Urmașii lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Țepeș”, *Revista de*

Asan, a venit pe lume pe la 1322), Teodora *Basarab* purta numele soției – din 1307 – a țarului Teodor Svetoslav, fiica lui Mihail al IX-lea Paleologul, și al primei soții – din anul 1296 – a lui Dečanski, mama lui Dușan, fata țarului Smileț¹⁴⁶. Ar fi posibil astfel și ca (un) *Alexandru* să se fi născut după nunta nepotului lui Șișman, Ioan Alexandru cu Teodora (1320-1321), ori chiar logodna lor mai devreme¹⁴⁷, și (un) *Nicolae*, după martie 1331, când Ioan Alexandru era țar, cu Sfântul Nicolae drept patron pe sigilii (înlocuit apoi de el și de primul său băiat din a doua căsătorie, Ioan Șișman, cu Ioan de Rila)¹⁴⁸.

*Basarab/ Basaraba Ivanko*¹⁴⁹

<i>Teodora Basarab</i>	<i>Mihail/ Nicolae/ fiică</i>	<i>Nicolae/ Mihail</i>	<i>Alexandru Basarab</i>
Ioan Asan și Strațimir	Soția lui Ioan Asan	?	Ana, soția lui Strațimir

Contextul politic și confesional acomodează ambele grade de înrudire¹⁵⁰. Patriarhia Bulgară era în relații proaste cu Patriarhia Ecumenică de Constantinopol, servind intereselor lui Ioan Alexandru, în conflict aproape constant cu Andronikos al III-lea, în ciuda păcii de la 1332¹⁵¹. Papalitatea, sub

Istorie, Arheologie și Filologie (București), XV (1914), pp. 120-170, la pp. 121-124). Însuși Mircea, fiul lui Radu I, era un *Mihail* în formă diminutivală pe filieră sârbo-bosniacă (Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, ediție Mircea Borcilă, Ioan Mării, Cluj, 1971, p. 319).

Numele de Dan, Radu și Vlad<islav> începuseră însă să se impună, fiind folosite și de Mircea pentru ceilalți fii ai săi. Modelul pentru Mihail trebuie astfel căutat în prima parte a secolului. Este posibil ca Basarab să-și fi numit un fiu după Mihail Șișman și totodată ca Basarab să fi purtat același nume *creștin* precum *cumanul* Mihail Șișman, despot de Vidin, din 1308/1313 (de la moartea tatălui său, Șișman, creat despot de Gheorghe Terter I). Datorită primei sale căsătorii pe la 1300 cu Ana Neda, venită pe lume după 1290 (fără dispensă, băieții se puteau căsători la 14 ani, iar fetele de la 12 ani; Vârtosu, *Titulatura domnească*, pp. 224-225), viitorul țar s-a născut probabil pe la 1290, fiind de o seamă cu Basarab.

¹⁴⁶ Vezi – tot de dinainte de 1920 – și K. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, p. 320.

¹⁴⁷ O căsătorie cu dispensă ante 1320 este puțin plauzibilă datorită contextului tulbure. Este posibil însă ca logodna lui Ioan Alexandru cu Teodora să fi fost mai veche, precum în cazul logodnei dintre Mihail Asan și Maria/ Irina Paleologhina din vara anului 1332.

¹⁴⁸ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 122, pp. 217-218; no. 134, p. 262. Anterior, țarii se asociaseră pe sigilii cu Sfântul Dumitru (în special), cu Fecioara ori cu Arhanghelul Mihail. Nicolae pare să corespundă căsniciei *v(a)lahe* a țarului și acordului cu Dușan.

¹⁴⁹ Am limitat și aici pozițiile la membrii relevanți (pentru cazul lui *Vlaicu*, vezi mai jos).

¹⁵⁰ Cu titlu personal, neîngăduit însă, am înclina totuși spre o înrudire de gradul al doilea.

¹⁵¹ Raporturile au început să se „normalizeze” în timpul războiului civil bizantin (1341-1347), când regența lui Ioan al V-lea Paleologul i-a făcut inclusiv concesii athonite lui Ioan Alexandru (vezi aici și Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 228, pp. 494-487).

toleranții Benedict al XII-lea (1332-1342) și Clement al VI-lea (1342-1352), avea interesul să-și întărească poziția în est, unde conta pe mama țarului bulgar, *Kerana, ducesa Cărvunei*, la 1337, de lângă Preslavul lui Ioan Asan¹⁵². Onomastica „ariviștilor” care preluaseră puterea pe malurile Dunării, care – pe la 1308 – *curgea prin Bulgaria*¹⁵³, favorizează astfel înrudirea primară¹⁵⁴.

Indiferent de gradul real de înrudire, după *Posada* și întronarea lui Ioan Alexandru (1330-1331), Basarabii au izbutit să se „agațe” matrimonial – prin Alexandru (și Clara *de Ungaria*), Ana (și Strațimir de Vidin) și *nepoata marelui voievod* (și Ioan Asan de Preslav) – de puterile care nu aveau nevoie de o *Vlahie*, la Dunăre (Bulgaria) sau pe Carpați (Ungaria)¹⁵⁵. Asupra celui de al Doilea Țarat Bulgar, păreau să se întoarcă vremurile în care Ioniță Caloian fusese legitimat drept rege de către Inocențiu al III-lea (1203-1204) datorită romanității *Vlahiei* incluse în titulatura sa, redusă *țarat* apoi la *Bulgaria*¹⁵⁶.

¹⁵² ASV, Reg. Vat. 123. 1337-1338, ff. 156^r-157^v (15 iulie 1337; *Acta Benedicti PP. XII (1334-1342)* (= *Fontes*, III, 8), editor A.L. Tăutu, Roma, 1958, nos. 18-19, pp. 37-39. Prima scrisoare fusese tipărită în anii 1850 în VMHH, I (no. 927, p. 617). A doua a fost editată în anii 1930 de Ivan Dujčev („Неиздадено писмо на папа Бенедикт XII до майката на цар Иван Александър” [O scrisoare inedită a papei Benedict al XII-lea către mama țarului Ioan Alexandru], *Известия на Историческото дружество* [Lucrările Societății Istorice] (Sofia), XIV-XV (1937), pp. 205-210), necitat însă – precum Pascu (1945) – de Tăutu în anii 1950.

¹⁵³ *Anonymi descriptio Europae Orientalis Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia anno MCCCVIII exarata*, ediție Olgierd Górka, Kraków, 1916, p. 49 (în *Fontes Historiae Daco-Romanorum*, II, București, 1934, pp. 27, 138); T. Sălăgean, „Relațiile internaționale în sud-estul Europei în primul sfert al secolului al XIV-lea”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia* (Cluj-Napoca), XLI (1996), 1-2, pp. 135-152, la p. 136). Pe baza referințelor sale sârbești, s-a propus redatarea textului sub 1310-1311 (a se vedea aici Al. Uzelac, Bojana Radovanović, „Crkvena i svetovna politika kralja Milutina prema zapadnim silama – nekoliko novih zapažanja” [Politica ecleziastică și seculară a regelui Milutin în raport cu puterile apusene: câteva noi observații], în *Saint Emperor Constantine and Christianity*, editor Dragiša Bojović, Niš, 2013, pp. 593-608).

¹⁵⁴ Ioan Alexandru a pretins apoi că Gheorghe Terter I îi fusese *bunic* (ca frate al primului Șişman). S-a ajuns la presupunerea că Terter era urmașul – prin alianță cu Constantin Asan – lui Tihomir, fratele lui Nemanja (vezi S. Pirivatrić, „Jedna pretpostavka o poreklu bugarskog cara Konstantina Asena Tiho” [O ipoteză privind originea țarului bulgar Constantin Asan Tih], *Zbornik Radova Vizantoloshkog Instituta*, XXI (2009), pp. 313-332).

¹⁵⁵ În raport cu Buda, reținem astfel că la 1335 Carol reclama – deja sub 1330 – împărțirea dinastică a provinciei *transalpine* de către Basarab *Valahul* în *apanaje* pentru fiii săi ([...] *dictum Bazarab Olacus et filios eius, dictam terram nostram Transalpinam in preiudicium sacrii diadematis regis et nostri infideliter detinentes* [...]) (în original: MOL, DL 58535; 19 mai).

¹⁵⁶ Vezi – „dincolo de naționalisme” – și Robert L. Wolff, „The Second Bulgarian Empire: Its Origin and History to 1204”, *Speculum* (Cambridge MA), XXIV (1949), pp. 167-206.

II. Pomenirea soțului *nepoatei marelui voievod*

Miza dunăreană era covârșitoare. Trei căsătorii bulgaro-*v(a)lahe* au exprimat-o înainte de 1359-1360. Două (a Teodorei cu Ioan Alexandru și a mezinului lor, Ioan Asan, cu *nepoata marelui voievod* Alexandru) au premers *Zakonikul* lui Ștefan Dușan (1349). Pe atunci, soțul – sigur de la 1359-1360 – al Anei, fata Clarei de Ungaria, *văduva* – la 1370 – a *voievodului Alexandru*, Ioan Strațimir (născut pe la 1325), fiul mijlociu al cuplului bulgaro-*v(a)lah* era căsătorit probabil cu o rudă de a lui Dușan (soția – de la 1332 – a fratelui mai mare al lui Strațimir, Mihail Asan, Irina, era fiica lui Andronikos al III-lea, ținta lui Dușan, „suzeranul” lui Ioan Alexandru și *stăpânul* lui Strațimir)¹⁵⁷.

Soția lui Vladislav, *fratele* lui Strațimir din pomelnicele bulgare, a cărei nouă soacră, Clara, îi era – tot la 1370 – *novercă* lui Vladislav¹⁵⁸, se numea <Ker>*Ana*. După Ilie Minea la 1925, era fiica lui Ioan Alexandru, fiul *Keranei Perița*, și – din a doua sa căsătorie – tatăl *Keraței* Tamara, sora lui Șișman și soția lui Murad I¹⁵⁹. După Hariton de Kutlumuz la 1378, *Ana*, soția răposatului Vladislav, era un stâlp al *ortodoxiei* în *Ungrovlahia* și la Athos¹⁶⁰. După cronici și tradiții pe ambele maluri ale Dunării, Dan, fiul lui Radu, urmașul – trecut în uitare de Hariton – al lui Vladislav, a fost *ucis* de Șișman (1386)¹⁶¹. Cu a patra nuntă (a lui Vladislav cu Kerana), poate însă abia cu a cincea ori chiar a șasea (atât Radu, cât și Dan, fiul său din prima căsătorie, trecând și drept *domni ai Bulgariei*)¹⁶², șirul bulgaro-*v(a)lah* s-a rupt în mod sigur.

1. *Ariviștii*

Împăratul de la 1346 Ștefan Dușan avea tot dreptul și interesul să insiste asupra mizei dunărene la 1349 „dinspre” 1330¹⁶³. Precum Ungaria în relație

¹⁵⁷ Pentru date și ipoteze, a se vedea aici Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 203-206.

¹⁵⁸ După Xenopol și Iorga, Clara ar fi fost o *bulgăroaică* convertită. Ipoteza a fost respinsă definitiv de Ștefan Pascu („Contribuțiuni documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), X (1945), pp. 149-220, la p. 177).

¹⁵⁹ „Cherana sau Cherața?”, *Cercetări Istorice*, I (1925), pp. 412-414. A optat pentru *Cherața*.

¹⁶⁰ În ediția Lemerle: *Actes du Kutlumus* (= *Archives de l’Athos*, II), Paris, 1947¹, no. 36, p. 136.

¹⁶¹ Greu de înțeles îndoiala lui Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediție I. Vlădescu, III. *Primii domni și vechile așezăminte (1290-1457)*, București, 1929 [1889], p. 74, nota 36).

¹⁶² Alexandru Iordan, *Les relations culturelles entre les roumains et les slaves du sud: traces des voévodes roumains dans le folklore balkanique*, București, 1938, pp. 33-35, 40, 43, 50-57, 88-91.

¹⁶³ „Prin” Ioan Asan, vezi Ivan Gošev, *Търновски царски надгробен надпис от 1388 година* [Epitaful țaral de la Târnovo din anul 1388], Sofia, 1945; Ivan Galabov, „Kritisches zu ei-

cu Bulgaria (și mai la sud cu Imperiul Bizantin) în raport cu *Vlahia* nord-dunăreană în formare¹⁶⁴, Dușan avea nevoie de *Țara lui Basarab* (și – mai la nord – de Ungaria)¹⁶⁵ pentru a limita puterea bulgară, care considera că i se cuvenea¹⁶⁶ și care îi și fusese aproape fatală la 1330¹⁶⁷. În anul *Zakonikului*, 6857, murise co-țarul bulgaro-*v(a)lah*, Ioan Asan, fiul lui Ioan Alexandru și al Teodorei Basarab. El fusese nepotul de frate al soției lui Dușan, nepotul de soră al lui *Alexandru Basarab* și nepotul de fiică al lui *Basaraba Ivanko*¹⁶⁸.

La 1349 se împlineau doi ani de când Serbia și Bulgaria pierduseră războiul civil bizantin¹⁶⁹. Îl susținuseră pe minorul Ioan al V-lea Paleologul împotriva lui Ioan al VI-lea Cantacuzino¹⁷⁰. Învingătorul și-a trimis aliații *turci* asupra adversarilor *creștini* din nord¹⁷¹. Unul dintre aceste atacuri i-a fost fatal lui Ioan Asan al IV-lea, țar de Preslav, în nord-estul pontic al Bulgariei.

Expedițiile bizantino-*turce* începuseră în vremea confruntărilor dintre Dușan și Andronikos al III-lea din a doua parte a anilor 1330¹⁷². Ele loviseră

ner Ausgabe einer wichtigen mittelalterlichen bulgarischen Inschrift", în *Studia in honorem Veselin Besevliev*, editor Vladimir Georgiev, Sofia, 1978, pp. 255-261; Jordan Andreev, *България през втората четвърт на XIV век: цар Иван Асен IV, синът на цар Иван Александър* [Bulgaria în al doilea sfert al veacului al XIV-lea: țarul Ioan Asan al IV-lea, fiul țarului Ioan Alexandru], Sofia, 1993, pp. 17-18; Nikolai Očarov, „За правилното разчитане на търновския надгробен надпис на църквата *Св.40 мъченици* (по повод на една хипотеза)” [Pentru citirea epitafului de la Târnovo din Biserica *Celor 40 de Mucenici* (în legătură cu o ipoteză)], *Археология* [Arheologia] (Sofia), [XXXVI] (1995), 1, pp. 46-52.

¹⁶⁴ Sunt câteva coordonate geopolitice – aparent – neglijate în istoriografia românească.

¹⁶⁵ De aici și numeroasele conflicte și înțelegeri care au segmentat relația lui Dușan cu Ludovic (vezi datele strânse de S. Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi” [Despre o alianță sârbo-ungară], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, XLIV (2007), 2, pp. 411-421).

¹⁶⁶ Notăm că nici el, nici *Basarabii*, nu s-au prea „trudit” să-l elimine pe Belaur de la Vidin.

¹⁶⁷ Al. Uzelac, „Srbija i Mamelučki Egipat tokom XIII i XIV veka [Serbia și Egiptul Mameluc în secolele XIII-XIV], *Beogradski Istorijski Glasnik* [Revista Istorică a Belgradului], IV (2013), pp. 23-37. Precum în cazul Bizanțului, multe pretenții se manifestau în Cairo-ul-mameluc, socotit adevărata *Romă a mongolilor*, nu Bagdad-ul (cu atât mai puțin Saray-ul).

¹⁶⁸ A se vedea discuția aferentă imaginii și reconstrucției inscripției lespezii lui Ioan Asan.

¹⁶⁹ Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 37-39; Nicol, *The Reluctant Emperor*, pp. 107-116.

¹⁷⁰ Subiect discutat pe larg de Pirivatrić, „*Partitio Romaniae and Partitio Imperii*”, pp. 89-99.

¹⁷¹ A pretins însă exact contrariul în *memoriile* sale (Athansios Angelou, „Subversion and Duplicity in the *Histories* of John Kantakuzenos”, în *Power and Subversion in Byzantium*, editori Dimitar Angelov, Michael Saxby, Farnham, 2013, pp. 263-280, la pp. 265-269).

¹⁷² A se vedea aici în special Halil Inalcik, „The Rise of the Turcoman Principalities in Anatolia, Byzantium and the Crusades”, în Idem, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economics and Society*, Bloomington, IN, 1993, pp. 309-341.

și Bulgaria și Țara Românească (la 1337-1338¹⁷³ și poate la 1340-1341¹⁷⁴). Au dus și la o ofensivă generală asupra Bizanțului (abandonată însă) a Hoardei de Aur. Ea își văzuse invadată – musulman – sfera pontică de influență (1340-1341)¹⁷⁵. Ciocnirile bulgaro-bizantine au readus în discuție și legitimitatea domniei lui Ioan Alexandru, din mamă *papistașă* și cu soție *v(a)lahă*¹⁷⁶.

Domnia sa era contestată din toate părțile. În Apus, se găseau fostul țar Ioan Ștefan și ceilalți fii ai Anei Neda, mătușa – vitregă – paternă a lui Dușan, prima soție a lui Mihail Șișman. Rezistase la Niș (1331-1337) până la căderea lui Belaur. Apoi fugise la Neapole¹⁷⁷. În Răsărit, era Șișman, fiul Teodorei, sora lui Andronikos al III-lea, a doua soție a lui Mihail Șișman. Se refugiase împreună cu mama sa la Constantinopol în vara anului 1331¹⁷⁸.

Cel din urmă fiu al unchiului său matern reprezenta principalul pericol. Era *porfirogenet* (născut în purpură). Venise pe lume după ce tatăl său urcase pe tron (1323). Fiii Anei se născuseră înainte ca Șișman să devină țar¹⁷⁹.

¹⁷³ Pentru această datare, a se vedea J. Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris, 1959, pp. 78-79; Alexandrescu-Dersca, „L'expédition d'Umur Beg”, pp. 14-19.

¹⁷⁴ Petre Diaconu, „Kili et l'expédition d'Umur beg”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XXI (1983), 1, pp. 23-29 (pe urmele lui Paul Lemerle, *L'émirat d'Aydin, Byzance et l'Occident: Recherches sur la Geste d'Umur Pacha*, Paris, 1957, pp. 132-133, 184-190, 197-202).

¹⁷⁵ Pentru principalele informații: Vitalien Laurent, „L'assaut avorté de la Horde d'Or contre l'Empire byzantin”, *Revue des Études Byzantines* (Paris), XXIII (1960), pp. 145-162.

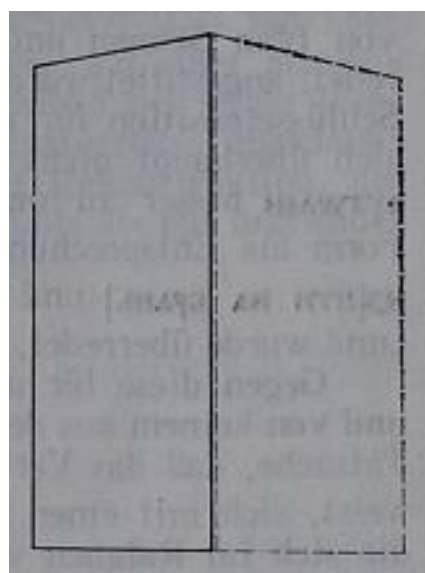
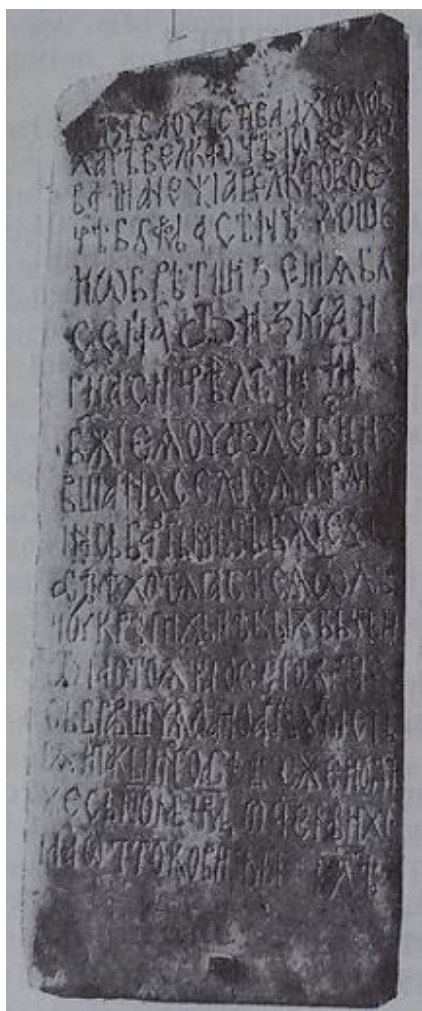
¹⁷⁶ Altfel spus, tocmai problemele care duseseră la criza bulgară de identitate sub Ioan Asan al II-lea în ajunul invaziei mongole (pentru sursele și istoriografia tradițională: Stelian Brezeanu, „*Imperator Bulgariae et Vlachiae*. În jurul genezei și semnificației termenului *Vlachia* din titulatura lui Ioniță Asan”, *Revista de Istorie*, XXXIII (1980), 4, pp. 651-674).

¹⁷⁷ Izvoarele vremii au fost analizate de către Gjuzeev, „*Imperatrix Bulgariae*”, pp. 623-625.

¹⁷⁸ S-a presupus – în general – că acesta era de fapt fiul lui Mihail Șișman cu Ana Neda, care – spre deosebire de restul familiei – luase calea Bizanțului. Pretendentul bulgar, sprijinit de Bizanț, făcea parte din anturajul lui Ioan Cantacuzino, la fel precum și Teodora, cu care Șișman sigur a avut copii în cei peste trei ani de căsătorie (Franz Dölger, „Einiges über Theodora, die Griechin, Zarin der Bulgaren (1308-1330)”, în Idem, *Παρασπορά*, Ettal, 1961, pp. 222-230, la pp. 227-229). Unul dintre acești copii (probabil doar doi) a fost un băiat. Altfel, Andronikos al III-lea nu ar fi putut interveni (1330-1332), clamând că apără drepturile surorii sale. Astfel, băiatul ar trebui să fi fost identic cu acel Șișman din sursele bizantine, care-l amenința pe Ioan Alexandru la 1340-1341, când ajunsese/ se apropia (mai curând datorită sistării acțiunii bizantine) de majorat (desigur, *Cantacuzino* (II, pp. 52-62, 69) scria la trei decenii după evenimente; încerca să creeze propria sa istorie; din acest motiv trebuia să fie atent măcar la principalele detalii care confereau credibilitate). Altminteri, nici Cantacuzino, nici Ioan Alexandru nu s-ar fi luptat pentru el.

¹⁷⁹ Funcționalitatea principiului la Peter Schreiner, *Byzanz, 565-1453*, München, 2007, p. 76.

Inscripția lespezii lui Ioan Asan „este datată” în al optsprezecelea an [bizantin (1 septembrie-31 august); pentru calcularea datei se scade 5508 (în intervalul 1 ianuarie-31 august)/ 5509 (pe intervalul 1 septembrie-31 decembrie)]. Cu excepția lui Očarov, 18 a fost socotit anul domniei țarului căruia defunctul îi fusese asociat. 1. 6857 (1348-1349) pentru Ioan Alexandru, întronat în martie 6839 (1331). 2. 6897 (1388-1389) pentru Ioan Șișman, singur țar la Târnovo după moartea lui Ioan Alexandru în februarie 6879 (1371). Nici Očarov însă nu a pus în discuție identitatea defunctului, Ioan *Asan*, uciderea acestuia de către *turci* și calitatea de *nepoată a marelui vo* <ievod al Țării Românești> a soției sale.

2. Inscripția funerară – păstrată – a lui Ioan Asan al IV-lea și reconstituirea ei

Inițial (mai ales după Gošev) s-a crezut că doar o treime (din partea dreaptă) a inscripției se pierduse și că lespezea ei fusese cioplită pentru a servi drept treaptă în biserică. Galabov, urmat de Andreev și de Očarov, a demonstrat însă că jumătate din inscripție fusese pierdută. Inițial, lespezea cu inscripția era un scut ascuțit la vârf, cu două jumătăți în pantă (coborând dinspre linia de mijloc). Doar jumătatea stângă a rezistat în timp.

În 1945, Gošev a impus datarea sub 1388 a lespezii descoperite în 1858. Ioan Asan [al V-lea] ar fi fost fratele bun al lui Ioan Șișman, fiul lui Ioan Alexandru și al Sarei-Teodora. Galabov a dovedit netemeinicia argumentelor epigrafice și tehnice ale lui Gošev (1978). Andreev a reșezat apoi lespezea peste mormântul lui Ioan Asan al IV-lea (1984-1993).

Očarov (1995) a încercat să i-o atribuie totuși lui Ioan Asan al V-lea. A schimbat anul morții în 1371-1372. *Al optsprezecelea an* s-ar fi referit la viața lui <Ioan> Asan <al V-lea> (1352-1353 astfel), născut după fratele său Ioan Șișman, venit pe lume în 1350-1351. La 1371-1372 însă, *turcii* erau aliați fratelui său, Ioan Șișman, în luptă pentru Bulgaria cu trupele lui Ioan Strațimir de Vidin, Vladislav I al Țării Românești și Ludovic I al Ungariei.

Ipoteza lui Očarov privind semnificația celui de *al optsprezecelea an* și datarea nașterii lui Ioan Asan al IV-lea pe la 1327-1328 de către Andreev (care fixa însă moartea sa la 1348-1349) au determinat – parțial – și revenirea la vechea datare a decesului său (1344-1345). Sub 1344-1345, traducerea *Cronicii lui Manasses*, ornată cu numeroase miniaturi, era practic încheiată. A doua imagine era înmormântarea lui Ioan Asan al IV-lea (cea dintâi îl reprezenta pe Ioan Alexandru încadrat de Iisus și de Constantin Manasses). Urma primirea lui Ioan Asan în Ceruri. În miniatură, Ioan Asan era plâns atât de tatăl, cât și de mama sa, divorțați la 1347-1348. La sfârșitul cronicii, Ioan Alexandru era înfățișat alături de fiii săi, Mihail Asan al IV-lea, Ioan Strațimir și – inclusiv răposatul (menționat ca atare) – Ioan Asan al IV-lea. Mama îndoliată nu mai apărea (principalele referințe – și dispute – la Andreev, *Иван Асен IV*, pp. 17-18, 23-24; Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 210-214; Očarov, „За правилното разчитане”, pp. 51-52; Alberti, *Ivan Aleksandăr*, pp. 78, 109).

În celebrul tetraevangheliar din 1355-1356, Sara Teodora apărea împreună cu soțul și băieții lor, Ioan Șișman (născut pe la 1350-1351) și Ioan Asan al V-lea (născut probabil pe la 1352-1353). Alăturat, într-o imagine separată, erau înfățișate fetele lor, Kerața (logodită pe 17 august 1355 cu Andronikos, fiul lui Ioan al V-lea Paleologul, născut pe 2 aprilie 1348), Desislava (poate cea mai mică la acea vreme dintre toți copiii cuplului țaral), și – probabil fiica lor nelegitimă (din cauza căsătoriilor ei) – Kera Tamara (viitoarea soție, ca văduvă, de la 1371 a lui Murad I), căsătorită – conform inscripției din miniatură – cu *despotul* Constantin, reprezentat și el, identificat eronat cu Constantin Dragas, nepotul de soră vitregă a lui Dușan, căzut *la Rovine* în 1395 (I. Dujčev, *Die Miniaturen der Manasses-Chronik*, Sofia-Leipzig, 1965; Idem, „La miniature bulgare médiévale”, în Idem, *Medioevo Bizantino-Slavo*, III, Roma, 1971, pp. 291-310, la pp. 306-308). Neprezentarea Keraței alături de logodnicul ei (marea victorie a Sarei) ar impune realizarea acelei miniaturi înainte de luna august 1355, când alianța matrimonială a fost confirmată de către Marea Biserică.

Diferențele dintre imaginile din cele două manuscrise și absența Teodorei Basarab din „poza de familie” din *Cronica lui Manasses* susțin datarea miniaturilor după divorțul lui Ioan Alexandru de Teodora Basarab și înainte de nașterea primului băiat – *porfirogenet* – al țarului și al Sarei Teodora, Ioan Șișman (1347/1348-1350/1351). Practic, miniaturile din *Cronica lui Manasses* datau chiar din vremea morții lui Ioan Asan al IV-lea (1348-1349).

Locul central ocupat de dispariția lui Ioan Asan în condițiile rupturii dinastice bulgare ne readuce la necontestata lecțiune a rândului al șaptelea ([...] *domnul meu țarul în al optsprezecelea an* [...]) al inscripției funerare. Corelată și cu exprimarea și *domnul țar, tatăl său* [...] din penultimul rând păstrat, mențiunea se referea la vârsta răposatului soț, născut astfel la 1330-1331. Pomenirea fiicelor sale în inscripție, în ultimul rând păstrat (*și cele două fete în an*[...]), pledează pentru 18 ani împliniți. Dezastrul produs de moartea sa inclusiv după divorțul părinților săi susține însă nașterea sa (oficial) după întronarea lui Ioan Alexandru în martie 1331 (18 ani *curgători*), la fel și mândria văduvei sale care își clama calitatea de *nepoată a marelui vo*<ievod> și astfel apartenența la familia Teodorei Basarab.

3. Déisisul din Sfânta Sofia

În pofida amenințărilor și a acțiunilor lui Ioan Alexandru și în ciuda căsătoriei care-l unea – pe hârtie de la 1332 și în fapt abia de la 1339 – pe întâiul născut – pe la 1322 – al țarului și moștenitorul său desemnat, Mihail Asan al IV-lea, cu Irina (Maria), fiica lui Andronikos al III-lea, Bizanțul, condus deja de Ioan (al VI-lea) Cantacuzino, refuza să-l extrădeze pe Șişman¹⁸⁰. Mai mult, însăși soția lui Mihail Asan, îi avertizase pe bizantini despre planul tătaro-bulgar de cucerire a Constantinopolului. Cantacuzino a susținut apoi că l-a împiedicat, amenințându-l pe Ioan Alexandru că-l va sui pe un vas pe Șişman și-l va trimite până la Vidin, provocând război civil în Bulgaria¹⁸¹.

Flatat după căderea lui Belaur (1337) cu titlul de *mare voievod și țar al țarilor* (**великаро воевода и цар оф царс**)¹⁸², Ioan Alexandru avea în realitate mari probleme tocmai în vremea în care (1337-1338-1339), înainte de descoperirea în 1920 a *graffiti*-ului din 6860 (1351-1352) privitor la moartea *Marelui Basarab Voievod la Câmpulung*, istoriografia română așeza trecerea de la *Basaraba Ivanko* la *Alexandru Basarab*¹⁸³. De la începutul domniei Ioan

¹⁸⁰ Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 142-148, 211; Andreev, *Иван Асен IV*, pp. 67-75.

¹⁸¹ Gregoras, III, p. 557. În mod cert, atitudinea ei a slăbit poziția bulgară a lui Mihail Asan.

¹⁸² Neasocierea cu vreun teritoriu a titlului în panegiricul dintr-o colecție de psalmi (*Pesni-vets*), care amintea că Ioan Alexandru cucerise [...] *Nesbarul și întreaga Pomorie cu Romania, precum și Vidinul și Podunavia până la Morava* [...] (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 215, p. 468), nu îngăduie speculații, precum cele la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial, privind expansiunea Bulgariei la nordul Dunării la 1337 (Gošev (*Търновски царски надгробен*, pp. 23-25). Petkov a tradus titlul de *mare voievod* al lui Ioan Alexandru prin *great commander* (mare comandant). În cazul inscripției funerare a lui Ioan Asan, *marele voievod* a rămas – însă – *great voevoda* (*The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431).

Reținem astfel o interpretare demnă de interes, nu doar „sub” 1337. *Voievod* (βοέβοδος) a apărut pentru prima dată în *De Administrando Imperii* a lui Constantin al VII-lea *Porfirogenetul* (913-949). Era titlul lui *Levedias*, întâiul conducător al *ungurilor*, veniți din *Kazaria*. Vasile Grecu (în „BOEBOΔΟΣ slawischen Ursprungs oder Homoionymie”, în *POLY-CHRONION. Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag*, editor Peter Wirth, Heidelberg, 1966, pp. 207-210) a presupus că titlul – cu funcții administrative și nu doar militare (precum în mediul slav) – a pătruns în mediul *românesc* pe filieră *maghiară*, traducând *ungar* latinul *dux* întrebunțat de *valahii* din Transilvania pentru conducătorul/ conducătorii lor.

¹⁸³ Dimitrie Onciul (*Originile Principatelor Române* [1899], pp. 180-182, nota 88) și Constantin Kogălniceanu (*Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor, domni ai Țării Românești. 1310-1659*, București, 1912, planșa I) au fixat data morții lui Basarab la 1338, deși cel din urmă socotea autentic (spre deosebire de Onciul) hrisovul lui Nicolae-Alexandru emis la 6860 (1351-1352) în memoria tatălui său. Ambii acceptau drept corectă durata din cronici a domniei lui Alexandru: *27 de ani*, în general, dar și *26 de ani* (doar anii erau greșiți (6864-6891: 1355/ 1356-1382/1383). O scădeau din anul sigur al morții (1364) lui (Nicolae-) Ale-

Alexandru mizase pe succesiunea sa prin Mihail Asan al IV-lea. Dar Mihail fusese născut încă de dinainte ca unchiul matern al tatălui său (după care fusese botezat) să urce pe tronul Bulgariei¹⁸⁴. Fiul mijlociu al lui Ioan Alexandru și al Teodorei Basarab, Ioan Strațimir (numit după bunicul său patern), venise pe lume pe când părintele său era doar despot de Loveč¹⁸⁵. În pomelnicele de la Bojana și Poganovo, doar mezinul cuplului bulgaro-*v(a)-lah*, Ioan Asan al IV-lea (botezat probabil după rudele materne)¹⁸⁶, a figurat drept *țar* în urma părintelui său. Mihail Asan lipsea din acele pomelnice¹⁸⁷.

2. Înălțarea *porfirogenetului* căzut

Ioan Asan fusese aparent *născut în purpură*. Dezastrul provocat de dispariția sa la 1348-1349 (Ioan Alexandru reprezentându-l alături de el în continuare deși murise)¹⁸⁸, survenită – conform inscripției de pe mormântul său – *în al optsprezecelea an*¹⁸⁹, arată că Ioan Asan (nume pe care Ioan Alexandru a ținut să-l dea și celui de al doilea fiu al său și al Sarei Teodora)¹⁹⁰ venise pe lume

xandru de pe piatra de la Câmpulung (data înscrisă era 16 noiembrie 6873). Alexandru domnise între 6846/ 6847 și 6873, începând din 1337-1339, adică – „rotunjit” – din 1338.

¹⁸⁴ Vezi Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 150, 195; Andreev, *Иван Асен IV*, pp. 27-35.

¹⁸⁵ Tot Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 150, 193; Andreev, *Иван Асен IV*, pp. 53-55.

¹⁸⁶ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 134, p. 262. Eludarea „cazului Ioan Asan” de către Cazacu-Mureșan, care foloseau însă ediția lui Petkov pentru a data după oficializarea Mitropoliei *Ungrovlahiei* căsătoria dintre Ana Basarab și Strațimir, i-a făcut să piardă poate cel mai bun argument în favoarea tezei lor: Basarab purtase și prenumele Ioan. La vremea nașterii lui Ioan Asan, Basarab de la Velbujd și *Posada* din 1330 era sigur în viață.

Dar în general, se evita botezarea unui copil după o rudă de sânge care trăia. Strațimir a fost botezat după defunctul tată al lui Ioan Alexandru. După botezarea primului născut pe linia familiei tatălui, ar fi fost însă firesc ca al doilea fiu să fie numit după un membru al familiei mamei. Din acest motiv și datorită relației politice speciale dintre Basarab și tatăl său, exprimată de Carol la 1332, preferăm formularea *botezat după rudele mamei sale*.

¹⁸⁷ Nu cunoaștem ca această omisiune să fi primit atenția cuvenită. Numai numele *Ioan Asan* era redat simplificat *Asan* în pomelnice. *Mihail Asan* era redus la *Mihail*, precum în cazul predecesorului lui Ioan Alexandru (amintit doar drept Alexandru în pomelnice): Mihail Asan al III-lea Șişman (vezi Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 134, p. 262).

¹⁸⁸ Cu un înger alături de el, țarul Ioan Asan al IV-lea (a se vedea și ilustrația de mai jos).

¹⁸⁹ Vezi aici Očarov, „За правилното разчитане”, p. 51; Alberti, *Ivan Aleksandăr*, p. 78.

¹⁹⁰ Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 366. Ioan Asan al V-lea s-a născut între 1350-1351 (nașterea lui Șişman) și 1354-1355 (miniatura din *Tetraevangheliarul țarului Ioan Alexandru*). Cele trei fete avute deja de țar și Sara-Teodora, teoretic după căsătoria lor din anul 1348, duc la cinci copii (45: 5 x 9 luni) în decurs de cel mult șapte ani (84: 7 x 12 luni).

4. Înmormântarea și plângerea lui Ioan Asan al IV-lea, țar de Preslav, de către tatăl său (Ioan Alexandru), mama sa (Teodora Basarab) și văduva sa (*nepoata marelui voievod*) (c. 1349)

după întronarea tatălui său în martie 1331¹⁹¹. De pe la începutul deceniului cinci, persoana lui Ioan Asan devenise foarte importantă atât pentru familia

**5. Primirea sufletului lui Ioan Asan al IV-lea în Ceruri
(c. 1349)**

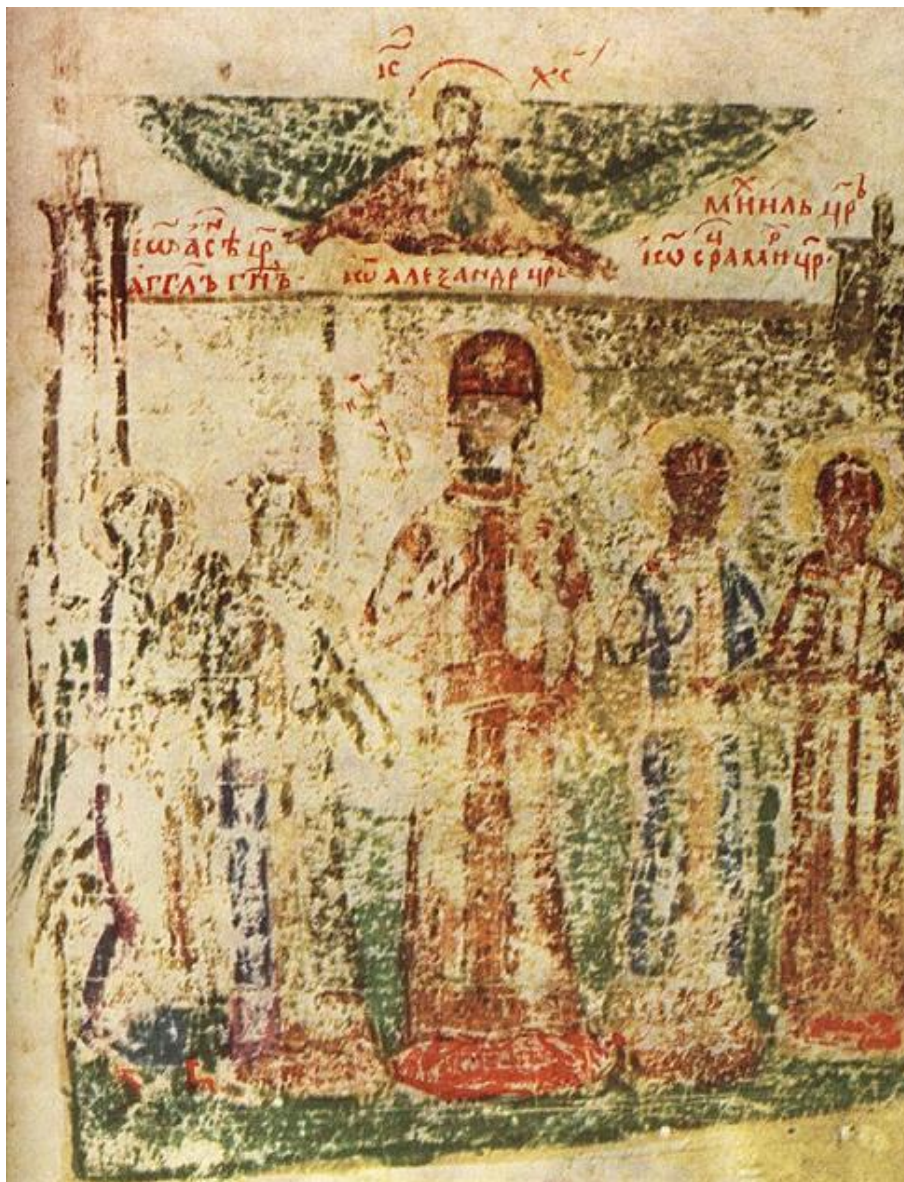
tatălui său, cât și pentru cea a mamei sale¹⁹². Probabil și în lipsa altor soluții dinastice pe măsură (Dușan avea doar un băiat, Uroș, și nici nu pare să fi dorit pentru el o înrudire cu familia mamei sale, Elena, sora lui Ioan Alexandru)¹⁹³, Ioan Asan al IV-lea a primit-o de soție pe vara sa – probabil primară – pe linie maternă¹⁹⁴. Datorită vârstelor celor doi soți și faptului că la

¹⁹¹ Este singura concluzie care poate fi formulată pe baza elementelor expuse anterior.

¹⁹² Importanța lui Ioan Asan pentru familia mamei sale ar trebui – poate – accentuată.

¹⁹³ După *Gregoras* (III, p. 118), Ștefan Dușan și Elena ar fi avut și o fiică, o *Teodora*, pe care Dușan a vrut să o dea de soție unuia dintre fiii lui Orkhan (c. 1351) pentru a-l detașa pe acesta de Ioan al VI-lea Cantacuzino. S-a mai presupus (Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 346; în pofida lui Soulis, *The Serbs and Byzantium*, p. 237, nota 92, și tabelul genealogic din anexă) că *Irina Asanina*, soția *caesarului* Preljub, guvernatorul sârb al Thessaliei, ar fi fost fata lui Dușan și a Elenei (numele *Asanina* ne împiedică să o considerăm nelegitimă). Nașterea dificilă a lui Uroș impune rezerve însă vizavi de posibilele fete ale lui Dușan.

moartea lui Ioan Asan ei aveau sigur două fete¹⁹⁵, căsătoria lor a fost celebrată cel mai târziu la 1345, când Ioan Asan avea 14 ani¹⁹⁶. Căsătoria a fost

6. Țarul Ioan Alexandru al Bulgariei și fiii săi, țarii Mihail Asan al IV-lea de Târnovo, Ioan Strațimir de Vidin și – răposatul – Ioan Asan al IV-lea de Preslav (c. 1349)

abil și dur negociată de Țara Românească (altminteri, Ioan Cantacuzino nu l-ar fi putut vreodată amenința pe Ioan Alexandru că, dacă nu înceta cu atacurile sale, urma să-i dea o flotă lui Șişman care să-l ducă până la Vidin)¹⁹⁷.

¹⁹⁴ În limitele permise de rezervele exprimate anterior vizavi de descendenții lui Tihomir.

¹⁹⁵ Conform inscripției funerare din Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431.

¹⁹⁶ Datorită mizei, înclinăm spre o datare mai timpurie cel puțin a contractării ei (c. 1341).

¹⁹⁷ Precizăm: flota bizantină urma să treacă pe Dunăre „printre” Bulgaria și V(a)lahia.

7. Ioan Alexandru, Sara-Teodora și fiii lor, Ioan Șișman și Ioan Asan al V-lea
(c. 1356)

La începutul anilor 1990, Vassil Gjuzelev data în continuare epitaful lui *Ioan Asan*, fiul lui Ioan Alexandru, în 1388. Menținea în schimb o datare largă (1345-1355) pentru miniaturile *Cronicii lui Manasses*, precum *plângerea* lui *Ioan Asan*, fiul lui Ioan Alexandru (*Bulgarien zwischen Orient und Okzident. Die Grundlagen seiner geistigen Kultur vom 13. Bis zum 15. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar, 1993, pp. 109, 28, fig. 39). Nemenționarea Teodorei, a lui Basarab ori a lui Alexandru („fie și” ca *Nicolae-Alexandru*) în această lucrare nu ar trebui să surprindă. Inclusiv Ana, soția lui Strațimir, laudată de Gjuzelev pentru activitatea ei culturală (vezi indicii lucrării citate), era amintită doar drept *de origine valahă* (p. 32). Să reținem astfel și un pasaj din colofonul manuscrisului încheiat din porunca lui Strațimir și a Anei în 6868 (1359-1360). [...] *Fie ca ele* [martirele ale căror *vieți* fuseseră strânse în acel manuscris] *să întărească țaratul domnului țar, al țarinei și al copiilor lor și <să aducă> sănătate trupurilor lor și salvare sufletelor lor* [...] (traducere în germană: Gjuzelev, *Bulgarien zwischen Orient und Okzident*, p. 260; traducere în engleză: Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 243, p. 514). Pasajul (întregul colofon era cunoscut istoriografiei române cel târ-

8. Fetele lui Ioan Alexandru și ale Sarei-Teodora: Kera Tamara (cu soțul, *despotul Constantin*), Kerața (-Maria) și Desislava
(c. 1356)

ziu din anii 1920; N. Iorga, „Domnița Anca și patronajul ei literar”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, IV (1924-1925), pp. 373-377) demonstrează că Strațimir și Ana aveau la 1359-1360 măcar doi copii. La 1365 Ludovic a luat prizonier cuplul bulgaro-*vlah* împreună cu două fete, Doroteea/ Dobroslava și o altă fiică care a murit tânără (V. Gjuzelev, „Beiträge zur Geschichte des Königreichs von Vidin im Jahre 1365”, *Süd-Ost Forschungen* (München), XXXIX (1980), pp. 1-16). O posibilă interpretare de tipul „era vorba despre urmași doriți de cuplu” (interpretare neîncercată nici până acum, cu toate că se forța datarea arbitrară a nunții dintre Strațimir și Ana după apariția Mitropoliei *Ungrovlahiei* în mai 1359) este exclusă nu doar de bunul simț (istoric ori nu), ci și de ne-menționarea de către Strațimir și Ana a părinților lor, Ioan Alexandru și Teodora *Basarab*, Alexandru *Basarab* și Clara *de Ungaria* (două cupluri „unul mai neortodox decât celălalt”). Pentru a avea măcar doi copii în anul 6868 (1359-1360), Strațimir și Ana trebuie să se fi căsătorit cel târziu în anii 6865-6866 (1356/1357-1357/1358), sigur înaintea apariției Mitropoliei *Ungrovlahiei* (în istoriografia bulgară modernă, cea mai realistă datare târzie a mariajului este 6864: 1355-1356; a se revedea aici Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 199-201).

Noua uniune bulgaro-*valahă* marcată de căsătoria dintre Ioan Asan al IV-lea și *nepoata marelui voievod* „semăna” și a ruptură între nord și sud, într-o vreme în care Bulgaria privea din nou mai ales spre Imperiul Bizantin, cuprins de anarhie din a doua parte a lui 1341, după moartea lui Andronikos al III-lea¹⁹⁸. În termen de cel mult un an (după dispariția hanului Özbek), aceeași soartă a cunoscut-o în est și Hoarda de Aur, vechiul hegemon al celui de al Doilea Țarat Bulgar¹⁹⁹. În nord, înainte de reconcilierea la sfârșitul lui 1343 dintre Alexandru *Basarab* și noul rege al Ungariei, Ludovic I, care-i succedase tatălui său Carol-Robert (iulie 1342), Ioan Alexandru a ajuns la o înțelegere cu Angevinii de la Buda²⁰⁰. În vest, la moartea lui Robert *cel Înțelept* (ianuarie 1343), nedoritul său (co-) urmaș, fratele lui Ludovic, Andrei, a alungat-o apoi de la Neapole pe Ana Neda, rivala lui Ioan Alexandru²⁰¹.

Apoi, Ludovic a venit – *la oaste* (iulie)²⁰² – în *părțile transilvane*, unde a suferit o gravă înfrângere²⁰³. În iunie, mama sa plecase în *Italia*, cu scrisorile *valahilor romani* ai lui Alexandru *Basarab* către Clement al VI-lea²⁰⁴. De la papă, Elisabeta Piast trebuia să obțină coroana Neapolelui pentru Andrei²⁰⁵.

¹⁹⁸ Vezi și Georgios Makris, „Alexios Apokaukos und sein Porträt im Codex Paris. gr. 2144”, în *Geschehenes und Geschriebenes. Studien zu Ehren von Günther S. Henrich und Klaus-Peter Matschke*, editori Sebastian Kolditz, Reinhold C. Müller, Leipzig, 2005, pp. 157-179.

¹⁹⁹ Vezi în special Bertold Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Rußland, 1223-1502*, Wiesbaden, 1965², pp. 89-97; Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade*, pp. 180, 192.

²⁰⁰ Pe 20 ianuarie a murit Robert. Pe 8 iunie, Ana era deja la Raguză într-o stare deplorabilă (*Monumenta Ragusina. Libri reformationum (=Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, X, XIII, XXVII-XIX)*, I. 1306-1347, editor Franjo Rački, Zagreb, 1879, p. 135). Ludovic a venit în Transilvania. Pe 28 iulie era *prope villam Eld [?] in exercitu*, îi porunca palatinului Nicolae Gilétfi, jude al cumanilor, să-l ia sub protecția sa pe căpitanul cuman *Buthemer* (AO, XXVII. 1343, editor Ferenc Piti, Szeged, 2007, no. 513, p. 321). În septembrie, el nu revenise încă la Visegrád, poruncile și actele fiind emise în numele său (AO, XXVII, no. 579, p. 354; nos. 585-587, p. 357). În aceste condiții, alungarea Anei de la Neapole a premers cu măcar șase luni orice posibilă reconciliere între Ludovic și Alexandru.

²⁰¹ Mladjov, „The Bulgarian Prince”, p. 607; Gjuzeev, „*Imperatrix Bulgariae*”, pp. 621-622.

²⁰² AO, XXVII, no. 513, p. 321 (păstrat într-un transumpt al capitlului din Buda din 1447).

²⁰³ Johannes von Viktring, *Liber cerarum historiarum (=Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Rerum Germanicarum in usum scholarum, XXXVI, 1-2)*, ediție Feodor Schneider, II, Hannover-Leipzig, 1910, p. 233; Ș. Papacostea, „O întregire documentară la istoria întemeierii Moldovei”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, XXI (1984), pp. 111-117. Ioan a fost un apropiat al Habsburgilor și al lui Ioan al Boemiei.

²⁰⁴ A se vedea astfel tocmai *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; DRH, D, I, no. 32, p. 60.

²⁰⁵ László Szende, *Piast Erzsébet és udvara (1320-1380)* [Elisabeta Piast și curtea ei (1320-1380)], teză de doctorat, Budapest, 2008 (ELTE), pp. 133-137. Plecată de la Visegrád pe 8

Patru decenii mai târziu, pentru confesorul și cronicarul regelui Ludovic, Ioan de Târnave, 1343 era anul în care făcuse *pace* cu *principele* Alexandru, vasalul (*baronul*) său²⁰⁶. În fapt, Ludovic mai trebuise să vină o dată – aparent cu mai mare succes – în Transilvania în vara lui 1344²⁰⁷. În noiembrie 1343, arhiepiscopul de Esztergom, Csanád Telegdi, regentul regatului pe perioada absenței lui Ludovic (în campanie) și a Elisabetei (în *Italia*), venit la Sibiu, socotea acel *extremum confinium* (Cârța și linia Oltului de la nord de Carpați), un focar de infecție [d]înspre partea *schismaticilor* și o regiune *nespus de lovită de acei schismatici, cât și chiar de răii păzitori ai credinței creștine*²⁰⁸.

Situația era frustrantă pentru regalitatea ungară. Pe baza înțelegerilor dinastice angevino-piaste (1338-1339) și profitând de bunăvoința lui Boleslaw Gheorghe († 1340), amenințat de tătari și de propriii săi supuși (care l-au și otrăvit), Cracovia și Buda reușiseră să impună un *condominium* asupra majorității teritoriilor vestice și sudice ale Haliciului în nord-estul Carpaților, înțelegându-se și cu boierii (anti-*catolici*) conduși de Dietko și cu tătarii (un acord valabil încă – după însuși Ludovic – în mai 1344)²⁰⁹. Numai Transilvania (sigur părți din ea, mai ales în sud) și *Transalpina* păreau să nu vrea să asculte de Buda, după cum admiteau înșiși reprezentanții puterii regale²¹⁰. Aparent, cele două provincii nu aveau de ce să se teamă în sud ori în est.

iunie, ea a ajuns pe 24 iulie 1343 la Napoli. În Ungaria, Elisabeta s-a întors la începutul lui aprilie 1344, mama regilor Ludovic și Andrei părăsind *Italia* pe la sfârșitul lui februarie.

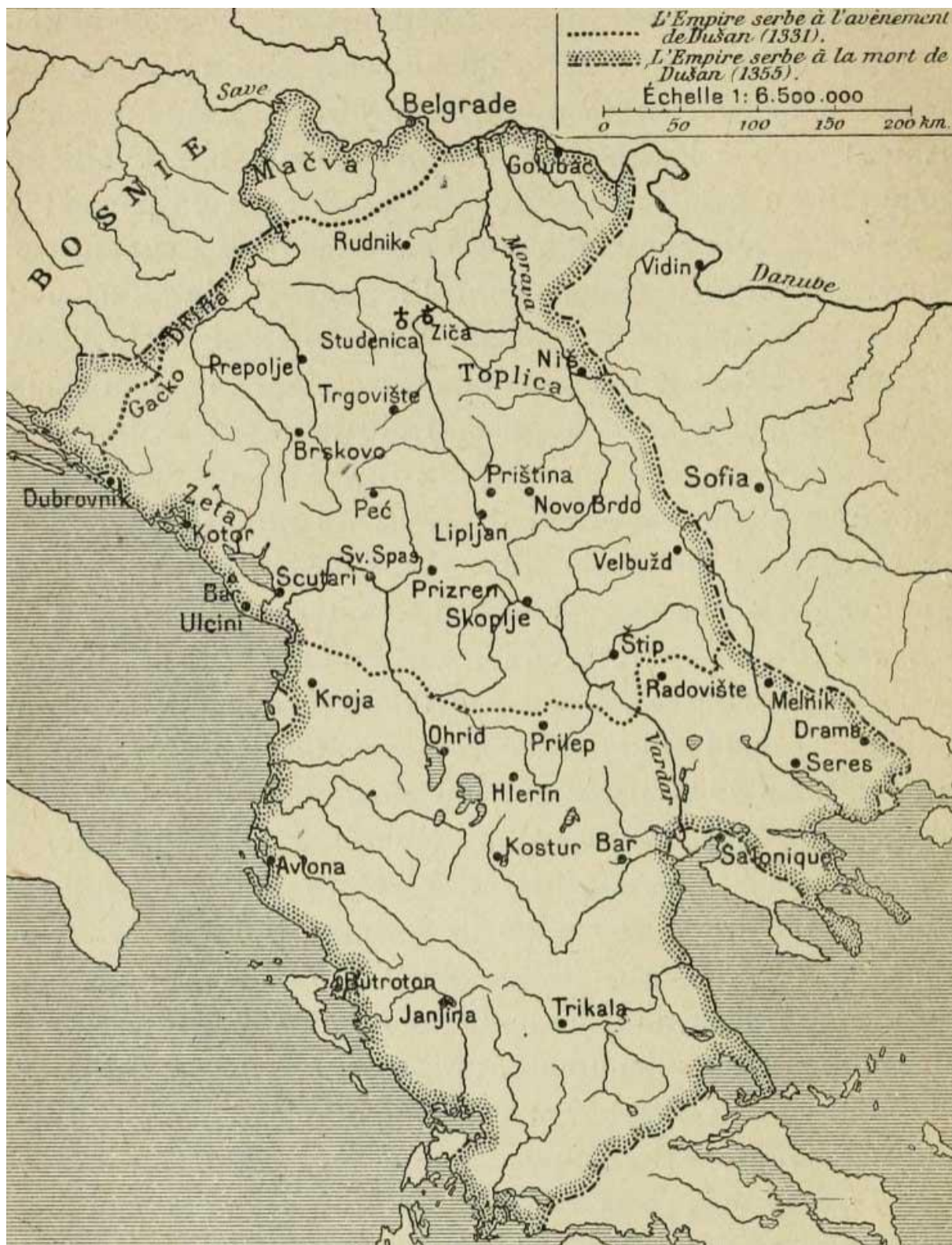
²⁰⁶ [Ioan de Târnave (Kükülö), *Vita Ludovici*, în] Ioan Thuróczy, *Chronica Hungarorum*, I. *Textus*, ediție Erzsébet Galántai, Gy. Kristó, Budapest, 1985, p. 162. Conform cronicarului, o rebeliune a sașilor transilvăneni ar fi premers acordul dintre Ludovic și Alexandru. Socotită pură invenție de către Maria Holban, rebeliunea trebuie – evident – reconsiderată.

²⁰⁷ Itinerariul transilvan al lui Ludovic (regele a stat în provincie între începutul lunii iunie și sfârșitul lunii următoare) la András W. Kovács, „Voievozii Transilvaniei în perioada 1344-1359”, în *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*, editori Rudolf Gräf, Dumitru Țeicu, Adrian Magina, Cluj-Napoca, 2011, pp. 37-65, la pp. 47-48.

²⁰⁸ MOL, DF 244741-244742 (14 noiembrie 1343). Drepturile Cârței au fost confirmate de succesorii lui Telegdi, Nicolae Vásári și Nicolae Keszei pe 1 mai 1355 și 24 aprilie 1359, doi ani *un(a)gro-v(a)lahi* foarte interesanți (DIR, C, XIV-4. 1341-1350 [editori Zs. Jakó, F. Pall, D. Prodan], București, 1955, no. 192, pp. 613-614; DRH, C, X, no. 301, pp. 307-308; AO, no. 762, pp. 467-468; cf. deja Papacostea, „O întregire documentară”, p. 116, nota 26).

²⁰⁹ În aceste vechi subiecte, vezi George Vernadsky, *A History of Russia*, III. *The Mongols and Russia*, New Haven, CT, 1953, pp. 180-182; Paul W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe. 1320-1370*, Chicago-London, 1972, pp. 125-126, 132.

²¹⁰ Dincolo de orice exagerări sau minimalizări „naționaliste” sau nu, este situația care rezultă din compararea informațiilor privind Haliciul și Transilvania (și *Transalpina*).

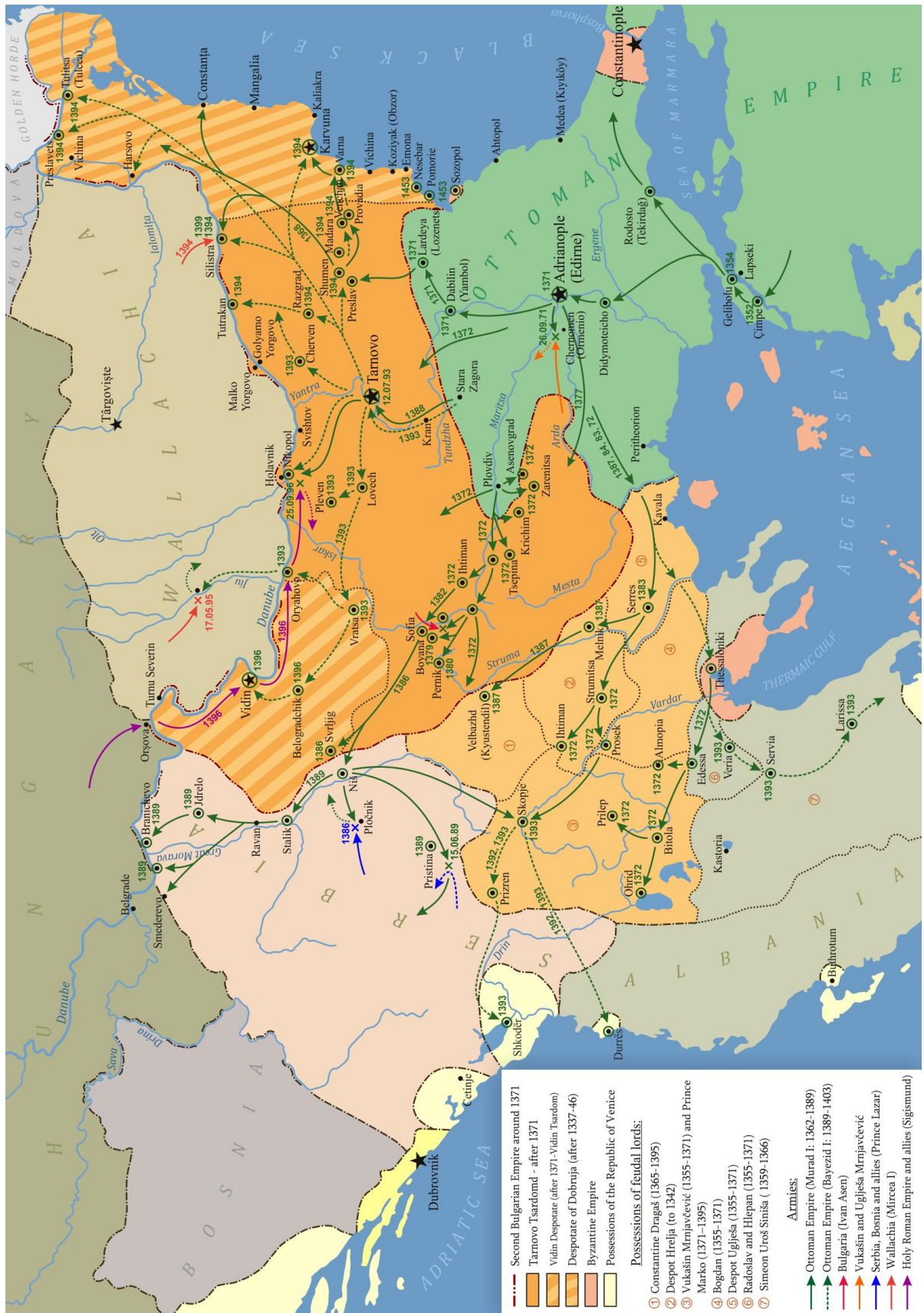
9. Frontierele istorice ale Serbiei sub Ștefan Dușan (1331-1355) la vremea tratatelor de pace de la Paris (1919)

Realizată de Gaston Gravier (1886-1915), căzut în Primul Război Mondial, lângă Calais, harta a fost inclusă în teza sa publicată postum (*Les frontières historiques de la Serbie*, Paris, 1919, p. 24). Autorul fusese lector la Universitatea din Belgrad până în vara anului 1914.

10. Creșterea Serbiei sub Ștefan Dușan, văzută după tratatele de pace de la Paris (1922)

La Paris, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor a primit – precum Regatul României – cam tot ce a vrut (minus – în primul rând în ambele cazuri – Banatul în întregime). Aceasta s-a reflectat în mod firesc în istoriografia aliatului statal și dinastic al României chiar în anul nunții lui Alexandru I, fiul lui Petru Karađorđević și al Zorkăi de Muntenegru, cu Mărioara, fiica lui Ferdinand și a Mariei, în harta realizată de Universitatea din Belgrad.

11. Căderea Bulgariei lui Ioan Alexandru sub fiii săi și ai celor două *Teodore*, Ioan Strațimir și Ioan Șișman

● - Serbian Empire in 1360 with territories of local rulers.

12. Desfacerea Serbiei lui Ștefan Dușan sub fiul său și al Elenei de Bulgaria, Ștefan Uroș, soțul Anchăi a Valahiei

Între timp, în Balcani războiul se întinsese, urcând de-a lungul coastei pontice, precum cruciada. În septembrie 1343, Clement al VI-lea îi ceruse și arhiepiscopului de Esztergom să sprijine Bizanțul greu lovit de *turci*²¹¹. În mai, îi acordase lui Ludovic iertarea deplină a păcatelor pentru cei care aveau să cadă în lupta împotriva schismaticilor, a tătarilor, a păgânilor și a altor neamuri necredincioase²¹². În iulie, papa a încercat să se înțeleagă cu Janibeg, urmașul lui Özbek. L-a rugat pe acesta să continue politica de toleranță a predecesorilor săi și să păstreze relațiile diplomatice cu Papalitatea²¹³. Sub Janibeg avea să se producă islamizarea și radicalizarea Hoardei de Aur²¹⁴.

Copiii lui Ioan Asan și ai nepoatei marelui voievod s-au născut pe fondul și fundalul a trei mutații politice majore. 1. Războiul civil bizantin: Bulgaria (de la început) și Serbia (din aprilie-mai 1343)²¹⁵ l-au susținut pe fiul minor al lui Andronikos al III-lea, Ioan al V-lea Paleologul, împotriva lui Ioan (al VI-lea) Cantacuzino, protectorul lui Șişman²¹⁶; 2. Ofensiva cruciată anti-tătară a lui Ludovic și Alexandru Basarab (1344-1345): ea a dus la apariția pontificală a *valahilor romani* (octombrie 1345) și la conflictul dintre marele voievod al *Vlahiei* și regele Ungariei (1345-1346/1347)²¹⁷; 3. Criza angevină de la Neapole: aceasta a culminat cu asasinarea lui Andrei de către nobilii favorabili soției ale, Ioana, nepoata răposatului Robert (septembrie 1345)²¹⁸; Ludovic a fost obligat să ajungă – cu mari eforturi și concesii – la înțelegeri cu Ștefan Dușan și Alexandru Basarab, pentru a putea interveni în *Italia*²¹⁹, unde papa Clement al VI-lea nu dorea ca Angevinul de la Buda să ajungă²²⁰.

²¹¹ VMHH, I, no. 983, pp. 660-662. Enciclică inclusă în *Hurmuzaki*, I-1, no. 540, pp. 680-682.

²¹² *Regesta supplicationum*, editor Árpád Bossányi, I. VI. *Kelemen Pápa. 1342-1352*, Budapest, 1916, nos. 11-15, pp. 7-10. Indulgențele au fost socotite semnele cruciadei anti-tătare.

²¹³ ASV, Reg. Vat. 137. 1343-1344, f. 63^{r-v} (24 iulie 1343); AO, XXVII, no. 510, pp. 319-320.

²¹⁴ Devin de Weese, *Islamization and Native Religion in the Golden Horde: Baba Tükles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition*, University Park, PA, 1994, pp. 95-96, 229. Cu el s-a încheiat epoca de toleranță a tatălui său, hanul Özbek, convertit la Islam.

²¹⁵ Dușan s-a înțeles inițial cu Cantacuzino, de care s-a rupt când acesta a luat din „partea” sârbă (Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 20-23). Divergența „bizantină” sârbo-bulgară a înlesnit probabil acordul dintre Ioan Alexandru și Ludovic, care l-a și atacat pe Dușan.

²¹⁶ Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 23-26, 32-34; Nicol, *The Reluctant Emperor*, pp. 80-82.

²¹⁷ Ș. Papacostea, „Triumful luptei pentru neatârnare: întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești”, în *Constituirea statelor feudale*, pp. 165-193, la pp. 171-173.

²¹⁸ Vezi Lajos Kropf, „Az aversai gyilkosság” [Crima de la Aversa](I-III), *Erdélyi Múzeum* [Muzeul Ardelean] (Kolozsvár), XIII (1896), 3, pp. 97-111; 4, pp. 163-177; 5, pp. 211-228.

²¹⁹ Vezi astfel proiectul din Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, pp. 416-418.

²²⁰ Vezi mai jos atitudinea sa față de Episcopia *Milkoviei* (martie 1347-septembrie 1348).

3. Împărații isihăști

„Convergențe” est-vest și personalități adaptabile și interesate, precum papii Benedict al XII-lea (1334-1342) și Clement al VI-lea (1342-1352) și patriarhul bulgar Simeon (1341-1347/1348)²²¹ înlesneau aranjamente matrimoniale dincolo de limita „legalității” (a fost și cazul mariajului ungaro-sârbo-*valah* dorit de Ludovic, la nici un an – probabil în iarna lui 1346-1347 – de la încoronarea imperială a lui Dușan în aprilie 1346²²²). Căsătoria dintre nepotul lui *Basarab* de la *Velbujd* și *Posada* și nepoata lui *Alexandru Basarab* al *valahilor români* era oricum o fortare *valahă* a limitelor dunărene ale Bulgariei.

Căsătoria aducea sigur în sfera de influență a Basarabilor partea răsăriteană a Țaratului Bulgariei deținută – din primăvara anului 1337 – de Ioan Asan în calitate de co-țar la Preslav²²³. În acea arie se găsea și moștenirea bunicii sale paterne, Kerana Petriței, ducesa Cărvunei, fidelă lui Benedict al XII-lea. Aceasta – tot la 1337, în vară – se pregătise să se *unească deplin*²²⁴. La acea vreme, Bizanțul avea mari dificultăți în a-și menține pozițiile politice (seculare și spirituale) din nord în fața tătarilor, a bulgarilor și a *valahilor*²²⁵.

Prin apropierea de Ludovic al Ungariei, Ioan Alexandru încercase și să diminueze influența *valahă* din țaratul său²²⁶. Până în toamna anului 1345 puterea *valahă* se consolidase însă substanțial pe ambele maluri ale Dunării, atât în pământurile Budei, cât și în cele ale Târnovoului, deținătoarele coroanelor care împărțiseră – pentru Papalitate – romanitatea *v(a)lahilor* în secolul al XIII-lea²²⁷. Tot până la acea vreme (1344-1345), Bulgaria și Serbia, mai ales, se concentraseră asupra expansiunii spre Bosfor, ceea ce nu făcea decât să înlesnească „manifestările” *valahe* de la linia Dunării de Jos²²⁸.

²²¹ Pentru ultimul, divorțul de la 1347 și încoronarea lui Dușan în 1346 vorbesc de la sine.

²²² Österreichische Nationalbibliothek, Wien (ÖNB), Codices, 2042, f. 1^r [copie nedată].

²²³ Datorită situării Păcuiului lui Soare la limita nordică a *hinterlandului* Preslavului, vezi P. Diaconu, „Despre localizarea Vicinei”, *Pontica* (Constanța), III (1971), pp. 275-295.

²²⁴ *Acta Benedicti PP. XII*, no. 19, pp. 38-39; Dujčev, „Неиздадено писмо”, pp. 205-210.

²²⁵ A se vedea datele, considerațiile și ezitățile lui Vitalien Laurent din studiile sale („La domination byzantine aux bouches du Danube à l'époque des premiers Paléologues” și „Le métropolitain Macaire et la prise de la ville par les Tartares”), publicate în *Revue Historique du Sud-Est Européen* (Bucarest), XXII (1945), pp. 199-223; XXIII (1946), pp. 225-232.

²²⁶ Concluzie impusă de coroborarea înțelegerii cu refuzul lui Alexandru de a-l recunoaște pe Ludovic drept suzeran și cu problemele răsăritene ale tânărului rege (1343-1344).

²²⁷ Ș. Papacostea, *Români în secolul al XIII-lea. Între Cruciata și Imperiul Mongol*, București, 1993, pp. 178-181. Vezi și Ș. Turcuș, *Sinodul de la Buda (1279)*, Cluj-Napoca, 2001, pp. 44-45.

²²⁸ Excepție făcea doar conflictuala frontieră ungaro-sârbă cu evidente reverberații *valahe*.

Urmașii lui Dečanski (și Milutin), Basarab (și Tihomir) și Șișman, Ștefan Dușan, Alexandru și Ioan Alexandru se lățeau între Buda și Bizanț²²⁹, Papalitatea se fălea cu victoriile cruciate asupra tătarilor și a *turcilor*. După mai bine de cinci decenii, ea avea un cap de pod major în Asia Mică: Smyrna²³⁰.

Dar, în iarna anului 1346-1347, Ioan Cantacuzino, susținut de *turci* și de isihastăii²³¹ coborâți de pe Athos (nominal sub patronaj sârb de la 1346)²³², a câștigat lupta pentru Bizanț și nu partida formal filo-*latină* a Paleologilor²³³. Până la 1390, toți adversarii bulgari, sârbi și *valahi* ai lui Cantacuzino, *împărații Ștefan, Alexandru și Alexandru*, au fost transformați la Athos în discipolii lui Grigore Sinaitul († noiembrie 1346)²³⁴, alături de Grigore Palamas († noiembrie 1359), părintele fondator al isihasmului victorios după 1347²³⁵. Anterior, după cum recunoștea Palamas, vocea sa (prizonierul Paleologilor) fusese viitorul patriarh, Philotheos Kokkinos (1353-1354, 1364-1376)²³⁶, cel care a deschis *grec* pe cursul Oltului rana *ungară* a Severinului (1370)²³⁷.

Deznodământul bizantin din februarie 1347 i-a luat prin surprindere pe Dușan, Ludovic și Alexandru *Basarab*. Ei aproape ajunseră la un acord tripartit, înlesnit și de negocierile dintre Ioan Alexandru și Veneția, dușmana lui Ludovic²³⁸. În toamnă, ciuma a cuprins Balcanii²³⁹. Dușan și familia sa s-

²²⁹ Aceasta ar fi imaginea „unitară” a grupului dunărean. Ea riscă să fie la fel de arbitrară – de dinainte de 1347 și divorțul bulgaro-*valah* – precum cea a „grupului de la Visegrád”. El a cunoscut numeroase conflicte după 1335, care au opus Boemia Poloniei și Ungariei.

²³⁰ A se vedea Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)* (=Memoirs of the American Philosophical Society, CXIV, CXXVII, CLXI, CLXII), I. *The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Philadelphia, PA, 1976, pp. 182-186; Lemerle, *L'émirat d'Aydin*, pp. 189-190.

²³¹ Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, pp. 203-205; Idem, *The Reluctant Emperor*, p. 78.

²³² Vezi, cu accent pe înțelegerile cu elita atonită, și Dušan Korać, „Mount Athos under the Rule of Stephen Dushan”, *Serbian Studies* (Chapel Hill, NC), VIII (1994), pp. 71-86.

²³³ Setton, *The Papacy and the Levant*, I, p. 213. El l-a și atras prompt în negocieri pe papă.

²³⁴ François Halkin, „Deux Vies de S. Maxime le Kausokalybe, ermite au Mont Athos (XIVe siècle)”, *Analecta Bollandiana* (Bruxelles), LIV (1936), pp. 38-112, la p. 90 (și nota 30).

²³⁵ Vezi în acest context Oskar Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des Églises et pour la défense de l'Empire d'Orient*, Warsaw, 1930, pp. 18-27, 50-56.

²³⁶ Vezi și Antonio Rigo, „Le Mont Athos entre le patriarche Jean XIV Calécas et Grégoire Palamas (1344-1346)”, în ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ. *Mélanges offerts à Mirjana Živojinović*, editori Dejan Dželebdžić, Bojan Miljković, I, Beograd, 2015, pp. 259-284, în special la pp. 282-283.

²³⁷ FHDR, IV. *Scriitori și acte bizantine, secolele IV-XV*, editori Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, N.-Ș. Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982, nos. XLV-11-13, pp. 204-211.

²³⁸ *Listine*, III, nos. 364-365, pp. 246-248. Tratatul dintre Veneția și Ioan Alexandru, datat la 1346-1347 (i.e. între înfrângerea lui Ludovic, aflat în conflict cu Alexandru Basarab, la Zadar de către venețieni și divorțul lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab*), a fost reconfir-

au refugiat la Athos²⁴⁰. Teodora *Basarab* a dispărut de pe tronul Bulgariei. În acea iarnă, evreica Sara, originară de pe Bosfor, i-a luat și locul și numele²⁴¹. În termen de un an *turcii* l-au răpus pe Ioan Asan²⁴². Între Dunăre și Pont s-a ridicat Dobrotici. Își câștigase faima în timpul războiului civil bizantin²⁴³.

În mai 1349, Ștefan Dușan avea toate motivele să fie trufaș. Dintre toți creștinii de la Velbujd scăpase cel mai bine din ultimii doi ani. Fiul lui Andronikos al III-lea, Ioan al V-lea Paleologul, era ostatecul lui Ioan al VI-lea Cantacuzino²⁴⁴. Separat de fiica lui *Basaraba Ivanko*, Ioan Alexandru, nepotul lui Mihail Șișman, *împărățea* peste o Bulgarie dezbinată²⁴⁵. Urmașul lui Basarab, Alexandru *Basarab* era prins între Ungaria, Serbia și Bulgaria²⁴⁶.

Avea să-și revină în mai puțin de șase ani, până la începutul lui 1355. Atunci, la mijlocul lunii februarie, Ludovic răsufla ușurat că avea *pace* cu Alexandru²⁴⁷. Istoria revirimentului *valah* a fost și o poveste a ciumei.

La 1349, ciuma a lovit Ungaria²⁴⁸. A răpus-o și pe prima soție a lui Ludovic, Margareta de Luxemburg până la începutul lunii septembrie. Lu-

mat de părți în 1352 (adică după căsătoria cu Sara-Teodora și nașterea lui Șișman). Gjuzelev („Les relations bulgare-venetiennes durant la première moitié du XIVe siècle”, *Etudes Historiques* (Sofia), IX (1979), pp. 39-76, la pp. 72-73) data primul acord între 1346 și 1347, iar Petkov (*The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 128, p. 235) la sfârșitul lui 1347. În ambele cazuri, negocierile pentru tratat au fost ulterioare negocierilor matrimoniale dintre Ludovic, Ștefan Dușan și Alexandru și au premers oficializarea divorțului lui Ioan Alexandru.

²³⁹ Pentru situația de la Constantinopol și din Balcani, a se vedea Marie-Hélène Congourdeau, „Pour une étude de la Peste noire à Byzance”, în *Eupsychia. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler* (=Byzantina Sorbonensia, XVI), editor Michel Balard, Paris 1998, pp. 149-163.

²⁴⁰ În acest vechi subiect, vezi și Mirjana Živojinović, „De nouveau sur le séjour de l'empereur Dušan à l'Athos”, *Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta*, XXI (1982), pp. 119-126.

²⁴¹ Originea ei constantinopolitană pare să fi fost neglijată în mod voit în istoriografie. Iar, mai mult, după *Orbini* (p. 470), Sara l-ar fi și omorât pe unul dintre fiii Teodorei *Basarab*.

²⁴² A se vedea mai sus discuția asupra datării inscripției funerare a lui Ioan Asan al IV-lea.

²⁴³ Pentru perspectiva bulgară asupra disputatului subiect: Georgi Atanasov, *Добруджанското деспотство: към политическата, църковната, стопанската и културната история на Добруджа през XIV век* [Despotatul Dobrogei: asupra istoriei politice, ecleziastice, economice și culturale a Dobrogei în secolul al XIV-lea], Veliko Târnovo, 2009, pp. 91-95.

²⁴⁴ Vezi – din această perspectivă – și Joseph Gill, „John VI Cantacuzenos and the Turks”, *Byzantina* (Thessaloniki), XIII (1985), 1, pp. 55-76; Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 325.

²⁴⁵ Situația bulgară la Božilov-Gjuzelev, *История на средновековна България*, pp. 578-581.

²⁴⁶ Vezi deja limitele considerațiilor lui Minea, „Despre politica externă”, pp. 353-354.

²⁴⁷ DRH, D, I, no. 38, p. 70. Anii 1350-1355 au fost la fel de importanți ca anii 1340-1345.

²⁴⁸ Încă de la începutul anului (vezi aici József Kovácsics, *Magyarország történeti demográfiaja, 896-1995* [Demografia istorică a Ungariei, 896-1995], Budapest, 1996, pp. 106-108).

dovic se refugiase deja în Transilvania (iulie) unde a rămas până în noiembrie²⁴⁹ (ceea ce arată de fapt că nici Țara Românească, nici viitoarea Moldovă nu au fost lovite de ciuma²⁵⁰ care a paralizat practic Ungaria²⁵¹). La Buda a rămas fratele lui Ludovic, Ștefan, nominal ducele Transilvaniei²⁵².

²⁴⁹ [...] *divina dispositione annuente epidemia seu casus mortalitatis in regno nostro cessavit et pro nunc incole eiusdem regni nostri, videlicet Transilvani nobis humiliter et devote supplicaverunt, ut ad eos causa visitationis accedere dignaremur. Quibus ipsorum preces tum propter visitationem predicti regni nostri, in quo a pluribus retro actis temporibus non extitimus, tum etiam quibusdam aliis rationalibus causis intervenientibus in hac parte non potuimus denegare [...]* (actul emis pe 11 iulie 1349 în Pokus, loco venationis nostre, a fost regestat ultima dată în *Erdélyi okmánytár. Codex diplomaticus Transsylvaniae*, III. 1340-1359, editori Zs. Jakó, Géza Hegyi, A.W. Kovács, Budapeșt, 2008 (EO), no. 515, p. 202). Pe 22 august 1349, Ludovic era la Alba Iulia, în a cărei vecinătate (la Vințul de Jos) se afla și pe 9 septembrie. A ajuns apoi – sigur pe 15-17 septembrie – la Bistrița. A mers în Secuime. Pe 24 septembrie era la Odorhei. S-a reîntors la Sebeș până pe 5 octombrie. S-a reasezat la Alba (EO, III, no. 520, p. 203; no. 523, p. 204; nos. 525-526, p. 205; nos. 528-530, pp. 206-207; nos. 532-535, pp. 207-208).

Acolo, pe 16 octombrie, l-a răsplătit pe Andrei Lackfi: [...] *Cum post coronationem nostram [1342] primo in Regnum Rascie [Serbia] exercitum movissemus, idem Dominicus dictus Machka [din Vésziprem] unacum magistro Andrea ex adversa acie pulsu lanceali evulsionem quattuor dentum suorum sustinentem viriliter dimicans, eundem magistrum Andream Dominum suum a necis periculo exemisse dignoscitur sua humanitate mediante. Ceterum in conficto quodam eiusdem magistri Andree ex Nostro missu contra sevissimam gentem Tartarorum [post 1342-1343], de eorum multitudine presumpmantium Nobis et Regno Nostro ac Christianitati tyrannice sepius insultantem habito, et in alio prelio eiusdem contra Rutenos [1344-1345] similiter ex Nostro mandato commisso, predictus Dominicus consuete fidelitatis virtute animatus, cum eodem magistro Andrea domino suo laudabiles exercerent famulatus, quod omnia dicto magistro Andrea percipimus edocente. Preterea cum Nos propria in persona ad ulciscendum acerbam mortem condam Domini Andree, Ierusalem et Sycilie Regis [1345], fratris Nostri carissimi laudande recordationis, et ad recuperandum et restaurandum dicta Regna Ierusalem et Sycilie, que per necem eiusdem fratris Nostri fuerant alienata, ad Partes Transmarinas accederemus [1347-1348], idem Dominicus dictus Machka de civitate Wespremiense cum paucissima gente egredientibus Nobis ibidem adherens et Nobiscum proficiscens, ense Nostre Maiestatis semper ad latus Nostrum, ex Nostra commissione tenens et conservans, inviolabili constantia obsequiosa meruit complacere, ubi pro fidelitate Nobis et Sacre Regie Corone observanda letaliter extitit vulneratus et proprii sanguinis sui effusione madidatus [...]* (MOL, DF 274724; EO, III, no. 533, p. 207). Nimic despre *valahi*.

Ludovic a plecat de la Alba Iulia la Deva în noiembrie (5-8). Regele revenit via Lipova la Buda la sfârșitul acelei luni (EO, III, nos. 544, 546, pp. 212-213; nos. 553-554, pp. 215-216; AO, XXXIII. 1349, editor F. Sebök, Budapeșt, 2015, no. 850, p. 418; no. 884, p. 433).

²⁵⁰ Altminteri, regele Ludovic nu ar fi venit tocmai în vecinătatea nesigură a celor două.

²⁵¹ Cu atât mai semnificativă apare astfel liniștea *valahă* de care regele a beneficiat atunci.

²⁵² Pe 5 noiembrie 1349, din Buda Ștefan se intitula *dux Transsilvanus ac dominus terre Scepsiensis [Zips] et de Sarus [Saros]* (MOL, DL 57326; regestat în AO, III, no. 545, p. 212).

La începutul lunii noiembrie, Venetia a luat în calcul chiar posibilitatea decesului lui Ludovic²⁵³. Cu toate acestea, nici Alexandru, nici Dușan (în pofida atitudinii sale belicoase din septembrie 1349, transmise prin privilegiul său pentru Raguză²⁵⁴) nu l-au atacat pe Ludovic. Mai mult, acesta a putut porni din nou împotriva Neapolelui în aprilie 1350, papa Clement al VI-lea refuzând să o detroneze pe Ioana, fosta soție a fratelui lui Ludovic, Andrei, asasinat „în ajunul” crizei *valahilor romani* din toamna anului 1345²⁵⁵.

Dușan a crezut aparent că se putea răsplăti pentru liniștea asigurată lui Ludovic în Bosnia²⁵⁶. Mai spre nord, singurul frate în viață al lui Ludovic, Ștefan, căsătorit până la urmă cu Margareta de Wittelsbach la 1349 (mariaj căruia Clement al VI-lea i se opusese la vremea disputelor papalo-ungare de la 1345) nu mai era duce al Transilvaniei (sigur nu figura ca atare în acordul halician al fraților Ludovic și Ștefan cu unchiul lor Cazimir al III-lea, din aprilie 1350)²⁵⁷. Ștefan Dușan s-a înșelat însă în privința regelui Ludovic.

Rămas în *Italia* până în octombrie 1350, Ludovic nu era dispus să cedeze, așa cum o făcuse la Neapole, de unde se retrăsese, datorită lipsei banilor și a opoziției populației, încercând doar *să-și salve fața* după informatul cronicar florentin Matteo Villani²⁵⁸. Chiar și așa, conflictul bosniac a fost tranșat în favoarea lui Ludovic. El a putut să plece apoi în vara lui 1351 în sprijinul lui Cazimir al III-lea al Poloniei, (re)atacat de lituanieni și tătari²⁵⁹.

Acasă, nobilii Regatului Ungariei au început însă să vocifereze împotriva ambițiosului monarh. Ludovic a trebuit să se întoarcă și să confirme

²⁵³ A se vedea Gusztáv Wenzel, *Magyar diplomacziái emlékek az Anjou-korból* [Monumente ale diplomației ungare din epoca angevină] (= *Monumenta Hungariae Historica*, IV, [1-3]), II. [1343-1364], Budapest, 1875 (ADE), no. 300, pp. 370-371; AO, XXXIII, no. 847, p. 417.

²⁵⁴ *Monumenta Serbica*, no. 127, pp. 146-148. A avut o atitudine identică și față de *Basarabi*.

²⁵⁵ Gy. Kristó, *Az Anjou-kor háborúi* [Războaiele epocii angevine], Budapest, 1988, p. 119.

²⁵⁶ Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 40-42, 53-54; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 188.

²⁵⁷ Lipót Óváry, *A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai* [Copiile documentare ale Secțiunii Istorie a Academiei Maghiare de Științe], I. *A Mohácsi vész elotti okiratok kivonatai* [Regestele de siguranță ale surselor de dinainte de Mohács], Budapest, 1890 (*Okiratok*), no. 53, pp. 46-47. Regele Ungariei stabilea prețul Haliciului (*Regnum Russiae*) pentru Cazimir (100 000 de florini de aur), în cazul decesului lui Ludovic și al lui Ștefan, *ducele Slavoniei* (greșit al Slovaciei [!] la Lipót Óváry), *Croației și al Dalmației*

²⁵⁸ Villani, cols. 104-105. Vezi și Nancy Goldstone, *The Lady Queen: The Notorious Reign of Joanna I, Queen of Naples, Jerusalem, and Sicily*, New York, 2009, pp. 169, 173-174. Datorită conflictului pentru Neapole, Villani a ajuns să cunoască realitățile (și zvonurile) ungare.

²⁵⁹ Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy*, pp. 147-149, 196-197; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 195. Este destul de posibil însă ca însuși Cazimir să fi provocat noul conflict.

Bula de Aur a lui Andrei al II-lea din 1222²⁶⁰. Cu un Dușan mai preocupat de iminentul nou război civil bizantin dintre Ioan al V-lea Paleologul și Ioan al VI-lea Cantacuzino (1352-1354)²⁶¹, Ludovic a pornit din nou în martie 1352 în ajutorul lui Cazimir, lipsit de copii, pe care fie el, fie Ștefan urmau să-l moștenească²⁶². În dreptul acestei noi campanii tătare a lui Ludovic, sub luna aprilie, amintitul Villani l-a introdus în istorie pe regele *Prosclaviei*²⁶³.

Intrat în conflict cu tătarii, acesta, *supus necredincios* al regelui Ungariei, i-a cerut ajutor lui Ludovic, suzeranul său de drept, care i l-a acordat²⁶⁴. Tătarilor s-au retras, evitând o confruntare decisivă. Nici cruciada proclamată de Clement al VI-lea în mai 1352, aparent imediat după aceste lupte, nu a avut efect²⁶⁵. În luna decembrie, papa a și murit. Drept succesor a fost ales ambițiosul Étienne Aubert, suveran pontif sub numele Inocențiu al VI-lea²⁶⁶.

Profitând de liniștea adusă dinspre sud de războiul civil bizantin care monopolizase atenția lui Dușan (el îl sprijinea pe Ioan al V-lea Paleologul), și a lui Ioan Alexandru, confruntat deja cu problema succesiunii sale, mai ales după ce *turcii*, aliații lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, l-au ucis și pe în-tâiul său născut, Mihail Asan al IV-lea (1352-1353)²⁶⁷, Ludovic s-a concentrat asupra regatului său de bază și a succesiunii sale. S-a căsătorit cu Elisabeta,

²⁶⁰ DRH, C, X, no. 86, pp. 89-98 (11 decembrie 1355); Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 205.

²⁶¹ Pentru datele disponibile încă din anii 1960: Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 43-51.

²⁶² Enikő Spekner, „Adalékok a Budavári István torony névadójának kérdéséhez” [Contribuții la studiul problemei Turnului Ștefan din Cetatea Budei], *Budapesti Régiségei* [Antichități Budapestane], XXXV (2002), pp. 403-425; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 197.

²⁶³ Villani, col. 155. Conform analizei profesorului Spinei (*Moldova*, p. 321; începând de la prima ediție a lucrării din 1982), care a evitat însă să se pronunțe (la fel ca mai târziu, în 2006, István Vásáry), regele *Prosclaviei* a fost identificat – în ordine alfabetică – cu Cazimir (Mykhailo Hrusevskij [Ucraina]) Dragoș, *descălecătorul* Moldovei (Ștefan Gorovei), Nicolae-Alexandru (Bogdan Petriceicu Hasdeu) Teodor Koriatović (Jakob Caro [Polonia]) sau un castelan de Braclav (Gheorghe I. Brătianu, urmându-l pe Nikolay Karamzin [Rusia])

²⁶⁴ Bálint Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria (1290-1403)*, Roma 1938, pp. 364-365.

²⁶⁵ Vezi aici și sursele disponibile încă din ediția *Hurmuzaki*, I-2, no. 16, p. 22; no. 18, p. 24.

²⁶⁶ A se vedea orientativ (fără surse de arhivă însă) Francesco Giunta, „Sulla politica orientale di Innocenzo VI”, în *Miscellanea in onore di Roberto Cessi*, I, Roma 1958, pp. 305-320.

²⁶⁷ Data decesului lui Mihail Asan al IV-lea, așezată apoi după model christic la vârsta de 33 de ani, este nesigură (vezi datele stânse de Andreev, *Иван Асен IV*, pp. 25-31). Cert este că la data finalizării cunoscutului tetraevangheliar al lui Ioan Alexandru în 6864 (1355-1356), acesta nu mai era în viață. Atât sfârșitul războiului civil bizantin cu victoria lui Ioan al V-lea asupra lui Ioan al VI-lea și a *turcilor* (decembrie 1354), cât și contractul matrimonial dintre noua familie a lui Ioan Alexandru și Ioan al V-lea (august 1355) ne împiedică să datăm moartea *turcă* a co-țarului Mihail Asan al IV-lea mai târziu de anul 1354.

fiica banului Ștefan al II-lea Kotromanić al Bosniei (iunie 1353). Lucrurile s-au complicat însă din nou (și) pentru Ludovic în iarna anului 1353-1354²⁶⁸.

Tot mai aproape de a-l întrona pe Ioan al V-lea, dar și tot mai neîncrezător în acesta, Dușan a intrat în negocieri cu Papalitatea²⁶⁹. Inocențiu al VI-lea a fost de-a dreptul entuziasmat de perspectiva câștigării *împăratului sârbilor și grecilor*, atât pentru Biserica Romei, cât și pentru cruciadă (în octombrie 1352, trupele lui Dușan fuseseră zdrobite de *turcii* lui Ioan al VI-lea Cantacuzino la Demotika)²⁷⁰. Deși ajunsese la un compromis cu ramura de Neapole a Angevinilor încă din vremea lui Clement al VI-lea și depindea de bunăvoința Papalității, Ludovic nu era dispus să cedeze în privința lui Dușan, care se profila – mai mult decât Alexandru *Basarab* la 1345 – drept alternativă romană și cruciată la puterea fiului lui Carol-Robert. A încercat să-și întărească poziția printr-o nouă campanie împotriva tătarilor (desfășurată în vara lui 1354 după cronică lui Matteo Villani, cel fascinat de tătari și de regele Ungariei, mai ales datorită „aventurilor” neapoletane ale acestuia)²⁷¹.

Pe la mijlocul lunii aprilie 1354, Ludovic a părăsit Buda, poruncile fiind emise – în numele său – eminate de către judele regal Nicolae Drugeth până la mijlocul verii²⁷². La sfârșitul lunii iunie, venit de la Zemplin (în Slovacia de astăzi)²⁷³, a ajuns la Belgrad²⁷⁴. El a rămas acolo cel puțin trei săptămâni²⁷⁵, revenind la sfârșitul lunii următoare la Székesfehérvár²⁷⁶.

A mai părăsit Buda și Visegrádul pentru a merge la Oradea să se întâlnească cu episcopul Futaki (10 octombrie)²⁷⁷. Pe acesta l-a răsplătit apoi

²⁶⁸ Gordon Mc Daniel, „The House of Anjou and Serbia”, în *Louis the Great, King of Hungary and Poland*, editori Steven B. Vardy, Géza Grosschmid, Leslie S. Domonkos, New York-Boulder, CO, 1986, pp. 191-200; O. Halecki [+ 1973], *Jadwiga of Anjou and the Rise of East-Central Europe*, New York-Boulder, CO, 1991, p. 40 (reținem și locurile de apariție).

²⁶⁹ A se vedea Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 53-54 (precum și notele de la p. 194).

²⁷⁰ Gregoras, III, p. 181; Cantacuzino, III, p. 264; Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 89-90.

²⁷¹ A se vedea Luca Mantelli, „Idea di crociata e «fattore tartaro» nelle pagine di Giovanni Villani”, în *I fiorentini alle crociate: guerre, pellegrinaggi e immaginario orientalistico a Firenze tra Medioevo ed età moderna*, editori Silvia Agnoletti, L. Mantelli, Firenze, 2013, pp. 170-196.

²⁷² Cu titlu de exemplu: AO, XXXVIII, nos. 268-269, p. 233 (8 mai); no. 318, p. 257 (9 iunie).

²⁷³ MOL, DL 4443 (12 iunie; „banalul act” a fost regest în AO, XXXVIII, no. 321, p. 259).

²⁷⁴ AO, XXXVIII, nos. 346-347, pp. 271-272. Ultimul document, tot din 30 iunie 1354, s-a păstrat și în original în Arhiva – secretă – a Orașului Kosice (copie în MOL, DF 269954).

²⁷⁵ MOL, DF 260630 (6 iulie; act din Arhiva Familiei Bánffy; în AO, XXXVIII, no. 357, p. 277); DL 77101 (16 iulie; act din Arhiva Familiei Zichy; în AO, XXVIII, no. 364, p. 280).

²⁷⁶ MOL, DL 70397 (28 iulie; transumpt din 5 iunie 1394; în AO, XXVIII, no. 370, p. 283).

²⁷⁷ MOL, DL 33726 (transumpt din 23 august 1383; regest în AO, XXVIII, no. 370, p. 283).

(pe 18 februarie 1355) pentru – „printre altele” – *pacea* cu Alexandru Basarab²⁷⁸. După sosirea la Oradea, Ludovic a „dispărut” din surse (nici măcar porunci în numele său nu au mai fost emise în maniera din primăvară-vară), reapărând sigur la Buda abia la începutul lunii decembrie 1354²⁷⁹.

Mențiunea din februarie 1355 a *păcii* dintre Ludovic și Alexandru a premers cu aproximativ o lună armistițiul dintre Ludovic și Dușan²⁸⁰ și cu trei (re-) apariția *valahilor* drept membri ai „parlamentului” Transilvaniei (mai 1355)²⁸¹. Nu este singura corelație *valahă* – și chiar transilvană – între acțiunile rivalilor ungari și sârbi în acei ani 1350. Atunci, tot în februarie 1355, se reactivase și Carol al IV-lea de Luxemburg, „asociatul pontifical” al *valahilor romani* (1345) și viitorul protector al ducelui *Lațcu* al Moldovei și al *națiunii Vlahiei* (1370-1372)²⁸². Aflat în drum spre încoronarea sa imperială de la Roma (din aprilie), Carol i-a scris pe 19 februarie (la o zi după ce Ludovic răsuflase ușurat că avea *pace* cu Alexandru) lui Ștefan Dușan, *fratele său drag*. I-a reamintit originile lor *slave* comune, i-a promis medierea sa în conflictul lui Dușan cu Ludovic și sprijinul său împotriva Bizanțului²⁸³.

Sub iunie 1354, Matteo Villani a înregistrat la Florența noua confruntare între tătari și Ludovic, susținut de *oamenii săi*, regele Poloniei și regele *Prosclaviei*²⁸⁴. Ea s-a încheiat tot cu o „remiză” precum precedenta luptă de la 1352, o „remiză” oficială de această dată²⁸⁵. Războiul poate să fi avut loc – dacă se admite prezența personală a lui Ludovic (precum în cronică) – nu-

²⁷⁸ MOL, DF 279050 (editat în DRH, D, I, no. 38, pp. 70-72; vezi și EO, III, no. 777, p. 283).

²⁷⁹ MOL, DF 238743 (8 decembrie 1354; act regestat în AO, XXXVIII, no. 508, p. 360).

²⁸⁰ Pentru principalele repere documentare: *Listine*, III, no. 411, p. 272; no. 413, p. 273.

²⁸¹ [...] *universis Prelatis, Baronibus, Nobilibus, Siculis, Saxonibus, Olachis* [...] (MOL, DL 28733 (26 mai-1 iunie 1355, Turda-Cluj; document tradus în DRH, C, X, no. 295, pp. 325-327).

²⁸² Vezi în acest sens informațiile din ASV (Reg. Vat și Aven.) discutate deja în A.III.1-2.

²⁸³ Mesaj editat deja de către Johann Wilhelm Hoffmanns, *Sammlung ungedruckter und zu den Geschichten, auch Staats-, Lehn- und andern Rechten des Heil. Römischen Reichs gehöriger Nachrichten, Documenten und Urkunden*, II, Halle, 1737 (*Sammlung*), no. 175, pp. 185-187.

²⁸⁴ La 1352, regele *Prosclaviei* era *infidel*, deși supus regelui Ungariei. La 1354, alături de Căzimir, era *omul* lui Ludovic. Nu mai trecea drept *infidel* (Villani, col. 155, 237). „Șirul” *infedele*, *avvegna che suddito*, des invocat în sprijinul *ortodoxiei Prosclaviei* (începând de la Hasdeu) nu avea conotații confesionale, nu la Florența, după ciocnirile dintre *guelfi* și *ghibellini*, dintre – la origini – susținătorii papei și cei ai împăratului Germaniei. Cuvintele politice din cronică însemnau *vasal*, *dar necredincios* (Gene A. Brucker, „The Ghibeline Trial of Matteo Villani (1362)”, *Medievalia et Humanistica* (Lanham, MD), XIII (1960), pp. 48-55).

²⁸⁵ Villani, col. 237; I. Vásáry, „Nagy Lajos tatár hadjáratai” [Campaniile tătărești ale lui Ludovic *cel Mare*], *Studia Caroliensia* (Budapest), V (2006), 3-4, pp. 17-30, aici la pp. 25-26.

mai în perioada premergătoare conflictului său cu Dușan (iunie-iulie), când sigur trupele lui Cazimir al III-lea au acționat împotriva tătarilor²⁸⁶. În mod cert, până la moartea hanului Janibeg (decembrie 1357), Ludovic de Anjou nu a mai pornit în cruciadă împotriva tătarilor sau aceștia împotriva sa²⁸⁷.

Reținem ca urmare, suprapunerea cronologică la Villani a celor două războaie ale lui Ludovic de la 1354, cel – plauzibil – cu tătarii lui Janibeg și cel – sigur – cu sârbii lui Dușan²⁸⁸. Suprapunerea accentuează *Proslavia*.

Sclavia era termenul folosit pentru Serbia²⁸⁹. *Proslavia*, adică „partea din spatele Serbiei” poate fi așezată astfel la nordul Dunării și – în chip limpede – doar în vecinătatea imediată a imperiului lui Dușan²⁹⁰. *Proslavia* era veriga – după cum rezultă din înseși notele lui Matteo Villani (1352, 1354) – dintre Ungaria, Serbia și Hoarda de Aur principalele structuri statale „din Răsărit” de interes pentru negustorii Florenței și ai florinului ungar²⁹¹.

Alexandru *Basarab* se regăsea în toate compromisurile lui Ludovic, cu tătarii (mai-iunie 1354), cu *valahii* (februarie)²⁹² și sârbii (martie-mai 1355)²⁹³. *Status-quo*ul nu a rezistat însă. În august 1355 a fost încheiată alianța matrimonială dintre noua familie a lui Ioan Alexandru și a lui Ioan al V-lea, întronat în bună măsură datorită forței lui Ștefan Dușan în decembrie 1354²⁹⁴.

²⁸⁶ Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy*, p. 155; Vásáry, „Nagy Lajos tatár hadjáratai”, p. 27.

²⁸⁷ Este mai vechiul argument (încă de la Bálint Hóman), folosit ultima dată de către István Vásáry pentru acceptarea mărturiei lui Villani asupra evenimentelor din anul 1354.

²⁸⁸ Ea a trecut neremarcată atât în „tabăra maghiară”, cât și în „cea română”, ceea ce evidențiază tezismul pozițiilor susținute (recent „de la” Vásáry „la” Cazacu-Mureșan).

²⁸⁹ Amintim aici: 1. Celebrele cuvinte bizantine de la Buda ale lui Ioan al V-lea Paleologul și ale suitei sale (1366). După împărat, [...] *bene facit rex baptizare istos Sclavos, quia nec Grecam, nec Romanam formam <fidei>sequuntur* [...]. Călugării athoniți l-au completat: [...] *isti non sunt sacerdotes, sed canes, nec vere baptizant* [...] (Dyonisius Lasić, „Fr. Bartholomaei de Alverna, Vicarii Bosnae 1367-1407, quaedam scripta hucusque inedita”, *Archivum Franciscanum Historicum* (Roma), LV (1962), pp. 59-81, la pp. 74-75). 2. Notița raguzină folosită pentru datarea căsătoriei lui Uroș cu *Ancha* după oficializarea Mitropoliei *Ungrovalahiei* (1359): Pe 30 iulie 1360, Raguză a hotărât [...] *de mittendo ambaxiatam domino imperatori Sclavorum ad gaudendum de nuptiis eius, pro confirmatione pacis, et pro bono mercatorum* [...] (*Monumenta Ragusina*, II. 1347-1352, 1356-1360, editor F. Rački, Zagreb, 1882, p. 293).

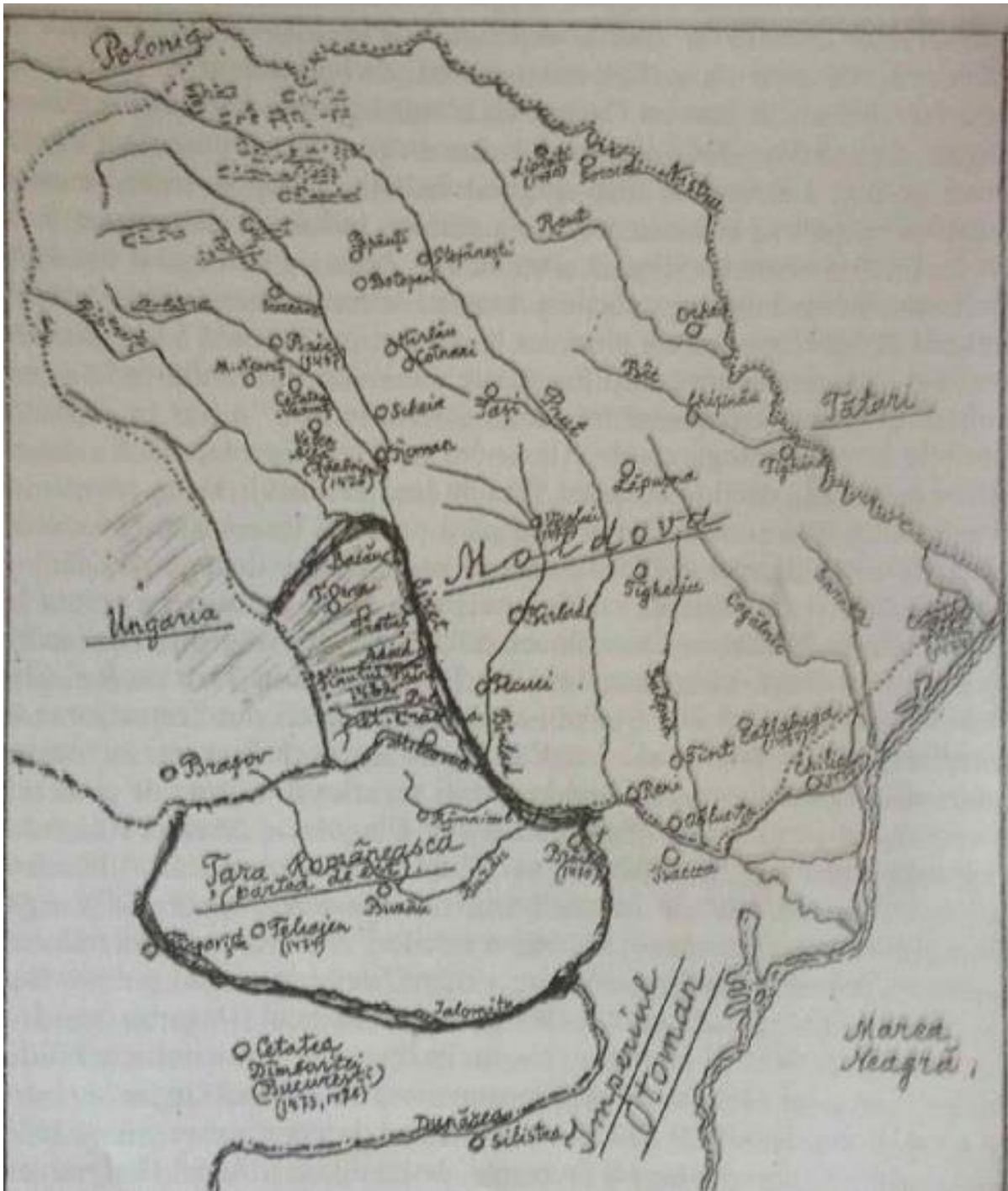
²⁹⁰ Ceea ce de fapt ne readuce la problema tezismelor „taberelor” care au discutat sursa.

²⁹¹ Vezi astfel aici și studiile strânse în *Italy and Hungary: Humanism and Art in the Early Renaissance*, editori Péter Farbaký, Louis A. Waldman, Florence, 2011 [la Villa I Tatti].

²⁹² Reafirmarea de către rege a *păcii* făcute de Futaki exprima tocmai acest compromis.

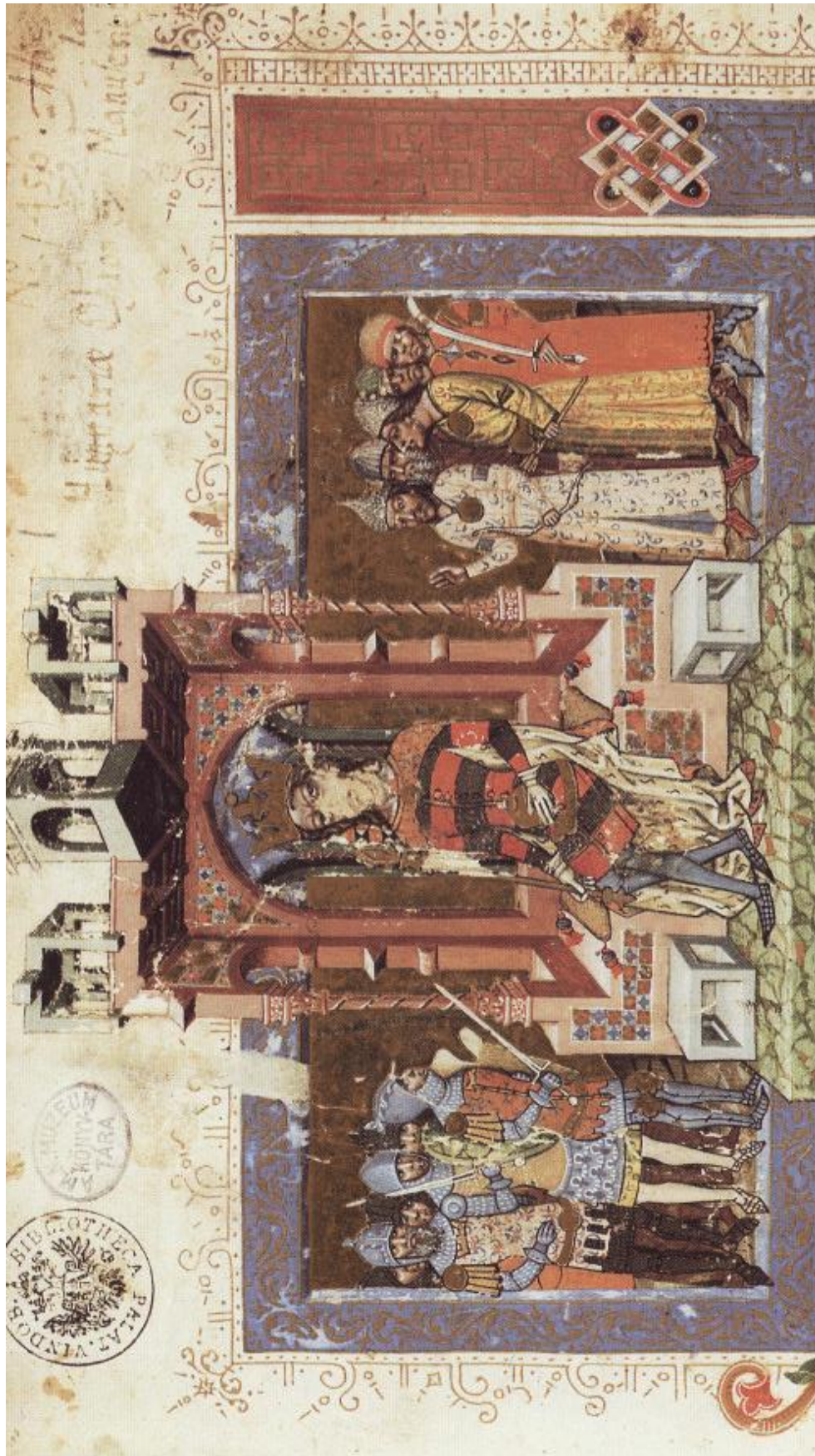
²⁹³ Amintim reluarea atacului din 1349 în noua „ediție” a *Zakonikului* din aprilie 1354. Indică „nedezicirea” lui Alexandru de Ludovic, sigur nu pentru a veni în sprijinul lui Dușan.

²⁹⁴ De unde și ezitățile interpretative ale lui Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 53-58.

13. Țara de Jos a Moldovei

În contextul emergenței tătaro-ungare a *Prosclaviei* (1352-1354) în vremea noilor lupte pentru teritoriul Moldovei, harta realizată de profesorul Papacostea în urmă cu șase ani („Moldova: desăvârșirea unui stat, Țara de Sus și Țara de Jos”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXIX (2011), pp. 9-25, la p. 24), înainte ca *principele Dominic* al secuilor și *Comitatul de Borkoth* să devină – oficial – realități medievale cunoscute, poate fi utilă. Ea se apropie de spiritul regalității ungare angevine, *cruciat*, dar și *oriental*, pe care în acei ani 1350, Ludovic încerca să-l transmită prin cunoscuta sa imagine din *Cronica pictată*. Era spiritul de la vremea oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei* și al rebeliunii *moldave* (1359).

14. Ludovic I și supușii săi *cruciați și orientali* pe „pagina de titlu” a *Cronicii pictate de la Viena*

Plecat împotriva fostului său protejat, Dușan a murit pe 20 decembrie 1355²⁹⁵. Deși scăpase de un adversar periculos, mortal pentru aliatul său Ioan al V-lea, Ludovic nu s-a grăbit să exploateze vidul de putere creat de dispariția lui Dușan, sigur nu în vecinătatea sa imediată²⁹⁶. Ținta sa era mai îndepărtată. Era Veneția, în fața căreia pierduse Dalmația în vremea *feloniei* lui Alexandru și al cărei cetățean și nobil fusese Dușan și rămăsese Uroș²⁹⁷.

Abia în aprilie 1356, Ludovic a venit la Zagreb²⁹⁸. A rămas în Slavonia, la granița cu Serbia. Controla mișcările lui Uroș²⁹⁹. La începutul lunii iunie, a pornit spre Vidinul lui Strațimir, fiul rebel al lui Ioan Alexandru, unicul băiat în viață al Teodorei *Basarab* și protejatul lui Dușan (după pomelnicul de la Poganovo)³⁰⁰. De acolo, Ludovic s-a întors spre vest. Peste o lună, el era la

²⁹⁵ Datorită scrisorii *slave* anti-bizantine a lui Carol al IV-lea din februarie 1355 (*Sammlung*, no. 175, pp. 185-197; reeditat în *Collectarius perpetuarum formarum Iohannis de Gylnhusen*, editor Hans Kaiser, Strassburg, 1898, no. 179, pp. 167-169; cf. deja Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 54, 187, nota 74), mărturia lui *Luccari* (p. 61) trebuie acceptată: [...] *Nel 1356 [de fapt în 1355], Stefano Imperadore di Seruia intimò guerra a Constantinopoli; et con ottantacinque mila persone esperte in guerra prese la volta di Romania. Maconie sono incerte le speranze de gli huomini, giunto al ignobil villa di Diapoli [Devoll] in Tracia s'amalò di febre, la quale il di 18 Dicembre [pe 20 de fapt], ch'i Seruiani domandono Prosienez, lo fece morte [...]*.

²⁹⁶ Vezi aici și datele strânse de Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 224-228, 232-235.

²⁹⁷ Dușan a primit cetățenia pe 11 iunie 1340 (cunoscutele acte sunt acum disponibile la http://www.civesveneciarum.net/sfoglia.php?tipo=sfoglia&lingua=ita&titolo=data_del_privilegio&pag=18) și a fost făcut membru al *Maggior Consiglio*, primind și bula de aur. Cetățenia a fost apoi extinsă asupra soției sale, Elena, și a fiului lor Uroș pe 23 mai 1350.

²⁹⁸ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae*, XII. 1351-1359, editor Tade Smičiklas, Zagreb, 1914 (CDRCDS), no. 255, pp. 340-341 (și în AO, XL, no. 200, p. 156).

²⁹⁹ Reamintim că domnia lui Uroș a fost contestată pe plan intern de la bun început.

³⁰⁰ György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, IX-2, Buda, 1833 (*Fejér*), no. 237, pp. 492-493 (10 iunie; cf. Papacostea, „Orientări și reorientări”, p. 14, nota 14). Pe 4 iunie, Ludovic a emis un document din Zagreb, la fel ca pe 14 aprilie, 2, 8 și 25 mai, în arhiva capitlului din Zagreb păstrându-se și actele sale din 12 și 21 mai și 11 iunie, dar fără loc de emitere (CDRCDS, XII, no. 255, p. 341; no. 257, p. 343; no. 260, p. 346; no. 262, p. 349; nos. 266-269, pp. 355-360). Între timp, cancelaria de la Viségrad continua să dea porunci în numele său (*Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo*, III. 1356-1376, editori Imre Nagy, Iván Nagy, Dezső Véghely, Pest, 1874, no. 74, p. 115; *Anjoukori Okmányár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*, VI. 1353-1357, editor I. Nagy, Budapest, 1891, no. 292, p. 455; no. 303, p. 485). Activitatea cancelariilor nu depindea de prezența monarhului, plecat adesea prin regat. Foarte probabil (Vidinul era o locație „exotică”, iar falsificatorii erau atenți la aceste detalii), parte din actele de la Zagreb au fost emise – la fel precum cele de la Visegrád – în numele lui Ludovic în absența acestuia. De la Zagreb la Vidin erau spre 700 km. Nu puteau fi parcurși – nici fără oaste –

Treviso. Ataca direct Venetia³⁰¹. După experiența precedentei confruntări cu republica (1346-1347)³⁰², prin demonstrația de forță de la Vidin, regele Ungariei urmărise să-și asigure spatele pe durata campaniei venețiene³⁰³.

Revenit apoi în regat la sfârșitul verii³⁰⁴, a rămas în Ungaria propriu-zisă pe durata întregii toamne, deși ar fi trebuit să stea în *Italia*. Papa, care îi cerea să facă pace cu Venetia, îl numise *căpitan* și *stegar* papal contra nobililor *italieni* răsculați. Ludovic de Anjou i-a delegat sarcina lui Nicolae Lackfi³⁰⁵.

În paralel, voievodul Andrei Lackfi, numit în funcție imediat înaintea plecării lui Ludovic în Slavonia în primăvară (Lackfi l-a înlocuit pe Nicolae Kont avansat palatin al Ungariei)³⁰⁶, a convocat congregațiile Transilvaniei. Ele s-au întrunit spre mijlocul lunii noiembrie la Turda (10-19 noiembrie)³⁰⁷. În acea perioadă, Ludovic iarăși a „dispărut” (sigur din documente), poruncile fiind emise de la Visegrád în numele său de către judele regal, Nicolae Zech³⁰⁸. Fiul lui Carol-Robert a reapărut la Buda și Visegrád (23-29 noiembrie) – abia – după încheierea lucrărilor „parlamentului” Transilvaniei³⁰⁹.

La acea congregație de la Turda nu s-au mai folosit denumițiile etnice precum în urmă cu un an (nobilii *unguri*, sașii, secuii și *valahii*), ci o formulă generică, plină de înțelesuri statale însă: *universitatea nobililor și a oamenilor de orice stare și seamă din părțile transilvane* <ale Regatului Ungariei> ([...]

în numai 6 zile (4-10 iunie). Pe 4 iulie, Ludovic era deja la Conegliano (lângă Treviso), la vreo 350 km distanță de Zagreb, în campanie contra Venetiei (*Okiratok*, I, no. 62, p. 48).

³⁰¹ *Okiratok*, I, no. 62, p. 48; AO, XL, no. 433, p. 275; no. 440, p. 278; nos. 443-444, p. 280.

³⁰² Nu avea nevoie la acea vreme de o acțiune la Severin, banii ungari de Severin fiind atestați practic neîntrerupt acolo timp de aproape 20 de ani, până – tocmai – la 1359, când au dispărut pentru măcar 15 ani (vezi Engel, *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*).

³⁰³ Interesant este și că distanța în timp dintre apariția lui Ludovic la Vidin (1356) și revenirea lui Strațimir la Vidin (1369) coincide practic cu cei 12 ani de captivitate ungară dați lui Strațimir de Mauro *Orbini* (p. 471). După acesta, Vidinul fusese cucerit, iar Strațimir luat prizonier, cândva după campania regală ungară din Bosnia din 1351 (1363 de fapt).

³⁰⁴ AO, XL, no. 512, p. 308; no. 518, p. 310; no. 523, p. 312 (acte din 1, 12 și 17 septembrie).

³⁰⁵ A se vedea aici și Norman Housley, „King Louis the Great of Hungary and the Crusades, 1342-1382”, *Slavonic and East European Review*, LXII (1984), pp. 192-208, la p. 197.

³⁰⁶ Vezi documentele citate de Kovács, „Voievozii Transilvaniei”, pp. 57-58, 60 (nota 151). A fost de fapt un „schimb” între familii. Cât timp Nicolae a fost voievod (1351-1356), fratele său, Lökös, a îndeplinit dregătoria de comite al secuilor (sigur între 1352 și 1355).

³⁰⁷ Documentele sunt în DRH, C, XI, nos. 45-49, pp. 41-50; EO, III, nos. 862-865, pp. 212-213; AO, XL, nos. 599-601, pp. 354-355; no. 604, p. 357; no. 609, p. 360; no. 616, p. 366.

³⁰⁸ A se vedea de exemplu actele din AO, XL, nos. 610-611, pp. 360-362 (17 noiembrie).

³⁰⁹ CDRCDs, XII, no. 251, p. 309; AO, XL, no. 620, pp. 368; no. 626, p. 372; no. 631, p. 373.

*universitati nobilium et cuiusvis status et condicionis hominibus partis Transilvaniae [...]*³¹⁰. În vara lui 1357, când – după cum specifică capitlul din Oradea episcopului Demetrie Futaki, congregațiile transilvane au fost ținute în trei locuri, Turda, Odorheiu Secuiesc și Sibiu (câte o locație pentru fiecare *națiune*, mai puțin una) s-a revenit la formulările etnice de la 1355, dar fără *valahi* ([...] *omnibus Nobilibus, Siculis et Saxonibus aliisque hominibus [...], valahii* fiind – eventual – acei *alți oameni*)³¹¹. Tot în acel an 1357, Ludovic I s-a impus împotriva Veneției, republica fiind obligată să ceară pacea (încheiată în februarie 1358) care a deschis calea angevină spre Gurile Dunării din cunoscutul privilegiu regal „brăilean și buzoian” pentru Brașov (iunie 1358)³¹².

Privit prin prisma acțiunilor și a deciziilor regelui Ludovic și ale voievodului Andrei Lackfi care – la 1356 – a lovit simultan – oficial feudal în ambele cazuri – în interesele Bisericii de rit *latin* din Transilvania și ale cnezilor *valahi* din Hațeg³¹³, anul ungar 1356 a configurat în sud (în Serbia, Bulgaria și la Veneția) și în nord (în Transilvania), coordonatele evoluției politice a Țării Românești dintre marile repere 1359 (anul oficializării Mitropoliei *Ungrovalahiei*³¹⁴, al înăbușirii revoltei anti-angevine din Moldova³¹⁵, și de asemenea al cedării Severinului de către Buda lui Nicolae-Alexandru³¹⁶) și 1366 (anul „prigoanei” *valahilor* din Transilvania și Banat și a sârbilor³¹⁷, dar și al acordului transilvan dintre Ludovic de Anjou și Vladislav *Vlaicu*³¹⁸ și al eșecului *moldav* al regelui³¹⁹). În acei ani, relațiile dintre Buda și Constantinopol și chiar Avignon au părut mai strânse decât niciodată³²⁰.

³¹⁰ Document editat și tradus ultima dată în limba română în DRH, C, XI, no. 47, pp. 46-47.

³¹¹ Vezi DRH, C, XI, no. 158, pp. 148-150; EO, III, no. 934, p. 331 (act din 20 iunie 1357). Forța absenței *valahilor* sporește datorită conflictului feudal dintre Episcopia Transilvaniei și Andrei Lackfi, cercetat – în favoarea primei părți – de către Episcopia Oradiei, în vreme ce voievodul comitea alte abuzuri, chiar împotriva cnezilor *valahi* din Hațeg. Aparent, prezența *națiunii valahilor* nu mai putea fi susținută în „parlamentul” Transilvaniei.

³¹² DRH, D, I, no. 39, p. 72. Publicat deja de Fejér și reeditat în *Urkundenbuch* și *Hurmuzaki*.

³¹³ Vezi cunoscutele izvoare citate de Maria Holban, „Deposedări și judecăți în Hațeg în vremea Angevinilor”, *Studii. Revistă de Istorie*, XIII (1960), 5, pp. 147-163, la pp. 148-151.

³¹⁴ FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 196-203. Acte publicate și în seria *Hurmuzaki* (în XIV-1).

³¹⁵ DRH, D, I, no. 41, pp. 75-77. Document cunoscut și el în România de dinainte de 1920.

³¹⁶ Engel, *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*; Idem, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 192.

³¹⁷ Celebrul act a fost reeditat și în DRH, C, XIII. 1366-1370, editori I. Dani, K.G. Gündisch, V. Pervain, A. Răduțiu, A.A. Rusu, Susana Andea, București, 1994, no. 92, pp. 159-165.

³¹⁸ Neglijatele (cel puțin „disjunsele”) izvoare sunt și în DRH, D, I, nos. 44-45, pp. 83-85.

³¹⁹ În raport cu ofensiva plănuită la începutul anului 1365 (DRH, D, I, no. 43, pp. 80-83).

³²⁰ Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, p. 61; Setton, *The Papacy and Levant*, I, p. 235.

În acea vreme, deschisă de iarna lui 1355-1356, nu la mult timp după, s-ar putea să fi murit *AL WA* din Mormântul 10 *de pe Argeș*³²¹. După toate aparențele, adică după toate acțiunile regale ungare din anii 1356 (mai ales) și 1357, Ludovic de Anjou nu fusese singurul care încercase să exploateze dispariția *sârbului* Dușan din zona de întrepătrundere a riturilor *creștine*.

Între compromisul dintre Ludovic cu tătarii și acordurile sale cu Alexandru (reîntărit sigur cel puțin, datorită exprimării regelui din februarie 1355) și Dușan se mai petrecuse ceva (mai/ iunie 1354-martie/ aprilie 1355)³²². Pe 9 august 1354, murise Ștefan, singurul frate al lui Ludovic rămas în viață³²³. Tatăl unui băiețel, Ioan, născut cu puțin înaintea decesului părintelui său, Ștefan era moștenitorul prezumtiv al lui Ludovic, lipsit în continuare de copii³²⁴. În mai puțin de un an, dispariției lui Ștefan, nominal *duce al Transilvaniei și Slavoniei* (alternativ, dar și împreună³²⁵), i-au urmat reafirmarea *păcii* lui Ludovic de Anjou cu Alexandru (februarie 1355) și reapariția – practic singulară – a *valahilor* în cadrul „parlamentului” Transilvaniei (mai 1355)³²⁶.

Ultimul fiu în viață al Elisabetei Piaș și al lui Carol-Robert de Anjou a cedat pe toată linia. Aceasta nu avea să se mai repete³²⁷. Situația a început să se schimbe chiar din anul 1356 al pomenirii de șapte ani a lui Ioan Asan al IV-lea, soțul *nepoatei marelui voievod*, cel căzut în luptă cu *turcii* Bizanțului în anul în care se împliniseră șapte ani de la dispariția regelui Carol-Robert.

³²¹ În august 1359 *Alexandru Basarab* nu mai era numit *voievodul nostru* de către Ludovic (DRH, D, I, no. 40, p. 73). *AL WA* murise *latin* la vreo 40 de ani (vezi analiza antropologică în A.I.1). Iar din mai 1359 exista sigur Mitropolia *Ungrovlahiei* și domnea un *Alexandru*.

³²² Principalele repere: *Listine*, III, no. 413, p. 273; DRH, D, I, no. 38, p. 71; *Villani*, col. 237.

³²³ Spekner, „*Adalékok*”, p. 409 (notele 42-43). Aparent la sfârșitul lui 1351, deși în act se intitula doar duce de Zips și Saros (nici măcar de Slavonia), Ștefan folosea sigiliul (vechi) de duce al Transilvaniei (*† S[igillum] Domini Stephani [De]i Gracia Ducis Transsilvani*). A fost însă un „accident”. După ce a părăsit Buda la sfârșitul lui 1352 (după o ședere acolo aproape neîntreruptă de la 1347 și mai ales de la 1349), el stabilindu-se la Zagreb până la moarte, Ștefan a fost pentru Ludovic – precum în aprilie 1353 – *dux totius Sclavonie, Croatiae seu Dalmatie* (ADE, II, no. 351, pp. 438-439). Transilvania nu i-a mai aparținut lui Ștefan.

³²⁴ La cererea lui Ludovic și moștenitorul său și al lui Cazimir din 1355 (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 197). A murit însă în 1360. Sora sa, Elisabeta (1352-1380), a fost căsătorită – abia și imediat după nașterea Caterinei, prima fată a lui Ludovic și a Elisabetei Kotromanić, cu Filip de Taranto (1370). Inițial se discutase nunta ei cu Jobst al Moraviei.

³²⁵ A se vedea astfel izvoarele studiate de Éva B. Halász, „Anjou István hercegsége (1332-1354)” [Ducatul lui Ștefan de Anjou (1332-1354)], *Fons* (Budapest), XII (2005), 1, pp. 29-69.

³²⁶ Izvoare editate ultima oară în DRH, C, X, no. 295, pp. 325-327; D, I, no. 42, pp. 70-72.

³²⁷ După cum o arată limitele în care Ludovic a izbutit să-l păstreze totuși apoi pe *Vlaicu*.

4. Pe atunci necredincios

O dată cu divorțul lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab* (1347-1348), cu moartea lui Ioan Asan al IV-lea și cu *Zakonik*ul lui Dușan (1349), tripla alianță Serbia-Bulgaria-*Vlahia* de la 1331-1332 a aparținut trecutului. Alianța fusese aproape să se prăbușească la 1335. Belaur rezista la Vidin. Carol recuperase Severinul³²⁸. Lipsit de urmași și nevoit să caute sprijin în Apus unde se cerea deja o cruciadă anti-sârbă datorită atacurilor regelui Serbiei de la Dunăre și mai ales din Albania³²⁹, Dușan vroia să divorțeze de Elena. După ce reușise să-l oprească, încheind pace cu el în august 1334, Bizanțul forța acum împotriva lui Dușan³³⁰. Miza pe fratele său vitreg, porfirogenețul Simion Uroș în vârstă de vreo zece ani, fiul ultimei soții – din 1324 – a lui Dečanski, Maria Paleologhina³³¹. Ioan Alexandru nu-l sprijinea pe Dușan și datorită alianței matrimoniale bulgaro-bizantine perfectate în anul 1332³³².

³²⁸ Era tocmai realitatea pe care Maria Holban („Contribuții la studiul raporturilor”, pp. 327-328) a căutat să o ascundă prin savante considerații și analize de detaliu. Nu este exclus ca în cazul ei atitudinea să fi avut și motivații personale, tatăl Mariei Holban, fiind guvernatorul Budapestei în 1919 (A. Pippidi, „Maria Holban și studiile de istorie a Occidentului European”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XIX (2001), pp. 377-384, la p. 383).

³²⁹ [Guillaume Adam/ Brocardus,] *Directorium ad Passagium Faciendum per Phillippum regem Franciae in terram santam anno 1332* (Bibliothèque Nationale de France, Paris, Ms. Lat. 5990, ff. 34^r-55^v; editat de Charles Kohler în *Recueil des historiens des croisades. Documents arméniens*, II. *Documents latins et français relatifs à l'Arménie*, Paris, 1906, pp. 365-517); Ch. Kohler, „Documents relatifs à Guillaume Adam, archevêque de Sultanieh, puis d'Antivari, et a son entourage (1318-1346)”, *Revue de l'Orient Latin* (Paris), X (1903-1904), pp. 16-56; Evelyne Patlagean, „La conquête de l'empire grec dans un projet de croisade adressé à Philippe VI de Valois en 1332”, în *Studi sulle società e le cultura del Medioevo per Girolamo Arnaldi*, editori Ludovico Gatto, Paola Supino Martino, II, Firenze, 2002, pp. 455-469.

³³⁰ Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 373-375. Dependența de scrierile lui Gregoras și Cantacuzino este considerabilă, ceea ce reduce sensibil cuprinderea și exactitatea considerațiilor istoriografice. Din acest motiv nu putem decât să ne alăturăm lui Jireček și îndoielilor sale privind veridicitatea informațiilor lui Cantacuzino care susținea că, datorită trupelor trimise de Andronikos al III-lea în sprijinul lui Dușan, Carol s-a retras la 1335.

³³¹ După *Gregoras* (I, p. 457), urmat de *Orbini* (p. 259), Dușan s-ar fi ridicat împotriva tatălui său de teamă că acesta i-ar putea lăsa domnia lui Simion, deși Dușan era *rege tânăr*.

³³² Alte considerații sunt greu de făcut câtă vreme data și circumstanțele în care fratele lui Ioan Alexandru și al Elenei, Ioan Asan, a ajuns la curtea lui Dușan. Lui Ioan Asan i-au fost atribuite ambiții mai mari, manifestate aparent – în manieră bizantină, sârbă ori bulgară – în relația cu Egiptul Mameluc, bucuros să satisfacă diplomatic orgoliile partenerilor săi *creștini* (Maurice Godefroy-Demombynes, „Une ambassade serbo-bulgare au Caire”, în *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga par ses amis de la France et des pays de langue*

Cruciada se strângea la linia Dunării de la mijlocul anului 1331. *Turcii* se înstăpâneau în Asia Mică. Din acel an, țineau atât Niceea, cât și Smyrna. Veneția își vedea periclitat comerțul mediteranean. Cerea cruciada împotriva lor³³³. Bizanțul și Serbia erau considerate două focare de infecție. *Schismaticii* puteau fi salvați³³⁴, nu și urmașul patricid al *bastardului* Dečanski și *escrocii* din familia uzurpatorului Mihail al VIII-lea Paleologul³³⁵. Singurul care putea extirpa aceste anomalii era Filip al VI-lea al Franței. El era socotit urmașul de drept al regilor Serbiei și al împăraților de la Constantinopol³³⁶.

În iarna lui 1331-1332, păreau să se întoarcă, dar împotriva „riveranilor” de rit *grec* de la Dunăre, vremurile în care Milutin, bunicul lui Dușan, dorise să-și căsătorească fata sa și a Elisabetei a Ungariei (*Zorica*) cu Carol al II-lea, fiul lui Carol de Valois, tatăl lui Filip al VI-lea³³⁷. Sprijinit de Ladislau Kan al Transilvaniei, Carol, înrudit cu Milutin prin mama acestuia, Elena (*de Anjou* sau *de Franța* în sursele vremii), plănuise să cucerească Bizanțul la 1307³³⁸.

În noiembrie 1331, Filip al VI-lea, băiatul lui Carol de Valois și al Margaretei de Anjou, fiica lui Carol al II-lea de Neapole și a Mariei de Ungaria (și astfel sora lui Carol Martel, tatăl lui Carol-Robert), a început pregătirile de cruciadă. În ianuarie 1332, Veneția, contactată în urmă cu trei luni de regele Franței pentru o expediție în Țara Sfântă, a insistat pe lângă papă și apoi pe lângă Filip să se grăbească. *Turcii* periclitau comerțul în Mediterană. În iulie Filip *a luat crucea*³³⁹. Regele Franței devenise oficial un cruciat.

În decembrie însă, a murit Filip de Tarento, împărat *latin* de Constantinopol, fiul lui Carol al II-lea de Neapole și al Mariei de Ungaria³⁴⁰. Căsătorit din 1313 cu Catherina, fiica lui Carol de Valois (din al doilea său mariaj cu Catherina de Courtenay), căreia îi fuseseră transferate drepturile asupra

française, Paris, 1933, pp. 287-294). În cazul Serbiei, relațiile se datoraseră și dorinței lui Milutin/ Dragutin de a merge în pelerinaj în Țara Sfântă aflată în puterea Cairo-ului.

³³³ Vezi aici A.E. Laiou, „Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: The Background to the Anti-Turkish League of 1332-1334”, *Speculum*, XLV (1970), pp. 374-392.

³³⁴ Era „noutatea” adusă de proiect (Patlagean, „La conquête de l'empire grec”, p. 461).

³³⁵ Pentru principalele referințe, vezi *Directorium* (ediția Kohler), pp. 432, 436, 442, 447.

³³⁶ Christopher Tyerman, „Philip VI and the Recovery of the Holy Land”, *The English Historical Review* (London), C (1985), pp. 25-52. Iar Filip era aparent sincer în dorința sa.

³³⁷ Nicolas Petrovitch, „La reine de Serbie Hélène d'Anjou et la Maison de Chaources”, *Crusades* (Farnham), XIV (2015), pp. 167-182, la pp. 180-181 (tratatul de la Lys du Melun).

³³⁸ Laiou, *Constantinople and the Latins*, pp. 206-210; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 139-143.

³³⁹ Michael Carr, *Merchant Crusaders in the Aegean 1291-1352*, Woodbridge, 2015, pp. 70-73.

³⁴⁰ Vezi (din ajunul anului 1940) datele din sinteza lui Hóman, *Gli Angioini*, pp. 143, 147.

Imperiului *Latin* de Constantinopol³⁴¹, Filip mai încercase – în alianță cu Carol-Robert – să cucerească Bizanțul la 1318, în ajunul ofensivei regelui Ungariei de la 1319 împotriva lui Ștefan Milutin și a lui *Basaraba Ivanko*³⁴².

Înțelegerea dintre Filip al VI-lea și papa Ioan al XXII-lea a fost finalizată în mai 1333 în ajunul amânatei vizite la Neapole a lui Carol-Robert³⁴³. Cruciada trebuia să treacă prin *Germania* și Ungaria în drumul spre Constantinopol și Țara Sfântă³⁴⁴. Consilierii lui Filip al VI-lea ar fi preferat totuși o rută maritimă mai scurtă, cu baza la Marsilia sau la Neapole, unde unchiul lui Filip, regele Robert, sigur l-ar fi ajutat³⁴⁵. Între timp, după ani de negocieri, Angevinii de la Neapole și Buda ajunseseră și la un acord de familie.

Conform înțelegerilor aprobate de Ioan al XXII-lea în iulie 1332, Ludovic și Andrei, fiii lui Carol-Robert al Ungariei, băiatul lui Carol Martel, trebuiau să se căsătorească cu Ioana și Maria, fetele lui Carol de Calabria († 1328), feciorul și moștenitorul lui Robert de Neapole, fratele lui Carol Martel³⁴⁶. În final, singura căsătorie contractată între verii de gradul doi a fost între Andrei, în vârstă de 6 ani, și Ioana, de 5 ani, în septembrie 1333³⁴⁷. Inspirația angevină a „rezolvărilor matrimoniale” *v(a)laho-bulgare* este evidentă³⁴⁸.

Pe durata absenței lui Carol-Robert (iunie-noiembrie 1333), pe când nu toți prizonierii *de la Posada* fuseseră eliberați³⁴⁹, nimeni nu a atacat Regatul Ungariei³⁵⁰. La sfârșitul aceluși an, marea cruciadă putea începe. Direct vizat de ea, Ștefan Dușan continua să atace Imperiul Bizantin al lui Andronikos

³⁴¹ Catherina de Courtenay († 1307) era unicul copil al lui Filip († 1283), singurul urmaș al ultimului împărat *latin* de Constantinopol, Baudouin al II-lea *de Flandra* (1240-1261).

³⁴² Nu avem date că o legătură între evenimente a fost stabilită anterior în istoriografie.

³⁴³ Pentru „stilul politic” al papei, vezi și un vechi studiu: Guillaume Mollat, „Jean XXII (1316-1334) fut-il un avare?”, *Revue d'Histoire Ecclésiastique* (Paris), VI (1905), pp. 33-46.

³⁴⁴ *Directorium*, pp. 419-420. A se vedea – „ante Iorga” – și J[oseph]. Delaville Le Roulx, *La France en Orient au XIVe siècle. Expéditions du maréchal Boucicaut*, Paris, 1886, pp. 86-102.

³⁴⁵ Louis de Mas Latrie, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, III, Paris, 1861, p. 726; Delaville Le Roulx, *La France en Orient*, pp. 98-99, nota 1.

³⁴⁶ VMHH, I, nos. 872-875, pp. 589-591. Înaintea lui Ludovic și Andrei, drept soluții fuseseră propuși frații lor mai mari, botezați Carol (c. 1323-c. 1324) și Ladislau (c. 1324-1329).

³⁴⁷ Pentru principalele referințe documentare: Vinni Lucherini, „The Journey of Charles I, King of Hungary, from Visegrád to Naples (1333): Its Political Implications and Artistic Consequences”, *Hungarian Historical Review* (Budapest), II (2013), 2, pp. 341-362, la p. 349.

³⁴⁸ „Sub rezerva” totuși că, în cazurile bulgaro-*vlahe*, am vorbi chiar despre veri primari.

³⁴⁹ Vezi în acest sens – mai jos – cazul fratelui episcopului de Oradea, Andrei Báthory.

³⁵⁰ Totuși, în septembrie și octombrie, papa i-a scris să se grăbească, absența sa prelungită putând dăuna Ungariei și *pământurilor creștine* (VMHH, I, nos. 879-881, pp. 592-593).

al III-lea Paleologul, principala țintă a ofensivei, căruia papa Ioan al XXII-lea îi cerea – „în paralel” (august 1333-februarie 1334) – să se unească³⁵¹.

În foarte bine primitul proiect – tradus și în franceză la începutul lui 1333 – al episcopului de Antivari, Guillaume Adam, dușman declarat al lui Dușan, pe lista celor care trebuiau „recuperați” de cruciadă pentru adevărata credință se găseau *Ruteni, Sclavi, Goti* [din Crimeea], *Georgiani, Blaqui*³⁵². Ei erau parte a unei lumi de rit *grec* căzute integral sub controlul călugărilor (observație corectă sigur pentru Imperiul Bizantin)³⁵³. Pe de altă parte, o dată ieșiți din Ungaria, cruciații – în drumul spre Strâmtori – puteau conta contra cost (sigur pentru hrană) pe stăpânitorii acelor locuri (adică pe cei ai *Valahiei*, ai Bulgariei și pe potențaii sârbi ostili lui Dușan)³⁵⁴. Serbia, analizată în detaliu, trebuia cucerită, la fel ca Bizanțul, dușmanul ei, admirat și imitat, *hrănit* de *Vlahia* dintre Adrianopole și Thessaloniki (Thessalia)³⁵⁵.

La fel de sigur, defunctul din Mormântul 10 arăta la fel precum „invadatorii” de rit *latin* chemați la 1332 să treacă Dunărea și să ocupe *Rascia* și Bosforul înainte de a-l trece spre Smyrna, Niceea și Ierusalim³⁵⁶. Pentru Adam, voievodul *valah* ar fi fost un *unit* la fel de *sincer* precum Mihail al VIII-lea Paleologul³⁵⁷. Dovada sincerității împăratului (altminteri un uzurpator) era – pentru episcopul din Albania – tocmai păstrarea intactă a corpului basileului căruia i se refuzase înmormântarea la 1282 (apoi fusese pus într-o *cutie* care ar fi ars)³⁵⁸. În sud³⁵⁹, pentru Philoteos, mitropolitul Mesembriei (Nesbar), unde fusese mutat corpul lui Mihail, cadavrul său umflat era întreg și vizibil datorită trădării imperiului și a Marii Biserici de către Mihail³⁶⁰.

³⁵¹ *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 135-136, pp. 251-254; nos. 141-142, pp. 262-263. Scrisorile erau adresate lui Andronikos, soției sale, Ioana de Savoia, și patriarhului ecumenic Isaia.

³⁵² *Directorium*, pp. 432-433. Datorită Thessaliei (vezi mai jos), ei erau probabil *vlahii* ei.

³⁵³ Patlagean, „La conquête de l'empire grec”, p. 464. La 1347 isihasmul avea să învingă.

³⁵⁴ *Directorium*, p. 419. *Valahia* și Bulgaria se distanțaseră/ se puteau distanța de Serbia și se asociaseră/ se puteau asocia Ungariei, idee susținută de vizita neapoletană a lui Carol.

³⁵⁵ Marele interes purtat Serbiei și *Vlahiei* bizantine în *Directorium*, pp. 477-484, 506-507.

³⁵⁶ A se vedea aici și Gh. I. Brătianu, „Les bijoux de Curtea de Argeș (Roumanie) et leurs éléments italiens”, *Revue Archéologique* (Paris), seria a V-a, XVIII (1923), 1, pp. 90-110.

³⁵⁷ Precizare necesară pentru o mai bună contextualizare a inventarului Mormântului 10.

³⁵⁸ *Directorium*, p. 548. Vezi aici Kathleen Maxwell, *Between Constantinople and Rome: An Illuminated Gospel Book (Paris gr. 54) and the Union of Churches*, Farnham, 2014, pp. 194-195.

³⁵⁹ Paul Magdalino, „Byzantine Churches of Selymbria”, *Dumbarton Oaks Papers* (Washington, DC), XXXII (1978), pp. 309-318, la p. 315. Vezi în comparație argeșeană A.III.3.

³⁶⁰ Soarta sa în contextul de la 1332 la Patlagean, „La conquête de l'empire grec”, p. 464.

Din anii în care s-a ridicat *doamna Clara, de Ungaria, din sângele Burbonilor* și al lui Ludovic cel Sfânt al Franței (cum era știută înainte de 1848 la Argeș și Tismana soția lui *Negru Vodă*)³⁶¹, învingători n-au ieșit Adam și Filip. Filip a fost atacat de părintele *Printului Negru*, Edward al III-lea al Angliei. Acolo se așezase familia – devenită Chatworth din Chaources³⁶² – a mamei lui Milutin și Dragutin, *ruda* lui Carol I de Anjou, bunicul lui Carol-Robert, cea numită *Elena a Franței*³⁶³. Ea avusese și un duhovnic *ortodox* și un confesor *catolic*³⁶⁴. La 1335-1336, strănepotul ei, Dușan, profitând de recent izbucnitul conflict comercial dintre Carol și *verișorii săi Habsburgi*³⁶⁵, încercase să se protejeze înlocuind-o pe Elena a Bulgariei cu Elisabeta de Habsburg³⁶⁶.

Preferința franceză pentru calea maritimă, acordul formal dat cruciadei de Andronikos până în noiembrie 1333 și insistența Veneției, aprobată de papă în martie 1334, pentru o intervenție rapidă în Mediterană lăsasera soarta cruciadei la Dunăre în mâinile lui Carol³⁶⁷. Atacat din nord de regele Ungariei, Dușan a trebuit să accepte un armistițiu cu Andronikos în august 1334, fără să poată astfel salva Golubačul, cucerit de Carol în noiembrie³⁶⁸.

În decembrie, a murit papa Ioan al XXII-lea. Acesta sprijinise devierea cruciadei spre zona Rhodosului. Urmașul său, Benedict al XII-lea și Filip al VI-lea au continuat pregătirile de cruciadă. Reconfirmat drept căpitan al cruciadei (decembrie 1335), Filip al VI-lea a pornit spre Avignon. S-a întors din drumul spre *Țara Sfântă* pentru a se înfrunța cu *insolenții englezi*³⁶⁹.

³⁶¹ Vezi aici Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 42 (Argeș), 44 (Tismana).

³⁶² Casa Cayeux (la origine) din Maine își trimisese primii reprezentanți în Anglia o dată cu William *Cuceritorul* (1066). Se așezaseră în jurul Gloucesterului. Alți membri ai clanului au intrat în serviciul Angevinilor, care au ocupat două secole mai târziu Neapolele și Sicilia. Mulți au intrat în lupta pentru Imperiul Latin de Constantinopol. Casa a primit o adevărată „orientare bizantină” (cf. Filip Van Tricht, *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204-1228)* (=The Medieval Mediterranean, CX), Leiden-Köln-Boston, 2011, pp. 278-279; vezi Petrovitch, „La reine Hélène d’Anjou”, p. 174, nota 27).

³⁶³ Cel mai probabil, soția lui Ștefan Uroș, mama lui Milutin și Dragutin, a trebuit să-și schimbe numele de botez (cf. Petrovitch, „La reine Hélène d’Anjou”, p. 168, nota 5).

³⁶⁴ Detaliul fundamental la Petrovitch, „La reine Hélène d’Anjou”, pp. 168-169, nota 6.

³⁶⁵ Renáta Skorcka, „A csökkentett vámtarifájú út kialakulása I. Károly uralkodása alatt” [Apariția rutei comerciale cu tarif redus în timpul domniei lui Carol I], *Történelmi Szemle*, LVI (2013), 3, pp. 451-470. Aparent, decizia lui Carol a fost ulterioară inițiativei lui Dușan.

³⁶⁶ Vezi *Monumenta Ragusina*, I, p. 365; Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 375-376, nota 1.

³⁶⁷ VMHH, I, no. 894, p. 600 (iulie 1334; reeditat în *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 143, p. 266).

³⁶⁸ Vezi Kristó, *Az Anjou-kor háborúi*, pp. 78-80; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 163-164.

³⁶⁹ Vezi Tyerman, „Philip VI”, pp. 39-43, 48-50; Ormond, *Edward III*, pp. 117-119, 587-588.

În termen de nici un an, Benedict al XII-lea a reluat trimiterea de mesaje unioniste către Andronikos al III-lea (ianuarie 1337)³⁷⁰. În mai, a început oficial războiul franco-englez (în cursul său, la 1340, drept mulțumire pentru victoria sa pe apele de la Sluys, Eduard al III-lea și-a înscris pe inel cuvintele care figurau pe principalul inel al defunctului din Mormântul 10 de la Argeș: *IESUS AUTEM TRANSIENS PER MEDIUM ILLORUM IBAT*³⁷¹).

Până în toamna anului 1335, în paralel cu pregătirile cruciate ale lui Filip al VI-lea și ale lui Benedict al XII-lea, Carol-Robert se impusese la frontierele cu Serbia și *Țara lui Basarab* și izbutise să încheie o alianță tripartită (primul „grup de la Visegrád”) cu Ioan de Luxemburg al Boemiei și Cazimir al III-lea Piast al Poloniei³⁷². Părea gata să elimine ultimele rămășițe regionale ale eșecurilor de la 1330. Dușan a intrat rapid în tratative cu Casa de Habsburg, singura alternativă dinastică regională la puterea strânsă în jurul Budei³⁷³.

Revendicarea tronului Franței de către Eduard a blocat însă orice construcție cruciată în primăvara lui 1336. În august, Dușan rupsese deja relațiile cu Andronikos al III-lea și era în conflict pentru Albania cu Robert de Neapole³⁷⁴. Până la sfârșitul anului, *Valahia* a recuperat Severinul și Bulgaria Vidinul³⁷⁵. În prima parte a anului următor, fiul *bastardului* (angevin după ramura de la Neapole), Dușan avea un moștenitor, Ștefan Uroș, botezat după străbunic, după soțul Elenei, de neam din Franța, Anglia și Napoli.

Atacul lui Eduard, nașterea lui Uroș și căderea lui Belaur au limpezit situația. Dușan avea un urmaș. În slujba sa a intrat fratele Elenei și al lui Ioan Alexandru, Ioan Asan³⁷⁶, ajuns apoi, alături de Simion Uroș, adus la credință, și Jovan Olivera, unul din *despoții săi*³⁷⁷. Alianța sârbo-bulgară a renăscut. Fără Belaur la Vidin, Buda nu putea ține Severinul împotriva lui Basarab³⁷⁸.

³⁷⁰ *Acta Benedicti PP. XII*, no. 15, pp. 28-29. A se vedea și Halecki, *Un empereur*, pp. 11-12.

³⁷¹ „Din anii” Mormântului 10: O[rmonde]. M[addock]. Dalton, *Catalogue of Finger Rings. Early Christian, Byzantine, Teutonic, Mediaeval and Later*, London, 1912, no. 877, p. 138.

³⁷² György Rácz, „The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation”, *Hungarian Historical Review*, II (2013), 2, pp. 261-287, Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 164.

³⁷³ Principalele date rămân cele strânse de Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 376, nota 1.

³⁷⁴ Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 8-10. Practic Serbia nu avea un an întreg de pace.

³⁷⁵ Holban, „Contribuții la studiul raporturilor”, pp. 326-328. Interpretarea trebuie admisă.

³⁷⁶ A se vedea – în pofida vârstei – studiul lui Aleksandr Soloviev, „Un beau-frère du Tsar Douchan”, *Revue Internationale des Etudes Balkaniques* (Belgrade), I (1934), pp. 180-187.

³⁷⁷ Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 136-137; Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 347. Iar atunci probabil Ioan Strațimir s-a căsătorit cu o rudă de a lui Dușan, viitorul său *stăpân*.

³⁷⁸ Aspect care ar fi trebuit deja să fie evident prin comparație cu situația de la 1365-1369.

Imediat, papa Benedict al XII-lea i-a scris lui Ioan Alexandru și mamei sale, Kerana³⁷⁹. De îndată, Bizanțul i-a trimis pe *turcii* de la Smyrna asupra Bulgariei și a *V(a)lahiei*³⁸⁰. Cele două ajunseseră și la pace cu Ungaria. Refugierea Anei Neda la Neapole înlesnise înțelegerea cu Angevinii de la Buda³⁸¹. Din 1337 și până la conflictul dintre Alexandru *Basarab* și Ludovic I de la 1345, *Posada* și *Basarab* nu au mai figurat în actele regalității ungare³⁸². Ele

³⁷⁹ Scrisorile sunt în VMHH, I no. 927, p. 617; *Acta Benedicti PP. XII*, nos. 18-19, pp. 37-39.

³⁸⁰ Pentru principala analiză: Alexandrescu-Dersca, „L'expédition d'Umur Beg”, pp. 3-23.

³⁸¹ Gjuzeev, „*Imperatrix Bulgariae*”, p. 624. Refugierea s-a produs înainte de 1 noiembrie.

³⁸² AO, XX. 1336 (2004), XXI. 1337 (2005); XXII. 1338 (2012); XXIII. 1339 (1999); XXIV. 1340 (2001); XXV. 1341 (2004); XXVI. 1342 (2007); XXVII. 1343 (2007); XXVIII. 1344 (2010); XXIX. 1345 (2013); XXX. 1346 (2014), XXXI. 1347 (2007); XXXII. 1348 (2015); XXXIII. 1349 (2015); XXXIV. 1350 (2013); XXXV III. 1354 (2013); XL. 1356 (2014). Volumele, cel mai cuprinzător corpus documentar angevin existent, au fost editate la Szeged-Budapest de către László Blazovich, Lajos Géczy (XXI), Éva B. Halász (XXXV), Krisztina Rábai (XL), Ferenc Piti (XX, XXII-XXIV, XXVI-XXX), Ferenc Sebők (XXV, XXXI-XXXIII) și Éva Teiszler (XXXIV).

În prima jumătate a anului 1345 (ianuarie, aprilie, iunie-iulie) s-au înmulțit referirile administrative la pecetea pierdută la 1330 de Carol-Robert în *părțile transalpine* (AO, XXIX, no. 14, p. 49; nos. 229-232, pp. 162-164; nos. 251-252, p. 178; no. 373, p. 244; no. 412, p. 262; no. 455, p. 281; no. 905, p. 452). Asemenea referiri apăruseră anterior: în februarie, mai, octombrie-noiembrie 1336 (AO, XX, no. 56, p. 86; no. 220, p. 195; nos. 398-401, pp. 291-292; no. 416, p. 299; no. 432, p. 308), în martie 1337 (AO, XXI, no. 129, p. 73), în iunie și decembrie 1338 (AO, XXII, no. 297, p. 196; no. 302, p. 199; no. 605, p. 377), în mai și decembrie 1339 (AO, XXIII, no. 245, p. 125; no. 748, p. 343), în ianuarie-martie 1340 (AO, XXIV, no. 24, p. 16; no. 78, p. 40; no. 158, p. 74), în februarie și septembrie 1341 (AO, XXV, no. 104, p. 54; no. 687, p. 329), în mai 1342 (AO, XXVI, no. 239, p. 193), în martie și decembrie 1343 (AO, XXVII, no. 138, p. 125; no. 835, p. 507), în februarie, iulie și decembrie 1344 (AO, XXVIII, no. 68, p. 80; no. 504, p. 289; no. 809, p. 458). Aceste referiri sunt comune și pentru perioada post 1345: în ianuarie, aprilie și octombrie 1346 (AO, XXX, no. 14, p. 27; no. 38, p. 38; no. 282, p. 177; no. 750, p. 414), în februarie, aprilie-mai și iulie (marea majoritate) 1347 (AO, XXXI, no. 73, p. 65; no. 313, p. 181; no. 324, p. 185; no. 403, pp. 226; nos. 649-651, pp. 340-341; no. 661, pp. 347-348; no. 679, p. 356; no. 738, p. 386; no. 1182, p. 594), în octombrie-noiembrie 1348 (AO, XXXII, no. 702, p. 345; no. 765, p. 380), în iulie 1349 (AO, XXXIII, no. 488, p. 246; no. 503, p. 254), în martie și mai 1354 (AO, XXXVIII, no. 124, p. 137; no. 289, p. 237), și în mai 1356 (AO, XL, no. 311, p. 209). Orice referire la evenimentele de la 1330 pare să lipsească numai la 1350 înainte de limita dată (temporar) de 1356.

Posada a reapărut explicit pe 21 ianuarie 1345, Ludovic amintindu-l pe *Basarab infidelul notoriu al nostru, al tatălui nostru și al regatului* (MOL, DL 3604; AO, XXIX, no. 61, p. 77). Fusese pomenit și la 1343 într-o întărire a meritelor din campaniile din Boemia, Serbia și din *Alpi* contra lui *Basarab* (MOL, DF 229977; 2 martie; AO, XXVII, no. 84, p. 93; viețile pierdute au fost amintite și la 1349 din Timișoara; MOL, DL 94369; 27 iulie; AO, XXXIII, no. 568, p. 284) și mai devreme la 1338 pentru acordarea unor domenii, rămase fără pose-

au început să reapară când Alexandru nu l-a recunoscut drept suzeran al său pe Ludovic (înțeles cu Ioan Alexandru), la moartea lui Carol (1342), și apoi a încălcat – cu sprijinul Papalității – acordul cu fiul acestuia (1345)³⁸³. Prin înțelegerea ungaro-*valahă* de la 1337-1338, Severinul revenise aparent Budei, iar Oltenia îi rămăsese Argeșului, banii de Severin fiind atestați practic neîntrerupt între 1338 și 1355 printre dregătorii Regatului Ungariei³⁸⁴.

Spre sfârșitul anilor 1330, un *condominium* ungaro-bulgar asupra Țării lui Basarab, patronat deopotrivă de Papalitate și de Hoarda de Aur, se prefigura³⁸⁵. Putea fi evitat folosind doi dușmani ireconciliabili: Dușan al Serbiei (care lupta cu Ungaria pentru Bosnia și Belgrad) și Bizanțul (care-și disputa coasta vest-pontică cu Bulgaria)³⁸⁶. La vremea morții lui Ioan Asan al IV-lea (1349) în cele două zone de conflict se „furișase” *V(a)lahia*. În est, trecuse Dunărea spre Pont³⁸⁷. În vest, se întinsese pe fluviu, între Vidin și Severin spre părțile *Sirmiumului* și *Podunaviei marelui voievod și țar* Ioan Alexandru de la 1337³⁸⁸. Țara lui Basarab „se sumețise” din nou. Aparent, a profitat de pe urma divorțului lui Ioan Alexandru de Teodora și a morții lui Ioan Asan, soțul *nepoatei marelui voievod*, la fel de mult precum prin cele două nunți³⁸⁹.

sori legitimi (datorită stingerii neamului), pentru vitejia de la 1330 (MOL, DF 247883; martie; AO, XXII, no. 104, p. 72), și în octombrie/ noiembrie 1336 în legătură cu intervenția argeșeană a lui Bakó din 1330 (DRH, D, I, no. 30, p. 58; AO, XX, no. 436, pp. 311-312).

Parte dintre prizonierii *de la Posada* au fost eliberați după un an. Alții (mai de rang) erau încă captivi în februarie 1332 (MOL, DL 71417; 18 mai 1349; AO, XXXIII, no. 346, p. 180). Un prim compromis ungaro-*valah* s-ar fi putut contura pe fondul impunerii ginerelui lui Basarab, Ioan Alexandru, drept țar al Bulgariei și al succeselor sale militare (bizantine) și diplomatice (sârbești) din cursul lui 1331. În orice caz, nu a fost un compromis durabil.

Mențiunile privind pierderea peceteii regale în *Valahia* s-au înmulțit, iar referirile la Basarab drept *infidel* (notoriu la 1345, ori *pe atunci* la 1347) au reapărut pe fondul conflictului roman dintre Ludovic și Alexandru (Györffy, „Adatok a románok XIII. századi történetéhez” (II), no. 12, p. 554; AO, XXIX, no. 61, p. 77). „Notele” regale ostile vizavi de Basarab și *Posada* au revenit la un nivel ante 1337 după *pacea* dintre Ludovic și Alexandru. Până la 1345, ele lipsiseră practic complet (cu excepția cazului moștenirii fără urmași de la 1338).

³⁸³ DRH, D, I, no. 32, p. 60. După papă, ei ajunseseră la măcar o înțelegere înainte de 1345.

³⁸⁴ Vezi sursele inventariate deja de Engel în *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*.

³⁸⁵ Riscul, incontestabil, nu pare să fi fost luat în calcul de analiza istoriografică română.

³⁸⁶ De unde și amenințarea lui *Cantacuzino* (II, p. 69) de pe la 1340-1341 cu trimiterea lui Sișman pe navă pe Dunărea de Jos până la Vidin, unde Ioan Strațimir era co-țar din 1337.

³⁸⁷ După atacul *turc*, s-ar putea ca *Valahia* să-și fi recuperat pozițiile estice abia pe la 1344.

³⁸⁸ Vezi mai jos și considerațiile privind granița sârbo-*valahă* și legătura Vidin-*Podunavia*.

³⁸⁹ Aici, s-ar putea bănuși o altă ironie la adresa Bulgariei din „preața” lui Dușan la 1349.

15. Fetele Țării Românești

Mai mult decât aparent, Teodora *Basarab* era percepută atât ca un factor de presiune *valahă* la sud de Dunăre, cât și ca un sprijin al hegemoniei lui Dușan la Târnovo³⁹⁰. Abia, imediat adică, după divorțul de Teodora *Basarab*, Ioan Alexandru a îndrăznit să asume titlul de *împărat al bulgarilor și grecilor* (1348), contestând astfel întâietatea lui Dușan, *împărat al sârbilor și gre-*

³⁹⁰ Din păcate, viața Teodorei nu a făcut obiectul unei analize științifice românești, imaginea ei „împrăștiindu-se” între folclorul din zona Vidinului (unde s-ar fi retras alături de fiul ei Strațimir) și istoriografia bulgară (interesată să-l protejeze pe Ioan Alexandru).

cilor din 1346³⁹¹. Urmașul lui Dečanski, cel orbit de tată (Milutin) și strangulat de fiu (Dușan)³⁹², pare să fi folosit *Țara lui Basarab* (a *Basarabilor*) deopotrivă în raport cu Ungaria rivalului său Ludovic și în relație cu Bulgaria soției sale Elena³⁹³. „Răsturnat”, prin Serbia, Alexandru a realizat același lucru între Ungaria Clarei și Bulgaria Teodorei (și a nepoatei sale)³⁹⁴. Bulgaria, care ar fi vrut să împartă cu Ungaria Serbia și (*Ungro*)*Vlahia*, părea să sfârșească – și după moartea lui Ioan Asan al IV-lea – împărțită de Dușan, *stăpânul* lui Strațimir, și Alexandru, socrul lui Strațimir la mijlocul anilor 1350³⁹⁵.

Până la 6864 (1 septembrie 1355-31 august 1356), anul morții lui Dușan, decedat pe 20 decembrie 1355 în campanie împotriva Bizanțului³⁹⁶, Ioan Alexandru a îmbrățișat isihasmul³⁹⁷ și și-a logodit fiica, a sa și a Sarei Teodora, Kerața, cu moștenitorul împăratului Ioan al V-lea Paleologul³⁹⁸. Isi-

³⁹¹ Elena N. Boeck, *Imagining the Byzantine Past: The Perception of History in the Illustrated Manuscripts of Skylitzes and Manasses*, Cambridge, 2015, pp. 66-69. În urmă cu șase ani, la 1342, calitatea imperială a lui Ioan Alexandru îi acoperise doar pe *bulgari*, nu și pe *greci*. Întrucât, sigur în copia – de confirmare – de la 1352, în acordul său cu Venetia (păstrat însă într-o transcriere din anii 1400), Ioan Alexandru se intitula *imperator del Zagora, de Bolgari, e de Griessi* (Archivio di Stato di Venezia, Venezia, Codices, Ms Trevisaneo, f. 447r; Gjuzeev, „Les relations bulgare-venetiennes”, p. 72), este posibil ca datarea propusă de către Petkov (la sfârșitul lui 1347, după divorțul de Teodora *Basarab*) să fie cea corectă.

³⁹² De unde și iconografia de la Dečani, realizată sub Ștefan Dușan (vezi Bratislav Pantelić, *Architecture of Dečani and the Role of Archbishop Danilo II*, Wiesbaden, 2001, pp. 22-23).

³⁹³ Dubla utilitate sârbă, firească din punct de vedere strategic, nu pare să fi primit vreodată atenția cuvenită în istoriografia română, la fel precum textele lui Luccari și Orbini. „În compensație”, a fost exagerată influența bulgară asupra genezei *ortodoxe a Vlahiei*.

³⁹⁴ În acest context, cazul *Podunaviei* lui Ioan Alexandru (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 215, p. 468), Lazăr „de la Kossovopolje”, Ștefan Lazarević și Mircea I merită reluat prin raportare la moștenirea lui Dragutin, transmisă lui Ștefan Vladislav al II-lea și luată de Nicolae al IV-lea sub protecția Sfântului Scaun, și la Vidinul ungar de la 1260.

³⁹⁵ Datorită calității de *stăpân* al lui Strațimir, dată lui Dușan la Poganovo (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 134, p. 262) impunerea acestuia la Vidin a premers cu măcar un an moartea lui Dușan, dacă nu chiar și decesul lui Mihail Asan al IV-lea (c. 1352).

³⁹⁶ Luccari, p. 61; Dölger, „Bulgarischen Zartum”, p. 142, nota 2. Dușan a murit la Devoll, la granița de astăzi dintre Albania și Grecia (Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 54, 57).

³⁹⁷ În colofonul tetraevangheliarului său (E.N. Boeck, „Displacing Byzantium, Disgracing Convention: The Manuscript Patronage of Tsar Ivan Alexander of Bulgaria”, *Manuscripta* (Turnhout), LI (2007), 2, pp. 181-208, la pp. 200-201). Realizarea miniaturilor din tetraevangheliar era superioară (și mult mai îngrijită) aceleia din traducerea *Cronicii lui Manasses* (I. Dujčev, *The Miniatures of the Manasses Chronicle*, Sofia, 1963, pp. 127-131; Ioannis Spatharkis, *The Portrait in Byzantine Illuminated Manuscripts*, Leiden, 1976, pp. 162-165).

³⁹⁸ Acordul Patriarhiei Ecumenice de pe 17 august 1355 este în MM,I, no. 185, pp. 432-433.

hasmul devenise doctrina oficială a Marii Biserici sub Ioan al VI-lea Cantacuzino (mai 1351)³⁹⁹. Simbolul isihasmului, filo-romeu și anti-latin convins, Grigorie Palamas refuzase – încă de la 1347 – să-l sprijine pe Dușan împotriva Bizanțului⁴⁰⁰. La 1355, liniștea acestuia în nord era asigurată de Alexandru, a cărui fiică, Elisabeta, a fost soția nepotului regelui Ludovic, Vladislav de Oppeln⁴⁰¹. Apoi, la 1359, *Ungrovlahia* s-a supus Budei și Bizanțului, precum ulterior – la 1387 – *Moldovlahia* Cracoviei și Bizanțului⁴⁰².

Toate aceste jocuri politice sudice cu impact nordic evidențiază calitatea *princiară* acordată lui Alexandru de către cronicarul oficial al lui Ludovic, Ioan de Târnave, pe când nici Ludovic, nici Alexandru, nu mai trăiau⁴⁰³. La acel nivel regal ungar doar Ștefan al III-lea *cel Mare* a mai primit o onoare asemănătoare de la cronicarul regelui Matia Corvin, Antonio Bonfini⁴⁰⁴.

Situația accentuează și un alt aspect. Numai Clement al VI-lea (1345), Ștefan Dușan (1349) și Ludovic de Anjou (la 1355 și 1359, pentru evenimentele de la 1345-1346) au asociat atributul onomastic *Basarab* puterii și numelui lui Alexandru⁴⁰⁵. După moartea sa, nici Ioan de Târnave (post 1382), nici Urban al V-lea (1370) nu au mai considerat necesar acest atribut pentru fostul soț al Clarei de Ungaria⁴⁰⁶, voievodul pe care – în proclamația împotriva lui Vladislav I (1365) – Ludovic I nu l-a putut pomeni cu numele⁴⁰⁷.

Dușan cunoștea Velbujdul. Ludovic știa din același an *Posada*. Clement își amintea de *principele Basarab* (1327). Apăruse o nouă ereditate a puterii. Ea se așezase între Teodora *Basarab a Bulgariei* și Clara *de Ungaria a Vlahiei*.

³⁹⁹ Vezi astfel din nou Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, pp. 82-85.

⁴⁰⁰ După cum a subliniat însuși Tudor Teoteoi, unul dintre editorii FHDR, IV (1982), din care al treilea testament al lui Hariton (1378), cel din care lipsea *Nicolae Alexandru*, a fost omis (vezi aici „Deux épisodes de la lutte pour la suprématie au Mont Athos (XIIIe-XIVe siècles)”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XXIV (1986), 1, pp. 51-60, la pp. 55-56).

⁴⁰¹ Evoluția noului conflict dintre Ludovic și Dușan și a acordului ungaro-sârb din primăvara lui 1355 în *Listine*, III, no. 400, p. 266; no. 407, p. 270; no. 411, p. 272; no. 413, p. 273.

⁴⁰² Similitudine surprinsă de profesorul Papacostea („Byzance et la création de la Métropole de Moldavie”, *Études Byzantines et Post-Byzantines* (Bucarest), II (1991), pp. 133-150).

⁴⁰³ *Vita Ludovici*, p. 162. Contextul la Papacostea, „O întregire documentară”, pp. 112-114.

⁴⁰⁴ *Bonfini*, IV, p. 124. Tot în raport cu un acord ungaro-valah, în acest caz, cel de la 1481. Și înregistrarea calității princiare a lui Ștefan pare să fie ulterioară dispariției regelui (1490).

⁴⁰⁵ DRH, D, I, no. 32, p. 60; no. 38, p. 70; no. 40, p. 73; *Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147.

⁴⁰⁶ ASV, Reg. Aven. 172. 1369-1370, f. 334^r (notiță din 18 ianuarie 1370 menționată de Pascu, dar omisă de Tăutu); *Acta Urbani PP. V*, nos. 180-d, pp. 304-307; *Vita Ludovici*, p. 162.

⁴⁰⁷ MOL, DF 219542 (5 ianuarie 1365; tradus în DRH, D, I, no. 42, pp. 78-80). Îi mulțumim încă o dată profesorului Ioan-Aurel Pop pentru analiza sa (a se vedea aici A.III.2 și A. IV).

III. Țara lui Alexandru de Belgrad, în Valahia, și a Clarei de Ungaria

La 1337, o dată cu Vidinul, încredințat lui Strațimir, Ioan Alexandru a prețins stăpânirea *Podunaviei*⁴⁰⁸ până la *Morava*⁴⁰⁹. Se zărea Belgradul. Mezinul Ioan Asan ținea de la Preslav coasta pontică a Bulgariei⁴¹⁰. Primul născut, Mihail Asan rămăsese la Târnovo⁴¹¹. Sistemul a funcționat vreme de 12 ani.

În acel răstimp, s-a ridicat mercenarul Dobrotici. Și-a făcut un nume în timpul războiului civil bizantin (1341-1347). La 1348, după ce favoritul lui Ioan Alexandru și Dușan, Ioan al V-lea Paleologul a fost învins de Ioan al VI-lea Cantacuzino, Dobrotici a cucerit chiar Midia (Kiyiköy) la porțile Constantinopolului⁴¹². Ioan al VI-lea a replicat cu *turcii*. Reacția bizantină i-a fost fatală lui Ioan Asan. Fațada estică a Bulgariei a început să se prăbușească⁴¹³.

1. Emulii

În septembrie 1349, *Podunavia* era a *Vlahiei*. Dușan recunoștea că avea graniță cu Țara lui *Basarab*⁴¹⁴. Ea s-a păstrat sub fiul său Uroș, când Strațimir, fostul supus al lui Dușan⁴¹⁵, lupta împotriva noii familii a lui Ioan Alexandru (1357)⁴¹⁶. În octombrie 1345, pentru Avignon, *Sirmiumul* (la nici 50 km vest de Belgrad) era ținut de *valahii romani*⁴¹⁷. În est, de cel puțin câteva luni, Ioan Asan era căsătorit cu nepoata lui Alexandru *Basarab*⁴¹⁸. De dinaintea divorțului lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab* (1347), între Serbia, Bulgaria și Ungaria, „rășăriseră” *valahii*. O veche sursă spune multe despre acele zile⁴¹⁹.

⁴⁰⁸ Pe urmele lui Traian Ionescu-Nișcov și Andrei Pippidi: Marian Coman, „*Podunavia* și relațiile sârbo-muntene în secolele XIV-XVI”, în *Istoria. Utopie, amintire și proiect de viitor* <Festschrift Andrei Pippidi>, editori Ovidiu Cristea, Radu G. Păun, Iași, 2013, pp. 239-258.

⁴⁰⁹ Cunoscutul text a fost tradus de Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 215, p. 468.

⁴¹⁰ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 237, p. 510 (până la *Anchialos*, i.e. *Pomorie*).

⁴¹¹ Practic, la 1337 s-au născut *cele trei Bulgarii*, din vremea cruciadei de la Nicopole (1396).

⁴¹² La *Cantacuzino*, II, pp. 384-385. Nu intrăm aici în disputele asupra originii sale etnice.

⁴¹³ Andreev, *Иван Асен IV*, pp. 193-208; Atanasov, *Добруджанското деспотство*, pp. 94-98.

⁴¹⁴ *Monumenta Serbica*, no. 127, pp. 146-149. În lipsa unei frontiere sârbo-*valahe*, interzicerea trecerii armelor raguzane prin Serbia în Ungaria ori în Bulgaria ar fi fost suficientă.

⁴¹⁵ Datorită stăpânirii lui Dușan din pomelnice (Božilov, *Фамилията на Асеневици*, p. 201).

⁴¹⁶ *Monumenta Serbica*, no. 145, pp. 160-164. Confirmare emisă de către Uroș pe 25 aprilie.

⁴¹⁷ DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61. Era viitoarea *Vojoodină*, cu centrul la *Sremska Mitrovića*.

⁴¹⁸ Datorită nașterii a cel puțin doi copii până la momentul decesului lui Ioan Asan (1349).

⁴¹⁹ Pasajul din *Itinerariul pelerinului* (c. 1389) a fost editat după versiunea din *Bibliothèque de l' Arsenal, Paris (BA), Ms. 2682, f. 55^v*, de N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria*

[...] *En paou de jour, entrèrent en Lathane [insula venetă Tana], et, un paou retournant, costièrent la Grèce [Grecia] et vindrent en l'empire de Boulgarie [Bulgaria], ou royaume de Rasse [Serbia], cerquant les pays d'entour, Albanie [Albania], Dalmassie [Dalmăția], Esclavonie [Banatul ungar al Slavoniei], et la terre d'Alixandre de Balgerat, en Abblaquie [Valahia] et de là ou royaume de Russie [Halici], et partout trouvèrerit ce que dit est dessus des Grigois⁴²⁰, excepté un paou mieulx en Dalmassie et en Esclavonie [...]*⁴²¹.

Țara lui Alexandru de Belgrad în Valahia⁴²² era numele și forma sub care – spre anul 1390 – Philippe de Mézières, „secretarul” lui Pierre Thomas († 1366)⁴²³ fost legat papal la Ștefan Dușan la 1354-1355⁴²⁴, îl reținuse pe Alexandru Basarab și Vlahia. Ostil schismaticilor⁴²⁵, de Mézières, curteanul lui

românilor, I. [1389-1767], București, 1895, p. 1. Ediție critică: Philippe de Mézières, *Songe du Viel Pelerin*, ediție Joël Blanchard, Antoine Calvet, Didier Kahn, I, Genève, 2015, p. 206.

⁴²⁰ Adică (cf. *Acte și fragmente*, I, p. 1, nota 3), viața religioasă nu era la nivelul dorit de piosul de Mézières, din 1361 cancelarul regelui Petru I al Ciprului, un vestit cruciat.

⁴²¹ BA, Ms. 2682, f. 55^v; *Acte și fragmente*, I, p. 1; de Mézières, *Songe du Viel Pelerin*, p. 206.

⁴²² În recenzie la ultima ediție a lui *Songe du Viel Pelerin* (în *Francia* (Paris), XLIII (2016), 2, pp. [1-13], la p. [4]), Jacques Paviot accepta identificarea lui Alexandru de Balgerat cu Alexandru Basarab, dar considera că *Balgerat* însemna mai curând *Belgrad*, decât *Basarab*. Înainte de cruciada de la Nicopole (1396), de Mézières cunoștea zona numai prin misiunea lui Thomas la Dușan. După legațiile sale în Serbia și Ungaria (1354-1357), regiunea nu mai apărea în hagiografia sa scrisă de către de Mézières (în ediția disponibilă la 1920: *Vita Sancti Petri Thomasii*, editor Godfried Henschen, Anvers, 1659, pp. 61-71). Iar, după Nicopole, în *De la chevalerie de la passion de Jesus-Christ* (BA, Ms. 2251, f. 42^v; *Acte și fragmente*, I, p. 1), de Mézières vorbea despre *la double Allaquie*, prin care cruciații învinși fugiseră. Pe de altă parte, la 1937 (*Istoria românilor*, III, p. 253), Iorga a revenit asupra lecțiunii sale de la 1895. A adăugat un *h* și a propus *Alexandre de Balgerath* în ideea unei – puțin plauzibile – duble erori paleografice: *lg* și *th* în loc de *ss* și *b*. Ipoteza lui Paviot trebuie astfel acceptată.

⁴²³ Philippe de Mézières, *The Life of Saint Peter Thomas*, ediție Joachim Smet, Roma, 1954.

⁴²⁴ N. Iorga, *Philippe de Mézières (1327-1405) et la croisade au XIVe siècle*, Paris, 1896, pp. 105-106, 108-111 (de Thomas a sosit în Cipru în 1360); Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 224-228. Calitatea de *Belgrad* a lui Alexandru al *Valahiei* este cu atât mai interesantă cu cât în timpul misiunii lui Pierre de Thomas la Dușan, Paul, episcopul Belgradului, i se plânsese papei că regele Serbiei își însușise pe nedrept bunurile prelatului (*Regesta supplicatio-num*, II. VI. *Ince Pápa, 1352-1362. V. Orbán Pápa. 1362-1370. VII. Kelemen Ellen-pápa, 1378-1394*, Budapest, 1916, no. 50, pp. 287-288; suplica a fost aprobată pe 2 noiembrie 1354).

⁴²⁵ K. Petkov, „The Rotten Apple and the Good Apples: Orthodox, Catholics, and Turks in Philippe de Mézières' Crusading Propaganda”, *Journal of Medieval History* (New York), XXIII (1997), 3, pp. 255-270. De Mézières nu și-a adaptat cu adevărat concepția despre cruciadă și creștinii de rit *grec* la schimbările aduse la expansiunea otomană de după anii 1360. Aceasta evidențiază din plin poziția centrală ocupată – încă – în jurul lui 1389 de Alexandru Basarab în ecuația politică cruciată *greco-latină* din nordul Imperiului Bizantin.

Andrei, fratele lui Ludovic I de Anjou, până la asasinarea acestuia (1344-1345)⁴²⁶, se referea numai la *Alexandru de Belgrad* cu titlu personal pentru a desemna vreo țară (*regat ori imperiu*) la nord de Constantinopol⁴²⁷. *Marele Alexandru Voievod* era acel *Wazzer Waid* căutat de un alt pelerin și cruciat pe la mijlocul anilor 1350, Frederic von Kreuzpeck, loial și regelui Ludovic I⁴²⁸.

[Din orația funerară (c. 1360) pentru *cavalerul erant*:] [...] *Von dan* [Bulgaria] *fur er in Walachey*, // *den wazzer waid er do gesucht*, // *In Sibenwuergen* [termenul desemna atunci mai ales aria Sibiului] *er gerucht* // *Tzu varn und durch Unger lant* [...] ⁴²⁹.

Locul central ținut de voievod între cavalerii apuseni se datora intrării numelui său în memoria *latină* prin cele două mari evenimente cruciate de la mijlocul veacului: *cruciadele de la Smyrna* (1344-1346⁴³⁰; pentru von Kreuzpeck și pentru de Mézières, plecat în *Orient*, după asasinarea lui Andrei în septembrie 1345) și negocierile lui Inocențiu al VI-lea cu Ștefan Dușan al Serbiei (1354-1355; pentru de Mézières/ de Thomas)⁴³¹. *Țara lui Alexandru de Belgrad în Valahia* întregă și „explicită” *Regatul Prosclaviei* al lui Villani⁴³².

O identitate statală *valahă* se formase de-a lungul Dunării până la 1350⁴³³. La 1327, pentru Ioan al XXII-lea, stăpânirea lui Basarab era *țara transalpină* a Regatului Ungariei⁴³⁴. La 1360, pentru Inocențiu al VI-lea, sub Clara de Ungaria, *țara lui Basarab* devenise *Vlahia*⁴³⁵. A rămas *Vlahia*, nu *Ungrovlahia*, ca pentru Bizanț, și sub Urban al V-lea la 1370⁴³⁶. Până în acel an, din *Comitatul de Borkoth* și *principatul secuilor* lui Dominic de la 1327⁴³⁷, pentru aceeași Papalitate, s-au ridicat *părțile moldave din națiunea Vlahiei* sub ducele *Lațcu*⁴³⁸.

⁴²⁶ Iorga, *Philippe de Mézières*, p. 65. Slujirea lui Andrei, a cărui moarte o deplângea, a fost scurtă. Mai devreme (din anul 1344), el îi servise lui Lucchino Visconti, ducele Milanului.

⁴²⁷ BA, Ms. 2682, f. 55^v; *Acte și fragmente*, I, p. 1; de Mézières, *Songe du Viel Pelerin*, p. 206.

⁴²⁸ Brinker, *Von manigen helden gute tat*, p. 45; Ciocîltan, „Von Kreuzpeck”, pp. 547-549.

⁴²⁹ Vezi nota precedentă. Trecerea cavalerului prin *Valahia* se datează între 1355 și 1358.

⁴³⁰ M. Carr, „Humbert of Viennois and the Crusade of Smyrna: A Reconsideration”, *Crusades*, XIII (2014), 1, pp. 237-251. Un studiu special pregătește și profesorul Papacostea.

⁴³¹ Pentru principalele surse, vezi Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 182-186, 224-228.

⁴³² Sursele necorelate anterior (sigur aparent): *Villani*, col. 155, 237; *Acte și fragmente*, I, p. 1.

⁴³³ Și dinastică, trebuie adăugat, datorită formulărilor de tip *Țara lui Basarab/ a Basarabilor*.

⁴³⁴ *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184. Primul act este în DRH, D, I, no. 17, p. 39.

⁴³⁵ Sursa (cunoscută de la 1944): ASV, Reg. Aven. 144. 1359-1360, f. 473^r (8 august 1360).

⁴³⁶ Pentru ultimele ediții ale altminteri clasicele surse pontificale: *Acta Urbani PP.V (1362-1370)* (=Fontes, III, 11), editor A.L. Tăutu, Roma, 1964, no. 180-d, p. 307; no.193, p. 327.

⁴³⁷ *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92-a, p. 184. Aspect „neremarcat” de către Pascu în anii 1940.

⁴³⁸ Vezi VMHH, II, nos. 197-198, pp. 99-101; *Acta Urbani PP. V*, nos. 204-205, pp. 337-341.

În decurs de nici cinci decenii, pe teritoriile ținute de cumani, auxiliarii Asăneștilor de la sud de Dunăre și ai coroanei de la Buda, de secui, în numele celei din urmă, ori de tătari sau chiar de rușii (rutenii) de la Halici, pe pământurile pigmentate cu ieșindurile administrative ale sașilor din Transilvania, s-au impus *valahii*, ca nume și ca stat(e)⁴³⁹. Până la anul 1330, nimeni nu i-a spus lui Basarab *v(a)lahul*, iar puterii sale *V(a)lahia*⁴⁴⁰. A făcut-o Carol-Robert după *Posada*. L-a numit *Basarab, valahul nostru infidel* (1332)⁴⁴¹.

„Ieșise” din rând. Tot prin tulburarea ordinii naturale a lucrurilor, *valahii romani* au ocupat părțile răsăritene (*transilvane, transalpine și sirmiene*) ale Ungariei sub Alexandru *Basarab* pentru Avignon (1345)⁴⁴². *Cumania*, regatul încredințat Budei de Papalitate, aparținea trecutului statal⁴⁴³. După Carol-Robert (sigur după Ludovic), *Basarab* devenise deja *emulul său notoriu*⁴⁴⁴.

[...]dum nos tempore iam elapso propter occupationem terrarum et confiniorum regni nostri rationabilibus ex causis animum nostrum regium moventibus, cunctorum etiam [!] prelatorum et baronum ac regni nostri procerum universorum ad id habito consilio prematuro illum seivum **Bozorad, wayuodam Wolahorum, rebellem et notorium emulum nostrum** diffidasse et congregato nostro valido exercitu **in terram suam Transalpinas**, gentibus nostris ignotam, nostro regio culmini subiciendam se transtulimus ubi certis diebus sine prelio inter alpes et montes per latibulas semoventes fere omnibus edibilibus hominum et equorum destituti laborabamus, **factaque treuga cum predicto Bozorad, data fide sua perfida, ut nobis uti regi pareret ac securum exinde redeundi simul cum exercitu nostro iter preberet, confidentes de fide scismatici, in quo non fides, sed error fidei existit**⁴⁴⁵, revertebamur et cum gentibus nostris in quadam via perpetue anathemati data, ex utraque parte rippis [!] preeminentibus circumclusa et ante, unde patientior erat, in pluribus locis indaginibus fortiter circumsepta et **Wolahorum pugnatorum gentium dicti Bozorad** multitudine obsessa, asperime [!] circumquaque rabide et vehementi impetu in nos et nostrum irruendo exercitum, diversi modi orrendis caninosis insultibus, fundarum iaculis et aliis crudelium verberum ictibus afficiendo gladiis feriunt turmas nostras, sagittas lanceasque suas inebriant sanguine occisorum undique, ut muro obstructi momordivis verberum plagis, ubi nec ultra procedere nec luge locum habere poteramus, ceu pisces in gustrio vel sarena comprehensi ad Plasmatorem omnium rerum, pro-

⁴³⁹ Vezi aici Spinei, *Moldova*; Papacostea, *României*, Turcuș, *Sfântul Scaun*; Vásáry, *Cumans*.

⁴⁴⁰ Nu cunoaștem ca observația să fi fost făcută anterior, deși ea se impunea (de la sine).

⁴⁴¹ MOL, DL 2733 (26 noiembrie 1332; act editat și tradus în DRH, D, I, no. 25, pp. 49-52).

⁴⁴² *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100. Traducerea din DRH, D, este de evitat în acest caz.

⁴⁴³ Regii Ungariei au continuat să o folosească. Nu și Papalitatea. Avea *v(a)lahii* și *Vlahia*.

⁴⁴⁴ Györffy („Adatok” (II), no. B, pp. 565-566) l-a socotit fals. Editorii AO (XIV, no. 613, pp. 347-348) l-au considerat autentic. Actul fusese semnalat de Victor Motogna (1923).

⁴⁴⁵ „Paradoxal”, formularea îi înfățișa pe *valahi* drept *catolici eretici*, și nu *greci schismatici*. Iar Biserica Argeș I nu a fost arsă. Au fost incendiate doar „anexele ei” (*curtea domnească*).

*tector noster aspice deus alta suspiria clamantes in eodem Iesu Christo pro nobis crucifixo et eius sacre genitricis simul cum sanctis omnibus cum paucis nostris colateralibus [!] divino tutamine scutis desuper facto velamine, creberrimos in ex hoc ictus gladiatorum, sagittarum, lancearum et aliarum nonnullarum iacularum super se tollendo velut ymbres pluviarum, vitam a mortis impetu aretius evitare cogebamur, ubi prefatus Nicolaus iuvenis adleta ut tiro fortis, fidelis noster vehementi spiritu et mentis nostre intuitu leonina ferocitate, viribus resumplis in virtute sui militaris brachii, cunctis tamen suis feramenlis de suo ad terram ruptis, corpore tantum scuto et acutissima sua vibrata lancea rursus in aciem offensorum nostrorum se viriliter contulit pugnaturus, caput nostrum priusquam suum fideliter **defendendo coram oculis nostris quinque fortiores Wolahorum pugnatores**, qui pre cunctis caput nostrum regium orbare festinabant, sua veloci agilitate occisit et preceps in terram vita exutos prostravit, ubi el ipse Nicolaus miles ex adverso sex vulnera ad caput et humera sua tullit [!] non modica el fere viginti quinque suos nobiles familiares dimisit interemptos, illico favente domino lassata ferventia pugnatorum, qui de muro se ad latus dextrum trudentes, hinc inde peditantes. ex ino-pinato conflictu volente Altissimo, qui cuncta solus preordinat, fuge presidio coacti et a loco elongati ad salubriorem precessimus tempus. et exinde redditum [!] sumpimus ad propria [...]. (9 decembrie 1330) [transumpt de la Ludovic (18 mai 1364), din nou în conflict cu *Vlahia*]⁴⁴⁶.*

Ludovic i-a atribuit calitatea de *valah* lui Basarab abia la 1347, după reconcilierea cu Alexandru *Basarab*. A subliniat împăcarea dintre tatăl său și Basarab *de la Posada (contra Bozarad Olacum, tunc regni et sacre Corone infidelum)*⁴⁴⁷. Drept *voievod al românilor*, tot răsplătind vechi merite (*contra Bozorad, waivodam Olacorum*), l-a pomenit în mod excepțional abia peste zece ani⁴⁴⁸.

La sfârșitul lui 1332, Carol a primit aprobarea Episcopiei *Milkoviei* de la Avignon. L-a transformat oficial pe Basarab din *infidelul nostru transalpin* în *infidelul nostru valah*. Mai sus în același act, îl legase și de *schismă*, drept fiu al lui *Thocomerius*⁴⁴⁹. Peste o lună, el s-a dezlănțuit și împotriva *valahilor infideli* care-l sprijiniseră pe Basarab⁴⁵⁰. S-a ferit însă să le spună *schismatici*⁴⁵¹, așa cum mai devreme evitase să-l numească pe Basarab și *român* și *schismatic*.

Pe Basarab nu-l lăsa acum în rând de neam cu *valahii infideli*. Îl numea numai *magnifestum [!] et notorium nostrum infidelem*⁴⁵². Carol i-a mai zis *valah* la 1335, când a amintit că la 1330 *Basarab valahul și fiii săi țineau cu necredință*

⁴⁴⁶ Actul a fost confirmat și de către Matia Corvin pe 26 august 1486 (MOL, DL 66066).

⁴⁴⁷ MOL, DL 61234 (10 august 1347; editat tot de către Györffy, în anexă, no. 31, p. 551).

⁴⁴⁸ MOL, DL 2264 (18 ianuarie 1357; izvor editat ultima oară în DRH, C, XI, no. 79, p. 79).

⁴⁴⁹ MOL, DL 2733 (26 noiembrie 1332; act editat și tradus în DRH, D, I, no. 25, pp. 49-52).

⁴⁵⁰ MOL, DL 30625 (2 ianuarie 1333; editat și tradus în DRH, D, I, no. 26, pp. 52-54; act cunoscut din edițiile Pray și Fejér, publicat și în *Hurmuzaki*, I-1, no. 499, pp. 626-627).

⁴⁵¹ În mod interesant, procedase la fel și în actul „din” 9 decembrie 1330, după *Posada*.

⁴⁵² Aceeași observație este poate valabilă în cazul actului „la cold” din 9 decembrie 1330.

numita noastră țară transalpină în paguba Sfintei Coroane și a noastră⁴⁵³. Emulul Basarab împărțea dinastic și *valah* o provincie *transalpină* regală ungară.

Cuvântul *valah* pentru definirea unei structuri teritoriale a apărut după Velbujd și *Posada*. Din el răzbăteau temerile pontificale ale Angevinilor de la Buda. Dar Papalitatea nu folosisese *valah* pentru puterea lui Basarab⁴⁵⁴. Îi împărțise însă lui Carol pământurile sudice și răsăritene în cinci *principate* la 1327: al Slavoniei, al Transilvaniei, al Brașovului (al *sașilor*), al *Transalpinei* (al *valahilor*) și al *secuilor* din est (singura „eticizare” întrebuințată de ea)⁴⁵⁵.

La 1330 existau patru legături vest-est peste Carpați: 1. *Secuiască* (între comitatul regal al secuilor și *principatul secuilor*)⁴⁵⁶; 2. *Ungară* (prin comitatul de *Borkoth* din nordul *principatului secuilor*)⁴⁵⁷; 3. *Valahă* (între voievodatul Maramureșului, comitatul regal al Maramureșului și voievodatul de la Rădăuți)⁴⁵⁸; 4. *Săsească* (la Baia)⁴⁵⁹. Ca în cazul stăpânirii de bază a lui Basarab (*Transalpina*)⁴⁶⁰, Buda nu a folosit *valah* în est. Ea a întins *Moldova*. Abia Sigismund de Luxemburg în timpul și după campania împotriva lui Ștefan I a recunoscut-o drept *Valahia Mică sau țara noastră moldavă* (1395)⁴⁶¹.

Discrepanța dintre *transalpin*, ori *moldav*, și *valah* era flagrantă. Papalitatea, garanta stăpânirii *ungare* a Angevinilor, a folosit – sigur de la 1345 – doar *v(a)lahi* și *V(a)lahia* pentru puterea lui Alexandru, a Clarei, a lui *Vlaicu* și a lui *Lațcu*⁴⁶². În fapt, riscul unei secesiuni *valahe*, încuviințate de papă, depășea munții. În mod cert de la Alexandru, *Vlahia* aparținea diocezei Transilvaniei⁴⁶³. Carol pacificase cu greu Transilvania. Ea era cuprinsă „periodic” de revolte. Acestea îmbinau toate etniile congregațiilor voievodatului: *săsească, secuiască, ungară și valahă*⁴⁶⁴. Iar *Moldova* era oglinda *Transilvaniei*.

⁴⁵³ MOL, DL 58535 (19 mai 1335; pasajul relevant a fost tradus în DRH, D, I, no. 29, p. 57).

⁴⁵⁴ Actele pontificale: *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184; DRH, D, I, no. 17, p. 39.

⁴⁵⁵ Ele au apărut între februarie și aprilie (*Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184).

⁴⁵⁶ *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92-a, p. 184. Sursă nefolosită nici pentru „istoria ceangăilor”.

⁴⁵⁷ *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92-a, p. 184. Vorbim cel mai probabil de aria Bâta Doamnei.

⁴⁵⁸ Deja Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970¹, pp. 144-148.

⁴⁵⁹ Vasile Neamțu, *Istoria orașului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Iași, 1997, pp. 40-42.

⁴⁶⁰ Notăm astfel și combinația *voievod al valahilor și țară transalpină „din”* decembrie 1330.

⁴⁶¹ MOL, 29745, 71439 (3 și 14 februarie; în DRH, D, I, no. 82, p. 131; no. 85, pp. 132-134).

⁴⁶² Datele: ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r (1360); *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100 (1345); *Acta Urbani PP. V*, nos. 180-d, pp. 305-307; no. 193, p. 327; nos. 204-205, pp. 337-341 (1370).

⁴⁶³ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r; DRH, D, I, no. 56, pp. 98-99 (act de la Vladislav din 1369).

⁴⁶⁴ Voievodatul înainte de mutațiile din 1366 la I.-A. Pop. „Adunarea generală a stărilor Transilvaniei din mai 1355”, *Mediaevalia Transilvanica* (Satu-Mare), II (1998), 1, pp. 61-70.

Prin căsătoria lui Alexandru *Basarab* cu Clara *de Ungaria* se încercase stabilizarea *valahilor* în interiorul Ungariei⁴⁶⁵. Rezultatul „a fost” că la 1345 regatul a stat să se rupă – sub Clement al VI-lea – prin *valahii romani*. Aceștia erau întinși și de-a lungul Apusenilor, din *Sirmium* până în Maramureș⁴⁶⁶.

Pericolul reprezentat pentru Buda de *Basarabi*, potențială dinastie „federatoare”, nu era dat de *cumanitatea* ori de *ortodoxia* lor, ci de *romanitatea* – reală ori doar pontificală⁴⁶⁷ – a *valahilor*⁴⁶⁸. La nordul Dunării, sigur după 1308 când ea *curgea prin Bulgaria*, se ridicase o posibilitate statală *valahă*⁴⁶⁹. Tindea să acopere și să întindă păienjenişul relațiilor stabilite în jurul Transilvaniei de voievodul ei, Ladislau Kán († c. 1315), marele adversar *ungar* până la 1310 al lui Carol, favoritul Avignonului⁴⁷⁰. Într-un fel, *valahii* apărușeră în acte cu adevărat *de nicăieri*. Păreau să aibă și „noroc” și „spate”.

La 1332, Guillaume Adam căutase să obțină o cruciadă împotriva lui Dușan⁴⁷¹. Carol încercase aparent același lucru împotriva lui Basarab în numele războiului contra tătarilor și a *schismaticilor*⁴⁷². În paralel, aliatul lui Carol, Andronikos al III-lea, promitea unirea cu Biserica Romei⁴⁷³. Ioan al XXII-lea a acordat Budei (căreia îi aprobase în urmă cu nici doi ani episcopia misionară a *Milkoviei*) o indulgență pleneră în vederea luptei cu *schismaticii, tătarii, păgânii și cu alte națiuni infidele*⁴⁷⁴. Totuși papa, ostil Paleologilor, a refuzat să sprijine *planurile* cruciate împotriva lui Dușan și Basarab⁴⁷⁵.

La amenințarea cruciată formată deasupra stăpânirilor lor cel târziu din iarna anului 1332-1333⁴⁷⁶, răspunsul lui Basarab, Ioan Alexandru și Dușan (în ordinea vârstelor) a fost simplu și năucitor. Cei trei le-au permis francis-

⁴⁶⁵ Contextul politic amintit și titulatura Clarei nu lasă loc de îndoială în această privință.

⁴⁶⁶ Actele pontificale din acea zi (17 octombrie) în AO, XXIX, nos. 735-740, pp. 405-408.

⁴⁶⁷ Este o nuanță politică (nu „doar genetică”) obligatorie în condițiile formării *V(a)lahiei*.

⁴⁶⁸ După cum bine se știa deja, Bizanțul nu-i putea „aduna” pe *valahi* împotriva Ungariei. Mai mult, și în vremea lui Carol și Andronikos, Bizanțul avea nevoie de sprijinul Budei.

⁴⁶⁹ *Anonymi descriptio Europae Orientalis*, p. 49; Sălăgean, „Relațiile internaționale”, p. 136.

⁴⁷⁰ Sălăgean, *Ladislau Kán*, passim. A acționat însă împotriva Papalității. Nu și Alexandru.

⁴⁷¹ *Directorium*, pp. 477-484; Kohler, „Documents relatifs à Guillaume Adam”, passim.

⁴⁷² Actele *valahe* ale regelui și corespondența sa pontificală impun această dură concluzie.

⁴⁷³ *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 135-136, pp. 251-254; nos. 141-142, pp. 262-263 (1333-1334).

⁴⁷⁴ ASV, Reg. Aven. 45. 1333-1334, f. 513^v (11 iulie 1334; deja în VMHH, I, no. 894, p. 600).

⁴⁷⁵ În plus, Ioan al XXII-lea și Adam aveau o relație proastă, iar episcopul *Milkoviei* de la 1332, Vito Vásvári, se retrăsese deja la Nitra (vezi aici și László Makkai, *A Milkói (Kún) püspökség és népei* [Episcopia *Milkoviei* (Cumaniei) și populația sa], Debrecen, 1936, p. 46).

⁴⁷⁶ DRH, D, I, no. 22, pp. 45-47 (octombrie 1332; actul nu figurează – aparent – în ASV, Reg. Aven., Lat. sau Vat.); *Directorium*, pp. 477-484 (tradus în franceză în ianuarie 1333).

canilor accesul în țările lor⁴⁷⁷. Până atunci, cel puțin la 1327 și în aria Țării Românești și a viitoarei Moldove, acțiunea misionară fusese ținută de către dominicani⁴⁷⁸. Poziția regională a franciscanilor a fost atât de clar definită, încât abia în vremea luptelor creștine pentru Vidin⁴⁷⁹, Urban al V-lea a reînnoit și extins drepturile acestora din Bulgaria, *Vlahia*, *Rascia* (Serbia) și Bosnia (1369), acordate de Ioan al XXII-lea în urmă cu aproape patru decenii⁴⁸⁰.

Cazul franciscan explică de ce dovezile privind *ortodoxia valahilor* la 1330 se mărginesc la insultele formulate de Buda după *Posada*⁴⁸¹. În pofida păcii de familie angevine dintre Carol al Ungariei și Cumaniei și Robert al Neapolelui și Albaniei, care putea naște un atac cruciat angevin asupra Balcanilor (1333)⁴⁸², Ioan al XXII-lea nu a cedat „tentației” (așa cum la 1497, Alexandru al VI-lea nu a sprijinit planul *cruciat* moldav al Jagiellonilor)⁴⁸³. *Valahii* au fost singurii *schismatici* împotriva cărora Papalitatea nu a pornit o cruciadă (ei lipsind și din inventarul „țintelor cruciate” întocmit pentru Urban al V-lea pe când *Vlaicu* cucerea Vidinul)⁴⁸⁴. „Nuanțele” erau numeroase.

În primăvara lui 1344, Episcopia *Milkoviei* era istorie de vreun deceniu. Fostul ei prelat, Vito de Monteferro (Vásvár), „retras” drept episcop de Nitra la 1334⁴⁸⁵, i-a cerut lui Clement al VI-lea să-i fie încredințată o mănăstire de rit *grec*. Era subordonată direct Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol. Se

⁴⁷⁷ Sursa în ASV, Reg. Aven. 169. 1368-1369, ff. 100^v-101^v (28 ianuarie 1369; editat în *Acta Urbani PP. V*, no. 159, pp. 262-265). Pentru contextul emiterii actului, a se vedea mai jos.

⁴⁷⁸ *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184 (primul act este în DRH, D, I, no. 17, p. 39).

⁴⁷⁹ Perspectiva *latină* la de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals*, pp. 757, 761-763.

⁴⁸⁰ Altfel, drepturile ar fi fost extinse la vremea negocierilor și a papilor Benedict al XII-lea (cu Ioan Alexandru), Inocențiu al VI-lea (cu Alexandru) și Clement al VI-lea (cu Dușan). Reținem și că, împotriva oricăror uzanțe pontificale, Urban al V-lea a confirmat hotărârea lui Ioan al XXII-lea fără a menționa data emiterii ei (vezi *Acta Urbani PP. V*, no. 159, pp. 262-265). Explicația este oferită tocmai de contextul *creștin* de la începutul anului 1369.

⁴⁸¹ Constatarea, oricât de violentă ar putea părea, ar fi fost obligatorie și pentru un „text militant” precum Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*. Evident, putem spune acum, nu a fost.

⁴⁸² Prudentul Robert nu era ostil ideii (Samantha Kelly, *The New Solomon: Robert of Naples (1309-1343) and Fourteenth Century Kingship*, Leiden-Boston-Köln, 2003, pp. 121, 287).

⁴⁸³ Desigur, vremurile erau altele la sfârșitul anilor 1400 (Natalia Nowakowska, „Poland and the Crusade in the Reign of King Jan Olbracht, 1492-1501”, în *Crusading in the Fifteenth Century: Message and Impact*, editor Norman Housley, New York, 2004, pp. 128-147).

⁴⁸⁴ Registru de „precedente” de la începutul lui 1369: ASV, Reg. Vat. 62. *Littere seu scripture tangentes negotia Tartarorum precum ultramarinarum et infidelium ac scismaticorum tempore Clementis V, Ioannis XXII, Benedicti XII et Clementis VI per eosdem missarum et receptarum*.

⁴⁸⁵ Vezi aici DRH, D, I, no. 22, p. 45 (1332); Makkai, *A Milkói (Kún) püspökség*, p. 46 (1334).

găsea *unde*va în dioceza arhiepiscopului de Kalocsa. Rămăsese fără stareț *de vreo zece ani*⁴⁸⁶. Pe 18 martie 1344, papa i-a aprobat cererea cu două condiții:

1. În mănăstire trebuiau așezați și *monahi latini*. 2. După moartea lui Vito († 1347)⁴⁸⁷, capelanul răposatului Carol-Robert († 1342) și cancelarul secret al tânărului Ludovic, stareț (*abate*) să fie numit un *monah latin* benedictin.

Beatissime Pater, noscat Sanctitas Vestra, quod in confinis Ungariae, iuxta schismaticos Regni Rasciae, versus Graeciam, in diocesi Colocensi, est monasterium Sancti Demetrii, in quo ex primaria institutione debuerunt servire Deo Graeci, Ungari et Sclavi et cuilibet ipsarum nationum fuerunt inibi destinatae et dispositae mansiones et ibi ponebatur abbas graecus usque ad haec tempora per Patriarcham Graecorum; nec obediebat dictus abbas graecus, in Regno Ungariae, alicui praelatorum, sed solum Patriarchae Graecorum; mortuo tamen abbate novissimo, qui suspectus fuerat Regi Ungariae, extunc dictus Patriarcha de abbate supradicto monasterio non providit nec aliquis praelatus se de ipsa abbatia intromisit et ita vacavit abbatia circiter annis decem; et bona dicti monasterii dissipavit et occupavit potentia laicalis et cultus divinus in ipso monasterio est diminutus quoad Graecos, vacante abbatia cursu temporis memorati.// Quare supplicare Sanctitati Vestrae, ad reformationem ipsius monasterii, tam in spiritualibus, quam in temporalibus faciendam fratri Vito episcopo Nitriensi, comiti Capellae et secretario cancellariae Regis Ungariae, viro utique religioso et honesto, boni zeli et boni exempli, provido et discreto et in rebus dicti Regni multum experto, magnumque apud dictum Regem et regales favorem habenti, sapeditum monasterium eiusque administrationem et curam cum omnibus iuribus suis et pertinentiis, tam in spiritualibus quam in temporalibus, ad ipsius episcopi vitam, dignemini commendare, cum non obstantibus et clausis aliis opportunis.// Fiat. R. Sed teneatur ibi tenere certum numerum monachorum latinorum et post eius decessum illi monachi eligant abbatem latinum Ordinis Sancti Benedicti. R. Et quod transeat sine alia lectione.// Fiat. R.// Datum Apud Villam Novam, Avinionensis diocesis, XV kalendas aprilis, anno secundo⁴⁸⁸.

Ordinul Sfântului Benedict, căruia i-au aparținut Clement al VI-lea (1342-1352) și Urban al V-lea (1362-1370), protectorul văduvei voievodului Alexandru, Clara, și al lui *Lațcu*, deținuse singura mănăstire *latină* de la Athos, Amalfion, închinată Fecioarei Maria și donată Marii Lavre pe la 1287⁴⁸⁹.

⁴⁸⁶ Vezi și Enikő Csukovits, „A tekergő kígyó és a sátán csatlósa. Ellenségkép a középkori magyar királyi adománylevelek narrációiban” [*Șarpele încolăcitor și sluga lui Satan*. Imaginea dușmanului în donațiile regale ungare], *Történelmi Szemle*, LII (2009), 2, pp. 195-206.

⁴⁸⁷ I-a urmat Nicolae Vásári (vezi *Regesta supplicationum*, I, no. 359, p. 176; no. 367, p. 181).

⁴⁸⁸ ASV, Registra Supplicationum (Reg. Suppl.), *Clemens PP. VI*, reg. 6. *Ianuaris-Maius 1344*, f. 262^v (în *Regesta supplicationum*, I, no. 146, p. 73; *Acta Clementis PP. VI*, no. 33, p. 57).

⁴⁸⁹ Agostino Pertusi, „Nuovi documenti sui Benedettini amalfitani dell'Athos”, *Aevum* (Milano), XXVII (1953), 5, pp. 400-429; Nickiphoros I. Tsougarikis, *The Latin Religious Orders in Medieval Greece, 1204-1500* (= *Medieval Church Studies*, XVIII), Turhout, 2012, p. 81.

Soarta mănăstirii din Ungaria rămâne necunoscută. În vremea *valahilor romani* din părțile *transilvane, transalpine și sirmiene ale Ungariei*, în octombrie 1345⁴⁹⁰, legat papal pentru Ungaria, Boemia și Polonia era cardinalul Guillaume de la Jugie. Era nepotul lui Clement al VI-lea și vărul viitorului papă Grigorie al XI-lea. Era arhidiacon de Sirmium, Torontal și Alba, canonic de Pécs și Oradea⁴⁹¹. Demetrie Futaki, solul *valahilor romani*, alături de Elisabeta Piast, la papă⁴⁹², apoi mediatorul *păcii* dintre Ludovic și Alexandru⁴⁹³, fusese ales episcop de Oradea în iulie⁴⁹⁴. În martie, Ludovic îi acuzase pe Vito Vásvári *olim* al *Milkoviei* și pe episcopii de Veszprém, Galhard de Cahors, nedorit de la început de Buda, și Cenad, Grigorie Kapronczai, de *hiclenie*⁴⁹⁵.

Sigur este – și ar trebui să admitem – că mecanismele papale și *ungare* totodată (în care a fost angrenat probabil și predecesorul lui Demetrie, Andrei Báthory⁴⁹⁶, al cărui frate căzuse prizonier la *Posada*⁴⁹⁷) în favoarea *vala-*

⁴⁹⁰ ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v (17 octombrie 1345; în *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100).

⁴⁹¹ ASV, Reg. Vat. 139, ff. 131^v-132^r. De la Jugie trebuia să aducă pacea între Ioan al Boemiei și Cazimir al Poloniei, o pace pe care Ludovic al Ungariei vroia să o împiedice.

⁴⁹² Papa i-a inclus – înaintea lui Ludovic – pe Elisabeta și Demetrie între destinatarii scrisorilor sale privind planurile sale pentru *valahii romani* (*Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100). Dacă Elisabeta și Demetrie nu ar fi fost emisarii *valahilor romani*, papa – indiferent de cât de mult căuta să-l pună sub presiune pe Ludovic – nu le-ar fi scris înaintea regelui în contextul recentei asasinării a lui Andrei, pentru a cărui coroană Elisabeta făcuse totul. Reținem astfel că, atât aceste scrisori pontificale, cât și cele către *valahii romani*, confiscate de Ludovic și retrimise, „atașat” la mesajul din 17 octombrie, de Clement al VI-lea regelui, nu figurează – aparent – în vreun registru papal (Reg. Aven și Reg. Vat.) cercetat.

⁴⁹³ DRH, D, I, no. 38, p. 70. Cererile lui Demetrie, aprobate de Clement în iunie 1346, de a celebra mesa în locuri interzise și inclusiv pe timp de noapte pot sugera o activitate misionară în afara ariei diocezei sale (vezi *Regesta supplicationum*, I, nos. 282-283, p. 144).

⁴⁹⁴ Sfințirea sa (Demetrie fusese numit episcop deja pe 15 iulie) a fost autorizată – pentru a doua oară după 24 august – de către papă la o săptămână de la mesajul *valah* către Ludovic din octombrie (DIR, C, XIV-4, no. 327, p. 250; no. 376, p. 269). Pe 7 decembrie însă, el era numit tot *electus* de curia papală (*Regesta supplicationum*, I, no. 274, p. 140).

⁴⁹⁵ În acest subiect, orientativ: DIR, C, XIV-4, no. 293, pp. 228-229; no. 441, pp. 310-311.

⁴⁹⁶ *Venerabilul nostru frate*, [nume necompletat în registru] *episcopul Oradiei* era unul din canalele de comunicare cu *valahii* (DRH, D, I, no. 32, p. 61). Datorită tonului foarte ostil la adresa regelui și a ansamblului mesajelor emise pe 17 octombrie, se poate ca papa să se fi referit (și) la predecesorul lui Demetrie (1345-1372), Andrei Báthory (1329 -1345). Iar după Ludovic la 1355, toate misiunile lui Demetrie, *ad Alexandrum Bozorabi, wayuodam nostrum Transalpinum, occasione pacis et concordie inter nos et eundem tractande, disponende et firman-de*, avuseseră loc *post adeptum pontificiale officium* și după ce îi slujise ca diplomat după moartea fratelui său, Andrei, pe 17-18 septembrie 1345 (DRH, D, I, no. 38, p. 70).

hilor romani nu s-ar fi pus în mișcare în lipsa unei *Clara de Ungaria*⁴⁹⁸. Cert este și că răspunsul favorabil din aceeași zi (18 martie 1344) al papei Clement al VI-lea la cererea *greacă* a lui Vásvári era cunoscut istoriografiei românești la 1920. Editat de prefectul Arhivei Secrete a Vaticanului, Augustin Theiner (1858), el fusese inclus în colecția națională *Hurmuzaki* (1890)⁴⁹⁹.

Direct subordonată Patriarhiei Ecumenice, Mănăstirea *Sfântului Dumitru* era o *stavropighie*, precum – mai târziu la 1391 – Mănăstirea Peri (ctitoria Drăgoșeștilor)⁵⁰⁰ și – poate în aceeași vreme (1345) – așezământul care-i dădea calitate princiară lui Nicolae de *Remetea*⁵⁰¹ (sihăstrie după uzul *ungar*⁵⁰²) în urma lui *Alexandru Basarab*, în lista *valahilor romani* ai papei Clement⁵⁰³. Motivul îndelungatei vacanțe de la stăreție fusese suspiciunea – nedetaliată la 1344 – a lui Carol vizavi de starețul trimis – pe la 1334-1335 (la începutul pontificatului lui Benedict al XII-lea⁵⁰⁴) – de patriarhul Ioan Kalekas (1334-1347), pro-unionist, anti-palamit și susținător al Paleologilor în timpul războiului civil bizantin⁵⁰⁵. În plină campanie anti-*valahă* și anti-*schismatică*⁵⁰⁶, Carol avea relații directe cu Bizanțul. Fiul său, Ludovic, nu avea rețineri⁵⁰⁷

⁴⁹⁷ István Balogh, „A Báthori család négy oklevele” [Patru documente ale familiei Báthory], *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv* [Anuarul Muzeului Comitatului Szabolcs-Szatmár-Berge] (Nyíregyháza), XIII (1999), pp. 107-132, aici la no. 2, pp. 117-119.

⁴⁹⁸ S-ar „părea” că realitatea medievală era tocmai opusul celei construite în istoriografie.

⁴⁹⁹ ASV, Reg. Vat. 162. 1343-1344, f. 241^{r-v} (18 martie 1344; actul a fost editat în VMHH, I, no. 1002, p. 667; *Hurmuzaki*, I-2, no. 4, p. 4; *Acta Clementis PP. VI*, no. 33-b, pp. 58-60).

⁵⁰⁰ Franz Miklosich, Joseph Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, II, Viena, 1862 (MM), nos. 426-427, pp. 156-157; FHDR, IV, nos. XLV-34-35, pp. 230-233.

⁵⁰¹ Reamintim aici posibilitatea identificării Remetei din Banat cu Râmețul din Apuseni (A.III.4) și principalul argument în favoarea ei: ordinea *Transilvania-Transalpina-Sirmium*.

⁵⁰² Pentru vechea denumire *Remetea*: László Koszta, „Remeték a 11. századi Magyarországon” [Eremiti în Ungaria secolului al XI-lea], *Aetas* (Szeged), XXIII (2008), 1, pp. 42-55.

⁵⁰³ *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100. Ar fi ipoteza cea mai plauzibilă în aceste condiții.

⁵⁰⁴ Karl-Augustus Fink, Erwin Iserloh, Jozef Glazik, „The Popes at Avignon”, în *History of the Church*, editori Hubert Jedin, John Dolan, IV, London, 1980, pp. 291-400, la p. 320.

⁵⁰⁵ Augustin Casiday, „John XIV (Kalekas), Byzantine Theology-cum-Politics and the Early Hesychast Controversy”, în *Le patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: rupture et continuité (=Dossiers Byzantins, VII)*, [editor Paolo Odorico], Paris, 2007, pp. 19-36. A se vedea și Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, pp. 82-83.

⁵⁰⁶ Complicitatea aparentă din martie 1344 dintre Vito, fost al *Milkoviei*, și Clement și contextul ungaro-*valah* de la 1345 leagă suspiciunea lui Carol-Robert și de problema *basarabă*.

⁵⁰⁷ Nu – mai – surprinde astfel neinclusiunea documentelor de la 1344 în analiza lui Gyula Moravcsik („Bizánci császárok és követeik Budán” [Împărați și soli bizantini la Buda], *Századok*, XCV (1961), 6, pp. 832-847, aici la pp. 832-840) a relațiilor dintre Buda și Bizanț.

16. Ioan al VI-lea Cantacuzino în fruntea sinodului isihast de la Constantinopol (1351)

17. Ioan al V-lea Paleologul

în a continua politica și a păstra entități de rit *grec* în regatul său. În raport cu Ungaria, Bizanțul nu era – în realitate – o opțiune pentru *Valahia*⁵⁰⁸.

⁵⁰⁸ Iar Benedict al XII-lea (Jacques Fournier) a rămas cunoscut în special pentru un registru și o zicere. Registrul l-a întocmit pe când activa – drept inchișitor (milos și tipic) – între catharii (reali sau nu) din Montailou (1318-1325), un sat aflat în dioceza sa de Palmiers (vezi Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montailou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris, 1975). Zicerea, atribuită lui încă din acel veac, era *bibamus papaliter* (adică: să bem precum un papă). Petrarca a avut cuvinte puțin măgulitoare la adresa sa, dar ele par să se fi aplicat și urmașului său Clement al VI-lea, care a evoluat între „aceleași coordonate”, având însă sigur un chip mai uman pentru contemporanii săi decât Benedict (John E. Wrigley, „A Papal Secret known to Petrarch”, *Speculum*, XXXIX (1964), pp. 613-634). În aceste condiții, ar trebui reținut că nici papii care i-au sprijinit pe *valahi* – drept singurii cruciați de rit *grec* ai Romei – un secol mai târziu nu au avut imagini „impecabile”. Sixt al IV-lea era „știut” pentru nepotismul și corupția sa, chiar dacă acuzațiile privind homosexualitatea sa nu pot fi susținute dincolo de orice îndoială (Wolfgang Stöckl, „Der Papstneffe Pietro Riario al Antichrist-Zeitkritisches in einem apokalyptischen Epos des 15. Jahrhunderts”, *Archivium Historiae Pontificiae* (Roma), XLI (2003), pp. 73-81). Inocențiu al VIII-lea a murit cu o avere privată, ascunsă „sub pat”, care depășea de vreo patru ori bugetul anual al Papalității (Marco Pellegrini, „Innocenzo VIII, papa”, *Dizionario Biografico degli Italiani* (Roma), LXII (2004), *sub voce*). Alexandru al VI-lea a fost – desigur – un Borgia (Michael Mallett, *The Borgias: The Rise and Fall of a Renaissance Dynasty*, New York, 1969). Iuliu al II-lea a fost războinicul papă al lui Michelangelo (Christine Shaw, *Julius II: The Warrior Pope*, Oxford, 1993). La sfârșit, Leon al X-lea iubea cultura și pajii (Carlo Falconi, *Leone X*, Milano, 1987).

2. Trei gisanți

Mănăstirea *Sfântului Dumitru* de la 1344 duce și la Argeș, prima dată la masiva piatră funerară „asociată” Mormântului 10⁵⁰⁹. Pe aceasta se afla *arborele vieții*, motiv tip sud-dunărean⁵¹⁰, și o cruce. Crucea era benedictină⁵¹¹.

Piatra, greu asociabilă prin reprezentări unui mormânt din Biserica Argeș II, era sensibil mai mică decât sarcofagul din Mormântul 10, descoperit în 1920⁵¹². Tot la Argeș, gisantul („statuia lui *Negru Vodă*”) nu era cioplit pe două laturi (la cap și pe partea dreaptă)⁵¹³. Fusese așezat într-un colț, între două ziduri. Nu se potrivea – limpede – arhitecturii Bisericii Argeș II. Niciun mormânt cunoscut și înscris în aceasta nu putea fi acoperit de gisant.

Totuși, gisantul a fost găsit – alături de „lespedea lui *Negru Vodă*” – în Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc*. Ambele acoperăminte de mormânt erau păstrate în pronaosul ei și aveau aproximativ aceeași lungime (c. 180 cm: gisantul/ 176 cm: piatra cu pomul vieții). Gisantul era evident mai lat (c. 85 cm față de 72 cm), iar lespedea (bloc) mai înaltă (52 cm față de c. 35 cm)⁵¹⁴.

Acest gisant a fost asociat – de toate cercetările anterioare – unui mormânt (13) cel puțin îndoielnic, aflat în partea nord-vestică a naosului Bisericii Argeș II, fără a fi lipit de două ziduri (cum o cerea forma gisantului). Era și un mormânt în care – pe deasupra – nu s-au găsit rămășițe omenești⁵¹⁵.

Gisantul se potrivea numai arhitecturii Bisericii Argeș I, iar – ca loc de veci – Mormântului 8⁵¹⁶. În jurul său și al mormântului vecin (9), a fost găsit un marcaj de cărămidă chiar în pavimentul medieval al Bisericii Domnești.

⁵⁰⁹ Pentru principalele referințe și atribuirii a se vedea pozițiile clasice din Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 44-51; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 114-117.

⁵¹⁰ Pentru un inventar „de semne”: P. Chihaia, „Necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș”, în Idem, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, pp. 12-25.

⁵¹¹ Crucea ar fi – chiar – germană în opinia profesorului Ioan Albu, căruia îi mulțumim.

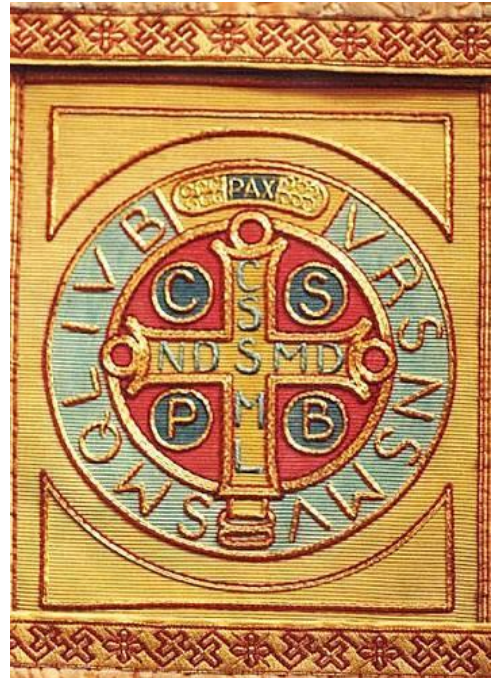
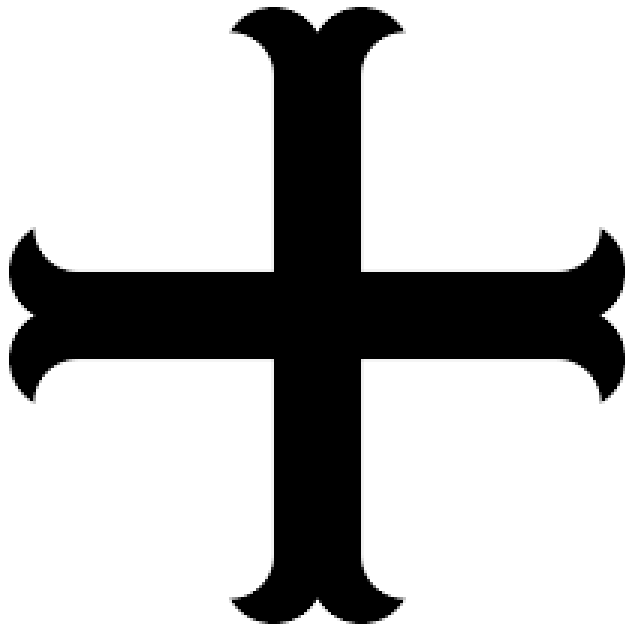
⁵¹² Date sumarizate de Chihaia de dinainte de descoperirea oficială a Bisericii Argeș I („Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeș”, *Glasul Bisericii* (București), XXII (1963), 1-2, pp. 41-70; „Date noi despre necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș”, *Argesis* (Pitești), II (1969), pp. 133-166).

⁵¹³ Vezi Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 53; Chihaia, „Date noi”, p. 154.

⁵¹⁴ Dimensiunile gisantului păstrat: 150 x 75 x 31 cm (la 1923); 146 x 78 x 28 cm (în 2012).

⁵¹⁵ După cum a recunoscut onest însuși Constantinescu în *Curtea de Argeș*, p. 101 (1984).

⁵¹⁶ Reținem astfel în raport cu cele două planuri (din 1923 și 1970) ale distribuției mormintelor din Biserica Sfântul Nicolae Domnesc, distanțarea Mormintelor 8 și 9 de zidul nordic al Bisericii Argeș I (după 1969), deși, pe planul lui Drăghiceanu, ele erau clar lipite de *substrucții*, adică de zidurile primei biserici „ratate” de către Drăghiceanu la 1920.

18. Crucea Sfântului Benedict

19. Mormântul 10 și piatra funerară asociată acestuia
(2012)

20. Gisantul, în formă de „colțar”, văzut – în variantă integrală (cu elementele decorative din stânga răposatului) – din lateral (1909, poză reluată în 1923)

21. Gisantul, păstrat la Muzeul Național de Istorie a României, văzut – în variantă parțială (fără decorul desprins din stânga) – de sus (2012)

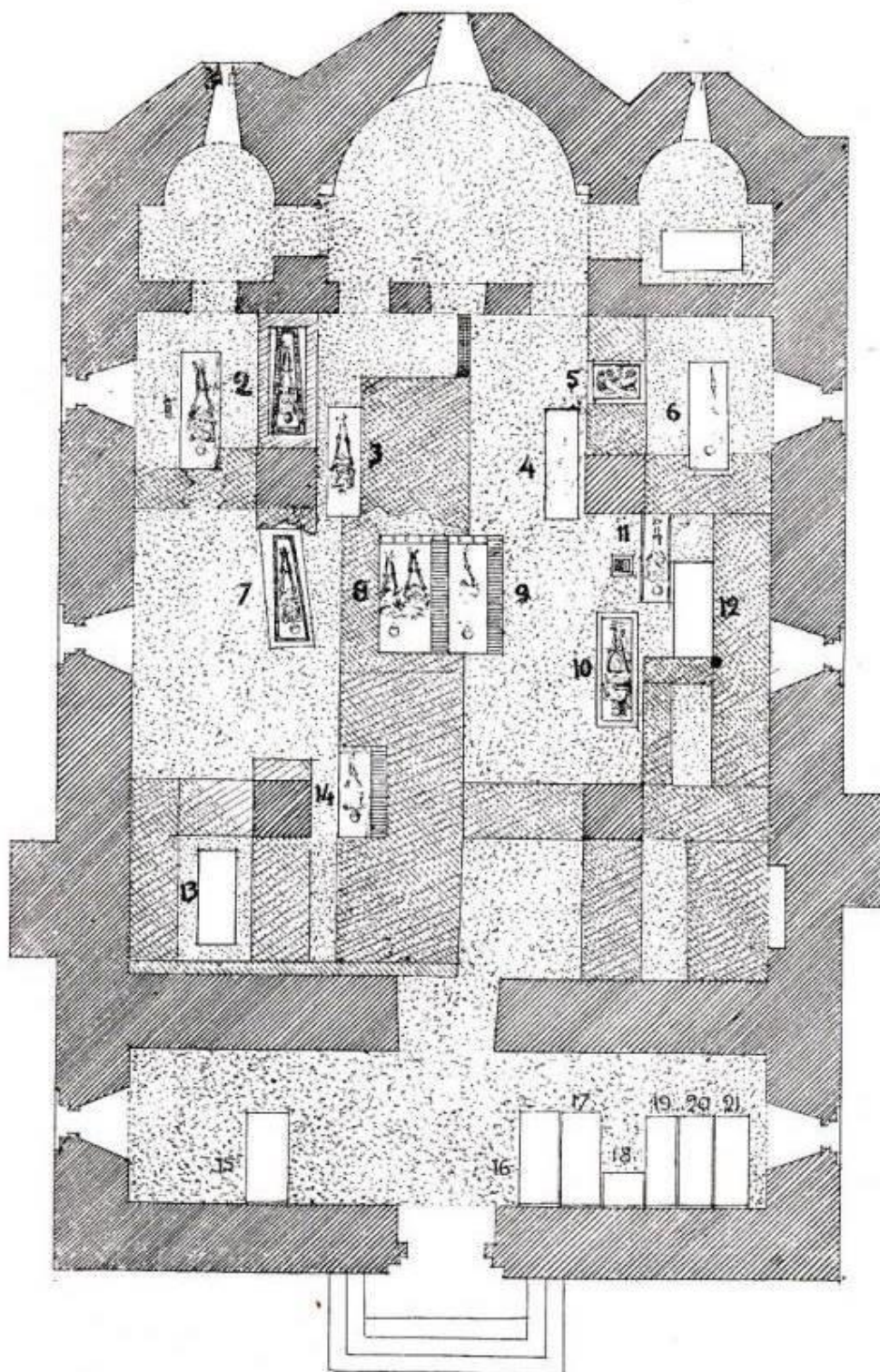

Fig. 30 Planul distribuției mormintelor aflate în săpături:
 1. Cavaler, 2. Cavaler zugrăvit, 3. Cavaler fleurs de lys, 4. Cavaler, 5. Mormânt inchipuit, 6. Voislav,
 7. Udobă, 8. Vladislav, 9. Dan, 10. Radu Negru, 11. Fiul lui Radu Negru, Vladislav, 12. Ana
 Doamna, 13. Dan II, 14. Necunoscut.
 Scara: 0.008 = 1.00 m.

22. Distribuția și identificările din 1923 ale mormintelor din Biserica Domnească

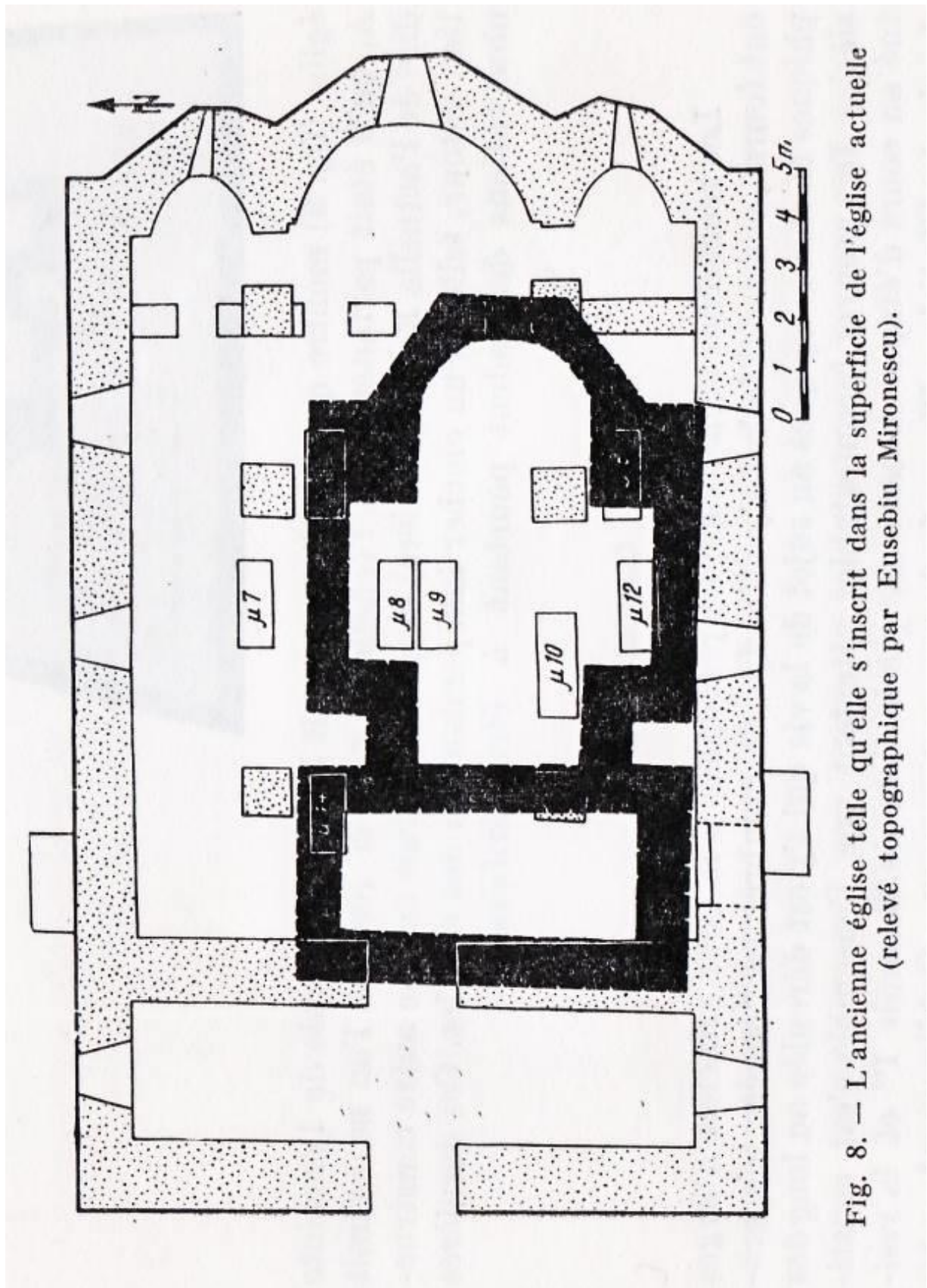
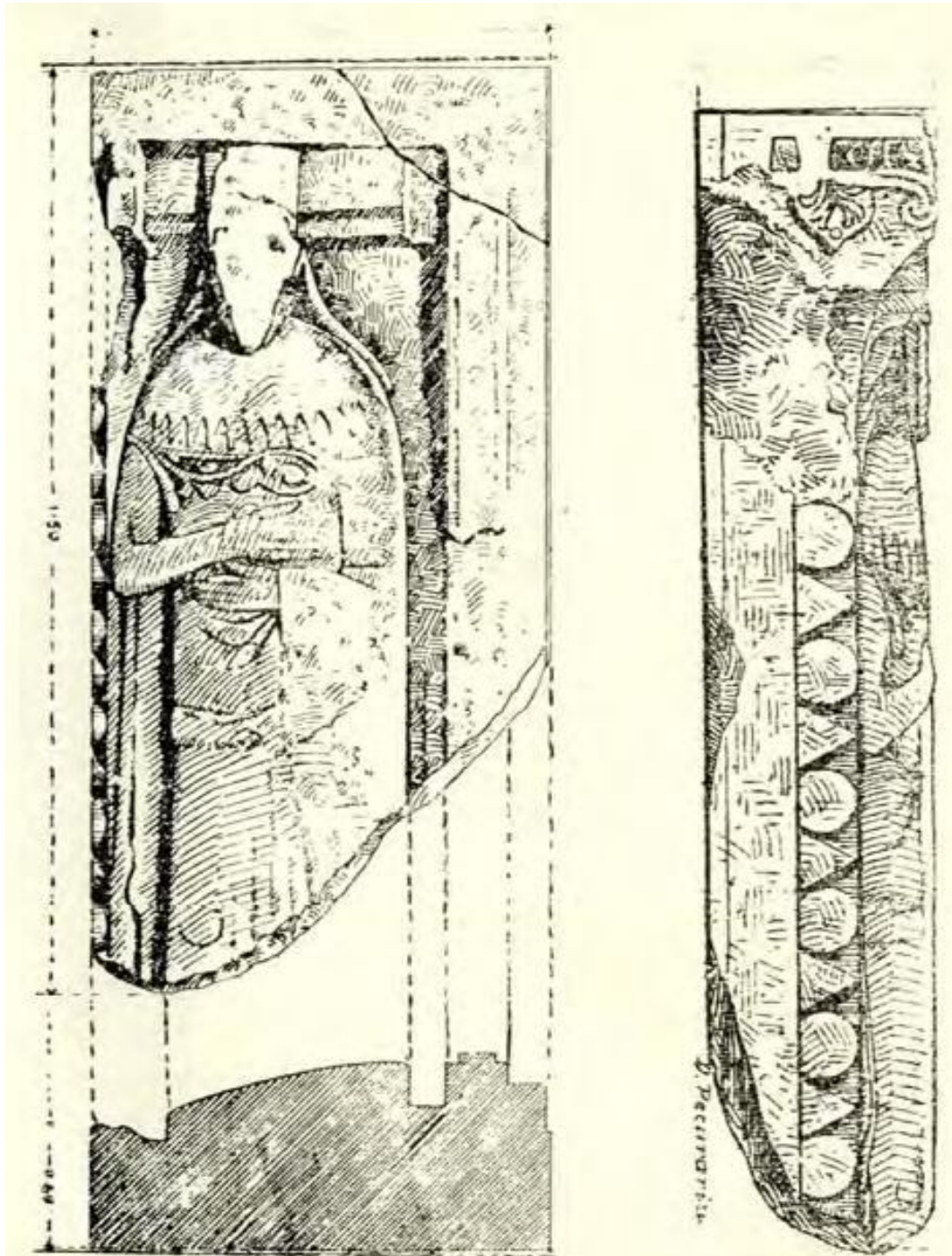

Fig. 8. — L'ancienne église telle qu'elle s'inscrit dans la superficie de l'église actuelle
(relevé topographique par Eusebiu Mironescu).

23. Mormintele din Bisericile Argeș I și Argeș II
în 1970

24. Gisantul (întregit), văzut în 1923 de sus și din lateral (partea cioplită)

Marcajul, confirmat de noile săpături⁵¹⁷, trimitea la o realitate practică. Din punct de vedere liturgic, gisantul era o problemă majoră în Biserica

⁵¹⁷ V. Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeșului”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 134-152, la p. 141 (2 august 1920): [...] *Drept în mijlocul bisericii, sub pantocrator se dă de urmele unei bordure (fig. No. 31 și 146 și No. 8 pe plan), formată de cărămizi în multe spre dreapta și pe lat spre picioare, care constituiau marginele unui mormânt, dar care, la prima vedere, părea a fi o decorațiune pătrată, făcută în par-*

Domnească (Argeș II). Mormintele 8 și 9 se găseau chiar în mijlocul bisericii sub cupola Pantocratorului⁵¹⁸. Pentru a permite slujirea, pietrele lor funerare (sigur gisantul) trebuiau mutate (în pronaos) în noua biserică. Locurile de veci ale răposaților au fost – astfel – marcate prin borduri de cărămidă⁵¹⁹.

Dintre cele două morminte, Mormântul 8, acoperit de „statuia lui *Negru Vodă*”, singurul gisant cert cunoscut din *Vlahia*, pare cel mai important⁵²⁰. Gisantul avea o pereche – tot unicat – în sudul Dunării, cunoscută în istoriografia română cel târziu din anii 1970⁵²¹. Pe la 1349, *nepoata marelui voievod*, văduva lui Ioan Asan al IV-lea, țarul de Preslav, fiul – divorțaților – Ioan Alexandru și Teodora *Basarab*, și-a așezat soțul într-un sarcofag, acoperit de un gisant, întâiul gisant din istoria țarală a Bulgariei⁵²². În plan artistic, realizarea era superioară gisantului de la Argeș⁵²³. Cel din urmă cobora stilistic spre prima parte a secolului al XIV-lea (în mod cert nu „urca” spre 1400)⁵²⁴. În schimb, gisantul lui Ioan Asan al IV-lea de la Târnovo se potrivea inventarului Mormântului 10 și artei gotice de la mijlocul tulburatului veac⁵²⁵.

Mândra văduvă îi făcuse soțului mormânt după ceea ce văzuse acasă⁵²⁶. Cronologia și drama morții lui Ioan Asan leagă gisantul argeșean de mormântul fondatorului puterii *basarabe*, decedat înaintea plecării soției lui Ioan Asan în Bulgaria la începutul anilor 1340, gisantul său servind drept model pentru mormântul soțului fetei⁵²⁷. Iar gisanții par să mai fi avut un înțeles.

doseala de cărămizi în mijlocul bisericii. Bordura de cărămizi, pusă pe lat la picioare, de 0,17 lată; cea din dreapta, în dungă, de 0,35 cm., la cap un singur rând de cărămizi puse în multe în lung, groasă de 5 cm. [...]. A se vedea astfel și reprezentarea (fig. 30, la 1923), reprodușă mai jos.

⁵¹⁸ Aspect subliniat de însuși Drăghiceanu, care totuși le-a atribuit lui Vladislav I și Dan I.

⁵¹⁹ Alte considerații în urma „limitelor” vechilor și noilor săpături sunt greu de făcut.

⁵²⁰ Gisanți au mai fost semnalati (presupuși) și la Severin și Câmpulung (vezi mai jos).

⁵²¹ P. Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab: interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc*, București, 1976, p. 212, nota 121 (și pentru detaliile de mai sus).

⁵²² Un gisant mai vechi – feminin – pare să fi aparținut soției din 1221 a țarului Ioan Asan al II-lea (1218-1241), Ana Maria († 1237), fata regelui cruciat Andrei al II-lea al Ungariei.

⁵²³ Janka Nikolova, „L’art plastique des pierres tombales dans la ville de Tîrnov au Moyen Âge”, *Travaux et Memoires de l’Université Cyrille et Methode. Faculté d’Histoire (Veliko Târnovo)*, X (1972-1973), 2, pp. 21-50, la pp. 30-39 (cu trimiteri la Curtea de Argeș).

⁵²⁴ Datare propusă de Chihaia de la 1969 („Date noi”, p. 153) și menținută la 1976 (*De la Negru Vodă la Neagoe Basarab*, p. 212). Datarea a devenit apoi „regulă” în istoriografie.

⁵²⁵ Analogia obligatorie datorită analizelor lui Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, pp. 273-274.

⁵²⁶ Concluzie obligatorie. Vezi și Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431.

⁵²⁷ Ca urmare, Mormântul 8 ar corespunde celei mai vechi îngropări din Biserica Argeș I.

25. Sarcofagul și gisantul lui Ioan Asan al IV-lea (c. 1350) în anul 1970

Gisantul *țarului de Preslav* amintește Arhiepiscopia de rit *latin* de Preslav. Supusă direct Sfântului Scaun, ea fusese întemeiată înainte de moartea lui Ioan Asan⁵²⁸. Sub autoritatea ei se găsea Episcopia de Vidin. Pe ea, Urban al V-lea a căutat să o reorganizeze după cucerirea ungară a Vidinului (1365)⁵²⁹.

Porfirogent, nepotul *principelui catolic devot* Basarab (după mamă) și al *credincioasei ducese* Kerana (după tată), Ioan Asan, soțul *nepoatei marelui voievod*, Alexandru, al *valahilor romani*⁵³⁰, fusese „patronul” Bulgariei de rit *latin*⁵³¹. Țaratul celor *trei Bulgarii* (de Vidin, de Târnovo și viitoarea *Dobroge*)⁵³² se desfășura pe atunci în două părți: una sprijinită pe Dunăre și aparent *latină* (de la Preslav la Vidin)⁵³³ și alta *greacă*, așezată pe munți (la Târnovo)⁵³⁴. Ioan Asan simboliza coșmarul Bizanțului, care l-a și răpus prin *turci*, tot așa cum avea să-lucidă pe primul născut al lui Ioan Alexandru și Teodora *Basarab*, Mihail Asan (1352-1353), teoretic omul Constantinopolului prin căsătoria sa cu fata lui Andronikos al III-lea (cea care – tot aparent – trimisese pe Bosfor pe la 1340 înseși planurile tătaro-bulgare de cucerire a Orașului)⁵³⁵.

⁵²⁸ După moartea lui Ioan Asan, survenită probabil după cea a Keranei Petrița (călugărită sigur *ortodox*), nu cunoaștem un stăpânitor cu forța necesară creării acelei arhiepiscopii.

⁵²⁹ Pe 13 septembrie 1365, papa i-a scris ministrului-general al Ordinului Fraților Minori, Marco de Viterbo. După recenta cucerire a Vidinului (*Buydino*), îl vroia drept episcop *al locului* în *Bulgaria* pe franciscanul Petru de *Wauiradino* [Oradea] în locul vechiului prelat, Ioan. Sprijinit de *venerabili fratris nostri Helie, archiepiscopo Perislaviensis, loci metropolitani*, Marco trebuia să asigure alegerea episcopală a lui Petru (ASV, Reg. Aven. 159. 1364-1365, f. 274^{r-v}; 13 septembrie 1365; după Gjuzelev, „La Chiesa cattolica di Roma e la Bulgaria nel periodo della conquista turca della penisola balcanica (1352-1396)”, în *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Geo Pistarino*, editor Laura Balletto, Genova, 1997, pp. 405-420, la p. 409, papa ar fi înființat noi diocese). Nemenționarea unui alt prelat în ordinul lui Urban arată subordonarea pontificală directă a arhiepiscopiei.

Oare *Helie* era acel Ilie, călugărul franciscan favorit al lui Özbek (+1341), canal de comunicare la 1340 între han și Benedict al XII-lea (+1342)? Urma documentară a lui Ilie, păstrat de Janibeck, drept consilier *latin*, se pierde în surse la 1343, chiar „în ajunul” căsătoriei *vlahe* a lui Ioan Asan (pentru Ilie: Tănase, *Jusqu'aux limites du monde*, pp. 504, 507).

⁵³⁰ Sursele în *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92, p. 182; *Acta Benedicti PP. XII*, no. 19, p. 39; *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431.

⁵³¹ Originile sale și Arhiepiscopia de Preslav impun această – aparent ciudată – concluzie.

⁵³² Împărțirea „clasică” a Bulgariei la sfârșitul secolului, după impunerea lui Dobrotici.

⁵³³ Subordonarea de dinainte de 1365 a Vidinului față de Preslav (și nu invers cum ar fi fost de așteptat) indică așezarea lui Strațimir sub „protecția” *porfirogenetului* Ioan Asan.

⁵³⁴ De unde și rolul *ortodox* marcant asumat după 1348 de către noua țarină Sara-Teodora.

⁵³⁵ Laurent, „L'assault avorté”, Anexă, pp. 157, 160; Gregoras, III, p. 557; Meyendorff *Introduction à l'étude*, p. 79. După Laurent, patrioata, fiica basileului, era soția hanului tătar.

Ioan Asan a fost un coșmar pe care totuși Ioan Alexandru († 1371) l-a îmbrățișat la capătul vieții. Și-a comandat un gisant precum cel al lui Ioan Asan⁵³⁶. În aceste condiții, gisantul din Biserica Argeș I a fost unul salvat.

„Sigilatul” Mormânt 10 nu s-a bucurat evident de aceeași grijă. Din acest motiv, el (și controversatul Mormânt 11) a rămas necunoscut profanatorilor din secolele următoare. Iar, altfel decât gisantul, lespedeza lui *Voislav, copilul Marelui Alexandru Voievod*, s-a pierdut sub pavimentul noii biserici⁵³⁷.

Datorită sarcofagului său (unicul din întreaga biserică), Mormântul 10 fusese și el probabil acoperit de un gisant⁵³⁸. Ca realizare (începând din anii 1350, limita inferioară pentru decesul marelui voievod din acel mormânt⁵³⁹) trebuie să fi fost superior gisantului de deasupra Mormântului 8 și comparabil cu gisantul bulgar al lui Ioan Asan († 1349) și cu gisantul sârb – de asemenea unicat – al lui Ștefan Dușan († 1355), tot din anii 1350⁵⁴⁰. Așa cum Ioan Asan a fost căsătorit cu *nepoata marelui voievod*, Alexandru, iar fratele său, Strațimir, cu Ana, fiica lui Alexandru și a Clarei de Ungaria, unicul fiu și moștenitor, Uroș, al lui Dușan a fost căsătorit cu *Ancha*⁵⁴¹, sora Anei⁵⁴².

⁵³⁶ După cum bine știa și Chihaia (*De la Negru Vodă la Neagoe Basarab*, p. 212, nota 121).

⁵³⁷ Vezi prezentările descoperirilor din Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 138, 142.

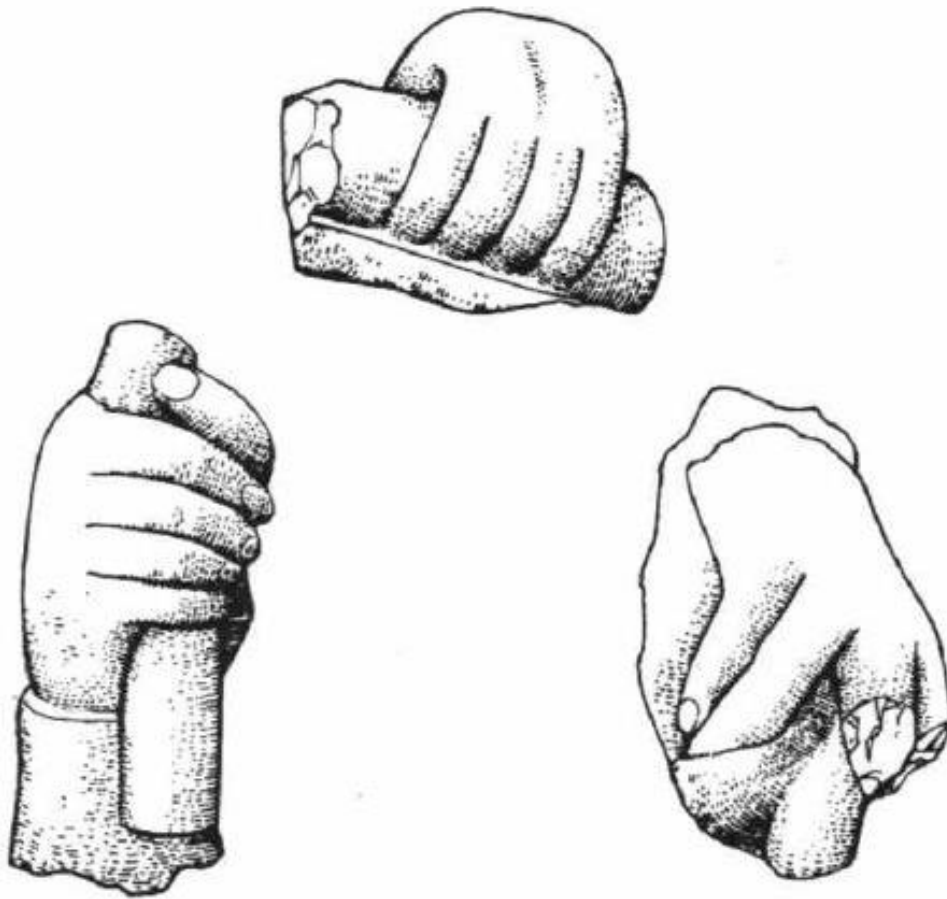
⁵³⁸ Întrucât sarcofagul nu a fost decorat pe niciuna dintre laturi, este mai probabil că el nu era vizibil nici în Biserica Argeș I, fiind „îngropat” sub nivelul pavimentului acesteia. Posibilitatea ca el să se fi aflat la suprafață poate fi susținută pe baza presupunerii că Mormântul 10 era – în fapt – o structură funerară complexă, precum cea a lui Ioan Asan al IV-lea de la Târnovo. Inspirația argeșeană a gisantului de la Târnovo și înmormântarea lui Ioan Asan al IV-lea înaintea defunctului din Mormântul 10 îndreptățesc o asemenea supoziție argeșeană. Din nefericire, natura săpăturilor de la 1920 (oficial la 1969-1971, în aria Mormântului 10 nu s-a săpat) și maniera interpretărilor de după nu îngăduie certitudini în raport cu aspectul original în naosul Bisericii Argeș I al mormântului.

⁵³⁹ Intervalul – stabilit pe baza datării ¹⁴ C a osemintelor și a documentelor de epocă pentru decesul lui Alexandru *Basarab* din Mormântul 10 – este februarie 1355 (post)-ianuarie 1365 (ante), adică între ultima mențiune a lui Alexandru drept voievod în putere și prima apariție a lui Vladislav drept (singur) voievod, tot în actele regalității ungare (pentru cele mai cunoscute ediții și traduceri ale acestora: DRH, D, I, no. 38, p. 70; no. 42, p. 78).

⁵⁴⁰ Danica Popović, *Srpski vladarski grob u srednjem veku / The Royal Tomb in Medieval Serbia*, Beograd, 1992, pp. 115-118 (fig. 41-43). Lucrările la biserica Mănăstirii Sfinților Arhangheli la Prizren (Kosovo), unde a fost înmormântat Dușan, au fost finalizate în jurul lui 1352, permițând astfel și datarea realizării gisantului înainte de moartea lui Dușan.

⁵⁴¹ „Referințele” clasice pentru aceste înrudiri rămân rândurile papei Urban al V-lea din scrisoarea sa de la 1370 către văduva lui Alexandru, Clara (VMHH, II no. 191, p. 97).

⁵⁴² „Rând pe rând”, începând cu eliminarea Elisabetei de Oppeln, *fiica voievodului Alexandru*, Maria Holban, Stanisław Sroka și Pál Engel au căutat să „scape” de acest mariaj.

26. Fragmentele păstrate din gisantul lui Ștefan Dușan

Mai mult decât aparent, legislatorul Dușan, urmărit și la 1349 și la 1354 de spectrul Velbujdului și de umbra lui *Basaraba Ivanko*, se inspirase și el de la Argeș, acoperindu-și mormântul cu primul gisant din istoria Serbiei⁵⁴³. Importanța Argeșului și a mormintelor sale din prima biserică pare să fi depășit cu mult naosul lăcașului, legându-i și în moarte pe Ioan Asan al IV-lea, Ștefan Dușan și Ioan Alexandru de fundamentul puterii Basarabilor care „preluase” *triconfiniumul* Belgrad-Severin-Vidin dominat odinioară de bunicul lui Dușan, Milutin, la vremea ascensiunii lui Basarab și Șișman⁵⁴⁴.

⁵⁴³ Este un alt amănunt (uitat) care conferă alte înțelesuri „prefetei” *Zakonikului* imperial.

⁵⁴⁴ Nu cunoaștem ca vreodată acești gisanți (patru în final) de la Argeș (1), Târnovo (2) și Prizren (1) să fi fost puși în legătură unul cu celălalt (sigur nu în istoriografia bulgară, sârbă și română cunoscută, prin Nikolova, Popović ori Chihaiia) și – cu atât mai puțin – să fi fost vreodată raportați – politic – la „păienjenișul” dinastic de pe cursul Dunării. Reținem astfel că singurul istoric român care a amintit – în anii 2010 – gisantul lui Dușan a fost Ioan Albu (*Memoria epigrafică în Europa Centrală și de Sud-Est (Evul Mediu și Epoca Premodernă*, Sibiu, 2014, p. 186). Situația istoriografică este mai mult decât grăitoare.

Perfect aliniat cu Mormintele 8 și 9 (vizibile în Biserica Argeș II) și cu – în stânga lor – Mormântul 7 (al lui Nan Udobă⁵⁴⁵), Mormântul 12, din dreapta Mormântului 10 a fost găsit gol/ golit (?)⁵⁴⁶. Mormintele 10 și 12 formau o pereche. De aici și opinia unanimă că aparținuseră *ctitorului* și soției sale⁵⁴⁷.

În Mormântul 10 a fost așezat *Alexandru Voievod* după februarie 1355⁵⁴⁸. În ianuarie 1370, văduva sa, Clara, trăia încă⁵⁴⁹. Dacă Mormântul 12 nu fusese ocupat, locul ei de veci ar fi trebuit să fie în el⁵⁵⁰. *Vlahia* fusese însă cuprinsă de tulburări confesionale. Mormântul 10 a dispărut din istoria ei.

Numai predecesorul – sigur în moarte⁵⁵¹ – al lui *Alexandru Voievod* din Mormântul 8 a rămas în memorie (și nici el de fapt: mormântul său și lespedea sa au fost despărțite – cândva – în noua biserică⁵⁵²). *Alexandru Voievod* a devenit adevăratul *Negru Vodă*⁵⁵³. Despre el se știa, la Argeș și Tismana, că fusese căsătorit cu o doamnă din *familia Burbonilor din Ungaria, din sângele Sfântului Ludovic*⁵⁵⁴. Cel puțin în una din tradiții, ea devenise chiar *fica craiului Ungariei*⁵⁵⁵. Pe soția lui *Alexandru Voievod* o chemase *Clara de Ungaria*.

⁵⁴⁵ Pe baza inelului său, acesta era singurul defunct identificat cu certitudine de la 1920.

⁵⁴⁶ Vezi Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 146 (1 septembrie 1920): [...] *Săpăturile din dreapta mormântului lui Radu Negru-Vodă dau la iveală urmele unui alt cavou, cuprins între substructurile de zidărie indicată pe plan la No. 11, a cărui existență o trăda straturile de cărămizi din pardoseala doua mult inflexionată spre interior; se dă de o bordură de cărămizi pe un singur rând, puse pe multe la cap, de dimensiunile 28 x 18 ½ x 3 ½.// Speranțele ce le avui când detei la un m. adâncime de un pat negricios, putred, gros de 0,07 cm. că aci este capacul unui nou coșciug neprofanat, se transformară în completă deziluzie, după ce cercetările făcute nu deteră decât de un fragment din cutia craniană.// Tot restul osemintelor, cari, desigur, fuseseră ale Doamnei lui Radu, în dreapta căruia fusese îngropată, era ridicat din acest mormânt.// Mormântul după indicațiunile acestui pat de putregaiu negru, ce părea afânat ca un pământ de seră, avea 2,44 m. lungime și 0,76 m. lățime. [...]. Constantinescu a afirmat că nu a săpat în zona mormântului (*Curtea de Argeș*, pp. 94-103). A găsit însă zidul sudic al Bisericii Argeș I lipit de Mormântul 12.*

⁵⁴⁷ Mai puțin poate Iorga. El a insistat că în Mormântul 10 fusese înmormântat Basarab.

⁵⁴⁸ *Alexandru Basarab* era încă în viață atunci, după Ludovic I (DRH, D, I, no. 38, p. 70).

⁵⁴⁹ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r (1360); *Acta Urbani PP. V*, nos. 180-d, pp. 305-307 (1370).

⁵⁵⁰ Este – practic – singura soluție. Sau, însuși Vladislav I ar fi trebuit înmormântat în el.

⁵⁵¹ Datarea ¹⁴C și istorică a Mormântului 10 (post 1355) și a zidirii Bisericii Argeș II înainte de moartea lui *Vlaicu* (c. 1377) nu îngăduie înmormântări de marcă după Alexandru.

⁵⁵² De aici și „ciudatele succesiuni” voievodale din anii 1300 în cronicile Țării Românești.

⁵⁵³ Aspect bine intuit – pe baza cazului Câmpulungului – de Al. Ciocîltan, „Colonizarea germană la sud de Carpați”, *Revista Istorică*, NS, XXII (2011), 5-6, pp. 431-460, la p. 455.

⁵⁵⁴ Informațiile în redările lui Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 42, 44.

⁰ originile Țării Românești”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, II (1923), pp. 289-312.

3. Fetele *craiului* și sfidarea *valahă*

Calitatea pontificală *de Ungaria*, singurul ei „nume de familie” pentru Papalitate la 1360, în scripte și nu în cronici, avută de Clara, *voivodissa Vlahiei*, o arată pe *doamna Clara* drept membră legitimă a Casei regale de la Buda⁵⁵⁶. Duritatea confruntării de la 1330 și pericolele înfruntate de Carol-Robert de Anjou pentru a deveni rege nu îngăduie apartenența Clarei la vechea dinastie a Arpadienilor⁵⁵⁷. Ea trebuie să fi fost o membră a familiei lui Carol.

Carol a fost căsătorit de patru ori: cu Maria de Halici (1306-1309), Maria de Bytom (Beuthen) (1311-1318), Beatrice de Luxemburg (1318-1319) și Elisabeta Piast (1320-1342)⁵⁵⁸. Copii – sigur cinci băieți (doi morți de mici) și două fete – a avut în mod cert de la ultima sa nevastă și poate – o fată sau două – de la cea de a doua soție⁵⁵⁹. Era Clara fiica Mariei sau a Elisabetei?

Unul din mesagerii *valahilor romani* a fost Elisabeta Piast⁵⁶⁰. *Elisabeta, fiica voievodului Alexandru*, s-a căsătorit cu nepotul favorit al lui Ludovic, Vladislav de Oppeln (c. 1355⁵⁶¹). A fost îngropată (c. 1367/1370) în fața altarului Sfintei Elisabeta din catedrala de la Oradea a lui Demetrie Futaki, celălalt sol al *valahilor romani* la Avignon, mediatorul *păcii* dintre Ludovic și Alexandru, soțul Clarei⁵⁶². Din 1369 cel târziu, *Doroteea*, fiica Anei și a lui Strațimir, prizoniera lui Ludovic de la 1365, era preferata regelui. Lipsit de urmași și rămas fără frați și nepoți, el și mama sa au iubit-o ca pe propriul lor copil⁵⁶³.

⁵⁵⁶ Câteva exemple de fiice *de Ungaria* la Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe*, Cambridge, 2000, pp. 205-209, 214-221, 275.

⁵⁵⁷ Acest aspect poate fi considerat – în fapt – de domeniul evidenței politice angevine.

⁵⁵⁸ Stanisław Sroka, „A Hungarian-Galician Marriage at the Beginning of the Fourteenth Century?”, *Harvard Ukrainian Studies* (Cambridge, MA), XVI (1992), 3-4, pp. 261-268; Gy. Kristó, „Károly Róbert családja” [Familia lui Carol Robert], *Aetas*, XX (2005), 4, pp. 14-28.

⁵⁵⁹ Pentru bibliografia spinoasei probleme: Kristó, „Károly Róbert családja”, pp. 25-26.

⁵⁶⁰ Vezi astfel din nou *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61.

⁵⁶¹ Maciej Salamon, „Ladislav von Oppeln: ein schlesischer Herzog zwischen der katholischen und der orthodoxen Welt”, în *Medieval Christian Europe: East and West. Traditions, Values Communications*, editori V. Gjuzelev, Anisava Miltenova, Sofia, 2002, pp. 518-527.

⁵⁶² Sursa de la 1374 la N. Iorga, „Românii în câteva izvoare apusene”, *Revista Istorică*, VI (1920), 10-12, pp. 193-201, în acest caz p. 200, nota 1 (în transcrierea lui János Karácsonyi).

⁵⁶³ Orientativ: [...] [Tvrčko] *prese per moglie, innanzi che assunse il nome regio, Dorotea, figliuola di Strascimir Imperadore di Vidino, che staua con la Regina di Vngaria* [Elisabeta Kotromanić, vara primară a lui Tvrčko], & *era sua damigella* [domnișoară de onoare]. *Il che egli fecce à petitione del Re Ludouico, il quale insieme con la madre* [mama regelui, Elisabeta Piast] *haueua cura di lei, & l'amaua molto, peroche era giouane molto virtuosa.* [...] (Orbini, pp. 358-359).

27. Elisabeta Piast și copiii ei în *Cronica pictată de la Viena*

Datele întregesc o „poză angevină de familie” din *Cronica pictată de la Viena*⁵⁶⁴. Începută pe la 1338-1340 din porunca lui Carol-Robert, după noul acord *ungaro-valah*⁵⁶⁵, ea a fost terminată în ajunul crizei *valahilor romani* de la 1345⁵⁶⁶ și recopiată în deceniul marcat de *pacea* făcută de Futaki între Ludovic și Alexandru (amintită la 1355), după asasinarea lui Andrei⁵⁶⁷, și acordul *ungro-vlah* de la 1359⁵⁶⁸ care a păstrat-o pe Clara de Ungaria drept *voivo-*

⁵⁶⁴ Cea mai recentă ediție: László Geréb, *A képes krónika* [Cronica pictată], Budapest, 1993.

⁵⁶⁵ Sergiu Iosipescu („Românii”, p. 93) și Șerban Papacostea („Triumful”, p. 175) par să fi bănuț în 1980 relația dintre începerea *Cronicii pictate* și acordul *ungaro-valah* de la 1337.

⁵⁶⁶ Vezi ultimele ediții din *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; DRH, D, I, no. 32, p. 60.

⁵⁶⁷ DRH, D, I, no. 38, pp. 70-72. Resubliniem asocierea dintre cele două momente-cheie.

⁵⁶⁸ În această privință, împărtășim opinia lui Pál Engel (*Regatul Sfântului Ștefan*, p. 162).

dissa Vlahiei (1360)⁵⁶⁹. În „poză” apărea regina-mamă Elisabeta Piast († 1380) împreună cu trei băieți – Ludovic al Ungariei († 1382) Andrei de Neapole († 1345) și Ștefan al Slavoniei și Transilvaniei († 1354) – și cu două fete⁵⁷⁰.

Una era sigur Catherina, mama Anei, soția lui Carol al IV-lea de Luxemburg de la 1353⁵⁷¹. Doar una dintre fete purta roșu monarhic precum mama ei, Ludovic și Ștefan. Andrei, plecat de mic la Neapole, nu avea roșu, roșu regal ungar⁵⁷². Iar Catherina ieșise din sfera regală ungară. Se căsătorise în vara lui 1338 cu vărul ei de gradul al doilea, Henric, fiul ducelui Bernard de Schweidnitz (Swidnica) și al Kunigundeii, sora Elisabetei Piast. Sora lui Henric, Elisabeta, era din 1326 soția lui Bolko al II-lea de Oppeln. Pe la 1332, ea a devenit mama lui Vladislav, viitorul soț al Elisabetei a *Valahiei*⁵⁷³.

În miniatura din *Cronica pictată*, fata Elisabetei Piast cu „bonetă” (de hlamidă) roșie, avea îmbrăcămintea în culorile heraldice (aur-verde) ale defunctului din Mormântul 10, Alexandru *Basarab* pentru Avignon și Buda⁵⁷⁴.

Erau culorile în care a fost reprezentat și Basarab (*Basaraba Ivanko* pentru Dușan la 1349) în redarea luptei de la *Posada* cu care se încheia *Cronica pictată*⁵⁷⁵. Ea recunoștea că tatăl lui Ludovic, comanditarul cronicii, nu avusese vreun motiv să-l atace pe Basarab, care își îndeplinise obligațiile vasalice⁵⁷⁶.

Datele înscrise și văzute arată că soția *voievodului Alexandru, Clara de Ungaria*, a fost probabil fata Elisabetei Piast și a lui Carol-Robert de Anjou, sora bună a lui Ludovic, fiind înfățișată alături de el și de mama lor în *Cronica pictată de la Viena*⁵⁷⁷. *Doamna Clara* nu a lăsat o amintire „reușită” în Ungaria.

⁵⁶⁹ Ea a fost marea descoperire a lui Ștefan Pascu („Contribuțiuni documentare”, p. 176).

⁵⁷⁰ În miniatura în discuție, doi băieți încoronați stăteau în dreapta Elisabetei, cel de al treilea stând cu fetele în stânga mamei. Cei doi fii încoronați erau Ludovic al Ungariei și Andrei al Neapoleului. Frații lor mai mari, Carol (1321-ante 1329) și Ladislau (1324-1329) muriseră de mici. Cel de al treilea fiu, „neregal”, era Ștefan al Slavoniei și Transilvaniei.

⁵⁷¹ De unde și anumite dileme ale istoriografiei maghiare în legătură cu fiicele lui Carol. Fata Catherinei de Anjou și a ducelui Henric de Schweidnitz la Peter Moraw, „Anna von Schweidnitz und Jauer”, *Lexikon des Mittelalters* (München), I (1980), col. 655. Reținem aici și numele fiicei lui Felician Záh a cărui onoare a căutat să o răzbune în aprilie 1330: Clara.

⁵⁷² Vezi Iván Bertényi, *Kis magyar címertan* [Mică heraldică ungară], Budapesta, 1983, p. 67.

⁵⁷³ Vezi aici Dieter Veldtrup, *Frauen um Herzog Ladislaus (†1401): Oppelner Herzoginnen in der dynastischen Politik zwischen Ungarn Polen und dem Reich*, Warendorf, 1999, pp. 28-31.

⁵⁷⁴ Vezi și Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 67.

⁵⁷⁵ Vezi astfel – pe larg – inclusiv paginile din Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, pp. 9-18.

⁵⁷⁶ *Chronicon pictum Vindobonense*, p. 110. Afirmatie fundamentală în contextul anilor 1350.

⁵⁷⁷ Trebuie reamintit că toate datele aduse aici în discuție erau cunoscute de la 1920, inclusiv calitatea de *Ungaria* a doamnei Clara, datorită *Burbonilor* de la Mănăstirea Tismana.

Cronica pictată se încheie – abrupt – cu bătălia *de la Posada*. Urma o notiță despre nașterea lui Ștefan, ultimul băiat al lui Carol și al Elisabetei, în 1332. Apoi, se sare direct la moartea lui Carol un deceniu mai târziu și la încoronarea lui Ludovic (1342), cu care manuscrisul se încheie definitiv. În aceste condiții, cum nici Ștefan (+ 1354), nici Andrei (+ 1345), a cărui asasinare a provocat criza neapoletană, nu erau arătați drept defuncți la vremea încheierii cronicii, iar datorită inserției miniaturilor „în text”, textul și ilustrația au fost realizate (inserate măcar) în paralel, *Cronica pictată* ar putea fi datată mai degrabă în primii ani de după întronarea lui Ludovic, decât la sfârșitul deceniului următor. Ar corespunde astfel mai curând atmosferei compromisului dintre Ludovic și Alexandru (1343-1344), *pacea* slăvită de capelanul regelui Ioan de Târnave (post 1382), care a premers criza *valahilor romani* (1345), decât celei a *păcii* ușurătoare pentru Ludovic, adusă de către episcopul de Oradea, Demetrie Futaki, și afirmată la începutul anului 1355 (pentru informații, a se vedea și traducerea maghiară *Képes krónika*, ediție László Geréb, Budapest, 1993, disponibilă online la <http://mek.oszk.hu/10600/10642/10642.htm#4>). Mențiunea din debutul manuscrisului (*Anno Domini MCCC quinquagesimo octavo feria tertia infra octavas ascensionis eiusdem Domini incepta est ista cronica de gestis Hungarorum antiquis et novissimis, ortu et progressu, victoria eorundem et audacia, collecta ex diversisronicis veteribus earundem veritates ascribendo, et falsitatem omnino refutando. In nomino Domini Amen*) pare ca urmare să corespundă datei realizării unei copii, unicei variante păstrate, decât datei întocmirii originalului (*Chronicon pictum*, p. 1; după manuscrisul din ÖNB, Cod. <Vindob. Lat.> 535, adus la Budapesta în Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchényi <a Ungariei>], Budapest (Oszk), Codices Latini Medii Aevi (Clmae.), [no.] 405).

Din ediția Popa-Lisseanu, pasajele referitoare la nașterea lui Ștefan (1332), moartea lui Carol și întronarea lui Ludovic (1342) au fost omise, nu și din edițiile lui Ferenc Toldy (*Marci Chronica de gestis Hungarorum*, Pest, 1867), lui Florián Mátyás (*Historiae Hungaricae Fontes Domestici*, II, Pécs, 1883, pp. 100-245) și Sándor Domanovszky (din *Scriptores Rerum Hungaricarum*, editor Imre Szentpétery, I, Budapest, 1937, pp. 239-505). În ultima ediție a fost inclusă și copia realizată pentru János Zsámboki *Sambucus* (1531-1584), manuscris păstrat tot la Viena (ÖNB, Cod. <Vindob. Lat.> 3374) și adus la rândul său la Budapesta (OSzK, Clmae. 406). Din acel manuscris notița de început din anul 1358 lipsea. Figura în plus călătoria lui Carol-Robert cu Andrei la Neapole din 1333 (*Scriptores Rerum Hungaricarum*, I, pp. 501-502). Iar descrierea morții lui Carol și a întronării lui Ludovic, mult mai scurtă decât în mai vechea și celebra versiune, se încheie prin *Finis. Amen. Deo gratias* (*Scriptores Rerum Hungaricarum*, I, p. 503). Datorită acestor elemente, alăturate acelor expuse mai sus, în opinia noastră, varianta de bază a cronicii trebuie datată imediat după întronarea lui Ludovic, fiind destinată afirmării prestigiului domniei acestuia. Indiferent dacă copia păstrată a fost sau nu trimisă drept cadou regelui Franței, Carol al V-lea (ipoteză lansată prima dată de către Toldy), cu ocazia logodnei fiului acestuia, Ludovic de Orleans, cu Caterina (1370-1378), prima fiică a lui Ludovic I (1373-1374), când relațiile dintre Buda și Țara Românească erau încă bune, ele deteriorându-se de la mijlocul anului 1374 (DRH, D, I, no. 63, p. 107), *Cronica pictată* reflecta imaginea puterii angevine din prima jumătate a deceniului al cincilea, deceniul *afirmării valahilor romani*, a lui Alexandru Basarab și a Clarei de Ungaria, sprijiniți inițial de Elisabeta Piast, mama lui Ludovic, Andrei, Ștefan și – foarte probabil – a Clarei, văduva lui Carol-Robert, învinsul de la *Posada*.

<p style="text-align: center;">Varianta Sambucus (copie, fără ilustrații, din secolul al XVI-lea)</p>	<p style="text-align: center;">Codicele de la Viena (copie, cu ilustrații, din secolul al XIV-lea)</p>
<p><210.>Anno Domini MCCCXXXII^a in festo Sancti Regis Stephani habuit rex filium, quem Stephanum nuncupavit.</p>	<p><210>. Anno Domini Millesimo CCC^oVicesimo [!] Secundo in festo Sancti Regis Stephani habuit rex filium, quem Stephanum voluerunt nuncupare.</p>
<p><211.> Anno Domini MCCCXXXIII egressus est rex de Vissegrad cum Andrea filio puero sex annorum in mense Iulii et perrexit cum bona comitiva militum per Zagrabiam ultra mare ut filium suum per voluntatem Summi Pontificis, Domini scilicet Ioannis XXII, et ad petitionem Regni Sicilie coronaret in regem. In cuius regis comitiva et societate profecti sunt Chanadinus archiepiscopus Strignoniensis, Andreas episcopus Varadiensis et Iacobus Lombardus phisicus, episcopus Cithanadiensis, et magister Donch supradictus et alii nobiles plurimi de regno. Qui rex rediit cum sospitate in mense Martii et cum sanitate omnium suorum, qui ipsum fuerant comitati. Filium autem suum ibidem reliquit non tamen coronatum, sicut optabat, sed sub tutamine et protectione regis Roberti, patruelis suis. Qui rex Robertus erat rex Regni Sicilie, vir magne scientie et sanctitatis, set decrepitus iam etate volebat renumpciare seculo et regie dignitati, ut contemplationi vacaret et puer succederet memoratus in regnum. Set interdum altiori usus consilio noluit descendere de culmine regie maiestatis, dum viveret, post mortem vero eius recipiat coronam regni puer de iure sibi succedens, quia heredem quem habuit rex Robertus, mortis debito prepropere obedivit.</p>	
<p><212> Anno Domini Milleximo Trecentesimo Quadragesimo Secundo XVII. Kalendas Augusti feria tertia in Vissegrad anno XXXII. regni sui rex Karulus est viam universe carnis ingressus et sequenti feria VI^a, XIII, Kalendas eiusdem mensis in Alba Regali devotissime tumulatur. Tertio vero die, scilicet die Dominico,</p>	<p><212>. De obitu regis Caroli et coronatione ducis Ludovici filii eiusdem Porro sepenominatus rex Carolus continuis et gravissimis infirmitatibus laborans, quas maxime in pedibus a longo tempore patiebatur et per eas nimium afficiebatur, ad extremum deveniens Anno Domini Millesimo CCC^{mo} XCL^{mo} Se-</p>

XII. Kalendas supradicti mensis, filius eius Ludovicus decimo septimo anno vite sue feliciter coronatur.

Finis. Amen Deo Gratias.

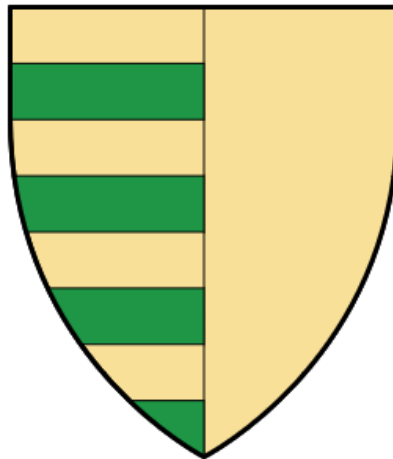
cundo illucescente feria tertia proxima post Festum Beate Margarethe Virginis in suo castro, loco scilicet habitationis sue de Wisegrad fine laudabili migravit ad Dominum. Cuius corpus in Albensi Ecclesia terre gremio conditum est. Regnavit autem a tempore sue coronationis XX X^{ta} II. annis. Cui successit prenominatus dux Ludovicus filius eius, quem in eadem Ecclesia Albensi tertio sic post tumulationem patris sui, videlicet die Dominica proxima ante Festum Beati Iacobi Apostoli, reverendi in Christo patres, domini Chanadiensis archiepiscopus Strigoniensis, Ladislaus Quinqueecclesiensis, Mesko Wesprimiensis, Petrus Syrmiensis, Vitus Nitriensis, Colomanus Iauriensis et Laurentius Boznensis Ecclesiarum episcopi ceterique prelati cum consensu et voluntate unanimi omnium baronum et nobilium universorum totius regni Hungarie in regem inungentes cum Sancta Corona gloriose coronarunt. Ubi ipsum regem vir magnificus Thomas vayvoda Transsilvanus, quo tunc tempore potior nemo haberetur, et quem etiam iam dictus rex Carolus pie memorie super omnes alios barones regni ultra modum dilexerat ac exaltaverat, gladio accinxit, et ab ipso rege regali beneficio est remuneratus. Tandem ipsum regem Sacris insignibus Sancti Regis Stephani indutum ac decoratum, habentem Sanctam Coronam in capite, deducentes in regali throno sedere fecerunt; promittens nichilominus supradictus rex Ludovicus assistentibus imo petitionibus omnibus prelatibus et baronibus ac nobilibus supranominatis, quod omnes nobiles sui regni in speciali dilectione haberet et in suis libertatibus conseroaret. Deinde ipse rex Ludovicus Budam veniens, ibi ab omni populo ac civibus et clero virisque religiosis omnibus cum magna reverentia et honore est susceptus, prout regiam decet maiestatem. Qui etiam in brevi abinde iterum in Visegrad se transtulit moraturum.

27. Pasajele omise din ediția românească a *Cronicii Pictate de la Viena*

29. Copiii Elisabetei Piast

Manuscrisele păstrate și contextul realizării lor evidențiază alte trei aspecte. 1. Aranjarea trecutului în jurul unor repere și interese clare, dar din care înfrângerea de la *Posada* nu era eliminată, inclusiv din relațiile „externe” ale Budei (din care lipsea însă tocmai episodul crimei de familie de la Aversa, a cărei victimă a fost Andrei și al cărei beneficiar – sigur indirect – a fost Alexandru *Basarab* (notăm astfel că de „cazul Aversa” s-a ocupat Lajos Kropf „în paralel” cu polemica sa cu Xenopol pe tema *descălecătorului* Țării Românești, decedat la 1314, după cronicile transalpine; reamintim aici articolele sale: „Az aversei gyilkosság” [Crima de la Aversa] (I-III), *Erdélyi Múzeum*, XIII (1896), 3, pp. 97-111; 4, pp. 163-177; 5, pp. 211-228; „Radu Negru, a honalapító” [Radu Negru, *Întemeietorul*], *Századok*, XXXI (1897), 5-6, pp. 707-714). 2. Originea franceză a soției lui *Negru Vodă*, afirmată – fără rezerve – la Tismana și la Argeș înainte de 1848, tocmai în raport cu călătorii francezi, care au preluat informația fără să o conteste (a se vedea Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 40, 42, 44), apare drept un loc comun într-o istorie astăzi pierdută, dar (re)acceptată în urmă cu două secole, un loc comun ale cărui origini se așază în politicile matrimoniale ale lui Carol-Robert și Ludovic de Anjou. 3. Identificarea, plauzibilă (începând de la Toldy), a autorului cronicii cu Mark Kalt/ Kelt, capelanul reginei Elisabeta Piast (vezi ultima oară Pippidi, „La originile Țării Românești”, pp. 9-12), evidențiază simbolistica – cromatică inclusiv (sau mai ales) – a reprezentărilor dinastice și politice din cronică, o simbolistică păstrată poate inclusiv până la începutul anilor 1370 (când atât politica Țării Românești, cât și cea a lui Ludovic I de Anjou s-au schimbat radical).

30. Stema de familie a lui AL WA din Mormântul 10

O tăcere completă le-a înconjurat apoi pe fetele lui Carol-Robert, în ciuda miniaturii de dinainte de 1359 din *Cronica pictată* în care Elisabeta avea două fete⁵⁷⁸. Doar Catherina a supraviețuit în istoria Regatului Ungariei⁵⁷⁹.

⁵⁷⁸ Din acest motiv ipoteza lui Kazimierz Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich* [Genealogia Piaștilor silezieni], III. *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy* [Piaștii din Oppeln, Teschen și Auschwitz], Wrocław, 1977, pp. 45-47, 73) că a doua fată din miniatură ar fi fost Elisabeta, soția lui Boleslaw al II-lea († 1367), duce de Troppau (Oprava), nu poate fi admisă. Un asemenea mariaj ar fi avut un impact major asupra divizațiilor Piaști din Silezia.

⁵⁷⁹ După cum rezultă cu claritate din analiza lui Kristó („Károly Róbert családja”, passim).

31. *Basaraba Ivanko* (în stânga sus) la *Posada* în *Cronica pictată de la Viena*

În această istorie, Elisabeta Piast așezase de la 1334 mănăstirea franciscană a Sfintei Clara (a Clariselor) din Buda Veche, devenită reședința ei de regină-văduvă după 1342⁵⁸⁰. Conventul a ajuns la 1358 cea mai mare mănăstire de none de Ungaria, cele mai multe fiind *fiice de comiți și nobili*⁵⁸¹. Printre ele par să se fi numărat și fiicele lui Vladislav de Oppeln și ale Elisabetei a Țării Românești, Kinga și – poate (numai temporar) – Ágnes-Elisabeta⁵⁸².

Elisabeta a fost o prezentă „stranie” și în istoria *valahilor*. A fost mesagera *valahilor romani* la Clement al VI-lea (1343-1345), protectoarea *valahilor* din Caran pe când *valahii* din părțile răsăritene ale Ungariei (din Banat, Hațeg

⁵⁸⁰ Vezi aici VMHH, I, no. 895, p. 601 (1334); *Fejér*, IX-1, Buda, 1833, no. 225, p. 394 (1346).

⁵⁸¹ *Regesta supplicationum*, II, no. 173, p. 345. Comunitatea număra peste 100 de membre.

⁵⁸² Prezența Kingăi de Oppeln la 1369 este certă (*Fejér*, IX-4, Buda, 1834, no. 117, p. 210). La 1367, singura fiică a lui Vladislav „activă în plan secular” era Catherina (vezi A.III.3).

ori Bistrița) erau supuși abuzurilor administrației regale (1371) sau „arbitra” și susținătoarea *valahilor* din Sătmăr în vremea atacurilor lui Ludovic asupra Țărilor Române (1377)⁵⁸³. Fostul ei capelan, Andrei Jastrzębiec, a devenit întâiul ei episcop de Siret, legitimându-l – împotriva dorinței fiului ei Ludovic – pe <Ladislau> *Lațcu, dux Moldavie partium seu nationis Wlachie* (1370)⁵⁸⁴.

Explicația atitudinii ei s-ar putea găsi – fie și doar în parte – în acordul de familie de bază dintre fratele ei, Cazimir (fără urmași), și soțul ei, Carol-Robert (martie 1338), înțelegere agreată și de Ioan de Luxemburg al Boemiei⁵⁸⁵. Cum fiul mijlociu al lui Carol-Robert și al Elisabetei, Andrei, fusese deja desemnat la 1333 drept moștenitor al unchiului patern al tatălui său, Robert de Neapole, mezinul Ștefan devenea urmașul lui Carol-Robert în Ungaria, iar Ludovic, întâiul născut în viață, succesorul lui Cazimir în Polonia⁵⁸⁶. Morțile lui Andrei (septembrie 1345) și Ștefan (august 1354), jalonate de conflicte (și *păci*) *valahe* majore (post octombrie 1345, ante februarie 1355)⁵⁸⁷ au determinat „unicitatea” monarhică a lui Ludovic (fără copii până în iulie 1370). Ea nu fusese plănuită de familia sa, sigur nu în variantă materializată la moartea lui Cazimir (noiembrie 1370)⁵⁸⁸. În „ecuația dinastică”, respectată de către Elisabeta⁵⁸⁹, par să fi fost incluși și tot mai prezenții *valahi*⁵⁹⁰.

⁵⁸³ În martie-mai 1371, *valahii* din zona Bistriței erau atacați de administrația voievodală. În aprilie, în Banatul Montan, *valahii* din Caran erau protejați de Elisabeta Piast, iar la sfârșitul lunii următoare, fostul ban Nicolae Himffy era obligat (astfel?) să se înțeleagă cu Dăneștii din Duboz. Tot în mai, *valahii* din Hunedoara erau în conflict deschis cu castelanul Devei. Alt conflict în zona Unguraș-Becelan a avut loc în iunie-iulie (vezi aici datele din Pop, *From the Hands of the Schismatic Wallachians*, pp. 188, 216, 218, 296, 300, 313).

⁵⁸⁴ Cf. deja Gheorghe I. Moisescu (*Catolicismul în Moldova până în veacul al XIV-lea*, București, 1942, pp. 40-41). Pe 23 iulie 1372 (ASV, Reg. Vat. 283. 1372-1383, f. 109^v), la cererea Elisabetei, Gregorie al XI-lea i-a permis lui Andrei să beneficieze și de alte venituri pe lângă cele din dioceza sa. Intervenția ei era cu „două tășuri”, fiind motivată de așezarea episcopiei lui Andrei în *partibus schismaticorum*, și venind după acordul dintre Ludovic I și Carol al IV-lea, prin care împăratul se angaja să nu sprijine Moldova (martie 1372).

⁵⁸⁵ Pasaj remarcat de către Halecki și Knoll (*The Rise of the Polish Monarchy*, p. 95, nota 50).

⁵⁸⁶ Cf. și Janko de Czarnków († 1387), cancelar-adjunct al Poloniei (1366-1371), ostil Angevinilor, exilat astfel între 1371 și 1375 (*Chronicon Polonorum*, ediție Jan Szlachtowski, în *Monumenta Poloniae Historica* (Lwów), II (1872), pp. 619-756, la p. 636): [...] *Habebat enim Karolus rex memoratus protunc tres filios, Lodvicum, Andream et Stephanum, conceperatque in animo quod Lodvicum in Polonia, Andream in Sicilia et Stephanum in Ungaria praeficeret in reges* [...].

⁵⁸⁷ Bine cunoscutele „documente *valahe*” se găsesc în DRH, D, I, no. 32, p. 60; no. 38, p. 70.

⁵⁸⁸ De aici și opoziția elitei polone. Ea accepta un rege angevin, dar nu o uniune cu Buda.

⁵⁸⁹ Precum Clara, Elisabeta Piast pare să fi fost mai mult decât o *catolică* fanatică și *haină*.

⁵⁹⁰ Incertitudinile și mizele (medievale și medievale) nu îngăduie formulări mai tranșante.

Cele mai multe surse erau cunoscute de aproape un secol⁵⁹¹. Eforturile românești de a anula existența căsătoriei dintre Elisabeta, fiica lui Alexandru, cu Vladislav, nepotul regelui Ludovic, au premers cu mult demersurile maghiare în acest sens⁵⁹². Dispariția *Clarei de Ungaria*, „înnegrirea” *doamnei Clara* și „transformarea” formării Țării Românești într-o eroică luptă împotriva asupritorilor *papistași* trebuie astfel socotite acte voite de secol XX, precum – în anii 1300 – tăinuirea Mormântului 10⁵⁹³. În aceste condiții, cea mai prudentă abordare este reîntoarcerea la izvoare, câte – și cât – mai sunt.

Liniștea regală ungară așezată deasupra *Posadei* începând cu 1337 și proiectul matrimonial ungaro-sârb printr-un *fel de rudă* de a lui Ludovic (1346-1347) ar data acordul – politic (și dinastic) – ungaro-*valah* cel devreme în ajunul contactelor din vara lui 1337 dintre Benedict al XII-lea și Ioan Alexandru și mama sa, Kerana, și înaintea atacului *turc* lansat de Bizanț asupra *valahilor* și a bulgarilor (1337-1338)⁵⁹⁴. Completarea la 1339 a înțelegerii angevino-piaste de la 1338 și reapariția titlului de *duce al Transilvaniei* cu această ocazie ne-ar oferi limita superioară pentru datarea acordului ungaro-*valah*. Titlul, nemaifolosit de la 1270 pentru moștenitorul tronului Ungariei, fusese una din marile surse ale războaielor *civile* dinastice din veacul al XIII-lea⁵⁹⁵.

În mai 1339, deși nu avea încă 30 de ani, Cazimir și-a numit sora, Elisabeta drept moștenitoare, oricare dintre fiii ei și ai lui Carol (inclusiv acesta) putându-i urma (astfel, Cazimir și-a asigurat sprijin militar și financiar împotriva teutonilor, a lituanienilor, a tătarilor și a rivalilor poloni)⁵⁹⁶. În para-

⁵⁹¹ De unde și „obsesia” lui Drăghiceanu pentru Elisabeta de Oppeln, de la sinteza cercetărilor argeșene din 1923 la raportul său – cvasi-postum – de la Câmpulung din 1964.

⁵⁹² Adică încă din anul 1956 (Holban, „Contribuții la studiul raporturilor”, pp. 32-33).

⁵⁹³ Impactul istoriografic al piesei de teatru a lui Alexandru Davila (1862-1929), fostul șef al poliției *sectorului galben* al Bucureștiului (actualul sector 2) merită studiat. Ea urma să facă parte dintr-o trilogie istorică, intitulată *Mirciada* (trilogie realizată apoi pentru Moldova de Barbu Ștefănescu-Delavrancea între 1909 și 1910) În *Vlaicu-Vodă*, la 1902, Mircea I cel Bătrân era înfățișat drept un tânăr amoretat și vulnerabil în fața propagandei *catolice*.

⁵⁹⁴ Cunoscutele date: ÖNB, Codices, 2042, f. 1^r [1346-1347 (cf. Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, p. 418)]; *Acta Benedicti PP. XII*, nos. 18-19, pp. 37-39 (cf. – din 1937 deja – Dujčev, „Неиздадено писмо”, p. 206); AO, XX-XXIX (1336-1345), passim; Lemerle, *L'émirat d'Aydin*, pp. 132-133 (cf. Alexandrescu-Dersca, „L'expédition d'Umur Beg”, p. 9).

⁵⁹⁵ Pentru context, vezi aici T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 171-173; Attila Zsoldos, *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években* [O afacere de familie. Conflictul dintre Béla al IV-lea și regele tânăr Ștefan <al V-lea>] din anii 1260], Budapest, 2007.

⁵⁹⁶ Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 165, 185. Cazimir încă avea timp să „facă un băiat”.

lel, cum Andrei trebuia să fie regele Neapolelui⁵⁹⁷, Ludovic a fost creat duce al Transilvaniei, iar Ștefan duce al Slavoniei, provinciile stâlpilor regimului angevin, voievodul Toma Szécsényi și banul Mikcs Ákos, *principi* – precum Basarab – pentru Ioan al XXII-lea la 1327⁵⁹⁸. Măcar din acest punct de vedere, Alexandru (și Clara) se considera(u) egalul (egalii) lui Ludovic și Ștefan.

La 1339, Carol finalizase „împărțirea” moștenirii sale, așa cum o făcuse doi ani înainte Ioan Alexandru, cu Strațimir la Vidin și Ioan Asan la Preslav. Ei se adăugaseră moștenitorului dorit de la Târnovo, Mihail Asan⁵⁹⁹. Fiii – de la 1330 și 1335 – ai *emulului* angevin Basarab (adică „rivalul imitator” și „uzurpator”, în cuvintele coroanei ungare)⁶⁰⁰, socrul lui Ioan Alexandru, nu puteau rămâne „imuni” la aranjamentele teritoriale dinastice din nordul și sudul *Țării lui Basarab/ Țării Basarabilor*⁶⁰¹, cu atât mai mult cu cât Carol își „așezase” fiii (Ludovic, Andrei și Ștefan) pe poziții ducale (Transilvania și Slavonia) și regale (Neapole) imediat după nașterea mezinului Ștefan în august 1332, „ajunul” atacurilor confesionale și etnice contra lui Basarab⁶⁰².

⁵⁹⁷ Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 185, 187; Kelly, *The New Solomon*, pp. 281, 287-288.

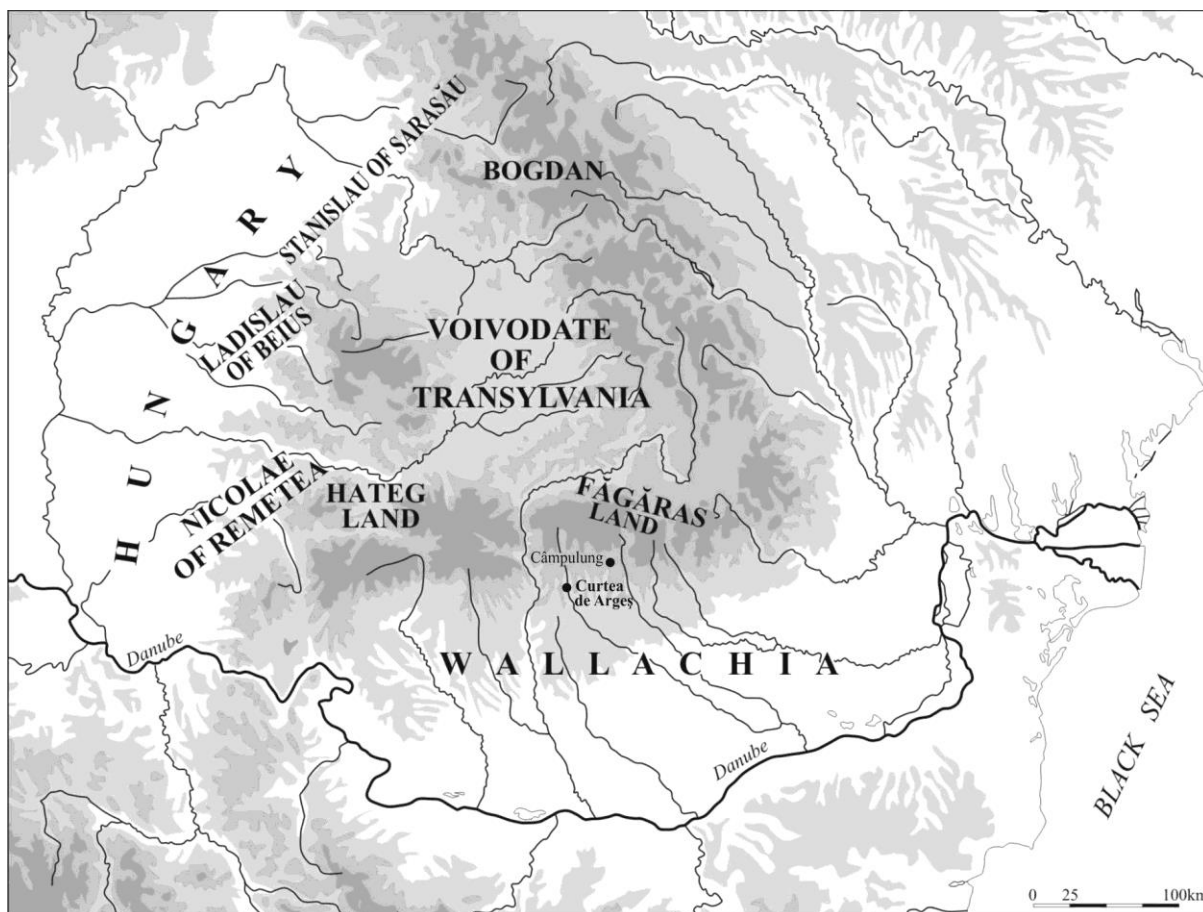
⁵⁹⁸ Situația din Slavonia (1339-1343) la É. Halász, *A szlavón hercegek és bánok 14. századi oklevéladó tevékenysége (1323-1381)* [Activitatea ducilor și a banilor Slavoniei de secol XIV ca emitenți de documente (1323-1381)] (teză de doctorat), Budapest, 2008 (ELTE), pp. 76-95. Primul născut al lui Andrei al II-lea, Béla (al IV-lea), fusese inițial duce al Slavoniei (1220-1226). A fost „transferat” în Transilvania ca duce al ei (1226-1235). În Slavonia i-a luat locul fratele său mai mic Coloman. Disputa dintre Béla și Andrei s-a conturat progresiv după 1230, pe măsură ce Béla și-a luat tot mai în serios rolul de „coordonator” al expansiunii răsăritene a regatului (vezi Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, Cambridge, 2006, pp. 405-406). Cu toate aceste probleme, „succesiunea” Slavonia-Transilvania părea să contureze un *cursus honorum* dinastic (arpadian). Și Ștefan (al V-lea) a fost inițial duce al Slavoniei (1245-1257). A trecut apoi duce al Transilvaniei. Conflictul cu tatăl său Béla al IV-lea a început în jurul lui 1262. A durat oficial până la 1266-1267. De fapt, el s-a stins abia prin moartea lui Béla la 1270 (pentru o privire de ansamblu, vezi și Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*, pp. 101-107, 196-203).

⁵⁹⁹ Vezi în comparație un concept arpadian la A. Zsoldos, „Az ifjabb király országa” [Țara regelui tânăr], *Századok* [Secole] (Budapest), CXXXIX (2005), 2, pp. 231-260. „Împărțea” lui Ioan Alexandru corespundea – matrimonial inclusiv – principalilor vecini ai Bulgariei: Vidinul Serbiei (și Ungariei), Preslavul (Ungro)Vlahiei și Târnovoul Bizanțului.

⁶⁰⁰ Fie că actul din 9 decembrie 1330 este autentic ori un fals – de la 1364 – din vremea lui Ludovic (pentru ultima ediție – în rezumat – a sursei: AO, XIV, no. 613, pp. 347-348).

⁶⁰¹ Textul privilegiului lui Dușan din 1349 pentru Raguză (*Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147) ar putea susține și forma de plural pentru *Țara lui Basarab*, adică de *a Basarabilor*. Interpretarea ar fi în acord – prin *Basaraba Ivanko* – cu textul *Zakonikului* său din același an.

⁶⁰² Viitorul duce s-a născut pe 20 august (vezi aici și Spekner, „Adalékok”, pp. 404-405).

32. Valahii romani la 1345

Aparenta armonie ungaro-*valaho*-bulgară, tulburată doar de luptele lui Dușan cu Carol pentru Belgrad (1339-1340)⁶⁰³ a fost întreruptă de decesul lui Carol (iulie 1342). Alexandru a refuzat să-l recunoască drept urmaș al lui Carol și suzeran legitim, pe Ludovic *al Transilvaniei*⁶⁰⁴. Ludovic și Alexandru s-au înfruntat și înțeleș în Transilvania⁶⁰⁵. S-au certat din nou datorită *valahilor romani* din Ungaria conduși de Alexandru⁶⁰⁶, peste *Transalpină*,

⁶⁰³ Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 162. La 1340 Dușan a recuperat aparent Belgradul. Acesta și Branicevo fuseseră dota Anei Maria, fiica lui Andrei al II-lea, căsătorită cu Ioan Asan al II-lea (Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 129). Dota de la 1221, *Podunavia* din panegiricului lui Ioan Alexandru din 1337 (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 215, p. 468), granița sârbo-basarabe de la 1349 (*Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147) și *Belgradul* lui Alexandru de pe la 1355 (*Acte și fragmente*, I, p. 1), sugerează că problema sârbo-română a Văii Timocului (la sud de Vidin) corespunde(a) unui „lăsământ” bulgar(o-ungar chiar).

⁶⁰⁴ Concluzie obligatorie datorită: 1. Tăcerii ungaro așezată deasupra *Posadei* de la 1337. 2. Împăcării de la 1343/1344 dintre Ludovic și Alexandru. 3. Medierii legăturii *valahilor romani* cu Clement al VI-lea de către Elisabeta Piast, plecată la Neapole în vara lui 1343.

⁶⁰⁵ În acest controversat subiect, vezi recent Kovács, „Voievozii Transilvaniei”, pp. 47-48.

⁶⁰⁶ Conform însuși papei (*Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; DRH, D, I, no. 32, p. 60).

Sirmium și Transilvania, în a cărei inimă Basarabii intraseră prin înrudirea cu Mikud (Miks), ban de Severin (anii 1260-1270)⁶⁰⁷. Domeniile familiei sale cu care Vladislav I (1372) și Mircea I (1399) au rămas în legături strânse⁶⁰⁸, erau la baza *ungară* a voievodatului, în comitatul Dăbâca (de aici și numele Dobokai) și la porțile creației angevine, Clujul (oraș liber regesc din 1316)⁶⁰⁹.

La mai puțin de un an de la urcarea sa pe tron (iulie 1342), Ludovic I-a înlocuit cu Nicolae Sirokai pe Toma Szécsényi drept voievod al Transilvaniei (poate deja în iarna anului 1342-1343, înainte ca Miks Ákos, banul Slavoniei, să dispară în aprilie 1343)⁶¹⁰. Toma, unul din marii susținători ai lui Carol și un favorit al Elisabetei Piast, fusese voievod de la 1324⁶¹¹. Practic, numirea lui Toma, *principe* pentru Ioan al XXII-lea la 1327, în dregătoria de voievod al Transilvaniei coincisese cu prima apariție – drept voievod *transalpin* readus la credință *ungară* – a lui Basarab în iulie 1324⁶¹². Iar mama ori, mai sigur, bunica acestuia fusese probabil fata banului Mikud de Severin⁶¹³.

Cronica pictată de la Viena, poruncită de Carol și finalizată sub Ludovic, i-a învinovățit pe Toma Szécsényi († 1354) și Dionisie Szécsi († 1341), fost și viitor ban de Severin la 1330, pentru decizia lui Carol de a-l ataca pe Basarab⁶¹⁴. Perspectiva a fost păstrată apoi în mediul cronic regat ungar până la Ioan Thuróczy și Antonio Bonfini în anii 1480, sub regele Matia Corvin⁶¹⁵.

Cum – sigur – în vremea lui Ludovic, *Vlahia* ținea de dioceza Transilvaniei, al cărei *principe* era socotit Szécsényi de către papa Ioan al XXII-lea la

⁶⁰⁷ Pentru problema datării acestei înrudiri și a băniei lui Mikud, a se vedea și B.IV.2-3.

⁶⁰⁸ DRH, D, I, no. 60, pp. 103-104; no. 104, p. 171. Din păcate, cazul lui Mircea a fost uitat.

⁶⁰⁹ M. Diaconescu, *Structura nobilimii din Transilvania în epoca angevină*, Cluj-Napoca, 2013, pp. 184-192 (fără concluziile necesare). Familia lui Mikud ținea Vâlcele, *Banabikul (valah și ungar)* lipit de – viitorul (?) – domeniul regat *valah* al Feleacului, „perechea sudică” (de la 1366-1367) a Clujului. Clujul a fost scos de sub autoritatea Episcopiei Transilvaniei și transformat în oraș liber regesc de Carol-Robert, imediat după moartea lui Ladislav Kán.

⁶¹⁰ Mikcs pare să fi murit însă în funcție (vezi Halász, *A szlavón hercegek és bánok*, pp. 94-95).

⁶¹¹ Mór Wertner, „Szécsényi Tamás erdélyi vajda (1299-1354) [Toma Szécsényi, voievodul Transilvaniei (1294-1354)]”, *Erdélyi Múzeum*, X (1893), 3, pp. 119-134, la p. 132; A.W. Kovács, „Szécsényi Tamás erdélyi vajda familiárisairól” [Asupra familiarelor lui Toma Szécsényi, voievod al Transilvaniei], *Erdélyi Múzeum*, LXVII (2005), 3-4, pp. 78-85. Astfel, și fără funcție, numele i-a rămas *Toma Voievod* (ASV, Reg. Vat. 139, f. 185r; 18 ianuarie 1346).

⁶¹² MOL, DF 273599 (26 iulie 1324; act reeditat și tradus în DRH, D, I, no. 15, pp. 36-37).

⁶¹³ *Emulul* Basarab s-a născut în anii 1290 la aproape două decenii după bănia lui Mikud.

⁶¹⁴ *Chronicon pictum Vindobonense*, pp. 110-111. Ludovic I nu și-a menajat – aici – părintele.

⁶¹⁵ Minea, „Războiul lui Basarab cel Mare”, pp. 327-330; Holban, „Contribuții la studiul raporturilor”, pp. 322-323; Papacostea, „Prima unire românească”, pp. 10-11, 19-20.

1327 (așa cum Basarab era *principe* al *Transalpinei*)⁶¹⁶, acuzația lui Ludovic la adresa lui Szécsényi și Szécsi era că ei doriseră să împartă stăpânirea lui Basarab între ei⁶¹⁷. Prin Severin, Szécsi lua Oltenia. Lui Szécsényi⁶¹⁸ i-ar fi revenit *țara transalpină* propriu-zisă, Argeșul adică (cu atât mai remarcabilă este nedistrugerea Bisericii Argeș I la 1330)⁶¹⁹. Ambițiile celor doi erau să-l coste viața pe Carol-Robert. Acesta și-a atacat un vasal care – așa cum recunoștea (și) cronică – își îndeplinise toate obligațiile față de suzeranul său⁶²⁰.

⁶¹⁶ Pentru *principii* Ungariei de la 1327, vezi *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184.

⁶¹⁷ Demiterea lui Szécsényi poate să fi fost una din condițiile primei înțelegeri dintre Ludovic și Alexandru (dacă demiterea s-a petrecut în iarna lui 1342-1343, este evident că înțelegerea a fost încălcată de Alexandru, care spera să obțină și mai mult). Posibilitatea este dată de trimiterea unor părți din scrisorile *valahilor romani* către papă prin Elisabeta, plecată în *Italia* la începutul verii lui 1343 (DRH, D, I, no. 32, p. 60), înainte de înfrângerea suferită de Ludovic în *părțile transilvane* (von Viktring, *Liber cerarum historiarum*, p. 233). Medierea reginei-mamă sugerează existența unui „preacord” ungaro-*valah*, ea fiind sigur cea care a îndulcit căderea lui Szécsényi prin funcții în Ungaria propriu-zisă, o cădere altminteri inexplicabilă, venită și după ce pusese mâna pe mare parte din averea răposatului palatin William Drugeth în septembrie 1342 (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 210).

Iar după moartea lui Dionisie Szécsi în toamna lui 1341, sigur din decembrie 1342 și până în noiembrie 1349, ban de Severin a fost Ștefan Losonczi. Familia Szécsi s-a întors la Severin (martie 1350-februarie 1355) abia prin Nicolae (Engel, *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*). Cazurile Szécsényi și Szécsi par să indice astfel deosebirile majore dintre acordurile „preacord” în al doilea caz, ungaro-*valahe* de la 1337-1338 și 1342-1343.

Deplasarea și în istoriografia maghiară a acordului dintre Ludovic și Alexandru de la 1343 (la Ioan de Târnave) la 1344 (anul promovat de majoritatea istoriografiei române) pare să servească disjungerii schimbărilor de la Severin și din Transilvania de înțelegerea dintre Ludovic și Alexandru (Kovács, „Voievozii Transilvaniei”, pp. 42-43, 47-48, cu referire mai ales la pozițiile lui Antál Pór din 1893 și József Pataki din 1944). Reținem astfel că – sub raportul cronologic al „neatârării” Țării Românești – Engel (2000) i-a depășit „net” pe Lăzărescu (1945) și mai ales pe Holban (1956): Ludovic s-ar fi înțeles cu Alexandru abia la 1359 (*Regatul Sfântului Ștefan*, p. 162), adică la mai bine de patru ani după ce el însuși recunoscuse *pacea* avută cu Alexandru (și în DRH, I, D, no. 38, p. 70).

⁶¹⁸ În contextul neapoletan al crizei ungare a *valahilor romani* de la 1345, amintim că – mai devreme cu un deceniu – pe perioada absenței lui Carol din regat plecat la Neapole să-i asigure lui Andrei o coroană, regina Elisabeta și Szécsényi provocaseră o „mică criză”, refuzând să-l accepte pe William, fiul palatinului Ioan Drugeth, care l-a însoțit pe rege în *Italia*, drept „regent” (vezi aici A. Zsoldos, „Nádor és helyettese: Druget János és Vilmos” [Palatin și locțiitor: Ioan și William Druget], *Történelmi Szemle*, LV (2012), 4, pp. 527-543).

⁶¹⁹ O realitate remarcată și consemnată de către Constantinescu (*Curtea de Argeș*, p. 145).

⁶²⁰ László Veszprémy, Greta Somogy, „Károly Róbert magyar király 1330. évi havasalföldi hadjárata és az ún. posadai csata historiográfiája” [Istoriografia campaniei regelui ungar

Este destul de limpede că la momentul redactării *Cronicii pictate* relațiile Ungariei cu *Vlahia* erau bune (nu și la terminare, dacă ea s-a petrecut între 1356 și 1359)⁶²¹, după ce – „sub o formă sau alta” – Ludovic și Alexandru lichidaseră „garda princiară” a lui Carol de la 1327: Toma al Transilvaniei, Mikud al Slavoniei, Solomon al sașilor, Dominic al secuilor (cu sașii și secuii Ludovic fiind în conflict la 1343-1344⁶²²) și Basarab al *Transalpinei*⁶²³. Textul cronicii respira ușurarea lui Ludovic din februarie 1355 de a avea *pace* cu Alexandru și amintirea luminoasă aproape păstrată *principelui* Alexandru de Ioan de Târnave, confesorul lui Ludovic, după moartea regelui⁶²⁴. La 1343, după ce aparent securizase pozițiile ungare la Belgrad, profitând de implicarea balcanică și oscilațiile lui Dușan între Cantacuzini și Paleologi⁶²⁵, Ludovic venise în est. După apropiatul regelui Ioan al Boemiei, Ioan de Viktring, a fost la un pas de *dezastru*, comparabil implicit cu cel de la 1330⁶²⁶.

Ambițiile de la sud de Carpați erau tot mai mari și beneficiau de sprijinul, dacă nu măcar de îngăduința, influenței (chiar tiranicei) mame a lui Ludovic, Elisabeta⁶²⁷. A fost – în final – nevoie de vreo patru ani și de concesii față de *valahii* din regat, unde se refugiaseră și *infidelii* lui Alexandru⁶²⁸ – ca Ludovic și Alexandru să ajungă la o *pace* relativ durabilă⁶²⁹. Înțelegerea de la 1337 nu rezistase decât cinci ani până la moartea regelui Carol. Mai solidă pare să fi fost înțelegerea dintre Carol și Basarab, ruptă la 1330 de *Posada*⁶³⁰.

Carol-Robert în Țara Românească din anul 1330 și a așa-numitei bătălii *de la Posada*], *Had-történelmi Közlemények* [Studii de Istorie Militară] (Budapest), CXXVII (2014), 1, pp. 23-40.

⁶²¹ Reamintim: cronica se datează în general sub 1358 înaintea noilor acorduri de la 1359.

⁶²² Pentru surse (1343-1344), vezi și Papacostea, „O întregire documentară”, pp. 111-117.

⁶²³ Soarta lui Basarab este direct dependentă de „istoricitatea” *graffiti*-ului de la 6860.

⁶²⁴ Pál Engel (*Regatul Sfântului Ștefan*, p. 186) data textul lui Ioan de Târnave pe la 1390.

⁶²⁵ Vezi Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 22-23; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 192.

⁶²⁶ von Viktring, *Liber cerarum historiarum*, p. 233; Papacostea, „O întregire documentară”.

⁶²⁷ Pentru fiica lui *Łokietk*: Jan Dąbrowski, *Elżbieta Łokietkówna, 1305-1380*, Kraków, 1912.

⁶²⁸ Pentru *valahii* din Surduc (Transilvania): DRH, D, I, no. 33, pp. 62-63 (9 aprilie 1346). Pentru *valahii* fugiți din Țara Românească și împrăștiți la Recaș (Banat) în locul *valahilor* necredincioși față de regele Ludovic: DRH, D, I, no. 40, pp. 73-74 (29 august 1359).

⁶²⁹ Precizarea regelui Ludovic din 10 august 1347 legată de Basarab „de la *Posada*” ([...] *pe atunci infidel* [...]); MOL, DL 61234) indică – prin raportare la conflictul din toamna anului 1345 – că fiul lui Carol nu era – „neapărat” – mulțumit de relația cu *V(a)lahia*, în ciuda reafirmării papale a Episcopiei *Milkoviei*, pe 29 martie 1347 (DRH, D, I, no. 34, pp. 63-64).

⁶³⁰ Amintim ipoteza lui László Veszprémy. Acordul dintre Carol-Robert și Basarab ar fi servit drept model pentru tratatul dintre Sigismund de Luxemburg și Mircea de la 1395 (în „Some Remarks on Recent Hungarian Historiography of the Crusade of Nicopolis

Reaparitia *Milkoviei* (1347), frontiera sârbă a *Țării lui Basarab/ a Basarabilor* (1349), *țara lui Alexandru de Belgrad, în Valahia* (1355), apartenența *voievodissei Vlahiei* la dioceza Transilvaniei (1360), domeniile Amlășului și Făgărașului, reconfigurate la 1366 și păstrarea *valahilor* drept a patra *națiune* în congregațiile voievodatului transilvan (1355) conturează repererele noului acord⁶³¹. *Vlahia* era inclusă în Transilvania, fără ca Argeșul să aibă „monopol” asupra *valahilor* din celălalt voievodat, puterea monarhică a *Vlahiei* fiind și limitată în nord de o „linie”⁶³² trasă dincolo de Munții Carpați (deasupra Amlășului și Făgărașului) între Gurile Dunării (spre care privea *Milkovia*) și cotul vestic al Dunării de Jos (unde se găseau cetățile de la Severin și de la Belgrad).

Legată pontifical și regal de nord, *Vlahia* se putea lăți de-a lungul cursului Dunării până la vărsarea în Marea Neagră peste teritorii ținute în mod tradițional de bulgari, tătari, bizantini ori sârbi⁶³³. Aceasta era sigur la îndemâna Argeșului după experiențele cruciate, mai vechi (1326-1327) ori mai noi (1344-1345)⁶³⁴ și după ruptura cu Bulgaria lui Ioan Alexandru în urma divorțului său de Teodora *Basarab* (1347-1348) și a decesului porfirogenetului cuplului bulgaro-*vlah*, Ioan Asan al IV-lea (1349), căsătorit cu vara sa (probabil primară), *nepoata marelui voievod*⁶³⁵. Se forma și leagănul în care avea să se nască – până la 1359 – Voievodatul Moldovei la est de munți⁶³⁶.

(1396)”, în *The Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*, editori Zsolt Hunyadi, József Laszlovszky, Budapest, 2001, pp. 223-230), pe baza actelor din *Zsigmondkori Oklevéltár* [Diplomatariul epocii lui Sigismund], [editori-generali Elemér Mályusz, Iván Borsa], I. 1386-1399, editor E. Mályusz, Budapest, 1951 (ZsO), no. 3864, p. 421 (în original: MOL, DL 8043), și AO, VII. 1323, editori L. Blazovich, L. Géczi, Szeged, 1991, no. 45, p. 30 (documentul: MOL, DF 257969); VIII. 1324, editor L. Blazovich, Szeged, 1993, nos. 360-361, pp. 182-183 (sursele: MOL, DL 95556; DF 273599).

⁶³¹ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473r; *Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147; *Acte și fragmente*, I, p. 1; DRH, C, X, no. 310, p. 317; no. 355, p. 380; D, I, no. 34, pp. 63-64; nos. 44-45, pp. 83-85.

⁶³² În suspensie, datorită *Țării Severinului* (Olteniei) pare să fi rămas însă Țara Hațegului.

⁶³³ Vezi astfel și Iosipescu, „Românii din Carpații Meridionali”; Achim, *Politica sud-estică*.

⁶³⁴ *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184. Existența unor merite *cruciate* recente (i.e. anti-tătare), în contextul cruciadei (i.e. anti-turce) de la Smyrna (Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 191-198), era obligatorie pentru susținerea pontificală a *valahilor romani*.

⁶³⁵ Andreev, *Иван Асен IV*, pp. 122-125; Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 200-201.

⁶³⁶ Plasarea genezei Moldovei sub Dragoș înainte de 1350: Ștefan S. Gorovei, „Biserica lui Dragoș de la Volovăț și mormântul lui Dragoș vodă”, *Mitropolia Moldovei și Sucevei* (Iași), XLVII (1971), 5-6, pp. 374-383. Pe lângă datele *transalpine* ori secuiești (de la 1327) amintite, ideea ar putea fi susținută și de analiza dendrocronologică a *Bisericii lui Dragoș* de la Volovăț (la 5 km de Rădăuți), mutată de Ștefan al III-lea (la 1473?) la Putna (Alexandru

„Linia de demarcație”, copiată de Bizanț prin Mitropolia *Ungrovlahiei* și *Exarhatul Plaiurilor* (sigur sub Sigismund de Luxemburg și Manuel al II-lea Paleologul la 1391)⁶³⁷, era coloană vertebrală a echilibrului *ung(a)ro-v(a)lah*. Echilibrul, inclusiv de familie, era unul – în esență – foarte fragil. Putea fi încălcat de ambele părți, prin „coridoare” (precum cel *valah* între Sirmium și Maramureș la 1345 sau precum cel *angevin* între Brașov și Brăila la 1358) ori prin rebeliuni (precum succesiunile voievodale ori *feloniile* din Țara Românească și Moldova și revoltele simultane din Transilvania la 1365-1366)⁶³⁸. Era prea mult și prea puțin totodată. Era de fapt o înțelegere între doi *coloși cu picioare de lut*. Și moștenirea lui Ludovic și cea a lui Alexandru s-au risipit.

4. Giulgiul *valahilor romani*

Sub autoritatea – reală și formală – a Sfintei Coroane⁶³⁹ și chiar pe teritoriul regatului ungar propriu-zis se afla un mozaic de populații și ambiții⁶⁴⁰. Buda angevină a făcut tot posibilul să le încadreze într-un tipar „centralist”⁶⁴¹ de fidelitate monarhică⁶⁴², de inspirație apuseană. Temporar, procesul i-a și reușit⁶⁴³. Din acea ofensivă administrativă și monarhică, mai ales

Baboș, Hans Linderson, „Mănăstirea veche de lemn a Putnei în arhitectura medievală românească”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, XXXIX-XL (2002-2003), pp. 43-59). Primele lemne folosite la ridicarea bisericii datează din 1345-1346, altele de la 1399-1402.

⁶³⁷ Acord încheiat prin Drăgoșești în august 1391 (vezi MM, II, nos. 426-427, pp. 156-157; FHDR, IV, nos. XLV-34-35, pp. 230-233; Papacostea, „Byzance et la création”, p. 138).

⁶³⁸ Idem, „La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source”, *Revue Roumaine d'Histoire* (Bucarest), XVII (1978), 3, pp. 389-403.

⁶³⁹ László Péter, „The Holy Crown of Hungary: Visible and Invisible”, *Slavonic and East European Review*, LXXXI (2003), 3, pp. 421-510. *Sfânta Coroană* a apărut ca termen la 1256.

⁶⁴⁰ Cu accent pe epoca arpadiană, vezi aici Nora Berend, *At the Gate of Christendom. Jews, Muslims and Pagans in Medieval Hungary, c.1000-c.1300*, Cambridge, 2001, pp. 149-155.

⁶⁴¹ Termenul trebuie înțeles drept: 1. Întărire structurală a fidelității față de coroană în marile componente ale carierei și ale profitului personal și colectiv (în funcție de regiune și de domeniu). 2 Slăbire programatică a ideii de autoritate tutelară a unor individualități conturate sub coroană, nu atât prin configurarea, cât prin asumarea lor de către aceasta.

⁶⁴² Complexitatea celor două sisteme „de relații de putere” care s-au înfruntat în perioada reformismului angevin reiese din studiul lui P. Engel, „Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről” [*Honor, cetate, comitat: studii asupra sistemului de guvernare al regalității angevine*], *Századok*, CXVI (1982), 5, pp. 880-922.

⁶⁴³ Pentru limitele procesului (cu referire și la Transilvania): Szilárd Süttő, *Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig* [*Amurgul Ungariei angevine. Istoria politică a Ungariei de la Ludovic cel Mare la Sigismund*], Szeged, 2003.

sub Ludovic, s-a născut presiunea și mobilitatea nobiliară ungară⁶⁴⁴ prin care s-au ridicat – drept oameni ai coroanei – și *valahii* în „epoca lor de aur” (1440-1490). Regalitatea angevină a fost – de fapt și de drept – o „regalitate reformistă”⁶⁴⁵, termenul corect pentru ea⁶⁴⁶, oricât de surprinzător ar suna.

Ne întrebăm cum ar fi fost privită dacă era „profitabilă”⁶⁴⁷ ori „foarte profitabilă” pentru *valahi*⁶⁴⁸, precum vremea lui Sigismund de Luxemburg⁶⁴⁹ ori timpurile lui Iancu de Hunedoara⁶⁵⁰ și Matia Corvin⁶⁵¹. În fapt, ridicări și prăbușiri ori legături și rupturi spectaculoase s-au petrecut și sub Angevini⁶⁵². Iar „condamnarea românească” a lui Carol-Robert și Ludovic a fost „emisă” nu atât pe criterii politice de formare a Țării Românești și a Moldovei (și familia lui Bogdan *Întemeietorul* a fost ruptă în două, el rămânând „în minoritate”⁶⁵³), cât pe criterii etnice și confesionale aranjate „în numele” actelor emise de Ludovic la 1366 pentru Transilvania și Banat (argumentele erau atât de șubrede, încât au dus la exagerări în sens opus, adică la „auto-retrogradarea” românilor⁶⁵⁴). Măsurile „confesionale” ale regelui fuseseră însă binecuvântate de Bizanț, marea lor țintă fiind sârbii⁶⁵⁵. Cele

⁶⁴⁴ Referința clasică pentru acest subiect este Erik Fügedi, *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása* [Mobilitatea <socială> a aristocrației ungare de secol XV], Budapest, 1970.

⁶⁴⁵ În varianta cea mai accesibilă: Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 178-180, 183, 215-219.

⁶⁴⁶ A se vedea I. Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania, 1440-1514*, București, 2000.

⁶⁴⁷ K.G. Gündisch, „Cnezii români din Transilvania și politica de centralizare a regelui Sigismund de Luxemburg”, în *Ștefan Mateș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, pp. 760-775.

⁶⁴⁸ Vezi aici I. Drăgan, „Aspecte ale relațiilor dintre români și puterea centrală în timpul domniei lui Matia Corvin (1458-1490)”, *Revista Istorică*, NS, III (1992), 5-6, pp. 905-916.

⁶⁴⁹ Cu titlu de referință regională, vezi Ș. Papacostea, „La Valachie et la crise de structure de l’Empire ottoman (1402-1413)”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XXV (1986), 1-2, pp. 23-33.

⁶⁵⁰ Vezi, chiar din anii 1950, Șt. Pascu, „Rolul cnezilor din Transilvania în lupta anti-otomană a lui Iancu de Hunedoara”, *Studii și Cercetări de Istorie* (Cluj), VIII (1957), pp. 25-68.

⁶⁵¹ Pe baza informațiilor disponibile în anii 1980: I.-A. Pop, „Privilegiile obținute de români în epoca domniei lui Matia Corvinul”, *Revista Istorică*, NS, II (1991), 11-12, pp. 667-677

⁶⁵² Coordonatele generale („budapestane”) la Diaconescu, *Structura nobilimii*. Punctual (din păcate): Popa, *Țara Maramureșului*, pp. 231-234; Idem, *Țara Hațegului*, pp. 391-393.

⁶⁵³ Principalele referințe și perspective sunt în Rezachevici, *Cronologia critică*, pp. 428-429.

⁶⁵⁴ Este vorba de cunoscutul studiu al lui Paul Philipp, „Rückwirkungen der Adelsgesetzgebung unter Ludwig dem Großen (1351) auf die siebenbürgische Gruppenautonomie: eine Hypothese”, în *Gruppenautonomie in Siebenbürgen: 500 Jahre siebenbürgisch-sächsische Nationsuniversität*, editor Wolfgang Kessler, Köln-Wien-Weimar, 1990, pp. 131-144.

⁶⁵⁵ A. Magina, „Răufăcători sau... schismatici? Statutul ortodocșilor bănățeni în jurul anului 1400”, în *Românii în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin)*. Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei, editori D. Țeicu, I. Căndea, Brăila, 2008, pp. 283-293.

politice îi vizaseră pe români ca vârf, nu drept dominantă, a unei diverse și întinse „mase” rebele transilvane⁶⁵⁶ și au fost prea puțin puse în practică⁶⁵⁷.

Explicația pentru nemaiconvocarea lor la congregațiile („parlamentul”) voievodatului ori – pentru început – nemiționarea *valahilor* între stările transilvane după 1355⁶⁵⁸ trebuie căutată altundeva. La adunările de la 1356 și 1357⁶⁵⁹ s-au întrebuițat formule cât mai generice pentru componența „parlamentului”, evitându-se pomenirea – sigur cea explicită – a *valahilor* (*universitati nobilium et cuiusvis status et condicionis hominibus partis Transilvaniae sau omnibus Nobilibus, Siculis et Saxonibus aliisque hominibus*)⁶⁶⁰. Rămânând aici în limitele informațiilor și perspectivelor „tradiționale”⁶⁶¹, explicația s-ar putea formula astfel: pentru coroana angevină ar fi fost prea mult o prezență ducală *valahă* în voievodat prin Făgăraș și Amlaș (și totuși sigur părți din Amlaș au fost în mâinile voievozilor argeșeni cu acordul Budei de dinaintea conflictului de la 1365-1366⁶⁶²), susținută din afara sa, concomitent cu reprezentarea „parlamentară” a *valahilor* (certă până la 1355 și exclusă de la 1366)⁶⁶³. Deși riscurile îi fuseseră subliniate pontifical – spre satisfacția lui Clement al VI-lea – lui Ludovic prin Alexandru și *valahii romani, din părțile Ungariei transilvane, de peste munți și sirmiene*⁶⁶⁴, „cândva” toate cele trei elemente (*valahii* „în parlament”, domeniile transilvane ale voievozilor de la Argeș și *Valahia* de peste munți) par să se fi regăsit în cadrul aceleiași structuri regale ungare. Sunt o încadrare și o formulare obligatorie datorită

⁶⁵⁶ Vezi aici I.-A. Pop, *From the Hands of the Schismatic Wallachians: The Romanians and Power in the Medieval Kingdom of Hungary. The 13th-14th Centuries (=Eastern and Central European Studies, IV)*, New York-Oxford-Frankfurt-am-Main-Basel-Wien, 2013, pp. 457-478.

⁶⁵⁷ Altfel spus, „cartonașul galben” al coroanei nu s-a transformat în „roșu” prin violență. Aceasta nu ar trebui să surprindă. Regalitatea *ungară* avea maturitatea ei, „a-istoriografică”.

⁶⁵⁸ Pentru 1355-1366: I.-A. Pop, „Un privilegiu regal solemn de la 1366 și implicațiile sale”, *Mediaevalia Transilvanica*, I (1997), 1-2, pp. 69-86; Idem, „Adunarea generală”, pp. 61-70.

⁶⁵⁹ MOL, DF 275174 (14 noiembrie 1356; și în *Hurmuzaki*, I-2, no. 33, p. 43; EO, III, no. 863, p. 212), 277338 (20 iunie 1357; și în *Hurmuzaki*, I-2, no. 35, p. 45; EO, III, no. 934, p. 331).

⁶⁶⁰ Expresii remarcate și selectate deja – în condiții foarte grele – de către Gheorghe I. Brătianu (*Adunările de stări în Europa și în Țările Române în Evul Mediu*, București, 1996, p. 214).

⁶⁶¹ Încercăm aceasta și pentru a sublinia aspectele care erau evidente pe baza vechilor date.

⁶⁶² Pentru hotărnicirile *ungrovalahe* din octombrie 1366: DRH, D, I, nos. 44-45, pp. 83-85.

⁶⁶³ Reținem astfel că masa documentară internă a regatului (MOL, DL și DF) este practic epuizată editorial pentru Transilvania între anii 1355 și 1366 (EO, III, passim; IV. 1360-1371, editori G. Hegyi, A.W. Kovács, Budapest, 2014). Astfel, ieșirea *valahilor* din „parlament” ar putea fi datată ante 1366, „tranziția” începând la 1356-1357 (după cum se știa).

⁶⁶⁴ DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61. Traducerea editorilor a dus însă la pierderea sensului real.

– „trecând peste” cazul Clarei de Ungaria și al *Vlahiei* din dioceza Transilvaniei – *păcii* sigure la 1355 dintre Ludovic I și Alexandru *Basarab* și înțelegerilor *ungrovlaha* dintre Ludovic I și *Nicolae-Alexandru* din anul 1359⁶⁶⁵.

Iar opozițiile și momentele de cumpănă pentru Carol și Ludovic au fost numeroase⁶⁶⁶. Pe o parte, Ungaria a fost în fapt într-o perpetuă stare de război⁶⁶⁷, de care au ajuns să se plângă și *valahii* din Banat, loiali lui Ludovic⁶⁶⁸. Pe de altă parte, ultimul cronicar al lui Matia⁶⁶⁹, Antonio Bonfini, îi atribuia lui Ludovic următoarea gândire: a scos războiul din *casă* și l-a dus afară⁶⁷⁰. Aceste constatări compun cadrul istoric al reformelor angevine⁶⁷¹.

În cazul lui Ludovic, marile reforme s-au concentrat în anii 1370. Atunci a și renunțat progresiv la „nobilimea de război” din consiliul regal⁶⁷². S-a despărțit și de membrii familiei Lackfi, o adevărată „dinastie guvernatorială” a Transilvaniei angevine⁶⁷³. Ea se „lansase” în istorie la 1330 cu Lack,

⁶⁶⁵ Aici DRH, D, I, no. 38, pp. 70-72 (1355); no. 40, pp. 73-74 (1359); no. 42, pp. 78-79 (1365).

⁶⁶⁶ Cu accent pe stabilitatea țării: Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 152-166, 185-201.

⁶⁶⁷ Elocventă prin titlu și prin conținut este sinteza lui Kristó, *Az Anjou-kor háborúi*, passim.

⁶⁶⁸ Documentul din 1369 a fost publicat ultima dată în DRH, C, XIII, no. 417, pp. 631-633.

⁶⁶⁹ Aparent, „egoistul” Matia a fost mai „atașat” de Ludovic I, decât de Sigismund, binefăcătorul familiei sale de la 1409, pe cel din urmă minimalizându-l în mod constant (vezi aici și István Bitsky, „Höfische Representation in Ungarn während der Herrschaft von Sigismund und Matthias Corvinus”, în *Das Zeitalter König Sigismunds in Ungarn und im Deutschen Reich*, editori Tilmann Schimdat, Peter Gunst, Debrecen, 2000, pp. 191-208).

⁶⁷⁰ *Rerum Ungaricarum decades*, ediție József Fogel, Béla Iványi, László Juhász, III, Leipzig, 1937, p. 112 (*Bonfini*). Textul a fost folosit desigur și pentru a legitima politica lui Matia.

⁶⁷¹ Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 216-218. Corelația cu nașterea fetelor este evidentă.

⁶⁷² În mod interesant, schimbările majore reale au apărut la 1376-1377 (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 218-219), în parte deja de pe la 1374 (când *Vlaicu* s-a întors – din nou – împotriva lui Ludovic), în ultima fază a conflictului cu *Valahiile* (Ș. Papacostea, „Domni români și regi angevini: înfruntarea finală (1370-1382)”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, XXIII (1986), pp. 571-581), o coincidență poate neîntâmplătoare.

⁶⁷³ P. Engel, „Zsigmond bárói: rövid életrajzok” [Baronii regelui Sigismund: mini-biografii], în *Művészet Zsigmond király korában 1387-1437* [Arta în epoca regelui Sigismund. 1387-1437], editori László Beke, Ernő Marosi, Tünde Wehli, I. *Tanulmányok* [Studii], Budapest, 1987, pp. 405-458, la pp. 427-430. Stabilirea familiei, originare din zona Nürnbergului, și în aria Hunedoarei l-a determinat pe Ștefan Pascu (*Istoria Transilvaniei*, IV, Cluj-Napoca, 1989, p. 429) să o considere de origine română, ceea ce este exclus (vezi Kovács, „Voievozii Transilvaniei”, p. 41, nota 14). Fondatorul „dinastiei”, Lack, comite al secuilor (1328-1343), a avut șapte fii. Dintre ei, Ștefan (1344-1350) și Andrei (1356-1359) au fost voievozi. Patru dintre băieții lui Ștefan, Dionisie (1359-1367), Nicolae (1367-1368), Emeric (1369-1372) și Ștefan (1372-1376, 1385-1386) au fost la rândul lor voievozi ai provinciei.

comite al secuilor (din 1328), atacându-i pe fideliu lui Carol din Transilvania, în timp ce fiul lui Lack, Ștefan, lupta alături de rege la Argeș⁶⁷⁴ (Iar la reco-

Se poate pune întrebarea: a existat un acord (angevin) între familiile voievodale Lackfi și *Basarab*? Răspunsul ar putea fi pozitiv. Principalele rațiuni, cunoscute deja, ar fi (vezi pe lângă datele din „fișa” citată mai sus a lui Pál Engel și din bibliografia lui András W. Kovács din amintitul studiu dedicat voievozilor Transilvaniei între 1344 și 1359, informațiile din Pop, *From the Hands of the Schismatic Wallachians*, pp. 381-426, 435-482):

1. Familia Lackfi a dispărut de la conducerea Transilvaniei (1344-1376) doar între 1350 și 1356. Atunci Ludovic, în ale cărui grații rămăsese, avea sigur *pace* cu Alexandru. 2. În urma acordului *ungrovlah* de la 1359, când Severinul cu titlu de dregătorie (de ban) i-a revenit lui *Nicolae-Alexandru*, fostul ban, Dionisie Lackfi, fiul lui Ștefan, întâiul născut al „fondatorului” familiei, Lack, l-a înlocuit pe unchiul său patern, Andrei, devenind voievod al Transilvaniei. Andrei intrase în conflict și cu Episcopia Transilvaniei și cu *valahii* din Hațeg. Conflictele au fost soluționate de Ludovic în favoarea celor din urmă (este greu de spus dacă ar fi existat și alte consecințe, întrucât Andrei a murit de ciumă chiar în iarna anului 1359-1360). 3. „Aura” și grafia cvasimaghiară a lui Vladislav I (*Ladislav*) *Vlajcu* (*Lajk*) cer o legătură personală de familie în regat. Pe aceasta nici înrudirea pe linie paternă cu Mikud Dobokai, ban de Severin în urmă cu un secol (familia pierzându-și din strălucire chiar sub Angevinii pe care îi sprijinise împotriva lui Ladislav Kán) și nici relația specială cu Clara de Ungaria (era doar *noverca* sa) nu o puteau susține. 4. Existența aparentă a unei mai vechi înțelegeri între Lack, comitele secuilor, și *Basarab*, voievodul *transalpin*. Lack i-a atacat pe fideliu lui Carol-Robert, în timp ce acesta, după însuși Ludovic, la instigarea voievodului Transilvaniei, Toma Szécsényi, și a fostului ban de Severin, Dionisie Szécsi, pornise împotriva lui *Basarab*. După *Posada*, nimeni nu a luat măsuri împotriva lui Lack. A rămas comite al secuilor (1343) practic până când fiul său, Ștefan a fost „avansat” voievod al Transilvaniei. 5. După schimbarea „vechii gărzi” de către Ludovic (1342-1343) și primul său acord cu Alexandru (1343-1344), în locul lui Szécsényi și Szécsi, s-au impus – direct (în Transilvania) ori prin intermediar (în primă fază, la Severin) – membrii familiei Lackfi. Reaparitia familiei Szécsi la Severin (1350-1355), schimbare produsă (februarie-iunie 1355) după mențiunea certă a *păcii* dintre Ludovic de Anjou și Alexandru *Basarab*, a coincis cu disparitia familiei Lackfi de la conducerea voievodală a Transilvaniei (1350-1356) și cu a doua implicare neapoletană a lui Ludovic (1350-1352).

Orice înțelegere de familie a fost încheiată între neamul lui Lack și neamul lui *Basarab*, ea nu a implicat însă sângele regal al Clarei. Angevinii de la Buda și-ar fi riscat definitiv stăpânirea în est. Iar familia Lackfi, ridicată în Transilvania la 1328 pe temelii secuiești de care – cu un an mai devreme – se lega *principatul secuilor* de la est de munți, a rămas aproape de *valahi*, ea „sponsorizând” – prin ramura ei polonă – chiar aventura moldavă a lui *Despot Vodă* trei secole mai târziu (K.G. Gündisch, „Contactele și interesele transilvane ale familiei a *Lasco* (Laski)”, în *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, editori I.-A. Pop, S. Andea, Cluj-Napoca, 2009, pp. 191-208, aici pp. 191-192, 201-202).

⁶⁷⁴ Episodul este cunoscut datorită actului capitlului de la Alba Iulia (1351), emis la un an după ce Ștefan nu mai era voievod al Transilvaniei (DRH, D, I, nos. 35-36, pp. 65-66).

mandarea lui Ștefan Lackfi, *valahii* credincioși lui Ludovic au fost răsplătiți în aprilie 1346 la jumătate de an după declanșarea crizei *valahilor romani*⁶⁷⁵).

Oficial, în istoriografie, abia în acel ultim deceniu de domnie a venit liniștea pentru Ludovic de Anjou⁶⁷⁶. Ea a fost tulburată aparent doar de conflictul cu Moldova (1364/ 1365-1377/ 1378) și Țara Românească (1374-1377/ 1378)⁶⁷⁷. Aceasta l-a făcut pe capelanul și cronicarul monarhului, Ioan de Târnave, să afirme că regele s-a luptat cel mai mult cu *sârbii* (sub Dușan însă mai ales, până la 1355) și cu *moldovenii* (de la 1359 și în special de la 1365)⁶⁷⁸.

Ideea liniștii a fost susținută – eminentamente – de concentrarea de forțe realizată – faptic și scriptic – de Ludovic, după ce a devenit rege al Poloniei la moartea lui Cazimir al III-lea în noiembrie 1370⁶⁷⁹. În realitate, probleme se reconfigurau pentru monarhul lipsit de vreun copil – indiferent de sex – până în iulie 1370⁶⁸⁰. Până la urmă, a avut trei fete: Caterina (1370-1378), Maria (1371-1395) și Hedwiga (Jadwiga) (1373-1399)⁶⁸¹. În pofida opoziției existente mai ales în Polonia față de o asemenea perspectivă, în vremea lui Radu *cel Înțelept* și a lui Petru și Roman, fiii Margaretei *de Siret*, Ludovic ar fi vrut ca – prin Maria – acea uniune dinastică ungaro-polonă să dăinuie⁶⁸².

Din perspectivă *valahă*, sugestivă pentru situația de la moartea lui Ludovic (septembrie 1382) este nevoia lui Ioan de Târnave de a insista că – la vremea aceea – atât Țara Românească, cât și Moldova îi erau vasale și îi plăteau tribut⁶⁸³. La fel insistase mai devreme asupra credinței păstrate regelui de

⁶⁷⁵ Act emis *relatio Stephani woyuode* de Ludovic pe 9 aprilie 1346 (DRH, D, no. 33, p. 62).

⁶⁷⁶ A se vedea astfel și considerațiile din sinteza lui P. Engel, Gy. Kristó, András Kubinyi, *Histoire de la Hongrie Médiévale*, II. *Des Angevins aux Habsbourgs*, Rennes, 2008, pp. 70-73.

⁶⁷⁷ Vezi Papacostea, „Triumful luptei”, pp. 171-175; Idem, „Înfuntarea finală”, pp. 577-580.

⁶⁷⁸ *Vita Ludovici*, p. 185. Pasaj subliniat de către Pál Engel (*Regatul Sfântului Ștefan*, p. 194).

⁶⁷⁹ Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy*, pp. 231-233. Rămâne întrebarea: Urban al V-lea († decembrie 1370) l-ar mai fi creat monarh al *națiunii Vlahiei* pe *Lațcu* în iulie 1370 în cazul în care Cazimir murea mai repede? Cert este că papa Gregorie al XI-lea l-a sprijinit.

⁶⁸⁰ Adică, Ludovic a domnit aproape trei decenii fără vreun urmaș din *osul* său. „Insolența” *valahă*, mai ales în condițiile relațiilor speciale cu Papalitatea, ar merita astfel reprivită.

⁶⁸¹ Orientativ, pentru fetele regelui: János M. Bak, „Queens as Scapegoats in Medieval Hungary”, în *Queens and Queenship in Medieval Europe*, editor Anne J. Duggan, Woodbridge, 1997, pp. 223-233, la p. 231; Claude Michaud, „The Kingdoms of Central Europe in the Fourteenth Century”, în *The New Cambridge Medieval History*, editor Rosamond Mc Kitterick, VI. c. 1300-c. 1415, editor Michael Jones, Cambridge, 2000, pp. 735-763, la p. 742.

⁶⁸² Halecki, *Jadwiga of Anjou*, pp. 97-99. Anii *valahi* (1382-1386/1387) se cuvin reanalizați. „Trecerea” de la Ludovic și Radu la Sigismund și Mircea s-ar putea să ofere „surprize”.

⁶⁸³ *Vita Ludovici*, p. 185. Afirmatie contestată în istoriografia română în cazul Moldovei.

principele Alexandru după reconcilierea lor *de la 1343*⁶⁸⁴. „Aspectele *valahe*” ar fi trebuit să fie minore între „cele trei mări” (Adriatică, Baltică și Neagră) ale fiului regelui Carol-Robert de Anjou și al Elisabetei Piast, „renăscut” în anii 1980, în acea vreme a revoltelor din Polonia și a schimbărilor din Ungaria⁶⁸⁵.

Mai ales înainte de anii 1350-1360⁶⁸⁶, amalgamul de individualități și interese putea să scape controlului angevin (anii 1320 și 1340 o vădesc bine „și fără” *valahi*⁶⁸⁷) și să se îndrepte spre un stăpânitor „mai capabil”. În fața acestuia, Papalitatea⁶⁸⁸, dusă în vest în „captivitate babiloniană” franceză și dornică – astfel – să-și revină în est⁶⁸⁹, nu ar fi închis ochii (de Angevinii din Buda, pentru a căror cauză ungară luptase⁶⁹⁰, ea se putea lesne distanța datorită „afacerilor *italiene*”, centrate în jurul Neapolelui, fieful papal dorit de Ludovic⁶⁹¹). Un asemenea conducător putea să se ridice în astfel de condiții de divizare chiar și dintre *valahi* (oricât de „nepotriviți” ar putea părea).

După 1313, în *Italia* într-un „raport” probabil pentru uzul unchiului regelui Carol-Robert, Robert de Neapole (datorită accentului așezat pe Unga-

⁶⁸⁴ *Vita Ludovici*, p. 162. După morțile lui Ludovic și Alexandru, cel din urmă trecea drept *princeps seu baro pontentissimus*, acel *seu* având rol regal mai curând de *adică*, decât de *sau*.

⁶⁸⁵ A se reciti astfel – înainte de *Istoria Transilvaniei* (I-III), a Academiei Maghiare de Științe (1986) – și studiul clasic al lui Jenő Szűcs, „The Three Historical Regions of Europe”, *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest), XXIX (1983), 3-4, pp. 131-184.

⁶⁸⁶ Drept principale repere: în 1352, Ludovic s-a eliberat de problema neapoletană; în 1355 Cazimir i-a deschis drumul spre coroana Poloniei și a murit Dușan; în 1358, pacea de la Zadar a consfințit victoria lui Ludovic asupra Veneției; în 1363, a devenit sigur de succesiunea sa la Cracovia. Ținând cont de aceste coordonate cronologice și de imaginea sa de catolic devot la limita fanatismului, modul în care el s-a folosit de cruciadă, fără a alege calea ei (cu precădere după succesele amintite) când a existat o relativă siguranță în ceea ce era de fapt *imperiul său*, este definitoriu pentru natura sa politică (vezi aici N. Housley, „King Louis the Great of Hungary and the Crusades, 1342-1382”, *Slavonic and East European Review*, LXII (1984), pp. 192-208), dar și pentru relația regelui cu ritul *grec*.

⁶⁸⁷ Imagini de sinteză la Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 160-164, 169-170, 187-189, 192.

⁶⁸⁸ Pentru principalele repere, vezi Frederick J. Boehlke Jr, *Pierre de Thomas: Scholar, Diplomat and Crusader*, Philadelphia, PA, 1966; Alain Demurger, „Le pape Clément VI et l’Orient: ligue ou croisade?”, în *Guerre, pouvoir, et noblesse au Moyen Âge: Mélanges en l’honneur de Philippe Contamine*, editori Jacques Paviot, Jacques Verger, Paris, 2000, pp. 207-214.

⁶⁸⁹ A se vedea și Patrick Nigel Rajendranath Zutschi, „The Avignon Papacy”, în *The New Cambridge Medieval History*, VI, pp. 653-673; Jean Favier, *Les Papes d’Avignon*, Paris, 2006; Paul Payan, *Entre Rome et Avignon, une histoire du Grand Schisme (1378-1417)*, Paris, 2009.

⁶⁹⁰ Orientativ: Laura Gaffuri, „Gentile Da Montefiore”, *Dizionario Bibliografico degli Italiani* (Roma), LIII (2000), *sub voce*; Hóman, *Gli Angioini di Napoli*, pp. 96-101, 110-115, 132-138.

⁶⁹¹ Kristó, *Az Anjou-kor háborúi*, pp. 101-104, 109-124; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 187.

ria)⁶⁹², Ungaria era firește înregistrată oficial drept a șaptea provincie a Creștinătății, care are deasemenea *domnie* (*reame*⁶⁹³, cu înțeles politic de stat cu propria sa structură)⁶⁹⁴. În aceeași provincie, în care unгурii erau socotiți creștini, erau rumanii (în original *Rumeni*⁶⁹⁵) și valahii (în original *Valacchi*⁶⁹⁶), și aceștia sunt două mari spițe (*gienerazioni*⁶⁹⁷ în original), au *domnie* (în original *reame* la singular⁶⁹⁸ și nu la plural cum ar fi cerut-o spițele) și sunt păgâni⁶⁹⁹.

⁶⁹² „Raportul” s-a păstrat într-o copie de la 1394, semnalată în istoriografia română de Șerban Turcuș („Prima mărturie străină despre etnonimul român (1314)”, *Cele Trei Crișuri* (Oradea), seria a III-a, I (2000), 7-9, pp. 1-14). Textul (o *geografie*) a fost editat de către Gautier Dalché („Une géographie provenant du milieu des marchands toscans (début XIVe siècle)”, în *Società, istituzioni, spiritualità. Studi in onore di Cinzio Violante*, Spoleto, 1994, pp. 433-443). Datorită menționării hanului Özbek (c. 1313-c. 1341), textul trebuie circumscris domniei acestuia (Ș. Papacostea în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XIX (2001), pp. 323-324). Incluziunea domniei românilor și valahilor în Ungaria restrânge datarea la: 1. perioada anterioară noii conspirații angevine, declanșate în 1316, în care Basarab a fost implicat până pe la 1320; 2. perioada acordului dintre Buda și Argeș din anii 1320. Calitatea de *păgâni* asociată românilor și valahilor în text cere datarea „raportului” înainte de ofensivele anti-tătare (1324 ori 1326) care i-au adus lui Basarab statutul de *principe devot catolic* din partea Papalității (1327). Datarea timpurie (c. 1313-c. 1316) apare astfel drept plauzibilă.

⁶⁹³ Alberto Nocentini, Alessandro Parenti, *L'Etimologico. Vocabolario della lingua italiana*, Firenze, 2010, *sub voce*. De origine latină (*regal*), termenul a intrat în limba franceză drept *reame* (regat), de unde a trecut în italiană (*reame*) și engleză (*realm*, dar cu sens imperial).

⁶⁹⁴ În original: [...] *La settima prouincia si e Vngaria, e anche a reame, sono molta gente, non u'a contadi grandi, confia colla Magnia [Alemagna/ Germania] e dall'altra sono cristiani Vngheri [...]*.

⁶⁹⁵ Forma este cvasiidentică cu cea din donația lui Béla al III-lea pentru comitele Narad de la 1194: [...] *contra furorem Bulgarorum et Rume<n>orum [...]* (*Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius Hungaricus*, VIII, editor Imre Nagy, Budapeșt, 1891, no. 5, p. 9). La sfârșitul secolului al XII-lea acei *rumenii*, aliații bulgarilor, erau desigur supușii Asăneștilor.

⁶⁹⁶ Expresia – păstrată numai în transcrierea ei florentină din anul 1394 – corespunde și grafiei folosite predominant pentru *valahi* la Veneția (vezi Șerban Marin, „I valacchi nella cronachistica veneziana: tra realtà e fizione”, în *Dall'Adriatico al Mar Nero: veneziani e romeni, tracciati di storie comuni*, editor Grigore Arbore Popescu, Roma, 2003, pp. 112-127).

⁶⁹⁷ Orientativ: *Il libro di Sidrach. Testo inedito del secolo XIV*, ediție Adolfo Bartoli, Bologna, 1868, p. 83; *Le storie nerbonesi. Romanzo cavalleresco del secolo XIV*, ediție Ippolito Gaetano, III, Isola, 1887, p. 140; Jacopo da Sanseverino, *Libro piccolo di meraviglie*, ediție Marziano Guglielminetti, Milano, 1985, p. 24; *Viaggio d'oltremare e Libro di novelle e di bel parlar gentile*, ediție Anna Ciepielewska-Janoschka, Berlin-Boston, 2011, p. 209. Subscriem traducerii *neamuri* (Papacostea, „Prima unire românească”, p. 13). Considerăm însă că – în acord cu sursele vremii și cu textul și sensul izvorului amintit – *spițe* surprinde mai bine nuanța.

⁶⁹⁸ Pluralul *reami* (Nocentini-Parenti, *L'Etimologico*) s-ar fi impus pentru *neamuri/ spițe*.

⁶⁹⁹[...] *In quella medesima provincia sono i Rumeni e i Valacchi, e quali sono due grandi gienerazioni e anno reame e sono paghani.[...]*. *Provincia* poate însemna – astfel – chiar împărăție.

La 1345, aceștia, din părțile Ungariei transilvane, de peste munți și sirmiene, fuseseră strânși drept *Olachi Romani* de către Clement VI sub *Alexander Bassarat* și împotriva lui Ludovic⁷⁰⁰. Nu mai erau socotiți *păgâni*⁷⁰¹, precum mai de vreme și se îndepărtau și mai mult de imaginea supușilor anonimi, trasată – la fel de oficial – spre 1310 (sigur după 1307) de *Dunărea ce curge prin Bulgaria*⁷⁰². Ungaria Sfântului Scaun nu mai era doar a Angevinilor.

Principalul argument pentru intervențiile Papalității în succesiunile regale ungare, după moartea lui Ladislau al IV-lea și impunerea lui Andrei al III-lea drept monarh de către elita ungară (iulie 1290), era statutul Ungariei de feud al Sfântului Scaun (parte din *patrimonium Sancti Petri*)⁷⁰³. Ceea ce îi adusese pe Angevini la Buda îi putea și prăbuși, „măcar” în parte, mai ales după asasinarea lui Andrei de Neapole, în noaptea de 18-19 septembrie 1345 (o veste a cărei transmitere la Buda Clement al VI-lea a întârziat-o)⁷⁰⁴.

⁷⁰⁰ Pentru Clement al VI-lea *Olachi Romani* erau același popor *Olachi* (DRH, D, I, no. 32, p. 60). Accentul așezat pe *romani* era motivat de originile care-i duceau spre *adevărata credință*. Tehnica fusese practică cu succes de Inocențiu al III-lea cu Ioniță Caloian. Numele și sursele conturează și un sens complementar pentru *romani*. Acesta nu era însă unul *ungar*.

El privește „admigrarea” *v(a)lahilor* în contextul revenirii Bulgariei la *adevărata credință* răsăriteană (1235), ceea ce a retransformat Buda în principala forță dunăreană a Papalității. Două observații se impun. 1. Politica ungară „de colonizare” a fost bine centrată pe aducerea de fideli (*valahi*) intrați în conflict cu rivalii dunăreni și *transalpini* ai Budei (DIR, C, XIV-3, no. 257, pp. 360-361; DRH, D, I, no. 40, p. 73). 2. Principala arie comunicantă dunăreano-carpatină (inclusiv via Valea Timocului) era *Țara Severinului* (Oltenia), cu anexa ei hațegăna, aflată sigur între 1247 și 1288 (DRH, D, I, no. 10, p. 23; nos. 13-14, pp. 30-35), sub autoritate arpadiană, limitată însă – deopotrivă – de „maghiari” și de „români”. În aceste condiții, „infuzia” *valahă*, posibilă și probabilă, trebuie raportată în primul rând la problema credinței și nu la politica regală ungară (arpadiană și angevină) de colonizare.

⁷⁰¹ *Păgânismul* trebuie privit prin intermediul a două realități obiective: 1. Altfel decât ungurii și autorul raportului *italian* citat, *valahii* nu erau supuși – oficial sigur – unei singure Biserici; 2. Gradul „relativ” de încreștinare a *valahilor* a fost exploatat ulterior împotriva acestora, niște *barbari* (N. Iorga, „Două texte grecești privitoare la țerile noastre”, *Revista Istorică*, XIX (1933), 1, pp. 1-2), atât de Bizanț, cât și de Buda, inclusiv cu binecuvântare athonită la 1366 (vezi Papacostea, „Întregiri la cunoașterea vieții bisericești”, pp. 205-221).

⁷⁰² *Anonymi descriptio Europae Orientalis*, p. 49 (ediție Górká); p. 138 (ediție Popa-Lisseanu); Contextul: Laiou, *Constantinople and the Latins*, pp. 206-208; Sălăgean, *Ladislau Kán*, p. 141.

⁷⁰³ Vezi astfel și Andreas Kiesewetter, *Die Anfänge der Regierung König Karls II. von Anjou (1278-1295): das Königreich Neapel, die Grafschaft Provence und der Mittelmeerraum zum Ausgang des 13. Jahrhunderts* (=Historische Studien, CDLI), Husum, 1998, pp. 371-373, 382-383.

⁷⁰⁴ Emile G. Léonard, „Lettres écrites par Élisabeth et Louis de Hongrie au pape Clément VI après l'assassinat du roi de Sicile André”, în *Studi di storia napoletana in onore di Miche-*

Acesta a fost mesajul extrem de clar transmis de papă lui Ludovic în aceeași zi (17 octombrie 1345) prin trei amenințări aparent distincte (în ordinea din registrul pontifical): 1. prin *valahii romani* din *părțile transilvane, transalpine și sirmiene ale Ungariei*, care trebuiau lăsați să comunice cu Sfântul Scaun⁷⁰⁵; 2. prin somarea lui Ludovic I de Anjou să nu împiedice pacea dintre Ioan de Luxemburg al Boemiei și Cazimir al III-lea Piast al Poloniei⁷⁰⁶; 3. prin interdicerea căsătoriei dintre singurul frate în viață al lui Ludovic, Ștefan, și Margareta, fata împăratului Ludovic al IV-lea de Wittelsbach nedorit de papă⁷⁰⁷.

După „preacordul” ungaro-*valah*, conturat în iarna anului 1346-1347 de proiectul matrimonial ungaro-sârbo-*valah*⁷⁰⁸, (re)apariția la 1349 a lui Ștefan, singurul frate al lui Ludovic în viață după septembrie 1345, drept duce al Slavoniei și Transilvaniei (titulatură care de fapt contura „perechea” angevină apuseană a teritoriilor lui Alexandru *Basarab* și ale Clarei de Ungaria)⁷⁰⁹ s-ar putea să fi produs tensiuni între Buda și Argeș⁷¹⁰. Sigur este că papa nu l-a recunoscut pe Ștefan drept *principe* (duce) al Transilvaniei în toamna lui 1345, în vremea *valahilor romani*, recunoașterea venind abia după

langelo Schipa, [editor Nino Cortese], Napoli, 1926, pp. 201-219. Știrile importante ajungeau de la Napoli la Avignon în vreo 12 zile. Cu titlu de certitudine, vestea asasinării lui Andrei (în noaptea de 18 spre 19 septembrie la Aversa) a ajuns la papă abia pe 5 ori 6 octombrie, când le-a scris Ioanei (confirmând primirea veștii), lui Ludovic, Elisabetei și lui Ștefan (ASV, Reg. Vat. 139, ff. 109^v-111^r). Scrisorile au fost trimise însă pe 13. Pe 9 papa le permisesese solilor ungari să părăsească Avignonul cu o scrisoare către Ludovic prin care se scuza pentru întârzierea încoronării lui Andrei. Iar Ioana îl și anunțase pe papă că era gravidă. Cât îi privește pe Ludovic și pe Elisabeta, ceea ce îi mâhnea și îi motiva cu ade-vărat – în fiecare scrisoare trimisă papei Clement al VI-lea – era pierderea Neapolelui.

⁷⁰⁵ ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v [no. 1, în ordinea documentelor din ziua de 17 octombrie].

⁷⁰⁶ ASV, Reg. Vat. 139, ff. 132^v-133^r [no. 7; în aceeași ordine a actelor din registrul papal].

⁷⁰⁷ ASV, Reg. Vat. 139, f. 133^{r-v} [no. 8]. În ciuda afirmațiilor istoriografiei maghiare, papa l-a înscris doar drept *dilecto filio nobili viro Stephano, nato clare memorie Caroli Regis Ungarie*.

⁷⁰⁸ ÖNB, Codices, 2042, f. 1^r; Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, pp. 418-420.

⁷⁰⁹ Observație statală obligatorie datorită statutului regal – de familie – al *doamnei Clara*.

⁷¹⁰ Menținerea unei stări – fie și numai relative – de tensiune trebuie presupusă datorită forței loviturii pontificale din octombrie 1345. Contând și pe sașii cu care regele avusese destule probleme, ei fiind și sub autoritatea directă a Papalității, și pe relațiile *ungare* ale Clarei, soția lui Alexandru și – probabil – sora bună a lui Ludovic, fiul lui Carol-Robert de Anjou și al Elisabetei Piast, Clement al VI-lea îi arăta – prin *valahii romani* – lui Ludovic că putea transforma jumătate din Ungaria, parte – oricum – din *Patrimonium Petri*, într-un alt fief al Papalității, precum – de pildă – însuși Regatul Neapolelui. *Principele* Ludovic trebuia „să se potolească”, altfel un nou rege, aflat deja în fruntea *principilor* – cum erau desemnați de către papă și Ludovic și Ștefan – și voievozilor *valahi*, urma să apară.

ce Ludovic a cedat în fața lui Clement, în mod cert (și temporar) în problemele germane și polone⁷¹¹. Sigur este și că – deja (după 1349⁷¹²) – în acordul de familie dintre Buda și Cracovia privind Haliciul (aprilie 1350), Ștefan era numit – doar – *duce al Slavoniei, Croației și Dalmației*⁷¹³. Tensiunile, limpezi în cazul relației dintre Ludovic și Clement, după căsătoria lui Ștefan cu Margareta, celebrată în cele din urmă în ianuarie 1351 (cruciada anti-tătară declanșată în acea primăvară de Cazimir și Ludovic le-a potolit)⁷¹⁴, par să fi fost stăvilite abia spre 1355 (posibil după decesul lui Ștefan în august 1354) prin căsătoria Elisabetei, fiica lui Alexandru și a Clarei, cu Vladislav, nepotul favorit al lui Ludovic și al lui Cazimir⁷¹⁵. La acea vreme, *valahii* țineau *Țara Moldovei, Țara Transalpină* (în terminologie regală ungară), principalele entități creștine carpatine, și erau membri ai „parlamentului” *Țării Transilvaniei*⁷¹⁶. Iar Papalitatea avea un acord ferm – în aparență – cu vecinul imperial al lui Alexandru de Belgrad al *Valahiei*, Ștefan Dușan (1353-1355)⁷¹⁷, alt factor de presiune pontificală asupra lui Ludovic în iarna anului 1345-1346⁷¹⁸.

Sub Inocențiu al VI-lea (1352-1362), procesele începute sub Clement al VI-lea (1342-1352) păreau să se desăvârșească⁷¹⁹, după ce Ludovic se și re-

⁷¹¹ De la *calendele* lunii ianuarie și apoi de pe 5 martie (ASV, Reg. Vat. 139, ff. 176^{r-v}, 220^r).

⁷¹² Episcopul Transilvaniei, Andrei Szécsi (1320-1356), rupt de ramura severineană a familiei sale, și – conform „anchetei” organizate apoi la 1357 chiar de capitlul lui Futaki, episcopul Oradiei – în înțelegere cu cel din urmă, negociatorul *păcii* dintre Ludovic și Alexandru, pomenite de rege la 1355, pare să fi avut ambiții mult mai mari, cert fiind că atât fratele regelui, Ștefan (până la moarte), cât și familia Lackfi (între 1350 și 1356) „au ieșit” din Transilvania (János Eszterházy, „András erdélyi püspök felségserítése 1349-ben” [Înalta trădare a lui Andrei, episcopul Transilvaniei], *Századok*, II (1868), 2, pp. 90-94).

⁷¹³ *Okiratok*, I, no. 53, pp. 46-47. Amintim și că la 1890 actul original se păstra la Moscova.

⁷¹⁴ Orientativ: A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, I. *Ab Honorio PP. III. usque ad Gregorium PP. XII : 1217-1409*, Roma, 1860, nos. 700-703, pp. 530-534; *Hurmuzaki*, I-2, nos. 13-14, pp. 16-21; nos. 18-20, pp. 24-28.

⁷¹⁵ De aici și necesitatea româno (Holban)-maghiaro (Engel)-polonă (Sroka) a eliminării acestui mariaj. Absența sa din Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, nu are nimic întâmplător.

⁷¹⁶ Existența Moldovei drept *țară* regală *reșezată* este certă din iarna lui 1359-1360. Apariția ei trebuie așezată cel târziu la 1355, în urmă ofensivelor anti-tătare începute la 1351, între 1355 și 1359 neexistând indicii coeve care să susțină nașterea *Țării Moldovei* a Budei.

⁷¹⁷ Începând din a doua jumătate a anului 1353 (*Acta Innocentii PP. VI*, no. 28, pp. 50-54).

⁷¹⁸ ASV, Reg. Vat. 168. 1345-1346, f. 212^{r-v} (6 ianuarie 1346; în *Acta Clementis PP. VI*, no. 65, pp. 105-106). Papa i se adresa cu *Carrisimo in Christo filio* – precum Ludovic – *Stephano regi Rassiae illustri*, cerându-i lui Dușan să-l sprijine pe episcopul – *latin* – de Cattaro.

⁷¹⁹ După scrisorile din 17 octombrie 1345 lucrurile au mers în favoarea lui Clement al VI-lea. Pe 13 aprilie 1346, el l-a excomunicat definitiv pe Ludovic al IV-lea. Un nou *împărat al*

trăsese de la Neapole, înțelegându-se cu „criminala” văduvă a lui Andrei, regina Ioana (martie 1352), favorita lui Giovanni Boccaccio și Alexandre Dumas Tatăl⁷²⁰. Între secui, sași și *unguri*, de fidelitate îndoielnică față de Angevinii de la Buda⁷²¹, își făcuseră loc – drept o formă „particulară” de *Patrimonium Sancti Petri*, precum Neapole (fief pontifical) și însăși Ungaria cu părțile ei *transilvane, transalpine și sirmiene*⁷²² – *valahii* de credință divizată (nu doar ca rit)⁷²³. Două valuri cruciate anti-tătărești (1344/1345-1347/1348 și 1351/1352-1354/1355) îi ridicaseră în vremea aceluia Alexandru *Basarab*, soțul Clarei de Ungaria, care-i răpise liniștea lui Ludovic, sigur până în februarie 1355⁷²⁴. Amintirea acelor zile, pontificale și nu patriarhale, a reapărut în Țara Românească, tulburată de „unirea de la Alba Iulia” (1697), între asediul otoman al Vienei (1683) și decapitarea lui Constantin Brâncoveanu (1714)⁷²⁵.

În același an cu apariția volumului coordonat de Virgil Drăghiceanu privind cercetările de la Argeș (1923), Alexandru Lapedatu, membru al Academiei Române, senator și ministru⁷²⁶, s-a concentrat asupra tradițiilor genezei

romanilor – constituțional în primă fază (înainte de încoronarea de către papă) un *rege al romanilor* – trebuia ales. Pe 25 aprilie, Ștefan Dușan, cetățean și nobil venețian de șase ani, s-a încoronat *împărat al sârbilor și grecilor* la Skopje. Pe 11 iulie, Carol (al IV-lea) de Luxemburg a fost ales *rege al romanilor*. Papa a respins cererea lui Ludovic de a o depune pe Ioana, văduva lui Andrei, considerată vinovată de moartea acestuia, ca regină a Neapolelui. Pe 1 iulie, Ludovic și oștenii săi, printre care și *valahii* care refuzaseră să sprijine *felonia* lui Alexandru, pierduseră în fața venețienilor sub zidurile Zadarului. Este greu de spus unde s-ar fi ajuns fără medierea episcopului Oradiei, Demetrie Futaki (să fi fost el oare autorul scrisorii către papă păstrate într-o copie anonimă asupra căsătoriei sârbo-ungaro-*valahe*?).

⁷²⁰ Boccaccio (1313-1375) i-a inclus în 1374 biografia în *De mulieribus claris* (ediție Vittorio Zaccaria, Milano, 1970), iar Dumas în seria *Crimes célèbres* (II. *Jeanne de Naples*, Paris, 1840).

⁷²¹ Ceea ce – ca în cazul istoriografiei române a *Valahiilor* – se poate vedea din eforturile istoricilor maghiari (Engel ori Kristó) de a întări în scris „restaurația angevină” a Ungariei.

⁷²² Sophie Menache, *Clement V*, Cambridge, 1998, pp. 23-29. Avignonul ținea de Neapole.

⁷²³ Mormintele de la Argeș ori datele strânse deja de Pascu arată că existau și *valahi* de rit *latin* (nu puțini la număr), atestați – cel târziu – din 1328 (ASV, Reg. Aven. 29. 1327-1328, f. 75v; 30 (5 august 1328; în VMHH, I, no. 802, p. 519; *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 106, p. 199).

⁷²⁴ Pentru acțiunile anti-tătare (care au depășit net ofensiva lui Carol din anii 1320): Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy*, pp. 145-157; Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, pp. 319-325.

⁷²⁵ Vezi aici – de dinainte de 1989 – și *Das Osmanische Reich und Europa, 1683-1790: Konflikt, Entspannung und Austausch*, editori Gernot Heitz, Grete Klingenstein, Wien, 1983. Iar după acea vreme, vezi K.M. Setton, *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century* (=Memoirs of the American Philosophical Society, CXCII), Philadelphia, 1991 (dar, din păcate, nu de același nivel precum cele patru volume din *The Papacy and the Levant*, 1976-1984).

⁷²⁶ Cariera sa la Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu și contemporanii săi*, Cluj-Napoca, 2015².

Țării Românești. Un pasaj din cunoscuta cronică a Țării Românești atribuită – cu teme – lui Radu Greceanu († 1725), un apropiat de al lui Constantin Brâncoveanu, cel care-l despărțise pe *Nicolae de Alexandru* în pomelnicul de la Câmpulung (1710-1711)⁷²⁷, i-a atras atenția și lui Lapedatu⁷²⁸.

[...] *Iar când la leat 6856 [1347-1348] merse Laios Craiu [Ludovic I de Anjou] într' ajutor lui Cazimir [al III-lea Piast] Craiului leșesc, ca să scoată Cracăul [Cracovia] delă Ianoș Craiul Cehilor [Ioan de Luxemburg († 1346)], și l-au scos cu mare războiu, într' acea vară loviră Tătarii în Ardeal. Deci Craiul trimise oști și porunci lui Alexandru să fie el mai mare peste oști și să se bătă cu Tătarii. Și s'au bătut la Secui 2 zile și au biruit pe Tătari și i-au tăiat și robit foarte rău și au prins și pe Atlam<us/ oș> sultanul tătăresc și i-au tăiat capul, iar alți robi mulți și steaguri i-au trimis legați la Craiu în Vișegrad [...]*⁷²⁹.

Lupta cu Atlamus, hanul tătarilor, era bine cunoscută în memoria epocii lui Ludovic I, fiind inclusă și în cronică sa oficială scrisă de Ioan de Târnave⁷³⁰.

⁷²⁷ *Istoria Domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*, ediție Aurora Ilieș, București, 1970. Logofătul Greceanu a fost „cronicarul oficial” al lui Brâncoveanu (vezi și Eadem, „Constantin Brâncoveanu și cronistica epocii lui”, în *Constantin Brâncoveanu*, editori Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, București, 1989, pp. 202-218).

⁷²⁸ Vezi prezentarea și discuția din 2006 a lui Vásáry din „Nagy Lajos tatár hadjáratai” pp. 19-20), imediat după apariția controversatei sale sinteze *Cumans and Tartars* din 2005.

⁷²⁹ Cităm aici din Lapedatu („Cum s-a alcătuit tradiția națională”, p. 290, nota 4): [...] *Le-topisețul Țării-Românești (atribuit de Hasdeu—Negru-Vodă, CXCV—lui Radul Greceanu) publicat de d-l St. Nicolaescu în Revista pentru istorie, arheologie și filologie pe 1910 (a. XI), 107 [...]*.

⁷³⁰ [...] *Item cum gentes tartarorum in regnum Hungariae seuientes confinia partis Transsilvaniensis et siculos sepe infestarent, rex ipse strenuum et bellicosum virum Andream filium Lachk vayvodam transsilvaniensem contra ipsos tartaros cum siculis nobilibus et valida gente destinavit, qui terram in qua habitabant potenter subintrantes cum principe eorum nomine Athlamus ad resistendum eidem cum magno exercitu in campo obuiantes debellarunt, et ipsum principem eorum decapitauerunt, ac multa banderia et captiuos tartaros regie maiestati in Vysegrad transmiserunt. Post hec eciam siculi eosdem tartaros sepius inuaserunt, et cum magna preda ad propria redierunt. Qui autem ex ipsis tartaris remanserunt, ad partes maritimas longe distantes ad alios tartaros fugerunt [...]* (*Vita Ludovici*, p. 165). [...] *Item anno domini millesimo trecentesimo quadragesimo quinto, post coronacionem regis Lodouici tercio, circa festum Purificationis beate virginis Marie, Siculi cum paucis Hungaris, qui tunc in medio eorum existebant, contra Tartaros procedentes deo auxiliante, innumerabilem multitudinem Tartarorum in terra ipsorum in ore gladij percusserunt. Ubi eciam princeps eorum valde potens nomine Othlamus, secundus post Kanum, qui habebat in uxorem sororem ipsius Kani, viuis captus est, sed postea decollatus: pro cuius redempcione quasi infinitam pecuniam promittebant. Sed hungari spreuerunt, precauentes futura; vexilla eciam eorum portantes in terram suam, multosque captiuos, et spolia multa nimis in auro et argento, curialibus, necnon gemmis et vestibus preciosis, duravitque bellum inter eos tribus continuis diebus [...]* (Kálmán Dékány, *János minorita Nagy Lajosról szóló krónikatöredéke*

Acesta, cel foarte ușurat, că Ludovic făcuse pace cu *principele* Alexandru, nu-i atribuia celui din urmă victoria asupra lui Atlamus, ci i-o asocia lui Andrei Lackfi, voievodul Transilvaniei⁷³¹. Ludovic nu a putut participa personal la campanie datorită războiului dintre unchiul său matern, Cazimir al III-lea al Poloniei și Ioan de Luxemburg, trupele regelui Boemiei asediind Cracovia în iulie 1345⁷³². Greceanu (și Brâncoveanu) a așezat însă victoria în dreptul voievodului *transalpin*, dar sub 1347-1348 (când alte lupte cu tătarii au fost înregistrate la frontiera Transilvaniei)⁷³³, spre deosebire de cronis-

[Cronica minoritului Ioan despre Ludovic cel Mare], Budapest, 1910, pp. 62-63). Ambele pasaje au fost citate de către Vásáry („Nagy Lajos tatár hadjáratai”, p. 19, notele 5 și 6). El nu a făcut nicio mențiune despre „cazul Alexandru”, același lucru fiind valabil ulterior – din păcate – și pentru András Kovács în anul 2011 („Voievozii Transilvaniei”, pp. 44-45).

Ultimul pasaj citat s-a păstrat numai în așa-numita *Cronică de la Dubnić*, redactată în anturajul lui Bartolomeu Drágffy (*Chronicon Dubnicense cum codicibus Sambuci Acephalo et Vaticano, cronicque Vindobonensi Picto et Budensi accurate collatum*, în *Historiae Hungariae Fontes Domestici*, III), editor M[átyás] Florián, Pécs, 1884, pp. 1-207, la pp. 151-152). El era descendentul Drăgoșeștilor (Richárd Horváth, „A Bélteki Drágfiak és a királyi udvar kapcsolata a Hunyadiak korában (1424-1490)” [Relațiile dintre curtea regală și familia Drágffy de Beltiug în epoca Huniazilor (1424-1490)], și Tibor Neumann, „Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején” [Rolul politic al lui Bartolomeu Drágffy în vremea regelui Vladislav al II-lea], în *A Szilágyság és a Wesselényi család (14-17. század)* [Sălajul și familia Wesselényi (secolele XIV-XVII)], editori G. Hegyi, A.W. Kovács, Kolozsvár, 2012, pp. 167-212, 213-236). Dincolo de exagerările de factură naționalistă (din partea română: Ioan Lupaș, „*Chronicon Dubnicense* despre Ștefan cel Mare”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, X (1928-1929), pp. 353-364), trebuie notat că, la curtea viitorului cuscru (din 1489) al lui Ștefan al III-lea și voievod al Transilvaniei (de la 1493), s-a luat distanță față de textul din Ioan de Târnave, tipărit drept parte a cronicii lui Thuróczy în 1488 din porunca lui Matia Corvin (despre care cronică *de la Dubnić* nu avea o părere bună). Victoria asupra lui Atlamus, „adjunctul” și cumnatul hanului, aparținuse secuilor și câtorva *unguri*. Se lega de „bătălia națiunilor” de la Câmpul Pâinii (1479), la care – după acea cronică și doar după ea – participase și *principele* Bartolomeu.

⁷³¹ „Cam cum” a fost apoi cazul și cu Elisabeta, soția lui Vladislav al II-lea de Oppeln, fiica lui Alexandru sau a lui Andrei, în care, de fapt, Stanisław Sroka, inclusiv mai apoi în disputa sa cu Dieter Veldtrup, nu a făcut decât să o urmeze pe Maria Holban din 1956.

⁷³² Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 195. Asediul a început pe 12 iulie 1345, fiind abandonat după doar opt zile. Un armistițiu între Ioan și Cazimir a fost încheiat însă abia pe 6 septembrie. Reținem astfel că datarea ungară din cronică franciscană a evenimentelor (*circa festum Purificationis beate virginis Marie*, adică 2 februarie 1345) nu poate fi acceptată.

⁷³³ După cum se poate vedea chiar din sursele (regestate în EO, III) citate de către Kovács („Voievozii Transilvaniei”, p. 45, nota 34): MOL, DL 27426, 29680 (16 octombrie 1347, 13 noiembrie 1348). Despre aceste lupte din urmă, Greceanu „nu prea avea” cum să știe. Interesant este oricum că în luptele atestate la 1348 și-a pierdut viața și un nobil din Comi-

tica ungară în care anul luptei cu Atlamus era 1345⁷³⁴. Între *unguri* și *valahi*, balanța izbânzii istorice asupra tătarilor este înclinată de linia Dunării⁷³⁵.

Lupta cu Atlamus a intrat în tradiția sârbă, marcată de la frații Dragutin și Milutin de frica tătară⁷³⁶. În vremea lui Dușan, născut – pe la 1308 – după ce părintele său, Dečanski s-a întors din „custodia tătară” (a lui Nogay, stăpânul Dunării de Jos), în care tatăl său, Milutin, îl lăsase (1292/1293-1299/1300)⁷³⁷, bătălia s-a așezat în *Alexandria* lui Alexandru Macedon⁷³⁸. Împăratul Alexandru l-a învins pe împăratul cumanilor Atlamus (*Atlamiš* în sârbă)⁷³⁹.

tatul Cluj, David, membru a influenței familiei de Jucu (Suki), vecina familiei Dobokai. Cu cea din urmă familie se înrudea – pe linie paternă – Alexandru *Basarab* al Țării Românești.

⁷³⁴ Pentru a elimina orice suzeranitate ungară înainte de 1355, Emil Lăzărescu s-a străduit în 1946 să demonstreze că pasajul citat era un simplu plagiat după Ioan de Târnave în care Andrei Lackfi fusese înlocuit cu *Nicolae-Alexandru* („Despre relațiile lui Nicolae Alexandru Voievod cu ungurii”, *Revista Istorică*, XXXII (1946), [1-12], pp. 115-139, la pp. 123-130; aproape o treime din studiu a fost dedicată acestei probleme). Întrucât, în vremea lui Brâncoveanu, textul din Ioan de Târnave era bine cunoscut datorită includerii sale în cronica lui Ioan Thuróczy, tipărită sub Matia Corvin în 1488 (un exemplar se păstra chiar în biblioteca mănăstirii din Sâmbăta de Sus, în Făgăraș, ctitoria lui Brâncoveanu), plagiatul și substituirea lui Andrei cu Alexandru ar fi fost foarte greu de susținut în absența unui suport cel puțin la fel de puternic precum textul – devenit clasic – al regalității ungare.

⁷³⁵ Insistența *ungară* (devenită *maghiară*) și *valahă* (ajunsă *românească*) asupra înfruntării îi conferă acest caracter istoric căderii lui Atlamus, întregind – indiferent de tabără – tabloul afirmării *valahilor romani* de către Avignon – împotriva Budei – în toamna anului 1345.

⁷³⁶ Mihailo Dinić, „Odnos između kralja Milutina i Dragutina” [Relația dintre regii Milutin și Dragutin], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, III (1955), pp. 49-82, la pp. 47-54.

⁷³⁷ Recent: Al. Uzelac, *Pod senkom psa. Tatari i južnoslovenske zemlje u drugoj polovine XIII veka* [În umbra câinelui: tătarii și țările sud-slave în a doua jumătate a secolului al XIII-lea], Beograd, 2015. A se vedea aici astfel și Vásáry, *Cumans and Tartars*, pp. 79-84, 99-113.

⁷³⁸ După Nicolae Cartoian (*Alexandria în literatura românească*, București, 1922). *Alexandria* ar fi pătruns pe filieră sârbă în Țările Române. Până la Alexandru în *Vlahia* și Ioan Alexandru în – mai bine documentata – Bulgarie numele de Alexandru nu este cunoscut (iar apoi nu se repetă). Se poate formula întrebarea dacă el nu a pătruns de-a lungul Dunării în vremea dominației lui Ștefan Milutin în primele două decenii ale secolului al XIV-lea. Pasajul de mai sus sugerează însă contrariul. Numele a venit dinspre nord, nu din sud.

⁷³⁹ Al. Uzelac, „Atlamiš – kumanski car iz Srpske Aleksandride” [Atlamus, împărat cuman, în varianta sârbă a *Alexandriei*], în *Spomenica dr Tibora Živkovića*, editor Srđan Rudić, Beograd, 2016, pp. 221-228. „Cumanitatea” lui Atlamus este cu atât mai relevantă pentru Alexandru *Basarab*, conducătorul *valahilor romani*. „Desigur”, episodul lipsește la „amatorul” Djuvara, ceea ce este oarecum explicabil. Nu apare însă nici la Cazacu și Mureșan. Aceștia, în plus, pe urmele lui Hasdeu, l-au și transformat pe *regele Prosclaviei*, în război cu tătarii de partea Ungariei (1352-1354), în *Nicolae-Alexandru (Ioan Basarab)*, pp. 223-237).

Este astfel poate mai ușor de înțeles de ce Pierre de Thomas l-a văzut pe *Alexandru de Belgrad* în *Țara Valahiei* (1354-1355), de ce Frederic von Kreuzpeck l-a căutat pe *Wazzer Waida* în *Valahia* (c. 1355-1358) și de ce *AL WA* din Mormântul 10, găsit în anul 1920, provoca teamă înainte și după moarte⁷⁴⁰. Înainte de Kossovopolje (1389), împreună cu *Alexandru de Belgrad* al diplomaților francezi⁷⁴¹, *Alexandru*, învingătorul lui *Atlamus*, intrase în versiunea sârbă a *Alexandriei*, după cum se știa de la sfârșitul secolului al XIX-lea⁷⁴².

*Atlamus*⁷⁴³, cel răpus de *Alexandru*, fusese cumnatul hanului *Janibeck*⁷⁴⁴. Cu Casa de Luxemburg pornită contra lui *Ludovic* și sprijinită de *Clement al VI-lea* să preia Imperiul Romano-German, cu papa dornic de noi supuși în est și cu *Neapolele* care-i respinsese pe *Angevinii* de la *Buda*⁷⁴⁵, *Alexandru Basarab*, soțul *Clarei* de Ungaria, putea pretinde mai mult în fruntea *valahilor romani* în toamna lui 1345⁷⁴⁶. Zece ani mai târziu, cavalerul *Frederic von Kreuzpeck* a venit să vadă o legendă⁷⁴⁷. S-ar părea că nu a mai găsit-o. *Alexandru de Belgrad al Valahiei*, regele *Prosclaviei*, plecase aparent deja după *Dușan*, trecut la cele veșnice, pe când se îndrepta spre *Bizanț* cu mandat de la papa *Inocențiu al VI-lea* și de la împăratul *Carol al IV-lea* de Luxemburg.

⁷⁴⁰ Reținem aici doar faptul că – după citarea pasajului din Greceanu privind lupta lui *Alexandru* cu *Atlamus* – *Lapedatu* s-a străduit să susțină identificarea defunctului din Mormântul 10 cu *Radu I Negru* (vezi „Cum s-a alcătuit tradiția națională”, pp. 301-304).

⁷⁴¹ Orice analogie – „prin” frontul de la *Salonik* – cu evenimentele bănățene de la 1918-1920 este pur accidentală (*Ionela Moscovici*, „Misiunea franceză de interpunere în Banat: martie-mai 1919”, *Banatica* (Reșița), XXI (2011), pp. 361-378). Trebuie însă reamintit că *Alexandru de Belgrad* fusese descoperit la *Paris* de către *Nicolae Iorga* în anii 1890 (*Acte și fragmente*, I, p. 1), iar lespeda lui *Voislav*, copilul *Marelui Alexandru Voievod*, a fost găsită chiar la începutul lunii august a anului 1920 (*Drăghiceanu*, „Jurnalul săpăturilor”, p. 142).

⁷⁴² Vezi deja notița lui *K. Jireček*, „Eine slavische Alexandergeschichte in Zara. 1389”, *Archiv für Slavische Philologie*, XXV (1903), pp. 157-158; *Uzelac*, „Atlamiš”, pp. 226-227. Neîntâmplător astfel s-a încercat datarea celor mai vechi variante sârbești din *Alexandria* înainte de mijlocul secolului al XIV-lea (*Ladislav Hadrovics*, „A délszláv Nagy Sándor-regény és középkori irodalmunk” [Nuvele și texte medievale sud-slave despre *Alexandru cel Mare*], *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* [Publicațiile Secțiilor de Istoria Limbii și Literaturii ale Academiei Maghiare de Științe] (Budapest), XVI (1960), pp. 260-267), interpretare evident imposibilă datorită lui *Atlamus*.

⁷⁴³ Intrat – aparent – în folclorul românesc drept <haiducul Toma> *Alimoș* (în relație cu *Hoarda de Aur*, vezi aici *Ciocîltan*, *The Mongols and the Black Sea Trade*, p. 279, nota 559).

⁷⁴⁴ *Chronicon Dubnicense*, p. 151. Idee acceptată în istoriografie, venită „de la” *Drăgoșești*.

⁷⁴⁵ Regretăm necercetarea (românească) a – între timp – pierdutelor arhive neapoletane.

⁷⁴⁶ Ș. *Papacostea*, *Istorie și geopolitică. Geneza statului în trecutul românesc*, București, 2016.

⁷⁴⁷ *Brinker*, *Von manigen helden gute tat*, p. 45; *Ciocîltan*, „Von Kreuzpeck”, pp. 547-549.

33. Figura umană de pe principalul inel al defunctului din Mormântul 10,
inșcripționat *AL WA*

În general, capul de pe cameea celui mai important dintre inelele răposatului cu diademă de perle din Mormântul 10 a fost considerat un cap de femeie. Inscricția devoțională înscrisă pe inel și marcajul *AL WA*, precum și o simplă privire, împiedică această interpretare convențională, izvorâtă poate mai curând din comoditate decât din alte interese. Un florin emis de Ludovic I ne oferă poate adevăratul înțeles al capului așezat pe inel.

34. Capul de sarazin (marca meșterului) de pe florinii lui Ludovic I

„Capul de la Argeș” pare să corespundă perfect capului de sarazin ștanțat (ca însemn al meșterului) pe banii regelui Ungariei. Se potrivește sensului și contextului cruciat în care s-a înscris ridicarea *valahilor romani* sub Alexandru *Basarab*. Similitudinea pontificală și devoțională dintre inelul lui *AL WA* și cel al *Printului Negru* al Angliei (vezi A.I.3) ar susține originea papală a inelului în discuție, pledând astfel totodată pentru datarea înfruntării dintre Alexandru și Atlamus în prima parte a lui 1345, precum în cronistica ungară (și nu pe la 1347-1348 ca în letopisețul lui Greceanu). O origine regală ungară a inelului lui *AL WA* este greu de susținut în aceste condiții, la care trebuie să adăugăm în mod obligatoriu conflictul – *roman* – dintre Alexandru și Ludovic din toamna lui 1345.

IV. Mormintele națiunii Vlahiei

Firele giulgiului așezau Veneția peste Mormântul 10⁷⁴⁸. Inele îl duceau la Avignon⁷⁴⁹. Paftaua de la Praga îl lega de Luxemburgi⁷⁵⁰. Lespedea *copilului Marelui Alexandru Voievod*, numit *Voislav*, împingea Serbia înspre Argeș⁷⁵¹.

Fasciile heraldice pogorau defunctul cu diademă și inel înscris AL WA în Ungaria Arpadiană. Heraldic nu ținea de crinii Angevinilor⁷⁵². Urmând culorile geografiei *mongole* (preluate de la chinezi) *aur* (centru) și *verde* (est) din blazonul său, AL WA se considerase *centrul din Răsărit*⁷⁵³. Poate și de aceea, celui din sarcofag i s-a refuzat dreptul la moarte, inclusiv după 1920.

Era tot ceea ce nu trebuia să fie, pentru Buda Angevină și Bizanțul isihaștilor⁷⁵⁴. Predat noii biserici, Argeșul Mormântului 10 a fost abandonat⁷⁵⁵. Fiul lui Radu I cel *Înțelept*, Mircea I, s-a așezat în vecini, la Târgoviște⁷⁵⁶.

⁷⁴⁸ După cum a subliniat însuși Drăghiceanu („Curtea Domnească”, pp. 57, 60; „Jurnalul săpăturilor”, p. 145), mergând însă pe urmele lui Radu I, aliatul Veneției de la 1377.

⁷⁴⁹ După cum se temeau Iorga (*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXI (1939), 7-9, pp. 141-142) și Sacerdoțeanu (*Cronica Numismatică și Arheologică* (București), XII (1936), pp. 233-234) datorită lui AL WA de pe principalul inel al defunctului din Mormântul 10.

⁷⁵⁰ Originea pragheză a fost determinată de către Răzvan Theodorescu (*Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*, București, 1976, p. 249). Conexiunea politică cerută (chiar în contextul atribuirii mormântului lui *Vlaicu* ori Radu I), dat fiind rolul lui Carol de Luxemburg în soarta ducală *moldavă* a lui *Lațcu* (1370-1372), nu a fost – însă – dezvoltată.

⁷⁵¹ De aici și eforturile interpretative ale lui Pavel Chihăia din 1969 („Date noi”, p. 141). Pe atunci, Chihăia potriva lespede a lui Voislav deasupra Mormântului 11, tot cu inventar devoțional *catolic*, precum Mormântul 10. Cel din urmă se afla în spatele primului.

⁷⁵² Cf. Gheorghe I. Brătianu („Scutul unguresc în armele Basarabilor”, *Revista Istorică*, VII (1921) 4-6, pp. 120-128). Dan Cernovodeanu (*Știința și arta heraldică*, p. 67) a accentuat implicația politică. Se petrecea în vremea în care Mormântul 10 nu era atribuit lui AL WA.

⁷⁵³ Tahsin Gemil, „Cumano-tătarii și începuturile statelor românești”, în *Istoria ca datorie. Omagiu profesorului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani*, editori Ioan Bolovan, Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, 2015, pp. 333-342. Perspectiva geografică formată de acele culori era – însă – dinspre Apus (nu Răsărit). Era – de fapt – privirea Papalității.

⁷⁵⁴ Aceasta explică și „pierderea” celui de al treilea testament al lui Hariton (1378) și a acului său de numire drept mitropolit al *Ungrovlahiei* (1372). Unul din editorii FHDR, IV (1982), a încercat – timid – să remedieze omisiunile (T. Teoteoi, „Un episod din tradițiile de viață autonomă ale românilor la începuturile statelor lor medievale”, în *Timpul istoriei. In honorem emeritae Ligiae Bârzu*, editori Miron Cihă, Vlad Nistor, Daniela Zaharia, București, 1997, pp. 19-28). A evitat – totuși – să citeze documentul. Cel puțin, l-a amintit.

⁷⁵⁵ Un studiu comparativ, cu accent pe riturile legitimității statale *creștine*, al schimbării „capitalelor” *Valahiilor* trebuie socotit – și – în acest context o necesitate istoriografică.

⁷⁵⁶ Cercetările de la Târgoviște, reluate timid în 2012, ar putea lămuri și această problemă.

35. Mircea I *cel Bătrân* în vremea argeșeană a lui Neagoe Basarab
(frescă din biserica Sfintei Marii rezidită din temelii de Neagoe)

1. Întoarcerea la Argeș

La moartea lui Mircea I (1418), *Valahia* și-a îmbrățișat anarhia⁷⁵⁷. A fost împărțită de fiii *din os de domn, de unguri și de turci*⁷⁵⁸. Cronicarii bizantini, care după căderea *Orașului* (1453) și-au primit simbria de la puterea otomană⁷⁵⁹, au pretins – nu fără vreun temei – că dezastrul s-a datorat copiilor lăsați de Mircea peste tot⁷⁶⁰. S-a ajuns și la ocupație – administrativă – ungară sub cavalerul și favoritul regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg⁷⁶¹, Dan al II-lea, fiul – legitim – al lui Mircea și al *doamnei* sale din Ungaria⁷⁶². Sub Dan a existat și un castelan de Argeș (1427)⁷⁶³. La Severin au fost așezați cavaleri teutoni⁷⁶⁴, precum odinioară ioaniții în zilele lui Litovoi și Seneslau (1247)⁷⁶⁵.

După o jumătate de veac (sigur de la Radu I, *cel Înțelept* pentru curtea lui Sigismund⁷⁶⁶, părintele lui Mircea I)⁷⁶⁷, Argeșul a reapărut drept sursă de

⁷⁵⁷ Vezi în acest context și V. Cioacă, „Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412-1420)” (I-II), *Revista de Istorie*, XXXV (1982), 10, pp. 1090-1100; 11, pp. 1191-1203.

⁷⁵⁸ Vezi studiile Vioricăi Pervain, „Lupta anti-otomană a Țărilor Române în anii 1419-1420”, și „Lupta anti-otomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* (Cluj-Napoca), XIX (1979), pp. 56-79; XXVI (1983-1984), pp. 85-117.

⁷⁵⁹ Vezi astfel și M. Cazacu, „Du nouveau sur le rôle international de la Moldavie dans la seconde moitié du XVe siècle”, *Revue des Études Roumaines* (Paris), XVI (1981), pp. 36-46.

⁷⁶⁰ Vezi în edițiile Vasile Grecu: Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, București, 1958, pp. 93-94; [Mihail] Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, București, 1958, pp. 146-148.

⁷⁶¹ N. Iorga, „Un prinț cruciat portughez în Țara Românească a secolului XV”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București), seria a III-a, IV (1925), pp. 333-337.

⁷⁶² Pentru multiplele controverse, vezi acum A. Pippidi, „Despre Dan voievod: Rectificări cronologice și genealogice”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXXI (2013), pp. 47-96.

⁷⁶³ M. Diaconescu, Géza Érszegi, „Documenta quibus Hungariae, Valachiae et Moldaviae relationes melius illustrantur”, *Mediaevalia Transilvanica*, II (1998), 2, pp. 283-288 (no. 3, p. 285).

⁷⁶⁴ A se vedea aici Eugen [Jenő] Glück, „Date noi cu privire la prezența cavalerilor teutoni la frontiera Banatului (1429-1437)”, *Revista Istorică*, NS, III (1992), 7-8, pp. 783-792.

⁷⁶⁵ I.-A. Pop, Sorin Șipoș, Silviu Dragomir și dosarul *Diplomei cavalerilor ioaniți*, Cluj-Napoca, 2009. Dragomir considera fără motiv diploma cavalerilor ioaniți un fals iezuit. Ipoteza sa, infirmată încă de către pe atunci tânărul Ștefan Pascu, este totuși relevantă pentru mentalitatea epocii interbelice (anti-unioniste) și pentru evoluțiile istoriografice de după.

⁷⁶⁶ În ediția mai accesibilă (de Theodor von Hagen): Eberhard Windecke, *Das Leben Königs Sigmunds*, Leipzig, 1899 (Windecke), p. 229. În ediție critică (de Wilhelm Altmann): *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, Berlin, 1893, pp. 316-317.

⁷⁶⁷ Disputatul caz al Tismanei (neterminată de Vladislav I) și zidirea Bisericii Argeș II (sigur până la sfârșitul domniei sale) împiedică – pe moment cu certitudine – datarea schimbării sub Vladislav I (vezi și E. Lăzărescu, „Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească (până la 1385)” (I), *Romanoslavica* (București), XI (1965), pp. 237-285).

legitimă a voievozilor *transalpini*, *ungrovlahi* ori *basarabi*⁷⁶⁸. Trei voievozi s-au folosit de el: 1. Alexandru Aldea (1431-1436), pretins fiu al lui Mircea I, întronat de Alexandru I al Moldovei (fiul lui Roman I, băiatul *catolice* Margareta de Siret și nepot de soră al lui Mircea, care l-a pus domn la 1400)⁷⁶⁹; 2. Vlad al II-lea *Dracul* (1436-1442, 1444-1447), fiul nelegitim al lui Mircea, cavaler al Ordinului Dragonului (fondat în 1408), întronat de marele său maestru (împărat romano-german din 1433), Sigismund (fostul ginere al lui Ludovic I de Anjou)⁷⁷⁰; 3. Basarab al II-lea (1442-1444), fiul lui Dan al II-lea, întronat de Iancu de Hunedoara, pretins urmaș al lui Mircea⁷⁷¹ (care-l făcuse cavaler⁷⁷² pe un supus al unchiului lui Sigismund, Jobst al Moraviei, soțul Ágnes-Elisabetei, fiica lui Vladislav de Oppeln, nepotul lui Ludovic I, și a Elisabetei a *Valahiei*, fata lui Alexandru *Basarab* și a Clarei de Ungaria⁷⁷³).

În cronici, numele celor trei voievozi, Alexandru, Vlad și Basarab, au fost omise din șirul oficial al domnilor Țării Românești. Domniile lor au fost „acoperite cronologic” de cea a lui Vladislav al II-lea (lăsat voievod de Iancu în locul său la 1447-1448)⁷⁷⁴. Numele celor trei fuseseră înscrise – prin *graffiti-uri* – într-un veritabil pomelnic al *grămăticilor* în Biserica Sfântul Nicolae Domnesc. Urmele acestui „pomelnic” se mai vedeau la 1920⁷⁷⁵.

⁷⁶⁸ Pentru evenimentele care au premers și format cele trei domnii, vezi și Liviu Cîmpeanu, „Dan al II-lea, Sigismund de Luxemburg și cruciada târzie. Un document inedit din arhiva Ordinului Teutonic”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXX (2012), pp. 55-76.

⁷⁶⁹ Aspect sesizat deja de V. Ciocîltan, „Între sultan și împărat: Vlad Dracul în 1438”, *Revista de Istorie*, XXIX (1976), 11, pp. 1767-1790, la pp. 1782-1783. Noi date în Bayerische Staatsbibliothek, Munich (BStB), Abenländische Handschriften, Codices Latini Monacenses (CLM), [cod.] 22372 [sfârșit martie 1431]; Geheimes Staatsarchiv, Berlin, Preußischer Kulturbesitz, Ordensbriefarchiv, no. 5542, ff. 1^r-3^r [sfârșit martie-început mai 1431]).

⁷⁷⁰ Vezi astfel I. Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919; Idem, *Vlad Dracul și vremea sa* (extras din *Cercetări Istoric*, IV), Iași, 1928.

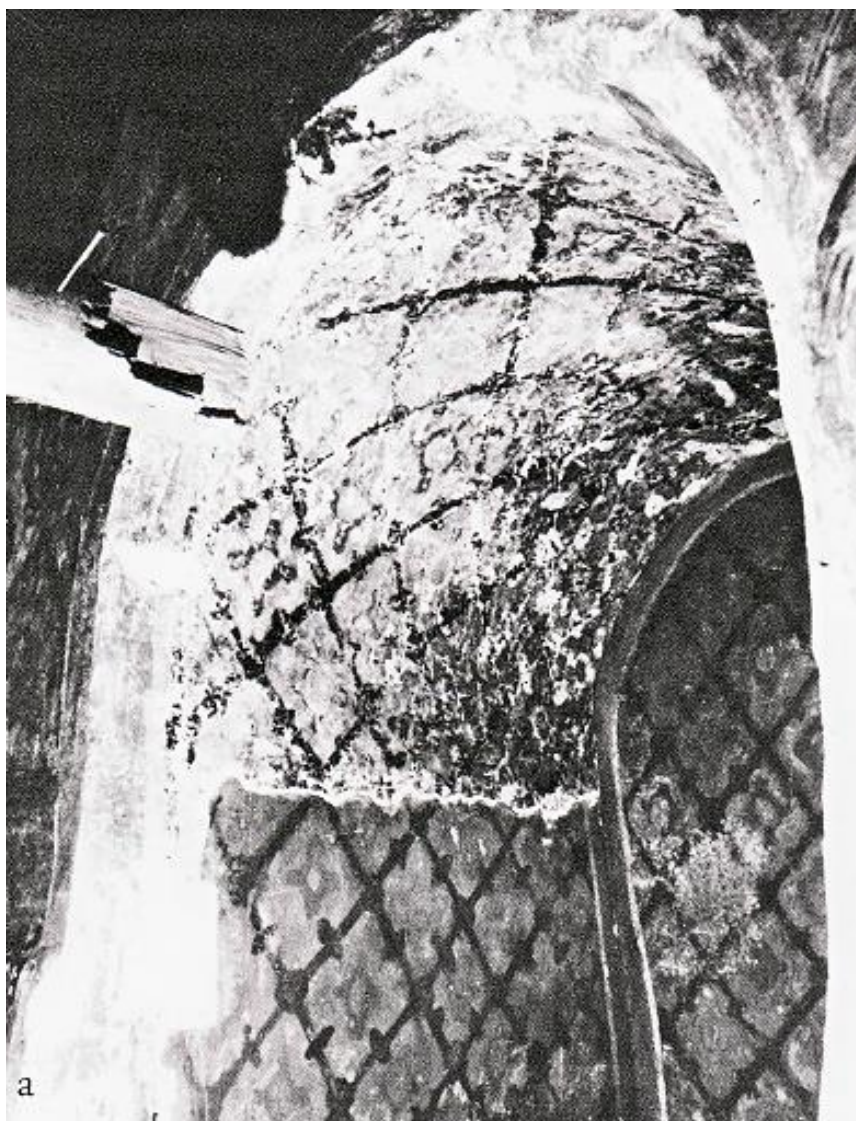
⁷⁷¹ „Printre alte”: BStB, Codices Germanici Monacenses (CGM), [cod.] 5941, p. 174. Sursa era – teoretic – cunoscută de Iorga (*Acte și fragmente*, III. [1399-1499], București, 1899, p. 91).

⁷⁷² Inel din anii 1390 – în proprietate privată – semnalat de Heinz Rohlik, „Rohlik”, *Deutsches Geschlechtsbuch* (Limburg an der Lahn), LX (CCXIX) (2007), pp. 155-174, la p. 166.

⁷⁷³ D. Veldtrup, *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV. Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit*, Warendorf 1988, p. 368, nota 2258. Nepoata lui Alexandru și a Clarei a ajuns pentru scurtă vreme și *regină a romanilor*.

⁷⁷⁴ *Istoria Țării Românești. 1290-1690*, ediție Constantin Greceanu, Dan Simionescu, București, 1960, pp. 2-5. Iar Vladislav al II-lea ar fi fost precedat de către Vlad al III-lea *Țepeș*.

⁷⁷⁵ Principalele informații au fost sintetizate de către Dan Mohanu, *Arheologia picturilor murale de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, București, 2011, pp. 321-325.

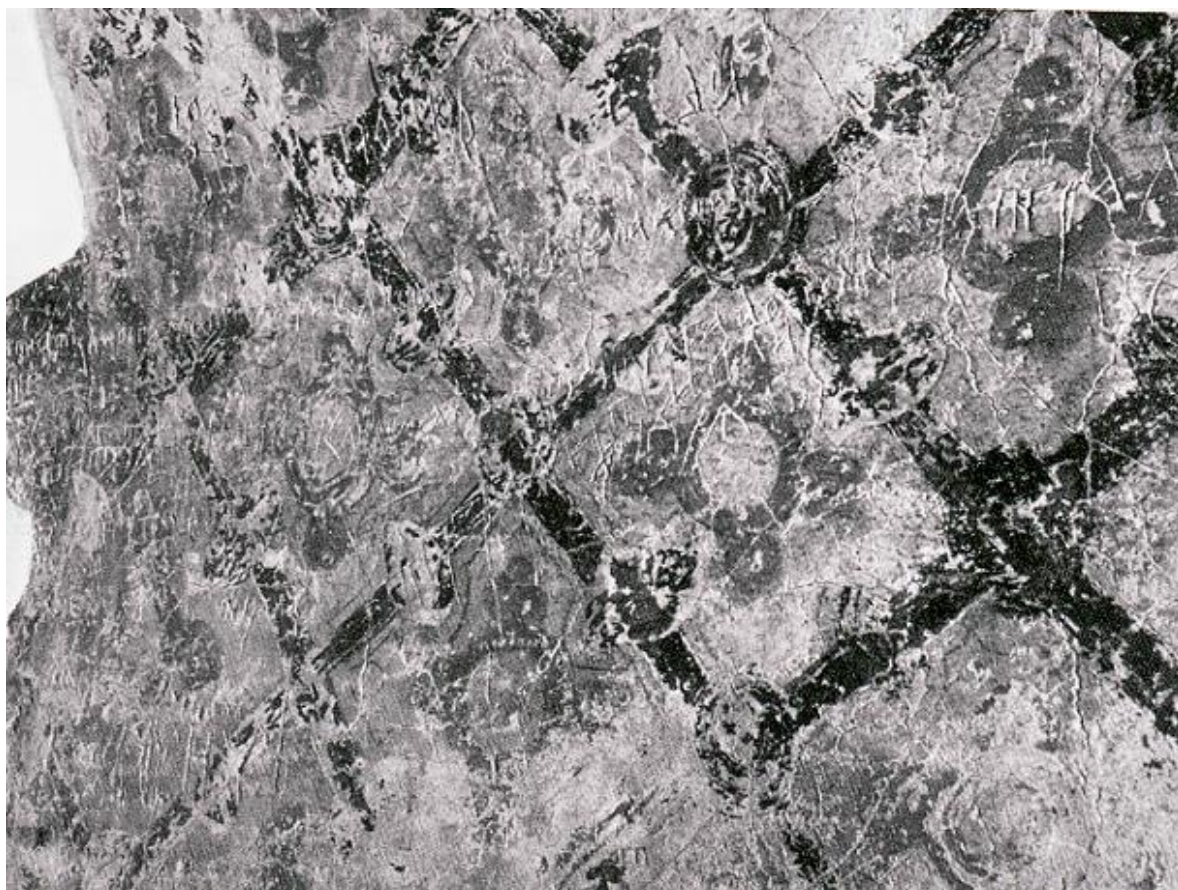

36. „Nișa” din axul timpanului vestic al naosului Bisericii Argeș II în care a fost înscris „pomelnicul grămăticilor”

Pe strat suport în zona superioară a laturii nordice a „nișei” de vest au fost descoperite – în succesiune strânsă – trei *graffiti*-uri (Constantin Bălan, D. Mohanu, „Unele considerații privind cercetările de la Biserica Domnească din Curtea de Argeș. Timpanul de vest al naosului și inscripțiile descoperite”, *Revista Monumentelor Istorice* (București), LXI (1992 [1998]), 2, pp. 53-65). În ordine (de sus în jos): 1. *Grămăticul Tudor în zilele lui Alexandru Voievod*. 2. <para>clisiarhul [...] în vremea lui Vlad Voievod. 3. *Grămăticul Dumitru în zilele lui Basarab Voievod*. *Graffiti*-ul din mijloc fusese citit și de Drăghiceanu (în „Curtea Domnească din Argeș”, p. 32; Iorga s-a îndoit însă de lecțiune în recenzia la volumul din 1923, din *Revista Istorică* IX (1923), 10-12, pp. 192-196, la p. 196). După Bălan și Mohanu, citirea trebuia să se facă de jos în sus: 1. Basarab; 2. Vlad; 3. Alexandru. Ei erau: 1. *Basarab* = Neagoe Basarab (1512-1521); 2. *Vlad* = Vlad cel Tânăr (1510-1512); 3. *Alexandru* = Alexandru al II-lea Mircea (1568-1574, 1574-1577). Cele trei *graffiti*-uri erau astfel separate de cinci decenii.

Din „analiza voivodală” a autorilor amintiți pare să fi fost omis *Buicea* <para>clisiarh (pomenit totuși de către ei), așezat – fără mențiunea (sigur fără păstrarea ei) voievodu-

lui– sub <para>clisarhului lui *Vlad Voievod*. Ordinea reală este astfel: 1. Tudor (*Alexandru Voievod*); 2. ? (*Vlad Voievod*); 3. Buicea (? *Voievod*); 4. Dumitru (*Basarab Voievod*)/ 1. Dumitru (*Basarab Voievod*); 2. Buicea (? *Voievod*); 3. ? (*Vlad Voievod*); 4. Tudor (*Alexandru Voievod*).

37. Graffiti-urile grămăticilor Tudor și Dumitru din vremurile lui Alexandru Voievod și Basarab Voievod

Întrucât, în cazul tuturor celorlalți paraclisarihi, numele voievodului din dreptul lor s-a păstrat, și deoarece Buicea apare sub paraclisarihul lui *Vlad Voievod*, trebuie să presupunem că Buicea a slujit și el în vremea lui *Vlad Voievod*. În aceste condiții, trebuie reprivită și direcția de citire a voievozilor. În cazul unei citiri descendente (Alexandru-Vlad-Basarab), succesiunea voievozilor din „nișă” ar fi: Alexandru Aldea (1431-1436), Vlad al II-lea Dracul (1436-1442) și Basarab al II-lea (1442-1444). Intervalul temporar al celor patru graffiti-uri în succesiune s-ar reduce la cel mult 13 ani față de aproximativ 60 de ani în cazul identificărilor anterioare (anii 1510-anii 1570). În consecință, datarea graffiti-urilor din „nișă” între 1431 și 1444 ne apare mai plauzibilă (cei trei controversați voievozi la Stoica Nicolaescu, „Domnia lui Alexandru Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrân. 1431-1435”, *Revista de Istorie, Arheologie și Folclor* (București), XVI (1922), pp. 225-270 [scandalul Nicolaescu-Drăghiceanu care a urmat la Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 21]); Constantin A. Stoide, „Basarab al II-lea (1442-1444)”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol*, XVII (1980), pp. 279-302; D. Barbu, „Țara Românească și Conciliul de la Basel”, *Revista Istorică*, NS, V (1994), 1-2, pp. 5-14; P. Chihaia, „Vlad Dracul, voievod al Țării Ro-

mânești și cavaler al Ordinului Dragonului”, în Idem, *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, București, 1998, pp. 64-83 [în răspuns și la textul lui Barbu]).

38. Detaliu cu graffiti-ul grămăticului Tudor al lui Alexandru Voievod

În pofida gradului de „uzură” al picturii pe care graffiti-urile au fost înscrise (sigur la câteva decenii de la pictarea frescelor) și a „mâinilor” care le-au așezat (după toate aparențele, ulterioare anului 1400, dacă nu chiar anului 1500), merită reținută – în cazul unei citiri ascendente a șirului de voievozi (Basarab-Vlad-Alexandru) – succesiunea domnească a lui Dionisie Fotino (*Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, a Țerei Muntenesci și a Moldovei*, traducere Gheorghe Sion, II, București, 1859, pp. 10-12): Ioan Basarab (1325-1340), Vladislav (1340-1345), Alexandru (1345-1356). Toți trei ar fi fost frați, ultimul fiind urmat de fiul său Nicolae (1356-1366). Deși Fotino, care cunoștea și pomelnicul de la Câmpulung, nu-l invoca drept argument pentru cronologia sa, este posibil ca șirul voievozilor din „nișa” argeșeană să fi fost vizibil în vremea lui Fotino, influențând redarea succesiunii domnești (istoria sa, în greacă, a apărut în primă ediție la Viena în 1818, iar „refacerea” picturii Bisericii Domnești de către Pantelimon a fost ulterioară anului 1820).

Oricum, merită reținuți anii de domnie pentru Ioan Basarab și Alexandru de la Fotino. Cel dintâi nume este și o dovadă clară a faptului că Fotino, care în rest respecta succesiunea domnilor din cronici pentru secolul al XV-lea, cunoștea *Zakonik*ul lui Dușan (1349).

De asemenea, în pofida numărului redus de documente păstrate de la domniile Țării Românești înainte de 1500, trebuie să notăm că, dintre toate numele de eclesiarhi păstrate în graffiti-urile amintite (Buicea, Dumitru și Toader), numai numele lui Dumitru, drept *eclisarh*, apare – sub Radu al IV-lea (1497) – în acte înainte de 1500. În mod interesant,

Dumitru a fost unul din martorii întăririi de către domn a daniei făcute de către tatăl său, Vlad al IV-lea, Mănăstirii *Sfântul Nicolae* din Târgșor (DRH, I, B, no. 275, pp. 448-449).

39. Graffiti-ul „centrat” pomenind moartea Marelui Basarab Voievod <la> 6860

Cum, datorită cazului lui Buicea (neasociat – după toate aparențele – unui voievod aparte), lecțiunea ascendentă a șirului de voievozi din „nișă” este puțin plauzibilă, revenim asupra identificării voievozilor. *Basarab* ar putea fi Radu al IV-lea. Vlad ar fi Vlad al IV-lea. Sub raport epigrafic, identificările ar fi poate și mai plauzibile. Ar apărea însă un Alexandru înaintea lor. Iar numele generic *Basarab* ar fi fost folosit de Radu al IV-lea. Aceasta n-ar fi totuși imposibil încă din vremea lui Vlad al II-lea *Dracul* (vezi DRH, B. *Țara Românească*, I. 1247-1500, editori P.P. Panaitescu, D. Mioc, București, 1966, no. 126, p. 215). Dar sursele au fost păstrate în transcrieri și rezumate târzii (Petronel Zahariuc, „Patru documente inedite din secolul al XV-lea privitoare la istoria Țării Românești”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVI (2008), pp. 290-305; Idem, „Câteva documente de la Neagoe Basarab”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVIII (2010), pp. 291-312).

În aceste condiții, cu toate că o succesiune voievodală Alexandru (ante 1482) – Vlad al IV-lea (1482-1495) – Radu al IV-lea (1495-1508) ar fi foarte atrăgătoare (acoperind și un interval de nici trei decenii), limitările pomenite mai sus ne îndreaptă – cel puțin momentan – spre identificarea voievozilor din „nișă” cu Alexandru <al II-lea/ al III-lea?> *Aldea* (1431-1436) – Vlad al II-lea (1436-1442) – *Basarab* al II-lea (1442-1444). Prezența lor tocmai în Biserica Domnească de la Curtea de Argeș, abandonată de domnie după anii 1370 în favoarea mănăstirilor (începând – sigur – cu Radu I, ctitor la Cotmeana și Cozia și sub care a fost terminată Tismana), reatrage atenția asupra câtorva detalii de multă vreme neclare (orientativ, pentru ultimele două decenii ale secolului al XIV-lea din care s-au desprins aceste detalii, vezi O. Iliescu, „Vlad Ier, voievoz de la Valachie: le règne, le sceau et les monnaies”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XXVII (1988), 1-2, pp. 73-105; S. Iosipescu, „Contribuții la istoria domniei principelui Radu I și a alcătuirii teritoriale a Țării Românești în secolul al XIV-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVIII (2010), pp. 25-48).

1. Numele de Alexandru purtat atât de pretinsul fiu (*Aldea*) al lui *Mircea I*, cât și de Alexandru I al Moldovei, nepotul de soră al lui *Mircea I*, întronat de acesta la 1400, care l-a întronat – apoi – pe *Aldea* la 1431, în detrimentul lui Vlad al II-lea (*Deutsche Reichstagsakten unter König Albrecht II. (=J[ohannes].F[riedrich]. Böhmer, Regesta Imperii, XIII)*, editor

Gustav Beckmann, I. 1438, Göttingen, 1957, no. 283, p. 524; V. Ciocîltan, „La campagne ottomane de Transylvanie (1438) dans le contexte politique international”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XV (1976), 3, pp. 437-445). 2. Numele de Vlad purtat de fiul nelegitim al lui Mircea I, fiul lui Radu (*Pancrațiu*) *cel Înțelept*, crescut la curtea lui Sigismund, membru al Ordinului Dragonului (*Windecke*, p. 229), indiferent dacă Vlad – ca membru – a fost creștin de rit *latin* sau de rit *grec*, precum Ștefan Lazarević, probabil vărul primar – din partea mamei – al părintelui lui Vlad (vezi Djordje Sp. Radojičić, „*Bulgaralbanitoblachos et Serbalbanitobulgaroblachos*, deux caractéristiques ethniques du Sud-Est européen des XIVe et XVe siècles: Nicodim de Tismane et Grégoire Camblak”, *Romanoslavica*, XIII (1966), pp. 77-79). 3. Numele de Alexandru, Vlad și Basarab purtate de domnii dintre 1431 și 1444 după aproape șapte decenii, două din ele (Basarab și Vlad<islav>) lipsind complet în cronici din șirul domnilor din anii 1300 (*Istoria Țării Românești*, pp. 2-5). 4. Absența celor trei voievozi din „nișa” argeșeană din aceleași cronici, nici Alexandru (al II-lea/ al III-lea), nici Vlad (al II-lea) și nici Basarab (al II-lea) nefigurând în acestea. Peste vremea lor a fost așezată domnia lui Vladislav al II-lea (vezi și Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 90-100). 4. La 1433, Alexandru Aldea a luat – oficial – sub patronajul domniei Țării Românești Mănăstirea Zografu, simbolul țaral bulgar de la Muntele Athos, insinuând că el urma astfel exemplul tatălui său, Mircea I (DRH, B, I, no. 74, p. 136). Peste nici zece ani (1442), Zografu a fost preluat de Ștefan al II-lea al Moldovei (DRH, A. *Moldova*, I. 1384-1448, editori C. Cihodaru, Ioan Caproșu, Leon Șimanschi, București, 1975, no. 211, p. 311). Sigur de la Ștefan al III-lea (1466), Zografu a rămas al domniei moldave (DRH, A, II. 1449-1484, editori L. Șimanschi, Georgeta Ignat, Dumitru Agache, București, 1976, no.135, p. 191).

În așteptarea noilor cercetări, putem reține astfel: 1. Reapariția Argeșului ca sursă de legitimitate în anii 1430, de unde – poate – și ipoteza lui Chihăia privind zidirea bisericii mitropoliei, reclădite de Neagoe *Basarab*, de către Vlad *Dracul* (încă din „*Monuments gothiques dans les anciens résidences de Valachie*”, *Revue Roumaine d’Histoire de l’Art* (Bucarest), II (1965), pp. 67-80). 2. Eludarea *valahă* (aparent nu și ungară) – de fapt – a Argeșului drept izvor de legitimitate „în rest”, înainte și după cei trei domni. Sub Dan al II-lea, părintele lui Basarab al II-lea și predecesorul lui Alexandru *Aldea*, a existat un castelan de Argeș (Diaconescu-Érszegi, „*Documenta*”, nos. 1-3, pp. 283-285). 3. Reapariția Argeșului ca temelie a legitimității sub Neagoe *Basarab*, *fiu de cavalier* după administrația otomană, fiul lui Basarab al IV-lea *Țepeluș* după el (Mustafa A. Mehmet, „Două documente turcești despre Neagoe Basarab”, *Studii. Revistă de Istorie*, XXI (1968), 5, pp. 923-928).

Cele trei „condiții” ale Argeșului au fost – toate – legate integral de relația cu *turcii* și de raportul dintre Biserici (vezi și Francisc Pall, „Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448”, *Studii. Revistă de Istorie* XVI (1963), 5, pp. 1049-1072). Considerația este valabilă și în cazul unei succesiuni voievodale în „nișa” *Alexandru* – Vlad al IV-lea – Radu al IV-lea (*Basarab*) (Ileana Căzan, Eugen Denize, *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, 2001, pp. 169-191). Toți domnii au fost filo-ortodocși și pro-otomani (cu excepția – controversată, dar sugestivă – a lui Basarab al II-lea), deși au „cochetat” cu Biserica Romei și cu cruciada, inclusiv Neagoe (N.-Ș. Tanașoca, „Din nou despre scrisoarea lui Manuel din Corint către Neagoe Basarab”, în *Sfântul voievod Neagoe Basarab. 1512-2012*, editor Nicolae Caba, București, 2012, pp. 349-430).

40. Biserica Sâmbăta de la Argeș în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Iar înainte de Revoluția de la '48, pentru Michel Bouquet (1807-1890), precum și pentru destui dintre contemporanii săi din *Principatele Dunărene*, Sâmbăta era mai fascinantă decât biserica domnească (*Album valaque. Vues et costumes pittoresques de la Valachie*, Paris, 1843). Era ctitoria soției lui Negru Vodă. În tălmăcirea lui Drăghiceanu: [...] o principesă catolică, soția primului voevod al Valachiei, Negru-Vodă, descinzând ea însăși din Burbonii Ungariei, fondă în Carpați, singura capelă, închinată cultului, pentru care strămoșii săi duseseră așa de departe în orient gloria armelor lor [...] („Curtea Domnească din Argeș”, p. 42). „Astfel”, la 1920, Sâmbăta a devenit lăcașul catolic al descălecătorilor valahi ai primei Români.

„Pomelnicul grămaticilor” s-a întrerupt la sfârșitul anului 1447, când Iancu de Hunedoara l-a îngropat de viu pe Vlad al II-lea *Dracul*⁷⁷⁶. El s-a proclamat voievod al Țării Românești⁷⁷⁷. N-a putut însă „cumula” regența Ungariei, deținută de la 1446, cu domnia *transalpină*⁷⁷⁸. A trebuit să încredințeze domnia lui Vladislav al II-lea, fratele lui Basarab al II-lea⁷⁷⁹. Piatra Argeșului a dispărut – încă o dată – de sub tronul Țării Românești⁷⁸⁰.

A reapărut, drept temelie a domniei – cu binecuvântarea Marii Biserici și Athosului (dar și a Porții)⁷⁸¹ – sub Neagoe *Basarab*. Pretinsul fiu al lui Basarab al IV-lea *Țepeluș*, aparent fiul legitim al lui Basarab al II-lea⁷⁸², a ridicat un nou lăcaș, păstrând vechiul său hram, *Sfânta Maria* (1517)⁷⁸³. Contrar tradiției, Neagoe nu a afirmat niciodată – inclusiv în pisană noii biserici –

⁷⁷⁶ Conform *Istoriei Țării Românești* (pp. 4, 250), împreună cu fiul său Mircea. După Thuróczy și Bonfini, ar fi fost decapitat (Pall, „Intervenția lui Iancu de Hunedoara”, pp. 1055-1056; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 97). În orice caz, locul execuției a fost Bălteni(i).

⁷⁷⁷ DRH, D, I, no. 286, p. 394; Pall, „Intervenția lui Iancu de Hunedoara”, pp. 1069-1070.

⁷⁷⁸ Sursa citată nu îngăduie altă concluzie. Titlul lui Iancu era *regni Hungariae gubernator, ac Dei gracia parcium Transalpinarum wayuoda* (MOL, DL 29793; 4 decembrie 1447). În mod interesant, actul (altminteri banal) privea un litigiu de proprietate din Țara Hațegului, „leagănul” familiei huniade, și – cel puțin din punct de vedere ecleziastic – inclusă, împreună cu Oltenia (Țara Severinului) și Banatul (de astăzi), în aria de autoritate a Mitropoliei Severinului la începutul secolului al XV-lea (Vladimir Agrigoroaiei, „An Interpretatio Wallahica of Serbian Cultural Patterns: The Cases of Ribița, Streisângiorgiu and Crișcioc (but also Râmets)”, în *Transylvania in the Thirteenth to Sixteenth Centuries: Aspects of the Formation and Consolidation of Regional Identity* (=Annales Universitatis Apulensis. Series Historica, XVI, 2), editor Cosmin Popa-Gorjanu, Alba Iulia, 2012, pp. 105-136, la p. 110).

⁷⁷⁹ După Rezachevici (*Cronologia critică*, I, pp. 99, 108, 111), Vladislav al II-lea (1447/1448-1456) ar fi fost nu fiul lui Dan al II-lea, ci al fratelui său Danciu, același lucru fiind valabil și pentru fratele lui Vladislav al II-lea, Basarab al III-lea *Laiotă* (1473-1477, cu întreruperi). Motivele ne scapă. Considerația ar putea fi însă valabilă în cazul lui *Laiotă*, întrucât rivalul său omonim, Basarab al IV-lea *Țepeluș*, a fost – în mod sigur – fiul lui Basarab al II-lea.

⁷⁸⁰ În pofida încercărilor de reconciliere dintre fiii lui Iancu (Matia) și Vlad al II-lea (Vlad al III-lea). *Țepeș* s-a și căsătorit cu două verișoare primare de ale lui Matia (1462, c. 1473). Cel puțin în propaganda germană anti-huniadă, prima a fost chiar fiica (nelegitimă?) a lui Iancu (Mihai Florin Hasan, „Aspecte ale relațiilor matrimoniale dinastice munteano-maghiare din secolele XIV-XV”, *Revista Bistriței*, XXVII (2013), pp. 128-159, la pp. 146-149).

⁷⁸¹ De dinainte de 1920, vezi aici N. Iorga, „Românii și Muntele Athos”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a II-a, XXXVI (1914), pp. 207-253, la pp. 231-232.

⁷⁸² Vezi și Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 111. De unde și Basarab *cel Bătrân* (*Laiotă*) și *cel Tânăr* (*Țepeluș*) pentru a-i diferenția pe cei doi în documentele – latine – ale epocii.

⁷⁸³ Vezi ediția critică modernă *Inscripții medievale și din epoca modernă a României*, [II.] *Județul istoric Argeș (secolul XIV-1848)*, editor C. Bălan, București, 1994, no. 285, pp. 249-254.

că rezidea vechiul lăcaș al mitropoliei *Ungrovlahiei*⁷⁸⁴, afirmație obligatorie în cazul în care acesta era adevărul. Neagoe refăcuse „o altfel” de biserică⁷⁸⁵.

Biserica a fost sfințită în ajunul misiunii cruciate *valahe* trimise în numele Țării Românești și al Moldovei la împăratul Maximilian I de Habsburg⁷⁸⁶ și papa Leon al X-lea (1518-1519)⁷⁸⁷. La Argeș Neagoe rezidise din temelii un vechi complex monastic, cu hram tipic lumii de rit *latin*⁷⁸⁸, și înzestrase cu un turn de intrare și cu o nouă casă ansamblul Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc*⁷⁸⁹. Până atunci, acea incintă avusese un singur adăpost, cu prispă⁷⁹⁰.

Încercarea argeșeană a lui Neagoe († 1521) a fost desăvârșită de ginerele său, Radu al VI-lea *de la Afumați* († 1529), pretins fiu al lui Radu al IV-lea *cel Mare*, fiul lui Vlad al IV-lea *Călugărul*, unul din bastarzii lui Vlad al II-lea⁷⁹¹. Triumfătoarea piatră de mormânt a lui Radu al VI-lea din noua biserică a lui Neagoe avea termen de comparație doar în gisantul („statuia lui <Radu> *Negru Vodă*”) din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc*. De acolo, pe „gisantul lui Radu *de la Afumați*” a fost copiat și *pomul vieții*, cioplit pe cealaltă lespede păstrată în pronaosul vechii Biserici *Sfântul Nicolae Domnesc* (i.e. Argeș II)⁷⁹².

⁷⁸⁴ Începând cu Gavriil Protul, *Viața și traiul Sfântului Nifon Patriarhul Constantinopolului*, ediție Tit Simedrea, București, 1937, p. 14. Vezi astfel și Gheorghe I. Cantacuzino, „Sondaje arheologice la ctitoria lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș”, *Argesis*, V (1980), pp. 239-244. Cercetările din 1965 (anterioare cu doi ani începerii săpăturilor de la „curtea domnească” și cu patru ani aceluia de la Biserica Domnească) au trebuit să fie limitate la câteva sondaje. Acestea au permis totuși identificarea rămășițelor bisericii dărâmate.

⁷⁸⁵ Alte lămuriri vor putea fi oferite numai dacă – atunci când biserica va deveni muzeu (acesta fiind – oficial – planul autorităților bisericești și de stat) – vor avea loc săpături arheologice extinse în interiorul și în exteriorul lăcașului sfințit în urmă cu cinci secole.

⁷⁸⁶ N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, V, 1476-1500, Bucarest, 1915, no. 75, p. 45. După cum se vede (și din nota următoare), datele erau disponibile la 1920.

⁷⁸⁷ *Hurmuzaki*, II-3.1510-1530, editor N. Densușianu, București, 1893, no. 224, pp. 307-309.

⁷⁸⁸ De unde și îndoielile legate de planul – posibil bazilical – al primei biserici (vezi deja Grigore Tocilescu, *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeș, restaurată în zilele M.S. Regelui Carol I. Sfințită din nou în ziua de 12 octombrie 1886*, București, [1887], pp. 29-30; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1959, pp. 198-199, 489).

⁷⁸⁹ Principalele repere comparative la Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, *passim*; Chihaia, *Din cetățile de scaun*, *passim*; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, *passim*.

⁷⁹⁰ Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 44-45. Nu se potrivea cu bogăția Mormântului 10.

⁷⁹¹ Vezi aici și C. Feneșan, „Legământul lui Radu de la Afumați față de Habsburgi. Semnificații și urmări”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, XXIII (1980), pp. 383-396.

⁷⁹² Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab*, pp. 212-221. Cu atât mai interesant este modul în care a pomenit (p. 212, nota 121) gisantul lui Ioan Asan al IV-lea de la Târnovo, eludând orice referire la văduva sa și insistând că gisantul de la Argeș data din anii 1380.

Prăbușirea lui Neagoe și Radu⁷⁹³ a dus astfel și la căderea Argeșului. În locul său, la începuturile legitimize ale *Valahiei*, unde –sigur de la 1549 – se așezase *Negru Vodă*⁷⁹⁴, s-a ridicat Câmpulungul. El s-a ivit prima dată sub Movileștii veniți din Moldova⁷⁹⁵. Era vremea lui Gavril, fiul lui Simion și al Margaretei (*Melaniei*) Żółkiewski⁷⁹⁶. Pe mama sa o chema ca pe doamna lui Basarab din pomelnicul Bisericii Domnești de la Câmpulung: *Marghita*⁷⁹⁷.

Câmpulungul s-a impus sub Matei *Basarab*, fiul lui Danciu din Brâncoveni⁷⁹⁸. Au „înviat” Nicolae-Alexandru și tatăl său Basarab de la 1352 și <Radu>*Negru Vodă* din 1215⁷⁹⁹. Pe acesta, Câmpulungul nu l-a arătat drept tatăl lui Basarab, ci doar drept bunicul fiului acestuia, Nicolae-Alexandru⁸⁰⁰. Iar Câmpulungul cunoștea data decesului lui <Nicolae>Alexandru⁸⁰¹, dată înscrisă – sigur din veacul al XVII-lea – pe micuța piatră funerară din Biserica Domnească rezidită de Matei *Basarab* în a doua parte a anilor 1630⁸⁰².

Între puține surse și multe tradiții, un efect a fost sigur *ridicol* (după Atanasie Marienescu în aula Academiei Române, la 1909): nimeni nu mai înțelegea nimic din cronici și pomelnice⁸⁰³. În 1920, a „venit” Mormântul 10. El a întregit „statuia lui *Negru Vodă*” de la Argeș, cea în formă de „colțar”⁸⁰⁴.

⁷⁹³ Vezi aici – „în contrapartidă” – exaltarea din Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, București, 1971; Radu-Ștefan Ciobanu [Vergatti], *Neagoe Basarab (1512-1521)*, București, 1986.

⁷⁹⁴ Într-un act de la Mircea Ciobanul (Andrei Busuiocanu, „Două documente inedite din Țara Românească din secolul al XVI-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, IX (1978), pp. 167-170). Nici atunci, nici după, actele lui *Negru Vodă* nu au fost însă transcrise de domnie, când – pe baza acelor documente – ea a întărit vechi dani mai ales pentru mănăstiri.

⁷⁹⁵ Vezi astfel și P. Chihaia, „Hrisovul din 13 noiembrie 1618 pentru ctitoria voievodului Nicolae Alexandru din Câmpulung Muscel”, în Idem, *Din cetățile de scaun*, pp. 273-305.

⁷⁹⁶ Vezi tocmai M. Cazacu, „Pierre Mohyla (Petru Movila) et la Roumanie: Essai historique et bibliographique”, *Harvard Ukrainian Studies*, VIII (1984), pp. 188-221, la pp. 199-201.

⁷⁹⁷ Coincidența nu pare să fi fost luată în calcul. Sigur ea nu și-a găsit locul după descoperirea Mormântului 10 în sinteza lui Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția națională”.

⁷⁹⁸ Vezi justele observații ale lui Alexandru Ciocîltan („Colonizarea germană”, p. 455).

⁷⁹⁹ Vezi – tot de dinainte de 1920 – studiul lui Alexandru Lapedatu, „Marghita Doamna Negrului Voivod”, în Idem, *Un mănunchi de cercetări istorice*, București, 1915, pp. 5-15.

⁸⁰⁰ În ultima ediție: DRH, B, I, p. 2, no. 11 ([...] nepotul răposatului *Negru Radu Voievod* [...]).

⁸⁰¹ Vezi Ștefan Olteanu, „Cu privire la data morții lui Nicolae Alexandru Basarab”, *Studii. Revistă de Istorie*, XXI (1968), 3, pp. 523-526. Sursă discutată de către Ilie Minea, „Când a murit Alexandru Voievod?”, *Revista Arhivelor* (București), I (1924-1926), pp. 290-291.

⁸⁰² Vezi N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, no. 267, pp. 132-133.

⁸⁰³ *Negru Vodă și epoca lui* (extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a II-a, XXXI), București, 1909, p. 23 (*Confuziunea cea mare în șirul domnitorilor Valahiei*).

⁸⁰⁴ După cum bine se știa la 1920 (Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 53).

Timpuri mai vechi se prefigurau pentru începuturile legitimize ale Țării Românești⁸⁰⁵. Acolo însă „aștepta” – spre temerea lui Dimitrie Onciul, Ioan Bogdan și mai apoi Nicolae Iorga – Orest Tafrali cu al său an 1262, eronat dacă nu chiar fals, pentru existența bisericii domnești de la Argeș⁸⁰⁶. Prin *graffiti*-ul de la 6860 (1351-1352), găsit la 1920 la peste o lună după Mormântul 10 de la Argeș, frica s-a răsfrâns direct asupra genezei *Valahiei*⁸⁰⁷. Un secol mai târziu, informațiile strânse ne îngăduie totuși să ne depărtăm de acele griji pentru a reprivi ce s-a petrecut la trecerea dintre secolele XIII și XIV, adică cu mai puțin de o sută cincizeci de ani (limita memoriei medievale)⁸⁰⁸ înainte de gesturile legitimize de la Argeșul unei țări în criză⁸⁰⁹.

Spusă pe scurt, după multe cronici și tradiții și doar unul-două hrisoave, povestea lui *Negru Vodă* și a *descălecatului* Țării Românești (binecunoscută de dinainte de 1920), era „destul de urâtă”⁸¹⁰ (din acest motiv, începând cu Hasdeu și Onciul, în pofida opoziției lui Xenopol, a fost socotită o *făcătură*, în cel mai bun caz o „pastișă” a *descălecatului* moldav cert)⁸¹¹. Pe la 1290, cu (mai probabil) sau fără aprobarea *craifului* (Ladislau al IV-lea sau Andrei al III-lea), *Negru Vodă* din Făgăraș trecuse munții (împotriva tătarilor în cele mai vechi variante)⁸¹². La 1291 (sigur), Andrei al III-lea și „parlamentul” Transilvaniei, cu acordul *valahilor*, i-au luat Făgărașul⁸¹³ (din acest motiv *descălecatul* a fost împins la 1292, devenind reacția lui *Negru Vodă* la trădarea

⁸⁰⁵ Vezi în acest sens considerațiile istoriografice din Denis Căprăroiu, „Asupra începuturilor orașului Câmpulung”, *Historia Urbana* (București-Sibiu), XVI (2008), 1-2, pp. 37-64.

⁸⁰⁶ *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (VIII (1915), pp. 141-143 (poziția comună anti-Tafrali); O. Tafrali, *Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Paris, 1931 (replica sa). Vezi și recenzia lui Vitalien Grumel din *Échos d'Orient* (Paris), XXXII (1933), pp. 348-351.

⁸⁰⁷ Drept repere: Gala Galaction, *Jurnal*, ediție Teodor Vârgolici, București, 1977, p. 182; N. Constantinescu, „Radu I Vv. și scaunul din Argeș. Repere din istoriografie”, *Argesis*, XVIII (2009), pp. 89-114, aici la p. 91, nota 5; Onciul, „Anul morții”, pp. 101-104 (în 1923).

⁸⁰⁸ Vezi o referință clasică: Georges Duby, *Evul Mediu masculin*, București, 1992, p. 230.

⁸⁰⁹ Precizare obligatorie pentru contextualizarea istorică a aceluia *pomelnic al grămăticilor*.

⁸¹⁰ Date strânse de Ela Cosma, *Ideea de întemeiere în cultura populară românească*, Cluj-Napoca, 2000, pp. 513-516, și discutate de către Tudor Sălăgean în *Ladislau Kán*, pp. 118-119.

⁸¹¹ Argumentele în favoarea *făcăturii*, a inexistenței *descălecatului*, au fost strânse în 1980 de către Nicolae Stoicescu, „*Descălecat* sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr”, în *Constituirea statelor feudale românești*, pp. 50-97.

⁸¹² Miron Costin, *Opere* [1677-ante 1691], ediție P.P. Panaitescu, București, 1958, pp. 207 (*Cronica polonă*), 228 (*Poema Polonă*), 273 (*De neamul moldovenilor*); Paul [Zaim] din Alep, *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, ediție Ioana Feodorov, București-Brăila, 2014, p. 331.

⁸¹³ MOL, DL 30586 (11 martie); DIR, C, XIII-2. 1251-1300, București, 1952, no. 403, p. 369.

suferită cu un an mai devreme⁸¹⁴). *Negru Vodă* a rezistat totuși și a ridicat Câmpulungul⁸¹⁵ și Argeșul (rezidite apoi de Neagoe *Basarab*, Radu *de la Afumați* și Matei *Basarab*)⁸¹⁶. Când au văzut aceasta, *Basarabii* din Oltenia au venit să i se închine⁸¹⁷. S-a născut Țara Românească (corect spus, atunci și azi, „uniunea de pe Olt”)⁸¹⁸. După 24 *de ani* de domnie (în toate cronicile păstrate), *Negru Vodă* (și Radu între timp) s-a stins din viață⁸¹⁹. Raguzanul Luccari și stolnicul Cantacuzino au susținut că a fost înmormântat la Argeș⁸²⁰.

Conform canonului istoriografic – impus cu precădere după 1920 – *Negru Vodă* a fost proiecția cronistică a lui Radu I *cel Înțelept*, tatăl lui Mircea I *cel Bătrân/ cel Mare*, cu variațiuni ușor „eretice”, dar oricum sud-carpatine: Radu *de la Afumați*, ginerele lui Neagoe *Basarab* (Pavel Chihaiia) ori *Thocomerius*, tatăl lui *Basarab* (Aurelian Sacerdoțeanu)⁸²¹. Practic, la trei luni după Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920) și la șase săptămâni de la descoperirea Mormântului 10 de la Argeș (31 iulie 1920), *graffiti*-ul (găsit și citit în două faze după 10 septembrie, probabil pe 12-13 septembrie 1920) asupra morții lui *Basarab* la Câmpulung la 6860 (1351-1352) a ucis nu doar ipoteza lui Tafali privind zidirea bisericii domnești înainte de 1262, ci – în primul rând – ideea *descălecatului*⁸²². Înainte de *Transilvania mea* ori de incapacitatea românilor ardeleni de a asigura administrația românească în noile teritorii ale Regatului României⁸²³, *graffiti*-ul de la 6860 a ridicat prima graniță românească pe Carpați⁸²⁴. Într-o biserică existentă sigur la 1351-1352 (sub o formă

⁸¹⁴ Papacostea, *Între Cruciată și Imperiul Mongol*, p. 156; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 43-45.

⁸¹⁵ Caracterul evident saxon al Câmpulungului până la mijlocul secolului al XIV-lea (cel devreme) a devenit – astfel – un argument serios împotriva *descălecatului* lui *Negru Vodă*.

⁸¹⁶ De acest subiect al relațiilor fondatoare și legitimizează s-a ocupat în primul rând Pavel Chihaiia în ultimele cinci decenii (în limitele deja cunoscute și prezentate și anterior).

⁸¹⁷ *Istoria Țării Românești*, pp. 2-3; Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția națională”, p. 299.

⁸¹⁸ Plecând de la analiza profesorului Papacostea („Prima unire românească”, *passim*).

⁸¹⁹ Vezi astfel interpretările lui Onciul, *Originile principatelor*, p. 52, 175-177 (note 82-83).

⁸²⁰ *Luccari*, p. 49; *Istoria Țării Românești*, ediție Mihail Gregorian, Chișinău, 2001², p. 105.

⁸²¹ A. Sacerdoțeanu, „Mormântul de la Argeș și zidirea bisericii domnești”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXVIII (1935), pp. 49-57; Chihaiia, „Date noi”, pp. 133-166.

⁸²² Pentru descoperirea *graffiti*-ului, vezi mărturiile contradictorii ale lui Drăghiceanu și Norocea în *Revista Istorică*, V (1920), 7-9, pp. 179-180; Mohanu, *Arheologia picturilor*, p. 37.

⁸²³ Din păcate, subiecte intens dezbătute (adesea cu injurii reciproce) și bine cunoscute.

⁸²⁴ Să zăbovim astfel și asupra istoriografiei recente. Începând cu 2007, Neagu Djuvara l-a mutat pe *Thocomerius* în Făgăraș, transformându-l în *Negru Vodă* și aducându-l la Argeș drept *descălecător* al Țării Românești, în tot acest timp tatăl lui *Basarab* rămânând un cumăruș. Altfel spus, dacă se accepta *descălecatul* din Transilvania, trebuie să se admită și că

sau alta) Mormântul 10 nu putea fi mai vechi de acea dată, Nicolae-Alexandru († 1364) și – sigur astfel – Basarab († c. 1351-1352) odihnind la Câmpulung, iar sarcofagul din ascunsul Mormânt 10 nu putea corespunde locului de veci al lui *Negru Vodă*, descălecătorul care se săvârșise prin anii 1310⁸²⁵.

În aceste condiții, mai mult poate decât oricând, trebuie să ne întoarcem la puținele surse medievale rămase din veacul care a premers *pomelnicul grămăticilor*. Anul bizantin 6822 (1 septembrie 1313-31 august 1314) și chiar toți anii de la Hristos 1313 și 1314 par să marcheze o cotitură în istoria *valahilor*⁸²⁶. Din 6822, datează pisania bisericii cneziale de zid de la Streisângeorgiu, din Țara Hațegului⁸²⁷. La acea vreme, alți cnezi se reînstăpâniseră asupra *Brethoniei* (Britoniei) domeniul vechii capitale a Daciei Romane, Sarmisegetusa Ulpia Traiana⁸²⁸. Acționau și sub protecția voievodului Ladislau Kán († iarna lui 1314-1315). El își instalase centrul de putere la Deva (familia Szécsi „de Transilvania”, prin episcopul Andrei, și „de Severin”, prin Dionisie, a recuperat Deva pentru Carol abia la 1321)⁸²⁹. Odinioară

fondatorul statului era un cuman (fapt perfect valabil și dacă *Thocomerius* rămânea la sud de munți). Împreună cu Matei Cazacu (din 2007-2008) și mai apoi Dan <Ioan> Mureșan (din 2009-2010), susținătorii ortodoxiei și ai românității lui Basarab, Djuvara a construit o situație fără ieșire: fie graniță pe Carpați de la fondarea statului de la sud de munți, fie întemeierea acestuia de către un cuman din Făgăraș. Un cunoscut act spune mai multe.

Declarația de la Budapesta a fost emisă pe 16 iunie 1989 cu ocazia comemorării victimelor Revoluției maghiare din 1956. Prevedea autonomia Transilvaniei și reînființarea universității maghiare din Cluj (-Napoca din 1974). A fost semnată – alături de alte nume ale culturii și ale politicii românești (din diasporă) și europene – de trei istorici (inclusiv al treilea trebuie acceptat – cel puțin în opinia noastră – drept istoric): Mihnea Berindei, Matei Cazacu și Neagu Djuvara. Doi se vor lupta – unul în numele catolicismului și al Occidentului, celălalt în numele ortodoxiei și al Orientului – pentru identitatea genetică a românilor nici două decenii mai târziu. Niciunul nu și-a retras semnătura de pe *Declarație*. Aceasta fusese calificată deja pe 9 septembrie 1989 drept *un gest politic iresponsabil* de Ion Rațiu.

⁸²⁵ Aceasta a fost de fapt „românizarea” problemelor confesionale prezentate în A.II-III.

⁸²⁶ Nu cunoaștem ca acest detaliu cronologic, precum altele, să fi fost remarcat anterior

⁸²⁷ R. Popa, „Streisângeorgiu. Mărturii de istorie românească din secolele XI-XIV în sudul Transilvaniei”, *Revista Muzeelor și Monumentelor-Monumente Istorice și de Artă* (București), XLVII (1978), 1, pp. 9-32. Relația Hațegului cu Transilvania la Ioan-Marian Țiplic, *Organizarea defensivă a Transilvaniei în Evul Mediu (secolele X-XIV)*, București, 2006, pp. 111-121.

⁸²⁸ R. Popa, „Ulpia Trajana Sarmisegetusa Britonia”, *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* (Köln), XII (1984), pp. 7-25; Idem, *Țara Hațegului*, pp. 60-61 (locul ei în cadrul țării).

⁸²⁹ Britonia în relație cu Deva la T. Sălăgean, „Ladislau Kán și cetatea Devei. Afirmarea unei reședințe voievodale”, în *Pe urmele trecutului*, pp. 73-78. Noile cercetări arheologice de la cetatea Devei (2011-2013) urmează să fie publicate de către Daniela Marcu Istrate.

parte din voievodatul familiei lui Litovoi din Gorj, Țara Hațegului părea să se ridice din nou la începutul expansiunii regale angevine spre Răsărit⁸³⁰.

În <1313->1314 (cea mai timpurie datare totodată pentru repertorierea italiană a regatului celor două spițe „românești” din provincia Ungariei)⁸³¹, după 24 de ani de domnie (de la <1289->1290), s-a săvârșit – după cronici⁸³² – Negru Vodă, fiind înmormântat – după raguzanul Luccari și stolnicul Cantacuzino – la Argeș⁸³³. Inițial, la 1868, Balázs Orbán citise anul din mențiunea din psalteriul din Secuime a morții voievodului transalpin Alexandru drept 1314⁸³⁴. Cândva, în răstimpul aceluia deceniu al doilea al secolului al XIV-lea, a murit și comitele Laurențiu de Câmpulung cu al său gisant pregătit din vreme⁸³⁵. Mari schimbări se prefigurau pe versanții Carpaților⁸³⁶.

Precum în cazul pomelnicului grămăticilor (c. 1431-c. 1447) care i-a urmat la Curtea de Argeș castelanului ungar de Argeș (1427), fărâmele de tradiție și de informație trebuie privite în raport cu cele două linii care i-au conturat soarta Țării Românești, cea a Carpaților și cea a Dunării, două linii peste care ea a încercat să treacă⁸³⁷: în Podunavia, la Belgrad, la Vidin, Dârstor și Preslav, în țările lui Dobrotici, în Făgăraș, în Amlaș ori chiar în Hațeg⁸³⁸. La trecerea dintre veacurile XIII și XIV, precum în vremea otomană a secolului al XV-lea, cea din urmă linie (dunăreană) era în mâinile tătarilor (cu „intermediari” bulgari, cumani ori *valahi*)⁸³⁹. Războaiele civile ungare și stingeră dinastiei arpadiene, cu ale ei ambiții împlinite și ratate, făceau mult mai mișcătoare cea dintâi linie, cea „a munților” de la hotarele Transilvaniei⁸⁴⁰.

⁸³⁰ R. Popa, „Observații privind zidurile cu mortar din cetățile dacice hunedorene”, *Sargetia* (Deva), XIII (1977), pp. 277-284; Holban, „Deposedări și judecăți”, pp. 148-151.

⁸³¹ Turcuș, „Prima mărturie”, pp. 10-11; Papacostea, „Prima unire românească”, pp. 13-14.

⁸³² *Istoria Țării Românești*, pp. 2-3; Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția națională”, p. 299.

⁸³³ Luccari, pp. 49-50; Cantacuzino, *Istoria Țării Românești* [ediție Gregorian], pp. 104-105.

⁸³⁴ *A Székelyföld leírása*, p. 87; Minea, „Când a murit Alexandru Voievod?”, pp. 290-291.

⁸³⁵ Pe larg: Albu, „Lespedea funerară”, pp. 123-176. Lespedea „pică” astfel în mijlocul anilor descriși de cronicile și tradițiile muntene pentru desăvârșirea operei lui Negru Vodă, venind în preajma controversatului 1315 (adică 1215 în originalul din anii 1600) de pe pisania lui Matei Basarab de pe turnul de poartă al mănăstirii din Câmpulung (1638).

⁸³⁶ Puținele surse și multiplele teorii cer această formulare neutră, măcar în plan științific.

⁸³⁷ În mod normal nu ar trebui precizat, dar și *valahii* erau expansioniști, nu doar *ungurii*.

⁸³⁸ Pe lângă datele amintite, vezi și studiul neterminat al lui Dimitrie Onciul, „Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui” [I-V], *Convorbiri Literare*, XXXV (1901), 11, pp. 1010-1035; XXXVI (1902), 1, pp. 27-53; 8, pp. 716-753; XXXVII (1903), 1, pp. 16-30; 3, pp. 209-231.

⁸³⁹ Vásáry, *Cumans and Tartars*, p. 143; Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade*, p. 260.

⁸⁴⁰ Pentru Transilvania, a se vedea Sălăgean, *Afirmarea regimului congregațional*, passim.

Acolo, la sfârșitul anului 1293, situația *valahă* scăpase de sub control, regele Andrei al III-lea poruncind convocarea – inclusiv cu forța – a reprezentanților *valahilor* pe domeniul regal de la Cunța, de lângă Alba Iulia⁸⁴¹.

⁸⁴¹ După György Györffy („Adatok a románok XIII. századi történetéhez” (I), p. 23 [1964]) Zsigmond Jakó (EO, I. 1023-1300, Budapest, 1997, nos. 519-520, pp. 299-300), ambii dubitativ însă, și – categoric – Adinel Dincă și András W. Kovács, („Ergänzungen und Berichtigungen zum ersten Band des siebenbürgisch-deutschen *Urkundenbuchs*“, *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* (Gundelsheim), XXX (2007), 1-2, pp. 127-150, la p. 140), actul din 7 noiembrie 1293 (MOL, DL 31059) ar fi un fals, unul medieval însă sigur (drept autentic: *Urkundenbuch*, I, no. 264, pp. 195-196). Datorită interesului lui Pál Engel (2000-2001) pentru acest izvor (*Regatul Sfântului Ștefan*, p. 146) și divagațiilor editorului (Adrian Andrei Rusu) traducerii românești din 2006 a sintezei sale (vezi A.III.1), redăm documentul (într-o imagine de foarte bună calitate, el este disponibil și online la <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/13074/?pg=0&bbox=-1208%2C-4283%2C6535%2C237>). Precizăm că la începutul anilor 1950, actul (deși inclus în *Hurmuzaki*, I-1, no. 423, pp. 522-523) a fost evitat – „prin regist” – de editorii DIR, C, XIII-2 (vezi nos. 437-439, pp. 395-396).

*Andreas dei gratia Hungariae, Dalmaciae, Croaciae, Ramae, Seruiae, Galliciae, Lodome-
riae, Cumaniae Bulgariaeque rex omnibus Christi fidelibus praesentes literas inspecturis
salutem in salutis largitore. Deus in alta providentiae suae specula sapienter dirigens et
suaviter disponens universa licet nobis regni commiserit gubernacula, tamen in apicibus
regalis culminis elevati iustae humilitatis pretio inaestimabilem vicem divinae gratiae
debemus promereri, id autem efficaciter adimplemus, si in sanctam matrem ecclesiam mu-
nificentem ramos longiores extendimus et ea quae ipsi pia deliberatione concessa sunt, in-
convulsa servamus. Ea propter ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire,
quod cum nos constricti suscepti regiminis aculeis habito consilio omnium baronum nos-
trorum nobiscum assidentium universos Olacos in possessionibus nobilium vel quorum-
libet aliorum residentes ac praedium nostrum regale Scekes vocatum, ordinassemus revo-
cari, reduci et etiam compelli, redire invitos, si forte nostrae in hac parte non acquiescerent
parere iussioni, quia tamen nobis constitit evidenter dominum Ladizlaum quondam sere-
nissimum regem Hungariae carissimum fratrem nostrum patruelem, capitulo Albensis
ecclesiae Transsilvaniae, ob suorum remissionem peccatorum huiusmodi donationis benefi-
ciiis excrevisse, ut in quibusdam terris ipsius capituli Fylesd et Enud vocatis, a terris epis-
copalibus distinctis et separatis, sexaginta mansiones Olacorum libere et secure valeant
commorari, ab omni exactione seu collecta regali scilicet quinquagesima, decima vel
quacumque alia iidem Olaci extorres habeantur penitus et immunes, prout haec omnia in
litteris praedicti regis Ladizlai exinde confectis et etiam nostris confirmantibus tenorem li-
terarum memorati regis Ladizlai plenissime vidimus contineri. Nos attendentes hanc do-
nationem a praefato rege Ladizlao salubriter esse factam, cum ecclesiae precibus magis
quam humano auxilio nostrum imperium tueatur, et ob hoc praedicti regis Ladizlai vesti-
giis in hac parte inhaerere cupientes donationem sexaginta mansionum Olacorum ab eo-
dem praedicto capitulo factam, ratam habemus et acceptam sub ea immunitate, libertate et
plenitudine, quae superius sigillatim et expressius explicatur, eamque auctoritate nostri*

privilegii confirmamus. Unde volumus et praecipimus, quod nullus collector seu executor regalis decimae seu quinquagesimae vel collectarum quarumlibet pro tempore constitutus Olacos ipsius capituli in terris suis superius comprehensis residentes usque numerum praefixum audeat molestare, nec quinquagesimam, decimam seu exactionem aliam quamlibet exigere praesumat ab eisdem. Ut igitur huius nostrae ratihibitionis et confirmationis series robur obtineat perpetuae firmitatis nec processu temporum in irritum possit revocari, praesentes concessimus literas duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus discreti viri magistri Theodori Albensis ecclesiae praepositi, aulae nostrae vicecancellarii dilecti et fidelis nostri, anno domini M^o CC^o nonagesimo tertio, septimo Idus Nouembris, regni autem nostri anno quarto. [Actul regal nu avea loc de emitere.]

Cu sfatul tuturor baronilor, Andrei al III-lea poruncise adunarea – inclusiv cu forța – a tuturor *valahilor* pe domeniul regal *Scekes* (Cunța, lângă Alba, după Jakó identificare cel mai probabil corectă; Armeni după Engel). Datorită privilegiului de la vărul (*fratrem nostrum patrualem*) și predecesorul său, Ladislau al IV-lea, de la această strângere erau scutiți *valahii* din domeniile *Fylesd* și *Enud* ale capitlului din Alba (identificarea lor rămâne în continuare problematică). Aceștia erau scutiți de toate taxele și obligațiile regale. Privilegiul a fost confirmat de Carol-Robert în 1313. Actul s-a păstrat însă doar pe jumătate, de unde și lipsa datei exacte. Singurul nume de posesiune (pe lângă *Scekes*) este *Enud*, aici [... (ruptură)] *et Enuyd vocatis* (Biblioteca *Batthyaneum*, Alba Iulia, *Gyulafehérvári káptalan levéltára* [Arhiva capitlului din Alba Iulia], Erdélyi káptalan [Capitulul Transilvaniei], la-dula I, no. 32; MOL, DF 277208). Documentul din 1293 a fost autentificat în 1456 (act rupt în dreptul datei exacte) de conventul din Cluj-Mănăstur în forma de mai sus (DL 30360). S-a afirmat că au fost adăugate și *Ampoița* și *Dara* pe lista posesiunilor scutite ale capitlului, gospodăriile *valahe* scutite rămânând însă aceleași (*șaizeci*). Astfel, actul din 1293, deși păstrat în original, este un fals (medieval). După cum poate vedea oricine (astăzi), „argumentația” este falsă (DF 277208: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/12839/?pg=0&bbox=-823%2C-3012%2C4652%2C184>; DL 30360: https://archives.hungaricana.hu/en/charters/13073/?list=eyJxd_WVyeSI6ICJKRUxaPSgzMDM2MckifQ). Apare vechea întrebare: *cui i-a folosit?* Sigur, la „chemarea” lui Rusu (2006), „speriat” de ideea lui Engel (*Regatul Sfântului Ștefan*, p. 146, nota 26, notele editorilor au fost numerotate în rând cu cele ale autorului), Dincă și-a făcut „datoria patriotică” (2007) și a anulat actul din 1293.

La sfârșitul anului 1293, regele a dispus convocarea (de fapt) a *tuturor valahilor*, adică a reprezentanților lor, formularea *universos Olacos* fiind de tip congregațional, precum – de plidă „fără *valahi*” – *universitati nobilium et cuiusvis status et condicionis hominibus partis Transilvaniae* sau *omnibus Nobilibus, Siculis et Saxonibus aliisque hominibus* (exemplele deja citate sunt în *Hurmuzaki*, I-2, no. 33, p. 43; no. 35, p. 45; EO, III, no. 863, p. 212; no. 934, p. 331). De la această „readucere la ordine”, au scăpat – aparent – numai cei din cele două posesiuni ale capitlului din Alba, probabil coloniști (având ca urmare un statut special). În mod evident, după congregația de la Alba Iulia (martie 1291) în care și *valahii* aprobașeră returnarea Făgărașului și a Sâmbetei proprietarului lor de drept Ugrinus Csák (celebrul document a fost socotit recent suspect, posibil fals medieval însă; vezi mai jos), în Transilvania situația *valahă* se modificase radical împotriva intereselor Budei arpadiene.

2. Între Transsilvania și Cumania

La 1299, episcopul Transilvaniei, favorit al Romei, Petru de Monoszló⁸⁴², al cărui urmaș Csopor a devenit *Ciubăr Vodă* al Moldovei, când Iancu de Hunedoara, cel din Hațeg, nu a mai putut-o stăpâni direct la sfârșitul lui 1448 (precum Țara Românească un an mai devreme)⁸⁴³, avea sub autoritatea sa: 1. Maramureșul (în ciuda opoziției – victorioase după 1300 – a Budei)⁸⁴⁴, 2-3. marginile *transalpine* (prin sigur Câmpulung) ale provinciei *transilvane*⁸⁴⁵; și cele viitoare *moldave* (prin Comitatul de *Borkoth*⁸⁴⁶ și poate prin Episcopia *de Muldo*, reinstăuită – tot în vremea lui Petru – de Roma în 1279, episcopie diferită de cea a *Milkoviei* din dreptul Carpaților de Curbură⁸⁴⁷). La 1288, sprijinit la fel ca proaspăt numitul voievod Rolánd Borșa de arhiepiscopul de Esztergom, Lodomerius, Petru, episcop din 1270, se ridicase împotriva regelui Ladislau al IV-lea *Cumanul*, ținta papei Honorius al III-lea (1288)⁸⁴⁸.

Într-o Transilvanie profund divizată, dar cu o autoritate regală scăpată de amenințarea voievodului Litovoi, ridicat din Oltenia împotriva coroanei⁸⁴⁹, o dată cu sașii (1277)⁸⁵⁰, la chemarea lui Lodomerius, care-l excomu-

⁸⁴² Pentru repere: Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 67-69. Prelatul ar merita un studiu special.

⁸⁴³ Pentru principalele informații, vezi Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 98-99, 509-510.

⁸⁴⁴ DIR, C, XIII-2, no. 503, p. 461; no. 510, p. 467; no. 521, pp. 476-478, 515-516 (februarie 1299-ianuarie 1300); Sălăgean, *Ladislau Kán*, p. 68. Buda vroia să încredințeze Maramureșul Episcopiei de Eger (subordonare devenită apoi lege). Autoritatea Albei Iulii (Episcopia Transilvania era singura dioceză din regat nedefinită prin numele reședinței prelatului) o depășea pe cea a Arhiepiscopiiilor de Kalocsa și Esztergom, precum „sub” Clara.

⁸⁴⁵ Geneza Câmpulungului la Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul secolului al XIII-lea- începutul secolului al XVI-lea)*, Iași, 2011, pp. 109-130, 266-274.

⁸⁴⁶ Rangul de comitat avut în cancelaria papală la 1327 (*Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92-a, p. 184), în condițiile în care acțiuni angevine la est de Carpați nu sunt documentate înainte de 1324, cere datarea *Borkothului* sub Arpadieni, poate chiar în vremea „ieșindului” de la Bâta Doamnei distrus la 1241 de tătari (vezi Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 199).

⁸⁴⁷ Cunoscută sursă în original: ASV, Reg. Vat. 39. 1277-1280, f. 42^v (7 octombrie 1279).

⁸⁴⁸ Vezi (și pentru notele următoare) datele din Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 24-27, 39-40.

⁸⁴⁹ Dacă Câmpulungul saxon exista deja (vezi I. Albu, „Lespedea funerară a comitelui Laurențiu de Câmpulung”, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu octogenarii*, editori Ionel Căndea, C. Luca, București, 2009, pp. 123-176), o eventuală „unificare alutană” (uzurpare *transalpină* astfel după Buda) sub rebelul Litovoi poate fi admisă doar prin asociere cu revolta sașilor transilvăneni de la 1277, când au ars și Alba Iulia.

⁸⁵⁰ Supralicitarea românească a caracterului „anti-maghiar” al răscoalei sașilor îndreptată împotriva Episcopiei Transilvaniei a dus la pierderea „coincidenței”. Sașii amplificau pericolul reprezentat – de peste un deceniu – de Litovoi pentru coroană. Aceasta a și dus

nicase pe Ladislau (1287), *valahii* au apărut pentru prima dată drept membri ai „parlamentului transilvan”, în rând cu *nobilii unguri*, cu sașii și secuii (1288)⁸⁵¹. În vara anului următor, după ce Petru de Monoszló a atacat partida regală din Transilvania, *valahii* au fost singurii „parlamentari” omiși – la scara întregului voievodat – de rege⁸⁵², care conta la sud de Carpați pe fraatele lui Litovoi, *Bărbat*, readus la credință⁸⁵³. *Valahii* au fost însă păstrați între reprezentanți la nivelul Sibiului și al Bârsei („fiefurile” lui Lodomerius), adică al viitoarelor ducate ale Amlășului și Făgărașului⁸⁵⁴, în urma compromisului din septembrie 1289 dintre partida papală din regat și Ladislau⁸⁵⁵.

Acordul nu a rezistat. În anul *descălecatului* Țării Românești (1290), din porunca lui Lodomerius, cu acordul papei Nicolae al IV-lea, Ladislau a fost ucis pe 10 iulie la Cheresig de „dizidenți” cumani (și de *valahi*)⁸⁵⁶. Contrar tradițiilor de mai târziu ale Țării Românești și ale Moldovei (justificate totuși în ultimul caz de sprijinul primit de Ladislau la 1277 în războiul cu Boemia din partea *valahilor* din nord⁸⁵⁷), după surse și acțiuni medievale, *valahii* din Transilvania erau – aparent (sigur nu erau „trup și suflet” cu *Cumanul*) – predominant ostili lui Ladislau al IV-lea, *craiul Laslău* din cronici⁸⁵⁸.

Lodomerius și Borșa l-au întronat pe Andrei. La moartea acestuia (1301) puterea lui Monoszló a fost îngrădită și preluată – precum la 1294 cea a lui Borșa – de Ladislau Kán, voievodul Transilvaniei, venit „de nicăieri”⁸⁵⁹. În

la intervenția în forță (aparent dinspre Severin, nu Hațeg, în cazul lui Litovoi) a trupelor regale (1278-1279) și – totodată – a făcut ca Buda să se mulțumească cu credința fratelui lui Litovoi (căzut în luptă), *Bărbat*, cu banii săi, (dar) și cu ruperea Hațegului de Oltenia.

⁸⁵¹ DIR, C, XIII-2, no. 337, pp. 296-299; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 25-27. Alți nobili (cel puțin la fel de numeroși) din Transilvania l-au susținut pe Ladislau al IV-lea, mergând alături de el în primăvara anului 1289 împotriva rebelilor din nord, din Comitatul Zips.

⁸⁵² DIR, C, XIII-2, no. 350, pp. 309-310; Papacostea, *Între Cruciată și Imperiul Mongol*, pp. 149-150; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 37-38. Situația „amintește” de cea de după anul 1355.

⁸⁵³ *Bărbat* îi era sigur credincios regelui în octombrie 1288 (DRH, D, I, no. 14, pp. 34-35).

⁸⁵⁴ Sălăgean, *Afirmarea regimului congregațional*, pp. 194-201; Idem, *Ladislau Kán*, pp. 39-40.

⁸⁵⁵ Realizat aparent prin intermediul lui Monoszló (DIR, C, XIII-2, no. 352, pp. 311-312).

⁸⁵⁶ *Hurmuzaki*, I-1, no. 401, p. 497; DIR, C, XIV-2, no. 178, p. 165; *Chronicon pictum*, p. 98.

⁸⁵⁷ Thomas Tuscus, *Gesta imperatorum et pontificum*, ediție Ernest Ehrenfeuchter, în *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum*, XXII, Hannover, 1872 (*Tuscus*), pp. 483-528, la p. 525.

⁸⁵⁸ Cauza neconcordanței dintre sursele coeve și cronicile târzii pare una „confesională”.

⁸⁵⁹ Sălăgean, *Ladislau Kán*, p. 9. Ioan Lupaș și Ioan Moga au presupus că el era Ladislau *de Sancto Martino*, vice-voievod al voievodului – cu posibile rădăcini *valahe* – Rolánd Borșa „de Beiuș” (1282-1294, cu întreruperi). Atât argumentația, cât și contra-argumentația au fost articulate în anii 1940. Sursa (MOL, DL 28574) publicată de József Pataki (*Anjou ki-*

iarna anului 1307-1308, Petru de Monozsló a decedat. Fiul lui Ladislau Kán a fost impus prin violență episcop al Transilvaniei în ianuarie 1308⁸⁶⁰.

Puțin mai devreme, în iunie 1307, Ladislau îl arestase pe Otto de Wittelsbach, principalul rival al lui Carol-Robert de Anjou la tronul ungar⁸⁶¹. Otto, încoronat cu Sfânta Coroană (decembrie 1305), venise – excomunicat deja de Clement al V-lea – în Transilvania, căutând ajutorul lui Ladislau⁸⁶². În iarna anului 1307-1308, presat de *regii Serbiei și Bulgariei* (Ștefan Milutin și Teodor Svetoslav), care nu vedeau cu ochi buni abuzul lui Ladislau și se temeau de un acord între acesta și Carol-Robert⁸⁶³, Ladislau l-a încredințat pe Otto *valahului*. El trebuia să smulgă coroana de la Otto (*Béla al V-lea*)⁸⁶⁴.

Așezat *dincolo de pădure (über wald)* și cunoscut pentru cruzimea sa, după cronicarul rătăcirilor *ungare* ale lui Otto, el a obținut coroană pentru Ladislau⁸⁶⁵. Acelui *valah, stăpân peste toți ceilalți în toate lucrurile (der an allen sachen herr ob den andern war, după același cronicist)*⁸⁶⁶, legat intereselor puterilor dunărene de fricile lui Kán, locul poate să-i fi fost numai pe Argeș⁸⁶⁷.

rályaink és a ket roman vajdaság [Regii angevini și cele două voievodate românești], Koložsvár, 1944, pp. 15-16, nota 50) elimină însă cu certitudine identitatea dintre cei doi Ladislai.

⁸⁶⁰ Pentru scandalul astfel provocat, a se vedea în special Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 82-84.

⁸⁶¹ Vezi Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 157-158; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 131-138.

⁸⁶² Ceea ce a urmat a dus apoi la o adevărată fascinație *germană* pentru „Estul sălbatic”.

⁸⁶³ Este linia interpretativă sigură, sub două rezerve: 1. Veridicitatea informațiilor transmise de Ottokar de Styria (admisă îndeobște); 2. Datarea proiectului matrimonial al lui Ștefan Milutin și Carol de Valois sub 1307-1308 (datarea tradițională) și nu sub 1310-1311.

⁸⁶⁴ Din vremea celui de al Doilea Război Mondial, vezi E. Lăzărescu, „Despre voievodul românilor din 1307-1308 amintit în cronica lui Ottokar de Styria”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, XXVII (1945), pp. 309-322 (cu localizarea voievodului în Maramureșul supus autorității voievodului Transilvaniei); Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție Valeriu Râpeanu, București, 1980, pp. 150-151 (urmând – în fapt în aceleași condiții neprielnice – „conexiunea” moldavă).

⁸⁶⁵ O. Cristea, „Captivitatea lui Otto de Bavaria. Câteva considerații”, în *Secolul al XIII-lea pe meleagurile locuite de români*, editor A.A. Rusu, Cluj-Napoca, 2006, pp. 61-78. Episodul *valah* nu a fost reținut explicit de alți cronicari (de pildă într-o cronică anonimă din același veac; BStB, CLM 903, ff. 105^r-113^r. *Cronica de Ducibus Bavariae <in Alemmana>*, f. 105^r).

⁸⁶⁶ Vezi *Ottokars Österreichische Rheinchronik* [1253-1309] (= *Monumenta Germaniae Historica*, *Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters*, V, 1-2), ediție Franz Lichtenstein, Joseph Seemüller, II, Hannover, 1893, p. 1152 (paginație continuă).

⁸⁶⁷ Până la Bogdan de Cuhea (ante 1343) ori voievozii de la Rădăuți (ante 1330), singurii stăpânitorii *valahi* capabili de misiunea dată de Ladislau erau în sud. Puterea Hoardei de Aur, centrată în raport cu Transilvania la Gurile Dunării, și opoziția Bulgariei și a Serbiei față de atitudinea lui Ladislau, cereau o soluție dunăreană de compromis în cazul Otto.

La insistențele soției sale (după același cronicar, Ottokar de Styria), *valahul*, implicat – sigur cel puțin de partea lui Kán – în luptele pentru Buda și la 1302 și 1304, l-a eliberat pe regele *de iure* al Ungariei⁸⁶⁸. Otto a revenit în Bavaria *via* Halici, divizat dinastic între el și Carol-Robert, recent căsătorit (1306) cu Maria, fiica lui Lev al II-lea de Halici⁸⁶⁹. Totuși, Carol-Robert nu era într-o situație mai bună, dimpotrivă chiar, decât în urmă cu un an.

Înainte de septembrie 1308, nenumita fiică a lui Ladislau, care trebuia să devină soția lui Otto, s-a căsătorit cu Ștefan Constantin⁸⁷⁰, fiul lui Milutin din probabil căsătoria (post 1290) cu Elisabeta, fata lui Ștefan al V-lea (tatăl lui Ladislau al IV-lea), rivalul lui Dečanski, întâiul născut al lui Milutin⁸⁷¹. În paralel, *Zorica*, fiica lui Milutin și a Elisabetei, trebuia să se căsătorească cu Carol, băiatul lui Carol de Valois (fratele lui Filip al IV-lea *cel Frumos*). El plănuia să cucerească – cu sprijinul lui Milutin – Bizanțul⁸⁷². Pe deasupra, până la începutul lui aprilie 1308, Clement al V-lea, principalul sprijin al lui Carol-Robert, fusese câștigat de promisiunile unioniste ale lui Milutin⁸⁷³. Iar – după anturajul lui Carol de Valois – Dunărea curgea *prin* Bulgaria⁸⁷⁴.

În cel mai bun caz, Carol-Robert urma să fie rege peste o Ungarie ciuntită de Kán *et alii*⁸⁷⁵. Andronikos al II-lea risca să-i vadă pe cruciați – de rit *latin* și de rit *grec* – la porțile sale⁸⁷⁶. Dečanski își pierdea moștenirea⁸⁷⁷. Cu

⁸⁶⁸ *Österreichische Rheinchronik*, pp. 1054 (1302), 1097 (1304), 1152-1154, 1157 (1307-1308).

⁸⁶⁹ Kristó („Károly Róbert családja”, p. 25) a demonstrat mariajul (contestat de Sroka).

⁸⁷⁰ Identificarea fiului lui Milutin, căsătorit cu fiica lui Ladislau, cu Dečanski (susținută în general) nu poate fi acceptată. Din 1296, el era căsătorit cu Teodora, fiica lui Smileț al Bulgariei (1292-1298), care l-a născut pe Dușan chiar pe la 1308. Recent s-a emis ipoteza că soțul fiicei lui Ladislau Kán, ar fi fost Ștefan Vladislav al II-lea, fiul lui Dragutin, fratele lui Milutin (Aleksandar Krstić, „The Rival and Vassal of King Charles-Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanijć”, *Banatica* (Reșița), XXVI (2016), pp. 33-51, la pp. 43-44). Ea nu poate fi însă admisă datorită alianței dintre Dragutin și Carol, în conflict cu Ladislau Kán.

⁸⁷¹ Pentru comportamentul matrimonial „eratic” al lui Milutin, vezi Elisabeth Malamut, „Les reines de Milutin”, *Byzantinische Zeitschrift* (München), XCIII (2000), 2, pp. 490-507.

⁸⁷² Laiou, *Constantinople and the Latins*, pp. 206-210; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 139-143.

⁸⁷³ *Acta Clementis PP. V (1305-1314)*(=*Fontes*, III, 7-1), editor A.L. Tăutu, Roma, 1955, nos. 25-29, pp. 42-50; no. 39, pp. 67-69 (aprilie 1308-decembrie 1309). Doar ultima scrisoare a papei către Gentile (trimis din august 1307 în Ungaria), când situația se răsturnase – datorită lui Gentile – împotriva lui Milutin, a fost editată în VMHH (I, no. 759, pp. 823-824).

⁸⁷⁴ *Anonymi descriptio Europae Orientalis*, p. 49 (ediție Górká)/ 138 (ediție Popa-Lisseanu).

⁸⁷⁵ Un tablou sintetic al oligarhilor *ungari* la Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 158-161.

⁸⁷⁶ Originile colaborării dintre Angevini și Paleologi trebuie astfel asociate anului 1308.

⁸⁷⁷ Vezi și Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 260; Vásáry, *Cumans and Tartars*, p. 89, 108.

Șișmanizii de la Vidin legați de Milutin prin nunta lui Mihail Șișman cu Ana Neda (c. 1300), și cu interesele hanului Tokta († c. 1312) ațintite asupra nordului Mării Negre, Svetoslav se putea extinde – numai – peste fluviu⁸⁷⁸.

Asasinarea împăratului Albert de Habsburg (mai 1308) a redirecționat ambiția imperială a lui Carol de Valois spre Apus. Căsătoria franco-sârbă nu a mai fost celebrată. Kán i-a jurat formal credință lui Carol-Robert în noiembrie. Alianța transilvano-sârbo-bulgară nu s-a clintit însă (doar Andronikos a scăpat de griji), nici măcar după ce legatul papal, Gentile de Montefiore, l-a excomunicat „pe cont propriu” pe Kán (decembrie 1309)⁸⁷⁹. Voievodul refuza să predea Sfânta Coroană și să renunțe la alianța sârbă.

Totuși, în aprilie 1310, Kán a cedat. A restituit personal Sfânta Coroană în august și a acceptat „vizita” regelui în Transilvania în toamnă⁸⁸⁰. Acolo acesta a fost întâmpinat de Nicolae, fiul lui Mikud Dobokai, principalul său susținător din voievodat⁸⁸¹, ruda pe linie paternă a lui Vladislav I⁸⁸². Nici restituirea Sfintei Coroane, nici „vizita” regală nu ar fi fost posibile dacă Ladislau Kán ar fi avut „spatele” asigurat⁸⁸³. Acesta a fost obligat practic la o „splendidă izolare” până la moartea sa, cândva în iarna lui 1314-1315⁸⁸⁴.

Două „ciudățenii cronologice” *valaho-sârbe* reapar în acest cadru. După raguzanul Luccari, *Negru Vodă* a murit în 1310⁸⁸⁵. După cronicile *muntene*,

⁸⁷⁸ Cu accent pe spațiul pontic: Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade*, pp. 163-172.

⁸⁷⁹ DIR, C, XIV-1, no. 111, pp. 164-169; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 157-158. La sinodurile ținute de Gentile în acel an (*Acta Clementis PP. V*, no. 39, p. 69) la Buda (8 mai-14 iulie) și Bratislava (10 noiembrie), căsătoriile între *catolici* și *schismatici* fuseseră interzise. Anterior, pe 1 aprilie 1308, Clement al V-lea acceptase că Milutin putea fi urmat de un fiu *schismatic* convertit, dacă nu urma să aibă alți băieți (*Acta Clementis PP. V*, no. 29, p. 50). Iar drept acest urmaș se prefigura Ștefan Constantin, și nu Ștefan Dečanski, socotit doar un *bastard*.

⁸⁸⁰ Compromisul de la Szeged în DIR, C, XIV-1, no. 118, pp. 172-173; no. 121, pp. 174-175.

⁸⁸¹ Evoluția și principalele surse asupra ei sunt în Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 144-162.

⁸⁸² Principalele discuții asupra înruderii la Diaconescu, *Structura nobilimii*, pp. 184-192.

⁸⁸³ Aparent și această observație trebuie trecută în rândul detaliilor neremarcate anterior.

⁸⁸⁴ Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 165-167. Acesta nu a intervenit nici când Carol-Robert a trebuit să dea luptă în nord, lângă Kosice, cu trupele clanului Csák, în vara anului 1312. Chiar dacă victoria lui Carol a fost supralicitată de propaganda angevină (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 159), nu este mai puțin adevărat că Ladislau Kán nu a schițat niciun gest pe perioada confruntării și nici nu a primit ceva în schimbul „neutralității”/ credinței sale. Dimpotrivă, în 1313, Kán a pierdut – oficial – Clujul (viitoare cheie angevină a Transilvaniei) în favoarea Episcopiei Transilvaniei, adusă sub controlul regelui Carol-Robert.

⁸⁸⁵ *Luccari*, p. 49. După 1920 mai ales (datorită descoperirii *graffiti*-ului din 6860), anul 1310 a fost adoptat în mod convențional drept anul începutului domniei lui Basarab <I>.

decesul lui *Negru Vodă* a avut loc în 1314⁸⁸⁶. La 1310, Ladislau Kán a trebuit să se înțeleagă cu Carol-Robert. Nimeni nu i-a venit voievodului în sprijin din sud. În 1314, Dečanski s-a revoltat împotriva lui Milutin. Carol a evitat să profite de criza sârbă. În curând, avea să dispară și Ladislau Kán⁸⁸⁷. Rebeliunea lui Dečanski a eșuat. Milutin l-a trimis la redescoperitul său aliat Andronikos al II-lea ca să fie orbit. Sfântul Nicolae i-a salvat vederea. Cel puțin aceasta a fost varianta oficială susținută inclusiv de către Ștefan Dușan, cel care i-a luat viața tatălui său, socotit fiul nelegitim al lui Milutin⁸⁸⁸. Oricum „va fi fost”, atât la 1310, cât și la 1314, în două momente decisive, Carol-Robert nu a avut probleme din partea *valahilor* și a sârbilor⁸⁸⁹.

Cei din urmă erau sigur divizați – pe lângă disputele din familia lui Milutin – între ramura filo-*ungară* a fratelui lui Milutin, Dragutin, reprezentată prin fiul acestuia Ștefan Vladislav al II-lea, căsătorit cu nepoata ultimului rege arpadian, Andrei al III-lea, și schimbătoarea putere a lui Milutin⁸⁹⁰. Lipsiți aparent și de o coroană a lor (deși *reame*-ul folosit – poate chiar la 1314 – pentru ei în *provincia Ungaria* le dădea dreptul la aceasta⁸⁹¹), *valahii* răspândiți – inegal – între Maramureș și Dunărea de Jos cu greu puteau avea un chip „mai unitar” la începuturile puterii angevine în Ungaria⁸⁹².

Atât în cadrul consultării separate cu regele Andrei al III-lea, cât și apoi împreună cu delegații celorlalte *națiuni* transilvane, reprezentanții *valahi* au acceptat „împroprietărirea” lui Ugrinus Csák în Țara Făgărașului, chiar în centrul acesteia, la Făgăraș (martie 1291)⁸⁹³. Ulterior, oșteni *valahi* l-au înso-

⁸⁸⁶ După o domnie de 24 de ani începută în 1290 (vezi aici *Istoria Țării Românești*, pp. 2-3).

⁸⁸⁷ Informațiile cunoscute (dar aparent neasociate – *valah* în mod sigur – până acum) pot fi găsite în Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 160, 162; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 166-167.

⁸⁸⁸ *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, pp. 166-168; Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 263.

⁸⁸⁹ Ceea ce vine în evidentă contradicție cu viziunea luptei „milenare” împotriva Ungariei susținute de Nicolae Iorga (dar în special în ajunul intrării României în Primul Război Mondial), de Maria Holban ori de Sergiu Iosipescu (în zorii apariției *Istoriei Militare a poporului român*). Pe de altă parte, contravine și „transilvanocentrismului” care – înainte de *Dacia* lui Sigismund Báthory – stătea să se configureze în jurul lui Ladislau Kán, nu doar după 1989, ci chiar din vremea lui Ioan Lupaș (de unde și încercările, mai timide ori mai explicite, mai îndreptățite sau eronate, de „românizare” a sa și a lui Roland Borșa).

⁸⁹⁰ Vezi și Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 207-208; Vásáry, *Cumans and Tartars*, p. 110.

⁸⁹¹ Sensul statal (*regal*) al termenului, remarcat de profesorii Papacostea, Spinei și Turcuș, susține posibilitatea datării acelei *geografii* în ajunul apariției *princiare* a lui Basarab (1327).

⁸⁹² O datare mai precisă a textului valorificat de Șerban Turcuș ar fi de mare importanță.

⁸⁹³ DIR, C, XIII-2, no. 403, p. 369. Recent, actul emis la congregația din 11 martie 1291 de la Alba Iulia (pentru ea: MOL, DL 29099, 30586) a fost considerat suspect de către Susana

țit pe noul monarh în campania sa din Austria⁸⁹⁴. Divizarea *valahă* astfel indicată prin aprobarea „intruziunii” în Țara Făgărașului, vizibilă deja din abordările lui Lodomerius și Ladislau al IV-lea ale *valahilor* (1288-1289), evidențiază – în condițiile abandonării lui Alexandru *Basarab* de către (unii) *valahi* în favoarea lui Ludovic I – „unificarea” *valahilor* (tot) sub Alexandru *Basarab* de către papa Clement al VI-lea cinci decenii mai târziu (1345)⁸⁹⁵.

Ea era valabilă nu doar la nivelul *părților transilvane*, ci și la cel al celor *transalpine* și *sirmiene* ale Regatului Ungariei. Incluzând *părțile transalpine* în Regatul Ungariei, și nu în cel al *Cumaniei* (care începea la est de Olt), unde figurau pentru Buda (cel târziu la 1247, sub Béla al IV-lea)⁸⁹⁶, Clement al VI-lea îi și „semnala” – măcar – lui Ludovic că vremea *Cumaniei* trecuse⁸⁹⁷.

Deja la 1234, la nici șapte ani după apariția Episcopiei *Cumaniei*, papa Gregorie al IX-lea îl înștiințase pe Béla, ducele Transilvaniei, în conflict cu tatăl său, regele cruciat, Andrei al II-lea, că „sub” *Cumania* apăruse *națiunea vlahilor*⁸⁹⁸. La acea vreme, devenise limpede și că Roma avea să piardă al Doilea Țarat Bulgar, ceea ce s-a și întâmplat la 1235, sub Ioan Asan al II-lea⁸⁹⁹ (prin Arhiepiscopia de Preslav, *mitropolia Bulgariei*, și soția *vlahă* a lui Ioan Asan al IV-lea de Preslav, Papalitatea a celebrat – astfel – o *restauratio*

Andea („Comentarii pe marginea actului din 11 martie 1291. Original sau fals?”, în *Istoria ca datorie*, pp. 407-418). Semnele de îndoială vizează caracterul coev al actului și nu originea sa medievală, rămasă certă și în urma analizei amintite. Datorită menționării *valahilor* între membrii congregației, el nu putea fi ulterior evenimentelor de la 1366 și – poate – nici chiar anilor premergători, imediat ulterioari ultimei mențiuni explicite a *valahilor* în cadrul „parlamentar” transilvan la 1355. Rațiunea din spatele unui eventual fals (vezi aici și „falsul fals” regal *valah* de la 1293) ar fi de căutat în relație cu raporturile inter-*valahe*.

⁸⁹⁴ Papacostea, *Între Cruciată și Imperiul Mongol*, p. 157; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 43-45.

⁸⁹⁵ Pentru cunoscutele surse de la 1345 și 1359, vezi DRH, D, I, no. 32, p. 60; no. 40, p. 73.

⁸⁹⁶ ASV, Reg. Vat. 22. 1250-1253, ff. 75^r-76^v (2 iunie 1247; diploma lui Béla al IV-lea pentru Ordinul Sfântului Ioan s-a păstrat în copia din 20 iulie 1250 înregistrată de cancelaria papei Inocențiu al IV-lea; editată în DRH, D, I, no. 10, pp. 21-28). Vezi mai ales I.-A. Pop, „Noi comentarii asupra *Diplomei cavalerilor ioaniți* (1247) și a contextului emiterii sale”, în *Români în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*, editori D. Țeicu, I. Căndea, Brăila, 2008, pp. 225-242, aici la p. 227.

⁸⁹⁷ Trebuie să ne exprimăm încă o dată mirarea privind neremarcarea – în istoriografia cazului *Basarab* – a incompatibilității *catolice* dintre *cumani*/*Cumania* și *v(a)lahi*/*V(a)lahia*.

⁸⁹⁸ ASV, Reg. Vat. 17. 1233-1235, ff. 229^v-230^r (14 noiembrie; în DRH, D, I, no. 9, pp. 20-21).

⁸⁹⁹ Amintim astfel și tradiția bulgară – consemnată și la Athos – a alungării *v(a)lahilor* de către Ioan Asan al II-lea în anii 1230, deoarece erau *latini* (pentru o analiză: Vintilă Mihăilescu, „Imagini ale celuilalt. O perspectivă antropologică”, în *Reflecții asupra diferenței*, editori Irina Culic, István Horváth, Cristian Stan, Cluj-Napoca, 1999, pp. 93-116, la p. 106).

la sudul Dunării un veac mai târziu⁹⁰⁰). Roma intenționa să promoveze *națiunea vlahilor*, fie și numai pentru a-i răpune pe *pseudoepiscopii* care „bântuiau” printre *vlahi*, ducându-i în ispită și pe numeroși *dreptcredincioși*⁹⁰¹.

Ca la 1374 pentru *națiunea vlahilor* (legată de zona viitoarei *Țări de Jos* a Moldovei) ori de dinainte de 1360 de *Vlahia* Clarei de Ungaria din dioceza Transilvaniei, Papalitatea vroia la 1234 o structură specială pentru *vlahi* (un *vicariat* în relația dintre Roma și Buda, mereu atentă la stăpânirile ei)⁹⁰². Sigur după anii 1241-1242, câștig de cauză a avut însă „tabăra răsăriteană”, după cum o arată și Biserica Argeș I⁹⁰³. „În mod paradoxal”, aceasta nu a dus la accentuarea *latină* a *Cumaniei* de către Roma, ci la abandonarea ei⁹⁰⁴.

Disoluția *Cumaniei* „între” Ungaria și *Vlahia* (corect spus – la acea vreme – între *transalpini*, *vlahi* și *secui*) era evidentă la 1327 în „circularele” pontificale din februarie și aprilie⁹⁰⁵. Toți adresanții, inclusiv *principii* Basarab (al *Transalpinei*) și Dominic (al *secuilor*), erau socotiți parte a regatului ungar al lui Carol-Robert de către Ioan al XXII-lea⁹⁰⁶. Mai mult, papa îl socotea *principe* pe Salomon, comite al Brașovului, unul dintre vechii fideli ai lui Ladislau Kán. Acesta a rezistat – până după *Posada* – în cetatea Codlea (1331)⁹⁰⁷.

⁹⁰⁰ ASV, Reg. Aven. 159, f. 274^{r-v} (13 septembrie 1365). „Egalitatea” episcopală stabilită – în mod fals – între Vidin și Preslav de către Gjuzelev („La Chiesa cattolica”, p. 409) poate fi explicată (și) prin acest aspect *vlah*, știut la sud de Dunăre, dar aparent nu și la nord.

⁹⁰¹ În acest controversat – cu precădere sub raport „național” (i.e. *popor* „de ciobani” ori *națiune* medievală) și „ortodox” (i.e. canonicitatea acelor *pseudoepiscopi*) – subiect, vezi D. Barbu, „*Quidam populi qui walati vocantur*. Les Roumains en 1234”, în *In Honorem Paul Cernovodeanu*, editor Violeta Barbu, București, 1998, pp. 67-73; Papacostea, *Între Cruciată și Imperiul Mongol*, pp. 62-63, nota 10; Turcuș, *Românii și Sfântul Scaun*, pp. 123-124, 194-203.

⁹⁰² Câteva surse asupra unei vechi probleme: ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r (1360); Hurmuzaki, I-2, no. 165, p. 217 (1374); DRH, D, I, no. 9, pp. 20-21 (1234); no. 56, pp. 98-99 (1369).

⁹⁰³ Vezi aici și considerațiile lui Ion Donat, „The Romanians South of the Carpathians and The Migratory Peoples in the Tenth-Thirteenth Centuries”, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, editori Miron Constantinescu, Șt. Pascu, P. Diaconu, Bucharest, 1976, pp. 277-292, aici la pp. 288-289.

⁹⁰⁴ Neremarcarea aspectului poate fi atribuită disputelor asupra misivei din 1234. În mod – poate – neaccidental, ele au avut aceeași protagoniști precum „piesa” *Nicolae-Alexandru*.

⁹⁰⁵ ASV, Reg. Vat. 82. f. 5^r; 114, f. 61 (156)^{r-v}; *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184.

⁹⁰⁶ Nu cunoaștem ca aceste incluziuni regale ungare să fi fost remarcate în istoriografie.

⁹⁰⁷ *Urkundenbuch*, I, no. 492, pp. 447-448; no. 494, pp. 449-450; Sălăgean, *Ladislau Kán*, p. 178. Salomon a murit de moarte bună înainte de octombrie 1331, iar fiii săi s-au înțeles cu regele, poate în contextul problemelor bizantine și apoi sârbe ale Bulgariei, aliata lui Basarab. Fără Codlea, Carol nu controla Oituzul spre *Milkovia*, reafirmată la 1332. Se găsisse ea anterior sub controlul lui Salomon sau al lui Dominic? Calitatea *princiară* a lui Dominic

Cazul lui Salomon are o triplă relevanță (pe care o putem socoti chiar neremarcată până acum)⁹⁰⁸: 1. „În caz de *felonie*”, Basarab avea sprijinitori de marcă în imediata sa vecinătate. Rezistența lui Salomon completează acțiunile *transilvane* ale lui Lack, comitele secuilor, din vremea campaniei *transalpine* a lui Carol-Robert⁹⁰⁹. 2. Pentru Papalitate (sigur – aici – pentru Ioan al XXII-lea), fidelitatea față de Carol-Robert era „secundară” în raport cu cea față de Sfântul Scaun. În absența textului *Cronicii pictate*, am putea astfel presupune că Basarab nu mai era vasalul lui Carol-Robert la 1327⁹¹⁰. 3. În aceste coordonate interne ungare și externe papale, legătura lui Basarab cu Avignonul nu era o chestiune de formă, ci una de fond. Adică, Basarab „era orice, numai nu” un *domn ortodox la începuturile Țării Românești*⁹¹¹.

Iar memoria lui Basarab nu s-a păstrat în mod explicit. Conceptul de *Basarabi* și numele de *Alexandru* au (re)apărut în hrisoavele Țării Românești abia la 1433 sub boierul Aldea (nume – în mod sigur neîntâmplător – fie de origine cumană, fie mai probabil de origine germană⁹¹²), pretins fiu al lui Mircea I⁹¹³. Însuși *Negru Vodă*, „fără” Radu în primele și mai apoi în cele mai comune mențiuni⁹¹⁴, pare o formă de *damnatio memoriae*⁹¹⁵. Cu atât mai stranie este calitatea de *fiu natural al regelui Ungariei* <Ladislau>, ori de *frate al regelui Vladislav* [Ladislau], avută de *descălecătorul* (din *descensus*, adică cucerire), cuceritorul Țării Românești⁹¹⁶, *Negru Vodă*, la Paisie Ligaridis (1656) ori în *Viața Sfântului Nicodim de la Tismana*⁹¹⁷. Acolo⁹¹⁸ se păstra –

de la 1327 poate fi legată – oricum – numai de Episcopia *Milkoviei* sau de controversata Episcopie de *Multo* de la 1279. Reafirmarea *Milkoviei* la 1332 ar susține a doua variantă.

⁹⁰⁸ Ultima tratare – cunoscută nouă – a cazului său este la Sălăgean, *Ladislau Kán*, p. 178.

⁹⁰⁹ În mod – probabil – neîntâmplător, sursa a fost editată și în DRH, D, I, no. 36, p. 66.

⁹¹⁰ Excesele interpretative de tip naționalist (oficial) ar putea fi astfel – chiar – „scuzate”.

⁹¹¹ Vezi astfel mai jos datele cunoscute și folosite chiar în *Cazacu-Mureșan*, *Ioan Basarab*.

⁹¹² Vezi N[icolae]. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, pp. 180-181; *Cazacu-Mureșan*, *Ioan Basarab*, p. 89; *Djuvara*, *Thocomerius-Negru Vodă*, p. 63.

⁹¹³ [...] *moșii și strămoșii noștri* [...] *domnii Basarabi* [...] (P.Ș. Năsturel, C. Bălan, „Hrisovul lui Alexandru Aldea pentru Mănăstirea Bolintin (1433)”, *Revista Istorică*, NS, III (1992), 5-6, pp. 477-488). După cum se poate vedea chiar din *Cazacu-Mureșan*, *Ioan Basarab*, p. 109.

⁹¹⁴ Andrei Busuioceanu, „Două documente inedite din Țara Românească din secolul al XVI-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, IX (1978), pp. 167-170, aici no. 1, pp. 167-168.

⁹¹⁵ Este un alt detaliu natural aproape, a cărui notare anterioară ne este necunoscută, deși era limpede că explicația aceasta trebuie luată în calcul și chiar admisă (măcar în parte).

⁹¹⁶ După cum sublinia însuși Neagu *Djuvara* în *Thocomerius-Negru Vodă*, pp. 110-113.

⁹¹⁷ A se vedea Cosma, *Ideea de întemeiere*, pp. 513-516, Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 118-119.

⁹¹⁸ Pasaj citat – după Iorga – de către Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 44.

înainte de 1848 – și tradiția că soția sa fusese din *neamul Burbonilor* din Ungaria. Aceeași tradiție *valahă* era răspândită tot pe atunci și la Argeș⁹¹⁹.

În numele *craiului, Laslău* (după cum știa și Miron Costin; nenumit însă la Paul *din Alep*, ajuns la Câmpulung la 1656)⁹²⁰, sau chiar *Andreias* (într-o variantă a *Istoriei Țării Românești*)⁹²¹, *Negru Vodă* trecuse munții împotriva tătarilor. La fel făcuseră – tot sub *Laslău* – frații *Roman* și *Vlahata* (forma bulgară articulată pentru *vlah*) în Moldova. Cel puțin asta a susținut *Cronica Moldo-Rusă*. După domnia lui Ștefan al III-lea *cel Mare, atletul Romei*, comandantul singurilor cruciați de rit *grec* ai ei⁹²², cronica căuta să împace *romanitatea vlahilor* cu *ortodoxia*, desigur în favoarea celei din urmă⁹²³.

Ridicarea lui *Negru Vodă* poate fi așezată doar după respingerea atacului lui Nogay în primăvara anului 1285⁹²⁴. Dar *valahii* din Transilvania, sigur „spre” sud, nu erau oamenii lui Ladislau al IV-lea la sfârșitul domniei sale, ci ai Papalității, ai partidei pontificale ungare⁹²⁵. Iar Ladislau s-a gândit să-și consolideze succesul de la 1285, nu printr-o ofensivă împotriva lui Nogay, ci printr-un acord cu acesta, care a și dus la excomunicarea lui Ladislau⁹²⁶, chiar în anul în care Nogay a îngăduit convertirea de către franciscani a uneia din soțiile sale, Jaylak (1287)⁹²⁷. O acțiune împotriva tătarilor dinspre Ungaria poate fi admisă doar într-un singur caz între 1285 și 1290.

După ce amenințase că va *stârpi cu săbii tătare* până la Roma toată puterea Papalității⁹²⁸, Ladislau al IV-lea și partida pontificală ungară au ajuns –

⁹¹⁹ Altă mărturie, tot franceză, din Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 42.

⁹²⁰ Pentru în fapt bine cunoscutele surse: Costin, *Opere* pp. 207 (*Cronica polonă*), 228 (*Poema Polonă*), 273 (*De neamul moldovenilor*); Zaim, *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, p. 331.

⁹²¹ Cf. Ș. Papacostea, „Geneza statelor românești: schiță istoriografică și istorică”, în Idem, *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988¹, pp. 8-32, la p. 20.

⁹²² În acest subiect (tot unul bine cunoscut, de pildă lui Aloisie Tăutu), vezi noile izvoare publicate de către Ioan-Aurel Pop, „La Santa Sede, Venezia e la Valacchia nella crociata antiottomana di fine Quattrocento”, *Transylvanian Review*, XX (2011), suppl. 1, pp. 9-22.

⁹²³ Ultima traducere în română a sursei în *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, editor P.P. Panaitescu, București, 1959, pp. 158-161, aici pp. 158-159.

⁹²⁴ Pentru campania de la 1285: P. Iambor, „Atacurile cumano-tătare asupra Transilvaniei în a doua jumătate a veacului al XIII-lea”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* (Cluj-Napoca), XVII (1974), pp. 211-223, la pp. 216-219; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 17-19.

⁹²⁵ Vezi aici din nou DIR, C, XIII-2, no. 337, pp. 296-299 (1288); no. 350, pp. 309-310 (1289).

⁹²⁶ Vezi opiniile lui Engel (*Regatul Sfântului Ștefan*, p. 135) și Sălăgean (*Ladislau Kán*, p. 24).

⁹²⁷ Gabriel Roman, „Consecințele mării invazii tătare asupra creștinismului românesc în a doua jumătate a secolului al XIII-lea”, în *Istorie bisericească*, II, pp. 236-272, la pp. 254, 256.

⁹²⁸ Cuvintele regelui au fost citate de către Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 135, nota 12.

via Petru de Monoszló – la un compromis la începutul toamnei lui 1289, regele dând de aproape un an și semne de reconciliere⁹²⁹. Aceste semne erau transmise prin intermediul evocării luptelor cu cruzii tătari⁹³⁰. O acțiune – fie și numai demonstrativă – împotriva lor, de factură cruciată (papa Nicolae al IV-lea proclamase deja cruciada împotriva tătarilor în august 1288 și îl avertizase pe Ladislau că fie o susținea, fie avea să fie distrus de ea)⁹³¹, era cel mai bun (și facil) mod pentru a întări compromisul și a câștiga deopotrivă Transilvania (devastată de tătari la 1285)⁹³² și Roma (mai ales cum – cel puțin în forma regală a compromisului – prelații, inclusiv Lodomerius, recunoscuseră că acționaseră împotriva oamenilor regelui, nu din proprie inițiativă, ci în temeiul autorității Scaunului Apostolic)⁹³³. Sigur este că la începutul toamnei 1289 s-a deschis o „fereastră anti-tătară” ungară, închisă – tot cu certitudine – înainte de vara lui 1290 când Ladislau a fost asasinat⁹³⁴.

Dacă anul 1290 al descălecatului și natura sa anti-tătară din cronică nu sunt ficțiuni complete, ci – așa cum transpare din puținele surse de epocă păstrate – exprimă un compromis instabil între partida cumană a lui Ladislau și cea pontificală a lui Lodomerius⁹³⁵, atunci în martie 1291 *valahii* din „parlamentul” transilvan l-au lovit pe la spate pe *Negru Vodă*, încuviințând instalarea lui Ugrinus în Făgăraș și astfel ruptura (o *hegiră*) peste munți⁹³⁶. Sigur este că după 1315 moștenitorii lui Ugrinus Csák nu au mai deschis subiectul Făgărașului, care nu le mai aparținea, în fața lui Carol-Robert⁹³⁷. Lîmpede este și că pentru Andrei al III-lea decizia de la 1291 nu era o măsură anti-*valahă*, ci se înscrisa în logica întăririi autorității regale printr-un

⁹²⁹ Vezi în traducere românească DIR, C, XIII-2, no. 333, pp. 292-293; no. 352, pp. 311-312.

⁹³⁰ *Hurmuzaki*, I-1, no. 290, pp. 484-485 (textul latin); DIR, C, XIII-2, no. 333, pp. 292-293.

⁹³¹ În ediția accesibilă în România din anii 1890: *Hurmuzaki*, I-1, nos. 383-384, pp. 476-478.

⁹³² De unde și scutițiile de taxe acordate bistrițenilor de Ladislau pe 27 mai 1290 (DRH, C, XIII-2, no. 364, pp. 322-323), înainte ca vestea proclamării cruciadei împotriva sa de către Nicolae al IV-lea, pe 20 mai, să-i parvină (vezi DRH, C, XIII-2, nos. 360-362, pp. 316-322).

⁹³³ *Hurmuzaki*, I-1, no. 312, pp. 486-487 (textul latin); DIR, C, XIII-2, no. 352, pp. 311-312.

⁹³⁴ Poate până în martie, datorită distanței Buda-Roma și deciziei papale din luna mai.

⁹³⁵ Reamintim astfel că *descălecatul* lui *Negru Vodă* a fost așezat și sub anul 1292 în cronică, fiind astfel motivat – istoriografic – de „trădarea” făptuită la congregația din martie 1291.

⁹³⁶ Îndoielile Susanei Andea privind caracterul contemporan al actului din 1291 puteau fi îndreptățite doar prin raportarea sursei la reșezarea *ungro-*valahă** a domeniilor Amlășului și Făgărașului în toamna anului 1366 (DRH, D, I, nos. 44-45, pp. 83-85) și la opțiunile politice divergente ale elitelor *valahe*, reevidențiate sub Angevini (DRH, D, I, no. 40, p. 73). „Pe de altă parte”, tot aspectele amintite susțin realitatea aprobării *valahe* de la 1291.

⁹³⁷ Informațiile disponibile – de destulă vreme – la Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 117-118.

regim „parlamentar” de „monarhie constituțională”⁹³⁸, chiar cu riscul frustrării susținătorilor săi, regișori cu „stătulețe” însă, „precum” *Negru Vodă*⁹³⁹. Cert este și că opțiunile *valahilor* justifică afirmația *italiană* (de după 1313) privind existența celor două spițe (*rumanii și valahii*) – deși poate nu „chiar” cu statul lor – din *provincia Ungariei*⁹⁴⁰. Tot dincolo de orice îndoială este și opțiunea familiei Dobokai, rudele Basarabilor, pentru Carol-Robert⁹⁴¹, și pentru cruciadă. Mikud Dobokai i-a jurat legatului papal Filip de Fermo și că va merge în pelerinaj la Ierusalim (1279), el rămânând credincios partidei pontificale ungare până la moartea „infamului” Ladislau al IV-lea⁹⁴².

Înrudirea familiei Dobokai cu *Basarabii* avea rost – numai – în contextul băniilor severinene ale lui Laurențiu (1263-1267, 1269-1273) și Mikud (1275-1279)⁹⁴³. În ambele cazuri, înrudirea fiind pe linia lui Mikud, care a păstrat titlul de ban până la moartea sa după 1290⁹⁴⁴, și pe cea paternă a lui Vladislav I⁹⁴⁵, a fost strâns legată de: 1. ocuparea de către Ștefan al V-lea a Țării Hațegului (ante 1270), ținute la 1247 de către voievodul oltean Litovoi, lipită – în chip interesant pentru viitorul Ducat al Amlașului – de Sibiu (sigur la 1276)⁹⁴⁶; 2. rebeliunea voievodului Litovoi, înfrânt cel târziu în 1279⁹⁴⁷.

⁹³⁸ Pentru „divizările” ungare cu care regele a operat, a se vedea A. Zsoldos, „III. András hat nádora” [Cei șase palatini ai lui Andrei al III-lea], în *Erősségénél fogva várépitésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére* [Datorită puterii zidurilor sale... *Festschrift* Péter Németh], editori Juan Cabello, Norbert C. Tóth, Nyíregyháza, 2011, pp. 289-299.

⁹³⁹ După câțiva ani însă, regele Andrei s-a lăncezit (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 136).

⁹⁴⁰ Turcuș, „Prima mărturie”, pp. 6-10; Papacostea, „Prima unire românească”, pp. 13-14.

⁹⁴¹ A se vedea Sălăgean, *Ladislau Kán*, p. 162; Diaconescu, *Structura nobilimii*, pp. 185-188.

⁹⁴² Cf. DRH, C, XIII-2, no. 335, pp. 294-296 (martie 1288). Dobokai îl susținea pe Monoszló.

⁹⁴³ Engel, *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*. Laurențiu a fost în paralel și comite de Dăbâca, ceea ce permite ipoteza că Mikud l-a reprezentat la Severin din anii 1260.

⁹⁴⁴ De pildă la 1288 (DRH, C, XIII-2, no. 335, p. 294). S-ar putea astfel presupune și că înrudirea a avut loc în anii 1280. Opțiunile ungare pro-pontificale și anti-cumane ale lui Mikud împiedică asocierea sa cu *Basarabii* după izbucnirea crizei cumane (1279-1280), în lipsa argumentelor pentru o poziție anti-tătară și anti-cumană a *Basarabilor* la acea vreme.

⁹⁴⁵ Pentru vechile discuții: P. Iambor, „Nobilii din Dăbâca și relațiile cu Țara Românească în veacul al XV-lea”, *Acta Musei Napocensis* (Cluj-Napoca), XVI (1979), pp. 215-224.

⁹⁴⁶ Reamintim că, la 1276, Petru Aba, mare comis regal, era – simultan – comite de Hațeg (prima atestare a demnității, semn că *Litovoi* pierduseră Hațegul) și de Sibiu (vezi I.-A. Pop, „Disputa pentru Țara Hațegului dintre voievozii români și regii ungari în secolul al XIII-lea”, și T. Sălăgean, „Note asupra relațiilor dintre voievodatul lui Litovoi și Țara Hațegului”, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu*, pp. 103-113, 115-124).

⁹⁴⁷ Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 29. Ștefan a încredințat Hațegul și Mehadia lui Ioachim Gutkeled († 1277), aparent și (co-) ban de Severin. Pe la

Basarabii puteau fi doar ostili lui Litovoi, probabil urmașul voievodului omonim de la 1247⁹⁴⁸. El a fost în conflict cu Ștefan al V-lea (†1272) și apoi cu regența fiului acestuia, Ladislau al IV-lea, de pe la 1264 și până la moartea sa (c. 1279). A fost chiar intervalul experienței severinene a lui Mikud⁹⁴⁹.

Basarabii nu au susținut – în mod evident – lupta lui Litovoi <al II-lea> „pentru independență”. Astfel, această „trădare a intereselor naționale” a trecut neobservată în istoriografia română⁹⁵⁰. La sfârșitul anilor 1270, Basarabii „de pe” Olt (așezați de tradiții, cronici și toponimii fie în Oltenia/ Țara Severinului, fie pe Argeș ori chiar – onomastic și toponimic mai ales – în Hațeg)⁹⁵¹ sprijineau Buda la sud de Carpați. Cel târziu când Nogay a luat Severinul (1291-1292), Basarabii au trecut în slujba dunăreană a tătarilor⁹⁵².

Din perspectiva secolului al XIV-lea, și mai ales a *stăpânitorilor aceluia loc* (ai *Ungrovlahiei*), care au susținut desfacerea alutană a Țării Românești prin apariția Mitropoliei Severinului (în aria acelor *maiores terrae* de la 1247 cu drept de apel la Buda⁹⁵³), „readucându-l” pe Vladislav I la credința datorată Marii Biserici⁹⁵⁴, trebuie astfel remarcată „harta de putere” de la sud de

1264, în contextul ofensivei transilvane a regelui *en titre*, Béla, împotriva fiului său, Ștefan, încheiată însă în înfrângere sub zidurile Codlei, Litovoi alesese partea lui Béla (sigur nu l-a sprijinit pe Ștefan). Aceasta a determinat reacția – victorioasă – a lui Ștefan (1267-1270).

⁹⁴⁸ O „domnie” de peste trei decenii (ante 1247-c. 1279) este totuși foarte greu de admis.

⁹⁴⁹ Ștefan Ștefănescu și Tudor Sălăgean recent s-au apropiat cel mai mult de această realitate politică, nesensizată însă – în pofida datelor folosite – de către Marius Diaconescu.

⁹⁵⁰ De exemplu: Iosipescu, „Românii din Carpații Meridionali” (1980), Cazacu-Mureșan, Ioan Basarab (2013); Diaconescu, *Structura nobilimii* (2014); Djuvara, Thocomerius (2015).

⁹⁵¹ De la Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, I-II, București, 1900; Ion Conea, *Basarabii din Argeș. Despre originea lor teritorială și etnică*, București, 1935.

⁹⁵² Sprijinul tătar de care a beneficiat familia lui Thocomerius îngăduie presupunerea că ea a abandonat Buda de dinainte de căderea Severinului. Întrucât dorita alianță tătară a lui Ladislau al IV-lea este cunoscută eminent prin propaganda pontificală împotriva sa, este greu de spus dacă opțiunea familiei tatălui lui Basarab a fost sau nu o expresie – fidelă – a politicii fiului regelui Ștefan al V-lea de la sfârșitul domniei acestuia (1288-1290).

⁹⁵³ Poate cea mai importantă prevedere *valahă* a celebrei Diplome a cavalerilor ioaniți.

⁹⁵⁴ FHDR, IV, no. XLV-13, pp. 207-208. Corelația severineană între *ortodoxia* olteană și rezistența la *catolicizarea* forțată adusă de Buda a fost recent încercată – militant – de către Matei Cazacu („Marche frontalière ou état dans l'état? L'Olténie aux XIVe-XVe siècles”, în *The Steppe World and the Lands beyond them: Studies in the Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday*, editori F. Curta, Bogdan-Petru Maleon, Iași, 2013, pp. 697-742), în paralel cu lucrarea Ioan Basarab, și reluată – chiar drept *credo* personal – în introducerea la studiul său dedicat lui Alexandru Al. Vasilescu („Diplomele lui Sigismund I, regele Ungariei și Ioan Huniade, voievodul Transilvaniei, dela Mănăstirea Tismana, sunt false”, *Revista Istorică*

Carpați din jurul anilor 1285-1288. Atunci *Bărbat*, fratele lui Litovoi, era – după înfrângerea sa pe la 1279 – în continuare fidel lui Ladislau al IV-lea, iar Buda trecuse la contraofensivă după campania tătară de la 1285⁹⁵⁵.

1. La vest de Olt, existau cel puțin două neamuri mari: Basarabii, probabil în vecinătatea montană și dunăreană a Severinului (în zona Mehedințiului și a Strehaiei Craioveștilor lui Neagoe *Basarab*)⁹⁵⁶, și familia lui Litovoi, probabil la poalele sudic al Țării Hațegului (în aria Gorjului și a centrului de la Polata, care – cert în plan documentar – a scăpat controlului domniei *transalpine* până spre 1500)⁹⁵⁷. 2. La est de Olt, situația pare să fi fost mai simplă (dacă centrele de la Târgoviște și Cetățeni nu au aparținut unor autorități diferite de cea așezată între ele la Argeș la vremea zidirii primei biserici)⁹⁵⁸, complicată doar de extensia ieșindului regal ungar de la Câmpulung și – în special ulterior – de puternicele clanuri din aria Buzăului (capabile – sigur în anul 1480 – să-l înfrunte pe Ștefan al III-lea al Moldovei)⁹⁵⁹.

Erau neamurile și solidaritățile locale care aveau să se lupte între ele până când nu avea să mai rămână piatră pe piatră (cu excepția bisericilor, dar nu întotdeauna)⁹⁶⁰. Pe acestea trebuia să se ridice (și prăbușească) ambiția *v(a)lahă romană* a unui Alexandru *Basarab* și a unei Clara *de Ungaria*.

Română, XIV (1944), pp. 1-115). El socotea privilegiile *ungare* ale lui Sigismund și Iancu pentru Tismana și Vodița drept falsuri (dar în chip straniu nu și pe cel al lui Matia pentru Cozia), o opinie respinsă integral cu argumente de însuși P.P. Panaitescu (*Revue Historique du Sud-Est Européen*, XXII (1945), pp. 327-333). Cel din urmă gând al lui Cazacu a fost predat în 2014 tot pentru un volum dedicat unui academician român („Un istoric asasinat, o memorie ocultată: Alexandru A. Vasilescu (1885-1948)”, în *Istoria ca datorie*, pp. 117-126).

⁹⁵⁵ Pentru acei ani, a se vedea mai ales Sălăgean, „Note asupra relațiilor”, pp. 117-118, 121.

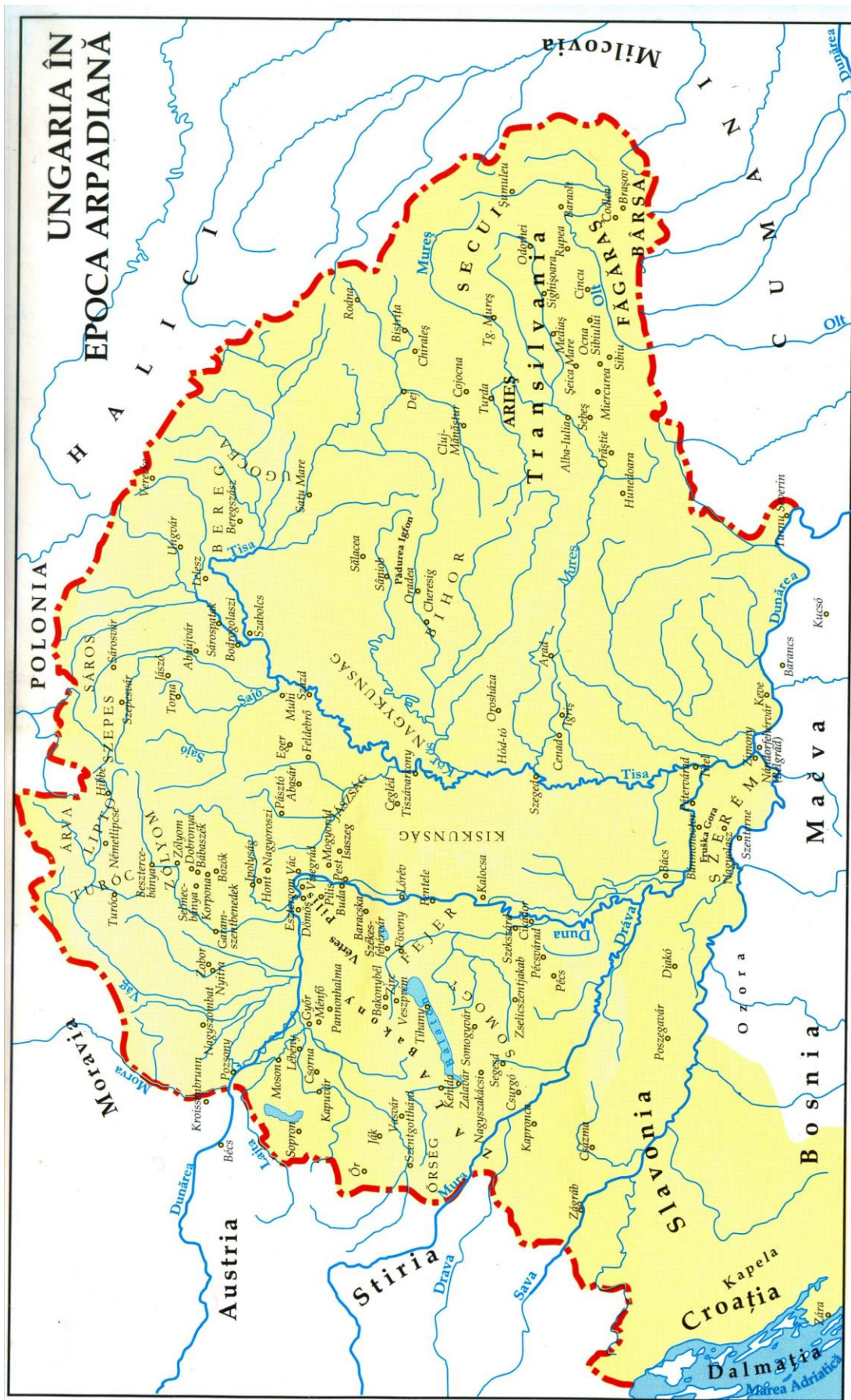
⁹⁵⁶ Neîntâmplător, curtea de la Strehaia a fost reclădită de către Matei *Basarab*, ctitorul de la Câmpulung (din vremea descoperirii Bisericii Argeș I: N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, II. Țara Românească, Craiova, 1970, pp. 601-603).

⁹⁵⁷ Vezi Cristian Nicolae Apetrei, *Reședințe boierești din Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2009, pp. 98-100, 107-112; Coman, *Putere și teritoriu*, p. 102, nota 31.

⁹⁵⁸ În ceea ce privește Târgoviștea, noile cercetări arheologice vor aduce probabil lămuriri, datarea centrului părând să coboare – deja – sub pragul 1350. Din păcate, nu același lucru se poate spune despre Cetățeni, unde noile „așezăminte” din situl arheologic împiedică alte studii (oricum limitate de contextele neprielnice în care s-au desfășurat precedentele cercetări). Pe de altă parte, recent, în zona Târgu-Jiului, au fost identificate urme importante de locuire din anii 1200. Continuarea cercetărilor ar fi astfel binevenită.

⁹⁵⁹ O. Cristea, M. Coman, „O scrisoare pierdută: Ștefan cel Mare și boierii de margine ai Țării Românești”, *Analele Putnei*, IX (2013), 1, pp. 23-52; Coman, *Putere și teritoriu*, pp. 55-56.

⁹⁶⁰ Cazul lui *Albu cel Mare*, rudă cu Aldea și rivalul lui Țepeș (cf. și Djuvara, *Thocomerius-Negru Vodă*, p. 63), care a ars Mănăstirea Bistrița (a Craioveștilor lui Neagoe *Basarab*).

41. Ungaria arpadiană

3. *Über walt*

În august 1316, Clujul, vizat deja drept centru angevin al Transilvaniei, a fost ridicat de Carol la rang de oraș liber regesc, fiind scos definitiv de sub autoritatea episcopului ori a voievodului⁹⁶¹. O nouă criză se prefigura.

În martie murise Dragutin, fidel lui Carol. Fratele său, Milutin, aliatul familiei Kán, se pregătea să-i ocupe domeniile. În septembrie, s-au ridicat fiii lui Ladislau Kán. Rebelii aveau sprijin din Halici și Maramureș până în Banat, unde prin Teodor Weyteh țineau Mehadia. Milutin a cucerit Belgradul și Mačva. Carol părea blocat la Timișoara, reședința sa în acei ani⁹⁶².

Până la sfârșitul lunii mai 1317, Carol și fideli săi au restabilit situația. Au recuperat Mačva, i-au învins pe „confederați” la Debrecen și au respins atacul rutean. Contraofensiva regală a fost totuși oprită la Ciceu și Gilău⁹⁶³. Victoria „regaliștilor” de la Topa (mai 1318) a redeschis însă voievodatul. Recuperarea integrală a Banatului de Mačva și victoria fidelilor săi de la Bonțida la începutul lui 1320 a înclinat balanța în favoarea regelui Carol⁹⁶⁴.

⁹⁶¹ Contextul la P. Engel, „Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310-1323)” [Reașezarea țării: lupta lui Carol I cu oligarhii (1310-1323)], *Századok*, CXXII (1988), 1-2, pp. 89-146, la pp. 118, 124-129; Gy. Kristó, „Erdély 1315-ben” [Transilvania în <anul> 1315], în *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára* [Festschrift Zsigmond Jakó la împlinirea vârstei de 80 de ani], editor-general Gábor Sipos, Kolozsvár, 1996, pp. 281-288 (relevant și prin trimitere la A.A. Rusu și Gy. Györffy).

⁹⁶² Pentru principalele date strânse în limba română: Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 172-173.

⁹⁶³ Vezi – în pofida calității traducerii – redarea din Gy. Kristó, *Ardealul timpuriu*. 895-1324, Szeged, 2004, pp. 374-375. Mai accesibil: Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 160-161.

⁹⁶⁴ Rolul jucat de nobilii de Jucu (familia Suki), adevărați baroni ai Comitatului Cluj, în victoria angevină de la Bonțida (februarie 1320), importanța regală a Clujului, centrul „pro-carlist” al Transilvaniei (oraș regal din vara lui 1316), și sprijinul primit de Carol de la familia Dobokai, cealaltă stăpână nobiliară de la porțile *burgului* someșean (Nicolae, fiul lui Mikud, vechiul ban al Severinului, a fost primul care l-a întâmpinat pe Carol la cea dintâi venire a sa în Transilvania în toamna anului 1310) evidențiază o „ciudățenie” clujeană. Ea a fost vizibilă mai ales în timpul crizei transilvane din primăvara-vara anului 1366 (încheiată prin acordul feudal de la Amlaș și Făgăraș dintre Ludovic I *cel Mare* și Vladislav I *Vlaicu* în acea toamnă) și al ofensivei generale anti-*valahe* a lui Ludovic din vara-toamna 1377 (terminată prin supunerea Țării Românești și a Moldovei în iarna anului 1377-1378, păstrate în familie, prin Radu I *cel Întelept*, fratele lui Vladislav, și Margareta de Siret, mama lui Petru I și Roman I). Între Cluj, marele convent benedictin din Cluj-Mănăstur și domeniile familiilor Suki (Gheorghieni) și Dobokai (Vâlcele) era o „pată albă”.

Ea a primit un nume – *maghiar* (*Felek*) – și o consistență – *valahă* – între iulie 1366 și octombrie 1377. Începând din ianuarie 1367, Ludovic a scos „pata” de sub orice autoritate

Câteva luni mai târziu, înfrângerile suferite de Matei Csák, principalul sprijin al rebelilor transilvăneni din Ungaria propriu-zisă, și căsătoria lui Carol cu Elisabeta Piast (fiica lui Vladislav al Poloniei, care bloca astfel Ha-liciul) au eliminat marii aliați externi din nord ai *infidelilor* angevini. A mai durat însă un an până când Trenčinul lui Csák s-a predat după moartea acestuia (martie 1321), Deva, centrul familiei Kán, a fost cucerit, iar Mehadia a fost restituită lui Carol-Robert de către Weyteh la sfârșitul lui 1321⁹⁶⁵.

În Transilvania, numai Țara Bârsei a continuat să reziste. În anul când acordul dintre Carol și Basarab a fost atestat pentru prima dată (1324), sașii s-au revoltat. Erau sprijiniți – încă de la 1322 – de către Ioan al XXII-lea⁹⁶⁶. Oficial, totul se reducea la un conflict între sași și omul lui Carol, episcopul Transilvaniei, Andrei Szécsi. Fratele acestuia, Dionisie, vroia Severinul⁹⁶⁷.

alta decât cea regală. A mutat satul din vârful dealului (pe al cărui versant sudic se afla Vâlcelele) în *pustă* pentru paza drumului medieval (fostul drum roman) dintre Cluj și Turda (care trecea prin Gheorghieni). Fiul lui Carol-Robert, a scutit așezarea de orice taxe și a „unit-o” – prin încredințare – cu orașul Cluj (satul era supus – după rege – numai orașului, iar până în anii 1570 toate procesele dintre clujeni și felecani s-au judecat în Feleac). De la 1316 la 1367, timp de cinci decenii, Clujul fusese lipsit de un domeniu real.

La 1371, Gheorgheniul era desemnat – cu numele său vechi – drept *coada Feleacului* (*Felekfarka*). Era disputat între familia Suki și urmașii lui Gheorghe Valahul. El se înstăpânise – nu fără acordul familiei Suki – asupra viitorului Gheorghieni pe la 1300. La 1333, familia lui Gheorghe era sigur *catolică*. Iar *valahii* din *Felek* nu au fost numiți *schismatici* vreodată.

„Ciudățenia” de lângă Cluj, practic o autonomie *valahă* în mijlocul Transilvaniei (și nu la marginile ei), poate avea o triplă relevanță. 1. În raport cu *valahii romani* de la 1345, aparent și un deceniu mai târziu se înregistrau în Comitatul Cluj treceri masive la *catolicism*; 2. Din punct de vedere al toponimiei, denumirea *Felek* (folosită și pentru Avrig) a desemnat – invariabil – o fortificație, din zona Bistriței și până lângă Arad; 3. La nivelul relațiilor de familie *ungaro-valahe*, locația și apariția Feleacului este legată de conflictele și acordurile dintre regele Ludovic și voievodul Vladislav, înrudit pe linie paternă cu familia Dobokai și a cărui *novercă* era Clara de Ungaria, sora – probabil bună – lui Ludovic.

Alte cazuri asemănătoare ar putea fi identificate. Ipoteza este bazată și pe faptul că rândurile de mai sus au fost realizate prin corelarea datelor „împrăștiate” de Diaconescu în *Structura nobilimii* (teza sa de doctorat coordonată de Engel) cu sursele repertoriate de către Coriolan Suci (*Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I. A-N, București, 1967).

⁹⁶⁵ Vezi Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 161, 164; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 176-177.

⁹⁶⁶ *Urkundenbuch*, I, no. 398, pp. 368-369; no. 406, p. 376 (decembrie 1322-septembrie 1323). Revolta a venit și după ce în mai 1317 Carol-Robert le confirmase sașilor *Andreaneumul* (ceva ce niciun rege nu mai făcuse de la Andrei al II-lea) acordându-le și privilegiile (spre nemulțumirea nobililor transilvăneni), pe care fiul său, Ludovic, le considera de-a dreptul absurde la 1369 (a se vedea aici pe larg Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 171-172, 180-181).

⁹⁶⁷ După cum bine se știa „în țară” din vremea studiilor din 1956-1957 ale Mariei Holban.

Ioan al XXII-lea era acel cardinal care se prefăcuse muribund pentru a fi ales papă la capătul celui mai lung conclav (1314-1316) din istoria Sfântului Scaun⁹⁶⁸. Știa bine – cel puțin așa se aflase în Apus – că regele Ungariei își câștigase puterea sprijinit de cumani (ceea ce era sigur) și de tătari (fie supușii lui Tokta, învingătorul lui Nogay, fie fideliu celui din urmă, refugiați în Ungaria)⁹⁶⁹. Era de notorietate faptul că pretendentul angevin nu avuse se rețineri în a se căsători la 1306 cu Maria, fiica lui Lev al II-lea de Halici, *fief* al Hoardei de Aur⁹⁷⁰. Papalitatea nu a „obiectat” însă în acel caz⁹⁷¹. S-a scandalizat când Carol a păstrat – mult timp după încoronarea sa cu Sfânta Coroană (1310) – „soluțiile imorale” *orientale*⁹⁷², cu care se mândrea fiul său Ludovic, încă pe la 1358, pe frontispiciul *Cronicii pictate de la Viena* (din care fusese ștearsă totuși – sigur la acea dată – căsătoria haliciană a lui Carol)⁹⁷³.

Iar în noiembrie 1330 cumanii au murit în primul rând luptând pentru Carol împotriva lui Basarab⁹⁷⁴. Totuși, în iunie 1325 (la nici un an de la prima sursă oficială asupra vasalității lui Basarab), parte din cumanii din regat (din Banat) îl socoteau în mod violent pe Basarab (numit *infidel* în „raportul” administrației regale asupra incidentului) mai puternic decât Carol⁹⁷⁵.

⁹⁶⁸ Vezi G. Mollat, „L'élection du pape Jean XXII” (I-II), *Revue d'histoire de l'Église de France* (Paris), I (1910), 1, pp. 34-39; 2, pp. 147-166; Favier, *Les Papes d'Avignon*, pp. 117, 122-123.

⁹⁶⁹ [Bartolomeo din Lucca] Tholomei Lucensis, *Annales* (=Monumenta Germaniae Historica, *Scriptores Rerum Germanicarum*, NS, VIII), ediție Bernhard Schmeidler, Berlin, 1930, p. 238 (1301); V. Spinei, „Păgânii/ cumanii în inscripția de la Altenburg din 1304 și în cronicile contemporane”, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu*, pp. 177-201.

⁹⁷⁰ Michael B. Ždan, „The Dependence of Halych-Volyn' Rus' on the Golden Horde”, *Slavonic and East European Review*, XXXV (1956-1957), pp. 505-522. Lev al II-lea era băiatul lui Iuri I, fiul lui Lev I și al Constanței, fata lui Béla al IV-lea și a Mariei Laskarina.

⁹⁷¹ Prin „analogie” și cu cazul Elisabetei de Oppeln, *fata lui Alexandru al Țării Românești* ori a lui Andrei al Transilvaniei, vezi și Sroka, „A Hungarian-Galician Marriage”, pp. 216-268.

⁹⁷² *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 32-a, pp. 62-64; *Acta Clementis PP. VI*, no. 106, pp. 168-170.

⁹⁷³ Cum recunoștea însuși Gyula Kristó („Károly Róbert családja”, pp. 17-18), urmat de Enikő Csukovits (vezi aici și a sa *Az Anjouk Birodalma. 1301-1387* [Stăpânirea Angevinilor. 1301-1387], Budapeșt, 2009, pp. 42-43), în pofida opoziției – violente aproape – a lui Sroka.

⁹⁷⁴ [Heinrich von Mügel, *Ungarnchronik*] *Chronicon Henrici de Mügel germanice conscriptum*, ediție Eugen Travnik, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, II, Budapeșt, 1938, pp. 87-223, la pp. 220-222; *Chronicon pictum Vindobonense*, p. 111. Pasajele menționate au fost re-aduse în discuție de către Andrei Pippidi (în „La originile Țării Românești”, pp. 16-19).

⁹⁷⁵ DRH, D, I, nos. 15-16, pp. 35-38. Din păcate, istoriografia română a echivalat – forțat – adesea *infidel* cu *schismatic*. La rândul lor, „cumaniiștii” au „liricizat” bătaia de la 1325. Datorită „cazului *Ivanko*”, notăm doar că personajul agresat de Ștefan, fiul lui Parabuch, comitele cumaniilor, era Pavel, fiul lui *Ivanko de Ugal*, care i-a luat apărarea lui Carol.

„Certăreții” participaseră probabil alături de Basarab la campania anti-tătară poruncită de Carol cu un an în urmă (iunie 1324)⁹⁷⁶, pentru al cărui tron cumani îi vărsaseră sângele⁹⁷⁷. Mama sa, Maria, fusese fiica Elisabetei, soția lui Ștefan al V-lea. Sigur după nume, *Basarabii* „se trăgeau” din est⁹⁷⁸.

Cel mai probabil, după firea și logica stăpânilor vremii, Basarab se *sumețise* din nou după succesele de la 1324⁹⁷⁹. La 1326, aparent abia după ce-i lăsase pe tătari să prade Transilvania, i s-a realăturat lui Carol⁹⁸⁰. Basarab și-a câștigat – în sistemul angevin – recunoașterea cruciată și misionară drept *princeps devotus catholicus* a papei Ioan al XXII-lea (februarie 1327)⁹⁸¹.

Asemenea schimbări și acte de forță atrăgeau într-un mediu divers și divizat⁹⁸², aflat încă sub imperiul „aetnic” al oligarhilor de la începutul veacului⁹⁸³. „*Valahizarea*” lui Basarab pare astfel stranie. Ea a fost operată de însuși Carol după dezastrul de la *Posada*⁹⁸⁴. Iar neamul lui Basarab (de origine joasă pe linie paternă, cum sublinia – tot după *Posada* – Carol, prin calitatea sa de doar *fiu al lui Thocomerius*⁹⁸⁵), se distinsese mai curând alături de Buda, decât împotriva ei. Poate tocmai aici era marea problemă ridicată de Basarabii înrudiți cu Dobokaii, fideliu lui Carol⁹⁸⁶. Pretențiile monarhice ale lui Basarab (el ținea și împărțea *Țara Transalpină* cu fiii săi) și originea joasă – tot după rege – a tatălui evidențiază o femeie: mama/ soția lui Basarab⁹⁸⁷.

⁹⁷⁶ În acest vechi subiect, vezi datele din Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, pp. 217-218.

⁹⁷⁷ Cf. aici și A. Zsoldos, „Kings and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries”, *Hungarian Historical Review*, II (2013), 2, pp. 211-242, la p. 237.

⁹⁷⁸ Absurditatea disputei cumane iese – încă o dată – în evidență în coordonate ungare.

⁹⁷⁹ Vezi R. Skorcka, „*With a Little Help from the Cousins: Charles I and the Habsburg Dukes of Austria during the Interregnum*”, *Hungarian Historical Review*, II (2013), 2, pp. 243-260.

⁹⁸⁰ Avem astfel de a face cu o „renegociere” a acordului ungaro-valah de dinainte de vara lui 1324, banul de Severin nefigurând nici măcar formal, în actele regalității (1324-1326).

⁹⁸¹ Vezi VMHH, I, nos. 788-790, pp. 512-513; *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184.

⁹⁸² Orientativ și pe un ton neutru, a se vedea aici și A. Kubinyi, „*Ethnische Minderheiten in den ungarischen Städte des Mittelalters*”, în *Städtische Randgruppen und Minderheiten*, editori Bernhard Kirchgässner, Fritz Reuter, Sigmaringen, 1986, pp. 183-199; Idem, „*Zur Frage der Toleranz im mittelalterlichen Königreich Ungarn*”, în *Toleranz im Mittelalter*, editori Alexander Patschovsky, Harald Zimmermann, Sigmaringen, 1998, pp. 187-206.

⁹⁸³ Vezi tot Zsoldos, „Kings and Oligarchs”, pp. 232-237 (în mod cert nu un *anti-maghiar*).

⁹⁸⁴ Vezi de pildă actul din 9 decembrie 1330 (discutat anterior): AO XIV, no. 613, p. 347.

⁹⁸⁵ DRH, D, I, no. 25, p. 50. Este un detaliu „neglijat” atât de pro-, cât și de anti-cumani.

⁹⁸⁶ După cum se cunoștea, fără să se spună „direct”, în istoriografia română din anii 1970.

⁹⁸⁷ Vezi deja Lajos Elekes, „*Basaraba családja*” [Familia Basarab], *Turul* (Budapest), LVIII-LX (1944-1946), pp. 19-28 (fără vreo referire însă la recent descoperita *Clara de Ungaria*).

Aparent, conform daniei lui Ladislau al IV-lea *Cumanul* din vara lui 1279 (când Litovoi <al II-lea> nu mai exista de măcar trei luni), Mikud, încă ban al Severinului, comandase trupele *valahe*, care-l însoțiseră pe Béla al IV-lea, la bătălia de la Kreuzbrunn cu Ottokar al II-lea al Boemiei (iulie 1360)⁹⁸⁸. Cu doi ani înaintea aceluiași privilegiu (prin iarna lui 1276-1277), *valahii* (aici sigur cei din aria viitoare a *Moldovei*) îi împiedicaseră pe ruteni să-l ajute pe același Ottokar, în război cu Rudolf de Habsburg, aliatul lui Ladislau al IV-lea⁹⁸⁹.

În acea perioadă, când atât ceea ce avea să devină nucleul *Moldovei*, cât și aria Severinului erau sub puterea Budei, și prin *valahi* (prin *Bărbat*), Nicolae al III-lea a putut reșeza Episcopia de *Multo* la est de Carpați (noiembrie 1279), făurită de Gregorie al IX-lea înaintea campaniei tătare de la 1241 și încredințată franciscanilor care au convertit-o pe soția lui Nogay la 1287⁹⁹⁰.

⁹⁸⁸ *Hurmuzaki*, I-1, no. 211, p. 287 (1260); no. 343, p. 425 (1279). După cum știa – și bănuia – deja Ion I. Nistor („Țara Severinului și Banatul timișan”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, XXVII (1944-1945), pp. 195-230, la p. 209), care presupunea – nu fără temei – că Mikud de Dăbâca l-ar fi putut preceda – fie și numai temporar – pe Laurențiu de Dăbâca (atestat drept ban sigur din 1263) drept ban al Severinului.

⁹⁸⁹ *Tuscus*, p. 525. Subiectul a fost reluat – în mod interesant – în același volum cu contribuțiile citate ale lui Nistor și Lăzărescu de către Brătianu („O nouă mărturie (1277) despre un voievodat moldovenesc în veacul al XIII-lea”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, XXVII (1944-1945), pp. 231-244). Pasajul din *Tuscus* fusese semnalat de către însuși „descoperitorul” Bisericii Argeș I, Aurelian Sacerdoțeanu cu un an înainte de articolul său privind Mormântul 10 („În jurul unei lupte a Românilor cu Rutenii în anul 1277”, *Arhivele Olteniei* (Craiova), XIII (1934), pp. 276-278). După Sacerdoțeanu, *valahii* de la 1277 ar fi fost foștii supuși ai lui Litovoi <al II-lea>, trimiși de Ladislau al IV-lea împotriva rutenilor. Dincolo de problemele geografice ridicate de această ipoteză, trebuie reținut că la acea vreme căderea lui Litovoi era datată înainte de anul 1277 și nu la 1278-1279 (i.e. datarea corectă stabilită începând de la Ștefan Ștefănescu în anii 1960).

⁹⁹⁰ După 1241-1242, până în anii 1270, nu există alt moment în care Ungaria ar fi putut susține militar o structură ecleziastică la est de Carpați, ori Roma așeza – cu reședință, nu doar pe hârtie – un episcop în regiunea controlată de tătari (vezi aici și Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 89; Sălăgean, *Ladislau Kán*, p. 21). Din aceste motive, apariția Episcopiei de *Multo*, a franciscanilor (sigur la 1279), trebuie pusă în legătură cu măsurile *valahe* luate de către papa Gregorie al IX-lea (1227-1241), cardinal protector al franciscanilor din 1220, în urma crizei *pseudoepiscopilor* din Episcopia *Cumaniei*, a dominicanilor (1234), și a misiunii „disciplinare” în Ungaria a cardinalului Iacob de Preneste (1232-1234). Nu este astfel lipsit de importanță faptul că prelatul *Cumaniei*, Theodoric, era adresat – încă de la numirea sa în primăvara anului 1228 – drept episcop *al cumanilor*, fără conotație teritorială (i.e. statală regală), de către curia pontificală (*Hurmuzaki*, I-1, no. 82, p. 107; *DIR*, C, XIII-1, no.238, pp. 284-285). Reamintim ca urmare că la nici jumătate de an de la întronizarea sa în primăvara anului 1227, Gregorie al IX-lea, care susținea în continuare că Țara Bârsei

Tot pe la 1279 a (re?)apărut comitatul *Borkoth*⁹⁹¹ („nereactivarea” celor două structuri, în special a episcopiei, în condițiile afirmării de către Urban al V-lea a *națiunii Vlahiei* sub *ducele Lațcu al părților moldave* prin noua Episcopie de Siret denotă că – sigur la un moment dat – Episcopia *de Multo*⁹⁹² fusese

aparținea *patrimoniului Sfântului Petru*, autorizase Arhiepiscopia de Esztergom să creeze *episcopi* (nu unul singur) pentru *cumanii* (în primul rând, dar nu exclusiv) din *Cumania și Brodnic* (*Hurmuzaki*, I-1, no. 77, p. 102). După ce a acceptat ideea unui sigur episcop pentru cumani, un prelat numit dintre dominicani, ordin căruia îi aparținea și arhiepiscopul de Esztergom, Robert de Liège, după cum sublinia însuși papa în informarea trimisă acestuia privind numirea lui Theodoric, Gregorie al IX-lea a fost nevoit să-i scrie – la începutul toamnei anului următor (1229) – lui Theodoric că ținea direct de Sfântul Scaun și nu de altcineva, adică de Esztergom, de Buda și Ungaria (*Hurmuzaki*, I-1, no. 87, p. 112). Asumarea cu nici un an înainte de criza – *valahă* eminentamente – de la 1234 a titlului de rege al Cumaniei de către regele Ungariei era – de fapt – o uzurpare a drepturilor Romei.

⁹⁹¹ Datorită documentului din 1227 citat mai sus (*Hurmuzaki*, I-1, no. 77, p. 102) în care Gregorie al IX-lea stabilea drept țință misionară și Brodnicul, *țara vecină* Cumaniei, legarea Episcopiei *de Multo* de comitatul de *Borkoth* de la 1327 ar fi atrăgătoare în acest cadru. Din păcate, cu puține excepții, problema Brodnicului nu a fost abordată numai științific.

⁹⁹² Localizarea catedralei Episcopiei *de Multo* depinde de raportarea diocezei la cursul râului Moldova/ *Molda* (în jos pe cursul apei ori până la linia dată de râu, fie dinspre nord, fie dinspre sud), de la care aceasta – precum orașul Baia – și-a tras denumirea. Perspectiva pe cursul apei ar favoriza Baia (Eugenia Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII*, I-II, Iași, 1980-1984). Perspectiva tip aliniament ar susține, în condițiile existenței puterii haliciene și a emergenței la nord de râul Moldova a Episcopiei de Siret, așezarea catedralei la Bacău, alt centru puternic legat – mai ales pe baza informațiilor din anii 1600 – de ritul *latin* prin episcopia de acolo (Șt.S. Gorovei, „La începuturile orașului Bacău”, *Carpica* (Bacău), XVIII-XIX (1986-1987), pp. 265-283). Tradiția – general acceptată indiferent de rit – a statutului Băii de primă capitală a Moldovei și absența unei prezențe, fie documentare, fie arheologice, a unei puteri voievodale la Baia la nivelul veacului al XIV-lea (problemă cvasisimilară cu cea Câmpulungului în sud, până spre anul 1350 în mod cert) pledează pentru identificarea reședinței episcopului *de Multo* la Baia în aceste condiții (Rădvan, *Orașele din Țările Române*, pp. 476-485), sub rezerva evidentă a potențialelor cercetări privind zonele Bacăului și Neamțului. Rezervele sunt cu atât mai întemeiate cu cât datarea înființării Episcopiei *de Multo* înainte de 1241 este obligatorie, iar, cu excepția fortificației de la Bâta Doamnei (de lângă Piatra Neamț), în regiune nu se cunoaște o altă structură defensivă de sorginte vestică (Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 89), capabilă să protejeze construcția misionară a Papalității romane.

O mai veche problemă merită reținută în acest context (pe larg la Gorovei, „La începuturile orașului Bacău”, pp. 268-274). Episcopia de Bacău, fondată de Bonifaciu al IX-lea în al treilea său an de pontificat (1391-1392), ar fi fost pomenită de către Eugeniu al IV-lea imediat după unirea de la Florența (1439), acceptată de către Moldova lui Iliaș I (dar nu și de Țara Românească la acea vreme). Acestuia tot Eugeniu al IV-lea îi încredințase la 1436

preluată de „administrația ungară”, impunându-se astfel „ștergerea” vechii Episcopii *de Multo* pentru a permite înălțarea lui *Lațcu* de către papă)⁹⁹³.

În fapt, poziția Papalității în aria de interes a Budei era foarte șubredă – deja – la momentul emergenței Episcopiei *de Multo* în noiembrie 1279⁹⁹⁴. Poziția Romei fusese vulnerabilizată de măsurile anti-cumane (în special, dar și anti-*schismatice*) impuse de legatul Filip de Fermo sinodului de la

Transilvania de rit *grec*, acordată – în mod sigur de la 1391 – de Buda și Bizanț Mitropoliei *Ungrovlahiei* și stavropighiei Drăgoșeștilor de la Peri (ASV, Reg. Vat. 374. 1436-1437, ff. 59^v-60^r (10 martie 1436; în *Acta Eugenii PP IV (1431-1447)* (=Fontes, III, 15), editor Giorgio Fedalto, Roma, 1990, no. 421, pp. 229-230). În replică, sub puterea fratelui vitreg al lui Iliăș, Ștefan (al II-lea), Patriarhia Ecumenică ridicase Mitropolia (*Arhiepiscopia*) de Roman (E. Popescu, „Compléments et rectifications à l’histoire de l’église de Moldavie à la première moitié du XVe siècle”, în Idem, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium Studiorum*, Bucurest, 1994, pp. 455-477). La 1439 pentru reșezarea Episcopiei de Bacău (unirea florentină prevedea separația între rituri) și doar a ei (papa considera Episcopia de Siret, părăsită de la începutul veacului, o cauză pierdută), trebuiau să conlucreze episcopul de Severin, Benedict, Vladislav al III-lea al Poloniei (apoi și al Ungariei) și *palatinul Moldovei*, Iliăș. În acest sens, Eugeniu a emis un set de instrucțiuni pentru prelatul severinean.

Scrisoarea papei Eugeniu al IV-lea către Benedict, episcop de Severin, a fost publicată de către József Kemény în 1846, falsificator „ocazional” (Martyn Rady, „The Forgeries of Baron József Kemény”, *Slavonic and East European Review*, LXXI (1993), 1, pp. 102-125) după o copie din 1520 (și în *Hurmuzaki*, I-2, no. 560, pp. 660-661). Ea nu fost inclusă în ediția lui Fedalto din 1990 (*Acta Eugenii PP. IV*). Scrisoarea nu figura în registrele pontificatului lui Eugeniu al IV-lea, după cum observase deja Pascu în anii 1940, pe urmele vaticane – incomplete, dar mai vechi – ale lui Ion C. Filitti („Contribuțiuni documentare”, pp. 206-208). Același lucru era valabil și pentru bula originală a lui Bonifaciu al IX-lea (1391-1392) pentru înființarea Episcopiei de Bacău (ea lipsește dintre sursele publicate în *Acta Urbani P.P. VI (1378-1389)*, *Bonifacii P.P. IX (1389-1404)*, *Innocentii P.P. VII (1404-1406)* et *Gregorii P.P. XII (1406-1415)* (=Fontes, III, 13-1), editor – tot – A.L. Tăutu, Roma, 1971).

Observăm însă că din ultima ediție citată lipsește și fundamentala scrisoare a lui Bonifaciu al IX-lea către Andrei de Siret, editată parțial deja în anii 1930 (ASV, Registra Lateranensia (Reg. Lat.), 1. 1389-1390, Appendix, f. 2^v; copie fără dată, din primul an de pontificat; *Acta Bonifacii Papae IX* (=Monumenta Poloniae Vaticana, VIII), editor Edmund Długopolski, I. 1389-1391, Kraków, 1939, no. 85, pp. 75-76). Aspectul esențial (amintita scrisoare moldavă a lui Bonifaciu a fost omisă și de către Pascu în pofida ediției ei polone) impune reluarea cercetărilor și în privința bulei de la 1391-1392 pomenită în mod cert în copia din 1520 a scrisorii papei Eugeniu al IV-lea, trimisă de la Florența pe 15 septembrie 1439.

⁹⁹³ Vezi VMHH, II, no. 197-198, pp. 99-101; *Acta Urbani PP. V*, nos. 204-205, pp. 337-341.

⁹⁹⁴ Renumirea – arbitrară (începând cu Nicolae Iorga) – a episcopiei din *de Multo* în *de Milko/ Milco* (perpetuată din păcate și de către Aloisie Tăutu și agreată și de către editorii DRH, D, I) a determinat pierderea adevăratelor semnificații ale deciziilor și coordonateelor pontificale (încă din intervalul 1227-1234) pentru aria de urgență statală a *valahilor*.

Buda în iulie 1279⁹⁹⁵. Cumanii s-au revoltat. Regele Ladislau al IV-lea a trecut de partea lor⁹⁹⁶. Ungaria a intrat într-o criză fără precedent⁹⁹⁷. A început să-și revină – cu adevărat – abia sub Carol-Robert de Anjou, oficial favoritul Sfântului Scaun⁹⁹⁸, în a doua parte a deceniului trei al secolului al XIV-lea.

Atunci însă, Ioan al XXII-lea i-a „creionat” o hartă a puterii – *ungare* și *cumane* – pe care inclusiv *infidelul* – unul notoriu – Salomon de Brașov era *principe* pentru papă (1327)⁹⁹⁹. Iar un alt *principe* era *transalpinul* Basarab, (stră)nepotul lui Mikud, „alternativ” vasalul și rivalul (*emulul*) regelui Carol-Robert¹⁰⁰⁰. „De sub” Basarab venea zgomotul *valahilor* „remarcați” de Gregorie al IX-lea în *Cumania*, în scrisoarea către viitorul Béla al IV-lea din 1234, vuiet trecut – la scurt timp – în versurile *Cântecului Nibelungilor* (spre 1250), sub chipul – altminteri celebru – al *ducelui Ramunc al țării valahilor*¹⁰⁰¹.

La vremea lui Otto de Bavaria († 1312), a lui Ladislau Kán († 1314-1315) și a comitelui *saxon* Laurențiu de Câmpulung († post 1310) și a nașterii răposatului cu sânge *germanic* pe linie maternă din Mormântul 10 de la Argeș, acel *Wazzer Weida* căutat în anii 1350 de cavalerul erant Frederic von Kreuzpeck¹⁰⁰², exista deja un interes german pentru *valahi*¹⁰⁰³. După Matthias von

⁹⁹⁵ Pe larg: Turcuș, *Sinodul de la Buda*, passim. În istoriografia română, accentul a căzut pe interzicerea zidirii de biserici de piatră de către *schismatici* cu ocazia aceluși sinod. Ea nu a fost – evident – respectată. Ortodoxia *valahă* a fost sprijinită chiar de Ludovic I. Cel mai cunoscut caz este cel al arhiepiscopului Ghelasie din biserica de zid de la Râmeț (1377).

⁹⁹⁶ Vezi Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 134-135; Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 13-14, 25.

⁹⁹⁷ Cf. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 135. Și din această cauză, înclinăm spre datarea apariției comitatului de Borkoth spre 1279 (ante 1276-1277 chiar), și nu după anul 1285.

⁹⁹⁸ În acest – vechi – subiect, a se vedea în special Andreas Kiesewetter, „L'intervento di Niccolo IV, Celestino V e Bonifacio VIII nella lotta per il trono ungherese (1290-1303)”, în *Bonifacio VIII. Ideologia e azione politica*, editor Ilaria Bonincontro, Roma, 2004, pp. 139-198.

⁹⁹⁹ Aspect surprins, dar nedezvoltat din păcate, de către Sălăgean, *Ladislau Kán*, p. 178.

¹⁰⁰⁰ Pentru „circulara” pontificală din februarie 1327, vezi VMHH, I, nos. 788-790, pp. 512-513; *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92, pp. 182-183 (tradusă în DRH, D, I, no. 17, pp. 39-40).

¹⁰⁰¹ A. Armbruster, „Nochmals Herzoge Râmunc uzer Vlâchen lant”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XII (1973), 1, pp. 83-100. Cunoscutul personaj a apărut în așa-numitele variante primare A (post 1275-ante 1300), B (c. 1250) și C (post 1225-ante 1250) ale *cântecului* (*Das Nibelungenlied. Paralleldruck der Handschriften A, B und C nebst Lesarten der übrigen Handschriften*, ediție Michael S. Batts, Tübingen, 1971). *Ramunc* era unul din invitații de marcă la sângeroasa nuntă „a popoarelor” dintre Attila al hunilor și Krimhilda de Burgundia.

¹⁰⁰² Reamintim (din A.I.1.): moartea lui Laurențiu și nașterea lui AL WA din Mormântul 10 pot fi datate cel devreme în anii 1310 și cel – mai – târziu spre sfârșitul aceluși deceniu.

¹⁰⁰³ Cu accent pe așezarea *valahului* în Făgăraș (care a atras atenția asupra fortificației de la Breaza): A. Armbruster, „Românii în cronica lui Ottokar de Stiria: o nouă interpretare”,

Neuenburg, soția „temnicierului” l-ar fi eliberat pe Otto, întrucât îi era *rudă de sânge*, pe când bărbatul ei, care-l primise pe Otto de la *magnații* unguri, era plecat¹⁰⁰⁴. Pentru o asemenea trădare, nevasta *crudului valah* ar fi plătit cu viața¹⁰⁰⁵. Așa se spunea, la Câmpulung și la Argeș¹⁰⁰⁶, că pățise soția lui *Negru Vodă, Marghita ori Ana*, pentru ce făcuse cât timp soțul ei lupta cu tătarii: zidise o biserică *catolică (Cloașterul/ Sân Nicoară)*. Sigur este că nicio sursă nu atestă intervenția lui Kán pentru eliberarea – *valahă* – a lui Otto¹⁰⁰⁷.

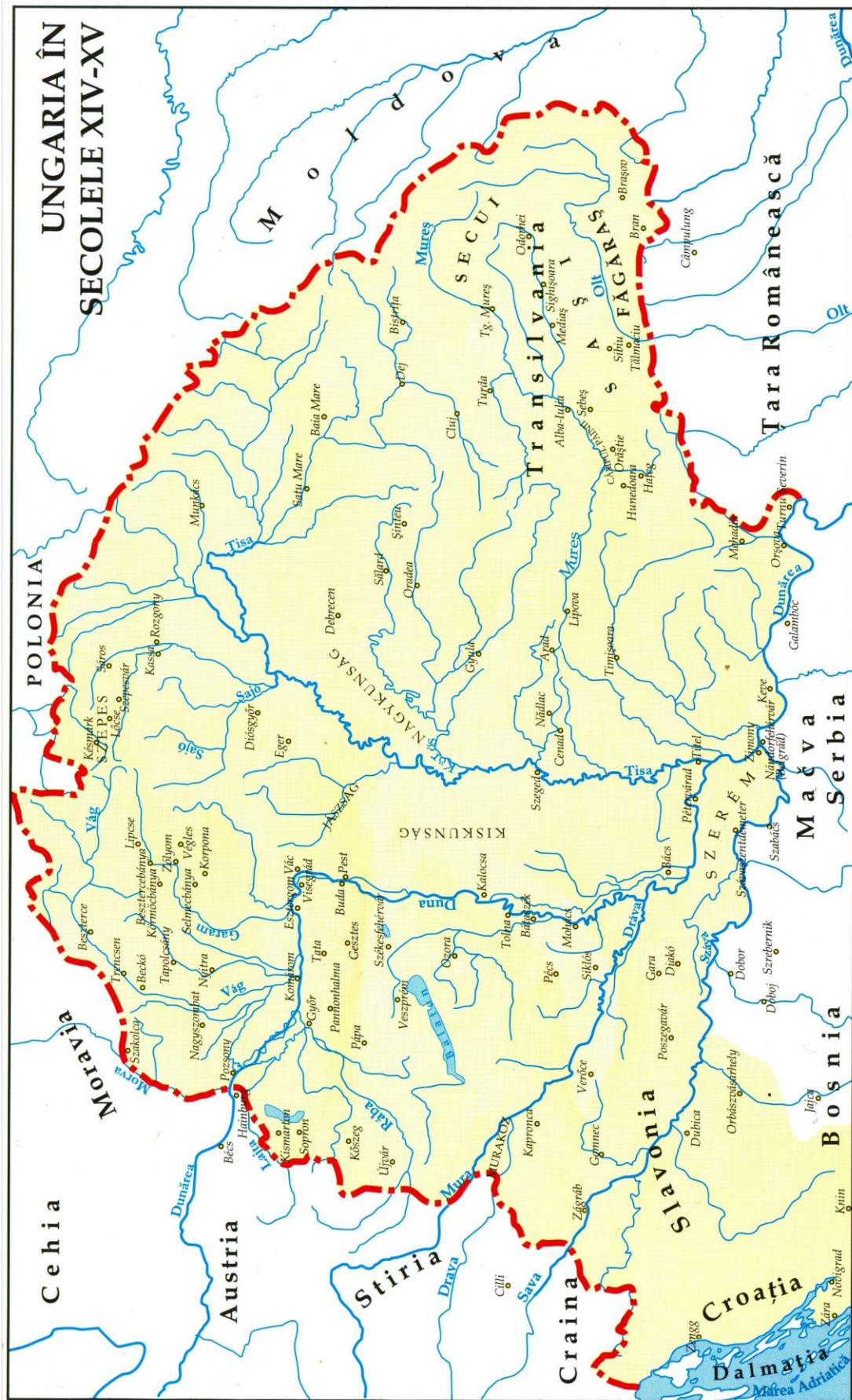
Studii. Revista de istorie, XXV (1972), 3, pp. 463-483. În comparație, amintim statistica lui Giuseppe Stabile (*Valacchi e Valacchie nella letteratura francese medievale*, Roma, 2011, p. 88). După căderea Imperiului Latin de Constantinopol, principala sursă *francă* de informații și de interes din Răsărit (1261) și „*bulgarizarea*” Asăneștilor (post 1235), referințele din literatura franceză scad între anii 1200 și anii 1300, de la 89 la 17, pentru *v(a)lahi*, și de la 74 la 55, pentru *V(a)lahia*. Statistica evidențiază importanța mențiunii *țării lui Alexandru de Belgrad în Valahia* de către de Thomas (1354-1355), „*via*” de Mézières (spre 1389). De asemenea, comparate, cele două scăderi arată (și) că *V(a)lahia* conta mai mult decât *v(a)lahii*.

¹⁰⁰⁴ [...] *Mortuo autem ut prescribitur, Andrea rege Ungarie [1301] et Ottone duce inferioris Bawarie recepto in regem [1306] et postea per magnates regni capto et commissio custodie comitis Ultrasilvestris [Transsilvestris în altă variantă] [1307] et per uxorem eiusdem comitis absentis, consanguineam ipsius Ottone, liberato [1308] et ad Prussiam, deinde Bawariam remisso, mortuoque illis diebus [Otto de Wittelsbach a murit pe 9 septembrie 1312]. [...] (Die Chronik des Matthias von Neuenburg (=Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Rerum Germanicarum, NS, IV), editor Adolf Hofmeister, Berlin, 1924-1940, pp. 59, 338). Informatul autor (c. 1295-c. 1365) a fost „avocatul și consilierul juridic” al episcopilor de Basel și Strasbourg.*

¹⁰⁰⁵ În istoriografia maghiară (*A magyar nemzet története [Istoria poporului maghiar]*, editor-general Sándor Szilágyi, III. Antál Pór, Gyula Schönherr, *Az Anjouk kora az Anjou ház és örökösei (1301-1439)* [Epoca angevină și a urmașilor Casei de Anjou (1301-1439)], Budapest, 1895, p. 45; fără indicarea sursei; Pataki, *Anjou királyaink*, p. 18, nota 54, și cu citarea cronicii lui Ottokar), „soția trădătoare” a fost socotită nevasta lui Ladislau Kán (a cărei origine a rămas necunoscută până astăzi). Pasajul citat este limpede. Indiferent de forma sub care s-a transmis aria de putere a soțului ei, comitele, *comite* fiind în mod interesant socotit și *Negru Vodă* la Câmpulung în vremea lui Paul Zaim (*Jurnal de călătorie*, p. 331), el fusese cel care-l primise pe Otto din partea *ungară*, nu cel care-l „dăduse mai departe” pe Otto.

¹⁰⁰⁶ Tradițiile (consemnate cu precădere în anii 1880) la Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția națională”, pp. 290, 311 (notăm astfel disjungerea acestora la 1923). De la Argeș, *Ana* ar fi căutat refugiu la rudele ei de la Câmpulung. S-a înecat în apa, numită – astfel – *Râul Doamnei*. De la Câmpulung, *Marghita* fugise spre Argeș, înecându-se tot în *Râul Doamnei*.

¹⁰⁰⁷ De pildă (pe lângă notele lui Seemüller din *Österreichische Rheinchronik*, pp. 1150-1154): BStB, CLM 903, f. 105^r; *Contiuatio Zwetlensis. III. a. 1241-1339*, ediție Wilhelm Wattenbach, în *Chronica et annales aevi Salici* (=Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, IX), editor Georg Heinrich Pertz, Hannover, 1851, pp. 654-669, la p. 662; *Annales Osterhovenses a. 43-1433*, ediție W. Wattenbach, în *Annales aevi Suevici* (=Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, XVII), editor G.H. Pertz, Hannover 1861, pp. 537-558, în acest caz pp. 554-555.

42. Ungaria după 1300

După aceleași surse, întronarea sa trezise bucurie între sași¹⁰⁰⁸. O înruderire de rang cu Otto este însă greu de acceptat, atât pentru voievodul transilvan (cum a crezut istoriografia maghiară a *Mileniului*, 896-1896), cât și pentru cel *valah* la acea vreme (tot în anii 1890, „și” soția din *Vlahia* a lui Milutin a fost identificată de Xenopol și Onciul cu o fată de la nordul Dunării, idee respinsă – cu temei – și de Iorga)¹⁰⁰⁹. Legătura de la 1307 dintre Otto și soția voievodului (*comitelui*) – *valah* datorită calității sale de temnicier al lui Otto – era la nivelul originii lor *germanice*, *germanică* fiind și mama răposatului din Mormântul 10, trecut de 40 de ani la vremea morții sale prin anii 1350¹⁰¹⁰.

Primul act cunoscut¹⁰¹¹ emis de către Otto în calitate de rege al Ungariei a fost confirmarea privilegiilor primite de la Ștefan al V-lea și Andrei al III-lea de mănăstirea cisterciană de la Cârța (aprilie 1306)¹⁰¹². A evitat astfel să se refere direct la conflictele cu *valahii* și pecenegii care marcase instalarea cistercienilor la Cârța sub Andrei al II-lea¹⁰¹³. Poate și astfel, vremea captivității *valahe* – carpatine – a lui Otto și a alianței matrimoniale franco-sârbo-transilvane (1307-1308)¹⁰¹⁴ a avut două efecte dunărene diametral opuse în înscrisuri: după anturajul lui Carol de Valois, Dunărea curgea *prin Bulgaria*¹⁰¹⁵; pentru fideli Casei de Wittelsbach, fluviul trecea *inter Getes*¹⁰¹⁶, *geți*

¹⁰⁰⁸ *Österreichische Rheinchronik*, pp. 1139-1140, 1144-1445, 1148-1149 (era și propagandă).

¹⁰⁰⁹ Pentru sursa confuziei: *Gregoras*, I, p. 202 (tradus în FHDR, III, no. 7, p. 507; vezi aici și *Orbini*, p. 255). În istoriografia română citată, vezi Xenopol, *Istoria românilor*, III, pp. 62-64; Onciul, *Originile Principatelor*, pp. 173-174 (nota 80); Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 152.

¹⁰¹⁰ Pentru vârsta și fizicul defunctului și mutația H3v2-16093-73-263 înregistrată pe linie maternă în ADN-ul răposatului de la Argeș, a se vedea datele expuse în A.I.1 și în A.II.1.

¹⁰¹¹ Dintr-un total de 9 acte cunoscute la ora actuală și emise între aprilie 1306 și martie 1307 (a se vedea aici AO, II. 1306-1310, editor Gy. Kristó, Budapest, 1992, sub voce *Otto*).

¹⁰¹² Direcția Județeană a Arhivelor Naționale-Sibiu, Sibiu, *Urkundensammlung*, I, no. 2 (10 aprilie 1306; copie: MOL, DF 244567; act editat în *Urkundenbuch*, I, no. 303, pp. 231-232).

¹⁰¹³ Problema data de la Emeric. Pe larg: Dan Nicolae Busuioc-von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța*, I, Cluj-Napoca, 2000, pp. 53-170.

¹⁰¹⁴ Sub rezerva redatării proiectului franco-sârb sub 1310-1311 (Uzelac-Radovanović, „Crkvena i svetovna politika kralja Milutina”, p. 608). Această ipoteză (plauzibilă în plan sârb) se potrivește însă cu greu compromisului dintre Carol și Ladislau Kán și cedării coroanei de către voievod și vizitei regelui în Transilvania în toamna aceluși an 1310.

¹⁰¹⁵ *Anonymi descriptio Europae Orientalis*, p. 49 (ediție Górká)/ 138 (ediție Popa-Lisseanu).

¹⁰¹⁶ Tot în manuscrisul citat de la München: BStB, CLM 903, f. 181^r (ff. 180^v-182^r: descrierea Europei, a Africii de Nord și a Asiei). Din acesta, scris după 1415, când se încheia cronică anonimă, *de la anul 1310* (ff. 21^r-22^r), mai amintim: 1. Într-un repertoriu din 1336 al diocezelor de rit *latin*, nu exista vreo episcopie pentru cumani (nici drept a *Milkoviei*), dar nici pentru *valahi* (ff. 196^r-220^r). 2. La 1423, la adunarea fidelilor lui Sigismund a participat

fiind numele folosit de Ioan Cantacuzino pentru *valahi* (sub 1331-1332) când nu se referea la ei drept supuși ai Budei, drept *ungrovlahi* (aici sub 1323)¹⁰¹⁷.

După toate aparențele, *valahul* lui Otto jucase la două capete. A continuat să întindă influența *valahă* de la Dunărea Bulgariei și până la Halici, unde Otto a fost lăsat să ajungă. Indiferent de amploarea crizei ungare, aceasta ar fi fost imposibilă în absența unui sprijin real din partea Hoardei de Aur¹⁰¹⁸.

Între ieșindurile carpatine ale regalității arpadiene, cumanii lui Ladislau al IV-lea (sau cei ai familiei lui Șişman) ori divizații *ruși* (ruteni), bulgari și sârbi, era – în definitiv – firesc ca Sarayul, în special după victoria hanului Tokta asupra lui Nogay (1299), să promoveze „structuri tampon” dependente de bunăvoința „autorității centrale” a disputatei hoarde¹⁰¹⁹. La fel de limpede este însă că Hoarda de Aur nu avea vreun interes să susțină o entitate politică *valahă* unitară de mari dimensiuni, fie și cu rang de tampon¹⁰²⁰.

În contextul emergenței regionale cvasisimultane a *valahilor* – în serviciul, presărat cu *felonii* și negocieri, al Budei¹⁰²¹ – din viitoarea Țară Românească și viitoarea Moldovă (anii 1270-anii 1320)¹⁰²², elementul tătar permite

Merz Weida († 1418), probabil Dan al II-lea (f. 235^r). 3. Manuscrisul se întemeia pe copii de însemnări, realizate începând cu 1305-1310 (citata cronică a ducilor Bavariei și amintita cronică anonimă). Aceasta pledează pentru strângerea vechilor date și completarea lor cu altele recente (1415-1423) în contextul impunerii lui Sigismund drept *împărat al romanilor*. Astfel, ținând cont și de cursul Dunării printre *geți*, subliniem susținerea de care a beneficiat fiul lui Strațimir și al Anei, Constantin († 1422), din partea lui Sigismund (pentru context: E. Mályusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn (1387-1437)*, Budapest, 1990, pp. 102-114).

¹⁰¹⁷ *Cantacuzino*, I, pp. 175, 466 (traduse în FHDR, III, *Cantacuzino*, nos. 1-2, pp. 483, 485).

¹⁰¹⁸ Vezi sursele strânse și judicioasele observații formulate de V. Spinei, *The Romanians and the Turkic People North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, VI)*, Leiden-Boston-Köln, 2009, pp. 307-360; Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade*, pp. 260-266; 275-278.

¹⁰¹⁹ Vezi informațiile discutate de către Vásáry, *Cumans and Tartars*, pp. 97-98, 137-142.

¹⁰²⁰ Ceea ce – fără alte comentarii – ne împiedică să susținem linia Cazacu-Mureșan (*Ioan Basarab*, pp. 17-19) a creării – simultane chiar – de către Saray a Moscovei și Argeșului.

¹⁰²¹ Vezi bine cunoscutele coordonate din nota următoare. Sub raport statal românesc (i.e. *valah*), situația amintită reprezintă o realitate medievală a cărei acceptare nu este ușoară.

¹⁰²² 1. În cazul viitoarei Moldove, este vorba de sprijinul dat lui Ladislau al IV-lea și Rudolf de Habsburg de către *valahi* împotriva rutenilor, aliații lui Ottokar al II-lea al Boemiei, la 1276-1277 (*Tuscus*, p. 525), și de susținerea *valahă* de care a beneficiat socrul – de la 1320 – al lui Carol Robert, Vladislav I al Poloniei, împotriva Brandenburgului în 1325 (Jan Długosz, *Annales seu cronici incliti Regni Poloniae (=Jan Dlugosii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia, XIII-XIV)*, ediție Alexander Przedziecki, II, Kraków, 1883 (*Długosz*), p. 115). 2. În cazul viitoarei Țări Românești, ne referim la rebeliunea alutană și car-

alte observații: 1. Centrul voievodal de la Rădăuți, a cărui curte și capelă existau în anii 1320¹⁰²³, se găsea pe drumul spre Halici, indiferent de locația captivității lui Otto¹⁰²⁴; 2. Pozițiile de forță de la est de Carpați ale secuilor Budei (la 1327) și alanilor Sarayului, *iașii cei negri* (după migrațiile lor de la 1301-1304), se așezau între Argeș și Rădăuți¹⁰²⁵. 3. „Împrăștierea” *valahilor* în slujba coroanei ungare s-a întors împotriva ei (sigur între anii 1343/1345 și 1364/1365), atât Basarabii, cât și Bogdăneștii fiind la origini *oamenii Budei*¹⁰²⁶.

„Principiile” fragmentării și coagulării *tătare* și *ungare* a *valahilor* încep să se contureze. Prin *Diploma cavalerilor ioaniți* (1247), partea nordică (Țara Hațegului) a *Terrei Lytua* a lui Litovoi, inclusă în *Țara Severinului* (pertinența olteană a Banatului de Severin), încredințată de Buda cavalerilor Ordinului Sfântului Ioan, a rămas doar sub autoritatea lui Béla al IV-lea. Jumătatea sudică a stăpânirii lui Litovoi din jurul Gorjului a intrat sub autoritatea – efemeră – comună a regelui și a cavalerilor, cu „regim special” (în cuvintele regelui: *așa cum o stăpâniseră valahii și până acum*)¹⁰²⁷. În paralel, acordându-le

patină a lui Litovoi <al II-lea> și alianța matrimonială dintre Basarabi și Mikud Dobokai, ban de Severin, ambele acte încheindu-se până în primăvara anului 1279 (DRH, D, I, nos. 13-14, pp. 30-35; no. 60, pp. 103-105), și – cel târziu – la acordul dintre Carol-Robert și Basarab, înregistrat documentar cu certitudine în vara lui 1324 (DRH, D, I, no. 15, pp. 36-37).

¹⁰²³ Bătrîna-Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 60, 276, 282 (contribuția arhitectului Gheorghe Sion). Nu este – poate – lipsit de importanță că prima biserică de la Rădăuți (5 x 5 m naosul; 2,40x 3,20 m altarul pătrat) apare drept o copie la scară (1:2) a primei biserici – tot de lemn – a sașilor de la Baia (10 x 10 m naosul; 5 x 5 m altarul – tot de formă pătrată).

¹⁰²⁴ Reamintim că viitorul ieșean, Ilie Minea, din zona Brașovului, fost student și doctorand la Budapesta, a fost primul care a susținut așezarea voievodului de la 1307-1308 în aria viitoarei Moldove (*Informațiile românești ale cronicii lui Jan Długosz*, Iași, 1926, p. 12), concomitent cu redatarea – tot de către el – a mențiunii morții *voievodului transalpin* Alexandru din 1314 (la descoperitorul notiței Balázs Orbán, *A Székelyföld leírása* [Descrierea Secuimii], <II.> *Csíkszék* [Scaunul Ciuc], Pest, 1868, p. 87) în 1364 („Când a murit Alexandru Voievod?”, scurta notă a apărut în *Revista Arhivelor*, I (1924-1926), pp. 290-291).

¹⁰²⁵ Ciocîltan, „Les Alains”, pp. 47-76; Zahariuc, „Despre începuturile orașului Iași”, pp. IX-XIV; Pilat, „*Forum Philistenorum*”, pp. XV-XVIII. O considerație similară (schițată deja de Năsturel și Cazacu) este valabilă probabil și pentru o parte a viitoarei Suceava (Ițcani).

¹⁰²⁶ De unde (fără a reintra în problema istoriografică româno-maghiară a originii oltene a familiei Bogdăneștilor) – în mod limpede – și *felonia* voievodului Bogdan, atestată la 1343, după moartea regelui Carol-Robert (vezi Ioan Mihályi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, ediție anastatică Vasile Iuga de Săliște, Cluj-Napoca, 2000, no. 7, p. 17).

¹⁰²⁷ DRH, D, I, no. 10, pp. 22, 25; Pop, „Disputa pentru Țara Hațegului”, pp. 103-105. Ca în cazul conflictului dintre Litovoi <al II-lea> și Buda din anii 1270, limitările teritoriale și legale au fost realizate prin intermediul colectării taxelor datorate coroanei și cavalerilor

drept de recurs la coroană, Béla i-a fidelizat *pe mai-marii țării (maiores terrae)*, atât în raport cu cavalerii, cât și cu conducătorii aleși ai viitorilor boieri¹⁰²⁸. Peste trei decenii, procesele începute de Béla în colțul sud-vestic, mărginit de munți, Dunăre și Olt, al Regatului Ungariei din punct de vedere juridic (Regatul *Cumaniei* începea pe malul vestic al Oltului) au fost desăvârșite¹⁰²⁹.

În 1275, ban de Severin a (re)devenit Mikud de Dăbâca¹⁰³⁰. La 1276, partea nordică a *Terrei Lytua* a fost – pentru prima dată – organizată în două comitate distincte, Hațeg și Hunedoara. Cel dintâi era unit cu Comitatul Sibiu, prin persoana dregătorului Petru Aba. El călca pe urmele lui Joachim, fost ban de Severin, reprezentantul clanului rival Gutkeled. Acesta ținuse Hațegul și Mehadia (1265-1274)¹⁰³¹. În iarna lui 1276-1277, sașii s-au revoltat, oficial contra Episcopiei Transilvaniei. Conflictul latent, oficial datorită neplății taxelor, dintre Buda și Litovoi <al II-lea> a degenerat¹⁰³². La acea vreme, *valahii* din viitoarea *Moldovă* sprijineau armat Buda contra Haliciului¹⁰³³.

Rebelii, sași și *valahi*, au fost atacați simultan și învinși de trupele regale comandate de membrii și familiarii clanului Aba până la sfârșitul lui martie 1279¹⁰³⁴. Litovoi <al II-lea>, nume venit din slavă și însemnând *rău, crud*, și-a pierdut viața. Fratele său, *Bărbat* (nume răspândit în Hațeg), i-a putut înșă succeda, cel puțin în parte din posesiuni, în schimbul unei despăgubiri substanțiale¹⁰³⁵. Anterior, după plecarea ioaniților, Litovoi se înțelese cu Béla († 1270), intrând (1263-1264) de partea acestuia în conflictul regelui cu fiul și urmașul său, Ștefan al V-lea († 1272), tatăl lui Ladislau al IV-lea *Cuma-*

de acele teritorii (astfel, taxele Țării Hațegului reveneau numai regelui Béla de la 1247). De aici – în acest context – și încercarea de *răscumpărare* a lui Basarab, din toamna lui 1330.

¹⁰²⁸ DRH, D, I, no. 10, pp. 22, 26; Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, pp. 28-29. Practic el extindea asupra acestor vârfuri, prevederile *ungare* (propriu-zise) ale Bulei de Aur a tatălui său, Andrei al II-lea (1222), reconfirmate – în pofida insistențelor elitelor seculare și spirituale – abia de către Ludovic I în 1351 (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 120-122).

¹⁰²⁹ *Cumania*: DRH, D, I, no. 10, pp. 23, 26. Cadrul: Achim, *Politica sud-estică*, pp. 209-211.

¹⁰³⁰ Engel, *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*; Popa, *Țara Hațegului*, pp. 250-254.

¹⁰³¹ Popa, *Țara Hațegului*, p. 255; Sălăgean, *Afirmarea regimului congregațional*, pp. 194-195; Idem, „Note asupra relațiilor”, pp. 119-120. Nu este poate lipsit de interes, în contextul originii stemei Țării Românești, să reamintim că – de la o dată greu de stabilit – emblema heraldică a familiei Aba era vulturul (a se vedea și Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 113).

¹⁰³² Vezi aici în special Sălăgean, *Afirmarea regimului congregațional*, pp. 194-195, 398-399.

¹⁰³³ *Tuscus*, p. 525. Vezi astfel din nou și Sacerdoțeanu, „În jurul unei lupte”, pp. 276-278.

¹⁰³⁴ Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, p. 29; Sălăgean, „Note asupra relațiilor”, p. 118.

¹⁰³⁵ Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972², p. 178; Popa, *Țara Hațegului*, p. 251; Pop, „Disputa pentru Țara Hațegului”, p. 110; Sălăgean, „Note asupra relațiilor”, p. 119.

nul¹⁰³⁶. Concomitent (cel târziu în anii 1270), *Basarabii* (alt nume răspândit în Hațeg), se înrudiseră cu banul de Severin, Mikud de Dăbâca, fidel lui Ștefan¹⁰³⁷. După 1285-1288, de ei avea să se mai audă, nu și de *Litovoi*¹⁰³⁸. Totuși, urmașii lui *Thocomerius*, tatăl lui Basarab, nu au – mai – pus picior voievodal în Hațeg, precum au făcut-o cu acordul Budei în vecini, în Amlaș¹⁰³⁹.

Unitatea politică dată de turnurile de colț (din colțul sud-vestic și din cel sud-estic), refolosite în anii 1200, ale vechilor incinte romane de la Ulpia Sarmisegetusa Traiana (*Britonia*), în nord (restăpânită sigur de cnezi *valahi* la 1315)¹⁰⁴⁰, Drobeta (Turnu-Severin), în vest (la est de cetatea băniei)¹⁰⁴¹, și

¹⁰³⁶ Observație obligatorie datorită conflictului dintre Litovoi și clanul Gutkeled (din care s-a ridicat familia Báthory). Acesta l-a susținut constant pe Ștefan al V-lea împotriva lui Béla al IV-lea (Sălăgean, „Note asupra relațiilor”, p. 118) și a zidit Mehadia și Hațegul.

¹⁰³⁷ O altă datare obligatorie (de unde și disputele istoriografice amintite mai jos). O datare ante 1275 trebuie admisă (cu titlu de ipoteză justificată) pe baza vechii presupuneri a lui Nistor („Țara Severinului”, p. 209) privind prezența lui Mikud la Severin la 1260.

¹⁰³⁸ Sunt anii actelor regale privind expediția împotriva lui Litovoi (vezi aici analizele din Onciul, *Originile Principatelor Române*, pp. 50-51, 168-169, nota 67, 172-175, notele 79-82).

¹⁰³⁹ În completare, amintim trei dispute istoriografice: 1. direcția atacului ungar care i-a fost fatal lui Litovoi (dinspre Severin sau dinspre Hațeg); 2. teritoriile peste care el se înstăpânise (post 1272) și nu-i plătitese taxe lui Ladislau al IV-lea (la nord, vest ori sud de Carpați, sau la est de Olt). 3. data campaniei împotriva lui Litovoi (înainte, după sau pe când Mikud a fost sigur ban de Severin). În niciuna din dispute, înrudirea Basarabilor cu Mikud nu a fost luată în discuție, deși datarea campaniei regale contra lui Litovoi, concomitent ori puțin după intervenția împotriva sașilor (1277-1279) era cea mai plauzibilă.

¹⁰⁴⁰ Holban, „Deposedări și judecăți”, pp. 148-151; Popa, *Țara Hațegului*, p. 61. Deva a fost luată familiei Kán abia la 1321 de Nicolae și Dionisie Szécsi, banul „de la *Posada*”, frații episcopului Transilvaniei, Andrei. Este posibil ca Basarab să fi avut deja atunci un acord cu Carol. Hațegul nu a fost – aparent – subiect de negociere *transalpină* sub Angevini.

În plus, încă din anii 1960, a fost sistematic împiedicată cercetarea urmelor neromane de la Ulpia. Este singura capitală de provincie imperială romană lipsită aparent de viață medievală, „dar” unde un colț de incintă a fost vizibil transformat în întăritură, precum la Drobeta și Sucidava. Acolo însă, practica a putut fi cercetată arheologic. Ultima încercare de cercetare a urmelor medievale de la Ulpia, coordonată de Radu Ropa și Ion Moțoc-Chicideanu, a avut loc în vara lui 1978. Pe lângă implicațiile contemporane ale aceluși an, notăm că Ion Moțoc-Chicideanu tocmai efectuase sondaje la Mănăstirea Mera (1976), din aria *Milkoviei*, cu al ei – straniu – turn hexagonal (<http://www.instarhparvan.ro/pagini%20secundare/anunturi/concurs%20cs%201/chicideanu/curriculum%20vitae.htm>).

O motivare a blocajului era „naționalistă”. Prima dată, sigur privind dinspre nord spre sud, turnul de colț al incintei romane a fost refolosit la Apulum, unde poziția *ungară* este certă de la Anul O Mie (Daniela Marcu Istrate, „Biserica din secolele X-XI, de influență bizantină, de la Alba Iulia. Restituiri preliminare”, *Apulum*, LI (2014), pp. 93-128).

Sucidava (Celei), în Răsărit, lângă Olt¹⁰⁴², a pierdut în fața donjoanelor hexagonale ale regalității ungare de la Hațeg (în nord)¹⁰⁴³ și Mehadia (în vest)¹⁰⁴⁴, ridicate în jurul anului 1270¹⁰⁴⁵. În dezmembrarea acestei structuri non-regale, *Basarabii*, aliați – și prin banul Mikud – cu Buda, au jucat un rol fundamental. Ofensiva tătară de după 1290, sub Nogay, care avea o soție *ortodoxă* și una *catolică*¹⁰⁴⁶, le-a îngăduit să preia controlul asupra vechii ei întinderi, cu excepția aparentă a Hațegului (*huniad* din iarna anului 1409-1410)¹⁰⁴⁷.

Începuturile *valahe* dinspre linia transilvană a Oltului ale Țării Românești fuseseră făcute însă sub semnul crucii, *valahii* de acolo urmând partida pontificală, nu cea cumană, înainte de compromisul dintre acestea din toamna lui 1289¹⁰⁴⁸. Împotriva intereselor lui *Laslau*, slăvit în cronicile *ortodoxe* extracarpatică începând cu 1500 (sigur), *valahii* fuseseră promovați în numele Romei în vremea cruciadei anti-tătare proclamate în vara lui 1288¹⁰⁴⁹. Destinul *valahilor* trecea sigur „prin” *cumani* și *tătari*, dar împotriva acestora¹⁰⁵⁰. Apoi, „ceva” s-a frânt. Prima ruptură se așază aparent în Transilvania anului 1291.

În realitate, prin raportarea donjoanelor hexagonale de la Hațeg (langă Ulpia) și Mehadia la turnurile de la Severin și Celei, Ulpia arată „uzurparea” – pe direcția nord-sud – a unui model defensiv ungar și extinderea sa la un nivel politic unificat („chiar” *valah*).

¹⁰⁴¹ Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească (secolele XIII-XVI)*, București, 1981¹, pp. 81-92; 2001², pp. 106-116. Reținând totodată că –nici în 1999– în săpături nu au fost descoperite monede arpadiene și că necercetarea Ulpiei s-a răsfrâns asupra Severinului, notăm forma poligonală dată fortificației într-o a doua fază (cel devreme prin anii 1230). Aceasta atrage atenția asupra cetății vecine (la 25 km, spre nord-vest) de la Grădeț, cu turn (tot) circular și incintă poligonală (distrusă aparent la 1241; cf. Al. Madgearu, „Dominația mongolă și desprinderea românilor din Muntenia de sub dominația Regatului Ungariei”, *Revista de Istorie Militară* (București), NS, [XXVII] (2016), 1, pp. 1-15, la pp. 2-3).

¹⁰⁴² Octavian Toropu, Corneliu Tătulea, *Sucidava. Celei*, București, 1987, pp. 202-204, 227.

¹⁰⁴³ A se vedea A.A. Rusu, „Cetatea Hațegului. Monografie istorică și arheologică”, *Sargetia*, XVI-XVII (1982-1983), pp. 333-359, la p. 341; Idem, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (secolele XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 534.

¹⁰⁴⁴ Vezi Rusu, *Castelarea carpatică*, p. 524; Sălăgean, „Note asupra relațiilor”, pp. 119-120.

¹⁰⁴⁵ În completarea subiectului Ulpia, amintim încercarea de deturnare a temei turnurilor de colț de la Drobeta și Sucidava din A.A. Rusu, „Die Burgen von Turnu Severin im 13.-14. Jahrhundert”, *Budapest Régiségei* [Antichități Budapestane], XXXVII (2003), pp. 63-77.

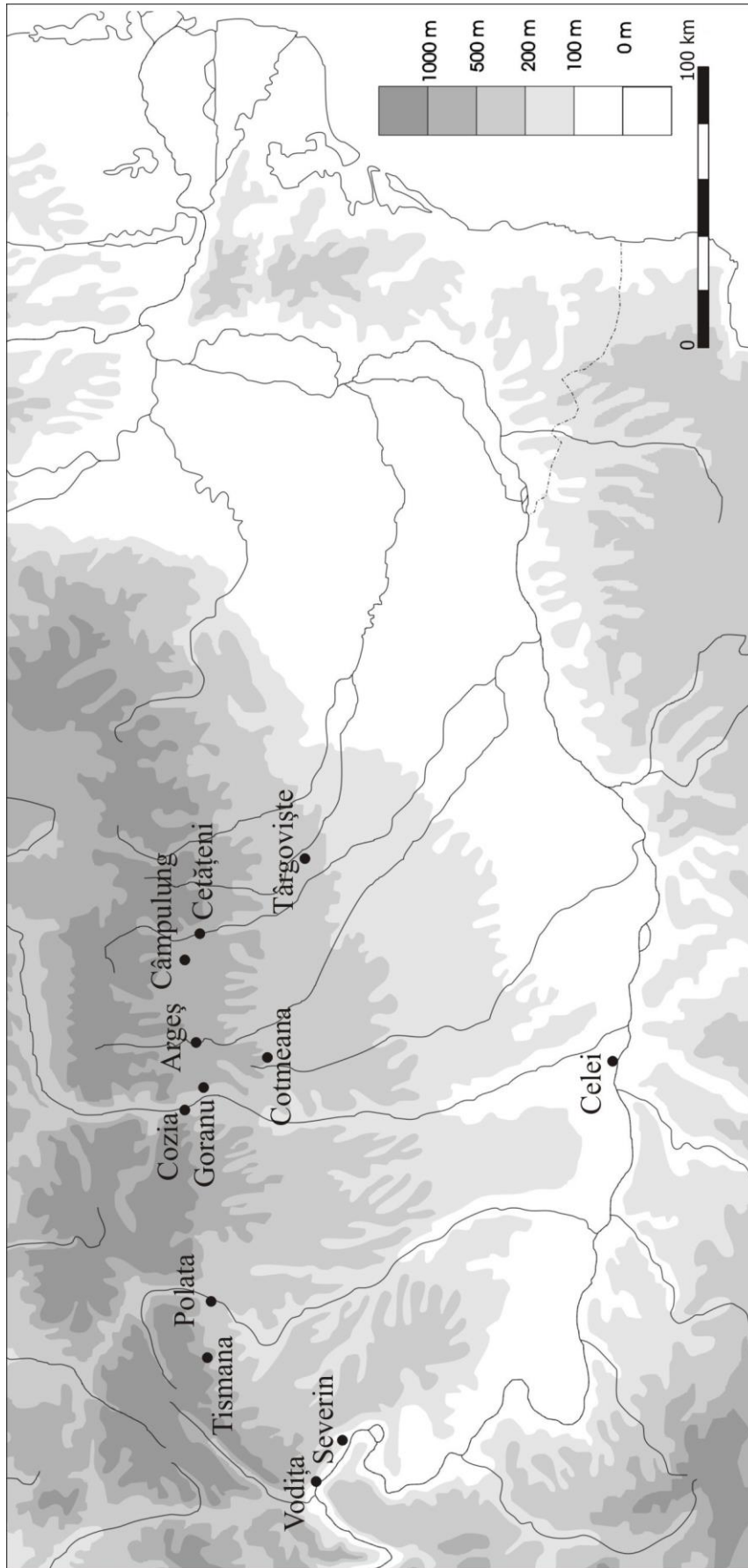
¹⁰⁴⁶ Ele erau Eufrosina, fiica nelegitimă a lui Mihail al VIII-lea (c. 1269-) și amintita Jaylak.

¹⁰⁴⁷ Rămâne problema *Hunyadului* lui Mircea (1399) și a celui primit de Voicu (1409), care a dus la atacul lui Mircea asupra Transilvaniei (DRH, D, I, no. 104, p. 171; no. 113, p. 183).

¹⁰⁴⁸ Vezi des citatele acte de la 1288-1289 în DIR,C, XIII-2, no. 337, p. 297; no. 350, p. 309.

¹⁰⁴⁹ Ne putem întreba dacă o încercare „tip *Negru Vodă*” nu a avut loc și în aria Moldovei.

¹⁰⁵⁰ În cel mai bun caz statal *valah*, *colaborarea orientală* lansată de Iorga a fost una parțială.

43. Puncte-reper pentru geneza Țării Românești

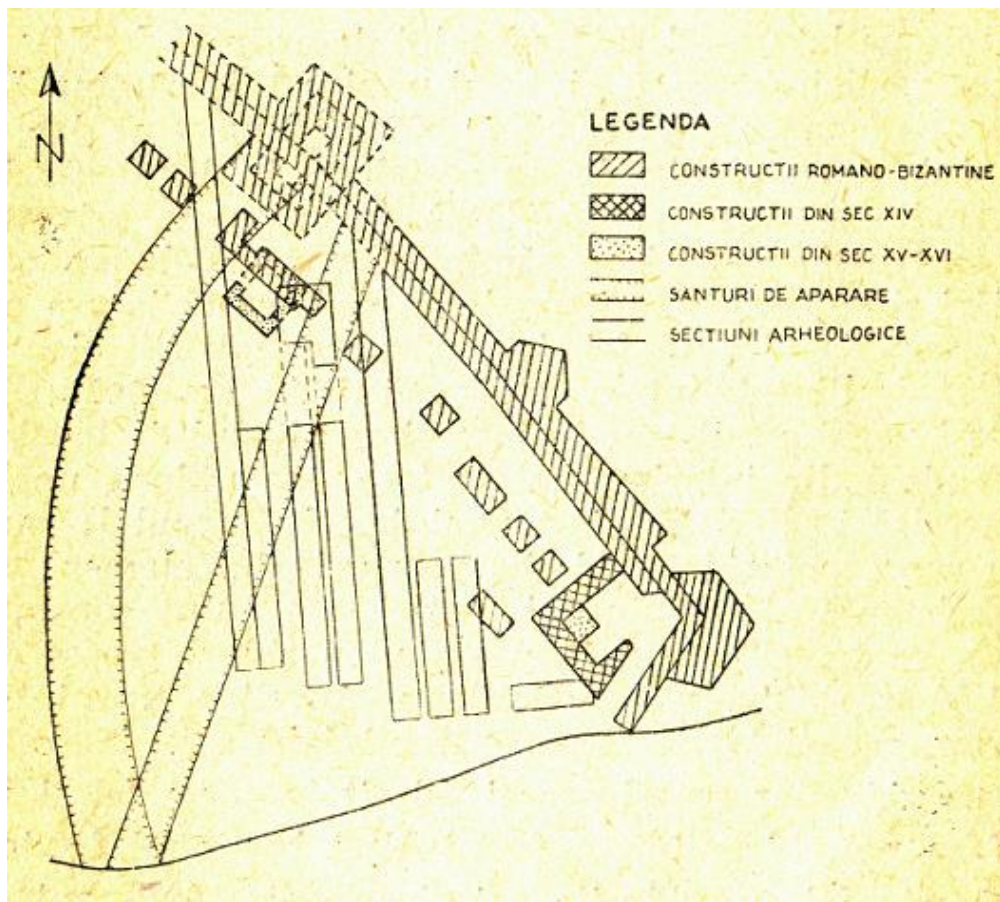
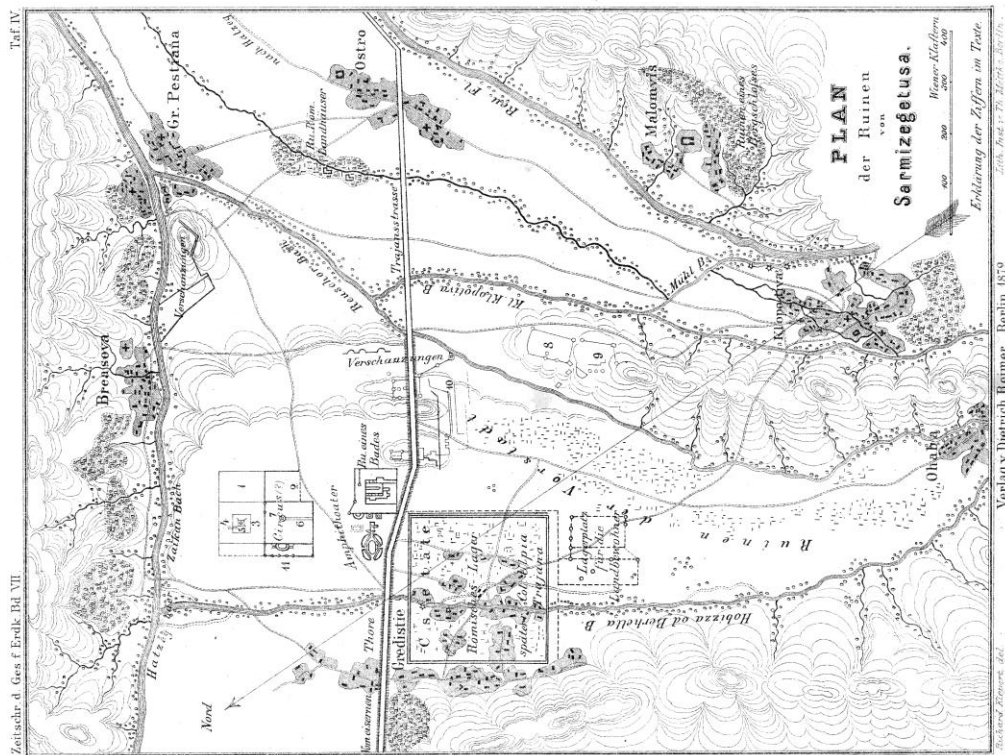
Pentru o mică și schematică imagine a direcțiilor de angrenare politică dintre Carpații Meridionali, harta alăturată înfățișează atât centrele – seculare sau și spirituale – existente înainte de 1300 (Argeș, Câmpulung, Celei, Cetățeni, Severin și poate Polata), cât și cele ridicate în cursul secolului următor (Cotmeana, Cozia, Vodița, Tismana și cel mai probabil Târgoviște), precum și principala descoperire arheologică de mare valoare, databilă în anii 1200-1300 și aparent mai veche decât mormintele din Biserica Argeș I („diadema princiară” descoperită la Goranu, pe malul estic al Oltului, în dreptul Râmnicului Vâlcea). Pentru a înțelege rolul medieval *valah* al fortificațiilor *romane* refolosite și pentru a putea „zări” limitele impuse și auto-impuse unei istoriografii (inclusiv uneia fățiș, forțat sau doar aparent naționaliste precum – în special în receptarea ei din ultimele trei-patru decenii – cea română din preajma anului 1920), amintim un caz de la sfârșitul Evului Mediu. Acesta poate fi socotit de-a dreptul izbitor prin banalitatea exemplului și a sursei.

Pe 16 februarie 1499, un informator anonim îi raporta ducelui Milanului, Ludovico il Moro Sforza ultimele acțiuni ale *turcilor* (care aveau să atace în vară Veneția, republica acuzându-l – nu fără temeii – pe Ludovico că el îl instigase pe sultanul Baiazid al II-lea să pornească războiul). „Sursa” revenise de la *Chielii, altro Licostomo, la Nicopolii*, trecând Dunărea prin țara *vlahilor, numiți rumeni, adică romani*. În original: [...] *Poi visto ogni cosa, me misi a camino et passai lo Danubio sul paese de Vlachi, chiamati Rumeni, id est Romani, et in XI giorni sempre lungho lo Danubio cavalandis qui venendi. Ex Nicopolii, XVI februarii 1499* (Archivio di Stato di Milano, Milano, Archivio Ducale Sforzesco, Potenze Estere, cart. 640. *Levante*, fasc. 1. *Iliria-4. Ragusa. 1454-1499*; materialele din cutie sunt nenumerotate).

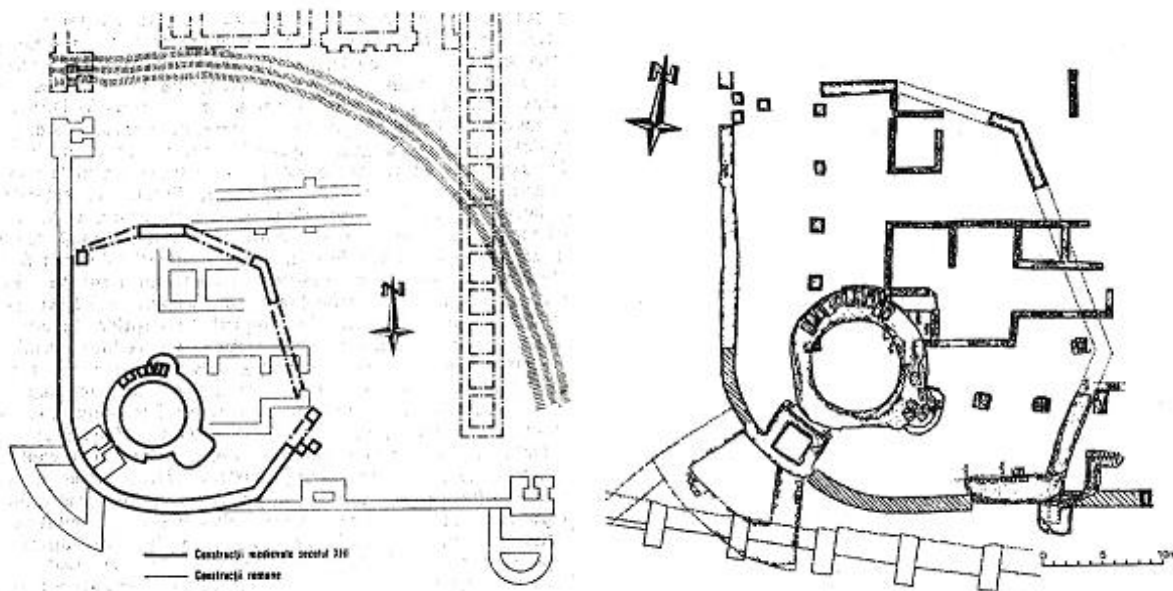
A fost nevoie de peste 120 de ani de când istoricii români au plecat „la” Milano (începând cu Ion Bianu și apoi – eminentamente în scris – cu Nicolae Iorga), pentru ca acest izvor, și altele, să fie descoperit (I.-A. Pop, „Rolul romanității românilor în conștiința medievală”, în *Clio în oglindiri de sine. Academicianului Alexandru Zub omagiu*, editor Gheorghe Cliveti, Iași, 2014, pp. 307-320, la p. 315, nota 38). Mărturia oculară certifică existența unei entități *romane* la linia Dunării, un „implant” medieval ori o „rămășiță” antică, dar oricum conștientă de originea ei, reală sau și dorită, în mod sigur însă, pe deplin asumată.

Fortificațiile romane de la linia dobrogeană ori olteană a Țării Românești, refolosite în Evul Mediu, au fost numeroase (vezi și Adriana Panaite, „Roman Landscape in Moesia Inferior: Preliminary Observations”, în *What if (=Minerva, IV, 5)*, editori Adina Boroneanț, Anca Diana Popescu, Cluj-Napoca, 2015, pp. 9-42). După cum se știe, Imperiul Roman nu s-a înstăpânit asupra părților dunărene împădurite pe atunci ale Munteniei, Bărăganul ori Teleormanul (*Deliormanul, adică pădurea nebună* în graiul turcic al cumanilor).

Nicopolele unde a ajuns informatorul milanez era fie Nicopolele Mic (Turnu <Măgurele>), fie – mai ales – cel Mare (Nicopolele din Bulgaria). În al doilea caz, s-ar contura o autonomie *valahă* în Bulgaria cucerită de otomani de peste un secol la acea vreme, o autonomie împinsă de-a lungul Dunării pe vechiul „aliniament” ecleziastic pontifical al Arhiepiscopiei de la Preslav, întinse – sub Ioan Asan al IV-lea și apoi Strațimir – până la Vidin (ASV, Reg. Aven. 159, f. 274^{r-v}). În ambele cazuri nicopolitane, cel nord- și cel sud-dunărean, limita apuseană a țării *vlahilor* se așază lângă Celei. El străjuia malul drept al Oltului, la 30 km vest de Turnu, aflat deasupra Nicopolelui bulgar, de la sudul Dunării. În ajunul cruciadei de la Nicopole (1396), în vestita hartă din *Codex Latinus Parisinus* [no. 7239] figura aparent și cetatea de la Celei/Sucidava (Toropu-Tătulea, *Sucidava*, p. 204).

44. Planurile incintelor romane de la Sarmisegetusa Ulpia Traiana (*Britonia*), Drobeta (Turnu-Severin) și Sucidava (Celei) cu adaptările lor defensive din secolul al XIII-lea (Ulpia Traiana, planul de sus, și Sucidava, planul de jos)

44. Planurile incintelor romane de la Sarmisegetusa Ulpia Traiana (*Britonia*), Drobeta (Turnu-Severin) și Sucidava (Celei) cu adaptările lor defensive din secolul al XIII-lea (Drobeta: planurile din 1969, în stânga, și 1999, în dreapta)

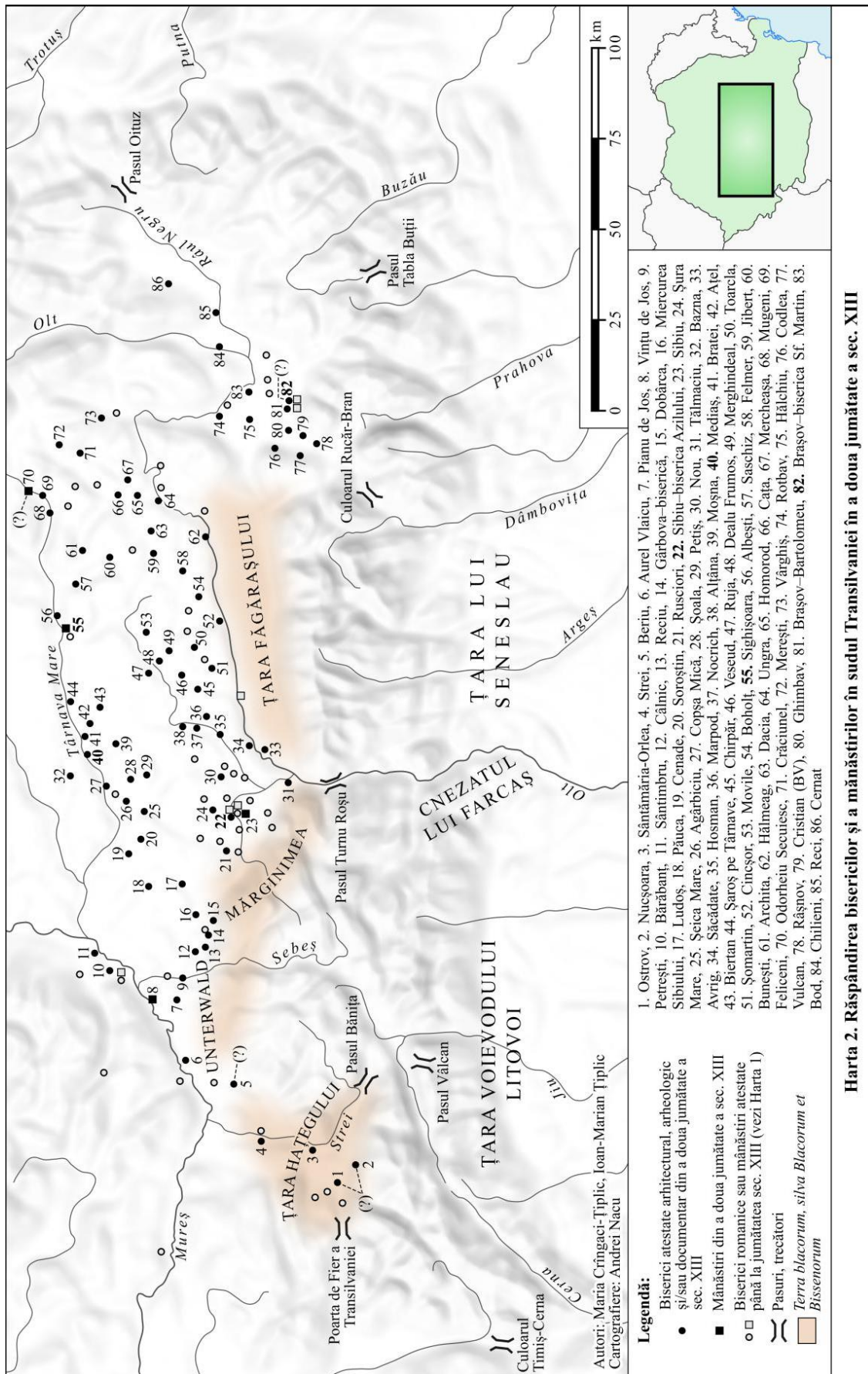
În anul în care Buda a pierdut Severinul în fața lui Nogay (și – apoi sigur – a *Basarabilor*, „pro-ungari” la 1291), pe 11 martie 1291, la Alba Iulia, în prezența regelui Andrei al III-lea, „parlamentul” Transilvaniei, cu *valahii* incluși drept membri de drept ai acestuia (alături de nobilii unguri, de sași și de secui), a decis restituirea domeniilor Făgăraș și Sâmbăta de pe linia transilvană a Oltului¹⁰⁵¹ posesorului acestora de drept Ugrinus Csák. Temeiul hotărârii „parlamentului”¹⁰⁵² au fost documentele înfățișate de Ugrinus, care servise anterior drept ban de Severin (1268) și voievod al Transilvaniei (1275-1276), acte netranscrise și nenumite prin emitent în acea hotărâre¹⁰⁵³.

Din ramura sudică (de Ilok) a clanului Csák, Ugrinus († 1311), ulterior un susținător al lui Carol-Robert de Anjou, preluase domeniile așezate la limita sud-carpatică a Transilvaniei, când fie el (1275-1276), fie ruda sa, Matei (1270-1272, 1274-1275, 1276-1277), din branșa nordică (de Trenčin) a neamului (ostilă apoi – până la capăt – lui Carol-Robert), deținuse dregătoria

¹⁰⁵¹ Pentru locația strategică a celor două posesiuni, vezi recent Maria Crângaci-Țiplic, I.M. Țiplic, „The Southern Transylvania in the 13th century: A Border between Catholic Space and Non-Catholic Space”, în *ArhIn*, I. *Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortification*, editori I.M. Țiplic, M. Crângaci-Țiplic, Sibiu, 2016, pp. 131-154.

¹⁰⁵² O analiză critică a actului la Andea, „Comentarii pe marginea actului”, pp. 408-409.

¹⁰⁵³ Observație esențială datorată Susanei Andea. „Parcă” erau hrisoave de la *Negru Vodă* întărite de domnii Țării Românești. Analogia, forțată altminteri, se impune în acest caz.

45. Biserici și mănăstiri în sudul Transilvaniei în a doua jumătate a veacului al XIII-lea

de voievod al provinciei regale ungare¹⁰⁵⁴. După primăvara lui 1291 și înainte de moartea lui Ladislau Kán (1315), Făgărașul și Sâmbăta au ieșit însă din nou din posesia ramurii lui Ugrinus. Aceasta nici nu le-a mai revendicat după impunerea autorității lui Carol-Robert în Transilvania (1316-1322)¹⁰⁵⁵.

Nerevendicarea domeniilor, locația lor și acordul *valah* pentru „reîmproprietărirea” lui Ugrinus, arată că drepturile sale erau și de natură familială, fie la baza posesiei, fie pentru întărirea ei¹⁰⁵⁶. Dar actele nu spun cine a pierdut domeniile la 1291 și le-a reluat înainte de 1315. După tradiție a fost *Negru Vodă* (c.1290-c.1314). În surse, posesorii le-au fost apoi sigur *Basarabii*¹⁰⁵⁷.

Instalarea și înrudirea *transilvană* – *valahă* măcar nominal (datorită așezării domeniilor și acordului necesar al „parlamentarilor” *valahi*) – ale lui Ugrinus au coincis cu prezența severineană a lui Mikud Dobokai (până la 1279), mijlocul anilor 1270 fiind și termenul limită pentru formarea alianței matrimoniale dintre *Basarabi* și Dobokai¹⁰⁵⁸, susținători ai lui Carol-Robert de la începutul luptei sale pentru tronul Ungariei¹⁰⁵⁹. „Linia lui *Negru*” (perdantă atât la 1291, cât și în urmă cu cel mult două decenii, precum *Litovoi* în anii 1270, dar, spre deosebire de aceștia, învinsă numai temporar¹⁰⁶⁰) și *Basarabii* formau structuri opuse în cadrul *ungar* (transilvan, *transalpin* și *severinean*), în care s-a manifestat rivalitatea (*severineană*/olteană și hațegană) dintre *Basarabi* și *Litovoi*¹⁰⁶¹. Pierderile practic simultane ale Făgărașului și Severinului au schimbat situația (1291-1292)¹⁰⁶². Familiile trebuiau să se adapteze, așa cum au făcut-o și la prăbușirea puterii dunărene a lui Nogay (1299)¹⁰⁶³.

¹⁰⁵⁴ A se vedea aici Erik Fügedi, *Ispánok, bárók, kiskirályok: a középkori magyar arisztokrácia fejlődése* [Comiți (dregători), baroni, regișori (oligarhi): dezvoltarea aristocrației maghiare medievale], Budapeșt, 1986, pp. 47-48; Engel, *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Erdélyi vajda*.

¹⁰⁵⁵ Observația fundamentală a lui Sălăgean (*Ladislau Kán*, p. 116). Kán ar fi mediat împăcarea. Aceasta este totuși greu de acceptat datorită susținerii lui Carol de către Ugrinus.

¹⁰⁵⁶ „Pe de o parte”, Ugrinus a fost identificat și cu însuși *Negru Vodă*. „Pe de altă parte”, a fost socotit și vasalul acestuia (Ioan Pușcariu, *Ugrinus-1291* (= *Academia Română. Discursuri de recepțiune*, XXIII), București, 1901, pp. 7-8; Xenopol, *Istoria românilor*, III, pp. 24-25).

¹⁰⁵⁷ Pentru soarta celor două domenii, a se vedea și Lukács, *Țara Făgărașului*, pp. 165-166.

¹⁰⁵⁸ Reamintim: datorită vârstei pe care Basarab trebuia să o aibă la nașterea Teodorei.

¹⁰⁵⁹ Nu cunoaștem însă ca această corelație între familiile Csak și Dobokai și soarta Litovoiilor, a Basarabilor și a lui *Negru Vodă* să fi fost făcută anterior în istoriografia temei.

¹⁰⁶⁰ Este deosebirea fundamentală – dată prin Basarabi – dintre *Negru Vodă* și Litovoi.

¹⁰⁶¹ Actele din martie 1291 și iulie 1372 (în care *Vlaicu* recunoștea originea sa din Mikud) au fost editate în vremea lui Șincai (DIR, C, XIII-2, no. 403, p. 369; DRH, D, no. 60, p. 106).

¹⁰⁶² Virgil Ciocîltan, Tudor Sălăgean și Viorel Achim s-au apropiat mult de acest fapt.

¹⁰⁶³ Fapt notat de pe poziții opuse de Șerban Papacostea, Victor Spinei și István Vásáry.

Împreună, elementele conferă temei scrierii *ungrovlaha* a închinării *Basarabilor* în fața lui *Negru Vodă* în anii 1290-1300 (post 6798 în surse) și hărții *italiene* a neamului cu două *spițe* (*rumani* și *valahi*) din anii 1310 (post 1313)¹⁰⁶⁴. Încredințarea de către Ladislau Kán a lui Otto de Bavaria *valahului* și calitatea acestuia de *stăpân peste toți ceilalți* (1307-1308) așază înțelegerea federațiunii înainte de 1307¹⁰⁶⁵ (totodată și data – limită probabilă – a nașterii Teodorei *Basarab*¹⁰⁶⁶). Deținerea Făgărașului de către *Basarabi*, spre deosebire de Hațeg, arată că acordul, „*uniunea de pe Olt*”, a avut și chip matrimonial¹⁰⁶⁷.

Relația trebuia să fie limpede plecând de la modul injurios în care, într-un celebru act, Carol I-a numit – după *Posada* – pe emulul său *Basarab*, fiul lui *Thocomerius*¹⁰⁶⁸. *Basarab* (*Basaraba Ivanko*), „neam de *infideli*”, nu avea drepturi pe linie paternă asupra *Țării Transalpine*¹⁰⁶⁹. Problema legitimității *per feminas* nu era deloc străină lui Carol-Robert, fiul lui Carol-Martel (din căsătoria cu *Clementia* de Habsburg), băiatul lui Carol al II-lea al Neapolelui și al Mariei, fiica lui Ștefan al V-lea al Ungariei și a Elisabetei *Cumana*¹⁰⁷⁰. Înainte de *Basarab* mai fusese cineva pe lângă *Thocomerius*, în zilele lui Ugrinus Csák, domnul Făgărașului (1291-ante 1311?) și al *Sirmiumului* (1306-1309) *valahilor romani* ai lui *Alexandru Basarab*, și ai *Clarei de Ungaria*, de la 1345¹⁰⁷¹. Divizații *valahi* se mai strânseseră o dată, chiar după „retrocedarea” Făgărașului și cădererea Severinului (1291-1292)¹⁰⁷². La sfârșitul lui 1293, Andrei al III-lea a fost nevoit să-i convoace – inclusiv cu forța – pe toți reprezentanții lor „la ordine și discuții” pe domeniul său de la Cunța, lângă Alba Iulia¹⁰⁷³.

¹⁰⁶⁴ *Istoria Țării Românești*, pp. 2-3; Turcuș, „Prima mărturie”, pp. 10-11. Precizăm astfel: 1. Indiferent de data *descălecatului*, închinarea *Basarabilor* este ulterioară în cronici zidirii Câmpulungului și Argeșului de către *Negru Vodă*, care a domnit 24 de ani. 2. De dinainte de 1920, Onciul și Hasdeu, altminteri rivali, au contestat *descălecatul*, susținut de Xenopol.

¹⁰⁶⁵ O datare mai precisă ar putea fi oferită chiar de identificarea „voievodului cu gisant”.

¹⁰⁶⁶ Reamintim aici: 1. Mihail Asan s-a născut până la 1323-1324. 2. Mamele nășteau în general cel devreme pe la 15 ani. 3. Vârsta legală minimă pentru fete la căsătorie era 12 ani.

¹⁰⁶⁷ De aici, probabil, și problema neacceptării românești a originii *domnești* a Huniazilor.

¹⁰⁶⁸ MOL, DL 2733 (26 noiembrie 1332; act editat și tradus în DRH, D, I, no. 25, pp. 49-52).

¹⁰⁶⁹ Contextul emiterii actului regal și formulările din document impun această concluzie.

¹⁰⁷⁰ Vezi inclusiv datele „din” https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Martel_of_Anjou.

¹⁰⁷¹ Pentru această corelație, tot uitată, vezi harta lui Bálint Hóman din anii 1930 ([https://hu.wikipedia.org/wiki/Cs%C3%A1k_Ugrin_\(orsz%C3%A1gb%C3%ADr%C3%B3\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Cs%C3%A1k_Ugrin_(orsz%C3%A1gb%C3%ADr%C3%B3))). Oficial, Ugrinus a fost comite de *Sirmium* doar între 1306 și 1309. Ilokul era însă în *Sirmium*.

¹⁰⁷² De aici și problema „autenticității” actului citat mai jos și discutat anterior (B.IV.1).

¹⁰⁷³ MOL, DL 31059 (7 noiembrie 1293; în *Urkundenbuch*, I, no. 264, pp. 195-196; *Hurmuzaki*, I-1, no. 423, pp. 522-523). Aparent, și actul din martie 1291 trebuia să fie „un fals”.

Valahii par să fi contat mai mult decât s-ar crede pe versanții Carpaților¹⁰⁷⁴. La 1297-1298, cu zece ani înaintea captivității *valahe* a lui Otto, pentru oficialitățile Egiptului Mameluc (Baybars al-Manșūrī și Al-Nuwayri), marea putere musulmană condusă de cumani de pe Volga, ridicați din sclavie în slujba Cairo-ului¹⁰⁷⁵, *stăpânitorul țării valahilor* era soțul nepoatei lui Nogay (c. 1240-1299), strănepotul lui Jochi, întâiul născut al lui Genghis¹⁰⁷⁶. Nogay era însă fiul unei concubine de a tatălui său, Tutar, neputând astfel deveni în mod legal han¹⁰⁷⁷. Cu un an mai devreme (1296-1297), Nogay se autoproclamase han, numindu-și fiul, Chaka, sultan și declanșând confruntarea finală cu Tokta (ultimul han nemusulman), pe care același Nogay îl întronase chiar înainte ca el să cucerească Severinul (prin iarna anului 1291-1292)¹⁰⁷⁸.

Ridicat la Isaccea, hanatul lui Nogay (musulman, și „de rit grec” și „de rit latin” prin soțiile sale, una credincioasă Bizanțului, iar cealaltă Romei¹⁰⁷⁹), nu a rezistat. Fideliile săi bulgari, bizantini și sârbi s-au aliat cu Tokta. În termen de doi-trei ani (1299-1301), atât Nogay, cât și Chaka și-au pierdut viețile¹⁰⁸⁰.

Unii *valahi* le-au fost ostili. Alții trebuiau să le fie loiali. *Țara valahilor și a rușilor* (din nord-vestul viitoareii Moldove) a fost atacată de *guvernatorii Nogazilor*¹⁰⁸¹. Apoi, peste puțin timp, învins de foștii săi supuși tătari, sprijiniți de Tokta, Chaka, retras anterior în *țara iașilor*, a fugit – însă – în *țara valahilor* (numai a lor după aceeași birocați mameluci), așezată la nord de Târnovo,

¹⁰⁷⁴ În condiții istoriografice „normale” această precizare ar fi – fără îndoială – deplasată.

¹⁰⁷⁵ Vezi studiile lui David Ayalon, din *The Mamluk Military Society*, London, 1979, și Charles J. Halperin, „The Kipchak Connection: The Ilkhans, the Mamluks and Ayn Jalut”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (London), LXIII (2000), 2, pp. 229-245.

¹⁰⁷⁶ *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды* [Colecție de materiale privind istoria Hoardei de Aur], editor Владимир Густавович Тизенгаузен [Ernst Woldemar von Tiesenhausen], I. *Извлечения из арабских источников* [Extrase din izvoarele arabe], Sankt-Petersburg, 1884, pp. 116-117 (Baybars al-Manșūrī), 160-161 (Al-Nuwayri).

¹⁰⁷⁷ Pentru ascensiunea lui Nogay, a se vedea și Vászary *Cumans and Tartars*, pp. 71, 90-91.

¹⁰⁷⁸ Ultimul ban de Severin, Laurențiu, fiul voievodului Laurențiu [Kemény (?)] al Transilvaniei (1242-1252) a fost atestat pe 9 octombrie 1291 (cf. Zsoldos, *Archontológiája*, p. 50).

¹⁰⁷⁹ Situație valabilă sigur de la 1287 (Roman, „Consecințele marii invazii tătare”, p. 256).

¹⁰⁸⁰ În ajunul confruntării decisive dintre Nogay și Tokta, Chaka și Teodor Svetoslav, fiul lui Gheorghe I Terter, trimis ostatec la curtea lui Nogay pe la 1289, au trebuit să intervină în Bulgaria. Tot cu puțin înaintea izbucnirii luptei dintre Nogay și Tokta, după hagiograful său, arhiepiscopul Danilo (cf. Al. Uzelac, „Tartars and Serbs at the End of Thirteenth Century”, *Revista de Istorie Militară*, NS, [XXII] (2011), 5-6, pp. 9-20, la p. 15). Dečanski, trimis la rândul său ostatec de tatăl său Milutin, a reușit să scape din „custodia” lui Nogay.

¹⁰⁸¹ A se revedea *Сборник материалов*, I, pp. 116 (Baybars al-Manșūrī), 160 (Al-Nuwayri).

căre îi era supusă¹⁰⁸². Fie doar la sfatul boierilor bulgari, fie și la cel al elitei *valahe*, Teodor Svetoslav, fiul țarului Gheorghe Terter I și fost ostatec de al lui Nogay, precum fiul lui Milutin, Dečanski, a socotit că este mai sigur să-l execute pe Chaka, eliminând orice *casus belli* pentru Tokta (1300-1301)¹⁰⁸³. În aceste condiții, mai devreme sau mai târziu (cel puțin în cazul Basarabilor), atât *Oltenia*, cât și *Muntenia* „s-au dezis” de Nogay și de urmașii săi¹⁰⁸⁴.

De fapt, dacă am urma întru totul afirmațiile „miniștrilor” sultanului Al-Nasir Muhammad (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341)¹⁰⁸⁵, căruia i s-au adresat regii Serbiei, țării Bulgariei și împărații Bizanțului¹⁰⁸⁶, ar trebui să acceptăm că *Oltenia* și *Muntenia* formau deja la vremea conflictului dintre Nogaizi și Tokta o singură țară a *valahilor*, fie și ea sub suzeranitate bulgară și – totodată – sub formă de „uniune pe Olt”¹⁰⁸⁷. Aceasta ar concorda cu mărturia lui Ottokar de Styria († c. 1320) privind un *valah stăpân peste toți ceilalți*, în mod cert la 1307 (pe când pentru anturajul lui Carol de Valois, gătit să cucerească Bizanțul cu sprijinul Serbiei, Dunărea curgea prin *Bulgaria*¹⁰⁸⁸). Acel *valah* (acordat: *der Walach, valahul*) fusese activ în luptele din Ungaria încă din 1302¹⁰⁸⁹.

În mod sigur, unitatea *valahă* – formată din două și chiar mai multe părți fiecare cu particularitățile ei, inclusiv cu „pertinențe” (precum țara *valahilor* și a rușilor, în această ordine)¹⁰⁹⁰ – transmisă de *arabi* și *germani* este congruentă cu imaginea *italiană* a *neamului* alcătuit din două *spite*. Imaginea s-a răspândit sigur începând de pe la 1313¹⁰⁹¹, care reprezintă totodată termenul *post quem* pentru redacția cronicilor *arabe* amintite (și anterioare anului 1330)¹⁰⁹².

¹⁰⁸² În succesiune Сборник материалов, I, pp. 117 (Baybars al-Mansūrī), 161 (Al-Nuwayrī).

¹⁰⁸³ Numai Șișman la Vidin pare să-și fi permis să-l găzduiască pe unul din fiii lui Chaka. Tot după izvoare mameluțe, familia lui Nogay pare să fi primit refugiu și la *kelari* și *bașghirzi*, termeni folosiți pentru a-i desemna pe unguri (cf. Spinei, *Moldova*, pp. 211, 232).

¹⁰⁸⁴ Datarea rupturii sub Chaka pare mai plauzibilă datorită tonului cronicilor mameluțe.

¹⁰⁸⁵ A se vedea aici și Amalia Levanoni, *A Turning Point in Mamluk History: The Third Reign of Al-Nāṣir Muḥammad Ibn Qalāwūn (1310-1341)*, Leiden-New York-Köln, 1995, pp. 15, 24.

¹⁰⁸⁶ V. Ciocîltan, „Bătălia de la Velbujd (1330) și marile puteri musulmane”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXII (2011), pp. 27-38; Uzelac „Srbija i Mamelučki Egipat”, pp. 23-37.

¹⁰⁸⁷ Proces sintetizat de către profesorul Papacostea în „Prima unire românească”, *passim*.

¹⁰⁸⁸ *Anonymi descriptio Europae Orientalis*, p. 49 (ediție Górká); p. 138 (ediție Popa-Lisseanu).

¹⁰⁸⁹ *Österreichische Rheinchronik*, pp. 1054 (1302), 1097 (1304), 1152-1154, 1157 (1307-1308).

¹⁰⁹⁰ Reluând – aici „mecanic” – vechile date, Ibn Khaldun a păstrat formularea țara *valahilor* și a rușilor după apariția anti-tătară (cruciată) a Moldovei (Сборник материалов, I, p. 383).

¹⁰⁹¹ Nota profesorului Papacostea din *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XIX (2001), p. 323.

¹⁰⁹² Reuven Amitai, „Al-Nuwayrī as a historian of the Mongols”, în *The Historiography of Islamic Egypt (c. 950-1800)*, editor Hugh Kennedy, Leiden-Boston-Köln, 1995, pp. 23-36.

„Diversitatea în unitate” (*valahă*) accentuează distincția – cumulată prin Basarab „de la *Posada*” – între „linia lui *Negru Vodă*” și familia Basarabilor, o distincție prezentă în cronicile *ungrovlah*e și – mai important – în cuvintele lui Carol, care – după 1330 – sublinia calitatea de – doar – fiu al lui *Thocomerius* avută de *emulul* său din fruntea *valahilor*¹⁰⁹³. În chip paradoxal (sigur pentru cei viețuitori multe secole mai târziu), prin propriile sale cuvinte, Carol admitea existența unei legitimități statale *valahe*, „numai că” ea nu îi revenea – din punct de vedere dinastic (sigur nu cu drepturi depline, „perfecte”, adică *per masculos*) – lui Basarab¹⁰⁹⁴. Totuși stăpânirea lui Basarab și apoi a lui Alexandru *Basarab* a fost socotită legitimă de către – tocmai – Papalitate (în numele *Vlahiei* și cu Clara de Ungaria drept *voivodissă*) și tătari.

Nici Tokta, nici – în special – Özbek (cel împotriva căruia Basarab sigur s-a îndreptat în numele crucii Avignonului, și a Budei înainte de 1327), nu au risipit țara lui *Basarab*¹⁰⁹⁵. „Ciudățenia tătară” atrage atenția – prin izvoarele mameluce – asupra naturii de „conflict de familie” avută la Villani de lupta dintre *regele Proclaviei* (Alexandru *Basarab*) și *regele tătar* de la 1352¹⁰⁹⁶.

„Nuanța” cronicarului florentin evidențiază structura genetică¹⁰⁹⁷ și tenul închis al lui *AL WA* din Mormântul 10 (același Alexandru *Basarab*), opusă tenului deschis al cumanilor, după cum bine știau și supușii sultanilor mameluci; poate cel mai cunoscut la 1300 dintre aceștia, Baybars (1260-1277), tot un fost sclav cuman, era vestit pentru „fața sa palidă”¹⁰⁹⁸. Un element de sorginte gingishanidă, după Cairo, se adaugă construcției dinastice realizate prin însoțirea dintre familia Basarabilor și cea a lui Mikud Dobokai (provenit dintr-un neam iberic așezat în Ungaria)¹⁰⁹⁹ și prin cea dintre temnicierul *valah* al lui Otto de Bavaria și nevasta sa *germană*¹¹⁰⁰. La originea creșterii *valahe* – exprimate prin termeni cumano-pecenegi (*Basarab*) și sâr-

¹⁰⁹³ Insistăm și aici asupra acestor aspecte datorită „neglijării” lor aparente în istoriografie.

¹⁰⁹⁴ „Nu că” – după cum s-a mai arătat – drepturile *ungare* ale lui Carol erau mai „solide”.

¹⁰⁹⁵ În istoriografia română „supraviețuirea tătară” a lui Basarab a fost folosită mai ales pentru a „demonstra” caracterul de fațadă al implicării sale *latine* în cruciada anti-tătară.

¹⁰⁹⁶ [...] *uno grande Re de' Tartari venne sopra il Re di Proclavia. Avvenne in questo anno che uno Re del liganaggio de Tartari havendo havuto la sua gente briga col Re di Proclavia infedele, avvegna che suddito a' Re de Ungheria, e fatto danno l'una gente a l'altra [...]* (Villani, col. 155).

¹⁰⁹⁷ Reamintim aici mutația H3v2-16093-73-263 și tenul defunctului (fig. 57-58 din A.III.2).

¹⁰⁹⁸ Vezi astfel și Amin Maalouf, *The Crusades through Arab Eyes*, New York, 1984, p. 248.

¹⁰⁹⁹ Din neamul Kökényes-Radnót/ Kukenus-Renold (*Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, ediție S. Domanovszky, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, I, pp. 217-506, la p. 298).

¹¹⁰⁰ Mărturiile citate: *Сборник материалов*, I, pp. 117, 161; *Matthias von Neuenburg*, p. 338.

bești (*Prosclavia* și *de Belgrad*) a puterii date de Carpați și Dunăre se zărește o „împreunare” genetică: *ungară* (iberică „la bază”)-*tătară-germană*, completată – măcar în politica statului și în politica numelui – de elemente dominate *valahe* și *pecenego-cumane* (plus poate „*niscaiva*” bulgari și sârbi)¹¹⁰¹. De aceea (mai ales astăzi), poate părea straniu că s-a așezat – „fie de bine, fie de rău” – un nume de *valah* peste acel amestec (sigur unul personal)¹¹⁰².

Genetic, tenul închis (tătăresc) al lui *AL WA* a fost dat de linia paternă¹¹⁰³. Basarabii s-au înrudit nu doar cu familia Dobokai (căreia i-a aparținut mama lui *Thocomerius*), ci și cu familia lui Nogay (din care a provenit mama lui Basarab, astfel), adică cu neamurile care au ținut Severinul (în anii 1260-1270, mai ales pe la 1275-1276, și în anii 1290)¹¹⁰⁴. Înfrângerea Nogaizilor (1299-1301) și existența unui mare *stăpânitor valah* după aceasta (sigur între 1302 și 1307) susțin tradiția cronistică a închinării Basarabilor lui *Negru Vodă*, cel cu soție *germană*, fără de care supraviețuirea în fața lui Tokta ar fi fost imposibilă¹¹⁰⁵. În pofida diferențelor structurale majore existente („genetic”, ori politic) între „linia Basarabilor” și „linia lui Negru Vodă”, *arabii* și *germanii* au numit puterea dintre Dunăre și Carpați una *valahă*, înainte și după morțile lui Nogay (1299), prin care s-a destrămat „Hanatul Dunării de Jos”, și regelui Andrei al III-lea (1301), cu care s-a stins dinastia arpadiană¹¹⁰⁶.

Adaptabil și interesat de existența a încă unei structuri între Transilvania lui Kán și divizatele Bulgaria și Serbia, Tokta a acceptat permanentizarea politică a *valahilor* și chiar extinderea puterii lor¹¹⁰⁷. În mod cert, prin „transferul” lui Otto de Bavaria la Halici, creșterea *valahă* începută de pe Carpații Meridionali s-a răsfrâns și asupra cursului Siretului cu două decenii înaintea apariției cruciate a Comitatului de *Borkoth* și a *Principatului secuilor* din anul 1327, două entități de la vechile margini ale țării *iașilor*, în care Chaka își căutase scăparea înainte de a merge – „spre” moarte – în țara *valahilor*¹¹⁰⁸.

¹¹⁰¹ Ponderea „fărâmelor” bulgare și sârbe depinde în cele din urmă de localizarea *Vlahiei* din titulatura Asăneștilor, la nordul ori la sudul Dunării. Este o dilemă încă fără răspuns.

¹¹⁰² Genetica stăpânitorilor medievali nu trebuie desigur confundată cu cea a supușilor. În fapt, „puritatea genetică” era mai curând un semn al slăbiciunii unei Case cu pretenții.

¹¹⁰³ Aspectul, de domeniul evidenței, trebuie subliniat însă pentru a evita (alte) confuzii.

¹¹⁰⁴ Această „rețetă a succesului” a intuit-o și Iorga (în 1928) căutând *Imperiul cumanilor*.

¹¹⁰⁵ Reamintim și că Șişman l-a adăpostit pe unul din fiii lui Chaka, gest imposibil în fața lui Tokta și a lui Svetoslav fără susținerea lui Milutin, dar și fără sprijin nord-dunărean.

¹¹⁰⁶ „Suma naționalistă” dată de izvoarele coeve atât de diferite sub raport etnic și politic.

¹¹⁰⁷ A crede că supraviețuirea *valahă* s-a împlinit împotriva voinței lui Tokta este o eroare.

¹¹⁰⁸ Cazul lui Chaka, ucis la Târnovo, ar susține astfel așezarea *Vlahiei* Asăneștilor în nord.

4. Celălalt Sfânt Nicolae

La fel precum Sfântul Nicolae de la Argeș (de două ori însă), care își găsește perechea ctitoricească – întemeietoare *valahă* – în Sfântul Nicolae de la Rădăuți, rivalitatea „fondatoare” – olteană (și hațegană) – dintre neamul lui *Litovoi* și cel al lui *Basarab* își găsește – mai mult decât – o pereche în conflictul *descălecător* (adică, mai limpede decât în sud, de *cucerire*) – *bucovinean* (devenit moldav și maramureșan) – dintre familiile lui Dragoș și Bogdan¹¹⁰⁹. Precum probabil hramurile așezate (mai apoi) peste bisericile domnești de la Argeș și Rădăuți, nici Basarabii la sud de Carpați, nici Bogdăneștii la est de munți, nu trebuiau să stăpânească viitoarele *Valahii, cea Mare și cea Mică*¹¹¹⁰.

Aceasta este sigur valabil și în plan pontifical. La 1370, Urban al V-lea i-a pus în vedere atât lui Vladislav/ Ladislau (*Vlaicu*), cât și lui Ladislau (*Lațcu*), o singură *V(a)lahie* și o singură *națiune a V(a)lahiei* peste pământurile acoperite în urmă cu un veac doar de Regatele Ungariei și *Cumaniei*¹¹¹¹. Iar biserica domnească de la Rădăuți pare copia *biserici domnești* din Câmpulung (a *Sfintei Marii*¹¹¹²): adică tot o bazilică gotică cu „lojă”¹¹¹³. Oricum, în mod cert, ambele lăcașuri au fost înălțate – biserica de la Câmpulung pe la 1350 și cea de la Rădăuți cel devreme prin anii 1360 – după ce destule lupte și înțelegeri au trecut peste versanții Carpaților Ungariei, ai *Cumaniei* și ai *Vlahiei*¹¹¹⁴.

¹¹⁰⁹ Datorită Rădăuțiului și Volovățului și a *originii joase* a primilor Drăgoșești folosim – cu riscul anacronismului – termenul *Bucovina* pentru a desemna adevărata arie conflictuală întinsă apoi – precum Moldova – asupra Maramureșului *voievodului Bogdan* (unde Drăgoșeștii nu existaseră – practic – feudal înainte de înfrângerea lor din est) și a Moldovei *voievodului Dragoș* (unde Bogdăneștii erau niște intruși, chiar fugari, „din familie” însă).

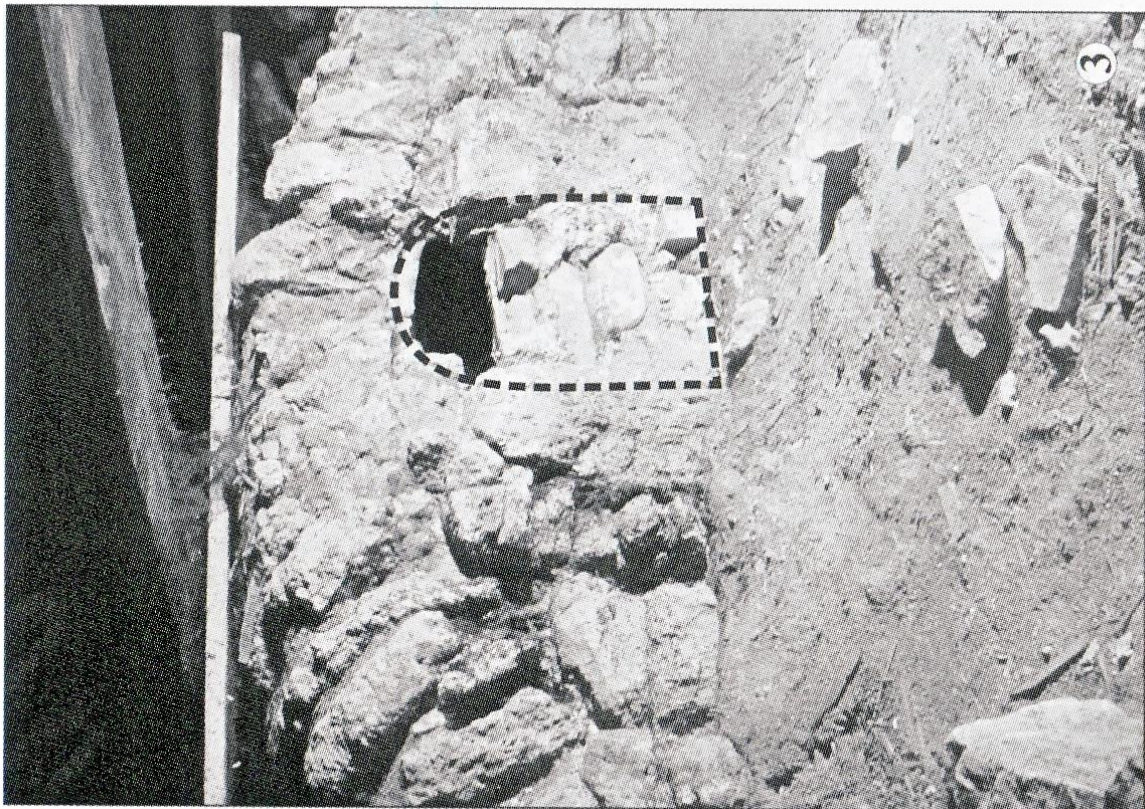
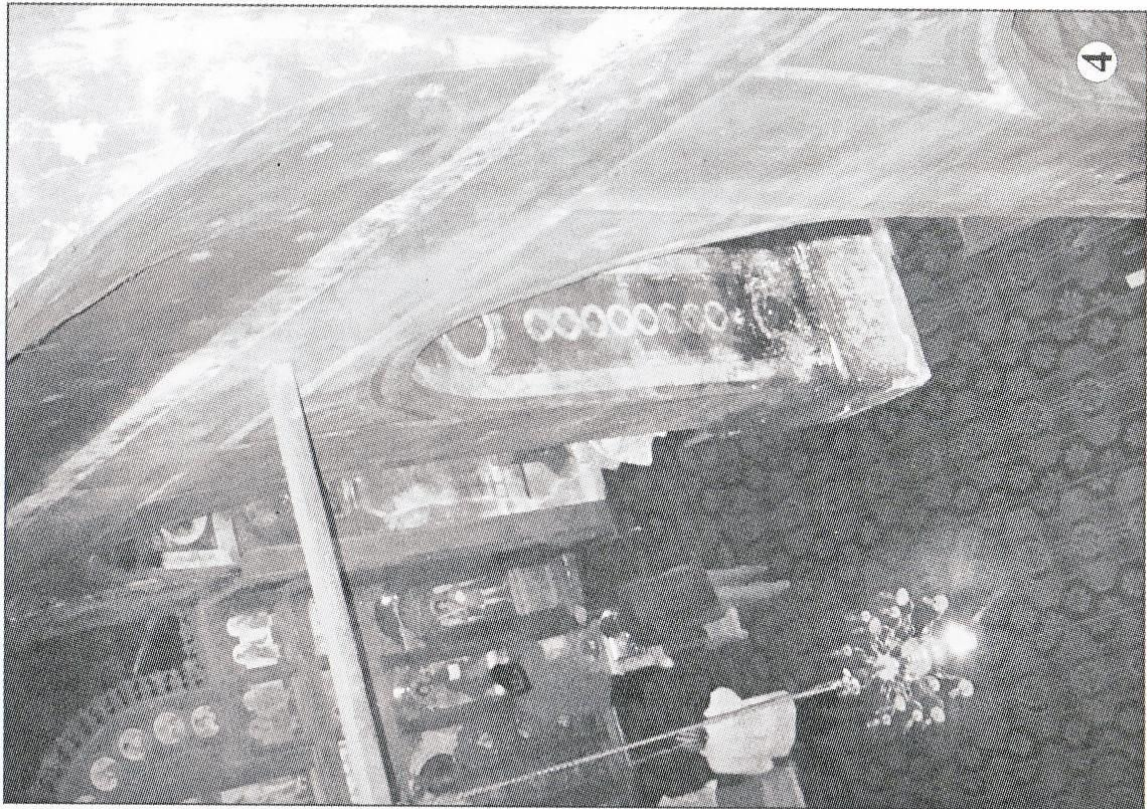
¹¹¹⁰ Afirmăția, acceptată demult – mai curând tacit, decât explicit, însă – în cazul Moldovei, trebuie asumată și între Carpații Meridionali și Dunăre, unde „este” și *Negru Vodă*.

¹¹¹¹ La care – cu rezervele firești date de statutul real al zonelor de margine nistreană (în cazul Moldovei) și dunăreană (în cazul Țării Românești) – ar trebui adăugate Regatele *Rusiei* (Haliciul) și *Bulgariei* (al Doilea Țarat Bulgar, inițial – pentru Roma – *Regatul bulgarilor și vlahilor*), revendicate în mod cert de regalitatea arpadiană și apoi de cea angevină.

¹¹¹² De unde, pe lângă cazul argeșean, și un prim semn de întrebare privind hramul originar al bisericii domnești de la Rădăuți, cel puțin cel avut în faza a doua de zid. Reamintim însă că Sfântul Nicolae nu poate fi socotit – drept hram – apanajul unui rit anume.

¹¹¹³ Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, I, București, 1963, pp. 119-120; V. Drăguț, *Arta gotică în România*, București, 1979, pp. 145-147; Bătrîna-Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, p. 509 (fig. 83: 3-4). Deschiderea zidită de deasupra pronaosului (redușă ulterior la o „ferestruică”) este grăitoare. Decisivă este însă identitatea ctitorului (vezi mai jos).

¹¹¹⁴ Pentru Câmpulung, vezi A.IV.4. Pentru Rădăuți, vezi trimiterile din nota precedentă.

46. Imagini realizate din „loja” Bisericii *Sfântul Nicolae* din Rădăuți în cursul lucrărilor de restaurare din anii 1970

Locurile de veci ale lui Bogdan († c. 1367) la Rădăuți (sigur) și Dragoș († c. 1359) la Volovăț (în mod foarte probabil) se aflau la o distanță de numai 5 kilometri, ambele în biserici de lemn. Prima a fost construită până la mijlocul anilor 1320. Cea de a doua a fost ridicată până la 1350¹¹¹⁵. Vecinătatea strânsă a celor două centre și acuzele lui Ludovic privind înțelegerile încălcate de Bogdan, când le-a dat la 1365 nepoților lui Dragoș posesiunile mara-mureșene ale lui Bogdan și ale băieților acestuia¹¹¹⁶, arată că – sigur în slujba coroanei angevine – cele două neamuri fuseseră asociate mai devreme¹¹¹⁷.

În cronicile de la Putna, *Lațcu* era numit fiul lui Bogdan. Tot pe atunci, în „cronica oficială” a lui Ștefan al III-lea, el apărea drept fiul lui Sas, fiul lui Dragoș¹¹¹⁸. Iar, la 1489, moștenitorul moldav al lui Ștefan, Alexandru, s-a căsătorit cu *Maria*, fiica lui Bartolomeu Drágffy, stingând definitiv conflictul dintre cele două familii¹¹¹⁹. Ținând cont și de vecinătatea Volovăț-Rădăuți pare plauzibil că soția lui *Lațcu* a fost fiica ori nepoata de fiu a lui Dragoș¹¹²⁰.

Anii 1359-1360 și 1367-1368 au fost deopotrivă marcați de mari tulburări în Moldova¹¹²¹. Acea înrudire, încheiată nu mai devreme de 1349 când Bog-

¹¹¹⁵ Gorovei, „Biserica lui Dragoș”, pp. 374-383; Baboș-Linderson, „Mănăstirea veche de lemn”, pp. 43-59; Bătrîna-Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 60, 282 (Sion). Nici Gorovei nu a subliniat vecinătatea strânsă, inclusiv în ultima ediție (2014) din *Întemeierea Moldovei*.

¹¹¹⁶ Celebrul act regal din februarie 1365 a fost republicat în DRH, D, I, no. 43, pp. 80-83.

¹¹¹⁷ Considerație, destul de evidentă pentru a nu aminti alte probleme, bazată pe trei constatări: 1. Distanța mică dintre Volovăț și Rădăuți. 2. Acuzele regale de la 1365. 3. Evitarea referirilor în istoriografie la aceste acuze și la vecinătatea strânsă Rădăuți-Volovăț.

¹¹¹⁸ Vezi aici *Letopisețul anonim al Moldovei*, *Letopisețul de la Putna I*, *Letopisețul de la Putna II*, în *Cronicile slavo-române*, pp. 6-23 (la pp. 6, 14), 43-52 (la pp. 44, 48), 55-66 (la pp. 55, 60).

¹¹¹⁹ *Letopisețul anonim al Moldovei*, p. 21; *Letopisețul de la Putna II*, p. 65, M. Diaconescu, „Peșitorii nepoatei lui Ștefan cel Mare în 1517. Despre căsătoria lui Alexandru cu fiica lui Bartolomeu Drágffy”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, XLIX (2012), pp. 55-70.

¹¹²⁰ Semnificația Țării Ardealului în letopisețele de la Putna și menționarea de către acestea și a morții lui Matia Corvin (spre deosebire de „cronica oficială” a lui Ștefan al III-lea, așa-numitul *Letopiseț anonim*, în care numai *Birtoc*/ Bartolomeu Drágffy, drept *cuscrul* său era amintit) ne cer să acceptăm că *Lațcu* era fiul lui Bogdan, nu al lui Sas, dar – datorită „inversiunii” din *Letopisețul anonim* – și că avea legături personale de familie cu Drăgoșeștii. Iar posibilitatea ca mama lui *Lațcu*, soția lui Bogdan, să fi fost din familia Drăgoșeștilor, este foarte redusă, Drăgoșeștii afirmându-se drept *oameni noi* în slujba lui Ludovic (1345-1347), la o vreme când Bogdan era deja „un nume” (pentru originea Drăgoșeștilor, vezi M. Diaconescu, „Dragoș, descălecătorul Moldovei, între legendă și realitate”, în *Nobilimea românească din Transilvania*, editori M. Diaconescu, I. Drăgan, Satu Mare, 1997, pp. 77-90).

¹¹²¹ Vezi Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 359; Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 153; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 441; Bătrîna-Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, p. 197.

dan era sigur *infidel* în continuare față de Ludovic¹¹²², ar explica impunerea și supraviețuirea lui *Lațcu* în condiții tulburi (c. 1367-c. 1374)¹¹²³ și neintervenția lui Bogdan în rebeliunea anti-angevină din Moldova de la 1359¹¹²⁴. Ar justifica și – apoi – sprijinul acordat Drăgoșeștilor, ridicați împotriva lui Sigismund de Luxemburg, de Alexandru I (1402-1403)¹¹²⁵. Alexandru sigur o numea *mătușă* pe Anastasia, fiica lui *Lațcu*, unicul său copil cunoscut¹¹²⁶.

Modul în care au fost finalizate cercetările la necropola voievodală de la Rădăuți limitează cuprinderea observațiilor¹¹²⁷. Pe baza unor analize genetice „de birou”, tipărite în 2012¹¹²⁸, realizate de aceeași echipă care – în același

¹¹²² *Diplome maramureșene*, no. 14, pp. 26-27; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 428-429.

¹¹²³ Pentru coordonate: Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 421-422, 441-444. Interesant este astfel că Ludovic i-a folosit începând chiar cu 1365 pe fiii lui Sas în Bulgaria și nu i-a păstrat pentru recuperarea Moldovei (Popa, *Țara Maramureșului*, p. 236). Ar merita reluat ca urmare și cazul voievodului *Giurgiu*, înrudit cu aceștia, alungat din Moldova la 1377.

¹¹²⁴ DRH, C, XI. 1356-1360, editori Șt. Pascu, I. Dani, A. Răduțiu, V. Pervain, K. Gündisch, S. Belu, București, 1981 no. 486, pp. 512-514; DRH, D, I, no. 41, pp. 75-77; no. 43, pp. 80-83.

¹¹²⁵ Pentru evenimente: DRH, D, I, no. 111, pp. 179-182; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399-1 ianuarie 1432)*, Iași, 1984, pp. 72-73; Popa, *Țara Maramureșului*, p. 237.

¹¹²⁶ Valentin Constantinov, „Documentul original de la Alexandru cel Bun pentru episcopia de Rădăuți”, *Archiva Moldaviae* (Iași-București), I (2009), pp. 145-149, aici la p. 148.

¹¹²⁷ Precizăm și aici că – în contradicție cu orice regulă științifică elementară – rezultatele de la Rădăuți nu au fost încărcate în nicio bază de date internațională pentru a putea fi verificate de specialiști. Din aceste motive, câteva observații suplimentare asupra capitoului semnat de Georgeta Cardoș și Alexander Rodewald („Studiu de paleogenetică efectuat asupra osemintelor descoperite în mormintele din Biserica *Sfântul Nicolae* din Rădăuți”, în *Bătrâna-Bătrâna, Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 121-168) sunt – probabil – binevenite.

¹¹²⁸ La nivelul aspectelor teoretice, a fost abordată problema autentificării rezultatelor, fără a se identifica necesitatea folosirii unui spațiu de extracție în care să existe presiune pozitivă. Iar clonarea, drept măsură de validare internă a rezultatelor, nu a fost pomenită. În condițiile în care s-a folosit secvențializarea Sanger pentru identificarea mutațiilor de interes, clonarea trebuia prevăzută în designul experimental (în cazul în care se folosesc tehnologii mai noi, precum NGS, clonarea nu mai este necesară, deoarece fragmentele secvențializate vor apărea în copii multiple, iar contaminările vor putea fi decelate).

De asemenea, autorii afirmă că efectuează 4-5 extracții ADN din cel puțin două piese osoase, dar nu și din dinte, cea mai sigură sursă pentru ADN-ul vechi, și în plus o contradicție evidentă cu așa-numita analiză a smalțului dinților păstrați în Mormântul 79 (unicile rămășițe omenești păstrate în acesta). Totodată, în cazul genomului mitocondrial, a fost analizată doar regiunea hipervariabilă I între pozițiile 16024 și 16365 ale acestuia. Din această regiune au fost amplificate două fragmente succesive cu lungimi de respectiv 195pb și 188pb, la limita superioară a ceea ce se poate amplifica din ADN-ul vechi. Cu cât fragmentul vizat este mai mare, cu atât crește riscul amplificărilor ADN-ului exogen. În

comparație, pentru studiul defunctului din Mormântul 10 de la Argeș, aceeași regiune a fost amplificată folosind patru fragmente succesive, cel mai lung fragment având 170pb.

Autorii amintiți au amplificat probele dificile folosind fragmente mai mici (aproximativ 160 pb). Dacă nu au fost folosite aceleași seturi de amorse pentru toate probele analizate (iar aparent – fie și numai prin nementionarea acestui detaliu de structură – acesta a fost cazul), există o problemă de design experimental. Șansa ca de la unele probe să se amplifice doar ADN-ul exogen este mai mare decât la altele. Situația identificată completează o altă problemă. Nu a fost identificată polimeraza folosită și nici producătorul acesteia, deși s-a specificat faptul că, în cazul unor probe, au fost folosite amestecuri de polimeraze cu proprietăți de *proof reading*. Apare din nou realitatea utilizării unor protocoale neuniforme între probe. În limbaj istoric, s-au folosit grile diferite (i.e. *ocaua mică* și *ocaua mare*).

În ceea ce privește, rezultatele pentru ADN-ul mitocondrial, mutațiile observate în probele analizate de către Cardoso și Rodewald au fost raportate la CRS (*Cambridge Reference Sequence*) din 1981, revizuită apoi în 1999. Ea ar fi trebuit denumită rCRS (*revised Cambridge Reference Sequence*), pentru a evita confuziile, și identificată prin numărul de acces în GeneBank (ceea ce – după cum s-a precizat în nota anterioară – nu este deloc cazul).

Doi indivizi, 79 și 81 au prezentat mutații în pozițiile 16224C și 16311C, fiind încadrați în haplogrupul K. O mutație în poziția 16311C a fost descoperită și la individul 85. S-a tras concluzia că era înrudit pe linie maternă cu indivizii 79 și 81. Este – de fapt – o concluzie neplauzibilă. Este foarte puțin probabil ca o mutație importantă (cu frecvență mare în populația europeană în câteva generații) să dispară. Problema nu reprezintă un unicat.

Rulând datele furnizate de autori pentru ADNmt în platforma *Haplogrep* (bazată pe *PhyloTree v16*) ies în evidență câteva afirmații eronate și necesitatea analizării unor loci mitocondriali din regiunea codificatoare pentru atribuirea exactă a haplogrupurilor în care se încadrează indivizii (în studiu au fost cuprinse numai predicțiile haplogrupurilor acestora). Folosind modul – simplu – *best hit* pentru interogarea platformei, se observă că indivizii 79 și 81 nu sunt – cel mai probabil – înrudiți pe linie maternă cu individul 85.

În cazul indivizilor 69 și 82, analizând fragmentul hipervariabil I al genomului mitocondrial, puterea de încadrare în haplogrupul JT (așa cum au făcut-o autorii) este egală cu cea de încadrare în haplogrupul H14b1. Devine clară necesitatea analizării poziției 7028. Ea trebuie să fie C dacă individul aparține suprahaplogrupului H. Pe baza datelor furnizate, în cazul acestor indivizi încadrările absolute sunt imposibile la ora actuală.

În lipsa pasului de clonare, din secvențele prezentate la p. 156 (aliniere *BioEdit*) nu reiese prezența mutațiilor *artefact* (adică greșeli) specifice ADN-ului vechi (la fiecare 4-6 clone ar trebui să apară cel puțin 1-5 astfel de greșeli). Iar markerii STR au fost evidențiați folosind electroforeza în gel de poliacrilamidă, complet neadecvată pentru lucrul cu ADN vechi. Din textul analizat, nu reiese dacă fragmentele au fost secvențializate (direct sau după clonare, o clonare inexistentă după cum s-a putut vedea). Nu reiese nici dacă a fost făcută genotipare. În consecință, niciun fel de contaminare nu poate fi decelată în acest moment. Însumat, orice fel de concluzii nu merită discutate în condițiile în care, în cazul analizei eredității paterne, cel puțin metodele de lucru nu au fost alese adecvat. Mai mult, laboratorul, așa cum a fost prezentat (p. 167), ridică și el probleme. Amintim două

an – a clamat originea pur *dacică* a românilor¹¹²⁹, o serie de simplificări mistificatoare a fost împinsă drept certitudine asupra unei istoriografii și așa văduvită de multe surse¹¹³⁰. Câteva elemente de bun simț, provenite emina-mente din săpăturile arheologice realizate cu trei decenii înaintea „analizelor moderne”, pot fi însă extrase din acest tăvălug declanșat și dinspre Moldova asupra începuturilor „pure/ impure” ale Țărilor Române, în paralel cu izbucnirea violentă *transalpină* a „conflictului Basarab” (2007-2009)¹¹³¹.

care se văd „cu ochiul liber”: 1. lipsa echipamentului de protecție adecvat; 2. prezența a două persoane (adică înșiși autorii studiului) în laborator în timpul procesării probelor.

¹¹²⁹ Vezi un titlu elocvent: <http://adevaruldespredaci.ro/2013/01/studiul-de-paleogenetica-care-a-bulversat-romania-nu-suntem-urmasii-romei-detalii-complete-text-si-video/>.

¹¹³⁰ Dincolo de ideologiile susținute este marea problemă științifică pusă de asemenea idei.

¹¹³¹ Amintim succesiunea evenimentelor. În 2000 (în *Magazin Istoric*), Neagu Djuvara a re-luat ipoteza originii cumane a Basarabilor. Treptat, s-a conturat o audiență. În 2005, la un an după celebrarea celor 500 de ani scurși de la moartea Sfântului Ștefan *cel Mare*, osemintele voievodale de la Rădăuți, descoperite la mijlocul anilor 1970 și reîngropate în 1988, au fost dezhumate – cu binecuvântarea ierarhului locului (Pimen) – trimise la analiză ADN la Hamburg (Bătrîna-Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 13-15, 517, fig. 91). În 2007, Neagu Djuvara a publicat cartea: Thocomerius-Negru Vodă. *Un voievod de origine cumană la începuturile Țării Românești*. Reacțiile – amestecate – din presă au fost urmate de un colocviu (*Țara Românească și Moldova în veacul întemeierii*), organizat de Institutul *Nicolae Iorga* din București al Academiei Române în luna noiembrie 2007. Materialele au fost publicate aproape doi ani mai târziu în *Revista Istorică* (NS, XIX (2008) 1-2). Cel mai violent răspuns la adresa ipotezelor lui Djuvara îi aparținea – în pofida titlului – lui Matei Cazacu („O controversă: Thocomerius-Negru Vodă”, pp. 49-58). În 2009, Neagu Djuvara a publicat o nouă ediție a cărții, căreia – tot de la Paris – Dan <Ioan> Mureșan i-a dat în acea toamnă, la Comisia de Istorie Ecleziastică a Patriarhiei Ortodoxe Române și a Academiei Române, o „erată imperială” (publicată sub titlul: *Philothée Ier Kokkinos, le métropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre*”, în *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală*, II, editori Emilian Popescu, Mihai Cățoi, Galați, 2010, pp. 335-406). Tot în acea toamnă, Mănăstirea Bogdana din Rădăuți a organizat un colocviu dedicat întemeierii Moldovei (1359-2009), la care Lia și Adrian Bătrîna au prezentat datele istorice (republicate în 2012), bazate pe analizele genetice ale Georgetei Cardoso și ale lui Alexander Rodewald (vezi <http://ortodoxiepenet.blogspot.ro/2012/11/volum-dedicat-bisericii-vechi.html>). În 2011, Neagu Djuvara a publicat a treia ediție din *Thocomerius* și un volum de replici (*Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă*). Pregătită din 2012, lucrarea *Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești*, cosemnată de Matei Cazacu și Dan<Ioan>Mureșan (și reunind de fapt materialele lor din 2007/2008-2009/2010), a văzut lumina tiparului în 2013 la Chișinău (la Editura Cartier, toate lucrările lui Neagu Djuvara fiind tipărite la Editura Humanitas din București). În 2012 (la Editura *Constantin Matasă* din Piatra Neamț), apăruse deja sinteza – interdisciplinară – a cercetărilor de la Rădăuți.

1. Precum Biserica Argeș II, Biserica Rădăuți II a fost construită pentru a îngloba Biserica Rădăuți I. Mormintele centrale în noul lăcaș, provenite din prima biserică (8 și 9 la Argeș), erau la Rădăuți Mormintele 66 și 85 (ultimul chiar pe axul altarului bisericii de lemn), dispuse în pereche în fața altarului bisericii de zid¹¹³². 2. Stâlpii naosului noului lăcaș au fost sprijiniți – fără a le afecta – pe două morminte (66, 82) de adulți (de 50-60 de ani)¹¹³³. 3. Cu foarte îndoielnica excepție a Mormântului 69, așezat în spatele Mormintelor 66 și 85, între ele și pe axul central al Bisericii Rădăuți II, între cei patru stâlpi de susținere a naosului, niciun mormânt din naosul ambelor biserici nu a fost profanat¹¹³⁴. 4. Niciun mormânt din prima biserică de la Rădăuți nu a fost ascuns. Toate (66, 82 și 85) erau perfect vizibile și respectate în noul lăcaș de zid¹¹³⁵. 5. Cu excepția Mormintelor 72 (de tip groapă, neprofanat), 79 (cu oseminte aparent transformate în pulbere, dar neprofanat) și 83 (de copil, neprofanat), toate mormintele – toate de adult – din naosul noii biserici, 69 (profanat ori nu), 81 (neprofanat), 84 (neprofanat), erau lipsite de inventar. Iar defuncții fuseseră așezați în meșteșugite cripte de cărămidă, acoperite de lespezi funerare, precum toate mormintele tip criptă din noul lăcaș¹¹³⁶.

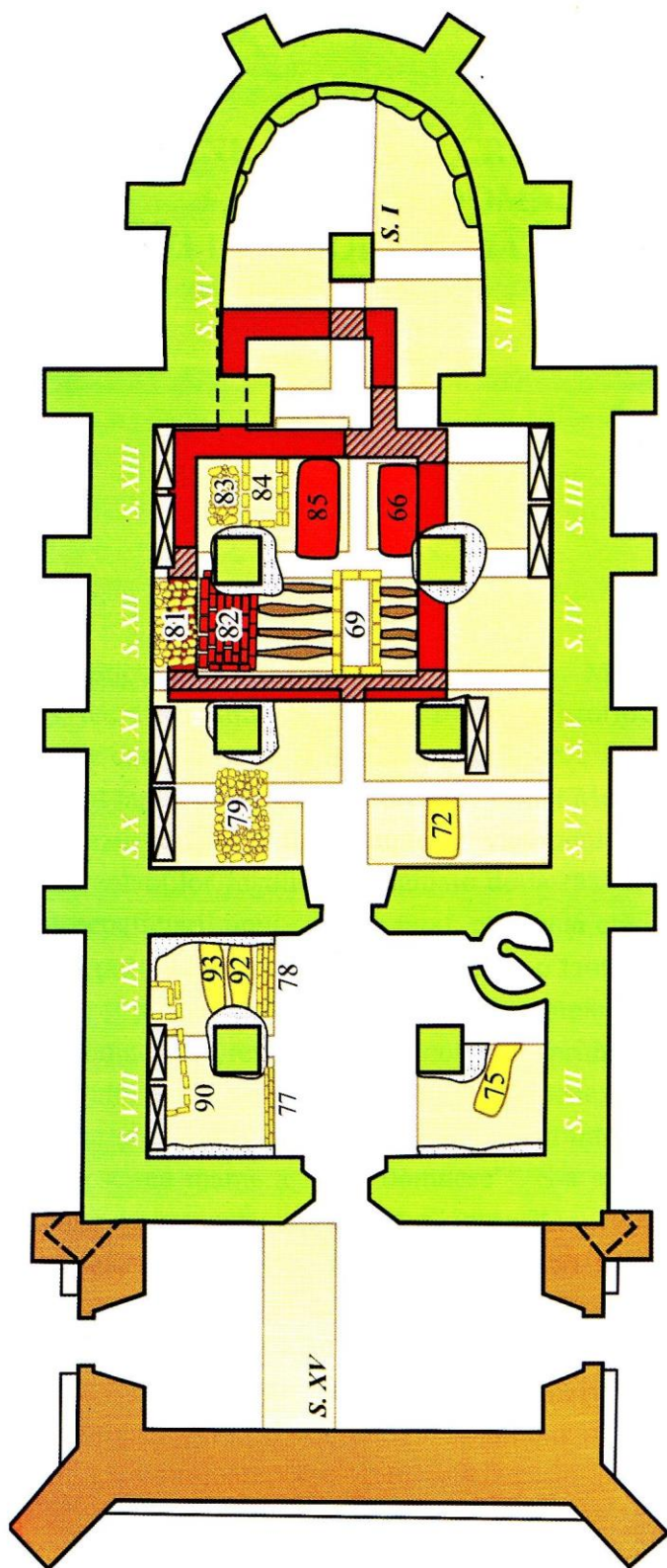
¹¹³² O similitudine – fundamentală – neobservată (în mod limpede nu în scris), atât de către Nicolae Constantinescu, cât și de către Lia și Adrian Bătrîna, în anii 1970 sau 2000. Nici Gheorghe Sion, în capitolul său din monografia din 2012 („Despre arhitectura bisericilor de la Rădăuți”, pp. 281-294), nu s-a aplecat asupra acestor similitudini simbolice.

¹¹³³ Și acest element a scăpat analizei autorilor citați. Suntem nevoiți să-l atribuim tot impactului „analizelor genetice”. Ele au deturnat atenția și denaturat datele de bun simț.

¹¹³⁴ Presupusa profanare a Mormântului 84 (tip criptă) din Biserica Rădăuți II trebuie respinsă datorită adosării acestuia Mormântului 85 (tip groapă) din Biserica Rădăuți I (adosare recunoscută tot de către arheologi). Mormântul 85 a fost descoperit intact și cu un inventar somptuos. Ca urmare, situația ridică semne de întrebare asupra așa-zisei profanări a Mormântului 69 (a se vedea chiar Bătrîna-Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 87-88).

¹¹³⁵ Este probabil – alături de problema inventarelor mormintelor din noua biserică și cea a neprofanării mormintelor (indiferent de biserică) – deosebirea majoră dintre situațiile de la Argeș și Rădăuți. Diferența se cuvine atribuită deciziei lui Ștefan al III-lea de a realiza noi lespezi funerare, dispuse de-a lungul pereților naosului, nelegate de locațiile reale ale mormintelor. Un nou semn de întrebare se așază astfel deasupra Mormântului 69.

¹¹³⁶ Aspectul nu a fost remarcat – sigur nu în scris – de către autorii monografiei rădăuțene (Bătrîna-Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 85, 88-89). Datorită lipirii Mormântului 81 de Mormântul 82 din prima biserică și tehnicii identice folosite la realizarea criptelor Mormintelor 82 și 69, ar fi trebuit presupus că și acesta avusese o piatră de mormânt. Iar – cel puțin – un marcaj („după modelul” Mormintelor 8 și 9 trecute – din Biserica Argeș I – în Biserica Argeș II) trebuie să fi fost asociat și Mormintelor 66 și 85 din fața altarului noului lăcaș de la Rădăuți, în raport cu acestea fiind așezat – și – centralul Mormânt 69.

1. Planul primei biserici (B1)
2. Grinzișoare-suport ale dușumelei din interiorul primei biserici (B1)
3. Morminte în groapă simplă, din necropola primei biserici (B1)
4. Mormânt cu criptă de cărămidă, din necropola primei biserici (B1)
5. Planul bisericii de zid (B2)
6. Fundații ale bisericii de zid
7. Morminte în groapă simplă, din necropola bisericii de zid (B2)
8. Morminte cu criptă zidită din cărămidă, din necropola bisericii de zid (B2)
9. Morminte cu criptă zidită din piatră, din necropola bisericii de zid (B2)
10. Lespezile de mormânt așezate din porunca lui Ștefan cel Mare
11. Pridvorul construit în timpul lui Alexandru Lăpușneanu
12. Secțiuni arheologice

Rădăuți. Biserica „Sfântul Nicolae”. Planurile celor două biserici (B1 și B2) și mormintele din interiorul lor

47. Distribuția mormintelor din Bisericile Rădăuți I (de lemn) și II (de zid)

Din păcate, trebuie subliniată redarea înșelătoare drept tipuri diferite de criptă a Mormintelor 69 și 82, reprezentare nesuținută de însuși textul – arheologic – al lucrării (2012). Situația s-a datorat necesității „genetice” a asocierii Mormintelor 81 (*Costea*) și 82 (*Petru*).

Apartenența mormântului (dinspre altarul primei biserici)	Tipul și locația mormântului (groapă simplă sau criptă de cărămidă)	Sicriu	Situația la descoperire (păstrare și inventar)	Identificare antropologică (vârstă și sex)
66 Biserica Rădăuți I (în naos, în dreapta altarului)	Groapă simplă Atinsă de stâlpul sud-estic de susținere a naosului Bisericii Rădăuți II	Da	Neprofanat (cu inventar)	Adult de sex masculin Circa 60 de ani (interval: 45-75 de ani)
85 Biserica Rădăuți I (în naos, în fața altarului ambelor biserici)	Groapă simplă Pe axul central al Bisericii Rădăuți I și – pereche cu Mormântul 66 – pe axul central al Bisericii Rădăuți II	Da	Neprofanat (cu inventar)	Adult de sex masculin Circa 30 de ani
82 (Biserica Rădăuți I, în naos, colțul nord-vestic/ între stâlpii nordici de susținere ai naosului Bisericii Rădăuți II)	Criptă de cărămidă (capac boltit) Atinsă de stâlpul nord-estic de susținere (sprijinit pe criptă) a naosului Bisericii Rădăuți II	Da	Neprofanat (cu inventar)	Adult de sex masculin Circa 50 de ani (interval: 35-65 de ani)
81 (Biserica Rădăuți II, în naos, în fundația primei biserici, lipit de Mormântul 82)	Criptă de cărămidă (capac plat)	Nu (urme de cofraj de lemn)	Neprofanat (fără inventar)	Adult de sex masculin Circa 40 de ani (interval: 35-45 de ani)
69 (Biserica Rădăuți II, în naos, pe axul central al bisericii, în linie cu Mormintele 81 și 82)	Criptă de cărămidă (capac boltit). Cu două ziduri paralele pentru susținerea lespezii funerare	Nu (urme de cofraj de lemn)	Aparent profanat (fără inventar) Oseminte răvășite	Adult de sex masculin Circa 40 de ani (interval: 35-45 de ani)
84 (Biserica Rădăuți II, în naos, în fața altarului, în linie cu Mormintele 66 și 85)	Criptă de cărămidă (capac plat)	Nu	Aparent profanat (fără inventar) Oseminte nederanjate	Tânăr de sex masculin Sub 20 de ani (interval: 15-20 de ani)
83	Criptă de cărămidă	Nu	Neprofanat	Copil

(Biserica Rădăuți II, în naos, în stânga Mormântului 84, în linie cu Mormintele 66 și 85)	(capac plat) Sigur cu lespede funerară		(cu inventar)	de sex masculin Circa 3 ani
79 (Biserica Rădăuți II, lipit de fundația vestică naosului, în spatele Mormântului 82)	Criptă de cărămidă (capac plat, boltit triunghiular în interior) Sigur cu lespede funerară	Nu (urme de cofraj de lemn)	Neprofanat (cu inventar)	Adult de sex masculin Vârsta nedeterminată (s-au păstrat doar câțiva dinți)

48. Distribuția și tipologia mormintelor și ale defuncțiilor din naosul Bisericilor Rădăuți I și II pe baza datelor publicate în 2012

Pentru o mai bună înțelegere a contextului arheologic și istoriografic, datele însumate mai sus trebuie raportate la două seturi de coordonate, unul istoric și altul istoriografic.

I. Defuncții cunoscute din naosul și pronaosul Bisericii Domnești *Sfântul Nicolae* din Rădăuți (prin lespezile păstrate în Biserica – actuală – Rădăuți II, de piatră, și prin tradiție)

- 1. Pe baza lespezilor de la Ștefan al III-lea, distribuite de-a lungul pereților naosului bisericii (1479-1480)**
 1. Bogdan († c. 1367), 2. *Lațcu* († c. 1374). 3. Petru I († c. 1391) [(?) lespede ștearsă]; 4. Roman I († c. 1394); 5. Ștefan I († c. 1399). 6. Bogdan, fratele lui Alexandru I († c. 1407); 7. Bogdan, fiul lui Alexandru I († c. 1433).
- 2. Pe baza lespezilor de la Ștefan al III-lea, păstrate în pronaosul bisericii (1497-post 1499)**
 8. Anastasia, fiica lui *Lațcu* († 1420); 9. Ioanichie, primul episcop cunoscut de Rădăuți († post 1499).
- 3. Pe baza tradiției**
 10. Sfântul Leontie de Rădăuți (secolul al XIV-lea).

II. Identificarea mormintelor din naosul Bisericii Domnești *Sfântul Nicolae* din Rădăuți (pe baza calibrării istorice a datelor antropologice și genetice publicate în 2012)

- 1. M 66** (c. 60 de ani) Bogdan [c. 1307-c. 1367], tatăl *Mușatei* (din prima căsătorie, după datele ADN) și al lui *Lațcu* (din a doua căsătorie, după datele ADN, fapt neremarcat de înșiși autorii analizei).
- 2. M 69** (c. 35 de ani) Ștefan I [c. 1364 (adaptare la rezultatele ADN)-c. 1399], fiul lui Roman I (după documente și ADN).
- 3. M 72** (*adult*) <prin eliminare și prin inventar> Sfântul Leontie [a. 1400], primul episcop de Rădăuți (după tradiție).
- 4. M 79** (40 + de ani) <prin eliminare și prin ADN> Roman I [c. 1350-c. 1394], tatăl lui Ștefan I (din prima căsătorie, după documente și ADN) și al Alexandru I (din a doua căsătorie, după documente).

5. M 81 (40+ de ani)	Petru I [c. 1348-c. 1391], fratele bun al lui Roman (după documente și ADN).
6. M 82 (c. 60 de ani)	<i>Costea</i> [c. 1328-c. 1387 (adaptare la rezultatele ADN)], tatăl lui Petru și al lui Roman, soțul <i>Mușatei</i> (după ADN), mama celor doi (după acte).
7. M 83 (c. 3 ani)	Bogdan [c. 1430-c. 1433], fiul lui Alexandru I (după documente și ADN).
8. M 84 (c. 16 ani)	Bogdan [c. 1391-c. 1407 (adaptare la rezultatele ADN)], fratele bun al lui Alexandru I (după documente și ADN).
9. M 85 (c. 30 de ani)	<i>Lațcu</i> [c. 1345-c. 1375], fiul lui Bogdan (după – parte din – cronici și ADN) și fratele vitreg al <i>Mușatei</i> (după ADN).

Pe baza elementelor prezentate, se pot formula – în completarea criticii genetice – câteva observații asupra mormintelor din naosul Bisericii Domnești *Sfântul Nicolae* din Rădăuți.

1. 7 morminte erau strânse în fața altarului Bisericii Rădăuți II. Acopereau două treimi din jumătatea superioară a naosului. El era impracticabil din punct de vedere liturgic.
2. Numai Mormintele 72 (fără inventar) și 79 (practic gol) au fost găsite în afara spațiului naosului Bisericii Rădăuți I. Mormântul 81 a fost săpat peste fundația Bisericii Rădăuți I, în stânga Mormântului 82 (lipit de acesta și de zidul Bisericii Rădăuți II), deși era destul spațiu în dreapta sa. Biserica Rădăuți II a fost o biserică necropolă și – datorită lojei de deasupra pronaosului (ca la Biserica Domnească de la Câmpulung) – o biserică de curte.
3. Lespezile așezate demonstrativ de către Ștefan al III-lea au avut funcționalitate practică liturgică pentru catedrala Episcopiei de Rădăuți, atestată pentru întâia oară sub el, la 1472, cu Ioanichie drept ierarh. Datarea tardivă a ridicării bisericii de zid, după recunoașterea autorității polone și a celei bizantine de către Petru I la 1387, trebuie respinsă.
4. Unul din cele 8 morminte – sigur – seculare din biserică a fost omis –voit– de către Ștefan al III-lea din șirul lespezilor voievodale realizate la comanda sa între 1479 și 1480. Notăm astfel și că este dificil de crezut că lespezea ștearsă complet, pusă de Ștefan al III-lea, a aparținut tocmai lui Petru I, în vreme ce celelalte lespezi s-au păstrat perfect.
5. Datorită vârstei defuncțiilor și apartenenței certe a celor două morminte tip criptă la Biserica Rădăuți II, Mormintele 83 și 84 pot fi atribuite numai lui Bogdan, fiul lui Alexandru I, și lui Bogdan, fratele – bun – al lui Alexandru I, dispărut din surse după anul 1407.
6. Au existat două linii de morminte: 1. una formată (de la stânga la dreapta) din Mormintele 83, 84, 85 și 66 în fața altarului noii biserici, ultimele două morminte (de adulți) provenind din întâiul lăcaș, iar primele două fiind de tineri defuncți (cei doi Bogdani); 2. alta compusă din Mormintele 81, 82 și 69, realizată prin raportarea la Mormântul 82 din Biserica Rădăuți I, Mormântul 81 fiind lipit de acesta și de zidul nordic al noii biserici.
7. Dintre toate mormintele tip criptă, doar Mormântul 79, practic gol sub raportul osemintelor umane, deși nu a fost profanat, a fost așezat în afara naosului primei biserici și în spatele celor două linii, cu toate că mai era spațiu suficient pentru el – pe linie – între Mormintele 82 și 69. În aceste condiții, ținând de goliciunea umană a Mormântului 79 neprofanat, locul amintit trebuie socotit unul rezervat, iar Mormântul 79 unul simbolic.

8. Mormintele 82 (din Biserica Rădăuți I) și 69 (dintre stâlpii de susținere ai naosului Bisericii Rădăuți II) erau cripte boltite de cărămidă, identice ca manieră de realizare. Cele două morminte trebuie astfel să fi fost realizate la mică distanță în timp unul de celălalt.

9. Din punct de vedere antropologic și istoric (el stând în prim-plan politic de dinainte de 1343 și până pe la 1367), doar două morminte îi pot fi asociate lui Bogdan I: Mormintele 82 (adult de aproximativ 50 de ani) și 66 (adult de aproximativ 60 de ani). Din punct de vedere heraldic (stemă cu lup și coif cu coarne pe butonii săi), răposatul din Mormântul 82 ar fi aparținut unei alte familii decât cea a Bogdăneștilor (lupul lipsind din armele ei). Cele două morminte, complet diferite tipologic (Mormântul 81 era de tip cavou zidit, pe când Mormântul 66 era de tip groapă simplă), au aparținut Bisericii Rădăuți I (de lemn).

10. La zidirea noii biserici, Mormântul 82 a fost deopotrivă protejat și atins. Stâlpul nord-estic din fața altarului Bisericii Rădăuți II se sprijinea parțial pe cavoul defunctului din Mormântul 82. Totodată, stâlpul sud-estic tot din fața altarului noului lăcaș atinge groapa răposatului din Mormântul 66. Ambele „atingeri” puteau fi cu ușurință evitate în condițiile în care – precum la Argeș – Biserica Rădăuți II a fost clădită pentru a îngloba Biserica Rădăuți I. Ca urmare, ambele Morminte 66 și 82 trebuiesc socotite legitimize.

11. Pentru mormântul ctitorului Bisericii Rădăuți II există astfel două variante: 1. Mormântul 81, lipit de Mormântul 82 și zidit în fundația primei biserici. 2. Mormântul 69 realizat în aceeași manieră (singurul) cu Mormântul 82 și așezat pe axul central al noului lăcaș între Mormintele 66 și 85 (în spatele lor) din Biserica Rădăuți I, „(re)așezate” în fața intrării în altarul noii biserici, cele trei formând un triunghi funerar în Biserica Rădăuți II.

12. Asemănarea tipologică dintre Mormintele 82 și 69 pledează pentru atribuirea celui din urmă ctitorului noului lăcaș. Întrucât Bogdan (c. 1367) și *Lațcu* (c. 1374) au murit cu mult (între 17 și 27 de ani) înaintea lui Petru (c. 1391) și Roman (c. 1394), Mormintele 69 și 82, din două biserici diferite, dar identice ca manieră de realizare, trebuie astfel atribuite lui Bogdan (Mormântul 82) și lui *Lațcu* (Mormântul 69), ctitorul astfel al noii biserici.

13. Întrucât lespeda sa nu s-a păstrat, iar Petru nu a fost pomenit printre cei înmormântați la Rădăuți, spre deosebire de succesorii săi Roman I și Ștefan I, Mormântul 81, lipit de mormântul 82, a aparținut lui Roman I, care uzurpase puterea urmașilor fratelui său, Petru I, alegând – din timpul vieții – să se legitimizeze în moarte prin asocierea cu Bogdan.

14. Mormântul 79, după toate aparențele simbolic, în egală măsură datorită absenței osemintelor umane și prezenței obiectelor de inventar, a fost astfel realizat pentru Ștefan I, învingătorul *ungurilor* de la Hindău (o precizare singulară între textele standardizate ale inscripțiilor lespozilor funerare așezate de către Ștefan al III-lea, precum aprobarea episcopului Ioanichie în cazul lespozii lui *Lațcu*). După cum se bănuia de multă vreme, Ștefan I a murit, luptând, alături de lituanieni, împotriva tătarilor la Vorskla în august 1399.

15. Databile prin inventar între anii 1350 și 1370 și istoric – datorită decesului lui Bogdan – înainte de 1367, Mormintele 66 și 85 din prima biserică de la Rădăuți, în raport cu care s-a înmormântat *Lațcu*, sunt ca urmare de atribuit voievozilor locali de Rădăuți. Datorită diferenței de vârstă de până în 30 de ani dintre ei, aceștia fuseseră probabil tată și fiu.

16. Din cauza preluării puterii acestora, simbolizată prin înmormântarea în același lăcaș a lui Bogdan și apoi a urmașilor săi, familia lui Bogdan se înrudise cu voievozii îngropați în Mormintele 66 și 85. Cazul lui *Lațcu*, așezat între cele două morminte, păstrat între vo-

ievozi și prezentat atât drept fiu al lui Sas, cât și drept fiu al lui Bogdan, și succesiunea lui Petru și Roman prin Margareta susțin înrudirea dintre familii prin căsătoria Margaretei, astfel fiica lui Bogdan și sora lui *Lațcu*, cu tânărul voievod rădăuțean din Mormântul 85.

17. Decesul său înaintea lui Bogdan, ținuta sa de cavaler apusean, inelul tătar purtat de defunctul tânăr de vreo 30 de ani din Mormântul 85, o groapă simplă (cu sicriu), așezată pe axul altarului Bisericii Rădăuți I, la intrarea în acesta ar sugera că dispariția sa s-a petrecut după o confruntare cu tătarii (de unde și inelul, care nu concordă cu ținuta defunctului; dacă, cum s-a presupus, el ar fi semnat o alianță, ar fi fost lăsat moștenire ca însemn). La nivelul anilor 1360 (datorită vestimentației, datarea decesului în anii 1350 apare drept prea timpurie), așezarea morții personajului din Mormântul 85 după victoria lituanienilor asupra tătarilor la Sinie Vodî (1362/1363) pare ipoteza cea mai atrăgătoare. Oricum, starea proastă de conservare a osemintelor sale nu a permis analize antropologice detaliate (în plus, altfel decât la Argeș, nu s-a estimat nici înălțimea pentru vreun defunct).

18. În *Cronica scurtă a Moldovei*, un *Ștefan* a fost așezat – fără durată domniei – între Sas și Bogdan. Numele dat de Roman întâiului său născut cunoscut, Ștefan, ar pleda în favoarea identificării acelui Ștefan cu tatăl său, soțul Margaretei, din Mormântul 85 (dar, după Długosz, părintele rivalilor *Petru* și *Ștefan*, se numise tot *Ștefan*, fiind *voievodul Moldovei*).

19. Ținând cont de tulburările anti-angevine din Moldova din 1359, an sub care Jan Długosz a așezat conflictul *moldav* dintre frații *Petru* (învingător, sprijinit de *unguri*) și *Ștefan* (învingut, susținut de *poloni*), decesul voievodului din Mormântul 66 (din dreapta altarului primei Biserici de la Rădăuți) trebuie așezat – foarte probabil – înaintea celui an 1359 (din cauza celui conflict, ținând cont și de luptele din Moldova de la 1367-1368, nu putem exclude complet nici identificarea voievodului din Mormântul 85 cu învingătorul *Petru* „de la 1359”, decedat însă apoi la scurt timp, ceea ce l-a adus la putere tocmai pe *Lațcu*).

20. Succesiunea voievodală – care poate fi propusă în aceste condiții – este următoarea:

Mormântul 66	<i>Ștefan, tatăl lui Petru și al lui Ștefan</i> [c. 1298-c. 1358], întâiul ctitor.
Mormântul 85	<i>Ștefan/ Petru</i> [c. 1333 (1338)-c. 1363 (1368)], soțul Margaretei.
Mormântul 82	Bogdan I [c. 1317-c. 1367], tatăl lui <i>Lațcu</i> și al Margaretei.
Mormântul 69	<i>Lațcu</i> [c. 1334-c. 1374], tatăl Anastasiei, înmormântată în pronaos.
Mormântul 81	Roman I [c. 1354-c. 1394], fiul lui <i>Ștefan</i> și al Margaretei.
Mormântul 79	Ștefan I [post 1369-1399], fiul lui Roman, din prima sa căsătorie.

21. În privința Mormântului 72, evident de față bisericească, atribuit Sfântului Leontie, rolul jucat de Ioanichie sub Ștefan al III-lea și apariția – certă – a Episcopiei de Rădăuți abia sub acesta (1472), pledează mai curând pentru atribuirea mormântului lui Ioanichie.

22. Datorită imposibilității identificării defunctului din Mormântul 82 cu *Costea* (propusă/impusă în 2012), el trebuie așezat pe mai departe în *Țara de Jos*, de dinainte de Roman I.

23. În final, notăm forțarea – istorică și genetică – realizată prin atribuirea Mormintelor 81 (lui *Petru*) și 82 (lui *Costea*) și datarea zidirii noii biserici în ultimii trei ani de viață ai lui *Petru* (post 1387-c. 1391). Vârsta defunctului din Mormântul 82 a fost împinsă la 60 de ani. Cea a răposatului din Mormântul 81 a fost trasă la puțin peste 40 de ani. Diferența de vârstă dintre cei doi la momentul decesului era de cel mult 10 ani, adică maximum 14 ani în cazul dorit al morții lui *Costea*, pe la 1387, și cel real al decesului lui *Petru*, pe la 1391.

Simbolistica înmormântărilor de la Rădăuți și a zidirii noii biserici de către *Lațcu* (ante 1374) a fost impusă de condițiile în care Bogdan preluase puterea în Moldova nici zece ani mai devreme¹¹³⁷. În vremea noilor ofensive anti-tătărăști ale lui Ludovic (1351-1354)¹¹³⁸, Bogdan de Cuhea, cu avearea înjumătățită de rudele sale din Maramureș¹¹³⁹, a ajuns la un acord cu regele¹¹⁴⁰. Bogdan și-a căsătorit fiica, Margareta (*Mușata*), cu fiul (*Ștefan/ Petru*) al voievodului de Rădăuți (*Ștefan*), iar băiatul, Ladislau (*Lațcu*), cu fata lui Dragoș, omul lui Ludovic I în estul Carpaților¹¹⁴¹. La 1359-1360, Bogdăneștii și Drăgoșeștii au fost de aceeași parte – angevină¹¹⁴² – victorioasă¹¹⁴³.

Problemele au apărut pe la 1363, cel mai probabil în urma decesului soțului Margaretei¹¹⁴⁴. Atunci, fie Drăgoșeștii au încercat să preia moștenirea acestuia, fie Bogdan a căutat să se impună drept adevărat stăpân în zonă, nepoții săi de fiică, Petru și Roman, fiind încă minori¹¹⁴⁵. Sigur este că Bogdan a trecut munții. I-a alungat pe Drăgoșești înainte de iarna anului 1364-

¹¹³⁷ În privința legăturii prin *Mușata* dintre familiile de Cuhea și Rădăuți, reconstituirea genealogică propusă nu diferă de sinteza soților Bătrîna (*Biserica Sfântul Nicolae*, p. 208).

¹¹³⁸ Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy*, p. 153; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 195.

¹¹³⁹ Înjumătățirea, începută prin violență la 1349 de Ștefan, fiul lui Iuga, fratele lui Bogdan, a fost legalizată – fără referire la *necredința* lui Bogdan – de rege în 1353 (DRH, C, X, no. 193, p. 214). Bogdan a fost numit chiar *voievod* de capitlul din Eger în numele regelui.

¹¹⁴⁰ Supraviețuirea maramureșeană a lui Bogdan, încolțit de propria sa familie și de rege, ar fi fost altminteri imposibilă. Întrucât porunca regelui către capitlul din Eger a premers actul de partaj din 14 mai 1353 (DRH, C, X, no. 193, p. 216), Bogdan l-a recunoscut drept suzeran pe Ludovic cel târziu pe la începutul aceluși an, după luptele cu tătarii de la 1352.

¹¹⁴¹ În această privință, a se vedea și observațiile de mai sus (în special punctele 15-17).

¹¹⁴² DRH, C, XI, no. 486, pp. 512; DRH, D, I, no. 41, p. 75; no. 43, p. 81. Dragoș a ajuns să fie considerat la Cuhea *fiul* lui Bogdan în anii 1600 (Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 412).

¹¹⁴³ Cu excepția notabilă a profesorilor Papacostea și Spinei, în istoriografia română s-au făcut eforturi considerabile pentru redarea conflictului moldav înregistrat sub 1359 de către *Długosz* (I, pp. 277-278). Originea eforturilor pare deopotrivă *moldavă* și *transalpină*, datorită oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei* și acordului *ungro-v(a)lah* din același an 1359.

Ludovic, regele Ungariei și deja – oficial de la 1355 – moștenitorul tronului Poloniei, a intervenit în Moldova la sfârșitul lui 1359 (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 192). A venit în sprijinul lui Petru (susținut de *provincialii ungari*) sau al lui Ștefan (sprijinit de polonezi). După Jan *Długosz*, Ștefan fusese învins deja. Ludovic a venit probabil în ajutorul său.

¹¹⁴⁴ Lupta de la Sinie Vodî (1362/1363) la Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, pp. 325-326.

¹¹⁴⁵ A doua variantă pare mai plauzibilă, atât datorită atitudinii lui Ludovic de la începutul lui 1365, când fiii lui Sas au primit partea lui Bogdan din Cuhea, cât și datorită faptului că Roman I (din Mormântul 81 de la Rădăuți) s-a născut pe la 1354 probabil (vezi mai sus punctul 20 din observații), iar Petru I nu pare să fi fost mult mai bătrân decât Roman.

1365. Tensiunile locale nu au dispărut însă cu adevărat. După moartea lui Bogdan (c. 1367), între Drăgoșești și rădăuțeni, voievod a ajuns *Lațcu*¹¹⁴⁶.

Unit *deplin* cu Biserica Romei și lipsit de urmași de sex masculin¹¹⁴⁷, a încercat să împreuneze „moștenirile sale”. A sprijinit stâlpii din fața altarului noii biserici pe mormântul lui Bogdan, tatăl său (82), și pe cel al cuscrului rădăuțean al acestuia (66). Și-a ales locul de veci (69) „între” groapa celui din urmă și cea a fiului acestuia (85), fostul soț al Margaretei, sora lui *Lațcu*¹¹⁴⁸.

Decizia s-a dovedit înțeleaptă. După moartea sa și vreo patru ani de lupte, sprijinite de Gregorie al XI-lea¹¹⁴⁹, Margareta a izbutit să evite înstăpânirea familiei lituaniene Koriatović, impuse deja în Podolia¹¹⁵⁰, să treacă puterea fiilor ei, Petru și Roman, și să ajungă la un acord cu Buda (1378)¹¹⁵¹.

La moartea lui Petru (c. 1391), Roman l-a alungat din necropola de la Rădăuți și pe fiii acestuia de la succesiune¹¹⁵². Și-a legitimat uzurparea li-

¹¹⁴⁶ Conflictul moldave de la 1367-1368, practic indiscutabile (Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 153; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 441), implicau cel puțin trei partide: cea rădăuțeană (rudele defunctului soț al Margaretei), Bogdăneștii și Drăgoșeștii. În acele condiții (vezi și punctul 19), *Lațcu* pare să fi fost singurul care „împăca” toate taberele.

¹¹⁴⁷ Interdicția de a divorța dată lui *Lațcu* de Gregorie al XI-lea în ianuarie 1372 (act editat deja în *Hurmuzaki*, I-2, no. 146, p. 197), deși soția acestuia refuza să se convertească, poate fi astfel explicată și prin apartenența ei la familia Drăgoșeștilor, fideli *ortodocși* ai lui Ludovic, repudierea soției ducând la un conflict cu Buda pe care Papalitatea dorea să-l evite

¹¹⁴⁸ Vezi – chiar dacă cu scăpări, dar de dinainte de testele ADN – și L. și A. Bătrîna, „O mărturie arheologică despre relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Bogdan I”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* (București), XXXIV (1984), 4, pp. 326-333.

¹¹⁴⁹ *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 248, p. 493. Întronarea lui Petru i-a adus „iertare” în istoriografie Mușatei, *catolică* până la moarte (post 1393). Aparent, în pofida confuziei făcute de legatul papal între mama lui Petru și cea a lui Alexandru, după 1400, Margareta, precum sigur *Lațcu*, fusese botezată în rit *grec* (Anton Kern, „Der Libellus de notitia Orbis Johannes III (de Galonifontibus?) O.P. Erzbischofs von Sultanieh”, *Archivum Fratrum Praedicatorum* (Roma), VIII (1938), pp. 82-123, la p. 104), convertindu-se împreună cu *Lațcu*. Biserica cu sacristie a lui Bogdan de la Cuhea și neatacarea acestuia pe considerente *schismatice* de către Ludovic (nici măcar la 1365) îi așază – însă – pe Bogdănești între *catecumeni* înainte de 1370: „uniți” (ei recunoșteau autoritatea papei), dar nerebotezați în rit *latin*.

¹¹⁵⁰ Chiar după bătălia de la Sinie Vodî (1362-1363). Datorită nepomenirii tatălui lor, dispărut probabil în urma acelei lupte, de către Petru și Roman și din cauza episodului Iurie Koriatović (Alexandru Boldur, „Die Herrschaft des litauischen Fürsten Jurij Koriat in der Moldau (1374-1379)”, *Süd-Ost Forschungen*, XXXII (1973), pp. 9-32; Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, pp. 164-166), pare plauzibil că Margareta, încă tânără, s-a recăsătorit cu Iurie.

¹¹⁵¹ Pentru această realitate – contestată în istoriografie – vezi Ș. Papacostea, „Moldova începuturilor între regii Ungariei și Poloniei”, *Revista Istorică*, NS, IX (1998), 5-6, pp. 425-429.

¹¹⁵² Pentru sursele explicite asupra uzurpării: Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 455-456.

pindu-și – de dinaintea morții (c. 1394) – cripta (81) de cea a lui Bogdan¹¹⁵³. Urmașul său nedorit¹¹⁵⁴, filo-polon și anti-ungar (până pe la 1396-1397)¹¹⁵⁵, Ștefan I, fiul din prima sa căsătorie, a căzut departe de Moldova în luptă cu tătării (1399). A primit un mormânt simbolic (79), un cenotaf¹¹⁵⁶. Situația s-a reșezat prin intervenția lui Mircea. L-a întronat pe Alexandru, băiatul din a doua căsătorie a lui Roman, în locul lui Iuga, fratele bun al lui Ștefan¹¹⁵⁷.

În țara *de sânge*, mecanismele statale funcționau deja la 1400. De la *Lațcu*, stăpânitorii *moldavi* dezvoltaseră un simț auster și o responsabilitate a puterii. Meșteșugitele lor cripte, lipsite de inventar, îl vădesc în opoziție cu opulența din sicriile lui Bogdan și voievozilor rădăuțeni¹¹⁵⁸. Învățaseră poate și din soarta splendorii lui *AL WA* din sarcofagul sigilat de la Curtea de Argeș.

Acelui divizat neam, unit de dorința de putere, îi încredințase – aproape în disperare de cauză – Urban al V-lea *națiunea Vlahiei* în vara anului 1370. Influența Clarei asupra lui *Vlaicu* părea să se fi stins. Promisiunile pontificale păleau în fața *stăpânitorilor Ungrovlahiei* și a lui Hariton de Kutlumuz¹¹⁵⁹.

Atunci, *ortodoxa* Țara Românească îi era credincioasă lui Ludovic, iar *catolica* Moldova dușmană regelui¹¹⁶⁰. Nu mai erau zilele *infidelilor* Alexandru *Basarab* al *valahilor romani* și Bogdan al Maramureșului, ctitor de biserică cu sacristie la Cuhea, cu hramul Sfântului Ștefan (1343-1345), neatinsă – la fel ca Biserica Argeș I la 1330 – după *fuga* sa¹¹⁶¹. Ceva se păstrase însă. Vremea intervenției fiului lui Radu *cel Înțelept*, Mircea, în favoarea fiului lui Roman, Alexandru, pare a spune mai multe despre secolul care tocmai se încheiase.

¹¹⁵³ De aici și marea miză „genetică” a așezării lui Petru și *Costea* în Mormintele 81 și 82.

¹¹⁵⁴ Rupturile dintre Roman și Petru, dintre Ștefan și Roman la Ilona Czamańska, *Moldavia i Woloszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku* [Moldova și Țara Românească între polonezi, turci și unguri în secolele XIV și XV], Poznań, 1996, pp. 36-37, 82.

¹¹⁵⁵ A devenit primul domn al Moldovei cu domenii în Transilvania (MOL, DL 27382; 22 mai 1398; editat și tradus în DRH, D, I, no. 102, pp. 169-170), fapt trecut însă sub tăcere.

¹¹⁵⁶ Mormântul 79 din Biserica Rădăuți II, la distanță de toate celelalte cripte voievodale, confirmă mai vechea presupunere a lui Ștefan Gorovei (*Mușatinii*, București, 1976, p. 37).

¹¹⁵⁷ Intervenție acceptată de însuși Ștefan al III-lea în „cronica sa oficială” (*Letopisețul anonim*, p. 14), dar nu și la Putna (*Letopisețul de la Putna I*, p. 48; *Letopisețul de la Putna II*, p. 61).

¹¹⁵⁸ Obicei respectat de Roman și de Alexandru, mormântul lui Bogdan (84), asociatul și fratele său bun (1407), fiind lipsit de inventar. Numai cenotaful lui Ștefan a avut inventar.

¹¹⁵⁹ MM, I, nos. 278-281, pp. 533-535; VMHH, II, no. 191, p. 98; nos. 197-198, pp. 99-101.

¹¹⁶⁰ Jan Sykora, „Poziția internațională a Moldovei în timpul lui Lațcu: lupta pentru independență și afirmare pe plan extern”, *Revista de Istorie*, XXIX (1976), 6, pp. 1135-1151.

¹¹⁶¹ R. Popa, „Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în secolul al XIV-lea”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, XVII (1966), 3, pp. 511-528.

În primăvara anului 1400, la vremea întronării moldave a lui Alexandru I de către Mircea I al Țării Românești¹¹⁶², exista la Bacău (*civitas Bachoviensis*) un așezământ ioanit sprijinit de papa Bonifaciu al IX-lea¹¹⁶³. După Eugeniu al IV-lea, imediat după unirea florentină (1439) și încredințarea creștinilor de rit *grec* din Transilvania Mitropoliei de la Suceava (1436)¹¹⁶⁴, același Bonifaciu așezase – cu nici zece ani înaintea scrisorii sale către ioaniții din Bacău (1391-1392) – o episcopie la Bacău (rangul de *civitas* dat – precum Siretului anterior – așezării la 1400 pledând în favoarea ideii)¹¹⁶⁵. Puțin mai devreme, acceptase sigur – cu mari rețineri – transferul episcopului Andrei Jastrzebiec de la Siret în nou înființata dioceză a Lituaniei de la Vilnius (1389-1390)¹¹⁶⁶.

Prezența ioanită – insolită în est după sfârșitul secolului al XIII-lea¹¹⁶⁷ – îndeamnă în acest cadru moldo-papal la identificarea centrului Comitatului de *Borkoth* – atestat la 1327 și anterior crizei ungare declanșate în 1280 – la Bacău¹¹⁶⁸. El completa *principatul secuilor* de la 1327 și structura Țării de Jos a Moldovei, cu a sa coroană, păstrată în tezaurul de la Suceava până în veacul al XVI-lea¹¹⁶⁹. Aceasta fusese generată de vicariatul *valah*, reafirmat – pe urmele lui Gregorie al IX-lea de la 1234 – de Gregorie al XI-lea în toamna lui 1374¹¹⁷⁰ în vechea arie a Regatului *Cumaniei*, făcut uitat de Papalitate¹¹⁷¹.

¹¹⁶² Aspect nesesizat anterior, indiferent de acceptarea sau nu a anului 1399 dat de Ștefan al III-lea zilei întronării lui Alexandru (23 aprilie), produsă de fapt – evident acum – la 1400, după luna februarie, când Iuga era încă domn (vezi Șt.S. Gorovei, „Genealogii pierdute, sate uitate”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXIX (2011), pp. 71-90, la pp. 83-84).

¹¹⁶³ *Acta Urbani P.P. VI, Bonifacii P.P. IX, Innocentii P.P. VII et Gregorii P.P. XII*, no. 88, pp. 176-177 (15 aprilie 1400). Documentul a fost republicat în România la sfârșitul anilor 1980 de către Ștefan Sorin Gorovei (în „La începuturile orașului Bacău”, *Anexă*, no. 1, p. 281).

¹¹⁶⁴ *Acta Eugenii PP IV*, no. 421, p. 229. Act citat, începând de la Emilian Popescu în 1993, dar fără a i se reține valoarea, cu excepția notabilă a profesorului Ioan-Aurel Pop (2011).

¹¹⁶⁵ *Hurmuzaki*, I-2, no. 560, pp. 661-662; Gorovei, „La începuturile orașului Bacău”, p. 279.

¹¹⁶⁶ ASV, Reg. Lat. 1, Appendix, f. 2^v. Un extras în *Acta Bonifacii Papae IX*, no. 85, pp. 75-76.

¹¹⁶⁷ Zs. Hunyadi, „The Hospitallers in the Kingdom of Hungary: Houses, Personnel and a Particular Activity up to c. 1400”, Anthony Luttrell, „The Hospitallers in Hungary before 1418: Problems and Sources”, în *The Crusades and the Military Orders*, pp. 253-268, 269-282.

¹¹⁶⁸ Amintim astfel și un pasaj dintr-una din versiunile *Poemei polone* a lui Miron Costin, semnalat de către Laurențiu Rădvan (*Orașele din Țările Române*, p. 473). După acesta, [...] în vremea domnilor celor vechi care erau și înțelepți, [episcopul de Bacău] era mai presus decât acești trei vlădici [de rit *grec* (de Suceava, Roman și Rădăuți)] și ședea în fața mitropolitului [în cadrul sfatului domnesc] [...] (*Opere*, ediție P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 386).

¹¹⁶⁹ P.P. Panaitescu, „Tezaurul domnesc. Contribuție la studiul finanțelor feudale în Țara Românească și în Moldova”, *Studii. Revistă de Istorie*, XIV (1961), 1, pp. 49-85, la p. 64.

¹¹⁷⁰ Pentru surse: VMHH, II, nos. 303-304, p. 152 (1374); DRH, D, I, no. 9, pp. 20-21 (1234).

„Integrarea” moldavă a *Țării de Jos* a fost realizată – sigur în acte¹¹⁷² – sub Roman¹¹⁷³, tatăl lui Alexandru, din căsătoria cu Anastasia, sora bună a lui Mircea¹¹⁷⁴. Fiul favoritei lui Gregorie al XI-lea, Margareta *de Siret, doamna Valahiei Mici* (1378)¹¹⁷⁵, Roman, sub care a început lupta dintre Suceava și Marea Biserică¹¹⁷⁶, s-a intitulat – după chipul pontifical al unchiului său *Lațcu, ducele părților moldave sau al națiunii Vlahiei* la 1370¹¹⁷⁷ – moștenitor al *țării valahilor de la munte și până la mare*¹¹⁷⁸. „Vânând” o coroană regală, de partea Avignonului și nu a Romei în timpul *Schismei Apusene* (1378-1417)¹¹⁷⁹, frațele său, Petru, „gonit” de el de la Rădăuți, sfârșise supunându-se Cracoviei și Bizanțului (precum *Ungrovlahia* lui *Nicolae-Alexandru Budei* și Bizanțului la 1359)¹¹⁸⁰, fără a mai fi – măcar – domn *din mila lui Dumnezeu*, la 1387¹¹⁸¹.

¹¹⁷¹ Vezi Ș. Papacostea, „Aux débuts de l'état moldave. Considerations en marge d'une nouvelle source”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XII (1973), 1, pp. 139-158, la pp. 149-151.

¹¹⁷² Chiar și cu sensul de transfer nereușit (mai puțin probabil ținând cont și de scrisoarea lui Bonifaciu al IX-lea către Andrei de Siret/ Vilnius), ipoteza lui Liviu Pilat privind o *translatio* între Siret și Bacău (cu sens poate de „revenire”) ar merita să atragă noi studii (*Între Roma și Bizanț. Societate și putere în Moldova (secolele XIV-XVI)*, Iași, 2008, pp. 81-84).

¹¹⁷³ Amintim răspândita idee că *Țara de Jos* era o singură structură întinsă de la „mijlocul” Carpaților Orientali și până la Gurile Nistrului. Acolo însă existau sigur două componente: una carpatină și alta pontică (după cum se vede din studiile profesorului Papacostea).

¹¹⁷⁴ Vezi și C. Cihodaru („Relațiile dintre Țara Românească și Moldova în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân”, în *Marele Mircea Voievod*, editor Ion Pătroiu, București, 1987, pp. 191-210, la p. 201 (soția lui Roman era sora lui Radu, a patra fiică a lui *Nicolae-Alexandru* !). În contextul originii sârbești a mamei lui Mircea (ea fiind foarte probabil fiica lui Lazăr „de la Kossovopolje”), amintim: 1. numele dat târgului (Roman) fondat de către Roman I la nord de Bacău de către Grigore Ureche: *Smederevo* (de la Sfântul Dumitru); 2. înmormântarea mamei lui Alexandru (ante 1408) în biserica viitoareii mitropolii de la Roman; 3. hramul purtat de acest lăcaș, Sfânta Parascheva, ale cărei moaște au ajuns la Belgrad sigur spre 1400 (principalele date – strânse pe urmele lui Ilie Minea și Nicolae Grigoraș – la Rădvan, *Orașele din Țările Române*, pp. 564-565). Noi cercetări ar fi mai mult decât utile.

¹¹⁷⁵ Ultima ediție a cunoscutului izvor este în *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 248, pp. 493-494.

¹¹⁷⁶ Vezi Papacostea, „Byzance et la création de la Métropole de Moldavie”, pp. 133-150. Sprijinul dat – foarte probabil – de Mircea I și Sigismund de Luxemburg (în relații foarte bune cu Marea Biserică de la 1391) lui Alexandru I a dus la stingerea conflictului (1401).

¹¹⁷⁷ Vezi VMHH, II, nos. 197-198, pp. 99-101; *Acta Urbani PP. V*, nos. 204-205, pp. 337-341.

¹¹⁷⁸ A se vedea Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, nos. 3-4, pp. 7-15; II, no. 164, pp. 307-308, Iași, 1932; DRH, A, I, nos. 3-4, pp. 5-7.

¹¹⁷⁹ Reamintim aici scrisoarea ignorată inserată în *Acta Bonifacii Papae IX*, no. 85, pp. 75-76.

¹¹⁸⁰ Analogia a fost sigur remarcată, dar nu dezvoltată, de profesorul Papacostea, cel care a semnalat „împuternicirea imperială” avută de mitropolitul Ciprian al Kievului la 1387.

¹¹⁸¹ După cum se știa din *Documente moldovenești*, II, no. 163, p. 602; MM, II, no. 393, p. 98.

Mai devreme, Moldova propriu-zisă preluase – *catolic* – *Țara de Jos*, *filo-latină* și *pro-ungară* (inclusiv aproape trei generații mai târziu; mai corect spus, în timpul campaniei lui Matia Corvin împotriva lui Ștefan al III-lea la sfârșitul anului 1467)¹¹⁸². Dacă preluarea s-ar fi produs *ortodox* abia după 1386-1387, justificând – și astfel – schimbarea ritului (de stat) al Moldovei, coroana *Țării de Jos* nu ar fi fost păstrată în tezaurul domnesc de la Suceava până la începutul anilor 1560¹¹⁸³. Aceeași păstrare arată că preluarea puterii formate între Oituz și Bacău prin secuii *principelui Dominic* din primăvara anului 1327 și *valahii* Papalității din toamna anului 1374 nu avusese – emnamente – chip violent¹¹⁸⁴. Cei din urmă fuseseră ridicați de către Gregorie al XI-lea, protectorul lui *Lațcu* (la 1371-1372) și al *Margaretei* (la 1377-1378), între Ungaria, Țara Românească și chiar Moldova, pe fondul căderii sigure în *schismă* a lui *Vlaicu* al Țării Românești, reintrat din vara lui 1374 în conflict cu Buda, dar – probabil – și al decesului ducelui *Lațcu* al Moldovei¹¹⁸⁵.

Pentru o înțelegere pașnică, de tip matrimonial în acele vremuri, ar ple-da prezența misteriosului *Costea* între *Lațcu* și Petru în șirul voievozilor Moldovei din pomelnicul de la Mănăstirea Bistrița, viitorul loc de veci al lui Alexandru I¹¹⁸⁶. Pomelnicul a fost întocmit la 1407. Atunci, Alexandru, care domnea deja de mai multă vreme decât oricare dintre înaintașii săi de după Petru I (Roman I, Ștefan I și Iuga), a permis și prima înmormântare

¹¹⁸² Ș. Papacostea, „Un episode de la rivalité polono-hongroise au XVe siècle: l'expédition de Matia Corvin en Moldavie (1467) à la lumière d'une nouvelle source”, *Revue Roumaine d'Histoire*, VIII (1969), 6, pp. 967-979 (vezi cu precădere documentele publicate în anexă).

¹¹⁸³ *Hurmuzaki*, II-1. 1451-1575, editor N. Densușianu, București, 1891, no. 394, p. 425 (cf. Panaitescu, „Tezaurul domnesc”, p. 64). Același lucru este valabil și dacă respectiva coroană a cărei jefuire o reclama Alexandru Lăpușeanu, ar fi datat abia din perioada divizării oficiale a Moldovei între Iliăș I, în nord, și Ștefan al II-lea, în sud (1435/1436-1442), prin care – de fapt – Ștefan preluase reprezentarea la est de Carpați a intereselor Ungariei lui Sigismund de Luxemburg, așa cum fuseseră ele formulate la 1412 prin acordul de la Lublau dintre Sigismund și Vladislav al II-lea Jagiello (vezi aici Florin Constantiniu, Ș. Papacostea, „Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XVI-lea”, *Studii. Revistă de Istorie*, XVII (1964), 10, pp. 1129-1140).

¹¹⁸⁴ *Hurmuzaki*, I-2, no. 165, p. 217; no. 169, p. 220; *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92-a, p. 184.

¹¹⁸⁵ *Acta Gregorii PP. XI*, no. 20, p. 48; no. 32, pp. 64-66; no. 71, p. 131, nos. 118-119, pp. 223-225 (surse publicate deja și în *Hurmuzaki*, I-2). Sigur este și că în toamna lui 1374, fostul ginere al lui Alexandru *Basarab*, Vladislav de Oppeln, era pregătit să intre în Moldova.

¹¹⁸⁶ Damian P. Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, București, 1941, pp. 50, 86. Șirul voievozilor până la Alexandru era: *Bogdan Voievod*, *Lațcu Voievod*, *Costea Voievod*, *Petru Voievod*, *Roman Voievod*, *Ștefan Voievod*, *Iuga Voievod*. Apărea *Costea*, dar nu și *Dragoș* și *Sas*.

voievodală „neadultă” la Rădăuți prin îngroparea fratelui său bun, în vârstă de vreo 15-16 ani, Bogdan (din acel an Bogdan nu a mai apărut în actele lui Alexandru), pe care Ștefan al III-lea îl numea chiar *bunic* în anul 1480¹¹⁸⁷.

Părintele lui Alexandru și Bogdan și uzurpatorul fratelui său bun, Petru I, Roman I, care își așezase mama, Margareta de Siret în fruntea sfatului¹¹⁸⁸, nu s-ar fi complicat probabil cu includerea lui Costea între înaintașii săi¹¹⁸⁹. Roman „rezolvase” problema prin titlul de *moștenitor al țării valahilor de la munte și până la mare* afirmat în fața lui însuși Vladislav al II-lea Jagiello¹¹⁹⁰.

Această *moștenire* unitară *valahă* era – sigur s-a dovedit – mult spus. Domnii Moldovei, inclusiv Ștefan al III-lea *cel Mare*, nu au emis acte mai la sud de linia Roman-Vaslui¹¹⁹¹. Tot acolo, au fost – cel devreme – oprite mai apoi și atacurile otomane, exceptând desigur cele care vizau Chilia și Cetatea Albă¹¹⁹². Cea din urmă, vizată și de lituanienii ajunși sub ascultarea lui Ludovic, de dinainte ca fiii Margaretei să-l accepte pe acesta drept suzeran (lituanienii au și atacat Moldova la sfârșitul anului 1377, fiind zdrobiți, ceea a înlesnit desigur un acord mai avantajos pentru Siret cu regele Ungariei și Poloniei)¹¹⁹³, a intrat în componența Moldovei sub Petru I înainte de 1387¹¹⁹⁴.

¹¹⁸⁷ Principalele informații sunt în Bătrâna-Bătrâna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 209-211.

¹¹⁸⁸ DRH, A, I, no. 4, p. 5 (18 noiembrie 1393). Actul a fost publicat prima dată de Onciul.

¹¹⁸⁹ La 1389-1391, Petru, Mircea și Vladislav formau o triplă alianță împotriva lui Sigismund (*Hurmuzaki*, I-2, no. 258, p. 315; DRH, D, I, no. 75, p. 122; no. 78, p. 125). Fără sprijinul lui Mircea, Roman nu s-ar fi putut impune probabil (sigur nu atât de ușor) la moartea lui Petru. 3. Când l-a întronat pe Alexandru (1400), Mircea i-a impus cedarea părții sudice a *Țării de Jos* (Bacăul rămânea al Moldovei), fapt cert și la un an, în 1408, după redactarea pomelnicului de la Bistrița (*Documente moldovenești*, II, no. 176, pp. 630-635). Alianța matrimonială nord-sud fusese astfel cel mai probabil încheiată între Petru și Costea.

¹¹⁹⁰ Nuanța *valahă* (ianuarie 1393), remarcată de Mînea (1919) și accentuată de Papacostea (1973), în *Documente moldovenești*, II, no. 164, p. 607. Datorită sprijinului antiotoman dat apoi de Roman I lui Mircea I și acordului dintre Mircea I și Alexandru I (remarcat deja de Hadeu), Roman și-a condiționat probabil ajutorul de așezarea hotarului în favoarea sa.

¹¹⁹¹ DRH, A, I-III, passim. Aparent, din Bacău, a emis acte abia Alexandru, viitorul ginere al lui Bartolomeu Drágffy, fiul – nelegitim (?) – al lui Ștefan al III-lea și al *Marușcăi*. Lui îi încredințase Ștefan *Țara de Jos* pe când domnul așeza noi lespezi la Rădăuți (1479-1480).

¹¹⁹² De unde și locația bătăliei de la Vaslui (1475) și apoi forma de tampon a nord-vestului (i.e. a primei Moldove) avută – sigur după pierderea Tighinei (1538) – de *Țara de Jos*.

¹¹⁹³ *Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941-1410)*, ediție Ernst Strehlke, în *Scriptores Rerum Prussicarum* (Leipzig), III (1866), pp. 13-464, aici pp. 106-107 (înainte de Crăciun).

¹¹⁹⁴ Cf. sursele genoveze din Papacostea, „Aux débuts de l'état moldave”, pp. 141-142. Datorită prezenței crinilor angevini pe stema Moldovei de la primele ei monede emise de către Petru, preluarea Cetății Albe s-a petrecut probabil când el era vasalul lui Ludovic I.

Soarta Țării de Jos a Moldovei sub rudele – prin alianță – Mircea I și Roman I, „în suspensie” rămânând controlul legăturii directe – prin pasul Oituz – dintre Regatul Ungariei și Gurile Dunării și Nistrului (sursa numeroaselor conflicte *valahe* din secolul al XV-lea)¹¹⁹⁵, a reflectat adaptarea la realitatea – admisă din anul 1373 și de către Papalitate – a existenței a două *Valahii* distincte¹¹⁹⁶. Prin secui (împinși chiar la rang de *principat* la 1327)¹¹⁹⁷, prin alani (prezenți drept *filisteni* între oștenii regatului încă sub Sigismund și Ladislau al V-lea)¹¹⁹⁸, prin Comitatul de *Borkoth*¹¹⁹⁹ și Episcopia *Milkoviei*¹²⁰⁰, Buda Angevină a instituit de fapt (a reinstituit în parte)¹²⁰¹ – folosindu-se de realitățile demografice și de prezența tătară de pe linia Nistrului și nordul Gurilor Dunării¹²⁰² – o barieră administrativă între actorii (*valahi*) implicați în „cazul Otto de Bavaria” (1307-1308) și între cei cuprinși în tulburările creștine din *Cumania* la 1234¹²⁰³. Despărțiți sigur la 1359 între *transalpini* și cei *moldavi*¹²⁰⁴, *v(a)lahii* ajunseseră – totuși – să se „rotească” în jurul Carpaților – datorită lui Clement al VI-lea – sub Alexandru *Basarab*, soțul Clarei de Ungaria, fiica lui Carol de Anjou și a Elisabetei Piast, la 1345¹²⁰⁵.

¹¹⁹⁵ Vezi mai ales Ș. Papacostea, „Politica externă a lui Ștefan cel Mare: opțiunea polonă (1459-1472)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XV (2007), pp. 13-28, aici la pp. 20-26. Cu accent pe zona Gurilor Dunării: Șt. Andreescu, „Une ville disputée. Kilia pendant la première moitié du XVe siècle”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XXIV (1985), 3, pp. 217-230.

¹¹⁹⁶ Din vara anului 1373, pentru Papalitate exista o *Maior Vlachia*, evident opusă unei *Valahii Mici* (ASV, Reg. Vat. 265. 1373-1374, f. 60^v; 1 iulie 1373; *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 180, pp. 154-155). Denumirea a fost asociată apoi de același pontif nu Olteniei, ci puterii Margaretei în iarna – crucială – a anului 1377-1378 (*Acta Gregorii P.P. XI*, no. 248, pp. 493-494).

¹¹⁹⁷ În mod cert, în „circulara” din acea primăvară (*Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92-a, p. 184).

¹¹⁹⁸ *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns*, [I.] 1301-1457, editori Ferenc Döry, György Bónis, Vera Bácskai, Budapest, 1976, pp. 381 (art. IX), 418 (art. XXI).

¹¹⁹⁹ *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92-a, p. 184. Trebuie repetat că – din motive necunoscute – *Borkothul* nu a fost luat în considerare atât de istoriografia română (explicabil totuși datorită problemei ceangăilor), cât și de cea maghiară (mult mai puțin explicabil tot astfel).

¹²⁰⁰ Atât în octombrie 1332, cât și în martie 1347 (în DRH, D, I, no. 22, p. 44; no. 34, p. 63).

¹²⁰¹ Ne referim în primul rând la problemele *valahe* și interesele pontificale din *Cumania* (1227-1234), dar și la relațiile Romei și Budei cu realitățile conflictuale (divizate sigur) – aparent predominant *valahe* – din aria Oltenia-Hațeg și Moldova-Maramureș (1276-1279).

¹²⁰² „Mai direct spus”, este vorba de amestecul etnic de la est de Carpați, vizibil (adică documentat) mai ales în zona așezărilor de tip urban, inclusiv la vest de Prut (a se vedea în formațiile strânse ultima dată de către Rădvan în *Orașele din Țările Române*, pp. 468-593).

¹²⁰³ DRH, D, I, no. 9, pp. 20-21; *Österreichische Rheinchronik*, pp. 1152-1154. Vezi și B.IV.1-3.

¹²⁰⁴ Cunoscutele acte din DRH, D, I, nos. 40-42, pp. 73-79 (august 1359-februarie 1365).

¹²⁰⁵ *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61. Vezi aici și B.III.3-4.

În vremea cruciadei împotriva *turcilor* de la Smyrna și a ofensivei contra tătarilor, papa strânse într-un singur nume, *valahii romani* (ai Romei Papalității din exilul francez), cuvintele care-i supuseseră până atunci: *Cumania* (prin *Basarabul* așezat alături de conducătorul lor, Alexandru) și *Ungaria* (prin părțile în care ei se ridicaseră și prin soția lui Alexandru, Clara)¹²⁰⁶. La șubredele frontiere *transilvane, transalpine* și *sirmiene* ale Budei, *Cumania* se retrăgea în fața *V(a)lahiei*. *Cumania* a rămas însă în titlul regilor Ungariei, și în Moldova, chiar în zorii celei mai lungi domnii medievale a unui *valah*.

Pe 1 aprilie 1457, Petru al III-lea Aron al Moldovei, *unit* – în secret la început – cu Roma de mai puțin de un an¹²⁰⁷, nu se temea de Ștefan al III-lea *cel Mare*, ca persoană, ci de un *fiu de cuman*¹²⁰⁸. Pe numele său *Berindei*, el a reapărut – chiar alături de Petru Aron – la sfârșitul anului 1467, când Matia Corvin a vrut să desfacă Moldova, după revolta *ungară* bazată în Transilvania¹²⁰⁹. Batjocorit drept *crăișor al valahilor* de Habsburgi și de o parte a elitei *ungare*¹²¹⁰, întemnițat la mijlocul lui martie 1457 (când fratele său mai mare, Ladislau, a și fost decapitat din porunca lui Ladislau al V-lea *Postumul*)¹²¹¹, fiul lui Iancu de Hunedoara se săturase de toate grijile cauzate de Ștefan¹²¹².

La 1457, spre surpriza tuturor, sigur spre cea a lui Petru Aron, Ștefan, sprijinit – precum Alexandru de Mircea la 1400¹²¹³ – de Vlad al III-lea *Țepeș* (alături de care îl trădase în 1456 pe Iancu înaintea bătăliei de la Belgrad)¹²¹⁴,

¹²⁰⁶ Reamintim astfel și aici importanța traducerii „adaptate” din DRH, D, I, no. 32, p. 61.

¹²⁰⁷ Luke Wadding, *Annales Minorum seu Trium Ordinum A.S.Francisco Institutorum*, editor Giuseppe Maria Fonseca, XII. 1448-1456, Ouaracchi, 1932³, pp. 301, 365. Un text cunoscut.

¹²⁰⁸ În ultima ediție (Costăchescu, 1932): *Documente moldovenești*, II, no. 234, pp. 808-814.

¹²⁰⁹ A. Kubinyi, „Erdély a Mohács előtti évtizedekben” [Transilvania în deceniile de dinainte de Mohács], în *Tanulmányok Erdély történetéről* [Studii asupra Istoriei Transilvaniei <I-III>], editor István Rácz, Debrecen, 1988, pp. 65-73. Studiu relevant și prin anul apariției.

¹²¹⁰ *Bonfini*, III, pp. 234, 243. Iar după moartea lui Matia (1490), titlul i-a revenit – admirativ și tot prin *Bonfini* (IV, Leipzig, 1941 [Budapest, 1944], p. 212) – lui Ștefan (sub anul 1492).

¹²¹¹ Pentru o prezentare de sinteză a evenimentelor: Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 318.

¹²¹² A se vedea sinteza lui Papacostea, „Politica externă a lui Ștefan cel Mare”, pp. 18-22.

¹²¹³ De unde și menționarea ajutorului primit de Alexandru de la Mircea de către Ștefan – doar – în *Letopisețul anonim* (p. 14). Sprijinul *transalpin* al lui Ștefan a apărut numai în *Cronica moldo-germană* (în *Cronicile slavo-române*, pp. 28-37, la p. 28), realizată pe la anul 1500 pentru supușii aliatei sale, Casa de Habsburg, căreia îi aparținuse și Ladislau al V-lea.

¹²¹⁴ *Vezi* – pe baza vechilor date edite – și studiul lui Constantin A. Stoide, „A doua domnie a lui Vlad Țepeș. Luptele pentru ocuparea tronului și consolidarea domniei (1456-1458)”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, XXIII (1986), pp. 112-120. În „contrapartidă”, de partea lui Iancu au trecut atunci Vladislav al II-lea și Petru Aron.

a fost impus – ca om al lui Mehmed al II-lea și Ladislau al V-lea¹²¹⁵ – domn la nici două săptămâni după „mesajul cumăn” al lui Petru Aron¹²¹⁶. Petru se adresase influenței familiei Buczacki, stăpânitoarea Podoliei polone. O rugăse să-i facă *pace* atât cu *ungurii* și *Basarabii*, cât și cu *acel fiu de cumăn*¹²¹⁷.

În istoriografia română, un singur istoric a notat acest detaliu în 1952. Era obligat să scrie sub pseudonim. El a fost P[etre]. P[anait]. Panaitescu¹²¹⁸.

Implicațiile mesajului lui Petru erau clare: 1. Nu avea vreun respect față de *cuman*. Se temea însă de el. 2. *Cumanul* a fost timp de zece ani o opțiune domnească, măcar pentru o parte a Moldovei. 3. Asociații cumănilor, *iașii* (*filistenii*) erau și sub Ladislau al V-lea parte a oștii regale. Numele le-a fost păstrat în corespondența *ungară* a lui Ștefan, inclusiv în anul gloriei 1475¹²¹⁹.

Alternativa la *frica cumăună* părea una singură. Fusesse folosită de Roman I, tatăl lui Alexandru I, bunicul lui Ștefan al III-lea, pe urmele pontificale ale unchiului său *Lațcu*. Soluția era dată de *moștenitor al țării valahilor de la munte până la mare*¹²²⁰. *Nașuirea Vlahiei* nu se născuse prin cumăni, ci împotriva lor, și – prin Papalitate, nu prin Patriarhie – contra Budei și Sarayului¹²²¹.

¹²¹⁵ O. Cristea, „*The Friend of My Friend and the Enemy of My Enemy: Romanian Participation in Ottoman Campaigns*”, în *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (=The Ottoman Empire and Its Heritage, LIII), editori Gábor Kármán, Lovro Kunčević, Leiden-Boston-Köln, 2013, pp. 253-274, aici la pp. 263-264.

¹²¹⁶ În urma bătăliei *pe Siret, la tină, la Doljești* (12 aprilie), o altă mare sursă de controverse.

¹²¹⁷ *Documente moldovenești*, II, no. 234, pp. 809, 811; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 532.

¹²¹⁸ A.C.G., „Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc (1456)”, *Studii. Revistă de Istorie*, V (1952), 3, pp. 187-198, la p. 196, și nota 5. Costăchescu tradusese *togto Comanovici* prin *togtocomanilor*, adică <*neamul*> *turcilor/ tătarilor* (!).

¹²¹⁹ *Decreta Regni Hungariae*, I, p. 418 (art. XXI); Pilat, „*Forum philistenorum*”, pp. XVI-XVII.

¹²²⁰ Aspect bine accentuat de profesorul Papacostea încă din prima parte a anilor 1970.

¹²²¹ „Trecerea cu vederea” a emendării traducerii lui Costăchescu pare să se datoreze însăși temerii care a determinat corectura lui Panaitescu (tocmai la 1952). *Fiu de cumăn* putea fi Ștefan (*bastardul* lui Bogdan al II-lea) după mamă, *Oltea*, din *Țara de Jos*. Nu era cazul.

Unit și trecut de partea răposatului Iancu, Petru se temea de Ladislau și Vlad. Fără ei, mai ales fără Vlad, Ștefan era lipsit de șanse. *Turcii* nu puteau risca un conflict direct, cu Polonia (al cărei vasal era Petru) și cu Ungaria. Petru nu avea nevoie de o înțelegere cu Ștefan. Ștefan știa aceasta, de unde și încercarea sa – nereușită – de a-l „corupe” pe logofătul Mihul, fugit apoi cu Petru în Polonia (un alt episod *valah* extrem de controversat).

Sigur însă, politica filo-unionistă și pro-huniadă a lui Petru provocase nemulțumiri. Dacă Ștefan era blocat, rămânea „candidatura” lui Berindei. Cu Ștefan și Berindei, din două părți, este limpede că o putere din interior (Mehmed al II-lea neputând interveni direct) dorea să-l elimine cu orice preț pe Petru. Acea putere putea avea doar culoare anti-unionistă. „Încă o dată”, *cumanii* erau alături de *ortodoxia*, nu de *catolicismul*, unor *valahi*.

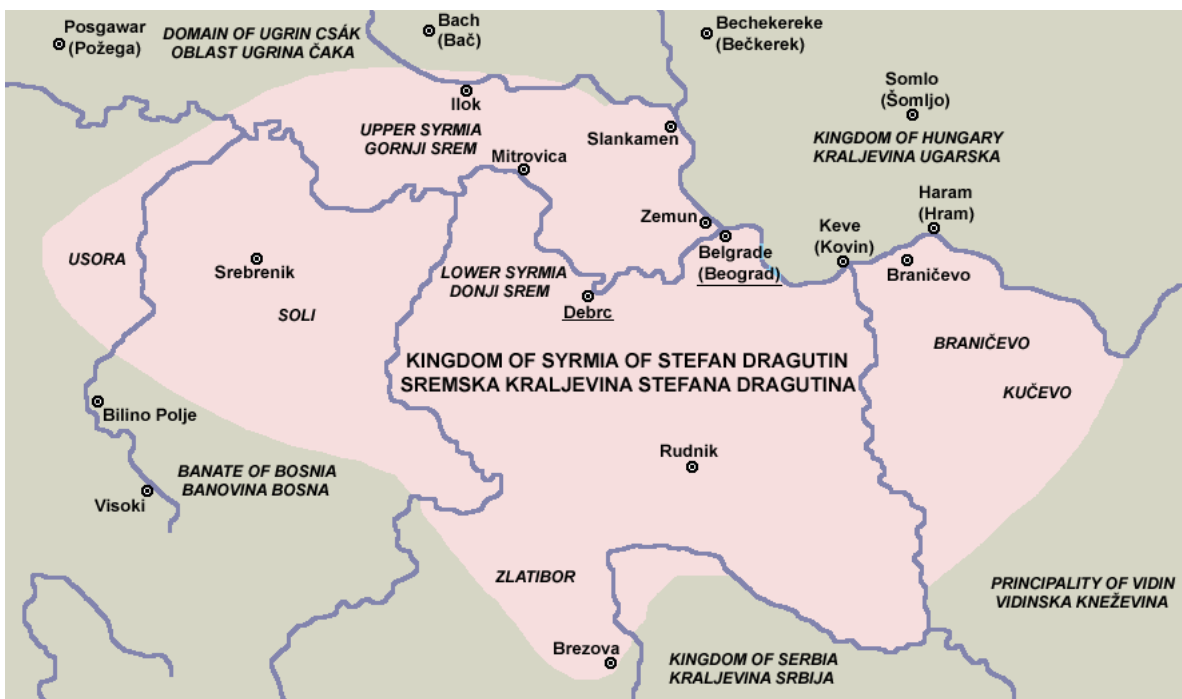
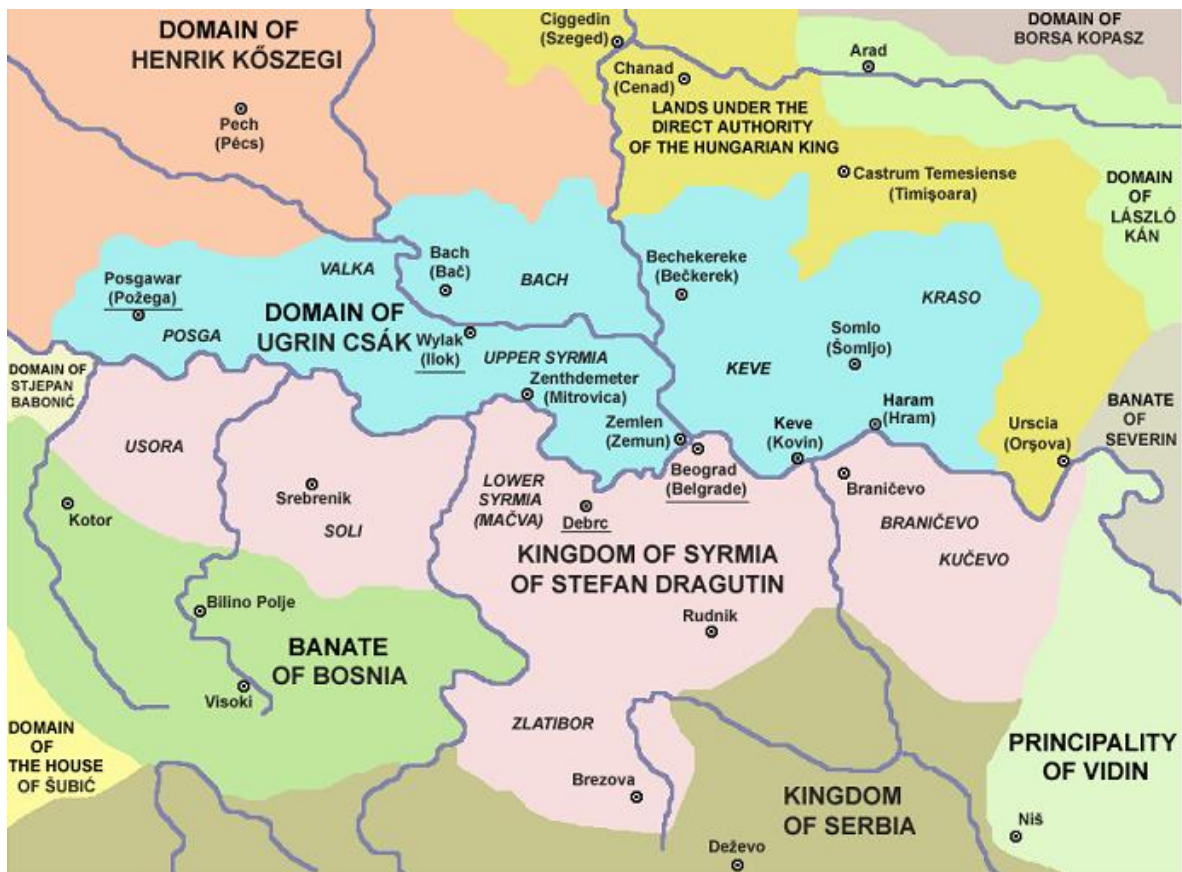
49. Direcții *valahe* de expansiune (anii 1340-1350) raportate la situația din deceniul premergător descoperirii Mormântului 10

Expansiunea *valahă* a avut „două coloane vertebrale externe”, ambele pontificale, una dată de *valahii romani* (1345) pe direcția (sud-nord) *Sirmium*-Apuseni-Maramureș (DRH, D, I, no. 32, p. 60), iar cealaltă generată de Arhiepiscopia de la Preslav (ante 1349), pe direcția (est-vest) Preslav-Vidin (ASV, Reg. Aven. 159, f. 274^{r-v}). Cele două coloane vertebrale „secționau” Regatul Ungariei și Țaratul Bulgariei, eliminând – între ele – Regatul *Cumaniei* (sigur de pe agenda Papalității). Privind din prisma nematerializării *Vlahiei* „dinspre” Argeș, se poate afirma că aceste coloane „tăieturi” au permis cel puțin transferul pontifical al *națiunii Vlahiei* către *părțile moldovene* la 1370 (VMHH,II, no. 197, p. 100).

Expansiunea Țării Românești după *Posada* (1330) în vremea lui Alexandru *Basarab* (c. 1337/1338-c. 1355-1356) s-a desfășurat în toate direcțiile geografice, cea mai surprinzătoare fiind apariția lui Alexandru drept *de Belgrad*. Câteva date certe trebuie reținute: 1. În iulie 1354, Ludovic s-a aflat la Belgrad timp de cel puțin trei săptămâni (AO, XXXVIII, nos. 346-347, pp. 271-272; no. 357, p. 277; no. 364, p. 280; no. 370, p. 283). 2. Până în noiembrie, Paul, episcopul – *latin* – de Belgrad i s-a plâns papei Inocențiu al VI-lea că Dușan îi uzurpase bunurile (*Regesta supplicationum*, II, no. 50, pp. 287-288). 3. Legatul pontifical Pierre de Thomas a ajuns la Dușan la mijlocul lui 1355 (Iorga, *De Mézières*, p. 135). 4. *Pacea* dintre Ludovic și Alexandru era sigură de câteva luni măcar, din februarie (DRH, D, I, no. 38, p. 70). 5. Raporturile dintre Ludovic și Dușan s-au normalizat cam o lună mai târziu (*Listine*, III, no. 411, p. 272; no. 413, p. 273). 6. Autoritatea sârbă nu s-a reinstalat la Belgrad sub Dușan († decembrie 1355) (Jovanka Kalić, *Beograd u srednjem veku* [Belgradul în Evul Mediu], Beograd, 1967, pp. 75-77). Cea mai plauzibilă explicație pentru *Alexandru de Belgrad în Țara Valahiei* la de Thomas/ de Mézières (*Acte și fragmente*, I, p. 1), ar fi astfel că Ludovic a scos mărunțul discordiei dintre el și Dușan și l-a încredințat lui Alexandru drept parte a unui nou acord tripartit de fapt, precum cel încercat în iarna lui 1346-1347 (Cirko-*vić*, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, p. 418). Foarte probabil, Alexandru se înstăpânise asupra *Podunaviei* vecine, după divorțul lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab* (1347-1348), după cum o arată frontiera sa sârbă de la 1349 (*Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147).

Diplomația franceză nu l-a perceput pe Alexandru drept mandatar al lui Ludovic la Belgrad, ci drept *stăpânitorul* Belgradului, parte a *Țării Valahiei*, nu a Ungariei. Din această cauză, asociată *valahilor romani* din *Sirmium* de la vest de Belgrad din 1345 (DRH, D, I, no. 32, p. 60), nu putem exclude posibilitatea ca Alexandru să fi primit Belgradul de mai demult, poate chiar la căsătoria cu Clara (1337-1338), înaintea luptelor dintre Carol și Dușan pentru Belgrad de la 1339-1340 (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 162), sau – mai probabil datorită acestora din urmă – cu ocazia acordului dintre Ludovic și Alexandru de la 1343 (*Vita Ludovici*, p. 162). Totodată, deoarece Belgradul fusese acordat la 1284 de Ladislav al IV-lea *Cumanul* cumnatului său Ștefan Dragutin († 1316), tatăl lui Ștefan Vladislav al II-lea († c. 1326) favoritul sârb al lui Carol, prezența lui Alexandru „la” Belgrad deschide și problema originii numelui lui Vladislav I *Vlaicu* și a primei soții (sârbe?) a lui Alexandru, părintele lui *Voislav*, *copilul* găsit – în 1920 – înmormântat la Argeș (și nu la Câmpulung).

De asemenea, conflictele pentru Belgrad (1354-1355) și rezolvarea lor în *Țara Valahiei* pledează pentru datarea nunții lui Uroș, moștenitorul lui Dușan, cu *Ancha*, fata lui Alexandru și a Clarei, nepoata lui Ludovic fie la mijlocul anului 1355 (poate chiar la vremea mariajului dintre Elisabeta și Vladislav de Oppeln), fie înaintea noului conflict dintre Ludovic și Dușan (primăvară 1354-primăvară 1355), astfel încât Alexandru să poată media între cei doi (ipoteză care ni se pare – în acest context – mai plauzibilă). Aceeași datare timpurie, tot din cauza Belgradului și a *Podunaviei*, iar – mai apoi – a venirii lui Ludovic la Vidin în vara lui 1356 (*Fejér*, IX-2, no. 237, pp. 492-493), trebuie propusă și pentru mariajul dintre Ana, fata lui Alexandru și a Clarei, și Strațimir de Vidin, al cărui *stăpân* era Dușan (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 134, p. 262). În orice caz, aceste resor-turi dinastice justifică la rândul lor includerea confruntării dintre Alexandru și Atlamus de la 1345 (Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția națională”, p. 290, nota 4) în varianta sârbă a *Alexandriei* la mijlocul aceluia veac (vezi Uzelac, „Atlamiș – kumanski car”, p. 227).

50. Sirmiumul lui Ștefan Dragutin și posesiunile sirmiene ale lui Ugrinus Csák

Hărțile înfățișează situația de la începutul luptei finale a lui Carol pentru Ungaria. Dragutin, cu fiul său Ștefan Vladislav al II-lea, și ramura lui Ugrinus Csák l-au sprijinit constant. Pe teritoriile acestora, a apărut apoi Alexandru *Basarab de Belgrad* cu *valahii romani*.

De la Velbujd și *Posada* la Visegrád și Constantinopol

La Velbujd, în iulie 1330, Ioan Alexandru, ginerele lui Basarab, și unchiul său, Belaur, fratele lui Mihail Șișman, l-au abandonat pe țarul Bulgariei. Șișman era aliat cu Bizanțul și sprijinit de Ungaria contra Serbiei. În negocieri cu papa Ioan al XXII-lea, Serbia tocmai atacase Belgradul lui Carol-Robert.

Șișman a fost răpus de oștile Serbiei. Spre nemulțumirea boierilor dornici de cuceriri și a fiului său Ștefan Dușan care comandase trupele, Ștefan Dečanski s-a înțeles cu Belaur și Ioan Alexandru. Ioan Ștefan, fiul Anei Nedă, sora lui Dečanski, prima soție a lui Șișman, a fost întronat cu mama sa și Ioan Alexandru drept regenți. A doua soție a lui Mihail, Teodora, sora lui Andronikos al III-lea, a fost alungată împreună cu fiul ei, Șișman. Imediat, Andronikos a pornit împotriva Bulgariei, iar Carol-Robert asupra Țării Românești (septembrie). Andronikos n-a izbutit să-l detroneze pe Ioan Ștefan. Campania ungară peste munți a fost un dezastru complet (noiembrie 1330).

După Velbujd, Serbia a intrat în război civil. Ginerele lui Basarab a profitat. În primăvara lui 1331, i-a alungat pe Ana și Ioan Ștefan. A devenit țar. Nemulțumit, Belaur a rupt Vidinul și s-a aliat cu Carol. La sfârșitul anului, protectorul lui Basarab și – mai ales – al lui Ioan Alexandru, hanul Özbek, a trimis trupe asupra Vidinului. Învingător, din nou, în fața lui Andronikos, țarul ajunsese la o înțelegere cu Dușan, care își detronase și strangulase tatăl (august-noiembrie). Sora țarului, Elena, a devenit soția lui Dușan. Serbia, Bulgaria și *V(a)lahia* formau din nou – ca în anii 1310 – o alianță dunăreană.

Revanșa pregătită de Carol în primăvara anului 1331 trebuia amânată. Regele s-a concentrat pe defăimarea lui Basarab la Avignon, care-l socotise anterior unul din stâlpii Papalității de la marginea Ungariei. Carol a lovit în zona Carpaților de Curbură, iar Andronikos a atacat din nou Bulgaria. A pierdut încă o dată și a trebuit să facă pace cu Ioan Alexandru (iulie 1332).

Deși Papalitatea nu era convinsă de acuzațiile Budei la adresa lui Basarab, autoritatea ungară în estul pasului Oituz a fost restabilită – efemer – prin Episcopia *Milkoviei* (octombrie 1332). Carol avea răgazul să se concentreze asupra Severinului, a Belgradului, a Vidinului, și, mai ales, a Neapolelui. Fiul său mijlociu, Andrei, a fost căsătorit cu Ioana, nepoata și moștenitoarea unchiului său, Robert I al Neapolelui (septembrie 1333). Carol a recuperat Golubaćul de la Dușan și Severinul de la Basarab (noiembrie 1334-martie 1335). Ca întreaga sa Casă, Carol cerea cruciada împotriva lor. Ura sa și refuzul lui Ioan al XXII-lea de a o susține au unit Serbia și Țara lui Basarab.

Carol își pregătea propriul sistem statal și dinastic, evident de la 1333. În noiembrie 1335, Polonia, Boemia și Ungaria au format *grupul de la Visegrád*. Două blocuri erau gata să se înfrunte la granița dintre lumea Avignonului și stăpânirea Hoardei de Aur. Tensiunile erau întreținute de Andronikos care-și împărțea promisiunile între Dușan și Carol. Apoi s-a lăsat liniștea.

De la 1336 *Posada* a dispărut pentru mai bine de un deceniu din actele regalității ungare. În primăvară, Eduard al III-lea al Angliei îl atacase pe Filip al VI-lea al Franței. El trebuia să conducă cruciada spre Țara Sfântă și, în drum, să-i elimine pe adversarii lui Carol. Până la sfârșitul anului, Carol a pierdut Belgradul și Mačva. Banul de Severin a ieșit dintre dregătorii regatului. Ioan Alexandru a recuperat Vidinul. Iar Dușan nu mai vroia să divorțeze de Elena, care îi născuse fiu, pe Uroș. Carol avea nevoie de *pace*.

La 1337, Ioan Strațimir (la Vidin) și Ioan Asan al IV-lea (la Preslav) au fost proclamați co-țari de tatăl lor, Ioan Alexandru, după exemplul fratelui lor mai mare, Mihail Asan al IV-lea (co-țar de la 1332). Nepoții lui Basarab împărțeau Bulgaria intrată în tratative cu Papalitatea (iulie 1337). Iar tatăl lor pare să fi preluat temporar și tutela *V(a)lahiei* după decesul lui Basarab.

Bizanțul a trimis *turcii* lui Umur de Smyrna, asupra *Valahiei* și a Bulgariei (1337-1338). Până la începutul lui 1339, relațiile dintre Târnovo și Constantinopol au fost – temporar – restabilite. Căsătoria dintre Mihail Asan al IV-lea și Irina, fiica lui Andronikos al III-lea (contractată la 1332), a fost celebrată. Între timp, Alexandru *Basarab*, fiul lui Basarab „de la *Posada*”, se căsătorise cu Clara de Ungaria, probabil fiica lui Carol-Robert și a Elisabetei Piast. Severinul rămânea aparent al Budei, iar Argeșul păstra Oltenia.

Benedict al XII-lea, confruntat cu războiul anglo-francez, și hanul Özbek (în relații bune cu Papalitatea), concentrat asupra Lituaniei și *Rusiei*, aveau nevoie de stabilitate la Dunăre. Pacea nu a durat. La 1340, Dușan era în război cu Carol, care țintea Belgradul, și Ioan-Alexandru cu Andronikos, care căuta să-l înlocuiască pe Dunăre cu *porfirogenetul* Șișman. Copiii *Țării lui Basarab* au profitat. După regula basileilor, Ioan Alexandru avea un singur moștenitor legitim, *născut în purpură* după ce tatăl devenise țar: Ioan Asan. Nepoata, de frate ori de soră, a lui Alexandru *Basarab* i-a fost dată de soție.

În martie 1340, Dușan i-a propus Veneției, al cărei cetățean și nobil a devenit în iunie, partajul Imperiului Bizantin. Această ambiție nu l-a mai părăsit. Între iunie 1341 și iulie 1342, Andronikos, Özbek și Carol s-au stins pe rând. Vidul de putere creat deschidea perspective pentru Serbia, Bulgaria și *Valahia* (Carol și Andronikos se coordonaseră bine la 1330, 1331, 1332, 1334,

1336, 1338 și 1339-1340, nelipsind mult ca teritoriile „dintre” papii Ioan al XII-lea și Benedict al XII-lea și Özbek să fie împărțite între Buda și Bizanț). *V(a)lahia* a denunțat suzeranitatea ungară. Un alt deces a echilibrat balanța.

În ianuarie 1343, a murit Robert. Andrei, fiul lui Carol și fratele noului rege al Ungariei, Ludovic, trebuia să-l moștenească. Angevinii de la Buda s-au înțeles cu Ioan Alexandru. Andrei a expulzat-o pe Ana, refugiată la Neapole. Dușan își concentrase deja atenția asupra Bizanțului în război civil din octombrie 1341. Argeșul trebuia să ajungă la un nou acord cu Buda.

Sprijinit de Veneția și Ragusa, aliat cu Bosnia Ungariei, Dușan l-a abandonat pe Ioan al VI-lea Cantacuzino, fostul său aliat (aprilie 1343). A luat partea regentei lui Ioan al V-lea Paleologul, susținută de la bun început de Ioan Alexandru. Oficial pro-unionist, Ioan al V-lea era sprijinit de Avignon. Ioan al VI-lea miza pe *turci* și pe *isihaștii* anti-unioniști coborâți de la Athos.

În 1344, flota cruciată a papei Clement al VI-lea s-a îndreptat împotriva lui Umur, principalul susținător al lui Ioan al VI-lea. A cucerit și Smyrna în octombrie. Din primăvară, Dușan și Ioan Alexandru înaintau împotriva lui Ioan al VI-lea, profitând de retragerea lui Umur în Asia Mică. În nord, Ludovic și Alexandru *Basarab* au atacat pozițiile tătărești de la est de Carpați. Alianța care părea să-i unească – formal chiar în numele crucii – pe Ludovic, Alexandru, Ștefan Dușan, Ioan Alexandru și Ioan al V-lea nu a rezistat.

În septembrie 1345, Dușan a cucerit Serresul. Forța limita imperială. Tot în septembrie, Andrei, nedorit nici de Clement drept rege al Neapolelui (în pofida mitei substanțiale primite de la mama acestuia, Elisabeta), a fost asasinat. De crimă nu a fost străină soția sa Ioana. În octombrie Ludovic era în conflict deschis cu papa datorită Neapolelui și opoziției sale la planurile *germane* (papa vroia să-l depună pe împăratul Ludovic al IV-lea, aliatul Budei) și *valahe* ale lui Clement (care dorea o legătură directă cu *valahii romani* conduși de Alexandru, care țineau părțile răsăritene ale Ungariei).

În aprilie 1346, Dușan a fost proclamat *împărat al grecilor și sârbilor*, iar arhiepiscopul de Peč, Ioanichie, patriarh, cu binecuvântarea lui Simeon, patriarhul Târnovoului, și a lui Nicolae, *protos*-ul Athosului, ajuns sub puterea sa. El și Alexandru erau în continuare în conflict cu Ludovic. Iar Ludovic trebuia să intervină în *Italia* pentru a-și apăra drepturile angevine. Tocmai pierduse Zadarul în fața Veneției, aliata lui Dușan (iunie 1346). În iarna lui 1346-1347, s-a ajuns la un compromis. *Ancha*, fata lui Alexandru *Basarab* și a Clarei, sora – bună (aparent) – a lui Ludovic, a fost logodită cu Uroș, fiul lui Dușan și al Elenei, sora bună a lui Ioan Alexandru, soțul Teodorei *Basarab*.

Principalele surse și lucrări de sinteză asupra evenimentelor sunt binecunoscute (ar trebui cel puțin să fie). Amintim aici doar câteva repere, pe lângă cele înfățișate pe parcursul precedentelor pagini. Ele sunt grupate în funcție de principalii „jucători” ai epocii.

Pentru politica Imperiului Bizantin în vremea războaielor civile și a luptelor din Peninsula Balcanică: George C. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Emperor Stephen Dusan (1331-1355) and his Successors*, Washington, DC, 1984 [1966]; Donald M. Nicol, *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c. 1295-1383*, Cambridge, 1996; Raúl Estangüi Gómez, *Byzance face aux Ottomans. Exercice du pouvoir et contrôle du territoire sous les derniers Paléologues (milieu XIVe-XVe siècle)*, Paris, 2014.

Pentru politica Bulgariei: Ivan Božilov, *Фамилията на Асеневици (1186-1460). Генеалогия и просопография* [Familia Asăneștilor (1186-1460). Genealogie și prosopografie], Sofia, 1994², pp. 167-170, 200-202; Тома Томов, „Към въпроса за Велбъждката битка” [În problema bătăliei de la Velbujd], *Анамнеза* [Memoria] (Sofia), I (2006), 3, pp. 34-48; Vasil Gjuzelev, „*Imperatrix Bulgariae Anna-Neda (1277-c. 1346)*”, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* [Lucrările Institutului de Studii Bizantine] (Beograd), L (2013), pp. 617-626.

Pentru politica Serbiei lui Ștefan Dușan: Konstantin Jireček, *Geschichte der Serben (=Geschichte der europäischen Staaten, XXXVIII), I. Bis 1371*, Gotha, 1911, pp. 361-363; Srđan Piri-vatrić, „*Partitio Romaniae and Partitio Imperii: Stefan Dušan and Ivan Alexander in the Byzantine Civil War of 1341-1354*”, *Annuaire de l'Université de Sofia St. Kliment Ohridski*, XCV (2006 [2010]), pp. 89-99; Sima Cirković, „*O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi*” [Despre o alianță sârbo-ungară], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, XLIV (2007), 2, pp. 411-421.

Pentru politicile regionale ale Ungariei Angevine: Lajos Kropf, „*Az aversai gyilkosság*” [Crima de la Aversa](I-III), *Erdélyi Múzeum* [Muzeul Ardelean] (Kolozsvár), XIII (1896), 3, pp. 97-111; 4, pp. 163-177; 5, pp. 211-228; Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, ediție Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006, pp. 162-165, 169-170, 187-188; György Rácz, „*The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation*”, *Hungarian Historical Review* (Budapest), II (2013), 2, pp. 261-287.

Pentru Marea Biserică, Muntele Athos și Papalitatea de la Avignon: Oskar Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des Églises et pour la défense de l'Empire d'Orient*, Warsaw, 1930; Dumitru Năstase, „*Le Mont Athos et la politique du Patriarcat de Constantinople de 1355 à 1375*”, *Symmeikta* (Thessaloniki), III (1979), pp. 121-177; Marie-Hélène Congourdeau, „*Deux patriarches palamites en rivalité: Kallistos et Philotée*”, în *Le patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: rupture et continuité* (=Dossiers Byzantins, VII), [editor Paolo Odorico], Paris, 2007, pp. 37-54.

Pentru „marii vecini” (Imperiul Romano-German, Hoarda de Aur și turcii otomani): Samuel Steinherz, „*Die Beziehungen Ludwigs I. von Ungarn zu Karl IV (1358-1373)*” (I-II), *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (Wien-Innsbruck), VIII (1887), pp. 219-257; IX (1888), pp. 529-637; Maria Matilda Alexandrescu-Dersca, „*L'expédition d'Umur beg d'Aydin aux bouches du Danube (1337 ou 1338)*”, *Studia et Acta Orientalia* (Bucarest), II (1959), pp. 3-23; Vitalien Laurent, „*L'assaut avorté de la Horde d'Or contre l'Empire byzantin*”, *Revue des Études Byzantines* (Paris), XXIII (1960), pp. 145-162.

Pentru *valahi*: nimic. Anii 1330-1343/1345 nu există practic în istoriografie. Situația este mai veche. Precede chiar descoperirea Mormântului 10. Explică de fapt (prea) multe.

C.

Oamenii:

noli me tangere

Biserica Sfântul Nicolae Domnesc în anul 2012

De la *Vlahia* și Vicina la *Ungrovlahia* și Argeș

În octombrie 1345, pentru Papalitate, prin *Olachi Romani* conduși dinspre sud spre nord de-a lungul Apusenilor de Alexandru *Basarab*, Buda pierduse controlul asupra părților *sirmiene, transilvane și de peste munți* ale Ungariei. Alexandru era în conflict cu Ludovic de aproape jumătate de an. În spatele *valahului* se afla în mod deschis Avignonul. Se zărea și Neapolele.

Ramura *italiană* a Angevinilor nu dorea să împartă Neapolele cu Angevinii de la Buda. Fratele lui Ludovic, Andrei, a fost asasinat (septembrie). Crizele *valahe și italiene* ale Budei s-au agravat pe fondul conflictului ei cu Veneția (1346). Împotriva Budei stătea și recent încoronatul împărat Ștefan Dușan al Serbiei. Iar Ludovic trebuia să plece la război în *Italia*. Neapolele și Argeșul îi creaseră cea mai mare amenințare de până atunci a domniei sale, după cum a recunoscut însuși Ludovic peste zece ani, în februarie 1355.

Până în vara lui 1347, el a obținut un compromis temporar cu Serbia și *Țara lui Basarab*. Fiul lui Dușan și al Elenei a Bulgariei, Uroș, a fost logodit cu fiica lui Alexandru și a Clarei, sora – probabil bună – a lui Ludovic. O nouă construcție regională se închea. A intervenit ruptura dintre fratele Elenei, Ioan Alexandru, și Teodora, fiica lui Basarab, sora – tot aparent bună – a lui Alexandru. Ioan al VI-lea Cantacuzino și antiunioniștii au preluat puterea la Constantinopol în februarie 1347. Apoi a venit *marea ciumă*.

Ioan-Alexandru a divorțat de Teodora. S-a recăsătorit cu Sara-Teodora, originară de pe Bosfor, în iarna anului 1347-1348. Partida anti-unionistă bizantină nu-și putea îngădui o Bulgarie *valahă*. Ioan-Alexandru risca să fie strivit între Alexandru, împins de Ludovic asupra spațiului pontic ținut de Bulgaria, și Dușan, suzeranul țarului de la 1331-1332. Dinspre nord, prin arhiepiscopia așezată în Preslavul lui Ioan Asan al IV-lea, *porfirogenetul* lui Ioan Alexandru și al Teodorei, căsătorit cu nepoata – de frate (*anepsia*) – a lui Alexandru *Basarab*, Avignonul controla jumătatea dunăreană a Bulgariei.

Susținut de Dușan, cetățean venețian de la 1340, Ludovic I, plecat deja contra Neapolelui (noiembrie 1347), a încheiat un armistițiu pe opt ani cu Veneția (august 1348). Dar nici nu-și impusese bine autoritatea la Neapole și începuse să-și extindă stăpânirea, sprijinit de Alexandru *Basarab*, asupra viitoarei Moldove, când poziția dunăreană a regelui Ungariei s-a deteriorat. Apoi dezastrul a lovit Argeșul și partida *v(a)lahă* din Bulgaria. *Turcii* împăratului isihast Ioan al VI-lea Cantacuzino l-au răpus pe Ioan Asan, probabil ginerele lui Nicolae de *Diiginas* (Vicina), fratele lui Alexandru *Basarab*.

Din primăvara lui 1349, Dușan s-a întors împotriva Ungariei și a Țării Românești. I-a umilit familia lui Alexandru, amintindu-l pe Ioan Alexandru drept – în continuare – ginerele lui Basarab, și a blocat comerțul Raguzei cu Ungaria și *Basarabia*. Motivul principal pare să fi fost noua încercare a lui Ludovic de a se înstăpâni – inclusiv matrimonial acum – asupra Bosniei.

Pentru Dușan, Bosnia era mai importantă decât *Valahia*. Logodna dintre *ruda* lui Ludovic și fiul lui Dușan a fost ruptă. Dușan a atacat Bosnia (1350). Intervențiile Veneției și ale Raguzei au dus până la urmă la un compromis (1351). Moștenitoarea Bosniei, Elisabeta Kotromanić avea să devină soția lui Ludovic (1353). Pentru Uroș rămânea *Ancha*, fiica lui Alexandru și a Clarei.

Sprijinită de Serbia, *V(a)lahia* s-a îndreptat împotriva Târnovoului. Ana, sora *Anchăi*, a fost căsătorită cu Strațimir de Vidin. Strațimir era ultimul fiu în viață al lui Ioan Alexandru și al Teodorei Basarab. *Turcii* lui Ioan al VI-lea Cantacuzino îl răpuseseră și pe primul născut al fostului cuplu, Mihail Asan al IV-lea (1352-1353). Strațimir îl avea drept *stăpân* – după bulgari – pe Dușan, iar drept socru pe Alexandru, numit *de Belgrad*, de către legatul papal Pierre de Thomas, trimis de Inocențiu al VI-lea la Ștefan Dușan (1355).

Negocierile cruciate și unioniste dintre Dușan și Inocențiu începuseră cel târziu în decembrie 1353. În octombrie 1352, *turcii* îi învinseseră pe sârbi la Demotika. Tratativile sârbo-pontificale au dus la un nou conflict între Ludovic și Dușan (mai/ iunie 1354-martie/ mai 1355). Dușan urma să preia comanda – dorită de Ludovic – a cruciadei împotriva *turcilor*. Situația se agravase în urma ocupării Gallipoliului de către *turci* în luna martie 1354.

Conflictul „cruciat” dintre Dușan și Ludovic a fost exploatat de Bizanț și Bulgaria, după ce Ioan al V-lea Paleologul, oficial pro-unionist, a reușit să se impună – definitiv – împotriva lui Ioan al VI-lea Cantacuzino (decembrie 1354). A preluat Constantinopolul care mai devreme (în august) ceruse un stăpân, fie el *venețian*, *ungur* sau *sârb*. Până în vara anului 1355, a fost perfectată căsătoria dintre Kerața (-Maria), fiica lui Ioan Alexandru și a Sarei-Teodora, și Andronikos, fiul și moștenitorul lui Ioan al V-lea. Dușan simțise deja pericolul ascuns de Ioan al V-lea pe care-l sprijinise. Vroia să-l atace și să-l elimine definitiv. Dușan ajunsese însă din nou în război cu Ludovic.

Alexandru a păstrat relațiile atât cu Ludovic, cât și cu Dușan, ținându-i pe ambii în tensiune (iunie 1354-februarie 1355). Ludovic și Dușan au (re) ajuns la un acord până în mai 1355. Compromisul ungaro-sârb a coincis probabil cu căsătoria fetei lui Alexandru și a Clarei, Elisabeta, cu nepotul favorit – pe linie maternă – al lui Ludovic, Vladislav de Opatowitz și cu oficiali-

zarea succesiunii polone a lui Ludovic, în locul unchiului său Cazimir al III-lea. În toamna aceluși an, Dușan a pornit împotriva Constantinopolului.

Între ambițiile lui Ludovic și cele ale lui Dușan, balanța era ținută de fetele lui Alexandru și ale Clarei (*Ancha* a Serbiei, Ana a Bulgariei de Vidin și Elisabeta de Oppeln). Ele îl completau pe împăratul Carol al IV-lea de Luxemburg, aliatul și rivalul lui Ludovic de Anjou și susținătorul lui Dușan.

Dușan a murit în condiții misterioase în decembrie 1355. Imperiul său a început să se desfacă. Uroș nu era un urmaș pe măsură. Ludovic a putut relua conflictul cu Veneția în primăvara anului următor, trecând în Italia, nu înainte de a face o demonstrație de forță la Vidin. Până în februarie 1358, a silit republica să-i cedeze toate posesiunile ei de pe coasta dalmată.

Din toamna anului precedent, contestatul Uroș reușise să intre în conflict atât cu Ungaria, cât și cu *Basarabia*. Mama sa, Elena, încerca să-i întărească poziția, negociind cu Bizanțul și Bulgaria. Țara Românească pierdea balanța dunăreană, după ce împreună cu Ungaria lui Ludovic reușise să se extindă asupra teritoriilor viitoarei Moldove (cu precădere între anii 1352 și 1354).

Puterea Ungariei sporea. Forța Bulgariei și influența Bizanțului creșteau spre nord pe măsură ce Serbia lui Dușan se dezintegra. În acest tumult, s-a stins – în condiții necunoscute – Alexandru *de Belgrad* al *V(a)lahiei*. I-a urmat drept mare voievod fratele, Nicolae, probabil fostul socru al lui Ioan Asan.

Susținute de ambițiile cruciate și unioniste ale Papalității, relațiile dintre Buda și Constantinopol erau tot mai strânse după dispariția lui Dușan. În aprilie 1357, Ioan al V-lea a recunoscut – din nou – autoritatea papei Inocențiu al VI-lea. Se refăcea cleștele în care *Vlahia* fusese prinsă în vremea bătăliei de la Velbujd și mai ales a *Posadei* la 1330. Nu mai putea conta – nici măcar la nivelul de atunci – pe Serbia și Bulgaria. Ultima îi revenise deja lui Șișman, fiul Sarei-Teodora, iar Vidinul era prins între Buda și Târnovo.

Noi acorduri erau necesare. Acestea au fost obținute între vara lui 1358 și toamna anului 1359. Termenii vechilor înțelegeri ungaro-*valahe* au fost inversați. Argeșul a cedat în est în schimbul Severinului în vest. Constantinopolul a impus Mitropolia *Ungrovlahiei* sub autoritatea Patriarhiei Ecu-menice, acceptându-l în compensație pe candidatul *valah*, Iachint de Vicina, drept mitropolit. Ungaria și Bizanțul își (re)împărțiseră *V(a)lahia*. Ludovic I și Ioan al V-lea izbutiseră acolo unde părinții lor, Carol-Robert și Andronikos al III-lea, eșuaseră. Bulgaria și Serbia stăteau să cadă. Clara de Ungaria a rămas însă *voivodissa Vlahiei* pentru Inocențiu al VI-lea în august 1360. Zece ani mai târziu, tot Clara era cheia Romei pentru Bulgaria, Serbia și *Vlahia*.

Prezentăm în deschidere câteva din principalele referințe pentru aspectele abordate. Mai multe informații (documentare și interpretative) pot fi găsite în paginile următoare.

Pentru politica orientală a Papalității, principalele culegeri de surse (toate editate de Aloisie Ludovic Tăutu) sunt (în ordinea cronologică a papilor): *Acta Ioannis PP. XXII* (1317-1334) (=Fontes, III, 7-2), Roma, 1962; *Acta Benedicti PP. XII* (1334-1342) (=Fontes, III, 8), Roma, 1958; *Acta Clementis PP. VI* (1342-1352) (=Fontes, III, 9), Roma, 1960; *Acta Innocentii PP. VI* (1352-1362) (=Fontes, III, 10), Roma, 1961; *Acta Urbani PP. V* (1362-1370) (=Fontes, III, 11), Roma, 1964; *Acta Gregorii P.P. XI* (1370-1378) (=Fontes, III, 12), Roma, 1966.

Pentru demersurile seculare și spirituale bizantine, diplomatariile majore sunt: *Actes du Kutlumus* (=Archives de l'Athon, II), editor Paul Lemerle, Paris, 1947¹; *Regesten der Kaiserurkunden der Kaiserkanzlei des Oströmischen Reiches*, editor Franz Dölger, V. 1341-1453, ediție Peter Wirth, München-Berlin, 1963; *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I. *Les actes des patriarches*, 5. 1310-1376, editor Jean Darrouzès, Paris, 1977; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III. *Scriitori bizantini (secolele XI-XIV)*, editori Alexandru Elian, Nicolae Șerban Tanașoca, București, 1975; IV. *Scriitori și acte bizantine, secolele IV-XV*, editori Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, N.-Ș. Tanașoca, Tudor Teotoi, București, 1982; *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel* (=Corpus Fontium Historiae Byzantinae, XIX, 1-4), III. 1350-1363, editori Johannes Koder, Martin Hinterberger, Otto Kresten, Wien, 2001.

Pentru Ungaria: *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301-1387*, editor-general Gy. Kristó, XX. 1336, editor Ferenc Piti, Szeged, 2004, XXI. 1337, editori László Blazovich, Lajos Géczi, Szeged, 2005; XXII. 1338, editor F. Piti, Szeged, 2012; XXIII. 1339, editor F. Piti, Szeged, 1999; XXIV. 1340, editor F. Piti, Szeged, 2001; XXV. 1341, editor Ferenc Sebők, Szeged, 2004; XXVI. 1342, editor F. Piti, Szeged, 2007; XXVII. 1343, editor F. Piti, Szeged, 2007; XXVIII. 1344, editor F. Piti, Szeged, 2010; XXIX. 1345, editor F. Piti, Szeged, 2013; XXX. 1346, editor F. Piti, Szeged, 2014, XXXI. 1347, editor F. Sebők, Szeged, 2007; XXXII. 1348, editor F. Sebők, Szeged, 2015; XXXIII. 1349, editor F. Sebők, Szeged, 2015; XXIV. 1350, editor Éva Teiszler, Szeged, 2013; XXXV III. 1354, Éva B. Halász, Szeged, 2013; XL. 1356, editor Krisztina Rábai, Szeged, 2014.

Culegeri de surse mai accesibile poate sunt: Augustin Theiner, *Vetera Monumenta Hungariae Historica*, I-II, Roma, 1858-1859; Franz Miklosich, Joseph Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, I-II, Wien, 1860-1861; *Documenta Romaniae Historica*, D. *Relațiile între Țările Române*, I. 1222-1456, editori Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, 1977; Kyril Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria. Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, V), Leiden-Köln-Boston, 2008.

Pentru câteva repere documentare asupra evoluțiilor politice din Țara Românească și din zona viitoarei Moldove: Șt. Pascu, „Contribuții documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), X (1945), pp. 149-220; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994³, pp. 259-263; Alexandru Ciocîltan, „Din biografia cavalerului Friedrich von Kreuzpeck”, *Revista Istorică* (București), NS, XXI (2010), 5-6, pp. 537-550; Șerban Papacostea, „Prima unire românească. Voievodatul de Argeș și Țara Severin”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), XXVIII (2010), pp. 9-24; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 2014², pp. 150-153.

I. Nepoata din Serbia a lui *Negru Vodă* de la *Argis*

Informat și erudit, raguzanul Giacomo di Pietro Luccari (1551-1615)¹, a câștigat demult atenția istoricilor români. Îl amintise pe *Negru Vodă* la 1310 și subliniase latinitatea românilor (1605)². S-a referit de mai multe ori la *Valahia* de dinainte de Mircea I, la *Vlaicu* (Vladislav I), fiul lui *Negru Vodă*³.

[Ștefan Dečanski al Serbiei încredințase fiului său Dușan conducerea războiului cu Mihail Șișman al Bulgariei.] [...] *Per impetare soecorso da Vulaico Rè di Valachia, o almeno per persuderlo, che voleſe star neutrale in quella guerra, [Dușan] limando Nicolò Luccari figliuolo di Marco per ambasciadore [...] [Urma cunoscuta descriere a Valahiei.] [...] Niccolò Luccari arriuato da Vulaico lo pregò che fosse da parte di Dussan, sopra il qual principe, per essere spogliato d'ambitione, & poteua fare ogni buon fondamento d'amicitia; all'incontro in Michele gonfiato di fasto, di leggerezza & di rabbia naturale de' Bulgari, non potuea sperar' altro, che tradimenti, e sdegni; che se pure aggrauaua di queste domande, volesse almeno star ritirato nelli suoi confini. D'altra parte gli Ambasciatori Bulgari lo sollecitauano, a fare lega con esso loro. Perilche Vulaico, come la naue sbattuta da più venti, stette essaminando frà se medesi-mo la difficoltà della cosa; e risolutosi finalmente deliberò di starsene cheto, e neutrale. Intendendo queste difficoltà Dussan condusse l'essercito al fiumè Ictar, & affrontandosi col Rè Michele, loruppo & ammazzo. Col qual successo sostenne per più giusta la causa sua, che quella de' nemici. Con tutte ciò, ò perche si peri-uadena di pover difficilmente possedere uno cosigrande, e bellicoso Regno, ò per non excitar contro di se l'oddio di Ungari, e Valachi, ò perche quelochà era disposta agli atti generosi, e magnanimi, lo restitui a Scisman, figliuolo di Michele [de fapt Ioan Ștefan, primul născut al lui Șișman]; & gli diete i tutori Teodora Paloeologa sua madre [de fapt Ana, sora lui Dečanski], e Alessandro suo zio [Ioan Alexandru, nepotul de frate al lui Șișman și ginerele lui Basarab (Vulaico)]. [...] [Urma descrierea bulgarilor.]⁴*

[Peste douăzeci de ani, întors de la Ragusa (noiembrie 1350), Dușan,] [...] *havendo sempre il pensier il volio alla difesa dell'Europa, dall'incursioni de' Tartari, Turchi e Cumani [!]. Et per concordare le cose della Religione, mandò gli Ambasciatori in Rausa, con ordine, che fossero portati a Venetia. [Dușan, cetățean venet din 1340, și-a oferit sigur medierea în aprilie 1348, Niccolò Luccari fiind trimis de Ragusa la Venetia.] I quali fecero pace frà Lodouico Rè d'Ungaria, & il Doge Andrea Dandolo [5 august*

¹ Principala sa operă rămâne *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Venezia, 1605 (Luccari).

² Pentru Luccari în istoria medievală a românilor, vezi și Ștefan Andreescu, „Ștefan cel Bătrân în cronica lui Giacomo di Pietro Luccari”, *Analele Putnei*, IX (2013), 1, pp. 113-118.

³ Pentru date: Ian S.R. Mladjov, „The Bulgarian Prince and would-be Emperor Lodovico”, *Bulgaria Mediaevalis* (Sofia), II (2011), pp. 603-618; Vassil Gjuzeev, „Imperatrix Bulgariae Anna-Neda (1277-c. 1346)”, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* [Lucrările Institutului de Studii Bizantine] (Beograd), L (2013), pp. 617-626; Dejan M. Ječeminca, *Stefan Dušan i Dubrovnik* [Ștefan Dușan și Dubrovnik] (teză de doctorat), Beograd, 2013, pp. 327-330.

⁴ *Luccari*, pp. 49-50. Pentru contextul de la 1330 și descrierea *Valahiei*, vezi capitolul B.I.2.

1348]. *Fatta la pace frà questi doi potentati, Lodouico, essendo poco anzi morto Andrea suo fratello Rè di Napoli [18-19 septembrie 1345] con fraude di Gioanna sua moglie, alla quale bastò l'animo di trouarsi presente à tanta scele raggine, passò in Italia con grosso essercito, per vendicare la morte del fratello, & per impatronirsi di Napoli [deja însă din decembrie 1347]. [...]⁵. [Conflictul pentru Neapole s-a încheiat cu victoria lui Ludovic,] quale tenne il Regno dall'anno 1349 fin'al 1352. [Datele erau corecte, dar Luccari dorise să lege totul de vizita lui Dușan la Raguză.] [...] *Imperoche questo anno [ianuarie-martie 1352] à preghi del Papa Clemente [al VI-lea], Lodouico restitui il dominio alla Regina Gioanna; la quale fù incoronato con Filippo Principe di Taranto, suo secondo marito dal Pontefice Romano. Ma nel 1380, accusandola di molti delitti il Papa Urbano Sesto [a excomunicat-o pe Ioana (17 iunie 1380), care îl susținea pe rivalul său, Clement al VII-lea], il Rè Lodouico la fece incarcerare da Carlo di Durazzo [vărul lui Ludovic, crescut la Buda (1364/ 1365-1379)]. [...] [Ioana a fost strangulată (27 iulie 1382).] [...] Carlo di Durazzo fu creato Rè di Napoli. Et morto Lodouico [10 septembrie 1382], fù da baroni Vngari eletto Rè d'Ungaria [mai-decembrie 1385]. Et nel 1386 [24 februarie] mori à tradimento da Fregnam Blas [Balázs Forgách], consentendo la Regina Isabella [i.e. la instigarea reginei Elisabeta Kotromanić, văduva lui Ludovic]. Lasciò Vuladislau Rè di Napoli [Ladislau, rivalul lui Sigismund de Luxemburg], qual haueua hauto con Margarita sua moglie sorella della Regina Gioanna. **Vulaico, Rè di Valachia accasò Slaua sua figliuola col Principe Vrose di Seruia** [Uroș, fiul lui Dușan și al Elenei, sora lui Ioan Alexandru], **trattando le cose Nicolò Luccari** [solutul raguzan al lui Dușan la *Vulaico* de la 1330 și trimisul la Veneția de la 1348 (a cărui existență este documentată între 1312 și 1352)⁶.] [Subtitlul dat în dreapta textului era: **Slaua Valaca moglie di Vrose Principe di Seruia.**] Nel 1356 [i.e. 1355], Stefano Imperadore di Seruia intimò guerra a Constantinopoli; et con ottantacinque mila persone esperte in guerra prese la volta di Romania. Maconie sono incerte le speranze de gli huomini, giunto al ignobil villa di Diapoli [Devoll] in Tracia s'amalò di febre, la quale il di 18 Dicembre [20 de fapt], ch'i Seruiani domandono Prosienez, lo fece mortre [...]⁷.**

Neutralitatea lui *Vlaicu* de la Velbujd, unde Serbia a învins Bulgaria lui Șişman (iulie 1330), și căsătoria *Slavei*, fiica lui *Vlaicu*, cu Uroș, fiul lui Dușan, învingătorul de la Velbujd, încheiată prin medierea Raguzei înainte de decesul lui Dușan (decembrie 1355), s-au pierdut „prin” istoriografia română⁸.

⁵ Luccari, p. 59. Puterea acelor *Olachi Romani* de la 1345 este și mai limpede în acest cadru.

⁶ Andrei Pippidi, „Rapports de Raguse avec les pays roumains”, în Idem, *Hommes et idées de Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, Bucarest-Paris, 1980, pp. 65-124, la p. 68, nota 5.

⁷ Luccari, pp. 60-61. Dușan nu ar fi putut pleca împotriva Bizanțului, aliat cu Bulgaria (de Târnovo) din primăvara lui 1355, dacă nu ar fi avut – cel puțin – sprijinul *Valahiei* în spate.

⁸ Explicația este aparent de natură politică recentă. Luccari și Slava (nu și Velbujd) au mai apărut la Nicolae Iorga, *Raguse et les Roumains* [extras din *Bulletin de l'Institut pour l'Étude de l'Europe Sud-Orientale*, X (1923), pp. 34-43], Bucarest, 1929, p. 4 (a așezat sub 1386 – dată care nu apare la Luccari, altfel decât susținea Iorga – căsătoria dintre Uroș și *Slava*, pentru

1. Slava lui Uroș

Mauro Orbini (1563-1614) s-a „pierdut” la rândul său în paginile istoricilor români⁹. Contemporanul lui Luccari, Orbini, privit chiar drept fondatorul identității slave din vestul Balcanilor, așternuse și el – la 1601 – câteva rânduri despre *Valahia* și tot despre *fiica lui Vlaicu*, soția lui Uroș¹⁰. Soarta ei a fost tristă după 1355, când Uroș i-a urmat la tron tatălui său, Dușan¹¹.

[După moartea lui Dușan (la Orbini, și după ce-l crease pe Vukašin Mrnjavčević, jupanul Prilepului, despot, și apoi rege la 1365), Uroș] [...] *essalto ancora à maggior dignità il conte Voislavo di Voino* [Vojislav Vojnović († 25 octombrie 1363)] *toglié donna sua figliuola per moglie & repudiando la prima moglie, figliuola di Vulai-co Voeuoda di Valachia*. Questa ingiuria benche ella sentisse amaramente, nondimeno per non hauere continuamente la riuale dinnanzi à gli ochi, si parti volentieri dalla Corte & andò a casa del suo padre. Era perciò grande confusione nel Regno d'Urose [...]¹².

a arăta că numai data nu era corectă, ea trebuind să fie 1360, nu și informația); Ilie Bărbulescu, *Relations entre les Principautés Roumaines, Raguse et les Ragusains dans la période du slavonisme cultural* [extras *Zbornik iz dubrovacke prošlosti : Milanu Rešetaru o 70-og godišnjici života prijatelji i ucenici* [Cercetări asupra istoriei Dubrovnikului: *Festschrift* Milan Rešetar la împlinirea vârstei de 70 de ani din partea prietenilor și studenților], editor Vladimir Ćorović, pp. 113-127], Dubrovnik, 1931, p. 7 (a acceptat datele); Al. Grecu [P.P. Panaitescu], „Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Raguză (secolele XV-XVIII)”, *Studii. Revista de Istorie* (București), II (1949), 4, pp. 105-124, la p. 110 (a respins opiniile predecesorilor săi – amintind în schimb *en passant* și cazul Velbujd – pe motiv că textul lui Luccari era plin de anacronisme; a încheiat totuși cu concluzia lui Iorga privitoare la data nunții); Dinu C. Giurescu, „Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice din secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea”, *Romanoslavica* (București), XI (1965), pp. 167-201, la p. 195 (l-a citat pe Luccari, după Iorga și Panaitescu, și a așezat căsătoria sub 1360). În contextul *Micii Antante* (Cehoslovacia, România și Iugoslavia) din 1921 (întărită în 1930), atenția istoriografică acordată Raguzei a fost pe măsura interesului politic al României. Importanța Dubrovnikului, *mic port* (după Panaitescu), a fost ajustată apoi conflictului dintre Stalin și Tito început în primăvara anului 1948. Rolul orașului adriatic a fost reevaluat (de Dinu C. Giurescu) pe fondul creat de *tezele din aprilie* (1964).

⁹ *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601 (Orbini). Citat de toți autorii de mai sus și foarte apreciat în Rusia lui Petru I, dar – „astfel” – și foarte criticat de „filo-bulgarul” Dimitrie Cantemir.

¹⁰ Dan<-Ioan>Mureșan, „Philothée Ier Kokkinos, le métropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre”, în *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală*, II. *Creștinismul românesc și organizarea bisericească în secolele XIII-XIV*, editori Emilian Popescu, Mihai Cățoi, Galați, 2010, pp. 335-406, la p. 343, nota 30 (citare a lui Orbini, chiar cu pp. 269-270).

¹¹ Pentru tulburele context sârb: John V.A. Fine, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, 1987¹, pp. 345-365.

¹² În Orbini, p. 269. Atât *Negru Vodă*, cât și *Vlaicu* „au descălecat” peste Alexandru Basarab.

Uroș a repudiat-o pe *fiica lui Vlaicu*, înlocuind-o cu fata lui Vojislav Vojnović spre *confuzia* sârbilor. Soția *valahă* a lui Uroș fusese și foarte greu de găsit¹³.

La 1350, Ragusa și Venetia încercaseră să medieze între Serbia și Bosnia, Uroș urma să se căsătorească cu Elisabeta, fiica banului Ștefan Kotromanić. Ea fusese însă promisă lui Ludovic I. Până la mijlocul lui 1351, Bosnia, Serbia și Ungaria s-au înțeleș. Elisabeta i-a revenit lui Ludovic¹⁴. Dușan i-a cerut lui Ioan al II-lea al Franței *fata*, Ioana, de soție pentru Uroș. A fost refuzat. Dar, cel puțin după Orbini, [...] *Stefano non si burlò della risposta del Rè di Francia, poi mandò dimandare la figliuola del Principe di Valachia, a nome Helena; la quale subito gli fù data [...]*¹⁵. Cu trei-patru ani (1351-1352) înaintea dispariției sale¹⁶, Dușan ar fi izbutit să-i aducă o soție lui Uroș, din *Valahia*.

Ideea îi aparținuse lui Ludovic¹⁷. În conflict cu Dușan, proaspăt încoronat împărat, și cu Alexandru, soțul Clarei *de Ungaria*, și obligat¹⁸ să meargă la război în *Italia*, el căutase pacea (1346-1347). Fata lui Alexandru și a Clarei a fost logodită cu Uroș, fiul lui Dușan și al Elenei, sora lui Ioan-Alexandru al Bulgariei (via Ragusa ori nu¹⁹, la căsătorie s-a ajuns abia peste vreo cinci ani)²⁰. Serbia, ca *valahii romani* la 1345, a intrat în negocieri cu papa²¹.

În istoriografie, nunta a fost în general datată după apariția Mitropoliei *Ungrovalahiei* pe baza unei notițe de epocă (tot raguzane). Pe 30 iulie 1360, Ragusa decidea [...] *de mittendo ambaxiatam domino imperatori Sclavorum ad gaudendum de nuptiis eius, pro confirmatione pacis, et pro bono mercatorum [...]*²².

¹³ Vezi Sima Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi” [Despre o alianță sârbo-ungară], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, XLIV (2007), 2, pp. 411-421, la pp. 417-418. Originalul în Österreichische Nationalbibliothek, Wien (ÖNB), Codices (Cod.), 2042, f. 1r.

¹⁴ Iván Bertényi, *Nagy Lajos király* [Regele Ludovic cel Mare], Budapeșt, 1989, pp. 87-89.

¹⁵ Orbini, p. 267. Informația a fost respinsă hotărât de către Nicolae Iorga în primul rând.

¹⁶ La Luccari decesul său era așezat în 1356 (pe 18 decembrie), iar la Orbini sub 1354.

¹⁷ Dar a devenit cunoscută opt decenii după descoperirea Mormântului 10 (vezi nota 13).

¹⁸ Gyula Kristó, *Az Anjou-kor háborúi* [Războaiele epocii angevine], Budapeșt, 1988, pp. 101-104. Reamintim: conflictul neapoletan se formase în paralel cu cel cu *valahii români*.

¹⁹ Afirmația „pe linie de familie” a lui Luccari (p. 60) trebuie privită cu destulă prudență.

²⁰ Legat de *Slava/ Elena*, notăm – după Iorga (în *Revista Istorică* (București), X (1924), 4-6, p. 153) – numele fetei lui Jovan Uglieša, nepoata lui Olivera: *Vitoslava* (Ljubomir Stojanović, *Stari srpski zapisi i natpisi* [Vechi înscrisuri și inscripții sârbe], IV, Beograd, 1923, p. 15).

²¹ *Acta Clementis PP. VI (1342-1352)* (=Fontes, III, 9), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1960, no. 60, p. 100 (*valahii* în octombrie 1345); no. 120, p. 185 (papa către Dușan în martie 1347).

²² *Monumenta Ragusina. Libri reformationum* (=Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, X, XIII, XXVII-XIX), II. 1347-1352, 1356-1360, editor Franjo Rački, Zagreb, 1882, p. 293. Dacă mireasa ar fi fost una „externă”, notița nu ar fi fost atât de lapidară.

Uroș s-ar fi căsătorit cu sora vitregă a lui *Vlaicu*, nu cu fata sa (tată fiindu-le *Nicolae-Alexandru*)²³. Oricine a fost soția lui Uroș din 1360 nu a fost amintită în chrisobula sa pentru Marea Lavră din 1361²⁴. Este greu de crezut că tocmai fiica piosului creștin *Nicolae-Alexandru* al *Ungrovlahiei* ar fi fost omisă²⁵.

Luccari și Orbini nu au fost luați – în fapt – în considerare de dinainte de descoperirea proiectului matrimonial sârb al lui Ludovic²⁶. Ei și Raguză meritau mai multă atenție. Prin Raguză se împliniseră – prin interdicțiile sârbe impuse ei – principalele gesturi de ostilitate ale lui Dușan și Uroș la adresa *Țării lui Basarab*, de fiecare dată (1349, 1357) alături de Ungaria²⁷. Din privilegiul dat de Dușan Raguzei în septembrie 1349, confirmat de Uroș, răzbătea tonul belicos din „prefața” la *Zakonik*ul său (din mai, același an)²⁸.

Își construiseră apoteoza *țarală* prin bătălia de la Velbujd (1330), unde îl învinsese și pe *țarul Basaraba Ivanko*, socrul *țarului Alexandru* al Bulgariei²⁹. Sub 1349, mai important era însă – din punct de vedere istoric – că *Valahia* avea frontieră comună cu Serbia³⁰. Dușan le interzicea raguzanilor să treacă armele aduse în *împărăția* sa mai departe, inclusiv în *Țara lui Basarab*³¹.

Valahia anilor 1330-1350³² exista la Luccari, „hagiograful” latin al lui Dușan, și Orbini doar prin Serbia și nu în conflict cu ea, deși ei și auditoriul lor cunoșteau *Zakonik*ul și actele de la 1349 și 1357, incomparabil mai vizibile în

²³ Identificarea motivată pe temeiul autorității lui Konstantin Jireček (*Geschichte der Serben* (= *Geschichte der europäischen Staaten*, XXXVIII), I. *Bis 1371*, Gotha, 1911, p. 414, nota 4).

²⁴ *Actes de Lavra* (= *Archives de l'Athos*, V, VIII, X-XI), editori Paul Lemerle, André Guillou, Nicolas Svoronos, Dénise Papachryssanthou, III. *De 1329 à 1500*, Paris, 1979, no. 142, p. 82.

²⁵ *Actes du Kutlumus* (= *Archives de l'Athos*, II), editor P. Lemerle, Paris, 1947¹, no. 29, p. 111.

²⁶ Pentru principalele date: Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, pp. 411-421.

²⁷ *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusae*, editor Franz Miklosich, Wien, 1858, no. 127, p. 147; no. 145, p. 162. Cf. Ilie Minea, „Despre politica externă a Țării Românești în anii 1349 și 1357”, *Cercetări Istorice* (Iași), V-VII (1929-1931), pp. 353-354.

²⁸ Ultima ediție a „prefeței” (*proemion*) în *Zakonik* *cara Ștefana Dušana. 1349 i 1354* [Codul lui Ștefan Dușan. 1349 și 1354], ediție Nikola Radojčić, Belgrad, 1960, pp. 83-86 (*Zakonik*).

²⁹ Imaginea clasică a lui Basarab la Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (a.1324-1881)*, I. *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, pp. 67-71.

³⁰ Realitate respinsă cu vehemență de Panaitescu („Relațiile Țării Românești”, p. 109).

³¹ *Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147. *Valahia* se întindea „pe sub” Severin (sigur nominal al Budei) prin *Sirmium* (inclus la 1345 de Papalitate între teritoriile *valahilor romani*). Este posibil ca după divorțul dintre Ioan Alexandru și Teodora Basarab (1347-1348), *Valahia* să fi luat sub „protecția” ei Vidinul lui Strațimir. Conflictul cu Dușan era practic inevitabil.

³² Vezi și Maria Matilda Alexandrescu-Dersca, „L'expédition d'Umur beg d'Aydin aux bouches du Danube (1337 ou 1338)”, *Studia et Acta Orientalia* (București), II (1959), pp. 3-23.

plan practic³³. Clara de Ungaria, proiectul sârb al lui Ludovic și prăbușirea Serbiei sub Uroș ar cere să le dăm crezare³⁴. Orbini spunea chiar mai multe.

„Pe de o parte”, Vojislav Vojnović, tatăl uzurpatoarei fiicei lui Vlaicu, și copilul – pierdut – al marelui Alexandru Voievod aveau același nume, Voislav³⁵. „Pe de altă parte”, chiar dacă episodul rezumat de Orbini a fost real, Urban al V-lea nu a socotit validă desfacerea căsătoriei. Pentru el, Ancha, fata Clarei, văduva lui Alexandru, voievod în Vlahia, era regina – de drept – a Serbiei la 1370³⁶. Convertirea ei, repudiată de Uroș († 1371) spre surprinderea supușilor, ar fi fost o mare victorie romană într-o Serbie divizată³⁷. În august 1369, Urban încercase deja să medieze între Uroș și recent convertitul clan Balš³⁸.

Soția (*valahă*) a lui Uroș al V-lea, fata Clarei, a fost cunoscută sub patru (trei) nume³⁹: Ancha (Urban), diminutiv sârb din Ana⁴⁰, Ana (pomelnic sârb), Slava (Luccari) și Elena (pomelnic sârb și Orbini). Numai ultimul nume are sigur dublă atestare⁴¹. La Dečani era înscrisă *pomenirea veșnică a împăratului Uroș și a monahiei Elena*⁴². Prima literă a numelui secular era folosită în general pentru numele monahal⁴³. Mama lui Uroș, Elena, a devenit <J>*elisaveta* și Teodora *Basarab*, repudiată de Ioan Alexandru, călugărița *Teofana*⁴⁴. Elena ar

³³ Vezi – spre exemplu (text relevant și sub locul și anul apariției) – și studiul lui Nikola Radojčić, *Srpska istorija Mavra Orbinija* [Istoria sârbă la Mavro Orbini], Beograd, 1950.

³⁴ Luccari nici nu se făcea vinovat de exces *panslavist*. Gloriosul Dușan, decedat înaintea nunții nevolnicului Uroș de la 1360, nu ar fi fost pe nedrept încărcat cu un mariaj *valah*.

³⁵ Coincidență interesantă care – probabil – a alimentat reținerile față de textul lui Orbini.

³⁶ Augustin Theiner, *Vetera Monumenta Hungariae Historica*, II. *Ab Innocentio P. VI. usque ad Clementem P. VII. 1352-1526*, Roma, 1861 (VMHH), no. 184, p. 95. În registrul pontifical, două puncte (..) preced – ca în cazul prelaților – numele celeilalte fiice, *împărăteasa Bulgariei* (amintită înaintea surorii ei), întoarsă la *adevărata credință*, spre deosebire de Ancha.

³⁷ Îi câștigase deja (ianuarie 1369) pe jupanii Zetei, frații Strațimir, Gheorghe și Balš (*Acta Urbani PP. V (1362-1370)* (=Fontes, III, 11), editor A.L. Tăutu, Roma, 1964, no. 160, p. 267).

³⁸ Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano (ASV), Registra Vaticana (Reg. Vat.), [no.] 244 M. 1358-1359, 1368-1369, 1377-1378, ff. 137^r-138^r (17-18 august 1369); Oskar Halecki, „Župani Zety a Urban V” [Jupanii Zetei și Urban al V-lea], în *Zbornik Naučnih Radova Ferdi Šišiću* [Festschrift Ferdo Šišić], editor Grga Novak, Zagreb, 1929, pp. 625-630, la p. 629.

³⁹ Variante inventariate deja de Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, pp. 418-419.

⁴⁰ Vezi și N[icolae]. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 9.

⁴¹ În consecință, el trebuia să primească o atenție cel puțin la fel de mare ca Ancha (Ana).

⁴² Stojan Novaković, *Srpski pomenici* [Pomelnicele sârbești], Beograd, 1927² [1876], p. 31.

⁴³ Pentru repere: Antoine Guillaumont, *Originile vieții monahale*, București, 1998, pp. 61-89.

⁴⁴ A se vedea Kyril Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria. Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, V), Leiden-Köln-Boston, 2008, no. 133, p. 258; Novaković, *Srpski pomenici*, pp. 29, 31.

putea fi numele de călugărie al celei de a doua soții a lui Uroș⁴⁵, iar *Ancha* (i.e. *Ana*) și *Slava* posibilele nume ale vremelniceii țarine basarabe a Serbiei⁴⁶.

Dar mama lui Ioan Alexandru și a Elenei, Kerana Petrița, unită cu Biserica Romei, pregătită să se reboteze în rit *latin* la 1337⁴⁷, s-a călugărit sub numele de *Teofana*, luat în monahie și de prima ei noră⁴⁸. Fluctuațiile confesionale par să fi influențat onomastica monahală⁴⁹. Se cuvine totuși prudență. Ștefan Dragutin a luat numele *Teoctist*. Gheorghe Branković a devenit *Maxim*. Soția lui Lazăr Hrebeljanović, Milița, a fost călugărița *Eugenia* (**Јевгенија**)⁵⁰.

Înainte de rebotezarea ei în captivitate la Buda (1365-1369), sora *Anchăi*, soția lui Strațimir al Bulgariei de Vidin, mama *Dobroslavei* (regină a Bosniei apoi ca *Doroteea*⁵¹), se numise sigur *Ana* într-un manuscris comandat împreună cu soțul ei (1359-1360)⁵². Surori bune, ea și *Regina Serbiei* nu putuseră primi la naștere același nume, *Ana*, fie și sub formă diminutivală (*Anca*)⁵³.

În sârba veche, *Elena* era *Aljena* (**Алѣна**)⁵⁴. În registrul pontifical conținând scrisoarea papei Urban al V-lea către Clara (1370) asupra fetelor ei, împărăteasa *Bulgariei* și *regina Serbiei* (doar numele celei din urmă era înscris

⁴⁵ Orbini ar fi făcut o confuzie. A dat numele monahal al celei de a doua soții primeia.

⁴⁶ Copiii se botezau îndeobște după bunici. Existau și „nume de posesie”, ca la Veneția, aliata lui Dușan, în familiile patriciene Lordean ori Marcian (de aici *Loredana* și *Marciana*).

⁴⁷ *Acta Benedicti PP. XII (1334-1342)* (=Fontes, III, 8), editor A.L. Tăutu, Roma, 1958, no. 19, p. 39. Până astăzi, scrisoarea papală nu a primit atenția cuvenită în istoriografia română.

⁴⁸ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 133, p. 258 (poziții consecutive în pomelnic).

⁴⁹ Mariajele *mixte* erau ilegale *de iure* (Wilhem de Vries, „Die Päpste von Avignon und der christliche Osten”, *Orientalia Christiana Periodica* (Roma), XXX (1964), pp. 85-128, la p. 98). Ioan al XXII-lea a fost nevoit să „nuanțeze” poziția (1318), folosindu-se – la limita gradului patru de rudenie – de situațiile speciale de la Caffa (vezi *Acta Ioannis PP. XXII (1317-1334)* (=Fontes, III, 7-2), editor A.L. Tăutu, Roma, 1962, no. 9, pp. 14-16; no. 11, pp. 18-19).

⁵⁰ *Monumenta Serbica*, no. 69, p. 70; no. 475, p. 549; Zaga Gavrilović, „Women in Serbian Politics, Diplomacy and Art”, în *Byzantine Style, Religion and Civilization. In Honour of Sir Steven Runciman*, editor Elizabeth M. Jeffreys, Cambridge, 2006, pp. 72-90, la pp. 75-78. Legat de aceste surse, reținem că în „*Typikonul lui Roman*” de la Hilandar, morțile lui Dușan și Uroș figurau sub zilele corecte (3 și 20 decembrie), dar sub 1356 și 1367, altfel decât în cazul lui Lazăr († desigur 15 iunie 1389) ori Constantin Dragas († *Rovine*, 17 mai 1395) (*Monumenta Serbica*, no. 140, p. 155; no. 160, p. 177; no. 201, p. 214; no. 214, p. 227).

⁵¹ Orbini, pp. 358-359; V. Ćorović, *Kralj Tvrtko I Kotromanić*, Beograd 1925, pp. 36-38; Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 367. Favorita lui Ludovic I, Doroteea se născuse la 1355-1356.

⁵² Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 243, p. 514 (zbornik din anul 6868: 1359-1360).

⁵³ Indiferent de așezarea istoriografică a căsătoriilor lor: spre 1359-1360/ înainte de 1355.

⁵⁴ Novaković, *Srpski pomenici*, p. 29. De unde – spre exemplu – și forma *Jella* dată numelui Elenei, fiica cneazului Lazăr, de către Raguză în 1436 (*Monumenta Serbica*, no. 326, p. 387).

explicit)⁵⁵, forma numelui reginei (*Ancha*) pare o „transliterare grafică” a prenumelui *Aljena*. Un pomelnic sârb, un registru roman și o culegere bulgară de vieți de sfinte, cunoscute la 1920, l-ar confirma pe raguzanul Orbini.

Elena

Aljena

Алъна

Ancha

Anca

1. Elena-Aljena-Алъна-Ancha-Anca

În funcție de (ne)acceptarea identității **Алъна** – *Ancha* (Ana), se pot formula două interpretări⁵⁶. 1. *Valaha* și-a schimbat la căsătorie numele în *Ana*, după prima regină a Serbiei, Ana (Dandolo)⁵⁷. I s-a spus *Anca*. La naștere fusese botezată *Slava*⁵⁸. După moartea lui Uroș (1371), rivala ei sârbă a devenit călugărița *Elena* (**Елена**)⁵⁹. 2. *Valaha* a primit numele *Elena* după soția lui Dușan, fie deja la naștere, fie la nuntă (pe ea chemând-o inițial *Slava*)⁶⁰. S-ar putea să se fi călugărit sub numele de *Ana*⁶¹. A doua soție a lui Uroș (botezată poate Ana) a luat în monahie prenumele (*sârb* ori *valah*) al primei soții

⁵⁵ Deoarece numele (necompletat) al Anei a Bulgariei preceda numele (înscris) al *Ancăi* a Serbiei, nu se poate susține că scribul roman a fost surprins de similitudinea onomastică.

⁵⁶ Sub rezerva că a doua soție nu murise înaintea *Ancăi* († post 1370) și a lui Uroș († 1371).

⁵⁷ Un nume potrivit pentru soția moștenitorului primului împărat al Serbiei. Asemenea „modificări” se petreceau – cu sau fără botez – și între *ortodocși*. *Irina* (numele de călugărie al predecesoarei mamei ei, Ana de Savoia), fiica lui Andronikos al III-lea, soția primului născut al Teodorei Basarab, Mihail al IV-lea Asan, a fost „renumită” *Maria* în Bulgaria (1339). 2. *Keraței* (*Keranei*, după bunica maternă), fata Sarei-Teodora, căsătorită cu Andronikos (al IV-lea), fiul lui Ioan al V-lea, i-a fost dat numele *Maria* la Constantinopol (1355).

⁵⁸ O formă de *Slava* (Dobro-, Rado-, Miro-, Nino-, Vito- ori Voislava). Tvrtko s-a numit ca rege *Ștefan Tvrtko* <și> *Miroslav*. Vechile studii ale lui Vasile Bogrea ar putea fi utile aici.

⁵⁹ Novaković, *Srpski pomenici*, p. 31. Aparent, Cirković a remarcat deosebirea onomastică.

⁶⁰ Cum ea conciliază practic toate necunoscutele, păstrăm o (auto)rezervă față de ipoteză.

⁶¹ Probabil imediat după repudiere. Insistența papei de la 1370 ar sugera însă contrariul. În orice caz, este de notat că în pomelnice erau trecute de obicei numele avute la moarte.

(Elena), așa cum – în viața lumească – a doua nevastă a lui Ioan Alexandru (Sara), își însușise numele celei dintâi soții a țarului, Teodora (1347-1348)⁶².

2. Voislav, copilul lui Alexandru

În ambele cazuri, cum *Ana* nu a fost primul nume al soției *valahe* a lui Uroș, *Slava* mai amintește o îndoială⁶³. La 1923, Virgil Drăghiceanu a revenit atât asupra sensului marcajului *AL MA*, cât și – parțial – asupra lecțiunii inscripției lespezii lui *Voislav*. *Voislav* putea fi *Voislava*, fata marelui Alexandru Voievod⁶⁴, întoarsă „astfel” acasă după repudiere. Drăghiceanu știa măcar ce scrisese Luccari⁶⁵. *Marele Nicolae-Alexandru Voievod* îngropat la Câmpulung, „pe când” *Voislav* odihnea la Argeș⁶⁶, întregea încurcarea situație⁶⁷.

Un influent bizantin știa mai multe. Nikephoros Gregoras († c. 1295-c. 1360) a fost amicul și protejatul lui Ioan al VI-lea Cantacuzino (c. 1295-1383). Gregoras s-a rupt de el după 1347. A respins până la capăt orice împăcare. Ioan susținea isihasmul. Fidel lui Platon, Nikephoros îl respingea⁶⁸. El își scria *Istoria romeilor*. Acoperea anii 1204-1359. S-a dovedit mult mai obiectivă decât *Memoriile* lui Cantacuzino din anii 1360, întinse între 1320 și 1356. În decembrie 1354 Ioan abdicase. Se retrăsese drept călugărul Ioasaf⁶⁹.

Spre deosebire de Cantacuzino (care i-a pomenit de două ori, drept *ungrovlahi*, sub 1323, și drept *geți*, sub 1332, de ambele dați aliați ai bulgarilor și ai tătarilor contra Bizanțului)⁷⁰, Gregoras nu i-a amintit vreodată pe *v(a)lahii*

⁶² Scandalul bulgaro-*valah* era cunoscut. Dușan „făcuse caz” de el în prefața la *Zakonik*ul său (la 1349 și 1354). Pentru împăratul sârb, Basarab rămânea *socrul* lui Ioan Alexandru.

⁶³ Soția lui Vukašin Mrnjavčević, impus rege al Serbiei la 1365, căzut la Marița (1371), se numea *Elena*. Redând numele în grafia *Ancha* și *Alêna*, Jireček (*Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, p. 328, nota 38) pare să fi bănuieț o legătură între cele două, respinsă în final.

⁶⁴ *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. X, 264.

⁶⁵ *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 14 (nota 4), 44-46 (în „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 9-76), 263 (în rezumatul în franceză, pp. 253-286).

⁶⁶ Vezi N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, no. 267, pp. 132-133.

⁶⁷ Conform profesorului Ioan Albu, textul ar fi suficient de clar: *Voislav* (masculin, genitiv singular). Literele nu îngăduie genul feminin, declinarea a II-a, necesar pentru *Voislava*.

⁶⁸ Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, Cambridge, 1993², p. 232.

⁶⁹ Vezi și *Rhomäische Geschichte*, ediție Jan Louis van Dieten, I, Stuttgart, 1973, pp. 9, 36-44.

⁷⁰ *Ioannis Cantacuzeni imperatoris historiarum libri IV* (=Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, VII-IX), ediție Ludwig Schopen, I, Bonn, 1829 (*Cantacuzino*), pp. 26, 465 (tradus în *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III. Scriitori bizantini (secolele XI-XIV), editori Alexandru Elian, Nicolae Șerban Tanașoca, București, 1975 (FHDR), *Cantacuzino*, nos. 1-2, pp. 482-485).

de la nordul Dunării⁷¹. Altfel decât alți autori bizantini (de pildă Niketas Choniates)⁷², a evitat și să-i atace pe *vlahii* de la sudul Dunării pe motivul originii lor – „pretinse” – *romane*. Aceasta era inacceptabilă pentru adevărații *romani* ori *romei* (bizantinii)⁷³. Totuși, cel puțin după Xenopol și Onciul în anii 1890⁷⁴, Gregoras ar fi făcut o excepție, respinsă net de Iorga, la 1937⁷⁵.

Fata *arhontelui Vlahiei* ar fi fost prima soție – (și) repudiată – a lui Ștefan Milutin, bunicul patern al lui Dușan⁷⁶. Până la Gregoras, la Bizanț, ea nu purtase vreun nume ori vreo desemnare filială (*fiica lui...*). A doua soție a lui Milutin era numită corect *fata Sebastokratorului Thessaliei*, Ioan Anghelos⁷⁷.

⁷¹ *Historia byzantina* (=Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, XIX-XXI), ediție L. Schopen, Immanuel Bekker, I-III, Bonn, 1829-1855 (vezi FHDR, III, *Gregoras*, nos. 1-14, pp. 496-517).

⁷² Vezi – din acest punct de vedere – și comentariile editorilor în FHDR, III, pp. XXIV-XXV.

⁷³ Stelian Brezeanu, „Imperator Bulgariae et Vlachiae. În jurul genezei și semnificației termenului *Vlachia* din titulatura lui Ioniță Asan”, *Revista de Istorie*, XXXIII (1980), 4, pp. 651-674.

⁷⁴ Echilibrat: A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediție I. Vlădescu, III. *Primii domni și vechile așezăminte (1290-1457)*, București, 1929 [1889 în primă ediție], pp. 62-64; Dimitrie Onciul, *Originile Principatelor Române*, București, 1899, pp. 173-174 (nota 80).

⁷⁵ *Istoria românilor*, III. *Ctitorii*, București, 1937, p. 152. El a apelat – fără a-l cita direct –și la un pasaj din Georgios Pachymeres (c. 1242-c. 1310) (*De Michaele et Andronico Palaeologis libri tredecim* (=Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, XXXVI-XXXVII), ediție Immanuel Bekker, I, Bonn, 1835, p. 524; FHDR, III, *Pachymeres*, no. 3, pp. 446-447). Ioan Anghelos (Dukas), despotul Thessaliei, era în conflict cu Mihail al VIII-lea Paleologul în toamna lui 1282 și se grăbea, deoarece fiica urma să i se căsătorească cu Milutin. *Gregoras* (I, p. 202; în FHDR, III, no. 7, p. 507) a afirmat – sub 1298 – că fiica *arhontelui Vlahiei* fusese prima soție a lui Milutin. Thessalia ar fi fost *Vlachia*. Ostil *vlahilor* (în selecția FHDR, III, no. 1, pp. 442-445; no. 5, pp. 448-449; no. 9, pp. 452-453; *Pachymeres*, I, p. 83; II, pp. 105-107, 549), Pachymeres nu a afirmat aceasta. Totuși, soția *vlahă* a lui Milutin ar fi fost fiica lui Ioan al Thessaliei. Nu era deloc ceea ce Pachymeres și Gregoras scriseseră. Soluția a fost preluată însă.

La Pachymeres, înainte de nunta cu Simonida (1299), fiica lui Andronikos al II-lea, Milutin fusese căsătorit de trei ori cu fata lui Gheorghe Terter, cu fiica lui Ioan al Thessaliei, și cu o nenumită – precum fata lui Ioan – primă soție, repudiată fără motiv. Era încă în viață. Astfel, celelalte erau nelegitime. Pachymeres spunea și că Milutin avusese raporturi adulterine cu *cumnata fratelui său*, Dragutin (cu Elisabeta, sora Caterinei, fiica lui Ștefan al V-lea și a Elisabetei *Cumana*). Pe ea (*catolică*), nu o recunoștea drept soție legitimă.

⁷⁶ *Gregoras*, I, pp. 202 (în FHDR, III, *Gregoras*, no. 7, p. 507), 410-412 (Velbujd). La Gregoras, vreo cinci decenii după Pachymeres, ordinea soțiilor era: fiica *arhontelui* – nenumit – al *Vlahiei*, *cumnata fratelui său* (Elisabeta), sora (vitregă) a lui Sevtoslav (fata din a doua căsătorie a lui Terter I) și Simonida. „Însumat”, el și Pachymeres dădeau cinci neveste.

⁷⁷ Ljubomir Maksimović, „Was Simonis die fünfte Gemahlin von König Milutin?”, în *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit*, editor Werner Seibt, Wien, 1996, pp. 115-120; Elisabeth Malamut, „Les reines de Milutin”, *Byzantinische Zeitschrift* (München), XCIII (2000),

Pe urmele lui Johann Christoph Engel (1801), Iorga a echivalat Thessalia cu *Vlahia*⁷⁸. Bun cunoscător al relațiilor din Serbia, aproape constant – în zilele sale – în război cu Bizanțul, Gregoras nu ar fi folosit un cuvânt (*vlah*), pe care – indiferent de derivate – nu-l întrebuinta defel în scris, pentru prima soție a lui Milutin. El era fiul lui Ștefan Uroș I și al Elenei de Anjou. Ea venea din dinastia care contesta Paleologilor tronul Bizanțului⁷⁹. Prima soție a mezinului cuplului, Milutin, a fost o nobilă sârbă. O chema - sigur – Elena⁸⁰.

Gregoras scrisese: [...] *după ce trăise câțiva ani cu prima lui soție, fiica stăpânitorului Vlahiei, [Milutin] o trimisese înapoi la mama ei.* [...] ⁸¹. Dar la vremea repudierii (1284)⁸², tatăl *thessalienei*, Ioan (+1289) trăia încă⁸³. Gregoras amestecase aparent evenimente sârbești recente cu cele de dinainte de vremea sa.

La fel au făcut Luccari și în special Orbini. Cunoșteau scrierile lui Gregoras. Îl așezau însă pe *Vulaico principe al Valahiei* și tată al soției lui Uroș, fiul lui Dușan, de la *Velbujd* la Vidin (1330-1369)⁸⁴. Orbini o și alunga pe *Elena* a *Valahiei* din Serbia lui Uroș. Anterior, citându-l pe Gregoras, amintise

2, pp. 490-507. Sigur este că: 1. Dečanski, fiul lui Milutin, s-a născut în 1275. 2. Milutin s-a căsătorit cu Ana Terter în 1284. 3. Până la 1282-1283, fusese căsătorit cu Elena. 4. Ea nu era fiica lui Ioan al Thessaliei. Fata sa, cu acel nume, era soția lui Guillaume de la Roche. 5. Cu Simonida, ultima soție, Milutin s-a căsătorit în 1299. 6. La începutul aceluși an, frații fetei lui Ioan, căutaseră să-l înduplece pe Milutin să o reia de soție. 7. Pactul matrimonial dintre Milutin și Ioan fusese negociat între 1282 și 1284. 8. Între 1288 și 1290, mama Anei Neda, Elisabeta, a avut alt soț, Zaviš de Falkenstein, impus de fratele ei Ladislau al IV-lea.

Rezumând analizele lui Maksimović și Malamut, notăm: 1. Fata lui Ioan a fost a doua – efemeră (1283) – soție a lui Milutin. 2. Ordinea soțiilor din Gregoras nu corespundea realității (de pildă, Elisabeta succedându-i fetei lui Terter). 3. Gregoras a accentuat *vlah* prima soție nenumită din Pachymeres, omițând-o pe fata lui Ioan (mult mai aproape de el).

⁷⁸ Onciul, *Originile Principatelor Române*, p. 174, nota 80. Iorga „a uitat” detaliul maghiar.

⁷⁹ Vezi și Dragomir Marić, *Papstbriefe an Serbische Fürsten im Mittelalter. Kritische Studien*, Sremska Karlovci, 1933, pp. 68-69; Malamut, „Les reines de Milutin”, pp. 505-507. Elena de Anjou s-a opus căsătoriei cu Simonida. Pachymeres susținea că regina-mamă fusese ostilă și căsătoriei cu Ana Terter (1284-c. 1292). Este posibil ca Elena să o fi vizat de la bun început – de pe la 1282 – pe Elisabeta drept soție – regală – a lui Ștefan Milutin.

⁸⁰ Maksimović, „Simonis”, p. 116; Malamut, „Les reines de Milutin”, p. 492. Milutin n-ar fi trebuit să ajungă rege (de aici „originea joasă” a primei soții). La 1282, Dragutin a abdicat pe neașteptate (ducând în fapt la un partaj al puterii, tutelat de regina-mamă, Elena).

⁸¹ *Gregoras*, I, p. 202; FHDR, III, *Gregoras*, no. 7, p.507. Am modificat *îndărăt* și *maică-sa*.

⁸² Optăm pentru datarea dedusă de către Malamut, Maksimović propunând anul 1283.

⁸³ Demetrios I. Polemis, *The Doukai: A Contribution to Byzantine Prosopography*, London, 1968, p. 97 (nota 4). A avut o singură soție, știută după numele ei monastic, *Hyponoma*.

⁸⁴ *Orbini*, pp. 255 (căsătoria lui Milutin cu fata *principelui Valahiei*); 267; *Luccari*, pp. 49.

gonirea primei soții a lui Milutin, întoarse la *tatăl ei, principele Valahiei*⁸⁵. Se încurcase, „dinspre” Uroș (anii 1350), dar nu „dinspre” Milutin (anii 1280)⁸⁶.

[După transcrierea inscripției altarului de argint făcut de Milutin pentru moaștele Sfântului Nicolae de la Bari (iunie 1319), Orbini scria:] [...] *E dopò hauer fatto quello, mandò à dimandare per moglie Eudocia vedoua [de Trebizonda] sorel-la dell'Imperadore Andronico il giouane [al II-lea], promettendo di fare perpetua tregua, e pace co' Romani. Peroche (come dice Niceforo Gregora al 6. lib.) [Milutin] era huomo potente, nè mai restaua d'inquietare l'Imperio Romano ; le cui terre e città egli parte occupaua, e parte saccheggiaua. Quefta cosa apportò gran trauaglio, e paura all'Imperadore. Si perche ne faceua gran conto della sua amicitia; sì ancora perche la sua sorella non ne voleua manco sentire la voce di quelli, che parlauano di cofe di guerra. V'era ancora vn' altra cofa, che sturbaua il suo animo . Perche quello matrimonio, ch'ei voleua fare, era già il quarto. La fua prima moglie fù figliuola del Principe di Valachia, laquale dopò essere stata congionata seco in matrimonio vn gran tempo, la rimandò à casa del suo padre, & e prese vn' altra, che fù prima moglie del suo fratello [de fapt, Elisabeta, era sora Caterinei] [...]*⁸⁷.

Xenopol, Onciul și deja Hasdeu urcaseră – vremelnic – o fiică a *V(a)lahiei* pe tronul Serbiei, pe când țara *transalpină* nu avea forța pentru o asemenea relație⁸⁸. Înaintașii paterni ai lui *Vlaicu* se uniseră matrimonial cu familia lui Mikud de Dobokai, ban de Severin, fidel regelui Ștefan al V-lea († 1272)⁸⁹. Serbia fiilor Elenei *de Franța*, Dragutin și Milutin, căsătoriți cu Caterina (c. 1268-1314) și Elisabeta (c. 1292-c. 1298), fiicele lui Ștefan al V-lea și ale Elisabetei *Cumana*, avea mari interese în acea zonă a Dunării⁹⁰. Dar *Valahia* nu exista încă. Ea s-a ridicat prin tătari după 1290 o dată cu Vidinul lui Șişman, al cărui fiu, Mihail, s-a căsătorit cu fata lui Milutin și a Elisabetei, Ana⁹¹.

Gregoras (c. 1360), contemporanul *doamnei Clara*, mama *Ancăi* a Serbiei (1370), Orbini (1601), Luccari (1605) și Drăghiceanu (1923), descoperitorul

⁸⁵ *Orbini*, pp. 255, 267. În aceste condiții, „a doua gonire” din anii 1350 era evident reală. În plus, Orbini distinge – în interval de trei pagini (pp. 269, 271) între *Valachia* lui *Vulai-co* și *Vlahia*, adică [...] *quelle parti di Vlachia, che risponderano alla Morea, & Negroponte* [...].

⁸⁶ Astfel, la 1605, Luccari a încercat – apoi – să apere memoria lui Dușan, chiar prin Uroș.

⁸⁷ *Orbini*, p. 255. Nu cunoaștem ca „repudierile *valahe*” să fi fost analizate comparativ.

⁸⁸ Pentru diferența de „calibru” din anii 1270-1290: Leonidas Mavromatis, *La fondation de l'Empire serbe. Le kralj Milutin*, Thessalonique, 1978, pp. 15-33, 48-50, 109-110, 123-136.

⁸⁹ Vezi Marius Diaconescu, *Structura nobilimii din Transilvania în epoca angevină*, Cluj-Napoca, 2013 [2014], pp. 184-192 (cu principalele opinii asupra mult-dezbătutei înrudiri).

⁹⁰ S.M. Cirković, *The Serbs*, Oxford, 2008², p. 58; Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 351.

⁹¹ István Vásáry, *Cumans and Tartars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*, Cambridge, 2005, pp. 90-91, 110-112; Gjuzelev, „*Imperatrix Bulgariae*”, pp. 618-620.

Mormântului 10 și al lespezii *copilului Marelui Alexandru Voievod* (1920) spuneau – „prin” opiniile lui Onciul († 1923) și Xenopol († 1920) – ceva ce Iorga nu putea accepta. În parte malițios, în parte nesigur, a respins îndoiala lui Drăghiceanu privitoare la sexul *copilului* de sub lespede⁹². La 1940, Iorga a explodat de-a dreptul. Deși admitea – în premieră – că pe inel scria *AL W.*, a insistat că marcajul principalului inel al defunctului din Mormântul 10 reprezenta numele gravorului și că lecțiunea *Voislava* era exclusă⁹³.

Un text *grec* se alătura surselor de epocă, lui Luccari și Orbini. Ciopleau chipul unei fiice de a *doamnei Clara* și de a lui *Alexandru Basarab*. Ea se căsătorise până la 1355 – cum admiseseră deja Onciul ori Constantin Kogălniceanu⁹⁴ – cu fiul lui Dușan. El o repudiaseră până la sfârșitul lui 1359. În acel an se încheia *Istoria* lui Gregoras. În acel an apărea Mitropolia *Ungrovlahiei*.

Despre mitropolie, ca de altfel despre *vlahii* de la nordul Dunării, Gregoras nu spusese nimic⁹⁵. Până la 1359, tatăl fetei alungate se săvârșise⁹⁶. Soția lui Uroș trebuise să fugă *la mama ei*, o *Burbonă de Ungaria și catolică*⁹⁷. La 1920-1923, politic, *(Voi)Slav(a)* era o problemă⁹⁸. Istoricește, era o ocazie pentru vremea în care, pentru Philippe de Mezières⁹⁹, hagiograful lui Pierre Thomas, legatul lui Inocențiu al VI-lea la curtea lui Ștefan Dușan (1354-1355), Țara Românească fusese *țara lui Alexandru de Belgrad, în Valahia*¹⁰⁰.

⁹² *Revista Istorică* IX (1923), 10-12, pp. 192-196, la p. 196: [...] *Mă țin foarte rezervat față de fiul domnesc Voislav. Sîntem într-un domeniu unde ne lipsesc termenii de comparație indigenă [...]*. Notăm și că numele slav – cunoscut de Iorga – al primului copil al Anei și al lui Strațimir, *Dobroslava* (*Doroteea*), poate sugera botezarea ei în amintirea răposatului frate (?) al Anei, *Voislav*. În *Cronica preotului din Duklja*, scrisă probabil pe la 1300 (*Gesta regum Sclavorum*, editor Tibor Zivković, II, Beograd, 2009, pp. 272-274, 362-265), *Ștefan Voislav* era numit *Dobroslav*. În acest caz (plauzibil), *Voislav, copilul Marelui Alexandru Voievod*, ar fi decedat cândva între nunta Anei cu Strațimir și nașterea Dobroslavei (c. 1352-c. 1356).

⁹³ În *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXI (1939), 7-9, pp. 141-142 (recenzie la Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, București, 1940).

⁹⁴ C. Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor, domni ai Țării Românești. 1310-1659*, București, 1912, planșa I; Onciul, *Originile Principatelor Române*, p. 178, nota 83.

⁹⁵ Omisiunea este relevantă pentru „valoarea bizantină” a *vlahilor* și a mitropoliei lor. În cronicile bizantine, *vlahii* au existat doar prin conflictele bulgare de la 1323 și 1331-1332.

⁹⁶ Cu condiția ca *Nicolae-Alexandru* să nu fie o „invenție documentată” din anii 1600.

⁹⁷ A se citi astfel pasajele din Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 44, nota 1.

⁹⁸ Fără a intra în „alte detalii”, amintim două repere: Republica Banatului și Trianonul.

⁹⁹ N. Iorga, *Philippe de Mézières (1327-1405) et la croisade au XIVe siècle*, Paris, 1896, p. 105.

¹⁰⁰ Cf. Jacques Paviot în recenzie la *Songe du Viel Pelerin*, ediție Joël Blanchard, Antoine Calvet, Didier Kahn, Genève, 2015, din *Francia* (Paris), XLIII (2016), 2, pp. [1-13], la p. 4.

În septembrie 1351, Clement al VI-lea a trimis o misiune de unire la Dușan¹⁰¹. După cronologia lui Orbini, solia se lega de căsătoria fiului lui Dușan, Uroș, cu fiica *principelui Valahiei*¹⁰². Legații au venit sigur după compromisul bosniac dintre Dușan și Ludovic¹⁰³. Discuțiile au fost reluate, de această dată la inițiativa lui Dușan, în toamna lui 1353¹⁰⁴. După cronologia lui Luccari, în urma lor a fost celebrată căsătoria sârbo-*valahă*¹⁰⁵. În mod cert, tratativele au înlesnit noul conflict dintre Dușan și Ludovic (1354-1355), „arbitrat” de Alexandru *de Belgrad*¹⁰⁶, reatacat de Dușan în ediția din august 1354 a *Zakonikului* și temut încă de Ludovic în februarie 1355¹⁰⁷. Sigur este și că „unde va, când va”, câteva documente pontificale *valahe* „s-au rătăcit”¹⁰⁸.

„La urma urmelor”, încoronarea imperială a lui Dușan din aprilie 1346, în tratative cu Clement al VI-lea atât în ianuarie 1345, cât și în martie 1347¹⁰⁹, fusese celebrată – în prezența elitei athonite – de doi ierarhi de rituri diferite: patriarhul Simion al Bulgariei și Nicolae, arhiepiscopul – de rit *latin* – al Ohridei (iar, în prezența *protosului* Athosului, ei l-au și consacrat patriarh de Peč pe Ioanichie)¹¹⁰. Planurile unioniste care legau Papalitatea de Serbia în anii 1350 păreau o revenire la normalitate (mai puțin ciudată decât ar părea), după ce eșecul tratativilor matrimoniale sârbo-ungare și victoria adriatică a Veneției asupra Budei (1347-1348) înlesniseră articolele anti-*latină* ale lui Dușan, cetățeanul Veneției (de la 1340), din *Zakonikul* său de la 1349¹¹¹.

3. Trei ani

Slava aduna urmele alianței sârbo-*valahe* de la mijlocul anilor 1350 risipite prin cronici. Spre sfârșitul războiului veneto-otoman (1499-1503), Teodor Spandounes, urmașul – intrat în serviciul Republicii Sfântului Marcu – al

¹⁰¹ Instrucțiuni editate în VMHH, I, no. 1226, p. 802; *Acta Clementis PP. VI*, no. 189, p. 295.

¹⁰² *Orbini*, p. 267. A se vedea aici și Etleva Lala, *Regnum Albaniae, the Papal Curia and the Western Visions of a Border Nobility* (teză de doctorat), Budapest (CEU), 2008, pp. 120-121.

¹⁰³ Vezi izvoarele discutate de Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, pp. 415-418.

¹⁰⁴ Vezi actele din decembrie 1353 aflate în VMHH, II, nos. 20-22, pp. 11-14; no. 25, p. 16.

¹⁰⁵ *Luccari*, p. 61. Adică, în ajunul expediției lui Dușan împotriva Bizanțului de la 1356.

¹⁰⁶ Deja în *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, I. [1389-1767], București, 1895, p. 1.

¹⁰⁷ Pentru mai multe informații, a se vedea aici datele și analizele din B.II.3-4 și A.I.3.

¹⁰⁸ De pildă la 1370, în aceeași zi cu scrisoarea către *Vlaicu*, la trei luni după cea către Clara, Urban distingea între regii *Serbiei*, Uroș, și *Rasciei*, Vukașin (VMHH, II, no. 190, p. 97).

¹⁰⁹ *Acta Clementis PP. VI*, no. 65, p. 105; no. 120, p. 85 (sunt de preferat edițiilor Theiner).

¹¹⁰ Cf. deja Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 387. Vezi și Lala, *Regnum Albaniae*, p. 118.

¹¹¹ *Zakonik*, pp. 44-45, 83-86. Reiterarea lor la 1354 a avut însă altă semnificație (vezi C.I.4).

dușmanului lui Dușan, Ioan al VI-lea Cantacuzino, îl învinovăța pe Dușan și pe *valahii săi* pentru instalarea *turcilor* otomani în *Europa* la 1354¹¹².

[...] *Il Re Stephano [Dușan] di Servia, subito partito [Ioan al VI-lea] Cantacusino da Constantinopoli [decembrie 1354], subito mosse guerra Joanne [al V-lea] Paleologo per recuperare l'Albania, la qual cosa intesa da Orchan, facilmente s'accordò con il Re di Servia et di Valacchi entrorno in legha contra el Paleologo, in modo che Orchan pigliò piede in l'Uropa [Gallipoliul căzuse în martie 1354, turcii impunându-se la 1356] [...]*¹¹³.

Peste zece ani, *Cronica Sârbo-Moldovenească* a asociat căderea Gallipoliului *descălecatului* lui Dragoș sub anul cunoscut al întemeierii Moldovei: 1359¹¹⁴.

[...] *Dela facerea lumii, până la anul acestor împărați, 6987 ani [până aici, în manuscris (un miscelaneu), venea un hronograf bizantin¹¹⁵]. De atunci, cu voia lui Dumnezeu, s-a început Țara Moldovei. A venit Dragoșe Voievod din Țara Ungurească, din Maramureș, la vânătoare după un bour.// În același an, turcii au trecut la Calipolie și au luat vadul și au luat multe țări către Apus și de atunci s-a făcut turburare și neorânduială mare și pagubă prin locurile creștinilor [...]]// Apoi după trecerea de doi ani, în anul 6989 [1361], a pierit Momcilo de la Peritor [Momcilo de Peritheorion, haiduc bulgar sprijinit de Dușan împotriva lui Ioan al VI-lea și a lui Orkhan, care l-au răpus însă până la urmă, dar în iulie 1345¹¹⁶]]// În anul curgător optzeci peste opt sute către șase mii, a murit împăratul [Ștefan] Uroș [al V-lea] [i.e. 6999=1371]. [...] [Din istoria de la nordul Dunării de Jos, cronica, copiată după 1512, în timpul binecinstitorului Iw Bogdan Voievod, fiul lui Ștefan al III-lea (pe care nici nu-l amintea), reținea: 1. Întronarea lui Alexandru I (inserată după moartea – sub 1415 – fiului lui Baiazid I, Musa, favoritul lui Mircea I, cel care-l impusese pe Alexandru), 2. Victoriile lui Iancu asupra turcilor la 1442 și 1443; 3. Cucerirea Chiliei și a Cetății Albe de către Baiazid al II-lea la 1484¹¹⁷].*

¹¹² Pentru cariera și opera lui Spandounes (Spandugino): Christine Villain-Gandossi, „La cronaca italiana di Teodoro Spandugino”, *Il Veltro* (Roma), XXIII (1979), 2-4, pp. 151-171.

¹¹³ *Patritio Constantinopolitano, de la origine deli Imperatori Ottomani, ordini della corte, forma de guerreggiare loro, religione, rito, et costumi della natione*, în *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, editor C[onstantin].N. Sathas, IX, Paris, 1890, pp. 138-261, p. 146.

¹¹⁴ Textul a fost editat și tradus în română ultima dată în *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, editor P.P. Panaitescu, București, 1959, pp. 191-194.

¹¹⁵ D. Năstase, „Une chronique byzantine perdue et sa version slavo-roumaine (la Chronique de Tismana, 1411-1413)”, *Cyrrillomethodianum* (Thessaloniki), IV (1977), pp. 100-171.

¹¹⁶ Jelisaveta Stanojevich Allen, „Momcilo”, în *Oxford Dictionary of Byzantium*, editor- Alexander P. Kazhdan, II, Oxford, 1991, pp. 1390-1391. Eroarea cronologică poate fi cu tâlc.

¹¹⁷ Extensia unei *Cronici a expansiunii otomane* (1296-1417), cronica reținea după 1417: 1. Moartea lui Balș al Zetei în același an cu Murad I (1421). 2. Căderea Salonikului (1430). 3. Luptele lui Iancu de la 1442-1443 (singurele succese creștine înregistrate după victoria lui Mircea I de la 1395 și eșecul asediului Bizanțului în 1402, neincluse însă în cronică). 4.

„Din vremea” lui Ștefan al III-lea, *căpitanul* și – probabil – cetățeanul Veneției¹¹⁸, *atletul* Papalității¹¹⁹, începuturile Moldovei erau împinse spre sfârșitul domniei lui Dușan († 1355), cetățeanul republicii¹²⁰ și speranța antiotomană a Papalității¹²¹. Cronicile Țării Românești au răspuns acestei „convergențe”.

Singurul an „cât de cât” real din succesiunea cronistică a domnilor ei, refăcută pentru a „acomoda” greaua domnie *de 16-17 ani* a lui Ștefan al III-lea [de la campaniile sale din Țara Românească din 1473-1474 la moartea suzeranului său Matia Corvin în 1490¹²²], era 6864 (1355-1356). A fost așezat în dreptul întronării lui *Alexandru (Nicolae-Alexandru)*¹²³, pus urmașul lui Dan (fratele lui Mircea), cel socotit la sud de Dunăre domnul Bulgariei, *Valahiei* și Moldovei¹²⁴. În rest, șirul domnilor până la Radu al IV-lea († 1508) și Neagoie Basarab († 1521) nu avea nimic în comun cu pomelnicele *transalpine*¹²⁵.

6798 (1289-1290): *Radu Negru (24 ani)*. 6822 (1313-1314): *Mihail (19 ani)*. 6841 (1332-1333): *Dan (23 ani)*. 6864 (1355-1356): *Alexandru (27 ani)*. 6891 (1382-1383): *Mircea (29 ani)* (Mircea, care făcuse Mănăstirile Cozia și Cotmeana, era fratele predecesorului lui Alexandru, Dan, ucis de *Șușman-vodă*, domnul *sârbilor*). 6920 (1411-1412): *Vlad-vodă Țepeș (15 ani)* (a făcut cetatea Poenari și Mănăstirea Snagov). 6935 (1426-1427): *Vladislav-voievod cel Bătrân (18 ani)* (A pierit de sabie în mijlocul Târgșorului). 6953 (1444-1445): *Radu-vodă cel Frumos (15 ani)*. 6958 (1459-1460): *Laiotă Basarab*

Moartea lui Murad al II-lea (1451) și zidirea Rumeli-Hisarului de către Mehmed al II-lea (1452), care a și cucerit Constantinopolul (1453). 5. Moartea acestuia și războiul dintre fiii săi, Baiazid și Djem (1481). 6. Învingătorul a cucerit Cetatea Albă și Chilia (1484). 7. A fost urmat de Selim I *cel urât de Dumnezeu* (1512). 8. Sub el, în acel an *molima* a lovit Moldova. Inserția lui Dragoș, „lipită” căderii Gallipoliului, și așezarea venirii la domnie a lui Alexandru I după decesul lui Mircea la 1418 (1411-1412 în cronistica *transalpină*), care îl pusese domn pe acesta la 1399/1400 (cum se știa și în Moldova), sunt astfel remarcabile.

¹¹⁸ [A.D. Xenopol], „Un nou document privitor la Ștefan cel Mare” *Arhiva* (Iași), XVIII (1907), 7-8, p. 364 (republicat – fără citarea ediției anterioare – de către Iorga în anul 1914).

¹¹⁹ Cunoscutele bule papale sunt în VMHH, II, no. 634, pp. 449-450; no. 636, pp. 453-454.

¹²⁰ Vezi datele disponibile din epoca interbelică din [Grga] Gregorio Novak, „L'alleanza veneto-serba nel sec. XIV”, *Archivio Veneto-Tridentino* (Venezia), VIII (1925), pp. 1-39.

¹²¹ O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des Églises et pour la défense de l'Empire d'Orient*, Warsaw, 1930, pp. 22-27; Kenneth M. Setton, *The Papacy and Levant (1204-1571)* (=Memoirs of the American Philosophical Society, CXIV, CXXVII, CLXI, CLXII), I. *The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Philadelphia, PA, 1976, p. 225.

¹²² Legătura dintre domnia *transalpină* a lui Ștefan și cea *ungară* a lui Matia a fost „uitată”.

¹²³ Aparent, acest aspect voievodal *valah* de ordin cronologic nu a fost remarcat anterior.

¹²⁴ Alexandru Iordan, *Les relations culturelles entre les roumains et les slaves du sud: traces des voévodes roumains dans le folklore balkanique*, București, 1938, pp. 33-35, 40, 43, 50-57, 88-91.

¹²⁵ A se vedea fie și doar planșa din Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25.

vodă cel Bătrân (17 ani). I-a urmat (Basarab) *Țepeluș-vodă*. Era singurul căruia nu i se arăta durata domniei. Practic (așa transmitea cronică) își pierduse imediat puterea și viața în luptă cu Ștefan, care a stăpânit timp de 16 ani [1476/1477-1492/1493]. A fost urmat de *Radu-vodă cel Mare*, domn vreme de 15 ani [până la 1507/1508]¹²⁶.

Spre aceeași vreme a venirii la domnie a lui Alexandru se îndrepta însă și șirul domnilor moldavi în variantă întocmită sub Ștefan al III-lea, *voievod al Serbiei și al Moldovei* pentru Veneția după bătălia de la Vaslui (1475)¹²⁷, și patron al Hilandarului, simbolul Serbiei de la Athos, încă de la 1466¹²⁸. Cu acesta, și mai ales cu fiul său, Bogdan al III-lea, Radu al IV-lea și-a disputat supremația *valahă, sârbă și chiar bulgară* de la Istanbul la Veneția și Roma¹²⁹.

Între 1359 (anul *descălecatului*) și 1399 [1400 (întronarea lui Alexandru I de către Mircea I, după cum a trebuit să admită și Ștefan al ambelor *Valahii*¹³⁰)], suma domniilor dădea 44 de ani în loc de 40 de ani. Începutul era 1355, când Dușan, însoțit de legatul papal Pierre Thomas, pornise asupra Constantinopolului, aliatul Budei și – de la 1359 – patronul *Ungrovlahiei*¹³¹.

[În stânga este succesiunea dată de scăderea anilor de domnie din anul întronării lui Alexandru I (1400), în dreapta succesiunea în ani de la anul *descălecatului* 1359.]

6863-6864 [(1354-) 1355-1356]: Dragoș (2)	6867 [1359]-6869 [1361]
6865-6866 [(1356-) 1357-1358]: Sas (4)	6869 [1361]-6873 [1365]
6869-6870 [(1360-) 1361-1362]: Lațcu (8)	6873 [1365]-6881 [1373]
6877-6878 [(1368-) 1369-1370]: Bogdan (6)	6881 [1373]-6887 [1379]
6883-6884 [(1374-) 1375-1376]: Petru (12)	6887 [1379]-6899 [1391]
6895-6896 [(1386) 1387-1388]: Roman (3)	6899 [1391]-6902 [1394]

¹²⁶ *Istoria Țării Românești. 1290-1690*, ediție Constantin Greceanu, Dan Simionescu, București, 1960, pp. 2-5. Vezi observațiile lui Șt. Andreescu, „Considérations sur la date de la première chronique de Valachie”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XII (1973), 2, pp. 361-373.

¹²⁷ Jovan Radonić, *Đurađ Kastriot Skenderbeg i Arbanija XV veku* [Gheorghe Castriota Skanderbeg și Albania în secolul al XV-lea] (=Spomenik, XCV), Beograd, 1942, no. 226, p. 128.

¹²⁸ Vezi Radu G. Păun, „Pomenirea lui Ștefan cel Mare (și a urmașilor săi) la Mănăstirea Hilandar de la Muntele Athos”, *Analele Putnei*, X (2014), 1, pp. 191-202, aici la pp. 192-195.

¹²⁹ Emil Turdeanu, „Din vechile schimburi culturale dintre români și jugoslavi”, *Cercetări Literare* (București), III (1939), pp. 141-218; Andrei Radu, „Mănăstirea Kremikovski, citorie a lui Radu cel Mare”, *Buletinul Institutului Român din Sofia*, I (1941), 2, pp. 477-491.

¹³⁰ Exemplul clasic rămâne titulatura sa din debutul așa-numitei *Cronici Moldo-Germane*.

¹³¹ În principala sursă asupra legațiunii (Philippe de Mézières, *The Life of Saint Peter Thomas*, ediție Joachim Smet, Roma, 1954 (*Peter Thomas*), pp. 64-65, 67-70, 193-196), Dușan era un tiran duplicitar. „Totuși”, Thomas a rămas cu el până la moartea acestuia, ajungând apoi – via Buda (tensiunile dintre Dușan și Ludovic nedispărând după acordul din mai) – la Veneția în martie 1356 (a se vedea Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 224-228).

6898-6899 [(1389-)1390-1391]: Ștefan (7)	6902 [1394]-6909 [1401]
6905-6906 [(1396-)1397-1398]: Iuga (2)	6909 [1401]-6911 [1403]
6907-6908 [(1398-)1399-1400]: Alexandru (32+ 8 luni)	6911[1403]-6942/4[1434/6] ¹³²

Moldova și Țara Românească se împingeau „reciproc” spre mijlocul anilor 1350. Atunci apăruse între Ungaria, Polonia și tătari și *regele Proslaviei* (1352, 1354). Acesta îi înfruntase pe tătari în numele Crucii¹³³, în vremea în

¹³² *Letopisețul anonim al Țării Moldovei*, în *Cronicile slavo-române*, pp. 14-23, la p. 14. Cu excepția inversiunii Lațcu-Bogdan, cronologia este impecabilă până la Ștefan I. În cronică el a domnit cu 2 ani (*plini*)-3 (*curgători*) mai mult decât în acte (4 ½ ani *curgători*). Domnia urmașului său Iuga a fost prelungită cu cel puțin un an *curgător*. Apoi a venit Alexandru.

Erorile au apărut strict în dreptul ascendenței directe a lui Ștefan al III-lea: Roman I (străbunicul) – fiii săi, Ștefan I și Iuga, și fratele lor vitreg, Alexandru I (bunicul). Nu au fost împinse spre „vremuri imemoriale”. Au fost asumate în familie de Ștefan al III-lea.

Importanța erorii de patru ani este direct proporțională cu vizibilitatea ei (44 de ani în loc de 40 de ani între 6867/ 1359 și 6907/ 1399). În comparație, pe durata a 218 ani (1290-1508), suma domniilor din Țara Românească, așezate pe deasupra într-o succesiune și la momente practic străine actelor și pomelnicilor domnești, este corectă în cronicile *transalpine*, pe un interval de cinci ori mai mare decât cel acoperit de primii voievozi moldavi.

„Eroarea” a fost „ingenioasă” și legală totodată. Lui Ștefan, Iuga și Alexandru li s-au numărat drept ani de domnie și anii ca asociați ai predecesorilor lor. Cu excepția lui Ștefan, succesorul imediat al lui Roman, nu li s-au luat evident în calcul drept ani de domnie anii din care proveneau actele emise de Roman în care apărea *credința fiilor săi*.

Conform cronicii, Alexandru a devenit domn pe 23 aprilie 1399 și a decedat – după o domnie de 32 ani și 8 luni (durată înscrisă și la Putna)– pe 1 ianuarie 1432, data oferită tot de *Letopisețului anonim* (și doar de acesta). Pe 12 februarie 1400 domn titular era încă Iuga, care amintea *credința fratelui său Alexandru* (Ștefan S. Gorovei, „Genealogii pierdute, sate uitate”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), XXIX (2011), pp. 71-90, la pp. 83-84).

La moartea lui Alexandru, situația „a revenit la normal”, cu ajustări impuse de cursul războiului civil moldav (1432-1457). Cei 4 ani în plus (6 în cronicile putnene, unde domnia lui Bogdan scădea la 4 ani, iar a lui Petru urca la 16), adică 4 ani „în jos” (de la întronarea lui Alexandru) erau utili până la momentul la care Alexandru a devenit domn, iar Mircea l-a luat pe Iuga la el, eveniment petrecut însă cu un an mai târziu decât în cronică (1399).

¹³³ La 1352, *regele Proslaviei* era *infidel*, deși supus regelui Ungariei. La 1354, alături de Cazi-mir, era *omul* lui Ludovic. Nu mai trecea drept *infidel* (Matteo Villani, *Istorie*, ediție Lodovico Antonio Muratori, în *Rerum Italicarum Scriptores*, XIV, Milano, 1729 (Villani), cols. 1-770, la col. 155, 237). „Șirul” *infedele*, *avvegna che suddito*, des invocat în sprijinul *ortodoxiei Proslaviei*, nu avea conotații confesionale, nu la Florența, după ciocnirile dintre *guelfi* și *ghibellini*, dintre –la origini– susținătorii papei și cei ai împăratului Germaniei. Cuvintele (politice) din cronică însemnau *vasal*, dar *necredincios* (Gene A. Brucker, „The Ghibeline Trial of Matteo Villani (1362)”, *Medievalia et Humanistica* (Lanham, MD), XIII (1960), pp. 48-55; Luca Mantelli, „Idea di crociata e "fattore tartaro" nelle pagine di Giovanni Vil-

care (1353-1354/1355) Ștefan Dușan al Serbiei (ori al *Sclavoniei*, în sursele de epocă)¹³⁴ se pregătea să lupte pentru Papalitatea de la Avignon cu *turcii*¹³⁵.

[...] Come uno grande Re de' Tartari venne sopra il Re di Proslavia. Avvenne in questo anno che uno Re del liganaggio de Tartari havendo havuto la sua gente briga col **Re di Proslavia infedele, avvegna che suddito a' Re de Ungheria**, e fatto danno l'una gente a l'altra [...]. [Tătarii au intrat nel Regno de' Proslavi.] [...] Il Re de' Proslavi con la sua gente si fece incontro a quella moltitudine per ritenerla a certe frontiere, tanto che havesse il soccorso del Re d'Ungheria, il quale di presente vi mandò XL mila arcieri a cavallo [...]. [Neînvinși, tătarii s-au retras datorită molimei și zvonului că regii Ungariei și Proslaviei reveneau cu o oaste și mai mare.] [...] ¹³⁶ Questa novella havemmo da più e diverse parti in Firenze del mese d'Aprile MCCCCLII [...]. [În iunie 1354] [...] Come il Re d'Ungheria passò con grande essercito contro il Re de Tartari. In questo anno e in questo medesimo tempo **Lodovico Re d'Ungheria accolse suo sforzo, e del Re d'Appollonia** [Cazimir al III-lea al Poloniei, unchiul său matern] **e di quello di Proslavia suoi huomini** [...]. [Campania s-a încheiat cu un acord. Învingător *de facto* al aliaților, tânărul rege al tătarelor s-a convertit. Succesul creștin al lui Ludovic a provocat nemulțumirea baronilor săi. Puterea sa crescuse – astfel – peste măsură¹³⁷.]

Regele *Proslaviei*, al țării din spatele Serbiei (*Sclavonia*), era Alexandru Basarab, învingătorul hanului tătar Atlamus, împăratul Alexandru, biruitorul lui Atlamiș, împăratul cumanilor, din Alexandria sârbă scrisă între 1350 și 1389¹³⁸.

lani", în *I fiorentini alle crociate: guerre, pellegrinaggi e immaginario orientalistico a Firenze tra Medioevo ed età moderna*, editori Silvia Agnoletti, L. Mantelli, Firenze, 2013, pp. 170-196).

¹³⁴ În contextul subiectului nostru, reamintim ca exemplu că Raguză îl considera pe Uroș împăratul sclavilor cu ocazia căsătoriei sale de la 1360 (*Monumenta Ragusina*, II, p. 293).

¹³⁵ Vezi *Acta Innocentii PP. VI (1352-1362)* (=Fontes, III, 10), editor A.L. Tăutu, Roma, 1961, no. 38, p. 50; no. 43, pp. 75-77; nos. 55-58, pp. 102-104 (decembrie 1353-noiembrie 1354).

¹³⁶ Villani, col. 155; Șt. Pascu, „Contribuții documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), X (1945), pp. 149-220, aici la p. 190.

¹³⁷ Villani, col. 237. Pentru context, pe lângă Pascu, vezi aici Gheorghe I. Brătianu, „Demetrius princeps Tartarorum”, *Revue des Études Roumaines* (Paris), IX-X (1965), pp. 39-46.

¹³⁸ Adăugăm datelor din B.II.3 (*Proslavia*) și B.III.4 (*Atlamus*), câteva elemente. După Fotino (*Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, a Țerei Muntenesci și a Moldovei*, traducere Gheorghe Sion, II, București, 1859 [Viena, 1819], p. 12), citat de Hasdeu (*Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei Românești (1230-1380)* (=Etymologicum Magnum Romaniae, IV), București, 1898, p. 195), la 1347 Alexandru s-ar fi aliat cu tătarii, ar fi atacat împreună Transilvania, silindu-l pe Ludovic să facă pace. Natura personală a conflictului dintre regele *Proslaviei* și regele tătarelor de la 1352 din cronica lui Villani ar da substanță acestei vechi scrieri, la fel și precizarea lui Ludovic din august 1347 (făcută după reoficializarea Episcopiei Milkoviei în martie), privitoare la „Basarab de la Posada”: pe atunci necredincios (György Györffy, „Adatok a románok XIII. századi történetéhez és

Lumea părea să se schimbe la 1354-1355. Iar Dușan a mai primit un mesaj prin Pierre de Thomas. Venea de la Carol al IV-lea de Luxemburg. El se îndrepta spre încoronarea sa imperială la Roma. I-a scris lui Dușan, fratelui său *slav*, că liturghia în slavonă va fi acceptată de Papalitate, că-i va face pace cu Ludovic al Ungariei și că-l va sprijini să ia toată *Grecia* (Bizanțul)¹³⁹.

Karolus etc. Illuftri Principi Domino Stephano Rassie [greșit: Russie (în manuscrisul de la Giessen)] Regi Fratri Nostro in Christo kariffimo salutem et presentis vite gaudium pariter et future. Frater cariffime. Dum Sanctissimus in Christo Pater et Dominus, Dominus Innocentius, Summus Pontifex, placidam Deo et hominibus commendabilem intentionem Vestram, qua Vos, velud zelo devotionis accensi inspiratione Divine gratie ad Sancte Matris ecclesie gremium et unitatem Orthodoxe fidei flagrancius aspiratis Nostre celsitudini per venerabilem Petrum Episcopum Papensem [Patti în Sicilia; corect: Pattensem (în manuscrisul de la Giessen)], Sacre theologie magistrum, principem et devotum Nostrum dilectum, virum utique approbate virtutis et scientie circumspectum, quafi rem

a roman állam kezdeteihez" [Contribuții la studiul istoriei de secol XIII a românilor și la începuturile statului românesc] (II), *Történelmi Szemle* [Revista Istorică] (Budapest), VII (1964), 3, pp. 537-568, în Anexă, no. 31, p. 551). După Radu Greceanu, un an mai târziu Alexandru s-ar fi întors împotriva tătarilor (Alexandru Lapedatu, Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originile Țării Românești", *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, II (1923), pp. 289-312, la p. 290, nota 4). Lupte cu tătari sunt documentate în Transilvania, atât la 1347, cât și la 1348 (de exemplu din Magyar Országos Levéltár [Arhiva Națională a Ungariei], Budapest (MOL), Diplomataikai Levéltár [Arhiva Diplomatică] (DL), [no.] 27426, 29680; 16 octombrie 1347, 13 noiembrie 1348). La 1356, după Fotino (*Istoria generală a Daciei*, II, p. 12; după acesta atunci domnea Nicolae, cel înmormântat la Câmpulung, fiul lui Alexandru), la 1352 după Hasdeu (*Negru Vodă*, p. 202), Alexandru i-ar fi sprijinit pe bulgari împotriva *turcilor*. Iar în acea vreme, au dispărut fiii Teodorei Basarab, Ioan Asan al IV-lea, soțul *nepoatei marelui voievod* al Țării Românești (1349) și Mihail Asan al IV-lea (1352-1353), ambii căzuți în luptă cu *turcii* (vezi aici și Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431; no. 211, p. 458). Tot în acea perioadă, după izvoare sârbești, din secolul al XVII-lea după Hasdeu (*Negru Vodă*, p. 131), Ștefan Dușan s-ar fi războit cu *Basarabă* și *Ungrovlahia*, ei împăcându-se prin căsătoria dintre copiii lor, ceea ce se potrivește scrierilor lui Luccari și Orbini, succesiunii conflictelor ungaro-sârbe, documentelor ungare ori interdicției *basarabe* adresate Raguzei de Dușan la 1349 (*Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147). Hasdeu nu admitea însă aceasta. El plasa războiul sârbo-valah urmat de o împăcare matrimonială în vremea lui *Litovoi* (*Liten* din baladele sârbești) și a lui Milutin (de exemplu: *Negru Vodă*, pp. 118, 122). Hasdeu mai considera și că fata lui Alexandru și a Clarei s-a căsătorit de fapt cu Vukașin „de la Marița”, nu cu Uroș, băiatul lui Dușan.

Sunt câteva informații extrase din sinteza lui Hasdeu. Ele nu sunt menite a sluji drept dovezi pentru adevărul vechilor tradiții și istorii. Sunt destinate viitoarelor cercetări. După toate aparențele, sâmburii de adevăr au fost presărați prin vechile cronici și balade.

¹³⁹ A se vedea rândurile și notele lui Soulis, *The Serbs and Byzantium*, pp. 54, 187, nota 74.

Nostris votis regalibus acceptam precipue relatione placabili placidius intimasset, quanto animus regius gaudio persusus extiterit, quantoque festiva letitia intima nostri cordis exultaverint in Domino, novit ille, qui nichil ignorat quique Vos velut filium dilectum paterne pietatis brachiis clementer amplectitur Vosque gaudet ad ovile dominicum tamquam bonus pastor, qui pro suis ovibus non dedignatus est morte dampnari, suis humeris reportare. Nam si de cuiuslibet hominis, cuius etiam gradus existat, propter indeptionem humane speciei delectamur salute letari, de Vobis tamen singulariter, ut fratre carissimo, quem propter humane parilitatis consortium Nobis regie dignitatis honor fraternali dilectione parificat, et eiusdem nobilis Slavici idiomatis participis facit esse communem. Cum eiusdem generose lingue sublimitas Nos felicibus auctore Domino et gratis auspiciis pertemuerit, utrobique singulariter repudii dulci solacio collectamur, cum et communis Nostre celsitudini debeat esse solempniorum gaudiorum materia, quod in sublimi et ingenua lingua communium missarum solempnia et divinorum officiorum laudes eximie licite celebrentur, et ideo pontifices, prelati et clerici Regni Vestri interpositione sollicitudinis Nostre facilius reduci valebunt in favorem Nostre Ecclesie, qua pre aliis nationibus singulari quodam privilegio licet eis in vulgari lingua predicta Slavonica in divinis laudibus exerceri. Idcirco fraternitatem Vestram in domino votivis affectibus requirimus et hortamur, quatenus Divine pietatis ineffabilem clementiam, qua Vos, dilecte frater, consuete misericordie bonitate ad eterni luminis claritatem vocare dignatus est, dignis humilitate spritus suscipientes affectibus, in tam felici Vestro proposito, quo non solum persone Vestre, sed eciam singulis Vestris fidelibus regnicolis divina salus effunditur, dum sanitas capitis mortua quidem et vacua membra vivificat et reducit, tamquam devotus filius, gratus beneficiorum tanti patris, ferme velitis et incommutabilis mentis constancia permanere. Nam preter meritum retribucionis eterne, quod abinde procul dubio consequemini, Regnum Vestrum temporali salute proficiet et iusticia et iudico roborabitur per eum, per quem reges regnant et orbis principes dominantur, Nosque suffragante Nobis altissimo ad ea, que defensionem Vestram adversus hostes Vestros infideles precipue et commodum Vestri Regni prospiciunt, gratis presidiis feliciter intendemus, sicut eciam ad presens inter alia, que Serenissimo Principi Domino Lodovico, Regi Ungari, illustri fratri Nostro carissimo, de successibus Vestre Serenitatis describimus, pro Vobis singulariter Nostra Celsitudo laborat, qualiter inter ipsum et Vos pacis tranquillitas commoda perseveret, prout de hiis Vos informabit distinctius [... (spațiu lăsat gol în ambele manuscrise)], cui velut Vestre salutis nuncio aurem benignam adhibere curetis, suis quas pro Vestra et regni subditorum Vestrorum salute profert, exhortacionibus et consiliis parituri. Est eciam, carissime frater, quod ad amplioris Vobis consurgit cumulamenta leticie, qualiter, Divina suffragante clemencia post elecionem concordem de nobis a Principibus Alamanie celebratam, obtentis pridem Germaniae Aquisgrani [Aachen] et Italie in Civitate Mediolanis Coronis, Romanam quoque Imperium subiugatis tam principibus, baronibus, nobiles quam civitatibus singulis, in pacifica possessione tentes iam versus Urbem Romam procedimus, ut ibi deinde iuxta regie celebritatis honorem auctoritate Romani Pontificis Imperiali Diademate coronemur, ut videatis liguam nativitatis communis tanti efferru laudibus et tot nobilitatum insigniis decorari. Et qui, sicut audivimus, magna partem Grecie transacto tempore obtinuisse noscimini auxiliante Deo, gubernatore bonorum

operatorum, et Noster interposicionis solercia, dum in proposito salutis huiusmodi perseverantes manseritis, maiorem sperabitis obtinere per amplius, ut, prefate ligue communis honoribus Vestro tempore et sub felici Nostro regimine dilatatis, illi, qui subsunt et suberunt Vestre dicioni regali, una Vobiscum perveniant in viam salutis eterne et in Regno Celesti gaudiis communibus gloriantur. Datum Pisis, Anno Domini Millessimo Trecentesimo Quinquagesimo Quinto. Indiccione octava, XI cal. Marcii. Regnorum Nostorum anno IX etc. [Pisa, 19 februarie 1355 (încoronarea a avut loc pe 5 aprilie).]¹⁴⁰

Carol al IV-lea¹⁴¹, de Luxemburg, „asociatul pontifical” al *valahilor romani* (1345) și apoi protectorul ducelui *Lațcu* al Moldovei și al *națiunii Vlahiei* (1370-1372)¹⁴², i-a scris și împăratului Ioan al V-lea Paleologul două luni

¹⁴⁰ Johann Wilhelm Hoffmann, *Sammlung ungedruckter und zu den Geschichten, auch Staats, Lehn- und andern Rechten des Heil. Römischen Reichs gehöriger Nachrichten, Documenten und Urkunden*, II, Halle, 1737, no. 175, pp. 185-187 (Giessen); *Collectarius perpetuarum formarum Iohannis de Geylnhusen*, editor Hans Kaiser, Strassburg, 1898, no. 179, pp. 167-169 (ediție și după copia din Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Cod. Lat. 3995).

¹⁴¹ Vezi din vremea Austro-Ungariei (și a Boemiei dispărute) studiul lui Constantin Höfler, „Abhandlungen aus dem Gebiete der slavischen Geschichte. V [2.] Stefan Duschan, Kaiser von Romanien und Serbien, Zeitgenosse Kaisers Carls IV (1331-1355), *Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien), XCIX (1882), pp. 109-212, aici pp. 176-212. Vezi – de la sfârșitul conflictului dintre URSS și Iugoslavia (1948-1955) – și studiul (din RDG) al lui Eduard Winter, „Die Luxemburger in der Ostpolitik der päpstlichen Kurie im 14. Jahrhundert”, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller Universität* (Jena), VII (1957-1958), pp. 81-87 (autor, printre altele, al lucrării *Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine. 955-1939*, Leipzig, 1942). În cele din urmă, dar nu în ultimul rând, vezi de la sfârșitul anilor 1970 și Jaromir Mikulka, „Zur Frage nach Kaiser Karls IV. *Slawentum* und zum *slawischen* Programm seiner Politik”, *Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus* (Göttingen), IV (1980), pp. 173-185. Politizarea (istoriografică) a subiectului medieval depășește cu mult cadrul secolului trecut, ceea ce este sigur – cel puțin – o dovadă a importanței momentului pontificalo-imperialo-slav 1355.

¹⁴² Legat de Carol al IV-lea reținem și un alt aspect. El a fost botezat *Václav*, *Wenzel* în germană. A fost confirmat drept *Carol* la vârsta de șapte ani (1323), cu regele Franței, Carol al IV-lea, drept naș. Educator i-a fost viitorul papă Clement al VI-lea (Pierre Roger). Datorită problemei riturilor și folosirii numai a numelui de Alexandru de către Marea Biserică pentru marele voievod al *Ungrovlahiei* din mai 1359, o situație similară nu poate fi însă admisă pentru *Nicolae Alexandru* (adică: botezat Nicolae și confirmat drept Alexandru). În schimb, cazul onomastic al împăratului romano-german poate fi util pentru urmașii lui Alexandru al *Vlahiei*, pentru Vladislav I *Vlaicu* și pentru Radu I (ori *Pancrațiu*) cel *Înțelept*.

Václav (*Wenzel*) însemna „cel încoronat de faimă”, pe germană *Ruhmgekrönt*, în sârbă *slava Provoenčani* (слава Првовенчани), în bulgară *slava Uvenčan* (слава Увенчан). Radu din slavul *radost* (радост, „bucurie”), însemnat „cel bucuros/ (îm)bucurat”, „slăvit de bucurie” în varianta *Radoslav*. Datorită numelor purtate de copiii lui Alexandru, *Voislav* și

mai târziu, în aprilie, imediat după încoronarea sa imperială de la Roma¹⁴³. I-a spus *rudei sale de sânge* că înțelege cât de mult a avut de suferit datorită

Vladislav, o formă tip *Radoslav* pentru Radu ar putea fi admisă (vezi și datele din Constantinescu, *Dicționar onomastic*, pp. 354, 410). Ipoteza trebuie totuși privită și prin intermediul mărturiei cronicarului fiului lui Carol al IV-lea, Sigismund de Luxemburg (a se vedea cele două ediții clasice ale cronicii lui Eberhard Windecke: *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, ediție Wilhelm Altmann, Berlin, 1893, pp. 316-317; *Das Leben Königs Sigmunds*, ediție Theodor von Hagen, Leipzig, 1899, p. 229 (Windecke)).

Potrivit acestuia, Eberhard Windecke, bine familiarizat cu lumea slavă aflată sub puterea Casei de Luxemburg, părintele lui Mircea se numise *Pankraz* (din greacă: *pan* + *kratos*), adică „toată puterea”. Numele relativ rar, fără corespondent onomastic direct în limbile slave, era destul de răspândit în Boemia Luxemburgilor, chiar un cartier din Praga purtând acest nume (*Pankrác*). Din aceste motive, „inventarea” numelui de către Windecke trebuie respinsă, la fel ca și explicația – simplistă în definitiv – lansată de către Nicolae Iorga că *Pankraz* ar fi fost o simplă coruptelă după *banul Radu* (i.e. Radu, ban de Severin). Numele era sigur o raritate (chiar și sub forma maghiară *Pongrácz*) în zona carpatică, stând în schimb la originea numelui cunoscutei Mănăstiri Pângărați (Constantinescu, *Dicționar onomastic*, p. 125), din vecinătatea Neamțului, o veritabilă fortăreață medievală.

Pancrațiu († 304), sfânt patron al copiilor, venerat – în afara Boemiei – mai ales în Austria (la Salzburg și Viena), Tirol, în nordul Italiei, în Anglia, dar și – în mod interesant – în rândul cavalerilor teutoni ai Romei (unde se păstrau moaștele lui Pancrațiu), alungați din Țara Bârsei de Andrei al II-lea și reasezați două secole mai târziu la Severin de către Sigismund la sfârșitul anilor 1420, care plănuise aceasta încă de la 1412 (vezi studiile strănse recent în *Generalprobe Burzenland. Neue Forschungen zur Geschichte des Deutschen Ordens in Siebenbürgen und im Banat*, editor K.G. Gündisch, Köln-Weimar-Wien, 2013). Predominanța lui *Pankraz* în mediul german și originea germanică a mamei lui *AL WA* pledează astfel – în contextul politic și dinastic germano-slavo-*valah* al mărturiei lui Windecke – pentru botezarea lui Radu, tatăl lui Mircea, drept *Pancrațiu*. De fapt, doar astfel se putea ajunge de la *Pancrațiu* la *Radu* (și nu în sens invers). Pancrațiu era protectorul copiilor, copiii însemnau bucurie, iar Radu era tocmai „cel bucuros” (simplu: „cel vesel”).

¹⁴³ Pentru prima dată, scrisoarea lui Carol al IV-lea de Luxemburg către Ioan al V-lea Paleologul a fost publicată – separat de cea către Dușan (neinclusă în manuscrisul de la Giessen folosit de editor) – de către Johann Friedrich Schannat în 1724 (*Vindemiae literariae*, II, Leipzig, 1724, no. 30, pp. 130-131). Apoi, tot fără dată, a fost editată imediat după scrisoarea lui Carol către Dușan de către Hoffmann în 1737 (*Sammlung*, no. 176, pp. 187-189) și Kaiser în 1898 (*Collectarius*, no. 180, pp. 169-170). Deja la 1877, ea fusese regestată sub anul 1355 și data de 5 aprilie, ziua încoronării imperiale a lui Carol la Roma, de către Huber (*Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346-1378* (=J[ohann].-F[riedrich]. Böhmer, *Regesta Imperii*, VIII), editor Alfons Huber, Innsbruck, 1877, p. 163, notița dintre nos. 2014 și 2015). Datarea a fost păstrată și după 2010 în noua colecție digitală a lui Eberhard Holtz (*Regesten Kaiser Karls IV. 1346-1378*, Berlin, 2013, p. 649). După cum remarca deja Huber (*Die Regesten des Kaiserreichs*, no. 1994, p. 161), scrisoarea lui Carol către Dușan

perfidiei lui Ioan Cantacuzino, care-i sprijinise pe *turci*, *dușmanii Sfintei și Unicei Cruci*, și se războise cu *ilustrul rege al Serbiei*, dar situația trebuia să se schimbe, *împăratul Constantinoplei* urmând să afle mai multe de la solul său, după ce acesta avea să se întoarcă de la *împăratul romanilor Carol*¹⁴⁴.

Carol și Dușan se ridicaseră imperial împreună și în strânsă asociere cu Papalitatea, iar la 1355 erau în fața ultimului pas; pentru Carol: încoronarea sa drept împărat la Roma (împlinită); pentru Dușan: intrarea în Constantinopol (neîmplinită până la urmă)¹⁴⁵. Pregătit pentru demnitatea imperială încă din toamna anului 1345, împotriva voinței lui Ludovic, de către papa Clement al VI-lea, fostul său educator, Carol a fost impus rege al romanilor în august 1346¹⁴⁶. Încoronarea imperială a lui Dușan în aprilie 1346 a urmat negocierilor sale unioniste cu Clement din iarna lui 1345-1346¹⁴⁷. O dată cu Dușan și Carol, se ridicase și Alexandru *Basarab de Belgrad*, în *Țara Valahiei*, *regele Proclaviei*, soțul Clarei de Ungaria, tatăl lui *Voislav* și fiul unei mame cu sânge germanic, conducătorul *valahilor romani* din octombrie 1345, cu care Ludovic I de Anjou era fericit că avea încă *pace* în februarie 1355¹⁴⁸.

La 1355, amenințările diplomatice ale lui Carol și cele militare ale lui Dușan au avut sigur efect asupra lui Ioan al V-lea. Până la sfârșitul anului, a recunoscut autoritatea papei Inocențiu al VI-lea (15 decembrie)¹⁴⁹. Întreg episodul a devenit unul foarte delicat pentru Avignon, Bizanț și Buda. Dușan a murit la oaste, la doar cinci zile după ce Ioan acceptase să se unească.

(*Sammlung*, no. 175, pp. 185-186; *Collectarius*, no. 179, pp. 167-169) era singura care avea dată în culegerea de formule și protocoale realizată de către notarul Johannes von Gelnhausen pe la 1405 pentru cancelaria fiului împăratului Carol al IV-lea, Wenzel (Václav) al II-lea al Boemiei, fratele (vitreg) și rivalul regelui Sigismund de Luxemburg al Ungariei.

¹⁴⁴ Mult mai bine cunoscuta scrisoare a lui Carol către Ioan este disponibilă și online – precum și cea trimisă de Carol lui Dușan – pe site-ul Centrului de Studii Medievale al Academiei Cehe de Științe și al Universității *Carol* din Praga, motiv pentru care nu o mai reproducem (<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=23&bookid=183&page=179>).

¹⁴⁵ Aspect remarcat deja de Höfler de unde și titlul studiului său din 1882: „Ștefan Dușan, contemporanul împăratului Carol al IV-lea” (vezi mai ales pp. 186-188, 202-203, 207-209).

¹⁴⁶ Reamintim pentru Carol, tronul imperial și Ludovic, setul papal de scrisori din 17 octombrie (ASV, Reg. Vat. 139. 1345-1346, ff. 130^v-135^v; editate în parte deja din VMHH, I).

¹⁴⁷ Amintim scrisoarea papei către *iubitul său fiu*, *regele Serbiei*, din 6 ianuarie 1346 (ASV, Reg. Vat. 168. 1345-1346, f. 212^{r-v}; reeditată în *Acta Clementis PP. VI*, no. 65, pp. 105-106).

¹⁴⁸ DRH, D, no. 32, p. 60; no. 38, p. 70; *Acte și fragmente*, I, p. 1; *Villani*, col. 237; Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 44; Pascu, „Contribuțiuni documentare”, p. 176.

¹⁴⁹ *Chrisobula de unire a lui Ioan al V-lea* a fost publicată de A. Theiner, F. Miklosich, *Monumenta spectantia ad unionem Ecclesiarum Graecae et Romanae*, Roma, 1872, no. 8, pp. 29-37.

2. Împăratul Carol al IV-lea de Luxemburg pe panoul votiv al lui Jan Očko, arhiepiscop de Praga, panou realizat în 1370, anul misiunii moldave a prelatului din Boemia

Ioan al V-lea a rămas unicul interlocutor imperial de rit *grec* pentru marea unire și cruciadă¹⁵⁰. Aventura imperială a lui Dușan, singurul monarh medieval necanonizat de Biserica Sârbă, a ajuns greu de digerat și în Serbia după ce aceasta s-a prăbușit, de la Marița la Kossovopolje (1371-1389), iar Patriarhia (Arhiepiscopia) de Peč s-a reconciliat cu Marea Biserică (1375)¹⁵¹.

Ambele rituri l-au trecut pe Dușan practic pe „lista neagră”, încercându-se și – în special prin Philippe de Mézières – exonerarea legatului Pierre de Thomas de orice răspundere (el ar fi intrat chiar în conflict cu nesincerul și crudul *schismatic* Dușan)¹⁵². „*Intermezzoul sârb*” nu putea să se bucure de o imagine prea bună nici la nordul Dunării de Jos, după ce teritoriul extracarpatic a fost împărțit între *Ungrovlahia* și *Moldovlahia*, intrate sub ascultarea Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol, chiar sub Ioan al V-lea¹⁵³. În jurul anului 1355 realitatea *valaho-sârbă* fusese însă „ușor” diferită. Memoria scrisă a *V(a)lahiilor* a continuat să semnaleze cumpăna de la 1354-1356¹⁵⁴.

„Rădăcinilor sârbești” ale Moldovei li se zăresc și temeuri arheologice. Cele mai vechi monede descoperite la reședința de la Cuhea din Maramureș a lui Bogdan I (a. 1343-c. 1367) au fost emise de Dușan în anii 1330¹⁵⁵.

¹⁵⁰ Adică: „toți” s-au dezis de Dușan (Ludovic cel mai ușor) și l-au îmbrățișat pe Ioan.

¹⁵¹ Henrik Birnbaum, „Byzantine Tradition Transformed: The Old Serbian *Vita*”, în *Aspects of the Balkans. Continuity and Changes*, editori H. Birnbaum, Speros Vryonis, The Hague, 1972, pp. 243-284, la pp. 255-256 (despre Dușan nici nu s-a scris o adevărată biografie în Evul Mediu). Cu titlu de exemplu în cadrul subiectului, amintim schimbările creștine și sârbe din opera lui Grigorie Țamblac (Emil Turdeanu, „Grégoire Camblak: faux arguments d'une biographie”, *Revue des Études Slaves* (Paris), XXII (1946), pp. 46-81), starețul Mănăstirii Dečani (1402-1406), înainte de a pleca la Kiev. El a fost autorul unui tratat împotriva *germanilor* (latini), minerii coloniști de la Novo Brdo (lângă Dečani), al unui sau două tratate unioniste la Conciliul de la Konstanz (1414-1418) și a unei vieți – „anti-Dușan” – a lui Dečanski (Gerhard Podskalsky, „L'intervention de Grigorij Camblak, métropolitite de Kiev, au concile de Constance (février 1418)”, *Revue des Études Slaves*, LXX (1998), 2, pp. 289-297, la pp. 293-295. Tot în relație cu tema noastră, notăm și faptul că a rămas neclar câți dintre coloniștii germani din Serbia erau veniți din Transilvania (idee susținută predominant de istoriografia sârbă, plecând de la Jireček) și câți din Ungaria Superioară (vezi Miklós Takács, „Sächsische Bergleute im mittelalterlichen Serbien und die sächsische Kirche von Novo Brdo”, *Südost-Forschungen* (München), L (1991), pp. 31-60).

¹⁵² Vezi principalele pasaje ale lui de Mézières din *Peter Thomas*, pp. 64-65, 67-70, 193-196.

¹⁵³ Atitudinea ulterioară a *Valahiilor* față de Bizanț se cuvine astfel – profund – reevaluată.

¹⁵⁴ Aceeași considerație este astfel valabilă pentru asumarea *valahă* a *Serbiei* și a *Bulgariei*.

¹⁵⁵ Radu Popa, „Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în secolul al XIV-lea”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* (București), XVII (1966), 3, pp. 511-528, la p. 520. Sacristia pare să fi avut (apoi?) rol – ca în Ungaria – de gropniță.

Între aceste fărâme uitate de istorie de la mijlocul anilor 1300 și de la trecerea dintre veacurile al XV-lea și al XVI-lea, legătura pare să se închege – aproape pe urmele *valahilor romani* conduși de Alexandru spre nord de-a lungul Apusenilor (1345)¹⁵⁶ – prin Transilvania, prin familia huniadă, cea mai mare putere creștină de la Dunăre de după 1355¹⁵⁷. Ea s-a revendicat atât de la sud de munți (din *Valahia*), cât și de la sud de fluviu (din *Rascia*)¹⁵⁸.

Dubla revendicare huniadă (*sârbo<-greacă>* și *valaho<-romană>*)¹⁵⁹, emisă din Transilvania¹⁶⁰, este interesantă sub raport *ungrovlah*. Pe de o parte, Serbia, *Slava*, *An<ch>a* și *Elena* își au locul și la începuturile Mitropoliei *Ungrovlahiei*, poate în primul rând acolo¹⁶¹. Pe de altă parte, pentru Papalitate, *Vlahia* a continuat să facă parte din dioceza Transilvaniei și după mai 1359¹⁶².

4. Bisericile *Vlahiei*

La 1359, apropiatul lui *Alexandru* (în actele Patriarhiei Ecumenice), mitropolitul Iachint de Vicina, fusese acceptat de Constantinopol drept mitropolit a toată *Ungrovlahia*. Condiția era ca succesorii săi să fie numiți pe Bosfor și însușiți – fără tăgadă – de către Alexandru, *moștenitorii și urmașii săi*. Aceștia din urmă nu trebuiau să primească arhieru din altă parte, oricare va fi el¹⁶³.

Hotărârile din mai 1359 au fost luate cu știrea și încuviințarea împăratului Ioan al V-lea Paleologul. În septembrie 1387, trimisul său special, Ciprian,

¹⁵⁶ *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100. Act omis – în mod ciudat – de Pascu la 1944-1945.

¹⁵⁷ Datorită exagerărilor „acumulate”, accentuăm că puterea lui Iancu (de la 1446/1448-1451/1452) a depășit-o – ca forță (nu ca timp) – pe cea a lui Mircea (1400/1402-1409/1410).

¹⁵⁸ „Adică”, Iancu era *valah* (*Basarab*) după *tată* și *sârb* (de neam imperial *grec*) după *mamă*.

¹⁵⁹ Pentru acest subiect controversat, vezi acum Julia Dücker, „Konstruktion einer ruhmreichen Vergangenheit: die Abstammung des ungarischen Königs Matthias Corvinus”, în *Integration und Desintegration der Kulturen im europäischen Mittelalter*, editori Michael Borgolte, J. Dücker, Marcel Müllerburg, Bernd Schneidmüller, Berlin, 2011, pp. 137-151.

¹⁶⁰ Pentru a evita orice „subiectivisme *valahe*”, vezi și Péter E. Kovács, „Legenda Corvineștilor”, în *Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară. Momente din istoria Transilvaniei apărute în revista Historia*, editor Nándor Bárdi, Miercurea Ciuc, 1999, pp. 100-105.

¹⁶¹ De unde și insistența așezare a căsătoriei lui Uroș cu *Ancha* sub 1360, după mai 1359.

¹⁶² Aici ASV, *Registra Avenionensia* (Reg. Aven.), 144. 1359-1360, f. 473^r (8 august 1360).

¹⁶³ Vezi F. Miklosich, Joseph Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, I, Wien, 1860 (MM), nos. 171-I-II, pp. 383-388 (în FHDR, IV. *Scriitori și acte bizantine, secolele IV-XV*, editori Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982, nos. XLV-9-10, pp. 196-203; *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel* (= *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, XIX, 1-4), III. 1350-1363, editori Johannes Koder, Martin Hinterberger, Otto Kresten, Wien, 2001 (PRK), nos. 243-244, pp. 408-425).

mitropolitul Kievului, a binecuvântat omagiul prestat de Petru I lui Vladislav al II-lea al Poloniei și Lituaniei¹⁶⁴. La 1359, Ioan al V-lea era aliatul lui Ludovic I al Ungariei¹⁶⁵, care a concedat atunci Severinul Țării Românești¹⁶⁶.

Hotărârile de la 1359 arătau marile temeri ale părților. *Toată Ungrovlahia* însemna „uniunea de pe Olt” dintre Țara Severinului și Muntenia. Aceasta nu trebuia desfăcută¹⁶⁷. *Arhieriu din altă parte* semnifica ierarh din partea Patriarhiei Sârbe de la Peč, intrate – după încoronarea imperială a lui Dușan (1346) – în schismă cu Patriarhia Ecumenică¹⁶⁸. Și datorită negocierilor cu Papalitatea din acea vreme¹⁶⁹, Marea Biserică nu mai spunea nimic despre cealaltă frică a ei, Biserica Romei¹⁷⁰. Deceniul al șaptelea a adevărat temerile, mai puțin cea sârbă datorită decăderii de neoprit a statului lui Dușan¹⁷¹.

¹⁶⁴ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, no. 163, p. 602; MM, II, no. 393, p. 98. Petru a și sărutat grecește crucea ținută de Ciprian.

¹⁶⁵ O prezentare echilibrată (în acei ani) la Constantin C. Giurescu, „Întemeierea mitropoliei Ungrovlahiei”, *Biserica Ortodoxă Română* (București), LXXVII (1959), 7-10, p. 673-697.

¹⁶⁶ Alt aspect „neglijat”, intuit deja de Maria Holban („Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria Angevină (rolul lui Benedict de Himffy în legătură cu problema Vidinului)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, I (1956), pp. 7-62, la p. 22, nota 1). Ea așeza dispariția banului de Severin dintre dregătorii ungari în 1357, înaintea emiterii celebrului privilegiu pentru Brașov de către Ludovic la 1358. Nicolae, fiul lui Dionisie Szécsi de la 1330, ban în iunie 1355, a reapărut efemer drept ban (*Dyonisio de Zewrino bano*) la sfârșitul lunii aprilie 1359 (*Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae*, XII. 1351-1359, editor Tade Smičiklas, Zagreb, 1914 (CDRCDS), no. 429, p. 569). Oficializarea Mitropoliei Ungrovlahiei a avut loc în mai. Bani de Severin au dispărut apoi până spre 1375 (Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája. 1301-1457* [Prosopografia laică a Ungariei. 1301-1457], Budapesta, 2000² (ediție digitală) [I-II (1996-2000)], *sub voce*).

¹⁶⁷ Prin Mitropolia Ungrovlahiei, *V(a)lahia* intra în *Commonwealth*-ul bizantin (la Șerban Papacostea, „Orientări și reorientări în politica externă românească: anul 1359”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVII (2009), pp. 9-24; Marian Coman, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, Iași, 2013, pp. 62, 70-71). Tot prin ea, prin nume și context, deopotrivă pentru Bizanț și Buda, *V(a)lahia* era integrată sistemului ungar de putere.

¹⁶⁸ Michel [Mihailo] Lascaris, „Le patriarcat de Pec a-t-il été reconnu par l'Eglise de Constantinople en 1375?”, în *Melanges Charles Diehl*, I, Paris, 1931, pp. 171-175; Vitalien Laurent, „L'archevêque de Pec et le titre de patriarche après l'union de 1375”, *Balkanica* (Bucarest), VII (1944), pp. 303-310. Marea Biserică a excomunicat oficial Serbia (abia) pe la 1350.

¹⁶⁹ Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, p. 61; Setton, *The Papacy and Levant*, I, p. 235.

¹⁷⁰ A se vedea Marie-Hélène Congourdeau, „Deux patriarches palamites en rivalité: Kallistos et Philotée”, în *Le patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: rupture et continuité* (=Dossiers Byzantins, VII), [editor Paolo Odorico], Paris, 2007, pp. 37-54.

¹⁷¹ Vezi Barisa Krekić, „La Serbie entre Byzance et l'Occident au XIVe siècle”, *Proceedings of the International Congress of Byzantine Studies* (Oxford-London), XIII (1967), pp. 162-165.

În august 1370, desfacerea Mitropoliei *Ungrovlahiei* fusese deja decisă de Patriarhia Ecumenică. Daniel Critopoulos, *dikaiophylax*-ul Patriarhiei¹⁷², numit *mitropolit al unei părți din preasfințita Mitropolie a Ungrovlahiei*, promițea să nu provoace vreo tulburare mitropolitului existent acolo [Iachint] și să vrea să pună mâna pe toată mitropolia, sau să-l asmută pe marele voievod [Vladislav] cu totul împotriva lui¹⁷³. Deși Iachint intervenise cerând ca el să fie retras și Daniel (călugărit apoi sub numele Antim) așezat mitropolit peste toată *Ungrovlahia*, Daniel și mitropolitul de Vidin (tot Daniel)¹⁷⁴ fiind mesagerii săi, Patriarhia a consfințit împărțirea mitropoliei. I-a lăsat însă lui Iachint nominal „primatul” în raport cu Antim de Severin (octombrie 1370)¹⁷⁵.

În „nota de fundamentare” sinodală, Patriarhia nu l-a mai amintit pe marele voievod. Vladislav îl oprise pe Iachint să meargă la Constantinopol¹⁷⁶ unde fusese convocat. S-a referit la *stăpânii de acolo* și la *supușii aceluia loc*. Ei îl ceruseră pe Daniel drept ierarh. Explicarea voită fusese vădită din primele rânduri ale actului: *Cu destul de mulți ani înainte, preasfințitul mitropolit al Vicinei a fost strămutat, prin vot sinodal și decizie patriarhală, ca mitropolit al Ungrovlahiei, la cererea stăpânitorilor din partea locului și a creștinilor de acolo*¹⁷⁷. Pluralitatea puterii *ungrovlaha* era transferată spre „odinioară”, spre 1359¹⁷⁸. Atunci nu fusese pomenit ori insinuat altcineva decât *Alexandru*¹⁷⁹.

De la expediția dunăreană a lui Umur de Smyrna contra Bulgariei și a *V(a)lahiei* (1337-1338) și de la noul conflict al Bizanțului cu Ioan Alexandru și hanul Özbek (1340-1341)¹⁸⁰, Constantinopolul pretinsese suzeranitatea „la

¹⁷² Adică „secretarul ei imperial”, funcția creată tocmai de Mihail al VIII-lea Paleologul.

¹⁷³ Textul promisiunii lui Daniel continua sugestiv: [...] *fie înainte ca el, mitropolitul de acolo să ajungă la Dumnezeuiescul și Sfântul Sinod, fie chiar și după ce va ajunge, iar Sinodul va hotărî ca să se aple și el din nou în Ungrovlahia* [...] (textul în FHDR, IV, no. XLV-11, pp. 204-205).

¹⁷⁴ FHDR, IV, no. XLV-12, pp. 206-207. A cedat atunci Daniel sub presiune sau a trădat?

¹⁷⁵ FHDR, IV, no. XLV-13, pp. 208-211. Când Iachint a murit, Antim nu a fost însă promovat mitropolit al *Ungrovlahiei* și „ruptura” închisă. Hariton i-a luat locul lui Iachint (1372).

¹⁷⁶ FHDR, IV, no. XLV-12, pp. 206-207. [...] *pretextând lungimea drumului și teama de ceva neașteptat* [...], conform justificării lui Iachint. Formularea arată că miza era evident alta.

¹⁷⁷ FHDR, IV, no. XLV-13, pp. 208-209. Practic, Patriarhia „lua în custodie” *Ungrovlahia*. Devenea „țară cruciată” pentru ea. Ajungea acea *Vlahie* dorită de Papalitate în același an.

¹⁷⁸ Nu trecuseră atât de mulți ani, cum ar fi vrut-o – conform actului – patriarhul Philotheos Kokkino de la deciziile luate sub predecesorul și rivalul său „palamit”, Calistos.

¹⁷⁹ FHDR, IV, no. XLV-9, pp. 196-201. Altfel, înțelegerea ar fi fost refuzată de Alexandru.

¹⁸⁰ Pentru diversele poziții, a se vedea mai ales Jean Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris, 1959, pp. 78-79, și V. Laurent, „L'assaut avorté de la Horde d'Or contre l'Empire byzantin”, *Revue des Études Byzantines* (Paris), XXIII (1960), pp. 145-162.

pachet” asupra Bulgariei și a *Vlahiei*¹⁸¹. Pretenția formulată inclusiv după divorțul dintre Ioan Alexandru și Teodora Basarab (1347-1348)¹⁸², fusese acceptată diplomatic de Egiptul Mameluc¹⁸³. O revendicare similară viza probabil Serbia (dar cu Dușan, Egiptul avea relații directe)¹⁸⁴. Multe izvoare s-au pierdut însă, destule în mod voit. O mărturisesc chiar filele smulse și actele șterse din registrele Patriarhiei Ecumenice de dinainte de 1453¹⁸⁵.

O formulă din prima parte a anilor 1400 a supraviețuit totuși. Sub Philotheos Kokkinos (1353-1354, 1364-1376¹⁸⁶) ar fi fost create două mitropolii dintr-o episcopie pentru *Ungrovlahia*. Informația poate fi acceptată ca veridică în contextul justificării apariției mitropoliei Severinului (1370)¹⁸⁷. Ea se

¹⁸¹ FHDR, III, *Cantacuzino*, no. 8, p. 495 (*Cantacuzino*, III, p. 94); *Nāşir Muhammed*, p. 532.

¹⁸² Inflamarea „imperialistă” și „bizantinizantă” a acestor date este cu atât mai maladivă.

¹⁸³ În privința acestui aspect particular al politicii bizantine (sub 1340-1341): Dimitri A. Korobeinikov, „Diplomatic Correspondence between Byzantium and the Mamluk Sultanate in the Fourteenth Century”, *Al-Masaq* (New York), XVI (2004), pp. 53-74, la p. 59.

¹⁸⁴ După ce a rupt relațiile cu Ioan al VI-lea și i s-a alăturat lui Ioan al V-lea (aprilie-mai 1343), Dușan a trimis soli la Cairo, primiți în mai 1344 de Al-Saleh, fiul lui Al Nasir. Tatăl său primise solia „sârbo-bulgară” de după Velbujd (a se vedea aici și Aleksandar Uzelac, „Srbija i Mamelučki Egipat tokom XIII i XIV veka [Serbia și Egiptul Mameluc în secolele XIII-XIV], *Beogradski Istorijski Glasnik* [Revista Istorică a Belgradului], IV (2013), pp. 23-37).

¹⁸⁵ Christian Gastgeber, „Das Patriarchatsregister von Konstantinopel der Österreichischen Nationalbibliothek”, Johannes Preiser-Kapeller, „Die hauptstädtischen Synode von Konstantinopel (*Synodos endemusa*). Zur Geschichte und Funktion einer zentralen Institution der (spät) byzantinischen Zeit”, și Idem, Mihailo Popović, „Das Patriarchat von Konstantinopel und die Kirchen Bulgariens und Serbiens vom 13. bis zum 15. Jh.”, *Historicum* (Linz), XXVI (2007), 1, pp. 9-19, 20-23, 62-70 (cu mai multe informații medievale).

¹⁸⁶ În aprilie 1353, Calistos, promovat patriarh de Ioan al VI-lea (1350), a refuzat să-l încoroneze pe fiul acestuia, Matei. În septembrie, a fost înlocuit cu Kokkinos (Albert Failler, „La déposition du patriarche Calliste Ier”, *Revue des Études Byzantines*, XXXI (1973), pp. 5-163). În noiembrie 1354, Ioan al V-lea a învins. Ioan al VI-lea și Kokkinos s-au prăbușit. Calistos a revenit pe tron (*Gregoras*, III, pp. 249-250; *Cantacuzino*, III, p. 309). A murit apoi în drum spre văduva lui Dușan, Elena, în vara lui 1363, încercând să obțină pacea cu Serbia. S-a decis – „în unanimitate” – reîntronarea lui Philotheos, oficial – în actele păstrate – din octombrie 1364, la peste un an de moartea lui Calistos (MM, I, no. 195, pp. 450-452). La sfârșitul verii lui 1376, Philotheos a fost depus de Andronic al IV-lea, care-și detronase tatăl, Ioan al V-lea. Philotheos a murit în 1379. Se încheia o istorie patriarhală „catolică”.

¹⁸⁷ Pentru acest mult dezbatut subiect: Lydia Cotovanu, „Alexis de Kiev et de toute la Russie–Hyacinthe de toute la Hongrovalachie: deux cas parallèles? Quelques précisions autour des relations ecclésiastiques des Russes et des Roumains avec Byzance crépusculaire (XIVe siècle)”, în *Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 de ani*, editori Ionel Căndea, Paul Cernovodeanu, Gheorghe Lazăr, Brăila, 2003, pp. 531-554, mai ales la pp. 534-539.

leagă de „retrogradarea” – menționată ulterior în același registru¹⁸⁸ – a Vicinei de la rangul de mitropolie la cel de episcopie (c. 1350), datorită problemelor de structură¹⁸⁹ provocate de reducerea – elocventă pentru statutul lui Iachint – a numărului de credincioși de rit *grec* în urma victoriilor *barbare*¹⁹⁰.

În fapt și de drept, mai ales după decăderea puterii tătare la moartea lui Özbek (1341-1342)¹⁹¹, influența Bizanțului la nordul Dunării¹⁹² era practic nulă – inclusiv în condițiile divizării Bulgariei (post 1347-1351) și chiar ale disoluției Serbiei (după 1355)¹⁹³ – în absența unui sprijin din partea Ungariei¹⁹⁴. Mai mult, Papalitatea nu retrăsese legitimitatea statală monarhică a *Vlahiei* după mai 1359. Clara îi era *wayoudissa Vlahiei* și în vara lui 1360¹⁹⁵.

La 1359, „garanții” existenței *Ungrovlahiei* (nu ai *Vlahiei*) erau Ioan al V-lea Paleologul și Ludovic I al Ungariei¹⁹⁶. Moartea lui Dușan (1355)¹⁹⁷, ve-

¹⁸⁸ Jean Darrouzès, *Notitia episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris, 1981, Appendix, no. 18, p. 409. Manipularea la care a fost supusă recent această sursă (la fel ca destule altele) nu mai necesită aici comentarii după cazul testamentului lui Hariton „din 1362”.

¹⁸⁹ V. Laurent, „La domination byzantine aux bouches du Danube à l’époque des premiers Paléologues”, Idem, „Le métropolitain Macaire et la prise de la ville par les Tartares”, *Revue Historique du Sud-Est Européen*, XXII (1945), pp. 199-223; XXIII (1946), pp. 225-232.

¹⁹⁰ A se vedea Darrouzès, *Notitia episcopatum*, Appendix, no. 15, p. 386; no. 18, p. 409.

¹⁹¹ Care de fapt a îngăduit emergența cruciată a *valahilor romani* sub Alexandru *Basarab*.

¹⁹² Ipoteza – plauzibilă – că instituția *Exarhatului Plaiurilor* a premers apariția Mitropoliei *Ungrovlahiei* ar exprima cea mai solidă influență bizantină (mediată bulgar după 1235) la nordul Dunării (vezi astfel Ion Donat, „The Romanians South of the Carpathians and The Migratory Peoples in the Tenth-Thirteenth Centuries”, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, editori Miron Constantinescu, Șt. Pascu, Petre Diaconu, Bucharest, 1976, pp. 277-292, la pp. 288-289).

¹⁹³ Declanșarea mecanismului formării Mitropoliei *Ungrovlahiei* ar putea fi legată și de Dobrotici, fidel lui Ioan al V-lea, dar dornic de orice îmbogățire (Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 367). Cucerirea de către Dobrotici a Vicinei, în urma victoriei lui Ioan al V-lea în noul război civil bizantin (1352-1354), a dispariției lui Ștefan Dușan în drum spre Bizanț (1355) și a demonstrației de forță a lui Ludovic de la Vidin (1356), ar fi putut determina refugiarea lui Iachint în interiorul *Vlahiei* și negocieri între Alexandru și Bizanț.

¹⁹⁴ Până la întâlnirea de la Buda (1366) între Ludovic și Ioan al V-lea nu a existat niciun fel de conflict, la fel ca între tații și predecesorii lor, Carol-Robert și Andronikos al III-lea.

¹⁹⁵ „Astfel”, descoperirea lui Pascu din Reg. Aven. 144 a fost *trecută în uitare* după 1945.

¹⁹⁶ Datorită naturii unioniste și cruciate a negocierilor, „traducerea” înțelegerii ungaro-bizantine era: în cazul unei uniri *Vlahia* figura ecleziastic de partea Bizanțului, iar politic alături de Buda. În fapt, regele *catolic* și împăratul *ortodox* impuseseră papei termenii lor.

¹⁹⁷ George C. Soulis (*The Serbs and Byzantium during the Reign of Emperor Stephen Dusan (1331-1355) and his Successors*, Washington, DC, 1984 [1966], pp. 57-58) a legat însă ultima campanie de imaginarul anti-bizantin al domniei lui Dușan (datele noi la Srđan Piri-

nirea lui Ludovic în fața Vidinului lui Strațimir (1356)¹⁹⁸ și ruptura cu Uroș (1357)¹⁹⁹ așezaseră *Vlahia* pe calea *condominiumului* ungaro-bizantin²⁰⁰. *Vlahia* a cedat – în Răsărit – „culoarul Brăilei”²⁰¹ și a primit – în Apus²⁰² – Severinul, schimbat poate cu teritoriile *sirmiene* ținute de Alexandru *Basarab* (*de Belgrad, în Valahia*, la Philippe de Mézières pe la 1389/ Pierre Thomas la 1354)²⁰³, după Clement al VI-lea (1345)²⁰⁴, Dușan (1349)²⁰⁵ și Uroș (1357)²⁰⁶.

Amintirea *romană* a lui *Alexandru Basarab* și cea *sârbă* a lui *Voislav* nu erau trebuincioase. Pentru Buda și Bizanț semnificau negocieri cu Papalitatea fără încuviințarea lor (la 1345, 1347 ori 1353-1355) și schisma *greacă*. Patriarhia Ecumenică aruncase anatema asupra Serbiei (sigur înainte de 1352)²⁰⁷. Clara de Ungaria, în continuare *voivodissa Vlahiei* la 1360, rămânea însă utilă. Regele, și împăratul nu se puteau lipsi – „până la capăt” – de papă²⁰⁸.

Inocențiu însuși avea nevoie de Buda și Bizanț pentru planurile sale cruciate și unioniste (de care s-a distanțat după 1359-1360)²⁰⁹. Iar *Alexandru* își legitima puterea monarhică peste Olt și conta pe fidelul său Iachint în Biserică²¹⁰. După crizele anilor 1360-1370, situația *vlahă* avea să fie repusă în

vatrić, „*Partitio Romaniae and Partitio Imperii: Stefan Dušan and Ivan Alexander in the Byzantine Civil War of 1341-1354*”, *Annuaire de l'Université de Sofia* St. Kliment Ohridski, XCV (2006 [2010]), pp. 89-99; Idem, „Ulazak Stefana Dušana u cartsvo” [Intrarea lui Ștefan Dușan în Imperiu], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, XLIV, 1-2), pp. 381-409).

¹⁹⁸ György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, IX-2, Buda, 1833 (*Fejér*), no. 237, pp. 492-493 (10 iunie; cf. Papacostea, „Orientări și reorientări”, p. 14, nota 14).

¹⁹⁹ *Monumenta Serbica*; no. 145, p. 162. Repudierea *Ancăi* a avut loc fie înainte, fie după ce Uroș, recăsătorit apoi la 1360, a întărit la 1357 privilegiul raguzan al lui Dușan din 1349.

²⁰⁰ Propunem această formulă pentru statutul *Vlahiei* până la întâlnirea de la Buda (1366).

²⁰¹ Privilegiul regal dat Brașovului (1358) la Papacostea, „Orientări și reorientări”, p. 20.

²⁰² Principalele repere documentare la Engel, *Archontolôgiája*, I-II, *sub voce: Szörényi bán*.

²⁰³ Până după Nicopole (1396), când a vorbit despre *dubla Valahie* (*la double Allaquie*), în *De la chevalerie de la passion de Jesus-Christ (Acte și fragmente*, I, p. 1), singurele informații ale lui Philippe de Mézières asupra zonei Dunării de Jos proveneau de la Pierre de Thomas.

²⁰⁴ *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100. Pe atunci, Ludovic nu avea încă douăzeci de ani.

²⁰⁵ Vezi *Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147; Minea, „Despre politica externă”, pp. 353-354.

²⁰⁶ *Monumenta Serbica*, no. 145, p. 162. La acea vreme Uroș avea douăzeci de ani împliniți.

²⁰⁷ „Sub 1360” nunta sârbo-*vlahă* trecea drept o încercare de reconciliere sârbo-bizantină.

²⁰⁸ Inocențiu a menținut-o monarhic pe Clara probabil și pentru a avea omul său (ca mai apoi Urban al V-lea) în marile jocuri politice *valahe*, sârbești și bulgare de la Dunăre.

²⁰⁹ Pe lângă sintezele lui Halecki și Setton, vezi Francesco Giunta, „Sulla politica orientale di Innocenzo VI”, în *Miscellanea in onore di Roberto Cessi*, I, Roma 1958, pp. 305-320.

²¹⁰ Pentru Iachint, vezi și interpretarea oferită de C. Rezachevici, „De unde venea și unde a păstorit primul mitropolit al Țării Românești?”, *Argesis* (Pitești), VIII (1999), pp. 63-72.

discuție abia spre 1450 – din mijlocul *peonodacilor* (al ungaro-*vlahilor*, locuitorii Transilvaniei după ultimii cronicari bizantini)²¹¹ – de către Huniazi²¹².

Cu ei, timpul s-a întors în vremurile pontificale ale Ungariei, ale Serbiei și *Vlahiei* de la mijlocul anilor 1300. Pe atunci, în decurs de șapte ani (1347-1354), ciuma, isihasmul și *turcii* au cuprins Balcanii spre spaima nordului²¹³. Prin dioceza – *latină* – a Transilvaniei, *Vlahia* trecea Carpații²¹⁴. Prin moștenirea –fostului soț al nepoatei lui Alexandru, Ioan Asan al IV-lea de Preslav, unde era Arhiepiscopia Bulgariei a Papalității²¹⁵, și prin fratele său, Strațimir, căsătorit cu Ana, fiica lui Alexandru și a Clarei de Ungaria²¹⁶, *Vlahia* urcase pe malul înalt al Dunării, „curgând” cu aceasta de la Belgrad²¹⁷.

În august 1354, a murit și Ștefan, fratele lui Ludovic, cel lipsit de copii, dar numit deja urmașul unchiului său, Cazimir al III-lea, regele Poloniei²¹⁸. Pentru păstrarea echilibrului, nepotul favorit al lui Ludovic (și Cazimir),

²¹¹ Pentru o perspectivă de ansamblu asupra acestor izvoare: Victor Spinei, „La signification des ethnonymes des Daces et des Gètes dans les sources byzantines des Xe-XVe siècles”, *Études Byzantines et Post-Byzantines* (Bucarest), II (1991), pp. 115-131, la pp. 123-129.

²¹² În limitele lăsate de evoluțiile deceniilor anterioare, ei pot fi priviți drept „re-descălecători” ai *Valahiilor* (Francisc Pall, „Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448”, *Studii. Revistă de Istorie XVI* (1963), 5, pp. 1049-1072).

²¹³ Pentru „coincidențele cronologice” și impactul lor *creștin* „cumulat” de durată, a se vedea astfel și Joseph Gill, „John VI Cantacuzenos and the Turks”, *Byzantina* (Thessaloniki), XIII (1985), 1, pp. 55-76; M.-H. Congourdeau, „Pour une étude de la Peste noire à Byzance”, în *Eupsychia. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler (=Byzantina Sorbonensia, XVI)*, editor Michel Balard, Paris 1998, pp. 149-163; Antonio Rigo, „Gregorio Palamas metropolita di Tessalonica (1347) tra gli Zeloti, Gregorio Acindino e Stefano Dušan”, în *Thessalonique au temps des Zélotes (1342-1350)*, editor M.-H. Congourdeau, Paris, 2014, pp. 135-148.

²¹⁴ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r (1360); *Documenta Romaniae Historica* (DRH), D. *Relațiile între Țările Române, I. 1222-1456*, editori Șt. Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, 1977, no. 56, p. 97 (1369); *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100 (1345). Situația poate să fi datat chiar din vremea lui Basarab, În februarie 1327, acesta avea – drept *principe* (precum Salomon, comitele sașilor, cu a lor prepozitură din Transilvania) – o relație specială cu Papalitatea (*Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92, p. 182). O datare a acestei relații înainte de vremea lui Basarab este însă dificilă.

²¹⁵ ASV, Reg. Aven. 159. 1364-1365, f. 274^{r-v} (13 septembrie 1365). Vezi și capitolul B.III.2.

²¹⁶ Vezi Ivan Božilov, *Фамилията на Асеневици (1186-1460). Генеалогия и просопोगрафия* [Familia Asăneștilor (1186-1460). Genealogie și prosopografie], Sofia, 1994², pp. 205-206.

²¹⁷ A se vedea *Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147; no. 145, p. 162; *Acte și fragmente*, I, p. 1.

²¹⁸ Paul W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe. 1320-1370*, Chicago-London, 1972, pp. 95. 197. Inițial (1339), Carol vroise ca Ștefan să-i succeadă în Ungaria, iar, cu acordul lui Cazimir, Ludovic să-i urmeze unchiului său în Polonia.

Vladislav de Oppeln (în Silezia), a fost căsătorit cu Elisabeta, sora Anei și a *Anchăi*²¹⁹. Fetele Clarei și ale lui Alexandru legau Polonia (Elisabeta), Serbia (*Ancha*) și Bulgaria (Ana) de Ungaria Angevinilor și *Vlahia* Basarabilor²²⁰.

După ce a început – ajutat de Veneția – marile negocieri cu Inocențiu al VI-lea (mai-iunie 1354), Dușan, împăratul cu noră *valahă*, a repetat introducerea belicoasă „de la Velbujd” în noua ediție a *Zakonikului* (august) și a menținut „segregare legală” între *catolici* și *ortodocși*²²¹. Nu trecuse un an de când papa, aflând de interesul său unionist, îl desemnase prezumtiv *căpitan* al Sfântului Scaun împotriva *turcilor* (decembrie 1353)²²². Dușan stipulase ceea ce avea să devină literă de lege la Florența (1439): chiar și în condiții de unire sub autoritatea unică a papei, riturile nu puteau fi schimbate²²³.

Pe lângă Ludovic, Dușan, oficial – „în egală măsură” – anti- și pro-*catolic*, îl avea drept spin în coasta sa dunăreană la Belgrad pe Alexandru, aliatul regelui Ungariei²²⁴. Cei doi îi restrângeau „unicitatea” cruciată *creștină* (dinspre Buda) și unionistă *greacă* (de la Argeș)²²⁵. Un fragil compromis a fost – de fapt – stabilit între cei trei până la moartea lui Dușan la oaste²²⁶.

²¹⁹ Vezi și Janusz Kurtyka, „Das wiedervereinigte Königreich Polen unter Ladislaus Ellenlang (1304/5-1333) und Kasimir dem Großen (1333-1370)”, în *Die Blüte der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*, editor Marc Löwener, Wiesbaden, 2004, pp. 107-142, la pp. 112-113. Cum Vladislav era și nepotul lui Cazimir, care a venit la Buda pentru a reglementa succesiunea polonă după moartea lui Ștefan, se pot formula trei întrebări. 1. Vladislav s-a căsătorit cu Elisabeta înainte sau după moartea lui Ștefan? 2. Nunta lor a avut loc în prezența ambilor regi? 3. Tatăl și mama miresei *transalpine* au fost prezenți?

²²⁰ Aceste căsătorii susțin astfel un răspuns afirmativ la cele două întrebări de mai sus.

²²¹ *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike* [Documente asupra relațiilor dintre Slavii de Sud și Republica Veneția] (= *Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalum*, I-V, IX, XII, XVII, XXI-XXII), editor Šime Ljubić, III. 1347-1358, Zagreb, 1872 (*Listine*), no. 400, p. 266; no. 407, p. 270; no. 411, p. 272; no. 413, p. 273; *Acta Innocentii PP. VI*, no. 38, p. 50; no. 43, pp. 75-77; nos. 55-58, pp. 102-104; *Zakonik*, pp. 44-45, 83-86.

²²² *Acta Innocentii PP. VI*, no. 38, p. 50. Acuzațiile de duplicitate la adresa lui Dușan s-au putut astfel formula ușor, în special – prin pana lui de Mézières – după dispariția sa.

²²³ De unde mai apoi și intervențiile Romei ori ale Sucevei ștefaniene împotriva acelor care schimbau ritul, *latinii* în cazul papei, *grecii* în cel al domnului (Odorico Rinaldi, *Annales ecclesiastici ab anno MCXCVIII ubi desinit Cardinalis Baronibus auctore Odorico Raynaldo accedunt*, XVIII, Roma, 1693, *Ad annum 1448*, no. 10, p. 359; I. Bogdan; *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II [1493-1503, 1458-1503], București, 1913, no. 176, p. 411; no. 180, p. 451).

²²⁴ Aici *Acte și fragmente*, I, p. 1 (de Thomas/ de Mézières); DRH, D, I, no. 38, p. 75 (Futaki).

²²⁵ În absența unor noi surse care să susțină unirea *deplină* a lui Alexandru în vederea obținerii sigure (nu a promisiunii) unei coroane regale, considerăm că el și-a lăsat o marjă „confesională” de manevră, utilă atât în raport cu Papalitatea, cât și cu propriii săi supuși

Dintre Serbia și Ungaria, *națiunea Vlahiei* și-a cerut dreptul la viață *română*. Inocențiu al VI-lea i l-a acordat printr-o episcopie numai pentru ea²²⁷. În pofida eforturilor sale și a *păcii* cu Alexandru, Ludovic pierdea *Vlahia*²²⁸. Ca odinioară Clement al VI-lea la 1345, Inocențiu i-a comunicat-o personal²²⁹. Ungaria nu mai era singurul *patrimoniu al Sfântului Petru* din Răsărit²³⁰.

Venit din nou în *Italia* unde papii nu-l doreau²³¹, Ludovic se risipea în est. În vara lui 1356, îl atacase la Vidin pe Strațimir, soțul Anei²³². A pornit apoi împotriva Veneției, protectoarea lui Ștefan Uroș, soțul *Anchăi*, blocat de nobilii croați și de rebelii sârbi sprijiniți de Ludovic²³³. În toamnă, Inocențiu al VI-lea a rugat Veneția să facă pace cu Ludovic²³⁴, l-a numit pe rege *căpitan* al Papalității (astfel încât trupele sale să lupte contra dușmanilor *italieni* ai Sfântului Scaun)²³⁵ și a oficializat *națiunea v(a)lahilor*²³⁶. Ea „mutase” după căsătoria Elisabetei cu Vladislav și atacul ungar de la Vidin²³⁷. Ea vroia Roma. Se săturase de Regatul Ungariei, sigur de misionarii Budei²³⁸.

Carissimo in Christo filio Ludovico Regi Ungarie Illustri, salutem etc. Nuper ad audientiam nostram fideli et admodum grata relatione perducto, quod certa pars multitudinis nationis Wlachorum, qui certas metas Regni Tui versus Tartaros commorantes, secun-

și vecini, chiar dacă – datorită inventarului devoțional *catolic* al Mormântului 10 – alegerea lui *AL WA* fusese deja făcută (a se vedea aici informațiile și discuțiile din A.I.2-3).

²²⁶ Din motive care ne scapă, vidul de putere astfel creat nu a fost – aparent (repetăm) – luat în calcul de istoriografia română pentru – cel puțin – analiza deciziilor de la 1359.

²²⁷ După cum știa și se temea Pascu (în „Contribuțiuni documentare”, p. 190, nota 158).

²²⁸ În aceste condiții, devine limpede că ușurarea *transalpină* a lui Ludovic din februarie 1355 (DRH, D, I, no. 32, p. 70) masca frica sa că acest acord s-ar putea să nu mai reziste.

²²⁹ Analogia se impune în comparație cu misiva din *Acta Clementis* PP. VI, no. 60, p. 100.

²³⁰ Era oricum greu de crezut că Urban al V-lea l-ar fi putut sfida – prin sprijinirea lui *Lațcu* (dacă nu deja și prin oferta făcută lui *Vlaicu*) – pe Ludovic la modul în care a făcut-o, în absența unui precedent papal al *națiunii Vlahiei* (VMHH, II, no. 197-198, pp. 99-101).

²³¹ Amintirea primei intervenții neapoletane a lui Ludovic (1347-1350) era încă foarte vie.

²³² *Fejér*, IX-2, no. 237, pp. 492-493; Papacostea, „Orientări și reorientări”, p. 14, nota 14.

²³³ P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, ediție Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006, p. 192; Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 360.

²³⁴ Norman Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades, 1305-1378*, Oxford, 1986, p. 191.

²³⁵ Kristó, *Az Anjou-kor háborúi*, p. 140. Trupele sale au fost comandate de Nicolae Lackfi.

²³⁶ Aparent, în privința *Vlahiei* (a potențialului ei de fapt), Inocențiu al VI-lea nu era dispus să cedeze, urmărind probabil și să o folosească – măcar – pentru distragerea lui Ludovic de la țintele sale din vest, unde – în plus – Veneția nici nu a acceptat cererea papei.

²³⁷ În absența altor surse, alte considerații sunt greu de făcut, mai ales în plan cronologic.

²³⁸ Tonul scrisorii papale către Ludovic publicate mai jos este categoric în ultima privință.

dum ritus et scisma Grecorum vivebant, prout longe maior pars eorum adhuc vivit, ex ferventi zelo, quem ad augmentum vere fidei Christiane semper promptum et propicium habuisti, ad dicte fidei veritatem fuerat, Te procurante, conversa, et quod alii de ipsis Wlachonibus, cum siut homines simplices et convertibiles ad observantiam fidei antedicte, ad fidem ipsam satis faciliter converterentur cum assistentia tui favoris, si de proprio antistite per Apostolicam Sedem provideretur eisdem, cum de solo ministerio sacerdotum Ungarorum non bene contentari dicantur. Nos de premissis cupientes habere noticiam certiore, ut cautius in hiis agamus, Venerabilibus Fratribus Nostris Strigoniensi et Colocensi Archiepiscopis Mostris dedimus litteris in mandatis, ut super hiis excellencie Regie requisito consilio, ac de omnibus, que pro animarum salute et propagacione dicte fidei in illis partibus expedirent, diligentius se informent, et quicquid inde invenerint, nobis per suas litteras eorum sigillis munitas, vel per instrumenta publica fideliter intimare procurent, prout in ipsis litteris plenius continetur. Ut igitur divine retributionis premium et humane laudis preconium de tam pio et salutifero opere tuo excelso culmini acquirantur, tuam fervidam caritatem rogamus et hortamur attente, quatenus huiusmodi inchoatum principium fructus conversionis predicte laudabiliter proseguens, et dictos Archiepiscopos benigne pro Regis eterni gloria, ac Nostra et Apostolice Sedis reverencia audiens et exaudiens, huiusmodi negocium propensius commendatum, ipsumque benigni favoris auxilio prosequaris, habeas, ita quod, Deo propicio, ad Tuum perenne premium valeat prosperari. Datum Avinione III. Idus Octobris. Anno Quarto (Avignon, 12 octombrie 1356)²³⁹.

După unsprezece ani, Papalitatea lovea și mai năpraznic în puterea angevină de la Buda, folosindu-se tot de structura ecleziastică a Ungariei²⁴⁰. De această dată însă nu mai era vorba numai de episcopul de Oradea, ci de ambii arhiepiscopi ai regatului, de Esztergom și Kalocsa²⁴¹. Dar, mai important, nu mai era vorba de o serie de *valahi romani* în frunte cu liderii lor, ci de o *națiune*, fie și ea medievală și abia ieșită din negurile *schisme* grecilor²⁴².

²³⁹ ASV, Reg. Vat. 244G. 1355-1356, f. 78^r. La 1356 arhiepiscopi de Esztergom și Kalocsa erau Nicolae Vásvári (1350-1358) și Nicolae Keszei (1350-1356). Cel dintâi era ruda lui Vitus, căruia i-a și succedat – la 1347 – drept episcop de Nitra (*Regesta supplicationum*, editor Árpád Bossányi, I. VI. *Kelemen Pápa. 1342-1352*, Budapest, 1916, no. 359, p. 176; no. 367, p. 181). Cel din urmă, fost episcop al *Milkoviei* (1332-1334), complotase – după Ludovic – cu papa Clement al VI-lea împotriva sa la 1344-1345 (*Documente privind istoria României* (DIR), C. *Transilvania*, secțiunea *Veacul XIV*, [editori Zsigmond Jakó, F. Pall, David Prodan], IV. *1341-1350*, București, 1955, no. 293, pp. 228-229; no. 441, pp. 310-311). Împreună cu Clement, Vito sigur adusesse stavropighia *Sfântului Dumitru* din Arhiepiscopia de Kalocsa (scaunul ei fiind ocupat – pentru scurtă vreme la 1349-1350 – de Nicolae Vásvári) sub controlul său în martie 1344 (vezi și *Regesta supplicationum*, I, no. 146, p. 73).

²⁴⁰ Reticențele lui Pascu din 1944-1945 (amintite mai jos) sunt cu atât mai greu de înțeles.

²⁴¹ Avem de a face cu o reafirmare a statului pontifical de *Patrimonium Petri* al Ungariei.

²⁴² Raportarea afirmării *națiunii* la negocierile papei cu Dușan este astfel foarte tentantă.

Într-o primă fază, documentul din 1356 a fost socotit o versiune „particulară” a deja cunoscutelor scrisori ale papei Gregorie al XI-lea către Ludovic și arhiepiscopii de Esztergom și Kalocsa din 1374 în legătură cu *valahii*. Ei doreau să se convertească, dar nu mai doreau preoți ungari. Vroiau misionari care să le cunoască limba. Astfel, Pascu („Contribuțiuni documentare”, p. 190, nota 158) nota la 1944-1945: [...] *Scrisoarea publicată de Theiner după Reg. Vat. vol. 266, f. 61, se găsește între scrisorile papei Inocențiu VI, Reg. Vat. vol. 244 G, f. 78, ep. 589. Cuprinsul este identic, cu cinci cuvinte în plus în scrisoarea „minută” (Reg. Vat. vol. 244 G) și anume: după „pro regis eternis” este în plus „gloria” și după „propensius commendatum” este în plus „ipsiumque benigni favoris auxilio prosequaris”. Pe verso stă scris, de o altă mână, adresa: Innocentius VI, IIII Idus octobris, anno quarto. Ludovico regi Ungarie -et super conversione Vlachonum Strigoniensis et Colocensis archiepiscopis benigne assistat” [...].*

Documentul din 1374 amintit de Pascu, păstrat aparent numai în copia din ASV, Reg. Vat. 266. 1373-1374 (f. 61^r), a fost publicat în VMHH (II, no. 303, p. 152), dar ulterior nu și în *Hurmuzaki*, I-2. În *Hurmuzaki*, I-2 (no. 165, p. 217) după ediția VMHH (II, no. 304, p. 152), pe baza copiei tot din Reg. Vat. 266 (f. 55^r; anterioară ca poziție scrisorii către Ludovic), a fost publicată „recomandarea” papală adresată pe 12 octombrie 1374 arhiepiscopilor de Esztergom și Kalocsa, Toma Telegedi (1367-1376) și Ștefan Szigetî (1367-1382), pentru verificarea franciscanului Antonio de Spoleto în vederea numirii sale drept episcop al *v(a)lahilor*, a căror limbă le-o învățase și printre care predicase cu succes, s-ar părea.

Venerabilibus fratribus .. Strigoniensi et .. Colocensi Archiepiscopis, salutem etc. Hodie ad audientiam nostram perducto ex relatione fidei, quod certa pars multitudinis nationis Vlachorum qui circa metas Regni Ungarie versus Tartaros commorantes, secundum ritus et scisma Grecorum vivebant, prout longe maior pars eorum adhuc vivit, procurante carissimo in Christo filio nostro Ludovico Rege Ungarie illustri, conversa fuerat ad sacre fidei Catholice veritatem, et quod alii de multitudine ipsa faciliter converterentur cum assistentia dicti regis, si in partibus eorundem Vlachorum erigeretur ecclesia cathedralis, et episcopus preficeretur eidem, cum ipsi Vlachones, ut dicitur, de solo ministerio sacerdotum Ungarorum non sint bene contenti, Nos Fraternitati Vestre certa super hiis indaganda per vos, et nobis fideliter referenda per alias Nostras literas duximus committenda, prout in ipsis litteris plenius continentur. Cum autem, sicut eadem relatio subiungebat, dilectus filius Frater Anthonius de Spoleto Ordinis Fratrum Minorum professor, qui linguam dicte nationis scire asseritur, et qui tempore dicte conversionis multos ex dictis Vlachis convertisse, baptizasse, et magnum fructum sua predicatione animabus eorum dicitur attulisse, satis habilis et utilis ad convertendum Vlachos reliquos non conversos ad fidem predictam, si preficeretur in episcopum multitudini antedictae. Nos de premissis, ut agamus cautius, cupientes de hiis ac scientia, vita et moribus dicti Anthonii habere notitiam certioram, eidem fraternitati, de qua gerimus in Domino plenam fidem, per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus de predictis scientia, vita ac moribus dicti Fratris Anthonii, et etiam aliorum, qui utiliores esse possent huiusmodi ecclesie, si erigeretur, et conversioni Vlachorum predictorum, super quo Vestras conscientias oneramus, studeatis nos diligentius informare, et que per informationem ipsam repereritis, Nobis per Vestras autenticas litteras harum seriem continentes curetis Nos reddere certiores. Datum Avinione III. Id. Octobris. Anno quarto.

O altă scrisoare (neinclusă în VMHH) le-a mai fost trimisă în aceeași zi celor doi prelați.

Ad nostri Apostolatus auditum produxit relatio fide digna, quod circa metas Regni Hungariae versus Tartaros est multitudo quorundam populorum, qui Valachones vocantur, et vivunt secundum ritum et schisma Graecorum, et sunt simplices homines, sed convertibiles ad conversionem, et observationem verae fidei Christianae, si ad hoc sollicitis et charitatis studiis inducantur. Quodque licet carissimus in Christo filio Noster Ludovicus Rex Hungariae illustris, fervidus zelator fidei Christianae, certam partem dictorum populorum procuraverit et fecerit ad fidem praefatam converti; tamen ipsi conversi non habent antistitem [!], nec proprios sacerdotes [!], et de sacerdotibus Hungaris, licet paucis, interdum accedentibus ad eos pro ministrandis ecclesiasticis sacramentis, aut diversitate linguarum, aut morum vel ex aliis causis non sunt bene contenti; propter quod nec conversi bene ad eorum salutem proficiunt, nec ad ipsam fidem alii convertuntur; et quod propterea expediret eisdem populis episcopum praefici Catholicum, scientem eorum linguam, et in lege Domini eruditum, eiusdemque fidei zelatorem praecipuum, qui sciret et vellet in dicat fide et virtutis operibus praefatos conservare conversos, et ad conversionem aliorum anhelaret caritatis ardore, nec non sacerdotes idoneos promoveret ad curam huiusmodi populorum et alia faceret, quae ad Pontificale officium pertinerent; et quod si haec fecerit, speratur, quod iidem populi ad praefatam fidem converterentur, et persisterent in eadem; super quibus Nostrae tuit provisionis officium impositum. Nos de huiusmodi conversione iam facta, et spe alterius, quae speratur fieri, exhilarati quam plurimum, et proinde agentes Altissimo gratiarum humiles acnes, et volentes de ipsis, ut debite provideamus, in eis plenius informari; Fraternalitati Vestrae, de qua in hiis et aliis gerimus in Deo fiduciam plenioram per Apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus super hiis, praefati Regis communicato consilio, per Vos seu alium, seu alios, quid circa et magis fieri pro animarum salute, et propagatione dicite fidei expediat; et in quo loco erigenda sedes episcopalis, quomodoque dotanda ecclesia episcopalis huiusmodi, et sub quibus finibus eius diocesis distinguenda, limitanda, et cui metropolitano subiicienda, existeret, et de ceteris circumstantiis et aliis opportunis Nos plene informare, et quidquid inde inveneritis Nobis per Vestros litteras, Vestris sigillis munitas, vel instrumenta publica reserare curetis, ut eis visis maturius deliberare possimus quid in hac parte utilius secundum Deum agere habeamus. Datum Avennione III. Idus Octobris. Anno IV [quarto].

[Idele lui octombrie cădeau în a 15-a zi a lunii. Datarea în funcție de acestea se făcea „în jos” până la none. În octombrie, nonele cădeau în ziua a 7-a. În absența mențiunii anului după Hristos (aici avem însă anul pontificatului), o datare după ide poate corespunde oricărui an. Scrisoarea a fost publicată după o copie, aparent nemaipăstrată în ASV, de György Féjer (ea a fost republicată în *Hurmuzaki*, I-2, no. 169, pp. 220-221)].

Data fiind importanța documentului din 1356, câteva precizări privind „locația” sa sunt utile. În ASV, Reg. Vat. 244 G, la f. 77^r (împărțită în două), în stânga a fost copiată o scrisoare (no. 587, toate numerele au fost introduse cu cifre arabe de o mână medievală), scrisă de o mână către Ioan Ferdinand de Fenestrosa, consilierul regelui Castiliei. Deasupra, era trecut *Innocentus VI*. În dreapta, o scrisoare scrisă de altă mână către Ioana de Neapole (no. 588). Pe verso (f. 77^v), o mână de secol al XVIII-lea a precizat: scrisorile lui Inocențiu al VI-lea către trimisul Ioan Ferdinand de Fenestrosa și Ioana, *regina Siciliei*, de la calendele lunii mai 1358. Pe următoarea filă (f. 78^r), împărțită și ea în două, veneau de sus în jos și de la stânga la dreapta patru mesaje. Prima dată scrisoarea – asemănătoare până la identitate cu cea publicată sub 1374 – trimisă de papă, din Avignon, către Ludo-

vic pentru *nacionis Vlachorum* (no. 589). Ea a fost redactată de aceeași mână care a inserat și mesajul către Ioana (no. 588). Urmau nos. 590 (către Ioan, arhiepiscopul Pragăi, în legătură cu împăratul Carol al IV-lea și Wenzel, rege al Boemiei din 1363, când avea doar doi ani), 591 (către *Giulio*, cardinal diacon de Sant'Angelo <in Pescheria>, titlu vacant însă – din câte se cunoaște – între 1348 și 1371, când Gregorie al XI-lea l-a numit pe Guillaume Noellet cardinal-diacon de Sant-Angelo), 592 (către *Bernardo* <de Bonnevalle>, episcop de Bologna, între 1371 și 1378) și 593 (către Ioan, episcop *Beluacensis*, adică de Beauvais, în problema Violantei, regina de Mallorca). Ultimele trei (nos. 590-593) au fost scrise de aceeași mână, o a treia mână (medievală) în raport cu precedentele două (cea de la no. 587 și cea de la nos. 588-589). Pe verso (f. 78^v) era precizat – de aceeași mână de secol al XVIII-lea ca la f. 77^v – că era vorba de scrisoarea lui Inocențiu al VI-lea de la *idele lui octombrie, anul al IV-lea de pontificat*, către *Ludovico Regi Ungarie ut super conversione Vlachorum Strigoniensis et Collocensis Archiepiscopi benigne assistat*, și despre scrisorile aceluiași papă către cardinalul-diacon de Sant'Angelo, episcopul de Bologna și episcopul de Beauvais (scrisoarea pragheză nu era amintită). Patru detalii desprinse din registru sunt de interes aici.

1. La f. 91^r (no. 624), mâna de la nos. 588-589 (i.e. actul asupra *națiunii vlahilor*) a copiat mesajul papei Inocențiu al VI-lea din 13 august 1356 pentru Ludovic împotriva lui Uroș, a tătarilor, a lituanienilor, a rutenilor și a *schismaticilor* (ASV, Reg. Vat. 239. 1356-1357, ff. 185^r-186^r; în VMHH, II, no. 39, pp. 24-25; *Acta Innocentii PP. VI*, nos. 86-87, pp. 160-163).

2. În 1344 Pedro al IV-lea de Aragon a cucerit Mallorca de la Iacob al III-lea, ultimul rege al insulei. Iacob al III-lea s-a căsătorit apoi în 1347 cu vara sa primară, Violanta de Vilaragut (mama Violantei, Saura, fusese fiica nelegitimă a lui Iacob al II-lea, iar tatăl lui Iacob al III-lea, Ferdinand, fusese fiul legitim al aceluiași Iacob). Iacob a fost ucis în luptă de Pedro în 1349, iar Violanta s-a recăsătorit cu Otto, duce de Brunswick-Grubenhagen, în 1353 (David Abulafia, *A Mediterranean Emporium: The Catalan Kingdom of Majorca*, Cambridge, 1994, pp. 216-219). Ioan, episcopul de Beauvais implicat în cauza Violantei, creată vice-contesă de Omélas în 1352, era astfel Jean d'Anguerant, episcop de Beauvais între 1368 și 1375, și nu Jean de Marigny († 1351), episcop de Beauvais din 1313 până în mai 1347 (când a devenit arhiepiscop de Rouen), înaintea căsătoriei lui Iacob cu Violanta din noiembrie. Cum Violanta a decedat înainte de ianuarie 1372, când Gregorie al XI-lea i-a propus lui Otto să se recăsătorească cu Maria de Armenia (Hugo Rüdte-Collenberg, „Yolande de Vilaragut, reine de Majorque, princesse de Brunswick et sa parenté”, *Annales du Midi* (Toulouse), LXXV (1963), pp. 86-93, la p. 90), instrucțiunile pentru Ioan de Beauvais pot fi asociate fie sfârșitului pontificatului lui Urban al V-lea, fie începutului aceluia al lui Gregorie al XI-lea, fiind sigur cu minimum doi ani anterioare lui octombrie a anului 1374.

3. Ioan Ferdinand de Fenestrosa/ Juan Fernandez de Henestrosa a fost unul din principalii consilieri ai lui Pedro I al Castiliei și intermediari între acesta și Inocențiu al VI-lea în 1357, în al cărui serviciu a și intrat (Georges Daumet, „Étude sur les relations d'Innocent VI avec D. Pedro Ier Roi de Castille au sujet de Blanche de Bourbon”, *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome*, XVII (1897), pp. 153-198, aici la pp. 193-194).

4. Întreaga serie de Reg. Vat. 244 (A-N) era formată din acte din vremea pontificatului lui Inocențiu al VI-lea (1352-1362), copiate alături de acte de la Clement al VI-lea (1342-1352) în Reg. Vat. 244 A-B, D, F, K-N, și de la Urban al V-lea (1362-1370), în Reg. Vat. 244, A-M, sub Gregorie al XI-lea (1372-1378), împreună cu propriile sale documente, care își

pregătea de la 1372 (mai)-1374 (februarie), întoarcerea la Roma, realizată însă abia în ianuarie 1377 (vezi deja Guillaume Mollat, *Les papes d'Avignon*, Paris, 1912², pp. 123-126).

În aceste condiții, după cum considera deja Yves Renouard („Les minutes d'Innocent VI aux Archives du Vatican”, în Idem, *Études d'histoire médiévale*, II, Paris, 1968, pp. 833-845, la p. 840; studiu publicat inițial în *Archivi* (Roma), seria a II-a, II (XIII) (1935), pp. 14-26), contestat – fără argumente – sub numele R. Yves de către Pascu („Contribuțiuni documentare”, p. 190, nota 158) documentul *vlah* din Reg. Vat. 244G trebuie atribuit anului 1356 și pontificatului lui Inocențiu al VI-lea, așa cum o indica mâna medievală care l-a introdus. El a fost copiat sub Gregorie al XI-lea drept fundament pentru deciziile sale din toamna anului 1374, când spre nemulțumirea sa (încă de la 1371), Arhiepiscopia de Esztergom continua să uzurpe veniturile Episcopiei *Milkoviei* (*Hurmuzaki*, I-2, nos. 133-135, pp. 174-176), *Vlaicu* era în conflict cu Ludovic (DRH, D, I, no. 63, p. 107) și *Lațcu* probabil murise (pentru cel din urmă subiect, a se vedea mai jos datele și discuțiile din C.II.3).

În încheiere, reținem câteva date din studiul citat al lui Renouard. După acesta („Les minutes d'Innocent VI”, p. 840, nota 2): *De même dans le Reg. Vat. 244G.// sont d'Urbain V: les nos 420, 422, 440, 441, 446 à 449, 470, 472, 473, 477 à 479, 482, 495, 514, 540, 541, 561, 564 à 566, 571, 605, 608, 612 à 615, 635, 639, 641, 661, 673, 674, 680, 686, 688, 690, 691, 698, 709, 726 à 729, 738; // sont de Grégoire XI: les nos 418, 424, 426, 429, 447, 450, 457, 458, 465, 480, 483, 489, 517 à 520, 525, 526, 536 à 539, 542 à 545, 559, 560, 567 à 569, 577, 585, 586, 590 à 592, 601, 605, 625, 630, 631, 648, 654 à 657, 666, 667, 669, 675, 677, 682 à 685, 693, 696, 703, 710 à 712, 716, 717, 732, 736*. Altfel spus, documentul în discuție (no. 589) sigur a fost emis de către Inocențiu al VI-lea. Ca urmare, merită subliniat și că scrisorile secrete și curiale ale lui Inocențiu al VI-lea pentru anii 6, 9 și 10 de pontificat au fost pierdute (câteva au supraviețuit în Reg. Vat. 244K, mai ales, și în 244N). Totuși, tot după Renouard („Les minutes d'Innocent VI”, p. 845, nota 1), parte din actele pontificatelor – esențiale pentru istoria *valahilor* – lui Clement al VI-lea, Inocențiu al VI-lea, Urban al V-lea și Gregorie al XI-lea pot fi recuperate din *Instrumenta Miscellanea* (nos. 2054, 2091, 2111, 2490, și în general constant – din punctul de vedere al numărării – între no. 6198 și no. 6322, plus no. 6643). Marea problemă rămân însă nu „ieșirile” documentare pontificale, ci „intrările” (i.e. „ce am zis noi”), chiar dacă acte esențiale precum „atașamentele” scrisorii privitoare la *valahii romani* trimise de Clement al VI-lea lui Ludovic I în octombrie 1345 par să se fi pierdut.

Pentru înțelegerea lacunelor din istoria amintirilor *valahi*, aspectele financiare (adesea neglijate în favoarea unor considerații și postulate ideologice) pot fi ca urmare relevante la rândul lor. Expedierea unei scrisori costa în medie 10 florini. Corespondența anuală a Papalității de la Avignon a fost estimată la 50 000-60 000 de scrisori. Iar bugetul Sfântului Scaun varia între 100 000 și 160 000 de florini (Y. Renouard, „Comment les papes d'Avignon expédiaient leur courrier”, în Idem, *Études d'histoire médiévale*, II, pp. 739-764, la p. 740, nota 1). Din acest motiv, se căuta orice soluție posibilă menită să diminueze costurile (numai puține scrisori erau astfel încredințate unor „curieri profesioniști”). În raport cu subiectul nostru, trebuie menționat că o scrisoare ajungea de la Avignon la Veneția sau Neapole în maximum două săptămâni (în minimum 12 zile). Costul expediției varia între 14 și 25 de florini. Trebuie astfel să remarcăm cheltuielile implicate de suplicele adresate lui Urban al V-lea de Clara de Ungaria, *voivodissa Vlahiei*, înainte de luna ianuarie 1370 și împrăștiate în registrele pontificale, semn evident că ele nu veniseră cu același „curier”.

Națiunea valahilor părea o furtună stârnită din senin după confirmarea *păcii* dintre Ludovic și Alexandru și după armistițiul dintre Ludovic și Dușan din prima parte a lui 1355²⁴³. Situația s-a modificat radical un an mai târziu.

La cinci săptămâni după ce Ludovic fusese la Vidin (10 iunie)²⁴⁴ și la două săptămâni după ce ajunsese lângă Trevisoul Veneției (4 iulie)²⁴⁵, papa Inocențiu al VI-lea i-a scris dogelui Giovanni Gradenigo (care a decedat nici o lună mai târziu). Papa i-a cerut artizanului *păcii* dintre Veneția și Genova (din vara lui 1355), să iasă din alianța cu *schismaticul* rege al Serbiei, cetățean și nobil al Veneției, alături de mama sa (de la 1350)²⁴⁶. Împotriva acestuia, după papă, urma să pornească însuși regele Ludovic (17 iulie 1356)²⁴⁷. Peste o lună, papa l-a somat pe Ludovic să se concentreze pe Bosnia și Serbia (în special), pe ruteni și lituanieni, iar în *Italia* să-și limiteze implicarea militară la lupta împotriva dușmanilor papei (și nu a Veneției)²⁴⁸. Ludovic a refuzat, nu foarte diplomatic. A continuat conflictul cu Veneția, nu a luptat în *Italia* pentru papă și s-a întors în Ungaria²⁴⁹. În acea iarnă, Inocențiu al VI-lea avea să și afle de la cavalerii teutoni, protejații săi și ai împăratului romano-german Carol al IV-lea de Luxemburg, că unchiul matern al lui Ludovic, Cazimir al III-lea al Poloniei, era de fapt înțeles cu lituanienii și tătarii. Informația, aparent credibilă, sosită la Avignon, a determinat reacția dură – numai în scris s-ar părea – a Papalității de la sfârșitul lunii ianuarie 1357²⁵⁰.

²⁴³ Subliniem astfel – în schimb poate – că, înainte de a-i scrie lui *Vlaicu* (8 aprilie 1370), papa Urban al V-lea a anunțat – aproape cincisprezece ani mai târziu – pe 23 martie 1370 că *mai mulți regi și principii* vroiau să intre în sânul Bisericii Romane (Halecki, *Un empereur*, p. 212, nota 3). Lacunele documentare nu ne îngăduie și în acest caz considerații nete.

²⁴⁴ *Fejér*, IX-2, no. 237, pp. 492-493. Act rezumat și discutat recent în *Anjou-kori oklevéltár (Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301-1387 (AO))*, editor-general Gy. Kristó; XL. 1356, editor Krisztina Rábai, Szeged, 2014, no. 342, p. 231.

²⁴⁵ Principalele referințe în AO, XL, no. 433, p. 275; no. 440, p. 278; nos. 443-444, p. 280.

²⁴⁶ http://www.civesveneciarum.net/sfogliala.php?tipo=sfogliala&lingua=ita&titolo=data_del_privilegio&pag=18 [(ediția online a actelor republicii venețiene) sub data 23 mai 1350].

²⁴⁷ ASV, Reg. Vat. 238. 1355-1356, f. 153^{r-v} (în *Acta Innocentii PP. VI*, no. 82, pp. 147-148).

²⁴⁸ ASV, Reg. Vat. 238, ff. 162^{r-v}; 165^v; 239. 1356-1357, ff. 185^r-186^r (13, 16, 18 august 1356); *Acta Innocentii PP. VI*, nos. 86-87, pp. 160-163; nos. 89-90, pp. 169-171; no. 93, p. 176. Parte din documente fuseseră publicate deja în VMHH, II, no. 39, pp. 24-25; nos. 43-44, p. 27.

²⁴⁹ Pentru principalele informații documentare (de epocă) a se vedea și capitoul B.II.3.

²⁵⁰ ASV, Reg. Aven. 136. 1356-1357, f. 481^{r-v} (24 ianuarie 1357; documentul – aparent neglijat în istoriografie – a fost editat în A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, I. *Ab Honorio PP. III. usque ad Gregorium PP. XII: 1217-1409*, Roma, 1861, no. 776, p. 581; *Acta Innocentii PP. VI*, no. 101, pp. 188-189).

Edificiul dinastic răsăritean dorit de Ludovic și Cazimir se confrunta oricum cu mari probleme. Timp de cel puțin trei ani 1356, 1357 și 1358 (în documentele păstrate din iunie 1355 și până în aprilie 1359), banul de Severin a dispărut dintre dregătorii regatului Ungariei²⁵¹. În replică – cel mai probabil (datorită venirii lui Ludovic la Vidin în iunie 1356) – la acțiunile lui Ludovic, *V(a)lahia* a ocupat Severinul (pe care l-a ținut poate nici doi ani)²⁵². Până în octombrie, *națiunea valahilor* i s-a adresat *anti-ungar* și *pro-roman* papei Inocențiu al VI-lea care i-a luat partea împotriva regelui Ludovic I²⁵³.

Imediat ce scrisoarea papei din 12 octombrie 1356 a ajuns – în cel mult o lună – la Buda, *valahii* au dispărut din actele „parlamentului” Transilvaniei, întrunit la Turda (10-19 noiembrie după data actelor păstrate)²⁵⁴. Altfel decât în anii 1355 (când după confirmarea păcii dintre Ludovic și Alexandru, *valahii* erau amintiți explicit drept membri „naționali” ai „parlamen-

²⁵¹ Pe 13 ianuarie 1356, era pomenit *fostul ban de Severin*, Ștefan Losonczi (DRH, C. *Transilvania*, XI. 1356-1360, editori Șt. Pascu, [János] Ioan Dani, Aurel Răduțiu, V. Pervain, K. G. Gündisch, Sabin Belu, București, 1981, no. 3, p. 5; AO, XL, no. 24, p. 61). În tot acel an, banul de Severin nu a figurat între dregătorii regali (AO, XL, *passim*). Documentul, dat în Zagreb de Ludovic în toamna anului 1356 (datat – în manieră pontificală și mai puțin regală – *Anno Domini MCCCLVI. Sexto kalendas mensis Octobris*, adică pe 26 septembrie 1356), citat de Maria Holban în 1957 („Contribuții la studiul raporturilor”, p. 22, nota 1) pentru a susține existența unui ban de Severin și la 1356, în persoana lui Nicolae Szécsi (*Hurmuzaki*, I-2, no. 32, p. 42; după ediția Fejér), a fost eliminat – tacit, drept fals – din seriile DRH, C, și AO. În AO, în toate documentele autentice date din și păstrate în Zagreb în numele lui Ludovic în toamna lui 1356, banul de Severin lipsește dintre martori, figurând în schimb aproape toți dregătorii regatului (de pildă, din 4, 8, 9 și 10 noiembrie, în AO, XL, no. 588, p. 347; no. 594, p. 351; nos. 596-597, pp. 352-353). În aceste condiții, dispariția banului de Severin dintre dregători trebuie socotită imediat ulterioară pomenirii lui Dionisie Lackfi drept ban de Severin, pe 26 iunie 1355 (MOL, DL 4476). Acesta i-a succedat lui Nicolae Szécsi, amintit ultima oară drept ban de Severin pe 18 februarie 1355 (nu 2 februarie 1355, cum a susținut pe baza documentului din CDRCDS, XII, p. 268, Pál Engel în *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*), în „confirmarea regală” a *păcii* cu Alexandru Basarab, făcute de către episcopul Oradiei (DRH, D, I, no. 38, p. 72).

²⁵² La vremea privilegiului brăilean și buzoian al lui Ludovic pentru brașoveni (iunie 1358), Severinul era din nou sub autoritate regală ungară (DRH, D, I, no. 39, p. 72). În alte condiții, regalitatea ungară nu ar fi putut emite acel privilegiu, un act explicit dunărean.

²⁵³ ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^r. Vezi și Renouard, „Les minutes d’Innocent VI”, p. 841.

²⁵⁴ DRH, C, XI, nos. 45-49, pp. 41-50. Pentru mai multe informații și noi surse regestate, a se vedea *Erdélyi okmánytár. Codex diplomaticus Transsylvaniae*, III. 1340-1359, editori Zs. Jakó, Géza Hegyi, András W. Kovács, Budapest, 2008 (EO), nos. 862-865, pp. 212-213; AO, XL, nos. 599-601, pp. 354-355; no. 604, p. 357; no. 609, p. 360; no. 616, p. 366.

tului Transilvaniei”)²⁵⁵ și – apoi – 1357 (când au fost pomeniți numai *nobilii unguni*, sașii și secuii)²⁵⁶, documentele oficiale ungare păstrate au fost curățate de orice coloratură etnică. S-a vorbit de *universitatea nobililor și a oamenilor de orice stare și seamă din părțile transilvane* ale Regatului Ungariei²⁵⁷. În acea iarnă, *valahii* din Transilvania s-au ridicat, din Dăbâca familiei Dobokai²⁵⁸ și până în Hațegul lui *Litovoi*²⁵⁹, cel învins în anii 1270 de Buda, Dobokai și Basarabi, precum „spița făgărășeană” a lui *Negru Vodă* de Buda, familia Csak și *valahii* din „parlamentul” Transilvaniei la 1291²⁶⁰.

În vara anului 1357, congregațiile transilvane au fost ținute în trei locuri, Turda, Odorheiul Secuiesc și Sibiu, câte unul pentru fiecare *națiune*, mai puțin – evident – una. S-a revenit la formulările etnice din anul 1355, fără *valahi* însă (*omnibus Nobilibus, Siculis et Saxonibus aliisque hominibus*). *Valahii* erau – în cel mai fericit caz pentru ei – acei *alți oameni*²⁶¹. Nici măcar, Demetrie Futaki, episcopul Oradiei, cel care sprijinise cauza *valahilor romani* din vremea papei Clement al VI-lea și care adusesse *pacea* între Ludovic și Alexandru (înainte de februarie 1355), nu mai părea să-i poată susține²⁶². Anul 1357 s-a împlinit într-un șir neîntrerupt de eșecuri pentru *Vlahia*²⁶³.

Ludovic s-a impus în fața Veneției. Plecase împotriva ei în iulie. De o lună, adunările „parlamentare” etnice ținute până pe 20 iunie eliminaseră –

²⁵⁵ Ultima ediție a documentului este în DRH, C, X. 1351-1355, editori Șt. Pascu, S. Belu, I. Dani, A. Răduțiu, V. Pervain, K.G. Gündisch, București, 1977, no. 295, pp. 325-327.

²⁵⁶ Act din 20 iunie 1357 editat și tradus în română în DRH, C, XI, no. 158, pp. 148-150.

²⁵⁷ Document editat și tradus ultima dată în română în DRH, C, XI, no. 47, pp. 46-47.

²⁵⁸ MOL, Diplomatai Fényképgyűjtemény [Arhiva fotocopiilor diplomatice] (DF), [no.] 272939 (28 februarie 1357; sursă rezumată în limba maghiară în EO, III, no. 890, p. 320).

²⁵⁹ M. Holban, „Deposedări și judecăți în Hațeg în vremea Angevinilor”, *Studii. Revistă de Istorie*, XIII (1960), 5, pp. 147-163. Amintim că pentru Hasdeu (*Negru Vodă*, pp. 118, 122), *Litovoi*, *Liten* și *Letin* din tradițiile românești (bănățene ori oltene) și sârbe, însemnau *unitul* (*ortodoxul trecut la lătinie*), Milutin, căsătorit – tot după baladele interpretate de Hasdeu – cu fata lui Litovoi, *trimițând peșitori să-i aducă mireasă de departe din orașul papistășesc cel numit Ledian* (după cântecele sârbești). Ca în cazul *vlahilor* bulgari alungați de Ioan Asan al II-lea, *v(a)lahii* erau *lătiniți* și în tradițiile sârbe asupra anilor 1200-1300, tolerabili însă.

²⁶⁰ Pentru principalele repere documentare și probleme istoriografice, vezi aici B.IV.2-3.

²⁶¹ DRH, C, X, no. 158, pp. 148-150. Pentru alte referințe critice: EO, III, no. 934, p. 331.

²⁶² Reamintim: actul citat a fost emis de către capitlul din Oradea, care s-a și pronunțat împotriva voievodului Andrei Lackfi, în conflictul acestuia cu Episcopia Transilvaniei.

²⁶³ Papacostea, „Orientări și reorientări”, pp. 14-18 (2010). Șirul logic format de aceste totuși puține informații a fost frânt prin inventarea în 2009 de către Dan <Ioan> Mureșan a existenței unei episcopii de rit *grec* la Argeș de dinainte de 1359 (de pe la 1353-1354).

de fapt – *valahii* dintre reprezentanții legali ai Transilvaniei²⁶⁴. Deja, sigur în aprilie, Uroș rupsesse relațiile dintre Serbia sa și *Țara lui Basarab*²⁶⁵. Transilvania intrase sub controlul lui Andrei Lackfi, voievod din aprilie 1356, și al celor *trei națiuni*²⁶⁶. În sud-vestul *Valahiei*, Ungaria dinspre nord și Bulgaria familiei Sarei-Teodora dinspre vest blocau Vidinul lui Ioan Strațimir²⁶⁷.

În decembrie 1357, hanul Janibeg a fost asasinat. *Status-quo*ul instalat între regii Ungariei, Poloniei și *Proslaviei* și conducătorii creștini și musulmani ai tătarilor, în primăvara lui 1354 a fost pus în discuție. Criza Hoardei de Aur a durat un sfert de veac²⁶⁸. În rândul tătarilor, sigur după Villani (sub 1354) și după însuși el (la 1368), Ludovic conta pe un stăpânitor botezat, din coasta ponto-dunăreană a *Vlahiei*, *principele Demetrie*²⁶⁹.

După Ludovic, când prin acest *principe* garanta brașovenilor siguranța și profitul la Gurile Dunării (1368), el se numea *Demetrius*. Purta numele episcopului Oradiei. Tot după rege, acel prelat îi adusesse *pacea* fiului lui Carol-Robert de Anjou și al Elisabetei Piast cu Alexandru *Basarab*. Era o *pace* sigură în luna februarie 1355 la nici un an după data asociată la Florența acordului dintre Ludovic și *regele* tătar, încreștinat cu acea ocazie²⁷⁰.

Izolarea *Vlahiei* a fost desăvârșită la sfârșitul iernii lui 1357-1358. Veneția a fost nevoită să încheie pace cu Ludovic la Zadar. „Sumețirea” *Vlahiei* din octombrie 1356 fusese risipită (sigur măcar „din afara” acesteia)²⁷¹.

Până în iunie 1358, Ludovic a trasat „culoarul Brăilei”. Lega Ungaria de Gurile Dunării, ținute de tătari și genovezi, aliații regelui împotriva Repu-

²⁶⁴ Este data „sintezei” redactate de capitlul din Oradea (DRH, C, XI, no. 47, pp. 46-47).

²⁶⁵ *Monumenta Serbica*, no. 145, pp. 160-164 (actul lui Uroș pentru Raguză din 25 aprilie).

²⁶⁶ I.-A. Pop, *From the Hands of the Schismatic Wallachians... The Romanians and Power in the Medieval Kingdom of Hungary. The 13th-14th Centuries (=Eastern and Central European Studies, IV)*, New York-Oxford-Frankfurt-am-Main-Basel-Wien, 2013, pp. 455-456. Prin analogie cu „momentul *Negru Vodă*” și congregația de la 1291 la care au participat și *valahii*, s-a căutat legarea prezenței *valahilor* la adunarea din 1355 de o (altă) felonie *valahă*, în acest caz revolta lui Bogdan. El însă se reconciliase – sigur de la 1353 – cu Ludovic I.

²⁶⁷ Din păcate, datorită condițiilor amintite, mai vechi sau mai recente (cazul „episcopiei de la Argeș de la 1353-1354”), ostilitatea ungară, limpede din venirea lui Ludovic la Vidin la 1356, și cea bulgară, evidentă din eliminarea lui Strațimir din tetraevangheliarul lui Ioan Alexandru (și al Sarei) de la 1355-1356, nu au fost corelate în istoriografia română.

²⁶⁸ Vezi Bertold Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Rußland, 1223-1502*, Wiesbaden, 1965², pp. 245-246. Iar criza tătară se făcuse simțită deja de prin anii 1355-1356.

²⁶⁹ Vezi aici DRH, D, I, no. 49, p. 90; Brătianu, „*Demetrius princeps Tartarorum*”, pp. 63-64.

²⁷⁰ Pentru surse: DRH, D, I, no. 38, p. 70 (1355); no. 49, p. 90 (1368); *Villani*, col. 237 (1354).

²⁷¹ „Defecțiuni” interne: DRH, D, I, no. 40, p. 73 (1359 pentru 1345); no. 63, p. 107 (1374).

blicii Sfântului Marcu. Banul de Severin a revenit în sfatul de la Buda²⁷². Numai Moldova părea să nu țină cont de schimbări. Până în vara anului 1359, aceasta, sigur parte din ea, s-a ridicat împotriva autorității ungare²⁷³.

În mai 1359, Bizanțul lui Ioan al V-lea Paleologul a oficializat Mitropolia *Ungrovlahiei*. *Ungrovlahia* nu a venit în sprijinul rebelilor anti-angevini din Moldova învinși până în iarna lui 1359-1360²⁷⁴. Banul de Severin a fost scos dintre dregătorii regali vreme de cincisprezece ani (până la 1374-1375)²⁷⁵.

Atunci, pentru Papalitate a reapărut și *națiunea valahilor*, într-o formă mai redusă, împărțită deja între cel puțin două centre majore de putere de-a lungul Carpaților, dar tot ostilă Ungariei și favorabilă Romei ca la 1356²⁷⁶. „Realitatea” *valahă* era însă cea făurită prin deciziile din cursul anului 1359.

²⁷² Vezi CDRCS, XII, no. 429, p. 569 (aprilie 1359); DRH, D, I, no. 39, p. 72 (iunie 1358).

²⁷³ Țara noastră moldavă a fost restaurată înainte de martie 1360 (DRH, D, I, no. 41, p. 77).

²⁷⁴ După ce din vară, locația sa este practic necunoscută, majoritatea documentelor date de Ludovic nementionând locul emiterii lor, inclusiv răsplătirea din august a *valahilor* care-l părăsiseră la 1345 pe Alexandru *Basarab* (MOL, DL 58549; 29 august 1359; DRH, D, I, no. 40, p. 73), între 10 decembrie 1359 și 3 ianuarie 1360, Ludovic a fost sigur în Transilvania la Alba Iulia (EO, III, nos. 1097-1113, pp. 383-389; IV. 1360-1371, editori G. Hegyi, A.W. Kovács, Budapest, 2014, nos. 1-3, p. 39). Între 15 și 25 ianuarie, regele a rezidat la Târgu-Mureș (DRH, C, XI, no. 451, p. 468; no. 454, p. 471; EO, IV, no. 12, p. 42; no. 16, p. 43). A reapărut apoi la Sibiu, pe 2 februarie (DRH, C, XI, no. 455, p. 472; EO, IV, nos. 17-18, p. 43). Ludovic s-a întors la Buda înainte de 27 februarie (DRH, C, XI, no. 460, p. 477; EO, IV, no. 24, p. 44). Pe 20 martie, Dragoș din Giulești a fost răsplătit pentru restaurarea țării noastre moldave (DRH, D, I, no. 41, pp. 75-78; EO, IV, no. 29, p. 46; act fără loc de emitere).

²⁷⁵ DRH, D, I, no. 41, pp. 75-77; FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 198-203; Engel, *Archontológiaja*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*; Idem, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 192-193. Pasajul din sinteza lui Engel merită reproduș: [...] În ceea ce privește Țara Românească, înfrângerea lui Carol a acționat câțiva ani ca o amintire prevenitoare. În timpul acela, cu sau fără voie, Ludovic a luat act de independența lui Basarab și a urmașului său, voievodul Alexandru⁹ [în notă: Cunoscut la noi sub dublul nume de Nicolae Alexandru (n.ed.)]. Numai la sfârșitul lui 1359, au fost re-luate legăturile, când Ludovic, mergând în Moldova, a trecut prin Transilvania. Alexandru a găsit oportun să i se închine, iar în schimb regele maghiar l-a recunoscut ca stăpân în Severin. Începând de atunci, până la 1374, banul de Severin nu se mai întâlnește printre demnitarii din finalul diplomațelor maghiare. Voievodul Vlaicu, urcat pe tron în 1364, „imitând relele obiceiuri părintești”, s-a codit să înnoiască relațiile de suzeranitate [!]¹⁰ [în nota autorului: Documenta Romaniae Historica. D. I. București, 1977. 78], drept pentru care regele l-a considerat inamic și, la începutul lui 1365, i-a declarat război [...]. În câteva rânduri, „naționaliștii români” (Maria Holban) s-au întâlnit cu „moderații maghiari” (Pál Engel) prin *kossovarii* transilvăneni (editorul Adrian Andrei Rusu), celebrând deopotrivă independența „extinsă” a Țării Românești (1330-1359) și supunerea ei – sigur nu fără dispute – în schimbul Severinului (1359-1374).

²⁷⁶ Este tentant și riscant deopotrivă să afirmăm că acest aspect era cunoscut din anii 1940.

Începând cel târziu din iarna lui 1357-1358, a trebuit negociată capitularea *Vlahiei*²⁷⁷. Cu excepția Vidinului încolțit de Ungaria și de Bulgaria de Târnovo, ambele aliate cu Bizanțul încă de la 1355²⁷⁸, *Vlahia* nu mai avea niciun aliat real ori potențial în vecini. Avignonul și Veneția erau departe și se predau deja în fața Budei. *Vlahia* era descoperită atât *catolic*, cât și *ortodox* (datorită dispariției lui Dușan, creatorul *schismaticei* Patriarhii de la Peč)²⁷⁹.

Prin *voivodissa* Clara de Ungaria și includerea *Vlahiei* în dioceza Transilvaniei și prin mitropolitul Iachint de Vicina și așezarea *Ungrovlahiei* sub autoritatea Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol, totul cu acordul lui Ludovic I și al lui Ioan al V-lea, *marele voievod Alexandru* și-a păstrat puterea, „după” ambele rituri²⁸⁰. Compromisul a fost validat – parțial – de papa Inocențiu al VI-lea cel târziu în august 1360, când acesta o recunoștea sigur pe Clara de Ungaria drept – încă – *voivodissa Vlahiei*, dar nu a *Ungrovlahiei*²⁸¹.

Revenirea Severinului sub autoritatea Argeșului s-a petrecut după primăvara lui 1359²⁸². Înăbușirea revoltei anti-angevine din Moldova a avut loc după venirea regelui în Transilvania în acea toamnă²⁸³. În aceste condiții, cel mai probabil Severinul a fost încredințat – cu titlu de dregătorie – marelui voievod pentru măcar „neutralitatea” sa în timpul intervenției regale ungare, cu *valahi* în frunte, din Moldova, împotriva altor *valahi*²⁸⁴.

Precum Bogdan de Cuhea, *marele voievod* din sudul Carpaților a încercat vreo patru ani mai târziu, sigur înainte de decesul său la sfârșitul anului 1364, să-și răscumpere trădarea moldavă de la 1359, ridicându-se împotriva lui Ludovic²⁸⁵. Nu fusese aparent singura trădare (*valahă*) din acel an, care a pregătit luptele *transalpine*, *moldave* și *transilvane* ale Budei de peste șapte ani, când regele a încheiat un nou acord, de această dată cu *Vlaicu*²⁸⁶.

La 1359, Ludovic mai cedase de trei ori: 1. Le-a făcut dreptate cnezilor din Hațeg, supuși abuzurilor lui Andrei Lackfi, fără ca apoi soarta lor să se

²⁷⁷ Am putea spune că și acest aspect, corect din păcate, era cunoscut de multă vreme.

²⁷⁸ MM, I, no. 185, p. 433; *Listine*, III, no. 411, p. 272; no. 413, p. 273 (aprilie-august 1355).

²⁷⁹ Era totuși evident că *Vlahia* nu putea miza pe Patriarhia din Târnovo a Sarei-Teodora.

²⁸⁰ Era – în fapt – esența descoperirii și temerii romane a lui Ștefan Pascu din anii 1940.

²⁸¹ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r (8 august); Pascu, „Contribuții documentare”, p. 176.

²⁸² Vezi CDRCCS, XII, no. 429, p. 569; Engel, *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*.

²⁸³ EO, III, no. 1097, p. 383; IV, nos. 17-18, p. 43; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 192.

²⁸⁴ Poate încă de la sfârșitul lunii august datorită relocării *valahilor* care-l părăsiseră pe Alexandru pe la 1345 în zona Recașului, la distanță de Severin (DRH, D, I, no. 40, p. 73).

²⁸⁵ Celebrele documente regale din DRH, D, I (nos. 42-43, pp. 78-83) vorbesc de la sine.

²⁸⁶ Încheiat sigur mai devreme de luna octombrie 1366 (DRH, D, I, nos. 44-45, pp. 83-85).

îmbunătățească mai ales după 1366²⁸⁷. 2. L-a retras pe Andrei din dregătoria de voievod, înlocuindu-l însă cu nepotul său de frate, Dionisie, ultimul ban ungar de Severin din 1359 (retras la rândul său după evenimentele de la 1366 și înlocuit cu fratele său Nicolae)²⁸⁸. 3. A confirmat stăpânirile de familie ale Argeșului din Transilvania, ale căror limite, sigur cele din Amlaş, au trebuit renegociate după tulburările transilvane de la 1365-1366²⁸⁹.

La 1366, *valahii* din Transilvania au fost considerați capii răutăților anti-regale, cei din Hațeg au fost atacați, cei din Banat au fost asimilați – cu acordul Bizanțului – *câinilor* (în urma sârbilor), cei din Moldova se luptau cu trupele ungare, iar *Vlaicu Vodă* și-a întărit domnia pe linia Dunării și domeniile de la nordul munților²⁹⁰. Situația apare identică cu cea din urmă cu șapte ani²⁹¹. Precum la 1359, Argeșul a renunțat la Hațeg și la *valahii* din „parlamentul” transilvan, desăvârșind trocul Severin-Moldova²⁹². La 1359, *Națiunea valahilor* a fost în fapt dezmembrată aidoma Serbiei lui Dușan²⁹³.

La 1359 doar Moldova și Carol al IV-lea i s-au opus în Răsărit lui Ludovic. Acesta s-a și aliat cu Rudolf de Habsburg împotriva Luxemburgului la începutul lunii august²⁹⁴ înainte să-i răsplătească în Banat pe *valahii* care îl părăsiseră la 1345 pe Alexandru²⁹⁵ și să intervină în Moldova²⁹⁶. Multe se schimbaseră după ce un gisant, ca la Argeș, deasupra Mormântului 8, precum la Târnovo, pe sarcofagul lui Ioan Asan al IV-lea, acoperise trupul lui Dușan de la Prizren, descoperit la șapte ani după *AL WA* de la Argeș²⁹⁷.

²⁸⁷ DRH, C, XI, no. 349, p. 345; EO, IV, no. 1116, p. 390; Holban, „Deposedări și judecăți”.

²⁸⁸ Vezi astfel reperele și limitele din A.W. Kovács, „Voievozii Transilvaniei în perioada 1344-1359”, în *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*, editori Rudolf Gräf, D. Țicu, A. Magina, Cluj-Napoca, 2011, pp. 37-65, la pp. 43-44, 59-61.

²⁸⁹ DRH, D, I, nos. 44-45, pp. 83-85. În toamna lui 1366, au fost ridicate *noi semne de hotar*.

²⁹⁰ Cunoscutele acte în Pop, From the Hands of the Schismatic Wallachians, pp. 457-478. Pentru atacul asupra Moldovei, vezi – de pildă – Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 194.

²⁹¹ „Mitizarea” momentului 1359 în istoriografia română a fost de fapt una compensativă.

²⁹² Contradicția *valahă* (cu accent pe Transilvania) dintre *pacea* de la 1355 și acordurile *ungro-vlahe* de la 1359 și 1366 era limpede de aproape un secol, izvoarele fiind cunoscute.

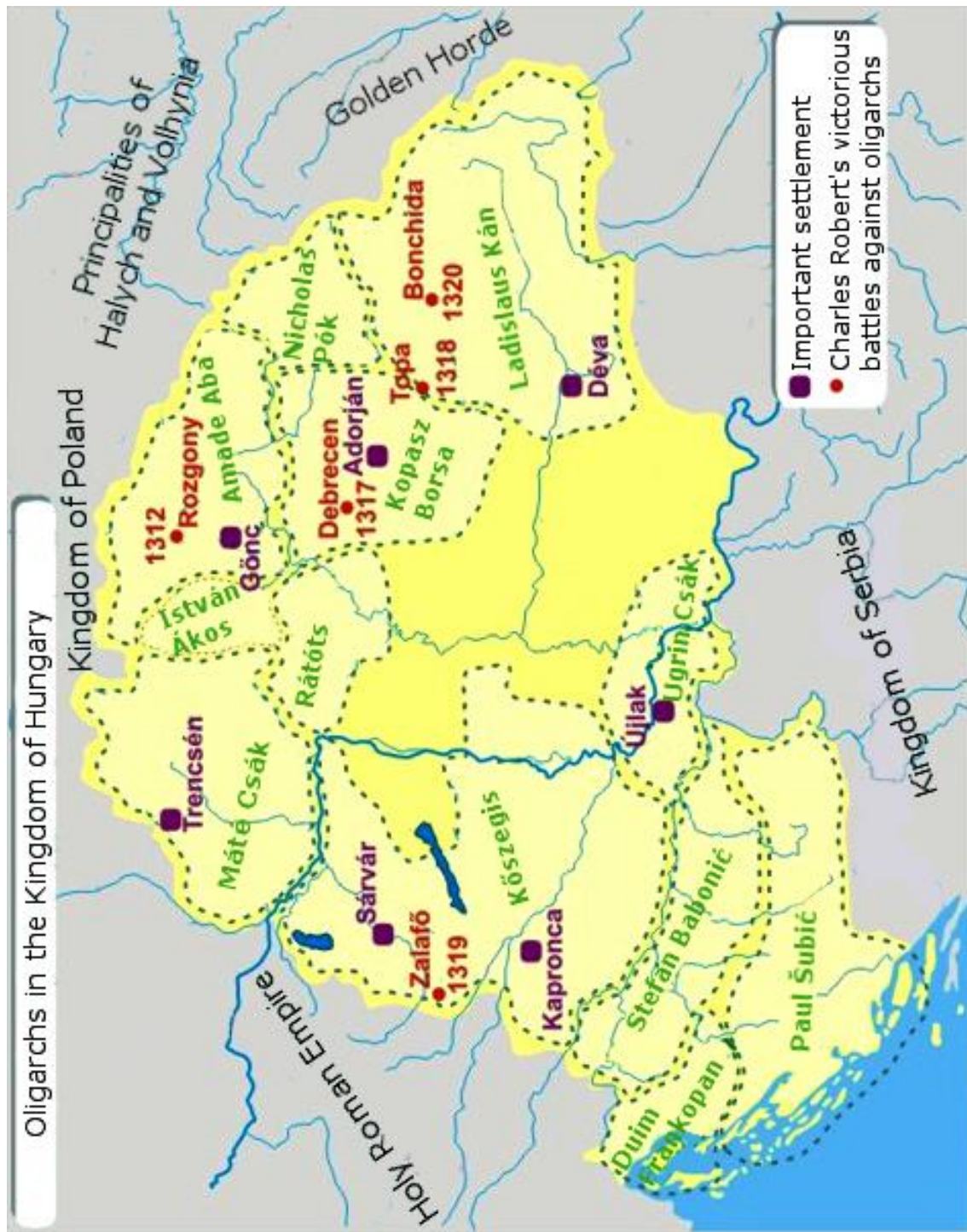
²⁹³ Numai studiile apărute între 1997 și 1999 permit analogii cu evenimente mai recente.

²⁹⁴ Ulrike Hohensee, „Herrschartreffen und Heiratspolitik: Karl IV., Ungarn und Polen”, în *Die Goldene Bulle: Politik–Wahrnehmung–Rezeption*, editori U. Hohensee, Mathias Lawo, Michael Lindner, Michael Menzel, Olaf B. Rader, Berlin, 2009, pp. 639-664, la p. 646.

²⁹⁵ Danie regală emisă patru săptămâni mai târziu, pe 29 august (DRH, D, I, no. 40, p. 73).

²⁹⁶ Pentru atacul – dat cu *valahii* din Maramureș – de Ludovic, vezi și datele din nota 266.

²⁹⁷ Danica Popović, *Srpski vladarski grob u srednjem veku/ The Royal Tomb in Medieval Serbia*, Beograd, 1992, pp. 115-118 (fig. 41-43). Gisantul a fost pregătit probabil de pe la 1352.

4. Structurile de putere din Regatele Ungariei și Croației înainte de impunerea autorității lui Carol-Robert

Apelăm la această hartă comună din următoarele motive: 1. ilustrarea dimensiunilor eforturilor angevine pentru așezarea puterii lor în Ungaria; 2. absența *valahilor* dintre puteri, sigur din istoriografia dedicată acestora; 3. evidențierea „exploziei *valahe*” de la mijlocul secolului al XIV-lea; 4. Sublinierea dimensiunilor înfruntărilor și ale înțelegerilor din anii 1350 dintre familia lui Alexandru *Basarab* și Clara de Ungaria (care aveau deja sigur fete) și familia lui Ludovic de Anjou și Elisabeta Kotromanić (care au avut copii abia din 1370).

II. Amintirea *Vlahiei*

Huniazii s-au pretins descendenți ai familiei Basarabilor, pretenție în general acceptată în epocă (chiar dacă nu întotdeauna la nivelul la care ei și-o doreau)²⁹⁸. La Putna, Matia și-a și găsit loc între membrii familiei lui Ștefan al III-lea și pioșii viețuitori ai mănăstirii²⁹⁹. Istoria – reală și închipuită – a familiei afirmate sub Iancu, care se socotea totodată descendentă și din vechii stăpânitori ai Serbiei, are importanța ei pentru începuturile *Vlahiei*³⁰⁰.

1. *Voicu, Vlaicu și Alexandru*

„Neoficial”, Iancu (diminutiv sârb, *Ionuț*, de la Ioan³⁰¹) era fiul lui Sigismund de Luxemburg sau al lui Ștefan Lazarević și chiar descendentul lui Mircea I³⁰². În acte, era fiul lui *Ladislau* (Vladislav) *Voicu*³⁰³, cavaler al curții lui Sigismund³⁰⁴, și nepotul lui Radu³⁰⁵. La moartea lui Voicu († ante 1419), Radu († ante 1429) a preluat conducerea familiei și numele (*Ladislau*) lui

²⁹⁸ Vezi I.-A. Pop, „Numele din familia regelui Matia Corvin: de la izvoarele de epocă la istoriografia contemporană”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVI (2008), pp. 111-138.

²⁹⁹ Cu accent pe amintirea morții *craifului Matiaș* (1490), orientativ: *Letopisețul de la Putna I și Letopisețul de la Putna II*, în *Cronicile slavo-române*, pp. 43-52 (la p. 51), 55-66 (la p. 64).

³⁰⁰ Vezi și datele „răsfirate”, prezente doar în istoriografia maghiară, la Radu Lupescu, „Matthias Hunyadi: from the Family Origins to the Threshold of Power”, în *Matthias Corvinus, the King: Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490*, editori Péter Farbak, Enikő Spekner, Katalin Szende, András Végh, Budapest, 2008, pp. 35-49.

³⁰¹ V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, ediție Mircea Borcilă, Ioan Mării, Cluj, 1971, p. 319.

³⁰² Ultima calitate (de urmaș, cu sens de fiu al lui Mircea) a lui Iancu apare într-o adaptare a *Cronicii conților de Cilly* realizată în anturajul lui Ioan, fiul nelegitim al lui Matia (Bayerische Staatsbibliothek, München (BStB), *Abendländische Handschriften, Codices Germanici Monacenses (CGM)*, [no.] 5941, p. 174). Copia de la München a fost redactată sub patronajul lui Hartmann Schedel, la fel precum *Cronica Moldo-Germană* (transcrisă la 1502).

³⁰³ Conform actului neglijat din 13 noiembrie 1429 (MOL, DL 29462 (13 noiembrie 1429), editat de către A.A. Rusu, I.-A. Pop și Ioan Drăgan în *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea, I. 1402-1473*, Cluj-Napoca, 1989, no. 61, pp. 80-81.

³⁰⁴ Înaintea sa, doar patru alți *valahi* sunt cunoscuți drept cavaleri ai curții regale: 1. Carapciu (de Recaș de la 1359), a cărui familie fugise la rege în timpul conflictului său cu Alexandru pe la 1345; 2-4. Fiii lui Sas, fostul voievod al Moldovei, Balc, Drag și Ioan (I. Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania. 1440-1514*, București, 2000, p. 423). Voicu a avut – măcar – importanța regală a lui Carapciu de la 1359 (DRH, D, I, no. 40, pp. 73-74).

³⁰⁵ Fiii lui Șerb aveau și un frate (vitreg?) *Mogos* (Înaltul din maghiară), amintit doar în dania regală a *Hunyadului* (Eudoxiu de Humuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor, I-2. 1346-1459*, editor Nicolae Densușianu, București, 1890 (*Hurmuzaki*), no. 381, p. 462).

Voicu³⁰⁶. Căsătorit cu *Anca*³⁰⁷, numele *roman* al primei soții a lui Uroș³⁰⁸, fata Clarei (pe singura soră a lui Iancu cunoscută nominal a chemat-o Clara³⁰⁹), Voicu fusese instalat de rege la intersecția dintre Țara Hațegului, Banat și Țara Severinului (Oltenia), la Hunedoara (octombrie 1409-februarie 1410)³¹⁰.

Imediat Mircea a atacat Transilvania (ante mai 1410)³¹¹. În urmă cu un an, precum Ludovic la 1346, Sigismund fusese înfrânt de Veneția, vechea aliată (anti-angevină) a Țării Românești³¹². În toamna lui 1410, Sigismund a pierdut și alegerile pentru *rege al romanilor* în fața lui Jobst al Moraviei, soțul Ágnes-Elisabetei de Oppeln, nepoata de fiică a lui Alexandru *Basarab*³¹³.

În urmă cu un deceniu³¹⁴, călugărul Nicodim de la Tismana, de origine *princiară* sârbă, apropiat de Sigismund și de predecesorii lui Mircea I, Vladislav I și Radu I, ctitorii Voditei și Tismanei, părăsise Țara Românească³¹⁵, așezându-se în Țara Hațegului, la Prislop. S-a reîntors peste vreo șase ani³¹⁶.

În hagiografiile lui Nicodim, Matia l-a înlocuit ocazional pe Sigismund drept acel rege câștigat de minunile sfântului³¹⁷. Iancu a confirmat privile-

³⁰⁶ [...] *Ladislaus alio nomine Radul germani Wayk* [...] (MOL, DL 37593 (12 februarie 1419; în *Zsigmondkori Oklevéltár* [Diplomatariul epocii lui Sigismund], [editori-generalii Elemér Mályusz, Iván Borsa], VII. 1419-1420, editor I. Borsa, Budapesta, 2001 (ZsO), no. 105, p. 56).

³⁰⁷ *Izvoare privind evul mediu românesc*, I, no. 61, p. 80. La 1429, *Anca*, socotită în general a doua soție a lui Voicu, apărea drept *Anko, relicta condam Ladislai dicti Vayk de Hwnyad*.

³⁰⁸ Pentru acest mariaj dificil de la contractare, a se vedea datele din paginile anterioare.

³⁰⁹ Era probabil sora bună a lui Iancu (vezi András Kubinyi, *Matthias Rex*, Budapesta, 2008, p. 11). Neclar este dacă pe mama lor o chema Anca sau – la fel de interesant – Elisabeta.

³¹⁰ Reamintim că, la 1359, familia lui Carapciu era de vreo 15 ani în slujba lui Ludovic. Îi câștigase încrederea. Ascensiunea putea fi însă grăbită de evenimente excepționale (cazul Drăgoșeștilor) sau din cauza unor înrudiri de seamă în condiții *transalpine* tulburi.

³¹¹ MOL, DL 73910 (8 mai 1410; în DRH, D, I, no. 113, p. 183). Actul regal final pentru posesia Hunedoarei a fost emis pe 10 februarie 1410 (Lupescu, „Matthias Hunyadi”, p. 39).

³¹² Wolfgang von Stromer, „Landmacht gegen Seemacht. Kaiser Sigismunds Kontinental-sperre gegen Venedig 1412-1433”, *Zeitschrift für Historische Forschung* (Berlin), XXII (1995), pp. 145-189. Cel mai cunoscut aliat *valah (bulgar)* al Veneției a fost Radu I, tatăl lui Mircea.

³¹³ Iar pe un supus de al lui Jobst, Mircea îl făcuse cavaler în anii 1390 (vezi deja A.IV.3).

³¹⁴ Donația regală de la 1409 a fost sprijinită și de *Pipo Spano* (Filippo Scolari), aflat în Ungaria de pe la 1398, unul din primii *mentori* ai lui Iancu (A.A. Rusu, „Începuturile familiei Hunedoreștilor”, *Mediaevalia Transilvanica* (Satu Mare), II (1998), 1, pp. 211-235, la p. 230).

³¹⁵ Vezi și informațiile din Emil Lăzărescu, „Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească (până la 1385)” (I), *Romanoslavica* (București), XI (1965), pp. 237-285.

³¹⁶ Vezi P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ediție Gh. Lazăr, București, 2000, pp. 178-179.

³¹⁷ A se vedea Virgil Ciocîltan, „Înțelesul politic al *minunii* Sfântului Nicodim de la Tismana”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXII (2004), pp. 153-168, în special pp. 160-161.

giile lui Sigismund pentru mănăstirile întemeiate de Nicodim (1444)³¹⁸ la Tismana și Vodița (1419-1428)³¹⁹, acordate când la Argeș era un castelan *ungar*, iar teutonii se așezau la Severin (1427-1429)³²⁰. Matia a acordat libertăți speciale Coziei, tot pe malul vestic al Oltului, necropola lui Mircea (1473)³²¹.

Relevanța *valahă* a pretențiilor *basarabe* ale Huniazilor derivă și din practica preluării numelui predecesorului de către urmaș, petrecută prin transferul de putere de la Ladislau *Voicu* la fratele său Radu, devenit Ladislau³²². Formă de respect și protecție totemică (drept cap al familiei, succesorul lua numele înaintașului de *sânge*, frate, tată, bunic ori unchi), practica exista în lumea bizantină³²³, fiind comună – și sub forma *leviratului* (căsătorirea urmașului cu văduva înaintașului) – și între primii stăpânitori *maghiari*³²⁴. S-a răspândit în cea de rit *latin* din vecini pe parcursul veacului al XIV-lea³²⁵. A

³¹⁸ DRH, D, I, no. 276, pp. 384-387. Act emis de Iancu, în calitate de voievod al Transilvaniei, la Orșova, pe Dunăre, pe 20 septembrie 1444, înaintea „cruciadei de la Varna”.

³¹⁹ DRH, D, I, no. 125, p. 204; nos. 128-129, pp. 210-212; no. 169, p. 266. Iar toate au fost emise după moartea lui Mircea (1418). Doar *Drachendespotul*, Ștefan Lazarević (membru fondator de rit *grec* al Ordinului Dragonului, la 1408), ruda lui Nicodim, a dat privilegii (confirmări ale daniilor tatălui său, Lazăr), după revenirea lui Nicodim în Oltenia (1406).

³²⁰ Eugen [Jenő] Glück, „Date noi cu privire la prezența cavalerilor teutoni la frontiera Banatului (1429-1437)”, *Revista Istorică*, NS, III (1992), 7-8, pp. 783-792; M. Diaconescu, Géza Érszegi, „Documenta quibus Hungariae, Valachiae et Moldaviae relationes melius illustrantur”, *Mediaevalia Transilvanica*, II (1998), 2, pp. 283-288, în acest caz no. 3, p. 285.

³²¹ DRH, B. *Țara Românească*, I. 1250-1500, editori P.P. Panaitescu, D. Mîoc, București, 1966, no. 144, p. 240. Act emis (29 iunie) când Mehmed al II-lea se lupta cu Uzun Hassan.

³²² Notăm – pe lângă similitudinea onomastică dintre frații Ladislau/ Vladislav-*Voicu* și Radu și frații domnești Vladislav-*Vlaicu* și Radu – faptul că *Voicu* și *Voislav* au aceeași rădăcină slavă (*Voi* = *luptător*), pe filieră sârbă venind și *Vlaicu* din *Vladislav*, cu forma *Layk/ Laicu* sub influență maghiară de la *Ladislau* (Constantinescu, *Dicționar onomastic*, p. 410).

³²³ Practică inspirată de Vechiul Testament, care prevedea – drept mecanism de protejare a familiei (extinse) – și luarea soției fratelui de către fratele rămas în viață. Reamintim astfel ponderea tematică consistentă a Vechiului Testament în iconografia Bisericii Argeș II.

³²⁴ Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 55. La moartea lui Géza (997), Koppány, vărul său, a pretins atât succesiunea sa, cât și mâna văduvei, Sarolta, fata lui Gyula „de Alba Iulia”.

³²⁵ Elizabeth A. Zachariadou, „John VII (alias Andronicus) Palaeologus”, *Dumbarton Oaks Papers* (Washington DC), XXXI (1977), pp. 339-342. Ioan al VII-lea a luat numele tatălui său, Andronikos, pentru a-i onora memoria. Alexios al III-lea Marele Comnen al Trebizondei a fost botezat Ioan, el luându-și ulterior numele de Alexios în amintirea bunicului său. Obiceiul se întâlnește și în mediul de rit *latin* din sfera de influență mediteraneană a Bizanțului: Francesco al II-lea Gattilusio a fost botezat Jacobo. După moartea tatălui său, i-a luat numele. Între *valahi* un exemplu ar putea fi și Aldea, pretins fiu nelegitim al lui Mircea I. Întronat de Alexandru I (1431), Aldea a preluat numele patronului său moldav.

intrat și în mediul *valah*, după cum o arată *Ladislau Voicu* și *Ladislau Radu* de Hunedoara³²⁶. Practica poate explica dublul nume *Nicolae-Alexandru*³²⁷.

Pentru el avem – dincolo de îndoială³²⁸ – o singură atestare coevă: prima variantă din vara lui 1370 a testamentului lui Hariton de Kutlumuz³²⁹. Tatăl lui *Vlaicu* era *Nicolae Alexandru*. În a doua variantă din noiembrie, el era doar *Nicolae*³³⁰. În a treia și ultima variantă (1378), nu a mai figurat³³¹. Nu fusese inclus nici mai devreme în proiectul de acord pregătit de Hariton între *Vlaicu* și Kutlumuz (1369)³³². La 1378 a apărut însă soția lui Dușan, Elena († 1374). La 1375, Hariton ajunsese *protos* al Athosului și Marea Biserică și Patriarhia Sârbă se împăcaseră după decenii³³³. La 1378, tatăl lui *Vlaicu* (*Vlaicu* fiind pomenit – dar drept răposat – și atunci) nu mai era un exemplu actual de devoțiune pentru Hariton, mitropolit al *Ungrovlahiei* din 1372³³⁴. În fapt, acesta își proclama – cu temeii³³⁵ – izbânda asupra *Vlahiei* și a Serbiei.

Dacă Hariton nu l-a „creat” pe *Nicolae Alexandru* la 1370 și acesta chiar a existat, în fața morții, a sa (1364) și a lui Hariton³³⁶ (datorită naturii unui tes-

³²⁶ Numele tatălui lor pare altul decât cel dat de Sigismund la 1409, ei nefolosind – din ce se cunoaște – *Șerb* pentru fiii lor. Ori se obișnuia ca măcar unul din copii să fie botezat după bunic(ă). Iar Huniazii au respectat obiceiul. Iancu și-a botezat primul născut Ladislau (nume purtat și de socrul său, tatăl Elisabetei Szilágyi). Matia și-a botezat unicul fiu Ioan (1473). Ioan și-a botezat al doilea fiu Matia (1504). Primul său băiat, Cristofor, primise numele capului familiei Frangepane, fratele soției sale, Beatrice, de al cărui sprijin avea nevoie la 1499. Primul copil al său și al Beatricei primise numele bunicii paterne, Elisabeta (vezi și Gyula Schönherr, *Hunyadi Corvin János 1473-1504*, Budapesta, 1894, pp. 309-313).

³²⁷ În cazul explicației de mai jos, este de văzut dacă disputa Daniel Barbu-Pavel Chihaiia („Despre biserica domnească din Curtea de Argeș și confesiunea primilor voievozi ai Țării Românești”, în Idem, *Artă medievală, I. Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1998, pp. 33-55) nu a fost o „pistă falsă”, precum „conflictul Basarab”.

³²⁸ Ne referim la actul din 1618 pomenind *dania* din 6860 și la epitaful de la Câmpulung.

³²⁹ FHDR, IV, nos. XLVI-2, 3, pp. 287, 297 (texte date după ediția Paul Lemerle din 1947).

³³⁰ Dacă ipoteza lui Barbu („Sur le double nom du prince de la Valachie Nicolas-Alexandre”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XXV (1986), 4, pp. 287-300), rebotezarea *latinului* Alexandru în *grecul* Nicolae, era corectă, la Athos Alexandru era numele „de scos” de la început.

³³¹ Vezi *Actes du Kutlumus* (=Archives de l’Athon, II), Paris, 1947¹, 1988², no. 36, pp. 135-138.

³³² FHDR, IV, nos. XLVI-1, pp. 280-285. *Vlaicu* nu a „ratificat” însă acordul (vezi și p. 279).

³³³ Vezi și Georg Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, London, 1989², pp. 484-485.

³³⁴ Vezi Nikos Panou, „Greek-Romanian Symbiotic Patterns in the Early Modern Period: History, Mentalities, Institutions” (I), *The Historical Review* (Athens), III (2006), pp. 71-110.

³³⁵ Victoria era evidentă prin numirile de la 1372 și 1375 și prin deciziile de la 1370 și 1375.

³³⁶ DRH, D, I, no. 42, pp. 78-79 (5 ianuarie 1365); Ștefan Olteanu, „Cu privire la data morții lui Nicolae Alexandru Basarab”, *Studii. Revistă de Istorie*, XXI (1968), 3, pp. 523-526.

tament, numele în plus nu a fost *Nicolae*, ci *Alexandru*. *Nicolae* nu existase pentru Patriarhia Ecumenică la 1359. *Marele voievod* era *Alexandru*³³⁷. Nu numele sfântului patron al Argeșului îl întregea pe predecesorul lui *Vlaicu*, cel care nu i-a spus vreodată pe nume tatălui său, ci *Alexandru*, numele stăpânului *Olachilor Romani* de la 1345, cu care Ludovic făcuse cu greu *pace*³³⁸.

Așezat înaintea lui *Alexandru* în pomelnicele bisericilor domnești de la Câmpulung și Argeș, *Nicolae* pare să fi fost – totuși – fratele mai mare³³⁹. *Alexandru* a fost – astfel – preferat datorită Clarei de Ungaria³⁴⁰. Aparent la 1337 (poate la moartea lui *Basarab*), *Ioan Alexandru* încercase să preia *Vlahia*, măcar „tutela” ei, el apărând și drept *mare voievod* în panegiricul său³⁴¹. Intrase și în negocieri cu papa *Benedict al XII-lea* înainte de iulie 1337³⁴². Apoi *Vlahia* și *Bulgaria* au fost atacate de *turcii* lui *Andronikos al III-lea*³⁴³.

Tot prin *Bulgaria* i s-a și stabilizat poziția lui *Nicolae*, instalat – s-ar părea – la *Vicina*³⁴⁴. *Nepoata marelui voievod Alexandru*³⁴⁵, cel mai probabil fiica lui *Nicolae*, a fost căsătorită cu *porfirogenetul* lui *Ioan Alexandru* (și al *Teodorei Basarab*), *Ioan Asan al IV-lea* († 1349) Era co-țar de *Preslav* tot de la 1337³⁴⁶.

La moartea lui *Alexandru*, o dată cu numele lui, *Nicolae* a asumat *Vlahia* și a luat-o de soție pe văduva acestuia³⁴⁷, *Clara*, adoptându-l și pe *Vlaicu*³⁴⁸. Proclamația regelui *Ludovic* împotriva lui *Vlaicu* și a moștenirii lui *Nicolae-Alexandru* (ianuarie 1365) și relația specială dintre *Clara* și *Vlaicu*, după *Urban al V-lea*, în condiții de mare tensiune creștină (aprilie 1370), susțin posibilitatea³⁴⁹. *Clara* vroia și trebuia (datorită rangului ei) să rămână pe tron³⁵⁰. În august 1360, *Clara de Ungaria* era – în continuare – *wayoudissa Vlachie*³⁵¹.

³³⁷ A se vedea cea mai accesibilă ediție și traducere FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 198-203.

³³⁸ MOL, DF 279050 (18 februarie 1355; copie din anii 1700 în DRH, D, I, no. 38, pp. 69-72).

³³⁹ Drăghiceanu în *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 179, și în „Curtea Domnească”, p. 25.

³⁴⁰ Considerație obligatorie datorită pomelnicelor de mai sus și panegiricului de mai jos.

³⁴¹ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 215, p. 468. Așa bănuia *Ivan Gošev* în 1945.

³⁴² După cum se știa deja din ediția *Theiner* (1859) a actului (VMHH, I, no. 927, p. 617).

³⁴³ După cum se știa de la 1959 (*Alexandrescu-Dersca*, „L'expédition d'Umur”, pp. 3-23).

³⁴⁴ La *Diigina(s)*, după cancelaria papală în octombrie 1345 (ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v).

³⁴⁵ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431. Un alt izvor cunoscut de demult.

³⁴⁶ Iar *Strațimir* a fost pus la *Vidin* (Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 237, p. 510).

³⁴⁷ El trebuie să fi fost astfel văduv. Soția lui fusese tot de rang, datorită căsătoriei fetei lor.

³⁴⁸ Sigilarea *Mormântului 10* și iconografia noii biserici nu-l arată drept fiu al lui *Nicolae*.

³⁴⁹ DRH, D, I, no. 42, p. 78; VMHH, II, no. 191, p. 98. Această plauzibilă adopție ar explica și de ce papa nu l-a pomenit pe părintele lui *Vlaicu* și s-a referit generic la *predecesorii* săi.

³⁵⁰ „Trist, dar adevărat”: *Clara de Ungaria* pare garanția existenței *Vlahiei* (precum la 1370).

³⁵¹ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r. Registru papal dominat altminteri de văduvi și văduve.

Transferul de putere trebuie datat între 1355 (în februarie, Alexandru era pentru Ludovic *voievodul nostru*)³⁵² și 1359 (în august, nu mai era pomenit drept *voievodul nostru*)³⁵³. Afirmarea pontificală a *națiunii Vlahiei* în octombrie 1356, asociabilă *valahilor romani* ai lui Alexandru de la 1345 și explicat anti-ungară³⁵⁴, și absența din surse a tensiunilor dintre Buda și *Vlahia*, inclusiv după oficializarea Mitropoliei *Ungrovlahiei* în mai 1359³⁵⁵, în vremea negocierilor cruciate și unioniste dintre Papalitate și Bizanț³⁵⁶, așază – plauzibilă³⁵⁷ – tranziție (și implicit decesul lui Alexandru) cel devreme în iarna anului 1356-1357, dar nu mai târziu de iarna anului 1357-1358 (datarea negocierilor îndelungate – după Marea Biserică – pentru mitropolie)³⁵⁸.

Prin *Ungrovlahia* Bizanțul recunoștea suzeranitatea Ungariei asupra *Vlahiei*³⁵⁹ și Buda accepta mitropolia de rit *grec* pentru *Vlahia*³⁶⁰, în conflict și cu Serbia și cu Bulgaria de Târnovo³⁶¹. La așezarea raporturilor în favoarea vechilor aliați de la 1330³⁶², Papalitatea a răspuns printr-un compromis. Nu a ridicat *națiunea valahilor* precum la 1356 (ori *valahii romani* la 1345). Dar nici nu a încredințat-o Budei prin arhiepiscopii de Esztergom ori Kalocsa³⁶³. A păstrat-o în dioceza Transilvaniei. Ei îi aparțineau la 1360 Clara de *Ungaria*, *voivodissa Vlahiei*³⁶⁴. A menținut o imensă structură compozită³⁶⁵. În dioceza

³⁵² DRH, D, I, no. 38, p. 69. Accentul așezat pe *nostru* era determinat de importanța *păcii*.

³⁵³ MOL, DL 58549 (29 august 1359; editat și tradus în română în DRH, D, I, no. 40, p. 73).

³⁵⁴ Sursele: ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v (17 octombrie 1345); 244G, f. 78^r (12 octombrie 1356).

³⁵⁵ Din nou DRH, D, I, p. 73; FHDR, IV, pp. 198-203; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 163.

³⁵⁶ Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, p. 61; Setton, *The Papacy and Levant*, I, p. 235.

³⁵⁷ Repetăm: doar dacă *Nicolae-Alexandru* de la Câmpulung și Kutlumuz chiar a existat.

³⁵⁸ După patriarhul ecumenic Calistus, *Alexandru [...] a cerut nu numai o dată, ci de mai multe ori prin scrisorile sale și s-a rugat de Smerenia Noastră [...] (FHDR, IV, no. XLV-9, p. 197).*

³⁵⁹ Cum a intuit Dimitrie Onciul. Numele a fost folosit întâia oară sub 1323 (FHDR, III. *Cantacuzino*, no. 1, p. 482), pe când Basarab era vasalul lui Carol (DRH, D, I, no. 15, p. 36).

³⁶⁰ De aici și calmul lui Ludovic când îi răsplătea pe *valahii* (1359) care-l părăsiseră pe Alexandru când refuzase să-l recunoască drept suzeran în anii 1340 (DRH, D, I, no. 40, p. 73).

³⁶¹ Iar ambele se datorau unor repudieri: a *Anchăi* (Uroș) și a Teodorei (Ioan Alexandru).

³⁶² Colaborarea ungaro-bizantină anti-sârbă și anti-*valahă* (în special pentru Buda), dar și anti-bulgară a rămas valabilă până la moartea lui Andronikos al III-lea în 1341 (B.I.1-3).

³⁶³ În pofida faptului că, atât la 1356, cât și la 1374, Papalitatea i-a inclus – anunțându-l și pe Ludovic – în discuțiile asupra *națiunii Vlahiei*, confruntându-i pe arhiepiscopii de Esztergom și Kalocsa cu cele două loialități ale lor, cea regală ungară și cea pontificală (ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^r; VMHH, II (no. 303, p. 152; Hurmuzaki, I-2, no. 169, pp. 220-221).

³⁶⁴ Iar post 1356, papa n-a definit *Vlahia* în raport cu *Ungaria*, ci doar în relație cu ea însăși.

³⁶⁵ „Precum” reprezentarea *națională* în „parlamentul Transilvaniei” din anii 1350-1360.

vecină a Oradei, *preoții valahi* aveau sigur din 1349³⁶⁶ statut special sub puterea lui Demetrie Futaki, mediatorul *păcii* dintre Ludovic și Alexandru. În a sa catedrală a fost înmormântată apoi Elisabeta de Oppeln (1367/1370)³⁶⁷.

Din nefericire, aceste ultime crâmpie de informație (*națiunea vlahilor* din octombrie 1356 și *voivodissa Vlahiei* din august 1360) s-au ivit când România se pregătea să se lupte din nou pentru Transilvania după 1940³⁶⁸. „La fel”, Mormântul 10 și lespeda lui *Voislav, copilul marelui Alexandru Voievod*, ieșiseră de sub dale la 1920, imediat după Trianon și Republica Banatului³⁶⁹.

Marile rupturi confesionale și ungaro-*valahe* s-au format după 1359. Au venit după ce Vladislav a învățat – conform regelui Ungariei – „proastele obiceiuri” ale tatălui său (nici Ludovic nu i-a spus pe nume)³⁷⁰. Noua realitate (*ungro*) *valahă* s-a conturat pe Muntele Athos³⁷¹. Donând, alături de soțul ei, *Vladislav, marele voievod*³⁷², Marii Lavre icoana Sfântului Atanasie cel Mare, doamna Ana a preluat titlul pontifical al Clarei, <mare> *voivodis-să*³⁷³. Tot la Athos a reapărut la 1500 și vechea realitate *v(a)lahă* de la 1350.

³⁶⁶ Vince Bunyitay, *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig* [Istoria Episcopiei de Oradea de la începuturi și până în zilele noastre], I. *A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig* [Episcopii de Oradea de la începuturile episcopiei și până la anul 1566], Nagyvarad, 1883, p. 192 (cf. Pascu, „Contribuțiuni documentare”, pp. 152-153, nota 9).

³⁶⁷ N. Iorga, „Românii în câteva izvoare apusene”, *Revista Istorică*, VI (1920), 10-12, pp. 193-201, la p. 200, nota 1 (transcriere pusă la dispoziție de către János Karácsonyi, canonic de Oradea, membru al Academiei Maghiare de Științe, care nu a emigrat după Trianon).

³⁶⁸ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473r; Reg. Vat. 244G, f. 78r. Pascu a încercat să nege datarea actului de la 1356 și să „corijeze” implicațiile apartenenței *Vlahiei* la dioceza Transilvania. *De Ungaria* în dreptul Clarei (cum apărea și la indicii registrului la rubrica *Absolutione plenaria*; f. 34r) ar fi însemnat *din Ungaria*. Clara era „ardeleancă”, încadrată cu titlu personal în dioceză, deși apartenența *Vlahiei* de rit *latin* la Transilvania era cunoscută din actul lui *Vlaicu* din noiembrie 1369, care preciza că includerea data din vremea predecesorilor săi. „Altminteri”, la 1945, mesajul putea suna astfel: la 1359 Biserica Romei (să spunem Alianții la 1945) ne vânduseră Ungariei (tot Ungaria la 1945) și Bizanțului (Moscova la 1945).

³⁶⁹ Deosebirea majoră era: la 1920 România era sus, la 1945 ea era jos. Modul în care se așezaseră lucrurile la 1920 făcea ca la 1945 *Vlahia* Romei să tragă România și mai jos.

³⁷⁰ [...] *parvo mores imitatus paternos* [...] (DRH, D, I, no. 42, p. 78). Înaintașul era numit doar *quondam wayouda Transsalpinus*, dar *Vlaicu* era arătat drept *eius filius*, trădarea făptuită de acesta – *ex perfida voluntate et connivencia Olachorum et habitatorum terre eiusdem* – față de rege fiind împlinită *demumque ipso* [predecesorul] *ab hac luce decesso*. Iar tocmai *Vlaicu* lipsea din epitaful de la Câmpulung (Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, no. 267, p. 132).

³⁷¹ Iar Athosul nu a fost o realitate imobilă, blocată – istoriografic – în canoane moderne.

³⁷² Vezi Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul Ortodox*, București, 1937², pp. 40-42, 48-49.

³⁷³ Nu cunoaștem ca titlurile Clarei și Anei să fi fost vreodată relaționate în istoriografie.

2. *Vlahia* de după *Vlahia*

La Zografu (1502)³⁷⁴, pilonul protectoratului său asupra Muntelui Athos recunoscut și de patroana sa *italică*, Veneția³⁷⁵, stema lui Ștefan al III-lea³⁷⁶ (cu crucea cu două traverse) avea aceeași cromatică (aur și verde) precum cea a lui Alexandru *Basarab*³⁷⁷, soțul Clarei de Ungaria, *wayoudissa Vlachiei*³⁷⁸. Ștefan preluase deja titulatura acestuia (*Marele Alexandru voievod*)³⁷⁹, pentru el și tatăl său, Bogdan al II-lea (*Marele Ștefan Voievod și Marele Bogdan Voievod*, cu inserția teoforă *Iω* în fața numelui lui Ștefan³⁸⁰). Figura în pisania de sub stema Moldovei cu crucea dublă (primită de el ca *atlet* al Romei de la Sixt al IV-lea³⁸¹), pusă deasupra intrării în Mănăstirea Putna, necropola sa (1481)³⁸².

La limita memoriei medievale de o sută cincizeci de ani³⁸³ și în numele credinței de ambele rituri, prin crucea cu două traverse³⁸⁴, Ștefan a folosit elemente – heraldice și de putere – *valahe*³⁸⁵, cunoscute abia după 1920³⁸⁶. În vara aceluiași an, în Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Curtea de Argeș³⁸⁷,

³⁷⁴ Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654 (=Orientalia Christiana Analecta, CCXXVII)*, Rome, 1986, pp. 185-188.

³⁷⁵ [Marino Sanudo II Giovane], *I diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII) dall'autografo Marciano ital. cl. VII cod. CDXIX-CDLXXVII*, editori Guglielmo Berchet, Frederico Berchet, Nicolo Barozzi, Rinaldo Fulin, Marco Allegri, IV. 1 Marzo 1501-31 Marzo 1503, Venezia, 1880-1881, col. 311; cf. deja Șt. Andreescu, „Ștefan cel Mare, protector al Muntelui Athos”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol* (Iași), XIX (1982), p. 653.

³⁷⁶ Ultima ediție a izvorului cu comentarii în *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, editor Mihai Berza, București, 1958, no. 161, pp. 415-420.

³⁷⁷ Vezi și Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 67.

³⁷⁸ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473r; Pascu, „Contribuții documentare”, p. 176 (1944-1945).

³⁷⁹ Titlul păstrat la Argeș (vezi Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 55, 57).

³⁸⁰ Textul complet al pisaniei putnene a fost: *Dreptcinstitorul domn a toată Țara Moldovei, marele Iω Ștefan Voievod, fiul marelui Bogdan Voievod, a zidit și a făcut această mănăstire întru numele Sfintei Născătoare de Dumnezeu, în vremea arhimandritului Ioasaf, în anul 6989 [1481]*.

³⁸¹ Vilmos Fraknói, *Mathias Corvinus. König von Ungarn (1458-1490)*, Freiburg-in-Breisgau, 1891, p. 284; Ileana Căzan, *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, București, 1996, p. 116.

³⁸² *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă*, p. 55. Lucrările s-au încheiat pe 1 mai 1481.

³⁸³ Memoria medievală la Georges Duby, *Evul Mediu masculin*, București, 1992, p. 230.

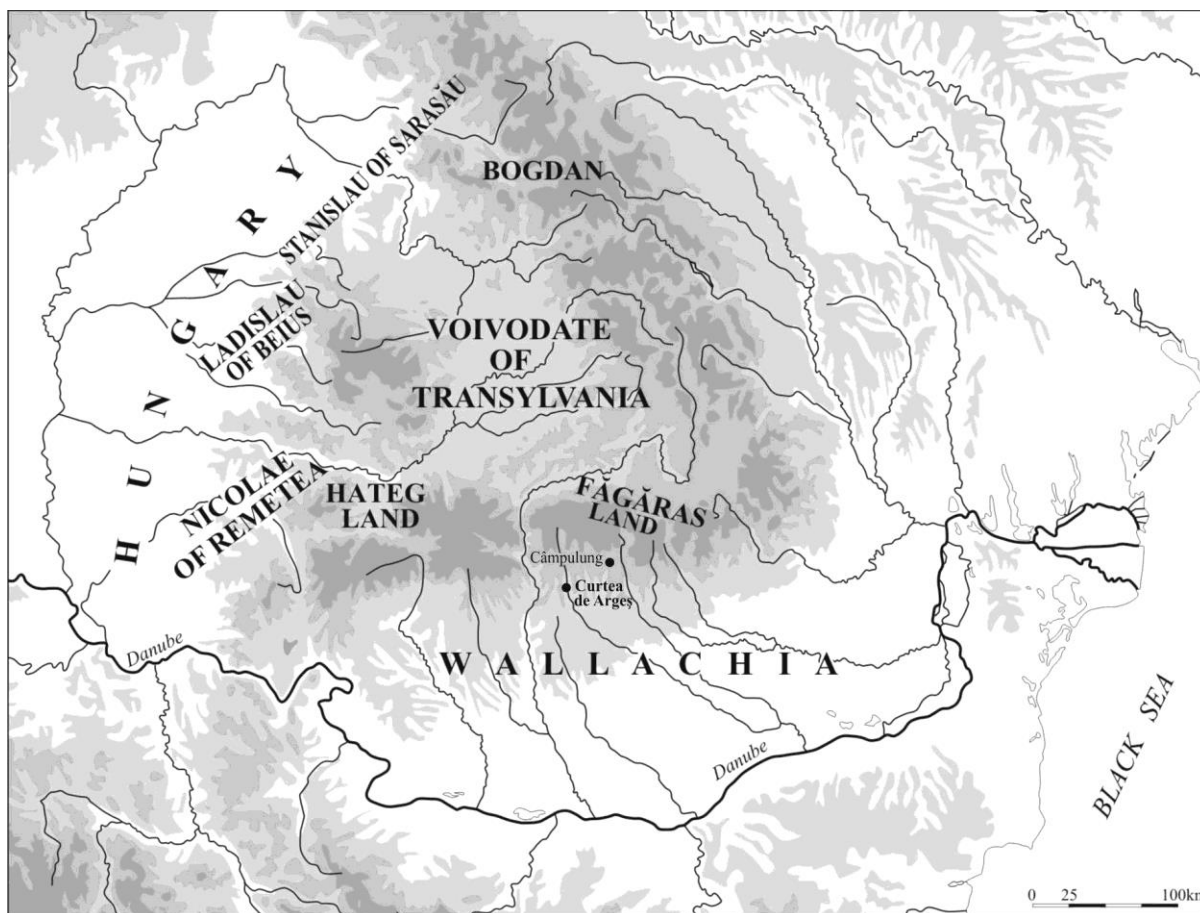
³⁸⁴ Vezi opinia lui Matia în [Imre Kelcz,] *Epistolae Matthiae Corvini Regis Hungariae ad pontifices, imperatores, reges, principes, aliosque viros illustres*, Kosice, 1743, pars IV, no. 27, p. 56.

³⁸⁵ Ne referim la cromatică heraldică și la titulatura lui Alexandru *Basarab* de la Argeș.

³⁸⁶ V. Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeșului”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 134-152, la p. 138 (31 iulie 1920).

³⁸⁷ Vezi aici și notele inserate de către Iorga (*Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, pp. 177-179).

s-au găsit mormântul lui Alexandru († c. 1357) și lespeda lui *Voislav*³⁸⁸. Scutul fasciat (arpadian) – precum cel al Moldovei³⁸⁹ – al stemei de pe nasturii lui Alexandru *Basarab* avea culorile lui Ștefan al III-lea de la anul 1502³⁹⁰.

5. Valahii romani ai lui Alexandru Basarab, țările lor și Bogdan de Cuhea la 1345

Voislav fusese copilul marelui Alexandru Voievod, stăpân pontifical peste valahii romani (1345)³⁹¹, aliatul republicii venete contra Ungariei (1346-1347)³⁹².

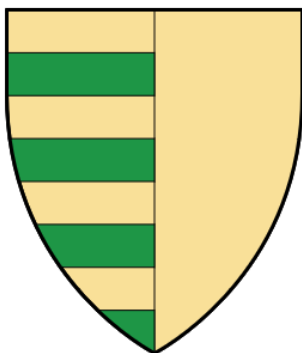
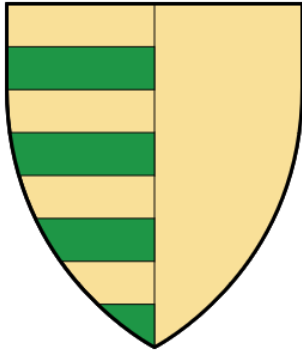
³⁸⁸ Drăghiceanu, „Curtea Domnească”, p. 57; Idem, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 142, 145.

³⁸⁹ În Moldova, de la Petru I se adăugau și crinii angevini. În ambele cazuri *valahe* (sigur la c. 1357 și 1502), cromatica fasciilor era complet diferită (aur și verde) față de cea regală ungară (alb și roșu) și superioară ca mesaj heraldic. Preluarea numai a fasciilor arpadiene de către voievozii de la Argeș se datează astfel înaintea reconcilierii lui Basarab cu Carol și a căsătoriei lui Alexandru cu Clara (vezi aici Gy. Kristó, „Károly Róbert családja” [Familia lui Carol Robert], *Aetas* [Szeged] XX (2005), 4, pp. 14-28). Nu este astfel exclus ca preluarea fasciilor să fi fost legată de alianța matrimonială cu Mikud, ban de Severin.

³⁹⁰ Observația făcută de peste patru decenii (Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică*, p. 67) nu a putut fi însă valorificată cu adevărat datorită vechilor atribuirii ale Mormântului 10.

³⁹¹ *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61 (traducere în română).

³⁹² DRH, D, I, no. 38, p. 73. Act regal ungar confirmat la 1364 (1361 în ediția primă Fejér).

6. Cromatica heraldică a stemelor lui Alexandru *Basarab* (c. 1356-1357) și Ștefan al III-lea *cel Mare* (1502) și fondul de putere al regelui Matia Corvin (1488-1490)

Înainte de 1502, culorile de la Argeș mai văzuseră lumina la 1488-1490. Ele au constituit fondul cromatic de maiestate al lui Matia Corvin³⁹³ din vremea în care acesta se lupta pentru succesiunea regală a fiului său nelegitim,

³⁹³ Cu atât mai interesantă este soarta istoriografică a romanității sale (vezi aici A.II.3).

Ioan³⁹⁴, în acea vreme „născându-se” și cruciații *daci* ai Romei (1490)³⁹⁵, strânși apoi vreme de peste trei decenii într-o *Dacie* – între Polonia și Ungaria – de Veneția după 1496³⁹⁶. Pentru un speculant nepereche, mândru de originea sa *romană*, urmat – conform propriului său cronicar oficial – de Ștefan al III-lea drept *crăișor al valahilor*³⁹⁷, asemenea detalii – adevărate ori „ajustate” – semnificau mai mult decât pentru un om al zilelor noastre³⁹⁸.

Așezat la Hunedoara pentru a slăbi puterea lui Mircea (în Oltenia, Banat și Transilvania), căruia Sigismund tocmai îi luase Severinul (1408)³⁹⁹, Voicu aparținea generației *valahe* – chipul unui *Basarab* din așa-numita *loggia Matia* de la Hunedoara fiind incert⁴⁰⁰ – de după *Vlaicu*⁴⁰¹. Până la 1377 din stirpea *basarabă* se ridicaseră⁴⁰²: împărăteasa *Ancha* a Serbiei, țarina Ana a Bulgariei și fata ei, *Doroteea*, regina Bosniei, și ducesa *Elisabeta* de Oppeln („a Silezi-

³⁹⁴ Reprezentările provin din variantele tipărite în latină și germană la Brno și Augsburg (1488 și 1490) ale cronicii (*Chronica Hungarorum*) a lui Ioan Thuróczy, care se oprea la cucerirea Wiener Neustadtului de către Matia în august 1487 și în care era reafirmată originea *valahă* a lui Iancu (un interesant exemplar în germană copiat în Bavaria după 1490, păstrat la Heidelberg, Cod. Pal. Germ. 156, este disponibil și online: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg156/0306/image?sid=163ef52822c7c1e0437c8f139ecec6e9>).

³⁹⁵ BStB, Codices Latini Monacenses (CLM), 461, f. 193^v (iulie 1490; copie din 1494-1496). Cea mai veche ocurență este în cifrul diplomației milaneze din 27 februarie 1489, după căsătoria prin procură dintre Ioan Corvin și Bianca Maria Sforza, în ordinea *Re de Hungaria, Re de Polonia, Re de Dacia, Re de Boemia, duca Zoanne Corvino, baroni, signori* (Archivio di Stato di Milano, Milano, Potenze Estere, *Ungheria*, cart. 650. 1452-1489, fasc. 31. 1489, nn).

³⁹⁶ Archivio di Stato di Venezia, Senato Secreti, *Deliberazioni*, reg. 36-52 [1496-1528]. Vezi aici și <http://www.archiviodistatovenezia.it/divenire/ua.htm?idUa=138#> (la „pagina” 11).

³⁹⁷ Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades*, editori József Fogel, Béla Iványi, László Juhász, III, Leipzig, 1937, p. 243 (Matia la 1458); IV, Leipzig, 1941, p. 212 (Ștefan la 1492).

³⁹⁸ Pentru acest subiect, vezi și Sante Graciotti, „Le ascendenze dottrinali dei lodatori italiani di Mattia Corvino”, în *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, editor Tibor Klaniczay, Budapeșt, 1975, pp. 51-63; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 337-340.

³⁹⁹ Engel, *Archontológiája*, I-II, sub voce: *Szörényi bán*. Ban a devenit Pippo Spano († 1426), cel care a și facilitat acordarea domeniului Hunedoarei lui Voicu de către Sigismund (*Hurmuzaki*, I-2, no. 381, p. 462). Severinul a fost însă pierdut după toamna anului 1409.

⁴⁰⁰ Rusu, „Începuturile familiei Hunedoreștilor”, p. 220; *Matthias Corvinus*, pp. 185-188. Subiectul merită reluat datorită politizării și *transilvanizării* familiei huniade (vezi Zsuzsa Teke, *Hunyadi János és kora* [Ioan de Hunedoara și epoca sa], Budapeșt, 1980, p. 83).

⁴⁰¹ Numărul fasciilor (4 galbene-4 verzi) de pe butonii lui Alexandru corespundea celui al fasciilor arpadiene (4 roșii-4 albe). Numărul s-a păstrat „monetar” sub *Vlaicu*. A scăzut la 3 sub Radu I (ca pe monedele Moldovei de la Petru I până la Ștefan al III-lea), revenind temporar la 4 sub Mircea I (O. Iliescu, *Moneda în România* (491-1864), București, 1970).

⁴⁰² Exprimare impusă de incertitudinile privind raporturile exacte de rudenie *transalpine*.

ei”)⁴⁰³. La un an după dania Hunedoarei, fiica Elisabetei, Ágnes-Elisabeta, a devenit *regină a romanilor* (1410) ca soție a lui Jobst al Moraviei. În anii 1390, unul dintre supușii unchiului și rivalului lui Sigismund, protectorul lui *Voicu*, fusese făcut cavaler de către Mircea⁴⁰⁴. Înrudirile se potriveau unor „paianjeni dinastici”, precum Sigismund și Matia, care – deși mai „atașat” parcă de Ludovic – a căutat să-l imite pe Sigismund (fără să o recunoască) și să fie acceptat de dinaștii *creștini*, ceea ce i-a reușit doar la intervenția Romei⁴⁰⁵.

Aceste cadre întregesc perspectiva administrativă deschisă lui Iancu – ca voievod al Transilvaniei (1441-1446) și regent al Ungariei (1446-1453)⁴⁰⁶ – asupra *Valahiilor*, în care – dacă el nu a putut⁴⁰⁷ – a căutat să-și impună familia, inclusiv în Moldova (i-a și dat o *soră* de soție lui Alexandru al II-lea)⁴⁰⁸. Un alt „tip” de ambiție pare să răsară – în locul celei imperiale bizantine (ridicate în istoriografia română după al Doilea Război Balcanic)⁴⁰⁹ – pentru generațiile de după Mircea⁴¹⁰. Până la impunerea lui Voicu la Hunedoara (1409)⁴¹¹, ținuse Țara Românească (ca domn din 1386)⁴¹², Moldova (ca suzeran *valah* al lui Alexandru I pe care-l întronase la 1400)⁴¹³ și Transilvania

⁴⁰³ Notăm doar că toate aceste înrudiri erau cunoscute în istoriografie în vara anului 1920.

⁴⁰⁴ A se vedea inscripția inelului acordat de către Mircea în Heinz Rohlik, „Rohlik”, *Deutsches Geschlechtsbuch* (Limburg an der Lahn), LX (CCXIX) (2007), pp. 155-174, la p. 166.

⁴⁰⁵ Vezi și István Bitsky, „Höfische Representation in Ungarn während der Herrschaft von Sigismund und Matthias Corvinus”, în *Das Zeitalter König Sigismunds in Ungarn und im Deutschen Reich*, editori Tilmann Schimdat, Peter Gunst, Debrecen, 2000, pp. 191-208.

⁴⁰⁶ Din această perspectivă, este interesantă afirmația lui Matia Corvin de după bătălia de la Baia (1467) că tatăl său a făcut „ce a vrut” în Moldova <și în Țara Românească> (*Actae et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia* (=Fontes Rerum Transylvanicarum, IV, VI), editor Endre Veress, I. 1468-1540, Budapeșt, 1914, no. 5, p. 6)

⁴⁰⁷ Cazul vremelnice sale domnii *transalpine* din anul 1447 (DRH, D, I, no. 286, p. 394).

⁴⁰⁸ Vezi deja I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Jan Długosz*, Iași, 1926, pp. 40-43.

⁴⁰⁹ Vezi aici Petre V. Năsturel, „*Nova Plantatio* și regii României, moștenitori ai împăraților Bizanțului”, *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie* (București), XV (1914), pp. 1-80.

⁴¹⁰ Este de reținut că în același context a izbucnit și polemica dintre Orest Tafrali și Dimitrie Onciul privind vechimea Bisericii Domnești de la Argeș, ante 1262 după cel dintâi.

⁴¹¹ Intervalul „dominației” lui Mircea a fost marcat de războiul civil otoman (1402-1413) și de criza ungară (1401-1403), Sigismund fiind și arestat și depus. Deși relațiile cu acesta par să fi fost rupte până la întâlnirea lor de la Severin (1406), Mircea a preferat aparent profitul *otoman* celui *ungar*, până la victoria lui Sigismund din Bosnia (1408) și contraofensiva dalmată a Veneției (1409-1410), când s-a ajuns și la confruntările *valaho*-ungare.

⁴¹² Însă cu cel puțin întreruperea dată de domnia – parțială – a lui Vlad I (1395-1396), cel mai probabil fiul – legitim? – al lui Vladislav I (Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 82-83).

⁴¹³ Realitate acceptată, după cum se știe, și de Ștefan al III-lea (*Letopisețul anonim*, p. 14).

(prin Amlaș, Făgăraș⁴¹⁴ și Hunyad, vreme de vreun deceniu de pe la 1398⁴¹⁵). Fiul lui Radu cel Înțelept⁴¹⁶, pentru curtea lui Sigismund, a rămas în amintirea germană drept <domn> al Moldovei și Valahiei⁴¹⁷. Poate neîntâmplător, acea ambiție *valahă* (medievală și reală) s-a conturat dinspre *Vechea Romă*⁴¹⁸.

Pentru Papalitate *Vlahia* ținea de *Transilvania* (inclusiv la 1360)⁴¹⁹. Când se profila eșecul *unirii* lui Vladislav *Vlaicu* al *Vlahiei*, ea a încredințat – provizoriu – prin Episcopia de Siret *națiunea Vlahiei* lui Ladislau *Lațcu*, *ducele părților Moldovei* (1370)⁴²⁰. După ruptura adusă în pământurile regale ungare de-a lungul Apusenilor în numele căutării credinței de rit *latin* de către *valahii romani* ai lui Alexandru *Basarab* (1345)⁴²¹, *voievod în Vlahia* și nu *al Vlahiei* totuși pentru Avignon la 1370⁴²², *Milkovia* (reafirmată la 1347) la colțul Carpaților, în nord-estul *Vlahiei*, era în fapt pentru Buda garanția legală de rit *latin* că părțile *orientale* ale regatului *ungar* nu-i scăpau cu totul de sub control⁴²³, întrucât, măcar pentru o autoritate, *Transilvania*, *Vlahia* și viitoarea *Moldovă* formau aceeași entitate *latină* la mijlocul anilor 1300⁴²⁴. Cu atât mai remarcabilă este decizia Romei de a încălca acordul *ungrovlah* dintre Buda

⁴¹⁴ I.-A. Pop, „Stăpânirile lui Mircea în Transilvania”, *Revista de Istorie*, XXXIX (1986), 7-9, pp. 685-695. Așa cum a notat deja Gheorghe I. Brătianu (*Adunările de stări în Europa și în Țările Române în Evul Mediu*, București, 1996, p. 215), începând de la 1399 (cel mai târziu), în Transilvania, sub Sigismund (și Mircea) se constată – după evenimentele de la 1366 – reapariția *valahilor* în rândul elitei provinciei regale ungare, mai ales din rațiuni militare.

⁴¹⁵ Vezi aici deja Iosif [József] Pataki, „Ceva despre relațiile Țării Românești cu Ungaria la sfârșitul veacului al XIV-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, II (1957), pp. 421-429.

⁴¹⁶ Pentru – totuși – bine cunoscutul text, vezi *Windecke* (1893), pp. 316-317; (1899), p. 229.

⁴¹⁷ BStB, CLM 14668, ff. 7^r-43^r („istorie” a expansiunii sultanilor; ante 1475). La ff. 23^r, 24^v erau amintite faptele lui *Dracola de Molda et Walachia* în lupta cu Baiazid I, cel de al patrulea *regulus turc*. Confuzia între Mircea și Vlad al III-lea *Țepeș* este clară, dar și grăitoare.

⁴¹⁸ Deosebirea are relevanța ei și în raport cu linia trasată de lucrarea citată a lui Năsturel.

⁴¹⁹ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r (8 august 1360); Pascu, „Contribuții documentare”, p. 177.

⁴²⁰ ASV, Registra Vaticana (Reg. Vat.), [no.] 250. 1369-1370, ff. 70^v, 129^v-131^r (8 aprilie, 24 iulie; VMHH, II, no. 191, pp. 97-98; nos. 197-198, pp. 99-101; *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 324; nos. 204-205, pp. 337-341). Actele meritau – „totuși” – incluse în DRH, D, I, la 1977.

⁴²¹ ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v (17 octombrie 1345; în *Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61). Lista se întindea până la *Diiginas*, cel mai probabil Vicina.

⁴²² ASV, Reg. Aven. 172. 1369-1370, ff. 350^v, 372^v; Reg. Vat. 250. 1370-1371, ff. 9^{r-v}, 20^r; Reg. Vat. 260. 1369-1370, f. 37^r (18-19 ianuarie 1370; strânse în *Acta Urbani PP. V*, nos. 180-d, pp. 305-307). Reamintim că – peste tot – în ediția Tăutu *Vlachia* a fost înlocuită cu *Valachia*.

⁴²³ ASV, Reg. Aven. 88. 1346-1347, f. 435^{r-v} (29 martie 1347; VMHH, I, no. 1107, p. 737; *Acta Clementis PP. VI*, no. 122, pp. 188-189; traducere în română: DRH, D, I, no. 34, pp. 63-65).

⁴²⁴ Este observația dată de suma actelor pontificale, aparent neluată în calcul până acum.

și Constantinopol (realizat în anii 1390 între Drag și Balc, nepoții lui Dragoș și fiul lui Radu I, Mircea I, sub Sigismund, ginerele și succesorul lui Ludovic I, și Manuel al II-lea, fiul și urmașul lui Ioan al V-lea)⁴²⁵ și de a conceda Sucevei Transilvania și părțile răsăritene de rit *grec* ale Ungariei la 1436⁴²⁶.

Tocmai în vremea *Daciei* (1496-1528) și a culorilor *arșene* de la Zografu (1502) ale favoritului urmașilor imperiali ai Luxemburgilor, al Habsburgilor⁴²⁷, Ștefan al III-lea al *Moldovlahiei* în slavonă (al *Moldovei* și *Valahiei* în latină)⁴²⁸, din cronică Putnei sale a dispărut (pe la 1498-1499) *înșelăciunea* făptuită de *latini* la Florența (1439)⁴²⁹ și s-a așezat *Țara Ardealului*. Acolo, Ștefan fusese *dăruit* de Matia (după 1467) și în ea îl *dăruia* – acum (la 1497) – la rândul său pe voievodul acesteia, urmașul și moștenitorul lui Dragoș, Bartolomeu Drágffy (care îi era și socru lui Ștefan)⁴³⁰. *Latinul Lațcu* fusese deja acceptat între voievozii Moldovei (1480) prin lespede pusă de Ștefan pe mormântul acestuia de la Rădăuți cu acordul ierarhului locului Ioanichie⁴³¹. *Lațcu* fusese *fiu* fiul lui Sas și predecesorul lui Bogdan (după „cronică lui Ștefan”), *fiu* fiul și urmașul lui Bogdan (după cronicile putnene)⁴³².

⁴²⁵ FHDR, IV, no. XLV-34, p. 230; Ș. Papacostea, „Byzance et la création de la Métropole de Moldavie”, *Études Byzantines et Post-Byzantines*, II (1991), pp. 133-150 (de notat și modul violent în care Daniel Barbu și Ștefan Andreescu au răspuns acestei analize în 2000).

⁴²⁶ ASV, Reg. Vat. 374. 1436-1437, ff. 59^v-60^r (10 martie 1436; editat în *Acta Eugenii PP IV (1431-1447)* (=Fontes, III, 15), editor Georgio Fedalto, Roma, 1990, no. 421, pp. 229-230). Cu atât mai tulburător este felul prin care la anul 1920 *România Mare* a dispărut de fapt „prin” Mormântul 10, în loc să se legitimeze prin ceea ce însemna acesta, după ce regelui Ferdinand – venit la Argeș să-l vadă – îi fusese oferită și coroana Ungariei (Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul Noii Europe (1920-1923)*, Iași, 2003). Negocierile au continuat până la 1922. Opoziția lui Brătianu și a Iugoslaviei (illogică datorită uniunii dinastice sârbo-române) ar fi fost aparent decisivă pentru eșecul uniunii româno-ungare.

⁴²⁷ După cum se știa de la Minea („Ștefan cel Mare și împăratul Maximilian I”, *Cercetări Istorice*, V-VII (1929-1931), pp. 354-355) din același an și număr cu „notița” sa sârbească.

⁴²⁸ BStB, CLM 952. *Chronica breviter scripta Stephani dei gratia voivoda terrarum Moldannensium necon Valachyensium* [(1502); *Cronica Moldo-Germană*]; Grigore Tocilescu, *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1346-1603. Din arhivele orașelor Brașov și Bistrița*, București, 1931 [1905], no. 130, p. 125 (1480); *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă*, no. 144, p. 388 (1473). Sunt câteva exemple.

⁴²⁹ Prezentă la 1498 în *Putna I* (p. 43), *înșelăciunea* dispărea mai apoi din *Putna II* (p. 55).

⁴³⁰ *Letopisețul anonim*, p. 21 (fără Matia); *Putna I*, pp. 49-50 (fără Birtoc); *Putna II*, pp. 62, 66.

⁴³¹ Pe noua lepede, așezată demonstrativ (lespezile erau dispuse de-a lungul zidurilor naosului, nu deasupra mormintelor) de Ștefan al III-lea peste mormântul lui *Lațcu* din Biserica Sfântul Nicolae în care odihneau oficial toți voievozii Moldovei de la Bogdan I la Ștefan I (c. 1367-c. 1399), scria: *Binecinstitorul și de Hristos iubitorul, Io Ștefan Voievod, Domn*

Trecerea dintre secolele al XV-lea și al XVI-lea nu era o vreme în care *valahii* lui Ștefan al III-lea să susțină ruptura între *creștini*⁴³³, ci un timp al negocierii ca la 1353-1355⁴³⁴. În cazul ambilor Ștefani (Dușan și al III-lea *cel Mare*) termenii erau clari: se recunoștea autoritatea papală, dar nu se schimbau riturile⁴³⁵. Facilitat și de prevederile unirii florentine (1439)⁴³⁶, cel din urmă timp *creștin* a durat mai mult ca în anii 1300 (cei mai mari actori de rit *grec*, Bizanțul, Bulgaria și Serbia, dispăruseră⁴³⁷), după ce Constantinopolul și Buda impuseseră *Ungrovlahia*, iar Roma păstrase *Vlahia* (1359-1360)⁴³⁸.

La 1370, pentru Urban al V-lea, Clara era văduva lui Alexandru, *voievod în Vlahia*, și *noverca* lui Ladislau/ Vladislav *Vlaicu voievod al Vlahiei*⁴³⁹. Clara, cea știută de dinainte de 1920 ca fiind *din sângele Sfântului Ludovic*, din *Burbonii din Ungaria*⁴⁴⁰, avusese odinioară (la 1360, sub papa Inocențiu al VI-lea) *Vlahia*, inclusă în *Transilvania*, drept *voivodissa* ei⁴⁴¹. *Vlahia și națiunea ei*

al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a împodobit mormântul acesta strămoșului său Lațcu Voievod, în anul 6988, luna ianuarie 20, în timpul Episcopului de Rădăuți, Ioanichie. Inscriptiile lespezilor, identice ca decor și format, așezate de Ștefan la Rădăuți (decembrie 1479-mai 1480) erau „standardizate”. Numai în cazul lui Lațcu era amintit și episcopul (Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă, nos. 53-57, pp. 249-254; no. 59, pp. 255-256). Mențiunea este relevantă pentru confesiunea lui Lațcu la moartea sa și pentru includerea decesului lui Matia în cronicile putnene (care, și din această perspectivă, a avut acordul mănăstirii).

⁴³² *Letopisețul anonim*, p. 14; *Putna I*, p. 43; *Putna II*, p. 55. „Oscilație” demnă de interes.

⁴³³ Cel mai bun exemplu este „pacea cruciată” de la Hârlău, confirmată de ierarhii Moldovei, printre care Ioanichie, la 1499 (*Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, no. 178, p. 432), scoși din sfatul domnesc la 1473 (tot Ioanichie fiind episcop de Rădăuți și – foarte probabil – chiar primul episcop local) cu ocazia primei „cruciade a lui Ștefan”, adică a marii sale campanii asupra Țării Românești (DRH, A. *Moldova*, II. 1449-1486, editori Leon Șimanschi, Georgeta Ignat, Dumitru Agachi, București, 1976, nos. 195-196, pp. 293-295).

⁴³⁴ *Acta Innocentii PP. VI*, no. 38, p. 50; no. 43, p. 75; nos. 55-58, pp. 102-104; *Peter Thomas*, pp. 64-65, 193; Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 225-226. „Anii în plus”, 6 (față de 4 în „cronica oficială” a lui Ștefan al III-lea) din cronicile putnene duc la 1353, între mențiunile *Prosclaviei* (1352 și 1354). Miza „fluctuațiilor” cronistice ale domniilor depășea succesiunea din anii 1370 de la Lațcu – via Margareta (*Mușata*) – la Petru, coborând în anii 1350.

⁴³⁵ Pentru Ștefan al Moldovei (selectiv): *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, no. 176, p. 411; no. 180, p. 451 [1498-1500]. Pentru Ștefan Dușan al Serbiei (orientativ): *Zakonik*, pp. 44-45; *Acta Clementis PP. VI*, no. 120, p. 185; *Acta Innocentii PP. VI*, no. 28, pp. 50-54 (1347-1354).

⁴³⁶ *Raynaldus*, XVIII, *Ad annum 1448*, no. 10, p. 359. Act papal notat deja de către Setton.

⁴³⁷ Dispariția statelor balcanice a configurat o „unicitate” de rit *grec* favorabilă *valahilor*.

⁴³⁸ Aici: ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r (1360); FHDR, IV, nos. LXV-9-10, pp. 196-203 (1359).

⁴³⁹ Vezi *Acta Urbani PP. V*, nos. 180-d, pp. 305-307; no. 193, p. 324 (ianuarie-aprilie 1370).

⁴⁴⁰ Formulare (*in extenso* mai jos) din Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 44.

⁴⁴¹ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r: *Clara de Ungaria, Wayuodissa Vlachie, Diocesis Transilvanicae*.

crescuseră însă între timp, ajungând de la Argeș la Siret⁴⁴². Distincția între *voievod în Vlahia* și *voievod al Vlahiei* a fost operată de Urban al V-lea pentru a-i arăta lui *Vlaicu*, căruia i-o dădea drept exemplu pe Clara și nu pe suzeranul său, Ludovic⁴⁴³, că Alexandru nu avusese totul, dar el putea să aibă întregul, dacă se unea *deplin*⁴⁴⁴. Oferta era tentantă și la nivel pragmatic.

Acordurile cu Dobrotici⁴⁴⁵ și Strațimir⁴⁴⁶, care-i dădeau siguranță de-a lungul Dunării (în raport cu Ungaria spre vest, dar și spre est datorită tătarilor lui Demetrie, fidel lui Ludovic⁴⁴⁷, și cu Bulgaria de Târnovo), îl obligau pe Vladislav să-și caute profitul la nordul fluviului, de-a lungul și dincolo de Carpați⁴⁴⁸, cu excepția accesului la Gurile Dunării dorit – și obținut cel puțin în parte – încă din vremurile lui Basarab⁴⁴⁹. La sudul Dunării, Vladislav mai putea câștiga – precum avea să o facă Mircea I, dar în cu totul alte condiții după Kossovopolje și 1389⁴⁵⁰ – eventual Dârstorul din Bulgaria de Târnovo⁴⁵¹, *Podunavia* din Serbia⁴⁵² și poate – precum pare să fi încercat Vladislav la 1374 – Nicopolele, disputat de Bulgariile de Vidin și Târnovo⁴⁵³. Originile situației coborau în prima parte a anilor 1350, când Strați-

⁴⁴² De unde și exprimarea *dux Moldavie partium seu nationis Vlachie* (ASV, Reg. Vat. 250, ff. 129^v-131^r) în raport cu *Laczko*. Formulare pontificală *v(a)lahă* mai clară este greu de găsit.

⁴⁴³ *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 324. Este un alt aspect „nemarkat” ori „trecut sub tăcere”.

⁴⁴⁴ Pentru cunoscutul pasaj: VMHH, II, no. 191, p. 198; *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 324.

⁴⁴⁵ Supralicitat de Sergiu Iosipescu, *Balica, Doborotiță, Ioancu*, București, 1985, pp. 71-91.

⁴⁴⁶ Vezi aici deja I. Minea, „Relațiile politice dintre Țara Românească și Ungaria pe timpul lui Ludovic I”, *Convorbiri Literare* (București-Iași), XLIV (1910), 10, pp. 1121-1140.

⁴⁴⁷ Brătianu, „*Demetrius princeps Tartarorum*”, p. 64. Este un alt subiect care trebuie reluat.

⁴⁴⁸ Abordarea de tip *Carpații în luptele dintre români și unguri* (Iorga) nu a fost abandonată.

⁴⁴⁹ [Ismail Ab'ul-Fida,] *Géographie d'Aboulféda*, ediție Joseph Toussaint Reinaud, William Mac Guckin, Paris, 1848, p. 316; Alexandrescu-Dersca, „L'expédition d'Umur”, pp. 3-23.

⁴⁵⁰ Tahsin Gemil, *Romanians and Ottomans in the 14th-16th Centuries*, Bucharest, 2009, p. 99.

⁴⁵¹ S. Iosipescu, „Contribuții la istoria domniei principelui Radu I și a alcătuirii teritoriale a Țării Românești în secolul al XIV-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVIII (2010), pp. 25-48, la p. 31. Radu a ținut sigur Dârstorul, unde a făcut donații Coziei și Cotmenei.

⁴⁵² Vezi M. Coman, „*Podunavia* și relațiile sârbo-muntene în secolele XIV-XVI”, în *Istoria. Utopie, amintire și proiect de viitor* <Festschrift Andrei Pippidi>, editori Ovidiu Cristea, R.G. Păun, Iași, 2013, pp. 239-258. Luarea *Podunaviei* de către Mircea după moartea lui Lazăr (1389) pledează pentru înrudirea dintre ei prin mama domnului, a doua soție a lui Radu.

⁴⁵³ DRH, D, I, no. 63, p. 107. Prin Nicopole, *Vlaicu* putea dicta termenii la Dunăre peste acordurile lui Ludovic cu Strațimir (care avea Vidinul) și Dobrotici (care ținea Dârstorul). Alături de Chilia, Cavarna ori Calicara, Dârstorul continua să fie socotit – cu cezuri însă – *castel* al Marii Biserici (FHDR, IV, no. XLV-3, pp. 192-193, nota 3). Situația nu poate fi disociată de presiunile ei asupra *Ungrovlahiei*, de opțiunile lui *Vlaicu* și – mai ales (în cazul

mir, sprijinit de Țara Românească, se instalase la Vidin (pe la 1352-1353)⁴⁵⁴, iar Dobrotici se înstăpânise asupra *Ducatului Cărvunei* (spre anul 1354)⁴⁵⁵, ținut odinioară de *unita* Kerana Petrița, mama lui Ioan Alexandru, tatăl – nedorit după 1347-1348 – al lui Strațimir⁴⁵⁶. În vremea *Prosclaviei* (1352-1354), Transilvania (pe legăturile Oltului⁴⁵⁷ cu Țara Severinului, adică Oltenia, pertinența răsăriteană a Banatului de Severin⁴⁵⁸) și – totuși viitoarea – Moldova (mai ales în zona *Mikloviei* și a ceea ce a fost cunoscut apoi drept Țara de Jos a Moldovei)⁴⁵⁹ erau mai mult decât un „mofet naționalist” pentru Curtea de Argeș⁴⁶⁰. Coordonatele au fost valabile și după vara anului 1369 când Ludovic a acceptat să-l reșeze pe rebotezatul Strațimir la Vidin sub chezașia lui Vladislav, viitorul *luptător al lui Hristos*, și al lui Dobrotici⁴⁶¹.

de față) – de titlul ctitorului Bisericii Argeș II. El nu includea Dârstorul ca entitate distinctă, precum sub Mircea. Soția lui *Vlaicu* nu a fost astfel foarte probabil fata lui Dobrotici.

⁴⁵⁴ Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 202, 206. Iar *Vlahiei* îi „scăpa” aparent Severinul.

⁴⁵⁵ Georgi Atanasov, *Добруджанското деспотство: към политическата, църковната, стопанската и културната история на Добруджа през XIV век* [Despotatul Dobrogei: asupra istoriei politice, ecleziastice, economice și culturale a Dobrogei în secolul al XIV-lea], Veliko Târnovo, 2009, pp. 91-95; Iosipescu, *Balica, Doborotița, Ioancu*, pp. 135-141.

⁴⁵⁶ Ivan Dujičev, „Неиздадено писмо на папа Бенедикт XII до майката на цар Иван Александър” [O scrisoare inedită a papei Benedict al XII-lea către mama țarului Ioan Alexandru], *Известия на Историческото дружество* [Lucrările Societății Istorice] (Sofia), XIV-XV (1937), pp. 205-210 (autor neamintit, la fel ca Pascu, de Tăutu în edițiile sale).

⁴⁵⁷ Pentru principalele direcții, vezi în continuare Ioan Moga, „Țara, Districtul și Plaiul Loviștei”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, VII (1936-1938), pp. 656-668; Idem, „Marginea, Ducatul Amlășului și scaunul Săliștei”, în *Omagiu lui Ioan Lupăș la împlinirea vârstei de 60 de ani, August 1940* [editor Ioachim Crăciun], București, 1943, pp. 569-607.

⁴⁵⁸ Viorel Achim, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, București, 2008, pp. 132-133, 139, 268-276. Prin Severin, Ungaria intra în *Vlahia*, dar și *Vlahia* în Ungaria.

⁴⁵⁹ Vezi recentul studiu al profesorului Șerban Papacostea, „Moldova: desăvârșirea unui stat, Țara de Sus și Țara de Jos”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXIX (2011), pp. 9-25.

⁴⁶⁰ Simplu spus: nu avea încotro să se îndrepte. Aici interveneau Papalitatea și Patriarhia Ecumenică. Una îi deschidea nordul (cu mari costuri). Cealaltă îl tenta (și presa) cu sudul. În comparație, amintim că „faza dacică” a lui Ștefan al III-lea este ulterioară căderii porturilor Moldovei (1484). Totuși, și anterior refuzase – în pofida pretențiilor sale *valahe* (evidente de la 1473) – să treacă la sud de Dunăre (în Bulgaria spre exemplu, cum îi cerea Veneția la 1476-1477). Interesul său expansionist non-*valah* se concentra pe Crimeea (fapt supralicitat „imperial” în istoriografie). Importanța acestor opțiuni se cuvine evidențiată. La 1370, Urban al V-lea îl presa pe *Vlaicu* să lupte – de fapt – împotriva *turcilor* din sud, urmând ca papa să-l răsplătească în nord (și datorită rebotezării regelui Strațimir).

⁴⁶¹ DRH, D, I, no. 54, p. 97. Dubla chezașie arată că Vidinul putea deveni complet ostil Budei numai dacă *Vlaicu* și Dobrotici aveau aceeași poziție. Includerea lui Dobrotici între

3. Națiunea Vlahiei și Mitropolia Ungrovlahiei

Totuși, *Vlahia* i-a rămas lui *Lațcu* și urmașilor săi, nu lui *Vlaicu* și succesoriilor acestuia, așezându-se la baza – simbolică – a rivalității dintre *Valahii*⁴⁶². Pe fondul adâncirii Țării Românești în *schismă* (1372-1373)⁴⁶³, și urmașul lui Urban al V-lea, Gregorie al XI-lea a acceptat (nevoit⁴⁶⁴) separația între *Valahia Mare* de la nordul Dunării de Jos și *Valahia Mică* din estul Carpaților (1373-1378)⁴⁶⁵. Pe *Lațcu* îl temperase la începutul lui 1372, când încercase să-și asigure succesiunea, cerând divorțul de soția sa (cu care avea sigur o fiică, Anastasia⁴⁶⁶) pe motiv că refuza să se convertească⁴⁶⁷. Aparent, forțat și de victoriile otomane din toamna lui 1371, papa trăgea nădejdea că *Vlaicu*, care luptase din nou cu *turcii* se va uni *deplin*⁴⁶⁸. A fost o iluzie. Roma a trebuit să se mulțumească cu *vlahii* din estul Carpaților⁴⁶⁹. Nici *Lațcu*, nici apoi *Mușata* (Margareta *de Siret*) nu au riscat legitimitatea statală pentru *ortodoxie*⁴⁷⁰, inclusiv după revirimentul angevin (început la 1372)⁴⁷¹. Aceasta s-a întâmplat

garanții eliberării lui Strațimir, corelată privilegiului acordat brașovenilor de *Vlaicu* în 1368, denotă că Dobrotici influența acest curs nu doar prin vecinătatea sa „dobrogeană”.

⁴⁶² Vezi în special Ș. Papacostea, „Politica externă a lui Ștefan cel Mare: opțiunea polonă (1459-1472)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XV (2007), pp. 13-28, aici la pp. 21-23.

⁴⁶³ ASV, Reg. Vat. 264. 1372-1373, f. 35^v (16 iunie 1372; *Acta Gregorii P.P. XI (1370-1378)* (=Fontes, III, 12), editor A.L. Tăutu, Roma, 1966, no. 32, pp. 64-66; VMHH, II, no. 231, p. 116; *Hurmuzaki*, I-2, no. 142, p. 193); Reg. Vat. 265. 1373-1374, f. 51^r (15 mai 1373; VMHH, II, no. 274, p. 139; *Hurmuzaki*, I-2, no. 152, p. 207; *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 71, p. 131).

⁴⁶⁴ La două zile după ce-i aprobase iertarea de păcate, Margaretei, *doamna Valahiei Mici* (26 ianuarie 1378), papa s-a adresat dominicanilor din *Ruscia* [Rusia Roșie/ de Halici] *et Valachia* [Moldova] (ASV, Reg. Aven. 204. 1377-1378, f. 33^r; *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 247, pp. 492-493). Cel puțin la nivel misionar (dacă nu și statal), Roma păstra planuri mai mari pentru *ruși* și *valahi*, în pofida divizărilor și rivalităților teritoriale statale (inclusiv *latine*).

⁴⁶⁵ ASV, Reg. Vat. 265, f. 60^v (1 iulie 1373; VMHH, II, no. 276, p. 140; *Hurmuzaki*, I-2, no. 153, p. 207; *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 80, pp. 154-155); Reg. Vat. 287. 1376-1378, f. 211^r (26 ianuarie 1378; *Acta Gregorii P.P. XI*; no. 248, pp. 493-494; editat după actul din 28 ianuarie).

⁴⁶⁶ Valentin Constantinov, „Documentul original de la Alexandru cel Bun pentru episcopia de Rădăuți”, *Archiva Moldaviae* (Iași-București), I (2009), pp. 145-149, aici la p. 148.

⁴⁶⁷ ASV, Reg. Vat. 268, f. 8^r (25 ianuarie 1372; editat în *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 20, p. 48).

⁴⁶⁸ Vezi DRH, D, I, no. 60, pp. 103-104 (act emis de *Vlaicu* chiar în același an, pe 15 iulie).

⁴⁶⁹ Îi includem aici și pe cei din Țara de Jos după 1374 (*Acta Gregorii P.P. XI*, no. 118, p. 223).

⁴⁷⁰ Permisivitatea episcopului Ioanichie de Rădăuți pentru lespedea așezată la 1480 de Ștefan al III-lea „pe” mormântul lui *Lațcu* este mai mult decât elocventă în această problemă.

⁴⁷¹ Jan Sykora, „Poziția internațională a Moldovei în timpul lui *Lațcu*: lupta pentru independență și afirmare pe plan extern”, *Revista de Istorie*, XXIX (1976), 8, pp. 1135-1151.

după moartea lui Ludovic (1382)⁴⁷². În timpul Schismei Apusene, Petru I a mizat pe Avignon, nu pe Roma, iar Moldova a revenit Bizanțului (1387)⁴⁷³.

Ascensiunea Moldovei, s-a frânt precum mai devreme cea a Țării Românești. La 1369-1370, profitase – într-o situație grea (*Lațcu* era prins – inclusiv pe plan intern – între Ungaria și Polonia, care urmau să formeze o uniune dinastică)⁴⁷⁴ – de nevoile *vlahe* ale Papalității și de presiunea care apăsa – de peste tot – asupra lui *Vlaicu*⁴⁷⁵. *Lațcu* a izbutit să se folosească de toate puterile interesate: 1. împăratul Carol al IV-lea de Luxemburg, principalul rival *latin* al lui Ludovic (prin arhiepiscopul de Praga, Jan Očko⁴⁷⁶ și episcopul de Wrocław, Preczlaw de Pogarell⁴⁷⁷); 2. Polonia bătrânului Cazimir al III-lea (prin episcopul Cracoviei, Florian Mokrski⁴⁷⁸, care împreună cu ceilalți doi prelați trebuia să asigure așezarea Episcopiei de Siret⁴⁷⁹); 3. Demetrie, *principalele* tătarilor (vasalul lui Ludovic, însă și aliatul lui *Lațcu*⁴⁸⁰); 4. inclusiv Buda (prin influența mamă a lui Ludovic, sora lui Cazimir, Elisabeta⁴⁸¹, al cărei confesor, Andrei Jastrzębiec, a fost cerut de către însuși *Lațcu* drept epis-

⁴⁷² Din păcate, nici în cazul Ungariei, problema poziționării ei în raport cu Schisma Apuseană, în primii ani de după moartea lui Ludovic (1382-1386), nu a fost suficient studiată

⁴⁷³ *Acta Bonifacii Papae IX* (= *Monumenta Poloniae Vaticana*, VIII), editor Edmund Długopolski, I. 1389-1391, Kraków, 1939, no. 85, p. 75. Ioan al V-lea a putut lua astfel și Moldova.

⁴⁷⁴ Chiar dacă este greu de susținut că a fost același conflict cu cel reținut de Jan Długosz sub 1359 (V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994³, p. 359), o luptă *moldavă* între partida „pro-polonă” și cea „pro-ungară” este de presupus (la moartea lui Bogdan), pe la 1368 (Șt.S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 2014², p. 153).

⁴⁷⁵ *Lațcu* a acceptat ceea ce *Vlaicu* nu putea (vroia) să facă pe un teritoriu mult mai extins.

⁴⁷⁶ Zdeňka Hledíková, „Johann Ocko von Vlasim († 1380). 1351-1364 Bischof von Olmütz. 1364-1378 Erzbischof von Prag. 1378 Kardinal”, în *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon*, editor-general Erwin Glatz, I, Berlin, 2001, pp. 589-590; Acesta, primul cardinal din Boemia, fusese și regent al Boemiei în anul 1368.

⁴⁷⁷ Jan Kopiec, „Preczlaw von Pogarell († 1376). 1342-1376 Fürstbischof von Breslau”, în *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches*, p. 511 (era cancelarul curții lui Carol din 1352).

⁴⁷⁸ Krzysztof Rafał Prokop, *Poczet biskupów krakowskich* [Galeria episcopilor Cracoviei], Kraków, 1999, pp. 64-67. Un apropiat de al lui Cazimir, el se opunea uniunii cu Buda.

⁴⁷⁹ În același registru papal (ASV, Reg. Vat. 250, ff. 20^r, 129^v, 130^v), numele prelaților (24 iulie) și cel al Anei (19 ianuarie) nu au fost completate. Primele trei erau uzuale în cancelaria papală, la fel poate și cel al Anei, spre deosebire sigur de cel al numitei *schismatice Ancha*.

⁴⁸⁰ Date și la Lia și Adrian Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, Piatra Neamț, 2012, pp. 233-240 (în pofida identificărilor eronate). Demetrie și *Lațcu* par să-și fi împărțit viitoarea *Basarabie*.

⁴⁸¹ Jan Dąbrowski, *Elżbieta Łokietkówna, 1305-1380* [Elisabeta, fiica lui Łokietek (1305-1380)], Kraków, 1912. Reamintim: ea mediase contactele dintre *valahii romani* și Clement.

cop⁴⁸²). „Fereastra” s-a închis în primele luni ale lui 1372. Papa Gregorie a refuzat să-i acorde lui *Lațcu* divorțul și a aprobat apoi acordul dintre Carol și Ludovic, prin care împăratul se obliga să nu intervină pentru Moldova⁴⁸³.

În același an (1372), Patriarhia Ecumenică și-a stabilizat poziția în Țara Românească prin numirea lui Hariton de Kutlumuz drept mitropolit al *Ungrovlahiei*, eliberându-se definitiv și de ingerințele politice pro-latine ale lui Ioan al V-lea de la oficializarea mitropoliei⁴⁸⁴. În mai 1359, ultimul lucru de care avusese nevoie acesta, *credincios* pomenit de Sfântul Sinod al Patriarhiei în „actele de fondare” ale mitropoliei, era un motiv de ruptură cu Inocențiu al VI-lea și Ludovic⁴⁸⁵. Mitropolia *Ungrovlahiei* „peste” *Vlahia* Papalității ar fi fost unul⁴⁸⁶. Sigur relațiile dintre Buda și Bizanț nu s-au rupt⁴⁸⁷.

Într-o tăcere documentară completă⁴⁸⁸, raporturile *ungro-vlahe* au rămas bune până spre sfârșitul vieții lui Nicolae Alexandru⁴⁸⁹. La moartea sa (noiembrie 1364), relațiile acestuia cu lumea de rit *latin* par suficient de strânse și prietenoase încât decesul să-i fi fost chiar consemnat într-un psalteriu⁴⁹⁰

⁴⁸² Sykora, „Poziția internațională”, p. 1144. După acordul jagiellono-moldav de la Lvov, binecuvântat de Bizanț (1387), Andrei, direct implicat în recentele încercări avignoneze ale Moldovei, a fost transferat – cu greu – la Vilnius drept întâiul episcop al Lituaniei.

⁴⁸³ *Monumenta historica Bohemiae*, II, editor Gelasius Dobner, Praha, 1768, no. 65, pp. 386-387 (14 martie 1372). În relație cu „practicile” din *Vlahia*, cu implicarea *răsăriteană* a lui Carol și poziția Raguzei, reamintim că liturghia slavă era acceptată de Papalitate pe coasta adriatică de la 1248 și la Praga din 1346 (Milada Paulová, „L'idée cyrillo-methodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère slave de Prague”, *Byzantino-slavica* (Prague), XI (1950), 2, pp. 174-186; Sykora, „Poziția internațională”, pp. 1147-1148).

⁴⁸⁴ Vezi în acest context inclusiv considerațiile lui Năsturel, *Le Mont Athos*, pp. 44-49.

⁴⁸⁵ Vezi Ch. Gastgeber, „Der Umgang des Patriarchats von Konstantinopel mit der lateinischen Kirche im 14. Jahrhundert: Opposition im Patriarchat(sregister) von Konstantinopel”, *Byzanz und das Abendland*, editor Érika Juhász, I, Budapest, 2013, pp. 131-160.

⁴⁸⁶ Vezi – astfel – și considerațiile argeșene privind reprezentarea medievală din G. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, pp. 160-161.

⁴⁸⁷ În noiembrie 1357, Ioan al V-lea îl anunțase pe Inocențiu al VI-lea că vroia să-l depună pe Callistus și să-l schimbe cu un *latinofil* (*Regesten der Kaiserurkunden der Kaiserkanzlei des Oströmischen Reiches*, editor Franz Dölger, V. 1341-1453, ediție Peter Wirth, München-Berlin, 1963 (*Regesten*), no. 3071, p. 48). La 1359 decizia *ungrovlahă* ar fi însemnat un scandal.

⁴⁸⁸ Aceeași sărăcie documentară apare (1359-1361) și în plan bizantin (*Regesten*, V, nos. 3073a-3079, pp. 49-50). O ruptură de anvergura celei postulate pentru anul 1359 ar fi trebuit să determine o cu totul altă situație, precum cea de după impunerea lui Vladislav.

⁴⁸⁹ Cazul Severinului și tăcerea surselor (1359-1364) ar fi trebuit să dea deja de gândit.

⁴⁹⁰ Olteanu, „Cu privire la data morții”, p. 525. „Aproape” că Nicolae-Alexandru ar fi fost *catolic*, cum însemnarea nu avea – pe deasupra – nici caracter peiorativ (ori izbăvitor).

din Secuime, deși, conform lui însuși Ludovic I, nici două luni mai târziu în ianuarie 1365, fostul voievod *transalpin* fusese *infidel* coroanei Ungariei⁴⁹¹.

La 1359, Patriarhia Ecumenică insistase pe neaducerea unui ierarh din altă parte, nu pe structura diocezană *ungrovlahă* ori pe „predecesorii” lui Iachint⁴⁹². De patru ani, Marea Biserică controla situația din Bulgaria⁴⁹³. Sora Teodora își impusese fiul pe tronul de la Târnovo⁴⁹⁴. În august 1355, fiica ei și a lui Ioan Alexandru, Kerața, se căsătorise cu băiatul lui Ioan al V-lea Paleologul și al Elenei Cantacuzino, Andronikos (al IV-lea)⁴⁹⁵. La 1359 nu mai putea fi vorba de peste zece ani de legături ecleziastice între Târnovo și Argeș după divorțul lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab* (1347-1348)⁴⁹⁶. Rămânea doar Serbia ca alternativă patriarhală la autoritatea *ungrovlahă* a Marii Biserici. Originile Mitropoliei *Ungrovlahiei* trebuie așezate după decesul lui Dușan (decembrie 1355) principalul adversar al Bizanțului (secular și ecleziastic) și aliatul – damnat de Marea Biserică – al Țării Românești⁴⁹⁷.

Dacă o structură ecleziastică (de rit *grec*) pentru *Vlahia* ar fi existat deja la 1359, fie Patriarhia, fie <Nicolae->Alexandru ar fi invocat-o⁴⁹⁸. Dacă mitro-

⁴⁹¹ DRH, D, I, no. 42, p. 78. „Simpatia secuilor” ar trebui legată astfel de Clara de Ungaria.

⁴⁹² După cum se știa, el ceruse, nu numai o dată, ci de mai multe ori [...], să fie de acum înainte și în viitor, el și întreaga lui stăpânire și domnie sub jurisdicția ecleziastică și căluzirea Preasfintei Mari Biserici a lui Dumnezeu de la noi, și să primească un arhiereu care să fie hirotonisit de către Smerenia Noastră [...]; fapt pentru care acum câțiva timp a și chemat la sine pe cel care se afla în vecinătatea lui, pe Preasfințitul Mitropolit al Vicinei [...] (FHDR, IV, no. XLV-9, pp. 196-197).

⁴⁹³ La intervenția lui Olgierd al Lituaniei (1352), Târnovoul se amestecase în administrația ecleziastică kieveană. Îl sfințise pe candidatul mitropolitan al stăpânitorului lituanian, Theodoret, respins mai devreme de către Marea Biserică (vezi aici MM, I, no. 157, p. 351).

⁴⁹⁴ De unde și celebra imagine de familie din tetraevangheliarul lui Ioan Alexandru (I. Dujčev, „La miniature bulgare médiévale”, în Idem, *Medioevo Bizantino-Slavo*, III, Roma, 1971, pp. 291-310, la pp. 306-308) din 6864 (1 septembrie 1355-31 august 1356). Căsătoria bizantino-bulgară a fost aprobată pe 17 august 1355 (MM, I, no. 185, pp. 432-433). Kerața nu a fost înfățișată împreună cu soțul ei, spre deosebire de sora ei Kera Tamara (viitoarea soție a lui Murad I), înfățișată alături de bărbatul ei, *despotul Constantin*. Datorită importanței dinastice pentru noua familie a lui Ioan Alexandru a reprezentării și a alianței, absența lui Andronikos poate fi asociată numai necelebrării nunții în toamna anului 1355, datorită fricii de Dușan, miniatura fiind finalizată înaintea morții acestuia în decembrie.

⁴⁹⁵ Datorită vârstei mirilor (sub zece ani amândoi) a fost nevoie de dispensa Marii Biserici (MM, I, no. 185, pp. 432-433; pentru contextul logodnei, vezi *Gregoras*, III, pp. 556-558).

⁴⁹⁶ După cum se știa, Târnovo era cea mai mică problemă *valahă* a Marii Biserici la 1359.

⁴⁹⁷ Raporturile politice și dinastice exclud orice intervenție *valahă* anterioară a Bizanțului. De aici și „insistența” pe căsătorirea lui Uroș cu *Ancha* după mai 1359, în vara lui 1360.

⁴⁹⁸ Cf. Cotovanu, „Alexis-Hyachinte”, p. 544, prin analogie cu cazul contemporan *rus*.

polia ar fi fost stabilită de comun acord de către Bizanț și *Alexandru*, discuțiile privind așezarea lui Iachint drept ierarh nu și-ar fi avut locul în acte⁴⁹⁹. În mod normal, Iachint de Vicina nu trebuia să-i fie păstor⁵⁰⁰. A fost ceea ce Nicolae-Alexandru a cerut răspicat și a primit în cele din urmă⁵⁰¹. Era însă – cum Patriarhia Ecumenică sublinia apăsător – o concesiune cu titlu viager. Urmașii lui Iachint aveau să fie numiți de Bizanț și acceptați de *Ungrovlahia*⁵⁰².

După încuviințarea transferului său, Iachint și-a păstrat calitatea de mitropolit de Vicina⁵⁰³. Ar fi trebuit promovată un succesor la Vicina. Mitropolia de Vicina a dispărut însă dintre diocesele Patriarhiei⁵⁰⁴. La desfacerea Severinului din Mitropolia *Ungrovlahiei* (1370), Iachint a fost amintit drept cel *mutat mai înainte de la Vicina*⁵⁰⁵. Dispariția Vicinei în condițiile apariției Mitropoliei *Ungrovlahiei* și temerile Marii Biserici legate de aducerea unui ierarh din altă parte explică – în fapt – aproape de la sine situația *vlahă*⁵⁰⁶.

Teritoriul de la nordul Dunării de Jos era sub autoritatea mitropolitană a Vicinei⁵⁰⁷. Vicina intrase înainte de toamna lui 1345 sub controlul politic al *valahilor*⁵⁰⁸. La 1347, scaunul de Vicina însă se afla încă sub autoritatea antiunionistă a Marii Biserici prin mitropolitul Chiril⁵⁰⁹. Urmașul său, Iachint a fost câștigat de puterea dintre Dunăre și Carpați (după cum o recunoștea patriarhul Calistus la 1359, Iachint rezidând de ceva timp alături de <Nicolae-> *Alexandru*)⁵¹⁰. Numărul credincioșilor i s-a redus atât de mult lui Ia-

⁴⁹⁹ De cinci ori a amintit Patriarhia Ecumenică intervențiile lui *Alexandru* pentru Iachint.

⁵⁰⁰ Pentru principalele pasaje, a se vedea FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 198-199, 200-201.

⁵⁰¹ El mai trebuia să-și îndeplinească *făgăduiala, adică domnia ta, copiii, moștenitorii și urmașii tăi să alcătuiască o scrisoare cu jurăminte, întărită din toate părțile*, că după moartea lui Iachint vor primi numai ierarhi numiți de Marea Biserică (FHDR, IV, no. XLV-10, pp. 202-203). Formula *copiii, moștenitorii și urmașii* (în primul act, se vorbește doar de *copiii* lui *Alexandru*) indică temerile patriarhale și complexitatea raporturilor de putere și de familie din *Vlahia*.

⁵⁰² Nu era loc de discuție (FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 196-203, la pp. 198-199, 200-203).

⁵⁰³ În traducere: [...] *iată că Preasfințitul Mitropolit al Vicinei, Kir Iachint, conform cu solicitarea și cererea ta [a lui Alexandru] și cu interesul poporului creștin de acolo, a și fost mutat prin acea praxis sinodală [...], fiind el de aici înainte și în viitor arhieru legitim a toată Ungrovlahia [...]*.

⁵⁰⁴ PRK, III, *passim*. Aspectul a fost corect surprins de către cei mai mulți istorici români.

⁵⁰⁵ FHDR, IV, no. XLV-13, p. 208. Mutare fără înlocuire însemna transfer și/ cu contopire.

⁵⁰⁶ Iar de la apariția FHDR, IV (1982), cele mai multe date erau disponibile și în română.

⁵⁰⁷ Realitate observată cu justete – prin transferul lui Iachint – de numeroși cercetători.

⁵⁰⁸ Prin acel Nicolae de *Diiginas* (ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v), *Auginas* însă și în DRH, D, I.

⁵⁰⁹ J. Meyendorff, „Le tome synodal de 1347”, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, VIII (1963), 1, pp. 209-227, la p. 226 (traducerea în română: FHDR, IV, no. XLV-7, pp. 194-195).

⁵¹⁰ FHDR, IV, no. XLV-9, p. 197. Datarea mutării sale depinde și de locația reală a Vicinei.

chint încât mitropolia sa a fost retrogradată la rangul de episcopie, tot conform înscrisurilor oficiale ale Patriarhiei Ecumenice⁵¹¹ (până la 1370, numărul acestora avea să crească „exponențial”, impunând desfacerea din Mitropolia *Ungrovlahiei* a Mitropoliei Severinului⁵¹²). Înainte de mai 1359, creștinii de rit *grec* din *Ungrovlahia* scăpaseră de sub puterea Marii Biserici⁵¹³, iar Papalitatea își putuse dezvolta o structură ecleziastică bulgară – sprijinită pe Dunăre – între Vidinul și Preslavul, ținute de rudele *Țării lui Basarab*⁵¹⁴.

Prin *Vlahia*, Marea Biserică pierdea nu doar în fața Papalității, ci și în fața Patriarhiei – de la 1346 – de Peč a împăratului Ștefan Dușan⁵¹⁵. După 1355, Patriarhia Ecumenică a încercat – în mod firesc – să profite de dispariția sa și de alianța bulgară a Bizanțului pentru a-și reimpune autoritatea la linia Dunării de Jos⁵¹⁶. Acolo, spațiul de manevră al *Vlahiei* era îngrădit și de interesele lui Ludovic I, care a atacat Serbia și Bulgaria de Vidin la 1356, și de politica lui Ioan al V-lea Paleologul, care capta – prin varii promisiuni – bunăvoința Budei și a Avignonului⁵¹⁷. În aceste condiții, afirmarea *națiunii Vlahiei* sub autoritatea Papalității în toamna anului 1356⁵¹⁸ pare să fi fost nu doar rezultatul unei acumulări politice *v(a)lahe*, ci și un mijloc de apărare în fața noilor realități *ortodoxe* favorabile Bulgariei de Târnovo și Bizanțului⁵¹⁹.

⁵¹¹ Vezi din nou Darrouzès, *Notitia episcopatum*, Appendix, no. 15, p. 386; no. 18, p. 409.

⁵¹² Hotărârea din octombrie 1370 în MM, I, no. 281, p. 535; FHDR, no. XLVI-13, p. 209.

⁵¹³ Concluzie firească, fie că ei se convertiseră (în parte), fie că acceptaseră altă patriarhie.

⁵¹⁴ ASV, Reg. Aven. 159, f. 274^{r-v} (13 septembrie 1365); Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431; no. 211, p. 458. Din nefericire, în istoriografia română, căsătoria Anei cu Strașimir de Vidin a fost datată tot după 1359, iar nunta *nepoatei marelui voievod* cu Ioan Asan al IV-lea de Preslav de la începutul anilor 1340 a fost trecută complet sub tăcere.

⁵¹⁵ Care era în mod evident – după divorțul lui Ioan Alexandru de Teodora Basarab și recăsătorirea sa cu Sara (1347-1348) – singurul loc (cum și Ohrida era sub puterea lui Dușan) de unde putea veni un ierarh – de rit *grec* desigur – nedorit de către Marea Biserică.

⁵¹⁶ Datorită cazului Vicinei și autorității sale între Dunăre și Carpați, vorbim de reimpunere și nu de impunere, cum ar putea lăsa impresia însăși actele patriarhale din mai 1359.

⁵¹⁷ Referindu-se la venirea lui Ludovic la Vidin în vara lui 1356 (*Féjer*, IX-2, no. 237, pp. 492-493), profesorul Papacostea („Orientări și reorientări”, p. 14, nota 14) pare să fi surprins acest curs politic, pe fondul negocierilor bizantino-pontificale și bizantino-ungare, cunoscute deja datorită studiului lui Halecki (*Un empereur de Byzance à Rome*, pp. 61-73).

⁵¹⁸ ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^r. Emergența *națiunii Vlahiei* la 1356, asociată *valahilor romani* din 1345 și statutului *princiar* al lui Basarab de la 1327, poate argumenta ideea pre existenței *Exarhatului Plaiurilor*, având probabil drept „catedrală” Biserica Argeș I. Dar, tot datorită acestor elemente și a inventarului Mormântului 10, *exarhatul* se „latinizase” până la 1359.

⁵¹⁹ Cele două erau – de fapt – principalele amenințări la adresa Argeșului după 1355-1356.

Decesul lui Alexandru *Basarab* a pus capăt probabil acestei uniri *depline* a *națiunii Vlahiei* cu *Biserica Romei*, pe care – precum la 1345 – Ludovic nu avea niciun motiv real să o susțină⁵²⁰. Reiterând în aprilie 1357 interdicțiile tatălui său de la 1349 care vizau și Țara Românească și Bulgaria de Vidin (dată de granițelor)⁵²¹, pe care în mod normal ar fi trebuit să se sprijine (Dușan a fost numit *stăpânul* lui Strațimir în pomelnicul de la Poganovo⁵²²), Uroș vroia fie să pozeze drept ceea ce nu era, fie să se distanțeze – mai probabil – de vechii aliați, căutând să se înțeleagă cu principalii săi contestatari⁵²³. În orice caz, Argeșul nu putea conta pe Uroș, care o repudiasse pe *Ancha*⁵²⁴.

Pe fondul izolării externe crescânde, al victoriei lui Ludovic asupra Veneției, care-i dădea mână liberă în est (februarie 1358), și al pretențiilor *stăpânitorilor* din *Ungrovlahia* (pe care Marea Biserică a mizat – sigur – cu succes la 1370), <Nicolae-> Alexandru a trebuit să bată în retragere și să caute un compromis cu Buda și Constantinopolul⁵²⁵. Chiar dacă opțiunea *romană* ar fi fost foarte „populară” în întreaga *Vlahie*, cum – în mod cert – nu era la nivelul potențailor⁵²⁶, el nu putea risca strivirea statului său între opoziția internă și puterile vecine⁵²⁷. A acceptat structura *ungrovlahă* „pre-pregătită”.

Cuvintele pompoase nu puteau ascunde o realitate simplă: termenii de la 1359 fuseseră dictați de altcineva decât de Nicolae-Alexandru⁵²⁸. Acesta

⁵²⁰ Remarcăm astfel și coincidența dintre dezmoștenirea lui Strațimir oficială prin „pozele de familie” din tetraevangheliarul lui Ioan Alexandru și atacul lui Ludovic de la Vidin.

⁵²¹ *Monumenta Serbica*, no. 145, p. 162. Vezi aici și Minea, „Despre politica externă”, p. 354.

⁵²² Pentru cea mai accesibilă ediție: Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 134, p. 262.

⁵²³ De la Luccari și Orbini, impresia lăsată de el a fost catastrofală, mai ales în comparație cu Dușan, ceea ce impune totuși prudență interpretativă. Cert este că influența mamei sale a crescut, Elena făcând tot posibilul să-și salveze puterea, inclusiv prin negocieri cu Bizanțul (Raúl Estangüi Gómez, *Byzance face aux Ottomans. Exercice du pouvoir et contrôle du territoire sous les derniers Paléologues (milieu XIVe-XVe siècle)*, Paris, 2014, pp. 142-143).

⁵²⁴ Riscurile implicate de repudierea *Anchăi*, cereau o recăsătorire grabnică a lui Uroș, sigură abia la 1360 (*Monumenta Ragusina*, II, p. 293). Contextul de la 1356-1357 susține însă textul lui Orbini (p. 267): Uroș a abandonat-o pe *Ancha* imediat după moartea lui Dușan. Distanța în timp între mărturii poate fi explicată numai prin faptul că Patriarhia Sârbă a aprobat divorțul lui Uroș abia după ce *Ungrovlahia* a intrat sub autoritatea Marii Biserici.

⁵²⁵ Vezi aici și Ș. Papacostea, „Începuturile politicii comerciale ale Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum și stat”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, X (1983), pp. 9-55, la pp. 12-14). <Nicolae-> Alexandru nu – mai – avea sigur control deplin asupra țării.

⁵²⁶ Mai ales că ideea de *Vlahie* de la 1356 pare să fi depășit limitele *Ungrovlahiei* de la 1359.

⁵²⁷ De aici probabil și reacțiile lui Iachint de la 1369-1370 (FHDR, IV, no. XLV-12, p. 207).

⁵²⁸ Fapt de domeniul evidenței minimizat în favoarea caracterului organic *vlah* al creației.

încercase – și izbutise – să salveze ce se putea prin fidelul său Iachint⁵²⁹. Pentru aceasta, a trebuit să „stabilizeze” mitropolia *ungrovlahă* și ierarhul lângă scaunul său, dându-le o catedrală la Argeș: probabil biserica *Sân Nicoară*⁵³⁰. Contextul îl obliga pe voievod să aplice politica faptului împlinit⁵³¹.

„Schimbând” Moldova pe Severin, dar și pe Brăila (semn că Ludovic nu putea obține totul la linia Dunării), Buda îi fixase reperele statale lui <Nicolae> *Alexandru*⁵³². Așezând Mitropolia *Ungrovlahiei*, Bizanțul îi stabilise un tipar monarhic⁵³³. Din ambele, <Nicolae-> *Alexandru* nu trebuia să se abată. A și dat toate asigurările în acest sens⁵³⁴. Fostul – probabil – „rezident *valah*” de la Vicina (1345) semnala însă din mai 1359 că lucrurile nu vor sta chiar așa, impunându-l pe Iachint mitropolit al *Ungrovlahiei* și păstrând Vicina⁵³⁵.

În timp ce Ludovic pacifica Moldova revoltată, fără ca viitorul Bogdan I ori Nicolae-Alexandru să intervină (dimpotrivă)⁵³⁶, Inocențiu al VI-lea men-

⁵²⁹ Atitudinea lui Ludovic, socotit – datorită fanatismului său *catolic* – principalul motiv pentru apariția Mitropoliei *Ungrovlahiei*, poate fi relevantă și în această privință. Ludovic le-a permis Drăgoșeștilor să rămână *ortodocși*, pe când Moldova era ducată *catolic*. La 1391, ei erau încă baroni *ungari* de rit *grec* (FHDR, IV, no. XLV-34, p. 230). Alături de *stăpânitorii* din *Ungrovlahia*, accentuați de Marea Biserică de la 1370 (FHDR, IV, no. XLV-13, p. 208), și de fugarii *valahi* din regat de la 1359 (DRH, D, I, no. 40, p. 73), cazul Drăgoșeștilor arată că voievodul avea mare nevoie de Iachint (cel foarte contestat la 1370) și pe plan intern.

⁵³⁰ O mai veche ipoteză argumentată – destul de subiectiv însă – arheologic și arhitectonic (în relație cu aria Vicinei), în S. Iosipescu, Ionuț Iancu, Adrian Stănilă, „Curtea de Argeș: Sân Nicoară”, *Cronica Cercetărilor Arheologice din România* (București), NS, XXII (2011), *sub voce*. Pe ruinele unei a treia biserici, cu hramul – *latin* – al Sfintei Marii, Neagoe Basarab și-a ridicat propriul lăcaș (necropolă) (vezi – cu numeroase rezerve de fond – și datele interpretate de către Pavel Chihaiia în „Cele două locașuri ale mitropoliei din Curtea de Argeș deduse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab”, în Idem, *Artă medievală*, I, pp. 56-74).

⁵³¹ După cum bine a remarcat Daniel Barbu în urmă cu trei decenii (mijlocul anilor 1980).

⁵³² Era o vasalitate „integrală” prin Severin drept feud și control regal comercial direct.

⁵³³ Datorită amplasării, crinul pe mâneca *cavalerului zugrăvit (fără chip)* din Biserica Argeș II (Gh. I. Brătianu, „Scutul ungiuresc în armele Basarabilor”, *Revista Istorică*, VII (1921), 4-6, pp. 120-128, la p. 122) duce mai curând – altfel decât în cazul monedelor *valahe* (emise cu acordul suveranului ungar) – spre crinii Paleologilor (Șt. S. Gorovei, „Crinii lui Ștefan cel Mare. Între Capețieni și Paleologi”, în *De Potestate. Semne și expresii ale puterii în Evul Mediu românesc* [editor Șt. S. Gorovei], Iași, 2007, pp. 215-226), decât spre cei ai Angevinilor.

⁵³⁴ Nu doar în raport cu Bizanțul, ci și cu Buda, după cum o arată acuzele regale din 1365.

⁵³⁵ Datorită nenumirii unui nou mitropolit, Vicina era păstrată măcar cu titlu de pretenție.

⁵³⁶ DRH, D, I, no. 41, p. 76 (martie 1360). Neintervenția lor rezultă: 1. Din domeniile maramureșene primite de Bogdan, invocate de rege împotriva sa la 1365, când le-a dat Drăgoșeștilor (DRH, D, I, no. 43, p. 82); 2-3. Din liniștea ungaro-*valahă* din august 1359 și din intrarea Severinului sub autoritate *valahă* timp de peste 15 ani (DRH, D, I, no. 40, p. 73).

ținea *Vlahia* și se distanța de unire și cruciadă în nordul Bizanțului⁵³⁷. La nici un an după moartea sa (septembrie 1362), în mod poate neîntâmplător când Urban al V-lea a aprobat înființarea unei episcopii pentru *schismatici* la Lvov (aprilie 1363)⁵³⁸, Bogdan, ctitor al unei biserici cu sacristie la Cuhea, nearse apoi de oamenii regelui⁵³⁹, a pornit împotriva administrației angevine din Moldova⁵⁴⁰. Sfârșitul vieții l-a găsit și pe Nicolae-Alexandru rupt de Ludovic, care revenise de la congresul cruciat de la Cracovia (septembrie 1364)⁵⁴¹.

Regele se încurcase din vara lui 1363 în luptele – fără succes – din Bosnia lui Tvrtko⁵⁴². Intrase și în conflict și cu Urban al V-lea. Ludovic se „atinsese” de fondurile cruciate care trebuiau colectate din Ungaria⁵⁴³. A trebuit apoi să asiste cum Bogdan s-a înstăpânit asupra Voievodatului Moldovei, iar în Țara Românească puterea a trecut în mâinile lui *Vlaicu*, fără ca Ludovic să-i poată măcar acuza – pe oricare dintre aceștia – că sunt niște *schismatici*⁵⁴⁴.

Împreună cu Ioan al V-lea și călugării athoniți care l-au însoțit la Buda, Ludovic I i-a acuzat însă pe *sârbi* și pe *valahi* că nu erau nici măcar *creștini*.

⁵³⁷ Pe 23 noiembrie 1359, Inocențiu a poruncit din nou predicarea cruciadei împotriva *turcilor* (ASV, Reg. Vat. 244 L. 1358-1359, f. 48^r; Halecki, *Un empereur*, p. 73). Deși obținuse încheierea păcii între Anglia și Franța (mai-octombrie 1360), papa i-a cerut – conform copieii de la sfârșitul registrului în care figura Clara de *Ungaria* – lui Thomas să limiteze cruciada la aria Ciprului (ASV, Reg. Aven. 144, f. 563^r; 12 octombrie; Setton, *The Papacy and the Levant*, I, p. 239). În decembrie, Philoteos și-a reiterat poziția anti-*latină* (PRK, III, no. 253, p. 475). Deși toți pretindeau că luptă contra *turcilor*, cruciada a intrat în blocaj înainte de moartea papei, asaltat și de *marile companii* (de mercenari). Notăm astfel și că, datorită nașterii *Vlahiei* din octombrie 1356, este posibil ca inelul de investitură cruciată marcat *AL WA*, identic cu cel al *Prințului Negru* al Angliei, învingător la Poitiers pe 19 septembrie 1356, simpatizat de Inocențiu al VI-lea (W. Mark Ormond, *Edward III*, London-New Haven, 2011, p. 419), să fi venit de la acest din urmă papă, nu de la Clement al VI-lea la 1345.

⁵³⁸ *Acta Urbani P.P. V*, nos. 15-16, pp. 23-24 (vezi și p. 25, nota 3). Datorită distanțelor și procedurilor, este posibil ca discuțiile să fi fost mai vechi cu un an. Conceptul era de „colectare tolerantă” a *schismaticilor*, sub oblăduire *latină*, în vederea *unirii* lor. Vechiul centru de rit *grec* al Rusiei *Roșii* (Mici), Halici, fusese cucerit de Cazimir al III-lea (1349-1352).

⁵³⁹ Popa, „Biserica de piatră”, p. 519. Precum la Argeș în 1330, doar curtea sa a fost arsă.

⁵⁴⁰ Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 100. Luptele din Moldova par să fi durat măcar un an.

⁵⁴¹ Pentru congres, vezi cu precădere Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy*, pp. 215-217.

⁵⁴² Kristó, *Az Anjou-kor háborúi*, p. 152. Tvrtko a fost una din marile probleme ale regelui.

⁵⁴³ Vezi și N. Housely, „King Louis the Great of Hungary and the Crusades, 1342-1382”, *Slavonic and East European Review*, LXII (1984), pp. 192-208, aici la pp. 200-201. Iar în vara anului 1364, Ioan al V-lea a trimis un nou mesaj unionist (*Regesten*, V, no. 3097, p. 53).

⁵⁴⁴ DRH, D, I, nos. 42-43, pp. 78-83. Cuvântul *schismatic* sau orice termen similar a lipsit din proclamațiile *transalpine* și moldave ale regelui Ungariei din ianuarie-februarie 1365.

[După Ioan, [...] *bene facit rex baptizare istos Sclavos, quia nec Grecam, nec Romanam formam <fidei>sequuntur* [...]. Călugării athoniți din suita sa au adăugat: [...] *isti non sunt sacerdotes, sed canes, nec vere baptizant* [...]. [Vorbele nu necesită traducere.]⁵⁴⁵.

Unirea cu Biserica Romei încercată – spre neliniștea lui Ludovic și a lui Ioan care își vedeau amenințată întăietatea (cruciată *catolică*/ imperială *ortodoxă*)⁵⁴⁶ – sub Dușan eșuase⁵⁴⁷. Ruptura dintre Patriarhia Sârbă de la Peč și Patriarhia Ecumenică persistase însă, în pofida încercărilor de împăcare făcute – după dispariția lui Dușan (cel însoțit totuși până la moarte de legatul pontifical Pierre de Thomas) – de ambele părți⁵⁴⁸. Dinspre aceste coordonate se cuvine reprivită și semnificația Sfântului Nicolae de la Argeș în vremea în care – după anii 1355-1356 – presiunea bizantină, bulgară și ungară asupra Serbiei, a Vidinului și a *Valahiei* a deschis isihasmului calea spre nord⁵⁴⁹.

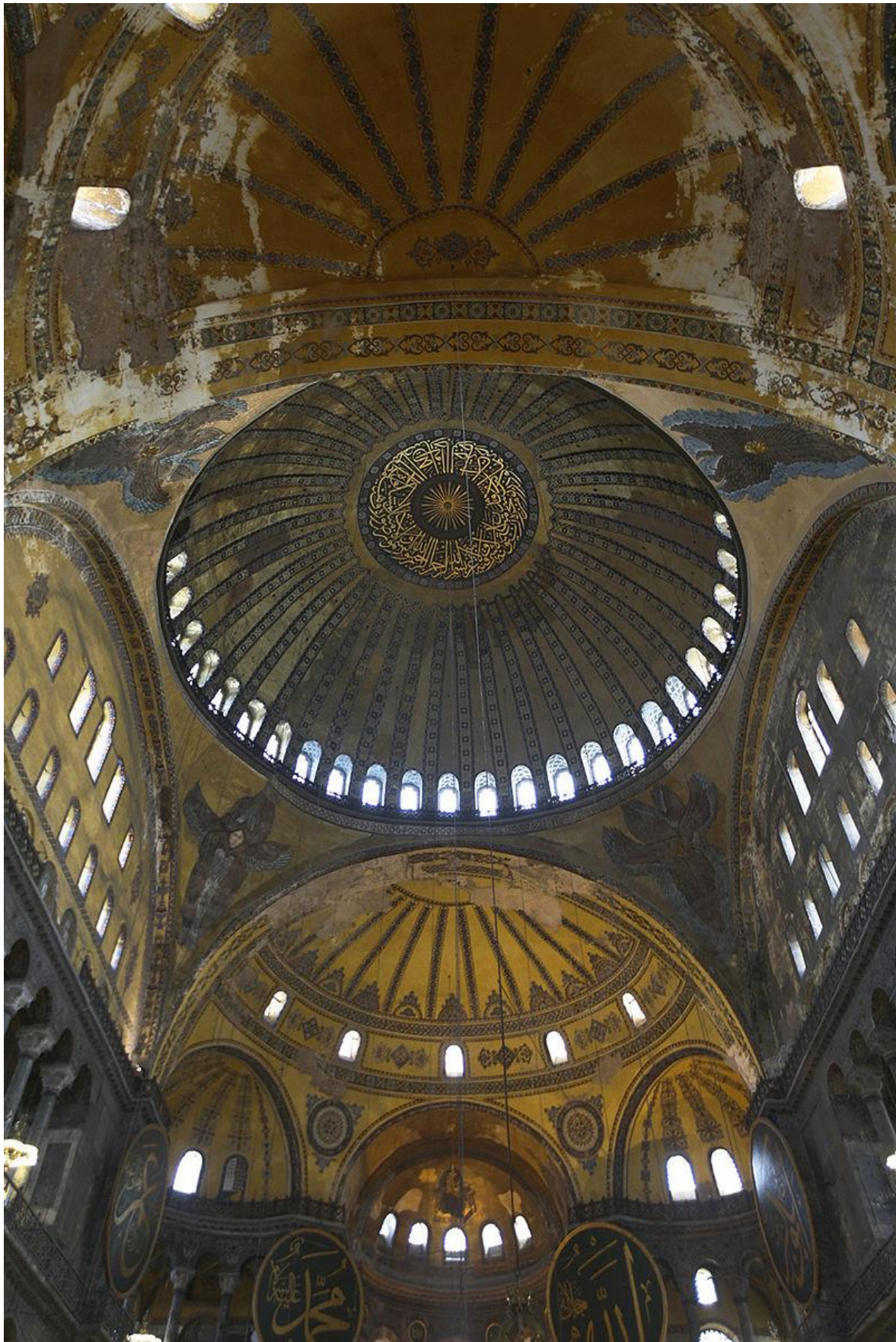
⁵⁴⁵ Dyonisius Lasić, „Fr. Bartholomaei de Alverna, Vicarii Bosnae 1367-1407, quaedam scripta hucusque inedita”, *Archivum Franciscanum Historicum* (Roma), LV (1962), pp. 59-81, la pp. 74-75; Ș. Papacostea, „Întregiri la cunoașterea vieții bisericesti a românilor în Evul Mediu (secolul XIV)”, *Biserica Ortodoxă Română*, XCIX (1981), 1-2, pp. 107-122; Adrian Magina, „Răufăcători sau... schismatici? Statutul ortodocșilor bănățeni în jurul anului 1400”, în *Români în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*, editori Dumitru Țeicu, Ionel Cîndea, Brăila, 2008, pp. 283-293; Pop, *From the Hands of the Schismatic Wallachians*, pp. 414-434, 457-478.

⁵⁴⁶ Trei observații se impun: 1. Similitudinile dintre atitudinea „pontificală” *valahă* (1345) și cea sârbă (1355) a lui Ludovic I (*Acta Clementis PP. VI*, no. 60, p. 100; no. 120, p. 185; *Acta Innocentii PP. VI*, no. 28, pp. 50-54; nos. 57-58, pp. 103-104). 2. Izolarea imperială a lui Ioan al V-lea care îmbrățișase isihasmul, atât pe plan unionist, cât și anti-unionist (pentru surse: Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 224-228). 3. Împreună, problemele lui Ludovic și Ioan au deschis „internaționalei isihaste” drumul spre nord (a se vedea Alexandru Elian, „Byzance et les Roumains à la fin du Moyen Âge”, *Proceedings of the International Congress of Byzantine Studies*, XIII (1967 [London, 1966]), pp. 195-207, la pp. 199-200).

⁵⁴⁷ A se vedea Peter Thomas, pp. 64, 70, 196; Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 221-224.

⁵⁴⁸ Pentru repere, vezi G. Podskalsky, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien. 865-1459*, München, 2000, pp. 360-361; Lascaris, „Le patriarcat de Pec”, pp. 171-175; Halecki, *Un empereur*, pp. 61-73; Laurent, „L'archevêque de Pec”, pp. 303-310.

⁵⁴⁹ „Legăturile sârbești” ale Bisericii Sfântul Nicolae Domnesc par să fi fost căutate numai în plan artistic (Draginja Simić-Lazar, „Sur une datation des fresques de l'église de Saint-Nicolas de Curtea de Argeș (Roumanie)”, *Matica Srpska* (Novi Sad), XXXIX (2011), pp. 9-40), deși o cercetare (în diasporă) a relațiilor sârbo-*valahe* a fost – teoretic – făcută (M. Cazacu, Ana Dumitrescu, „Culte dynastique et images votives en Moldavie au XVe siècle. L'importance des modèles serbes”, *Cahiers Balkaniques* (Paris), XV (1990), pp. 13-102; vezi aici și Iidem, „La royauté sacrée dans la Serbie médiévale”, în *La royauté sacrée dans le monde chrétien*, editori Alain Boureau, Claudio Sergio Ingerflom, Paris, 1992, pp. 91-104).

7. Interiorul Sfintei Sofia astăzi

4. Credincioșii Sfântului Nicolae de la Bari

De la 1087, moaștele Sfântului Nicolae se păstrau la Bari, în Regatul Neapolelui, partea rămasă Angevinilor din vechiul Regat al Siciliei după 1282⁵⁵⁰. Angevinii de la Neapole aveau dreptul la coroana Ungariei și la cea a Imperiului Bizantin, fiind o alternativă atât la Angevinii de la Buda, cât și la Paleologii de la Constantinopol și astfel aliați naturali pentru Nemanizi și Basarabi⁵⁵¹. Angevină de sorginte franco-engleză, acceptată de neapoletani, fuse Elena, influența mamă a lui Ștefan Milutin și a lui Ștefan Dragutin⁵⁵². Milutin a așezat Serbia sub semnul Sfântului Nicolae, donând la 1319 o monumentală raclă-altar, casă până astăzi moaștelor sfântului din Mira⁵⁵³.

Legătura dintre Serbia și Sfântul Nicolae a devenit personală sub fiul lui Milutin, Ștefan Dečanski⁵⁵⁴. După arhiepiscopul Danilo al II-lea și frescele de la Dečani pictate sub fiul său, Ștefan Dușan, care l-a detronat și strangulat (1331)⁵⁵⁵, Sfântul Nicolae i-ar fi salvat vederea lui Ștefan Dečanski. Instigat de ultima sa soție, Simonida Paleologhina, Ștefan Milutin, îl trimisese la Constantinopol, la Andronikos al II-lea, tatăl Simonidei, pentru a fi orbit (1314)⁵⁵⁶. În semn de recunoștință, Dečanski a donat catedralei din Bari o icoană gigantică a sfântului⁵⁵⁷. Imediat după ce a fost încoronat împărat la 1346, Dușan (care se intitula împărat din toamna târzie a anului precedent)

⁵⁵⁰ A se vedea aici o referință clasică Steven Runciman, *Vecerniile siciliene*, București, 2011.

⁵⁵¹ Istoricii români au accentuat pretenția lor bizantină (vezi însă Ș. Papacostea, *Români în secolul al XIII-lea. Între Cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993, p. 123, aici în nota 125). Distrugerea arhivelor neapolitane la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial și cercetarea lor de către istoricii români pentru perioada anterioară secolului al XV-lea (vezi și F. Pall, „I rapporti italo-albanesi intorno alla meta del secolo XV”, *Archivio Storico per le Province Napoletane*, LXXXIII (1966), pp. 123-266) limitează serios alte considerații.

⁵⁵² Pentru principalele izvoare și implicații: Nicolas Petrovitch, „La reine de Serbie Hélène d'Anjou et la Maison de Chaources”, *Crusades* (Farnham), XIV (2015), pp. 167-182.

⁵⁵³ Inscripția donativă a raclei a fost transcrisă de către Mauro Orbini (p. 255), chiar înainte de prezentarea căsătoriilor lui Milutin, inclusiv „cea” cu fiica stăpânitorului Valahiei.

⁵⁵⁴ Prezențe și influențe (Bar, Dabar, Ohrida, Psača, Serres ori Toplica) la Vojvodić, „Serbian Art”, pp. 275, 280, 283, 287, 294. Sub Dușan, Nicolae pare un simbol al expansiunii.

⁵⁵⁵ *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih, napisao arhiepiskop Danilo i drugi* [Viața regilor și arhiepiscopilor sârbi, scrise de arhiepiscopul Danilo și alții], ediție Đura Daničić, Zagreb, 1866, pp. 166-168. La Peč, Danilo și Sfântul Nicolae se rugau împreună în fața Fecioarei.

⁵⁵⁶ Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 259-260; Vásáry, *Cumans and Tartars*, p. 89, 108. Anterior, Milutin îl trimisese ostatec pe Dečanski lui Nogay, stăpânul Dunării de Jos (1296).

⁵⁵⁷ Fig. 6. Dimensiunile sunt 182 x 110 cm. „Depășea” gisantul de la Argeș (c.180 x 85 cm).

8. Altarul de argint – în care au fost așezate moaștele Sfântului Nicolae – donat de Ștefan Milutin catedralei din Bari (1319)

9. Sfântul Nicolae redându-i vederea lui Ștefan Dečanski într-o frescă de la Dečani (1337-1348)

a concedat *Bisericii Sfântului Nicolae din Bari în care odihnește trupul Sfântului* parte (200 de hyperperi)⁵⁵⁸ din taxele anuale datorate lui de către Raguză⁵⁵⁹.

⁵⁵⁸ Un *hyperpyron* bizantin (monedă de aur), după care și-a numit și „calibrat” moneda ca împărat Ștefan Dușan (Vujadin Janișević, „L'évolution du système monétaire de Serbie”,

La Dečani, biserica *Înălțării Domnului*, începută de călugărul franciscan *Fra Vita* sub Ștefan Uroș al III-lea (Dečanski) și terminată sub Ștefan Uroș al IV-lea (Dușan) în 1335, avea un *parekklesion*, o capelă a *Sfântului Nicolae*⁵⁶⁰. Complexul de la Prizren (Mănăstirea *Sfinților Arhangheli*), clădit de Ștefan Dușan până la 1352, avea două biserici, una dedicată *Sfinților Arhangheli* (în care a fost înmormântat Dușan) și cealaltă, *Sfântului Nicolae*⁵⁶¹. La Peč, catedrala arhiepiscopiei devenite patriarhie la 1346 era formată din patru biserici unite într-un întreg: biserica *Sfinților Apostoli* (zidită până prin anii 1250 de arhiepiscopul Arsenie I), biserica *Sfântului Dumitru* (ridicată în anii 1320 de arhiepiscopul Nicodim I) și bisericile *Sfintei Fecioare Hodegetria* și *Sfântului Nicolae* (edificate în anii 1330 de către arhiepiscopul Danilo al II-lea)⁵⁶².

La nordul Dunării, câteva biserici cu hramul Sfântul Nicolae ies în evidență în relație cu „moștenitorii *Vlahiei*”⁵⁶³. 1. În aria Huniazilor: bisericile

Cercetări Numismatice (București), VIII (2002), pp. 176-188, la pp. 179-180), corespundea la mijlocul secolului al XIV-lea la aproximativ o jumătate de ducat venețian (Cécile Morisson, „Byzantine Money: Its Production and Circulation”, în *The Economic History of Byzantium: From the Seventh to the Fifteenth Century*, editor-general Angeliki E. Laiou, Washington, DC, 2002, pp. 909-966, la p. 966). Altfel spus, Dușan dona în fiecare an 100 de ducați pentru Sfântul Nicolae la Bari, atât cât reprezenta – în general – o danie anuală a domnilor români la Muntele Athos (Octavian Iliescu, „Despre renta în bani constituită în Țara Românească pentru unele așezăminte monastice de la Vlaicu Vodă la Neagoe Basarab”, *Revista Istorică*, NS, III (1992), 5-6, pp. 453-476). În comparație, despăgubirea oferită de Basarab lui Carol (7 000 de mărci de argint) ar fi corespuns la – minimum în opinia noastră – 21 000 florini de aur, un florin de Buda fiind echivalent cu un ducat venețian (cf. Idem, „Despre natura juridică și valoarea despăgubirilor oferite de Basarab Voievod regelui Carol Robert (1330)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, V (1962), pp. 133-150).

⁵⁵⁹ Daniile sârbești: Gerardo Cioffari, *Gli zar di Serbia, la Puglia e San Nicola*, Bari, 1989. Ar merita văzut dacă domnii *valahi*, care au preluat Hilandarul, nu s-au gândit și la Bari.

⁵⁶⁰ Pentru biserica construită în stil romanica de către franciscanul din Kotor, a se vedea Bratislav Pantelić, *The Architecture of Dečani and the Role of Archbishop Danilo II*, Wiesbaden, 2002, pp. 98-99. Frescele au fost terminate între 1335 și 1348 (după 1337 mai curând).

⁵⁶¹ Slobodan Nenadović, *Dušanova zadužbina: Manastir Svetih Arhandela kod Prizrena/ Monastère des saints archanges près de Prizen fondation de l'empereur Dusan (=Spomenik [Monument], NS, XVIII)*, Beograd, 1967; Mihailo Milinković, „Nova arheološka istraživanja kompleksa Sv. Arhandela kod Prizrena” [Noi cercetări arheologice la complexul *Sfinții Arhangheli* de lângă Prizren], *Glasnik Srpskog Arheološkog društva* [Revista Societății Sârbe de Arheologie] (Beograd), XI (1996), pp. 208-224. Dečani, Peč și Prizren sunt în Kosovo.

⁵⁶² Pentru principalele repere: Gojko Subotić, *The Church of St. Demetrius in the Patriarchate of Peč*, Belgrade, 1975; Sreten Petković, *The Serbian Patriarchate of Peč*, Belgrade, 1982.

⁵⁶³ A se vedea în acest sens informațiile de epocă expuse cu precădere în capitolul C.II.2.

de la Ribița, în Țara Hațegului⁵⁶⁴, unde la 1407 papa Gregorie al XII-lea (de Roma) și Atanasie, mitropolit de Severin din 1389, erau pomeniți împreu-

10. Icoana Sfântului Nicolae dăruită catedralei din Bari de către Ștefan Dečanski, reprezentat alături de ultima sa soție, Maria Paleologhina, și de Ștefan Dușan (1327)

nă⁵⁶⁵, și de la Hunedoara⁵⁶⁶, unde a fost descoperit mormântul lui – probabil – Macarie de Halici, episcop *unit* al Transilvaniei în anii 1460⁵⁶⁷. 2. În aria

⁵⁶⁴ A.A. Rusu, „Biserica românească de la Ribița (județul Hunedoara)”, *Revista Monumentelor Istorice*, LX (1991), 1, pp. 3-9. Să reținem și nota 4: *Șantierul a funcționat în perioada 13-29 august 1990 cu sprijinul financiar al Muzeului județean Hunedoara-Deva. La cercetări au participat studenții în istorie Gheorghe Petrov, de la Universitatea din Cluj, și Flavius Solomon, de la Universitatea de stat din Chișinău. Cu ambii, istoriografia română s-a mai întâlnit.*

⁵⁶⁵ Subiectul a fost discutat în cele din urmă de către Vladimir Agrigoroaiei, „An *Interpretatio Wallahica* of Serbian Cultural Patterns: The Cases of Ribița, Streisângiorgiu and Crișcior (but also Râmet)”, în *Transylvania in the Thirteenth to Sixteenth Centuries: Aspects of the Formation and Consolidation of Regional Identity* (= *Annales Universitatis Apulensis*, XVI, 2), editor Cosmin Popa-Gorjanu, Alba Iulia, 2012, pp. 105-136, în acest caz la pp. 111-112.

Bogdăneștilor: bisericile de la Rădăuți⁵⁶⁸, necropolă voievodală, unde răposatul din Mormântul 82 (din prima biserică, de lemn), probabil însuși Bogdan I († c. 1367), purta însemnele heraldice ale lui Lazăr „de la Kossovo-polje” († 1389)⁵⁶⁹, și de la Dolheștii Mari⁵⁷⁰, ctitoria familiei lui Șendrea (*Șandru/ Sándor*), cumnatul lui Ștefan al III-lea⁵⁷¹, a cărui biserică domnească de la Iași (1491-1492) a purtat același hram⁵⁷². 3. În aria Basarabilor: (desigur) bisericile de la Curtea de Argeș, *Sfântul Nicolae Domnesc* și *Sân Nicoară*⁵⁷³, sunt cele mai vechi dintre bisericile amintite cu hramul Sfântului Nicolae⁵⁷⁴.

⁵⁶⁶ Zeno Karl Pinter, Ioan Marian Țiplic, „Cercetările arheologice la biserica Sf. Nicolae din Hunedoara”, *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, X (1999), 1-4, pp. 60-67, la p. 62.

⁵⁶⁷ Vezi și Florin Dobrei, „Ortodoxie și prozelitism latin în timpul păstoririi mitropolitului Ioan de Caffa al Transilvaniei”, în *În memoria lui Alexandru Elian*, editor Vasile V. Muntean, Timișoara, 2008, pp. 361-375. Inițial mormântul a fost atribuit lui Ioan<ichie> de Caffa (protejat de Gheorghe Branković și Iancu de Hunedoara, și arestat și anchetat de Ioan de Capestrano și Iancu însă acesta a revenit în Crimeea după 1455 (datele și ipoteza de la care a pornit confuzia la Iulian Mihai Damian, „Iancu de Hunedoara, Ioan de Capestrano și Biserica transilvană de rit răsăritean: noi mărturii despre mitropolitul Ioan de Caffa”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, XLIII-XLIV (2006-2007 [2008], pp. 1-14).

⁵⁶⁸ Sigur din faza ei de zid (Rădăuți II). Prima biserică de lemn era necunoscută înaintea cercetărilor arheologice dintre anii 1974 și 1977 (Bătrâna, *Biserica Sfântul Nicolae*, p. 25).

⁵⁶⁹ Conform profesorului Ovidiu Cristea, analogia (reprezentările fiind cap de lup și coif cu coarne) a fost stabilită pentru prima dată de către profesorul Andrei Pippidi. Inițial, mormântul fusese atribuit lui *Lațcu*, iar, după „analizele ADN”, lui *Costea* „de Rădăuți” (a se vedea astfel eforturile interpretative din Bătrâna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 241-252).

⁵⁷⁰ Nicolae Grigoraș, „Date și observații asupra unui vechi monument de artă feudală din Moldova (Dolheștii Mari)”, *Buletinul Monumentelor Istorice*, XLI (1972), 1, pp. 40-44. În mod interesant, hramul (atestat în tabloul votiv) a fost apoi schimbat – s-a presupus în vremea lui Vasile Lupu – în Sfânta Parascheva, ale cărei moaște au fost adăpostite la Belgrad până la cucerirea otomană (1521), fiind apoi duse la Istanbul, de unde au fost cumpărate de către domnul Moldovei (1641). În orice caz, schimbarea este demnă de interes, Șendrea căzând în luptă cu oastea lui Basarab al IV-lea *Țepeluș* la Râmnic în vara lui 1481.

⁵⁷¹ Pietrele de mormânt ale lui Șendrea († 1481) și ale soției sale Maria († 1486), sora lui Ștefan al III-lea, în *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă*, no. 61, p. 256; no. 79, p. 273.

⁵⁷² *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă*, no. 9, pp. 104-108 (cu ilustrații și pisanie). Zidirea ei este ulterioară dispariției regelui Matia Corvin (1490) și impunerii candidaturii lui Bogdan-Vlad (al III-lea), fiul său și al Mariei *Voichița* <Branković> la tronul *transalpin*.

⁵⁷³ A se vedea aici – din ajunul noilor cercetări arheologice de la Argeș (1967-1973) – și G. Ionescu, Maria Ana Musicescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeș*, București, 1967.

⁵⁷⁴ În fapt și în mod interesant, numai Nicolae Constantinescu a atribuit biserica *Sân Nicoară* exclusiv secolului al XV-lea pe baza câtorva sondaje (rămase inedite) din anii 1970 (*Curtea de Argeș. 1200-1400. Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, p. 26).

În contextul de față, cele din urmă sunt și cele mai importante⁵⁷⁵. Biserica Sânt Nicoară a fost zidită înaintea înlocuirii Bisericii Argeș I cu Biserica Argeș II⁵⁷⁶. Biserica Argeș I a fost ridicată sub influență – sigur arhitectonică – bulgară, cu probabil măcar un secol înainte de deciziile *ungrovlaha* din mai 1359⁵⁷⁷. Până la acea vreme, hramul Sfântului Nicolae se impusese drept o „marcă” sârbă, unind fundamentele puterii de la Dečani, Peč și Prizren⁵⁷⁸. În aceste condiții, la Argeș hramul Sfântului Nicolae a fost purtat de la bun început de biserica *Sânt Nicoară*, dar nu și de Biserica Argeș I, al cărei hram rămâne necunoscut⁵⁷⁹. Hramul „în plus” a fost al Bisericii Argeș II, care astfel anula nu numai *lătinizata* Biserica Argeș I, ci și biserica *Sânt Nicoară*⁵⁸⁰.

⁵⁷⁵ Din acest motiv, nu insistăm mai mult asupra semnificațiilor hramului Sfântului Nicolae. El ar merita cu prisosință o cercetare științifică reală, degrevată de teorii și fantezii.

⁵⁷⁶ Vezi A.III.4. Constatările se impunea din anii 1920 (dacă: 1. s-ar fi luat în considerare materialul folosit la sigilarea Mormântului 10; 2. s-ar fi observat fundațiile primei biserici).

⁵⁷⁷ Cu accent pe zona Nicopole, considerată arie de confluență sârbo-bulgară, de către Răzvan Theodoreseu (*Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 274), preluat de către Constantinescu (*Curtea de Argeș*, pp. 152-154). Datarea foarte timpurie (c. 1200 după Constantinescu) restrânge însă ponderea elementului sârb, care s-a impus pe plan regional începând din ultimii ani ai veacului al XIII-lea, sau abia din anii 1310 (Dragan Vojvodić, „Serbian Art from the Beginning of the 14th Century till the Fall of the Nemanjić State”, în *Byzantine Heritage and Serbian Art*, editori-generalii L. Maksimović, Jelena Trivan, I. *Sacral Art of the Serbian Lands in the Middle Ages*, editori D.Vojvodić, D. Popović, Belgrade, 2016, pp. 271-298, la pp. 271-272).

⁵⁷⁸ Exemplele amintite (Peč, Dečani și Prizren), concentrate între deceniile trei și cinci ale secolului formării *Vlahiei*, impun și la nordul Dunării această trăsătură, la fel de evidentă precum cea a preluării la sud de Carpați (A.III.4) a hramurilor *ungare* de Sfânta Maria (la Câmpulung, Curtea de Argeș și Târgoviște) și – în special – Sfânta Elisabeta (la Câmpulung). Cele două tipuri de preluări compun o definire sârbo-ungară a *Țării lui Basarab*.

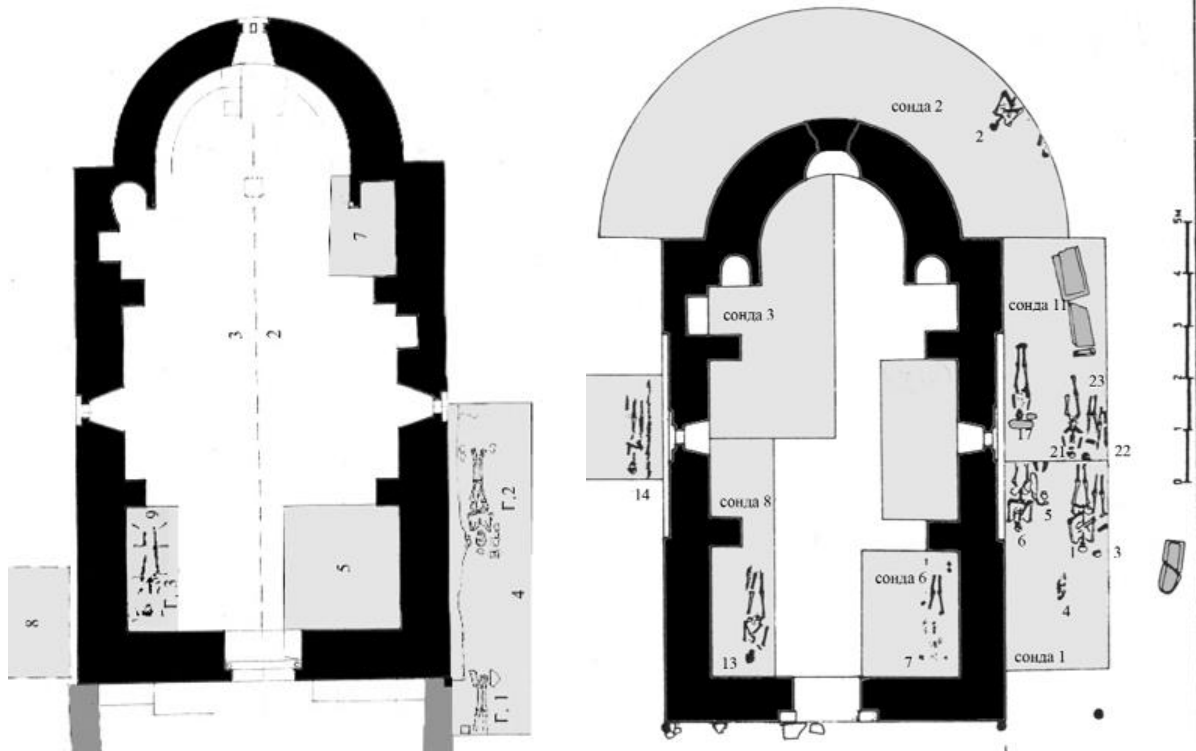
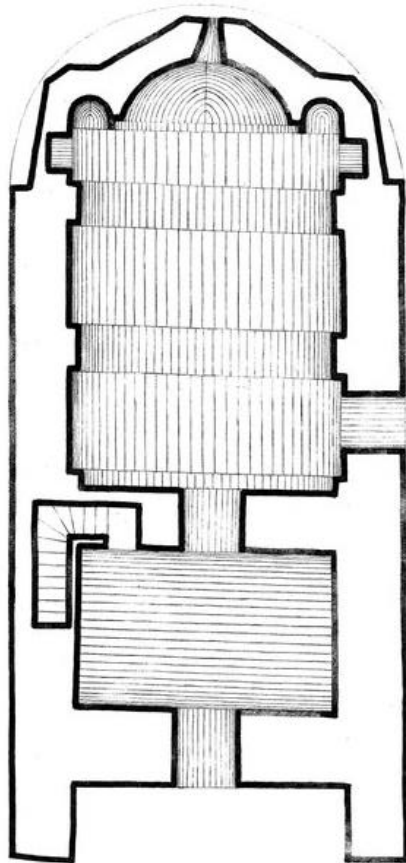
⁵⁷⁹ Numai datarea târzie (improbabilă) a Bisericii Argeș I (anii 1290-1310) în vremea lui Milutin, protectorul *creștin* al lui Basarab și Șișman, ar putea susține ideea că Sfântul Nicolae a fost hramul dintâi al Bisericii Argeș I. O schimbare ulterioară în Sfântul Nicolae a hramului, posibilă și ea în teorie, poate fi admisă pe fondul ciocnirilor dintre Serbia, aliată cu *Țara lui Basarab*, și partenerii ungaro-bizantini din anii 1330. Mai există și o posibilitate, determinată de coexistența dintre bisericile Sânt Nicoară și Argeș I, *latinizată*: *latinizarea* Bisericii Argeș I să fi determinat – în mod firesc – și schimbarea hramului, „preluat” de către biserica *Sânt Nicoară* și „întors” apoi prin Biserica Argeș II. În toate cazurile, supozițiile depășesc datele disponibile. Este încă o rațiune pentru care trebuie să considerăm că hramul Bisericii Argeș I – pe durata întregii ei existențe – nu a fost Sfântul Nicolae.

⁵⁸⁰ În completarea datelor de mai sus, pentru rolul sârb și *ortodox* al Sfântului Nicolae, vezi și studiul Petrulei Kostovska, „The Concept of Hope for Salvation and Akakios’ Monastic Programme in St. Nicholas at Manastir”, *Matica Srpska*, XXXIX (2011), pp. 41-61.

Concentrația în zona minieră a Serbiei (în Raška a bisericilor dedicate Sfântului Nicolae, ridicate între anii 1230 și 1350 (la Studenica, Brvenik, Baljevac ori Šumnik), a fost deja remarcată, fără a se putea însă oferi o explicație (vezi Dejan Bulić, „Crkva u Šumniku: novi pogled na datovanje” [Biserica din Šumnik: o nouă datare], *Istorikjski Časopis* [Revista Istorică] (Beograd), LXII (2013), pp. 47-78). De asemenea, în aceeași zonă, leagănul statal al Serbiei medievale (*Rascia*), de la nord de Kosovo, s-a observat că numărul lor a fost și mai mare, parte din ele schimbându-și aparent hramul în Sfânta Parascheva (*Petka*/Sfânta Vineri) după transferul moaștelor sfintei la Belgrad, cândva după anii 1390 (Idem, „Crkva u Radošićima” [Biserica din Radošić], *Istorikjski Časopis*, LXIV (2015), pp. 85-134).

Sub raport argeșean, alte două aspecte sunt demne de interes: 1. Mormântul ctitorului (i.e. cel mai vechi din biserică) era în colțul nord-vestic, nu sud-vestic, cel puțin până la mijlocul secolului al XIV-lea, când – probabil – după modelul mormântului lui Dușan de la Prizren (Popović, *Srpski vladarski grob*, pp. 115-118), el a început să fie transferat în locul cunoscut până astăzi drept „de onoare” pentru o înmormântare într-o biserică. 2. Bisericile cu hramul Sfântul Nicolae din *Rascia* respectau la bază același plan, copiat fidel de Biserica *Sân Nicoară* de la Argeș. Aici, principala inovație a fost turnul de intrare în biserică. Inovația putea avea și rațiuni strategice, dacă – sigur presupusa – legătură vizuală directă dintre turnul de la *Sân Nicoară* și turnul de la Poenari (aflate la o distanță de 24 km) se confirmă (vezi Mircea Ciobanu, Nicolae Moisescu, Radu-Ștefan Ciobanu [Vergati], *Cetatea Poenari*, București, 1984, p. 47; cf. Alexandru Madgearu, „*Castrum Argyas*: Poenari sau Curtea de Argeș”, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu octogenarii*, editori Ionel Căndea, Cristian Luca, București-Brăila, 2009, pp. 203-215, la p. 214).

Datarea timpurie (de secol XIV) a Bisericii *Sân Nicoară*, susținută și de ultimele cercetări arheologice (Iosipescu-Iancu-Stănilă, „*Sân Nicoară*”, passim; totuși mult prea marcate de o dorință de „bizantinizare” pentru a putea fi considerate pe deplin obiective), iar acum și de comparația cu monumentele din Serbia (sugerată deja de Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident*, pp. 278-280), ar susține astfel în plus datarea timpurie – sigur ante 1400 (după cercetările profesorului Cantacuzino) – a turnului de bază al cetății de la Poenari (ar mai fi de verificat ipoteza adăugării ulterioare a turnului bisericii *Sân Nicoară*, ipoteză emisă, împreună cu datarea bisericii la începutul anilor 1300, de către Nicolae Moisescu, în „Biserica *Sân-Nicoară* în lumina ultimelor cercetări arheologice”, *Studii și Comunicări. Muzeul Curtea de Argeș*, I (1980), pp. 35-39). Contextul politic și ecleziastic (sârbo-bizantino-valah), importanța <Sfântu>lui Nicolae pentru Hariton de Kutlumuz, ajuns mitropolit al *Ungrovlahiei* (1372-1380/1381), distanța mică dintre cele două biserici cu hramul Sfântul Nicolae de la Argeș, complet diferite arhitectonic și artistic, nu permit – indiferent de discuțiile privind turnurile de la *Sân Nicoară* și Poenari – datarea zidirii Bisericii *Sân Nicoară* după acordul dintre Patriarhia Ecumenică de Constantinopol și Patriarhia (Arhiepiscopia) de la Peč (1375). Din acest punct de vedere, cel puțin lucrul la Biserica *Sân Nicoară* trebuie să fi început înainte de repudierea *Anchăi* de către Uroș pe la 1357 (*Monumenta Serbica*, no. 145, p. 162; *Orbini*, p. 267). Lăcașul reprezenta – poate și din rațiuni strategice (relația amintită dintre cele două turnuri) – o sinteză între tradiția sârbă și experiența ponto-dunăreană a lui Iachint de Vicina (a cărei importanță a fost și astfel exagerată de către Sergiu Iosipescu pe urmele lui Orest Tafrali, „Monuments byzantins de Curtea de Argeș”, *Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare* (Sofia), IV (1926-1927), pp. 236-260).

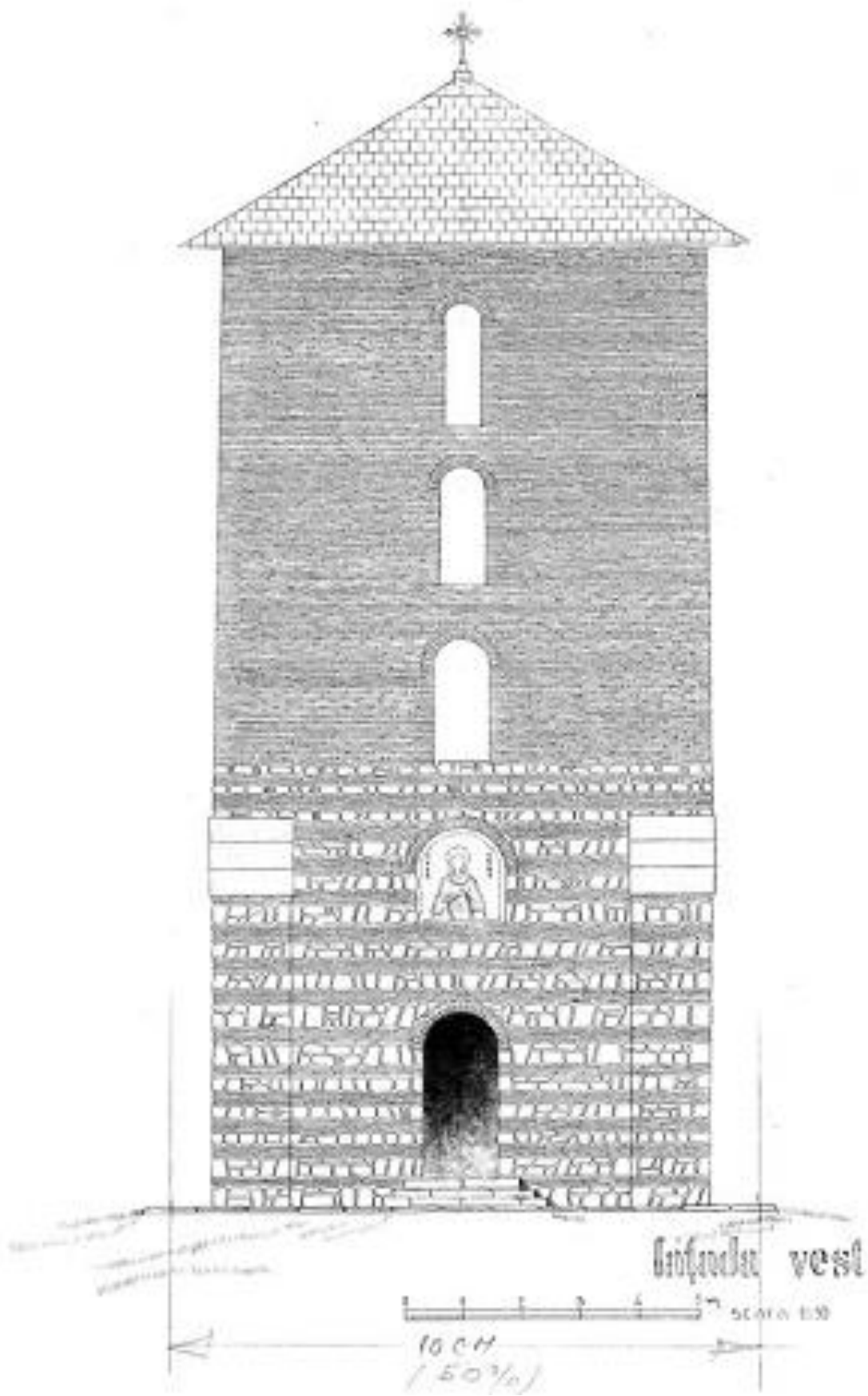
11. Planurile Bisericilor *Sân Nicoară* de la Curtea de Argeș, *Sfântul Nicolae* de la Șumnik și *Sfântul Nicolae* (ulterior *Sfânta Parascheva*) de la Radoșić

Rămâne astfel de privit semnificația Sfântului Nicolae la nordul Dunării. În Serbia, Sfântul Nicolae suprapune aproape perfect nucleul statal al *Rasciei* și – totodată – motorul economiei Serbiei, minele, în frunte desigur cu cele de argint de la Novo Brdo, în Kosovo, prelungirea sudică a *Rasciei* (pentru importanța locației, vezi și Agostino Petrusi, *Martino Segono da Novo Brdo vescovo di Dulcigno. Un umanista serbodalmata del tardo Quattrocento. Vita e opere*, editie Chiara Fraggiana di Sarzana, Roma, 1981). Pentru exploatarea lor, începând din vremea domniei lui Ștefan Vladislav I (1233-1243), au fost colonizați germani, numiți – tot – *sași* (Nikola Radojčić, „Odakle je Jovan Rajić preuzeo vest o otvaranju rudnika u Srbiji za vreme kralja Vladislava?” [De unde și-a luat Jovan Rajić informațiile privind deschiderea minelor în Serbia în vremea regelui Vladislav?], *Prilozi za Književnost, Jezik, Istoriju i Folklor* [Studii de Literatură, Limbă, Istorie și Folclor] (Beograd), XXV (1959), pp. 248-255). Astfel, aparent, relația sârbă cu Sfântul Nicolae a fost și una *germană*.

Din acest punct de vedere minier german (săsească), o relație similară poate fi stabilită în mediul *valah* pentru Sfântul Nicolae la Rădăuți, aflat în vecinătatea Băii (din maghiarul *Bánya*, mină), așezare de coloniști germani (Vasile Neamțu, *Istoria orașului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Iași, 1997, pp. 40-42). La Argeș (și la Câmpulung), cu excepția minelor, tabloul este identic, prezența germană fiind foarte puternică în zonă (Rădvan, *Orașele din Țările Române*, pp. 245-246; perspectiva de ansamblu la Alexandru Ciocîltan, *Comunitățile germane la sud de Carpați în Evul Mediu (secolele XIII-XVIII)*, Brăila, 2015). Trebuie observat în schimb că nu cunoaștem ca bisericile germanilor din Moldova și Țara Românească să fi purtat hramul Sfântului Nicolae (hramul Sfintei Marii fiind predominant). Același lucru este valabil și în cazul Serbiei medievale, și la Novo Brdo, sigur de la 1346. Biserica de rit *grec* (sârbă) avea hramul Sfântului Nicolae, iar cea de rit *latin* (săsească) hramul Sfintei Marii (Miljan Gogić, „Rimokatolička župa Novog Brda u kasnom srednjem vijeku” [Parohia romano-catolică de la Nova Brdo în Evul Mediu Târziu], *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti u Zadru* [Anuarul Institutului de Științe Istorice din Zadar al Academiei Croate de Științe și Arte], LVIII (2016), pp. 1-26; după 1371, de frica *turcilor*, un lăcaș – de rit *latin* – a fost înălțat tocmai cu hramul Sfântul Nicolae în cetate, în afara căreia se găseau atât biserica sârbilor, cât și cea a sașilor). Relația se repetă la Argeș prin Biserica *Sân Nicoară* (și desigur Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc*) și Biserica *Sfintei Marii* (rezidită de Neagoe *Basarab*).

În absența conflictelor, atât în Serbia, cât și în Țara Românească și în Moldova, dintre comunitățile germane de rit *latin* și cele sârbe și *valahe* de rit *grec*, dimpotrivă, în toate cazurile, la nivelul secolului al XIV-lea în mod cert, se poate vorbi de o colaborare reală și chiar vitală (îi amintim aici pe călăreții germani pe care Dușan a mizat la Velbujd), Sfântul Nicolae trebuie perceput – și – drept semnul toleranței *ortodoxe* față de comunitatea *catolică* locală. În cazul argeșean, două elemente devin ca urmare de domeniul evidenței.

1. Bisericile alăturate, *Sân Nicoară* și Argeș II (*Sfântul Nicolae Domnesc*), au exprimat un conflict confesional violent care poate fi acomodat documentar doar de anii 1360 și – mai ales – 1370 (de aici și problemele de datare ale bisericii *Sân Nicoară*). 2. Structura *Deisis*-ului din Biserica Argeș II, în care Maria (a *catolicilor*/ sașilor) și Nicolae (al *ortodocșilor*/ sârbilor și *valahilor*) îl încadrează pe Iisus, privindu-l pe voievodul de la picioarele lor, respiră deopotrivă pedepsirea și iertarea – „*grațiere*, nu *amnistie*” – a acestuia. Același Sfânt Nicolae transmite un mesaj similar pentru *Lațcu*, însuși ctitorul Bisericii Rădăuți II.

12. Studiu de restaurare a fațadei vestice a Bisericii Sânt Nicoară

Sfântul Nicolae era în fapt un hram al toleranței *ortodoxe*⁵⁸¹. Definea Serbia, Țara Românească și Moldova în ariile (eminamente miniere în Serbia și chiar Moldova) în care comunități de rit *grec* trăiau alături de comunitățile *germane* de rit *latin*⁵⁸². Acolo, „precum” în *Déisisul* din Biserica Argeș II, *Sfântul Nicolae*, drept hram pentru bisericile *ortodoxe*, și *Sfânta Maria*, drept hram predominant pentru bisericile *catolice*, stăteau alături⁵⁸³. Nicolae însemna unirea, de primat *grec* fără îndoială ca rit, nu *schisma*⁵⁸⁴. La Argeș a ajuns să semnifice *pedeapsă*, în cel mai fericit caz pentru răposatul din Mormântul 10 un *purgatoriu* concedat tatălui lui *Vlaicu*⁵⁸⁵ de *isihasmul* victorios.

Prin program iconografic și prin maniera ei de realizare, pictura Bisericii Argeș II datează – aparent sigur – din anii 1370, chiar din a doua lor jumătate, ceea ce a și dus la re-identificarea ctitorului cu Radu I⁵⁸⁶, identificare greu de admis sub raport politic, informațiile contemporane de ordin politic sprijinind în schimb – măcar – pictarea noului lăcaș după 1370-1372⁵⁸⁷.

⁵⁸¹ Ceea ce face cu atât mai ciudate disputele și opiniile susținute de Barbu și Chihaiia.

⁵⁸² Neamțu, *Civitas Moldaviensis*, pp. 40-42; Rădvan, *Orașele din Țările Române*, pp. 160-161, 382-383; Bulić, „Crkva u Šumniku”, pp. 67-68; Gogić, „Rimokatolička župa”, pp. 2-4.

⁵⁸³ Principalele repere: Rădvan, *Orașele din Țările Române*, pp. 242-322, 468-593; Ciocîltan, *Colonizarea germană*, pp. 45-80, 205-227; Gogić, „Rimokatolička župa”, pp. 2, 9 (fig. 1).

⁵⁸⁴ De aici și principala problemă în cadrul discuțiilor dintre Dușan și de Thomas la 1355.

⁵⁸⁵ Și al lui Radu I, dacă s-ar putea demonstra că *Déisisul* a fost pictat într-o ultimă fază.

⁵⁸⁶ Principalele repere: Carmen Laura Dumitrescu, „Anciennes et nouvelles hypothèses sur un monument roumain: l'église Saint-Nicolae-Domnesc de Curtea de Argeș”, *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Beaux Arts* (Bucarest), XVI (1979), pp. 3-63; D. Simić-Lazar, „Observations sur le rapport entre les décors de Kalenić, de Kahrié Djami et de Curtea de Argeș”, *Cahiers Archéologiques* (Paris), XXXIV (1986), pp. 143-160; Constantin Bălan, Dan Mohanu, „Unele considerații privind cercetările de la Biserica Domnească din Curtea de Argeș. Timpanul de vest al naosului și inscripțiile descoperite”, *Revista Monumentelor Istorice*, LXI (1992 [1998]), 2, pp. 53-65. Din această cauză s-a avansat inclusiv datarea picturii la începutul secolului al XV-lea (A. Dumitrescu, „Une nouvelle datation des peintures murales de Curtea de Argeș. Origine de leur iconographie”, *Cahiers Archéologiques*, XXXVII (1989), pp. 135-162; Eadem, „Une iconographie peu habituelle: les saints militaires siégeant. Le cas de Saint-Nicolas d'Argeș”, *Byzantion* (Bruxelles), LIX (1989), pp. 48-63), opinie combătută de către Simić-Lazar („Sur une datation des fresques”, *passim*).

⁵⁸⁷ În special datorită rolului jucat în definirea *ortodoxiei* nord-dunărene și în realizarea programului iconografic al noii biserici (după cum remarca Petre Ș. Năsturel în 2008) de către Hariton de Kutlumuz, mitropolit al *Ungrovlahiei* din august 1372, și conflictului – sigur în iulie 1378 – dintre acesta și Radu I *cel Înțelept* (evident – printre altele – și din nemenționarea acestuia în ultima variantă a testamentului lui Hariton, omis din FHDR, IV, în 1982, spre deosebire de primele două din 1370, toate trei fiind cunoscute din 1947).

Din punctul de vedere al încadrării cronologice, hramul și stilul bisericii și al frescelor exprimă deopotrivă⁵⁸⁸ victoria isihasmului și a Marii Biserici asupra *latinilor* din *Vlahia* și asupra *ortodoxiei* „schismatice” sârbe și acordul de la 1375 dintre Patriarhia Ecumenică de Constantinopol și Patriarhia de Peč, revenită cu rang „extern” de arhiepiscopie sub ascultarea Marii Biserici⁵⁸⁹. A fost – în limbaj modern – o „preluare ostilă” a unui trecut legat de Biserica Romei, prin – ca să folosim exemplele funerare – *AL WA* din Mormântul 10, și de Serbia lui Dușan, prin – rămânând în aceeași sferă – lespedeaua lui *Voislav*, copilul *Marelui Alexandru Voievod*, descoperită și ea în 1920⁵⁹⁰.

Același context „triparit” bizantino (isihasto)-sârbo-papal așază zidirea bisericii din vecini, *Sân Nicoară*, mai veche decât Biserica Argeș II, înaintea anului 1359 (semnificațiile sârbești ale hramului și mizele (și limitele) oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei*, când <Nicolae-> Alexandru l-a impus pe Iachint, aflat deja alături de el, nu îngăduie o datare ulterioară)⁵⁹¹. Tot datorită hramului (sigur nu de bun augur pentru negocierile cu Bizanțul), biserica trebuie socotită și anterioară decesului lui Dușan și – prin prezența lui Iachint – legată de negocierile dintre împăratul sârb și Inocențiu al VI-lea (1353-1355), care a ridicat apoi *națiunea valahilor* (1356)⁵⁹². Prin mitropolitul Iachint de Vicina, Argeșul lui *Alexandru de Belgrad* (cum l-a reținut Pierre Thomas, legatul papal la Dușan, pe voievodul *Țării Valahiei*) intra – și drept parte *greacă* – în delicatele discuții unioniste de la mijlocul anilor 1350⁵⁹³.

⁵⁸⁸ Prevalența fie a aspectului *catolic*, fie a celui *ortodox* i-a determinat pe Daniel Barbu (ultima oară în „Les sources byzantines de la peinture murale en Valachie au XIVe siècle”, *Cahiers Balkaniques*, XXI (1994), pp. 7-19) și pe Nicolae Constantinescu (recent în „Radu I Vv. și scaunul din Argeș. Repere din istoriografie”, *Argesis*, XVIII (2009), pp. 89-114; „Basarab I și Vladislav I la Argeș. Mărturii din Biserica Domnească *Sf. Nicolae*”, *Argesis*, XIX (2010), pp. 21-42), să susțină – din rațiuni și cu metodologii diferite – datarea zidirii și a pictării Bisericii Argeș II în a doua jumătate a anilor 1360. Ipotezele lor ar putea fi sprijinite de un proces îndelungat de edificare (zidire și pictare) a noului lăcaș, un proces puțin probabil datorită înseși considerațiilor de natură arheologică ale lui Nicolae Constantinescu (ele au fost rezumate în *Curtea de Argeș*, pp. 143-155), biserica fiind înălțată într-o singură fază.

⁵⁸⁹ În principiu, pe plan intern Peč-ul putea folosi titlul de patriarh, dar și acest aspect a născut dezbateri în istoriografie (reperele valabile încă din perioada interbelică la Lascaris, „Le patriarcat de Pec”, pp. 171-175; Laurent, „L'archevêque de Pec”, pp. 303-310).

⁵⁹⁰ Revenirile lui Drăghiceanu de la 1923 din „Addenda și corrigenda” (*AL MA = Alexandru și Maria, Voislav = Voislava*) trebuie privite și din această perspectivă „sârbo-papală”.

⁵⁹¹ FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 196-203; *Životi kraljeva i arhiepiskopa*, p. 267; *Orbini*, p. 255.

⁵⁹² ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^r; *Acta Innocentii P.P. VI*, no. 38, p. 50; *Peter Thomas*, pp. 64-70.

⁵⁹³ *Acte și fragmente*, I, p. 1; *Peter Thomas*, pp. 193-196. De aici și mesajul pontifical din 1356.

La moartea lui Ștefan Dușan în decembrie 1355, *Vlahia* a rămas cea mai importantă putere creștină din Răsărit dintre Regatele Ungariei și Poloniei în nord și Imperiul Bizantin în sud⁵⁹⁴. Bulgaria era ruptă între Târnovo și Vidin⁵⁹⁵. Vidinul lui Strațimir era – prin mamă și soție – al *Vlahiei*⁵⁹⁶. Iar influența latină părea să se întindă în continuare la Dunăre până la cotul ei, la Preslav⁵⁹⁷. Acolo domnise Ioan Asan al IV-lea, soțul *nepoatei marelui voievod* Alexandru⁵⁹⁸. Lovită dinspre Ungaria și din interior de „oligarhii” lui Dușan⁵⁹⁹, Serbia lui Uroș și a mamei sale, Elena, avea doar doi aliați: Veneția, ai cărei cetățeni erau, și *Vlahia*, cu a cărei fiică era căsătorit Uroș⁶⁰⁰.

În drum spre Veneția, Ludovic a blocat Vidinul și Serbia în vara anului 1356⁶⁰¹. *Vlahia* lui Alexandru, care a pierdut probabil Belgradul, a replicat la Severin, banul ungar dispărând dintre dregătorii regali (a reapărut efemer doar la vremea oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei*)⁶⁰². Inocențiu al VI-lea a ridicat în calea Budei *națiunea valahilor* (octombrie 1356)⁶⁰³. Așa procedase odinioară Clement al VI-lea cu *valahii romani* ai lui Alexandru *Basarab* din *părțile Ungariei transilvane, de peste munți și sirmiene* (octombrie 1345)⁶⁰⁴.

Cât timp trăise Dușan, la Florența *Vlahia* trecuse drept *Prosclavia* (statul din „spatele” *Sclaviei/ Sclavoniei*, adică al Serbiei)⁶⁰⁵. Tot acolo, *regele Proscla-*

⁵⁹⁴ Reamintim astfel că Xenopol și Onciul greșiseră în problema soției *vlahe* a lui Milutin, crezând că *Vlahia* lui *Negru Vodă/ Tihomir* avea forța necesară unei asemenea legături în anii 1270-1280. Acesta a fost cazul cel devreme în vremea lui Otto de Bavaria, după 1301.

⁵⁹⁵ De fapt, încă de la Belaur (I. Božilov, V. Gjuzeev, *История на средновековна България VII-XIV век* [Istoria Bulgariei medievale. Secolele VII-XIV], Sofia, 1999, pp. 567-569).

⁵⁹⁶ Prin Teodora *Basarab* și Ana Clarei (la Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 191, 206).

⁵⁹⁷ ASV, Reg. Aven. 159, f. 274^{r-v}. Gjuzeev („La Chiesa cattolica di Roma e la Bulgaria nel periodo della conquista turca della penisola balcanica (1352-1396)”, în *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Geo Pistarino*, editor Laura Balletto, Genova, 1997, pp. 405-420, la p. 409) a încercat să considere episcopiile (după el) de Vidin și Preslav (arhiepiscopie în text) drept creații pontificale de după cucerirea ungară a Vidinului.

⁵⁹⁸ Vezi Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431; no. 211, p. 458, și nota 339.

⁵⁹⁹ Vezi Rade Mihaljić, *Kraj srpskog carstva* [Sfârșitul Imperiului Sârb], Beograd, 1975, pp. 36-38; Marko Šuica, *Nemirno doba srpskog srednjeg veka: vlastela srpskih oblasnih gospodara* [Vremuri de neliniște în Evul Mediu sârb: vasalii magnaților], Beograd, 2000, pp. 15-28).

⁶⁰⁰ Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 358-365; Mihaljić, *Kraj srpskog carstva*, pp. 11-17.

⁶⁰¹ *Féjer*, IX-2, no. 237, pp. 492-493; Papacostea, „Orientări și reorientări”, p. 14, nota 14.

⁶⁰² A se revedea eforturile din Holban, „Contribuții la studiul raporturilor”, p. 22, nota 1.

⁶⁰³ ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^r (12 octombrie 1356). Vezi Renouard, „Les minutes”, p. 841.

⁶⁰⁴ ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v (17 octombrie 1345; tradus în DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61).

⁶⁰⁵ Vezi Villani, pp. 155, 237; *Monumenta Ragusina*, II, p. 293; Lasić, „de Alverna”, p. 74.

viei era socotit *omul* lui Ludovic în vara lui 1354, alături de Cazimir al Poloniei⁶⁰⁶. Iar fata lui Alexandru și a Clarei de Ungaria, Elisabeta (botezată probabil după bunica ei, Elisabeta Piast), s-a căsătorit înainte de 1356 cu nepotul de mamă al lui Ludovic și de soră al lui Cazimir, Vladislav de Oppeln⁶⁰⁷.

Vlahia părea pregătită să devină mai mult decât o verigă dinastică între vechile grupuri de la Visegrád (Boemia, Polonia și Ungaria) și Vidin-Belgrad-Severin (Bulgaria, Serbia și Țara Românească)⁶⁰⁸. Până la sfârșitul lui 1370, *Vlahia* a fost împărțită – de fapt – între Buda, Bizanț, *stăpânitorii* dintre Dunăre și Carpați și succesorul pontifical al lui *Vlaicu* din *părțile Moldovei, Lațcu*⁶⁰⁹. Inelele – *de investitură*⁶¹⁰, cum le-a numit Dinu C. Arion⁶¹¹, pe când Drăghiceanu nu se decisese cui să atribuie Mormântul 10⁶¹² – ale lui *AL WA* intraseră deja la acea vreme în inventarul sarcofagului găsit pe data de 31 iulie 1920 în naosul Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Curtea de Argeș.

Prea multe nu se potriveau „deja” în scrisul istoric și imaginarul modernității a ceea ce fusese – și încă se mai putea vedea – în Evul Mediu⁶¹³. A fost soarta *românească* a lui Alexandru. A fost însă și cea a lui Nicolae. Iar Radu Greceanu, logofătul lui Constantin Brâncoveanu, „despărțitorul” lui Nicolae de Alexandru, îl numea numai Alexandru pe învingătorul de la

⁶⁰⁶ Villani, p. 237. Din nefericire, exagerările lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ștefan Sorin Gorovei și Dan <Ioan> Mureșan au determinat o prudență excesivă față de această sursă.

⁶⁰⁷ Vezi astfel Dieter Veldtrup, *Frauen um Herzog Ladislaus (†1401): Oppelner Herzoginen in der dynastischen Politik zwischen Ungarn Polen und dem Reich*, Warendorf, 1999, pp. 53-55.

⁶⁰⁸ Era – totuși – un rezultat firesc al căsătoriilor celor trei fete și al dispariției lui Dușan.

⁶⁰⁹ Un an mai târziu a murit și Uroș. Luau sfârșit două „anomalii”: Serbia și *Vlahia*. Analogii moderne (ante/ post 1989) pot apărea. Sunt totuși de evitat. Rămân însă câteva lecții.

⁶¹⁰ [...] *cum aprecia cu totul plauzibil Dinu C. Arion* [...] (cf. însuși N. Constantinescu, „Curtea domnească din Argeș. Probleme de geneză și de evoluție”, *Buletinul Monumentelor Istorie*, XL (1971), 3, pp. 14-23). Pentru mai multe detalii, a se vedea următoarele două note.

⁶¹¹ Doctor în drept, cu studii serioase de istorie, membru al Partidului Conservator, apropiat de Alexandru Marghiloman (dar și de P.P. Carp), Dinu C. Arion (1883-1966) a fost ales în iunie 1918 deputat în Colegiul III Curtea de Argeș (vezi Lucian Boia, *Germanofilia. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, 2014³, pp. 169-170).

⁶¹² Cf. tot lui Nicolae Constantinescu („Curtea domnească din Argeș”, p. 15, nota 10), care cita și dintr-un raport al lui Arion: [...] *Rămâne de deslegat enigma de a ști ce domn e acela al cărui locaș de odihnă se află tocmai la stîlpul, unde prin datina strămoșească, se face slujbă întru pomenirea ctitorului. Logica ar voi să fie însuși ctitorul fondator al bisericii – nouă până acum necunoscut* [...] („O vizită la Curtea de Argeș”, *Convorbiri Literare*, LII (1920), 8-9, p. 564).

⁶¹³ Iar, „cu puțin” ceea ce am strâns astăzi, putea fi adunat (și mai bine, cum pe atunci mai exista și arhiva angevină din Neapole) încă de la vremea descoperirii Mormântului 10.

1345 (1347-1348 la el) al lui Atlamus, *sultanul tătăresc* (de fapt „adjunctul” hanului), *împăratul cumanilor* în *Alexandria* sârbă încă de dinainte de 1389⁶¹⁴.

Numele Nicolae, nespecific – cel puțin după mijlocul secolului al XIV-lea – familiei Basarab, era în schimb definitoriu pentru familia Dobokai, rudele lor prin alianță și de sânge ale fraților Vladislav I și Radu I⁶¹⁵. A fost purtat de fiul banului Mikud, de Nicolae, aprig susținător de al lui Carol-Robert și gazda sa transilvană în toamna anului 1310⁶¹⁶, și de nepotul acestuia, Nicolae (din ramura de Luduș a familiei), procuratorul lui Mircea I, fiul lui Radu I, pentru domeniul *Hunyad* în iarna anului 1398-1399⁶¹⁷. Întrucât, „din tot ce se vede” din Serbia până în Moldova, Nicolae a fost un însemn al deschiderii *ortodoxe* în raport cu *catolicii*⁶¹⁸, originea numelui Nicolae pentru fiul lui Basarab (fie că el s-a născut în anii 1310 ori abia în anii 1320) trebuie căutată în raport cu familia Dobokai (mai puțin desigur în perioada în care Carol a fost în conflict cu Basarab, *fiul lui Thocomerius*, între 1316 și probabil 1320)⁶¹⁹.

Dacă pe tatăl său l-ar fi chemat Nicolae, Vladislav I *Vlaicu*, care în vara lui 1372 amintea apăsăt rudenia de sânge prin *banul Mikud* dintre el și Ladislau (tatăl lui Nicolae, procuratorul lui Mircea), nu ar fi avut nicio justificare pentru a nu-l pomeni în donația făgărășeană făcută lui Ladislau⁶²⁰. Pe deasupra, Vladislav prevedea ca în cazul decesului lui Ladislau, fiul lui Ioan, fratele lui Nicolae de la 1310, posesiunile donate să-i revină lui *Nicolae, fiul acelui Ladislau de Dăbâca, sau fiica lui, care ar rămâne în viață după dânsul*⁶²¹.

⁶¹⁴ Vezi aici Lapedatu, *Cum s-a alcătuit tradiția națională* [1923], deja la p. 290, nota 4; Al. Uzelac, „Atlamiš – kumanski car iz Srpske Aleksandride” [Atlamus, împărat cuman, în varianta sârbă a *Alexandriei*], în *Spomenica dr Tibora Živkovića*, editor Srđan Rudić, Beograd, 2016, pp. 221-228. În 1946, Emil Lăzărescu a dedicat o treime din studiul său demonstrației că Greceanu plagiase din Ioan de Târnave lupta lui Andrei Lackfi (de fapt) cu Atlamus, înlocuindu-l pe Andrei cu Alexandru („Despre relațiile lui Nicolae Alexandru Voievod cu ungurii”, *Revista Istorică*, XXXII (1946), [1-12], pp. 115-139, la pp. 123-130).

⁶¹⁵ După cum bine se știa deja (ante 1920) și din lucrările lui Hasdeu, Xenopol ori Onciul.

⁶¹⁶ Tudor Sălăgean, *Un voievod al Transilvaniei: Ladislau Kán (1294-1315)*, Cluj-Napoca, 2007, p. 162. Nicolae l-a găzduit la Agriș (astăzi parte a comunei Iara din județul Cluj).

⁶¹⁷ MOL, DL 28768 (23 ianuarie 1399; sursă editată parțial în DRH, D, I, no. 104, p. 171).

⁶¹⁸ După cum se poate vedea din informațiile de mai sus din studiile recente (2011-2016) ale lui Bulić, Ciocîltan, Gogić și Rădvan. Ne îndoim însă că „aspectul” era necunoscut.

⁶¹⁹ Pentru politica *transalpină* din primele decenii ale secolului al XIV-lea, vezi și B.IV.2-3.

⁶²⁰ Ulterioară și testamentelor lui Hariton în care tatăl său era *Nicolae/ Nicolae-Alexandru*.

⁶²¹ Precizăm astfel că actul a fost publicat și în *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, II. 1342-1397, editori Franz Zimmermann, Carl Werner, Hermannstadt, 1897, no. 987, pp. 386-387; *Hurmuzaki*, I-2, no. 148, pp. 198-200 (tot după o ediție Fejér).

Cazul lui Nicolae duce și la *Hunyad*. La 1399, Nicolae Dobokai trebuia să asigure acolo „împroprietărirea” lui Mircea. *Castrum Hunyad* fusese donat lui Mircea de Sigismund *simulcum possessione Saluasara*. Ea fost identificată cu Șaula din comitatul Cluj. Se afla lângă Huedin, cunoscut, sigur de la 1435 când a intrat în posesia familiei Bánffy, drept *Bánffyhunyad*. *Hunyadul* lui Mircea a fost echivalat cu cetatea Bologa, numită altminteri doar *Sebeswar*⁶²².

Afirmată în 1957, la un an de la revoluția maghiară, de către József Pataki (rămas în România după 1944-1945), pornind de la un act semnalat și registat de Elemér Mályusz în 1951 (fără vreo identificare a *Hunyadului*), identitatea a devenit „canon” în istoriografia română⁶²³. Contestarea existenței unei cetăți la Hunedoara la vremea „împroprietării” lui Voicu (1409) începută de Adrian Andrei Rusu (1981) și continuată de însuși Mályusz (1984) a fost desăvârșită de către Pál Engel (1996). Acesta a susținut că toți castelanii de *Hunyad* din sursele arpadiene și angevine erau cei de Bologa⁶²⁴.

De fapt, la 1399 *possessio Saluasara* era domeniul *Sălașu* <de Sus> (<*Felső Szállás*<*patak*>) al Căndeștilor, cei atacați de Andrei Lackfi la 1356, despăgubiți de Ludovic în 1359, și ulterior fideli susținători ai Huniazilor⁶²⁵. Din păcate, „preschimbarea” istoriei medievale a *valahilor* deveniți români, începută din sud, a fost desăvârșită în nord, *via Cluj* <-Napoca>⁶²⁶.

Când Nicodim *de la Tismana* a trecut munții⁶²⁷, așezându-se la Prislop vreme de șase ani (sigur până la 1405), până în ajunul întâlnirii de la Severin dintre Sigismund și Mircea (1406), Mircea a intrat în Hațegul, stă-

⁶²² Nu facem decât să repetăm sursele folosite prin intermediul lucrărilor lui Csánki și Mályusz de însuși József Pataki în „Ceva despre relațiile Țării Românești”, pp. 423-425.

⁶²³ ZsO, I. 1387-1399, Budapest, 1951, no. 5680, p. 627. „Multe” s-au schimbat după 1956.

⁶²⁴ Pe urmele prezentării lui Rádu Lupescu din 2008, anul aniversar Matia Corvin („Matthias Hunyadi”, p. 39), vezi A.A. Rusu, „Castelani din comitatul Hunedoara în secolul al XV-lea”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia* (Cluj-Napoca) XXVI (1981), 1, pp. 12-25, aici la pp. 16-17; E. Mályusz, *Zsigmond Király uralma Magyarországon* [Domnia regelui Sigismund în Ungaria], Budapest, 1984, p. 126; Engel, *Archontológiája*, I-II (1996), p. 330.

⁶²⁵ După cum se poate vedea din Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II. O-Z, București, 1967, sub voce, și chiar din A.A. Rusu, „Datarea ferecăturii lui Lațcu Cănde de la Mănăstirea Neamț”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, XXII (1985), 2, pp. 743-746; Idem, Marius Porumb, Mircea Sabău-Tătar, „Ctitoria Sărăcineștilor din Sălașu de Sus”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* (Cluj-Napoca), XXVIII (1987-1988), pp. 157-176. Comentariile sunt de prisos în contextul anilor 1980.

⁶²⁶ Reamintim din B.IV.1 și 3: 1. contestarea (2007-2015) drept falsuri a „actelor *descălcătului*” (1291, 1293); 2. împiedicarea cercetării urmelor medievale de la Ulpia (anii 1960-).

⁶²⁷ Ca trimis al lui Mircea sau împotriva sa? Daniile huniade sprijină a doua posibilitate.

pânit odinioară de *Litovoi*, prăbușiți de Dobokai, Basarabi și de fideliu lui Ladislau *Cumanul* în tulburii ani 1270⁶²⁸. Iar la 1399, în Ungaria se profila o nouă criză. Până și Drăgoșeștii s-au ridicat contra lui Sigismund (dar nu și protejații lor *valahi* din anii 1390, Cândeștii din Țara Hațegului)⁶²⁹.

Implicat în războiul civil otoman (1402-1413), Mircea s-a reasociat cu adversarul polon al lui Sigismund, Vladislav Jagiello. Fiul lui Radu I nu l-a sprijinit sigur pe cel al lui Carol al IV-lea la vârful crizei ungare (1402-1403). Este posibil chiar ca Mircea, precum fratele său Dan la 1385-1386, să fi susținut drepturile ungare ale Angevinilor de la Neapole, aliindu-se cu Ladislau, feciorul lui Carol de Durazzo, împotriva lui Sigismund⁶³⁰. Astfel, abia peste vreo trei ani, Mircea și Sigismund au ajuns la un acord.

El era sigur valabil la 1407. Papa Gregorie al XII-lea (de Roma), susținut de Sigismund, și Atanasie, mitropolit de Severin din 1389, fidel lui Mircea, erau pomeniți împreună la Ribîța în Biserica Sfântul Nicolae⁶³¹. Înțelegerea a fost ruptă probabil de această dată de către Sigismund⁶³². Acesta i-a masacrat la Dobor în mai 1408 pe fideliu bosniaci al lui Tvrtko al II-lea, băiatul lui Tvrtko I și al Doroteei, nepoata – sigur după tată – a lui Radu I⁶³³.

Sigismund i-a dat apoi Hunedoara lui *Voicu* (octombrie 1409). Mircea a (re-) devenit susținătorul unchiului lui Sigismund, Jobst al Moraviei, căsătorit cu Ágnes-Elisabeta, fata lui Vladislav de Oppeln, nepoata – tot sigur de tată – a lui Radu, *cel Înțelept* însă după cronicarul oficial al lui Sigismund⁶³⁴.

⁶²⁸ Vechile informații, toate disponibile de dinainte de 1920, pot fi găsite și în B.IV.2-3.

⁶²⁹ După cum a remarcat Radu Popa (*La începuturile evoluției mediului românesc. Țara Hațegului în secolul al XIV-lea*, București, 1988, pp. 291-293) atacat violent apoi de către Adrian Rusu.

⁶³⁰ K.G. Gündisch, „Cnezii români din Transilvania și politica de centralizare a regelui Sigismund de Luxemburg”, în *Ștefan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, pp. 760-775; Ș. Ș. Papacostea, „La Valachie et la crise de structure de l’Empire ottoman (1402-1413)”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XXV (1986), 1-2, pp. 23-33; C. Rezachevici, „Implicarea Giurgului în relațiile lui Mircea cel Bătrân cu Polonia”, *Revista Istorică*, NS, XIII (2002), 3-4, pp. 149-159; A. Pippidi, „Despre Dan voievod: Rectificări cronologice și genealogice”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXXI (2013), pp. 47-96 (p. 62, Dan I ar fi murit în martie 1386). În noiembrie 1406, *părțile de peste munți*, diferite de Amlaș și Făgăraș, au apărut în titlul lui Mircea. Ele au dispărut după luna mai 1409 (DRH, B, I, no. 32, p. 70; no. 35, p. 76).

⁶³¹ Vezi – imediat după 1989 – însuși Rusu, „Biserica românească de la Ribîța”, pp. 7-8.

⁶³² Reamintim astfel și atitudinea duplicitară a lui Sigismund din timpul crizei *transalpine* provocate de Vlad I *Uzurpatorul* (1395-1396), cel mai probabil fiul lui Vladislav I *Vlaicu*.

⁶³³ Vezi aici Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, p. 54; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 258.

⁶³⁴ Notăm astfel o serie de contestări: 1. Identitatea *Hunyad*-Hunedoara la 1399 (Pataki-Rusu-Engel); 2. Identitatea Elisabetei cu fiica lui Alexandru (Holban-Sroka); 3. Identita-

Împăcarea dintre Sigismund și Mircea, certă în vara anului 1413, a fost foarte probabil ulterioară dispariției lui Jobst, *regele romanilor* (în ianuarie 1411), și eșecului otoman al lui Mircea, și a implicat – sigur – compensarea lui Mircea pentru pierderea Hunedoarei prin acordarea Branului, în est însă⁶³⁵. Urmașii lui Voicu (Ladislau/ Vladislav), Iancu și Matia, și a lui Mircea (Mihail), Vlad al II-lea *Dracul*, Vlad al III-lea *Țepeș* ori chiar Vladislav al II-lea, s-au luptat și s-au împăcat – matrimonial inclusiv – la fel de cumplit⁶³⁶.

La 1400, Mircea a avut Țara Românească, cu *Podunavia* și parte (Dârstorul și Dobrogea) din *țaratul* bulgar al lui Ioan Asan al IV-lea de Preslav, Hațegul, Amlășul, Făgărașul și – drept suzeran al lui Alexandru I – Moldova⁶³⁷. Mircea a fost „înlocuit” *valah* de familia cavalerului Voicu. La 1473, pregătit să-l detroneze – prin Ștefan al III-lea – pe Radu al III-lea *cel Frumos*, fiul lui Vlad *Dracul*, nepotul lui Voicu, Matia, „temnicierul” fratelui lui Radu, Vlad *Țepeș*, a făcut o danie – „de înstăpânire” – la Cozia, locul de veci al lui Mircea⁶³⁸. De pe la 1472, Matia își (re)dorea *Valahia* sa⁶³⁹.

tea soției lui Uroș cu fiica lui Alexandru (Engel); 4. Identitatea Ágnes-Elisabetei cu fiica Elisabetei (Sroka). Lista acestor probleme istoriografice (nominal) este mult mai lungă.

Toate datele amintite erau disponibile (și pentru cititor prin trimiterile anterioare) din 1995-1996 (ai apariției prosopografiei lui Engel). A urmat o – aparent – triplă ofensivă istoriografică (1997-1999), anti-*valahă* în mod cert sub raportul anilor 1300-1400. S-a manifestat prin: 1. Negarea legăturilor sârbo-*valahe* din vremea lui Dușan (Engel, direct și prin Cirković); 2. Respingerea existenței unei instituții ecleziastice în Transilvania (și de rit *grec*) legate de Moldova (Rusu, direct și prin Engel); 3. Afirmarea Moldovei drept exponentă a reacției anti-unioniste la Conciliul de la Florența (Mureșan, direct și prin Rusu).

⁶³⁵ S-a presupus – printre alții de către Gernot Nussbächer și Șerban Papacostea – că Mircea primise Branul după întâlnirea de la Severin (Nicolae Edroiu, „Mircea cel Mare și Transilvania”, în *Marele Mircea Voievod*, editor Ion Pătroi, București, 1987, pp. 181-190, la p. 189, nota 36). În condițiile problemei *Hunyadului*, datarea trebuie împinsă după 1410.

⁶³⁶ Conflictul și acordurile la Ion Bianu, „Ștefan cel Mare. Câteva documente din arhivul de stat de la Milano”, *Columna lui Traian* (București), IV (1883), 1-2, pp. 30-47, la no. 1, p. 34 (1462); A.D. Xenopol, „Lupta dintre Drăculești și Dănești”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a II-a, XXX (1907), pp. 183-272; Tamas Fedeles, „*Drakulyahaza*”, în *Fons, skepsis, lex. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére* [*Fons, skepsis, lex: Festschrift* Ferenc Makk la împlinirea vârstei de 70 de ani], editori T. Almási, Éva Révész, György Szabados, Szeged, 2010, pp. 107-114 (1489 pentru 1473/1474).

⁶³⁷ Aspect nesurprins de însăși „armada” glorificatoare a lui Mircea *cel Mare* din anii 1980.

⁶³⁸ DRH, B, I, no. 144, p. 240. Apoi l-a eliberat pe Vlad și l-a căsătorit cu vara sa primară.

⁶³⁹ Conform raportului florentin editat de Péter E. Kovács în „A leggazdabb Magyarok 1472-ben. Egy követjelentés és a valóság” [Cei mai bogați ungari de la 1472: o ambasadă și valoarea ei <istorică>], *Századok* [Secole] (Budapest), CXXXIX (2005), 2, pp. 421-428.

III. *Vlahia* lui *Vladislav Voievod* și a *văduvei* lui *Alexandru Voievod*

Ascensiunea *Vlahiei* s-a frânt, iar frângerea ei se legase direct de Transilvania, ceea ce – aparent – nu reprezenta un secret pentru istoriografia română interbelică. După cum știau și Iorga, autorul de *facto* al „teoriei cumane”⁶⁴⁰, și Brătianu, corifeul identității apusene a lui Radu I „din Mormântul 10”⁶⁴¹, după congregația în care s-a discutat problema Făgărașului (socotită temelia *descălecatului* lui *Negru Vodă*⁶⁴²) în prezența reprezentanților *valahi* (1291), la următoarea adunare (1292)⁶⁴³, *valahii* au fost înlocuiți cu cumanii (de la *universi Nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis* s-a trecut la *universitas Nobilibus Ongarorum, Siculorum, Saxonum et Cumanorum*)⁶⁴⁴. Tot ei cunoșteau că – după ultima apariție certă a *valahilor* (mai 1355) drept componentă distinctă a „parlamentului transilvan” (format din *universis Prelatis, Baronibus, Nobilibus, Siculis, Saxonibus, Olachis*⁶⁴⁵) – la adunările imediat ulterioare (1356-1357)⁶⁴⁶ s-au căutat formule cât mai generice, evitându-se menționarea *valahilor* (în selecția lui Brătianu: *universitati nobilium et cuiusvis status et conditionis hominibus partis Transilvaniae* sau *omnibus Nobilibus, Siculis et Saxonibus aliisque hominibus*)⁶⁴⁷. Iar – sub o formă coruptă totuși – istoriografia maghiară cunoștea de la 1885, scrisoarea papei Inocențiu al VI-lea către Ludovic I

⁶⁴⁰ „Imperiul Cumanilor și domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în Evul Mediu”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București), seria a III-a, VIII (1928), pp. 97-103. Consecințele (Djuvara-Cazacu) sunt bine cunoscute.

⁶⁴¹ A se vedea „L’expédition de Louis Ier de Hongrie contre le prince de Valachie Radu Ier Basarab en 1377”, *Revue Historique du Sud-Est Européen* (Bucarest), II (1925), 4-6, pp. 73-82.

⁶⁴² MOL, DL 30586; Susana Andea, „Comentarii pe marginea actului din 11 martie 1291. Original sau fals?”, în *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani*, editori Ioan Bolovan, Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, 2015, pp. 407-418.

⁶⁴³ Vezi Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 147; citat de către Brătianu, *Adunările de stări*, p. 212.

⁶⁴⁴ MOL, DF 285460 (28 iulie 1292; *Urkundenbuch*, I. 1198-1341, Hermannstadt, 1892, no. 261, pp. 192-193). Act redat sub 1298 în Adinel Dincă, A.W. Kovács, „Ergänzungen und Berichtigungen zum ersten Band des siebenbürgisch-deutschen *Urkundenbuchs*”, *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* (Gundelsheim), XXX (2007), 1-2, pp. 127-150, la p. 135). Pe urmele lui Engel și Rusu, în același studiu convocarea *valahilor* la Cunța de către Andrei al III-lea (1293) a fost declarată un fals (vezi B.III.3). Dosarul *descălecatului* a fost „desfăcut”. În 2015, însuși actul din 1291 a fost „atacat” drept cel puțin suspect de Andea.

⁶⁴⁵ MOL, DL 28733 (26 mai-1 iunie); DRH, C, X, no. 295, p. 326; EO, III, no. 789, p. 290.

⁶⁴⁶ MOL, DF 275174, 277338 (14 noiembrie 1356; 20 iunie 1357; *Hurmuzaki*, I-2, no. 33, p. 43; ni. 35, p. 45; EO, III, no. 863, p. 212; no. 934, p. 331). Acte omise însă din *Urkundenbuch*.

⁶⁴⁷ *Adunările de stări*, p. 214 (fără trimiteri însă, datorită condițiilor de lucru de după 1945).

prin care în octombrie 1356 înălța *națiunea valahilor*⁶⁴⁸. În februarie 1357, *voievozii valahilor* din Comitatul Dăbâca și Căndeștii din Hațeg s-au ridicat împotriva autorităților⁶⁴⁹. Liniștea a revenit în anul oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei* și al încredințării băniei de Severin Argeșului de către Buda⁶⁵⁰. A durat până la vremea morții lui *Nicolae Alexandru* „de Câmpulung”.

1. *Vlaicu Vodă și doamna Clara*

În ianuarie 1365, relațiile dintre Ungaria și *Vlahia* erau rupte de vreun an, Ludovic pierduse și controlul asupra Moldovei. Se pregătea de campanie însă împotriva lui *Vlaicu*. Concentra trupe și împotriva lui Tvrtko al Bosniei, cetățean venețian din 1364, după ce-l învinsese pe Ludovic în 1363⁶⁵¹.

Ludovic a lovit la Vidin: „între” *Valahia* și Bosnia (cuprinsă deja de tulburări, care, în februarie 1366, l-au obligat pe Tvrtko să se refugieze tocmai în Ungaria). L-a cucerit și i-a luat prizonieri pe Strațimir, fiul lui Ioan Alexandru (din prima sa căsătorie cu Teodora *Basarab*), și pe soția și vara sa primară, Ana, fata Clarei de Ungaria și a lui Alexandru *Basarab* (iunie 1365)⁶⁵².

Ioan al V-lea atacase deja Bulgaria de Târnovo. Motivul era neplata dotei Keratei, fiica lui Ioan Alexandru și a Sarei-Teodora, soția fiului lui Ioan al V-lea, Andronikos, temelia alianței bizantino-bulgare de la 1355. Târnovo a fost readus sub ascultarea Bizanțului. Ioan a pornit astfel – navigând pe Dunăre de la Guri și până la Vidin – spre Buda la începutul anului 1366⁶⁵³.

⁶⁴⁸ Antál Áldásy, „Regesták a vatikáni levéltárból”(II) [Regeste din Arhiva Vaticanului], *Történelmi Tár* [Arhiva Istorică] (Budapest), XVIII (1895), 1, pp. 58-89, la no. 261, p. 88 (necnotat de Pascu). Inclus în EO, III (no. 857, p. 310) în 2008. Omis din AO, XL. 1356, în 2014.

⁶⁴⁹ MOL, DF 272939 (28 februarie 1357; un rezumat în maghiară în EO, III, no. 890, p. 320).

⁶⁵⁰ Corelația dintre evenimente a fost ratată – cel mai probabil – datorită: 1. exacerbărilor naționaliste („atemporale”); 2. asocierii *ortodoxiei Ungrovlahiei* cu prăbușirea *valahilor* din *Ardeal* (1359, 1366); 3. „vânzarea” de către *regățeni* a *ardelenilor* (sub aceleași date, și mai ales din perspectiva celor două războaie mondiale); 4. sprijinirea de către Papalitate a ridicării *valahilor romani* și a *națiunii Vlahiei* (1345, 1356, 1370; în special din cauza anate-meii aruncate la 1916). 5. legăturii dintre ridicarea și prăbușirea Serbiei și a *Valahiei* în anii 1330-1350 (cu precădere datorită contextelor politice din anii 1910-1930 și 1960-1990).

⁶⁵¹ *Vezi Listine*, IV. 1358-1403, Zagreb, 1874, no. 133, p. 77; DRH, D, I, nos. 42-43, pp. 78-83.

⁶⁵² Pentru evenimente, vezi sursele din V. Gjuzelev, „Beiträge zur Geschichte des Königreichs von Vidin im Jahre 1365”, *Süd-Ost Forschungen* (München), XXXIX (1980), pp. 1-16.

⁶⁵³ Cum au remarcat deja Francisc Pall („Encore une fois sur le voyage diplomatique de Jean V Paléologue en 1365-1366”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, IX (1971), 3, pp. 535-540, aici p. 538) ori Kenneth M. Setton (*The Papacy and the Levant*, I, p. 288, nota 18).

Venea să trateze cruciada antiotomană și unirea Bisericilor cu monarhul angevin, conform înțelegerilor din urmă cu un an cu Urban al V-lea⁶⁵⁴. După o întâlnire tensionată cu Ludovic⁶⁵⁵ (cei doi se înțeleseseră incomparabil mai bine de la distanță), Ioan al V-lea a și fost blocat la Vidin (martie-noiembrie 1366). Împăratul bizantin nu mai putea să revină la Constantinopol⁶⁵⁶.

Sprijiți de *turci*, Ioan-Alexandru și fiul său Ioan Șişman (din a doua căsătorie cu Sara Teodora) îi refuzau pasajul prin Bulgaria (de Târnovo)⁶⁵⁷. Ioan Alexandru vroia să renegocieze acordul impus de Ioan în urmă cu doi ani⁶⁵⁸. Ioan al V-lea nu – mai – putea trece nici prin *Basarabia* lui *Vlaicu* spre *Dobrogea* lui Dobrotici, rămas neutru pe parcursul acestor tensiuni⁶⁵⁹. Iar părțile răsăritene ale Regatului Ungariei erau cuprinse de noi tulburări⁶⁶⁰.

După ce și Trvtko redevenise vasalul regelui Ludovic (februarie-martie 1366), Vladislav nu mai părea dispus să cedeze ca în iarna lui 1365-1366⁶⁶¹. Ludovic I a intervenit în Banatul și în Transilvania revoltate (aprilie-octom-

⁶⁵⁴ Vezi J. Gill, „John V Palaeologus at the Court of Louis I of Hungary (1366)”, *Byzantinoslavica*, XXXVIII (1977), pp. 30-38. În primăvara lui 1365, înainte de a porni spre Buda lui Ludovic, care urma să lovească la Vidin, Ioan s-a îndreptat spre principalul aliat (și rival) al Elenei, văduva lui Dușan, Iovan Uglieša, care atacase Salonikul (Estangüi Gómez, *Byzance face aux Ottomans*, pp. 142-145). Ioan a ajuns la un acord cu Uglieša, numit astfel despot (august-septembrie), care practic îi elimina pe Uroș și Elena de pe scena politică.

⁶⁵⁵ Ioan al V-lea a trebuit și să-l lase pe fiul său, viitorul Manuel al II-lea, ostatec la Buda.

⁶⁵⁶ Pall, „Le voyage diplomatique”, p. 539; Setton, *The Papacy and the Levant*, I, p. 301.

⁶⁵⁷ V. Gjuzelev, „Der letzte bulgarische-byzantinische Krieg”, în *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit* [Festschrift Herbert Hunger], editor Werner Seibt, Wien, 1996, pp. 29-34.

⁶⁵⁸ Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, Cambridge, 1993, pp. 261-264; Estangüi Gómez, *Byzance face aux Ottomans*, pp. 129-130. În primăvara lui 1363, practic simultan patriarhul Calistos și Ioan al V-lea porniseră din Constantinopol. Calistos se îndrepta spre Elena pentru a trata reconcilierea Marii Biserici cu Biserica Serbiei, iar Ioan contra lui Ioan Alexandru. Acestuia i-a luat – probabil în contul dotei neachitate a Keraței, fiica lui Ioan Alexandru și a Sarei Teodora, soția lui Andronic (al IV-lea), fiul lui Ioan al V-lea, de la 1355 – Anchilaos, țarul salvând doar Messembria. Calistos a murit însă în iulie la Serres (s-a vorbit de otrăvă). A trebuit rechemat Philotheos Kokkinos, predecesorul său (1353-1354), susținătorul lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, un și mai convins anti-unionist (Congourdeau, „Deux patriarches palamites en rivalité”, pp. 37-54).

⁶⁵⁹ A se vedea astfel observațiile „aluzive” ale lui Pall, „Le voyage diplomatique”, p. 539.

⁶⁶⁰ Pentru principalele informații, a se vedea Magina, „Răufăcători sau... schismatici?”, pp. 283-293; Pop, *From the Hands of the Schismatic Wallachians*, pp. 414-434, 457-478.

⁶⁶¹ Fie că el îl abandonase pe Strațimir de dinaintea cuceririi ungare a Vidinului, fie că el cedase după aceasta, permițându-i lui Ioan al V-lea să vină astfel pe Dunăre la Buda (pentru perspectivele tradiționale: Holban, „Contribuții la studiul raporturilor”, pp. 9-12).

bric). În paralel, au fost restabilite relațiile cu *Vlaicu*. Regele a eșuat însă – încă o dată – contra Moldovei ținute de Bogdan († c. 1367) și de familia sa⁶⁶².

În sud, vărul lui Ioan, Amedeo al VI-lea de Savoia, plecat în cruciadă, recucerase Gallipoli-ul de la *turci* (august). A cucerit apoi Mesembria de la bulgari în noiembrie. Contele l-a forțat pe Ioan-Alexandru să cedeze⁶⁶³.

La Sozopolis s-a încheiat un acord tripartit între Ioan Alexandru, Ioan al V-lea și Dobrotici. Acesta a primit de la Ioan titlul de despot (ianuarie-februarie)⁶⁶⁴. Dacă Luccari avea dreptate, Ioan îl recunoscuse deja pe Bogdan, felonul regelui Ludovic, drept stăpânitor al Moldovei (gest explicabil doar dacă spera că Bogdan îl va presa pe *Vlaicu*, obligându-l astfel să-i permită trecerea prin *Valahia*)⁶⁶⁵. Bazileul s-a întors la Constantinopol (aprilie 1367). „În mod normal” ar fi fost demult acasă dacă trecea prin Țara Românească (motiv pentru care ne îndoim de realitatea pactului dintre Ioan și Bogdan). Acordul dintre Ludovic și *Vlaicu* fusese deja pus în aplicare în octombrie⁶⁶⁶.

Vlaicu reprimise de la Ludovic Amlașul și Făgărașul⁶⁶⁷. Păstra Severinul și (re)prelua – aparent – „coridorul brăilean”⁶⁶⁸. Pe măsură ce s-a înțeles cu *Vlaicu*, Ludovic I s-a întors – la Roma și la Veneția – împotriva lui Ioan al V-lea, a Bulgariei lui Ioan Alexandru și a Serbiei lui Ștefan Uroș⁶⁶⁹. În iunie 1366, a primit de la Urban al V-lea – dezlegarea – pe un an – de jurământul făcut de a-l ajuta pe Ioan al V-lea împotriva *turcilor* pe motiv de neîncredere

⁶⁶² Ș. Papacostea, „La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XVII (1978), 3, pp. 389-403.

⁶⁶³ Matteo Magnani, „The Crusade of Amadeus VI of Savoy between History and Historiography”, în *The Italian Peninsula and Europe's Eastern Borders. 1204-1669 (=Eastern and Central European Studies, I)*, editori I.M. Damian, I.-A. Pop, M. Popović, Al. Simon, New York -Oxford–Basel-Frankfurt-am-Main-Wien, 2012, pp. 215-236, aici la pp. 232-233.

⁶⁶⁴ V. Gjuzelev, „*Magnificus dominus Dobrotitza-pravus et crudelis inimicus Communis lanuae et omnium Ianuensium*”, în *Byzantina Mediterranea. Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag*, editori Klaus Belke, Edwald Kislinger, Wien-Weimar-Köln, 2007, pp. 197-203.

⁶⁶⁵ *Luccari*, p. 105. Ipotetica recunoaștere bizantină *regală* a Moldovei putea premerge numai „eliberarea” bazileului, nu sosirea sa la Buda (caz în care, ea ar fi anulat negocierile).

⁶⁶⁶ Adesea ignoratele documente se găsesc traduse în DRH, D, I, nos. 44-45, pp. 83-85.

⁶⁶⁷ Antál Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*, București, 1999, pp. 171-174. Reprimirea rezultă și din retrasarea hotarelor la 1366, certă în cazul Amlașului, care însă nu apărea cu rang ducal în titulatura lui Vladislav (DRH, D, I, no. 45, pp. 84-85).

⁶⁶⁸ Conform privilegiului dat – la solicitarea lui Ludovic I – de Vladislav brașovenilor, „coridorul” nu a mai existat de fapt la începutul lui 1368 (DRH, D, I, no. 46, pp. 86-87).

⁶⁶⁹ Cu toate că modificarea politicii lui Ludovic a fost deja remarcată (Holban, „Contribuții la studiul raporturilor”, p. 29), ea nu a fost asociată – firesc – acordului cu *Vlaicu*.

în bazileu⁶⁷⁰. Veneția a refuzat însă să-l sprijine pe regele Ungariei împotriva Bizanțului, a Bulgariei și a Serbiei datorită acordurilor avute cu acestea⁶⁷¹.

În acest context, s-a zvonit că, la Sozopolis, Ioan Alexandru și Ioan al V-lea încercaseră să-l cumpere pe *Vlaicu* cu 180 000 de florini pentru cucerirea și predarea Vidinului Bulgariei de Târnovo⁶⁷². Vidinul a rămas însă banat ungar. Relațiile lui Ludovic cu *Vlaicu* au fost bune până în vara lui 1368⁶⁷³. Între timp, fostul imperiu al lui Ștefan Dușan continua să se dezintegreze⁶⁷⁴.

În mai 1367, sprijinit de puternica familie Lackfi și de mama lui Ludovic I, Elisabeta, Vladislav al II-lea de Oppeln, soțul Elisabetei, fiica voievodului Alexandru, a fost impus palatin al Ungariei⁶⁷⁵. Ostilitatea lui Ludovic față de Bulgaria, Serbia și Bizanț era tot mai fățișă. *Vlaicu* îi era aliat, cu atât mai de preț⁶⁷⁶, cu cât succesiunea angevină în Polonia era tot mai contestată de elita care – în înțelegere cu împăratul Carol al IV-lea de Luxemburg – nu vroia ca Ludovic să-i urmeze la tron unchiului său, Cazimir al III-lea⁶⁷⁷.

⁶⁷⁰ VMHH, II, no. 139, p. 73 (22 iunie 1366); Halecki, *Un empereur*, pp. 129-132. Solicitarea regelui data cel mai târziu de la sfârșitul lunii mai, când era în Transilvania (din aprilie).

⁶⁷¹ Halecki, *Un empereur*, pp. 133-134; Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 290-291. Motivația republicii era: Uroș îi era cetățean, cu Ioan Alexandru avea tratat (1352), iar cu Ioan multiple acorduri. Oficial, Ludovic continuase să ceară Raguzei și Veneției (decembrie 1366-februarie 1367) sprijin pentru *expediția care mergea la Constantinopol* (*Monumenta Ragusina*, IV. 1364-1366, editor Josip Gelčić, Zagreb, 1896, p. 75; *Listine*, IV, no. 156, p. 90).

⁶⁷² Hoban, „Contribuții la studiul raporturilor”, pp. 25-26 (nota 2). Știrea i-a fost transmisă pe 14 aprilie 1367 de Petru Himffy, ban al Bulgariei, Elisabetei Kotromanić, soția lui Ludovic (Lajos Thálloczy, „Nagy Lajos és a Bulgár Bánság” [Ludovic cel Mare și Banatul Bulgariei], *Századok* [Secole] (Budapest), XXXIV (1900), 3, pp. 587-684, la pp. 606-609).

⁶⁷³ Vezi în continuare și Samuel Steinherz, „Die Beziehungen Ludwigs I. von Ungarn zu Karl IV (1358-1373)” (I-II), *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (Wien-Innsbruck), VIII (1887), pp. 219-257; IX (1888), pp. 529-637, la pp. 558-559, 567; N. Iorga, „Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-1369 și politica lui Vladislav-Vodă față de unguri. Un episod din cucerirea Peninsulei Balcanice de turci”, în Idem, *Studii istorice asupra Evului Mediu Românesc*, ediție Ș. Papacostea, București, 1984, pp. 116-140 [1900].

⁶⁷⁴ Vezi aici Mihailo Dinić, *O Nikoli Altomanoviću* [Despre Nikola Altomanović], Beograd, 1932, pp. 14-15, Mihaljić, *Kraj srpskog carstva*, pp. 36-38; Šuica, *Nemirno doba*, pp. 23-27.

⁶⁷⁵ Ascensiunea sa venise poate și pe fondul zvonurilor transmise Elisabetei, privind încălcarea acordurilor de la 1366, de care își legase numele fostul palatin Nicolae de Kont (liniile interpretative de bază la Holban, „Contribuții la studiul raporturilor”, pp. 22-29).

⁶⁷⁶ Halecki, *Un empereur*, p. 134. Și acest aspect pare să fi fost neglijat de-a lungul vremii datorită exacerbării ostilității „româno-maghiare” și minimalizării „axei Buda-Bizanț”.

⁶⁷⁷ O. Halecki, *Jadwiga of Anjou and the Rise of East-Central Europe*, New York-Boulder, CO, 1991, pp. 44-47; Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy*, pp. 211-212, 226-227, 231-232.

Acordul de succesiune dintre Ludovic și Cazimir fusese perfectat practic în paralel cu nunta Elisabetei a *Valahiei* cu nepotul celor doi (1354-1355)⁶⁷⁸. Acceptul – vital – al elitei polone fusese obținut de Ludovic cu mai puțin de o lună înaintea răsplătirii de către el, a episcopului Oradiei Demetrie Futaki (februarie 1355), cel care-i adusese *pacea* (și) cu Alexandru *Basarab*⁶⁷⁹.

11 ani mai târziu, *Vlaicu* părea să fi izbutit să rupă cleștele *ungrovlah* deschis de Bizanț și Buda asupra *Vlahiei* încă din vremea Velbujdului și a *Posadei*. În toamna anului 1368, Ludovic a trebuit să-și îndrepte trupele spre sud împotriva lui *Vlaicu*⁶⁸⁰. În martie, regele și palatinul, Vladislav de Opeľn, a cărui soție *basarabă* murise probabil de curând, îl sprijiniseră pe *Vlaicu* împotriva acuzațiilor de trădare care i se aduceau de la Vidin. În iulie Ludovic se declarase în continuare convins de cinstea acestuia, rugat tot atunci de către autoritățile ungare de la Vidin să intervină împotriva *împăratului de la Târnovo*. Șișman venea să ocupe Vidinul la chemarea populației locale⁶⁸¹.

În septembrie 1368, campania regală ungară contra lui *Vlaicu* fusese deja decisă de vreo lună⁶⁸². Avea să fie un eșec, atât la Severin, cât și pe Dâmbovița. Până la începutul lunii decembrie 1368, oștile ungare s-au retras⁶⁸³. Vladislav I *Vlaicu* a trecut la ofensivă și a ocupat Vidinul în acea iarnă⁶⁸⁴.

A îngăduit – fără plăcere ori convingere – masacrarea franciscanilor de către călugării *greci* misionari și de localnici, supuși vreme de patru ani

⁶⁷⁸ Knoll, *The Rise of Polish Monarchy*, p. 158; Kurtyka, „Das wiedervereinigte Königreich” p. 112-113. Fapt cu evidente implicații asupra identificării regelui *Proslaviei* de la 1354.

⁶⁷⁹ *Antiquum registrum privilegiorum et statutorum civitatis cracoviensis (=Editionum Collegii Historici Academiae Litterarum Polonicae, LXXXII)*, editor Stanisław Estreicher, Kraków, 1936, no. 4, pp. 4-6 (24 ianuarie 1355), DRH, D, I, no. 38, pp. 70-71 (18 februarie 1355).

⁶⁸⁰ Vezi aici și N. Constantinescu, *Vladislav I (1364-1377)*, București, 1979, pp. 114, 153-158.

⁶⁸¹ DRH, D, I, nos. 47-48, pp. 88-89; no. 50, pp. 90 (26 martie, 17 iulie). Între aceste acte, se așază informarea brașovenilor de către Ludovic (22 iunie) cu privire la scutirea reciprocă de la plata *tricesimei* convenită de rege cu Demetrie, *principele tătarilor* (no. 49, p. 90).

⁶⁸² DRH, D, I, no. 51, p. 91. Campania (decisă cu măcar două săptămâni înainte) trebuia să fie scurtă, cel puțin pe direcția Severin, conform înștiințării emise de capitlul din Cenad pe 14 septembrie, lăsarea la vatră a trupelor fiind prevăzută pentru 13 octombrie.

⁶⁸³ DRH, D, I, no. 57, p. 99; no. 62, p. 107. Dacă nu s-a considerat de la început că luptele din est vor fi mai grele, lăsarea la vatră (7 decembrie), la aproape două luni după termenul vestit, a fost impusă de evoluția înfruntărilor de la frontiera transilvană cu *Vlahia*.

⁶⁸⁴ *Orbini*, p. 270; Holban, „Contribuții la studiul raporturilor”, pp. 43-44. La retragerea sa de la Severin, Ludovic a fost protejat și găzduit de aceiași cnezi din Banatul Montan, care – spre neplăcerea lor publică și oficială – trebuiseră să se îngrijească și de el și de Ioan al V-lea la 1366, (Pop, *From the Hands of the Schismatic Wallachians*, pp. 418-419).

abuzurilor acestora⁶⁸⁵. Era deopotrivă o obligație confesională „tactică”⁶⁸⁶ și un răspuns la campania intempestivă a lui Ludovic. Fie regele cedase până la urmă în fața acuzațiilor *bulgare* la adresa lui *Vlaicu*⁶⁸⁷, fie voievodul fusese amestecat în noile conflicte din Moldova de după moartea lui Bogdan (Ludovic a venit sigur în Secuime în primăvara anului 1368)⁶⁸⁸. Până în vara lui 1369, raporturile *transalpine* ungaro-*valahe* s-au normalizat (încă o dată)⁶⁸⁹.

Ludovic a acceptat să-l reinstaleze pe Ioan Strațimir, rebotezat la Buda în ritul *latin*, drept *împărat* la Vidin sub *garanția* lui *Vlaicu* și a lui Dobrotici⁶⁹⁰. *Vlaicu*, care – din punct de vedere *grec* – impusese astfel un *lătinit* la Vidin, i-a atacat pe bulgarii lui Ioan Șişman și pe *turci*. Aceasta i-a adus admirația papei Urban al V-lea⁶⁹¹. Cu Ungaria și Țara Românească asigurând liniștea cruciată în nord, Ioan al V-lea a fost obligat să plece la Roma (iulie 1369). În octombrie a îmbrățișat *adevărata credință*⁶⁹². Pregătită deja pentru inevitabil, Patriarhia Ecumenică de Constantinopol își începuse propria ofensivă⁶⁹³.

În septembrie⁶⁹⁴ Athosul îl presase fără succes pe *Vlaicu* să accepte regulile *internaționalei isihaste*, principala forță din spatele rezistenței la unirea *latină*⁶⁹⁵. În spate stătea Hariton de Kutlumuz, viitorul mitropolit al *Ungrovlahiei*⁶⁹⁶. La sfârșitul anului, Clara se temea pentru viața ei în *Vlahia*⁶⁹⁷. De

⁶⁸⁵ Pentru cunoscutul text (tradus în engleză): Arnald de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals of the Order of Friar Minors*, ediție Noel Mufscat, Tau, 2010, pp. 671-673.

⁶⁸⁶ Abuzurile *latine* fuseseră majore. *Vlaicu* concura cu Șişman, care venea în numele *adevărata credințe* de rit *grec*. Nu-i putea apăra pe franciscani. Trebuia să ofere compensație.

⁶⁸⁷ Holban, „Contribuții la studiul raporturilor”, p. 42, nota 2. Ca la 1330, atacul a fost declanșat în grabă. Vidinul era sigur amenințat de Șişman. La începutul lui decembrie 1369, Ludovic, revenit în regat, lua în calcul retragerea administrației ungare de la Vidin.

⁶⁸⁸ Principalele repere pentru controversatul „an moldav 1368” au fost sintetizate de către Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 434-442; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 194.

⁶⁸⁹ Pentru contextul tensionat, amintim că la începutul lui 1369, cnezii bănățeni se plânseră că de la 1365 erau obligați să meargă în numele regelui la oaste de două ori pe an.

⁶⁹⁰ DRH, D, I, no. 54, p. 97. Decizia i-a fost comunicată – la solicitarea acestuia – lui Petru, fiul banului de Vidin, Benedict Himffy, de Ludovic I abia la sfârșitul lunii august 1369.

⁶⁹¹ Numai așa se poate explica statutul de *luptător al lui Hristos* folosit de Urban al V-lea pentru Vladislav în scrisoarea sa către acesta din aprilie 1370 (VMHH, II, no. 191, p. 97).

⁶⁹² Halecki, *Un empereur*, pp. 180-185. De pe la 1367, Ioan era tot mai reticent față de idee.

⁶⁹³ Vezi D. Năstase, „Le Mont Athos et la politique du Patriarcat de Constantinople de 1355 à 1375”, *Symmektika* (Thessaloniki), III (1979), pp. 121-177 (cu excese interpretative).

⁶⁹⁴ Textul de capitulare pregătit pentru *Vlaicu* este în FHDR, IV, no. XLVI-1, pp. 280-285.

⁶⁹⁵ Atacurile anti-*latine* datau din aprilie-iunie (MM, I, no. 243, p. 501; no. 246, p. 503).

⁶⁹⁶ După cum a notat și subliniat deja Dumitru Năstase în „Le Mont Athos”, pp. 129-133.

fapt, în confruntarea cu extinsa pânză anti-unionistă, Urban, care – în corespondența sa *vlahă* – nu-i pomenea pe Ludovic și Ioan, părea să poată miza – tot conform propriilor sale acte – doar pe rețeaua de familie a Clarei, *noverca* lui *Vlaicu* și pe puterea *vlahă* a acestuia (dacă se unea *deplin*), și – dar nu la același nivel – pe *Lațcu* al Moldovei (dacă intențiile acestuia erau *sincere*⁶⁹⁸). Prin Clara (și *Vlaicu*), Urban avea Bulgaria (*de Vidin*) și putea spera la Serbia, unde câștigase Zeta și negocia cu Uroș (ianuarie-august 1369)⁶⁹⁹, și la *Vlahia*.

Vlaicu nu a rupt relațiile cu Ludovic⁷⁰⁰. Îndoielile pontificale legate de el au crescut însă. În vara lui 1370, Urban a acceptat să acorde – de principiu – *națiunea Vlahiei* lui *Lațcu*, *ducele părților Moldovei*, sub directa autoritate a *Papalității*⁷⁰¹. Pentru a se asigura că *Vlaicu* nu ceda nici așa, Patriarhia a folosit tensiunile și ambițiile din *Vlahia*⁷⁰². Patriarhia a scos din Mitropolia *Ungro-vlahiei* o nouă mitropolie (Severin)⁷⁰³. A desfăcut ecleziastic *Țara lui Basarab* de-a lungul Oltului. A apăsat pe rana administrativă *ungară* a țării pe care căutaseră să o vindece toți predecesorii lui Vladislav I, cel al cărui nume Marea Biserică nici nu l-a rostit când a ridicat Mitropolia Severinului⁷⁰⁴.

Iachint ceruse ca aceasta să nu se facă încă de când Urban se luptase – direct și prin Clara – pentru *Vlaicu* (aprilie 1370)⁷⁰⁵. Era dispus să se retragă. Înainte de a o face, îi amintea patriarhului Philotheos că îl împăcase – *peste capul Marii Tale Sfinții* – cu *Vlaicu*, care îl *oprea* acum să meargă pe Bosfor, unde fusese chemat la judecată⁷⁰⁶. Era acuzat de *profanare* și *disprețuire* a

⁶⁹⁷ Pe 18 ianuarie 1370, i s-a îngăduit să celebreze masa în locuri altminteri interzise și chiar noaptea (*Acta Urbani PP. V*, nos. 180-c, pp. 305-306). Oficial, comunicarea *latină* a *Vlahiei* via Transilvania era bună în noiembrie (DRH, D, I, no. 56, p. 98). Cazul Clara arată însă contrariul (în mod normal, corespondența de la Argeș ajungea într-o lună la Roma).

⁶⁹⁸ VMHH, II, no. 191, p. 97; no. 197, p. 99. Verificarea sincerității lui *Lațcu* era anterioară lunii iulie 1370. Datorită mizelor și depărtării, aceasta începuse până în decembrie 1369.

⁶⁹⁹ *Acta Urbani PP. V*, no. 160, p. 267; Halecki, „Zupani Zety a Urban V”, pp. 629-630.

⁷⁰⁰ Chiar în ciuda escaladării tensiunilor „cruciate” (Housey, „King Louis”, pp. 203-206).

⁷⁰¹ VMHH, II, nos. 197-198, pp. 99-101. La solicitarea papei, arhiepiscopul de Praga și episcopii de Wrocław și Cracovia mai trebuiau să facă o ultimă cercetare. Iar, în februarie 1370, prin acordul anti-habsburgic cu Cazimir, Ludovic își securizase tronul Poloniei.

⁷⁰² În paralel (iulie), susținea convertirile la *ortodoxie* pe Bosfor (MM, I, no. 251, p. 506).

⁷⁰³ Oficial, la trei luni după decizia moldavă a lui Urban (FHDR, IV, no. XLV-13, p. 208).

⁷⁰⁴ A se vedea astfel recent studiul lui Ș. Papacostea, „Prima unire românească. Voievodatul de Argeș și Țara Severin”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVIII (2010), pp. 9-24.

⁷⁰⁵ Datorită contextului și distanței, mesajul lui Iachint a fost transmis cel târziu în vară.

⁷⁰⁶ FHDR, IV, no. XLV-12, pp. 206-207. Iachint afirmase: [...] *sunt jignit tocmai la bătrânețele mele de către Sfânta Biserică a lui Dumnezeu, ca un profanator și disprețuitor al acesteia* [...].

Marii Biserici. Bătrânul ierarh înțelegea că *Vlaicu* și *Vlahia* puteau pieri dacă se uneau *deplin* cu Roma în vremea crizelor *creștine* și *valahe* păstorite de la Athos de Hariton⁷⁰⁷. Acesta împingea chipul pios al lui *Nicolae* <-Alexandru> peste *Vlahia* și *Vlaicu*. Dinspre vest, planurile pontificale pentru *Vlahia* rupeau rândurile *Ungrovlahiei*⁷⁰⁸. Spre deosebire de Moldova⁷⁰⁹, statul ei se formase – printre *creștinii* din pământurile sale – îndeosebi prin înțelegeri între *stăpânitorii aceluia loc*. Marea Biserică conta pe aceștia⁷¹⁰. La 1370, lupta cea grea pentru *Vlahia* era una pentru „clanuri”, nu pentru suflete⁷¹¹.

„Demisia” lui Iachint nu a fost acceptată. Urmașul unic dorit de el, Antim (Daniel Critopoulos), bine văzut și la Athos și de Hariton⁷¹², a fost așezat mitropolit de Severin într-o zonă foarte sensibilă (*Țara Severinului*), unită cu Argeșul și vecină cu Vidinul. Iachint a fost păstrat mitropolit „primat” al *Ungrovlahiei* în octombrie 1370⁷¹³. În noiembrie, a murit Cazimir. Ludovic s-a concentrat asupra Poloniei⁷¹⁴. În februarie 1371, decesul lui Ioan Alexandru a rupt Bulgaria între Strațimir și Șișman⁷¹⁵. *Vlaicu* a sprijinit „cruciada” lui Strațimir împotriva *turcilor* lui Șișman din acea primăvară⁷¹⁶. Dar „confederații” sârbi au pierdut în fața *turcilor* pe Marița în septembrie 1371. Serbia lui Ștefan Dușan a încetat să mai existe la moartea lui Uroș în decembrie⁷¹⁷.

Între timp, până în vară, existența pontificală a Ducatului Moldovei fusese definitivată⁷¹⁸. Tot mai izolat, statul lui Vladislav, numit *Basarat*⁷¹⁹, a

⁷⁰⁷ Singura concluzie permisă de surse lăsate în contextul lor de epocă, ținând cont totodată și de „sigilarea” Mormântului 10 și de ascensiunea lui Hariton, oficială de la 1372.

⁷⁰⁸ Problemele „de structură” ale Țării Românești la Coman, *Putere și teritoriu*, passim.

⁷⁰⁹ Deși neglijată, deosebirea „genetică” dintre cele două state a fost notată de ceva vreme.

⁷¹⁰ FHDR, IV, no. XLV-13, p. 208. Altfel spus, Marea Biserică a avut o atitudine *maghiară*.

⁷¹¹ Desfacerea *Ungrovlahiei* fusese motivată oficial prin *neamul aceluia loc* <care> s-a nimerit să fie numeros și aproape nemărginit[...], <iar> un singur arhiereu nu mai este de ajuns la atâta popor [...], *stăpânii de acolo* solicitând astfel încă unul (FHDR, IV, no. XLV-13, pp. 208-209).

⁷¹² FHDR, IV, no. XLVI-1, p. 282; no. XLV-3, p. 298. La 1369 Daniel era deja sigur în *Vlahia*.

⁷¹³ FHDR, IV, no. XLV-13, p. 208. În noiembrie, Hariton îl socotea mitropolit doar pe Daniel (*acum Preasfințit Mitropolit al Ungrovlahiei*), pomenindu-i pe *veneratul Kir Iachint* (fără vreun titlu) și pe *Nicolae Alexandru* „redus” la doar *Nicolae* (FHDR, IV, no. XLVI-3, p. 296).

⁷¹⁴ Vezi și Halecki, *Jadwiga of Anjou*, pp. 49-52; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 195-196.

⁷¹⁵ Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 368. Strațimir a ocupat Sofia vreme de vreo doi ani.

⁷¹⁶ Conform daniei sale făgărășene pentru Ladislav de Doboka (DRH, D, I, no. 60, p. 104).

⁷¹⁷ Vladislav Bosković, *King Vukasin and the disastrous Battle of Marica*, München, 2009.

⁷¹⁸ *Acta Gregorii P.P. XI*, nos. 8-a, pp. 16-21; Pascu, „Contribuții documentare”, p. 185.

⁷¹⁹ ASV, Reg. Vat. 264, f. 35^v (16 iunie 1372; VMHH, II, no. 231, p. 116; *Hurmuzaki*, I-2, no. 142, p. 193; *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 32, pp. 64-66); 268, f. 32^v (14 mai 1372; VMHH, II, no.

început să fie considerat de Roma un focar de *eretici și schismatici* (iunie-iulie 1372). Sub noul ei păstor (din luna august)⁷²⁰, Hariton, a cărui numire fusese urgentată⁷²¹, *Ungrovlahia* se îndrepta spre conflict deschis cu Papalitatea (conflict sigur în mai-iulie 1373⁷²²). Ludovic I a evitat totuși să intervină împotriva lui Vladislav. A făcut-o abia după vara lui 1374, când – prin Vladislav de Oppeln, „transferat” în Polonia, a căutat să supună și Moldova⁷²³.

În iarna lui 1375-1376, după ce în vară viața îi fusese în pericol în *Ardeal*, Ludovic a recuperat Severinul⁷²⁴. L-a păstrat doar o jumătate de an, banul redispărând dintre dregătorii regali (până la 1387)⁷²⁵. *Vlaicu* a acoperit falia statală, recreată *ungrovlah* pe Olt, asociindu-și – de voie, de nevoie – fratele, Radu, la domnie⁷²⁶. Marile rupturi *vlahe* începuseră aparent pe la 1368.

230, p. 115; *Hurmuzaki*, I-2, no. 141, p. 192; *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 30, p. 62). La solicitarea lui Ludovic, papa a dat puteri franciscanilor din Bosnia contra *eticilor și schismaticilor* din *etiam Rascia ac Basarat et allis partibus eis vicinis*. Dar a evitat să folosească *V(a)lahia*.

Vicariatul (*provincia*) Bosniei avea șapte custodii. Niciuna nu purta numele *Vlahiei* ori al Serbiei. Exista însă cea a Bulgariei. Ea includea Severinul, al cărui ban era *Vlaicu*, Orșova, Caransebeșul ori Vidinul rebotezatului Strațimir. Structura franciscană trebuie să fi reflectat și realitățile politice (sigur pe cele de după revenirea lui Strațimir la Vidin). La 1377 în *Italia*, Radu, asociatul lui *Vlaicu* din *Țara Severinului*, era socotit *principele bulgarilor*.

⁷²⁰ Noi convertiri la *ortodoxie* (iunie) au precedat-o la Bizanț (MM, I, no. 164, pp. 365-366; redata). Practic după 1350, de fiecare dată când bazileul negocia oficial unirea Bisericii, se înmulțeau aceste convertiri (Gastgeber, „Der Umgang des Patriarchats”, pp. 155-156).

⁷²¹ Vezi Grigore Nandriș, *Documente românești în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos (1372-1658)*, București, 1937, no. 1, pp. 17-22. Până și lui Năstase (în „Le Mont Athos”, p. 133), abordarea *ungrovalahă* a lui Hariton (1369-1372) i s-a părut – cel puțin – îndoielnică.

⁷²² ASV, Reg. Vat. 265, ff. 51^r, 60^v (15 mai; 1 iulie 1373; VMHH, II, no. 274, p. 139; no. 276, p. 140; *Hurmuzaki*, I-2, nos. 152-153, p. 207; *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 71, p. 131; no. 180, pp. 154-155). Abia acum, papa s-a referit explicit la *vlahi* drept *schismatici*. Aceștia erau răspândiți *in metis Ungariae circa Sebes* [adică Caransebeș] *et Maior Wlachia* [denumire dată – astfel – Țării Românești] *ac circa metas Bosnae in Aslan* [Valkó] *et in Corbavia* [Croatia].

⁷²³ A se vedea astfel Bernát L. Kumorovitz („I Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és török) háborúja” [Campania transalpină (și războiul *turcesc*) al regelui Ludovic I din anul 1375], *Századok* [Secole] (Budapest), CXVII (1983), 5, pp. 919-982, aici la p. 975.

⁷²⁴ MOL, DL 6320 (25 ianuarie 1376). Kumorovitz, „Havasalföldi hadjárata”, p. 976 (1375).

⁷²⁵ Engel, *Archontológiája*, I-II, *sub voce* (observație neinclusă și în *Regatul Sfântului Ștefan*). Ioan Treutel a apărut în acte drept ban de Severin doar între 25 ianuarie și 21 iunie 1376.

⁷²⁶ Iliescu, „Domni asociați”, pp. 42-43. Nemenționarea sa de către Hariton în ultima variantă a testamentului său (1378) și profilul său „cavaleresc” nu ne permit să-l privim pe Radu drept un profitor al crizei bizantino-*valahe* de la 1369-1370. Mai curând, el trebuie văzut drept soluția lui *Vlaicu* pentru a evita accentuarea subminării puterii sale. Până la 1370, izvoarele nu ne arată – nici măcar la Vidin – un *Vlaicu* care să fi împărțit puterea.

Cu un Vladislav, *voievod transalpin și ban de Severin din mila lui Dumnezeu și a regelui* în ianuarie 1368, Ludovic a revenit în martie în Transilvania⁷²⁷, sprijinit pe plan local de familia Dobokai⁷²⁸, debutul conflictului cu Vladislav survenind după întoarcerea lui Ludovic la Visegrád⁷²⁹. După evenimentele din iarna anului 1368-1369 și compromisul bulgar cu Vladislav din vara lui 1369, regele s-a reîntors în Transilvania în 1370 la sfârșitul lui martie⁷³⁰, unde a rămas luni bune⁷³¹. Din aprilie și până la sfârșitul lui iunie⁷³², Ludo-

⁷²⁷ Pentru actele – cunoscute de dinainte de 1920 – ale regelui, din Alba Iulia (26 martie), Târgu-Mureș (16 aprilie), și apoi din Movile, lângă Sibiu (26 aprilie): *Urkundenbuch*, II, no. 911, pp. 309-310; nos. 913-914, pp. 312-313. Lor li se adaugă documentele, tot din aprilie, editate în DRH, C, XIII, și regestate foarte recent în EO, IV (de pildă: nos. 683-684, p. 274).

⁷²⁸ EO, IV, nos. 671-672, 674, pp. 269-270; no. 677, pp. 272-273 (1, 11 aprilie și anterior).

⁷²⁹ De exemplu, celebrul privilegiu pentru *Demetrie, principele tătarilor* a fost emis pe 22 iunie la Visegrád (*Urkundenbuch*, II, no. 917, p. 315; *Hurmuzaki*, I-2, no. 107, p. 144). Din păcate nu am putut consulta manuscrisul lui Pál Engel, *Királyitineráriumok (1324-1382, 1387-1437)* [Itinerarii regale (1324-1382, 1382-1387)], aflat în biblioteca Institutului de Istorie din Budapesta al Academiei Maghiare de Științe (cf. EO, IV, no. 722, p. 288; 18 octombrie).

⁷³⁰ În cele ce urmează, ne re-raportăm la datele sumarizate de către Engel în *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 194. Conform acestuia, șederile timp de câteva săptămâni ale lui Ludovic în Secuime în anii 1366, 1368 și 1370, puteau fi legate de campanii în Moldova, ceea ce este perfect plauzibil. Din nefericire, sursele nu spun mai multe, inclusiv cele din EO, IV.

⁷³¹ Actele regale din Cluj (30 martie), Turda (4 aprilie), Mediaș (23 aprilie), Târgu-Mureș (26 aprilie, 10 mai) și Dej (17 iunie) au fost publicate deja în 1897 în *Urkundenbuch*, II, nos. 941-943, pp. 341-344; nos. 945-946, pp. 345-347; no. 948, pp. 348-349; no. 950, p. 350. Din documentele din *Urkundenbuch*, II (aici no. 939, pp. 337-339; no. 959, pp. 358-360), privilegiul comercial dunărean al regelui pentru sibieni din 22 februarie 1370, fără locul emiterii însă, și cel militar oltean al monarhului angevin, tot pentru ei, pentru ridicarea cetății *Landskron* (din 2 septembrie 1370, de asemenea fără locul emiterii), pot fi găsite – încă din 1890 – și în seria *Hurmuzaki* (I-2, nos. 117-118, pp. 152-155). După ediția lui Károly Szabó din *Székelly Oklevéltár* [Diplomatariu secuiesc], I (1872), Nicolae Densușianu a mai inclus și porunca dată de Ludovic, din Odorheiu Secuiesc pe 10 mai 1370 (*Hurmuzaki*, I-2, no. 116, p. 151), comitelui secuilor, Ștefan Lackfi, de a respecta libertățile brașovenilor. De notat este că, în 1911, în volumul XV-1. *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene Bistrița, Brașov, Sibiu, 1358-1600*, din colecția *Hurmuzaki*, Nicolae Iorga nu a considerat necesar să reia niciunul din documentele amintite din *Urkundenbuch*, II, apărute după anul 1890.

⁷³² Din documentele necuprinse în edițiile de la sfârșitul secolului al XIX-lea, având și loc de emiterie, amintim: EO, IV, no. 817, p. 323 (Cluj, 27 martie); no. 823, p. 325 (Alba Iulia, 8 aprilie); no. 826, p. 326 (Alba Iulia, 15 aprilie); no. 828, p. 326 (Vințul de Jos, 18 aprilie); no. 832, p. 327 (*Kukulleuzentkyral*/ Sâncrai pe Târnavă, 24 aprilie); no. 837, p. 329 (Bistrița, 28 aprilie); no. 842, p. 332 (*villa Batus*; 8 mai); nos. 846-847, p. 333 (Odorheiu Secuiesc, 10-11 mai); no. 849, pp. 333-334 (*villa Borsă*; 12 mai); no. 859, p. 338 (Bobâlna, 23 iunie); no. 861, p. 339 (Zalău, 24 iunie). Apoi regele a reapărut lângă Zvolen, la Szenicz bei Neusohl, pe 2

vic s-a aflat lângă frontiera răsăriteană a Transilvaniei, „dispărând” între mijlocul lunii mai și mijlocul lunii iunie, ca, mai apoi, la ieșirea din voievodat (sfârșitul lui iunie-începutul lui august), la vremea transferării de către Urban a *națiunii Vlahiei* lui *Lațcu*, *ducele părților moldave*, la sfârșitul lui iulie⁷³³.

Precum foarte probabil la 1368, când și oștenii unchiului său, Cazimir al III-lea, se mișcaseră înspre Moldova⁷³⁴, la 1370 Ludovic a încercat să reia Moldova. Eșecul său a influențat probabil decisiv decizia *v(a)lahă* pro-moldavă a Papalității de la mijlocul verii, anterioară decesului lui Cazimir (din noiembrie), în urma căruia Ludovic a devenit oficial și rege al Poloniei⁷³⁵. Tot precum la 1368 (înaintea conflictului cu Ludovic din acea toamnă), și de dinainte ca Patriarhia Ecumenică să oficializeze împotriva voinței lui Mitropolia Severinului în octombrie 1370⁷³⁶, *Vlaicu* nu a întreprins nimic în sprijinul Moldovei și – sigur la 1370 – al lui *Lațcu*. Nu a răspuns aparent nici chemării pontificale *v(a)lahă* personale din aprilie 1370⁷³⁷. Explicația poate veni de pe Bosfor. Prin decizia Marii Biserici din mai 1371, Antonie, numit mitropolit de Halici de către Cazimir și confirmat de Patriarhia Ecumenică (dincolo de orice reținere *papistașă*), trebuia să-și rânduiască dioceza în colaborare cu Iachint al *Ungrovlahiei* (testat sigur de Philotheos cu această ocazie⁷³⁸). Este posibil ca *Vlaicu*, conștient că nu mai putea răsturna situația internă în

august (*Urkundenbuch*, II, no. 954, pp. 354-355; *Hurmuzaki*, I-2, no. 119, pp. 156-157; EO, IV, no. 874, p. 345), emițând un privilegiu pentru comerțul dintre Brașov și Zadar.

⁷³³ „Între” actele din Târgu Mureș și *villa Borsa* (10-12 mai) și cel din Dej (17 iunie). Cu excepția poruncii emise în *villa Borsa* (EO, IV, no. 849, p. 334), situația documentară a rămas neschimbată din 1897 și până astăzi (*Urkundenbuch*, II, no. 948, p. 349; no. 950, p. 350). Remarcăm de asemenea – până la apariția volumului dedicat anului 1370 din seria AO – dispariția regelui „între” Zalău și Zvolen, între 24 iunie și 2 august (din acest interval de timp neexistând nici documente fără loc de emiteră de la Ludovic). Perioada coincide cu emiterea dispozițiilor pontificale pentru *Lațcu* pe 24 iulie (în ediția clasică din anii 1850: VMHH, II, nos. 197-198, pp. 101-102), la exact o lună de la ultimul document cunoscut de la Ludovic, emis la Zalău pe 24 iunie, (EO, IV, no. 861, p. 339), timp suficient pentru ca un mesaj să ajungă din Transilvania la Roma (sau invers), unde se afla papa Urban al V-lea.

⁷³⁴ Din punct de vedere ungar, datarea polonă a conflictului moldav dintre frații Petru și Ștefan sub 1368 de către Ștefan Gorovei și Constantin Rezachevici este mai mult decât justificată, reatrăgând atenția asupra ridicării voievodale a lui *Lațcu* (vezi aici și B.IV.4).

⁷³⁵ Este limpede că un succes al lui Ludovic nu putea înclina balanța în favoarea lui *Lațcu*.

⁷³⁶ Vezi MM, I, no. 229, p. 533 (mesajul lui Iachint); no. 231, p. 535 (decizia lui Philotheos).

⁷³⁷ Binecunoscutele documente în edițiile lor clasice (toate incluse și în colecția *Hurmuzaki*): MM, I, nos. 228-229, pp. 532-533; no. 231, p. 535; VMHH, II, no. 191, pp. 97-98.

⁷³⁸ Vezi MM, I, no. 319, p. 579; reeditat și tradus și în FHDR, IV, no. XLV-14, pp. 210-211.

favoarea sa, să fi mizat pe întărirea externă a poziției sale, folosindu-se de interesele Budei și ale Bizanțului din estul și nord-estul Carpaților Orientali⁷³⁹.

Sigur este că la 1370-1371 interesele lui Ludovic și Philotheos au convers împotriva intereselor *v(a)lahe* ale lui Urban (și ale lui *Lațcu*)⁷⁴⁰. Sigur ar fi (în mod cert după documentele Patriarhiei Ecumenice de la sfârșitul conflictului ei cu domnia Moldovei în vara lui 1401)⁷⁴¹ și că Moldova a răspuns atât *catolic*, cât și *ortodox* la amenințarea ungaro-bizantină⁷⁴². Primul mitropolit al Moldovei, Iosif, reabilitat de Marea Biserică, *înruddit cu familia domnitoare* după aceasta, fusese – tot conform Patriarhiei Ecumenice – *episcop sârb*⁷⁴³. Cel târziu după venirea lui Antonie de la Constantinopol în *Ungrovlahia*, care în acele condiții putea ajunge la Halici doar prin Ungaria⁷⁴⁴ (prin Transilvania, la 1377 a arhiepiscopului Ghelasie, protejatul lui Ludovic⁷⁴⁵, și prin Maramureșul revenit Drăgoșeștilor, păstrați drept baroni ortodocși ai regatului de către același Ludovic⁷⁴⁶), Iosif ar fi fost sfințit episcop (drept „omologul” de rit *grec* al lui Andrei de Siret⁷⁴⁷) de către Patriarhia de la Peč, ruptă – până

⁷³⁹ În mod cert, aceasta ar fi ipoteza *ortodoxă* cea mai favorabilă pentru politica lui *Vlaicu*.

⁷⁴⁰ Ludovic vroia să recupereze Moldova și să-l țină sub control pe *Vlaicu*. Datorită Papalității putea pierde tot spațiul extracarpatic. Același lucru era valabil și pentru Philotheos.

⁷⁴¹ Din vasta bibliografie a subiectului, pe lângă studiul citat al profesorului Papacostea („Byzance et la création de la Métropole de Moldavie”), a se vedea Șt.S. Gorovei, „Aux débuts des relations moldo-byzantines”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XXIV (1985), 2, pp. 183-207; R. Theodorescu, „Implications balkaniques aux débuts de la Métropole de Moldavie: une hypothèse”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XXV (1986), 3, pp. 267-286 (mai ales); Șt. Andreescu, „Mitropolia de Halici și episcopia de Asprokastron. Câteva observații”, în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite profesorului Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, editori O. Cristea, Gh. Lazăr, București, 1998, pp. 125-136.

⁷⁴² Dubla amenințare care plana asupra Moldovei nu a fost – nici ea – aparent remarcată.

⁷⁴³ Vezi MM, II, no. 667, p. 528. Reeditat și tradus în FHDR, IV, no. XLV-66, pp. 270-271.

⁷⁴⁴ Trecerea sa prin Moldova reprezenta o imposibilitate politică, iar un înconjur din Țara Românească prin Dobrogea, Bugeac și – sigur – Podolia, de-a lungul Nistrului, până la Halici era o rută mult prea lungă pentru a fi folosită în condițiile în care Ludovic era deja rege al Poloniei, iar relațiile ungare dintre el și Vladislav erau în continuare foarte bune.

⁷⁴⁵ Breazu, „Studiu epigrafic”, p. 49; Eforturile – făcute începând cu Daniel Barbu – de a vedea în Ghelasie o creație a *pseudopatriarhului* de Ierusalim, Paul Tagaris, nu-și mai au sigur rostul în acest context. Rămâne însă problema rangului *vlădicesc* real al lui Ghelasie.

⁷⁴⁶ Aspect pe care profesorul Papacostea pare să-l fi surprins („voalat”), raportându-se la ridicarea ctitoriei Drăgoșeștilor de la Peri la rang de *stavropighie* de către Patriarhia Ecumenică în 1391 (MM, II, nos. 426-427, pp. 156-157; FHDR, IV, nos. XLV-34-35, pp. 230-233).

⁷⁴⁷ Consacrat episcop la Lvov pe 4 august 1371 (*Acta Gregorii P.P. XI*, nos. 8-a, pp. 16-21; izvoare cunoscute din anii 1850 prin colecția lui Theiner dedicată Poloniei și Ungariei).

la 1375 – de Patriarhia Ecumenică⁷⁴⁸. Din rațiuni geografice înainte de toate, aceasta nu se putea realiza fără complicitatea unor *valahi* (nominal sigur)⁷⁴⁹ dintre Carpați și Dunăre, poate chiar a lui Iachint și a lui Vladislav *Vlaicu*⁷⁵⁰, care, împreună cu bulgarii convertitului Strațimir (prin Daniel de Vidin, apropiatul lui Iachint, acesta având contacte și cu Philotheos)⁷⁵¹ și cu ungurii lui Ludovic, s-a luptat începând din februarie 1371 cu *turcii* și bulgarii lui Șișman de Târnovo⁷⁵², precum sârbii, până la dezastrul suferit de acei „epigonii” ai lui Ștefan Dușan la Marița în fața lui Murad în septembrie 1371⁷⁵³.

Expus bulgarilor lui Șișman și *turcilor* lui Murad, limitat în plan *valah* pontifical de existența ducelui *Lațcu* al Moldovei, lipsit de sfatul lui Iachint, decedat cândva între sfârșitul primăverii lui 1371 și vara anului următor, nici Clara nepărând să fi trăit mult după mijlocul anului 1370, *Vlaicu* a trebuit să se adapteze noii situații, începând cu iarna anului 1371-1372⁷⁵⁴. Nici Marea Biserică nu-și putea permite să forțeze până la capăt împotriva sa.

Din acest motiv, actul de numire al lui Hariton drept mitropolit al *Ungrovlahiei* și urmaș al lui Iachint a fost emis în mod excepțional în slavonă. El vorbea în termeni flatanți despre *Vlaicu* și Iachint, dar și despre *boierii acelei țări* (*stăpânitorii* de la 1370) și satisfăcea totodată dorința lui *Vlaicu* și a elitei ca fostul mitropolit de Vidin, Daniel, să primească o dioceză viageră pe cuprinsul Mitropoliei Severinului, ținute în continuare de Antim⁷⁵⁵. Compromisul bizantino-*ungrovlah* de la 1372 evidențiază astfel brutalitatea rupturii intervenite la succesiunea lui *Vlaicu* prin fratele său Radu (1377-1378)⁷⁵⁶.

⁷⁴⁸ Datarea post-1375 a sfințirii *sârbe* a lui Iosif nu se justifică tocmai datorită formulării Patriarhiei Ecumenice de la 1401. Este foarte greu de explicat pe ce s-au întemeiat editorii FHDR, IV (aici p. 271, nota 106), când au susținut că tocmai Antonie l-ar fi sfințit pe Iosif. Dată fiind omiterea testamentului lui Hariton din 1378, situația nu mai surprinde însă.

⁷⁴⁹ În plus, heraldica lui Bogdan, identitatea cea mai probabilă a defunctului din Mormântul 82 din Biserica Rădăuți I (vezi B.IV.4), vădește o legătură – intuită deja de către profesorul Pippidi – cu Lazăr „de la Kossovopolje”, care ar merita o cercetare specială în condițiile în care ipoteza sârbă a profesorului Theodorescu a începuturilor Bisericii de rit *grec* a Moldovei pare să se confirme pe deplin, din rațiuni deopotrivă *catolice* și *ortodoxe*.

⁷⁵⁰ De aici probabil atât graba cu care a fost numit Hariton la 1372, cât și amabilitatea cu care Philotheos a vorbit atunci despre *Vlaicu* (Nandriș, *Documente românești*, no. 1, p. 21).

⁷⁵¹ De aici și trecerea amintită a lui Daniel la Sofia (vezi deja MM, I, no. 296, pp. 551-552).

⁷⁵² După cum bine se știe, atunci s-a distins Ladislau Dobokai (DRH, D, I, no. 60, p. 104).

⁷⁵³ A fost sfârșitul unei „stranii cruciade” catolico-ortodoxe (vezi aici și datele din A.IV.2).

⁷⁵⁴ Dacă Clara ar mai fi trăit la 1372, Papalitatea ar fi trebuit să o refolesească în *Vlahia*.

⁷⁵⁵ Vezi Nandriș, *Documente românești*, no. 1, pp. 17-22. Izvor cunoscut încă din anii 1910.

⁷⁵⁶ Și furnizează totodată cea mai clară explicație pentru selecția operată în FHDR, IV.

2. Mormintele lui Radu I cel Înțelept

Radu I, *cel Înțelept* (după Eberhard Windecke, cronicarul oficial al lui Sigismund de Luxemburg)⁷⁵⁷, tatăl lui Dan și al lui Mircea, nu a fost socotit demn – nici după ce a rămas singur domn la moartea fratelui său (c. 1377) – de a fi menționat de Hariton (1378), mitropolitul *Ungrovlahiei* (1372-c. 1380), protosul Athosului (c. 1375-c. 1380), în testamentul său⁷⁵⁸. Pe Hariton, Iachint nu-l dorise – cu orice preț – drept urmaș *ungrovlah*⁷⁵⁹. Precum mai devreme Vladislav I, Radu I a continuat să ctitorească în strânsă asociere cu Nicodim⁷⁶⁰.

Ruda lui Lazar Hrebeljanović (curteanul lui Uroș de care se rupsesse, impunându-se cneaz la Rudnik înainte de aprilie 1371⁷⁶¹), Nicodim, se călugărise la Hilandar. Avea avantajul de a fi bine văzut la Constantinopol. Nicodim⁷⁶² a fost unul din membrii delegației sârbe care a negociat reconcilierea

⁷⁵⁷ Vezi și *Das Leben Königs Sigmunds*, ediție Theodor von Hagen, Leipzig, 1896, p. 229. Iar Petre Ș. Năsturel („Aperçu critique des rapports de La Valachie et du Mont Athos des origines au début du XVe siècle”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, II (1964), 1-2, pp. 93-126, la p. 97, nota 14) a evidențiat deja – delicat – conflictul dintre Radu și Hariton.

⁷⁵⁸ *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 137. Unul din editorii FHDR, IV (1982), Haralambie Mihaiescu, postulând că izvoarele editate de Lemerle în 1947 nu erau (bine) cunoscute în istoriografia română, a prezentat trei surse: actul întocmit pentru Vladislav (septembrie 1369) și testamentele lui Hariton din 1370 („Trois documents athonites du XIVe siècle comportant des références à la Valachie”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XV (1977), 3, pp. 453-462). Al patrulea act, testamentul lui Hariton din 1378, când acesta era deja mitropolit al *Ungrovlahiei* și protos al Athosului, a fost omis complet. A rămas uitat.

⁷⁵⁹ Testamentele lui Hariton (*Actes du Kutlumus*, nos. 29-30, pp. 110-121; no. 36, pp. 135-138) dau măsura caracterului său (politic), dar conturează și profilul (*vlah*) al lui Iachint. Cererea lui Iachint la 1370 de a fi retras și un singur mitropolit să fie numit în locul său, Daniel (FHDR, IV, no. XLV-12, p. 206), se explică prin impunerea lui Hariton drept mitropolit la 1372. Datorită vârstei (vădite și de testamente), șansele lui Hariton († c. 1380) de a ajunge mitropolit al *Ungrovlahiei* după numirea mai tânărului Daniel († c. 1401) erau reduse. Ținându-l pe Iachint mitropolit al *Ungrovlahiei* și desfăcând – sub autoritatea sa nominală – Severinul, dat lui Daniel, Philotheos i-a deschis lui Hariton calea. Abia la 1381 a ajuns Daniel pe tronul dorit la 1370 de Iachint pentru el (FHDR, IV, no. XLV-20, p. 218).

⁷⁶⁰ Vezi DRH, B, I, nos. 6-7, pp. 17-22; Lăzărescu, „Nicodim de la Tismana”, pp. 273-281.

⁷⁶¹ Rade Mihaljičić, *Lazar Hrebeljanović: istorija, kult, predanje* [Lazăr Hrebeljanović: istorie, mit, legendă], Beograd, 2001², pp. 43-52; Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 384-385. Sub raport bisericesc, Lazăr pare să fi fost mai curând urmaș al lui Dușan, inclusiv după 1375.

⁷⁶² Djordje Sp. Radojičić, „*Bulgaralbanitoblachos et Serbalbanitobulgaroblachos*, deux caractéristiques ethniques du Sud-Est européen des XIVe et XVe siècles: Nicodim de Tismane et Grégoire Camblak”, *Romanoslavica*, XIII (1966), pp. 77-79. Iar ambii ar fi fost *vlahi*.

dintre Biserica Sârbă și Marea Biserică la sfârșitul lui 1375. A fost (și) cel care a așezat la Vodiția și Tismana însemnele bisericești ale domniei *valahe* peste „granița ungaro-bizantină” de pe Olt⁷⁶³. Papalitatea a acceptat până la urmă acel hotar. A lăsat episcopii la Argeș și Severin (1380-1381) în timpul Marii Schisme a Apusului, începute la 1378⁷⁶⁴. Atunci, și Radu și Moldova Margaretei (*Mușatei*) de Siret au reintrat sub suzeranitate angevină⁷⁶⁵.

Domnia *transalpină* își recăuta echilibrul⁷⁶⁶. La Argeș s-a mai îngropat – sigur – Nan Udobă († post 1388). El îi donase lui Radu († c. 1383) Cozia pe malul apusean al Oltului, locul de veci al lui Mircea († 1418)⁷⁶⁷. Altfel decât în Moldova, la Rădăuți, legitimitatea dincolo de moarte părea să se desprindă de Argeș de dinainte de 1400⁷⁶⁸. Dincolo de orice îndoială, singurele morminte medievale din Biserica Argeș II, neafiate și în interiorul Bisericii Argeș I⁷⁶⁹, sunt numai Mormintele 6 (atribuit lui *Voislav*) și 7 (al lui Udobă).

Disproporția dintre valoarea investiției reprezentate de Biserica Argeș II și utilizarea ei este limpede. Prin „sigilarea” Mormântului 10, prin „pierde-

⁷⁶³ Ele au zidite sigur începând din anii 1370, cert înainte de 1374 (și poate după 1372).

⁷⁶⁴ Pascu, „Contribuții documentare”, p. 66. Cea de Severin a fost datată și în anii 1200.

⁷⁶⁵ „Restaurația angevină” la Ș. Papacostea, „Moldova începuturilor între regii Ungariei și Poloniei”, *Revista Istorică*, NS, IX (1998), 5-6, pp. 425-429. Banii ungari de Severin (Engel, *Archontológiája*, I-II, *sub voce*), dispăruți în iunie 1376, au reapărut – după campania ungaro-valahă din Bulgaria (iunie 1382) și atacul lui *Basarab* asupra lui Garai, dușmanul lui Sigismund (iulie 1386) – în februarie 1387 în ajunul încoronării lui Sigismund (vezi și A.IV.3). Banii au redispărut în iunie 1393. Din toamna lui 1392 cel târziu, Mircea și Sigismund aveau pace. Până la moartea lui Mircea, bani ungari au mai fost atestați (decembrie 1408-februarie 1409) în preajma conflictului transilvan dintre Mircea și Sigismund. Aparent, la 1378, Ludovic îi lăsase Severinul (pierdut deja) cu titlu de bănie lui Radu.

⁷⁶⁶ La fel s-a petrecut și în Moldova „de nord” în a doua jumătate a anilor 1300. Centrul ei de putere s-a schimbat între Baia, Volovăț, Rădăuți, Siret și Suceava. Necropola voievodală a rămas însă stabilă (de la alungarea Drăgoșeștilor și până la moartea lui Alexandru I).

⁷⁶⁷ În locul primei biserici năruite – sub Dan I – de la Cozia, ridicată de Radu I împreună cu cea de la Cotmeana drept „pereche transalutană” (unde nu s-au găsit aparent morminte ante 1400; Ion Barnea, N. Constantinescu, „Sondajul de la Mănăstirea Cotmeana”, *Materiale și Cercetări Arheologice* (București), V (1958), pp. 665-670), Mircea a zidit o nouă biserică, terminată până în mai 1388 și inspirată din ctitoria lui Lazăr de la Kruševac.

⁷⁶⁸ La Rădăuți au fost înmormântați Bogdan, *Lațcu*, Roman și Ștefan (c. 1367-c. 1399), ultimii trei fiind așezați în noua biserică. La Argeș, după *AL WA* (în Biserica Argeș I), suma îndoielilor ar putea reduce chiar la zero numărul mormintelor voievodale din noul lăcaș.

⁷⁶⁹ Evoluția la N. Constantinescu, „La résidence d’Argeș des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, VIII (1970), 1, pp. 5-31, la p. 29; Idem, *Curtea de Argeș*, p. 88.

rea" lespezii lui *Voislav* și prin programul ei iconografic, utilitatea – primordială – a splendidei Biserici Argeș II de rit *grec* se alcătua din anularea simbolică a unui trecut și afirmarea unei noi identități⁷⁷⁰. Zidirea și pictarea noii bisericii par – măcar – să fi marcat capătul – brutal – al unei epoci *valahe*⁷⁷¹.

Tensiunile așază acest sfârșit după anii 1369 și 1372 când Marea Biserică și Hariton au câștigat *Vlahia* pe care aproape o pierduseră⁷⁷². Mitropolitul Iachint căuta să salveze *Vlahia* de urgia bizantină (aducându-l pe *Vlaicu* la pace cu patriarhul Philotheos Kokkinos), egumenul Hariton de Kutlumuz, să o supună (întrebuințând amintirea – dorită a – lui Nicolae<-Alexandru>), iar Urban al V-lea, să o unească (uzând de familia Clarei)⁷⁷³. Peste șase secole, imediat după descoperirea Bisericii Argeș I, Mormântul 10 nu mai era atribuit nici lui Radu, nici lui *Vlaicu*, dar nici despre *Voislav* vlăstarul *marelui Alexandru Voievod* nu se – mai – spunea nimic (1970)⁷⁷⁴. Aceștia nu se potriviseră oricum Bisericii Argeș II, înălțate – în istorie – de marele voievod și de mitropolitul *Ungrovlahiei*⁷⁷⁵, precum Kutlumuzul, care-i avea oficial drept co-ctitori pe Hariton și *Vlaicu* (un statut neasumat inițial de cel din urmă)⁷⁷⁶.

⁷⁷⁰ Trăsătură fundamentală evidențiată de Daniel Barbu, „L’image byzantine: production et usage”, *Annales: Histoire. Sciences Sociales* (Paris), LI (1996), 1, pp. 71-91, la pp. 88-89.

⁷⁷¹ „Dosarul istoric” era practic complet de la 1970 (cel târziu). A scăpat însă „sigilarea”.

⁷⁷² Vezi actul patriarhal (omis din FHDR, IV) la Nandriș, *Documente românești*, no. 1, p. 20.

⁷⁷³ În lumina documentelor, *Vlahia* pare să fi „ales” definitiv nu atât la 1370, cât la 1372.

⁷⁷⁴ Vezi Constantinescu, „La résidence d’Argeș”, passim și p. 11 (în raport cu ipoteza lui Sacerdoțeanu din 1935 confirmată de noile cercetări): [...] *rappelons à cette occasion, que ainsi que l’a consigné V. Drăghiceanu lui-même, le sarcophage M. 10 se trouvait à plus de 1 m sous le niveau du pavement de 1920 et qu’il fut amené ultérieurement au niveau d’aujourd’hui* [...].

⁷⁷⁵ În iulie 1374, *valahii* fugiți la Ludovic îl acuzau pe *Vlaicu* că se înstăpânise la Nicopole (DRH, D, I, no. 63, p. 107), teoretic posesiunea lui Șişman de Târnovo, aliatul lui Murad și dușmanul lui Ludovic. Ca acuzația să reziste, Nicopolele trebuie să fi fost anterior sub controlul lui Strațimir de Vidin, vasalul regelui. Acesta ocupase (de la 1371) sigur – până de curând – Sofia, fiind greu de crezut că Nicopolele i-a scăpat. În decembrie 1374, fiica sa și a Anei, Doroteea, a fost dată de Ludovic de soție lui Tvrtko (Fine, *The Late Medieval Balkans*, p. 367). Vidinul rămânea în sfera de influență *catolică*. Ca suzeran dunărean al lui Strațimir (calitate decurgând și din garanția sa de la 1369), *Vlaicu* putea pretinde *ortodox* stăpânirea Vidinului, atributul de putere al ctitorului în tabloul votiv argeșean. Reținem astfel observațiile lui Carmen Laura Dumitrescu („Le Voïvode donateur de la fresque de Saint Nicolae Domnesc (Argeș) et le problème de sa domination sur Vidin au XIVe siècle”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XVII (1979), 3, pp. 541-558, aici p. 555, nota 50). 1. Din punct de vedere tehnic, tabloul a fost pictat vara (în octombrie cel târziu). 2. *Domnia* vidineană a lui *Vlaicu* de la 1369 a fost vremelnică (ianuarie/februarie-iulie/august).

⁷⁷⁶ FHDR, IV, p. 279; no. XLVI-1, p. 284. Vezi Năsturel, „Aperçu critique”, p. 96 (și nota 9).

Decizia lui Ludovic de a ataca – simultan – Țara Românească și Moldova în toamna lui 1374 s-a „suprapus”⁷⁷⁷ reafirmării de către papa Gregorie al XI-lea a *națiunii Vlahiei* înălțate de Inocențiu al VI-lea la 1356, tot în luna octombrie⁷⁷⁸. Hotărârea pontificală luată pe fondul decesului – probabil – al lui Lațcu, moștenitorul papal al *națiunii Vlahiei* de la 1370⁷⁷⁹, și al escaladării tensiunilor – confesionale inclusiv – dintre Ludovic și *Vlaicu*⁷⁸⁰, reprezenta o variantă „contrasă” a planului inițial. Ea era corelată viitoarei Țări de Jos a Moldovei din aria vechiului *principat al secuilor* de la 1327⁷⁸¹ și subordonată Arhiepiscopilor de Esztergom și Kalocsa. *Valahii* primeau un episcop (-vicar), Antonio de Spoleto, care le cunoaștea limba, predicând deja între ei⁷⁸².

⁷⁷⁷ Este încă o coincidență care nu cunoaștem să fi fost remarcată în istoriografia română.

⁷⁷⁸ ASV, Reg. Vat. 266, ff. 55^r, 61^r (ultima ediție: *Acta Gregorii P.P. XI*, nos. 118-119, pp. 223-225). Datorită similitudinii de fond dintre decizia lui Inocențiu al VI-lea de la 1356 (ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^r), cunoscută de istoriografia maghiară din anii 1880 (cf. EO, III, no. 857, p. 310), și hotărârea lui Gregorie al XI-lea de la 1374 (actele aferente ei au fost incluse – la distanță unul de altul – și în *Hurmuzaki*, I-2, no. 165, p. 217; no. 169, pp. 220-221) este posibil ca data (12 octombrie în ambele cazuri) să fie o preluare mecanică – dinspre 1374 – a zilei și a lunii emiterii deciziei de la 1356 (posibilitate sugerată de natura compozită a Reg. Vat. 244G, întocmit pentru uzul lui Gregorie al XI-lea pe baza documentelor predecesorilor săi). În orice caz, datarea actelor lui Gregorie al XI-lea înainte de conflictul dintre Ludovic și Vladislav, cert începând cu vara lui 1374 (DRH, D, I, no. 63, p. 107), este greu de admis, documentele pontificale contravenind înseși naturii înfruntării dintre cei doi.

⁷⁷⁹ Legătură obligatorie datorită conținutului actelor lui Urban al V-lea de la 1370 (ASV, Reg. Vat. 250, ff. 129^v-131^r; ultima oară în *Acta Urbani PP. V*, nos. 204-205, pp. 337-341). În general, decesul lui Lațcu a fost datat sub 1375 (literatura la Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 445, 454). Campania moldavă a lui Vladislav de Oppeln (pentru context, vezi Ș. Papacostea, „Domni români și regi angevini: înfruntarea finală (1370-1382)”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, XXIII (1986), pp. 571-581, la pp. 573-574) și documentele lui Gregorie al XI-lea pledează însă pentru un deces la mijlocul lui 1374.

⁷⁸⁰ Conotația confesională se impune datorită politicii lui Hariton și tonului actelor papale în care – începând de la 1372 – se înmulțiseră acuzele de pactizare cu *schismaticii* și *turcii* la adresa *V(a)lahiei* (*Acta Gregorii P.P. XI*, no. 32, pp. 64-66; no. 66, p. 124; no. 71, p. 131; no. 80, pp. 154-155). Două observații pot fi formulate: 1. Coincidența dintre decesul lui Iachint și numirea – rapidă – a lui Hariton drept mitropolit al *Ungrovlahiei* (august 1372) și apariția și răspândirea acuzelor papale la adresa țării lui Vladislav (iunie 1372-iulie 1373). 2. Declanșarea confruntării dintre Ludovic și Vladislav abia la peste un an de la ultima acuză cunoscută, în vara lui 1374 Ludovic neîncrezându-se încă întru totul în știrile privitoare la Vladislav și – în special – la posibila ocupare de către acesta a Nicopolelui.

⁷⁸¹ *Acta Ioannis PP. XXII*, no. 92a, p. 184. Centrarea pe Țara de Jos a noului proiect este impusă de conflictele *transalpine* și moldave ale lui Ludovic și de succesiunea lui Lațcu.

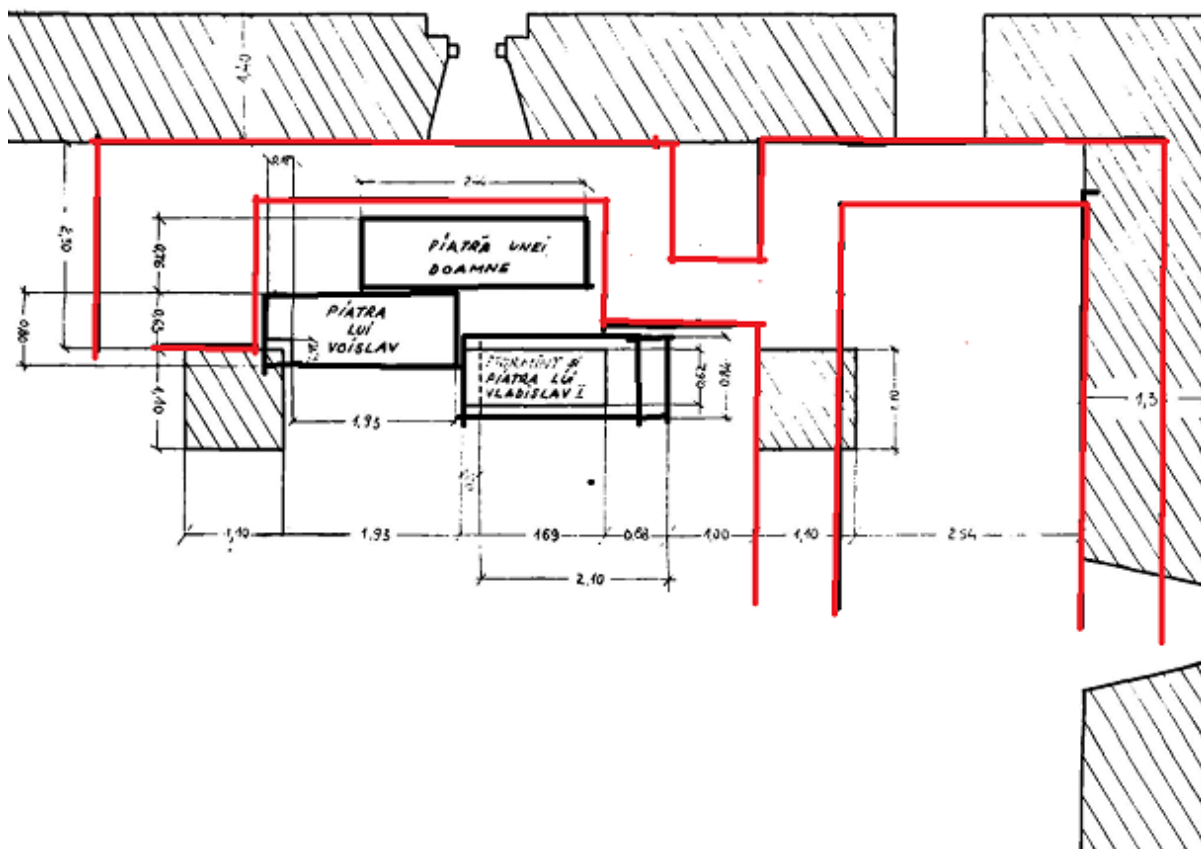
⁷⁸² *Hurmuzaki*, I-2, no. 169, pp. 220-221 (după Fejér); *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 119, p. 225.

În 1967, au început noile cercetări arheologice de la Argeș (la *Curtea Domnească* și apoi la *Biserica Domnească*). În 1969, Constantinescu avea să descopere Biserica Argeș I, presupusă de către Sacerdoțeanu (1935). În același an, Chihaiia a publicat „Date noi despre necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș” (pp. 133-166), în *Argesis* [*Muzeul Pitești. Studii și Comunicări*], revista Muzeului Pitești, o publicație tânără (II) la acea vreme.

În primul număr al revistei (1968), Sacerdoțeanu („Argeș-cea mai veche reședință a Țării Românești”, pp. 105-122, la p. 111, nota 25) își menținuse opinia că Tihomir, tatăl lui Basarab, era răposatul din Mormântul 10, iar Constantinescu își publicase raportul pe anul 1967 (pp. 123-136). Pe urmele lui Sacerdoțeanu (1935) și Chihaiia („Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeș”, *Glasul Bisericii* (București), XXII (1963), 1-2, pp. 41-70), îl identifica pe ctitor cu Vladislav I și sprijinea ipoteza existenței unei biserici mai vechi. De Chihaiia se despărțea în interpretare în privința – altminteri logice (dacă el fusese ctitorul bisericii) – atribuirii a Mormântului 10 lui Vladislav și a caracterului mitropolitan al așa-numitei *Curți Domnești* (pp. 125-126).

În 1969, Pavel Chihaiia a evitat să se raporteze direct la recente cercetări, prezentându-și studiul drept o actualizare a cercetărilor sale din 1963 („Date noi”, p. 135, nota 3). Nu s-a referit nici la replica primită – via Câmpulung – din partea lui Drăghiceanu (Despre mânăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924”, *Biserica Ortodoxă Română* (București), LXXXII (1964), 3-4, pp. 284-335). Studiul său debuta prin analiza cazului lui Voislav, alături de Nan Udobă, singurul defunct medieval identificat cu certitudine de la 1920-1923 (pp. 137-138). Din considerente tehnice și antropologice, lespezea lui *Voislav* a fost atribuită Mormântului 11 și nu Mormântului 6, căruia îi fusese asociată de către Drăghiceanu. Osemintele din Mormântul 6 erau mai curând de femeie, decât de băiat, conform analizei lui Rainer din 1923. Chihaiia, susținut de epigrafii Haralambie Chirică și Constantin Bălan (p. 137, nota 9), a pus capăt îndoielilor lui Drăghiceanu și Iorga privind sexul *copilului marelui Alexandru Voievod*. *Voislav* era băiat, nu fată (*Voislava*). După Chihaiia, lespezea lui Voislav (210 x 80 x 22 cm, conform măsurătorilor sale) fusese ajustată la un colț (dreapta jos) pentru a se potrivi unui stâlp (p. 140, fig. 2). Ea venea astfel deasupra Mormântului 11 din fața Mormântului 10, ridicat la suprafață după descoperirea sa în 1920 (cu evidente – dar nemărturisite – riscuri de deplasare). Pentru a ajunge la acest rezultat, Chihaiia a trebuit prima dată (p. 139) să accepte existența unei mai vechi biserici, fără a o spune pe nume ([...] *Constatăm astfel că mormântul nr. 12, sub care se afla desigur o rudă a ctitorului, neputînd fi săpat lângă mormântul nr. 10 din cauza zidurilor găsite de V. Drăghiceanu în această parte a naosului (vezi fig. nr. 1) [Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41, fig. 30], a fost deplasată către est, deși forma astfel un început de barieră care a fost completată de cel de-al treilea mormânt, aparținînd lui Voislav [...]*). Așezarea lespezii ciobite a lui Voislav deasupra Mormântului 11 asigura astfel apartenența mormântului său numai la biserica existentă.

Pavel Chihaiia preciza apoi înseriat. [...] *Acest fiu adolescent al voievodului Nicolae Alexandru, purta însemne cavalești (șnurul diademă pe cap) ; în privința nasturilor tunicii. cu literele I.O.R., înclinăm să credem că nu sînt inițialele unei rugăciuni catolice, cum susținea V. Roth, ci simple ornamente fără semnificație [...]* (p. 141). [...] *Istoricii [?] care au opinat că mormântul [10] poate fi datat înainte de mijlocul secolului al XIV-lea nu au luat în considerație acest veșmînt [tunica scurtă (post 1340)] descris și reprodus fotografic de către V. Drăghiceanu [...]* (p. 143).

13. Planul lui Pavel Chihaiia „adaptat” fundațiilor Bisericii Argeș I descoperite în 1969

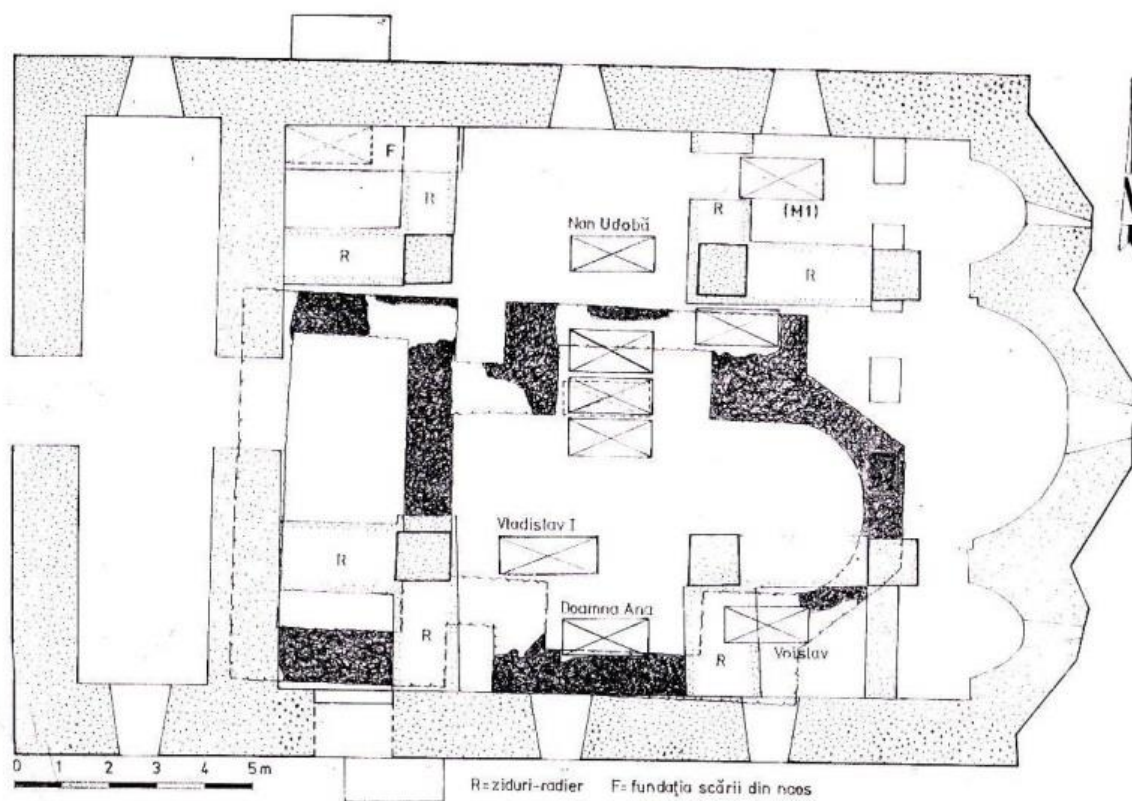
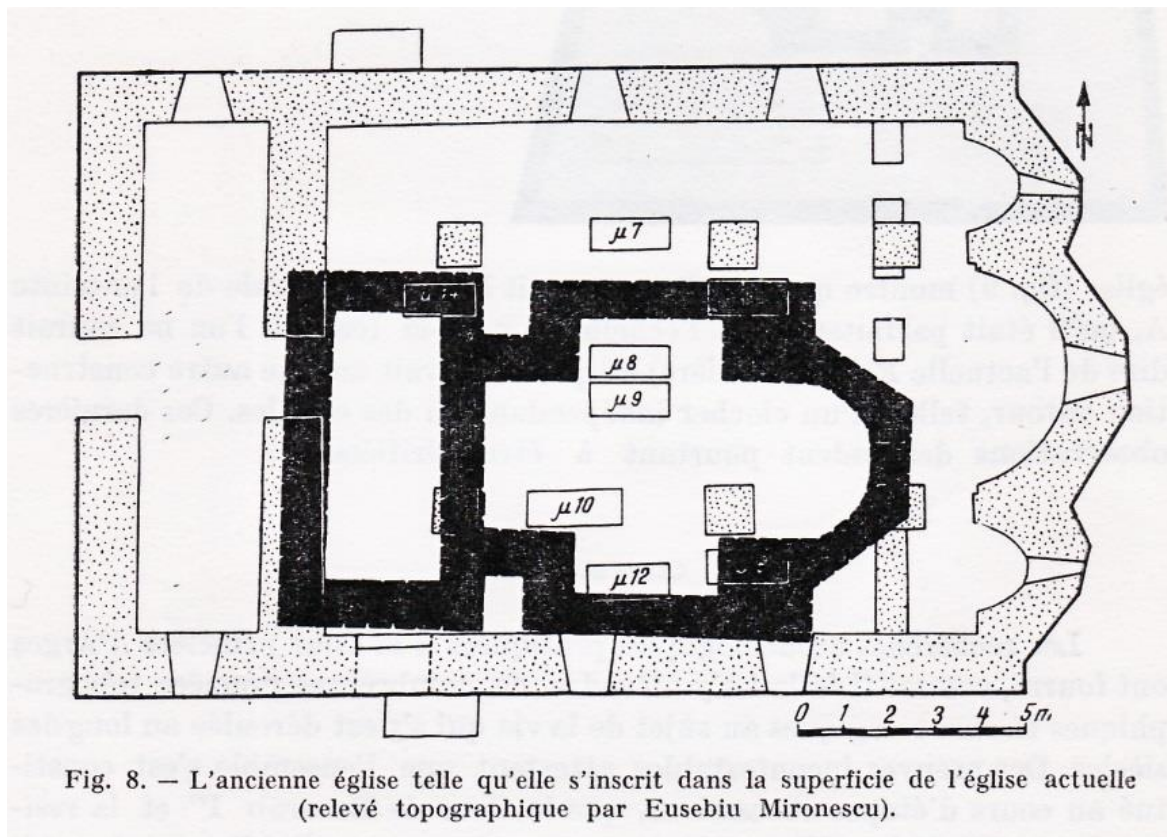
[...] A. Sacerdoțeanu a arătat că a existat o construcție anterioară actualei biserici Sf. Nicolae Domnesc. Este posibil ca rămășița de boltă [deasupra sarcofagului Mormântului 10] să provină de la această construcție. Este firesc ca ea să fi fost încastată în platforma de bolovani nu mult după ridicarea noului monument, ca și cele patru mari blocuri de piatră tui-calcar, din cele utilizate la zidirea **noii biserici**. [sublinierea ne aparține] [...] (p. 145). [...] Despre acest mormânt [12] știm puține lucruri. În primul rând personajul căruia el i-a aparținut a murit – așa cum am arătat – în intervalul de timp dintre decesul lui Vladislav I și al lui Voislav, adică între 1375/77 și 1380. El era o persoană matură (lungimea mormântului 2,44 m, lățimea 0,76 m). Adâncimea propriei funerare se află la un metru adâncime. La o a doua pardoseală, mormântul a fost acoperit iar de la prima s-au găsit cărămizi (0,28 X 0,185 X 0,35 m) care așezate pe muchie (pe latura îngustă), încadrau piatra de mormânt [...] [Pavel Chihaiia accepta ideea lui Virgil Drăghiceanu că osemintele din Mormântul 12, fuseseră mutate în cutia de la picioarele Mormântului 10] (p. 149). Trecea apoi la cazul gisantului.] [...] În privința desființării mormântului nr. 13 [cel căruia deja Drăghiceanu îi asociase gisantul] și zidirea unei platforme pentru scara care ducea la ascunzătoarea transformată în culoar de trecere pentru clopotnița de peste pronaos, presupunem că aceste modificări au avut loc la scurt interval după „răzmerița” din 1737. [...] (p. 150). [...] Costumul „gisantului”, compus dintr-o cotă cu mânecile strâmte și dintr-o surcotă cu mânecile de asemenea colante, care se opresc deasupra cotului, poate fi constatat și la despotul Olivier [al lui Ștefan Dușan] de la Lesnovo (pictat în 1341) ceea ce arată larga arie de răspândire și în Balcani a acestui costum, apărut desigur, inițial, în occident [...] (p. 151). [...] În mod firesc se ridică întrebarea: de ce personajul apare înveșmântat într-o surcotă care-i depășea în lungime genunchii, un

veșmînt mai arhaic decît cel al lui Vladislav și Nicolae Alexandru ? Nu cumva – așa cum a crezut N. Iorga – acest costum se apropie de epoca lui Basarab și de surcotele care apar în *Chronicon Pic-tum* scris și miniat, după cîte se știe, în anul 1358? // Răspunsul este că defunctul a fost reprezentat în piatră într-un costum arhaizant. În Occident, precum și în Boemia și Polonia, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd era la modă „cota îndrăzneată”, „pourpointul” etc., defuncții nu apar în aceste costume, considerate „lumești”, ci în cotele sau surcotele lungi, primite de biserică, pe care – așa cum arată Camille Enlart – le-au păstrat pînă în prezent slujitorii ei. [...] (p. 153).

Așa cum enumera însuși Chihaia (pp. 163-164), Mormântul 10 scăpase jafurilor ungu-rilor (1611), ale austriecilor și ale turcilor (1737). Notase și că Mormântul 3 avea [...] *urmele unei diademe de perle ca a lui Negru Vodă* [...] (Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 145). Defuncții din Mormintele 3, 9, 10 și 11 purtaseră diademă, Mormântul 8 era un cavou pic-tat. Constantinescu nu a săpat niciodată în zona Mormintelor 10, 11 (chiar) și 12 (conform propriilor sale afirmații din sinteza apărută cu întârziere în anul 1984). Textul lui Pavel Chihaia s-a regăsit integral – cu excepția cazului Voislav – în sinteza lui Nicolae Constanti-nescu din 1984 (*Curtea de Argeș*, pp. 94-103), care la 1970, dăduse semne clare că va atribui Mormintele 8, 9, 10 și 12 Bisericii Argeș I (vezi „La résidence d’Argeș”, pp. 11, 29, fig. 8).

La 1970, atribuirea Mormintelor 8, 9 și 10 primei biserici părea inevitabilă. Dintre „cos-metizările” operate de Nicolae Constantinescu (din „La résidence d’Argeș”, p. 29, fig. 8; raportat la *Curtea de Argeș*, p. 85, fig. 37), reținem pe baza datelor tipărite în anul 1984 (*Curtea de Argeș*, p. 83; secțiunile I-XV au fost săpate în 1969; secțiunile XVI-XXIII în 1971): 1. Mormântul 6 (*al lui Voislav*) apare drept cercetat la 1969. Pe planul din 1984 figurează ca aparținând secțiunii XXI, săpate în 1971. 2. Mormintele 8 (*Vladislav I și Ana*) și 9 (*Dan I*) figurează drept cercetate, cu toate că nicio secțiune (II, III, și chiar VIII și XX, „destinată” Mormântului 11, posibil al lui *Voislav* la acea vreme, dar inexistent apoi) nu le acoperea complet. 3. Deși a fost declarat inexistent, Mormântul 4 (gol) din altarul Bisericii Argeș I nu a fost cercetat. El nu a fost acoperit – nici măcar parțial – de vreo secțiune. 4. La 1970 apărea drept existent Mormântul 14. După ce a fost declarat inexistent, el a căzut la 1984 în cadrul secțiunii XIX, săpate oficial în 1971. 5. S-a acceptat în schimb drept existent la 1984 Mormântul 13 (*al lui Dan al II-lea*, sigur cel cu *gisant*, pentru Drăghiceanu, Chihaia și Constantinescu, „o sincronie argeșeană” unică). El lipsea de pe planul de la 1970, cu toate că singura secțiune care l-ar fi putut atinge era secțiunea VII, săpată oficial în 1969. 6. Nu s-au efectuat niciun fel de cercetări în zona Mormintelor 10 (atribuit de Constantinescu lui Vladislav) și 12 (gol, dar acceptat și de către el drept mormânt de doamnă). 7. Presu-pusa *cutie* cu oseminte din fața Mormântului 10 nu a fost supusă vreunei verificări.

O întrebare politică se impune: ce s-ar fi întâmplat dacă descoperirile de la Argeș ar fi fost corect analizate în contextul a două momente de „euforie” națională și internațională a României (1919-1920 și 1968-1969)? Dacă la 1920, am putea opina că „tehnica” limita posibilitățile, mai ales datorită „ratării” Bisericii Argeș I, nu același lucru se poate afirma în legătură cu sfârșitul anilor 1960. Pare evident că măcar „jumătate” dintre aberațiile im-periale de factură național-ortodoxă sau pan-ortodoxă bizantină (care în al doilea caz au început – în mod interesant – să se manifeste mai ales după descoperirea vechii biserici) nu ar fi avut sorți de izbândă. Pentru perioada interbelică sigur ar fi dispărut multe din temeliile ideologiei care din anii 1940 s-a adăpostit în diverse locuri, la Freiburg de pildă, în Germania, unde Chihaia s-a retras – „împreună” cu generalul Pacepa – în anul 1978.

14. „Descreșterea” și „creșterea” distribuției mormintelor din Biserica Sfântul Nicolae Domnesc (1970-1984) după identificarea Bisericii Argeș I

Cu toate aceste limitări pro-ungare și în pofida faptului că Gregorie al XI-lea îi scrisese să nu se amestece în proiectul său *v(a)lah*⁷⁸³, Ludovic a atacat nu una, ci ambele *Valahii* care existau la acea vreme pentru Papalitate (1374-1375)⁷⁸⁴. Complet izolați *creștin*, și Strațimir a rămas de partea lui Ludovic⁷⁸⁵, *valahii* s-au asociat în sud cu bulgarii lui Șişman și *turcii* lui Murad, iar în nord cu tătarii și familia lituaniano-rusă Koriatović din Podolia⁷⁸⁶. Probabil sora bună a lui Șişman (din nunta lui Ioan Alexandru cu Sara-Teodora), Kerana, a devenit soția lui Vladislav⁷⁸⁷ și – nu este exclus ca – Mar-

⁷⁸³ În mod interesant tocmai acest caz (VMHH, II, no. 303, p. 152) nu a fost inclus în *Hurmuzaki*, I-2. În mod caracteristic aproape pentru relația *valahă* dintre Papalitate și Ludovic, interdicția era formulată prin cererea adresată de Gregorie al XI-lea regelui de a-i ajuta pe arhiepiscopii de Esztergom și Kalocsa, reprezentanții papei în Regatul Ungariei (nu supușii regelui), la așezarea *mulțimii națiunii vlahilor (multitudinis nationis vlachorum* la 1374), *de la granița regatului* lui Ludovic (nu din interiorul acestuia), sub ascultarea Romei

⁷⁸⁴ Pentru ofensiva anti-*valahă* a lui Ludovic, vezi Papacostea, „Înfruntarea finală”, p. 574.

⁷⁸⁵ Prin căsătoria din decembrie 1374 a fiicei sale și a Anei, Doroteea, favorita lui Ludovic din vremea captivității ungare a familiei ei (1365-1369) cu Tvrtko Kotromanić, banul Bosniei, vărul primar al Elisabetei, soția regelui Ludovic, cea dorită – în urmă cu peste două decenii – drept nevastă pentru fiul său Uroș de către Ștefan Dușan, înainte ca *împăratul sârbilor și grecilor* să o pețescă pentru urmașul său pe *Ancha* lui Alexandru și a Clarei.

⁷⁸⁶ Dintre aceste asocieri, cea mai controversată în istoriografie a fost – desigur – cea cu familia Koriatović (Alexandru Boldur, „Die Herrschaft des litauischen Fürsten Jurij Koriat in der Moldau (1374-1379)”, *Süd-Ost Forschungen*, XXXII (1973), pp. 9-32; Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, pp. 164-166), probabil și datorită încercării lui Hasdeu de a „completa” – nu fără orice temeii însă – cunoașterea perioadei (P.P. Panaitescu, „Diploma bârlădeană din 1134 și hrisovul lui Jurg Koriatovici din 1374. Falsurile patriotice ale lui B.P. Hașdeu”, *Revista Istorică Română*, II (1932), 2, pp. 51-57). Cât a rezistat însă Iurie Koriatović în Moldova (și mai ales care a fost întinderea și natura reală a puterii sale) este greu de spus.

⁷⁸⁷ Mai vechea presupunere a lui Ilie Minea („Cherana sau Cherața”, *Cercetări Istorice*, I (1925), pp. 412-414). Nemenționarea ei în testamentele de la 1370 ale lui Hariton, în contextul înfruntărilor confesionale din acea vreme, pomenirea ei abia în testamentul din 1378 și campania trupelor lui Ludovic, Strațimir și Vladislav contra lui Șişman la 1371 impun datarea căsătoriei dintre Kerana și Vladislav după 1372. Cum toți copiii cunoscuți ai Teodorei Basarab și ai lui Ioan Alexandru s-au născut până la 1331, Kerana (datorită necesităților dinastice ale lui Vladislav, ea nu poate să fi avut peste 40 de ani în deceniul al optulea) trebuie să fi fost una dintre fiicele lui Ioan Alexandru și ale Sarei Teodora născută după 1355-1356, ea nefiind reprezentată alături de frații și surorile ei în tetraevangheliarul lui Ioan Alexandru (Elena N. Boeck, „Displacing Byzantium, Disgracing Convention: The Manuscript Patronage of Tsar Ivan Alexander of Bulgaria”, *Manuscripta* (Turnhout), LI (2007), 2, pp. 181-208, la pp. 200-201). Din cauza datei căsătoriei și a contextului dunărean, presupusa înrudire a Keranei cu Dobrotici (ca fiică a acestuia) este puțin plauzibilă.

gareta (*Mușata*) de Siret, mama lui Petru și a lui Roman, l-a luat – formal – de bărbat pe Iurie Koriatović⁷⁸⁸. Astfel, *Valahiile* au supraviețuit (1374-1377).

Până prin iarna anului 1377-1378, pe fondul unei noi ofensive regionale angevine, victorioasă până în noiembrie 1377 peste tot, mai puțin în Țara Românească și în Moldova⁷⁸⁹, *Valahiile* au ajuns la o înțelegere cu Ludovic pe care l-au recunoscut drept suzeran⁷⁹⁰. În sud, a dispărut Vladislav⁷⁹¹, iar Radu a asumat dregătoria regală ungară a Severinului⁷⁹², care i-a permis fiului și urmașului său, Dan I, să se amestece în luptele pentru tronul lui Ludovic (1382-1386)⁷⁹³. În nord, Iurie Koriatović a fost eliminat⁷⁹⁴, Giurgiu,

⁷⁸⁸ Impunerea Margaretei drept *doamnă a Valahiei Mici* pentru Gregorie al XI-lea în iarna anului 1377-1378 (*Acta Gregorii P.P.* XI, no. 248, p. 493) și supraviețuirea Moldovei prin ea și băieții ei, Petru I și Roman I, în condițiile de după 1374 (principalele coordonate și discuții la Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 451-454), susțin această posibilitate, „secundară” oricum în raport cu principala temere istoriografică (determinată de nepomenirea părintelui lor de către Petru și Roman): Margareta a fost de la început soția lui Iurie, tatăl astfel al lui Petru și a lui Roman, eliminat (*otrăvit* conform cronicilor ruso-lituaniene) când el nu a mai fost util, în cazul acesta în toamna lui 1377, în timpul ofensivei lui Ludovic din Podolia care a dus la supunerea familiei Koriatović (Jan Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów* [Prima generație de Gedimini], Poznań-Wrocław 1999, pp. 167-169).

⁷⁸⁹ O „ciudățenie” datorită exacerbărilor naționaliste românești ale unei rezistențe statale *valahe* reale (pentru evenimente, vezi aici Papacostea, „Înfruntarea finală”, pp. 578-580).

⁷⁹⁰ Idem, „Moldova începuturilor între regii Ungariei și Poloniei”, *Revista Istorică*, NS, IX (1998), 5-6, pp. 425-429. Mai ales în cazul Moldovei s-a pledat pentru „independența” ei.

⁷⁹¹ Condițiile morții sale rămân necunoscute. Pretendența lui Vlad I (1395-1396), probabil fiul lui Vladislav I (O. Iliescu, „Vlad Ier, voievode de la Valachie: le règne, le sceau et les monnaies”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XXVII (1988), 1-2, pp. 73-105), și nepomenirea lui Radu de către Hariton la 1378, când acesta amintea pioasa memorie a lui Vladislav (*Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136), sugerează că transferul de putere între Vladislav și Radu nu a fost lipsit de probleme, probleme pe care Dan I a încercat să le rezolve – cucernic – la Tismana (1385), începută și neterminată de *unchiul* său Vladislav (DRH, B, I, no. 7, p. 21).

⁷⁹² Între 1377 și 1387 nu sunt cunoscuți bani ungari de Severin (Engel, *Archontológiája*, I-II, *sub voce*). În condițiile acordului dintre Ludovic și Radu (Papacostea, „Înfruntarea finală”, p. 579), aceasta impune preluarea de către Radu – cu titlul de ban (precum deja Vladislav) – a Severinului, cu pertinențele sale, estice, dar și vestice, ceea ce a și dus – după moartea lui Ludovic la 1382 (și a lui Radu) – la lupte sub Dan (DRH, D, I, no. 76, p. 123).

⁷⁹³ *Die Chronik des Hector <von> Müllich, 1348-1487*, în *Die Chroniken der schwäbischen Städte*, III. Augsburg (=Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert, XXII), editor Franz Roth, Leipzig, 1892, pp. 1-274, la p. 29; Al. Ciocîltan, „Din biografia cavalerului Friedrich von Kreuzpeck”, *Revista Istorică*, NS, XXI (2010), 5-6, pp. 537-550, la p. 545.

⁷⁹⁴ *Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941-1410)*, ediție Ernst Strehlike, în *Scriptores Rerum Prussicarum* (Leipzig), III (1866), pp. 13-464, aici pp. 106-107. Înainte de Crăciunul

ruda Drăgoșeștilor a fost alungat⁷⁹⁵, și – sprijinită de Gregorie al XI-lea – linia Margaretei a fost impusă⁷⁹⁶, pe tron urcând primul ei născut, Petru I, cu fratele său Roman drept asociat⁷⁹⁷, iar pe stema Moldovei apărând crinii angevini⁷⁹⁸. Profesând o *ortodoxie* – de factură sârbă (prin Nicodim de la Tismana)⁷⁹⁹ – reconciliată deopotrivă cu Marea Biserică a Bizanțului războaielor civile⁸⁰⁰ și cu Papalitatea Schisme Apusene (de la 1378)⁸⁰¹, Radu I și-a așezat domnia și reclădit țara. A pornit – ca odinioară *Vlaicu* la 1367 și 1371 – și într-o „cruciadă” la Dunăre contra *turcilor* și a bulgarilor (1382)⁸⁰². Rămasă ducată de rit *latin*⁸⁰³, Moldova a absorbit pro-*ungara* și filo-*catolica* *Țară de Jos*⁸⁰⁴, cu a ei coroană⁸⁰⁵, și s-a întins până la Marea Neagră (1380-1384)⁸⁰⁶.

anului 1377, lituanienii au atacat Moldova, fiind însă învinși. Datorită victoriei lui Ludovic din Podolia asupra familiei Koriatović până la începutul toamnei, atacul lituanienilor, aliații acesteia, asupra Moldovei, poate fi legat numai de o înțelegere între Ludovic și Margareta (pentru Petru) și de eliminarea lui Iurie Koriatović înainte de luna decembrie.

⁷⁹⁵ *Zbiór dokumentów malopolskich* [Diplomatariul Poloniei Mari], I. 1257-1410, editori Stanisław Kuraś, Irena Sułkowska-Kuraś, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1969, no. 148, p. 191; P.P. Panaitescu, „Din istoria luptei pentru independență a Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale Țărilor Române”, *Studii. Revistă de Istorie*, IX (1956), 4, pp. 96-115, la pp. 111-113. Giurgiu s-a refugiat la Vladislav de Oppeln, guvernatorul *Rusiei*, în Polonia și nu la rudele din Maramureș, în Ungaria, semn că acordul dintre Ludovic și Margareta intrase deja în vigoare la momentul alungării sale și că Moldova era socotită vasală Ungariei și nu a Poloniei, celălalt regat al lui Ludovic de la 1370.

⁷⁹⁶ De unde și formularea, *fiul Mușatei*, în dreptul lui Petru, din *Letopisețul anonim*, p. 14.

⁷⁹⁷ Sigur la 1386, dacă nu deja de la 1380 (Rezachevici, *Cronologica critică*, I pp. 455-456). Precum – aparent – Radu la moartea lui *Vlaicu*, și Roman i-a alungat apoi pe fiii lui Petru.

⁷⁹⁸ După Ștefan Gorovei (*Întemeierea Moldovei*, pp. 300-316), crinii angevini ar fi fost preluați deja de către Bogdan în Maramureș înainte de 1343, când apărea drept *infidel*. Presupunerea este greu de susținut, cu atât mai mult cu cât ea izvorăște din negarea vasalității ungare a Moldovei după 1377 (Papacostea, „Moldova începuturilor”, pp. 428-429).

⁷⁹⁹ DRH, B, I, nos. 7-8, pp. 21, 23; Lăzărescu, „Nicodim de la Tismana”, pp. 274-275.

⁸⁰⁰ După cum o vădește „reunificarea *ortodoxă*” a Țării Românești (1380-1381) sub Antim de Severin după moartea lui Hariton (vezi și FHDR, IV, no. XLV-20, pp. 218-219).

⁸⁰¹ După cum o arată „reunificarea *catolică*” a Țării Românești (tot 1380-1381), sub Gregorie de Severin, în vremea papei – de Roma – Urban al VI-lea (DRH, D, I, no. 68, p. 112).

⁸⁰² Sursa (MOL, DL 62354) din 11 iulie 1382 la A. Lukács, „O campanie angevină necunoscută din 1382”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, XXVIII (1991), pp. 169-187.

⁸⁰³ A se vedea DRH, A, I. 1384-1448, editori C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, 1975, no. 1, pp. 1-2 (Petru I la 1384); *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 248, pp. 493-494 (1378).

⁸⁰⁴ Ș. Papacostea, „Un épisode de la rivalité polono-hongroise au XVe siècle: l'expédition de Matia Corvin en Moldavie (1467) à la lumière d'une nouvelle source”, *Revue Roumaine d'Histoire*, VIII (1969), 6, pp. 967-979, în special sursele din anexă, nos. 1-2, pp. 976-979.

Lăsate fără „stăpân” de moartea lui Ludovic (1382)⁸⁰⁷, Țara Românească și Moldova s-au lățit, înainte de 1386 Petru I trecând Nistrul în Podolia⁸⁰⁸, iar Dan I Dunărea în Bulgaria⁸⁰⁹. Când aburii succesului s-au risipit, unul s-a trezit mort (Dan I) din înfruntarea cu Șişman⁸¹⁰, iar celălalt (Petru), care ținu partea Avignonului împotriva Romei⁸¹¹, s-a deșteptat vasal al lui Vladislav al II-lea Jagiello al Poloniei⁸¹², favoritul Romei, și al împăratului Ioan al VI-lea⁸¹³, care a reușit să vadă toți *valahii* intrând sub puterea sa (1386-1387)⁸¹⁴. Istoria românilor intra în zilele lui Mircea I, fiul – din a doua căsătorie (cu probabil fiica lui Lazăr „de la Kossovopolje”) – lui Radu I, și ale lui Alexandru, băiatul lui Roman și al celei de a doua sale soții, fata lui Radu⁸¹⁵.

⁸⁰⁵ Hurmuzaki, II-1. 1451-1575, editor N. Densușianu, București, 1891, no. 394, p. 425; cf. deja P.P. Panaitescu, „Tezaurul domnesc. Contribuție la studiul finanțelor feudale în Țara Românească și în Moldova”, *Studii. Revistă de Istorie*, XIV (1961), 1, pp. 49-85, la p. 64.

⁸⁰⁶ Vezi și Ș. Papacostea („Aux débuts de l'état moldave. Considérations en marge d'une nouvelle source”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XII (1973), 1, pp. 139-158, la pp. 150-152.

⁸⁰⁷ Din păcate, aceasta trebuie să fie formularea, valabilă – cu titlu de comparație – și în cazul lui Tvrtko (S. Cirković, „The Double Wreath: A Contribution to the History of Kingship in Bosnia”, *Balkanica* (Belgrade), XLV (2014), pp. 107-143, la pp. 116-117). Cazul are și relevanță *valahă*. Ceremonia încoronării sale în octombrie 1377, aprobată de Ludovic, a avut loc după ritul *grec*. Cu acea ocazie, Tvrtko a luat și numele de Ștefan și titlul de *rege al sârbilor*, al *Rasciei*, în actele *latine* (coroană distinctă de fapt și la Roma de cea a *Serbiei*).

⁸⁰⁸ Astfel, fiul lui Dimitri Donskoi, Vasili a putut fugi – la 1386 – din captivitatea tătară în Țara Podoliei, la *valahii mari*, la *voievodul Petru* (Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 384).

⁸⁰⁹ Anton Balotă, „Radu Voievode dans l'épique sud-slave”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, V (1967), 1-2, pp. 203-228; Jordan, *Les relations culturelles*, pp. 33-35, 50-57, 88-91.

⁸¹⁰ Lăzărescu, „Nicodim de la Tismana”, p. 276; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 78-79.

⁸¹¹ ASV, Registra Lateranensia (Reg. Lat.), 1. 1389-1390, Appendix, f. 2^v [copie fără dată, din primul an de pontificat, un fragment în *Acta Bonifacii Papae IX* (= *Monumenta Poloniae Vaticana*, VIII), editor Edmund Długopolski, I. 1389-1391, Kraków, 1939, no. 85, pp. 75-76].

⁸¹² *Documente moldovenești*, II, no. 163, p. 602; Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 385.

⁸¹³ MM, II, no. 393, p. 98. Vezi pe larg Papacostea, „Byzance et la création”, pp. 137-141.

⁸¹⁴ Pentru neașteptatul succes bizantin (în special în Moldova): V. Laurent, „Aux origines de l'Église moldave: Le métropolitain Jérémie et l'évêque Joseph”, *Revue des Études Byzantines*, V (1947), pp. 158-170). Până la 1385-1386 (uniunea de la Krewo și botezarea în rit *latin* a lui Jogaila drept Vladislav, botezat anterior în rit *grec* drept Iacob), Lituania părea că va deveni *ortodoxă* și că Moldova va rămâne *catolică* (J. Meyendorff, *Byzantium and the Rise of Russia. A Study of Byzantine-Russian Relations in the 14th Century*, Cambridge, 1981, pp. 190-191). Pe fondul victoriei lui Sigismund din Ungaria, dinspre vest, și al succesului tătar al Caffei din Crimeea, dinspre est, Moldova a fost așezată pe axa Cracovia-Bizanț.

⁸¹⁵ Vezi D. Barbu, „Umbra lui Mircea la Cozia. O ipoteză genealogică”, *Arhiva Genealogică* (Iași), I (1994), pp. 17-25; Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, pp. 55-56 (cu notele lui Gh. Lazăr).

3. Urmașii Vlahiei și Ungariei

Trei fete au marcat istoria politică latină a Vlahiei la mijlocul anilor 1300⁸¹⁶. Ele au fost împărătesele (țarinele) Ancha a Serbiei și Ana a Bulgariei (de Vidin), fiicele voivodisei Clara de Ungaria, văduva lui Alexandru Voievod în Vlahia⁸¹⁷, și ducesa Elisabeta de Oppeln, fiica voievodului transalpin Alexandru⁸¹⁸.

1. Ancha († post 1370) s-a căsătorit cu Ștefan Uroș al V-lea (c. 1337-1371). El era fiul lui Ștefan Uroș al IV-lea (c. 1308-1355) și al Elenei (c. 1310-1374), sora lui Ioan-Alexandru al Bulgariei (c. 1305-1371). Nunta a avut loc pe la 1351-1352 (sigur înainte de moartea lui Dușan în decembrie 1355)⁸¹⁹. Ancha a fost repudiată de Uroș înainte de 1360 (probabil la 1357). El s-a recăsătorit cu fiica ducelui Voislav Vojnović (călugărită – poate – sub numele Elena)⁸²⁰.

2. Ana († post 1370) a fost soția fiului Teodorei Basarab (c. 1307-c. 1360) și al lui Ioan Alexandru, Ioan Strațimir (c. 1324-c. 1397). Ei s-au căsătorit spre 1353-1354⁸²¹. Fata lor, preferata lui Ludovic I (1326-1382) din perioada captivității ungare a familiei ei (1365-1369), Dobroslava (Doroteea), născută pe la 1355-1356, a devenit regina Bosniei (1377) ca soția lui Tvrtko (din 1374), vărul Elisabetei Kotromanić (c. 1339-1387), nevasta lui Ludovic (de la 1353)⁸²².

3. Elisabeta († c. 1367) l-a luat de soț pe Vladislav al II-lea (c. 1330-1401). Viitorul duce de Oppeln, nepotul – pe linie maternă – favorit al lui Ludovic, care l-a educat la Buda (1352-1356)⁸²³, s-a căsătorit cu Elisabeta pe la 1355. Numele primei lor fiice, Kinga, sugerează că ea s-a născut la Buda înaintea întoarcerii lui Vladislav acasă după moartea tatălui său, Bolko al II-lea⁸²⁴.

Căsătoriile celor trei fete descriu un interval de cel mult patru ani (1351-1355)⁸²⁵, ele venind pe lume⁸²⁶ într-un răstimp de maximum cinci ani (1337/

⁸¹⁶ Mărginim citările la un minimum bazat mai ales pe datele disponibile înainte de 1920.

⁸¹⁷ Conform scrisorii papei Urban al V-lea către Clara din 1370 (VMHH, II, no. 184, p. 95).

⁸¹⁸ Sursa a fost publicată de Iorga, „Românii în câteva izvoare apusene”, p. 200, nota 1).

⁸¹⁹ Principalele informații la Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, pp. 417-419.

⁸²⁰ *Monumenta Ragusina*, II, p. 293; *Orbini*, pp. 267, 269; *Luccari*, p. 60; *Srpski pomenici*, p. 29.

⁸²¹ Božilov, *Фамилията на Асеневици*, p. 206. Ana a fost sigur a doua sa soție, aspect neglijat adesea în Bulgaria. Prima nevastă fusese probabil o rudă apropiată de a lui Dușan.

⁸²² Pentru vechile repere: Mór Wertner, *A középkori délszláv uralkodók genealogiai története* [Istoria genealogică a stăpânitorilor medievali sud-slavi], Temesvár, 1891, pp. 218-220.

⁸²³ Vezi datele strânse de Dąbrowski în monografia sa clasică *Elżbieta Łokietkówna*, pp. 8-11.

⁸²⁴ Antál Pór, „Opuli László, Magyarország nádorispánja nemzedékrendjéhez” [Înrudirile familiei lui Vladislav de Oppeln, palatin al Ungariei], *Turul*, XXVI (1908), pp. 30-33.

⁸²⁵ Perioada poate fi restrânsă la trei ani (1352, 1353, 1354) în principal datorită: 1. Datării largi a căsătoriei Elisabetei cu Vladislav de-a lungul șederii acestuia la Buda (1352-1356); 2.

1338-1341/1342)⁸²⁷. Distanțele mici dintre nașterile și căsătoriile lor arată că ele au fost surori, fiicele lui Alexandru *Basarab* și ale Clarei de Ungaria⁸²⁸. Nunta părinților lor a avut loc probabil la 1337, la șapte ani după *Posada*⁸²⁹.

După 1336 (la sfârșitul anului, revenit de pe frontul bizantin, Dușan a recuperat Mačva și Belgradul cucerite de Carol-Robert, precum Severinul)⁸³⁰ au dispărut timp de un deceniu atacurile regale ungare legate de *Posada*⁸³¹. În vara lui 1337, Bulgaria, prin Ioan Alexandru și – mai ales – prin mama sa, Kerana Petrița, era în negocieri avansate cu Benedict al XII-lea⁸³². Țarul

Posibilei legături dintre căsătoria *Ancăi* cu Uroș și negocierile *romane* ale lui Dușan de la 1353-1354 (*Acta Innocentii P.P. VI*, no. 38, p. 50; no. 43, pp. 75-77; nos. 55-58, pp. 102-104); 3. Conflictului reluat între Dușan și Ludovic în vara anului 1354 și desfășurat până în primăvara lui 1355 (*Listine*, III, no. 400, p. 266; no. 407, p. 270; no. 411, p. 272; no. 413, p. 273).

⁸²⁶ Fiecare putea fi prima născută. *Ana*/ Elisabeta a fost logodnica „cvasi-angevină” a lui Uroș. *Ancha* a luat apoi locul uneia dintre ele drept soția lui Uroș, dacă nunta lor a avut loc spre sfârșitul domniei lui Dușan, după ce măcar *Ana* se căsătorise cu *Strațimir* (până la 1354), dacă nu și *Elisabeta* cu *Vladislav* la începutul șederii sale la Buda (1352-1353).

⁸²⁷ Interval obținut prin: 1. Scăderea a minimum 15 ani (14 ani + 9 luni) din data nașterii fetelor *Anei* și *Elisabetei*, *Dobroslava* (1355-1356) și *Kinga* (1356-1357). Primul copil se naște în general la cel puțin 12-15 luni de la nuntă. Intervalul dintre nașteri era de măcar 10 luni (*Maria-Magdalena Székely*, „Eseu despre copilărie în Moldova veacului al XVII-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXXIII (2015), pp. 379-414, la p. 396). 2. Raportarea la o vârstă de minimum 12 ani la căsătorie a fetelor. La o vârstă mai fragedă era sigur nevoie – indiferent de rit – de dispensă, cum o arată cazul lui Uroș în vârstă de vreo 10 ani la 1346-1347 și al lui *Andronikos*, născut la 1348 și logodit la 1355 cu *Kerața*, fiica lui Ioan Alexandru și a *Sarei-Teodora* (ÖNB, Cod. 2042, f. 1^r; *Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I. *Les actes des patriarches*, 5. 1310-1376, editor J. Darrouzès, Paris, 1977 (*Regestes*), no. 2381, p. 316; *Gregoras*, III, pp. 556-558). 3. Aparenta anterioritate a căsătoriei sârbe a *Anchăi* (*Orbini*, p. 267) față de nunțile bulgare și sileziene ale *Anei* și *Elisabetei*.

⁸²⁸ Concluzie care ar fi trebuit să se impună de la sine încă – măcar – de la 1920-1923.

⁸²⁹ Datarea orientativă rezultă din rațiunile biologice expuse mai sus în nota precedentă.

⁸³⁰ Vezi și *Enikő Csukovits*, *Az Anjouk Magyarországon* [Angevinii în Ungaria], I. *I. Károly és uralkodása (1301-1342)* [Carol I și domnia sa (1301-1342)], Budapest, 2012, pp. 55-56.

⁸³¹ Vezi volumele din seria AO (analizate în B.II.4) publicate la Szeged (2004-2015) de *László Blazovich*, *Lajos Géczy*, *Éva B. Halász*, *Ferenc Piti*, *Ferenc Sebők* și *Éva Teiszler* (XX. 1336; XXI. 1337; XXII. 1338; XXIII. 1339; XXIV. 1340; XXV. 1341; XXVI. 1342; XXVII. 1343; XXVIII. 1344; XXIX. 1345; XXX. 1346; XXXI. 1347; XXXII. 1348; XXXIII. 1349; XXIV. 1350; XXXV III. 1354; XL. 1356; volumele pe anii 1351-1353 și 1355 nu au fost editate încă).

⁸³² ASV, Reg. Vat. 123. 1337-1338, ff. 135^v-136^v (19 iulie 1337). Sursele au fost publicate deja în VMNH, I, no. 927, p. 617 (scrisoarea papei către țar, căruia, deși îi pune în vedere boțezul, nu-i pomenea mama, dar nici strămoșii *schismatici*); *Dujčev*, „Неиздадено писмо на папа Бенедикт XII”, p. 208 (mesajul către Kerana, căreia i se amintea fiul, nu și soțul).

recuperase recent Vidinul de la Belaur⁸³³. Acesta își pierduse sprijinul ungar de care beneficiase de la întronarea lui Ioan Alexandru în martie 1331⁸³⁴.

Bizanțul a trimis *turcii* asupra *Vlahiei* și a *Bulgariei*⁸³⁵. Nu a reușit să dizloce blocul politic format pe malurile fluviului⁸³⁶. În pofida conflictelor sârbo-ungare (mai ales la 1339-1340), echilibrul la Dunăre a fost păstrat (în favoarea nordului⁸³⁷) până la disparițiile lui Carol-Robert și Özbek (1341-1342). Hanul întreținuse bune relații cu Papalitatea⁸³⁸ și – înainte de Velbujd și *Possada* (1330) – stabilise cu Buda un *status-quo* între Carpați, Prut și Nistru⁸³⁹.

Mariajul fusese gândit și drept o punte între „grupul de la Visegrád” (format de la 1335 din Ungaria, Boemia și Polonia) și „grupul Vidin-Severin-Belgrad” (reafirmat la 1332 prin nunta lui Dușan cu Elena)⁸⁴⁰. Rupte la moartea lui Carol (1342)⁸⁴¹, restabilite pe fondul „acordului neapoletan” dintre Ludovic și Ioan Alexandru (1343-1344)⁸⁴², din nou rupte „în numele Romei” și pentru o coroană a *Vlahiei* (1345)⁸⁴³, relațiile ungaro-*valahe* au fost reasezate între acordul din iarna lui 1346-1347⁸⁴⁴ și *pacea* afirmată în 1355⁸⁴⁵.

⁸³³ Gjuzeliev („*Imperatrix Bulgariae*”, p. 624) datează argumentat recuperarea chiar în acel an.

⁸³⁴ Un schimb Vidin-Severin nu este de exclus (vezi și Engel, *Archontológiája*, I-II, *sub voce*).

⁸³⁵ Eforturile lui Laurent („*L’assaut avorté*”, pp. 149-155) de a data – (foarte) polemic cu precădere în raport cu Meyendorff (*Introduction à l’étude*, pp. 78-79) – expediția comandată de Bizanț pe la anul 1340 trebuie subliniate și în raport cu evoluțiile ungaro-*valahe*, dar și în raport cu relațiile – tripartite de fapt – dintre Buda, Saray și Argeș (vezi mai jos).

⁸³⁶ Iar Bizanțul a acceptat oficierea căsătoriei dintre Mihail Asan al IV-lea și Irina (1339).

⁸³⁷ Ceea ce rezultă și din încercările – reușite – ale lui Dușan de a obține sprijinul Veneției împotriva mai ales a Imperiului Bizantin (Cirković, *The Serbs*, p. 64). Republica nu și-ar fi riscat pozițiile adriatice printr-o alianță cu Serbia, dacă puterea Ungariei nu ar fi sporit.

⁸³⁸ Anton Kern, „*Der Libellus de notitia Orbis Johannes III (de Galonifontibus?) O.P. Erzbischofs von Sultanieh*”, *Archivum Fratrum Praedicatorum* (Roma), VIII (1938), pp. 82-123.

⁸³⁹ Reamintim că, după reimpunerea prezenței ungare la est de Carpați (1326-1327), trupele tătare s-au putut deplasa nestingherite la Velbujd în sprijinul lui Șişman al Bulgariei.

⁸⁴⁰ György Rácz, „*The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation*”, *Hungarian Historical Review* (Budapest), II (2013), 2, pp. 261-287, aici mai ales pp. 263-266.

⁸⁴¹ Vezi mai ales Ș. Papacostea, „O întregire documentară la istoria întemeierii Moldovei”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, XXI (1984), pp. 111-117.

⁸⁴² Gjuzeliev, „*Imperatrix Bulgariae*”, p. 625. Fratele lui Ludovic a alungat-o pe Ana Neda.

⁸⁴³ DRH, D, I, no. 32, pp. 60-61; AO, XXIX, no. 61, pp. 77-78 (ianuarie-octombrie 1345).

⁸⁴⁴ Vezi mai ales Györffy, „*Adatok a románok XIII. századi történetéhez*”, no. 12, p. 554.

⁸⁴⁵ DRH, D, I, no. 38, p. 71. Ludovic însuși pare să fi încercat să renegocieze înțelegerea cu Alexandru în vara lui 1349 (AO, XXXIII, no. 568, p. 284), profitând de ostilitatea lui Dușan față de Buda și Argeș, manifestă pe parcursul întregului an (*Monumenta Serbica*, no. 127, p. 147; *Zakonik*, pp. 83-86), și de ruptura certă intervenită între *V(a)lahia* și Bulgaria.

În acest cadru politic, drept cele mai importante căsătorii ale *Vlahiei* apar cea dintre Alexandru și Clara și cea dintre Elisabeta și Vladislav, ele fiind și cele mai controversate⁸⁴⁶. Atât în istoriografia română, cât și în cea maghiară, calitatea de *Ungaria* a Clarei a fost „uitată” („cât era ea de cunoscută”)⁸⁴⁷, iar, prima dată în România, nunta Elisabetei a *Valahiei* cu Vladislav de Opepeln a fost contestată la nivelul întregii Europe Central-Răsăritene)⁸⁴⁸. Cea de a doua căsătorie era – în plus – un mariaj între veri de gradul al doilea.

Mama lui Vladislav a fost Elisabeta, fiica ducelui Bernhard de Schweidnitz (Świdnica) și a Kunigundei. Kunigunda era fiica lui Vladislav I *Lokietek* Piast și a Hedwigăi (Jadwigăi) de Kalisch (Kalisz), și sora bună a Elisabetei, ultima soție a lui Carol și mama lui Ludovic⁸⁴⁹. Tot din căsătoria dintre Carol și Elisabeta se născuse foarte probabil Clara, reprezentată – aparent – în *Cronica pictată*, dar – sigur – „ștearsă” apoi din memoria regală a Budei⁸⁵⁰.

Nunta ei cu Alexandru a avut și un „efect tătar”: între 1336/1337 (când și *Posada* și Basarab au dispărut din actele regalității angevine) și 1342/1343 (când a avut loc succesiunea dintre Carol și Ludovic și a izbucnit primul conflict dintre Alexandru și Ludovic) sursele nu au înregistrat vreun atac al Hoardei de Aur (până la moartea lui Özbek în 1341/1342) asupra teritoriilor răsăritene (sigur nu asupra celor transilvane) ale Ungariei⁸⁵¹. În schimb, în acest interval, Bizanțul a lovit pe la Gurile Dunării prin *turci* – în mod cert măcar o dată – în *Vlahia* și în Bulgaria (în ordinea lor dinspre nord spre sud)⁸⁵². După toate aparențele, Constantinopolul, în general aliatul Angevinilor din Ungaria, se temea și de „veriga” *valahă* dintre Buda și Târnovo, nu doar de structurile dunărene de familie care îi uneau pe Basarabi și Șișmanizi⁸⁵³. Totuși, s-ar părea că până după apariția Mitropoliei *Ungrovlahiei* în 1359, Bizanțul nu s-a putut „așeza” cu adevărat „între” Buda și Argeș⁸⁵⁴.

⁸⁴⁶ Principalele polemici moderne și izvoare „uite” (sau necăutate) se găsesc în A.II.1-3.

⁸⁴⁷ Trebuie resubliniată aici excepția notabilă și singulară a lui Emil Vîrtosu din anul 1959.

⁸⁴⁸ Îi reamintim pe principalii contestatari: Maria Holban (1956-) și Stanisław Sroka (1995-).

⁸⁴⁹ Rețeaua familiei lui Vladislav pe larg la Veldtrup, *Frauen um Herzog Ladislaus*, passim.

⁸⁵⁰ Vezi B.III.3. Alternativele la nașterea Clarei din această căsătorie ar fi: 1. Ea se născuse dintr-unul din cele trei mariaje anterioare ale lui Carol, din care nu se știe însă să fi provenit vreun copil); 2. Ea era fiica nelegitimă a lui Carol, caz în care calitatea ei pontificală de *de Ungaria* nu se explică. Astfel, cel mai probabil, Clara a fost sora bună a lui Ludovic.

⁸⁵¹ A se vedea sursele din DIR, XIV-3, 4, passim; EO, II-III, passim; AO, XX-XXVII, passim.

⁸⁵² Vezi și polemica „cronologică” (1337/1338 vs 1340/1341) dintre Laurent și Meyendorff.

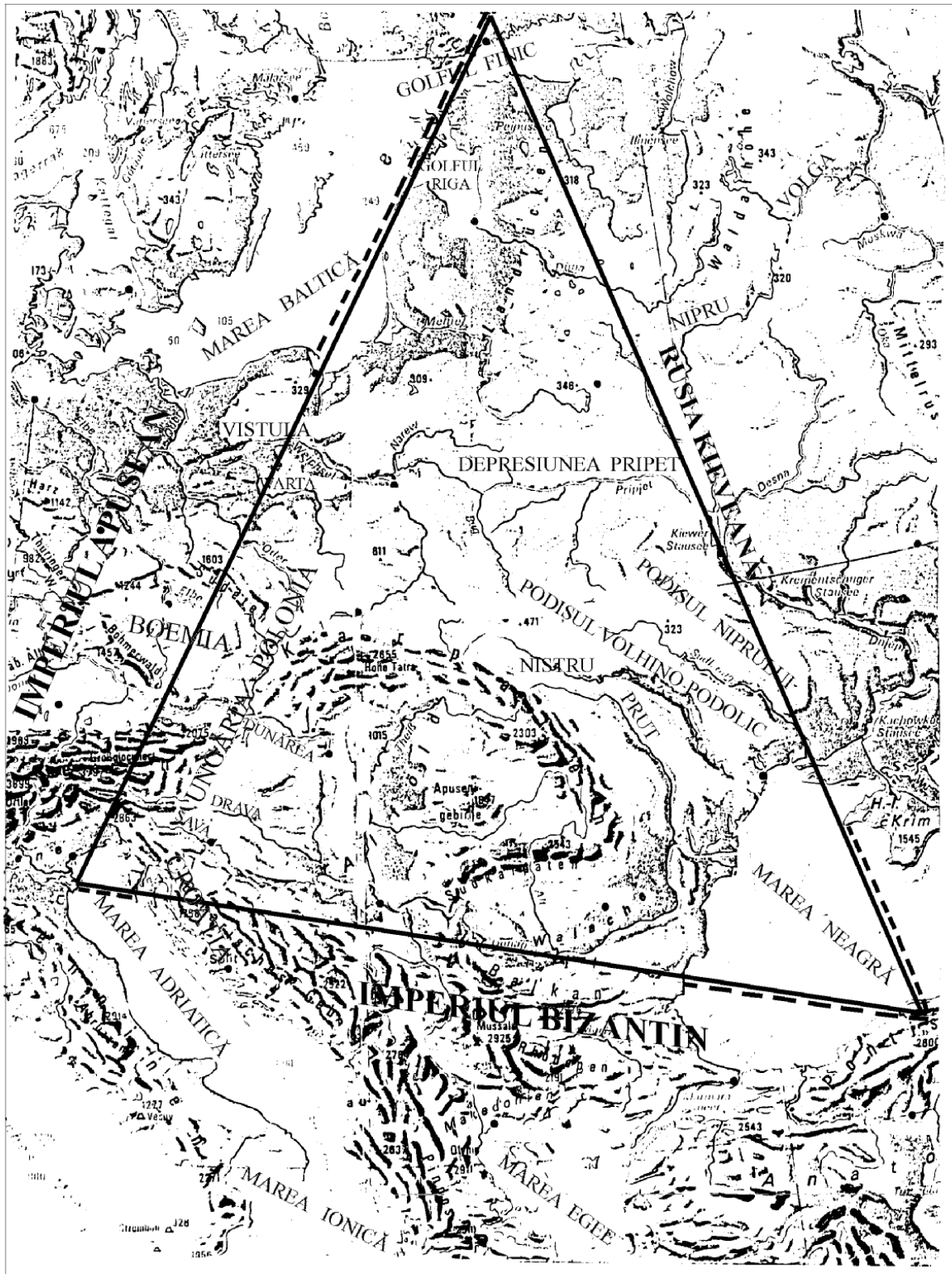
⁸⁵³ Este „noutatea” pe care o putem propune în raport cu cercetările (științifice) mai vechi.

⁸⁵⁴ Și în acest caz, ruptura/ schimbarea pare „să se așeze” între 1365/1366 și 1370/1372.

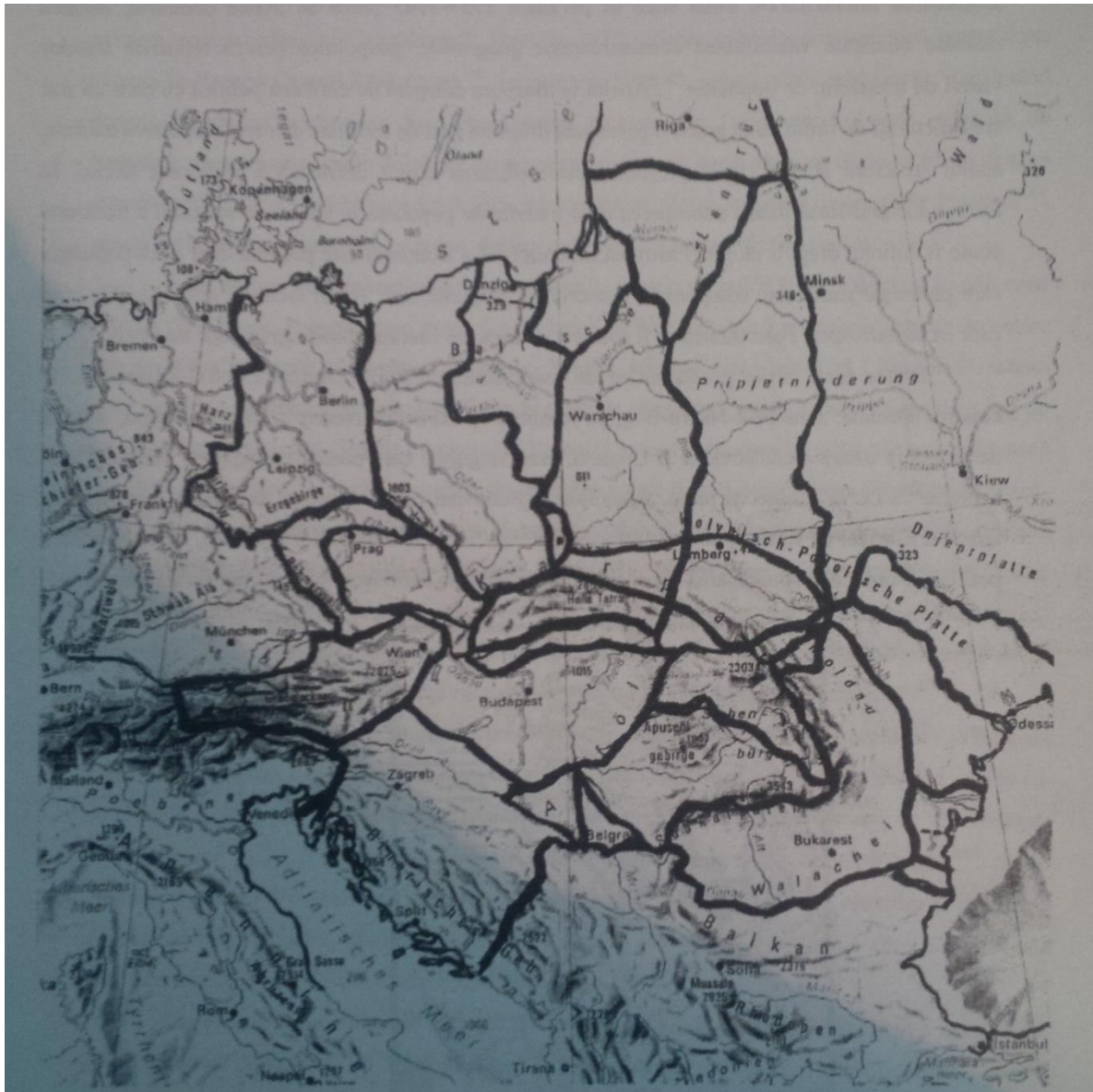
15. „Rețeaua” dinastică regională a Vlahiei

La trecerea dintre secolele al XI-lea și al XII-lea, pe când Ungaria și Polonia se pregăteau să se încreștineze, devenind regate sub autoritatea Sfântului Scaun (Jerzy Kłoczowski, *A History of Polish Christianity*, Cambridge, 2000, pp. 10-13; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, pp. 66-68), regiunea dintre Mările Adriatică, Baltică și Neagră, care avea să devină cunoscută – în special după Al Doilea Război Mondial – drept Europa Central-Răsăriteană (lucrarea de referință rămâne O. Halecki, *Borderlands of Western Civilization: A History of East Central Europe*, New York, 1952), era mărginită și definită de trei „super-puteri”: Imperiul Otomanian în vest, Imperiul Bizantin în sud și Rusia Kieveană în est (a se vedea aici Al. Simon, *În jurul Carpaților. Formele și realitățile genezei statale românești*, Cluj-Napoca, 2002, p. 104).

16. Triunghiul Anului O Mie

Definirea în trei laturi (de unde și numele de „Triunghiul Anului O Mie”) a rămas valabilă de-a lungul secolelor, indiferent de succesiunea puterilor (de pildă: Rusia Kieveană a fost înlocuită de Hoarda de Aur, înlocuită la rândul ei de Rusia Moscovită; Imperiul Oto-

17. Sistemul modern de presiune din interiorul triunghiului (modificările de frontieră din prima jumătate a secolului trecut)

man a luat locul Imperiului Bizantin și Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană pe cel al Imperiului Ottonian). Cea mai clară definiție medievală (pentru a nu intra prea mult în dilemele, conflictele și controversele moderne) a fost dată de administrația venețiană între 1496 și 1530 prin formula: *Hungaria* [unită personal cu Boemia din 1490], *Polonia* [unită personal cu Lituania din 1385], *Dacia* [altminteri o ficțiune statală] et *Croatia* [unită de fapt personal cu Ungaria din 1102 și omisă din prima variantă a formulei] (vezi I.-A. Pop, Al. Simon, „*Hungaria, Polonia, Dacia et Croatia: Venetia, Casa de Habsburg și Moldova la sfârșitul secolului al XV-lea*”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, LII (2015), suppl., pp. 43-90). Singurul monarh care – pe drept cuvânt – a stăpânit direct și drept suzeran practic întreaga regiune, *dintre cele trei mări* (după cum s-a scris mai apoi), a fost Ludovic I de Anjou între 1378 și 1382, când a fost rege al Ungariei, al Poloniei și al Croației, și suzeran al Lituaniei, al Moldovei și al Țării Românești (vezi Papacostea, „Mol-

dova începuturilor”, precum și Jenő Szűcs, „The Three Historical Regions of Europe”, *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest), XXIX (1983), 3-4, pp. 131-184).

Pe lângă fragmentarea regională indusă – prin modificări de frontieră – de presiunea exercitată de către cele trei „laturi imperiale” (exemple în Al. Simon, *Perfecțiunea etnică. Transferurile de populație în Europa-Central Răsăriteană în prima jumătate a secolului XX*, Cluj-Napoca, 2003, p. 34), pentru contextul medieval și modern al istoriei *valahilor* deveniți români și al Argeșului ajuns Curtea de Argeș trebuie reținută „distribuția matrimonială” a fiicelor și nepoatelor Clarei de Ungaria în vremea puterii lui Ludovic I, cel mai probabil fratele bun al Clarei, soție atât lui Alexandru Basarab al *Vlahiei*, cât și lui Nicolae-Alexandru al *Ungrovlahiei*, și *novercă* lui Vladislav I al *Vlahiei* (sau și al *Ungrovlahiei*). Aceste fete par să formeze o adevărată coloană vertebrală a puterii angevine în viitoarea Europă Central Răsăriteană, trecută – la acea vreme – și peste Dunăre în totuși scurtul răgaz dintre faza finală a decăderii Imperiului Bizantin și a expansiunii balcanice a puterii otomane (vezi studiile strânse în *The Ottoman Emirate, ca. 1300–1389*, editor E.A. Zachariadou, Rethymno, 1994). Înainte însă – poate – de toate, ele ne arată cât de mare era de fapt puterea lui Alexandru Basarab a Clarei de Ungaria în vara anului 1355, pe când Elisabeta era căsătorită cu Vladislav de Oppeln (cheia lui Ludovic pentru Polonia), Ana cu Strațimir (moștenitorul de drept al Bulgariei), *Ancha* cu Uroș (moștenitorul lui Dușan), iar – pe deasupra – cei mai puternici monarhi din jumătatea răsăriteană a Creștinătății, Carol al IV-lea de Luxemburg, Ludovic I de Anjou și Ștefan Dușan, păreau să fi ajuns la o înțelegere, completată de acordul aparent dintre împăratul Dușan și papa Inocențiu al VI-lea. Tocmai spre acel an s-au adunat – „negrăit” – mai apoi și cronicile Țării Românești și – în special – ale Moldovei (a se vedea aici cu precădere sursele și analizele strânse în C.I.3-4).

Două „tentații” izvorăsc din această situație: 1. Considerarea acordului, apăsător amintit de Ludovic în februarie 1355, dintre Buda și Argeș drept „cheie de boltă” a stabilității regionale; 2. Legarea afirmării pontificale a *națiunii Vlahiei* din octombrie 1356 de frângerea acestui acord (după dispariția lui Dușan în drum spre Bizanț în decembrie 1355 și „prima eliminare” a *valahilor* dintre „națiunile parlamentare” ale Transilvaniei de care – sigur pentru Sfântul Scaun – *Vlahia* era – și a rămas și după mai 1359 – ombilical legată). Fiecare dintre „tenanții” are – negreșit – temeiurile ei, multe dintre ele fiind date de evoluțiile ulterioare mai ales din vremea Huniazilor (vezi astfel – tot dinspre Veneția – și I.-A. Pop, Al. Simon, „*Ungaria et Valachia: promisiunile valahe ale Republicii Sfântului Marcu din anii 1470*”, *Revista Istorică*, NS, XXV (2015), 1-2, pp. 5-65). Dat fiind stadiul cercetărilor și lacunele documentare care acoperă istoria anilor 1300, ar fi însă prematur – cel puțin – să le coborâm asupra veacului al XIV-lea și a sarcofagului lui AL WA de la Argeș. Din amintita perspectivă a anului 1355, putem spune doar că urmările dispariției voievodului cu diademă cu perle și inel pontifical cândva între acel an și luna mai 1359 a Mitropoliei *Ungrovlahiei* trebuie să fi fost comparabile, dacă nu chiar egale, cu efectele decesului lui Ștefan Dușan și, mai apoi, al lui Ludovic I (cu atât mai regretabil este că defunctul AL WA din Mormântul 10 nu a fost supus – cel puțin și practic sigur – oficial unor reale analize antropologice încă din anii 1920, iar șansele ca o analiză modernă a osemintelor sale să fie vreodată realizată sunt foarte reduse; vezi în acest sens și soarta recentă a pietrei de mormânt atribuite în mod tradițional Mormântului 10 „al ctitorului”, expuse în C.IV.3).

Relațiile între Buda și Argeș au trecut prin conflictul cu Serbia (1349-1351), care a anulat logodna „sârbo-ungro-*vlahă*” (1346-1347)⁸⁵⁵. Au depășit ruptura bulgaro-*vlahă* provocată de divorțul lui Ioan Alexandru de Teodora *Basarab* (1347-1348) și întărită de decesul lui Ioan Asan al IV-lea, *porfirogenetul* cuplului (1349), răpus de *turci*⁸⁵⁶. Țar la Preslav din 1337 (când Strațimir a devenit țar la Vidin)⁸⁵⁷, el fusese căsătorit cu probabil fata lui Nicolae de *Diiginas* (Vicina), *vlah roman*⁸⁵⁸, mândră că era *nepoata marelui voievod* <Alexandru> pe piatra de mormânt a soțului ei⁸⁵⁹. Nunta, forțată probabil de Teodora *Basarab*, pare să fi precedat acordurile bulgaro-ungare (1343) și ungaro-*vlahe* (1343-1344) din ajunul conflictului *roman* dintre Alexandru și Ludovic venit după ofensiva *cruciată* comună contra tătarilor (1344-1345)⁸⁶⁰, foștii patroni ai *Țării lui Basarab* și – în special – ai Bulgariei lui Ioan Alexandru⁸⁶¹.

Bizanțul, Bulgaria, Hoarda de Aur, Serbia și Ungaria nu au fost singurele griji ale *Vlahiei* în acel deceniu „de trecere” (1337-1347)⁸⁶². Succesiunea rapidă (c. 1338-c. 1342) a nașterii fetelor *Vlahiei* (Ana, Ancha, Elisabeta) denotă căutarea unui moștenitor⁸⁶³. La fel ca Ludovic (părintele Mariei și al Jadwigi), Alexandru pare – prin căsătoria cu Clara – numai tată de fete. În cazul regelui Ludovic, aceasta a dus la mari tulburări după moartea sa (1382)⁸⁶⁴.

Alexandru a avut însă – aparent – și patru băieți: sigur Vladislav, *Voislav* (dacă era băiat, inscripția păstrată de pe lespede a *copilului* – nu *fiul* sau *fiica*

⁸⁵⁵ Pentru principalele date: Cirković, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi”, pp. 411-421.

⁸⁵⁶ Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431. Informație ocultată în mod voit.

⁸⁵⁷ Fratele cel mare, Mihail Asan al IV-lea era deja co-țarul lui Ioan Alexandru la Târnovo.

⁸⁵⁸ Deciziile lui Ioan Alexandru, luate – în vremea negocierilor cu Papalitatea – după căderea lui Belaur, îl așezaseră pe Ioan Asan în vecinătatea sud-estică a *Vlahiei* și a viitoarei Dobroge (Božilov-Gjuzelev, *История*, pp. 567-569). Indiferent de localizarea exactă a Vicinei, la Păcuiul lui Soare la cotul Dunării, Isaccea sau la Măcin (Petre Diaconu, „Păcuiul lui Soare-Vicina”, *Byzantina* (Thessaloniki), VIII (1976), pp. 409-447), Ioan Asan de Preslav se găsea în sfera de interese a lui Nicolae de *Diiginas* (ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v).

⁸⁵⁹ Inscripție tradusă în engleză de către Petkov, *Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431.

⁸⁶⁰ Când a murit, la vârsta de 18 ani avea cel puțin doi copii cu *nepoata marelui voievod*, conform inscripției sale sepulcrale (vezi Petkov, *Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431).

⁸⁶¹ Vezi – cu prudență însă – în special Vásáry, *Cumans and Tartars*, pp. 129-131, 137-145.

⁸⁶² A fost sigur trecerea de la *Basaraba Ivanko* de la Velbujd și *Posada* la Alexandru *Basarab*.

⁸⁶³ Concluzia se impune. Practic, Clara de Ungaria a fost gravidă jumătate din timp.

⁸⁶⁴ Cu accent pe sursele folosite: Szilárd Süttő, *Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384-1387. évi belviszalyok okmánytaravál* [Amurgul Ungariei angevine. Istoria politică a Ungariei de la Ludovic cel Mare la Sigismund, cu documente asupra războiului civil dintre anii 1384-1387], I-II, Szeged, 2003.

– *Marelui Alexandru Voievod*, redactată în sârbă, nu în medio-bulgară⁸⁶⁵, era în original: [...] **Воислава дѣте великаго Алеџандра воєвода почи<ну> м<ѡсе>ца генар<▲>** [...] (*Vojislav(a) dete velikog Aleksandra vojvode, umro/ umrla u mesecu januaru*)⁸⁶⁶, *Godon* (Radu?), căzut în luptă cu *ungurii* în vremea lui Vladislav I⁸⁶⁷, și probabil Radu I (dacă termenul de *unchi* folosit de Dan I, fiul lui Radu I pentru a-l desemna la 1385 relația dintre Dan și Vladislav, însemna că acesta și Radu fuseseră frați)⁸⁶⁸. „Pe de o parte” (până la 1337), Alexandru Basarab ar fi avut doar băieți (chiar patru). „Pe de altă parte”, Alexandru de Belgrad, *voievod în Vlahia*, și Clara ar fi avut numai fete (trei). Relația specială dintre Vladislav și *noverca* sa Clara reatrage atenția⁸⁶⁹. Iar Vladislav și Voislav aminteau deopotrivă de Ungaria și de Serbia⁸⁷⁰.

⁸⁶⁵ Vezi aici și Damian P. Bogdan, „*Letopisețul de la Bistrița*, la plus vieille des chroniques roumaines: sa langue”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, VI (1968), 3, pp. 499-524.

⁸⁶⁶ Mulțumim colegilor Suzana Miljan și Damir Karbić de la Academia Croată de Științe pentru ajutor (diferența dintre lectura lor și cea propusă de Drăghiceanu este limpede).

⁸⁶⁷ La 1377, Ludovic accentua calitatea de frate al lui *Vlaicu* a răposatului *Godon* (Radu?), răpus de oastea ungară (MOL, DL 67401; 8 septembrie; Iorga, „Românii în câteva izvoare apusene”, p. 200). Indiferent de anul morții sale (în general, înfruntarea – fatală – a fost asociată campaniei ungare din toamna lui 1368), datorită tonului regelui, *Godon* fie a fost fratele lui *Vlaicu* numai după tată (aici cu sens de bastard), fie fratele bun al acestuia.

⁸⁶⁸ DRH, B, I, no. 7, pp. 20-21. În lipsa altor informații, rămâne opțiunea cea mai sigură.

⁸⁶⁹ Ea pierduse bătălia de dinainte de anul 1920 pe scena Teatrului Național din București.

⁸⁷⁰ Amintim și *post-scriptumul* lui Drăghiceanu la studiul lui Moisil („Monetele lui Radu I”, p. 133): *În privința stemei Basarabilor, asupra căreia insistă d-l Moisil, e de observat că, la început, sub Nicola Alexandru Basarab, ea se compunea dintr'un scut mare, timbrat cu altul în interior (cf. piatra de mormânt a lui Voislav și scutul cavalerului zugrăvit); Vladislav, pentru prima oară, introduce scutul alcătuit de pe cel angevin, stemă constatată apoi pe monetele și nasturii lui Radu Negru. Cinci decenii mai târziu, Cernovodeanu (în Știința și arta heraldică, p. 67) nu a mai luat subiectul în discuție. Și-a concentrat observațiile pe analogia cromatică heraldică dintre nasturii din Mormântul 10 și stema lui Ștefan al III-lea de la Zografu (1502). În aceste condiții, trebuie să subliniem înscrierea „scutului în scut”. Procedul indică cu siguranță un „blazon secundar” (personal al lui Voislav, mai curând decât acvila Țării Românești, înscris într-un scut distinct) în raport cu unul „principal” (al familiei sale).*

Notăm și un pasaj referitor la personajul din Mormântul 10 din „darea de seamă” a lui Brătianu (care nu emitea vreo presupunere legată de identitatea acestuia), paginile sale premergând în *Revista Istorică* (VI (1920), 7-9, p. 176) scrisoarea lui Drăghiceanu, comentată de Iorga: [...] *O lespede de mormânt, aflată în apropiere, arată în capătul de sus un scut triunghiular cu stema ștearsă, iar în margene o inscripție slavonă, din care se poate ceti cuvântul «Voevod» printre alte litere răzlețite [...].* Brătianu se referea – în mod evident – la lespeda lui Voislav. Anunța descoperirea comunicată mai jos de Drăghiceanu. Dădea însă de înțeles că piatra de mormânt era vizibilă de la găsirea Mormântului 10. Motivele ne scapă.

Cei mai cunoscuți Vladislavi (*Ladislai* dacă urmărim linia onomastică latină) de dinainte de *Vlaicu* au fost Ștefan Vladislav I († c. 1268), regele Serbiei (1234-1243), și Ștefan Vladislav al II-lea, regele *Sirmiumului* (1282-1325)⁸⁷¹. Primul era fiul lui Ștefan Nemanjić *Prvovenčani* (1196-1228), întâiul rege al Serbiei (încoronat la 1217 de Roma prin fratele său, Sava, arhiepiscop de Peč și viitor sfânt). Mama lui Ștefan Vladislav I a fost Evdochia Angelina, fiica împăratului Alexios al III-lea Anghelos (1195-1203)⁸⁷². Ștefan Vladislav al II-lea († c. 1326), protejatul lui Carol-Robert și apoi al lui Mihail Șișman, a fost fiul Caterinei († c. 1306) și al lui Ștefan Dragutin († 1316). Mama sa era fiica lui Ștefan al V-lea și al Elisabetei *Cumana*. Dragutin era fratele lui Ștefan Milutin († 1321), tatăl lui Ștefan Dečanski și bunicul lui Ștefan Dușan⁸⁷³. Ștefan Vladislav al II-lea a fost căsătorit cu Constanza Morosini, fiica ultimului rege arpadian Andrei al III-lea († 1301), neavând urmași cunoscuți⁸⁷⁴. El a decedat în exil în Ungaria, dar a fost inclus – spre 1340 – de Dușan între membrii legitimi ai dinastiei nemanide în frescele de la Dečani⁸⁷⁵. Posesiunile lui Ștefan Vladislav – din care s-a desprins și *Podunavia*⁸⁷⁶ – au fost disputate de Carol și Dečanski înainte de Velbujd (1330)⁸⁷⁷.

Cel mai cunoscut purtător al numelui *Vojislav* (războinic glorios) a fost cneazul Ștefan Voislav (1018-1043), din Casa Vojislavljević, alungată în prima jumătate a secolului al XII-lea de la putere de ramura cadetă, familia Vukanović⁸⁷⁸. Sub Ștefan Nemanja (1166-1196), bunicul lui Ștefan Vladislav I, aceasta a devenit dinastia Nemanjić. Ei i-au aparținut Ștefan Dragutin, Ștefan Milutin, Ștefan Dečanski, Ștefan Dușan și Ștefan Vladislav al II-lea⁸⁷⁹.

⁸⁷¹ Relația nu a fost stabilită nici de Ilie Bărbulescu, *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie en liaison avec la question Macedo-Roumaine*, Iași, 1912. Sinteza istorică „militantă” este demnă de tot interesul pe fundalul confruntărilor balcanice.

⁸⁷² Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 135-137. Numele de botez a fost (doar) Vladislav.

⁸⁷³ Vezi și Fine, *The Late Medieval Balkans*, pp. 208-209; Vászary, *Cumans and Tartars*, p. 110.

⁸⁷⁴ Zoltán Lenkey, Attila Zsoldos, *Szent István és III. András* [Sfântul Ștefan și Andrei al III-lea], Budapeșt, 2003, p. 187. Până la această căsătorie (august 1293), partea din Serbia a lui Ștefan Dragutin îl sprijinise la tronul Ungariei pe Carol Martel, tatăl lui Carol-Robert.

⁸⁷⁵ Pantelić, *The Architecture of Dečani*, p. 99. Pictura a fost finalizată probabil după 1337.

⁸⁷⁶ Anterior accentul a căzut pe domnia lui Lazăr (vezi Coman, „*Podunavia*”, pp. 241-244).

⁸⁷⁷ Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 162. În acel context, „în ajunul” Velbujdului, Carol a amintit și vechea alianță a lui Basarab cu *schismaticul* Milutin (DRH, D, I, no. 18, p. 41).

⁸⁷⁸ A se vedea aici – orientativ – și J.V.A. Fine, *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, Ann Arbor, 1983¹, pp. 202-203, 225-226, 297-298.

⁸⁷⁹ Vezi și Jan Lesny „Stefan Zavida als Sohn von Uroš I und Vater von Stefan Nemanja. Ein Beitrag zur serbischen Prosopographie”, *Südost-Forschungen*, XLVIII (1989), pp. 37-49;

Onomastic, Voislav și Vladislav puteau exprima – aproape în egală măsură⁸⁸⁰ – un conflict și o alianță (cu sens de reconciliere) cu Serbia lui Dečanski și Dușan. În ambele cazuri Ungaria nu poate fi scoasă din ecuație⁸⁸¹, relația sârbo-ungară „ritmând” – în funcție mai ales de principalele conflicte (1329-1330, 1339-1340, 1349-1351, 1354-1355) – și raporturile sârbo-*valahe*⁸⁸².

Vladislav nu a fost sigur frate bun cu *Ancha*, Ana și Elisabeta, fetele Clarei (născute începând de pe la 1337-1338)⁸⁸³ și probabil nici mai bătrân (40-45 de ani) la 1377 decât Alexandru la vremea morții⁸⁸⁴. Aparent⁸⁸⁵, Vladislav era frate bun cu Voislav, născut astfel și el dintr-o primă căsătorie (*sârbă*) a lui Alexandru⁸⁸⁶ și de o vârstă apropiată cu văduva lui Ioan Asan al IV-lea (1331-1349), probabil fiica lui *Nicolae-Alexandru*, născută înainte de 1333⁸⁸⁷.

Tibor Živković, „Zavida's Sons”, în Idem, *Forging Unity: The South Slavs between East and West, 550-1150*, Belgrade, 2008, pp. 313-334. Tihomir (1166-1171) a fost fiul lui Ștefan Zavida (*Uroș cel alb*) și stăpânitor a ceea ce a devenit *Serbia*, alături de frații săi mai mici Strațimir, Miroslav și (Ștefan) Nemanja. Mezinul Nemanja a fost cel care s-a impus în final.

⁸⁸⁰ Dualitatea antagonică a semnificațiilor exprimă natura politicii sârbe din acea vreme.

⁸⁸¹ Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 375-376; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 162; Cirković, *The Serbs*, p. 64. Reamintim: 1. Basarab și Carol s-au reconciliat (1319-1320) când Carol a luat Belgradul de la Milutin, Basarab păstrând Severinul (DRH, D, I, no. 15, p. 36; no. 18, p. 41). 2. La 1335-1336, Dușan, lipsit de moștenitor, a vrut să divorțeze de Elena, sora lui Ioan Alexandru, și să se căsătorească cu Elisabeta de Habsburg (Ludwig Steindorff, „Zar Stefan Dušan von Serbien”, în *Die Blüte der Staaten*, pp. 183-203, la p. 199).

⁸⁸² Vezi în principal datele strânse și discutate în capitolele B.I.1-2, B.II.3-4 și C.I.1-3.

⁸⁸³ Altminteri, indiferent de interpretarea sa (mamă vitregă, mamă adoptivă sau soacră), termenul de *noverca* nu s-ar fi putut aplica Clarei pentru relația ei cu Vladislav I la 1370.

⁸⁸⁴ Mai ales până la 1370-1372, politica lui *Vlaicu* ne arată un om în putere, cu experiență.

⁸⁸⁵ Reamintim aici câteva „ciudățenii argeșene”. Datarea înmormântării lui Voislav după ridicarea Bisericii Argeș II (post 1352/ post 1365) și după moartea tatălui său în 1364 (la Drăghiceanu, Chihaia și Constantinescu), îl făcea pe *Voislav* fiul Clarei și al lui *Nicolae-Alexandru* dacă i se atribuia Mormântul 11 (tânăr de 16-20 de ani), el fiind astfel sigur născut după 1345 dată sub care căsătoria lui *Nicolae-Alexandru* cu Clara a fost în general admisă. Numai așezarea lui Voislav în Mormântul 6 (adult de 25-30 de ani) putea duce la evitarea aceluia „deznodământ”, și nici măcar ea, dacă biserica fusese terminată, acoperită și pictată abia la 1369-1370 (cum susținea Constantinescu, pe urmele lui Sacerdoțeanu). Voislav s-ar fi putut naște astfel pe la 1345, trecând la cele veșnice în jurul anului 1370.

⁸⁸⁶ Numele mamei poate să fi fost *Maria*, soția lui Alexandru, nu a lui *Nicolae* în pomelnicul de la Câmpulung (Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25). Pentru stabilirea identității ei, cazul lui Mircea poate fi util. El i-a fost asociat lui Dan I, fratele său vitreg, înainte de 1386, având minimum 14-15 ani la 1384-1385 (Virtosu, *Titulatura domnilor*, p. 225). Bunicul său matern, Lazăr, era vasalul lui Ludovic cel târziu de pe la 1361 (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 192). Conflictele dintre Argeș și Buda (1363/1364-1366,

Originea sârbă – pe linie maternă – a lui *Vlaicu*, domn timp de vreo 13 ani (1364-1377), și fără regentă de la început, ar explica – aproape – de la sine poziția proeminentă a acestuia în analele raguzane⁸⁸⁸. Acolo, el acoperea – drept *fiul lui Negru Vodă*, cel *înmormântat la Argeș*⁸⁸⁹ – întreaga istorie a *Valahiei* de la *Velbujd* (1330) la *Vidin* (1369)⁸⁹⁰. Rămas orfan de mic (înainte de 1337), *Vlaicu Vodă* a fost crescut de Clara de Ungaria, *noverca* sa (mama sa vitregă astfel) și modelul său pentru papa Urban al V-lea în aprilie 1370⁸⁹¹. Era o „ciudățenie *valahă*”, precum destule altele lăsate de Evul Mediu⁸⁹².

Pe la 1337 căsătoria dintre Alexandru *Basarab* și Clara de Ungaria a fost celebrată cel mai probabil în rit *latin* datorită reglementărilor papale și a rangului miresei⁸⁹³. În schimb, datorită *unirii* dorite de Alexandru la 1345, conform papei Clement al VI-lea⁸⁹⁴, este de presupus că el nu s-a rebotezat în ritul *latin*, fiind un fel de *catecumen* precum *Lodovico*, fiul Anei Neda, sub Inocențiu al VI-lea⁸⁹⁵. Din cauza includerii sale alături de foștii soți ai văduvelor *italiene* în registrele pontificale de la 1370⁸⁹⁶, Alexandru sigur s-a *unit*

1368-1369) cer datarea nunții lui Radu, tatăl lui Mircea, cu fiica lui Lazăr în 1367 ori 1370 (până la 1378, Radu urmând aparent politica lui Vladislav). Înrudirea dintre mama lui Vladislav și Ștefan Vladislav poate fi susținută dacă nunta ei cu Alexandru a avut loc înainte de 1330, când Basarab era vasalul lui Carol, sprijinul familiei lui Ștefan Vladislav. Totul depinde de datele nașterilor lui Alexandru (venirea sa pe lume ante 1320 ar putea susține o căsătorie înainte de 1330) și Radu, căsătorit sigur de două ori înainte de 1371.

⁸⁸⁷ Ar fi interesant de „știut” cum s-ar fi integrat această *nepoată* în istoriografia mai veche.

⁸⁸⁸ În contextul deciziilor de la 1359 (FHDR, IV, nos. XLV-9-10, pp. 196-203; DRH, D, I, no. 40, p. 73) și al căsătoriei lui Uroș, *împăratul Slavoniei*, de la 1360 (*Monumenta Ragusina*, II, p. 293), demnă de interes este solia ungară din părțile *Slavoniei* și *Dalmației* din iulie-august 1359 (*Listine*, IV, nos. 35-36, p. 13). Din păcate, datele disponibile îngăduie numai presupunerea că Ludovic căuta să exploateze victoriile recent obținute împotriva lui Uroș.

⁸⁸⁹ Și nu la Câmpulung, ca în „tradiția” internă a Țării Românești chiar din acea vreme.

⁸⁹⁰ După cum rezultă cu mare claritate din *Luccari*, pp. 49-50, 60; *Orbini*, pp. 267, 269, 270.

⁸⁹¹ Vladislav I *Vlaicu* fusese născut *schismatic*. De aici și necesitatea rebotezării sale. Educația Clarei nu putea suplini „exigențele *romane*” de bază (VMHH, II, no. 191, pp. 97-98).

⁸⁹² După Brătianu (*Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 177): [...] *Împreunarea, într'un singur loc, a juvaierelor lucrate poate de meșteri italieni sau francesi, a picturii bizantine, a slovelor slavone e o sintesă a trecutului nostru: doar am crescut și ne-am desvoltat, în drumul mare al năvălirilor, la răsپintiă a două legi — papistașă și pravoslaonică —, și a trei lumi — latină, bizantină și slavă.*

⁸⁹³ Cu „portitele” lăsate de către Ioan al XXII-lea, tot la frontiera cu Hoarda de Aur (*Acta Ioannis PP. XXII*, no. 9, pp. 14-16; no. 11, p. 19; de Vries, „Die Păpste von Avignon”, p. 98).

⁸⁹⁴ ASV, Reg. Vat. 139, f. 130^v (17 octombrie 1345). Vezi aici și DRH, D, I, no. 32, pp. 60-62.

⁸⁹⁵ Mai ales în jurul anilor 1360-1361 (vezi Mladjov, „The Bulgarian Prince”, pp. 610-612).

⁸⁹⁶ Cel mai elocvent exemplu în acest sens: ASV, Reg. Aven. 172, f. 334^r (18 ianuarie 1370).

deplin (rebotezându-se) înaintea morții sale (survenită după 1356)⁸⁹⁷. Datorită emergenței pontificale a *națiunii Vlahiei* în toamna lui 1356, rebotezarea sa trebuie așezată în acea perioadă, chiar la sfârșitul vieții sale⁸⁹⁸. Întrucât la 1370 Urban al V-lea l-a menționat pe *Alexander Weidal/ Weyda* numai în corespondența cu Clara, nu și cu *Vlaicu*, căruia îi cerea *unirea deplină*, decizia lui Alexandru a stârnit reacții negative la nordul Dunării (sigur până la 1370)⁸⁹⁹. Asupra lui Alexandru a venit apoi *Nicolae* de la Muntele Athos⁹⁰⁰.

Singurele state ale Bizanțului⁹⁰¹ lipsite de vreo biserică cu hramul *Sfintei Sofia*⁹⁰² (dar cu două – la începuturi – cu hramul *Sfântului Nicolae*, la Argeș și Rădăuți, un sfânt patron după care nu a fost botezat vreun domn *valah* în sud ori în est⁹⁰³) s-au întins la limita regulilor *creștine*. Atât *grecii*⁹⁰⁴, cât și *latinii*, care i-au folosit drept martori inclusiv pe *greci*, precum cei din suita lui Ioan al V-lea de la Buda⁹⁰⁵, le-au reproșat aceasta. Țara Românească și Moldova par să fi tolerat mai ușor anii de *lătinie* statală (1337/ 1345-ante mai 1359 la sud de Carpați⁹⁰⁶, 1370-ante septembrie 1387 la est de munți⁹⁰⁷),

⁸⁹⁷ Cu atât mai tulburătoare devine – probabilă – preluare a numelui său de către *Nicolae*.

⁸⁹⁸ ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^r (12 octombrie 1356). A se vedea aici EO, III, no. 857, p. 310.

⁸⁹⁹ VMHH, II, no. 184, p. 95; no. 191, p. 98. Aspectul trebuie să fi fost limpede lui Pascu, descoperitorul de drept al *Clarei de Ungaria* (Reg. Aven. 144), al *națiunii Vlahiei* (Reg. Vat. 244G) și al mențiunii din Reg. Aven. 172, omise – însă – apoi de către Tăutu din ediția sa.

⁹⁰⁰ Reamintim astfel evoluția lui *Alexandru* (omis la Kutlumuz în 1369) la 1370 (ianuarie-noiembrie): *Alexandru* (Urban al V-lea) – *Nicolae Alexandru* (Hariton) – *Nicolae* (Hariton).

⁹⁰¹ Fie în formula *Commonwealth*-ului impusă de Obolensky la începutul anilor 1970, fie pe linia – dată de Dölger în anii 1960 – a *familiei împăraților*, promovate de politica isihastă și ilustrată în iconografia Bisericii Argeș II (după cum au remarcat Năsturel ori Guran).

⁹⁰² Cf. P.Ș. Năsturel, „Vers une datation sur preuve des fresques byzantines de Curtea de Argeș”, în *Români în Europa medievală*, pp. 417-427, la p. 420, nota 6. Hramul Sfintei Sofii a fost dat – în afara Constantinopolului – la Kiev, Thessalonik, Peč și la Sofia (Triaditsa).

⁹⁰³ Paul-Henri Stahl, „Les noms des princes roumains”, *Revue des Études Roumaines*, XVII-XVIII (1993-1994), pp. 129-154. Datorită înmormântării lui *Lațcu* la Rădăuți (c. 1374) și a permisiunii episcopului Ioanichie pentru așezarea noii sale pietre de mormânt (1480), este improbabil că Sfântul Nicolae a fost primul hram al bisericii (I, II?) din Rădăuți.

⁹⁰⁴ N. Iorga, „Două texte grecești privitoare la țerile noastre”, *Revista Istorică*, XIX (1933), 1, pp. 1-2. În cuvinte simple, *v(a)lahii* erau niște *barbari*. Rădăcinile atitudinii erau mai vechi.

⁹⁰⁵ A se vedea astfel Papacostea, „Întregiri la cunoașterea vieții bisericești”, pp. 107-122.

⁹⁰⁶ Începând de la căsătoria lui Alexandru cu Clara/ alianța *valahilor romani* și până la oficializarea Mitropoliei *Ungrovlahiei*. Intervalul poate fi contras și la vreo doi ani (după apariția *națiunii Vlahiei* la 1356) și extins la circa trei decenii prin *principele Basarab* (1327).

⁹⁰⁷ Sfârșitul perioadei *latine* a Moldovei se așază între mai 1384, când Petru era încă ducele ei (DRH, A, I. 1384-1448, editori C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București,

decât cei de rânduire *ortodoxă* (de la 1359 și până la 1372, în *Ungrovlahia*⁹⁰⁸, de la 1387⁹⁰⁹ și până pe la 1401 în *Mauro-, Russo-*, iar apoi *Moldovlahia*⁹¹⁰). Proaspătul *ortodox*, Roman I, fiul *latinei* Margareta, a și folosit – slavon – ideea pontificală a *națiunii Vlahiei* acordată lui *Lațcu*⁹¹¹ pentru a acoperi – în

1975, no. 1, pp. 1-2) și septembrie 1387, când – în fața și sub garanția trimisului lui Ioan al V-lea, Ciprian, mitropolitul Kievului (MM, II, no. 393, p. 98) – Petru i-a prestat omagiu personal regelui Vladislav al II-lea Jagiello (*Documente moldovenești*, II, no. 163, p. 602). Precizăm astfel că bine cunoscuta – în urma publicării sursei în România de către profesorul Papacostea (1973) – ambasadă genoveză la Cetatea Albă la *Petru voievod și Constantin*, dregătorul său de la Gurile Dunării cel mai probabil (conform deja profesorului Spinei din 1982), a avut loc nu la 1386, ci în 1387, chiar în ajunul omagiului de la Lvov (Archivio di Stato di Genova, Genova, Archivio/ Banco di San Giorgio, Sala 34, *Caffae-Massaria*, reg. 590/1226bis, 1386–1387. c. 390^r; 15 aprilie, 2 mai 1387), întrucât, de pildă, contul lui Bartolomeo Spinulla din care s-a achitat transportul ambasadurilor a fost deschis pentru cheltuieli numai între august 1386 și august 1387 (pentru registru, vezi Gian Giacomo Musso, „Note d’archivio sulla Massaria di Caffa”, în Idem, *La cultura genovese nell’età dell’umanesimo* [editori Edoardo Grendi, Salvatore Rotta], Genoa, 1985, pp. 143-183, la pp. 159, 179, nota 83; studiu publicat inițial în *Studi Genuesi* (Genoa), V (1964-1965 [1968]), pp. 60-98; Aldo Agosto, „Orientamenti sulle fonti documentarie dell’archivio di stato di Genova per la storia dei genovesi nella Russia Meridionale”, *Genova, la Liguria e l’Oltremare tra Medioevo ed Eta’ Moderna* (Genoa), III (1979), pp. 9-38, la pp. 31-36). Remintim și că unul dintre ambasadurii genovezi, Ilario Doria, apropiat Bizanțului, a intrat apoi prin căsătorie în familia lui Manuel al II-lea Paleologul, fiul lui Ioan al V-lea (vezi Thierry Ganchou, „Ilario Doria, le gambros génois de Manuel II Palaiologos: beau-frère ou gendre?”, *Revue des Études Byzantines*, LXVI (2008), pp. 71-92). Concomitent cu solia moldavă a Caffei, Genova a încheiat un nou acord cu Murad I (Enrico Basso, „I rapporti diplomatici tra Caffa ed i Tartari nel XIV secolo: il bellum de Sorcati ed il trattato del 12 agosto 1387”, *Bulgaria Pontica Medii Aevi* (Nesbar), IV-V (2006), 1, pp. 85-94, la pp. 89-90).

⁹⁰⁸ Evenimentele prezentate mai sus (mai ales cele post 1364) vorbesc de fapt de la sine.

⁹⁰⁹ Pentru contextul bizantino-pontic: Dimitri Obolensky, „*Philorhomaïos Anthropolos*: Metropolitan Cyprian and Kiev and All Russia (1375–1406)”, *Dumbarton Oaks Papers* (Washington, DC) XXXII (1978), pp. 77-98; Maciej Salamon, „Cyprian (Kyprianos, Kiprian) the Metropolitan of Kiev and Byzantine Policy in East Central Europe”, în *Byzantium and East Central Europe (=Byzantina et Slavica Cracoviensia, III)*, editori Günter Prinzing, M. Salamon, Paul Stephenson, Kraków, 2001, pp. 221-236. În același an, Dimitri Donskoi al Moscovei și-a „repatriat” fiul, Vasili, fugit din captivitatea tătară la Petru I al Moldovei.

⁹¹⁰ Renate Möhlenkamp, „*Ex czeretensi civitate*: Randnotizen zu einem in Vergessenheit geratenes Dokument”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D Xenopol*, XIX (1982), pp. 105-130; Papacostea, „Byzance et la création de la Métropole de Moldavie”, passim.

⁹¹¹ Corelația între abordarea lui Roman I și cea a lui Urban al V-lea prin *Lațcu* nu a fost probabil făcută până acum (și) datorită virgulei așezate –de editor(i)– în *dux Moldavie <> partium seu nationis Wlachie* (VMHH, II, no. 197, p. 100; *Acta Urbani P.P. V*, no. 204, p. 337).

calitatea autoafirmată de *moștenitor al Țării Românești* – expansiunea Moldovei de la *Plonini* la Marea Neagră (1392-1393)⁹¹². Ideea *valahă* (*romană* în funcție de educație și de propagandă)⁹¹³ pare să se fi dezvoltat mai bine în Moldova și Transilvania, unde ponderea elementului *valah* era mai redusă decât în Țara Românească⁹¹⁴. Multe s-au pierdut o dată cu Mormântul 10.

18. Graffiti-ul „de la” 6860

Au fost „înlocuite” prin scrijelituri: graffiti-ul amintind sub 6860 (1351-1352), moartea marelui *Basarab Voievod* la Câmpulung, găsit la 1920 pe pereții tencuiți ai bisericii domnești de la Argeș după încheierea săpăturilor⁹¹⁵, și – conform lecțiunii înscrise de Drăghiceanu în „addenda” din 1923 – graffiti-ul *țarina evreică* (Sara-Teodora, uzurpatoarea Teodorei Basarab), contemporan practic – prin înscrierea sa pe aceeași tencuală – cu cel dintâi⁹¹⁶. Epigrafic, redacția numelui lui Basarab era identică cu cea a inscripției de pe lespede cunoscută de mult timp a lui Nicolae-Alexandru de la Câmpulung în care era pomenit și tatăl său, Basarab⁹¹⁷. Anul morții, identificat după găsirea graffiti-ului propriu-zis, era pe un rând mai sus – la distanță – față de textul graffiti-ului, „centrat” ca și cum ar fi trebuit să fie vizibil după acoperirea sa cu pictură⁹¹⁸, cândva – de fapt – după luna august 1372⁹¹⁹.

⁹¹² A se vedea aici *Documente moldovenești*, I, nos. 3-4, pp. 7-15; DRH, A, I, nos. 3-4, pp. 5-7.

⁹¹³ Datorită necunoscutelor, evităm să vorbim de pătrunderea ideii „la nivelul maselor”.

⁹¹⁴ Subiect cel puțin la fel de delicat precum identitatea defunctului din Mormântul 10.

⁹¹⁵ Pe perețele nordic al naosului (vezi și Constantinescu, „La résidence d’Argeș”, p. 16).

⁹¹⁶ Pe stâlpul nord-estic de susținere a cupolei Bisericii Argeș II din fața altarului (vezi aici *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. X, 31, cu fig. 18).

⁹¹⁷ Cf. deja însuși Nicolae Constantinescu în „Basarab I și Vladislav I”, pp. 24, 36 (fig. 3).

⁹¹⁸ Conform și raportului lui Virgil Drăghiceanu din *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 179.

⁹¹⁹ Este datarea cerută de testamentele lui Hariton și de prezența Keranei în tabloul votiv.

4. Din mila lui Dumnezeu

La aproape trei secole după ce – din îndoială față de tăria lui *Vlaicu, voievodul Vlahiei*, și de influența mamei sale vitrege, *doamna Clara, văduva lui Alexandru, voievod în Vlahia*⁹²⁰ – papa Urban al V-lea încredințase *națiunea Vlahiei* lui *Lațcu, ducele părților Moldovei* (1370)⁹²¹, Grigore Ureche scria în *Letopisețul* său: [...] *Ce noi acésta nume nu-l priimim, nici-l putem da țărâi noastre Moldovei, ci Țării Munteneste, că ei nu vor să dispartă, să facă doao țări, ci scriu că au fost tot un loc și o țară și noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar munténii mai dintăi, măcară că s-au tras de la un izvod, munténii întâi, moldovénii mai pre urmă [...]*⁹²². Memoria istorică românească avea să se formeze în jurul rândurilor boierului *moldav* și nu ale papei de la *Râmul* lui Miron Costin⁹²³, deși soarta „*moldo-polonului*” Gavrilă Movilă, fiul Margaretei, care fondase – cu puțin înaintea lui Ureche și Costin – la Câmpulung tradiția lui *Nicolae-Alexandru* și a *Marghitei, soția lui Negru Vodă*, ar fi trebuit să dea de gândit⁹²⁴.

Moldova își renega diata „federatoare” pe care însuși – pe mai departe – *slăvitul Ștefan* căutase să o impună – violent – în *Muntenia*⁹²⁵ și – mai blând – în *Țara Ardealului*⁹²⁶ (ai cărei creștini de rit *grec* fuseseră scoși de Roma la 1436 de sub autoritatea Bizanțului și a *Ungrovlahiei* și încredințați *Moldo-vlahiei*)⁹²⁷. Nici în sud, în *Țara Muntenescă*, unde totul fusese *un loc și o țară*, nu existau premisele pentru altă soartă (sigur nu istoriografică)⁹²⁸. Antonio

⁹²⁰ ASV, Reg. Vat. 250, f. 70^v (8 aprilie 1370). Ediții: VMHH, II, no. 191, pp. 197-198; *Hurmuzaki*, I-2, no. 123, p. 159 (copie după prima ediție); *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 324.

⁹²¹ ASV, Reg. Vat. 250, ff. 129^v-131^r (24 iulie 1370). Ediții: VMHH, no. 197-198, pp. 99-101; *Hurmuzaki*, I-2, nos. 124-125, pp. 160-162; *Acta Urbani PP. V*, nos. 204-205, pp. 337-341.

⁹²² *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 66. Pasajul a fost citat de către Ștefan Andreescu în recenzia la cartea lui Marian Coman, *Putere și teritoriu*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXXI (2013), p. 379. Asocierea nu a fost întâmplătoare.

⁹²³ Perspectiva clasică asupra celor doi la Armbruster, *Romanitatea românilor*, pp. 204-208.

⁹²⁴ În mod sigur, nu i-a dat de gândit lui Chihăia (aici în *Din cetățile de scaun*, pp. 273-305).

⁹²⁵ O. Cristea, M. Coman, „O scrisoare pierdută: Ștefan cel Mare și boierii de margine ai Țării Românești”, *Analele Putnei*, IX (2013), 1, pp. 23-52. Studiu elocvent și pentru anii 2010.

⁹²⁶ ASV, Reg. Vat. 374, ff. 59^v-60^r (10 martie 1436; *Acta Eugenii PP IV*, no. 421, pp. 229-230).

⁹²⁷ Ne mărginim aici să pomenim – pe lângă deja amintita includere a lui Matia Corvin între membrii familiei domnești – că la Putna (înainte de 1526) apăruse o adevărată ideologie a *Țării Ardealului*, păstrată în cunoscutele cronici și eludată de către susținătorii ideii imperiale (bizantine) la români, căreia îi căutau dovezi tocmai acolo unde nu existau.

⁹²⁸ „Pierderile de memorie” par să se fi agravat pe fondul disputei dintre Vasile Lupu și Matei Basarab și al generalizării *Daciei* „dinspre Transilvania” (sub Gabriel Bethlen și sub

Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, cel care-l separase pe Nicolae de Alexandru la Câmpulung (1710-1711), înainte ca trupul să-i fie despărțit de cap pe Bosfor (1714)⁹²⁹, a consemnat, aproape resemnat, că [...] fiecare boier are un manuscris cu viețile domnilor din trecut, dar este atât de mult schimbat adevărul [...], încât fiecare boier român păstrează la sine și păzește cu grijă acel manuscris, în care viața domnilor este descrisă, atât în bine, cât și în rău, după cum acel domn a fost cu bunăvoință sau cu dușmănie față de acel neam [al boierului] [...]⁹³⁰. Mai straniu este poate că din acea multitudine de variante – diame-tral opuse – ale trecutului de la începutul anilor 1700 au supraviețuit două-trei, iar actele de la începuturile țării s-au împuținat, rămânând practic doar cele ale Bisericii, ale mănăstirilor care își apărau firește interesele⁹³¹.

S-au căutat explicații confesionale pentru (ne)desăvârșirea medievală a românilor⁹³². S-ar putea ca lucrurile să fi fost chiar mai simple. Destule sunt – în fapt – bine cunoscute. Sunt vizibile din documentele vremii, indiferent de rit și limbă⁹³³. Cazul „succesorilor moldoveni” este poate cel mai grăitor, șansa făcând ca din zilele lor de rit *latin* să se păstreze măcar un act intern⁹³⁴.

La 1384, în faza *catolică* a statului, fiul Margaretei de Siret⁹³⁵, fără părinte pomenit, Petru I se intitula *voievod, duce din mila lui Dumnezeu*⁹³⁶. După 1387,

cei doi Gheorghe Rákóczi). Subiectul merită reluat pe baza „noilor date” medievale (vezi astfel datele din V. Constantinov, *Radu Mihnea, domn al Țării Românești și al Țării Moldovei*, Iași, 2007; Idem, *Țara Moldovei în cadrul relațiilor internaționale (1611-1634)*, Iași, 2014).

⁹²⁹ Mai multe sunt greu de spus. Coincidențele dintre 1710 și 1714 sunt remarcabile, fiind întărite *medieval* de acel pomelnic (Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25).

⁹³⁰ *Călători străini despre Țările Române*, VIII. 1688-1716, editori M. Holban, M.-M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1983, p. 381. Cu excepția lui Constantin Rezachevici, pasajul nu pare să fi atras – cu adevărat – atenția istoricilor români.

⁹³¹ Este nedrept – fie și numai din respect față de poziția „naționalistă” a lui Iachint de la 1369-1370 (ca să ne exprimăm în limitele simbolisticii fondatoare asociate acestuia, dar în alt sens) – să extrapolăm jafurile imobiliare și funciare (cu care zilele noastre ne-au obișnuit) asupra întregii istorii, negând realitatea drepturilor călugărilor, drepturi concesionate interesat de către domni, mai ales dacă documentele originare s-au păstrat. În rest, cazul daniei de la 6860 confirmate de către Gavrilă Movilă la 1618 este – destul de – grăitor.

⁹³² În direct raport cu subiectul nostru, a se vedea astfel studiile lui Daniel Barbu, *Byzance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge*, Bucarest, 1998.

⁹³³ Aici, în special actele din DRH, A, I-III, passim; DRH, B, I, passim; DRH, D, I, passim.

⁹³⁴ Actul emis de *Vlaicu* în noiembrie 1369 pentru supușii săi de rit *latin* (DRH, D, I, no. 56, pp. 97-98) nu poate intra în această categorie datorită scrisorii papei către voievod din aprilie 1370 (VMHH, II, no. 191, pp. 197-198) în care nu-l socotea pe acesta drept *catolic*.

⁹³⁵ ASV, Reg. Vat. 287, f. 211^r (26 ianuarie 1378; *Acta Gregorii P.P. XI*, no. 248, pp. 493-494); Kern, „*Der Libellus de notitia Orbis*”, p. 104; Pascu, „Contribuțiuni documentare”, p. 185.

el și urmașii săi s-au numit – *ortodox* de această dată – *voievod, domn din mila lui Dumnezeu*⁹³⁷. Iar numai Ștefan al III-lea la Putna s-a intitulat *mare voievod*, în „chip argeșean” însă: *Marele Alexandru/ Ștefan Voievod*⁹³⁸. În ambele țări, grația divină se oprea la limita domnului, netrecând și asupra voievodului, deși unii domni, precum urmașii lui Mircea, au căutat să schimbe aceasta⁹³⁹. Încercările lor au venit pe fond de criză și – până la urmă – nu au făcut decât să încetățenească *Vodă* și nu *Domnul*⁹⁴⁰. În fapt, puterea acestuia avea o dualitate nefirească pentru monarhii medievali pe care Xenopol și Brătianu au încercat să o împace prin formula „monarhiei ereditar-elective”⁹⁴¹. Cazul huliților *maghiari (unguri)*, în relație cu care titlul de *voievod* a fost folosit întâia oară de către Constantin *Porfirogenetul* pentru a le desemna liderul pe când ei erau încă departe de *Pannonia*, poate fi util pentru *ciobanii romani*⁹⁴².

Ajunși în Europa, *ungurii* – divizați precum *valahii* – au avut un *gyula* ori un *kende* în frunte („un fel de” *Basarab*)⁹⁴³. Vajk a devenit însă Ștefan și rege al Ungariei. *Gyula* și *kende* n-au intrat în titulatură⁹⁴⁴. Când *mila lui Dumnezeu* a coborât asupra voievozilor, titlul lor vechi nu a dispărut⁹⁴⁵. A rămas alături de ei – deopotrivă pe plan intern și extern (unde prezența voievodu-

⁹³⁶ DRH, A, I, no. 1, pp. 1-2. În mod paradoxal, actul a fost folosit drept dovadă pentru ambițiile imperiale ale lui Petru (D. Nastase, „Imperial Claims in Romanian Principalities from the Fourteenth to the Seventeenth Centuries. New Contributions”, în *The Byzantine Legacy in Eastern Europe*, editor Lowell Clucas, New York, 1988, pp. 185-223, la p. 189).

⁹³⁷ Orientativ: DRH, A, I, no. 2, p. 3; no. 4, p. 6; no. 10, p. 14. Încă de la Roman I (1392), s-a căutat și „soluția” *din mila lui Dumnezeu, noi Iw* [numele] *voievod, domn al Țării Moldovei*.

⁹³⁸ Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1959, pp. 116-123. De fapt numai Marea Biserică li s-a adresat domnilor Moldovei cu *mare voievod* în timpul conflictului de la c. 1392-1401.

⁹³⁹ Vezi și DRH, B, I, no. 48, p. 95; no. 52, p. 103; no. 60, p. 116; no. 72, p. 133; no. 80, p. 143.

⁹⁴⁰ A se vedea aici tot analizele lui Vîrtosu, *Titulatura domnilor*, pp. 16-17, 142-143, 252-253.

⁹⁴¹ Gh. I. Brătianu, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în Principatele Române*, București, 1996 (în capitolul I.1. *Caracterul constituțional al domniei*); Xenopol, *Istoria românilor*, III, p. 161.

⁹⁴² V. Grecu, „BOEBOΔΟΣ slawischen Ursprungs oder Homoionymie”, în *POLYCHRONION. Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag*, editor P. Wirth, Heidelberg, 1966, pp. 207-210. Din păcate, vechea notiță a unui reputat bizantinolog a trecut „neobservată”. A fost preferată în continuare interpretarea „triadei critice” susținute de către Ioan Bogdan.

⁹⁴³ Vezi – deja – vechile (și partizanele) studii ale lui Carlile Aylmer Macartney, *Studies on Early Hungarian and Pontic History*, ediție Lóránt Czigány, László Péter, Aldershot, 1999.

⁹⁴⁴ A se vedea interpretările lui Gyula Kristó, „Die ungarische Staatsgründung” (pp. 39-47), și Pál Engel, „Die Gründung des christlichen Königreichs” (pp. 49-74), din volumul *Die ungarische Staatsbildung und Ostmitteleuropa*, editor Ferenc Glatz, Budapest, 2002.

⁹⁴⁵ După toate aparențele cunoscute, aspectul nu a fost sesizat în istoriografia română.

lui se – putea – lega și de negarea calității lor monarhice „clasice” de către regii vecini)⁹⁴⁶ – până la capăt (ceea ce i-a determinat pe unii *zelatori* ai regiurilor autoritare, indiferent de culoarea lor, să afirme că voievodul însemna „comandant suprem al forțelor armate”)⁹⁴⁷. Voievodul era o „clauză contractuală” impusă indiferent de rit din vremea în care – nu doar la sud sau la est de munți – titlul tindea să se transmită în familie (spre nemulțumirea vechilor *valahi romani* de la 1345 din părțile sătmărene care, la 1377, denunțau această practică în fața Elisabetei Piast, odinioară mesagerul lor la Clement al VI-lea și mama lui Ludovic și probabil a Clarei, *voivodissa Vlahiei*)⁹⁴⁸.

„Clauza contractuală” a fost activată de către Marea Biserică când Vladislav părea să se unească *deplin* cu Biserica Romei, desăvârșind ruptura începută cu patriarhul ecumenic, Philotheos Kokkinos (1369-1370)⁹⁴⁹. În actul de fondare a Mitropoliei Severinului, Patriarhia Ecumenică a pomenit în octombrie 1370 numai dorința *stăpânilor* din acele părți⁹⁵⁰. Ei ceruseră încă un ierarh. Despre Vladislav nu a rostit un cuvânt. Iar Iachint anunțase deja că „demisionează” cu condiția ca un singur ierarh să fie peste toată *Ungrovlahia*⁹⁵¹. Philotheos a refuzat oferta. Oficial, el răspundea unei realități demografice, teritoriale și politice: sporirea populației țării, creșterea întinderii ei și dorința elitei *Ungrovlahiei*. Formal, patriarhul era acoperit⁹⁵².

Motivarea creării unei noi mitropolii prin înmulțirea numărului credincioșilor era falsă⁹⁵³. În acel caz, ar fi fost nevoie de episcopi, nu de încă un mitropolit, „adică” de infrastructură, nu de încă o structură⁹⁵⁴. Dar infrastructura (o rețea de sufragani ai mitropolitului) ar fi însemnat întărirea pu-

⁹⁴⁶ Orientativ: DRH, D, I, no. 75, p. 122; nos. 78-79, pp. 125, 127; no. 124, p. 202; no. 141, p. 227; no. 179, p. 280; no. 207, p. 304; no. 286, p. 394; no. 300, p. 411; no. 302, p. 414.

⁹⁴⁷ „Tendință” vizibilă dogmatic mai ales în vremea omagierii lui Mircea *cel Mare* (1986).

⁹⁴⁸ F. Pall, „Românii din părțile sătmărene (ținutul Medieș), în lumina unor documente din 1377”, *Anuarul Institutului de Istorie* (Cluj), XII (1969), pp. 7-36. „Dosarul complet” este în ASV, Reg. Aven. 201. 1376-1377 (ff. 311^r-312^v, 328^v-329^r; 25 iulie 1377). A fost editat de Aloisie Tăutu (originar din acea zonă) în *Acta Gregorii P.P. XI* (nos. 227-d, pp. 434-442).

⁹⁴⁹ Ceea ce reatrage atenția și asupra „scamatoriilor” din Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*.

⁹⁵⁰ MM, I, no. 281, p. 535; *Regestes*, I-5, no. 2593, p. 501; FHDR, IV, no. XLVI-13, p. 209.

⁹⁵¹ MM, I, no. 279, p. 533; *Regestes*, I-5, no. 2566, p. 475; FHDR, IV, no. XLV-12, p. 207.

⁹⁵² Sub acest raport, actul patriarhal din luna octombrie 1370 a fost unul „foarte modern”.

⁹⁵³ Fapt sesizat de multă vreme, de unde și multitudinea de interpretări (de dinainte de anul 1920), sumarizate ultima oară de către Lydia Cotovanu în „Alexis-Hyachinte”.

⁹⁵⁴ De infrastructură ar fi fost nevoie cu atât mai mult cu cât *catolicismul* înregistrase succese la linia Dunării în ultimii ani, inclusiv după reacția *ortodoxă* de la Vidin de la începutul anului 1369, după cum o arată și corespondența *valahă* a lui Urban al V-lea din 1370.

terii ierarhului *Ungrovlahiei* și a domnului ei, a lui Iachint și a lui *Vlaicu*⁹⁵⁵ (în mod interesant, sigur neîntâmplător, Moldova de rit *grec* a fost și ea lipsită apoi de această infrastructură episcopală, rădăcinile ei fiind date de fapt de reacția Bizanțului la încredințarea unionistă a Transilvaniei Sucevei, căreia Marea Biserică i-a opus Mitropolia Romanului încă din același an 1436⁹⁵⁶).

Traducerea politică a deciziei Marii Biserici din toamna lui 1370 era⁹⁵⁷: *Vlahia* se desfăcea în cele două părți *ungare* ale ei (Severinul și *Transalpina*), iar *Ungrovlahia* rămânea împreună doar câtă vreme Patriarhia Ecumenică o dorea. Dacă Vladislav nu se conforma – pe Dunăre și la Athos (în septembrie 1369 el refuzând aparent să accepte înțelegerea propusă de Hariton de Kutlumuz)⁹⁵⁸ – politiciii sale (*isihaste* și anti-unioniste), Philotheos îi avea pe *stăpânitorii aceluia loc* (activi nu doar în *Vlahia*, ci și deja pe Sfântul Munte)⁹⁵⁹.

Urban simțise și el pericolul. O vădește acel *dilectissimo* asociat de papă în aprilie 1370 lui *Vlaicu*, nici duce (*dilecto*), nici rege (*carissimo*)⁹⁶⁰, și – poate mai ales – faptul că de la bun început (trei luni mai târziu) papa l-a statuat pe *Lațcu* drept duce, fără a-l aminti drept voievod pe când – oficial – procesul de verificare a sincerității dorinței sale de *unire* nu se încheiase încă⁹⁶¹.

De dragul *ortodoxiei* cufundată în și confundată cu *isihasmul*⁹⁶², Patriarhia Ecumenică de Constantinopol a dat *Vlahia* pe mâna *baronilor Ungrovlahiei* și

⁹⁵⁵ Iar după cum se știe din scrisoarea lui Iachint, înregistrată de cancelaria patriarhală, Iachint și *Vlaicu* fuseseră – și rămăseseră de fapt (în pofida eforturilor, sigur declarate, ale lui Iachint) – în conflict cu Philotheos și apropiații săi (FHDR, IV, no. XLV-12, p. 207).

⁹⁵⁶ Datele disponibile deja la începutul anilor 1990 la Emilian Popescu, „Compléments et rectifications à l'histoire de l'église de Moldavie à la première moitié du XVe siècle”, în Idem, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium Studiorum*, Bucurest, 1994, pp. 455-477. Din păcate, semnificațiile *valahe* ale deciziilor celor două Biserici de la 1436 au fost neglijate.

⁹⁵⁷ Trebuie reținut că Marea Biserică, mai ales în faza de decădere a Imperiului Bizantin, nu era mai „blândă” decât Papalitatea (a se vedea eruditele note ale lui Darrouzès din *Regestes*, I-5, 6), din punct de vedere al analizei istoriografice, trebuind folosită aceeași unitate de măsură pentru înțelegerea – în vremea lor – a politicilor celor două Biserici.

⁹⁵⁸ Actul întocmit în greacă la Kutlumuz a rămas „nesemnăt” de către Vladislav (FHDR, IV, no. XLI-1, pp. 280-285), fiind socotit chiar suspect în DRH, B, I (no. A, pp. 499-505).

⁹⁵⁹ După cum rezulta cu claritate din testamentele lui Hariton din a doua jumătate a anului 1370 (FHDR, IV, nos. XL-2-3, pp. 284-305), autentificate de Sava, *protosul Athosului*.

⁹⁶⁰ VMHH, II, no. 191, p. 198; *Acta Urbani PP. V*, no. 193, p. 324. Vezi aici capitolul A.II.4.

⁹⁶¹ Actele în VMHH, no. 197-198, pp. 99-101; *Acta Urbani PP. V*, nos. 204-205, pp. 337-341.

⁹⁶² În pofida permanentizării isihasmului în mediul monastic ortodox, acesta trebuie judecat din punct de vedere istoric strict sub raportul evenimentelor din anii 1300 când a trecut rapid de la statutul de erezie la cel de doctrină oficială a Patriarhiei Ecumenice.

a regelui Ungariei⁹⁶³. Acestuia i-a permis apoi – pe când Hariton era de cinci ani mitropolitul *Ungrovlahiei*, iar Ludovic se lupta cu toți urmașii lui Alexandru (*Vlaicu*, Radu și poate *Godon*) – să aibă arhiepiscopul său pentru Transilvania (*Ghelasie*)⁹⁶⁴. Era acea Transilvanie de care *Vlahia* fusese lipită cel târziu sub Inocențiu al VI-lea⁹⁶⁵. Buda și Constantinopolul au trebuit să păstreze asocierea – prin *Exarhatul Plaiurilor* încredințat *Mitropoliei Ungrovlahiei*⁹⁶⁶ – sub Mircea I, căsătorit – numai (?) – cu o *doamnă din Ungaria*⁹⁶⁷.

Mircea era fiul lui Radu I. Radu reunificase – *grec și latin* – *Vlahia* după *Vlaicu*, relipind-o de părțile *transilvane* și *bănățene* (*sirmiene*) din Ungaria⁹⁶⁸ și legând-o de Ducatul Moldovei (o fiică de a sa a fost a doua soție a lui Roman I, fiul Margaretei și fratele mai mic al lui Petru I)⁹⁶⁹. Pe Radu Hariton

⁹⁶³ *Stăpânitorii* locului și desfacerea *alutană* a *Ungrovlahiei* sunt două realități documentare de la 1370 care permit doar această simplă concluzie (FHDR, no. XLV-13, pp. 208-209).

⁹⁶⁴ Monica Breazu, „Studiu epigrafic”, în *Repertoriul picturilor murale medievale din România (secolul XIV-1450)*, editor Vasile Drăguț, I, București, 1985, pp. 33-70, la p. 49; Iorga, „Români în câteva izvoare apusene”, p. 200; Brătianu, „L'expédition du roi Louis Ier”, p. 77. Acest caz reprezintă unul dintre „punctele” care răstoarnă teoria persecuției fără preget a ortodocșilor de către regele Ludovic. „Altul” ar fi tocmai *ortodoxia* baronilor Drăgoșești.

⁹⁶⁵ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r; Pascu, „Contribuțiuni documentare” [ediția 1945], p. 176.

⁹⁶⁶ Ion I. Nistor, „Legăturile cu Ohrida și Exarhatul Plaiurilor”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, XXVII (1945), pp. 3-31, la pp. 18-20 (să notăm și că Marea Biserică n-a inclus Moldova în „partajul” Transilvaniei din anii 1390). Ion Donat („The Romanians South of the Carpathians”, pp. 288-289) presupunea că *Exarhatul Plaiurilor* ar fi premers ca structură apariția *Mitropoliei Ungrovlahiei*, ceea ce pare perfect justificat. Ținând cont de anterioritatea recunoașterii *Vlahiei* de către Avignon, de apartenența *Vlahiei* la Transilvania și de calitatea *princiară* avută de Basarab pentru Ioan al XXII-lea la 1327 în absența oricărei episcopii (indiferent de rit) în stăpânirile sale, este mai plauzibil ca structura să fi fost de sorginte *romană*, dacă nu, sigur preluată de către Papalitate.

⁹⁶⁷ Pentru forța ei, reamintim furia nenominală a lui Sigismund de la 1400 (*Zala vármegye története. Oklevéltár* [Istoria Comitatului Zala. Diplomatarium], II. 1364-1498, editori Imre Nagy, Dezső Véghely, Gyula Nagy, Budapest, 1890, no. 117, pp. 298-300). *Doamna din Ungaria* a fost sigur mama lui Mihail. Altă soție ante 1400 de a lui Mircea nu se cunoaște.

⁹⁶⁸ *Der Liber Cancellariae Apostolicae vom Jahre 1380 und der Stilus palatii abbreviatus des Dietrichs von Nieheim*, editor Georg Erler, Leipzig, 1888, pp. 25-26; DRH, D, I, no. 68, pp. 112-113; *Regestes*, I-6, no. 2859, pp. 158-159; no. 3028, p. 291; FHDR, IV, no. XLV-57, p. 261.

⁹⁶⁹ Este poate – din punct de vedere *valah* – cea mai importantă acțiune a lui Radu I (și – istoriografic – și cea mai neglijată). Din acest motiv, Ștefan al III-lea a acceptat – în cronică sa – că Alexandru I, fiul lui Roman I și al fiicei lui Radu I, a fost întronat de către Mircea I la 1399 [i.e. 1400] (*Letopisețul anonim*, p. 14) și a putut pretinde drepturi de ctitor la Hilarul Serbiei de la Athos (1463, 1466) de dinainte de căsătoria cu Maria *Voichița* (1478), descendenta Branković-ilor (vezi Păun, „Pomenirea lui Ștefan cel Mare”, pp. 192-195).

nu-l considerase demn de a fi inclus în testamentul său din 1378, „uitându-l cu un drum” și pe părintele lui Vladislav, *Nicolae/ Nicolae Alexandru*, asupra căruia insistase atât în testamentele sale din anul 1370⁹⁷⁰. Pe exemplul pios și vinovat al celui din urmă, își întemeiase Hariton influența (*ungro*)*vlahă*.

La 1359 Patriarhia Ecumenică i se adresase lui Alexandru cu *mare voievod și singur-stăpânitor al întregii Ungrovlahii* [μέγα βοιβόδα καὶ ἀνθέντα πάσης Οὐγγροβλαχίας]⁹⁷¹. Ca monarh, *marele voievod* era *authentēs*⁹⁷². Împăratul (*bazileul*) Ioan al V-lea, era *autokrator*⁹⁷³. Drept *authentēs* au fost adresați de Marea Biserică și Ștefan I al Moldovei ori Mircea I al Țării Românești⁹⁷⁴.

Prin raportare la titlul Clarei, înscris peste un an de cancelaria lui Inocențiu al VI-lea, *voivodissa* (august 1360), în mai 1359 Alexandru nu primise nimic în plus de la Bizanț în termeni de rang monarhic și de grație divină⁹⁷⁵. Era încă o implicație a descoperirii lui Ștefan Pascu din anii 1940⁹⁷⁶. Dintâi fusese: întâia coroană a *Vlahiei* venise de la Papalitate, care recunoștea doar coroanele create de ea⁹⁷⁷. Îi urma alta: de la Constantinopol nu sosise nici măcar recunoașterea monarhică „la o treaptă superioară” a *marelui voievod*⁹⁷⁸.

⁹⁷⁰ *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136. Neincluderea sa în FHDR, IV, devine astfel firească.

⁹⁷¹ Edițiile după original: MM, I, no. 171, pp. 383-388; PRKH, III, nos. 243-244, pp. 408-425.

⁹⁷² Vezi aici și T. Teoteoi, „Les notions d’*authentēs* et *despotes* dans les sources byzantines et post-byzantines”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XLIV (2006), 1-4, pp. 71-81.

⁹⁷³ MM, I, no. 171, pp. 383, 387; FHDR, IV, no. XL-9, pp. 196-197; no. XL-10, pp. 202-203. *Authentes* a fost tradus prin *singur-stăpânitor* în 1982. Era folosit drept *domn* în epocă. *Autokrator* era întrebuințat numai pentru împărat/ împărați (a se vedea, drept exemplu, cazul lui Strațimir de la 1381 în MM, II, no. 345, p. 28; FHDR, IV, no. XLV-20, pp. 218-219).

Samodârjețul din titulatura lui *Io Nicolae Alexandru Voievod* (+16 noiembrie 1364) din epitaful de la Câmpulung corespundea *autokrator*-ului și nu *authentēs*-ului (Iorga, *Inscripții din bisericile României*, no. 267, p. 132). Aceasta ridică dubii asupra vechimii lespezii. Nici cel care ar fi trebuit să i-o fi așezat nu era amintit, adică *Vlaicu*. După Ludovic (5 ianuarie 1365), acesta învățase „proastele obiceiuri” ale părintelui său (DRH, D, I, no. 42, p. 79).

⁹⁷⁴ Edițiile cele mai accesibile: FHDR, IV, no. XLV-50, pp. 250-251; no. XLIX-3, pp. 314-315.

⁹⁷⁵ S-ar putea „argumenta” că Patriarhia Ecumenică – la 1359 – a forțat Papalitatea să recunoască – la 1360 – rangul monarhic al Ungrovlahiei. Reamintim doar: 1. În noiembrie 1357, Ioan al V-lea îl informase pe Inocențiu al VI-lea că urma să-l depună pe Calistus (*Regesten*, V, no. 3071, p. 48). 2. Trei ani mai târziu, la un an de la oficializarea Mitropoliei *Ungrovlahiei*, Calistus se opunea cu toată forța Papalității (PRK, III, no. 253, pp. 474-476).

⁹⁷⁶ Sursa din ASV, Reg. Aven. 144, la Pascu, „Contribuțiuni documentare”, pp. 176-178.

⁹⁷⁷ Cazurile regale ale *schismaticelor* Bulgaria și Serbia sunt – totuși – bine cunoscute.

⁹⁷⁸ Nici omiterea sa din analizele ulterioare (cu excepția menționii din Vârtosu), precum cea a actului patriarhal de numire a lui Hariton drept mitropolit al *Ungrovlahiei* (august 1372) ori ultimul testament al acestuia (iulie 1378), nu mai are astfel nimic întâmplător.

În sens invers, dinspre est spre vest, plecând de la decizia *alutană* a Marii Biserici de la 1370, trebuie remarcat că – prin crearea Episcopiiilor de Argeș și Severin (după luna aprilie 1380) – Papalitatea doar s-a adaptat unei diviziuni impuse deja de către Patriarhia Ecumenică⁹⁷⁹. Adaptarea a avut loc –sigur– după ce Radu I, ajuns în conflict cu Hariton, i-a succedat lui *Vlaicu* (1377-1378) și – aparent – doar după dispariția lui Hariton (ante mai 1381), mitropolit al *Ungrovlahiei* (din august 1372)⁹⁸⁰. Iar atunci decizia lui Urban al VI-lea a avut sens *valah* unificator (1382), părțile severinene și *transalpine* fiind cumulate – la Câmpulung – de Gregorie, episcopul Severinului⁹⁸¹.

Ca în cazul supraviețuirii voievodului în titulatura *ducelui/ a authentesului*, mizele reale *v(a)lahe* de la 1369-1370 par să fi fost „a-confesionale”⁹⁸². Practic atunci, un *ortodox* (Iachint de Vicina) și o *catolică* (Clara de Ungaria), doi *străini* de fapt⁹⁸³, s-au luptat în numele aceleiași *Vlahii* pe care nici Constantinopolul, nici Buda nu o doreau⁹⁸⁴. Papa Urban al V-lea știa aceasta. El nu-l pomenea nici pe Ioan al V-lea *Paleologul* (recent convertit – în octombrie 1369 – chiar la Roma), nici pe Ludovic I (*campionul* catolicismului în regiune), când îi cerea în aprilie 1370 lui *Vlaicu* să se unească *din tot sufletul*, cum a făcut-o repede – apoi – *Lațcu* în *părțile Moldovei* din *națiunea Vlahiei*⁹⁸⁵.

Sub raport „genetic” Moldova avea – oricum – un avantaj în raport cu Țara Românească: era un stat predominant de cucerire și nu de uniune⁹⁸⁶,

⁹⁷⁹ Nu cunoaștem – din nou – ca acest amănunt să fi fost remarcat anterior în mod explicit. Cele două episcopii au fost adăugate în registrul închis în aprilie 1380 în timpul lui Urban al V-lea. Argeșul a fost înființat pe 9 mai 1381 (conform notiței marginale din registru), iar Severinul a fost sigur anterior datei de 1 martie 1382 când a apărut Gregorie (*Der Liber Cancellariae Apostolicae*, pp. 25-26, și notele 1 și 7; DRH, D, I, no. 68, pp. 112-113).

⁹⁸⁰ Vezi MM, II, no. 344, p. 27; *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136; DRH, D, I, no. 68, p. 112.

⁹⁸¹ Decesul lui Hariton s-a produs între iunie 1380, ultima sa mențiune explicită drept mitropolit al *Ungrovlahiei*, și mai 1381, când Antim de Severin era mitropolitul *Ungrovlahiei* (MM, II, no. 338, p. 19; no. 344, p. 27; FHDR, IV, no. XLV-18, p. 217; no. XLV-20, p. 219).

⁹⁸² Din păcate, prea adesea au fost privilegiate viziunile militante (ortodoxe ori catolice).

⁹⁸³ Un *grecotei* (să zicem) și o *unguroaică* (sigur). Cert, nu favoriții lui Eminescu (*Eminovici*).

⁹⁸⁴ Fapt evident, dar „uitat” în istoriografie, din vremea bătăliilor de la Velbujd și *Posada*.

⁹⁸⁵ Sursele în original: ASV, Reg. Vat. 250, ff. 70^v, 129^v-131^r (8 aprilie, 24 iulie 1370). La fel ca în cazul scrisorii către Clara (ASV, Reg. Vat. 250, f. 20^r) de pe 19 ianuarie 1370, mesajele pontificale pentru *Vlaicu* și *Lațcu* par să fi supraviețuit numai într-un singur registru.

⁹⁸⁶ De la disputata Țară a Sipeișului și până în sud la mișcătoarea frontieră ungaro-moldo-*valahă* (principalele repere la I.I. Nistor, „*Lucius Arovianus*, eroul Țării Sipeișului”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, XXIII (1940-1941), pp. 133-176; Șt. Andreescu, „Une ville disputée. Kilia pendant la première moitié du XVe siè-

de unde și – cunoscuta – absență a *marelui voievod* din titulatura domnilor ei, intitulăți simplu *voievozi*⁹⁸⁷. De fapt, după cum o arată piatra de mormânt de la Argeș a copilului „sârb” *Voislav*⁹⁸⁸, sigur părintele său, Alexandru, nu vroia să asocieze calitatea de *mare* titlului de *voievod*, ci persoanei sale. El era *Marele Alexandru Voievod*⁹⁸⁹. A fost – în mod interesant – imitat abia la Putna peste mai bine de un secol de către Ștefan al III-lea, *Marele Ștefan Voievod*, cel care i-a și purtat culorile heraldice (aur și verde) la Athos în anul 1502⁹⁹⁰.

La 1370 însă, în pofida eforturilor și a ambițiilor pontificale și *vlahe* s-ar putea să fi fost deja prea târziu – pentru acea vreme – pentru mari construcții statale⁹⁹¹ (poate lucrurile ar fi stat altfel dacă, după ofensiva sud-dunărea-nă anti-*turcă* a lui Ludovic, Vladislav și Strațimir după moartea lui Ioan Alexandru în februarie 1371, confederații sârbi „ai reginei Ancha”, fata Clarei, nu ar fi pierdut în fața lui Murad I la Marița în septembrie⁹⁹²). Momentul prielnic fusese cel mai probabil în octombrie 1356 când Inocențiu al VI-lea decisese crearea *Episcopiei națiunii Vlahiei*⁹⁹³. Din punct de vedere pragmatic, ținând cont și de conflictul dintre Ludovic și Vladislav din iarna lui 1364-1365, ulterior oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei* în mai 1359, și de contextul amical ungaro-bizantino-papal în care ea s-a petrecut⁹⁹⁴, originile schim-

cle”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XXIV (1985), 3, pp. 217-230; Ilona Czamańska, *Moldawia i Woloszczyzna wobec Polski, Wegier i Turcji w XIV i XV wieku* [Moldova și Țara Românească între polonezi, turci și unguri în secolele al XIV-lea și al XV-lea], Poznań, 1996, pp. 82-88).

⁹⁸⁷ A se vedea aici în comparație DRH, B, I (până la 1500), cu DRH, A, I-III (până la 1503).

⁹⁸⁸ [...] **дѣте великаго Алеѣандра воевода** [...]. Vezi și *Revista Istorică*, V (1920), 7-9, p. 178.

⁹⁸⁹ Reamintim astfel că descoperirea *graffiti*-ului de 6860 privind moartea *Marelui Basarab Voievod* la Câmpulung (post 10 septembrie 1920) a avut loc la peste o lună de la descoperirea lespezii lui Voislav, *copilul Marelui Alexandru Voievod*, pe data de 5 august. *Graffiti*-ul a fost găsit după ce săpăturile fuseseră închise, iar echipa lui Drăghiceanu plecase la *Sân Nicoară* (vezi mărturiile contemporane din *Revista Istorică*, V (1920), 7-9, pp. 178-180).

⁹⁹⁰ Vezi cu precădere *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă*, p. 55, 415-420 (no. 161).

⁹⁹¹ Conflictul dintre Philotheos și Hariton versus Iachint și Vlaicu (ante 1369), câștigul de cauză severinean, athonit și *ungrovlah* (mai apoi) avut de cei dintâi, cu susținerea *stăpânilor aceluia loc* (1370-1372), sprijină această presupunere în contextul eșecului *valah transalpin* al Papalității, o certitudine până la 1373-1374 (principalele repere în Nandriș, *Documente românești*, no. 1, pp. 17-22; *Acta Gregorii P.P.* XI, no. 32, pp. 64-66; no. 71, p. 131; no. 80, pp. 154-155; FHDR, IV, nos. XLV-11-13, pp. 204-211; nos. XLVI-1-3, pp. 280-303).

⁹⁹² MM, I, no. 296, pp. 551-552 (cf. *Regestes*, I-5, no. 2607, p. 511); DRH, D, I, no. 60, p. 104.

⁹⁹³ ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^r; Pascu, „Contribuțiuni documentare”, p. 190 (nota 158).

⁹⁹⁴ ASV, Reg. Aven. 144, f. 563^r (12 octombrie 1360); DRH, D, I, no. 42, pp. 78-80; FHDR, IV, no. XLV-9-10, pp. 196-203; Setton, *The Papacy and the Levant*, I, pp. 224-228, 238-239.

bării par să nu coboare înainte de anii 1360 și de dubla felonie *valahă* (prin Bogdan și Vladislav) înfruntată de Buda la începutul lui 1365⁹⁹⁵. Indiferent de ce și cât s-a cedat și s-a primit la 1359 (în raport cu Ungaria și Bizanțul), reacțiile lui Vladislav, intrat în conflict atât cu Buda, cât și cu Bizanțul, și rămas totodată în legături cu Papalitatea și sub influența Clarei (1365/1366-1369/1370)⁹⁹⁶, îndreaptă atenția spre un alt an, socotit unul cheie de demult.

Politic, ruperea *Vlahiei* s-a consumat între 1359, când Argeșul și Buda au schimbat Moldova pe Severin și Brăila, *valahii* din Transilvania (cei din Hațeg sigur) fiind lăsați regelui, și 1366, când Buda și Argeșul s-au reînțeleas asupra Amlășului și Făgărașului, iar *valahii* au fost „radiați” dintre *națiunile* Transilvaniei (în istoriografie, eliminarea lor a fost asimilată fie 1. statorniciei românilor în ortodoxiei, în pofida persecuțiilor, aparițiile Amlășului și Făgărașului fiind privite drept victorii ale *românismului*, care a obligat Buda să-i cedeze teritorii la nord de munți, fie 2, „autoretrogradării” românilor, cei incapabili să vadă lumina Apusului)⁹⁹⁷. O singură graniță nu a fost așezată, cea ecleziastică de rit *latin*, *Vlahia* și Transilvania formând aceeași unitate și la sfârșitul lui 1369 (o unitate văzută în aceeași istoriografie română drept un teribil însemn al jugului *maghiar*, aruncat apoi vitejește de către *Vlaicu*)⁹⁹⁸.

Parte din explicație pare să rezide în dispariția banului de Severin dintre dregătorii regatului, începând cu anul oficializării Mitropoliei *Ungrovlahiei* (1359) și până la conflictul – final – dintre Ludovic și Vladislav (1374-1377) și apariția banului în titulatura voievodală transalpină (sigur sub Vladislav de la 1368)⁹⁹⁹. Lăsând numai sursele să vorbească, explicația este dureros de

⁹⁹⁵ DRH, D, I, nos. 42-43, pp. 78-83; Papacostea, „Les Roumains de Transylvanie”, p. 398.

⁹⁹⁶ Concluzie obligatorie impusă de mesajul mitropolitului *Ungrovlahiei* Iachint către patriarhul ecumenic Philotheos Kokkinos (iarna anului 1369-1370) și de scrisorile papei Urban al V-lea către Clara și Vladislav (ianuarie-februarie 1370), cunoscute – desigur – de dinainte de 1920 (VMHH, II, no. 184, p. 95; no. 191, pp. 97-98; MM, I, no. 229, p. 533).

⁹⁹⁷ Întreg „procesul” româno-maghiaro-german la Paul Philippi, „Rückwirkungen der Adelsgesetzgebung unter Ludwig dem Großen (1351) auf die siebenbürgische Gruppenautonomie: eine Hypothese”, în *Gruppenautonomie in Siebenbürgen: 500 Jahre siebenbürgisch-sächsische Nationsuniversität*, editor Wolfgang Kessler, Köln-Wien-Weimar, 1990, pp. 131-144. Precizăm că volumul citat a fost rodul unei conferințe desfășurate în anul 1986.

⁹⁹⁸ Realitate de care – prin cunoscutul act al lui Vladislav din noiembrie 1369 și prin recent descoperita mențiune pontificală a Clarei din august 1360 – Pascu era perfect conștient la 1944-1945, când folosea ambele mărturii („Contribuțiuni documentare”, p. 176).

⁹⁹⁹ Titlul de ban de Severin a apărut – în mod elocvent – în titulatura lui *Vlaicu* în privilegiul său pentru brașoveni din ianuarie 1368 (DRH, D, I, no. 46, p. 86) prin care se anula definitiv „coridorul Brăilei” impus de Ludovic în vara lui 1358 (DRH, D, I, no. 39, p. 72;

simplă: voievodul, marele voievod, a devenit dregător al regatului, preluând demnitatea de ban al Severinului o dată cu impunerea *Ungrovlahiei*¹⁰⁰⁰.

Vladislav a căutat apoi să rezolve „problema”, atât în raport cu Ludovic (cu intermitențe – 1365-1366, 1368-1369 – suzeranul său), cât și cu propriile sale interese¹⁰⁰¹. Vladislav a extins deopotrivă grația divină și mila regelui asupra demnităților sale de voievod *transalpin* și ban de Severin, și – sigur după acordul vidinean de la 1369 dintre el și Ludovic de duce al Făgărașului (*Dei et regie maiestatis gratia wayouda transalpinus et banus de Zeurino, necnon dux de Ffugaras*)¹⁰⁰². În alte condiții, nu este exclus – dimpotrivă – ca el să fi izbutit să obțină – chiar cu acordul lui Ludovic – demnitatea regală din postura de dregător, cum a reușit Tvrtko Kotromanić, banul Bosniei (1377), ruda prin alianță a lui Ludovic (vara sa primară, Elisabeta, era soția regelui Ungariei, iar soția sa – de la 1374 – era Doroteea, fiica lui Strațimir de Vidin și a Anei, fiica Clarei și sora – vitregă – a lui Vladislav¹⁰⁰³). Este în mod sigur posibilitatea pe care i-a înfățișat-o papa Urban al V-lea în aprilie 1370¹⁰⁰⁴.

Tot documentele, puține câte mai sunt, ne arată – în fapt – și de ce aceasta nu s-a realizat. 1. Coroana regală a *Vlahiei* însemna ruperea legăturilor cu Marea Biserică, ceea ce era de neacceptat pentru ea și pentru o bună parte din elita *Ungrovlahiei*¹⁰⁰⁵. 2. Coroana regală a *Vlahiei* se întindea de-a lungul

no. 46, p. 86), între ultimele mențiuni cunoscute (iunie 1355 și aprilie 1359) ale banului de Severin între dregătorii Ungariei, înainte de noul conflict *ungro-vlah* început la 1374.

¹⁰⁰⁰ Această încadrare a voievodului *transalpin* este astfel anterioară acordurilor lui Ludovic cu Vladislav (1366) și Radu (1377-1378), din vremea bizantină de la 1359 a lui Alexandru (pentru Marea Biserică), *Nicolae Alexandru* și doar *Nicolae* (la Muntele Athos).

¹⁰⁰¹ Analiza întregii sale politici ar merita reluată deoarece existența unor izvoare necunoscute (de arhivă sau edite) trebuie presupusă datorită informațiilor recuperate până acum.

¹⁰⁰² DRH, D, I, no. 46, p. 86; no. 56, p. 98; no. 60, p. 103. Niciun atribut divin (fie numai *de la Dumnezeu*, fie și *de la rege*) nu a însoțit puterea lui Vladislav în dania făgărășană făcută rudei sale, Ladislau Dobokai, în iulie 1372, în ajunul numirii lui Hariton drept mitropolit al *Ungrovlahiei* o lună mai târziu, în august (Nandriș, *Documente românești*, no. 1, p. 22).

¹⁰⁰³ Cirković, „The Double Wreath”, p. 118. Reamintim că la 1377 încoronarea lui Tvrtko, aprobată de Ludovic, a fost oficiată de Sfântul Dumitru (26 octombrie) de către mitropolitul de Mileșeva în biserica mănăstirii de acolo, în care era înmormântat Sfântul Sava.

¹⁰⁰⁴ Ne referim – tot – la acel *dilectissimo filio* folosit de papă (în VMHH, II, no. 191, p. 98).

¹⁰⁰⁵ Actele de la 1369-1370 din FHDR, IV (nos. XLV-12-13, pp. 206-211) sunt grăitoare. Dat fiind transferul *națiunii Vlahiei* de la Argeș pe Siret operat de Urban în vara anului 1370 (VMHH, II, nos. 197-198, pp. 99-101), reamintim că în mai 1371, Philotheos l-a implicat pe Iachint în procesul de instalare a lui Antonie, numit mitropolit de Halici de către răposatul Cazimir († noiembrie 1370), Marea Biserică trebuind să accepte alegerea unchiului și

Carpaților până în părțile moldave, intrând în Transilvania, ceea ce era prea mult pentru Buda și – probabil – și pentru destui potențați locali¹⁰⁰⁶.

În aceste condiții, și distincția „divină” între domn și voievod a rămas valabilă. Pe ea s-au întemeiat abuzurile domniei, intrigile boierilor și intervențiile puterilor străine, împletite în regula *osului domnesc*¹⁰⁰⁷. Stăpânitorul rămânea un „delegat” al puterilor reale, selectat pe baza unei minime calități „genetice”¹⁰⁰⁸. „În spatele” unei „monarhii prezidențiale” (domn + voievod)¹⁰⁰⁹ s-a format – în (prea) bună măsură – un „regim” definit printr-o *oligarhie temperată prin decapitare* (adică abuz și contra-abuz), probabil cea mai

predecesorului polon al lui Ludovic. Iachint trebuia să-l asiste pe Antonie la *alegerile de episcopi și hirotonii*. Cum Moldova *catolică*, nedorită de Ludovic (Sykora, „Poziția internațională”, pp. 1144-1148), noul stăpân secular al lui Antonie, se așeza între Halici și Argeș, pare evident că Marea Biserică încerca să stârnească și o reacție anti-*latină* în Moldova, de unde poate și refuzul soției lui *Lațcu* de a se converti, urmașul lui Urban, Gregorie, cerându-i în ianuarie 1372 lui *Lațcu* să insiste cu blândețe pe lângă ea și să nu divorțeze (*Hurmuzaki*, I-2, no. 146, p. 197). Dacă atitudinea soției lui *Lațcu* nu s-a datorat doar apartenenței ei – foarte probabile – la familia Drăgoșeștilor, păstrați *ortodocși* de Ludovic, am putea presupune și că trimiterea lui Iosif, ruda lui *Lațcu*, la Patriarhia Sârbă de la Peč ca să fie consacrat episcop al Moldovei, a reprezentat și o soluție de compromis de familie.

¹⁰⁰⁶ Pe lângă, totuși cunoscutele rivalități *valahe*, a se vedea și coordonatele patriarhale din nota anterioară și apariția sub Ludovic și cu acordul acestuia a arhiepiscopului (de Transilvania), Ghelasie la Râmeț (Breazu, „Studiu epigrafic”, p. 49), sigur în iulie 1377, cu trei luni înaintea încoronării – *ortodoxe* – a lui Tvrtko, consimțite de către Ludovic. Actele patriarhiei de la 1370 și 1371, asociate acestei mențiuni de la 1377, relevă de fapt „frângerea” *Vlahiei* Papalității de către Marea Biserică în „micro-structuri” pe placul regalității ungare. Ideea era clară cel târziu de la trecerea dintre anii 1370 și 1371 când Patriarhia Ecumenică adăuga o mitropolie (de Severin) Mitropoliei *Ungrovlahiei* și se îngrijea de episcopii din Mitropolia Haliciului (actele în ultima ediție: FHDR, IV, nos. XLV-13-14, pp. 208-211).

¹⁰⁰⁷ Este probabil timpul ca termenul de *os domnesc* să fie studiat sub raportul imaginii fizice pe care o transmitea – și acoperea – expresia, care a făcut carieră mai ales după Mircea.

¹⁰⁰⁸ Trăsătura se va accentua pe parcursul secolului al XVI-lea, mai ales în Țara Românească (pentru mai multe informații și interpretări: Rezachevici, *Cronologia critică*, I, passim).

¹⁰⁰⁹ Singura analogie – prea îndepărtată în timp și prea apropiată de alte exagerări – ar fi Imperiul Roman. *Imperatorul* a rămas și (co-) consul. În fiecare an i se alegea un nou coleg, precum în timpul Republicii (Géza Alföldy, *Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen. Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Führungsschicht*, Bonn, 1977; Roger S. Bagnall, Alan Cameron, Seth R. Schwartz, Klaus Anthony Worp. *Consuls of the Later Roman Empire*, London, 1987; Francisco Pina Polo, *The consul at Rome: the civil functions of the consuls in the Roman Republic*, Cambridge, 2011). În Evul Mediu, acesta ar fi fost un „experiment riscant”. Nu putem însă să nu remarcăm această „ciudățenie romană” a *valahilor*, totuși – cel mai probabil – una neîncurajată de către monarhia pontificală.

fericită formulare a lui Neagu Djuvara¹⁰¹⁰. În limitele – încă larg deschise în dezbateri – ale „constituționalismului românesc”¹⁰¹¹, merită poate remarcat că în Ungaria sau în Polonia, calitatea regală neasociată vechilor titluri „pre-statale” nu a fost un obstacol în calea „parlamentarismului”, dimpotrivă chiar (a fost celebrul caz al *Seim*-ului polon din anii lui Ureche și Costin)¹⁰¹².

Sub Vladislav s-au stabilit de fapt „regulile jocului”, a căror „decontare” a început cel târziu la două decenii de la moartea sa¹⁰¹³. Pentru a-și păstra – nominal – puterea, el trebuise să renunțe la temelii acesteia¹⁰¹⁴, corect spus să accepte regulile stabilite de Bizanț, Buda și țară pentru *Nicolae Alexandru* la 1359: *authentēs* (din mila lui Dumnezeu), *voievod/ mare voievod* (din mila lui Dumnezeu și a regelui), dregător al regatului ungar (sigur în calitatea de ban de Severin, nerezervată între 1359 și 1375-1376 vreunui nobil ungar) și feudal (cu rang ducal totuși) transilvan (prin Țările Amlășului și Făgărașului)¹⁰¹⁵. Probabil, datorită acuzațiilor aduse în ianuarie 1365 de Ludovic lui Vladislav, stirpii sale (de *emuli* <regali> cum îi numise Carol pe Basarab și pe fiii săi după *Posada*¹⁰¹⁶), supușilor săi, în special cei *valahi*¹⁰¹⁷, și păcii cu

¹⁰¹⁰ „Les grands Boïars ont-ils constitué dans les Principautés Roumaines une véritable oligarchie institutionnelle et héréditaire?”, *Süd-Ost-Forschungen*, XLVI (1987), pp. 1-56.

¹⁰¹¹ Vezi și coordonatele stabilite de Daniel Barbu, *O arheologie constituțională românească. Studii și documente*, București, 2000, în vremea în care Neagu Djuvara relua „ipoteza cumană” și reformula teoria „barbarului civilizator” („Iarși despre Negru Vodă și *Descălecătoare*” (I-II), *Magazin Istoric* (București), NS, XXXIV (2000), 7, pp. 28-31, 8, pp. 53-57).

¹⁰¹² Pentru câteva reperi cunoscute din anii 1970: Karol Górski, „Les débuts de la représentation de la *communitas nobilium*”, în Idem, *Communitas-Princeps-Coroana Regni. Studia selecta*, Warszawa, 1976, pp. 57-83; Stanisław Russocki, „Le système représentatif de la république nobiliaire de Pologne”, în *Der moderne Parlamentarismus und seine Grundlagen in der ständischen Repräsentation*, editori Karl Bosl, Karl Mock, Berlin, 1977, pp. 279-296.

¹⁰¹³ Încă de la începutul ultimului deceniu al secolului (înainte de domnia lui Vlad I, probabil fiul lui Vladislav), dacă reconstituirea succesiunii Dan-ilor pe tronul Țării Românești propusă de către Andrei Pippidi este corectă („Despre Dan voievod”, pp. 47-96).

¹⁰¹⁴ Adică, să-și condiționeze calitatea monarhică de statutul voievodal și mila regelui.

¹⁰¹⁵ Dispariția banului de Severin dintre dregători după 1359, în timpul vieții lui Nicolae Alexandru († 1364), și reșezarea hotarelor Amlășului de către Ludovic I și Vladislav I (1366), aflați anterior în conflict de la întronarea lui Vladislav în iarna anului 1364-1365 (DRH, B, I, no. 42, pp. 78-80; no. 45, pp. 84-85; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 162), impun – de mai demult – datarea acestor aranjamente înaintea domniei lui Vladislav.

¹⁰¹⁶ Györffy, „Adatok a románok XIII. századi történetéhez” (II), no. B, pp. 565-566 (păstrat în transumpt de la Ludovic de pe 18 mai 1364 și inclus drept autentic – din vremea lui Carol-Robert, de pe 9 decembrie 1330 – în AO, XIV, no. 613, pp. 347-348); DRH, D, I, no. 29, p. 57 (actul din 19 mai 1335 s-a păstrat tot într-un transumpt de la Ludovic din 21

Alexandru *Basarab*, amintite cu ușurare de Ludovic în februarie 1355¹⁰¹⁸, Ludovic a încercat – și obținut temporar – un aranjament similar cu Alexandru *Basarab*. Alexandru a căutat să-l încalce (?) regal prin *națiunea valahilor* la 1356¹⁰¹⁹. „Chestiunea” a rămas în suspensie – pentru Papalitate în mod cert – prin Clara, *voivodissă a Vlahiei*, parte a diocezei Transilvaniei după 1359¹⁰²⁰.

Nu este de mirare că Mircea I, poate cel mai cunoscut „colecționar” de titluri (de la *Podunavia* și banatul de Severin în vest la *părțile tătărăști* și *Dârstor* în est)¹⁰²¹, și-a abandonat toți predecesorii pioși de la Athos și că primii domni ai Țării Românești s-au împrăștiat și schimbat între cronici și pomelnice¹⁰²². Practic, ce s-a întâmplat în anii 1370 a legitimat dreptul fiecărui *valah* la propria sa reconstituire a trecutului¹⁰²³, facilitată apoi și de prea numeroșii *bastarzi* ai lui Mircea (după cum remarcau – prea-mulțumiți – cronicarii bizantini¹⁰²⁴ și după cum o recunoștea – cu silă – cronicarul împăratului romano-german, care-l admira pe tatăl lui Mircea, *Pancras cel Înțelept*¹⁰²⁵).

Prin Mormântul 10, Biserica Argeș I a simbolizat nașterea *Vlahiei*, pe temelii de rit *grec* îmbrăcate *latin* prin *valahii romani*¹⁰²⁶. Prin sigilarea Mormântului 10 și „absorbția” primei biserici în noul lăcaș, Biserica Argeș II a semnat ruperea *națiunii Vlahiei*, „parcelată” de Bizanț și Buda¹⁰²⁷. O dată ruptă ea putea fi rearanjată, imperial inclusiv sau chiar de preferință¹⁰²⁸.

decembrie 1354). Ambele transumpturi de la Ludovic preced de puțin „anunțurile oficiale” ale *păcii* cu Alexandru (februarie 1355) și ale *războiului* cu Vladislav (ianuarie 1365).

¹⁰¹⁷ Raportat și la evenimentele transilvane de la 1366, cu *valahii* „în frunte”: [...] *cu învoirea trădătoare și tainica înțelegere a valahilor și a locuitorilor acelei țări* [...] / [...] *ex perfida voluntate et connivencia Olachorum et habitatorum terre eiusdem* [...] (DRH, D, I, no. 42, pp. 78, 79).

¹⁰¹⁸ Vezi în continuare studiul clasic – chiar dacă neterminat – al lui Onciul, „Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui” [I-V], *Convorbiri Literare*, XXXV (1901), 11, pp. 1010-1035; XXXVI (1902), 1, pp. 27-53; 8, pp. 716-753; XXXVII (1903), 1, pp. 16-30; 3, pp. 209-231.

¹⁰¹⁹ 1356 raportat la 1374: ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^v; *Acta Gregorii PP. XI*, no. 118, p. 223.

¹⁰²⁰ ASV, Reg. Aven. 144, f. 473^r; Pascu, „Contribuții documentare”, p. 176 (1944-1945).

¹⁰²¹ A se vedea încă din anii 1960 Năsturel, „Aperçu critique”, pp. 96-97 (cu notele 9 și 14).

¹⁰²² Vezi *Călători străini*, VIII, p. 381; Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25.

¹⁰²³ A se vedea aici și Ion Toderașcu, „Însemnări necunoscute de istoria românilor (secolele XIV-XVI) într-un manuscris occidental”, în *Închinare lui Petre Ș. Năsturel*, pp. 225-243.

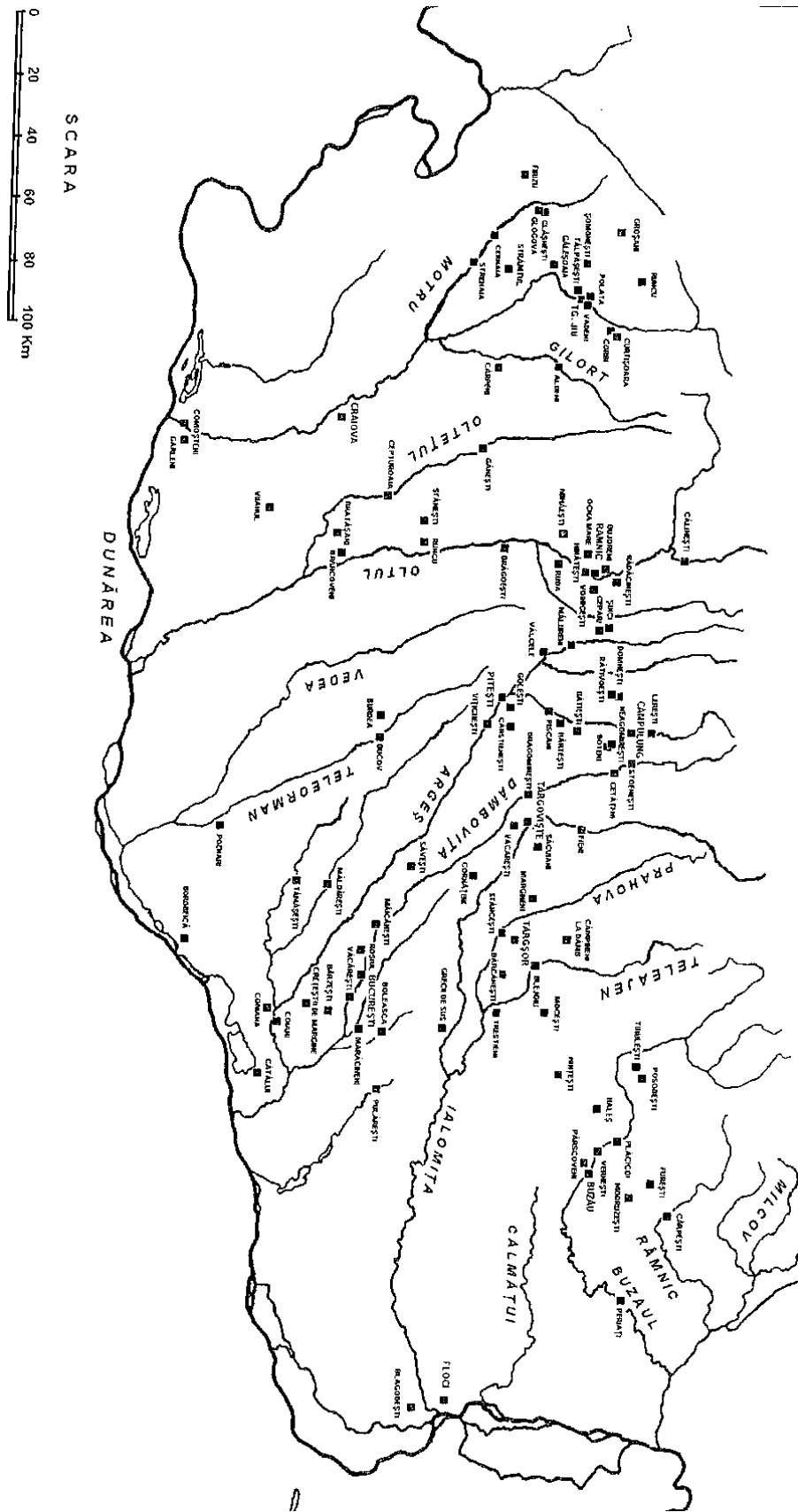
¹⁰²⁴ Vezi în edițiile Vasile Grecu: Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, București, 1958, pp. 93-94; [Mihail] Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, București, 1958, pp. 146-148.

¹⁰²⁵ *Windecke* (ediție Theodor von Hagen), p. 229/ (ediție Wilhelm Altmann), pp. 316-317.

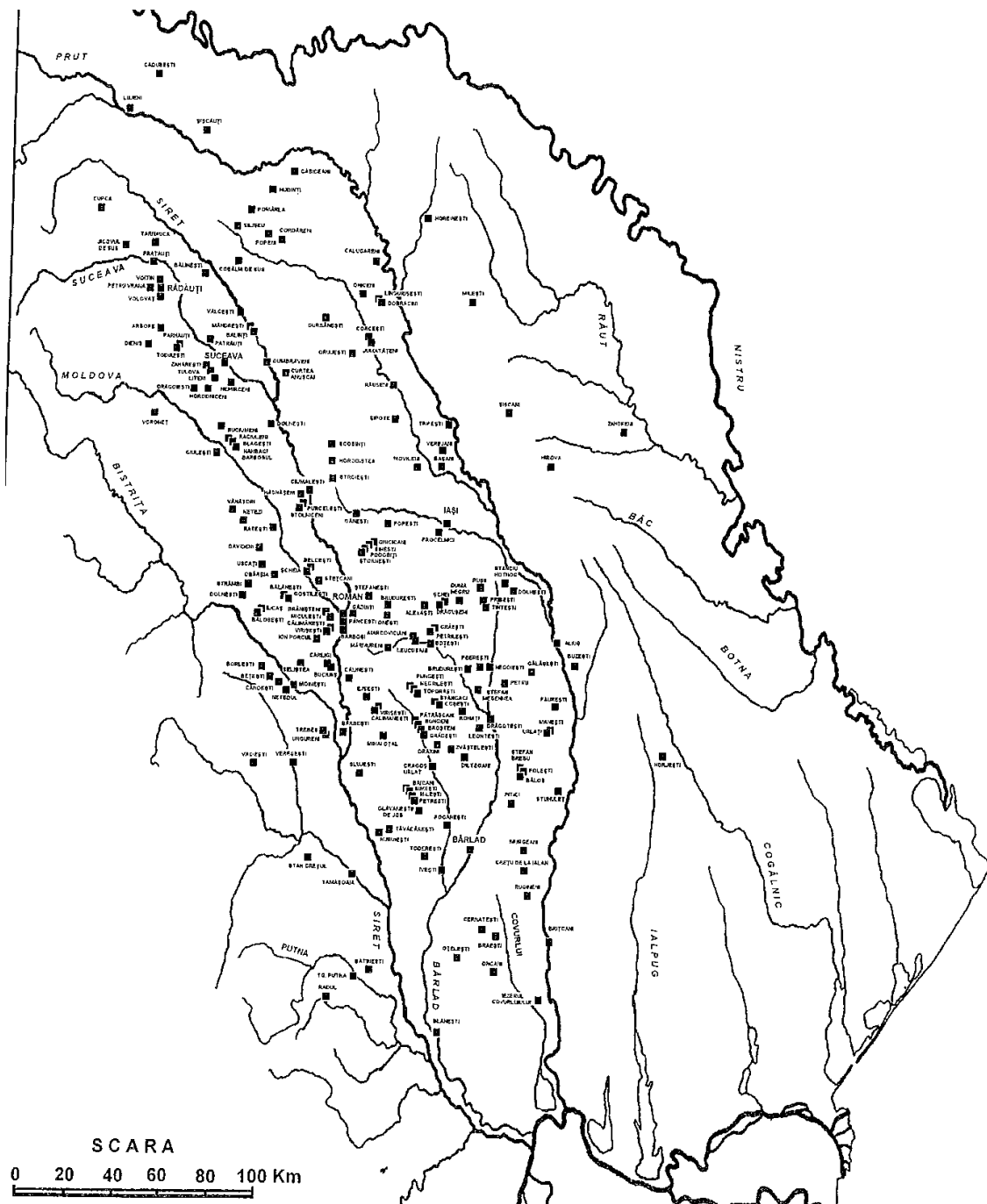
¹⁰²⁶ Pe baza „evoluției” Bisericii Argeș I și apoi a bisericii *Sân Nicoară* și a Mormântului 10.

¹⁰²⁷ Vezi astfel situația *ungrovlahă*, moldavă și transilvană (1370-1377) prezentată anterior.

¹⁰²⁸ „Cel puțin” aceasta a fost tendința în istoriografia română mai ales după 1989 și 1999.

19. Reședințe boierești
(anii 1300-1500):
Țara Românească

19. Reședințe boierești
(anii 1300-1500):
Moldova

În ambele cazuri, al Moldovei (*Țara de Sus și de Jos*) și al „uniunii de pe Olt”, se observă cum reședințele se dispun în formă de „triunghiuri” direcționate de ape, de „pâlnii” sprijinite pe munți („rezervoare”), dispărând aproape complet la hotarul dintre Țara Românească, Moldova și Dobrogea. O linie, „invizibilă” în Țara Românească, dată de Prut în Moldova, desparte reședințele dinspre munți de cele conturate de apele de graniță, Dunărea în sud, Nistrul în est. Iar domnii Moldovei medievale nu au emis vreodată un act (păstrat) în *Țara de Jos*, bogată în reședințe și – mai apoi – cea mai expusă *turcilor*.

„Liniile de demarcație” amintite anterior pot fi relevante și în raport cu alte direcții de cercetare: 1. Cele două *spițe, românii și valahi*, care formau un *stat* în *provincia Ungaria*, în primii ani (c. 1313-c. 1316) ai domniei hanului Özbek (vezi analizele profesorilor Papacostea și Turcuș în B.III.4). Adică, am avea – nu doar teoretic – români „mai vestici” (*rumeni*) și români „mai estici” (*valacchi*). 2. Impactul Hoardei de Aur asupra *valahilor*. Din vremea Imperiului Roman și până la primele emisiuni ale domnilor Moldovei, cel mai răspândit „bănuț” descoperit între Carpați și Nistru a fost moneda de bronz a Hoardei de Aur, emisă între c. 1280 și c. 1369 (vezi deja Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 259). 3. Aparenta discrepantă dintre harta reședințelor boierești din Țara Românească și distribuția monedelor din secolul al XIII-lea descoperite între Carpați și Dunăre (Ernest Oberländer-Târnoveanu în *Monedă și societate pe teritoriile de la sud și est de Carpați (secolele VI-XIV)*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 124-161, 162-179; A. Ioniță, *Spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI-XIII*, București, 2005, pp. 103-109, 117-146, 179, fig. 7; numărul nefiresc de mic de emisiuni monetare bulgare și tătărești descoperite, inclusiv la Severin, impune prudență; îi mulțumim colegului Aurel Vîlcu de la Institutul de Arheologie Vasile Pârvan pentru informațiile și observațiile sale pe care le urmăm aici).

Prin raportarea la distribuția reședințelor boierești, elementele menționate conturează teritoriile de cucerire *valahă*: 1. La sud de Carpați: mai ales aria – dominată de monede bizantine – a actualelor județe Teleorman (*Deliorman: pădurea nebună* a cumanilor), Ialomița (la nord de centrul dunărean de la Păcuiul lui Soare) și chiar Giurgiu (în mare județul *Vlașca* din perioada interbelică). 2. La est de Carpați: teritoriul actualei Republici Moldova (pe care se concentrează și monedele tătărești descoperite, numărul lor reducându-se semnificativ între Prut și Siret și mai ales între Siret și Carpați). În cazul Țării Românești, situația evidențiază și „linia” – de cucerire în aceste condiții – trasată de Papalitate în vremea lui Ioan Asan al IV-lea între Preslav și Vidin, Episcopia de Vidin fiind subordonată Arhiepiscopiei de Preslav de dinaintea cuceririi ungare a Vidinului la 1365 (vezi B.III.2.).

Un tezaur argeșean format din denari emiși de Carol-Robert și Ludovic I până la 1349 și din imitații (falsuri) ale denarilor emiși de aceștia până la 1357, poate spune și mai multe. Descoperit în 1962 cu ocazia ridicării actualei primării, la vreo 500 m de „curtea domnească”, era format din peste 100 de piese (doar 51 au putut fi restaurate). El indică o criză majoră la Argeș, petrecută fie pe la 1350 (cf. Aurel Vîlcu pe baza prototipurilor de revers din intervalul 1346-1349 ale denarilor falsificați), fie imediat după 1357 (cf. Elena Isăcescu, „Tezaurul de monede medievale descoperit la Curtea de Argeș”, *Buletinul Societății Numismatice Române* (București), LXVII-LXIX (1973-1975), pp. 123-130; vezi și p. 129, notele 1, 3 și 4, care demonstrează că Nicolae Constantinescu a ocultat tezaurul, deși îi cunoștea existența de dinaintea publicării sale). Puținătatea datelor disponibile limitează aria interpretativă (deja mărginită de neidentificarea oficială a unor distrugerii la Argeș după 1330). Ascunderea tezaurului ar trebui legată prioritar fie de conflictul dintre *regele Proslaviei* și un *mare rege al tătarilor*, înregistrat de Villani sub luna aprilie 1352, fie de succesiunea lui *AL WA*, survenită după octombrie 1356 și de apariția Mitropoliei *Ungrovlahiei* din mai 1359. În mormântarea argeșeană – cu mare pompă – a lui *AL WA* susține prima variantă.

Subliniem astfel și că denarii ungari ascunși la Argeș se opresc la 1349, anul morții lui Ioan Asan al IV-lea, răpus de *turcii* Bizanțului. Iar emisiunile monetare *valahe* (eminalemente de la Mircea I) descoperite în Bulgaria (izolat sau sub formă de tezaure) se concen-

trează pe teritoriul fostului țarat al *soțului nepoatei marelui voievod* (Nevyan Mitev, „Circulation of the Wallachian Coins from the Second Half of the 14th Century in North-Eastern Bulgaria”, *Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice* (București), II (2016), pp. 202-211, fig. 1-2 la p. 211). În aceste condiții, trebuie accentuată observația că emisiunile monetare bulgare din anii 1300 descoperite în Țara Românească (eminamente de-a lungul Dunării) sunt în marea lor majoritate ulterioare anului 1337, când: 1. Ioan Asan al IV-lea a fost instalat co-țar la Preslav; 2. Lui Ioan Alexandru i s-a acordat într-un panegiric și titlul de *mare voievod*. 3. Cel mai probabil *turcii* Bizanțului au atacat Bulgaria și *V(a)lahia*. 4-5. Fie atunci, fie imediat după, Basarab de la *Posada* și Velbujd a trecut la cele veșnice (după cum estimau înainte de 1920 Onciul și Kogălniceanu), iar Alexandru *Basarab* și Clara de Ungaria s-au căsătorit (B.II.1-3). Tot din aceeași perioadă (a doua jumătate a anilor 1330) s-a intensificat și prezența monetară sârbă la nordul Dunării, în Oltenia monedele lui Dușan circulând de dinaintea încoronării sale imperiale (1346) aproape paritar cu cele bulgare.

Amintim aici și slaba – până în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și primele emisiuni monetare *valahe* sub Vladislav I – „vascularizare” monetară a Olteniei (cu excepția zonelor severinene și dunărene) și a Munteniei (mai puțin în aria Câmpulungului), adică a leagănelui politic al „uniunii de pe Olt” (în cazul unei formări imigraționiste peste *Istru* a *V(a)lahiei* situația ar fi trebuit să fie exact inversă). În aceste condiții, este dificil să atribuim economiei transalutane cele 7 000 *de mărci de argint* oferite de Basarab lui Carol-Robert drept despăgubire (vezi O. Iliescu, „Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab voievod regelui Carol Robert (1330)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, V (1962), pp. 133-150). Mai curând, suma trebuie asociată unor tributuri încasate de Basarab, poate (relativ cert înainte de ofensivele anti-tătare de la 1324 și 1326) și în numele Hoardei de la negustorii de la linia Carpaților și în special de la linia Dunării. De aici probabil și includerea Isacei (unde *la plupart des habitants professent l'islamisme*) în țara *valahilor* ([...] *Isacdji est une ville du pays des Valaques (Aloualâc) et de la dependance de Constantinople* [...]) în anii 1320 de către Ab'ul-Fida († 1331), guvernatorul Harnei, fidelul supus al sultanului mameluc An-Nasir Muhammad (*Géographie*, p. 316; aici, ascultarea de Bizanț a unei așezări predominant musulmane trebuie asociată mai degrabă alianței dintre Sișman, al cărui nepot de soră, Ioan Alexandru, era deja căsătorit cu Teodora, fiica lui Basarab, și Andronikos al III-lea, decât fireștii subordonări de rit *grec* față de Marea Biserică).

Datele, „răzlețite” adesea în istoriografie (în cazul în care erau cunoscute), evidențiază două aspecte: 1. Formarea statelor *valahe* (mai ales a Moldovei), prin luptă (prin cucerire, adică prin *descălecat* din latinul *descensus*) împotriva estului/ sau și a sudului (în special la sud de Carpați). 2. Reacția aparent firavă a puterii tătare, în special în cazul Țării Românești, cu excepția a două confruntări practic personale, păstrate în cronici și tradiții italiene, *valahe*, sârbești și chiar ungurești (B.III.3): „duelul” dintre *împărații* Alexandru și Atlamus (1345/1348) și lupta dintre *regele Proslaviei* și un *mare rege al tătarilor* (1352). Tenul închis al lui *AL WA*, din mamă germanică, practica căsătoriilor tătaro-creștine până la islamizarea Hoardei de Aur (completă în anii 1340) ori „finanțele” lui Basarab, ale cărui drepturi *transalpine* pe linie paternă erau contestate de către Carol-Robert ar susține înrudirea dintre Basarabii ridicați în Oltenia și elita de origine gingishanidă a Hoardei, deja indicată de către alți administratori, Baybars († 1325) și Al-Nuwayri († 1333), ai sultanului mameluc, An-Nasir Muhammad, o față *palidă* (la propriu), de origine cumană (A.II.2).

IV. Mormintele *Ungrovlahiei*

În anii 1370, în țara cu doi mitropoliți (dar fără totuși un singur episcop¹⁰²⁹), pământurile credinței se împărțeau între conventurile, care luau târgurile (Argeș, Câmpulung ori Târgoviște), și mănăstirile care uneau satele (la Cotmeana, Cozia, Tismana sau Vodița)¹⁰³⁰. Fie în numele domnului (ori doar al lui *vodă*) și al supușilor săi (aleși sau nu), fie în cel al *stăpânilor acelu loc* și – tot – pentru aceeași credincioși, creștinismul se așeza în arii în care – mai puțin la Argeș (prima biserică) și poate la Cetățeni – timpul și știința nu au adus la iveală biserici de rit *grec* (sigur nu de piatră) înainte de dispariția lui Basarab¹⁰³¹, în vreme ce strângerea tradițiilor bulgare și sârbe i-a conturat pe *v(a)lahii* drept *latini*, mai mult sau mai puțin „tolerabili”¹⁰³². Prin *felonii*, atât în „faza latină” (*valahii* refugiați la Ludovic la 1345)¹⁰³³, cât și în „cea greacă” (*stăpânilor* Mitropoliei Severinului de la 1370)¹⁰³⁴, principalul pericol creștin la adresa *Vlahiei* venea din interiorul și nu din exteriorul ei¹⁰³⁵. Într-un stat tânăr, cu ale sale „păcate” și „virtuți”, „aroganții” voievozi de la Argeș puteau fi răsturnați dinlăuntru în vremea unei furtuni pornite de afară¹⁰³⁶.

¹⁰²⁹ Exceptând desigur dioceza viageră creată în Oltenia la 1372 pentru Daniel de Vidin.

¹⁰³⁰ V.V. Muntean, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine până la 1600*, Iași, 2005; Al. Ciocîltan, „*Prope Turcos et inter Scismaticos*. Conventurile ordinelor mendicante din Țara Românească (secolele XIV-XVI)”, *Historia Urbana* (Sibiu), XVII (2009), pp. 5-23. Anumite trăsături ar putea fi prelungite până înainte chiar de anii 1300.

¹⁰³¹ Aflat în linie dreaptă la est de Argeș, la peste 60 km, și sensibil mai aproape de Câmpulung în nord-vest, la nici o zi de marș medieval (24 km), complexul de la Cetățeni (cu o biserică mononavată) exista aparent înaintea invaziei tătare de la 1241 (Anca Păunescu, Spiridon Cristocea, „Cercetări arheologice din sectorul *Monumente* de la Cetățeni, jud. Argeș”, *Cercetări Arheologice* (București), VII (1984), pp. 137-142; Lucian Chițescu, A. Păunescu, „Cercetări arheologice din cuprinsul necropolei voievodale de la Cetățeni, jud. Argeș”, *Cercetări Arheologice*, IX (1992), pp. 52-57, la p. 55; a fost descoperită și o cruce pectorală, un *engolpion*, de dinainte de 1300). Analogiile vest-bulgare ale primei biserici de la Argeș (Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche*, I, București, 2001, p. 71; Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident*, p. 274) pledează astfel pentru zidirea ei după 1241-1242.

¹⁰³² După cum se știa chiar din paginile lui Hasdeu din *Negru Vodă* (pp. 118, 122, 131).

¹⁰³³ MOL, DL 108014 (29 august 1369; editat și tradus doar în DRH, D, no. 54, pp. 95-96).

¹⁰³⁴ MM, I, no. 281, p. 535; *Regestes*, I-5, no. 2593, pp. 501-502; FHDR, no. XLVI-13, p. 209.

¹⁰³⁵ De aici și discuțiile, înzidite din păcate în „tezisme”, de tip *centralizare vs fărmițare feudală* (Manole Neagoe, *Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească*, Craiova, 1977) ori *coeziune socială vs coeziune teritorială* (Coman, *Putere și teritoriu*).

¹⁰³⁶ Situația nu avea nimic neobișnuit. Era valabilă și pentru „statele avansate”. La 1344-1345, în vremea *valahilor romani*, Ludovic avea mari probleme în Ungaria (vezi și B.III.1).

Masacrele de rit *latin* și *grec* de la Vidin au rupt echilibrul *creștin* la Dunăre (1365-1369)¹⁰³⁷. Urban i-a cerut lui *Vlaicu* să se unească *din toată inima*. Vremea *catecumenilor* (*uniți nerebotezați*) Kerana Petrița și *Lodovico*, fiul Anei Neda, trecuse¹⁰³⁸. Era și un preț pontifical firesc al *Vlahiei* potențialului fiu *dilectissim* al papei și o consecință naturală a *națiunii Vlahiei* a lui Inocențiu și Alexandru¹⁰³⁹. În fața *stăpânilor* care i-au rupt – lui și lui Iachint – Severinul, prețul a fost prea mare pentru *Vlaicu*. *Lațcu* a primit însă¹⁰⁴⁰. A luat *națiunea Vlahiei*. Moldova sa era mai mică. Se ridica prin sabie. Era o „uniune contractuală” *de sânge*. Pe papă, la fel ca pe patriarhul ecumenic în *Ungrovlahia*, nu-l interesa de fapt cum obținea *Vlahia*, câtă vreme o primea¹⁰⁴¹.

Pe acel fundal s-a format programul iconografic militant al Bisericii Argeș II¹⁰⁴². Lespedea lui *Voislav*, *copilul marelui Alexandru Voievod*, s-a „pierdut”. Mormântul 10 a fost „sigilat” cu resturi din recent dărâmata Biserică Argeș I. Peste ea s-a zidit, îmbrăcându-i fizic memoria, noul lăcaș măreț¹⁰⁴³.

1. Lespedea ciobită

În textul „la rece” din 1923 (teoretic, fiind vorba de *Jurnalul săpăturilor*, el ar fi trebuit să fie „la cald”), sub 5 august 1920, Virgil Drăghiceanu a notat:

[...] În fața altarului spre sud-est (fig. No. 6 pe plan) găsindu-se o piatră de mormânt, care în urma spălării și decalcărilor d-lui Teodorescu [alături de Ioan Mihail, „secundul” lui Dumitru Noroce, pentru restaurarea picturilor bisericii de la Curtea de Argeș] se dovedește a fi a lui Voislav, făcându-se săpături, nu se găsește nimic, deocamdată. [...] ¹⁰⁴⁴.

Cu trei ani înainte, într-o scrisoare către Nicolae Iorga, publicată de acesta fără precizarea datei ei (ulterioară însă găsirii *graffiti*-ului asupra morții lui Basarab, ultimul aspect din partea tipărită a scrisorii, așezat în *Jurnalul săpăturilor* sub 10 septembrie 1920), exprimarea lui Drăghiceanu fusese:

¹⁰³⁷ Vezi aici de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals*, pp. 761-763; I. Božilov, „Zur Geschichte des Fürstentums Vidin”, *Byzantinobulgarica* (Sofia), III (1973), pp. 113-119.

¹⁰³⁸ Vezi *Acta Benedicti PP. XII*, no. 19, p. 39; Mladjov, „The Bulgarian Prince”, pp. 610-612.

¹⁰³⁹ În comparație (1356 și 1370): ASV, Reg. Vat. 244G, f. 78^r; VMHH, II, no. 191, pp. 97-98.

¹⁰⁴⁰ *Grec și latin*: FHDR, nos. XLVI-12-13, pp. 206-209; VMHH, II, nos. 197-198, pp. 99-101.

¹⁰⁴¹ Urban și Philotheos Kokkinos nu erau atât de diferiți pe cât „ne-ar plăcea să credem”. Documentele lor, cunoscute încă din anii 1860, nu îngăduie astfel de diferențieri între ei.

¹⁰⁴² Recent (cu datare sub Radu I): Simić-Lazar, „Sur une datation des fresques”, pp. 9-40.

¹⁰⁴³ Vezi mai jos reproducerea 3D ale Bisericii Argeș I în interiorul Bisericii Argeș II.

¹⁰⁴⁴ *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 134-152, la p. 142.

[...] *În fața altarului, la picioarele tîmplei, sunt șese morminte de cavaleri, fii de Domni sau de rude domnești, dintre cari cel, cunoscut, al cavalerului zugrăvit mi-a dat insigna cu cavalerul; altul mi-a dat ornamentația cu fleurs de lis de aur conturată cu mărgăritare; altul mi-a dat piatra mormîntală decorată cu un scut cu inscripția mutilată: Prestavise Vjoislav[sin pocoinago]Io Alec[sand]ra Voivodă poci mța Ghenar [text redat fără italice datorită importanței inscripției]. De asemenea diadema de lame de aur, butonii, egreta de fire de argint (surguciul), un inel. Acest mormînt e lîngă păretele sudic¹⁰⁴⁵.*

Spre deosebire de textul publicat în 1923, în această „dare de seamă” nu se mai preciza că lespeda fusese descoperită tocmai în ziua în care Iorga, alături de Maniu, Vaida Voievod ori Brătianu, vizitaseră șantierul argeșan¹⁰⁴⁶.

[Astfel, în Jurnal] [...] [4 august]. *M.S. Regele [Ferdinand] vizitează cu deosebit interes săpăturile.// 5 August. În fața altarului spre sud-est (fig. No. 6 pe plan) găsindu-se o piatră de mormânt, care în urma spălării și decalcărilor d-lui Teodorescu se dovedește a fi a lui Voislav, făcându-se săpături, nu se găsește nimic, deocamdată.// Făcându-se cercetări amănunțite la sarcofagul lui Negru Vodă [Mormântul 10] se descoperă bine fața căzută.// D-nii Iorga, Vaida, Maniu, General [Ioan] Rășcanu [ministru de război (septembrie 1919-decembrie 1921)], Brătianu vizitează în mijlocul unei afluențe enorme de lume, venită din toate colțurile țării, ce necesitează postare de gardă militară, mormintele găsite [...]¹⁰⁴⁷.*

La 1923, cazul lui *Voislav*, cu al său mormânt negăsit o dată cu lespeda pe 5 august, reapărea două săptămâni mai târziu (pe 21 august), deși deja sub 7 august Drăghiceanu notase cercetările de la *mormântul dela 5 August*¹⁰⁴⁸:

[...] *Se desvelește complet mormântul de sub piatra de mormânt, aflată cu numele de Voislav, în ziua de 5 August în fața altarului, colțul sud-est (No. 6 pe plan) [...]¹⁰⁴⁹.*

Situația este greu de justificat datorită structurii mormântului și profanării sale complete, conform descrierii date în continuare tot de Drăghiceanu.

¹⁰⁴⁵ *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, pp. 178-179. Nu se poate dovedi intervenția lui Iorga asupra textului, el publicând anterior în *Neamul Românesc* alte două scrisori de la Argeș. Reproducem în completare și pasajul din încheierea „raportului tipărit”: [...] *Imediat ce am terminat lucrările am trecut la Sîn-Nicoară. În acest timp d. Noroceă, ca o încununare a lucrărilor, a descoperit un grafic pe zidul Nord al bisericii domnești, în naos, făcut înaintea de zugrăvirea bisericii: «Prestavisia velichi Basarab Voivoda». Începutul, pe care el nu l-a cetit, l-am descifrat eu: «vă Dlgopolea». Astăzi d. Noroceă a găsit și leatul pe un rînd mai sus: «vleat 6860» (1352).*

¹⁰⁴⁶ Omisiunea ar fi singurul argument care ar putea infirma observația făcută mai sus.

¹⁰⁴⁷ „Jurnalul săpăturilor”, p. 142. Textul poate fi socotit – și – mai mult decât elocvent.

¹⁰⁴⁸ „Jurnalul săpăturilor”, p. 143. *Se desvelește bine patul de cărămizi desvelit în mormântul de la 5 August. Se vede că s’a zidit pentru mortul aflat aci un cavou de cărămidă în formă de coșciug.*

¹⁰⁴⁹ „Jurnalul săpăturilor”, p. 145. Formulare foarte lapidară în raport cu cea de mai sus.

[...] În vălmășagul mormântului, complet profanat, pentru zidirea căruia se tăia se subzidierea dintre stâlp și zid [umărul drept al Bisericii Argeș I, „ratate” de Drăghiceanu¹⁰⁵⁰], se găsește, la 1,20 m. adâncime, urme din craniu, pe care se păstrau urme de păr, cu urme dintr’o diademă de lanie de aur, falca superioară mică de copil, un inel cu topaz, și câțiva nasturi de tunică, aplicați, și foarte multe lame din diademă, pentru strângerea cărora s’a lucrat mai multe zile. Fundul mormântului era lespezit cu bolovani¹⁰⁵¹, ceea ce lasă a se presupune că și aci fusese un cavou de bolovani, în care a fost depus mortul. [...]¹⁰⁵².

Înainte identificării Bisericii Argeș I (1969), lespeda lui *Voislav* găsită pe 5 august 1920 a fost atribuită fie Mormântului 6 (descoperit între 5 și 21 august 1920) de către Drăghiceanu (1923), dar nu în mod automat¹⁰⁵³, fie – după apariția ipotezei existenței unei biserici mai vechi a lui Sacerdoțeanu (1935)¹⁰⁵⁴ – Mormântului 11 (descoperit între 1 și 7 septembrie 1920)¹⁰⁵⁵ de către Chihăia (1963)¹⁰⁵⁶. Mormântul 11 se găsea la picioarele Mormântului 10. Drăghiceanu l-a asociat unui fiu de domn: *Vladislav*, fiul lui Radu I¹⁰⁵⁷.

¹⁰⁵⁰ Vezi aici figurile 1-3 (analizate de A. Ioniță) din prima parte (2014) a acestor cercetări.

¹⁰⁵¹ Această *lespedire* era – de fapt – fundația Bisericii Argeș I suprapuse de Mormântul 6.

¹⁰⁵² Formulare tot din *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), p. 147.

¹⁰⁵³ „Jurnalul săpăturilor”, pp. 142, 143, 145. Cercetarea pare ruptă în trei părți distincte.

¹⁰⁵⁴ Iar planul avansat de Sacerdoțeanu afecta în mod direct interpretarea Mormântului 6.

¹⁰⁵⁵ „Jurnalul săpăturilor”, pp. 146, 147. Mormântul 10 a fost descoperit pe 31 iulie 1920.

¹⁰⁵⁶ „Contribuții la problema identificării”, p. 50. Ipoteza reluată la 1969 în „Date noi”.

¹⁰⁵⁷ Urmându-l pe Constantin Moșil („Monetele lui Radu I Basarab”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 122-133, la p. 130), Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș”, p. 55), considera că Vladislav care apărea drept asociatul lui Radu I pe monedele atribuite acestuia era – în mod firesc (*Vlaicu* fusese predecesorul lui Radu) – fiul acestuia, mort de tânăr și îngropat – datorită micii distanțe dintre morminte – lângă tatăl său (din Mormântul 10). Ulterior s-a demonstrat că monedele fuseseră emise de fapt de Vladislav I împreună cu fratele său Radu I drept asociat (Octavian Iliescu, „Domni asociați în Țările Române în secolele al XIV-lea și al XV-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, II (1951), 1, pp. 39-60, la pp. 41-45). Astfel, dacă Mormântul 11 era real, el trebuia în mod obligatoriu legat de un fiu necunoscut al lui Radu I (din Mormântul 10).

În pasajul atribuirii Mormântului 8 (comun) lui *Vlaicu* și soției sale *Cherana*, Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș”, p. 44) nota: [...] *De altfel, în afară de biserica Domnească din Câmpulung, Vladislav nu putea fi înmormântat nici în modesta monastire Vodița, zidită de el, nici în Tismana, care nici nu era începută cum am văzut¹).*// *Faptul că Domnul a fost găsit, împreună cu Doamna sa în acelaș mormânt – cercelul și brățara găsite sunt o probă evidentă – , faptul că în pomelnicul bisericii [!], Vladislav Vodă este pomenit cu doamna sa Cherana, nu mai lasă nici o îndoială asupra identității mormântului său, cu atât mai mult că toți domnii ceilalți, afară de Radu sunt pomeniți fără de soțiile lor [...].* Drăghiceanu a folosit în argumentația sa pomelnicul argeșean, publicat de el (și Iorga) în 1920, dar omis la 1923. Nepublicarea sa, alături de cel de la Câmpulung se datora amintirii lui *Nicolae* și *Alexandru* drept voievozi

Identificat (cercetat) la o lună după descoperirea Mormântului 10 (pe 31 iulie 1920), Mormântul 11 „umplea” și spațiul dintre Mormintele 10 și 12 (al Anei, soția lui Radu I, la Drăghiceanu). Cel din urmă, altminteri complet gol, a fost acceptat și de Nicolae Constantinescu (care a găsit în 1969 Biserica Argeș I) drept loc de veci al soției defunctului din Mormântul 10¹⁰⁵⁸.

Constantinescu¹⁰⁵⁹, a tranșat disputa asupra locației lespezii lui Voislav din *Biserica Ortodoxă Română* de la începutul anilor 1960¹⁰⁶⁰. Datând zidirea noii biserici după 1365 sub Vladislav (așezat astfel în Mormântul 10), a declarat Mormântul 11 inexistent¹⁰⁶¹. Rămânea Mormântul 6 din umărul drept al fundației altarului Bisericii Argeș I în fața altarului Bisericii Argeș II (post 1365)¹⁰⁶². Totuși, Drăghiceanu fusese extrem de clar în *Jurnalul săpăturilor*.

[...] *La adâncime de 1 m. se află urmele unui cosciug de 1,60 lungime, în care zăcea scheletul, desigur, al unui fiu al lui Radu Negru, înmormântat posterior [!], cu un șnur-diademă pe cap, un alt șnur cordon pe mijloc, și cu nasturii tunicii pe cari se aflau: o paseră înaripată; literele I. O. R, căzute în lături (No. 11 pe plan).// **Mormântul nu părea profanat deși nu s'a găsit nici un inel la schelet. În dreptul capului s'au găsit cărămizi de dimensiunile 29 x 18 x 3 cm., iar la picioare bolovani, cari probabil au servit pentru așezarea cosciugului, ale cărui urme au fost găsite [...]** (7 septembrie 1920)¹⁰⁶³.*

Iar, sigur după 10 septembrie, pe 12 în jurnalul său (un veritabil război personal cu Drăghiceanu)¹⁰⁶⁴, pictorul Dumitru Noroce a găsit celebrul *graffiti* „centrat” din 6860, menționând moartea lui Basarab la Câmpulung.

distincti după Basarab. Redăm astfel și nota infrapaginală din încheierea primului paragraf citat: *Afirmarea lui Sébastian Rheal : Résurrection des peuples, citat de d-l Iorga [(!) în 1921], privește pe «Michel Bass. I-er Ban des Bassiens ... Une inscription et des fleurs delys trouvée dans le monastère de Tismana, temoigne que le Domnu avait épousé une princesse du sang de Saint Louis».*// *Dacă poate fi luat în considerare acest poet astral, atunci acest mormânt este al lui Mihail, fiul lui Mircea, a cărui mamă era probabil catolică.*// *Și în Album-Valaque, vorbindu-se de poarta mănăstirii Tismana : «à la fois le plus ancien et le plus pittoresque des alpes carpathiennes est encore revetu des gloires héraldiques de son illustre maison» (Burbonii! din Ungaria).*

¹⁰⁵⁸ Legătura reală dintre Mormintele 10 și 12 (complet gol), stabilită de Drăghiceanu și întărită de Constantinescu, subliniază caracterul arbitrar al „dilemei” Mormântului 11.

¹⁰⁵⁹ În puține rânduri într-o exprimare vădit grăbită, chiar brutală (*Curtea de Argeș*, p. 99).

¹⁰⁶⁰ Ea a și dus la publicarea în reacție de către Drăghiceanu (chiar înainte de moartea sa), în paginile aceleiași reviste (1964) a așa-zisului raport (1 pagină) de la Câmpulung (1924).

¹⁰⁶¹ Adică o altă „fabulație” de a lui Drăghiceanu, parte dintr-un război dincolo de moarte.

¹⁰⁶² Indiferent de identitatea defunctului, locația simbolică a mormântului trebuie notată.

¹⁰⁶³ „Jurnalul săpăturilor”, p. 147. Este un pasaj fundamental neremarcant aparent anterior.

¹⁰⁶⁴ Vezi D. Mohanu, *Arheologia picturilor murale de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, București, 2011, p. 37. Înregistrat de către Drăghiceanu pe aceeași pagină citată.

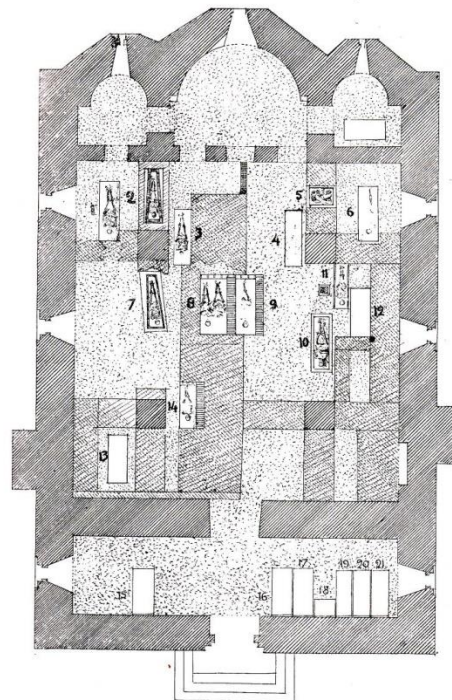
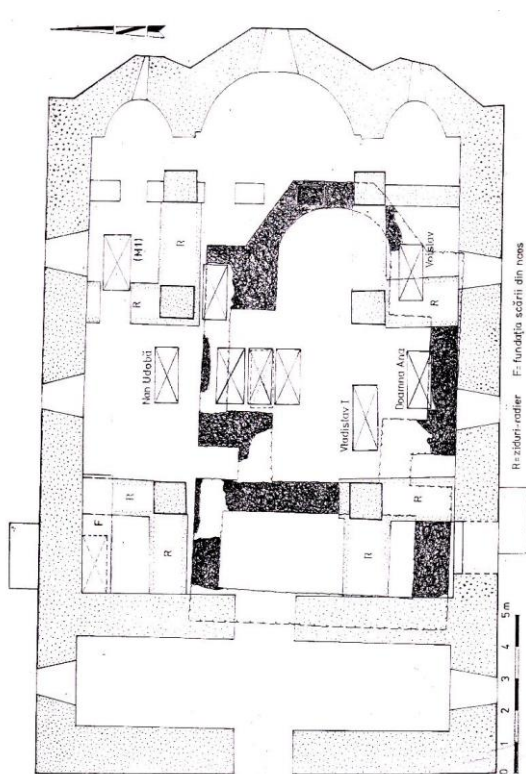
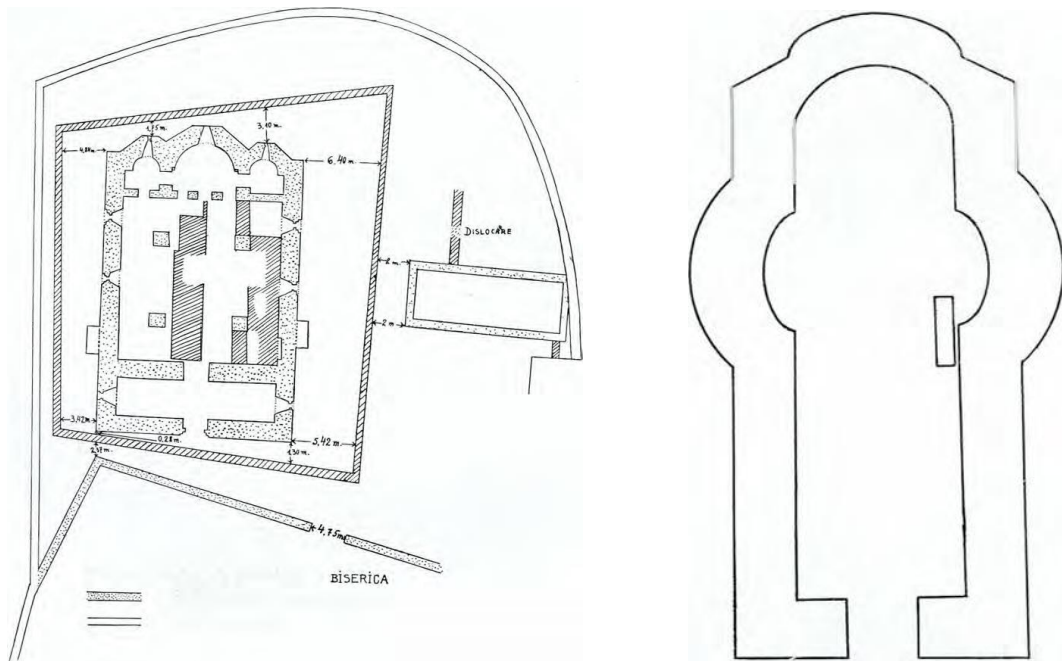

Fig. 30 Planul distribuției mormintelor aflate în săpături:
 1. Cavaler, 2. Cavaler zgrăvit, 3. Cavaler fleurs de lys, 4. Cavaler, 5. Mormânt închisuit, 6. Voislav,
 7. Udoba, 8. Vladislav, 9. Dan, 10. Radu Negru, 11. Fiul lui Radu Negru, Vladislav, 12. Ana
 Doamna, 13. Dan II, 14. Neumoesent.
 Scara: 0,008 = 1,00 m.

20. Subzidirile din Biserica Sfântul Nicolae Domnesc, planul ipotetic al primei biserici (Sacerdoțeanu, 1935), distribuția mormintelor certe în raportul cu Bisericile Argeș I și Argeș II (Constantinescu, 1984) și distribuția mormintelor la 1923 (Drăghiceanu)

Existența Mormântului 11 și asocierea sa cu lespeda lui *Voislav*, copilul marelui *Alexandru Voievod*, puneau sub semnul întrebării orice identificare a defunctului din Mormântul 10 (în ordinea domniilor)¹⁰⁶⁵: Basarab (Iorga),

¹⁰⁶⁵ După 1923, doar Sacerdoțeanu a susținut că mormântul aparține domniei lui Basarab.

Vladislav I (Constantinescu) și Radu I (Drăghiceanu). Dar atât Basarab, părintele lui Nicolae-Alexandru, cât și acesta din urmă (sigur la 1364), tatăl lui Vladislav I și Radu I, fuseseră îngropați la Câmpulung, nu la Argeș. Iar în pomelnicele bisericilor domnești de la Argeș și Câmpulung erau înscriși doi voievozi distincți, Nicolae și Alexandru, după Basarab *Întemeietorul*¹⁰⁶⁶.

Mormântul 10 fusese găsit neprofanat datorită „sigilării”. Dar și mormântul de tânăr (16-20 de ani)¹⁰⁶⁷, din dreapta picioarelor sale fusese găsit practic neprofanat¹⁰⁶⁸. Toate mormintele profanate nu aveau lespede. Lespezile păstrate (două) erau ținute în pronaos. Doar o lespede a fost găsită sub dalele bisericii, sigur sub pardoseala folosită în 1920: cea a lui *Voislav*¹⁰⁶⁹.

Indiferent de data profanării celorlalte morminte, cei care au mutat pietrele păstrate de mormânt în pronaos nu au relocat și lespede sa¹⁰⁷⁰. Posibilitatea profanare parțială a Mormântului 11 (din cauza absenței inelelor, după cum remarca Drăghiceanu) apare drept anterioară celorlalte jefuiri, datorită conservării defunctului, practic intact, în fața „sigilatului” Mormânt 10¹⁰⁷¹.

În moarte (survenită până în 30 de ani, dacă osemintele din Mormântul 6 îi aparținuseră, ori spre 20 de ani, dacă rămășițele asociate Mormântului 11 erau ale sale¹⁰⁷²), *Voislav* a fost definit de calitatea sa de copil *al marelui Alexandru Voievod*, fără a se putea determina antropologic precis sexul (clar masculin după inventar, în cazul Mormântului 11)¹⁰⁷³. După inscripție¹⁰⁷⁴, nu avea vreo putere de tip voievodal, dar purtase fie un șnur-diademă pe cap (în Mormântul 11), fie o diademă din *lame de aur* (în Mormântul 6)¹⁰⁷⁵.

Inscripția sugerează un deces petrecut înaintea părintelui. Identificarea tatălui cu Nicolae-Alexandru († 1364) de la Câmpulung iese definitiv din

¹⁰⁶⁶ Fapt bine cunoscut istoricilor, indiferent de perioadă (anii 1920-1930, anii 1960-1970).

¹⁰⁶⁷ Francisc Rainer, „Cercetări antropologice asupra osemintelor aflate în săpături”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 153-160, aici la p. 160.

¹⁰⁶⁸ Vezi și semnul exclamării pus de Chihaia („Date noi”, p. 141, nota 16) după citarea afirmației lui Drăghiceanu („Jurnalul săpăturilor”, p. 147) că mormântul era neprofanat.

¹⁰⁶⁹ Notele lui Brătianu și Drăghiceanu din *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, pp. 176, 179.

¹⁰⁷⁰ Ionescu, *Curtea de Argeș*, p. 87. Aici a apărut – s-ar părea – pentru prima dată *AL V<A>*.

¹⁰⁷¹ Iar mormintele au fost numerotate după săpături (vezi „Jurnalul săpăturilor”, p. 134).

¹⁰⁷² Rainer, „Cercetări antropologice”, pp. 156 (Mormântul 6: *Voislav*), 160 (Mormântul 11).

¹⁰⁷³ A fost un alt motiv pentru revenirea lui Drăghiceanu din „*Addenda et corrigenda*”, p. X.

¹⁰⁷⁴ Titlul de voievod succede numelui pe lespede a lui Voislav, pe cea a lui Nicolae-Alexandru de la Câmpulung și pe *graffiti*-ul care pomenea moartea *marelui Basarab Voievod*, precum și în documentele medievale în latină ori în slavonă (DRH, D, I și B, I, passim).

¹⁰⁷⁵ Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 145 (21 august), 147 (7 septembrie 1920).

discuție dacă se acceptă plauzibila datare de către Constantinescu a zidirii Bisericii Argeș II post 1365¹⁰⁷⁶. Cu riscul de a crea un nonsens prin asocierea lepezii lui Voislav (†ante 1364) cu Mormântul 6 (post 1365)¹⁰⁷⁷, Mormântul 11 nu-și mai avea locul în biserică după noile cercetări de la Argeș¹⁰⁷⁸. Contradicția, fie și ipotetică, era flagrantă. Cu toate acestea, ea a fost asumată.

În acest context, lepedea lui Voislav ar putea fi asociată doar Mormântului 11 din interiorul Bisericii Argeș I. Locația a fost direct afectată de construcția noii biserici. Se afla în imediata vecinătate a stâlpului sud-estic de susținere a naosului din dreapta¹⁰⁷⁹. Păstrarea pietrei funerare, corelată cu „sigilarea”, fără profanare, a Mormântului 10 și chiar a Mormântului 11 ar pleda pentru relocarea tehnică (cu valoare simbolică) a lepezii lui *Voislav*.

Osemintele sale nu erau sigur cele din *cutia de la picioarele lui Radu*, idee avansată de Drăghiceanu și respinsă de Constantinescu¹⁰⁸⁰. Și rămășițele asociate Mormântului 12 (*al doamnei ctitorului*, la ambii autori), au aparținut de fapt unui alt mormânt. Mormântul 12 a fost descoperit perfect gol¹⁰⁸¹. A fost fie abandonat, fie jefuit, iar rămășițele poate „adunate” în acea *cutie*.

Ca în cazul *Anchăi-Elenei-Slavei*, soția lui Uroș, necunoscutele și puținele surse (aici, inscripția lepezii lui *Voislav* și cea a pietrei de mormânt a *marelui și de sine-stătătorului domn Iw Nicolae-Alexandru Voievod*)¹⁰⁸² îngăduie și alte posibilități. 1. *Voislav* a murit după tatăl său, *marele Alexandru Voievod*. Biserica Argeș II a fost ridicată, iar Mormântul 10 „sigilat” pe la 1370¹⁰⁸³. 2. *Voislav* era *Voislava*, adică însăși *Slava* raguzanului Luccari¹⁰⁸⁴. Repudiată de Uroș al Serbiei, s-a întors în *Vlahia*, unde a murit (după ianuarie 1370).

¹⁰⁷⁶ *Curtea de Argeș*, pp. 88-90, 99-100. O datare și mai târzie este aparent mai plauzibilă.

¹⁰⁷⁷ Datarea zidirii s-a făcut pe baza unei monede emise de Strațimir chiar înainte de captivitatea sa de la Buda (1365-1369), descoperite în 1969 pe molozul Bisericii Argeș I. Dar, la Vidin, Strațimir domnea însă cu titlu de singur țar încă de pe la începutul anilor 1350.

¹⁰⁷⁸ Era și singurul mormânt din naos cercetat la 1920, nemarcat printr-o lepede în 1930.

¹⁰⁷⁹ Afectarea Mormântului 11 la zidirea noii biserici a fost probabil neîntâmplătoare.

¹⁰⁸⁰ Amintim *nota redacției* [Drăghiceanu] din finalul analizei lui Rainer: *Osemintele au fost găsite în cutia dela picioarele mormântului lui Radu Negru. Oasele bărbătești ar putea proveni din mormântul No. 4, găsit complet golit de orice os* („Cercetări antropologice”, p. 160, nota 1).

¹⁰⁸¹ Osemintele etichetate *Mormântul 12* și *Soția lui Negru Vodă* proveneau din *cutie* (Mormântul 12 fiind complet gol). În pachetul *Mormântul 12* erau oasele unei ființe de peste 30 de ani (posibil o femeie, ca în cazul osemintelor din Mormântul 6). În pachetul *Soția lui Negru Vodă*, erau rămășițele unei ființe tinere, fie de sex masculin, fie de cel feminin.

¹⁰⁸² Deosebirea dintre titulaturi și nume trebuia să dea de gândit încă din vara lui 1920.

¹⁰⁸³ Succesiunea aparent pașnică post-1355 și tensiunile de la 1369 susțin această ipoteză.

¹⁰⁸⁴ *Luccari*, p. 60. Repudierea la *Orbini* (p. 270). Anterioară lui 1359 la *Gregoras* (I, p. 202).

Inventarul aparent „efeminat” al Mormântului 6 și imposibilitatea determinării exacte a sexului defunctului din acesta au hrănit îndoielile¹⁰⁸⁵.

21. Lespezile *copilului Voislav* (Curtea de Argeș) și *comitelui Laurentiu* (Câmpulung)

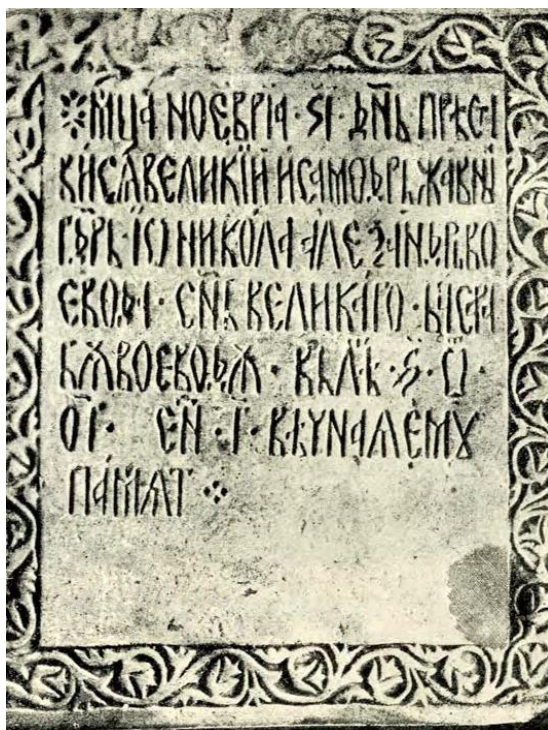
În raport cu aceste variabile, un detaliu neglijat trebuie subliniat¹⁰⁸⁶. Lespedea lui *Voislav* avea dimensiuni asemănătoare (215 x 77 x 20 cm) cu cea a comitelui Laurentiu de la Câmpulung (211 x 105 x 26 cm), databilă – datorită neîncheierii anului de pe inscripție (MCCC) între 1310 (MCCCX) și 1349

¹⁰⁸⁵ Drăghiceanu, „*Addenda et corrigenda*”, p. x; Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 156.

¹⁰⁸⁶ Nu avem date că această firească analiză comparativă a fost încercată până acum, poate și deoarece – teoretic – lespezile ar fi trebuit să aparțină unor lumi complet diferite, dar poate cu precădere din cauză că lespedea lui Voislav a fost practic ocultată în timp.

(MCCCXLIX)¹⁰⁸⁷. Cu aceasta se asemăna sub raport stilistic. Deosebirile – fundamentale în plan istoric – dintre cele două pietre de mormânt erau caracterul incomplet al inscripției sepulcrale păstrate pe lespede de la Argeș și nepregătirea ei din timp, altfel decât în cazul celei a lui Laurențiu¹⁰⁸⁸.

Stilistic și tipologic, ele nu aveau nimic în comun cu lespede de la Nicolae Alexandru din Biserica Domnească, devenită mănăstire, din Câmpulung. Singurul loc comun al pietrelor de mormânt ale lui *Voislav* și Nicolae-Alexandru era dat de realizarea lor după dispariția celor două personalități¹⁰⁸⁹.

22. Piatra de mormânt a Marelui Nicolae-Alexandru Voievod de la Câmpulung

Prin tipologie (care indică realizarea ei în jurul mijlocului anilor 1300) și inscripție (care sugerează un deces petrecut înaintea dispariției defunctului din Mormântul 10 în anii 1350), lespede de la *Voislav* s-ar data pe la 1350¹⁰⁹⁰. După dimensiunile ei, *Voislav* nu era un copil, fiind însă definit numai prin Alexandru, în pofida diademei „de asociat” purtate indiferent de locația mormântului¹⁰⁹¹. Un detaliu tehnic remarcat de Pavel Chihaiia spune totul.

¹⁰⁸⁷ I. Albu, „Lespedea funerară a comitelui Laurențiu de Câmpulung”, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu octogenarii*, pp. 123-176 (cu principalele informații).

¹⁰⁸⁸ În ultimul caz trebuie reamintită în primul rând calitatea de *copil al lui* dată lui *Voislav*.

¹⁰⁸⁹ În cazul lespezii lui Nicolae-Alexandru, inscripția sepulcrală începea cu ziua morții.

¹⁰⁹⁰ Argumentul de forță ar fi cel din urmă: decesul lui *Voislav* înaintea părintelui său.

¹⁰⁹¹ Sub rezerva evidentă dată de caracterul incomplet al inscripției sepulcrale păstrate.

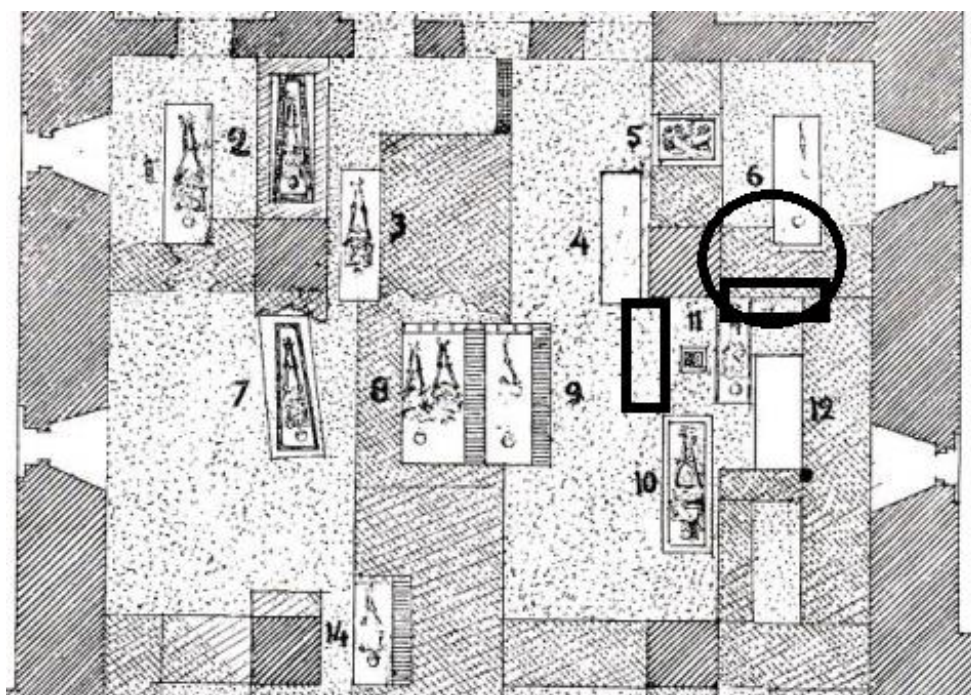

23. Decupajul lespezii lui Voislav

Lespedea lui Voislav a fost decupată voit – un pătrat cu laturi de 17-20 cm – în colțul din stânga jos, privit dinspre cap¹⁰⁹². „Ajustarea” este explica-

¹⁰⁹² Din acest punct de vedere argumentele din 1969 ale lui Chihaia (în „Date noi”, pp. 137-141) sunt convingătoare, ciobirea intenționată fiind confirmată și de o nouă cercetare. Reamintim astfel că singurul mormânt din naos nemarcat – între 1929 și 1930 – conform planului și identificărilor lui Drăghiceanu din 1923 a fost tocmai Mormântul 11. Până la 1972, când a fost așezată deasupra Mormântului 6, lespedea lui Voislav era păstrată de la descoperire în nișa sudică. Mormântul 10 era acoperit de sticlă (tip vitrină), abia la 1972 fiind acoperit cu piatra decorată cu *pomul vieții*. Celelalte 12 morminte din naos erau acoperite cu lespezi (sculptate de Ioan Zigoneanu), care copiau decorul pietrei funerare a lui Nicolae-Alexandru de la Câmpulung (Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 83).

bilă numai prin așezarea ei la baza unui stâlp. Mormântul 11 se afla chiar în partea dreaptă (privind înspre altar) a temeliei stâlpului sud-estic al cupolei Bisericii Argeș II¹⁰⁹³. Neprofanarea Mormântului 11 (ea poate fi admisă – în parte – doar dacă s-a produs cu ocazia zidirii Bisericii Argeș II) și supraviețuirea „ajustatei” lespezi a lui Voislav (sigura piatră de mormânt din toată biserica, nerelocată simbolic și tehnic în pronaos, care a supraviețuit timpului)¹⁰⁹⁴, impun o singură concluzie în contextul „sigilării” Mormântului 10 și al descoperirii – în august 1920 – a lespezii lui Voislav deasupra niciunei gropi, între Mormintele 11 și 6 (unul „în prelungirea” celuilalt)¹⁰⁹⁵.

24. Aria descoperirii lespezii lui Voislav și posibilele ei locații în Biserica Argeș II

Lespedea, care acoperea mormântul (11) a lui *Voislav, copilului Marelui Alexandru Voievod* (din Mormântul 10) a fost întoarsă cu capul în jos. A fost lipită fie de colțul stâng (privind dinspre pronaos) al stâlpului de sud-est al naosului Bisericii Argeș II, fie de colțul drept, în cazul în care a fost pusă de-a latul (tot cu capul în jos). De aici a rezultat și confuzia privind locația lespezii și asocierea ei și cu Mormântul 6 (din dreapta sus a stâlpului de sud-est al noului lăcaș)¹⁰⁹⁶. Întrucât, Mormântul 11 se afla la aceeași adâncime

¹⁰⁹³ Simbolistica locației merită o discuție specială în relație cu păstrarea Mormintelor 8, 9.

¹⁰⁹⁴ Aspectul era de domeniul evidenței de la nivelul informațiilor disponibile la 1920.

¹⁰⁹⁵ A se vedea în special posibilitățile lăsate de locațiile sugerate în ilustrația de mai sus.

¹⁰⁹⁶ Vezi *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 178; Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 142.

precum Mormântul 12 (1 m)¹⁰⁹⁷ și deoarece doar Mormântul 10, ascuns precum Mormântul 11, a avut sarcofag, trebuie să presupunem că Mormântul 10 s-a aflat „la suprafață” în Biserica Argeș I. Era inclus într-o structură funerară complexă, cu gisant probabil, precum cele ale lui Ioan Asan al IV-lea, de la Târnovo (1349-1350)¹⁰⁹⁸ și Ștefan Dușan, de la Prizren (1352-1355)¹⁰⁹⁹. Această structură, a cărei „pereche” bulgară era bine cunoscută de Chihaiia și de Constantinescu¹¹⁰⁰ a fost distrusă cu ocazia zidirii Bisericii Argeș II și a ascunderii Mormântului 10, spre deosebire de gisantul de deasupra Mormântului 8 („statuia lui *Negru Vodă*) care-i servise drept model văduvei lui Ioan Asan al IV-lea, *nepoata marelui voievod*¹¹⁰¹, acesta fiind mutat în pronaos.

Protecția de care a beneficiat Voislav (Mormântul 11), la fel precum Alexandru (Mormântul 10), din partea lui Vladislav¹¹⁰² cu ocazia ridicării noii biserici, pledează pentru un raport special între Voislav și Vladislav, ei fiind foarte probabil frați buni¹¹⁰³. Remarcând și că toate diademele voievodale descoperite la Argeș lipsesc, cu excepția diadelor răposaților din Mormintele 9 și 10, din ilustrația volumului editat de Drăghiceanu în 1923 (ce s-a ales de ele după 1920 nu se știe)¹¹⁰⁴, șocul trăit de viitorul membru corespondent al Academiei Române (1926) un an mai târziu după săpăturile de la Câmpulung (1924) este perfect explicabil în aceste condiții. „Raportul de săpătură” a rămas inedit până în anul 1964¹¹⁰⁵ în ciuda ironiilor lui Aurelian Sacerdoțeanu, care atribuia Mormântul 10 unei biserici mai vechi (1935)¹¹⁰⁶.

¹⁰⁹⁷ Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 134, 147. Mormântul 12 devine „special”.

¹⁰⁹⁸ Janka Nikolova, „L’art plastique des pierres tombales dans la ville de Tîrnov au Moyen Âge”, *Travaux et Memoires de l’Université Cyrille et Méthode. Faculté d’Histoire* (Veli-ko Târnovo), X (1972-1973), 2, pp. 21-50, la pp. 30-39 (cu trimiteri la Curtea de Argeș).

¹⁰⁹⁹ Popović, *Srpski vladarski grob*, pp. 115-118, fig. 41-43 (fără referiri la Argeș ori Târnovo).

¹¹⁰⁰ *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab: interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc*, București, 1976, p. 212, nota 121 („indicații” clare pentru Constantinescu).

¹¹⁰¹ Pentru ea: Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria*, no. 168, p. 431 (și p. 560, nota 169).

¹¹⁰² Reamintim astfel atitudinea pasivă, dar scârbită a lui Vladislav, cu ocazia masacrelor ortodoxe de la Vidin (de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals*, pp. 672, 761-763).

¹¹⁰³ În condițiile probabilei construirii a Bisericii Argeș II după 1370-1372, este greu de crezut că un fiu de al Clarei de Ungaria, *noverca* lui Vladislav, ar fi beneficiat de aceeași grijă (cu toate că, după Urban al V-lea, *Vlaicu Vodă* părea să o poată asculta pe Clara la 1370).

¹¹⁰⁴ „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 52, 55. Poza diademei defunctului din Mormântul 9 (*al lui Dan I*), este însă foarte neclară (p. 53, fig. 44). Evităm astfel alte considerații.

¹¹⁰⁵ Existau, și după inelul AL WA/ MA din Mormântul 10 de la Argeș, toate motivele de îndoială privind istoricitatea îngropării și a existenței lui *Nicolae-Alexandru* la Câmpulung.

¹¹⁰⁶ „Mormântul de la Argeș”, pp. 51, 56. Iar în 1937 Iorga a îmbrățișat oficial ipoteza.

2. Oase și diademe

În naosul Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* (singura pe atunci), Drăghiceanu a identificat 14 morminte, 12 de fapt¹¹⁰⁷. 1. Mormântul 1 era anterior Bisericii Argeș II. Fusese săpat în exteriorul ei și al primei biserici. Mormântul de adult¹¹⁰⁸ era de o *sărăcie biblică* (după Drăghiceanu¹¹⁰⁹). Fusese profanat¹¹¹⁰. A fost socotit apoi – de Constantinescu (la 1970 el respinsese existența mormântului) pe urmele lui Chihaiia – mormânt de călugăr, protejat la zidirea noii biserici¹¹¹¹ (și Mormintele 10 și 11 și chiar lespeda lui *Voislav* au fost într-un fel protejate). 2. Mormântul 5 este tocmai *mormântul închipuit*¹¹¹².

Din aceste 12 morminte, jumătate (Mormintele 4, 8, 9, 10, 11, 12) se afla în interiorul Bisericii Argeș I. Acolo fusese descoperită și așa-numita *cutie* din fața picioarelor Mormântului 10¹¹¹³. Cealaltă jumătate aparținuse sigur numai Bisericii Argeș II (Mormintele 2, 3, 6, 7, 13, 14)¹¹¹⁴. Mormintele 4 (din fața altarului Bisericii Argeș I ratate la 1920)¹¹¹⁵ și 12 (din dreapta Mormântului 10)¹¹¹⁶ au fost găsite complet goale, la fel practic și Mormintele 13 și 14 (umplut cu frânturi de oase, chiar de animal, după cum s-a constatat)¹¹¹⁷.

La analiză antropologică au ajuns osemintele asociate Mormintelor 1, 2, 3, 6, 7, 8 (rămășițe de la doi indivizi¹¹¹⁸), 9, 11, 12 (osemintele – de la doi-trei indivizi însă¹¹¹⁹ – fiind culese oficial din *cutia* de la picioarele Mormântului 10¹¹²⁰) și 14¹¹²¹. Mormântul 10 nu a fost inclus în analiza antropologică¹¹²².

¹¹⁰⁷ „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41 (fig. 30). Plus 7 morminte moderne în pronaos.

¹¹⁰⁸ Adult de peste 40 de ani, *un cavalier* în 1923 (Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 153).

¹¹⁰⁹ „Jurnalul săpăturilor”, p. 145. Descoperit pe 13 august 1920, după Mormântul 10.

¹¹¹⁰ În 1969, pe baza datelor lui Rainer, și Chihaiia („Date noi”, p. 56) îl socotise profanat.

¹¹¹¹ Chihaiia, *Din cetățile de scaun*, p. 27 (1974); Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 94 (1984).

¹¹¹² Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 96. Deși malițioase, comentariile lui Constantinescu sunt relevante pentru acea epocă.

¹¹¹³ Cf. și nota 1 (N.R.) a lui Drăghiceanu din Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160.

¹¹¹⁴ A se vedea fie și numai planurile publicate de către Drăghiceanu și Constantinescu.

¹¹¹⁵ Cf. nota 1 (N.R.) inserată de Drăghiceanu în Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160.

¹¹¹⁶ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 54-55. Aspect – desigur – esențial.

¹¹¹⁷ „Cercetări antropologice”, p. 160. *Pachetul* conținea și bolta unui *craniu de om matur*.

¹¹¹⁸ *Vladislav și Vladislav Doamna* după Drăghiceanu. Rainer nu a putut stabili sexul *doamnei*. A determinat indivizii drept adulți de vârste apropiate (30-40 de ani/ spre 40 de ani).

¹¹¹⁹ Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160. Sexul acestora nu a putut fi clar determinat.

¹¹²⁰ Cf. nota 1 (N.R.) lui Drăghiceanu din Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160. Acesta a atribuit osemintele „în plus” Mormântului 4, iar craniul, tot „în plus”, Mormântului 3.

¹¹²¹ Rainer, „Cercetări antropologice”, pp. 153, 156, 160. Sunt și singurele pagini de text.

În total, pe baza datelor de la 1920, numărul indivizilor identificați – niciunul sigur de sex feminin (în discuție putând intra doi indivizi)¹¹²³ – pe baza osemintelor (12) era cu unul mai puțin decât numărul mormintelor sigure identificate (13)¹¹²⁴. Un mormânt argeșean pregătit din Evul Mediu a rămas sigur gol, iar Constantinescu a mai presupus ulterior existența unui mormânt (de *prințesă*) între Mormintele 7 (sigur al lui Nan Udobă) și 8¹¹²⁵.

Șase decenii mai târziu, în urma noilor cercetări, a fost respinsă existența Mormintelor 2 (al *cavalerului zugrăvit*)¹¹²⁶, 4 (al unui *cavaler*)¹¹²⁷, 11 (al lui *Vladislav, fiul lui Radu Negru*, ori al lui *Voislav*)¹¹²⁸ și 14 (un *necunoscut*)¹¹²⁹. La 1970, Mormântul 14 fusese acceptat, iar Mormântul 13 (cel oficial acoperit de gisant) sigur omis¹¹³⁰. Până la 1984, Constantinescu a inserat – în special pe baza osemintelor „în plus” din Mormântul 8, un nou mormânt (chiar în fundația estică a naosului Bisericii Argeș I), amintitul *mormânt de prințesă* dintre Mormintele 7 și 8¹¹³¹. La 1970, nici nu fusese vorba de acest mormânt (la fel ca și de Mormântul 1), presupus însă de către Chihaiia¹¹³².

¹¹²² Adică, defunctul a fost cercetat antropologic. Datele nu au fost însă făcute publice.

¹¹²³ Rainer, „Cercetări antropologice”, pp. 153, 160. Ar fi vorba de osemintele „în plus”, asociate Mormintelor 8 („dublu”) și 12 (gol, dar pe baza *cutiei* din fața Mormântului 10), iar, pe baza pieselor de inventar (*egreta lui Voislav* ori inelul de aur *cu verigă subțire* [...] *găsit în mormântul lui Voislav*), chiar de Mormântul 6 (Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 97).

¹¹²⁴ Nu cunoaștem ca această diferență să fi atras cu adevărat atenția după 1920 ori 1970.

¹¹²⁵ *Curtea de Argeș*, pp. 99-100. Critică de text a „Jurnalului săpăturilor” (p. 142) din 1920.

¹¹²⁶ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 95 (sigur [...] *mormântul 2 nu a existat pe locul indicat de cercetările din anul 1920* [...]). Este o formulare – prudentă – justificată și de „hiperbolizarea” istoriografică a acestui *cavaler*.

¹¹²⁷ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 96 ([...] *ne îndoim cu totul de existența lui, în temeiul datelor oferite de secțiunea XXI* [...]). Iar Constantinescu nu s-a mai uitat la Mormântul 12, tot gol (vezi și cazul Mormântului 11).

¹¹²⁸ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 100-101 ([...] *nu am găsit nici o urmă de mormânt; sau mai bine zis, am găsit acolo mici suprafețe intacte* [sublinierea autorului] *de pământ neumblat, fapt ce exclude existența unui mormânt* [...]). Datele expuse anterior ne obligă să respingem formularea evident categorică.

¹¹²⁹ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 102 ([...] *În rest, spărtura respectivă* [adică săpăturile din 1920 care au afectat fundația Bisericii Argeș I] [...] *nu ne-a îngăduit să depistăm urmele „cavoului” semnalat de V. Drăghiceanu* [...]). *În concluzie. Un mormânt mai mult decât suspect* [...]). Osemintele puse la dispoziție lui Rainer (inclusiv de animal) în asociere cu acest mormânt susțin pe deplin concluzia.

¹¹³⁰ 1969-1970: Chihaiia, „Date noi”, p. 154; Constantinescu, „La résidence d’Argeș”, p. 29.

¹¹³¹ *Curtea de Argeș*, pp. 98-100 (pagini – din păcate – cu considerații aproape elucubrante).

¹¹³² Constantinescu, „La résidence d’Argeș”, p. 29; Chihaiia, *Din cetățile de scaun*, p. 28.

În aceste condiții, în interiorul Bisericii Argeș I rămâneau Mormintele 8, 9, 10 și 12 (4 la număr)¹¹³³. Doar în interiorul Bisericii Argeș II (din vremea ei de funcționare) se găseau Mormintele 3 (al *cavalerului fleurs de lys*)¹¹³⁴, 6 (reatribuit lui *Voislav*), 7 (al lui Nan Udobă), 13 (practic gol, dar acoperit de gisant, identificare admisă la unison de Drăghiceanu, Chihaiia și Constantinescu)¹¹³⁵ și un nou mormânt (între Mormintele 7 și 8), identificat la destul timp după începerea noilor cercetări și descoperirea primei biserici. Același lucru este valabil și pentru certificarea Mormântului 13, „admis” după ce Mormântul 14, acceptat în primă fază, a fost respins¹¹³⁶. Astfel, numai Mormintele 3, 6 și 7 au aparținut dincolo de îndoială doar noii biserici. Alte patru au fost așezate tot în mod cert (și) în interiorul vechiului lăcaș¹¹³⁷.

Din punct de vedere antropologic, pe baza craniilor (a bucăților de craniu)¹¹³⁸, am avea – excluzând Mormântul 1 – 12 indivizi¹¹³⁹, distribuiți pe 7

¹¹³³ Concentrația mormintelor este de notat în raport cu funcționalitatea primei biserici.

¹¹³⁴ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 100-101 ([...] *Nu a fost verificat direct, dar în suprafața III-N am găsit și noi o aplică* [sublinierea autorului] *de tipul celor comunicate de V. Drăghiceanu [...]*). Datorită locației, fie și numai în raport cu Mormântul 4, cele două morminte fiind practic perechi în dreapta și în stânga stâlpilor din fața altarului noii biserici, credem că se puteau face mai multe. În esență, cele două morminte trebuiau fie respinse împreună, fie acceptate tot împreună, desigur după relaționarea Mormântului 4 cu altarul Bisericii Argeș I (nu a fost cazul).

¹¹³⁵ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 101-102. Cel din urmă a confirmat locația mormântului, precizând [...] *din păcate, puținele oseminte pe care le-a găsit acolo V. Drăghiceanu au fost socotite că nu merită să fie studiate de Rainer, nefiind înfățișate acestuia*. Cazul Mormântului 14 analizat de Rainer indică exact opusul („Cercetări antropologice”, p. 160). Raportat la evoluția acestuia (de la acceptare la respingere) în analiza lui Constantinescu, Mormântul 13 ar fi trebuit să aibă aceeași soartă. Aparent, precum la 1920, a primat problema gisantului care trebuia să-l acopere.

¹¹³⁶ Vezi Constantinescu, „La résidence d’Argeș”, p. 29; Idem, *Curtea de Argeș*, pp. 99-100.

¹¹³⁷ Raportul în sine este mai mult decât elocvent, chiar sub raport arheologic (1920-1970).

¹¹³⁸ Ținând cont de condițiile în care s-au desfășurat cercetările arheologice (1920) și analizele antropologice (până la 1923), de pierderea osemintelor și de neincluderea rămășițelor din Mormântul 10 într-o analiză scrisă oficială, folosim – prin raportare la mormintele indiscutabile – craniile drept elementul cel mai sigur pentru „numărarea” defuncțiilor.

¹¹³⁹ Rainer, „Cercetări antropologice”, pp. 153, 156, 160. Din mormintele 2 (craniu deteriorat; vezi și fig. 167-1, la p. 154), 3 (doar mandibulă; vezi și fig. 168-1, la p. 155), 6 (câteva fragmente din craniu, incluzând frontalul), 7 (fragmente din bolta craniană și mandibula aproape intactă), 8 (craniu, cel mai bine păstrat; vezi și fig. 169-3, la p. 157), 8-bis (o mare parte din boltă, deformată post-mortem; vezi și fig. 170-1, la p. 158), 9 (craniu aproape intact; vezi și fig. 171-3, la p. 158), 11 [!] (craniu bine păstrat; vezi și fig. 172-3, la p. 159), 12 (frânturi din falca de sus), 14 (o mare parte din bolta unui craniu de om matur) și –

morminte certe¹¹⁴⁰, dintre care sigur unul gol (12)¹¹⁴¹. După Constantinescu erau 9 morminte, dintre care unul (dacă nu trei) era cert gol (12, plus 13 și chiar 3)¹¹⁴². La Drăghiceanu erau exact 12 morminte (și o *cutie*), 13 dacă includem și Mormântul 1, socotit de el drept unul de *cavaler*, două (dacă nu patru) fiind goale (4 și 12, plus 3 și 13)¹¹⁴³. Cea din urmă coincidență și oscilațiile interpretative ale lui Constantinescu impun prudență, în condițiile în care nici piesele de inventar nu permit conturarea unui număr de funcții pe măsura „estimărilor superioare” ale numărului de morminte¹¹⁴⁴.

Patru aspecte se cuvin reținute: 1. Biserica Argeș I (ca mai apoi Biserica Argeș II) a avut cimitirul ei, funcțional sigur din secolul al XIII-lea¹¹⁴⁵. 2. În-mormântările certe în biserică din mediul *valah* (și nu doar) nu preced anul 1300¹¹⁴⁶. 3. La Streisângeorgiu, Ribița ori Rădăuți (faza de lemn-I și faza de piatră-II), distribuția mormintelor s-a făcut aproape „aleatoriu”, plecând și din dreapta altarului (din perspectiva preotului)¹¹⁴⁷. 4. La Rădăuți, tendința

evident – Mormântul 10 (conservat integral), și poate încă un individ (o *mandibulă străină a unei persoane adulte* fiind identificată de Rainer în pachetul aferent Mormântului 9).

¹¹⁴⁰ Cu rezervele deja cunoscute, trebuie reținut că la Câmpulung, Drăghiceanu („Despre mănăstirea Câmpulung”, p. 288) a identificat numai 5 morminte anterioare anului 1600.

¹¹⁴¹ Discrepanța, mult prea netă, trebuia luată în considerare științifică de câteva decenii.

¹¹⁴² *Curtea de Argeș*, pp. 94-103. Pagini de raportat la Idem, „La résidence d’Argeș”, p. 29.

¹¹⁴³ „Curtea Domnească din Argeș”, p. 41; Rainer, „Cercetări antropologice”, pp. 153-160.

¹¹⁴⁴ Vezi – pe lângă paginile lui Drăghiceanu – deja obiectele analizate de Gh. I. Brătianu, „Les bijoux de Curtea de Argesh (Roumanie) et leurs éléments italiens”, *Revue Archéologique* (Paris), seria a V-a, XVIII (1923), 1, pp. 90-110; Idem, „Les bijoux de Curtea de Argeș et leurs éléments germaniques”, *Bulletin de la Section Historique de l’Académie Roumaine* (Bucarest), XI (1924), pp. 39-54. Rezultatul a fost „suprainterpretarea” obiectelor găsite.

¹¹⁴⁵ Vezi aici tocmai datele din Constantinescu, *Curtea de Argeș*, pp. 75-78, 85-88, 144-146.

¹¹⁴⁶ Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 297-298. Sigur la nivel regal, excepție fac Ungaria, Serbia și chiar Bulgaria (Ildikó Hankó, *Királyaink tömegsírban. A magyar királysírok sorsa Géza fejedelemtől Szapolyai Jánosig* [Înmormântări regale: mormintele regale ungare de la principele Géza la Ioan Szapolyai], Budapest, 1987; Popović, *Srpski vladarski grob*, passim).

¹¹⁴⁷ R. Popa, „Streisângeorgiu. Mărturii de istorie românească din secolele XI-XIV în sudul Transilvaniei”, *Revista Muzeelor și Monumentelor-Monumente Istorice și de Artă* (București), IX (1978), 1, pp. 9-32, la pp. 21-22; Rusu, „Biserica românească”, pp. 6-7 (s-a pornit din fața altarului); Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 178-188, 191, 298-299, 303-307. Felul în care rezultatele cercetărilor de la Câmpulung au fost comunicate patru decenii mai târziu și problemele argeșene (nu doar „sigilarea” Mormântului 10) nu ne îngăduie să le folosim ca referință în acest context. Notăm doar că la 1924 (sigur în varianta tipărită la 1964) Virgil Drăghiceanu a început – altfel decât la Curtea de Argeș (la 1920, cert la 1923) – număratoarea (și poate și săparea) mormintelor plecând de la poziția lespezii lui Nicolae-

a fost de a concentra mormintele din naos (9) pe suprafața primului lăcaș de lemn (căruia i-au aparținut sigur 3 morminte). Acolo au fost așezate 7 morminte față de 2 în restul naosului noii biserici (o bazilică gotică)¹¹⁴⁸.

Reamintim astfel câteva observații făcute și anterior cărora le adăugăm noi considerații: 1. Parte din rămășițele omenești identificate în interiorul Bisericii Argeș II) au aparținut înmormântărilor din jurul Bisericii Argeș I, sporind artificial numărul așa-numitelor *morminte domnești*¹¹⁴⁹. 2. Ca locație, gisantul („statuia lui *Negru Vodă*”) în formă de „colțar” (necioplit pe două laturi) putea acoperi doar un mormânt dintr-un colț, după cum se știa din însăși reconstrucția gisantului de la 1923¹¹⁵⁰. Acest mormânt putea fi numai Mormântul 8 din colțul nord-vestic al Bisericii Argeș I, nu Mormântul 13 (sigur din Biserica Argeș II), inexistent – cel mai probabil – pe deasupra¹¹⁵¹. 3. Masiva piatră („lespedea lui *Negru Vodă/ Vlaicu Vodă*”), cu *pomul vieții* și cruce benedictină pe ea, nu era conformă cu ideologia noii biserici, simbolurile ei amintind de lumea *papistașilor* și de cea a *ereticilor* (bogumilii)¹¹⁵². 4. În Biserica Argeș II, Mormintele 8 și 9, deasupra căruia s-a mai găsit un craniu¹¹⁵³, au fost marcate printr-o bordură de cărămidă, a cărei existență a fost confirmată de noile săpături arheologice¹¹⁵⁴. În Biserica Argeș II, lespezile aferente celor două morminte (sigur gisantul în cazul Mormântului 8) ar fi încurcat circulația chiar sub cupola Pantocratorului¹¹⁵⁵. 5. După cum se știa de la 1920, craniul defunctului din Mormântul 9, legat în dreapta de Mor-

Alexandru (în sud-vestul naosului, precum Mormântul 10). Mormintele din jumătatea răsăriteană a bazilicii gotice (numerele 3, 4 și 5) au fost atribuite unor copii de voievozi.

¹¹⁴⁸ Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, pp. 183, 191. Avem un singur mormânt voievodal în afara ariei primei biserici: Mormântul 79, atribuit lui Roman I (de fapt Ștefan I). Mormântul 72, asociat Sfântului Leontie (episcopul Ioanichie?), era de față bisericească.

¹¹⁴⁹ Era oricum (lăsând la o parte cazul Mormântului 1) foarte ciudat cum, până la zidirea Bisericii Argeș II, înmormântările din jurul Bisericii Argeș I au fost la distanță de aceasta.

¹¹⁵⁰ A se revedea astfel aici Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 53, fig. 45-46.

¹¹⁵¹ Începând cu Drăghiceanu (vezi chiar Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 102, nota 128).

¹¹⁵² A se vedea chiar numeroasele „volte interpretative” ale lui Chihaiia încă din anii 1960.

¹¹⁵³ Craniul „în plus”, găsit *sub pardoseală deasupra Mormântului No. 9*, a fost atribuit de către Drăghiceanu Mormântului 3 (Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160, nota 1). Dar în acel mormânt, analizat de Rainer, se găsisse și o diademă de perle ca în Mormântul 10.

¹¹⁵⁴ Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 97): [...] *Mai întâi despre amintita bordură: am găsit-o într-adevăr, placată însă cu piatră, capătul de est fiind refăcut în unghi de 90° (fig. 37/3); dedesupt se află chiar colțul interior din naosul Argeș-I. Sigur este doar faptul, înregistrat în secțiunea II, că bordura de cărămizi zace cu talpa peste molozul-nivelare din secolul al XIV-lea (fig. 37/3). [...].*

¹¹⁵⁵ Loc – cu adevărat – de onoare, dar extrem de nepractic din punct de vedere liturgic.

mântul 8, fusese găsit la o adâncime de 1,40 m, la aceeași adâncime precum craniile răpoșilor din Mormintele 10 (1,42 m) și mai ales 8 (1,50 m)¹¹⁵⁶.

În consecință, Mormintele 8, 9, 10 și 12 (gol, dar aliniat cu Mormintele 8 și 9) trebuie atribuite – numai – Bisericii Argeș I¹¹⁵⁷. Retragerea Mormântului 10 în raport cu linia dată de celelalte trei morminte din Biserica Argeș I se justifică doar prin existența unui mormânt (11) „în dreptul” piciorului (i.e. în stânga) anterior îngropării lui *Alexandru Voievod* (AL WA pe inel, cum se știa de fapt cel târziu la 1940, spre aproape disperata tulburare a lui Nicolae Iorga)¹¹⁵⁸. „Sacrificarea” Mormântului 10 impunea fie un raport fratern între răpoșii din Mormintele 10 și 11 (cum a presupus Chihaia între Vladislav și Voislav, fiii lui Nicolae-Alexandru)¹¹⁵⁹, fie unul filial (cum a considerat Drăghiceanu, între Radu I și fiul său Vladislav)¹¹⁶⁰. Dată fiind identitatea reală a defunctului din Mormântul 10, Mormântul 11 a fost acoperit de lepedea lui *Voislav, copilul Marelui Alexandru Voievod*. După textul păstrat al inscripției, el murise înaintea tatălui. Atât mormântul tatălui, cât și cel al fiului, nu au fost profanate, după cum știa și scria însuși Drăghiceanu¹¹⁶¹.

Cu fie Basarab, fie Nicolae-Alexandru, acoperiți de mormântul paharnicului Pară (+ 1641) al lui Matei *Basarab*¹¹⁶², marele binefăcător al Câmpulungului, deja vatra oficială a *descălecatului* Țării Românești la vremea zbuciumatului secol al XVII-lea¹¹⁶³, Argeșul conta mai mult decât oricând¹¹⁶⁴. Fiul tănuit al *Marelui Alexandru Voievod*, tânărul Voislav, cu atât mai mult¹¹⁶⁵.

¹¹⁵⁶ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 40 (fig. 29); Idem, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 138, 142, 145. Este de mirare cum informațiile nu au fost corelate mai repede.

¹¹⁵⁷ Concluzie firească intuită de Constantinescu de la 1969-1970, dar abandonată apoi.

¹¹⁵⁸ Vezi din nou *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXI (1939), 7-9, pp. 141-142.

¹¹⁵⁹ Varianta cea mai dezvoltată a argumentației sale se găsește în „Date noi”, pp. 137-141.

¹¹⁶⁰ „Curtea Domnească din Argeș”, p. 55 (și după Moisil, „Monetele lui Radu I”, p. 130).

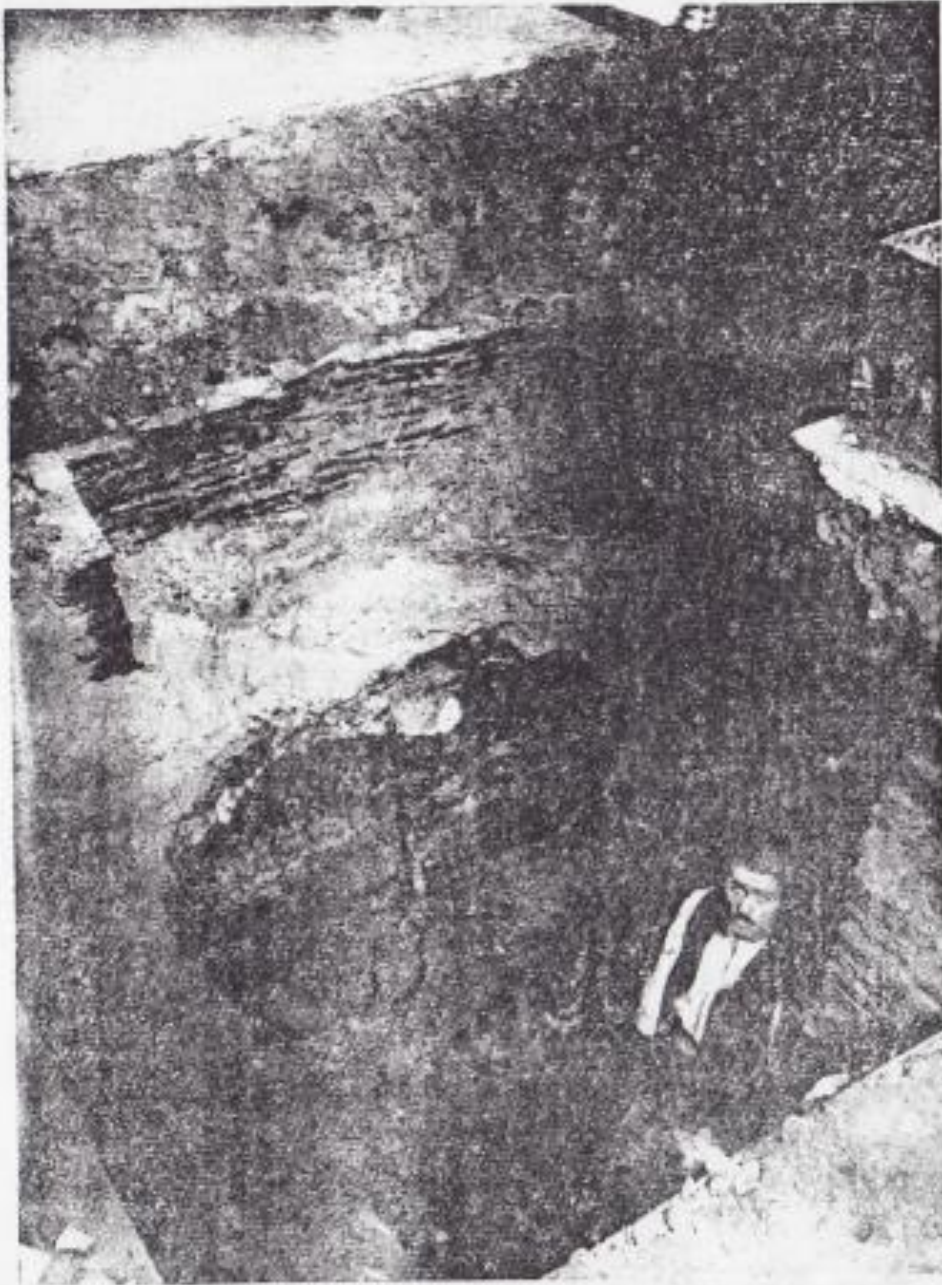
¹¹⁶¹ „Jurnalul săpăturilor”, p. 147. S-ar putea totuși ca inelele să-i fi fost sustrate la sigilare.

¹¹⁶² Vezi „Despre mânăstirea Câmpulung”, passim (și ilustrația elocventă de mai sus).

¹¹⁶³ Vezi inclusiv numeroasele studii și *reveniri* dedicate Câmpulungului de către Chihaia.

¹¹⁶⁴ La Câmpulung, s-a presupus că – fie după atacul lui Gabriel Báthory (1612), fie după cutremurul de la 1628, fie datorită renovării din 1828 – osemintele lui Basarab și Nicolae-Alexandru au fost mutate la Mânăstirea Aninoasa, unde au rămas (idee lansată de Chihaia și susținută de Rezachevici și Iosipescu). Ar fi un caz unic (în special scoaterea lor după cutremur)/ trei cazuri unice. Matei *Basarab* nu ar fi ratat sigur ocazia să le reînsumeze cu mare pompă după ce refăcuse *biserica domnească* din Câmpulung. „În cel mai fericit caz” (domnesc), la Câmpulung au fost risipite – cândva – oasele unui *Nicolae-Alexandru*.

¹¹⁶⁵ Nu putem astfel decât să reatragem atenția asupra anului și locului de apariție a raportului din 1924 al lui Virgil Drăghiceanu (1879-1964): 1964 în *Biserica Ortodoxă Română*.

Glipulung. Mormântul lui Pară paharnic (deasupra), al lui Nicolae-Alexandru voievod și al lui Basarab voievod.

25. Mormintele suprapuse ale paharnicului Pară, Nicolae-Alexandru și Basarab (1924)

Iar relevanța istorică a lui Voislav¹¹⁶⁶ depășește sfera informațiilor istorice „clasice”, cazul său fiind relevant și sub raport antropologic „dinastic”.

¹¹⁶⁶ Notăm și că Mormântul 11 a fost contestat abia de către Constantinescu, deși Drăghiceanu nu ar fi avut vreun motiv „să-l inventeze”. Mormântul 11 mai curând îl încurca.

După lespede, mai lungă cu 35-40 cm decât cele așezate peste Mormintele 8 și 9 (215 cm față de c. 180 cm și 175 cm), în primul mormânt odihnind un voievod înalt de vreo 1,65 m (înălțime avută și de defuncții din Mormintele 3 și 10)¹¹⁶⁷, Voislav era mai înalt decât ceilalți răposați din Biserica Argeș I. Îi depășea cu circa 20 cm, fiind cu măcar 10 cm peste media calculată pentru răposații de la linia transilvană a *Vlahiei* (1,71 m)¹¹⁶⁸. Sexul copilului lui Alexandru a fost sigur masculin, dincolo de îndoielile date – mai ales – de <Voi> *Slava, fata lui Vulaico*, repudiată de către fiul lui Dușan, Uroș¹¹⁶⁹.

Este posibil ca Voislav să fi suferit de o formă de „gigantism medieval”. Craniul defunctului din Mormântul 11 era și foarte lat. Aceasta amintește – și datorită numelui lui Voislav – de cazul lui Dușan, înalt de aproximativ 2 metri (*șapte picioare*)¹¹⁷⁰. În fapt, pe baza dimensiunilor sarcofagului său „pe corp” de la Cozia¹¹⁷¹, dintre toți voievozii cunoscuți prin morminte din secolul al XIV-lea, doar Mircea I, probabil nepotul de fiică al lui Lazăr Hrebeljanović, pare să fi avut peste 1,65 m (c. 1,70 m). În aceste condiții, așa

¹¹⁶⁷ Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 138; Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 156. Pentru defunctul din Mormântul 3: 1,66 m. Pentru răposatul din Mormântul 8 (acoperit de gisantul de c. 1,8 m): 1,63-1,66 m (medie: 1,645 m). Pentru tatăl lui Voislav din Mormântul 10: 1,64 m (interval calculat: 1,57-1,71 m). Pentru defunctul din Mormântul 9 (p. 160) s-au putut stabili doar vârsta (aproximativ 40 de ani) și sexul (probabil masculin). Tot cam 1,65 m avea și defunctul asociat Mormântului 1. Nan Udobă (din Mormântul 7) era puțin mai mic, având doar vreo 1,62 m. Sensibil mai înalt (1,71 m) pare să fi fost defunctul asociat Mormântului 2 (socotit inexistent de către Constantinescu). Dintre osemintele analizate de Rainer au mai fost stabilite două înălțimi, de circa 1,55 m, ceea ce a dus și la ipotezele privind sexul lor feminin. Pentru Mormântul 11 (la fel precum pentru Mormântul 6) pe baza osemintelor trimise la analiză nu s-a putut determina înălțimea.

¹¹⁶⁸ Sub rezerva că la Brașov, cimitirul din jurul Bisericii Negre a funcționat și după Reformă, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, înălțimea medie a defuncțiilor (medievali preponderent) descoperiți în jurul bisericilor parohiale de la Brașov și Sibiu este de 1,71 m (mai multe informații la Annamaria Diana, „Profilul demografic și patologic al populației înmormântate în cimitirul de la Biserica Neagră”, în *Redescoperirea trecutului medieval al Brașovului*, editor Daniela Marcu Istrate, Cluj-Napoca, 2016, pp. 181-192, la pp. 185-186).

¹¹⁶⁹ Compararea dimensiunilor lespézii cu celelalte două păstrate și cu înălțimile calculate de Francisc Rainer pentru osemintele primite ar fi putut rispi o mare parte din îndoieli.

¹¹⁷⁰ Pe această bază, osemintele descoperite în 1927 (păstrate de atunci în catedrala Sfântului Marcu din Belgrad) în ruinele bisericii Mănăstirii Sfinților Arhangheli la Prizren, unde fusese îngropat, i-au fost atribuite. Mama lui Voislav a fost – poate – sora sa bună.

¹¹⁷¹ V. Drăghiceanu, „Mormântul lui Mircea Vodă cel Bătrân”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXIV (1931), pp. 20-24, la p. 23. Lungimea în interior a sarcofagului său de 2 m era 1,72 m. Sporul de înălțime în raport cu defuncții de la Argeș este totuși mic.

cum considera deja Francisc Rainer, decesul lui Voislav s-a datorat probabil unor afecțiuni patologice¹¹⁷². „Gigantismul” său poate să fi impus amplasamentul retras al Mormântului 10 în Biserica Argeș I. Aceasta readuce însă în discuție corectitudinea datelor strânse și a atribuirilor făcute la Argeș¹¹⁷³.

După Drăghiceanu, care l-a așezat pe Voislav în Mormântul 6, sicriul descoperit în Mormântul 11 neprofanat ar fi avut numai 1,60 m lungime, cu peste o jumătate de metru mai puțin decât lespedeza lui Voislav¹¹⁷⁴. Rainer nu a putut estima înălțimea defunctului din Mormântul 6, dar a avut îndoieli serioase cu privire la sexul acestuia, ceea ce nu ne îngăduie să presupunem că – indiferent de sex – acesta ar fi fost de talie înaltă¹¹⁷⁵. Iese astfel în evidență necalcularea înălțimii nici pentru defunctul din Mormântul 11, deși acesta fusese descoperit intact după cum recunoștea Drăghiceanu¹¹⁷⁶.

Mormintele 6 și 11 erau de tip groapă, neavând sarcofag precum răposatul din Mormântul 10, care să justifice o lespede supradimensionată în raport cu înălțimea defunctului¹¹⁷⁷. Mormântul 6, precum Mormântul 3, a fost săpat însă direct în fundațiile primei biserici, în umerii altarului, zidăria întâiului lăcaș, neremarcată de Drăghiceanu, servind drept o formă de sarcofag¹¹⁷⁸. Pentru Mormântul 6, Drăghiceanu a susținut existența unui sicriu lung de 1,80 m, evident mult mai potrivit pentru lespedeza lui Voislav, decât sicriul de 1,60 m din Mormântul 11¹¹⁷⁹. Dar, după cum s-a văzut (și după cum se știa), lespedeza lui Voislav putea acoperi numai Mormântul 11¹¹⁸⁰.

Ținând cont de succesiunea descoperirii mormintelor din varianta publicată la 1923 a *Jurnalului săpăturilor*, 5 și 7 august (Mormântul 6), 26 august (Mormântul 3), 7 septembrie 1920 (Mormântul 11), și de faptul că lespedeza lui Voislav nu a fost descoperită deasupra unui mormânt anume¹¹⁸¹, manipularea informațiilor devine evidentă, cum și zonele imediat vecine Mormântului 10 (precum cea acoperită de Mormântul 11) ar fi trebuit cercetate

¹¹⁷² Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160. Era tot ce se putea spune în acele condiții.

¹¹⁷³ Precizăm că „detractorii” lui Virgil Drăghiceanu au dispus de toate datele de mai jos.

¹¹⁷⁴ „Jurnalul săpăturilor”, p. 147. Nepotrivirea între dimensiuni era evident flagrantă.

¹¹⁷⁵ „Cercetări antropologice”, p. 156. Judecând după condițiile relativ bune în care a fost descoperit răposatul din Mormântul 6, mai multe oseminte puteau fi puse la dispoziție.

¹¹⁷⁶ Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 147; Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160.

¹¹⁷⁷ De unde și „celebra” afirmație că defunctul din Mormântul 10 avea pe la vreo 2 m.

¹¹⁷⁸ În ordinea din „Jurnalul săpăturilor”, pp. 143, 145 (Mormântul 6), 146 (Mormântul 3).

¹¹⁷⁹ „Jurnalul săpăturilor”, p. 147. Este posibil ca Rainer să nu fi primit toate osemintele.

¹¹⁸⁰ Ceea ce ne duce la „resorturile” din spatele intervențiilor lui Chihaia din 1963 și 1969.

¹¹⁸¹ Strict în temeiul informațiilor oferite în „Jurnalul săpăturilor”, pp. 142-143, 145-147.

prioritar după descoperirea lui *Negru Vodă* pe 31 iulie 1920¹¹⁸². Judecând după scrisoarea lui Drăghiceanu trimisă lui Iorga spre mijlocul lunii septembrie 1920, în care locul lui Voislav era așezat deja *lângă peretele sudic* [Mormântul 6] și se pomenea și descoperirea *la picioarele lui Negru Vodă a coșciugului fiului lui Negru Vodă* [Mormântul 11], manipularea începuse încă din vara anului 1920¹¹⁸³. Aceasta ar elimina în fapt orice îndoială legată de falsul numit „moartea lui Basarab la Câmpulung în anul 6860”, comunicat de către Drăghiceanu, în numele său și al lui Noroce, în finalul scrisorii¹¹⁸⁴.

Este timpul să ne reîntoarcem la știință. Voislav a fost fiul lui Alexandru dintr-o primă căsătorie sârbă și fratele bun al lui Vladislav, dată fiind protecția de care mormântul lui Voislav și cel al lui Alexandru au beneficiat¹¹⁸⁵. Numele lui Vladislav pledează pentru înrudirea mamei lor cu Ștefan Vladislav al II-lea, favoritul lui Carol-Robert și rivalul lui Ștefan Dečanski¹¹⁸⁶. Puterea lui Alexandru s-a întins asupra *Sirmiumului*, *Belgradului* și – de fapt – a *Podunaviei*, părți din domeniul lui Ștefan Vladislav al II-lea¹¹⁸⁷. Începând de la Ștefan Uroș I, părintele lui Milutin și Dragutin, tații lui Dečanski și Ștefan Vladislav al II-lea, toți Nemanjićii au fost înalți, ceea ce se potrivește „gigantismului” lui Voislav¹¹⁸⁸. Aceasta contravine dimensiunilor singurului defunct care, din rațiuni de vârstă, mai poate fi identificat cu Vladislav I *Vlaicu* din Biserica Argeș II, dacă acesta a fost înmormântat acolo: răposatul din Mormântul 3, în vârstă de peste 40 de ani și înalt de vreo 1,66 m¹¹⁸⁹.

¹¹⁸² Chiar în condițiile „romantismului” cercetărilor de la 1920, sau poate mai ales atunci.

¹¹⁸³ *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, pp. 177, 179. Repetăm: Iorga nu pare să fi retușat textul.

¹¹⁸⁴ *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 179. În ultimul paragraf: [...] *Imediat ce am terminat lucrările am trecut la Sîn-Nicoară. În acest timp d. Noroce, ca o încununare a lucrărilor, a descoperit un grafic pe zidul Nord al bisericii domnești, în naos, făcut înaintea de zugrăvirea bisericii: «Preastavisia velichi Basarab Voivoda». Începutul, pe care el nu l-a cetit, l-am descifrat eu: «vă Dlgopolea». Astăzi d. Noroce a găsit și leatul pe un rînd mai sus: «vleat 6860» (1352) [...].*

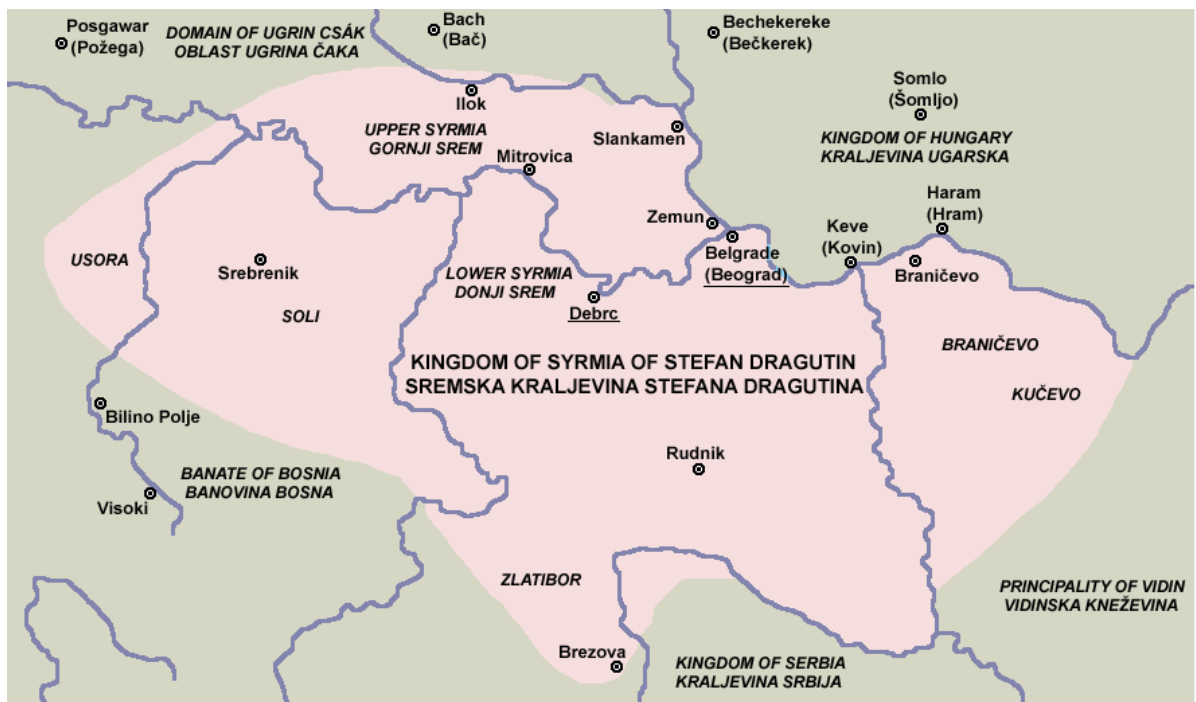
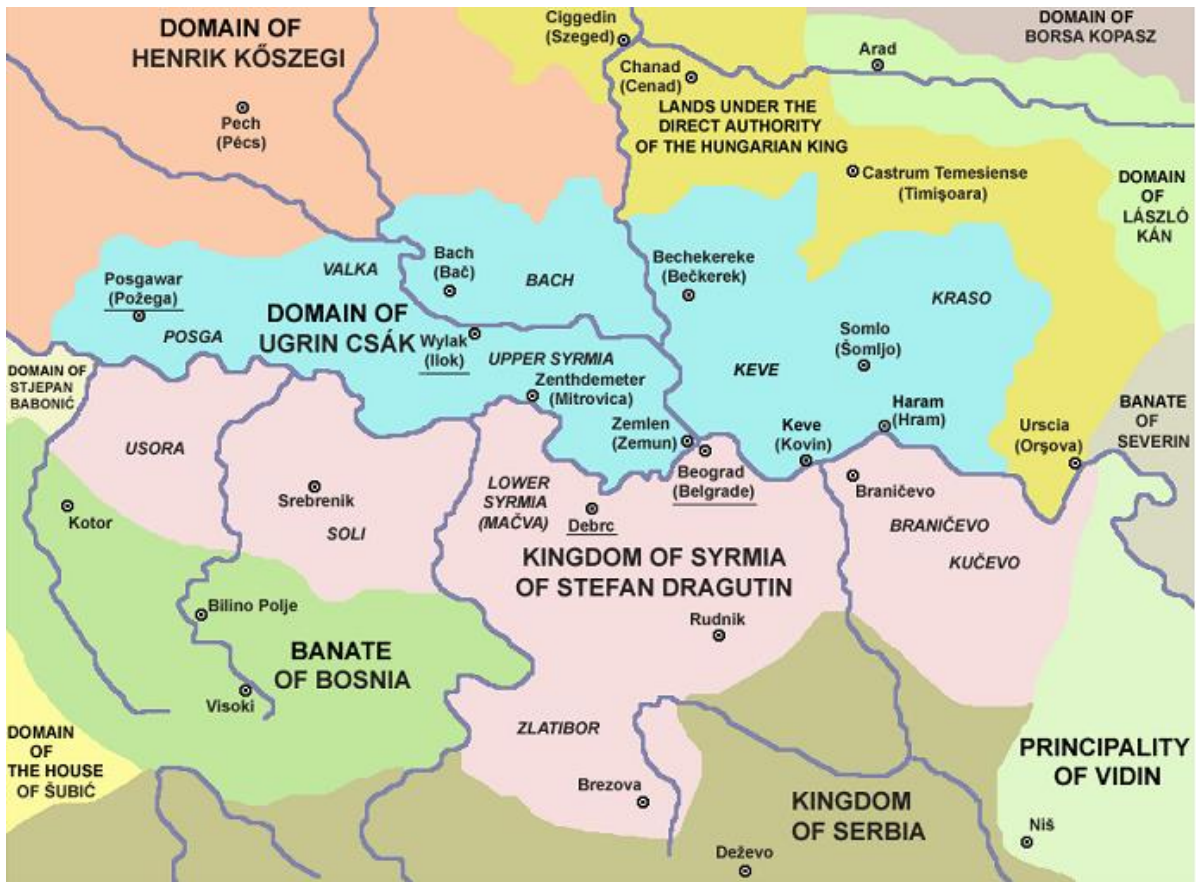
¹¹⁸⁵ De unde și frica față de așezarea *copilului* lui Alexandru la picioarele Mormântului 10.

¹¹⁸⁶ Căsătorit cu Constanza Morosini, a avut sigur băieți, amintiți de el în privilegiul său pentru Ragusa (1323), iar tatăl său, Dragutin, a avut mai multe fiice rămase necunoscute (Aleksandar Krstić, „The Rival and Vassal of King Charles-Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić”, *Banatica* (Reșița), XXVI (2016), pp. 33-51, aici la pp. 34-35, 50-51).

¹¹⁸⁷ *Acte și fragmente*, I, p. 1; DRH, D, I, no. 32, p. 60; Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 160.

¹¹⁸⁸ Popović, *Srpski vladarski grob*, pp. 63 (fig. 17), 92 (fig. 31), 102 (fig. 36). Sarcofagul lui Ștefan Uroș I de la Sopoćani avea 2,49 m lungime. Fragmentele sarcofagului lui Ștefan Dragutin de la Đurđevi Stupovi dau o lungime cuprinsă între 2,40 m și 2,50 m. Numai lungimea sarcofagului de la Dečani al lui Ștefan Dečanski coboară sub 2,40 m, la 2,21 m.

¹¹⁸⁹ Rainer, „Cercetări antropologice”, pp. 153, 156. Soarta osemintelor este necunoscută.

26. Regatul *Sirmium*ului al lui Ștefan Dragutin și Ștefan Vladislav al II-lea și posesiunile *sirmiene* ale lui Ugrinus Csák „de Făgăraș” la vremea ridicării lui Carol-Robert de Anjou și a lui Basarab, fiul lui *Thocomerius*

3. În umerii altarului

Singurul defunct de marcă (în vârstă de poate cel mult 40 de ani)¹¹⁹⁰ care nu a avut aparent diademă a fost cel din Mormântul 8 (din Biserica Argeș I), săpat, la fel precum Mormântul 9, înaintea îngropării lui Alexandru¹¹⁹¹. Mormântul 8 era acoperit de gisantul „colțar”, pe care era reprezentat un personaj „încoronat”, precum *Basaraba Ivanko* la *Posada* (în noiembrie 1330) în reprezentarea din *Cronica pictată de la Viena* (în copia începută la 1358)¹¹⁹².

Gisantul argeșean¹¹⁹³, stilistic inferior și artistic anterior celui pus lui Ioan Asan al IV-lea (1349-1350)¹¹⁹⁴, acoperise mormântul unui personaj în vârstă de cel mult 40 de ani. La moartea sa (post 1336), Basarab avea peste 40 de ani datorită nașterii Teodorei, fiica sa, pe la 1307¹¹⁹⁵. Dacă nu inserăm un alt voievod¹¹⁹⁶ între *Basaraba Ivanko*¹¹⁹⁷ și Alexandru *Basarab* (sigur în putere la 1343)¹¹⁹⁸, Mormântul 9, în care a odihnit un adult de peste 40 de ani, trebuie atribuit lui Basarab de la *Posada*. Înaintea descoperirii graffiti-ului de la 6860, Onciul data sfârșitul domniei sale la 1338 (adică – acum – la nici un an de la nunta lui Alexandru cu Clara)¹¹⁹⁹. Cu piatra mutată în pronaosul noii biserici de la Argeș, Basarab a dispărut din istorie pentru a reapărea – trei secole mai târziu (însă) – la Câmpulung alături de fiul său, *Nicolae Alexandru*.

¹¹⁹⁰ Vladislav I la 1920. Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 156 (30-40 de ani). „În zona” aceluia mormânt au mai fost găsite osemintele unui adult (sex incert) de vreo 40 de ani, rămășițele soției lui *Vlaicu*, <Ker>Ana (Drăghiceanu)/ ale unei *prințese* (Constantinescu).

¹¹⁹¹ Altminteri retragerea Mormântului 10 (Alexandru) pentru a face loc Mormântului 11, (Voislav) nu s-ar fi impus. Faptul trebuia remarcat în mod obligatoriu după anul 1969.

¹¹⁹² A se vedea reprezentarea de mai sus și chiar Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, pp. 9-18.

¹¹⁹³ Realizat din *calcar* <local> *cochiliifer puțin rezistent* (cf. și Chihaiia, „Date noi”, p. 150).

¹¹⁹⁴ Fapt care îi era evident lui Chihaiia (*De la Negru Vodă la Neagoe Basarab*, p. 212, nota 121) la 1976 după apariția studiului Jankăi Nikolova („L’art plastique”, p. 30) din 1970, el postulând deja la 1969 că gisantul de la Argeș data din anii 1380 („Date noi”, p. 151).

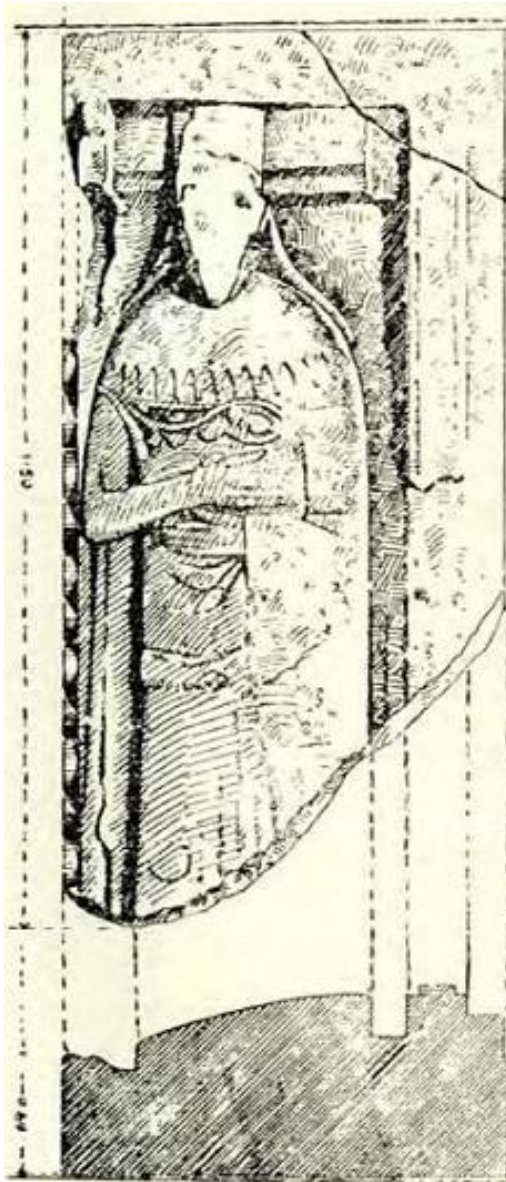
¹¹⁹⁵ Primul ei copil cu Ioan Alexandru, Mihail Asan al IV-lea, s-a născut pe la 1322-1324 (Božilov, *Фамилията на Асеневици*, pp. 191, 193-194, 199-200). După *Gregoras* (III, p. 546), avea 15 ani la 1339 când a fost oficiată căsătoria sa cu fiica lui Andronikos al III-lea.

¹¹⁹⁶ Adică, dacă nu acceptăm versiunea de la începutul anilor 1800 a lui Dionisie Fotino (din *Istoria generală a Daciei*, II, pp. 10-12), cu cei trei frați Basarab (1325-1340), Vladislav (1340-1345) și Alexandru (1345-1356), ultimul fiind urmat de fiul său Nicolae, îngropat la Câmpulung. După cum arăta însuși Hasdeu, varianta aceasta este însă greu de admis.

¹¹⁹⁷ După însuși Carol-Robert (DRH, C, X, no. 275, p. 285; inclus și în D, I, no. 29, p. 57).

¹¹⁹⁸ După chiar fiul lui Carol, Ludovic, și papa Clement al VI-lea (DRH, D, I, no. 32, p. 60).

¹¹⁹⁹ *Originile Principatelor Române*, p. 174 (nota 80). Opinie în general acceptată la 1920.

27. Gisantul de la Argeș și Basarab „de la Posada” (în *Cronica pictată de la Viena*)

Pe cale de consecință, gisantul de pe Mormântul 8, în mod evident cel mai vechi din Biserica Argeș I, a aparținut fondatorului puterii familiei lui Basarab, aceluia *Negru Vodă*. Prin asumarea locului din colț menit să permită înmormântări în ordine în lăcaș, acesta a avut o clară idee dinastică¹²⁰⁰. Concepția sa, vădită și de neînsemnarea în biserică a niciunui tânăr voievod (cu excepția sigură a lui Voislav din Mormântul 11 și cea posibilă a *țarului Alexandru* din Mormântul 6), a trecut în Moldova la Rădăuți (unde până la capătul primului deceniu de domnie a lui Alexandru I niciun tânăr voievod nu a fost îngropat, ci numai stăpânitorii pământurilor din Răsărit).

¹²⁰⁰ Din acest motiv, el nu poate să fi fost un *cavaler* sau un voievod pierdut – cândva – în timp în necunoscutul secolului al XIII-lea. Defunctul știa – clar – că va avea un succesor.

28. Gisantii de la Argeș (ante 1340) și Târnovo (1349-1350)

În *Cronica pictată de la Viena*, dezastrul oștii regale de la *Posada* era privit de sus, dintre *valahi*, de voievodul lor (evident Basarab)¹²⁰¹. Purta o „șapcă țuguiată” (probabil un *yultrakli beuruk*, însemn de putere concedat de hanii Hoardei de Aur vasalilor de seamă¹²⁰²) și un veșmânt verde cu auriu, culorile heraldice ale lui *AL WA* (din Mormântul 10), ale Clarei de Ungaria (din aceeași cronică) și apoi ale lui Matia (de la Buda), fiul lui Iancu, *urmașul* lui Mircea, și ale lui Ștefan al III-lea (de la Zografu)¹²⁰³. Absența unei diademe din inventarul profanat al Mormântului 8 și prezența uneia pe craniul defunctului din Mormântul 9, tot profanat, asociată diademei *latinului* *AL WA* din Mormântul 10, atribuie Mormântul 9 unui înaintaș de aceeași orientare și legitimitate de tip monarhică precum soțul Clarei¹²⁰⁴. În pofida „cușmei” tătărești din propaganda angevină contra *schismaticului* Basarab, Mormântul 9 poate fi asociat doar *principelui* Basarab, fidel papei Ioan al XXII-lea¹²⁰⁵. Acestui fiu de al lui *Thocomerius*, îi revenise puterea lui *Negru Vodă*, cel din Mormântul 8, ridicat între Hoarda de Aur și Buda arpadiană în soluție¹²⁰⁶.

¹²⁰¹ Un subiect discutat – printre alții – de Matei Cazacu, Pavel Chihaia ori Ovidiu Pecican.

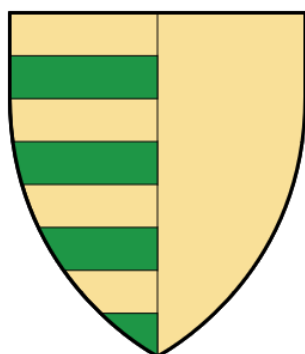
¹²⁰² Vezi Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, pp. 9-18, cu câteva surse și mai multe digresiuni.

¹²⁰³ Această corelație le-a scăpat cercetătorilor de până acum și – poate în primul rând – prea-înverșunaților adversari francofoni ai fostului expatriat parizian Neagu Djuvara.

¹²⁰⁴ Datorită semnificației diademei, este – de fapt – singura soluție posibilă în acest cadru.

¹²⁰⁵ Scrisorile *valahe* ale papei pot fi găsite în *Acta Ioannis PP. XXII*, nos. 92-a, pp. 182-184.

¹²⁰⁶ Este de văzut dacă vârful „șepcii” a dispărut de pe gisant doar din rațiuni de spațiu.

29. Culoarele lui Basaraba Ivanko, voievodul valahilor, ale Clarei de Ungaria, voievodissa Vlahiei, ale voievodului Alexandru Basarab de Belgrad, în Valahia, ale lui Matia Corvin al Ungariei și ale lui Ștefan al III-lea al Moldovei, crăișorii valahilor

Începând mai ales de la Xenopol, *Thocomerius* (*Tihomir/ Tugomir*), tatăl lui Basarab, a fost identificat cu *Negru Vodă*¹²⁰⁷. Tonul actului lui Carol-Robert din 1332, în care părintele lui Basarab a fost pomenit pentru prima și ultima oară, așezat în ansamblul tiradelor regale de după *Posada*, se opune acestei ipoteze¹²⁰⁸. Basarab fusese deja acuzat că era *emulul* lui Carol, mai mult – la 1335 – că împărțea puterea cu fiii săi, așa cum o făcea Carol în Ungaria, sau – în special de la 1337 – Ioan Alexandru în Bulgaria¹²⁰⁹. Iar Basarab, acceptat de Carol drept rival, era „doar” fiul lui *Thocomerius*, un dispreț susurat și de Ștefan Dușan în *Zakonik*ul său la 1349 și apoi la 1354¹²¹⁰. Basarab avea drepturi între Dunăre și Carpați, dar ele erau „incomplete”. În limbaj medieval, aceasta însemna că ele îi reveneau pe linie feminină (nu masculină)¹²¹¹.

Pe linie paternă *de sânge*, apăsător amintită de el la 1372, *Vlaicu* se înrudea cu Ladislau Dobokai, urmașul lui Mikud, ban de Severin sub Ștefan al V-lea și Ladislau al IV-lea (anii 1260-1270)¹²¹². O fiică a familiei Dobokai se căsătorește cu un fiu din familia lui *Vlaicu*. Nunta se justifică doar pe perioada șederii lui Mikud la Severin, adică chiar în vremea *rebeliunii* lui Litovoi, vreo două decenii înaintea nașterii lui Basarab¹²¹³. Fata lui Mikud a fost probabil mama lui *Thocomerius*, bunica lui Basarab. Ca fiică de dregător *ungar*, ea nu putea constitui temelia puterii *transalpine* a lui Basarab, sigur nu pentru Carol (la 1330, inițial Carol a vrut să-i ia doar Severinul, i.e. Oltenia, nu Argeșul)¹²¹⁴. Legitimitatea – cea *creștină* neîndoielnic (pentru Buda) – lui Basarab era fie pe linia mamei, fie pe cea a soției, după oficialii mameluci cea dintâi părănd însă o membră a familiei lui Nogay¹²¹⁵. Câteva nuanțe pierdute par

¹²⁰⁷ Identitatea a fost susținută în ultima perioadă cu precădere de către Neagu Djuvara.

¹²⁰⁸ MOL, DL 2733 (26 noiembrie 1332; publicat și tradus în DRH, D, I, no. 25, pp. 49-52).

¹²⁰⁹ MOL, DL 66066 (9 decembrie 1330; pentru ediții și discuții: Györffy, „Adatok a románok XIII. századi történetéhez” (II), no. B, pp. 565-566; AO, XIV, no. 613, pp. 347-348).

¹²¹⁰ MOL, DL 58535 (19 mai 1335; act editat și tradus parțial și în DRH, D, I, no. 29, p. 57).

¹²¹¹ DRH, D, I, no. 25, p. 50; *Zakonik*, pp. 83-86. Cu titlu de comparație angevină, amintim că – după moartea lui Ladislau al IV-lea (1290) – Ștefan Dragutin, tatăl lui Ștefan Vladislav al II-lea, l-a sprijinit pe Carol-Martel, tatăl lui Carol-Robert, împotriva lui Andrei al III-lea. Mama lui Carol-Martel fusese Maria, fiica lui Ștefan al V-lea și a Elisabetei Cumana. Mama lui Ștefan Vladislav al II-lea și soția lui Dragutin, Caterina, era sora bună a Mariei. Cu toate acestea, nici Ștefan Dragutin (în raport cu Carol-Martel), nici Ștefan Vladislav (în relație cu Carol-Robert) nu au acceptat să-i „concurăze” în Ungaria pe Angevini.

¹²¹² Vezi Engel, *Archontológiája*, I-II, sub voce; Diaconescu, *Structura nobilimii*, pp. 184-192.

¹²¹³ DRH, D, I, no. 60, p. 103 (1372). „Evident astfel”, *Basarabii* i-au fost ostili lui Litovoi.

¹²¹⁴ Pentru „uniunea” lui Basarab, vezi Papacostea, „Prima unire românească”, pp. 19-22.

¹²¹⁵ A se vedea în acest context și observațiile sârbești și severinene făcute mai devreme.

să se închege în jurul butonilor lui *AL WA*. Pe aceștia apăreau fasciile arpadiene, nu și crinii angevini, deși soția sa fusese însăși Clara de Ungaria¹²¹⁶.

1. Ștefan Cantacuzino i-a reunit pe *Nicolae* și pe *Alexandru*¹²¹⁷, despărțiți de Vodă Brâncoveanu, pe care-l trimisese la moarte¹²¹⁸, când a reconfirmat drepturile mănăstirii din Câmpulung (oficial fostă *biserică domnească*). L-a pomenit pe *Nicolae-Alexandru* drept fiul lui Basarab și nepotul lui *Radu Negru Vodă* și nu – cum ar fi fost firesc – pe *Nicolae-Alexandru, fiul lui Basarab, fiul lui Radu Negru Vodă* (1714)¹²¹⁹. 2. Sub Neagoe *Basarab*, restauratorul *ortodox* și *catolic* – prin Sfânta Maria (vechiul hram – păstrat – al ctitoriei sale monastice) – al Argeșului (1517)¹²²⁰, a început să se răspândească ideea închinării Basarabilor din Oltenia în fața lui *Negru Vodă* venit din Transilvania¹²²¹. Vlăstar al Craioveștilor din Oltenia, precum mai apoi Matei *Basarab*, ruda domnească a lui Constantin Brâncoveanu și restauratorul Câmpulungului (1635-1638), Neagoe căuta să reunifice divizata Țara Românească¹²²².

Acuzele lui Carol și înrudirea Basarabilor cu vechiul ban al Severinului, Mikud Dobokai, arată că măcar un sâmbure de adevăr exista în acele construcții întinse între domni a căror legitimitate era cel puțin îndoielnică (Neagoe *Basarab*, Matei *Basarab*, Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino, dar – prin confirmarea daniei lui *Nicolae Alexandru* de la 6860 – și moldoveanul Gavrilă Movilă, fiul Margaretei, nume purtat apoi în tradiții și pomelnice de *Marghita*, soția lui *Negru Vodă* ori a lui Basarab)¹²²³. Datorită nașterii lui Basarab în anii 1290, a cuceririi tătare a Severinului (1291-1292) și a recunoașterii – „cu jumătate de gură” – a drepturilor lui Basarab de

¹²¹⁶ Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică*, p. 67. Adică, legitimitatea – de factură dinastică – a puterii lui Alexandru preceda dispariția dinastiei arpadiene, produsă oficial la 1301.

¹²¹⁷ Pentru pomelnice: Radu Tașcovici, „Manuscrise copiate în Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung-Muscel”, *Revista Teologică* (Sibiu), VIII (2007), 3, pp. 304-318, la p. 306

¹²¹⁸ Reamintim: în 1914 mormântul său a fost descoperit de către Drăghiceanu și Iorga.

¹²¹⁹ Dumitru Băjan, *Documente de la Arhivele Statului*, I. 1586-1840, București, 1908, p. 36.

¹²²⁰ *Inscripții medievale și din epoca modernă a României*, [II.] *Județul istoric Argeș (secolul XIV-1848)*, editor C. Bălan, București, 1994, no. 232, pp. 209-230. Mai multe date în A.IV.4.

¹²²¹ Vezi în special *Istoria Țării Românești*, pp. 2-3. Câteva coordonate istorigrafice la Șt. Andreescu, „Considérations sur la date de la première chronique de Valachie”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XII (1973), 2, pp. 361-373. Practic, „începuturile tradiției” se împart între Radu *cel Mare* († 1508), Neagoe *Basarab* († 1521) și apoi Radu *de la Afumați* († 1529).

¹²²² A se vedea astfel N. Stoicescu, *Radu de la Afumați*, București, 1983; Idem, *Matei Basarab*, București, 1988, pp. 44, 55, 106; Chihăia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab*, passim.

¹²²³ Vezi inclusiv M. Cazacu, „Pierre Mohyla (Petru Movila) et la Roumanie: Essai historique et bibliographique”, *Harvard Ukrainian Studies*, VIII (1984), pp. 188-221, la pp. 199-201.

către Carol¹²²⁴, trebuie să admitem că – după 1285 și eșuata ofensivă tătară asupra Transilvaniei – Buda controversatului Ladislau al IV-lea *Cumanul* a creat un avanpost la sud de Carpați¹²²⁵, parte din încercarea de reconciliere cu Roma din toamna lui 1289¹²²⁶ (în fapt, cel mai potrivit moment pentru o asemenea inițiativă *cruciată* în sud după crizele interne și *transalpine* ungare din anii 1270-1280)¹²²⁷. „Ieșindul” a fost împins „dinspre” Câmpulung¹²²⁸ peste fortificația de la Cetățeni (din imediata sa vecinătate sudică)¹²²⁹ asupra centrului – voievodal deja – de la Argeș (în sud-vestul Câmpulungului)¹²³⁰.

Criza regalității arpadiene¹²³¹ și impunerea puterii lui Nogay la Severin (1291-1292), dacă nu cel târziu prăbușirea lui Nogay (1299) și luptele pentru tronul lui Andrei al III-lea (+ 1301)¹²³², au dus la fuziunea dintre avanpostul regal și reprezentanții locali ai puterii tătare din aria Severinului¹²³³. Fuziunea a avut în chip medieval firesc dimensiune matrimonială, unind familia lui *Thocomerius*, care controla aria de la vest de Olt, de cea a comandantului avanpostului (arpadian) argeșean dintre Olt și Câmpulung, *Negru Vodă*¹²³⁴.

¹²²⁴ Vezi aici Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 179-185; Achim, *Politica sud-estică*, pp. 268-276.

¹²²⁵ Acesta ar fi termenul sigur. Este însă posibil ca planul să fi fost mult mai ambițios.

¹²²⁶ A se revedea DIR, C, *Veacul XIII, 2. 1251-1300*, București, 1952, no. 352, pp. 311-312.

¹²²⁷ Pentru acest subiect și pentru falsurile săvârșite recent în legătură cu el, vezi B.III.2-4.

¹²²⁸ A se vedea aici cercetările profesorului Cantacuzino, sintetizate între anii 2001 și 2011.

¹²²⁹ Păunescu-Cristocea, „Cercetări arheologice”, pp. 137-142; Chițescu-Păunescu, „Cercetări arheologice”, pp. 52-57. Cetățeni și Câmpulung reprezentau poli antagonici de putere, Cetățeni neprotejând Câmpulungul dinspre sud, sud-est, ci opunându-se acestuia.

¹²³⁰ După toate datele existente, originile Argeșului, posibila reședință a lui Seneslau, cel supus doar nominal lui Béla al IV-lea la 1247, sunt anterioare invaziei tătare de la 1241 (Al. Madgearu, „Istoria unei confuzii: Ordessos–Argessis–Argedava–Argeș”, în *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic*, editor D. Căprăroiu, Târgoviște, 2011, pp. 139-146).

¹²³¹ Într-o variantă a *Istoriei Țării Românești, descălecatul* ar fi avut loc în vremea *craifului Andreias* (cf. Ș. Papacostea, „Geneza statelor românești: schiță istoriografică și istorică”, în *Idem, Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988¹, pp. 8-32, la p. 20). Roma, care se pare că și ordonase asasinarea lui Ladislau, nu-l dorise de fapt pe Andrei drept rege. Favoritul ei era Carol-Martel, tatăl lui Carol-Robert. Pentru a câștiga încrederea papei, Andrei ar fi putut încerca – imediat după încoronare (septembrie 1290) – o acțiune cruciată. Dar, deja „parlamentul” transilvan convocat în prezența sa în martie 1291 sugerează că – sigur în cazul Făgărașului – el vroia să rupă structurile de putere formate prin depășirea „limitelor”, categorie în care intra sigur și „ieșindul” *transalpin*.

¹²³² O sinteză a evenimentelor la Vásáry, *Cumans and Tartars*, pp. 71, 97-98, 108, 143-149.

¹²³³ V. Ciocîltan, „Hegemonia Hoardei de Aur la Dunărea de Jos (1301-1341)”, *Revista Istorică*, NS, V (1994), 11-12, pp. 1099-1118; Papacostea, „Prima unire românească”, pp. 11-15.

¹²³⁴ Dacă *Negru Vodă* se legitimase și pe plan local, este imposibil de spus în acest cadru.

De la 1319 când Carol a început ofensiva împotriva Serbiei lui Milutin, și până la – sigur – 1336, doar Basarab a stat în fruntea pământurilor de la sud de Carpați¹²³⁵. *Negru Vodă* din Mormântul 8 trecuse sigur la cele veșnice, la nici (?) 40 de ani, poate chiar în jurul anului 1310, dat de Luccari la 1605 pentru înmormântarea sa la Argeș, în 6822 (1313-1314) după cronicile *transalpine*¹²³⁶. Diferența de vârstă dintre *Negru Vodă* (Mormântul 8) și Basarab (Mormântul 9) de cel mult 20 de ani ne arată că fie mama, fie soția lui Basarab a fost sora ori fiica lui *Negru Vodă*¹²³⁷. În primul caz, Carol nu l-ar mai fi atacat pe motiv de tată. Fata lui *Negru Vodă* a fost astfel soția lui Basarab¹²³⁸.

Puterea lui *Negru Vodă* a supraviețuit morții lui Nogay. Basarab a fost un reprezentant al Hoardei de Aur la Dunăre până la mijlocul anilor 1320¹²³⁹. La vremea dispariției sale, *Negru Vodă* trebuie să fi trecut de partea tătarilor cu care luptase¹²⁴⁰. Gisantul argeșean exprimă perfect cele două dimensiuni ale carierei sale: cavaler apusean (pe trunchi) și „dregător” tatar (la cap)¹²⁴¹.

Apele crucii par să se fi despărțit cu adevărat abia sub Alexandru și Clara, după dispariția hanului Özbek (c. 1341)¹²⁴². O clară idee dinastică (voievodală) *transalpină* se forma(se deja, poate), vizibilă în plan funerar, datorită înmormântării lui Voislav¹²⁴³ și a păstrării locului pentru Mormântul 12, într-o biserică în care – precum și în cea care i-a urmat (și la fel ca în Rădăuțiul Moldovei) – nici un defunct de sex feminin nu a fost identificat¹²⁴⁴.

¹²³⁵ DRH, D, I, no. 18, p. 41 (din 1329). Anul 1319 la Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 162.

¹²³⁶ Luccari, p. 49; *Istoria Țării Românești*, pp. 2-5; Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 156.

¹²³⁷ Adică *Negru Vodă* s-a născut între 1270 și 1275, iar Basarab pe la 1290-1292. Este astfel posibil ca familia lui *Negru Vodă* să fi fost activă la sud de munți de dinainte de 1290. La 1279 în zona mult mai vulnerabilă a Moldovei, ființa o *Civitas de Multo* (ASV, Reg. Vat. 39. 1277-1280, f. 42^v), aria acomodând și Comitatul de *Borkoth* (ASV, Reg. Vat. 114, f. 61 (156)^v). Oare *Basarabii* și familia lui *Negru Vodă* colaboraseră deja prin anii 1270 când Litovoi <al II-lea> a fost învins, iar puterea familiei sale îngăduită? Noi cercetări sunt necesare.

¹²³⁸ Puținele informații de epocă, logica și biologia îngăduie numai această constatare.

¹²³⁹ Aspect, cunoscut de la Iorga, sub care se acordă până și Djuvara și Cazacu-Mureșan.

¹²⁴⁰ Altminteri, inclusiv cu sprijin de la Ladislau Kán († c. 1315), el nu ar fi putut rezista.

¹²⁴¹ De vreme ce – de la Chihaia – gisantul acoperea Mormântul 13 din anii 1380, aspectul nu a mai fost astfel sesizat, deși natura tătară a puterii lui Basarab a atras destulă atenție. În fapt, ca de atâtea ori, s-a petrecut un fenomen simplu și primar: refacerea trecutului.

¹²⁴² Vezi și Devin de Weese, *Islamization and Native Religion in the Golden Horde: Baba Türkles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition*, University Park, PA, 1994, p. 95.

¹²⁴³ Alexandru nu l-a așezat pe Voislav nici în fața altarului bisericii, semn clar că fie Mormântul 4 exista, fie că biserica nu devenise doar capelă funerară de curte, mai probabil.

¹²⁴⁴ Rainer, „Cercetări antropologice”; Bătrâna, *Biserica Sfântul Nicolae*, p. 191 (nu în naos).

La Argeș și la Rădăuți a existat o conștiință a puterii unitare și nu personale dincolo de moarte pe care nu o regăsim la țarii bulgari¹²⁴⁵ ori la regii sârbi¹²⁴⁶, fiecare alegându-și propriul loc distinct de înmormântare¹²⁴⁷. Originea acestei atitudini *valahe* poate fi căutată numai în mediul de rit *latin*, în Ungaria¹²⁴⁸ și Polonia¹²⁴⁹, dar nici măcar acolo. După lungile domnii ale lui Mircea (în mormântat la Cozia în 1418) și Alexandru (îngropat la Bistrița în 1432), „împrăștierea” locurilor domnești de veci s-a impus și în *Valahii*, cu excepția temporară a Putnei lui Ștefan al III-lea *cel Mare* (1504-1527)¹²⁵⁰. În anii 1300, existase – oricât de ciudat ar suna acum – o „ordine și disciplină” dinastică *valahă*, manifestată funerar, ale cărei rădăcini erau la Argeș¹²⁵¹.

La Argeș, retragerea de către Alexandru a propriului său loc de veci (Mormântul 10), pentru a-i face loc lui Voislav (Mormântul 11), arată că lo-

¹²⁴⁵ În Bulgaria, informațiile veridice sunt mai greu de strâns din cauza efectelor stăpânirii otomane și datorită sfârșiturilor violente cunoscute de destui țari (acesta a fost și cazul rivalilor Strașimir și Șișman). Mihail Șișman a fost îngropat la Staro Nagoričane (1330). În Biserica *Sfinților 40 de Mucenici* de la Târnovo au fost înmormântați sigur numai Ioan Asan al II-lea (1241) și Ioan Asan al VI-lea, co-țar de Preslav (1349). Mormântul lui Ioan Alexandru (1371) a fost în Capela Sfânta Parascheva a palatului țaral din Târnovo (a se vedea aici și datele din Chihaiia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab*, p. 212, nota 121).

¹²⁴⁶ În limitele cronologice ale lucrării noastre (anii 1270-anii 1370): Ștefan Uroș I la Sopocani (1277), Ștefan Dragutin la Đurđevi Stupovi (1316), Ștefan Uroș al II-lea Milutin la Studenica (1321), Ștefan Uroș al III-lea Dečanski la Dečani (1331), Ștefan Uroș al IV-lea Dušan la Prizren (1355), reînhumat la Belgrad în 1927, iar Ștefan Uroș al V-lea – inițial – la Gornje Nerodimlje (1371), și apoi la Jazak (pe larg în Popović, *Srpski vladarski grob*).

¹²⁴⁷ Ceea ce readuce și mult discutata problemă a „hainelor” și a „fondului” *valah*(ilor).

¹²⁴⁸ De la Ladislau al III-lea (1205) și până la „veneticul” Andrei al III-lea (1301), niciun rege nu a fost înmormântat la Székesfehérvár. Andrei al II-lea (1235) a fost înmormântat la Igrış, Béla al IV-lea la Esztergom (1267), iar „cumanizații” Ștefan al V-lea pe insula Csepel la Buda (1272), Ladislau al IV-lea la Cenad (1290). Angevinii s-au înmormântat din nou constant la Székesfehérvár (1342, 1382). Sigismund a fost așezat la Oradea (1437).

¹²⁴⁹ Wawelul din Cracovia a fost impus drept loc de înmormântare a regilor abia de tatăl Elisabetei, mama lui Ludovic I, Vladislav I, începând de la 1333 (a se vedea aici Agnieszka Sadrei, „The Tomb of Kazimir the Great in the Wawel Cathedral of Cracow”, *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest) XLII (2001), pp. 83-115).

¹²⁵⁰ În Țara Românească, Radu al IV-lea și Neagoe Basarab au încercat să creeze necropole domnești la Dealu (lângă Târgoviște) și la Argeș (în rezidita Biserică a Sfintei Marii).

¹²⁵¹ În lipsa unui model ungar ori polon în imediata lor vecinătate, sigur cea cronologică, apare destul de limpede că voievozii din estul Carpaților au încercat să-i imite la Rădăuți pe cei mai vechi din sud de la Argeș. La 1370, în Wawel fuseseră înmormântați doar doi regi (al treilea, Vladislav al II-lea, a fost așezat acolo în 1434), iar la Székesfehérvár doar unul în acel veac. „Concentrarea” *valahă* pare să reflecte (o) idee(a) de misiune (romană?).

cul din dreapta sa (Mormântul 12), era deja rezervat¹²⁵². În comparație cu adulții din stânga sa (Mormintele 8 și 9), înmormântarea tânărului Voislav era evident o forțare dinastică¹²⁵³. De fapt, cu excepția posibilă a Mormântului 6 (datorită vârstei defunctului și a diademei sale din *frunze de aur*), mormântul său ar fi singurul de la Argeș care nu a aparținut unui voievod în putere (până la îngroparea lui Udobă sub Mircea)¹²⁵⁴, lucru valabil și la Rădăuți (până când Alexandru și-a înmormântat fratele mai mic, Bogdan, și fiul, numit tot Bogdan)¹²⁵⁵. La Rădăuți, inclusiv Ștefan I căzut departe de Moldova a primit un mormânt simbolic (un cenotaf), fiind posibil ca și lui Dan I să-i fi fost așezat unul (dacă acesta nu a odihnit în Mormântul 6)¹²⁵⁶.

Singurul voievod al începuturilor sigure ale *Valahiilor* care a lipsit din „necropola de stat” a fost în mod cert Petru I, alungat de la Rădăuți de frațele și urmașul său, Roman I, care într-o domnie scurtă a reșezat statul cu fața spre Apus (precum mai devreme Radu I în sud)¹²⁵⁷. Cu atât mai stranii ne apar „prezențele” lui Basarab și *Nicolae Alexandru* de la Câmpulung¹²⁵⁸.

¹²⁵² Altminteri, Voislav putea fi înmormântat pe locul Mormântului 12, sau însuși Alexandru își putea așeza sarcofagul în acel loc. Nu a fost cazul (după cum se știa deja).

¹²⁵³ Voislav, decedat la 16-20 de ani, s-a născut cel devreme pe la 1330. Forțarea a fost astfel ulterioară căsătoriei lui Alexandru cu Clara (1337-1338). Ea trebuie raportată la importanța pe care – prin mama sa – Voislav o avea pentru Alexandru inclusiv „sub” Clara.

¹²⁵⁴ În anul 1388, după Mircea, Nan Udobă era sigur încă în viață (DRH, B, I, no. 9, p. 25).

¹²⁵⁵ Bogdan i-a fost aparent asociat la domnie fratelui său Alexandru și a decedat pe la 1407, după ce Alexandru își stabilizase domnia (Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae*, p. 211).

¹²⁵⁶ Pentru Rădăuți, vezi B.IV.4. Prin analogie cu Rădăuțiul și Mormântul 79 (al lui Ștefan I) din spatele naosului și al mormintelor voievodale „îngrămădite” pe suprafața primei biserici, la Argeș cenotaful lui Dan I putea fi – tocmai – controversatul Mormânt 13.

¹²⁵⁷ Roman s-a aliat cu Sigismund de Luxemburg împotriva lui Vladislav Jagiello (Czarnańska, *Moldavia i Woloszczyzna*, pp. 56-57), și l-a sprijinit pe Mircea împotriva lui Baiazid (*Leben und Taten der türkischen Kaiser. Die anonyme vulgärgriechische Chronik Codex Barberinianus Graecus (Anonymus Zoras) (=Osmanische Geschichtsschreiber, VI)*, ediție Richard F. Kreutel, Graz, 1971, p. 37), sub Roman începând și conflictul dintre Suceava și Marea Biserică (FHDR, IV, nos. XLV-47-49, pp. 242-251). Rămâne neclar dacă el sau Ștefan I, fiul său din prima căsătorie, a fost întâiul domn al Moldovei cu domenii în Transilvania (MOL, DL 27382; 22 mai 1398; din păcate, actul a fost publicat pentru prima dată în controversata colecție *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, editori Imre Lukinich, László Gáldi, Antal Fekete Nagy, László Makkai, Budapest, 1940, no. 455, p. 504). Fie tot sub el, care a ținut-o și pe mama sa (și a lui Petru), Margareta, membră a sfatului domnesc (DRH, A, I, no. 4, pp. 5-6; 18 noiembrie 1393), fie sub Ștefan I, o „sensibilitate catolică” a recuperins domnia (Möhlenkamp, „*Ex czeretensi civitate*”, pp. 105-130).

¹²⁵⁸ Resubliniem astfel publicarea săpăturilor lui Drăghiceanu din 1924 abia în anul 1964.

„Vechea ordine” a fost ascunsă – și frântă dinastic – în noua biserică de la Argeș, simbolul victoriei dunărene a Marii Bisericii și al isihasmului¹²⁵⁹. Alexandru fusese și murise *catolic*, iar fiul său, Voislav, amintea Patriarhiei Ecumenice și de *schismaticii* sârbi ai anatemitatului Ștefan Dușan¹²⁶⁰. Multe păcate *valahe* trebuiau spălate în biserica *ungrovlahă* cu hramul protectorului familiei lui Dușan, *Sfântul Nicolae* din Bariul Angevinilor de la Neapole¹²⁶¹.

Răposatul din Mormântul 10 avea inele cu înscrisuri devoționale *latine* (*AVE MARIA GRACIA PLENA DOMNINUS TE<CUM>* și *IESUS AUTEM TRANSIENS PER MEDI <UM ILLORUM IBAT>*)¹²⁶². Literele (*I, O* și *R*) înscrise pe nasturii tânărul din fața sa, din Mormântul 11, formau un gând pios, tot de rit *latin*, poate în germană: *I<esus> <ma>R<ia> <g>O<th>*)¹²⁶³. În germană era sigur inscripționat (*HILF GHOT*) inelul lui Nan Udobă¹²⁶⁴, din Mormântul 7 din noua biserică (aliniat Mormintelor 8 și 9), cu care Radu I își schimbase moartea, Udobă donându-i Cozia și Cotmeana și înmormântându-se la Argeș¹²⁶⁵. De origine *germanică* fusese mama răposatului din Mormântul 10, Alexandru (*AL<exander> WA<yuoda>* cum era inscripționat principalul său inel)¹²⁶⁶, cunoscut de Urban al V-lea drept *Alexander Weida* (forma germană pentru voievod), fostul soț al Clarei de Ungaria¹²⁶⁷.

Un „strat german” se așază – pe linie de rit *latin* – sub expresii *cumane* (Nan Udobă), *sârbești* (Voislav) și *valahe*, chiar *romane* (Alexandru)¹²⁶⁸. Iar Alexandru și nepotul său Dan au fost *Wazzer Waida* în mediul german¹²⁶⁹. A mai existat și *Pankraz der Weiße*, adică Radu cel Întept, tatăl lui Mircea I¹²⁷⁰.

¹²⁵⁹ Din acest motiv, Mormintele 10 și 11 și lespedeza *copilului* lui Alexandru au și reprezentat cele mai mari probleme pentru orice analiză a Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc*.

¹²⁶⁰ Atât pentru Athos, cât și pentru Marea Biserică: Dušan Korać, „Mount Athos under the Rule of Stephen Dushan”, *Serbian Studies* (Chapel Hill, NC), VIII (1994), pp. 71-86.

¹²⁶¹ În acest context, reamintim că expresia *Negru Vodă* reflecta nu – doar – culoarea pielii (precum inclusiv la Miron Costin), ci exprima – în mod limpede – o *damnatio memoriae*.

¹²⁶² Vezi Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 63-65 (și fig. 62-63, a și b).

¹²⁶³ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 68-69 (și fig. 77, a-d). Pe baza analizei lui Victor Roth, contestată – evident – de către Chihăia („Date noi”, p. 141) care le considera *simple ornamente fără semnificație*, după ce atribuisese Mormântul 11 lui Voislav.

¹²⁶⁴ *De peste 40 de ani*. Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 156. Singura identificare certă.

¹²⁶⁵ Donația Coziei este certă (DRH, B, I, no. 9, p. 25). Cotmeana era perechea ei alutană.

¹²⁶⁶ Ne referim și aici la mutația H3v2 –16093-73-263, specifică populațiilor germanice.

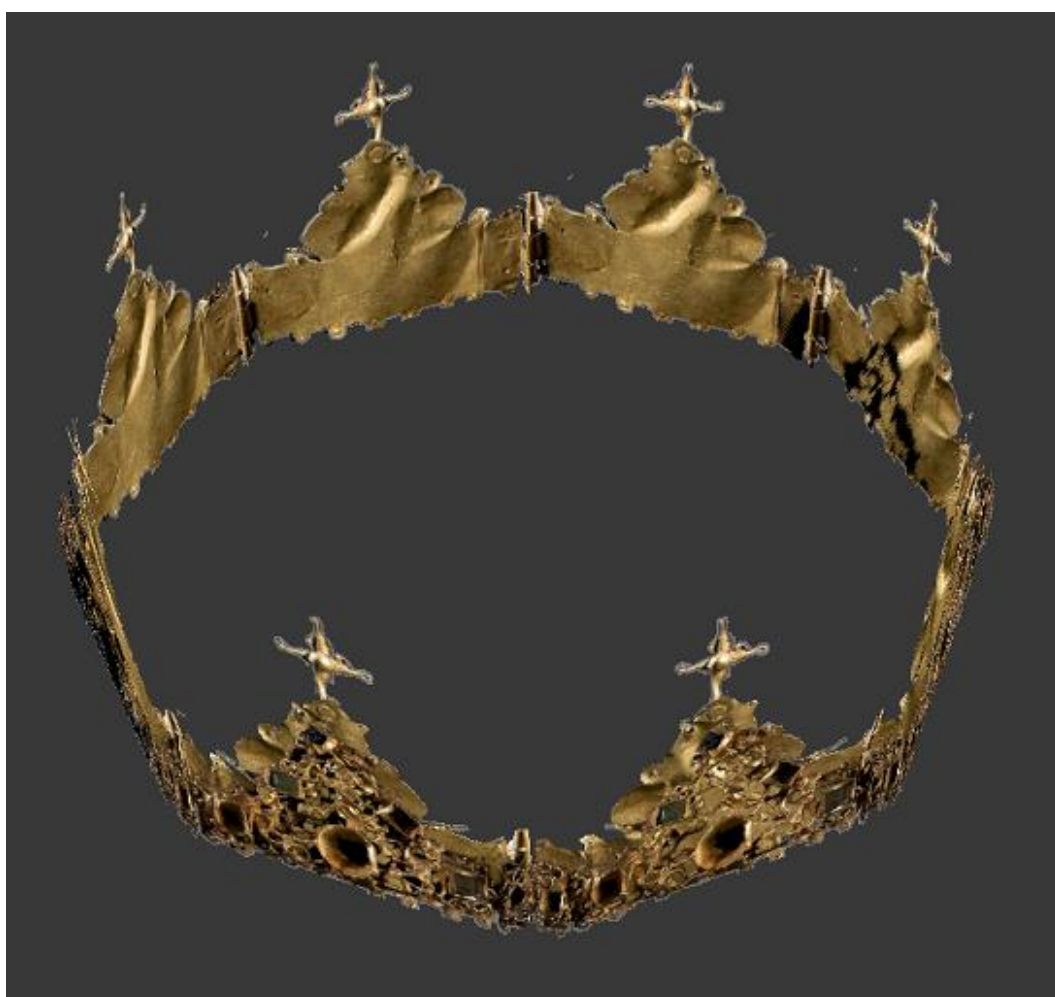
¹²⁶⁷ Aici: ASV, Reg. Aven. 172, ff. 334^r, 350^v, 372^v; Reg. Vat. 250, ff. 9^{r-v}, 20^r; 260, f. 37^r (1370).

¹²⁶⁸ Pentru originea cumană a numelui *Nan*, vezi și Cazacu-Mureșan, *Ioan Basarab*, p. 86.

¹²⁶⁹ Ciocîltan, „Von Kreuzpeck”, pp. 545 (*Wasserwaider* la 1386), 549 (*wazzer waida* la 1360).

¹²⁷⁰ *Windecke* (ediție Theodor von Hagen), p. 229/ (ediție Wilhelm Altmann), pp. 316-317.

Piesele descoperite la Goranu (Cristina Anton-Manea, „Prima coroană princiară medievală din aur descoperită pe teritoriul României (secolul XIII)”, *Cercetări Arheologice*, VII (1983), pp. 127-133; Luminița Dumitriu, „Der Schatzfund von Goranu, Bez.Vâlcea”, *Dacia* (Bucarest), NS, XL-XLII (1996-1998), pp. 399-410) au format – fie de la bun început, fie de la mijlocul secolului al XIV-lea – o singură coroană, cu două benzi formate din plăcuțe de aur (A.II.4). Doar cea exterioară, aparținând unui gotic matur era acoperită cu reprezentări antropomorfe simbolice (arcaș/ cavaler cu arc) și zoomorfe fantastice (grifoni?) și pietre prețioase (sustrase/ pierdute în cea mai mare parte la un moment neprecizat).

30. Prima coroană a Țării Românești

Datorită prezenței constante a crucilor pe plăcuțele (s-au păstrat 5) care formau banda interioară a coroanei, a necesarei rotunjiri a coroanei și a faptului că 8 reprezintă numărul botezului (din acest motiv coroana Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană era formată din 8 plăcuțe), coroana a fost inițial compusă din 16 piese (dispuse câte 8 pe cele două benzi). Ea avea o circumferință de circa 62-64 cm (pentru banda interioară), un

diametru aproximativ de 19,70-20,40 cm (la interior) și o greutate estimativă totală de vreo 1,220 g (maximum 113 g pentru banda interioară, 70,70 g fiind greutatea pieselor păstrate, și cel mult 1,110 g pentru banda interioară, piesa păstrată cântărind – cu tot cu „balamalele” ei – 138,70 g). În comparație, Sfânta Coroană a Ungariei cântărea 2,056 g (la un diametru mediu de aproximativ 20,45 cm), iar cea a Imperiului Romano-German (la un diametru mediu de circa 21,55 cm) avea aproape 3,500 g (vezi trimerite din A.II.4).

31. AL WA din *Déisis* și coroana sa

Sub raport stilistic, coroana (de bărbat datorită diametrului) nu are analogii – inclusiv cu cele ale lui *Vlaicu* (de la Argeș) și *Mircea* (de la Cozia) – cu coroanele din tablourile votive medievale (D. Barbu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, București, 1986, pp. 36-40, 45-56, 60-62). Unica analogie, neremarcată până acum, este coroana părintelui lui *Vlaicu* din *Déisisul* de la Argeș (care și-a păstrat sigur aspectul medieval original, spre deosebire de tabloul votiv). Unicitatea pieselor „de la Goranu” și cea a reprezentării de la Argeș impun coroana, reapărută în condiții istorice și politice neclare, drept prima coroană a *V(a)lahiei*, dispărută de la Argeș poate de dinainte de 1400. Alături de sursele cunoscute, abandonarea – certă din anii 1400 – a formei acesteia de către urmașii părintelui lui *Vlaicu* cere o origine pontificală pentru coroană. Similitudinea aparentă (datorită slabei reproduceri din 1923 a primei diademe) dintre diademele defuncțiilor din Mormintele 9 (*Basarab*) și 10 (*Alexandru Basarab*), în condițiile „limitelor legitimității” lui *Basarab* (apăsat amintite de Carol-Robert), și aspectul mai vechi al benzii interioare pledează pentru așezarea originii primei coroane a țării înaintea lui *Basarab* sub *Negru Vodă*.

La sfârșitul lui 1336, Basarab și *Posada* au dispărut din actele Budei¹²⁷¹. În scurt timp, Alexandru și Clara s-au căsătorit (1337-1338). Tot pe la 1336, cel târziu¹²⁷², murise și prima soție *sârbă* a lui Alexandru, mama lui Voislav¹²⁷³, a lui Vladislav, a lui *Godon* (?; acel *Radu* „în plus” din pomelnicul lui Brâncoveanu de la Câmpulung?). Băieții¹²⁷⁴ se născuseră între 1330 și 1335. Decesul primului născut, Voislav (la vârsta de 16-20 de ani), trebuie astfel datat între căsătoria amânată a lui Uroș, fiul lui Dușan, cu *Ancha*, probabil prima fiică a lui Alexandru și a Clarei (1346-1347), și nunta lor, ulterioară anului 1350 și probabil anterioară noului conflict dintre Ludovic și Dușan (1354-1355)¹²⁷⁵.

Fetele lui Alexandru și ale Clarei, Ana, *Ancha* și Elisabeta, au venit practic în succesiune pe lume, poate încă din 1338¹²⁷⁶. Nașterea aparent unicului lor băiat, Radu, decedat pe la 1383 la probabil peste 40 de ani, s-a petrecut în prima parte a anilor 1340, în vremea celor dintâi conflicte și înțelegeri dintre Alexandru și Ludovic, în ajunul afirmării *valahilor romani* la 1345¹²⁷⁷.

Radu a fost *cel Înțelept* pentru nedoritul urmaș ungar al regelui Ludovic, Sigismund. Puterea ungară, feudală și matrimonială, a fiului lui Radu, Mircea, a fost egalată numai de Ștefan al III-lea, a cărui străbunică paternă a fost fiica lui Radu¹²⁷⁸. S-ar putea astfel explica și de ce Ioan, fiul nelegitim al lui Matia, fiul lui Iancu, în conflict cu un rege încă fără urmași, Vladislav al II-lea Jagiello, a pretins că Iancu fusese urmașul lui Mircea¹²⁷⁹. Sub imperiul ambiției ginereului lui Neagoe, Radu *de la Afumați*, cu al său „gisant”, Radu I a devenit *Negru Vodă* de la Argeș și Câmpulung, deși nu fusese acesta, chiar dacă prin politica sa ar fi meritat-o, în pofida unei domnii foarte scurte¹²⁸⁰.

¹²⁷¹ Fapt cunoscut cel târziu din 1980, din volumul *Constituirea statelor feudale românești*.

¹²⁷² Tot atunci (1335-1336), Dușan a vrut să divorțeze de Elena, sora lui Ioan Alexandru. O dorea pe Elisabeta de Habsburg de soție (la Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 375-376).

¹²⁷³ Dacă Voislav ar fi fost fiul Clarei, el sigur nu ar fi beneficiat de protecție în noul lăcaș.

¹²⁷⁴ Numai *Godon* poate să fi fost fiu nelegitim, conflictele pentru *Vlahia* și înmormântarea lui Voislav în biserică excluzând această posibilitate pentru Voislav, Vladislav I și Radu I.

¹²⁷⁵ „Adică”, dispariția lui Voislav a contribuit fie la ruperea relațiilor, fie la refacerea lor.

¹²⁷⁶ Mai probabil, chiar dacă nunta părinților lor ar fi avut loc chiar la începutul lui 1337.

¹²⁷⁷ „Adică”, nașterea lui Radu a ajutat sau a compromis, temporar, relațiile dintre cei doi.

¹²⁷⁸ Este o altă imagine pe care datele strânse până în anii 1950 o puteau compune deja.

¹²⁷⁹ BStB, CGM 5941, p. 174. Primul copil al lui Vladislav al II-lea (în vârstă de 45 de ani la acea vreme, precum Ludovic la nașterea primului său copil, Caterina, în 1371), o fată, Ana, s-a născut în iulie 1503. Băiatul, Ludovic al II-lea „de la Mohács”, a venit pe lume în iulie 1506 (salvându-i practic domnia tatălui său). Ioan Corvin a murit în octombrie 1504. În termen de șase luni (până în martie 1505), băieții săi, Cristofor și Matia, au decedat.

¹²⁸⁰ Spre exemplu, până la 1382, el a reunificat – *grec* și *latin* – Țara Românească (A.IV.3).

Nesiguranțelor istoriografiei li se adaugă însă incertitudinile istoriei. Restaurările din anii 1980 ale frescelor Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* au readus la iveală „pomelnicul grămăticilor”. În acesta figurau: Alexandru Aldea (1431-1436), Vlad al II-lea *Dracul* (1436-1442, 1444-1447) și Basarab al II-lea (1442-1444)¹²⁸¹. Este posibil ca alți domni – în căutare de legitimare precum cei trei rivali¹²⁸² – să fi încercat să se înmormânteze la Argeș, de unde și contestatele „gropi” (Mormintele 2, 13 și chiar 4 și 14). Sunt posibilități izvorâte din criza *Valahiei* după moartea lui Mircea I (1418), când un castelan *ungar* ținea Argeșul (1427), Sigismund de Luxemburg reîngrijea Tismana și Vodița (1428), în vreme ce cavalerii teutoni erau instalați la Severin (1429)¹²⁸³.

Sunt posibilități pe măsura anonimului voievodal intrat în biserică, cu toate că, prin inventar, și inclusiv prin documente (în special în cazul Mormântului 7 al lui Nan Udobă de după 1388, de la care Radu I promise Cozia și Cotmeana)¹²⁸⁴, mormintele certe¹²⁸⁵ se datau înainte de anul 1400¹²⁸⁶. Cinci defuncți de la Argeș, din Mormintele 3 (peste 40 de ani¹²⁸⁷), 6 (25-30 de ani¹²⁸⁸), 9 (peste 40 de ani¹²⁸⁹), 10 (40 de ani¹²⁹⁰) și 11 (până în 20 de ani¹²⁹¹), purtaseră diademă. Cea a lui Voislav (Mormântul 11) era de tip șnur. Cea a răposatului din Mormântul 6, tip sarcofag săpat în Biserica Argeș II – în fundația dreaptă (sudică) a altarului bisericii era din *frunze de aur*¹²⁹². Diademele din Mormintele 3, tot tip sarcofag, săpat de asemenea în Biserica Argeș II în fundația stângă (nordică) a altarului Bisericii Argeș I, și 10 (al lui Alexandru *Basarab*), din Biserica Argeș I, un mormânt sigur cu sarcofag și probabil cu gisant inițial, erau cvasiidentice. Ambele diademe aveau și perle¹²⁹³.

¹²⁸¹ Pentru date, a se vedea Bălan-Mohanu, „Unele considerații”, pp. 53-65 (cu ilustrații).

¹²⁸² Cu excepția poate a lui *Aldea*, niciunul dintre acești domni nu a murit de moarte bună.

¹²⁸³ DRH, D, I; no. 169, p. 266; Diaconescu-Érszegi, „Documenta”, no. 3, p. 285; Glück, „Date noi”, pp. 783-792. Și Dan al II-lea, fidel Budei, ar putea să fi căutat un loc la Argeș.

¹²⁸⁴ DRH, B, I, no. 9, p. 25 (pomenirea de către Mircea I a dăruirii Coziei de către Udobă, încă în viață); Iosipescu, „Contribuții la istoria domniei principelui Radu I”, pp. 30-31.

¹²⁸⁵ Vezi discrepanțele apărute și certitudinile rămase în urma cercetărilor arheologice.

¹²⁸⁶ În această privință, pare să existe un consens în istoriografie încă de dinainte de 1969.

¹²⁸⁷ *Cavalerul fleurs de lys* la 1920. Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 156 (40 + de ani).

¹²⁸⁸ El era tocmai *Voislav* la 1920. Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 156 (25-30 de ani).

¹²⁸⁹ *Dan I, fiul lui Radu I*, la 1920. Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160 (40 + de ani).

¹²⁹⁰ *Radu I Negru* la 1920, neinclus însă în analizele lui Rainer („Cercetări antropologice”).

¹²⁹¹ *Fiul lui Radu I Negru* la 1920. Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160 (16-20 de ani).

¹²⁹² Pentru aceste elemente: Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 52, 55.

¹²⁹³ Vezi Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 145; Chihaiia, „Date noi”, pp. 163-164.

Diademele conturează cele două coloane vertebrale ale memoriei voievodale funerare de la Argeș¹²⁹⁴: 1. „Linia dată” din Biserica Argeș I de Mormintele 8 (cu gisantul în formă de „colțar”) și 9 (cu diademă), ambele marcate sub cupola noului lăcaș, și completată „în dreapta” (în sud) de Mormântul 12 (gol/ golit) și „în stânga” (în nord) de Mormântul 7 (Nan Udobă). În raport cu această linie, sarcofagul Mormântului 10 (AL WA) fusese retras pentru a-i face loc Mormântului 11 (Voislav)¹²⁹⁵. 2. „Linia” trasată în fundația umerilor altarului Bisericii Argeș I, în care fuseseră așezate Mormintele 3 și 6 (ambele cu diademă), adevărate „sarcofage” în Biserica Argeș II. Planul primei biserici le dictase poziția. Altminteri, în noul lăcaș, ar fi fost mai simplu și mai prestigios ca Mormântul 6 să fie așezat nu în dreapta, ci în stânga stâlpului sud-estic al naosului, chiar în fața nou-ziditului altar¹²⁹⁶.

Prima coloană vertebrală era dată de mormintele întemeietorilor puterii voievodale de la Argeș, a căror memorie era păstrată în biserica rămasă până astăzi¹²⁹⁷. Ridicarea (dacă nu măcar finalizarea) Bisericii Argeș II după întronizarea lui Hariton în vara anului 1372¹²⁹⁸, inventarul ante 1400 al tuturor mormintelor de naos¹²⁹⁹, diferența de vârstă dintre defuncții din Mormintele 3 și 6 (primul avea peste 40 de ani, iar al doilea între 25 și 30 de ani)¹³⁰⁰, precum și diademele acestora¹³⁰¹, permit trei identificări pentru răposații din „sarcofagele” care formau a doua coloană vertebrală, databilă – astfel – între anii 1370 (de la mijlocul lor mai probabil) și 1386 (anul morții lui Dan I, urmașul său, Mircea I, înmormântându-se – în 1418 – la Cozia)¹³⁰². 1. Vladislav I (în Mormântul 3) și un fiu necunoscut (în Mormântul 6); 2.

¹²⁹⁴ Raportul acesta nu a fost stabilit nici de Drăghiceanu (care nu a așezat pe o linie cele două morminte), nici de Chihaia (care a contestat existența Mormântului 6), nici de Constantinescu (care, imediat după descoperirea primei biserici, a așezat pe o linie cele două morminte în 1970, când încă nu atribuisese Mormântul 10 lui Vladislav și evita să se pronunțe vizavi de Mormântul 11, el urcând apoi în 1984 pe „aliniamentul Drăghiceanu”).

¹²⁹⁵ Linia dată de Mormintele 7, 8, 9 și 12 în Biserica Argeș II și marcajul Mormintelor 8 și 9 de sub cupola noului lăcaș ar susține și apartenența Mormântului 12 la acesta din urmă.

¹²⁹⁶ Adică pe locul gropii Mormântului 4, rămas aparent la nivel de intenție, dacă a existat.

¹²⁹⁷ Numărul mormintelor marcate (2) și cele mai plauzibile identificări ale defuncțiilor (*Negru Vodă* și *Basarab*) ar explica și originile tradiției închinării *Basarabilor* din Oltenia.

¹²⁹⁸ Vezi datele din A.IV.2-3. Dată mai plauzibilă în opinia noastră decât cea „c. 1369”.

¹²⁹⁹ „Ca urmare”, Drăghiceanu l-a așezat pe Dan al II-lea (†1431) în „golașul” Mormânt 13.

¹³⁰⁰ Vezi aici Rainer, „Cercetări antropologice”, pp. 154 (Mormântul 3), 156 (Mormântul 6).

¹³⁰¹ Vezi Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 145 (Mormântul 3), 147 (Mormântul 6).

¹³⁰² Datarea ar fi fost obligatorie și pentru cei care așezau finalizarea noii biserici în 1369.

Radu I (în Mormântul 3) și un fiu necunoscut, sau însuși Dan I (în Mormântul 6); 3. Vladislav I (în Mormântul 3) și Radu I (în Mormântul 6)¹³⁰³. Între Mormintele 3 și 6 exista fie un raport filial, fie unul fratern¹³⁰⁴. Numeroasele elemente veterotestamentare din iconografia noii biserici, desprinse chiar din testamentele lui Hariton¹³⁰⁵, acomodează ambele variante: 1. Tatăl David și fiul Solomon (relație insinuată – cu sens negativ însă – prin pilda *bogatului căruia i-a rodit țarina*)¹³⁰⁶. 2. Frații Moise și Aaron (raport reprezentat chiar prin celebrarea de către aceștia a liturghiei în *Cortul Mărturisirii*)¹³⁰⁷.

O încercare – ca multe altele – de răspuns poate fi legată „de piatra lui *Negru Vodă*”. După Drăghiceanu, masiva piatră asociată Mormântului 10 al ctitorului era *brută la latura dinspre cap*¹³⁰⁸. Afirmatia, devenită dogmă, este complet falsă. Capul lespezii a fost martelat ulterior. Pe el *era steaua lui David*. La picioare avea *crucea benedictină*, deasupra *arborele – păgân – al vieții*. Existența *Stelei lui David* a fost admisă pentru prima oară de către Chihaia.

La 1969, când descoperirea Bisericii Argeș I era iminentă, el a reatacat aparent principalele puncte nevralgice, dorind să apere un trecut dorit. 1. Identitatea defunctului din Mormântul 10 (Vladislav, nu Radu). 2-3. Locația lespezii ciobite a lui Voislav, pe Mormântul 11, nu pe Mormântul 6¹³⁰⁹. 4.

¹³⁰³ Opțiunile au fost ordonate pornind de la posibilitatea atribuirii Mormântului 3 lui Vladislav I, sigur ctitorul Bisericii Argeș II, și a deosebirii certe dintre cele două diademe.

¹³⁰⁴ Reținem astfel că Pavel Chihaia nu se îndoia de existența Mormântului 6 în 1969, socotindu-l de femeie („Date noi”, p. 156). S-a îndoit de realitatea Mormântului 6 abia după oficializarea descoperirilor lui Constantinescu, în 1974 (*Din cetățile de scaun*, p. 26; cf. în 1984, ca dată de tipar, însuși Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 101). Linia dată de Mormintele 3 și 6 pune sub semnul întrebării datarea post 1360-1370 a Mormintelor 8, 9, 10, 11 și 12, aliniată – cu bine cunoscuta excepție - (și) în interiorul naosului Bisericii Argeș I.

¹³⁰⁵ Observație făcută de Petre Ș. Năsturel („Vers une datation sur preuve”, pp. 418-421).

¹³⁰⁶ *Pilda celui ce a zidit turn/ a celui care a vrut să zidească un turn/ a bogatului căruia i-a rodit țarina* (vezi *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), Anexă, p. 233).

¹³⁰⁷ *Moise și Aaron liturghisesc în Cortul Mărturisirii* (fresca din altarul Bisericii Argeș II a fost reprodusă în Grigore Cerchez, „Restaurarea Bisericii Domnești”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 77-100, pe planșa VI, dintre p. 96 și p. 97).

¹³⁰⁸ „Curtea Domnească din Argeș”, p. 49. Opinia sa a fost perpetuată de Constantinescu.

¹³⁰⁹ Pentru Mormântul 6: Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 96: [...] *Săpăturile (XI, XXI) au dovedit că a existat un mormânt pe locul indicat în CDA [„Curtea Domnească din Argeș”] (și nu acolo unde începând cu c. 1930 a stat piatra nouă, care se afla cu capătul în linie cu latura V a stâlpului)*. [...]. Nu au fost oferite alte date, nici cele minimale (ca la Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 143). Astfel (cf. deja Chihaia (*Din cetățile de scaun*, p. 26; cf. însuși Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 101), Mormântul 6, și nu 11, ar fi mai degrabă îndoielnic.

Locul gisantului în formă de „colțar”, obligatoriu din anii 1380 și așezat pe Mormântul 13 (ca la Drăghiceanu) atribuit acum lui Radu I. 5-6. *Steaua lui David* („uitată” de Drăghiceanu) de la capul „lespezii ctitorului” și crucea de la picioarele ei. Chihaia a presupus că atât crucea, cât și steaua erau „stângăcii” ale unui meșter local care „completase” piatra realizată – cu mare îndemânare – la sudul Dunării¹³¹⁰. Nimic mai fals după cum se poate vedea din imagine Steaua a fost bine dăltuită, neputând fi eliminată total¹³¹¹.

Masiva piatră poate fi asociată numai Mormintelor 6, 7, 9, 10 și chiar 12 (dacă a existat și a aparținut Bisericii Argeș II, în Biserica Argeș I el fiind lipit de zidul sudic), primele patru fiind vizibile din toate părțile indiferent de biserică (Argeș I sau Argeș II)¹³¹². Mormântul 7, al lui Nan Udobă, iese din discuție datorită asocierii pietrei cu ctitorul bisericii¹³¹³. Mormântul 10 trebuie și el să fie exclus datorită sarcofagului lui *AL WA* și sigilării mormântului, fiind greu de crezut că lespede sa (un gisant cel mai probabil) a supraviețuit în noul lăcaș¹³¹⁴. Pregătirea din timp a pietrei nu permite nici atribuirea ei Mormântului 6, de (tânăr) voievod (desigur, dacă ea nu i-a fost așezată de către un urmaș ori de către părintele său, în cazul în care acesta i-a supraviețuit)¹³¹⁵. Rămân astfel Mormintele 9, în primul rând, și 12¹³¹⁶.

Pentru respingerea existenței Mormintelor 4 și 11, Constantinescu a folosit același argument (*Curtea de Argeș*, pp. 96, 100): [...] *la – 0,72 m a dat de pământ neumblat* [...] (Mormântul 4); [...] *am găsit mici suprafețe intacte de pământ neumblat (viu)* [...] (Mormântul 11). În ambele cazuri, lucrul era imposibil, fie și numai deoarece ambele morminte erau la temelia stâlpului sud-estic de susținere a cupolei Bisericii Argeș II chiar din fața altarului ei. Drăghiceanu poate a greșit, confundând utilitatea gropii/ gropilor (tălpi de schelă?). Sigur însă, Constantinescu a greșit, eliminând mormintele pe motiv de „neumblare”.

¹³¹⁰ „Date noi”, pp. 146-147. Tot după Chihaia întreaga piatră prin decorul ei (pomul vieții, cruce și steaua lui David) era – doar – ilustrarea unui verset din *Apocalipsă* (XX), ceea ce intra în contradicție flagrantă cu ipoteza că piatra fusese realizată „bucăți”, prima dată „în străinătate” și apoi „în țară”. Fracturile de logică indică o miză covârșitoare.

¹³¹¹ Aparent, într-o primă fază s-a încercat șlefuirea capului pietrei, ceea ce s-a dovedit insuficient, trecându-se apoi la martelarea ei și în final la lipirea capului problemă de zid.

¹³¹² Locații date de planimetria mormintelor, atât la Drăghiceanu, cât și la Constantinescu.

¹³¹³ O confuzie între „piatra de mormânt a ctitorului” și lespede sa lui Udobă este greu de admis. Totodată, se cuvine subliniat că mormântul lui Udobă a avut unul dintre cele mai bogate inventare păstrate din biserică, ceea ce ar putea sugera faptul că el a fost jefuit „parțial” numai datorită vecinătății sale cu Mormintele 8 și 9 așezate sub cupola lăcașului.

¹³¹⁴ Un alt tip de acoperământ pentru sarcofagul lui *AL WA* este foarte greu de presupus.

¹³¹⁵ Ar fi însă dificil de explicat de ce lespede sa Mormântului 6 a devenit „piatra ctitorului”.

¹³¹⁶ Cu condiția ca Mormântul 12 să fi existat cu adevărat și să fi aparținut noii biserici.

32. Steaua – martelată – a lui David de pe piatra de mormânt „a ctitorului” de la Argeș (2016)

Pozele au fost realizate pe 13 octombrie 2016 (prima) și 7 iulie 2017 (următoarele două). Se poate vedea – „cu ochiul liber” – cum între timp steaua a fost supusă unui nou proces de martelare, părțile din stea care erau mai dificil de înlăturat fiind acoperite cu ceară. Arhiepiscopia Argeșului și a Muscelului a câștigat definitiv în instanță Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* din Curtea de Argeș (primele sentințe în favoarea ei datând deja din 15 iulie 2015 și 13 aprilie 2016; <http://stirileprotv.ro/stiri/social/biserica-domneasca-din-curtea-de-arges-pierduta-definitiv-dupa-un-proces-inceput-acum-8-ani-cui-revine-monumentul-istoric.html>). „Modificările” sunt ulterioare mesei rotunde din 4 mai 2017 de la Târgoviște dedicate genezei statelor medievale românești (le mulțumim organizatorilor, profesorilor Denis Căprăroiu și Radu Cârțumaru, pentru amabilitate și deschidere). Cu această ocazie, Adrian Ioniță și Alexandru Simon au prezentat spre surprinderea audienței imagini cu steaua de pe „piatra lui *Negru Vodă*”, toți ceilalți participanți susținând că piatra era necioplită la cap, argument socotit decisiv pentru atribuirea ei Mormântului 10 și – mai departe – a acestuia fie lui Vladislav I, fie lui Radu I. La masa rotundă a participat și profesorul Sergiu Iosipescu de la Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București (director: gen. Mihail E. Ionescu; fondator: Ilie Ceaușescu) care a anunțat că, sprijinit de arhiepiscopul Argeșului, Calinic, a deshumat așa-zisele oseminte ale lui Basarab și Nicolae-Alexandru, „mutate” de la Câmpulung la Aninoasa, și că ele sunt supuse unor analize științifice moderne. Un nou „caz Rădăuți” se prefigurează.

32. Steaua – (re) martelată (și „ceruită”) – a lui David de pe piatra de mormânt „a ctitorului” de la Argeș (2017)

4. Cei fără nume

Mormântul 11, al lui Voislav, se lega – nu doar planimetric, ci și sub raportul desfășurării săpăturilor din 1920 – de Mormântul 12. De la Drăghiceanu la Constantinescu, Mormântul 12 a fost socotit locul de veci al soției ctitorului bisericii argeșene păstrate până astăzi, cel așezat – oficial – în Mormântul 10¹³¹⁷. Constantinescu a afirmat că nu a mai cercetat Mormintele 10 și 12. În cazul aceluia din urmă, înseși planurile sale indică o cu totul altă realitate¹³¹⁸. Totuși, el a susținut că Mormântul 12 fusese gol(it) încă din vechime¹³¹⁹. În varianta publicată în 1923, *Jurnalul săpăturilor* al lui Drăghiceanu indica însă o situație mai complexă. Relatarea nu-l avantaja sub nicio formă din punct de vedere interpretativ. Din acest motiv, mărturia sa trebuie acceptată¹³²⁰.

[...] 1 Septembrie. Săpăturile din dreapta mormântului lui Radu Negru-Vodă dau la iveală urmele unui alt cavou, cuprins între construcțiile de zidărie indicată pe plan la No. 11, a cărui existență o trăda straturile de cărămizi din pardoseala doua mult inflexionată spre interior ; se dă de o bordură de cărămizi pe un singur rând, puse pe muche la cap, de dimensiunile 28 x 18 ½ x 3 ½.// *Speranțele ce le avui când detei la un m. adâncime de un pat negricios, putred, gros de 0,07 cm. că aci este capacul unui nou cosciug neprofanat, se transformă în completă deziluzie, după ce cercetările făcute nu deteră decât de un fragment din cutia craniană.// Tot restul osemintelor, cari, desigur, fuseseră ale Doamnei lui Radu, în dreapta căruia fusese îngropată, era ridicat din acest mormânt.// Mormântul după indicațiunile acestui pat de putregaiu negru, ce părea afânat ca un pământ de seră, avea 2,44 m. lungime și 0,76 m. lățime. [...] 7 Septembrie. Se sapă între mormântul lui Negru Vodă și mormântul Doamnei, unde o margine de cărămizi în dungă, spre picioare, de dimensiunile 24 x 18 ½ x 3, indică existența unui mormânt. Săpându-se aci, se dete, mai întâiu, de o cutiuță zidită din cărămizi, imediat sub pardoseala doua, în care se aflau strânse osemintele a două schelete întregi, poate ale Doamnei care fusese cândva exhumate din mormântul ei (No. 11 pe plan și ale scheletului 4).// Apoi se găsiră urmele pardoselei întâi, de dimensiunile : 27 x 17,50 x 4 cm., 28 ½ x 17 ½ x 4 cm. La adâncime de 1 m. se află urmele unui cosciug de 1,60 lungime, în care zăcea scheletul, desigur, al unui fiu al lui Radu Negru, înmormântat posterior, cu un șnur-diademă pe cap, un alt șnur cordon pe mijloc, și cu nasturii tunicii pe cari se aflau: o paseră înaripată; literele I.O.R, căzute înlături (No.11*

¹³¹⁷ Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 147; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 102.

¹³¹⁸ A se revedea aici secțiunile publicate în Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 85, fig. 37.

¹³¹⁹ Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 102. Vezi și privirea lui Chihăia, „Date noi”, p. 149.

¹³²⁰ Este de fapt încă un exemplu pentru rațiunile care au stat în spatele etichetării drept „prostii”, „erori” sau „invenții” a numeroase constatări și considerații din paginile lui Drăghiceanu (mai ales către Nicolae Constantinescu, dar și de către Nicolae Iorga după 1923, cu precădere în 1940, și – mai blând însă – de către Aurelian Sacerdoțeanu în 1935).

pe plan).// Mormântul nu părea profanat deși nu s'a găsit nici un inel la schelet. În dreptul capului s'au găsit cărămizi de dimensiunile 29 x 18 x 3 cm., iar la picioare bolovani, cari probabil au servit pentru așezarea cosciugului, ale cărui urme au fost găsite. [...]¹³²¹.

În colțul sud-vestic al Bisericii Argeș I (al fundațiilor acesteia, *substrucții* după Drăghiceanu), fusese dezafectat un cavou. Scoaterea – oficial – a *doamnei*, care odihnisse în el, afectase o arie întinsă pe aproape 2,50 m în lungime, dar pe mai puțin de 0,80 m în lățime (deoarece două laturi, „din dreapta” și „de la cap”, ale cavoului erau formate din fundațiile celei dintâi biserici)¹³²². Din punct de vedere practic, dezafectarea locului de veci (care includea sau nu, lucru imposibil de spus, și un sicriu) a luat forma unei „împingeri” dinspre cap spre picioare (întrucât capul locului de veci era dat de fundația vestică a naosului Bisericii Argeș I). În urma acestei operațiuni, a rămas numai o bucată de craniu¹³²³. Neînlocuirea Mormântului 12 cu un alt mormânt în urma acestei operațiuni dificile arată că ea nu a urmărit relocarea rămășițelor umane din Mormântul 12. Scopul era eliminarea acestora¹³²⁴.

Dimensiunile apropiate sau chiar identice ale cărămizilor/ ale *urmelor pardoselii* întâi în condițiile „ratării” Bisericii Argeș I în 1920 (28 x 18 ½ x 3 ½ [cm], 27 x 17,50 x 4 cm., 28 ½ x 17 ½ x 4 cm., 29 x 18 x 3 cm.) pledează pentru apartenența Mormântului 12 la același lăcaș cu cel în care odihnisse Voislav din Mormântul 11 (Biserica Argeș I în acest caz)¹³²⁵. Luând în calcul însă realitatea că mormântul lui Voislav a fost protejat în noua biserică (cu toate că lespedea i-a fost mutată și întoarsă cu fața în jos), trebuie să admitem posibilitatea ca elementele „despărțitoare” dintre Mormintele 11 și 12, identificate de Drăghiceanu la începutul toamnei lui 1920 să fi aparținut fazei de

¹³²¹ Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 146 (1 septembrie), 147 (7 septembrie 1920).

¹³²² Modernizând exprimarea, urma lăsată de această operațiune medievală semăna cu cea lăsată de cupa unui excavator. *Patul de putregaiu negru, ce părea afânat ca un pământ de seră*, adică un amestec format din mușegai și secrețiile naturale ale defunței/ defunctului din Mormântul 12, ar putea sugera – în condițiile descoperirii unei bucăți din craniu, că „eliminarea” a avut loc *in situ*. Lipsa datelor împiedică însă și în acest caz alte considerații.

¹³²³ În fapt, Mormântul 12 a fost declarat drept perfect gol de către Chihaia („Date noi”, p. 149) în „manualul” întocmit în 1969 pentru noile săpături coordonate de Constantinescu.

¹³²⁴ Vezi și observațiile din precedentele note. Cazul Mormântului 12 poate fi considerat și o problemă de logică. De aici poate și „feminizarea” sa pentru a evita „alte întrebări”.

¹³²⁵ Reamintim că Mormintele 11 și 12 au fost descoperite la aceeași adâncime de 1 m (cf. însuși Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, pp. 134, 147). Decizia lui Constantinescu de a nu cerceta Mormântul 12 (corect spus: de a nu publica rezultatele săpăturilor sale din acea zonă), cu atât mai arbitrară în aceste condiții, nu îngăduie din păcate alte observații.

construcție a Bisericii Argeș II¹³²⁶. În aceste condiții, trei ipoteze pot fi avansate privind identitatea ființei din Mormântul 12 din Biserica Argeș I/ II¹³²⁷.

1. Dacă Mormântul 12 a aparținut – precum Mormintele 10 și 11 din vecini – Bisericii Argeș I, el poate fi atribuit doamnei Clara¹³²⁸. „Risipirea” mormântului Clarei, încă în viață în luna aprilie 1370, trebuie să fi avut astfel loc în anii următori. Bucata de craniu identificată de către Drăghiceanu ar sugera ca urmare și că decesul Clarei a survenit la puțin timp după primăvara anului 1370¹³²⁹. Dizlocarea mormântului ei, nesigilat (altfel decât în cazurile Mormintelor 10 și 11), nu ne îngăduie să considerăm că osemintele ei au fost strânse în *cutia* de la picioarele Mormântului 10 (oricâtă considerație va mai fi avut *Vlaicu* pentru ea, după căsătoria cu Kerana și întronizarea lui Hariton drept mitropolit al *Ungrovlahiei*, ultimul eveniment având loc sigur în vara lui 1372)¹³³⁰. În consecință, existența *cutiei* cu oseminte pe care Drăghiceanu afirma că o descoperise este îndoielnică (iar Rainer, pe baza probelor remise de Drăghiceanu, a susținut că ele proveneau de la mai mulți indivizi)¹³³¹.

2. Tot dacă Mormântul 12 a fost pregătit în Biserica Argeș I, se poate încerca și identificarea defunctului cu Nicolae-Alexandru, înmormântat astfel la Argeș, nu la Câmpulung¹³³². Caracterul tardiv și adesea îndoielnic al mărturiilor privind înmormântarea lui Nicolae-Alexandru la Câmpulung¹³³³ și ruptura survenită – înainte de moartea sa în 1364 – între acesta, fidel Budei și Bizanțului, la 1359 (ruptură dovedită de conflictele lui Vladislav cu Ludo-

¹³²⁶ Această interpretare ar fi susținută și de urma „de cupă de excavator” identificată, care pare să fi dezafectat „chirurgical” mormântul aflat în imediata vecinătate a zidurilor primei biserici și a Mormintelor 10 (*AL WA*) și 11 (*Voislav*), în special a celui din urmă.

¹³²⁷ Folosim *ființă*, fără alte specificații de gen, deoarece textul lui Drăghiceanu pune la îndoială sexul feminin atribuit în general personajului care odihnișe – o vreme – acolo.

¹³²⁸ Este/ era singurul mod în care o doamnă putea fi așezată în dreapta Mormântului 10, ceea ce probabil a născut alte temeri, cu precădere după identificarea celei dintâi biserici.

¹³²⁹ Ea a fost atestată ultima oară drept în viață în aprilie 1370 (*VMHH*, II, no. 191, p. 98). În cazul în care cadavrul ei nu a fost literalmente aruncat din mormânt, doar o bucată din capul Clarei pierzându-se în pământ, decesul ei până la începutul verii anului 1370 este obligatoriu. Lucrările la Biserica Argeș II au început cel târziu în toamna lui 1372, după ce Hariton a devenit mitropolitul *Ungrovlahiei* (*Nandriș, Documente românești*, no. 1, p. 21), sau – din rațiuni de sezon – în primăvara lui 1373 (vezi în comparație considerațiile tehnice privind pictarea tabloului votiv din Dumitrescu, „Le Voïvode donateur”, p. 555).

¹³³⁰ A se revedea aici *VMHH*, II, no. 191, p. 98; *Nandriș, Documente românești*, no. 1, p. 21.

¹³³¹ Rainer, „Cercetări antropologice”, p. 160, cu nota 1, a *Redacției* (i.e. a lui Drăghiceanu).

¹³³² Ipoteză cerută în special de sexul masculin al tuturor celorlalți defuncți din biserică.

¹³³³ Pilduitor în acest sens este mai ales raportul lui Drăghiceanu din 1924 publicat în 1964.

vic și Ioan al V-lea de la 1365-1366 și sigur apoi de disputa dintre Vladislav și Philotheos, izbucnită în mod cert înaintea intervenției anti-*latine* a lui Vladislav de la Vidin la începutul lui 1369)¹³³⁴, ar susține această ipoteză¹³³⁵. Astfel, Nicolae-Alexandru ar fi murit drept „apostat” din punctul de vedere al Marii Biserici, ceea ce a dus la alungarea sa din noul lăcaș de la Argeș¹³³⁶.

3. Dacă Mormântul 12 a aparținut Bisericii Argeș II, el poate fi atribuit doar unui voievod devenit indezirabil la un moment dat, dar totodată și un voievod care căutase asocierea cu Mormintele 10 și 11 din vecini, mai ales cu cel dintâi¹³³⁷. Datorită acestor raporturi de „proximitate”, Mormântul 12 poate fi atribuit numai: 1. fie lui Vladislav I, fiul lui Alexandru *Basarab* (din Mormântul 10) din prima sa căsătorie *sârbă* (cu probabil fiica lui Ștefan Vladislav al II-lea) și fratele bun al lui Voislav (din Mormântul 11); 2. fie lui Radu I, fiul lui Alexandru *Basarab*, foarte probabil din a doua sa căsătorie cu Clara de Ungaria¹³³⁸. În ambele cazuri, distrugerea Mormântului 12 trebuie asociată conflictului dintre Mircea I (fiul lui Radu din al doilea mariaj, *sârb*?) și Vlad I *Uzurpatorul* (fiul – nelegitim? – al lui Vladislav) din anii 1390¹³³⁹.

Pomenirea răposatului Vladislav de către Hariton în ultimul său testament (1378) și omiterea de către mitropolit din același testament a noului domn, Radu¹³⁴⁰, relevă un conflict major între Hariton și Radu. Totuși, o datare mai timpurie a risipirii Mormântului 12 nu este îngăduită de respectul

¹³³⁴ FHDR, IV, no. XLV-12, p. 207; de Sarrant, *Chronicle of the Twenty-Four Generals*, p. 761; Lasić, „Fr. Bartholomaei de Alverna”, pp. 74-75; Pall, „Le voyage diplomatique”, p. 539.

¹³³⁵ Ipoteza a fost formulată în special pentru a acoperi obiectiv posibilele incertitudini.

¹³³⁶ Adică: *AL WA* din Mormântul 10 ar fi fost cruțat, deoarece trăise și murise în rit *latin*, fiind numai „sigilat” (asemeni fiului său Voislav din Mormântul 11), în vreme ce Nicolae-Alexandru din Mormântul 12 a fost un *trădător*, care a fost pedepsit în mod exemplar.

¹³³⁷ Fapt evident, cel târziu de la ipoteza lui Sacerdoțeanu din 1935, care atribuia Mormântul 10 unei mai vechi biserici. Cum *AL WA* odihnea în Mormântul 10, iar văduva sa Clara i-a supraviețuit, numai ea putea fi așezată – ca personaj de sex feminin – în dreapta sa, în Mormântul 12. Dacă Mormântul 12 aparținea Bisericii Argeș II, un simbol – repetăm – al triumfului isihasmului în Țara Românească, *doamna Clara* nu-și avea locul în el. Este de presupus că aspectul i-a fost clar lui Sacerdoțeanu încă de la lansarea ipotezei sale.

¹³³⁸ Pentru mamele lui Vladislav I și Radu I, a se vedea informațiile și analizele din C.IV.3.

¹³³⁹ Dorința de a evita începerea luptei dintre ramurile familiei *Basarabilor* „înainte de vreme” (vezi deja – în raport cu momentul 1920 – studiul din 1907 al lui Xenopol, „Lupta dintre Drăculești și Dănești”) a contribuit probabil și ea la atribuirea Mormântului 12 (arbitrară după cum se poate vedea din însuși textul lui Drăghiceanu) soției ctitorului.

¹³⁴⁰ *Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136. Cazul Mormântului 12 oferă astfel încă o explicație pentru neinclusiunea sursei în FHDR, IV: relația *ortodoxă* și fraternă dintre *Vlaicu* și Radu.

arătat de către Dan I (fiul lui Radu din prima sa căsătorie, *bulgară?*) față de unchiul său Vladislav tocmai în relație cu influentul călugăr sârb Nicodim și cu ctitoria – comună – a fraților Vladislav și Radu de la Tismana (1385)¹³⁴¹. Același respect, și tot în relația cu Tismana, i l-a dovedit și urmașul lui Dan, Mircea I, lui Vladislav în prima parte a domniei (sigur între 1387 și 1392)¹³⁴².

A doua ipoteză este cea mai șubredă. Testamentele lui Hariton de la 1370 o invalidează practic din start. Ele îl aminteau cu pioșenie pe *Nicolae-Alexandru/ Nicolae* drept un binefăcător al Kutlumuzului¹³⁴³. Este astfel greu de crezut – totuși – că peste numai doi ani, ajuns mitropolit al *Ungrovlahiei*, Hariton ar fi dispus/ ar fi putut dispune „evacuarea” acestuia din biserică¹³⁴⁴.

În lipsa altor informații, alegerea între cele două posibilități rămase este determinată de „aspectele tehnice”¹³⁴⁵. Amploarea operațiunii de dezafectare a Mormântului 12 și întinderea suprafeței afectate de aceasta îngăduie cu greu atribuirea mormântului pierdut unui personaj de sex feminin¹³⁴⁶. În aceste condiții, sigur pe moment și oricât de atrăgătoare ar fi atribuirea Mormântului 12 Clarei de Ungaria și Bisericii Argeș I, Mormântul 12 se cuvine asociat fie lui Vladislav I, fie lui Radu I¹³⁴⁷. La Argeș, drept loc de veci, Clarei i-ar putea rămâne zidurile bisericii Sfintei Marii rezidite de Neagoe¹³⁴⁸.

Opțiunea între cei doi depinde în primul rând de: 1. politica lui Mircea I, după ce a reușit să revină pe tronul de pe care fusese alungat de către Vlad I (1395-1397)¹³⁴⁹; 2. identificările defuncțiilor din Mormintele 3 (un adult de peste 40 de ani) și 6 (un adult de aproape 30 de ani); primul era încoronat cu diademă de perle (precum Alexandru *Basarab* din Mormântul 10), iar al

¹³⁴¹ DRH, B, I, no. 7, pp. 19-22 (3 octombrie 1385). Notăm astfel că documentul de la Dan I a fost emis din Argeș, la fel precum primul act (din 1387) citat mai jos de la Mircea I.

¹³⁴² DRH, B, I, no. 8, p. 24 (1387); no. 14, p. 35 (1391-1392); no. 16, p. 41 [c. 1392]. Ultimele două documente (doar primul fiind datat după an și indiction) nu au loc de emiter.

¹³⁴³ FHDR, IV, nos. XLVI-2-3, pp. 287, 297. Reamintim însă că din ultimul testament din iulie 1378 al lui Hariton, Nicolae-Alexandru a fost omis (*Actes du Kutlumus*, no. 36, p. 136).

¹³⁴⁴ Reamintim însă că însuși Dumitru Năstase a atras atenția asupra „naturii” lui Hariton.

¹³⁴⁵ Acestea au fost în chip limpede evitate când mormântul a fost atribuit unei doamne.

¹³⁴⁶ Singurul mod în care s-ar putea admite că în Mormântul 12 a odihnit o doamnă ar fi plecând de la presupunerea că ea a fost înmormântată într-un sarcofag de dimensiunile acelorale ale reginelor Serbiei (Popović, *Srpski vladarski grob*, pp. 80-82, 97-99, 105, cu fig. 26-27, 33-34, 37), un sarcofag distrus – în mod evident – complet la zidirea Bisericii Argeș II.

¹³⁴⁷ Altfel spus: și Mormântul 12 corespundea „sumeii tuturor temerilor” unei istoriografii.

¹³⁴⁸ Vezi A.IV.4. Iar Tafrali a legat mereu *legenda meșterului Manole* de biserică domnească.

¹³⁴⁹ Iliescu, „Vlad Ier”, pp. 74-78, 97-100. Vezi și Pippidi, „Despre Dan Voievod”, pp. 55-61.

doilea cu o diademă din *frunze de aur*¹³⁵⁰. Mult mai direct spus (datorită manierei în care Mormântul 12 a fost eliminat), întrebarea este: care domn s-a răzbunat pe părintele predecesorului său („vrând-nevrând” Vlad I a ajuns predecesorul lui Mircea I)? Vlad I pe Radu I sau Mircea I pe Vladislav I?¹³⁵¹

După cum a observat deja Petre Năsturel¹³⁵², Mircea a șters orice urmă a daniilor athonite ale înaintașilor săi, sigur din punct de vedere documentar ale lui Nicolae-Alexandru și Vladislav¹³⁵³. Totodată, Vladislav a dispărut din cronicile Țării Românești, iar un Radu a urcat în dreptul lui *Negru Vodă* de la 1290¹³⁵⁴. Această *damnatio memoriae* sugerează că Mircea a fost cel care l-a „gonit” pe răposatul din Mormântul 12, identificabil astfel cu Vladislav¹³⁵⁵.

Lui Vladislav († c. 1377) nu i se cunoaște niciun fiu legitim, mort pe deasupra cu puțin timp înaintea sa, în cazul în care căutăm să-i atribuim lui Vladislav Mormântul 3 (diferența de vârstă dintre răposatii din Mormintele 3 și 6 fiind de cel mult 15-20 de ani)¹³⁵⁶. Ipoteza este astfel susținută și de caracterul pereche al Mormintelor 3 și 6, săpate în umerii altarului Bisericii Argeș I, în fața altarului Bisericii Argeș II. Mormântul 3 trebuie asociat lui Radu I,

¹³⁵⁰ Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, pp. 52. 55; Idem, „Jurnalul săpăturilor”, p. 145. Trebuie subliniat și în acest cadru că soarta diadelor rămâne necunoscută.

¹³⁵¹ Ceea ce readuce în discuție și notițele lui Drăghiceanu din 1923 și decizia (luată până la 1982/1984) de către Constantinescu de a elimina Mormântul 3 drept unul inexistent.

¹³⁵² A se revedea delicatele observații din „Aperçu critique”, pp. 96-97 (cu notele 9 și 14).

¹³⁵³ Pe 21 noiembrie <1398> (an stabilit după boierii martori, printre care logofătul Baldovin și banul Drăgoi, după egumenul mănăstirii, Ieremia, și după indiction, 7), când dona la Kutlumuz, boierul Aldea îl pomenea numai pe Mircea (DRH, B, I, no. 19, pp. 46-47).

¹³⁵⁴ *Istoria Țării Românești*, pp. 2-5. Vladislav a „supraviețuit” în pomelnicul Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc*, sigur în copiile din anii 1800 (cf. V. Drăghiceanu în *Revista Istorică*, VI (1920), 7-9, p. 180). În schimb, Vladislav lipsea din pomelnicul Mănăstirii Argeș (ctitoria lui Neagoe *Basarab*), păstrat sigur într-o variantă mai veche. În acesta, șirul primilor domni era: *Basarab*, *Alexandru* și *Radu cel Bătrân* (vezi A. Sacerdoțeanu, „Pomelnicul mănăstirii Argeșului”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIII (1965), 3-4, pp. 297-330, la p. 304).

¹³⁵⁵ În mormântarea ctitorului *Vlaicu* la Tismana, deși atractivă, era totuși greu de acceptat.

¹³⁵⁶ Dacă am încerca să atribuim Mormântul 6 lui *Godon*, fratele lui Vladislav, căzut în luptă cu trupele ungare la Dunăre, cândva între 1368-1369/ 1374-1377, după Ludovic I (în original: MOL, DL 67401; 8 septembrie 1377), ar însemna că acesta, sensibil mai tânăr astfel decât Vladislav fusese fie fiul lui *Alexandru* și al *Clarei*, fie un copil nelegitim de al lui *Alexandru*. Regele insista însă tocmai pe calitatea de frate a lui Vladislav avută de *Godon* ceea ce ar semnifica mai curând că *Godon* era fratele bun al acestuia, sau un fiu nelegitim de al lui *Alexandru*. În orice caz, adăugând aici asocierea la domnie a lui *Radu* de către Vladislav și statutul defuncțiilor argeșeni, datele nu ne permit să considerăm că lui *Godon* i-au fost rezervate funeralii de rang voievodal, precum cele mărturisite de Mormântul 6.

iar Mormântul 6, fie lui Dan I, fie unui alt fiu de al lui Radu (*țarul Alexandru de la Târgoviște și Câmpulung?*)¹³⁵⁷. Dacă trupul său nu a rămas pe câmpul de bătălie după înfrângerea sa de către Șişman (1386), Dan ar fi trebuit înmormântat cu o diademă de perle, precum răposații din Mormintele 3 și 10, nu cu una din *frunze de aur*¹³⁵⁸. Mai probabil, în Mormântul 6, a odihnit un fiu și asociat de al lui Radu I (*țarul Alexandru „de Rucăr și Dâmbovița”*)¹³⁵⁹.

Mircea a distrus Mormântul 12. Era aparent mai mult decât o vendetă de familie. Miza pare să fi fost „resetarea” memoriei țării după criza dinastică din anii 1390¹³⁶⁰. Dacă ar fi să urmărim actele de la Mircea, evenimentele de după moartea sa (1418-1436) și umorile cronicarilor bizantini, Mircea i-a „înlocuit” după 1396-1397 pe predecesorii săi cu numeroșii săi fii (nelegitimi în special)¹³⁶¹. Deciziile sale au fost aparent motivate și de protecția acordată de Sigismund lui Vlad (decembrie 1397), după ce fidelul regelui, Știber, voievodul Transilvaniei, îl capturase pe Vlad, înstăpânit la Argeș¹³⁶², în urma

¹³⁵⁷ După Drăghiceanu („Curtea Domnească din Argeș”, p. 40), Dan I era în Mormântul 9.

¹³⁵⁸ În ceea ce ne privește, dată fiind rivalitatea (ura) dintre copiii Sarei Teodora și urmașii Basarabilor (cu excepția lui Vladislav), credem că trupul lui Dan nu a mai ajuns la Argeș.

¹³⁵⁹ Reamintim că la 1920, existența acestui *țar Alexandru* sub Radu I, susținută de Miletic, Jiriček, și chiar Hasdeu, fusese viguros contestată în România de către Onciul și Bogdan. Ei datau „domnia” *transalpină* a *țarului Alexandru* în anii 1420 sub Radu al II-lea (A.III.3).

¹³⁶⁰ În 6900 (1391-1392), Mircea I încă îl pomenea – prin intermediul daniilor făcute Vođiției de Vladislav I și transferate Tismanei – pe *sfântrăposatul unchi al domniei mele, Vladislav*, în întărirea și extinderea domeniului și veniturilor Tismanei (DRH, B, I, no. 14, p. 35). Așa procedase Mircea încă de la începutul domniei, de pe 27 iunie 1387 (DRH, B, I, no. 8, p. 24). Mircea l-ar mai fi pomenit – în aceleași coordonate – pe *Vlaicu* și după anii 1390, dar actul în sine a suscitat numeroase suspiciuni (în pofida caracterului său medieval), după cum admiteau înșiși editorii DRH, B, I (no. 22, pp. 54-55). De fapt, după anii 1390, Mircea pare să fi renunțat la a mai pomeni memoria vreunui dintre înaintașii săi, chiar și în cazul întăririlor și al daniilor pentru Cozia și Cotmeana, împreună sau separat (numai Cozia), datate între anii 1402 și 1406 (și poate 1418) ori emise – sigur – în 1415 (DRH, B, I, nos. 25-30, pp. 58-67; no. 37, pp. 78-80). Nu doar Vladislav I, ci și Dan I și Radu I au dispărut și din documentele lui Mircea pentru Tismana din 1406-1407 (DRH, B, I, nos. 32-33, pp. 70-72). Nici măcar Mihail, la 1417-1418, când era încă doar asociatul tatălui său, nu i-a mai amintit pe Radu I și pe Dan I la întărirea drepturilor Coziei și Cotmenei (DRH, B, I, no. 39, pp. 82-84). Alte considerații sunt însă greu de făcut datorită naturii actelor păstrate și a controverselor legate de acestea (vezi DRH, B, I, nos. 20-39, pp. 47-84).

¹³⁶¹ Din păcate, documentele și cronicile interne și externe conduc la această încheiere.

¹³⁶² *Hurmuzaki*, I-2, no. 316, pp. 374-375. Pe 28 mai 1396, prin actul emis la Argeș, Vlad i-a jurat credință lui Vladislav Jagiello al Poloniei și Lituaniei, recunoscând drepturile soției acesteia, ultima fiică în viață a lui Ludovic de Anjou, Jadwiga/ Hedwiga, asupra Unga-

unui atac surpriză asupra vasalului lui Baiazid I declanșat după catastrofa cruciată de la Nicopole (septembrie 1396)¹³⁶³. Până în iarna anului 1398-1399, dacă nu mai devreme, o dată cu Ștefan I al Moldovei înainte de primăvara lui 1398 (fiul lui Roman I și fostul adversar al lui Sigismund de la 1395, și totodată aliatul – natural – al lui Vlad, primind domenii în comitatul Szolnok-ul Interior¹³⁶⁴), Sigismund i-a acordat lui Mircea domeniul *Hunyad*¹³⁶⁵.

Din punct de vedere dinastic funerar, „abandonul” Argeșului (pregătit deja de Radu prin Cotmeana și – în special – Cozia și poate deja chiar de către Vladislav prin Vodiția și – mai ales – Tismana)¹³⁶⁶ apare drept o reacție a lui Mircea la rupturile din anii 1390 și nu drept o consecință a domniei sale îndelungate (precum pare să fi fost cazul în Moldova, unde, tot după aproximativ 32 de ani de domnie, Alexandru I, nepotul de fiică al lui Radu I, întronat în 1400, de Mircea, fratele bun al mamei lui Alexandru, a ales să fie înmormântat la Mănăstirea Bistrița și nu la Rădăuți)¹³⁶⁷. Altfel decât în Mol-

riei. Vlad respingea astfel ofertele lui Sigismund din martie 1396 (DRH, D, I, no. 97, p. 153; s-a propus datarea actului și sub 10 aprilie 1397, imediat după Nicopole, dar ea este greu de admis datorită „grațierii” lui Vlad de către Sigismund după capturarea acestuia). În vremea bătăliei de la Rovine (mai 1395), murise Maria, sora Jadwigăi, soția lui Sigismund prin care acesta ajunsese – drept rege-consort – pe tronul Ungariei în anul 1387.

¹³⁶³ DRH, D, I, no. 101, pp. 162-163. Știber l-a luat prizonier pe Vlad care se refugiase la Târgoviște (în *castrum Dombouicha*), ceea ce exclude posibilitatea unei reveniri anterioare a lui Mircea în Țara Românească, sigur nu în părțile *muntenne* ale acesteia. Poate, pe lângă Amlaș și Făgăraș, Mircea reușise să se impună – via Severin și cu sprijin ungar – în Oltenia. În orice caz, rezistența lui Vlad la Târgoviște relevă – dacă mai era nevoie – extremismul „postulatului” lui Matei Cazacu, conform căruia Vlad ar fi fost întronat de către boierii olteni în reacție la politica cruciată a lui Mircea și la prozelitismul catolic („*Marche frontalière ou état dans l'état? L'Olténie aux XIVe-XVe siècles*”, în *The Steppe World and the Lands beyond them: Studies in the Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday*, editori F. Curta, Bogdan-Petru Maleon, Iași, 2013, pp. 697-742). În plus, așa cum a observat de mai multă vreme profesorul Cristea, răspândirea monedelor de la Vlad I, susținut în plus de Moldova și Polonia, nu corespunde teritoriului pe care el ar fi domnit în teorie (adică Olteniei).

¹³⁶⁴ DRH, D, I, no. 102, p. 169. În mai 1398, autoritățile comitatense dezbăteau deja dacă Ioan, fiul lui Costea, *procuratorul* lui Ștefan I, avea voie sau nu să-l mandateze pe Iacob (*zis Toth*, adică – ulterior în special – *slovacul*, sau Tăutu<I> în Moldova) drept *procurator*.

¹³⁶⁵ DRH, D, I, no. 104, p. 171. Reamintim că *procuratorul* lui Mircea I la luarea în posesie a domeniului *Hunyad* a fost Nicolae de Luduș, fiul lui Ladislau Dobokai, *ruda de sânge* a lui Vladislav I (tatăl lui Vlad I), care-l răsplătise cu moșii în Ducatul Făgărașului la 1372.

¹³⁶⁶ Ar putea fi vorba și de un proces de „personalizare” a domniei, inclusiv după moarte.

¹³⁶⁷ În cazul lui Alexandru, înmormântat lângă Ana, mama moștenitorului său desemnat Iliăș I, trebuie să luăm în calcul – datorită luptelor și înțelegerilor care au urmat între Iliăș

dova, niciunul dintre primii voievozi ai Țării Românești nu a fost „alungat” din biserică la/ înainte de moarte (singura neînmormântare argeșeană fiind dată de „excepția câmpulungeană” a lui Nicolae-Alexandru)¹³⁶⁸. „În cele din urmă” însă, precum în Moldova, dar totuși abia vreo două decenii mai târziu, voievodul sub care s-a realizat în fapt trecerea de la Biserica Romei la Marea Biserică (Petru I în Moldova, Vladislav I în Țara Românească) a fost scos din necropola domnească *valahă*, la acel moment sigur de rit *grec*¹³⁶⁹.

În sud, problema a fost foarte personală. Fie Vladislav, fie fratele său, Radu (intrat în conflict cu Hariton, adevăratul arhitect al Bisericii Argeș II¹³⁷⁰), a decis că locul de veci al celui curtat de papa Urban al V-lea să fie lângă AL WA din Mormântul 10, cel sigilat în vremea sa¹³⁷¹. Nu s-a ales – de pildă – un loc lângă fondatorul puterii voievodale de la Argeș, din Mormântul 8, poziționat din vechea biserică – alături de Mormântul 9 – chiar sub cupola noului lăcaș (în aceasta, cele două morminte din Biserica Argeș I formau – prin marcajul cu care au fost înconjurată – perechea fondatoare a țării)¹³⁷². Vladislav, care-și salvase parțial (sigur nu de la uitare) tatăl și fratele bun, ale căror morminte nu au fost risipite, a fost „aruncat” din marea sa ctitorie¹³⁷³.

Reapare astfel problema apartenenței „lespezii lui *Negru Vodă*”. Pe de o parte, sigur la 1920, comunitatea argeșeană o asocia ctitorului bisericii a cărei memorie era cinstită „unde va” între Mormintele 10 și 12¹³⁷⁴. Pe de altă

și fratele său vitreg Ștefan al II-lea (a se vedea recent Alexandru Pânzar, „Sfârșitul luptelor pentru succesiune în Moldova: înțelegerea din 1435”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXXIV (2016), pp. 29-40) – și posibilitatea ca înmormântarea lui Alexandru I la Bistrița să fi fost determinată de nevoia lui Iliș de a-și legitima domnia și prin asocierea tatălui său cu de mult răposata sa mamă (date fiind și numeroasele soții și *fiitoare* ale lui Alexandru).¹³⁶⁸ Un inventar funerar „din anul 1920”, poate fi util. La Argeș, au fost identificați – prin diademe – cel puțin 5 voievozi și „tineri voievozi”, toți fără nume (cu excepția necunoscutului până atunci Voislav). La Câmpulung datele de secol XVII (completate chiar în 1920 de un străniu *graffiti*) așezau doi stăpânitori: Basarab și Nicolae-Alexandru. La 1924 așa-zisele lor morminte au fost descoperite goale. Realitatea a devenit oficială în 1964.

¹³⁶⁹ Pentru situația de la Rădăuți și diversele „soluții” propuse pentru ea, vezi aici B.IV.4.

¹³⁷⁰ Vezi deja Năsturel, „Vers une datation sur preuve”, p. 418. Iar, dacă zidirea noii biserici ar fi început în vremea păstoririi sale, Iachint ar fi folosit-o în apărarea sa (pe la 1369).

¹³⁷¹ Este posibil ca Radu I să fi fost cel care a decis locul de îngropăciune a lui Vladislav I. Nesiguranța vremurilor și faptul că Vladislav trecuse de 40 de ani la mijlocul anilor 1370, vârstă la care decedaseră și predecesorii săi, nu îngăduie însă „absolutizarea” ipotezei.

¹³⁷² Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 141; Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 97.

¹³⁷³ O ctitorise vrând-nevrând (datorită sorții mormintelor lui Alexandru și Voislav).

¹³⁷⁴ Vezi, nu fără destule rezerve, datele din Drăghiceanu, „Jurnalul săpăturilor”, p. 141.

parte, lespedeza era de natură șamanică¹³⁷⁵. Se potrivea prea puțin opțiunii *ortodoxe* finale a lui Vladislav și era prea îndepărtată de un creștinism clar (iar, dacă steaua lui David, înscrisă într-un cerc, ar fi simbolizat de fapt o „adaptare” a stelei lui Melchisedec, aceasta ar fi fost o referire directă la de-functul *AL WA* din sigilatul Mormânt 10, al cărui principal inel – de investi-tură – fusese înscris cu steaua lui Melchisedec)¹³⁷⁶. „Lichidarea” Mor-mântului 12 al lui Vladislav de către Mircea ne împiedică să credem că el ar fi păstrat lespedeza, pe deasupra în interiorul bisericii domnești¹³⁷⁷. Este încă un motiv pentru care „lespedea lui *Negru Vodă*” a fost a lui Basarab¹³⁷⁸.

Martelarea stelei lui David pe lespedeza pare astfel strâns legată de: 1. soarta lui Dan I (+ 1386), căzut în luptă cu fiul Sarei-Teodora, Șişman, fratele bun al Keranei, ultima soție a lui Vladislav I; 2. apariția *graffiti*-ului *țarina evreica* pe stâlpul nord-estic al naosului Bisericii Argeș I de care fusese lipit Mormântul 3 al lui Radu I; 3. chiar de soarta *țarului Alexandru* (dacă el a odihnit în Mormântul 6), primul moștenitor al lui Radu căzut – aparent – în luptă cu același Șişman în timpul campaniei sud-dunărene ungaro-*valahe* de la 1382¹³⁷⁹. *Graffiti*-ul amintit a fost ca urmare fie o dojană întristată adusă răposatului Radu I, fie expresia satisfacției aduse de morțile întâilor săi născuți, Alexandru și Dan, în urma „aventurilor lor *bulgare*”¹³⁸⁰. În ambele ca-zuri, *graffiti*-ul, asociat eliminării Mormântului 12 de către Mircea I, readuce

¹³⁷⁵ Datorită caracterului sincretic al reprezentărilor înscrise pe ea (C.IV.3.). Chiar dacă și-a(r) fi pregătit mormântul lângă *AL WA*, *Vlaicu* nu-și putea comanda o asemenea lespedeza.

¹³⁷⁶ În ceea ce privește steaua lui Melchisedec, trimitem aici la analiza datorată profesorului Albu din A.I.3. Din punct de vedere politic, steaua lui David (în limitele martelării suferite de capul lepezii), nu poate fi legată de soacra lui Vladislav I, Sara-Teodora, mama Keranei, aceasta făcând tot posibilul să topească în fervoare *ortodoxă* originile ei evreiești.

¹³⁷⁷ S-ar putea propune și explicația că Mircea a îngăduit totuși păstrarea lepezii unchiului său. În condițiile puținătății izvoarelor de epocă, ar fi însă o explicație prea subiectivă, nepotrivită oricum cu violența gestului de „dezafectare” a Mormântului 12.

¹³⁷⁸ Reamintim astfel și că: 1. Mormântul 9 era vizibil în Biserica Argeș I din toate părțile, fiind așezat în dreptul trecerii din pronaos în naos. 2. Lespedea, „frântă” în partea ei inferioară, a fost așezată (cu sens de integrată/ încastrată) probabil pe o structură de tip soclu.

¹³⁷⁹ Alături de răpunerea certă a lui Dan I de către Șişman (sprijinit – „în tradiție” – sau nu de către Mircea I), moartea lui Alexandru în condiții asemănătoare trebuie presupusă, deoarece el nu i-a urmat la domnie lui Radu I (din tot ceea ce cunoaștem la ora actuală), din cauza poziției ocupate de Alexandru pe cursul Dâmboviței (*Documente Brașov*, I, no. 7, pp. 14-15), care ducea spre Bulgaria de Târnovo, și datorită direcției campaniei ungare din 1382 de la sudul Dunării (Lukács, „O campanie angevină necunoscută”, p. 185).

¹³⁸⁰ Scurtimea *graffiti*-ului nu ne îngăduie să alegem cu adevărat între cele două variante.

în atenție problema datării frescelor restaurate/ refăcute/ înlocuite poate încă din secolul al XIV-lea ori abia după 1400, chiar în vremea lui Mircea I¹³⁸¹.

Dacă acesta a fost cazul¹³⁸², adevărul fiind tot mai greu de stabilit după restaurările ultimelor două veacuri¹³⁸³, am putea admite și autenticitatea parțială a celebrului *graffiti* „de la 6860” privind moartea *marelui Basarab Voievod* la Câmpulung. Nu se referea la Basarab de la 1330, ci la unul din urmașii săi, la probabil unul dintre succesorii răposatului ctitor Vladislav din Mormântul 12¹³⁸⁴. În aceste condiții, falsul de la 1920 s-ar restrânge la anul înscris deasupra și la distanță de textul propriu-zis al *graffiti*-ului centrat. Era – oricum – un an descoperit după identificarea mențiunii morții lui Basarab, după cum recunoștea Drăghiceanu în corespondența cu Iorga¹³⁸⁵. Sunt doar ipoteze, mai mult sau mai puțin întemeiate. Meritul lor „obiectiv” poate fi – numai – rediscutarea situației „domnești” de la Câmpulung¹³⁸⁶.

¹³⁸¹ Vezi polemica dintre Drăghiceanu și Lazar („Sur une datation des fresques”, pp. 9-40) și Ana Dumitrescu („Une nouvelle datation”, pp. 135-162; „Une iconographie”, pp. 48-63).

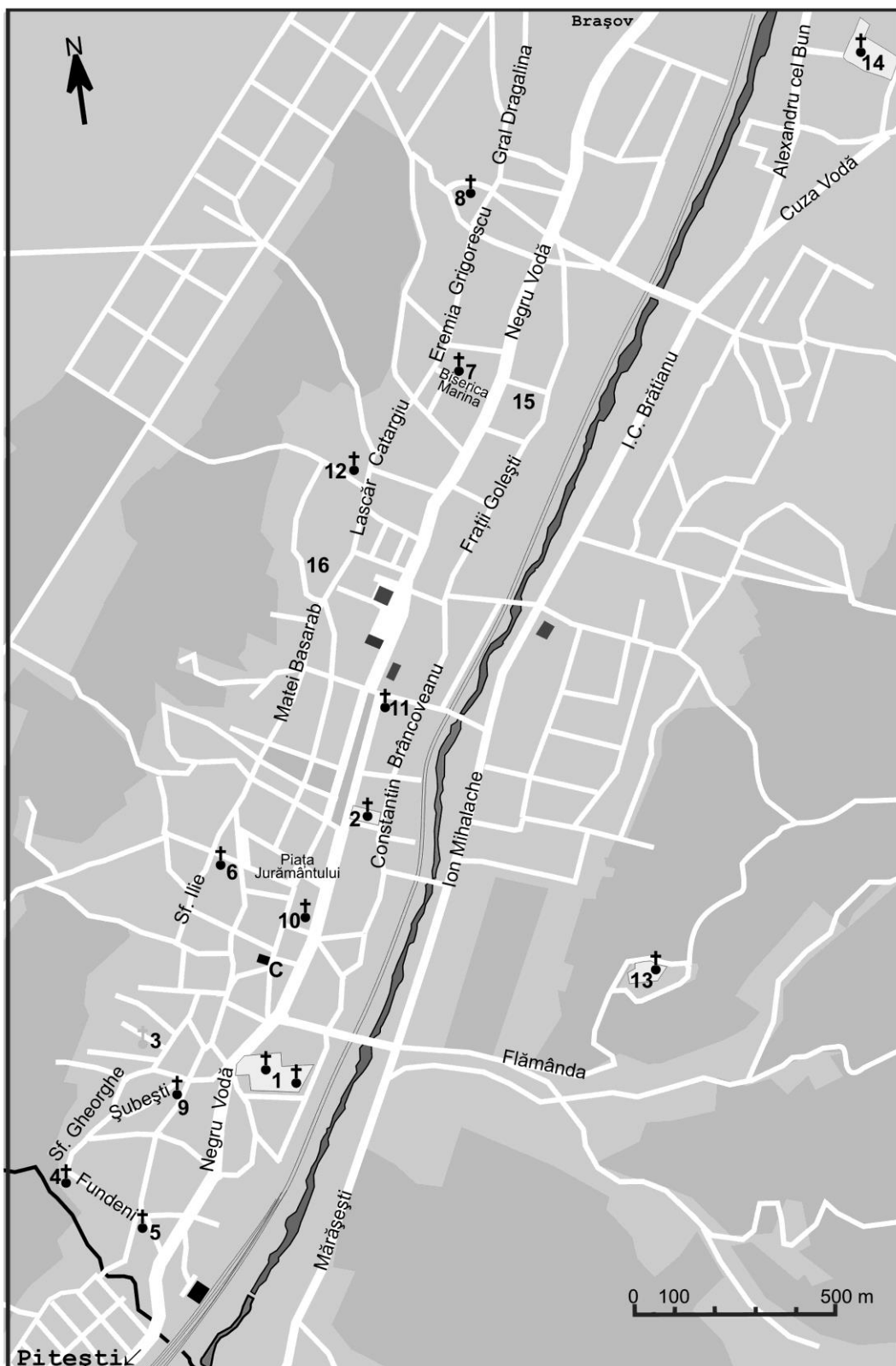
¹³⁸² Oare frații Moise și Aaron care liturghiseau împreună erau – de fapt – Radu și *Vlaicu*?

¹³⁸³ Fără a pune la îndoială onestitatea și calitatea restaurărilor, în special ale acelor din ultimele decenii, coordonate de către Dan Mohanu (*Arheologia picturilor murale*, passim), precizăm că orice considerație istorică pe baza concluziilor acestor lucrări trebuie privită cu maximă prudență datorită premiselor istorice (istoriografice de fapt) de la care acestea au pornit, după cum s-a putut vedea și în cazul „pomelnicului *grămăticilor*”, databil între anii 1431/1432 și 1444, și nu de-a lungul secolului al XVI-lea (a se revedea astfel și B.IV.1).

¹³⁸⁴ Inclusiv în acest caz, *graffiti*-ul rămâne foarte discutabil din cauza formulării *marele Basarab Voievod*, care – în chip firesc – îl desemna pe marele voievod, nu pe un asociat al acestuia. Dan I nu a murit sigur la Câmpulung, ci undeva la Dunăre, la sudul sau la nordul fluviului. S-ar putea ca *graffiti*-ul să se fi referit la Radu, ori – de ce nu – la Vladislav și chiar la Nicolae-Alexandru. În calcul, ar putea fi luat inclusiv *țarul Alexandru* de la Târgoviște și Câmpulung. Discuțiile și îndoielile privind faza de construcție sau și de pictare a Bisericii Argeș II (de la Drăghiceanu, Norocea și Sacerdoțeanu la Barbu, Chihaia ori Constantinescu, la care se adaugă polemica amintită anterior, precum și cea mai veche dintre Maria Holban și Carmen Laura Dumitrescu, cu accent pe datarea tabloului votiv al Bisericii Argeș II), în care acest *graffiti* și cel referitor la Sara-Teodora (sau tocmai la fiica ei, Kerana, văduva lui Vladislav I *Vlaicu*) au fost realizate, nu sunt de natură să aducă elemente de stabilitate pentru orice „construct interpretativ” pe asemenea baze „artistice”.

¹³⁸⁵ Reamintim aici pasajul de încheiere publicat în *Revista Istorică*, V (1920), 7-9, p. 180.

¹³⁸⁶ După cum admiteau – inclusiv recent (în *Argesis*, XIX (2010) – atât Nicolae Constantinescu („Basarab I și Vladislav I”, pp. 21-42), cât și Gheorghe I. Cantacuzino („În căutarea urmelor curții domnești de la Câmpulung”, pp. 9-20), aceasta rămâne una dintre cele mai mari probleme ale genezei statale *transalpine*, neputându-se stabili un raport de anterioritate între Câmpulung și Argeș, în favoarea locului clasic al *descălecatului* lui *Negru Vodă*.

33. Bisericile din Câmpulung

1. Ansamblul „reședinței voievodale” – Mănăstirea *Negru Vodă* (din jurul bisericii *Adormirea Maicii Domnului*). 2. Biserica parohială – de rit *latin* – Sfântul Iacob (*Bărăția*). 3. Conventul dominican din jurul bisericii *Sfintei Elisabeta* (*Cloașterul*). 4. Biserica Olari (cu hramul *Sfântul Gheorghe*). 5. Biserica Fundeni (cu hramul *Sfintei Marii/ Adormirea Maicii Domnului*).

nului). 6. Biserica *Sfântul Ilie*. 7. Biserica *Sfânta Marina*. 8. Biserica *Șchei* (cu hramul *Intrarea Maicii Domnului în biserică*). 9. Biserica *Șubești* (cu hramul *Sfântul Spiridon*). 10. Biserica *domnească Sfântul Nicolae*. 11. Biserica *Popa Savu* (cu hramul *Sfântul Nicolae*). 12. Biserica *Nicuț* (cu hramul *Sfântul Nicolae*). 13. Biserica *Flămânda* (cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*). 14. Biserica *Vișoi* (cu hramul *Sfântul Gheorghe și Sfinții Apostoli Petru și Pavel*). 15. Biserica *Bradu* (cu hramul *Adormirii Maicii Domnului și Izvorul tămăduirii*) [dărâmată în 1903]; 16. Biserica *Valea/ Vovidenia* (cu hramul *Sfintei Treimi*) [dărâmată în 1902].

Ambele biserici dărâmate, *Bradu (Adormirea Maicii Domnului și Izvorul Tămăduirii)* și *Valea (Sfânta Treime)*, au fost zidite înainte de 1500, prima fază a bisericii *Valea* fiind data-tă chiar post 1350, pe baza unei monede de la *Strațimir*. Celelalte biserici sigur anterioare secolului al XVII-lea au fost: *Sfântul Iacob* (ante 1310), *Sfânta Elisabeta* (ante 1350), biserica *Adormirea Maicii Domnului a Mănăstirii Negru Vodă* (c. 1340-1350), biserica *domnească Sfântul Nicolae* (1567) și biserica *Fundeni/ Adormirea Maicii Domnului* (ante 1576/ dacă nu chiar ante 1500) și *Șchei/ Intrarea Maicii Domnului în biserică* (ante 1548). Toate bisericile de rit *grec* anterioare anului 1600 (inclusiv cea a *Mănăstirii Negru Vodă*) au fost închinată *Fecioarei*, cu două excepții elocvente: biserica *domnească Sfântul Nicolae* (ridicată în 1567 de doamna *Chiajna*, văduva lui *Mircea Ciobanul*, de la care provine prima atestare cunoscută a lui *Negru Vodă* din 1549, și de fiul lor, viitorul *Petru Șchiopul*) și biserica *Valea (Sfânta Treime)* fiind și hramul – expiatoriu – dat pe la 1400 celei mai vechi biserici de rit *grec* din *Siret*, sediul episcopiei legitimate de rit *latin* a *Ducatului Moldovei*). De pe plan, se poate observa cum până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (până la apariția nos. 5 și 10: biserica *Fundeni* și biserica *domnească Sfântul Nicolae*), bisericile de rit *latin* (nos. 2-3: *Bărăția* și *Cloașterul*) se concentrează în „jumătatea sudică” a *Câmpulungului*, iar cele de rit *grec* în „jumătatea nordică” (nos. 15-16: *Bradu* și *Valea*), cu excepția – singulară – a bisericii „reședinței domnești”. De asemenea, niciuneia dintre bisericile de rit *grec*, databile înainte de 1500 (*Bradu*, *Valea* și *Fundeni*; la *Fundeni* temelile de secol XV par să fi fost de lemn) nu i s-au putut identifica – arheologic – fundamente arhitectonice care să le coboare sub pragul 1400. Același lucru este valabil și pentru toate celelalte biserici, cu precădere – în cazul de față – celor din „jumătatea sudică” a *Câmpulungului*, unde trebuie să se fi aflat și conventul franciscan în a cărui biserică, închinată *Fecioarei*, a slujit în martie 1382 *Gregorie*, episcopul *Severinului* și al *părților transalpine* (am sintetizat datele și observațiile din Gh. I. *Cantacuzino, Începuturile orașului Câmpulung și curtea domnească: aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, București, 2011). Biserica conventului franciscan este și singura care nu a fost identificată oficial până acum. Însumate, documentele, izvoarele arheologice și distribuția bisericilor medievale din *Câmpulung*, asociate – sau (chiar) nu – controversatelor origini (și privilegii) de secol XVII ale bisericii *Mănăstirii Negru Vodă* (de astăzi), impun o constatare: biserica *Mănăstirii Negru Vodă* a aparținut franciscanilor.

Dacă în aceasta la 1382, după peste două decenii de *ortodoxie* statală a *Țării Românești*, oficia episcopul de rit *latin* al țării, este imposibil de crezut că ea fusese anterior vreodată de rit *grec* (cu atât mai mult dacă în ea odihnea de la 1364 *Nicolae-Alexandru*, creatorul secular al Mitropoliei *Ungrovlahiei* de la 1359). „Loja” (socotită pronaos) a bisericii franciscanilor denotă astfel asocierea ei unui centru de putere *princiară* de rit *latin*. Cel mai probabil, prin franciscani, în vremea *doamnei Clara* (nume tipic pentru devoțiunea formată în jurul sfântului din *Assisi*), stăpânirea argeșenă și-a marcat prezența la *Câmpulung*.

La Câmpulung, lucrurile stau dureros de simplu. Le-a expus deja Virgil Drăghiceanu pe patul de moarte (1964)¹³⁸⁷. Le ținuse ascunse timp de patru decenii (1924), din ajunul intrării sale în Academia Română (1926)¹³⁸⁸. Așazisa *biserică domnească* era biserica *Sfintei Marii* a conventului franciscan din Câmpulung. Era o bazilică adaptată prin „loja” ei nevoilor de reprezentare – în târgul locuit în sud de sași și în nord de *valahi* – a puterii voievodale afirmate pe Argeș¹³⁸⁹. Până la 1618, biserica a devenit *ortodoxă*, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*. Până astăzi, biserica franciscană nu a fost „identificată arheologic”. Aceasta a și dus la o soluție istoriografică aparte. Franciscanii ar fi preluat conventul dominican (*Cloașterul*). Ar fi schimbat hramul bisericii conventului din Sfânta Elisabeta în Sfânta Maria¹³⁹⁰. Explicația nu era doar forțată, ci chiar falsă. O arată chiar mărturia unui administrator franciscan din vremea mării afirmări a „cultului” *ortodox* al lui *Radu Negru Vodă*, *Basarab* și *Nicolae-Alexandru* la Câmpulung la mijlocul anilor 1600¹³⁹¹.

[...] *La Câmpulung fusese o mănăstire a călugărilor amintiți mai sus [franciscani (!)], clădită – după câte se spune – de fericitul [Ioan de] Capestrano [partenerul lui Iancu de Hunedoara la Belgrad (1456) (!)], împreună cu mănăstirea din Târgoviște [care era tot franciscană la acea vreme¹³⁹², prezentată anterior de către Gabriel Mančić, vicarul arhiepiscopului de Sofia pentru Valahia], în vremea doamnei Ecaterina, soția lui Negru Vodă (!), care era catolică, mănăstire închinată Sfintei Elisabeta din Ungaria. În această mănăstire s-au săvârșit minuni mari, după cum mărturisesc locuitorii acestui oraș. Atât ai noștri [catolicii], cât și schismaticii (!), blestemă pe un oarecare egumen schismatic [Melchisedec, de la fosta „biserică domnească”], care a ruinat acest loc împreună cu biserica; dar, în 1659 (!), pe când mă aflam în slujba domnului Constantin [Șerban], eu am redobândit – cu multă osteneală și trudă – acest loc pe care-l stăpânim astăzi; pe el s-ar putea clădi din nou vreo capelă mică, atât prin dărnicia alor noștri, cât și prin cea a schismaticilor (!), care cercetează zilnic acel loc pe înserate, aprinzând lumânări de ceară și în zilele de sărbătoare.// Cealaltă biserică are hramul Sfântului Iacob cel Mare de la 25 iulie*

¹³⁸⁷ Și în alte condiții, caracterul târziu al epitafului lui *Nicolae Alexandru* era limpede. Nicio altă lespede nu se păstra la suprafață la 1924. Nici măcar cea a lui *Pară* din 1641, după ce *Matei* rezidise biserica. La 1964, în *Biserica Ortodoxă Română*, Drăghiceanu s-a spovedit.

¹³⁸⁸ Vezi Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române (1866-2003)*, București, 2003³, sub voce.

¹³⁸⁹ Vezi deja Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, pp. 130-131. În anumite privințe interpretative, anii 1950 par să fi fost – paradoxal – mai liberi.

¹³⁹⁰ Din nefericire, prea mulți istorici onești au căzut în această capcană, „străvezie” altfel.

¹³⁹¹ În original (în italiană), pasajul din raportul lui Gabriel Mančić (Tomasi) este în *Acta Bulgariae ecclesiastica ab annum 1565 usque ad annum 1789 (=Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, XVIII)*, editor Eusebius Fermendzin, Zagreb, 1887, no. 156, p. 269

¹³⁹² Poate dominicană inițial (Ciocîltan, „*Prope Turcos et inter Scismaticos*”, pp. 6-7, 9-12).

[*Bărăția* (fosta biserică parohială)], și acum stau în ea călugări din ordinul și custodia amintite mai sus [franciscanii de Bulgaria], ducând o viață plină de lipsuri [...] ¹³⁹³.

După ce Reforma i-a scos pe sași din rândul catolicilor, la Câmpulung, cel puțin, călugării ortodocși și cei franciscani, retreziți la viață de Contra-Reformă (Reforma catolică), și-au „(re)împărțit” bisericile de la începuturile Țării Românești. Franciscanii au preluat *Cloașterul* dominican și *Bărăția* sașilor, iar ortodocșii vechiul convent franciscan ¹³⁹⁴. Nici unii, nici alții nu au schimbat vechile hramuri ale bisericilor (la fel procedase Neagoe *Basarab* la Argeș în cazul bisericii *Sfintei Marii*, pe care a terminat-o de rezidit la 1517, înainte de a se adresa papei Leon al X-lea la 1518-1519) ¹³⁹⁵. După ce s-au târât în procese, târgoveții și călugării (indiferent de confesiune) au ajuns la un *modus vivendi* ¹³⁹⁶. Împreună, au început să vorbească despre *Negru Vodă*, mai mult sau mai puțin binevoitor față de catolici (în funcție de tradiție), și de soția sa catolică, *Marghita* (sau chiar *Ecaterina*) ¹³⁹⁷. Toți le-au văzut actele. Nimeni nu le-a transcris însă ¹³⁹⁸. Întrebarea legitimă (și – prea – veche) este: ce rămâne din *Radu Negru Vodă* și *Nicolae-Alexandru* de la Câmpulung?

Înmormântarea la Câmpulung a lui *Nicolae-Alexandru*, revenit până la urmă sigur la politica lui Alexandru ¹³⁹⁹, poate fi admisă fie dacă mormântul său reprezenta un însemn al puterii argeșene în prosperul *burg*, fie dacă Vladislav își rezervase deja locul viitorului Mormânt 12 ¹⁴⁰⁰. La Câmpulung, soarta nu a fost mai blândă cu oasele sale. Cel târziu oștenii lui Gabriel Báthory le-au risipit (1612) ¹⁴⁰¹. Odihniseră în *biserica domnească a Sfintei Marii*. În ea, sub Radu I, în martie 1382, slujise Gregorie, *episcopul Severinului și al părților transalpine* ¹⁴⁰². Iar, în mod normal, în moarte, pe lespede a voievodului ar fi trebuit să scrie doar Nicolae, sau numai Alexandru, nu ambele.

¹³⁹³ Adaptat după *Călători străini despre Țările Române*, VII. 1638-1688, editori M. Holban, M.-M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1980, pp. 128-129.

¹³⁹⁴ Raportul lui Mančić din 1660 vorbește aproape de la sine despre atmosfera din târg.

¹³⁹⁵ A se revedea aici izvoarele coeve (inclusiv pisania lui Neagoe) prezentate în A.IV.4.

¹³⁹⁶ Compromisurile documentare de la Câmpulung în Al. Ciocîltan, „Colonizarea germană la sud de Carpați”, *Revista Istorică*, NS, XXII (2011), 5-6, pp. 431-460, la pp. 451-455.

¹³⁹⁷ Vezi studiul clasic al lui Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția națională”, pp. 289-312.

¹³⁹⁸ Este de fapt cea mai mare „ciudățenie” – ortodoxă și catolică – a istoriei Câmpulungului.

¹³⁹⁹ Datorită furiei lui Ludovic (1365) și nepomenirii sale de către Marea Biserică la 1370.

¹⁴⁰⁰ Ambele alternative par la fel de îndreptățite în aceste condiții eminamente ipotetice.

¹⁴⁰¹ Pentru o prezentare succintă a sorții bisericii: Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 72.

¹⁴⁰² După cum se știa de ceva vreme (DRH, D, I, no. 68, pp. 112-113; și datele din A.IV.4).

Epitaful său pare să fi avut măcar două surse, așa cum doi au fost Nicolae și Alexandru în pomelnicul „*bisericii domnești*” poruncit de Brâncoveanu¹⁴⁰³.

Cât îl privește pe *Negru Vodă*, dacă lăsăm sursele să vobească și ne uităm la practica botezării copiilor după rude (după bunici mai ales, nimeni dintre *Basarabi* nemaifolosind *Thocomerius*)¹⁴⁰⁴, chipul său se conturează. Datorită geneticii fetei sale, căsătorite cu Basarab, mama lui Alexandru, a Teodorei și probabil a lui Nicolae¹⁴⁰⁵, el avea măcar *sânge* german. Îl chema fie Nicolae, fie Alexandru (după nepoții cunoscuți), fie *Mihail*, acel enigmatic voievod care în cronicile țării îi urma – de la 1314, vreme de 19 ani, până după *Posada* – lui *Radu Negru* de la 1290¹⁴⁰⁶. Iar după anii 1370-1380, numai Mircea, el însuși un Mihai¹⁴⁰⁷, a mai folosit Mihail (și nu Radu) pentru moștenitorul său.

Într-un *psalteriu* din anii 1300¹⁴⁰⁸ a fost notat decesul *voievodului transalpin Alexandru*¹⁴⁰⁹. Notița a fost editată sub 16 noiembrie 1314 de Balázs Orbán (1868)¹⁴¹⁰. Găsise *psalteriul* la Mănăstirea Sfintei Marii din *Karcfalva* (Cârța, Harghita), rezidită de Iancu (1444-1448), al cărei pleban la 1406 fusese Laurentiu, preotul din *Olahfalu* (Vlăhița)¹⁴¹¹. La vremea descoperirii Mormântului 10 (1920) notița era cunoscută de Ilie Minea, fost student la Budapesta (1900-1907), unde *psalteriul* a fost dus după anul 1868¹⁴¹². A așezat-o sub 16 noiembrie 1364, data morții lui *Nicolae-Alexandru* de pe epitaful de la Câmpulung (1924)¹⁴¹³. Notița a fost pomenită și de Ștefan Pascu (1944)¹⁴¹⁴. A fost publicată ultima dată – sub 16 noiembrie 1364 – de Ștefan Olteanu (1968)¹⁴¹⁵.

¹⁴⁰³ Poate, țarul *Alexandru* „de Rucăr” nu a fost așezat în Mormântul 6, ci la Câmpulung.

¹⁴⁰⁴ Nici Ioan din *Basaraba Ivanko* nu a mai fost folosit. *Thocomerius* pare să fie *Ioan Tihomir*.

¹⁴⁰⁵ *Teodora, Nicolae și Alexandru* s-au născut la distanță de cel mult 12 ani (c. 1307-c. 1319).

¹⁴⁰⁶ *Istoria Țării Românești*, p. 3. *Negru Vodă* a venit în 6978 (1289-1290), domnind 24 de ani.

¹⁴⁰⁷ Hipocoristicul nominal, în limba sârbă (*Mirča*) de la Mihai (vezi Bogrea, *Pagini*, p. 319).

¹⁴⁰⁸ Vezi aici Emma Bartoniek, *Codices manuscripti latini*, I, Budapesta, 1940, no. 366, p. 322.

¹⁴⁰⁹ Országos Széchényi Könyvtár, Budapesta, *Codices Latini Medii Aevi*, [no.] 366, la f. 5r.

¹⁴¹⁰ *A Székelyföld leírása* [Descrierea Secuimii], II. *Csikszék* [Scaunul Ciuc], Pest, 1869, p. 87.

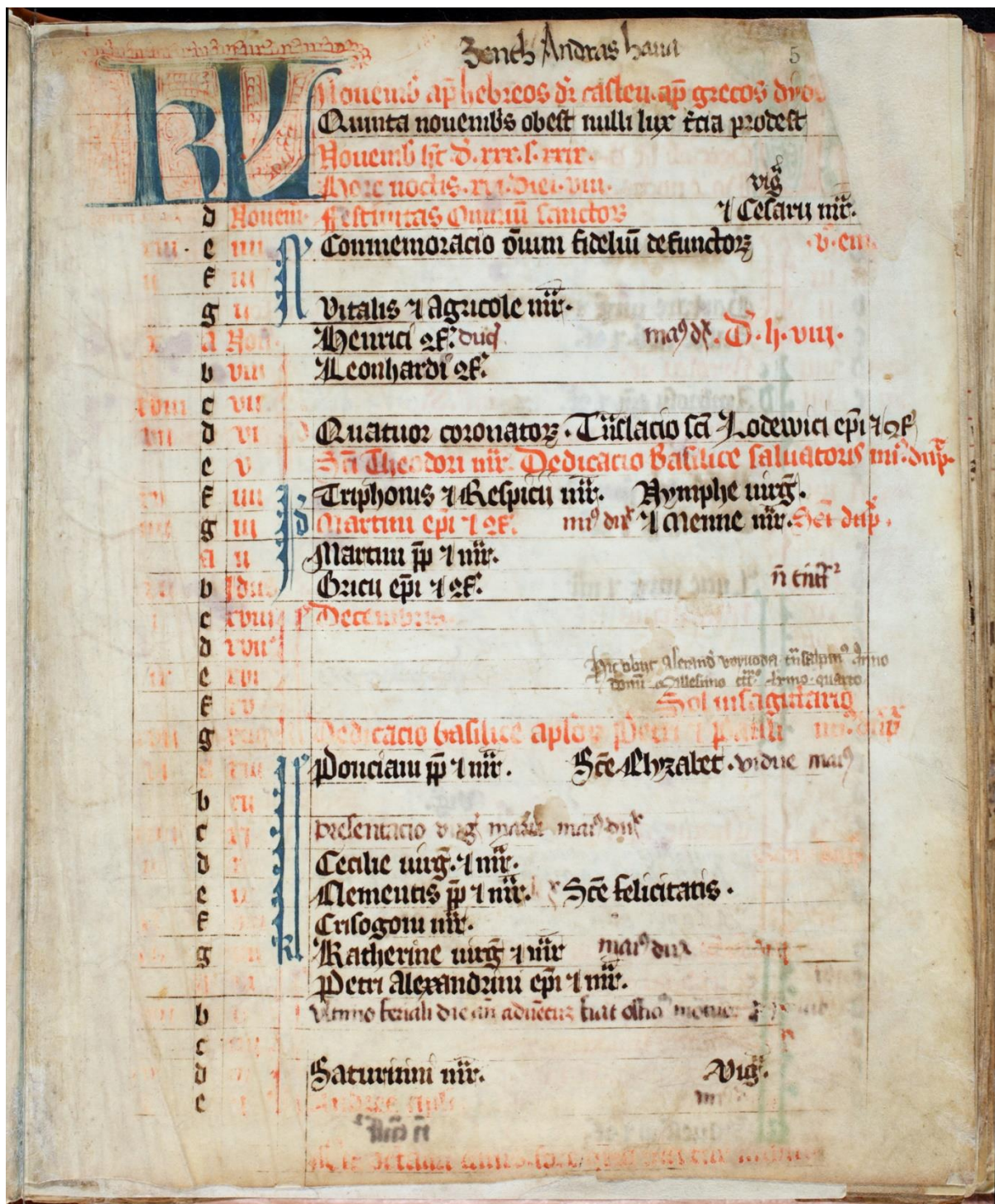
¹⁴¹¹ Actul de mediere între secuii despărțiți de apele Oltului, emis de *Laurentius Praesbiter de Olahfalu, Plebanus de Nagy Boldog Asszony*, a fost publicat apoi de Károly Szábo (*Székely Oklevéltár* [Diplomatariu secuiesc], I. 1211-1519, Kolozsvár, 1872, no. 87, pp. 100-101).

¹⁴¹² *Enciclopedia istoriografiei românești*, editor Ștefan Ștefănescu, București, 1978, *sub voce*.

¹⁴¹³ „Când a murit Alexandru Voievod?”, *Revista Arhivelor* (București), I (1924-1926), pp. 290-291; „Ziua morții lui Nicolae Alexandru Voievod”, *Cercetări Istorice*, I (1925), p. 410.

¹⁴¹⁴ „Contribuțiuni documentare”, p. 177 (nota 105). Citându-l și pe Orban, își însușea datarea lui Minea, precizând – însă – totodată că manuscrisul data din secolul al XIII-lea.

¹⁴¹⁵ „Cu privire la anul morții”, p. 525. Domeniile sale de specialitate erau meșteșugurile și epoca *pre-feudală* a României (vezi http://www.ucdc.info/cd/cd_profil.php?cid=1178).

34. Imagine modernă (2016) a filei din *Psalteriul* din Secuime cu mențiunea morții voievodului *transalpin* Alexandru

Manuscrisul este format din două părți distincte: ff. 1^r-5^v (calendar bisericesc), ff. 6^r-124^v (imnuri gregoriene). Pe lângă anul morții lui Alexandru, ceilalți ani înscrși sunt (în ordine cronologică): 1580 (f. 7^r), 1586 (f. 3^r), 1613 (f. 1^r), 1621 (f. 5^v), 1661 (f. 96^v), 1678 (ff. 7^v, 34^r, pentru 1469, dar de aceeași mână, 46^r), 1741 (f. [126^{r-v} (ultima filă tăiată a manuscrisului; număratoarea medievală a filelor începea de la f. 8, după ștanțarea modernă)]; predica pentru înmormântarea lui András Geró din 17 aprilie). *Psalteriul* a început să fie refolosit

de la sfârșitul anilor 1500. Cu atât mai importantă este mențiunea morții lui Alexandru. Celălalt deces de rang menționat a fost cel al lui Sigismund Báthory în 1613 (27 martie).

După Imre Lukinich („Magyar psalterium a XIV. századból” [Un psalteriu maghiar din secolul al XIV-lea], *Magyar Könyvszemle* [Revista Maghiară a Cărții] (Budapest), XII (1904), pp. 253-254), Emma Bartoniek (*Codices manuscripti latini*, I, no. 366, p. 322) a datat manuscrisul post 1364. În 1904, Lukinich îl „uitase” însă pe Orban cu descoperirea și lecțiunea sa. În 1924, Minea, student și doctorand la Budapesta (1900-1907), l-a „uitat” pe Lukinich. L-a amintit doar pe Orban, care data manuscrisul în secolul al XIII-lea. Pe Orban „l-a uitat” Bartoniek în 1940. După ea, însemnările nedatate ar fi fost realizate de mâini din anii 1400, adnotările fiind din următoarele două secole ([...] *plerumque necrologicae lingua Hungarica conscriptae*[...]). În acea categorie, ar fi intrat și pomenirea deceselor – la aproape trei secole distanță pe deasupra – ale lui Alexandru *transalpinul* și Sigismund Báthory (bine cunoscutul dușman al secuilor, în rândul cărora psalteriul sigur a fost din anii 1580), înscrise de mâini complet diferite (cea dintâi fiind – evident – medievală).

La 1868 Orbán știa că prima atestare a mănăstirii din Cârța data din 1332, fiind astfel cu două decenii ulterioară datării sale a decesului voievodului (recent a fost identificată o primă biserică din anii 1200; István Botár, *A Csíki-medence településtörténete a középkorban* [Istoria așezărilor din Bazinul Ciuc în Evul Mediu] (teză de doctorat), Budapest, 2013 (ELTE), pp. 131-132). Știa și că următorul an înscris era 1469 și că celelalte notițe începeau în anii 1580. Totuși, a fost foarte clar: [...] *A naptár részben Zenth András hó 16-dik napja rovatába e van írva: [imaginea] vagyis: Hic obiit Alexandr. vayvoda transalpina Anno Dni Millesimo CCC-mo dimo (de-cimo) quarto [...];* și la <http://mek.oszk.hu/04800/04804/html/91.html>).

Numele lunii noiembrie era în maghiară (*Zenth Andras hava*), la fel și cel al lunii decembrie (*Caraczon hava*), după cum a notat și Olteanu în 1968 („Cu privire la anul morții”, p. 525, nota 6). Manuscrisul fusese scris de un maghiar/ de un vorbitor de maghiară, pentru uzul unei comunități maghiare/ vorbitoare de maghiară. Ea, indiferent de anul morții domnului, îl pomenea aparent numai pe (un) Alexandru voievodul *transalpin*. S-a considerat că el era *ortodoxul Nicolae-Alexandru* († 1364). S-a presupus că pomenirea i se datora Clarei. Atunci, ar fi trebuit pomeniți – de pildă – și părinții ei sau fata Clarei, Elisabeta, decedată înaintea mamei ei († post 1370), cu vreo trei ani (după cum se știa – și – la 1920; prin Karácsonyi, preluat de Iorga în „Românii în câteva izvoare apusene”, p. 200, nota 1).

În acest condiții, subliniem că toți istoricii care au văzut manuscrisul pentru a ajunge la datarea sub 1364 a notiței au trebuit: 1. să elimine – voit – *i*-ul din *imo*, un *i* evident care nu-și avea rostul în cazul unui *lx<->mo*; 2. să treacă astfel peste deosebirea dintre *CCC-mo* și *?-imo*; 3. să despartă în două (anul, *lx* = *sexagesimo*, și terminația, *mo*) un singur cuvânt (lucru limpede de la 1868 și chiar din imaginile publicate în 1968). Redăm ca urmare „scrierile” pentru toți anii posibili pentru data din psalteriu (precizând totodată că fiecare s poate fi și era adesea dublat și că în *vicesimo* și *tricesimo* *c*-ul era uneori înlocuit de *g*).

1314 = *Milesimo* [M] *tricentesimo* [CCC^{mo}] *decimo* [X^{mo/o}] *quarto* (IV^{<0>}).

1324 = *Milesimo* [M] *tricentesimo* [CCC^{mo}] *vicesimo* [XX^{mo/o}] *quarto* (IV^{<0>}).

1334 = *Milesimo* [M] *tricentesimo* [CCC^{mo}] *tricesimo* [XXX^{mo/o}] *quarto* (IV^{<0>}).

1344 = *Milesimo* [M] *tricentesimo* [CCC^{mo}] *quadragesimo* [XXXX/ XL^{mo/o}] *quarto* (IV^{<0>}).

1354 = *Milesimo* [M] *tricentesimo* [CCC^{mo}] *quingagesimo* [L^{mo/o}] *quarto* (IV^{<0>}).

1364 = *Millesimo* [M] *tricentesimo* [CCC^{mo}] *sexagesimo* [LX^{mo/o}] *quarto* (IV^{<0>}).
 1374 = *Millesimo* [M] *tricentesimo* [CCC^{mo}] *septuagesimo* [LXX^{mo/o}] *quarto* (IV^{<0>}).
 1384 = *Millesimo* [M] *tricentesimo* [CCC^{mo}] *octagesimo* [LXXX^{mo/o}] *quarto* (IV^{<0>}).
 1394 = *Millesimo* [M] *tricentesimo* [CCC^{mo}] *octagesimo* [LXXXX/ XC^{mo/o}] *quarto* (IV^{<0>}).

Din rațiuni istorice (la 1354 Alexandru trăia, după Ludovic la 1355, la fel la 1344, după papa Clement al VI-lea, în 1345; același lucru este valabil și pentru Basarab, dacă l-ar fi chemat și Alexandru, la 1334, după Carol-Robert în 1335, și la 1324, datorită „conflictului cumăn” de la 1325; iar după 1364 șirul voievozilor nu îngăduie așezarea decesului unui voievod *Alexandru*, fie doar un asociat la domnie, sub 1374, 1384 și 1394) și paleografice (scurtimea cuvântului terminat *imo*), doar lecțiunea *decimo* poate fi admisă. Amintim că toate sursele menționate mai sus au fost publicate înainte de 1920 și chiar înainte de 1868.

Redăm în aceste condiții principalele lecțiuni moderne ale notiței (diferențele majore de citire au fost marcate prin bold). Îi mulțumim profesorului Ioan-Aurel Pop pentru ajutor.

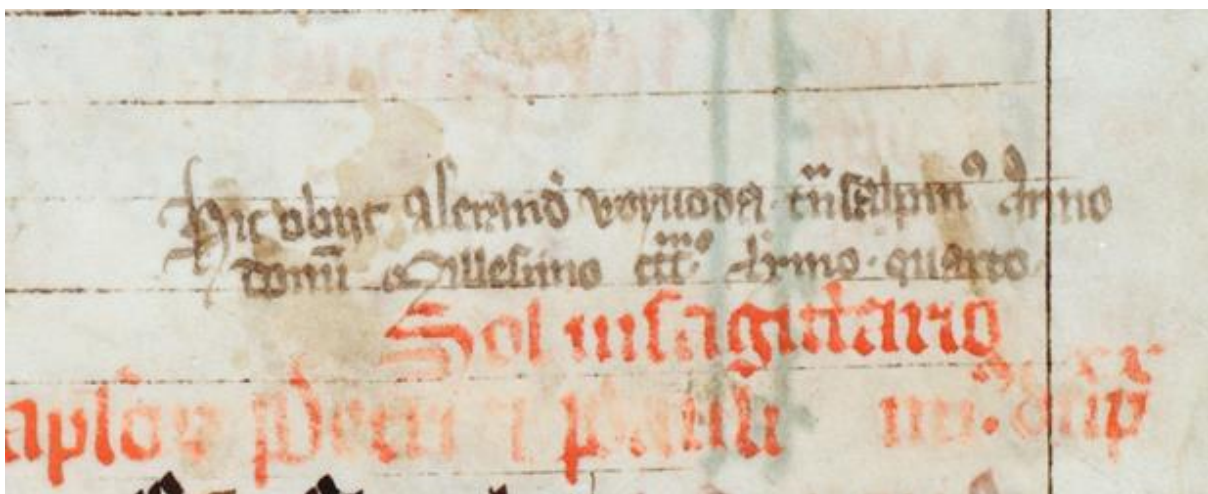
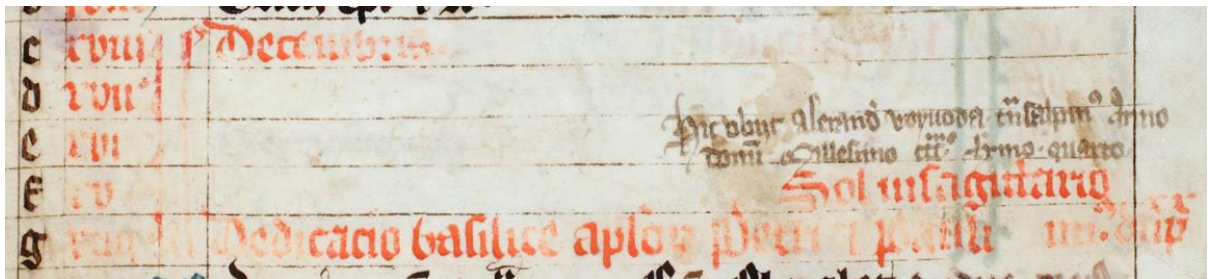
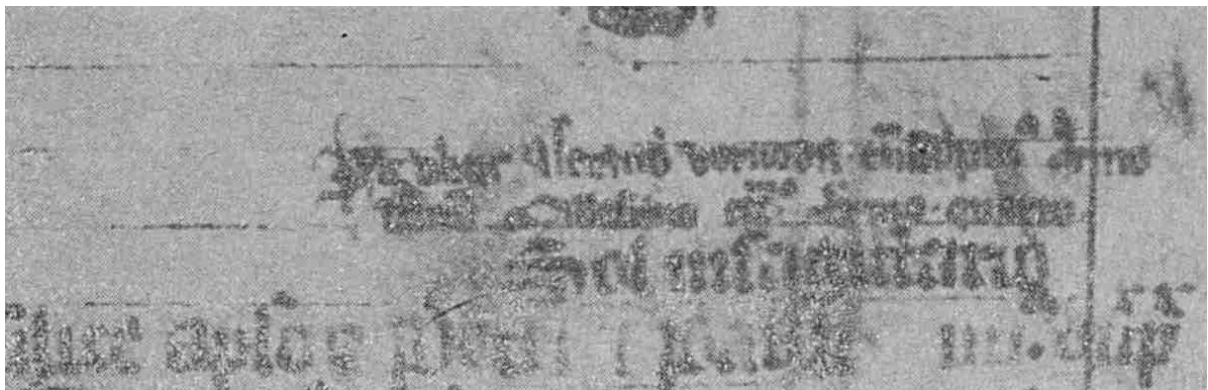
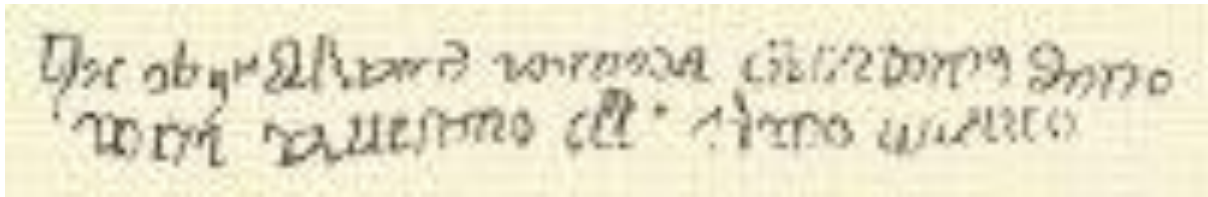
1. Lukinich (1904): *Hic obyt Alexander voyuoda transalpin* [!] <.> *Anno domini millesimo CCC^{mo} LX^{mo} quarto*. 2. Bartoniek (1940): *Hic obiit Alexander voyuoda transalpinus. Anno domini Millesimo CCC-o LX-mo quarto*. 3. Olteanu (1968): *Hic obiit Alexander voyuoda transalpinus. Anno domini Millesimo CCC-mo LX-mo quarto*. 4. Simon (2016): *Hic obiit Alexander vayuoda transalpinus. Anno Domini Millesimo CCC^{mo} **decimo** quarto*.

Câteva aspecte paleografice și politice sunt de notat în lumina deosebirilor dintre lecțiuni. 1. *d*-ul din *Domini* este *d* mare și nu *d* mic. 2. *d*-ul din *decimo* nu seamănă cu un alt *d* din mențiune (*Alexander*, *vayuoda* și *Domini*). 3. La fel, nici presupusul *l* nu se aseamănă cu un alt *l* din aceeași notiță (*Alexander*, *transalpinus* și *millesimo*). 4. Omiterea întâietății lui Orban de către Lukinich și Bartoniek (Orban nefiind – în mod sigur – un „rău maghiar”, chiar dacă era secu) evidențiază – politic – toate aspectele paleografice enunțate mai sus.

Mențiunea din 1314, redată sub 1364 de Lukinich, Minea și Bartoniek, a fost omisă – inclusiv din capitolul dedicat Bisericii Catolice în Țările Române – de către József Pataki în 1944 (*Anjou királyaink és a ket roman vajdaság* [Regii angevini și cele două voievoodate românești], Kolozsvár, pp. 70-83). El cunoștea primul număr din *Cercetări Istorice* (1925), în care Minea publicase redatarea. Din acest număr, cita (la p. 63, nota 66) contribuția lui Minea („Cherana sau Cherața”, pp. 412-414) asupra căsătoriei lui *Vlaicu* cu Cherața [sora bună a lui Șişman, pe la 1373-1374]. Acest ultim articol figura în numărul din *Cercetări Istorice* imediat după notița asupra morții lui Alexandru. Reamintim astfel că, în 1957 (în „Ceva despre relațiile Țării Românești”), Pataki, rămas în România după 1944, a impus identitatea *Hunyad*=Bologa pentru cetatea donată de Sigismund lui Mircea, eliminând legătura directă dintre donarea *Hunyadului* (Hunedoarei) de către Sigismund lui Voicu în toamna lui 1409 și atacul lui Mircea asupra Transilvaniei la începutul lui 1410, un Mircea care până la acea dată (sigur la 1412 „în cazul Bologăi”) pierduse *Hunyadul* de la 1398.

La sfârșitul anilor 1890, când notița nu fusese încă redată, Lajos Kropf („Radu Negru, a honalapító” [Radu Negru *Întemeietorul*], *Századok* [Secole] (Budapest), XXXI (1897), 5-6, pp. 707-714) polemiza cu Xenopol. Pledea împotriva *descălecatului*. Amintea totodată – într-o amplă notă (p. 712, nota 1) – că, după cronicile *transalpine*, *Negru Vodă* murise în 1314. Nu spunea vreun cuvânt despre notița din Secuime din – în continuare pe atunci –

1314. Nici Xenopol nu a pomenit-o, necunoscând-o cel mai probabil, ceea ce – din rațiuni lingvistice și politice – nu i se putea însă imputa. Acesta nu era evident cazul lui Kropf. Iar după 1904 niciun istoric maghiar nu și-a mai pus problema (re)datării notiței. Doar istoricii români și-au pus-o după 1920 și 1964, prin Minea (1924-1925) și Olteanu (1968).

35. Imaginile publicate în 1868 și în 1968 ale însemnării din *Psalteriu* din Secuime și imagini recente din 2016 ale acestei notițe privind decesul voievodului *transalpin* Alexandru în anul 1314

Trei falsuri voluntare, vizibile și din reproducerile voite de proastă calitate de la 1968, au fost reoperate între începerea noilor cercetări arheologice de la complexul *domnesc* de la Argeș, prima dată la *curtea domnească* (1967), și descoperirea oficială a primei biserici (1969)¹⁴¹⁶, când *decimo quarto* s-a transformat în *Lx<->mo quarto*. 1. *dec* a devenit *Lx*. 2. *i*-ul a dispărut. 3. Un cuvânt (*decimo*) a fost desfăcut, devenind o formulă, o abreviere (*LX-mo*)¹⁴¹⁷.

Pe 16 noiembrie 1314 se săvârșise din viață voievodul *transalpin Alexandru: XVI Kalendas Decembris. Hic obiit Alexander vayuoda transalpinus. Anno Domini Millesimo CCC^{mo} decimo quarto*. Absența crinilor angevini și prezența fasciilor arpadiene pe stema lui *AL WA (Alexandru <al II-lea> Basarab)*, arată astfel că funcția de *voievod transalpin* a premers victoria ungară a lui Carol¹⁴¹⁸.

După Luccari și tatăl lui Ștefan Cantacuzino, Constantin, *Negru Vodă (Radu pentru Stolnic, de națiune ungară pentru Luccari)* fusese îngropat la Argeș; după primul la 1310, după cel de al doilea la 1314¹⁴¹⁹. 1314 era anul din Secuime al morții lui *Alexandru*. Corespundea vremii săvârșirii voievodului acoperit de gisant în întâia biserică de la Argeș¹⁴²⁰. După campania lui Gabriel Báthory din 1612 și cutremurul de la 1628, când călugării de la Câmpulung și-au refăcut – prin Gavrilă Movilă (1618) și Matei *Basarab* (1635-1638) – trecutul într-o vreme în care Vladislav I dispăruse din cronici (abia Brâncoveanu l-a așezat la 1711 în pomelnic, din care a fost scos apoi), ei au unit anul morții lui *Nicolae-Alexandru* cu ziua știută a morții *descălecătorului* pe epitaful pus acestuia, pe care era pomenit și *Basarab*, nu și Vladislav¹⁴²¹.

Identitatea lui *Negru Vodă*, care după toate cronicile domnise 24 de ani, între 1290 (6798: 1289-1290) și 1314 (6882: 1313-1314), era în definitiv o problemă de logică¹⁴²². Dacă numele i-ar fi fost atât de comun precum *Radu*¹⁴²³, *cuceritorului* (sensul latinescului *descensus*)¹⁴²⁴ i s-ar fi zis pe nume de la început; în acest caz de la primul act cunoscut, dat de *Mircea Ciobanul*, în care

¹⁴¹⁶ Constantinescu, „Cercetarea arheologică” (1968); Idem, „La résidence d’Argeș” (1970).

¹⁴¹⁷ Falsurile erau atât flagrante încât nu puteau fi asumate de un paleograf medievist.

¹⁴¹⁸ Pentru contextul impunerii lui Carol-Robert, vezi Sălăgean, *Ladislau Kán*, pp. 144-167.

¹⁴¹⁹ Luccari, pp. 49-50; *Istoria Țării Românești* [„ediție pirat” (Chișinău: Litera)], pp. 104-105.

¹⁴²⁰ I-a urmat *Basarab*, în surse sigur la 1319, poate chiar 1317 (tot DRH, D, I, no. 18, p. 41).

¹⁴²¹ Bine cunoscutele informații: Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș”, p. 25; Idem, „Despre mănăstirea Câmpulung”, pp. 309-310; Chihaia, *Din cetățile de scaun*, pp. 205-219; Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 72. Alte comentarii sunt probabil de prisos.

¹⁴²² Vezi tot – un – Alexandru Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția națională”, pp. 289-312.

¹⁴²³ De unde și fireasca bănuială a lui Onciul că *Radu Negru Vodă* era o ficțiune elaborată.

¹⁴²⁴ A se vedea – *last but not least* – Djuvara, *Thocomerius-Negru Vodă* (2015), pp. 110-113.

Negru Vodă a apărut (1549)¹⁴²⁵. Nefolosirea lui *Alexandru*, fapt valabil și pentru *Nicolae* și *Mihail*, până la *Alexandru Mircea* (1529-1577) (*Mihăiță* din *Mihail*), rivalul *Ciobanului*¹⁴²⁶ (singurele excepții fiind *Mihail*, moștenitorul lui *Mircea I*, și *Aldea*¹⁴²⁷, pretins fiu al lui *Mircea I* și primul care a vorbit de *domnii Basarabi*¹⁴²⁸), murmura – de mult – acel nume pentru *Negru Vodă*.

36. Biserica din biserică

Urmașii săi și-au câștigat – prin *Clara de Ungaria* – drepturi asupra *Regatului Sfântului Ștefan* din a cărui *Transilvanie Negru Vodă* venise¹⁴²⁹. Precum *Ștefan Vladislav al II-lea*, fiul lui *Ștefan Dragutin* și al *Caterinei de Ungaria*, nu și le-au folosit¹⁴³⁰. Nu vroiau *Buda*¹⁴³¹. Se mulțumeau cu mai puțin, prea mult însă pentru alții. L-au primit, pierdut și recâștigat până la urmă¹⁴³².

¹⁴²⁵ Andrei Busuioceanu, „Două documente inedite din Țara Românească din secolul al XVI-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, IX (1978), pp. 167-170, aici no. 1, pp. 167-168.

¹⁴²⁶ După cum bine știa și *Iorga* (vezi *Rezachevici*, *Cronologia critică*, I, pp. 243-244, 258).

¹⁴²⁷ Nume de origine *cumană* sau *germană* [!] (*Constantinescu*, *Dicționar onomastic*, p. 180).

¹⁴²⁸ *Moșii și strămoșii noștri [...] domnii Basarabi* (*P.Ș. Năsturel*, *C. Bălan*, „Hrisovul lui *Alexandru Aldea* pentru Mănăstirea *Bolintin* (1433)”, *Revista Istorică*, NS, III (1992), 5-6, pp. 477-488; cf. *Cazacu-Mureșan*, *Ioan Basarab*, pp. 89, 109; regest în *DRH*, B, I, no. 75, p. 137).

¹⁴²⁹ De aici cel mai probabil și înțelepciunea lui *Radu I*, recunoscută de către *Sigismund*.

¹⁴³⁰ *Zestrea Caterinei* a fost *Belgradul*. Care a fost zestrea *Clarei*? Sigur n-a fost *Severinul*.

¹⁴³¹ *Mormântul 10* a fost descoperit pe 31 iulie 1920. Pe 4 august 1919, armata română intrase în *Budapesta*. A părăsit teritoriul – rămas – *Regatului Ungariei* pe 25 februarie 1920.

¹⁴³² „*Sinusoida*” s-a răsfrâns asupra scrisului istoric. El a devenit „politică în politică”.

37. Mormintele medievale certe din Bisericile Argeș I și II

(în roșu: mormintele aflate în interiorul primului lăcaș; în albastru/ cu dungă albastră: mormintele din a doua biserică realizate în directă relație cu edificiul dintâi)

I. Biserica Argeș I [4 morminte (1314-c. 1357)]. În ordinea înmormântărilor:

1. Mormântul 8 (profanat)
(gisant păstrat în pronaos)	<Alexandru (I)> <i>Negru Vodă</i> (c. 40 ani)
c. 1274-1314
2. Mormântul 9 (profanat)
(piatră păstrată în pronaos)	<Mihail (?)> Basarab (43-46 ani), fiul lui <i>Thocomerius</i> , ginerele lui Alexandru I <i>Negru Vodă</i> (1292/1294-1337/1338)
3. Mormântul 11 (intact?)
(lespede ascunsă)	Voislav (16-20 ani), primul fiu al lui Alexandru <al II-lea> 1331/1333-1347/1353
4. Mormântul 10 (intact)
(gisant distrus)	Alexandru <al II-lea> Andrei Basarab (40-45 ani), fiul lui <Mihail (?)>Basarab (1312/post 1314?-c. 1357)

II. Biserica Argeș II [4-5 morminte (1377/1378-anii 1390)]. În ordinea înmormântărilor:

5. Mormântul 12 (risipit)
(lespede distrusă)	Vladislav I Vlaicu (c. 43 ani), fiul lui Alexandru al II-lea din prima căsătorie <sârbă> (1334/1335-1377/1378)
6. Mormântul 6 (profanat)
(lespede distrusă)	Alexandru/ Dan I (25-30 ani), primul fiu al lui Radu I (Alexandru: c. 1357-1382; Dan I: c. 1358/1360-1386)
7. Mormântul 3 (profanat)
(lespede distrusă)	Radu I (<i>Pancras cel Înțelept</i>) (40-41 ani), fiul lui Alexandru al II-lea și al Clarei de Ungaria (1342/1343- c. 1383)
8. Mormântul 7 (profanat)
(lespede distrusă)	Nan Udobă (40-45 ani), ruda Basarabilor (?), donatorul Coziei și al Cotmenei (1350/1355-post 1388 ori 1396)
[?] 9. Mormântul 4 (gol?)
(lespede distrusă?)	Dacă mormântul a existat, este posibil că el să fi fost gândit drept cenotaf pentru Dan I , căzut în luptă cu Șişman.

1. Toate mormintele din Biserica Argeș II (3, 6, 7 și 12) au fost așezate în directă relație cu Biserica Argeș I. Fie au fost săpate în umerii altarului acesteia (3 și 6), fie au fost lipite de zidurile nordice și sudice al primei biserici (7 și 12) și legate direct de Mormintele 8 și 9.
2. Mormintele 8 și 9 au fost marcate în interiorul noii biserici printr-o bordură de cărămidă. Lespezile lor au fost mutate în pronaosul Bisericii Argeș II. În naos, chiar sub cupola Pantocratorului, masivele pietre de mormânt ar fi încurcat desfășurarea slujbei.
3. Biserica Argeș II, gândită și realizată în anii 1370, a fost „centrată” în raport cu aceste morminte (8 și 9) din jumătatea nordică a întâului lăcaș. Ele formau „perechea voievodă-lă fondatoare” a Țării Românești din primele patru decenii ale secolului al XIV-lea.
4. Însumat, intervalul înmormântărilor medievale a fost de vreo opt decenii (1314-anii 1390), aproape dublul intervalului acoperit de înmormântările voievodale din Bisericile Rădăuți I și II (c. 1355-c. 1399). La Argeș însă, timp de vreo 20 de ani (c. 1357-c. 1377/1378) nu s-a înmormântat nimeni (deși între *AL WA* și *Vlaicu* a domnit Nicolae-Alexandru).
5. În ambele cazuri, înmormântările se leagă de spațiul primei biserici, cu diferența majoră că la Argeș spațiul vechiului lăcaș a fost evitat (și din rațiuni practice) după ridicarea Bisericii Argeș II, doar fundațiile Bisericii Argeș I fiind folosite pentru noile morminte.
6. În ambele cazuri, numărul înmormântărilor voievodale (sau și de familie, în cazul Argeșului) în biserică nu a depășit 6 (Rădăuți)/ (sigur) 7 (Argeș) locuri de veci. Au alcătuit însă cele mai lungi succesiuni de voievozi *valahi* înmormântați în același loc sfințit.
7. Neatribuirea Mormântului 12 de la Argeș Clarei așază primul mormânt cert de *voivodisă vlahă* în Moldova. Alexandru I s-a înmormântat/ a fost înmormântat de urmașul său Iliș I la Mănăstirea Bistrița (1432), alături de a doua sa soție, Ana (†1418), mama lui Iliș.
8. Dacă în Mormântul 6 a odihnit Dan I, locul de veci al *țarului* Alexandru „de Rucăr și Dâmbovița” poate fi doar într-un lăcaș franciscan sau dominican: la Câmpulung (cel al *Sfintei Marii*, viitoare *domnească*) ori Târgoviște (în singura biserică de zid cert ante 1400).
9. O reconstituire a succesiunii primilor voievozi poate fi încercată. Sursele de epocă evidențiază – până la urmă – tocmai duratele domniilor din cronicile țării, redactate pentru a „rezolva” deopotrivă problema începuturilor statului și pentru a „acomoda” *domnia transalpină* (16/17 ani) a lui Ștefan al III-lea al Moldovei, până la moartea regelui Matia Corvin al Ungariei (1473/1474-1490). Este neclar dacă anii din cronici erau ani *curgători* sau împliniți (după calendarul bizantin în primul rând). Astfel, datele pot fi corectate cu un an. Exceptând morțile lui Alexandru I *Negru Vodă* (16 noiembrie 1314) și *Mircea I* <Mihail al II-lea> (31 ianuarie 1418) și probabil (datorită proclamației lui Ludovic I din 5 ianuarie 1365) a lui Nicolae-Alexandru al III-lea (<16?> noiembrie 1364), datele deceselor voievozilor pot fi doar approximate (și implicit și datele începerii domniilor succesorilor lor).

În cronicile Țării Românești [după *Negru Vodă*, doar în dreptul lui Dan se mai preciza că fusese ucis de *Șușman-vodă*, *domnul sârbilor* și că fusese fratele lui Mircea care a domnit după Alexandru; despre domniile lui Mihail și Alexandru nu se spunea un cuvânt]:

24 ani	Radu <I> <i>Negru Vodă</i> (1290-1314)
19 ani	Mihail <I> (1314-1333)
23 ani	Dan <I> (1333-1356)
27 ani [26 într-o variantă]	Alexandru <I> (1356-1383 [1382])

4 voievozi pe 92/93 de ani (1290-1383 [1382])

În istoria Țării Românești [raportată la sursele de epocă, soluția cronică este clară]:

24 ani [durata domniei lui Radu I]	Alexandru I (1290-1314)
23 ani [durata domniei lui Dan I]	Mihail I <i>Basarab</i> (1314-1337 [1338])
19 ani [durata domniei lui Mihail I]	Alexandru al II-lea <i>Basarab</i> (1337 [1338]-1356 [1357])
8 ani [diferența dintre domniile lui Alexandru I (27 ani) și Mihail I (19 ani)]	Nicolae-Alexandru al III-lea (1356 [1357]-1364) [unit în cronici cu Alexandru al II-lea]

4 voievozi pe 74 de ani (1290-1364)

Lor le-au urmat până la voievozii din *pomelnicul grămăticilor din Biserica Sfântul Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș* [Alexandru al IV-lea *Aldea* (1431-1436), Vlad al II-lea <Vladislav al III-lea> (1436-1442, 1444-1447), <?> *Basarab* al II-lea (1442-1444)]:

13 ani [absent din cronici]	<i>Vlaicu</i> <Vladislav I> (1364-1377 [1378])
6 ani [absent din cronici]	Radu I (1377 [1378]-c. 1383)
3 ani [23 ani în cronici]	Dan I (c. 1383-1386)
32 ani [29 ani în cronici] și 2 ani (1395-1396) [absent din cronici]	<i>Mircea</i> <Mihail al II-lea > (1386-1418) și <i>Vlad I</i> <Vladislav al II-lea>, fiul lui <i>Vlaicu</i>
2 ani [absent din cronici]	Mihail al III-lea (1418-c. 1420), fiul lui <i>Mircea</i> .
11 ani [absenți din cronici]	<i>Interregnum</i> : (mai ales) Dan al II-lea și Radu al II-lea <i>Praznaglava</i> , fiii lui <i>Mircea</i> (c. 1420-1431).

10. Până la intervenția tatălui lui Matia Corvin, Iancu de Hunedoara, care l-a executat pe Vlad al II-lea *Dracul* (1447), întronându-se în locul acestuia (după care a trebuit să cedeze domnia rudei sale, *Vladislav al II-lea*), următoarele nume au fost purtate de către voievozi:

1. Alexandru (de 4 ori); 2. Mihail (de 3, poate 4 ori, datorită lui *Basarab* al II-lea); 3. Vladislav (de 3 ori); 4. Dan (de 2, poate 6 ori, datorită nepoților lui Vladislav I *Vlaicu* și Radu I *cel Înțelept*, care și-au disputat tronul cvasiconstant până la 1447); 5. Radu (de 2 ori).

După 1447 și până la căderea Țării Românești sub dominație otomană definitivă (1529), s-au impus numele care au devenit definatorii pentru domni *transalpini*. Acestea au fost:

1. *Vlad*/ Vladislav (de 5 ori măcar: Vladislav al II-lea/ al IV-lea, Vlad *Țepeș*, Vlad *Călugărul*, Vladislav al III-lea și al IV-lea); 2. Radu (de 4 ori: *cel Frumos*, *cel Mare*, al V-lea și *de la Afumați*); 3. *Basarab* (de 3 ori cel puțin: <al III-lea> *Laiotă*, <al IV-lea> *Țepeluș* și Neagoe).

Au dispărut complet numele de Alexandru, Dan și Mihail. Ultimul a supraviețuit doar sub forma diminutivală (*Mihnea*) în cazul primului băiat (nelegitim?) al lui Vlad *Țepeș*. La capătul intervalului, *sub Radu și Basarab*, a apărut memoria scrisă a țării, cea păstrată apoi.

11. Apar două realități: 1. Abandonarea numelui de Alexandru a coincis cu începuturile dominației otomane și a premers afirmarea *transalpină* a Huniazilor. 2. Nicolae a „dispărut” de la bun început din *Ungrovlahia* Bizanțului de pe Bosfor și a Budei de pe Dunăre.

12. Este timpul aici să ne întoarcem la controversata înregistrare din „registru” capitlului din Oradea. După transcrierea pusă la dispoziție – imediat după descoperirea Mormântului 10 la două luni de la Trianon – de către János Karácsonyi lui Nicolae Iorga (și publicată de acesta în „Românii în câteva izvoare apusene”, p. 200, nota 1), mențiunea era următoarea: [...] *Altare Sancte Elizabet iuxta aram minorem Beate Virginis instituit et dotavit Ladislaus dux Opulie, olim Palatinus Hungarie, pro anima consortis sue, filia Alexi Andri [sic (de Iorga)], Vayvode Transalpine, que ibi est sepulta; sed idem dux disposuit ut transferatur ad unam capellam novarum, que est iuxta capellam Sancti Demetrii [...]*. Verificarea documentului, care se păstrează în Biblioteca Batthyaneum, Alba Iulia (*Chartularium Capituli Varadiensis*, Miscellanea, IV-80, f. 79^{r-v}; vechile cote și numărători ale filelor la Veldtrup, *Frauen um Herzog Ladislaus*, p. 53, notele 1-2; fila în discuție a fost redată la p. 55), confirmă lecțiunea.

Manuscrisul s-a păstrat într-o copie realizată între 1506 și 1512, după cum observase deja Vince Bunyitay în 1883 (*A váradi püspökség története*, I, p. 11). Registrul original din 1374 fusese scris de canonicul Emeric. Precizarea *olim palatinus* (odinioară/ fost palatin) din dreptul fostului soț al fiicei voievodului Țării Românești, Vladislav al II-lea de Oepeln nemaifiind palatin al Ungariei din toamna lui 1372, și spațiul dintre *Alexi* și *Andri*, ambii *a* fiind și scriși identic (la începutul secolului al XVI-lea *Andrei* era – mai mult ca sigur – o ciudățenie drept nume al unui domn al Țării Românești), demonstrează că mențiunea provenea din registrul inițial (și totodată că se referea la un voievod *transalpin* și nu la un voievod transilvan, „epoca” lui Andrei Lackfi fiind bine cunoscută). Spațiul lăsat între *Alexi* și *Andri* nu avea nimic accidental și indica existența a două prenume în dreptul voievodului *transalpin*, fostul socru al ducelui. Datorită caracterului de copie medievală târzie al registrului, spațiul poate fi explicat numai prin realitățile anilor 1370.

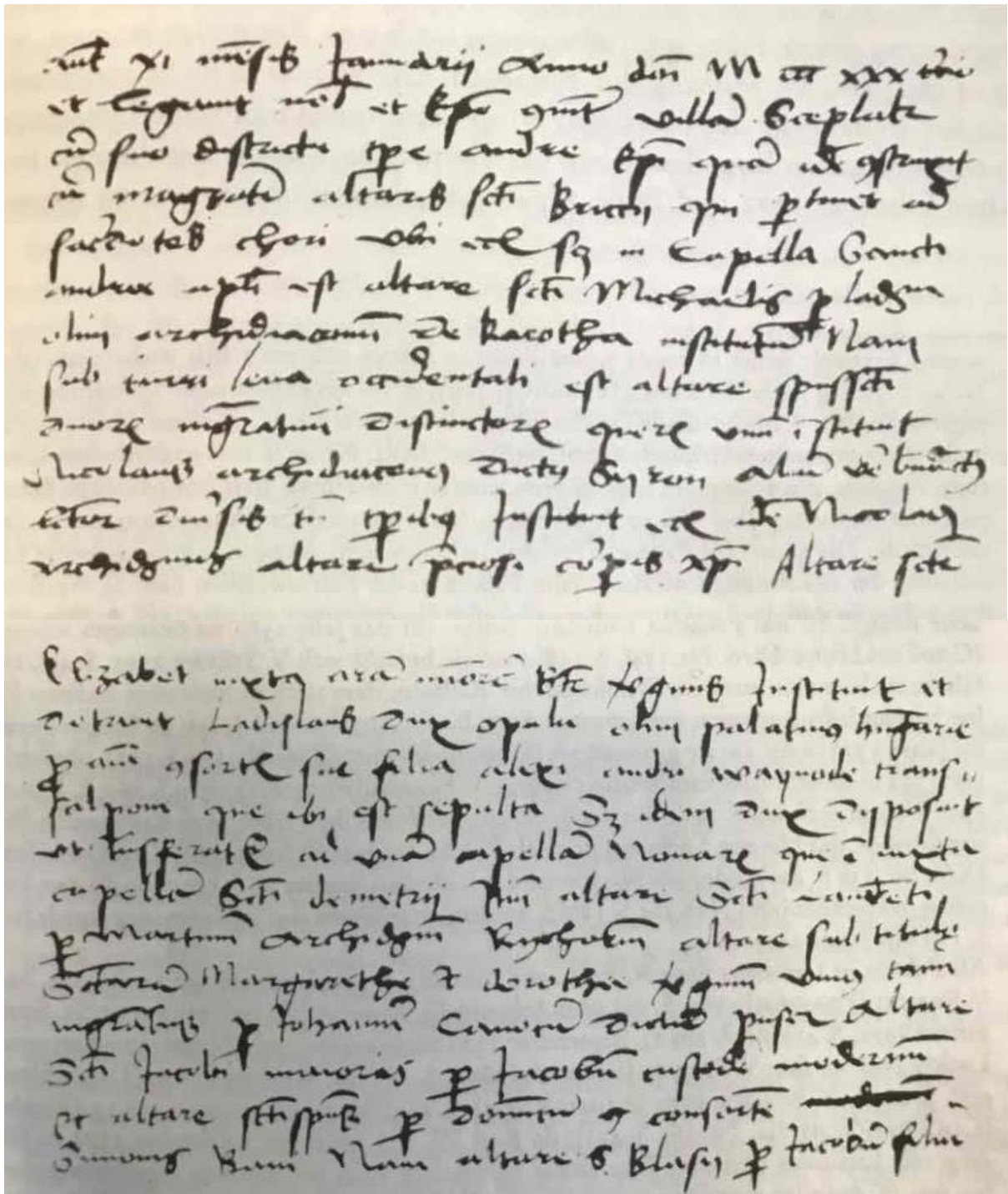
La 1374, dublul nume voievodal *transalpin* din mediul de rit *latin* trebuie raportat la un dublu nume voievodal *transalpin* (*ungrovlah*) care sigur își făcuse apariția în mediul de rit *grec* în 1370. Acesta era *Nicolae-Alexandru* cel din testamentul lui Hariton de Kutlumuz care lupta pentru „sufletul ortodox” al Țării Românești. În vara lui 1374, la doi ani după ce Hariton ajunsese și mitropolit al *Ungrovlahiei*, Vladislav I și Ludovic au intrat în război.

După Hariton, tatăl lui Vladislav fusese Nicolae-Alexandru (ori simplu doar Nicolae). Ludovic nu i-a pomenit (la fel și Vladislav) vreodată numele, deși i-a reproșat lui Vladislav că învățase „proastele obiceiuri” ale tatălui său. În acest context, capitlul din Oradea era – mai mult decât obligat – să distingă între voievozii *transalpini* numiți *Alexandru*.

Până de curând, episcop de Oradea vreme de aproape trei decenii (1345-1372) fusese Demetrie Futaki, trimis papal la *valahii romani* ai lui Alexandru *Basarab* (după Clement al VI-lea, la 1345) și negociatorul *păcii* mult dorite de Ludovic între el și Alexandru *Basarab* (după rege la 1355, probabil anul căsătoriei Elisabetei cu Vladislav). La 1357, același capitlu orădean, anchetând abuzurile voievodului Transilvaniei, Andrei Lackfi, împotriva episcopului Transilvaniei, constatase dispariția *valahilor* din „parlamentul” Transilvaniei, în care (re)apăruseră la 1355. La 1374, Oradea era ultimul loc pentru „erori statale *valahe*”.

De ce totuși două nume pentru părintele *transalpin* al Elisabetei? Raritatea *valahă* și valoarea ungară a numelui Andrei și prezența numai a fasciilor arpadiene (nu și a crinilor angevini) pe butonii lui Alexandru *Basarab*, soțul Clarei de Ungaria (sora – cel mai probabil bună – a lui Ludovic) cer o singură explicație în condițiile apariției unei conduceri *valahe* unice la sud de Carpați, sigur de la 1302 (după cronicistica bavareză). Alexandru *Ba-*

sarab a fost botezat deopotrivă după: 1. bunicul matern (Alexandru, cunoscut apoi drept *Negru Vodă*), căruia tatăl lui Alexandru, Basarab, îi datora – în plan creștin – puterea *transalpină*; 2. după regele Ungariei (Andrei al III-lea, zis și *Venețianul*, din cauza mamei sale), ultimul membru masculin al dinastiei arpadiene, care – poate doar cu puțin înainte de moartea sa (1301) – acceptase „domnia” *transalpină* a lui *Negru Vodă* (la începutul anilor 1290, Andrei al III-lea făcuse tot posibilul să rupă legăturile dintre Făgăraș și teritoriile de la sud de Carpați în 1291 și să-i „marginalizeze” pe *valahii* din Transilvania la 1292-1293).

38. Alexandru Andrei, voievodul *transalpin*, socrul lui Vladislav de Oppeln
[rândul al treilea din a doua imagine]

Culorile învierii și bisericile morții

Butonii defunctului din Mormântul 10 aveau 8 fascii (4 galbene și 4 verzi în alternanță) la fel ca pe stema Ungariei arpadiene (4 fascii roșii și 4 albe, tot în alternanță). Spre deosebire de stema regilor arpadieni, fasciile nu acopereau întreg scutul heraldic, ci doar jumătatea stângă. Poziția lor era identică cu cea din stema Angevinilor de la Buda. Ei restrânseseră fasciile arpadiene la jumătate din scut, în dreapta fiind introdus crinul (crinii) Casei de Anjou.

Crinul lipsea din jumătatea dreaptă a scutului de pe butonii răposatului din Mormântul 10, aurită și fără vreun însemn. În comparație, primii voievozi ai Moldovei aveau 6 fascii (cu 2 mai puțin) și crini angevini în dispunere – stânga-dreapta – heraldică ungară (în reprezentări, sub Ștefan al III-lea, numărul fasciilor a variat între 5 și 7). Relația de vasalitate era explicită. Acesta nu era cazul voievodului din Mormântul 10, nepotul lui *Negru Vodă*.

Răposatul *AL WA* se raporta la regii Ungariei (arpadiene) prin folosirea fasciilor. Se considera cel puțin egalul acestora datorită numărului identic de fascii și cromaticii superioare ca semnificație folosite (aur și verde/ roșu și alb). Nu socotea că puterea sa era legitimată de monarhul angevin de la Buda. Crinii Casei de Anjou lipseau complet din stema sa. Sursa puterii sale era indicată de culorile folosite. Aur și verde acopereau în *Cronica pictată de la Viena* hainele lui Basarab de la *Posada* și ale unei fiice de a Elisabetei Piast, cel mai probabil Clara de Ungaria, soția *principelui Alexandru Basarab*.

În geografia cromatică preluată de tătari de la chinezi, aurul corespundea centrului, iar verdele, estului. Aur și verde însemna centrul din Răsărit. Individual, semnificația culorilor reflecta lumea protectoratului tătar de care beneficiase Basarab, reprezentat și în *Cronica pictată* cu *șapcă* de vasal al Hoardei. Împreună, nu se potriveau perspectivei – est-vest – a suzeranului tătar, ci numai „direcției de privire” a Papalității pentru care la 1327 Basarab trecea drept *principe catolic*. Pentru Sfântul Scaun, aur și verde însemnau nașterea și învierea lui Iisus Hristos. Defineau flamura Bisericii Romei.

Prezența celor două culori pe (1-2) vestimentația lui *Basaraba Ivanko* de la *Posada* (1330) și – probabil – a Clarei de Ungaria, *voivodissa Vlahiei* (1360), din *Cronica pictată*, (3) pe butonii de la Argeș ai lui *Alexandru Basarab* (din anii 1350, la fel ca precedentele exemple), (4) pe reprezentările de la 1488 ale *crăișorului valahilor*, Matia Corvin, regele Ungariei, și (5) pe stema de la Athos (1502) a urmașului său – de la 1492 – drept *crăișor al valahilor* Ștefan al III-lea al Moldovei, arată că aur și verde formau – sigur indiferent de rit la

sfârșitul secolului al XV-lea – culorile – pontificale din veacul al XIV-lea – ale *Vlahiei*, ale *națiunii Vlahiei* în exprimarea *transalpină* a papei Inocențiu al VI-lea (1356) și în cea *moldavă* a urmașului său, Urban al V-lea (1370). Venite din vremea crizelor în care s-a sfârșit Ungaria arpadiană și s-a ridicat – prin Hoarda de Aur în primă fază – „uniunea de pe Olt”, nucleul *Vlahiei*, culorile și fasciile stemei de pe butonii lui *Alexandru Voievod (AL WA)* din Mormântul 10 de la Argeș povestesc – prin Matia și Ștefan – și istoria unei ascensiuni frânte de două ori, încă din Evul Mediu. În anii 1300, i s-a zis *Vlahia*. În anii 1400, i s-a spus *Dacia*. Apoi a fost acoperită de *România*, mare și mică.

Începuturile, la fel ca zilele ei, îi fuseseră grele. De aceea multe s-au șters, atât în secolul al XIV-lea, cât și în veacul XX. Ce – mai – cunoaștem vine din acte risipite, o mână de cronici, o notiță din Secuime, câteva morminte dintr-o bisericuță de pe Argeș, o piatră „de șaman”, cu *cruce benedictină* (ori *germană*) și *Steaua lui David*, și o lespede „de cavaler”, *latin* și *tătar* deopotrivă. Istorisesc povestea unei creșteri fără milă, curmate și reluate tot fără milă.

Pe la 1290, dacă tradiția *descălecatului* este corectă, un tânăr de vreo 16 ani, un puști inclusiv după standardele medievale, a trecut munții. S-a făcut recunoscut de către puternicii din sudul Carpaților. Până la moartea sa, în noiembrie 1314, a fost acceptat de către Buda drept *voievod transalpin* al Regatului Ungariei și de Saray drept „gubernator dunărean” al Hoardei de Aur. În viață l-a chemat *Alexandru*. În moarte s-a numit *Negru Vodă*. Peste el s-a așezat un gisant. Strănepoata voievodului i-a luat piatra drept model pentru mormântului soțului ei, Ioan Asan al IV-lea, țar de Preslav (†1349). A imitat-o și Ștefan Uroș al IV-lea Dușan, *împăratul sârbilor și grecilor* (†1355).

Disparația sa, a celui ridicat dintre cetele de *valahi* care îmbrăcau munții, luptându-se – „alternativ” – între ei și cu autoritățile regale ungare, a provocat – încă – o ruptură. Dacă datarea la mijlocul anilor 1310 (sigur după impunerea lui Özbek drept han al Hoardei de Aur în ianuarie 1313) este corectă, pentru *italieni*, *românii* din Ungaria, *păgâni*, erau despărțiți în două *spite*, *valahii* și *rumenii*, și uniți într-un singur *stat*, al lor ([...] *In quella medesima provincia* [(cu sens de împărăție) Ungaria] *sono i Rumeni e i Valacchi, e quali sono due grandi gienerazioni e anno reame* [adică regat] *e sono paghani* [...]). Sigur este că – între Bulgaria celui de al Doilea Țarat (care-și promise coroana de la papa Inocențiu al III-lea datorită *romanității* Asăneștilor) și Ungaria, expusă *furiei bulgarilor și rumenilor* în anii 1190 (Béla al III-lea trebuise să lupte [...] *contra furorem Bulgarorum et Rumenorum* [...]) – își făcuse loc o nouă putere. Aceasta venise aproape de nicăieri și se putea întoarce tot acolo.

A supraviețuit sub *Basarab* (poate nume-funcție dat de Saray „gubernatorului dunărean”), pe numele său *creștin* posibil *Mihail* (cel puțin în cronicile *muntene*). Fiul lui *Thocomerius* (probabil *Ioan Tihomir* pe numele său de rit *grec*) și nepotul de fiică al banului de Severin, Mikud de Dăbâca, se căsătorise cu fata lui *Negru Vodă*. Basarab s-a lățit între vecini, certându-se și împăcându-se cu toți, inclusiv cu marii săi suzerani, Carol-Robert și Özbek. A trecut drept *principe catolic* pentru papa Ioan al XXII-lea, care nu a declanșat cruciada cerută de Carol, cel zdrobit de Basarab în capcana *de la Posada* (1330). Basarab a refăcut – de fapt – sub el alianța sârbo-bulgaro-*valahă* a lui Ștefan Milutin din anii 1310. Ginerele lui Basarab, Ioan Alexandru, soțul Teodorei, a ajuns țar al Bulgariei (1331). Și-a căsătorit sora, Elena, cu noul rege al Serbiei, Ștefan Dușan, nepotul lui Milutin. Sora lui Dușan (probabil) a devenit nevasta lui Alexandru, fiul lui Basarab (1331-1332). Basarab a murit pe la 1337, aparent nu înainte să-și vadă moștenitorul, Alexandru, recăsătorit cu fata lui Carol-Robert de Anjou și a Elisabetei Piast, Clara. O piatră „de șaman” i-a acoperit cavoul în dreapta gisantului viitorului *Negru Vodă*.

Sub Alexandru, *de Belgrad* pentru legatul papal Pierre de Thomas (1354-1355), și Clara, *Țara lui Basarab* a devenit *Țara Românească*, centrul *națiunii Vlahiei* pentru Inocențiu al VI-lea (1356). De la 1345, *valahii romani* stăteau să rupă jumătatea răsăriteană a Ungariei. Se împingeau și spre viitoarea Moldovă. Papalitatea lipise *Vlahia* Transilvaniei. Ținea prin aceasta – și fetele ei – partea nordică (de la Vidin la Preslav) a Bulgariei. Spera la Serbia. *Ancha*, fata lui Alexandru și a Clarei, era căsătorită cu Uroș, băiatul lui Dușan. Precum socrul său sârb la 1355 în drum spre Bizanț, Alexandru pare să fi murit înainte să facă ultimul pas la 1357. A fost așezat în dreapta lui Basarab, într-un sarcofag, după ce trebuise să-și retragă locul de veci, pentru a-i face loc – cu poate șapte ani înainte – la picioarele sale lui Voislav, primul său născut.

Dacă viitorul sfânt martir Constantin Brâncoveanu a avut dreptate, iar semnele sunt că așa a fost (el plătind sigur la 1714 pentru deciziile sale de la 1710-1711), lui Alexandru i-a urmat fratele, Nicolae. În chip totemic, el i-a luat numele (precum a fost și obiceiul la primii Huniazi), și – în tradiția leviratului (iudaic) – văduva de soție. A încercat să reziste, înțelegându-se cu Buda și Bizanțul (1359). A sfârșit prin a se întoarce împotriva lor, suzeranii săi de rit *latin* și de rit *grec* (1364). Mai devreme (pe la 1372) ori mai târziu (1612), oasele lui i-au fost risipite. Peste mormântul fratelui său a fost pusă o bucată de boltă. Biserica îi fusese prăbușită pentru a-i face loc alteia. Vechiul lăcaș și numele primilor voievozi s-au pierdut între brațele noii cupole.

Reluăm în final câteva dintre referințele relevante pentru precedentele pagini. Am orientat trimiterile în funcție de principalele elemente aduse în discuție în acest ultim capitol.

Pentru începuturile *valahilor romani* și regatul ungar: *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius Hungaricus*, VIII, editor Imre Nagy, Budapeșt, 1891, no. 5, p. 9; *Acta Clementis PP. VI (1342-1352)* (=Fontes, III, 9), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1960, no. 60, p. 100; Gautier Dalché, „Une géographie provenant du milieu des marchands toscans (début XIVe siècle)”, în *Società, istituzioni, spiritualità. Studi in onore di Cinzio Violante*, Spoleto, 1994, pp. 433-443; Șerban Turcuș, „Prima mărturie străină despre etnonimul român (1314)”, *Cele Trei Crișuri* (Oradea), seria a III-a, I (2000), 7-9, pp. 1-14; Șerban Marin, „I valacchi nella cronachistica veneziana: tra realtà e finzione”, în *Dall'Adriatico al Mar Nero: veneziani e romeni, tracciati di storie comuni*, editor Grigore Arbore Popescu, Roma, 2003, pp. 112-127.

Pentru heraldica arpadiană, angevină, pontificală și *valahă*: Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 67; Iván Bertényi, *Kiss magyar cimertan* [Mic tratat de heraldică maghiară], Budapeșt, 1983, pp. 33-34; József Laszlovsky, *A magyar cimer története* [Istoria stemei Ungariei], Budapeșt, 1992², pp. 5-7; Ileana Căzan, *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, București, 1996, p. 116; Agostino Paravicini Bagliani, *Der Leib des Papstes: eine Theologie der Hinfalligkeit*, München, 1994, pp. 92-101; Michael Mc Carthy, *Armoria Pontificalium: A Roll of Papal Arms*, Woodbridge, 2007, pp. 10-17; Ștefan S. Gorovei, „Crinii lui Ștefan cel Mare. Între Capetieni și Paleologi”, în *De Potestate. Semne și expresii ale puterii în Evul Mediu românesc* [editor Șt. S. Gorovei], Iași, 2007, pp. 215-226.

Pentru politica regională din vremea formării *Vlahiei*: Norman Housely, „King Louis the Great of Hungary and the Crusades, 1342-1382”, *Slavonic and East European Review* (London), LXII (1984), pp. 192-208; Martyn Rady, „Voivode and Regnum: Transylvania's Place in the Medieval Kingdom of Hungary”, în *Historians and the History of Transylvania*, editor László Péter, Boulder, CO-New York, 1992, pp. 87-101; Christian Gastgeber, „Der Umgang des Patriarchats von Konstantinopel mit der lateinischen Kirche im 14. Jahrhundert: Opposition im Patriarchat(sregister) von Konstantinopel”, *Byzanz und das Abendland*, editor Érika Juhász, I, Budapeșt, 2013, pp. 131-160; Sima Cirković, „The Double Wreath: A Contribution to the History of Kingship in Bosnia”, *Balkanica* (Belgrade), XLV (2014), pp. 107-143; Antonio Rigo, „Le Mont Athos entre le patriarche Jean XIV Calécas et Grégoire Palamas (1344-1346)”, în ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ. *Mélanges offerts à Mirjana Živojinović*, editori Dejan Dželebdžić, Bojan Miljković, I, Beograd, 2015, pp. 259-284.

Pentru memoria și reprezentarea formării *Țării Românești*: Virgil Drăghiceanu, „Constantin Brâncoveanu, conte al Regatului Ungar și principe al Sacrului Imperiu Roman”, *Convorbiri Literare* (București-Iași), XLIX (1915), 9, pp. 3-10; Alexandru Lapedatu, „Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originile Țării Românești”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), II (1923), pp. 289-312; Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție Valeriu Râpeanu, București, 1980; Pavel Chihaia, *De la Neagu Vodă la Neagoe Basarab: interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc*, București, 1976; *Constituirea statelor feudale românești*, editor Nicolae Stoicescu, București, 1980; *Sfântul voievod Neagoe Basarab. 1512-2012*, editor Nicolae Caba, București, 2012.

Putem încă spera că timpul va permite ca alte date vechi să devină cunoscute. Din acest punct de vedere, selecția bibliografică de mai sus este și un mic „ghid” pentru cercetări.

Moștenirea:

pater semper incertus...

Încoronarea – civilă – în fața Catedralei – ortodoxe – a *Reîntregirii Neamului* din Alba Iulia a regelui – catolic – al României (Mari), Ferdinand I de Hohenzollern, pe 15 octombrie 1922

Istoria *Mormântului 10* din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Argeș începe pe Bosfor în 1714 de praznicul *Adormirii Maicii Domnului*. Constantin Brâncoveanu urca pe eșafod. Domnul plătea pentru deciziile sale *creștine*.

În ajunul cavalcadei anti-otomane – sfârșite în hrube și în șanțuri – a lui Petru I *cel Mare* și Dimitrie Cantemir (1711), Brâncoveanu dăduse și o poruncă la Câmpulung (1710). Ceruse *renovarea* pomelnicului domnilor țării. Acesta a fost gata când *turcii* i-au umilit pe *ruși* și *moldovlahi* la Stănilești.

Șirul voievozilor începea cu Basarab. Continua cu Nicolae și Alexandru. Veneau frații Vladislav și Radu. Urmau fiii lui Radu: Dan și Mircea. Nu se potrivea niciunui alt pomelnic, niciunei alte cronici, nici măcar celei scrise de stolnicul Constantin Cantacuzino, care își întronase băiatul, Ștefan, în locul lui Constantin Brâncoveanu. Se potrivea în schimb istoriei și surselor ei.

Nu exista niciun *Radu Negru Vodă* la începuturi. Nu era vreo urmă de *Nicolae Alexandru*. Epitaful său se păstra în biserica mănăstirii din Câmpulung cu hramul *Adormirii Maicii Domnului*, socotită fostă *biserică domnească*.

Pe cei doi îi așezase în memoria scrisă a țării, Matei *Basarab*, înaintașul și ruda lui Constantin Brâncoveanu. El rezidise din temelii acel lăcaș (1635-1638). După cum știa și secretarul lui Constantin, Antonio Maria del Chiaro, fiecare familie mai răsărită de boieri avea propria sa *istorie* a închrâncenatei Țării Românești, rostuită după bunul plac și marele interes al aceluia *neam*.

La o lună după ce Brâncoveanu a fost mazilit, Ștefan Cantacuzino i-a reunit pe *Radu Negru Vodă* și pe *Nicolae-Alexandru* la Câmpulung. A întărit mănăstirii drepturile date bisericii ei – odinioară domnești – de către *Nicolae Alexandru*, fiul lui *Basarab*, nepotul lui *Radu Negru*, ale căror *trupuri* odihneau în lăcașul din *burgul* coloniștilor sași. Istoria a rămas în temeiurile așezate de Cantacuzini (executați și ei pe Bosfor în 1716) până în vara anului 1920.

În urma lui *Basarab*, *Nicolae* și *Alexandru*, despărțiți, au reapărut în pomelnicul – necunoscut (s-ar părea) până atunci – al bisericii domnești de la Curtea de Argeș. Se împlineau două luni de când începuseră săpăturile arheologice în acea biserică, capodopera bizantină de la începuturile Țării Românești, și trei de când la Trianon Transilvania revenise Regatului României, desăvârșind *România Mare*. Pe 31 iulie, fusese descoperit *Mormântul 10*.

Era singurul mormânt intact din întreaga biserică. Bogăția răposatului împrăștia toată simplitatea țărănească adunată la acea vreme în scris asupra primilor voievozi. Defunctul avea ținută de monarh apusean și inele devoționale *catolice*. Regele Ferdinand a venit să-l vadă. I-au urmat Maniu, Vaida Voievod și Brătianu. Principalul inel al defunctului era înscris *AL WA*.

Mormântul 10 și pomelnicul bisericii domnești fuseseră găsite de Virgil Drăghiceanu. Împreună cu Nicolae Iorga, el descoperise mai devreme, în 1914, osemintele lui Vodă Brâncoveanu, readuse în țară și înmormântate în secret în Biserica *Sfântul Gheorghe cel Nou* din București. Precum celălalt protector al său, Dimitrie Onciul, președintele Academiei Române (1920-1923), cunoștea și pomelnicul de la Câmpulung scris la porunca lui Brâncoveanu.

Onciul îl folosise în lupta dusă împotriva lui Orest Tafrali care susținea că biserica de la Argeș exista de la 1262. Conflictul izbucnise după al Doilea Război Balcanic care adusese României Pacea de la București și *Cadrilaterul* (1913) și o dată cu ele – în scrisul istoric – ambițiile *imperiale bizantine* ale domnilor *români* (1914). Ele le-au rămas și după ce Balcicul nu a mai fost.

Chiar în ziua în care, după rege, elita politică a României unite a venit la Argeș (6 august 1920), s-a descoperit – deasupra niciunui mormânt – lespedea lui *Voislav, copilul Marelui Alexandru Voievod*. Numele era sârb, lipsea din sursele cunoscute și amintea de Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor cu care România își disputase Banatul. Piatra sa era singura lespede funerară întreagă din naosul bisericii. Mai erau două, păstrate de multă vreme în pronaosul în care se îngropaseră în secolul al XIX-lea primii Brătieni. Una era „statuia lui *Negru Vodă*”. Cealaltă era socotită „piatra lui *Negru Vodă*”.

Peste câteva zile, a mai fost găsit un mormânt intact (11). La finalul săpăturilor la începutul lunii septembrie, Drăghiceanu avea să numere 14 morminte medievale. 12 erau profanate sau risipite. Mormântul 11 era așezat în dreptul picioarelor Mormântului 10. Aparținuse unui tânăr. El purtase diademă (tip *șnur*) precum răposatul din Mormântul 10 (diademă cu perle).

După vreo două săptămâni a fost găsit și pomelnicul bisericii domnești. Săpăturile au fost închise. Peste o zi sau două (până pe 12 septembrie) a fost descoperit un *graffiti* pe vechea tencuială a bisericii. Amintea moartea la Câmpulung a *Marelui Basarab Voievod*. Apoi, pe un rând mai sus a fost găsit și un an: 6860 (1351-1352). Descoperirea i-a aparținut bogatului pictor argeșean Dumitru Norocea, rivalul lui Drăghiceanu. Cele două rânduri – distanțate – compuneau un „*graffiti* centrat” și vizibil după pictarea bisericii.

A provocat consternarea lui Onciul. Confirma data daniei făcute bisericii domnești din Câmpulung de Nicolae Alexandru în memoria tatălui său Basarab. Ea era cunoscută dintr-un hrisov de la Gavrilă Movilă. La 1618, el a confirmat drepturile mănăstirii din Câmpulung. Sub predecesorii și rivalii săi, mănăstirea pierduse toate procesele. Onciul socotea dania un fals. Iorga l-a așezat în Mormântul 10 pe Basarab și după descoperirea *graffiti*-ului.

Cu toate reținerile lui Onciul și Iorga, s-a tras linia. *Graffiti*-ul de la 6860 marca – aparent – măcar victoria asupra lui Tafrali. Sprijinit și de tânărul Gheorghe I. Brătianu, fiul – legitimat – al lui Ion I.C. Brătianu și încă discipolul lui Iorga, Drăghiceanu și-a conturat – cu întârziere – concluziile (1923).

Începută sub Basarab, care s-a înmormântat la Câmpulung (1352), precum apoi fiul său Nicolae-Alexandru (1364), biserica fusese terminată în anii 1380 sub Radu I, fiul lui Nicolae Alexandru și fratele lui Vladislav I, predecesorul său (1364-1377). Lui Radu îi aparținuse Mormântul 10, socotit de ctitor, „al lui *Negru Vodă*” după tradiție. Vladislav era în Mormântul 8.

De la 1899, Onciul îl socotise pe Radu I și a sa – scurtă – domnie (c. 1377-c. 1383) drept sâmburele de adevăr din spatele plăsmuirii *Radu Negru Vodă*. El *descălecăse* Țara Românească, conform cronicilor la 1290. După raguzanul Luccari și stolnicul Cantacuzino la cele două capete ale veacului al XVII-lea, *Negru Vodă* fusese înmormântat la Argeș (la 1310 ori 1314). Între și după ei, el fusese îngropat la Câmpulung după Matei *Basarab* și Ștefan Cantacuzino.

Fărăme de îndoială cutreierau istoria începuturilor. Drăghiceanu nu le-a ascuns. Le-a împrăștiat în note și în „Addenda și Corrigenda” sintezei cercetărilor argeșene dedicate memoriei recent decedatului Dimitrie Onciul. Trei dintre aceste îndoieli veneau din marile noutăți aduse de anul 1920.

1. Marcajul *AL WA* a fost citit *AL MA*. Definea inelul de logodnă al lui *Al Alexandru* (*Nicolae-Alexandru*) cu *Ma<ria>*, din pomelnicul de la Câmpulung. Ea ar fi fost prima sa soție. A doua nevastă fusese – cu certitudine – Clara din neamul *Burbonilor de Ungaria*, după Nicolae Bălcescu, *doamna Clara* a lui Alexandru Davilla, mama vitregă a lui *Vlaicu Vodă* (Vladislav I). După Drăghiceanu, nu acestuia (întâiul său născut), ci lui Radu I, Nicolae-Alexandru i-ar fi lăsat moștenire acel inel, dus apoi de el în Mormântul 10.

2. În interiorul naosului bisericii, Drăghiceanu a identificat o serie de *substrucții*. Conturau un plan. *Materiale* din acele *substrucții*, bolovani și chiar o bucată de boltă fuseseră descoperite deasupra sarcofagului din Mormântul 10. Virgil Drăghiceanu a pomenit și ilustrat toate acestea, fără să le asocieze.

3. Pomelnicul bisericii domnești de la Argeș a fost scos dintre pomelnicele publicate în acel volum din care nu lipsea cel al lui Brâncoveanu de la Câmpulung. A fost însă lăsat drept ilustrație în volum, într-o poză de calitate. Distincția în succesiune *Nicolae Voievod* și *Alexandru Voievod* se vedea clar.

Pe lângă Iorga, identitatea defunctului din Mormântul 10 cu Radu I, mai era contestată de cineva, încă din 1922. Fiul lui Mihail Kogălniceanu, Constantin, îl identifica cu Vladislav I. Era însă cea mai mică dintre probleme.

Marilor temeri le-a dat glas viitorul director al Arhivelor Naționale, Aurelian Sacerdoțeanu, în anul 1935. Erau „sigilarea” Mormântului 10 (limpede din „stratigrafia” publicată de Drăghiceanu) și existența unei vechi biserici sub cea din secolul al XIV-lea (evidentă din substrucțiunile amintite de Drăghiceanu și așezate de el și pe planul săpăturilor și al mormintelor).

Soluția lui Sacerdoțeanu a fost: Mormântul 10 aparținuse unei alte biserici. Ea se ruinase, resturile ei fiind găsite deasupra sarcofagului din Mormântul 10. Noua biserică fusese începută de Basarab. La moartea sa, ea era departe de a fi gata. Nu avea bolți. *Graffiti*-ul din 6860 era de fapt pe mortar și nu pe tencuială. Biserica a fost terminată până pe la 1369 de Vladislav, nu de către Radu. Mormântul 10 aparținuse unui voievod de dinaintea lui Basarab. Sacerdoțeanu i-l atribuia lui *Negru Vodă*, identificat – pe urmele lui A. D. Xenopol – cu *Thocomerius* (<Ioan> *Tugormir* ori *Tihomir*), tatăl lui Basarab.

Peste un an, vechiul adversar al lui Onciul și a lui Iorga, Tafrali a intrat în Academie (1936). Se îndoise de la bun început de autenticitatea *graffiti*-ului. N-a spus nimic mai mult. Iorga a scris imediat ipotezei lui Sacerdoțeanu. L-a păstrat însă pe Basarab în Mormântul 10. Marea sa frică era alta.

A apărut într-un ghid științific al monumentelor argeșene. Autorul era un tânăr arhitect, Grigore Ionescu (1940). Inscripția *AL WA* era citită *AL W*, nu *AL MA*, chiar dacă Mormântul 10 era atribuit în continuare lui Radu I.

Iorga l-a atacat violent pe Ionescu și pe Drăghiceanu cu a sa presupunere privind inelul de logodnă al lui Alexandru cu Maria. *AL MA* (nu *AL WA*) era un simplu marcaj de meșter. Fusese varianta oficială convenită la 1923. Din acel motiv, ipoteza lui Drăghiceanu nu fusese inclusă în textul propriu-zis al volumului. El a strecurat-o – separat – în „Addenda și Corrigenda”.

Timpul nu mai avea însă răbdare cu Argeșul. În acel an 1940, România Mare s-a destrămat. Nicolae Iorga a fost ucis de legionari. Crescuseră admirându-l pe Iorga până spre 1927-1930, precum noua triadă critică (după cea formată – până la 1919 – din Iorga, Onciul și Ioan Bogdan), alcătuită din Constantin C. Giurescu, Petre P. Panaitescu și Gheorghe I. Brătianu.

În urma săpăturilor de la 1920 care năruiseră teoria sa *sămănătoristă* privind cumiștenia și simplitatea țărănească a primilor voievozi, *dătători de dă-tini și de legi*, Iorga lansase ideea unei cruciade *ortodoxe* încă din anii 1300 și – apoi – ipoteza originii *cumane* a lui Basarab. Au fost îmbrățișate de extremiști „imperiali” de dreapta și de *revizioniști* maghiari, procopsiți cu o masă de *ciobani valahi* abia controlată de *orientali* ori și de Buda(pesta). Ea a pierdut totuși Transilvania în fața unei Româniilor intrate în țaratul închisorilor.

Din „echipa argeșeană” de la 1920, doar Virgil Drăghiceanu a supraviețuit. Brătianu a pierit la Sighet în 1953. Peste doi ani, Drăghiceanu a răspuns pentru prima dată la ipoteza lui Sacerdoțeanu din 1935. Acesta își pierduse – tot în 1953 – funcția de director al Arhivelor Naționale. Rămăsese însă profesor la Universitatea din București. Răspunsul academic al lui Drăghiceanu a fost aproape evaziv. S-a păstrat în limitele înscrise de la 1923.

Din negura războiului mai venise ceva. Pentru prima dată, un român fusese în arhiva medievală a Vaticanului în zilele lui Mussolini (1939-1942). Se numea Ștefan Pascu. El a fost reintegrat – tot în 1955 – în societatea al cărei favorit avea să devină. În urmă cu zece ani își publicase parte din cercetări. Au fost uitate apoi complet, indiferent de limbă, naționalitate și cetățenie.

Doamna Clara a fost *Clara de Ungaria*. Era de neam regal. Fusese *voivodissa Vlahiei* la 1360. Prima coroană venise de la papă. De la Bizanț la 1359 Argeșul nu primise nimic în plus. Soțul ei, *voievodul Alexandru*, murise *catolic*. Sub el, Papalitatea ridicase *națiunea valahilor* la 1356. Precum Drăghiceanu la Argeș, Pascu a amintit datele, evitând fie să le accepte (asume), fie să le lege (anul 1356 sau calitatea regală a Clarei, *de Ungaria* fiind la el *din Ungaria*).

Spre deosebire de Pascu, Drăghiceanu a mai avut răgaz să scrie ceva. A făcut-o în revista Patriarhiei Ortodoxe Române la sfârșitul lui 1964. Republica Populară Română respinsese *Planul Valev* al Uniunii Sovietice și publicase paginile lui Karl Marx despre români. Trecuseră doi ani de la sfârșitul celei de *a doua terori* (1960-1962). Din vremea ei se ridicaseră ipotezele lui Pavel Chihăia, istoric de artă, dramaturg, romancier și favorit anti-comunist al regimului, privind începuturile Țării Românești de la Câmpulung și Argeș.

La un an de la publicarea volumului argeșean, Drăghiceanu săpase biserica domnească din Câmpulung (1924). Rezultatele nu au fost tipărite. De la 1926 a circulat doar planul bisericii de dinaintea lui Matei Basarab. În acel an, Drăghiceanu a devenit membru corespondent al Academiei Române.

Era o bazilică romanică (gotică de fapt). Era complet diferită de biserica domnească de la Argeș. Era identică cu Biserica *Sfântul Nicolae* de la Rădăuți. În aceea odihneau primii voievozi ai Moldovei de la Bogdan I la Ștefan I (c. 1367-c. 1399), inclusiv *catolicul* ei duce, cunoscutul *Lațcu* (c. 1367-c. 1374).

După patru decenii, Virgil Drăghiceanu (1879-1964) și-a publicat raportul de la Câmpulung. *Mormintele lui Nicolae Alexandru și Basarab* erau acoperite de mormântul paharnicului Pară (1641) al lui Matei Basarab, „restauratorul” Câmpulungului. Erau goale. Nimic din ce se găsisese la Argeș nu se putuse identifica la Câmpulung. *Negru Vodă* nu – mai – era singura ficțiune.

La vremea descoperirii Mormântului 10, *Negru Vodă* și *descălecatul* său al Țării Românești, adică cucerirea acesteia (în acel înțeles avut de *a descăleca* în cronică și documente *ungrovlaha*), erau marile griji ale începuturilor țării. După raguzanul Luccari și după Constantin Cantacuzino, tatăl lui Ștefan Cantacuzino (părintele lui Nicolae-Alexandru, Basarab și Radu *Negru Vodă* de la Câmpulung), el fusese îngropat chiar la Argeș, fie la 1310, fie la 1314. În orice caz, în toate cronicile, el domnise *24 de ani*, începând de la 1290. Lui i se închinaseră *Basarabii* din Oltenia. Înainte zidise Câmpulungul și Argeșul.

În anii 1890, rivalii Hasdeu și Onciul s-au unit: *Negru Vodă* era o invenție cronistică târzie. Li s-a opus Xenopol și – la sfârșitul carierei sale – Brătianu. Inventarea lui *Radu Negru* (după chipul și asemănarea ginereului lui Neagoe *Basarab*, *Radu de la Afumați*) i-a revenit apoi lui Chihai. A plecat o dată cu generalul Pacepa (1978). Nicolae Stoicescu a preluat întemeierea „ficțiunii *Negru Vodă*” (1980). Câțiva ani mai târziu, s-a ridicat împotriva dărâmării bisericilor de către Nicolae Ceaușescu. 1989 l-a înălțat ambasador la Atena.

În acel an, alături de alți membri marcanți ai diasporei românești, Neagu Djuvara și Matei Cazacu au semnat *Declarația de la Budapesta*. Aprobată de regele Mihai I și condamnată de Ion Rațiu, ea prevedea autonomia Transilvaniei (nominal culturală) și reînființarea universității maghiare la Cluj.

Peste ani, Djuvara și Cazacu aveau să se lupte pentru *sufletul românilor*, primul în numele luminii *Apusului* aduse *catolic de marginali* (cumanii), celălalt pentru puritatea țarală a *Răsăritului* (bizantin) pogorâtă *ortodox* peste *urmașii Romei*. Între ei se așeza Mormântul 10 al lui *AL WA*, singurul stăpânitor al *valahilor* deveniți români al cărui surghiun fusese în propria sa țară.

Fără vrerea, dar cu *pohta* sa, răposatul din Mormântul 10 s-a reîntrupat în istoria creșterii și a descreșterii României ultimului veac. Prin câteva zgârieturi, ei i se așezase graniță pe Carpați de la începutul toamnei lui 1920 la trei luni de la Trianon și la o lună și jumătate de la găsirea Mormântului 10.

La Argeș a apărut un *graffiti* centrat pe două rânduri. Pomenea moartea lui Basarab la Câmpulung în 6860 (1351-1352). Prin el, după hrisoave târzii, mai ales de la Ștefan Cantacuzino, cel care îl trimisese la eșafod pe Constantin Brâncoveanu (1714), Basarab rămânea la Câmpulung alături de *Nicolae-Alexandru*, iar *Negru Vodă* în legendă. Vremurile lor fuseseră altele. Începuseră însă să se schimbe – încă o dată – din primii ani de după 1918.

Din cosemnatar al anatemei „lui *Negru Vodă*” aruncate asupra soldaților români intrați în Transilvania (1916), Miron Cristea a devenit mitropolit-primat al României. A dorit să-l pomăzuiască drept rege al *României Mari*

pe catolicul Ferdinand (1922). Regatul acestuia se împărțea deja între un *gubernator al Transilvaniei* cu pretenții de „monitor”-*descălecător* asupra Țării Românești și a Moldovei (Iuliu Maniu) și un *Vodă* cu domenii în Transilvania și *feudali* de satisfăcut, de preferință în noua *Basarabie* (Ion C. Brătianu).

Mai era și fostul ministru de externe al Ungariei, Miklos Bánffy. Părăsise Ungaria chiar în acea vară. Venise în România, a cărei cetățenie a cerut-o și primit-o, pentru a-l convinge – o dată pentru totdeauna – pe Ferdinand să accepte să devină și rege al Ungariei. Tot din vara aceluiași an, de pe 8 iunie, prin căsătoria lui Alexandru I cu Maria (*Mignon*) o uniune dinastică lega Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor de Regatul României. Timpul părea să readucă vremurile lui Ștefan Dușan, Elenei a Bulgariei, Alexandru *Basarab* (*de Belgrad*) al *Valahiei*, dar și ale Clarei de Ungaria, *voivodissa V(a)lahiei*.

Ferdinand a refuzat cererea lui Cristea. S-a încoronat civil în fața nou-ziditei catedrale ortodoxe a *Reîntregirii Neamului* de la Alba (15 octombrie 1922). A respins și oferta lui Bánffy. Conte de Tisa. Până la moarte (1950), și-a apărat Transilvania pierdută. Între București și Budapesta, unite de un mitropolit-primat, doctor în Mihai(l) Eminescu († 1889) la Budapesta pe când subiectului i se gătea *pomenirea de șapte ani*, și de țărani secerați pentru *glie*, indiferent de arcanul care-i strânsese, Ferdinand a procedat *înțelept* (precum Radu I, după *frâncul* Sigismund, *craiful* ungar venit din *Țările Cehe*).

După renunțările lui Ferdinand, Argeșul s-a supus noilor realități – peste vreo șase luni – în 1923 (prin volumul tipărit cu întârziere de Virgil Drăghiceanu). Argeșul nici un avea de fapt încotro încă din toamna anului 1920.

În termen de zece ani, Alexandru și-a transformat (con)federația slavă în Regatul *Iugoslaviei* (1929). Fiul lui Ferdinand († 1927), Carol al II-lea, s-a reîntors rege al României (1930). La 1920, vroise coroana Ungariei pentru el.

De la 1927, cel târziu, România avea o nouă generație care vroia puterea. A urmat un deceniu de abuzuri și compromisuri. România a început să – tot – schimbe dictaturile, să schimbe un *Vodă* cu altul, nu un rege ori președinte (indiferent de cât de luminat era ori de cât de *ticăloși* îi erau *sfetnicii*).

Putea o istorie reală – „corect spus” mai aproape de surse – a celor găsite la și prin Argeș schimba acest curs? Este greu de zis. Probabil nu. La fel de probabil însă, o redare mai limpede a istoriei începuturilor ar fi *ținut calea tuturor despoților*. Oricare a fost discursul și ideologia, aceștia și-au legitimat abuzurile prin – invariabil – recursul la trecut (de la pierduta *epocă de aur* la *greaua moștenire*). Fie și numai din acest motiv (prea simplu), merită să reprivim ceea ce ne-a rămas din trecutul atât de schimbător peste veacuri.

Încoronarea imperială a lui Ștefan Dușan (1346) de Alphonse Mucha (1926), parte din *Slovanská epopěj* [Epopoea slavă], pictată între 1920 și 1928

Pierdut peste timp în propriul său succes (al *Art Déco*ului ca spirit), Mucha a părut să vorbească altă limbă decât cea glăsuțită prin alianțe statale și dinastice de Regatul României, cu toate că – după canoane statale și monarhice – cele două inițiative (cea *panslavă* din chip și cea *regională* din tratate) erau – chiar perfect – complementare. În ambele cazuri, „se sărea calul” (aparent măcar). 1. Iugoslavia (fie și sub forma sârbo-croato-slovenă), Cehoslovacia și Polonia aveau – din nou (Polonia) sau pentru prima dată (Cehoslovacia) – doi ani când Mucha și-a început proiectul. 2. România Mare, sub nepoata reginei (împărătesei) Victoria a Angliei (Maria) și a noilor *Basarabi*, din Argeș de această dată (Brătienii), închinați lui *Negru Vodă*, oferea la fel de multe (ori de puține) și de sigure precum *Vlachia* sub *Clara de Ungaria* (cea care i-a supraviețuit soțului ei, Alexandru, *Weida in Vlachia*).

Precum în anii 1300, *coloși cu picioare de lut* au călcat peste Dunăre, cu alte nume (Iosip Broz Tito și un Nicolae Ceaușescu), după ce zeci de milioane de morți au pus sub semnul întrebării înțelegerile din anii 1919-1920. În *lumea slavă* a lui Mucha, Primul Război Mondial păstrase două „imperfecțiuni” medievale: Ungaria, fie și drastic redusă, și România, amplificată peste *v(a)lahi* și *V(a)lahia* Papalității. „Ca în” secolul al XIV-lea, al lui Ludovic și al lui Alexandru, ele întregeau o altă „aberație”: încoronarea imperială a lui Dușan.

Plângerea lui Ludovic I de Anjou de regina-văduvă Elisabeta Kotromanić și de fiica lor, Maria (1382), în tabloul lui Sándor Liezen-Mayer (1862)

Ungaria de după 1848 și mai ales 1867 a avut doi regi „seculari” favoriți, Ludovic I și Matia Corvin (Ștefan I și Ladislau I erau sfinți). Al doilea avea un „defect de frumusețe” (originea *valahă*). Cel dintâi era pur după standarde *maghiare* (cu tată francez și mamă poloneză, adică marii prieteni ai Ungariei de sub Habsburgi). Ludovic îi împinsese pe *maghiari* (aduși de vulturul *Turul* peste Carpații Nordici pe Dunăre) până pe țărmurile Balticii, Adriaticii și Mării Negre. „Cu el”, Ungaria nu ar fi pierdut vreodată la Mohács (1526).

Ioan Strațimir în viziunea unui pictor anonim de la sfârșitul secolului al XIX-lea

Chiar mai mult decât Serbia, Bulgaria avea la începutul secolului al XX-lea scuza otomană pentru toate *neajunsurile* ei moderne. România putea recurge numai la fanarioți, și nici măcar la ei (după cum încerca și Iorga să arate). Bulgaria, precum Ungaria, prinsă între *Turul* și Mohács, a început să-și cânte începuturile și sfârșitul. La sfârșitul Bulgariei, se așeza cel puțin un țar, cu sânge *v(a)lah* după mamă. Iar Strațimir mai fusese și *catolic*. I s-a „adăugat” un frate, Ioan Asan, tot cu mamă și soție *vlahă*, țar *catolic* de la Preslav la Vidin.

Scena 8 (*Descălecare*) din *Marea Frescă a Ateneului Român* (1886-1888), plănuită de la 1888, abandonată în 1901, reluată în 1933 și inaugurată în 1939

Istoria începuturilor Țării Românești („cu sau fără” *descălecat*) este istoria ieșirii *v(a)lahilor* „dintre” Ungaria și Bulgaria. Cel puțin asupra acestui punct istoric s-au pus de acord. Au rămas de stabilit limitele – culturale și politice – ale emergenței („independenței”) *v(a)lahilor* și rolul tătarilor în aceasta („ecuația”, cu Halici/ *Ucraina* în locul Bulgariei, se repetă în cazul Moldovei; acolo i se adaugă – și – „preferința” istorică pentru Polonia, în locul Ungariei, drept – nevoit – protector *catolic*). „Ironia sorții” a făcut ca tocmai regilor României să li se propună coroanele Bulgariei și Ungariei. Prima i-a fost oferită lui Carol I de Hohenzollern al României (1886). Rusia familiei materne a viitoarei regine Maria a României s-a opus. Proiectul a căzut. Nepotului de frate al lui Carol, Ferdinand I, i s-a arătat Sfânta Coroană a Ungariei. A rămas la Coroana de Oțel a României. Nici unul, nici altul, nici Carol, nici Ferdinand, nu veniseră din est ori din sud. Iar marea problemă a începuturilor (la fel ca la 1859, 1877 și apoi 1918) era: cine-i ridicase pe *vlahi*: Roma sau Bizanțul?

După invazia tătară (1241-1242), doi voievozi, Litovoi, la vest de Olt, și Seneslau, la est de râu, dominau teritoriul viitoarei Țări Românești. Asupra primului, care ținea și Hațegul, autoritatea ungară era directă. Asupra celui de al doilea, vecinul tătarilor, drepturile Budei erau în primul rând nominale. Acomodau însă Regatul *Cumaniei* al Budei. El începea în stânga Oltului.

Fără *diploma cavalerilor ioaniți*, un fals „greco-catolic” după elita ortodoxă transilvană (Silviu Dragomir în acest caz) ieșită din închisorile comuniste, nu am fi știut nici aceste lucruri. Pe ioaniți, Béla al IV-lea a vrut să-i așeze la Severin (1247). Cu un an mai devreme, îi readunase în Câmpia Ungară pe cumanii împrăștiați de tătari. Își căsătorise întâiul născut, Ștefan, cu Elisabeta, fiica lui Kuthen. În conflict cu tatăl său Andrei al II-lea și pe când stăpânirile părintelui se găsiseră sub interdict papal, Béla, *principe (duce)* al Transilvaniei pe atunci (din 1226), își luase titlul de rege al *Cumaniei* la 1233.

Peste un an (1234), nerecunoscându-l drept rege al *Cumaniei*, Gregorie al IX-lea i-a amintit că în *Episcopatul Cumanilor* (înființat la 1227) exista *națiunea valahilor*, cu *popoarele* ei. Ei amestecau riturile în jurul unor *pseudoepiscopi* de rit *grec*, atrăgându-i și pe *unguri* și pe *teutoni*. Despre cumani papa nu a spus un cuvânt. Conform jurământului de credință depus cu un an în urmă în fața legatului Jacopo Pecorari de Palestrina, Béla trebuia să asigure impunerea și finanțarea episcopului pe care papa urma să-l rânduiască *pe potriveala acelei națiuni* <a *valahilor*>, cei care nu-l recunoștea pe episcopul *cumanilor*.

<Dar,> La 1235, Béla, soțul Mariei, fiica lui Teodor Laskaris, primul împărat al Bizanțului de la Niceea, a devenit rege și Ioan Asan al II-lea al Bulgariei a renunțat oficial la Roma și la *Vlahia* din coroana sa. A intrat sub autoritatea Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol, încă în exil, după ce orașul fusese cucerit de cruciați, iar Bulgaria (re)devenise regat în 1204. Tradițiile bulgare și athonite susțin că i-ar fi și expulzat la nordul Dunării pe *toți vlahii* (din care se trăgea), deoarece erau *latini*. Sigur este că Dunărea a redevenit frontieră. Trei ani mai târziu (1238-1239), Béla (care pretindea și Bulgaria) i-a așezat pe cei mai mulți dintre cumani în interiorul Regatului Ungariei.

Asaltul tătar a schimbat totul (1241-1242). Nu a atins însă, prima biserică de la Argeș (dacă exista deja, ea fiind databilă cel devreme în anii 1230). Béla a intrat însă în conflict cu fiul său Ștefan. Acesta primise Transilvania. *Valahii* au ieșit – din nou – „la suprafață”. Majoritatea acelor *valahi* din ariile cuprinse în *diploma cavalerilor ioaniți* par să-l fi susținut pe Béla, nu pe Ștefan.

Ștefan a izbutit să se impună (1266-1267). I-a luat domnia lui Béla (1270). Dar Ștefan al V-lea a murit la 1272. În urmă a rămas un fiu minor (Ladislau

al IV-lea). Situația *valahă* din Hațeg și Oltenia a scăpat încă o dată de sub control. Au urmat vreo nouă ani de conflicte și acorduri întinse peste munți.

Până la sfârșitul anilor 1270, puterea familiei lui Litovoi a fost îngrădită (Litovoi <al II-lea> pierzându-și viața) de Buda, de banul de Severin, Mikud Dobokai, și de *Basarabii* din Oltenia (ei se înrudiseră cu Mikud). Hațegul a fost desprins de Oltenia. Fie prin violență (acesta fiind sensul de cucerire al *descălecatului*), fie prin înțelegere, stăpânirea lui Seneslau a fost probabil preluată de comitatul saxon de la Câmpulung și de o „facțiune” *valahă* din Făgăraș (controlat apoi de către voievozii *transalpini* spre deosebire de Hațeg).

La 1285, tătarii au reatacat Ungaria. Au fost respinși. Sistemul arpadian trebuia însă reșezat. Andrei al III-lea, „parlamentul” Transilvaniei și *valahii* din acesta au decis reatribuirea Făgărașului unui posesor din Ungaria propriu-zisă (1291), pe numele său: influentul Ugrinus Csák. El a fost adevăratul domn al *Sirmiumului*, acoperit – nominal – apoi de *valahii romani* (1345).

Ugrinus Csák preluase Făgărașul prin anii 1270 în vremea conflictului dintre Buda minorului Ladislau al IV-lea și Litovoi al II-lea. Atunci și sașii se revoltaseră împotriva autorității regale (1276-1277). Apoi, aparent și tot legal (datorită necesității consultărilor și acordurilor de la 1291), Ugrinus a pierdut Făgărașul. De la 1279-1280, când situația păruse să se așeze în favoarea regalității arpadiene, papa Nicolae al IV-lea reșezând inclusiv Episcopia *de Multo* la est de Carpați, Ungariei a intrat într-o criză fără precedent.

Excesele reprezentanților Papalității au generat criza. Dorința lor de a obține o victorie deplină în regatul misionar și refuzul cumanilor (care monopolizaseră familia lui Ladislau al IV-lea) de a se adapta „rigorilor civilizației de rit *latin*” i-au stat la bază. Ladislau s-a solidarizat – definitiv din 1284 – cu cumanii contra Romei. Precum în anii 1270, *valahii* s-au împărțit – în funcție și de regiune – între principalele tabere (cei din nord, din zona Maramureșului și a Bucovinei, par să-i fi fost predominant fideli lui Ladislau).

În pofida slăbiciunii interne a regatului, Ladislau, „co-fondatorul” – în egală măsură anti-*catolic* și anti-tătar – al Moldovei (după *Cronica Moldo-Rusă* de pe la 1510), a reușit să depășească invazia tătară de la 1285. Totuși, *valahii* din Transilvania par să fi înclinat mai mult – sigur după luptele de la 1285 – spre partida pontificală. La 1288-1289, ea îi căuta pe *valahi*, în vreme ce Ladislau îi evita. În urmă cu un, Lodomerius, arhiepiscopul de Esztergom, susținătorul *valahilor ardeleni* de la 1288, îl excomunicase pe Ladislau.

La 1290, anul *descălecatului* multi-etnic – după cronicile *valahe* – al Țării Românești de către *Negru Vodă*, cumanii (și aparent *valahii* din anturajul re-

gelui) l-au ucis pe Ladislau. Fuseseră instigați de Honorius al III-lea. Andrei al III-lea i-a luat locul. Andrei a încercat să așeze lucrurile în favoarea sa. A căutat să limiteze puterile tot mai numeroșilor oligarhi din Regatul Ungariei.

Pare să fi căutat un regim parlamentar (al stărilor). Pe acesta, ar fi dorit să fondeze o „monarhie constituțională”, frustrându-și astfel și – parte din – susținătorii săi. În acel context, „parlamentul” Transilvaniei a fost convocat în primăvara lui 1291. Atunci, Urginus Csák și-a reprimat Făgărașul pierdut.

Pe fondul cuceririi Severinului de către tătarii lui Nogay (1291-1292), decizia făgărășeană de la 1291 s-a întors împotriva Budei. La sfârșitul lui 1293, Andrei a cerut strângerea – inclusiv cu forța – a reprezentanților *valahilor* din Transilvania. Trebuiau readuși la ordine. Numirea lui Ladislau Kán drept voievod al Transilvaniei peste un an pare să fi liniștit pe moment apele.

Prin episcopul Transilvaniei Petru, familia Monoszló, visa însă să-și formeze – cu acordul Romei – un adevărat *domeniu* ecleziastic și feudal. Acesta includea Maramureșul și depășea linia munților (1299-1300). Puterea lui Nogay, cel cu două soții, una *ortodoxă* și alta *catolică*, anterior incontestabilă pe ambele maluri ale Dunării, a fost prăbușită de Tokta. După oficialii mameluci, țara *valahilor* i-a abandonat pe Nogaizi. Peste puțin timp, Andrei al III-lea a murit (1301). Dinastia arpadiană s-a stins. Războiul a cuprins țara.

Un an mai târziu (1302), în sursele germane, *valahul* a apărut drept actor în luptele pentru Ungaria. El era un asociat (vasal) – cel puțin până la 1307-1308 – al lui Ladislau Kán. Drept personaj mitic (*Ramunc, duce peste Țara Valahilor*), *valahul* apăruse în mediul german în *Cântecul Nibelungilor* în vremea *națiunii valahilor* de la 1234. După 1300, acesta nu mai era doar un *cânt*.

Valahul și-a păstrat și extins autoritatea. A manevrat între puterile din est (Serbia, Bulgaria, Transilvania, Halici și Hoarda de Aur), toate divizate (mai puțin Sarayul după căderea lui Nogay). De la 1306, înfruntarea regală ungară s-a redus la disputa dintre Otto de Wittelsbach și Carol-Robert de Anjou. Carol era alesul Romei, împinsă în exil la Avignon (fieful Angevinilor de la Neapole). Otto fusese – însă – deja încoronat cu Sfânta Coroană.

În fața ofensivei angevine patronate de Avignon, Otto, favoritul sașilor, s-a retras în Transilvania. În loc să-l ajute, cum îi promisesese, Ladislau Kán l-a arestat (1307). Vroia Sfânta Coroană. Fără ea, nimeni nu era rege legitim. Aliații lui Ladislau, Ștefan Milutin al Serbiei și Teodor Svetoslav al Bulgariei, protejații Hoardei, s-au distanțat de Kán când au aflat de abuz. Pentru a ieși din încurcătură, el l-a încredințat pe Otto *valahului*, cel *stăpân peste toți ceilalți*. Practic, *valahul* avea să decidă soarta Sfintei Coroane și a lui Otto.

După cronicile *transalpine* și după Carol, la acea vreme Basarabii i se su-puseseră deja *valahului* (lui *Negru Vodă*) și se înruderiseră cu el. Nici la Câm-pulung nu s-a susținut că Basarab fusese fiul lui *Radu Negru Vodă*, ci numai că aceluia din urmă *Nicolae-Alexandru, fiul lui Basarab*, îi fusese *nepot*. În cu-vintele lui Carol, drepturile *transalpine* ale lui Basarab, pe care-l batjocorea – după ce pierduse în fața lui – drept *fiul lui Thocomerius*, nu erau pe linie paternă (la fel ca în propriul său caz regal ungar). Iar fiica lui Basarab, Teo-dora, viitoarea țarină a Bulgariei, mamă de pe la 1322, s-a născut cel târziu la vremea intrării lui Otto sub puterea *valahului*, aflat *dincolo de pădure*.

Renumit pentru cruzimea sa, *valahul* a obținut coroana de la Otto. Fie prin trădarea, fie datorită intervenției soției *valahului*, *ruda* lui Otto, el a fost eliberat (1308) și trimis la Halici (cu ai cărui stăpânitori se înrudea, dar și de unde își luase recent – la 1306 – Carol-Robert prima soție, Maria). Astfel, Ot-to a fost scos din lupta pentru tronul Ungariei, revenind cumva în Bavaria.

Valahul i-a trimis Sfânta Coroană lui Kán. Acesta a încercat să-l șantajeze cu ea pe Carol. Excomunicat de legatul Gentile de Montefiore (din proprie inițiativă aparent) și părăsit de aliații săi (mai puțin sigur de Milutin), Kán a trebuit să cedeze. A predat coroana și s-a înțeleș cu Carol (1309-1310). Mai în sud, după ce a făcut atât jocul lui Kán, cât și cel al lui Carol, prin re-zolvarea „afacerii Otto”, *valahul* nu a mai luat partea lui Kán în Ungaria.

„Noncombatul” său ori rudele Basarabilor și prin alianță ale sale (familia Dobokai fiind și principalii susținători din Transilvania ai lui Carol-Robert), i-au permis favoritului Papalității să se facă recunoscut drept rege de către Kán și să vină pentru prima dată în Transilvania în toamna lui 1310. Până la dispariția sa, Kán a fost obligat la o „splendidă izolare”. Atunci, dacă nu de-ja de mai devreme, problema Făgărașului a fost – cel mai târziu – rezolvată. Familia lui Ugrinus Csák, fidelă și ea regelui Carol, a renunțat la Făgăraș.

Un *modus vivendi* se configura. Spre nemulțumirea de mai târziu a Papa-lității, Carol folosea de evrei, *păgâni*, *infideli* și *schismatici* pentru administra-rea regatului. Iar Kán a murit în iarna lui 1314-1315. A dispărut însă și Ștefan Dragutin, aliatul sârb al lui Carol, în primăvara lui 1316. Echilibrul s-a rupt. Carol, băieții lui Ladislau și fratele lui Dragutin, Milutin (al cărui fiu, Ștefan Constantin, era ginerele lui Ladislau de pe la 1306-1307), au pornit la război.

În primă fază, puternicii viitoarei Țării Românești au fost alături de ad-versarii lui Carol-Robert. Au sprijinit atacurile lui Milutin la Dunăre. Pe Carpați, rebelii anti-angevini s-au putut menține până târziu (și după victo-ria finală ungară a lui Carol pe la 1321-1322, și chiar după în cazul sașilor).

Stăpânirea dintre Carpați și Dunăre a fost „re-descălecată”. Reașezarea s-a petrecut între vremea *valahului stăpân peste toți ceilalți* (sigur de la 1302 și cel puțin până la prima „vizită” a lui Carol-Robert în Transilvania) și apariția – certă de la 1324 – a lui Basarab, revenit la credința datorată regelui angevin.

În 1314, după cronicile Țării Românești și o pioasă pomenire dintr-un psalteriu din Secuime, se săvârșise din viață *Negru Vodă*. Pe numele său, Alexandru, voievodul *transalpin*, fusese înmormântat la Argeș (atât după raguzanul Luccari, la 1605, cât și după Stolnicul Cantacuzino, la sfârșitul aceluia veac). În vârstă de vreo 40 de ani, Alexandru a fost așezat la mijlocul lunii decembrie 1314 în așa-numitul Mormânt 8, din colțul nord-vestic al Bisericii Argeș I, acoperit cu un gisant („al lui *Negru Vodă*”, după tradiție).

Pe numele său creștin Mihail, Basarab, ginerele lui *Negru Vodă*, s-a impus susținut de tătari și de bulgarii de la Vidin. Fiul lui Ioan/ *Iancu (Ivanko) Tihomir (Thocomerius)* și-a și căsătorit fata, Teodora, cu Ioan Alexandru, nepotul de soră al lui Mihail Șişman, urcat – după nunta bulgaro-*vlahă* de pe la 1320 – pe tronul de la Târnovo (1323). Șişman și Basarab, inițial aliații (vasalii) lui Milutin, trecuseră de partea lui Carol prin iarna anului 1319-1320. Carol a învins în Transilvania, a recuperat Belgradul și Mačva de la Milutin. Basarab a păstrat Severinul, spre nemulțumirea anturajului lui Carol.

La 1324, Basarab l-a sprijinit pe Carol-Robert împotriva hanului Özbeg, fostul său protector. La 1325, s-a întors împotriva regelui. La 1326-1327, a revenit de partea sa, tot împotriva lui Özbeg. A devenit *principe* și unul din pilonii sistemului politic misionar al papei Ioan al XXII-lea din ținuturile răsăritene ale Regatului Ungariei. Acolo, pentru Papalitate, Carol era numai reprezentantul ei. În acel sistem, pe teritoriul viitoarei Moldova, a reapărut – tot la 1327 – Comitatul de *Borkoth* (cu centrul probabil în zona Bacăului). Atunci, s-a așezat – mai la sud – și *principatul secuilor* condus de Dominic.

Liniștea s-a așternut pe munți. Papa avea relații excelente cu tolerantul Özbeg. După 1327, hanul împărțea teritoriile extracarpătice cu Carol (se prefigura *condominiumul* ungaro-otoman de la nordul Dunării din a doua jumătate a secolului următor). Și acest echilibru, în care Basarab își permitea să fie *principe catolic devot* pentru papă și favorit al hanului, s-a rupt însă.

În vara lui 1330, Serbia trebuia ștearsă de pe hartă. Era mai vechea decizie a lui Șişman și a aliatului său Andronikos al III-lea Paleologul. Carol o susținea. Dečanski, care izbutise să se impună drept rege al Serbiei în locul tatălui său Milutin, încercase de curând să recucerească Belgradul și – pe deasupra – beneficia de bunăvoința lui Ioan al XXII-lea. La Velbujd, Belaur,

fratele bun al lui Șișman, Ioan Alexandru și oștenii lui Basarab l-au trădat pe Șișman. Trupele lui Dečanski, comandate de fiul său, Dușan, au învins. Șișman a căzut. Fiul său, Ioan Ștefan, a devenit țar, iar mama sa, Ana Neda, sora lui Dečanski, și Ioan Alexandru, ginerele lui Basarab, (co-) regenți.

Carol s-a năpustit asupra Țării Românești. Andronikos a năvălit asupra Bulgariei. Ambii au eșuat. Campania lui Carol s-a sfârșit în dezastrul de la *Posada* în noiembrie 1330. Peste nici șase luni, Ioan Alexandru l-a alungat pe Ioan Ștefan. A urcat țar. Până la sfârșitul lui 1331, a ajuns și la o înțelegere cu Dușan. Acesta tocmai își detronase și executase tatăl. Sora bună a lui Ioan Alexandru, Elena, a devenit nevasta lui Dușan. În spatele celor doi tineri era Basarab. În pofida insistențelor lui Carol-Robert, Ioan al XXII-lea a evitat – până la moarte (1334) – să proclame cruciada împotriva lui Basarab.

Ascensiunea Basarabilor, predominant filo-*ungari* și pro-*cumani* (nominal și politic), devenise *valahă* imediat după victoria asupra lui Carol, favoritul cumanilor (bunica sa, de la care îi veneau drepturile ungare, fusese fiica lui Ștefan al V-lea și a fetei lui Kuthen). „Ariviștii” de la Dunăre continuau să urce. Pentru prima dată, însuși Carol îi așeza pe Basarabi în fruntea *valahilor*, de-a valma *eretici*, *schismatici* (nu și pentru papă) și sigur *necredincioși* Budei.

La vreo șapte ani de la *Posada*, pacea s-a așezat – temporar – între Buda și Argeș (1337-1338), Severinul a fost lăsat Budei. Fiul lui Basarab și al fetei lui *Negru Vodă*, Alexandru, s-a căsătorit cu Clara, fiica lui Carol Robert de Anjou și – probabil – a Elisabetei Piast. Trădat sau nu de băiatul său, Basarab s-a așezat în dreapta lui *Negru Vodă*, în Mormântul 9 din Biserica Argeș I, sub o masivă lespede împărțită între o cruce la picioare, arborele vieții deasupra și Steaua lui David la căpătâi. Fiul său și primul născut (în viață) al lui Carol-Robert, Ludovic, s-au luptat și înțeles mai strașnic decât părinții lor.

Prima soție a lui Alexandru (*Maria* ?) fusese din familia lui Dragutin (și poate chiar fiica Constanzei Morosini, nepoata lui Andrei al III-lea, și a lui Ștefan Vladislav al II-lea, băiatul lui Dragutin și al Caterinei, fata lui Ștefan al V-lea și a Elisabetei *Cumana*). I-a deschis lui Alexandru calea spre *Sirmium* și Belgrad, fostul domeniu al lui Dragutin, disputat de Buda angevină și urmașii lui Milutin, Dečanski și Dușan. I-a născut cel puțin doi băieți: Vladislav I, acel *Vulaico* care în istoria sârbă a Raguzei a acoperit întreaga poveste a *Valahiei* de la Velbujd (1330) la cucerirea *valahă* a Vidinului (1369), și Voislav, fratele său mai mare, mort de tânăr, pentru care Alexandru a forțat ordinea statală așezată de *Negru Vodă* din Biserica Argeș I, retrăgându-și sarcofagul (Mormântul 10) pentru a-i face loc mormântului lui Voislav (11).

Cu Clara, Alexandru a avut trei fete: *Ancha*, Ana și Elisabeta. În prima jumătate a anilor 1350, ele s-au căsătorit cu Uroș, urmașul lui Dușan (*Ancha*), cu Strațimir, singurul fiu rămas în viață al Teodorei *Basarab* și al lui Ioan Alexandru (Ana), și cu Vladislav de Oppeln, nepotul matern favorit al lui Ludovic (Elisabeta). Copilele cuplului *valaho-ungar* legau „grupul de la Visegrád” (format la 1335 între Boemia, Polonia și Ungaria) și „grupul Belgrad-Severin-Vidin (reafirmat între anii 1331 și 1332 între Bulgaria, Serbia și *Valahia*).

Clara și Alexandru au avut și un băiat, Radu. El a fost numit peste timp *Pankraz cel Înțelept* la curtea lui Sigismund de Luxemburg. Radu evitase să se amestece prea adânc în luptele pentru Ungaria de după moartea lui Ludovic (1382). În acei ani, fostul duhovnic al lui Ludovic, Ioan de Târnavă, îi păstra o amintire luminoasă *principelui sau baronului prea-puternic Alexandru*, cel rămas credincios regelui de la Buda de la 1343 și până la moartea sa.

Lucrurile nu stătuseră deloc așa. Clement al VI-lea i-a arătat aceasta lui Ludovic la 1345. I-a sprijinit pe *valahii romani* din *părțile transilvane, transalpine și sirmiene ale Ungariei* contra Budei. Însuși regele a admis aceasta la 1355, când răsufla ușurat că avea *pace* cu Alexandru. După toate semnele, Alexandru, aliatul Veneției și al lui Carol al IV-lea, părintele lui Sigismund, fusese duplicitar și violent. Îl învinsese și pe Atlamus, *împăratul tătarilor*, „secundul” lui Janibeg, fiul lui Özbek, care a dat aparent lumii *Moartea Neagră*. Înainte de Kossovopolje (1389), lupta dintre ei a intrat în *Alexandria* sârbă drept victoria *împăratului Alexandru* asupra lui *Atlamis*, *împăratul cumanilor*.

De la moartea lui Carol (1342), precum Bogdan de Cuhea, *decălecătorul* Moldovei (al doilea după Dragoș, fidel lui Ludovic I, sau chiar al patrulea, după *frații Roman și Vlahata*, loiali lui Ladislau al IV-lea), Alexandru a profitat de toate războaiele lui Ludovic, de familie (la Napoli), cu Dușan, Veneția ori Janibeg. S-a folosit și de ruptura de la Târnovo, Ioan Alexandru părăsind-o pe Teodora pentru Sara, o evreică de pe Bosfor (1347-1348). A câștigat și de pe urma morții *porfirogenetului* fostului cuplu bulgaro-*vlah* Ioan Asan al IV-lea (1349), ginerele fratelui lui Alexandru și al Teodorei, Nicolae (*de Vicina* după Papalitate la 1345), răpus de *turcii* Bizanțului. Cunoscut drept *rege al Prosclaviei* la Florența (1352) ori *de Belgrad, în Țara Valahiei*, de legatul papal Pierre de Thomas trimis la Dușan (1355), a trecut Dunărea, de la Preslav până în *Sirmium* via Vidin, și Carpații prin Amlaș, Făgăraș și *valahii* reveniți în „parlamentul” transilvan, *lățindu-se* și înspre viitoarea Moldovă.

Precum Dușan, cel care – la fel ca mai devreme văduva lui Ioan Asan pentru mormântul soțului ei – a copiat gisantul de la Argeș pentru locul său

de veci de la Prizren, Alexandru pare să fi murit la un pas de piscul gloriei: în cazul lui Dușan cucerirea Constantinopolului (1355); în cazul lui Alexandru coroana regală a *V(a)lahiei*. În octombrie 1356, papa Inocențiu al VI-lea afirmase *națiunea v(a)lahilor* în pofida opoziției lui Ludovic, care încerca deja să-i scoată – după numai un an – pe *valahi* din „parlamentul” Transilvaniei.

În termen de trei ani, *națiunea valahilor* a fost încercuită complet. Între Buda învingătoare asupra Veneției, Bulgaria de Târnovo aliată cu Bizanțul și Serbia divizată (rămas doar cu mama sa, Uroș a repudiat-o pe *Ancha*), Argeșul era blocat *latin* (papa nu i se mai putea opune victoriosului Ludovic) și *grec* (după dispariția lui Dușan, intrat în *schismă* cu Patriarhia Ecumenică).

Națiunea valahilor a fost înlocuită cu *Ungrovlahia*. A schimbat Severinul pe Moldova și reconfirmatele feude *ardelene* pe *valahii* din „parlamentul Transilvaniei”. Precum Bogdan de Cuhea, Argeșul i-a abandonat pe rebelii anti-angevini din Moldova. Nicolae, care preluase domnia, numele și văduva lui Alexandru, a limitat dezastrul prin impunerea lui Iachint de Vicina drept primul mitropolit al *Ungrovlahiei* (1359). La sfârșitul vieții, el, înmormântat la Câmpulung, nu la Argeș, s-a revoltat. Și Bogdan s-a ridicat contra lui Ludovic și a fidelilor acestuia din Moldova, Drăgoșeștii, foștii săi aliați (1363-1364). Până atunci, *Vlahia* ca întreg supraviețuise doar prin Papalitate, care a păstrat-o – drept parte a Transilvaniei – cu Clara drept *voivodissă* (1360).

Vladislav I a urcat pe tron (1364). *Vlahia* s-a zguduit între lumi. Urban al V-lea i-a – și – arătat lui Vladislav conturul unei coroane regale dacă se uea *deplin* (1370). Era prea mult pentru boieri. Vroiau un *vodă*, nu un rege. Era o problemă de putere, nu de rit. *Valahii* îl abandonaseră și pe *latinul* Alexandru când se ridicase contra lui Ludovic. Marea Biserică a profitat din plin.

Sprijinită de *stăpânitorii țării*, a desfăcut *Ungrovlahia* de-a lungul Oltului, creând atunci Mitropolia Severinului. Vladislav putea conta doar pe Iachint, care a înfruntat Patriarhia Ecumenică, și pe Clara, care prin fetele ei, Ana și *Ancha*, a stârnit – s-ar părea – cruciada cerută de papă. Ea s-a terminat însă în dezastru (1371). *Turcii* și Marea Biserică s-au întins definitiv spre nord.

Vladislav și-a ascuns tatăl și fratele sub dalele noii Biserici Argeș II. S-a îngropat însă alături de ei în Mormântul 12 (1377). Când s-a sfârșit și unde a odihnit Clara, care, după papa Urban, îi fusese adevărată mamă, nu se știe.

Lui Vladislav i-a urmat Radu, fiul Clarei. Până la 1382 a reunificat *grec* și *latin* țara. S-a așezat în Mormântul 3, săpat în umerii vechiului altar în pereche cu Mormântul 6 al unuia dintre fiii săi (Alexandru sau Dan I). Ultimul său băiat, Mircea, a renunțat la tot ce fusese înainte, mai puțin la numele

vechilor Basarabi, la Mihail și la Alexandru. L-a aruncat pe Vladislav din groapă când fiul acestuia nelegitim, Vlad, a încercat să-i ia viața (1395-1396).

Memoria lui <Alexandru> *Negru Vodă* († 1314) a fost pomenită cu pioșenie de franciscani. După piatră și surse, <Mihail I> *Basarab* († 1337/ 1338) a fost – în cel mai bun caz pentru *schismă* – un șaman. <Alexandru al II-lea> *AL WA* († 1356/1357) s-a așezat în sarcofag credincios ritului *latin*. Însuși Nicolae <-Alexandru al III-lea> († 1364), s-a îngropat în biserica Fecioarei din Câmpulung în care a slujit apoi Gregorie, *episcopul Severinului și al părților transalpine* (1382). Niciunul nu se potrivea predecesorilor de la care – după Urban al V-lea – Vladislav I *Vlaicu* moștenise *vechea schismă*, care nu era a sa, a cruciatului pe linie ereditară, a aceluia care putea deveni regele *Vlahiei*.

După rebotezarea în rit *latin* a lui Strațimir, *împăratul Bulgariei*, soțul Anei, fata Clarei, *noverca* lui *Vlaicu*, după același papă (1369-1370), *Vlahia* și romanitatea *v(a)lahilor* arată originea reală a schismei. Ea trecea dincolo de Cadrilater și cobora în vremea Asăneștilor. Datorită romanității lor, aceștia primiseră coroana *Bulgariei și Vlahiei* de la Inocențiu al IV-lea (1202-1204). La 1235, ei s-au rupt – definitiv în ciuda tratatelor de mai apoi – de Roma .

Izvorul *schismei* pe care *Vlaicu* trebuia să o elimine – statal, nu uman – era cel de al Doilea Țarat Bulgar, pe care părintele său izbutise să-l împartă în două, luând nordul, de la Vidin la Preslav, pentru Biserica Romei și pentru el. *Vlaicu* trebuia să încheie „ieșirea din indiviziune” a *Vlahiei*, desăvârșind *națiunea v(a)lahilor*, ceea ce Alexandru nu mai avuse zile să o facă.

Oricât s-a străduit Clara, oricât l-a apărat Iachint, *Vlaicu* a eșuat. Urban a încredințat „în exil” *națiunea Vlahiei* lui Lațcu, *ducele părților moldovene* (1370). Tot Moldovei, stat de cucerire, Papalitatea, reîntoarsă la Roma, i-a înmânat Transilvania, sigur de la Eugeniu al IV-lea (1436) de dinaintea Unirii de la Florența și a impunerii Huniazilor, desprinși din Basarabi și așezați în Țara Hațegului. La Putna, călugării nu au slujit memoria Bizanțului. Uitând *trădarea* făptuită la Florența, îl pomeneau pe Matia Corvin, fiul lui Iancu de Hunedoara († 1490), care îl *dăruise* pe Ștefan al III-lea *cel Mare* în Țara Ardealului. La rândul său, el l-a *dăruit* pe cuscrul său, Bartolomeu Drágffy, voievodul Țării Ardealului, urmașul lui Dragoș. Cercul *valahilor* se închidea.

Dinspre sașii de pe munți, s-au împins spre *Deliorman*, spre *pădurea nebună* a cumanilor. Sprijiniți pe malurile Dunării de la Belgrad și Vidin la Preslav și Vicina, s-au reîntors peste Carpați drept *valahi romani*. Au dat *națiunea Vlahiei* a cărei viață au apărat-o un „*grec*”, un Iachint, și o „*maghiară*”, o Clara. A fost un exercițiu de voință mai mare decât România Mare.

Lista ilustrațiilor, a hărților și a figurilor

Din păcate, atât lucrările românești (de pildă *Atlas pentru Istoria României*, editor Ștefan Pascu, București, 1983), cât și cele maghiare mai moderne (Pál Engel, *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről* [Ungaria la sfârșitul Evului Mediu. Hartă și bază de date digitale a așezărilor din Regatul Maghiar], Budapeșt, 2001 [versiune digitală]), dar – într-o totuși prea bună măsură – și cele teoretic neutre (Paul Robert Magocsi, *Historical Atlas of East-Central Europe*, Seattle, WA-London, apărut drept parte a seriei *A History of East-Central Europe*, coordonată de Paul F. Sugar și Donald W. Treadgold, prima dată în 1993 și reeditată în 2002 la sfârșitul războaielor iugoslave, după cum recunoștea însuși autorul), sunt marcate deopotrivă de limitări și expansiuni ideologice, ceea ce restrânge utilizarea lor. Din acest motiv, de pildă, din hărțile lui Engel, le-am folosit numai pe cele incluse în anexă și la ediția română a *Regatului Sfântului Ștefan*, din 2006, inclusiv pentru a ilustra viziunea autorului, susținută – în limitele încă „oficial” valabile la acea vreme – și de către „asociații” săi din România.

În aceste condiții, în care trecutul se recrează cu mare ușurință, iar imaginea se conturează prin informațiile și interpretările cele mai la îndemână prin interfețe digitale, am apelat – cu riscurile de rigoare – la imagini și hărți accesibile tuturor, adaptându-le propriilor noastre date și evitând totuși să folosim hărți și reprezentări care construiesc imperii acolo unde cu greu au fost. Ne referim în primul rând la Ungaria Arpadiană, la cel de al Doilea Țarat Bulgar, mai ales în faza sa „ne-*vlahă*”, ori la Rusia Haliciană „devenită” Ucraina, dar și la „imperialitatea” – *dacică* sau nu – a românilor (*v<a>lahilor*).

Întrucât cele mai multe surse medievale, precum și principalele repere arheologice în cazul subiectului nostru de bază, erau cunoscute încă din primele două-trei decenii ale secolului trecut, am privilegiat – în egală măsură și pentru calitatea lor cvasidigitală – ilustrațiile anterioare cu chiar un veac redactării prezentei cercetări. Această arată totodată cât de mult mai este „de făcut” ori „de recuperat”, în funcție de perspectiva aleasă.

Iar la capitolul hărți, istoriografia română nu a excelat vreodată (ceea ce a lăsat loc pentru tot felul de exagerări, mai mult sau mai puțin stilizate). În 1937, volumul al treilea din *Istoria românilor* a lui Iorga, dedicat tocmai formării statelor medievale (*ctitorilor*), avea multe poze, dar nicio hartă, spre deosebire de volumele doi și trei din sinteza cu același nume a lui Xenopol (în ediția a doua din 1914), care priveau tot *formarea poporului român*.

Unele ilustrații se repetă, sub aceeași denumire în esență, adaptată însă contextului folosirii lor în textul propriu-zis al cărții. Am ales această soluție pentru a evita revenirea la ilustrații așezate anterior în lucrare, uneori la mare distanță ca număr de pagini.

Intervențiile asupra calității imaginilor au fost reduse la un minimum, cu excepția cazurilor unde miniaturi ori detalii artistice și arhitectonice erau mai greu vizibile în varianta tipărită a lucrării (cum ar fi culorile din *Cronica pictată de la Viena*). Și din acest motiv, pentru evitarea oricăror confuzii, am ales să folosim ilustrații disponibile online, care pot fi – și astfel – verificate. Nu am intervenit în schimb asupra calității realizării hărților ori a clarității acestora, cu riscul de a dezavantaja cititorul. Lipsa lor de claritate ori și de calitate este ilustrativă pentru nivelul la care ne aflăm la acest moment. Fie și numai a pretinde altceva ar însemna să comitem același gen de falsuri pe care-l acuzăm în alte contexte (istorice și istoriografice, interne și externe). Iar, sigur în cazul subiectului acestei lucrări, după aproape un secol de la descoperirea Mormântului 10, falsurile sunt ultimul lucru pe care istoria în căutarea științei și-l poate îngădui.

Descoperirea: *hic obiit...*

- [1.] *Negru Vodă* și locul său în vara anului 1920 (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), p. 56). 10
- [2.] Granițele din 1912 și revendicările teritoriale ale statelor implicate în cele două războaie balcanice (Mihail E. Ionescu, „Al Doilea Război Balcanic: retrospectivă la centenar”, *Revista de Istorie Militară*, NS, [XXIV] (2013), 5-6, p. 6). 25
- [3.] Situația politică a Balcanilor în anul 1923 după Primul Război Mondial și încheierea războiului greco-turc (Mihail E. Ionescu, „Al Doilea Război Balcanic: retrospectivă la centenar”, *Revista de Istorie Militară*, NS, [XXIV] (2013), 5-6, p. 8). 26
- [4.] Frontierele din Răsăritul Europei la începutul celui de al Doilea Război Mondial (1 septembrie 1939) (Mihail E. Ionescu, „Al Doilea Război Balcanic: retrospectivă la centenar”, *Revista de Istorie Militară*, NS, [XXIV] (2013), 5-6, p. 9). 27
- [5.] Frontierele răsăritene la vremea atacului Germaniei asupra Uniunii Sovietice (22 iunie 1941) (Mihail E. Ionescu, „Al Doilea Război Balcanic: retrospectivă la centenar”, *Revista de Istorie Militară*, NS, [XXIV] (2013), 5-6, p. 10). 28
- [6.] Frontierele din Răsăritul Europei după al Doilea Război Mondial și Pacea de la Paris (1947) (Mihail E. Ionescu, „Al Doilea Război Balcanic: retrospectivă la centenar”, *Revista de Istorie Militară*, NS, [XXIV] (2013), 5-6, p. 12). 29
- [7.] Estul și Sud-Estul Europei la sfârșitul războaielor iugoslave (1991-2001), după destrămarea Uniunii Sovietice (1991) și înaintea intrării Cehiei, Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Poloniei, Slovaciei, Sloveniei, Ungariei (2004), Bulgariei, României (2007) și Croației (2013) în Uniunea Europeană (Mihail E. Ionescu, „Al Doilea Război Balcanic: retrospectivă la centenar”, *Revista de Istorie Militară*, NS, [XXIV] (2013), 5-6, pp. 13). 30

A. Timpul: *Iesus autem transiens*

- Răposatul din Mormântul 10 în vara anului 2012 (Adrian Ioniță). 32
1. Bisericile Argeș I și Argeș II: Nicolae Constantinescu (1969-1984). 40
2. „Secțiunea stratigrafică” a Mormântului 10: Virgil Drăghiceanu (1920-1923). 40
3. Modelul 3D al Bisericii Argeș I în raport cu planul Bisericii Argeș II: Adrian Ioniță (2012-2014). 40

4. Distribuțiile și identificările mormintelor din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Curtea de Argeș (1923 și 1984), înainte și după identificarea Bisericii Argeș I (1969) (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1916-1923), p. 41; Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș. 1200-1400*, București, 1984, p. 88) 41
5. Calota craniană, secționată în anii 1920, a defunctului din Mormântul 10, în 2012 (Beatrice Kelemen). 42
6. Mormintele, starea acestora, identificările și vârstele defuncților la 1923 și 1984 (după cercetările lui Virgil Drăghiceanu și Nicolae Constantinescu). 43
7. Datările ¹⁴C ale osemintelor defunctului din Mormântul 10 (Beta Analytic, Miami, FL). 46
8. Craniul răposatului din Mormântul 10 la 1920 și în 2012 (Virgil Drăghiceanu și Beatrice Kelemen). 47
9. Reconstrucțiile faciale ale craniilor regilor Carol-Robert († 1342) și Ludovic († 1382), descoperite în ruinele bazilicii regale Székesfőhervár, și reprezentărilor monarhilor angevini din miniaturile *Cronicii pictate de la Viena* (Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchényi <a Ungariei>], Budapeșt, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 405 [open access]; pentru reconstrucțiile lui Gyula Skultéty: <https://hu.wikipedia.org>; sub „I. Károly” și „I. Lajos”). 48
10. Reconstrucția facială a craniului atribuit lui Ioniță Caloian († 1207) și descoperit în afara Bisericii *Sfinților 40 de mucenici* de la Târnovo (reconstrucție facială de Yordan Yordanov la https://en.wikipedia.org/wiki/Kaloyan_of_Bulgaria). 49
11. Interiorul bazilicii *Sfintei Marii*, necropola regală ungară, din Székesfehérvár (reconstituire) (Ildikó Hankó, *Királyaink tömegsírban. A magyar királlysírok sorsa Géza fejedelemtől Szapolyai Jánosig* [Înmormântări regale: mormintele regale ungare de la principele Géza la Ioan Szapolyai], Budapeșt, 1987, p. 11). 55
12. Mormintele lui Béla al III-lea și Anei de Antiohia (1848) și inventarul acestora (1853) (Ildikó Hankó, *Királyaink tömegsírban. A magyar királlysírok sorsa Géza fejedelemtől Szapolyai Jánosig* [Înmormântări regale: mormintele regale ungare de la principele Géza la Ioan Szapolyai], Budapeșt, 1987, pp. 26, 27, 29). 56
13. Inelul *Prințului Negru* al Angliei (Muzeul Louvre, Paris; imaginea inelului descoperit în 1866 la Montpensier este și la https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Signet-ring_Black_Prince_Louvre_OA9597.jpg). 59

14. Principalul inel al defunctului din Mormântul 10 (imagine disponibilă online și la <http://clasate.cimec.ro/Poza.asp?tit=Inel&k=F9DE438BAB7411DAA0605254ABDD25F5>) 59
15. Imagini din 1923 și 2012 cu principalul inel al defunctului din Mormântul 10 (pentru 1923: Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), p. 64; pentru 2012: Luminița Dumitriu). 63
16. Pomelnicele Țării Românești de la Râmnic, Câmpulung, Tismana și București, publicate de către Virgil Drăghiceanu în anul 1923 („Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), p. 25). 68
17. Prima pagină a pomelnicului Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* de la Argeș (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), p. 46). 70
18. Planul publicat în 1964 al Bisericii Domnești din Câmpulung cu amplasarea mormintelor, pe baza cercetărilor din 1924 (Virgil Drăghiceanu, „Despre mânăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXII (1964), 3-4, p. 288). 71
19. Mormântul paharnicului Pară (deasupra) și cele ale lui Nicolae-Alexandru și Basarab (dedesubt), într-o imagine de la săpăturile din 1924, publicată în anul 1964 (Virgil Drăghiceanu, „Despre mânăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXII (1964), 3-4, p. 288). 71
20. Din inventarul mormintelor de la Argeș, publicat în 1923 (de la stânga la dreapta): *pasmanterie venețiană* din Mormântul 10, *egreta lui Voislav* din Mormântul 6, *paftaua și legătura cu mărgăritare în formă de cruce patriarhală peste mâinile lui Radu Vodă* din Mormântul 10, „*pecetea*” inelului *slavon* și inelul *german* al lui Nan Udobă din Mormântul 7, unul din *nasturii fiului lui Negru Vodă* din Mormântul 11 (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), pp. 57, 61, 67, 69, 140). 72
21. Planul Veliko Târnovoului în vremea lui Ioan Alexandru (de Todor Božinov, la https://en.wikipedia.org/wiki/Veliko_Tarnovo). 74
22. Biserica *Sfântul Dumitru* din Veliko Târnovo, locul proclamării revoltei Asăneștilor (1185) (https://en.wikipedia.org/wiki/Church_of_St_Demetrius_of_Thessaloniki,_Veliko_Tarnovo). 75

23. Biserica *Sfinților 40 de Mucenici* din Veliko Târnovo (https://en.wikipedia.org/wiki/Holy_Forty_Martyrs_Church,_Veliko_Tarnovo). 75
24. Fortăreața (cetatea de scaun) țarală (*Tsareveț*) din Veliko Târnovo astăzi (https://en.wikipedia.org/wiki/Veliko_Tarnovo). 76
25. Fortăreața (*Baba Vida*) de la Vidin, reședința lui Ioan Strațimir, fiul lui Ioan Alexandru și al Teodorei *Basarab*, soțul Anei *Basarab* (https://en.wikipedia.org/wiki/Baba_Vida). 77
26. Piatra de mormânt a lui Voislav, descoperită în 1920 după Mormântul 10 (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 54). 80
27. Domni și doamne ctitori la Argeș: Vladislav I *Vlaicu* și <Ker>Ana; Neagoe *Basarab*, Despina și copiii lor (https://en.wikipedia.org/wiki/Neagoe_Basarab; http://biserica_sfantul_nicolae_domnesc.crestinortodox.ro/). 86-87
28. Biserica *Înălțării Domnului* a Mănăstirii din Dečani (Kosovo), ctitoria lui Ștefan Uroș al III-lea (*Dečanski*) și Ștefan Uroș al IV-lea (*Dušan*) (<https://en.wikipedia.org>; sub „Visoki Dečani”). 88
29. Cele patru biserici (*Sfinții Apostoli*, *Sfântul Dumitru*, *Sfânta Fecioară Hodegetria* și *Sfântul Nicolae*) ale Patriarhiei Sârbe din Peč (Kosovo) din vremea lui Ștefan Dușan ([https://en.wikipedia.org/wiki/Patriarchate_of_Pe%C4%87_\(monastery\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Patriarchate_of_Pe%C4%87_(monastery))). 88
30. Mănăstirea din Studenica, ctitoria lui Ștefan Nemanja, fondatorul statului sârb (c. 1200) (https://en.wikipedia.org/wiki/Studenica_Monastery). 89
31. Mănăstirea din Manasija, ctitoria despotului Ștefan Lazarević (post 1406) (<https://en.wikipedia.org/wiki/Manasija>). 89
32. Biserica *Înălțării Domnului* a Mănăstirii din Mileševa, locul încoronării banului Tvrtko I drept *rege al sârbilor și al Bosniei* (1377) (<https://en.wikipedia.org>; sub „Mileševa Monastery”). 90
33. Ruinele donjonului reședinței lui Lazăr Hrebeljanović de la Kruševac (c. 1370) (https://en.wikipedia.org/wiki/Lazar_of_Serbia). 90
34. Biserica *Înălțării Domnului* a Mănăstirii din Ravanica (1375-1377), ctitoria cneazului Lazăr Hrebeljanović „de la Kossovopolje”, tatăl despotului Ștefan Lazarević, cavaler al Ordinului Dragonului (https://en.wikipedia.org/wiki/Lazar_of_Serbia). 91

35. Ruinele Mănăstirii *Sfinților Arhangheli* din Prizren (Kosovo), ctitoria (ante 1352) – cu două biserici (una dedicată *Sfinților Arhangheli* și cealaltă *Sfântului Nicolae*) – și locul de veci al lui Ștefan Dușan (descoperit în 1927) (https://en.wikipedia.org/wiki/Monastery_of_the_Holy_Archangels). 91
36. *Graffiti-ul* asupra morții lui Basarab la *Câmpulung* în anul 6860 (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 16). 93
37. Lespedea epitaf a lui Nicolae-Alexandru de la *Câmpulung* (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 18). 93
38. *Graffiti-ul* de la 6860 în starea sa inițială (1920-1923) și în cea actuală (2014) (Ioan Albu, *Memoria epigrafică în Europa Centrală și de Sud-Est (Evul Mediu și Epoca Premodernă, Sibiu, 2014, p. 244)*. 97
39. Alfabetizarea în România Mare în anul 1930 (hartă pe baza recensământului din 1930 la https://en.wikipedia.org/wiki/Greater_Romania). 98
40. Structura etnică a României Mari în anul 1930 (hartă pe baza recensământului din 1930 la https://en.wikipedia.org/wiki/Greater_Romania). 99
41. Presupusul plan al primei biserici de la Argeș, cu Mormântul 10 în interiorul acesteia, după Aurelian Sacerdoțeanu (1935) („Mormântul de la Argeș și zidirea bisericii domnești”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXVIII (1935), p. 56). 104
42. Distribuția mormintelor din interiorul Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* în 1970 (Nicolae Constantinescu, „La résidence d’Argeș des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, VIII (1970), 1, p. 29). 106
43. Imagini din interiorul naosului Bisericii *Sfântul Nicolae Domnesc* (Argeș II) (2010, <https://madalinfoasa.wordpress.com/2010/05/10/comoara-de-la-arges/>). 108
44. Planul Bisericii Argeș I cu (doar) Mormântul 10 inclus în interiorul ei, publicat de către Nicolae Constantinescu la München sub anul 1978 într-una din revistele exilului românesc din Germania (*Dacoromania*) (după Nicolae Constantinescu, „Die Chronologie der Denkmäler im Fürstenhof Argeș (13.-14. Jahrhundert) und ihre historische Bedeutung”, IV (1977-1978), fig. 5, între pp. 280-281). 115
45. Cifrul folosit de cancelaria milaneză la începutul anului 1489 în corespondența cu Matia Corvin, regele Ungariei, socrul nepoatei de frate a ducelui Ludovico Sforza

- (Archivio di Stato di Milano, Milano, Archivio Ducale Sforzesco, Potenze Estere, *Ungheria*, cart. 650. 1452-1489, fasc. 5. 1487-1489/ fasc. 31. 1489, nn). 116
46. Structura teritorială și tematică a cifrului pe cuvintele sale cheie (Alexandru Simon).
..... 117-118
47. Biserica Mănăstirii Kutlumuz, ctitoria lui Hariton, *Nicolae Alexandru și Vlaicu Vodă* (https://en.wikipedia.org/wiki/Koutloumousiou_Monastery). 129
48. „Diadema de la Goranu” (piesele: „cele două coroane”) (<http://www.muzeulvirtual.ro/expozitii/tezaurul-istoric/>). 132
49. Biserica Sfântul *Nicolae Domnesc* de la Curtea de Argeș înainte (cu turnurile ei de tablă) și după restaurare (*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XIV (1917-1923), pp. 8, 78). 134
50. Datare ¹⁴ C: metoda INTCAL09 (2012); metoda INTCAL13 (2016) (Beta Analytic, Miami, FL; Corina Simion și Tiberiu Sava). 135-136
51. Jumătatea stângă păstrată (dreaptă în raport cu răposatul) a inscripției funerare de la Veliko Târnovo a lui Ioan Asan al IV-lea de Preslav (+ c. 1349) și reconstituirea lespezii în formă de scut pe care fusese înscrisă (Ivan Galabov, „Kritisches zu einer Ausgabe einer wichtigen mittelalterlichen bulgarischen Inschrift”, în *Studia in honorem Veselin Besevliev*, editor Vladimir Georgiev, Sofia, 1978, pp. 256, 259). 139
52. *Nicolae de Vicina* la 1345 (Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Registra Vaticana, [reg.] 139. 1345-1346, f. 130^v) 143
53. Scrisoarea papei Clement al VI-lea către regele Ludovic I din 17 octombrie 1345 (Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Registra Vaticana, [reg.] 139. 1345-1346, f. 130^v). 146
54. Álmos, cu vulturul-călăuză *Turul* pe scut, în *Cronica pictată de la Viena* (Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchényi <a Ungariei>], Budapest, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 405 [open access]). 153
55. *Clara de Ungaria* în registrul papei Inocențiu al VI-lea în august 1360 (Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Registra Avenionensia [reg.], 144. 1359-1360, ff. 34^r, 473^r). 159
56. *Alexander Weida in Vlachia* în registrul papei Urban al V-lea în ianuarie 1370 (Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Registra Avenionensia, [reg.] 172. 1369-1370, f. 372^v; Registra Vaticana, [reg.] 250. 1370-1371, ff. 9^{r-v}, 20^r; 260. 1369-1370, f. 37^r). 161

57. ADN-ul pe linie maternă al defunctului din Mormântul 10, numit convențional *Vlaicu* în timpul analizelor din anii 2012-2014 (Universitatea *Babeș-Bolyai*, Institutul de Bio-Nano Științe, Cluj-Napoca). 163
58. Ochii, părul și tenul răposatului din Mormântul 10 (Universitatea *Babeș-Bolyai*, Institutul de Bio-Nano Științe, Cluj-Napoca). 164
59. Castelul de la Visegrád (astăzi), reședința favorită a Angevinilor din Ungaria (<https://hu.wikipedia.org>; sub Visegrád). 172
60. Castelul din Diósgyőr (astăzi), altă reședință favorită a regelui Ludovic I (<https://en.wikipedia.org>; sub „Castle of Diósgyőr”). 172
61. Broșa de la Aachen din *capela ungară* și paftaua de la Argeș din Mormântul 10 (<https://ovidiupecican.wordpress.com/2010/03/21/un-artefact-medieval-inca-misterios-paftaua-de-la-arges/>). 174
62. Elisabeta Piast „de la Viena” și „de la Diósgyőr” și *lebăda* „de la Argeș” (<https://ovidiupecican.wordpress.com/2010/03/21/un-artefact-medieval-inca-misterios-paftaua-de-la-arges/>). 175
63. Sigiliul lui Vladislav al II-lea de Opolen din anul 1378 (https://en.wikipedia.org/wiki/Vladislaus_II_of_Opole). 177
64. Biserica *Sfintei Paraschiva* din Feleac (Alexandru Simon). 191
65. Republica Sovietică Ungară: (roșu-închis:teritoriul inițial; roșu-deschis: teritoriul cucerit în mai-iunie 1919; maro: teritoriul ocupat de România în aprilie 1919; albastru: teritoriul sub control franco-sârb) (https://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian%20%93Romanian_War). 192
66. Harta ipotetică a României de Cezar Bolliac din 1855 (https://en.wikipedia.org/wiki/Greater_Romania). 192
67. România în Primul Război Mondial: prizonieri români la Turnu Roșu (1916), soldați germani, bulgari și turci la București (1917), trupele române la Mărășești (1917), Miron Cristea și Iuliu Hossu la Alba Iulia (1918) (https://en.wikipedia.org/wiki/Romania_during_World_War_I; http://www.romania-actualitati.ro/ocupatia_militara_germana_a_bucurestiului; <https://ro.wikipedia.org>; sub „Samoilă Mârza”). 194-195
68. Biserica, cu hramurile *Sfântul Gheorghe, Maica Domnului și Tuturor Sfinților*, din Stresângeorgiu (ante 1313-1314) (<https://ro.wikipedia.org>; sub Stresângeorgiu). 202
69. Biserica *Sfântul Nicolae* din Rădăuți (ante 1391) (<https://ro.wikipedia.org>; sub „Mă-

- năstirea Bogdana"). 203
70. Biserica *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* a Mănăstirii de la Râmeț (ante 1377) (<https://ro.wikipedia.org>; sub „Mănăstirea Râmeț”). 204
71. „*Graffiti-ul*” lui Mihai Viteazul din iulie 1600 în original și în ediție Nicolae Iorga (*Studii și documente cu privire la istoria românilor, IV. Legăturile Principatelor Române cu Ardealul de la 1601 la 1699. Povestiri și izvoare*, București, 1902, no. 4, p. 4; o copie după originalul de la Viena, republicat în 1976 de Constantin Rezachevici, este de exemplu la <http://www.certitudinea.ro/articole/modelul-de-Tara/view/pohta-ce-a-pohtit-testamentul-politic-al-lui-mihai-viteazu>). 205
72. *Pilda celui ce a zidit turn* [*Pilda celui care a vrut să zidească un turn/ Pilda bogatului căruia i-a rodit țarina*] (*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, X-XVI (1917-1923), Anexă*, p. 233). 211
73. [Frații] *Moise și Aaron liturghisesc în Cortul Mărturisirii* (frescă din altarul Bisericii Argeș II) (Grigore Cerchez, „Restaurarea Bisericii Domnești”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, X-XVI (1917-1923)*, planșa VI, între pp. 96-97). 212
74. Voievodul din *Déisisul Bisericii Argeș II* (imagine din 1923) (Dimitrie Onciul, „Anul morții marelui Basarab voievod”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, X-XVI (1917-1923)*, p. 103). 214
75. Voievodul din *Déisis* (detaliu) (https://ro.wikipedia.org/wiki/Dinastia_Basarabilor; sub *Basarab I Întemeitorul*). 215
76. Vladislav I și <Ker> Ana în tabloul votiv al Bisericii Argeș II (imagine din 1923) (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, X-XVI (1916-1923)*, p. 48). 222
77. Biserica (Argeș I) din biserică (Argeș II) văzută din exterior și interior (model 3D de Remus Stănescu). 232-233
78. Pietrele funerare ale lui Neagoe *Basarab*, Radu de la Afumați și Mateiaș *Basarab* (Ioan Albu, *Memoria epigrafică în Europa Centrală și de Sud-Est (Eoul Mediu și Epoca Premodernă*, Sibiu, 2014, pp. 66, 165, 171). 237
79. Planul Bisericii *Sfintei Marii* (I, așa-zisă *domnească*, și II, a Mănăstirii *Negru Vodă*) de la Câmpulung, publicat în anul 1927 (Nicolae Ghika-Budești, „Evoluția arhitecturii în Muntenia. Originile și înrâuririle străine până la Neagoe Basarab”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, XX (1927)*, p. 125). 238

80. Biserica *Sfânta Treime* a Mănăstirii din Strehaia, ctitorită de Matei Basarab (secțiunea longitudinală, fațada vestică și planul) (<http://relevec.uauim.ro/m162/>). 242-243
81. Clopotnița (turnul de poartă) al Mănăstirii din Strehaia (1645) și turnul de poartă al Mănăstirii *Negru Vodă* din Câmpulung (1636), ridicate de Matei *Basarab* (<http://relevec.uauim.ro/m162/>; <https://ro.wikipedia.org>; sub „Mănăstirea Negru Vodă”). 243
82. Biserica *Sân Nicoară* de la Curtea de Argeș la începutul și sfârșitul secolului trecut (<http://cronica.cimec.ro/detail.asp?k=4830>). 244
83. Planul Bisericii *Sfintei Marii* rezidite din temelii de Neagoe *Basarab* la Argeș (1517) (Gheorghe T. Ionescu, „Întemeierea mănăstirii Curtea de Argeș, adevăr și legendă”, în Idem, *Contribuții la istoria românilor (studii și materiale)*, ediție Ionel Căndea, Brăila, 2004, p. 524). 246
84. Transformarea Bisericii *Sfintei Marii* (a *Meșterului Manole* al lui *Negru Vodă* [Neagoe *Basarab*]) de la Argeș în necropola regală a României (<https://ro.wikipedia.org>; sub „Mănăstirea Curtea de Argeș”). 248

B. Spațiul: *olachi romani*

- Negru Vodă* și locul său în 2012 (Adrian Ioniță). 254
1. Acțiunile militare de la sudul Dunării de Jos în vara anului 1330 (Toma Tomov, „Към въпроса за Велбъждката битка” [În problema bătăliei de la Velbujd], *Ана-мнеза* [Memoria], I (2006), 3, pp. 34, 47). 263
2. Inscricțiya funerară – păstrată – a lui Ioan Asan al IV-lea și reconstituirea ei (Ivan Galabov, „Kritisches zu einer Ausgabe einer wichtigen mittelalterlichen bulgarischen Inschrift”, în *Studia in honorem Veselin Besevliev*, editor Vladimir Georgiev, Sofia, 1978, pp. 256, 259). 286
3. *Déisisul* din Sfânta Sofia (https://en.wikipedia.org/wiki/Hagia_Sophia). 288
4. Însmormântarea și plângerea lui Ioan Asan al IV-lea, țar de Preslav, de către tatăl său (Ioan Alexandru), mama sa (Teodora *Basarab*) și văduva sa (*nepoata marelui voievod*) (c. 1349) (https://en.wikipedia.org/wiki/Constantine_Manasses). 291
5. Primirea sufletului lui Ioan Asan al IV-lea în Ceruri (c. 1349) (https://en.wikipedia.org/wiki/Constantine_Manasses). 292
6. Țarul Ioan Alexandru al Bulgariei și fiii săi, țarii Mihail Asan al IV-lea de Târnovo, Ioan Strațimir de Vidin și – răposatul – Ioan Asan al IV-lea de Preslav (c. 1349) (<https://>

en.wikipedia.org/wiki/Constantine Manasses).	293
7. Ioan Alexandru, Sara-Teodora și fiii lor, Ioan Șișman și Ioan Asan al V-lea (c. 1356) (https://en.wikipedia.org/wiki/Gospels of Tsar Ivan Alexander).	294
8. Fetele lui Ioan Alexandru și ale Sarei-Teodora: Kera Tamara (cu soțul, <i>despotul Constantin</i>), Kerața (-Maria) și Desislava (c. 1356) (https://en.wikipedia.org/wiki/Gospels of Tsar Ivan Alexander).	295
9. Frontierele istorice ale Serbiei sub Ștefan Dușan (1331-1355) la vremea tratatelor de pace de la Paris (1919) (Gaston Gravier, <i>Les frontières historiques de la Serbie</i> , Paris, 1919, p. 24).	298
10. Creșterea Serbiei sub Ștefan Dușan, văzută după tratatele de pace de la Paris (1922) (https://en.wikipedia.org/wiki/Serbian Empire).	299
11. Căderea Bulgariei lui Ioan Alexandru sub fiii săi și ai celor două <i>Teodore</i> , Ioan Strațimir și Ioan Șișman (https://en.wikipedia.org/wiki/Second Bulgarian Empire).	300
12. Desfacerea Serbiei lui Ștefan Dușan sub fiul său și al Elenei de Bulgaria, Ștefan Uroș, soțul <i>Anchăi</i> a <i>Valahiei</i> (https://en.wikipedia.org/wiki/Serbian Empire).	301
13. <i>Țara de Jos</i> a Moldovei (Șerban Papacostea, „Moldova: desăvârșirea unui stat, Țara de Sus și Țara de Jos”, <i>Studii și Materiale de Istorie Medie</i> , XXIX (2011), p. 24).	312
14. Ludovic I și supușii săi <i>cruciați</i> și <i>orientali</i> pe „pagina de titlu” a <i>Cronicii pictate de la Viena</i> (Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională Széchényi], Budapeșt, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 405; open access).	313
15. Fetele Țării Românești (Alexandru Simon).	326
16. Ioan al VI-lea Cantacuzino în fruntea sinodului isihast de la Constantinopol (1351) (Bibliothèque Nationale de France, Paris, Codices, Parisinus Graecus, [no.] 1242; https://en.wikipedia.org/wiki/John VI Kantakouzenos).	340
17. Ioan al V-lea Paleologul (Biblioteca Estense Universitaria, Modena, Codices, Mutinensis Graecus, [no.] 122; https://en.wikipedia.org/wiki/John V Palaiologos).	340
18. Crucea Sfântului Benedict (http://www.osb.org/gen/medal.html).	342
19. Mormântul 10 și piatra funerară asociată acestuia (2012) (Adrian Ioniță).	342
20. Gisantul, în formă de „colțar”, văzut – în variantă integrală (cu elementele decora-	

- tive din stânga răposatului) – din lateral (1909, poză reluată în 1923) (Atanasie Marinescu, *Negru Vodă și epoca lui* (extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a II-a, XXXI), București, 1909, p. 31). 343
21. Gisantul, păstrat la Muzeul Național de Istorie a României, văzut – în variantă parțială (fără decorul desprins din stânga) – de sus (2012) (<http://clasate.cimec.ro/detalii.asp?k=08FF8C8CF239417AA2CF77C8CDE6F8AD>). 343
22. Distribuția și identificările din 1923 ale mormintelor din Biserica Domnească (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 41). 344
23. Mormintele din Bisericile Argeș I și Argeș II în 1970 (Nicolae Constantinescu, „La résidence d’Argeș des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, VIII (1970), 1, p. 29). 345
24. Gisantul (întregit), văzut în 1923 de sus și din lateral (partea cioplită) (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 53). 346
25. Sarcofagul și gisantul lui Ioan Asan al IV-lea (c. 1350) în anul 1970 (Janka Nikolova, „L’art plastique des pierres tombales dans la ville de Tîrnov au Moyen Âge”, *Travaux et Memoires de l’Université Cyrille et Méthode. Faculté d’Histoire*, X (1972-1973), 2, pp. 29-30). 348
26. Fragmentele păstrate din gisantul lui Ștefan Dușan (Danica Popović, *Srpski vladarski grob u srednjem veku/ The Royal Tomb in Medieval Serbia*, Beograd, 1992, p. 117). 351
27. Elisabeta Piast și copiii ei în *Cronica pictată de la Viena* (Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchényi <a Ungariei>], Budapest, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 405; open access). 354
28. Pasajele omise din ediția românească a *Cronicii Pictate de la Viena* (*Scriptores Rerum Hungaricarum*, editor-general Imre Szentpétery, I, Budapest, 1937, pp. 501-505). 357
29. Copiii Elisabetei Piast (Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchényi <a Ungariei>], Budapest, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 405; open access). 359
30. Stema de familie a lui AL WA din Mormântul 10 (<https://ro.wikipedia.org/>, sub *Mormântul princiar din Biserica Domnească, Curtea de Argeș*; imagine de laborator de Beatrice Kelemen; imagine de muzeu de Luminița Dumitriu). 360

31. *Basaraba Ivanko* (în stânga sus) la *Posada* în *Cronica pictată de la Viena* [Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchényi <a Ungariei>], Budapest, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 405; open access). 361
32. *Valahii romani* la 1345 (Alexandru Simon). 365
33. Figura umană de pe principalul inel al defunctului din Mormântul 10, inscripționat AL WA (Luminița Dumitriu). 386
34. Capul de sarazin (marca meșterului) de pe florinii lui Ludovic I (disponibil la <https://www.facebook.com>, sub „Maria Roșu”). 387
35. Mircea I *cel Bătrân* în vremea argeșeană a lui Neagoe *Basarab* (frescă din biserica Sfintei Marii rezidită din temelii de Neagoe) (open access). 389
36. „Nișa” din axul timpanului vestic al naosului Bisericii Argeș II în care a fost înscris „pomelnicul grămăticilor” (Dan Mohanu, *Arheologia picturilor murale de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, București, 2011, p. 320). 392
37. *Graffiti-urile grămăticilor Tudor și Dumitru* din vremurile lui *Alexandru Voievod și Basarab Voievod* (Dan Mohanu, *Arheologia picturilor murale de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, București, 2011, p. 322). 393
38. Detaliu cu *graffiti-ul grămăticului Tudor* al lui *Alexandru Voievod* (Dan Mohanu, *Arheologia picturilor murale de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, București, 2011, p. 323). 394
39. *Graffiti-ul „centrat”* pomenind moartea *Marelui Basarab Voievod* <la> 6860 (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), p. 16). 395
40. Biserica *Sân Nicoară* de la Argeș în prima jumătate a secolului al XIX-lea (*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923, p. 7). 397
41. Ungaria arpadiană (Pál Engel (*Regatul Sfântului Ștefan. O istorie a Ungariei medievale. 895-1526*, ediție Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006, p. 393). 421
42. Ungaria după 1300 (Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. O istorie a Ungariei medievale. 895-1526*, ediție Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006, p. 395). 431
43. Puncte reper pentru geneza Țării Românești (Adrian Ioniță). 438
44. Planurile incintelor romane de la Sarmisegetusa Ulpia Traiana (*Britonia*), Drobeta

(Turnu-Severin) și Sucidava (Celei) cu adaptările lor defensive din secolul al XIII-lea (Constantin și Hadrian Daicoviciu, *Ulpia Traiana (Sarmizegetusa romana)*, București, 1966, p. 111; Octavian Toropu, Corneliu Tătulea, *Sucidava. Celei*, București, 1987, p. 203; Gheorghe I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească (secolele XIII-XVI)*, București, 2001², p. 108; planul său din 1999 și al lui Mihai Davidescu din 1969). 440-441

45. Biserici și mănăstiri în sudul Transilvaniei în a doua jumătate a veacului al XIII-lea (Maria Crângaci-Țiplic, Ioan Marian Țiplic, „The Southern Transylvania in the 13th Century: A Border between Catholic Space and Non-Catholic Space”, în *ArhIn, I. Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortification*, editori I.M. Țiplic, M. Crângaci-Țiplic, Sibiu, 2016, p. 154). 442

46. Imagini realizate din „loja” Bisericii *Sfântul Nicolae* din Rădăuți în cursul lucrărilor de restaurare din anii 1970 (Lia și Adrian Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, Piatra Neamț, 2012, p. 509). 450

47. Distribuția mormintelor din Bisericile Rădăuți I (de lemn) și II (de zid) (Lia și Adrian Bătrîna, *Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, Piatra Neamț, 2012, p. 191). 456

48. Distribuția și tipologia mormintelor și ale defuncțiilor din naosul Bisericilor Rădăuți I și II pe baza datelor publicate în 2012 (Adrian Ioniță, Alexandru Simon). 457-458

49. Direcții *valahe* de expansiune (anii 1340-1350) raportate la situația din deceniul premergător descoperirii Mormântului 10 (după harta disponibilă și la <https://attwiw.com/tag/crete/>). 472

50. *Sirmiumul* lui Ștefan Dragutin și posesiunile *sirmiene* ale lui Ugrinus Csák (https://en.wikipedia.org/wiki/Realm_of_Stefan_Dragutin; a doua imagine este o digitizare a hărții realizate de către Stanoje Stanojević în 1908). 474

C. Oamenii: *noli me tangere*

Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* în anul 2012 (Adrian Ioniță). 480

1. Elena-*Aljena*-*Алѣна*-*Ancha*-Anca (reconstituire pe baza grafiei din Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Registra Vaticana, [reg.] 250. 1370-1371, f. 20^r). 492

2. Împăratul Carol al IV-lea de Luxemburg pe panoul votiv al lui Jan Očko, arhiepiscop de Praga, panou realizat în 1370, anul misiunii moldave a prelatului din Boemia ([https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_IV._\(HRR\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_IV._(HRR))). 509

3. „Enciclica *vlahă*” a lui Inocențiu al VI-lea din 12 octombrie 1356 (Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Registra Vaticana, [reg.] 244G. 1355-1356, f. 78^r). 521
4. Structurile de putere din Regatele Ungariei și Croației înainte de impunerea autorității lui Carol-Robert (https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_I_of_Hungary). 533
5. *Valahii romani* ai lui Alexandru *Basarab*, țările lor și Bogdan de Cuhea la 1345 (Alexandru Simon). 542
6. Cromatica heraldică a stemelor lui Alexandru *Basarab* (c. 1356-1357) și Ștefan al III-lea *cel Mare* (1502) și fondul de putere al regelui Matia Corvin (1488-1490) (<https://ro.wikipedia.org/>, sub *Mormântul princiar din Biserica Domnească, Curtea de Argeș*; și Codex Palatinus Germanicus, [no.] 156 [cronica lui Ioan Thuróczy, exemplarul din Biblioteca Universității *Ruprecht-Karl*, din Heidelberg], open access). 543
7. Interiorul Sfintei Sofia astăzi (https://en.wikipedia.org/wiki/Hagia_Sophia). 561
8. Altarul de argint – în care au fost așezate moaștele Sfântului Nicolae – donat de Ștefan Milutin catedralei din Bari (1319) (<http://www.stnicholascenter.org/pages/bari-images/>). 563
9. Sfântul Nicolae redându-i vederea lui Ștefan Dečanski într-o frescă de la Dečani (1337-1348) (<http://www.stnicholascenter.org/pages/bari-images/>). 563
10. Icoana Sfântului Nicolae dăruită catedralei din Bari de către Ștefan Dečanski, reprezentat alături de ultima sa soție, Maria Paleologhina, și de Ștefan Dușan (1327) (<http://www.stnicholascenter.org/pages/bari-images/>). 565
11. Planurile Bisericii *Sân Nicoară* de la Curtea de Argeș, *Sfântul Nicolae* de la Šumnik și *Sfântul Nicolae* (ulterior Sfânta Parascheva) de la Radošić (Sergiu Iosipescu, Ionuț Iancu, Ionuț, Adrian Stănilă, „Curtea de Argeș: Sân Nicoară”, *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, NS, XXII (2011), sub voce [<http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=4830>]; Dejan Bulić, „Crkva u Šumniku: novi pogled na datovanje” [Biserica din Šumnik: o nouă datare], *Istorikjski Časopis* [Revista Istorică], LXII (2013), p. 71; Idem, „Crkva u Radošićima” [Biserica din Radošić], *Istorikjski Časopis*, LXIV (2015), p. 117). 569
12. Studiu de restaurare a fațadei vestice a Bisericii *Sân Nicoară* (<http://relevec.uauim.ro/m91/>). 571
13. Planul lui Pavel Chihaiia „adaptat” fundațiilor Bisericii Argeș I descoperite în 1969 („Date noi despre necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș”, *Argesis*, II (1969, p. 140). 599

14. „Descreșterea” și „creșterea” distribuției mormintelor din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* (1970-1984) după identificarea Bisericii Argeș I (Nicolae Constantinescu, „La résidence d’Argeș des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, VIII (1970), 1, p. 29; Idem, *Curtea de Argeș. 1200-1400*, București, 1984, p. 88). 601
15. „Rețeaua” dinastică regională a *Vlahiei* (Alexandru Simon). 610
16. Triunghiul Anului O Mie (Alexandru Simon). 611
17. Sistemul modern de presiune din interiorul triunghiului (modificările de frontieră din prima jumătate a secolului trecut) (Alexandru Simon). 612
18. *Graffiti-ul „de la” 6860* (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), p. 16). 621
19. Reședințe boierești (anii 1300-1500): Țara Românească și Moldova (Cristian Nicolae Apetrei, *Reședințe boierești din Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2009, anexă). 636-637
20. *Subzidirile* din Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc*, planul ipotetic al primei biserici (Sacerdoțeanu, 1935), distribuția mormintelor certe în raportul cu Bisericile Argeș I și Argeș II (Constantinescu, 1984) și distribuția mormintelor la 1923 (Drăghiceanu) („Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 41; „Mormântul de la Argeș și zidirea bisericii domnești”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXVIII (1935), p. 56; *Curtea de Argeș. 1200-1400*, București, 1984, p. 88). 645
21. Lespezile *copilului Voislav* (Curtea de Argeș) și *comitelui Laurențiu* (Câmpulung) (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 54; Ioan Albu, „Lespezea funerară a comitelui Laurențiu de Câmpulung”, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu octogenarii*, editori Ionel Căndea, Cristian Luca, București, 2009, p. 155, după Emil Lăzărescu, „Despre piatra de mormânt a comitelui Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea”, *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, IV (1957), 1-2, p. 120). 648
22. Piatra de mormânt a *Marelui Nicolae-Alexandru Voievod* de la Câmpulung (Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 18). 649
23. Decupajul lespezii lui Voislav (Adrian Ioniță). 650

24. Aria descoperirii lespezii lui Voislav și posibilele ei locații în Biserica Argeș II (adaptare după planul lui Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 41). 651
25. Mormintele suprapuse ale paharnicului Pară, Nicolae-Alexandru și Basarab (1924) (Virgil Drăghiceanu, „Despre mănăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXII (1964), 3-4, p. 288). 659
26. Regatul *Sirmium*ului al lui Ștefan Dragutin și Ștefan Vladislav al II-lea și posesiunile *sirmiene* ale lui Ugrinus Csák „de Făgăraș” la vremea ridicării lui Carol-Robert de Anjou și a lui Basarab, fiul lui *Thocomerius* (https://en.wikipedia.org/wiki/Realm_of_Stefan_Dragutin). 663
27. Gisantul de la Argeș și Basarab „de la *Posada*” (în *Cronica pictată de la Viena*) (Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchényi <a Ungariei>], Budapest, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 405; open access; Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1916-1923), p. 53). 665
28. Gisantii de la Argeș (ante 1340) și Târnovo (1349-1350) (http://clasate.cimec.ro/deta_liu.asp?k=08FF8C8CF239417AA2CF77C8CDE6F8AD; Janka Nikolova, „L’art plastique des pierres tombales dans la ville de Tîrnov au Moyen Âge”, *Travaux et Memoires de l’Université Cyrille et Méthode. Faculté d’Histoire*, X (1972-1973), 2, p. 30). 666
29. Culorile lui *Basaraba Ivanko*, voievodul valahilor, ale *Clarei de Ungaria*, voivodissa *Vlahiei*, ale voievodului *Alexandru Basarab de Belgrad*, în *Valahia*, ale lui *Matia Corvin* al Ungariei și ale lui Ștefan al III-lea al Moldovei, *crăișorii valahilor* (Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchényi <a Ungariei>], Budapest, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 405; open access; Universitätsbibliothek Heidelberg, [din *Bibliotheca Palatina*], Codex. Palatinus Germanicus, [no.] 156, open access; <https://ro.wikipedia.org/>, sub *Mormântul princiar din Biserica Domnească, Curtea de Argeș*). 667
30. Prima coroană a Țării Românești (model 3D de Remus Stănescu) 675
31. *AL WA* din *Déisis* și coroana sa (Adrian Ioniță). 676
32. Steaua – martelată – a lui David de pe piatra de mormânt „a ctitorului” de la Argeș (2016-2017) (Adrian Ioniță). 682
33. Bisericile din Câmpulung (Gheorghe Cantacuzino). 695

34. Imagine modernă (2016) a filei din *Psalteriul* din Secuime cu mențiunea morții voievodului *transalpin* Alexandru (Biblioteca Națională <István> Széchenyi <a Ungariei>], Budapeșt, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 366, f. 5^r). 700
35. Imaginile publicate în 1868 și în 1968 ale însemnării din *Psalteriul* din Secuime și imagini recente din 2016 ale acestei notițe privind decesul voievodului *transalpin* Alexandru în anul 1314 (în ordinea ilustrațiilor: Balázs Orban, *A Székelyföld leírása* [Descrierea Secuimii], II. *Csíkszék* [Scaunul Ciuc], Pest, 1869, p. 87 [<http://mek.oszk.hu/04800/04804/html/91.html>]; Ștefan Olteanu, „Cu privire la data morții lui Nicolae Alexandru Basarab”, *Studii. Revistă de Istorie*, XXI (1968), 3, pp. 524-525; Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchenyi <a Ungariei>], Budapeșt, Codices Latini Medii Aevi, [no.] 366, f. 5^r). 703
36. Biserica din biserică (model 3D de Remus Stănescu). 705
37. Mormintele medievale certe din Bisericile Argeș I și II (Adrian Ioniță, Alexandru Simon). 706
38. Alexandru Andrei, voievodul *transalpin*, socrul lui Vladislav de Oppeln (Biblioteca Batthyaneum, Alba Iulia, *Chartularium Capituli Varadiensis*, Miscellanea, IV-80, f. 79^{r-v}; Dieter Veldtrup, *Frauen um Herzog Ladislaus (†1401): Opperlner Herzoginen in der dynastischen Politik zwischen Ungarn Polen und dem Reich*, Warendorf, 1999, p. 53). 710

Moștenirea: *pater semper incertus...*

- [1.] Încoronarea – civilă – în fața Catedralei – ortodoxe – a *Reîntregirii Neamului* din Alba Iulia a regelui – catolic – al României (Mari), Ferdinand I de Hohenzollern, pe 15 octombrie 1922 (poze disponibile și la <http://www.unstory.com/de-ce-nu-a-fost-incoronat-regele-ferdinand-in-catedrala-din-alba-iulia-ci-in-afara-ei.html>). 716
- [2.] Încoronarea imperială a lui Ștefan Dușan (1346) de Alphons Mucha (1926), parte din *Slovanská epopej* [Epopoea slavă], pictată între 1920 și 1928 (https://en.wikipedia.org/wiki/The_Slav_Epic). 724
- [3.] Plângerea lui Ludovic I de Anjou de regina-văduvă Elisabeta Kotromanić și de fiica lor, Maria (1382), în tabloul lui Sándor Liezen-Mayer (1862) (https://hu.wikipedia.org/wiki/I._Lajos_magyar_kir%C3%A1ly). 725
- [4.] Ioan Strațimir în viziunea unui pictor anonim de la sfârșitul secolului al XIX-lea (Galeria Națională de Artă a Bulgariei, Sofia; https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80). 726

[5.] Scena 8 (*Descălecarea*) din *Marea Frescă* a Ateneului Român (1886-1888), plănuită de la 1888, abandonată în 1901, reluată în 1933 și inaugurată în 1939 (<http://fge.org.ro/ro/ateneul-roman/fresca.html>). 727

Bibliografie selectivă

În condițiile risipirii arhivei Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol (încă din secolele XV-XVI), ale distrugerii arhivei regatului neapoletan în cursul celui de al Doilea Război Mondial și ale pierderii arhivei regale ungare între cele două bătălii de la Mohács (1526 și 1686), ceea ce se păstrează astăzi – oricât de impresionant ar fi cifrele – sunt eminentamente acte private, principala sursă de informație – pentru a cita numai principalele exemple – privind formarea Țărilor Române rămâne Arhiva Secretă a Vaticanului. Amintim astfel că seria franceză *Lettres des papes d'Avignon* (Paris-Roma, 1883-2006) este disponibilă prin ediția – completată cu noi acte din vremea pontificatelor lui Urban al V-lea și Gregorie al XI-lea – realizată de CNRS pentru Brepol (Turhout, 2015) prin proiectul *Ut per litteras apostolicas*. Amintim volumele în ordinea papilor: *Clément V (1305-1314)* [cuprinde *Les Registres de Clément V. Tables*, editori Robert Fawtier, Yvonne Lanhers, Guillaume Mollat, I-II, Paris, 1948-1957], *Jean XXII (1316-1334)* [cuprinde *Lettres communes*, editor G. Mollat, I-XVI, Paris, 1904-1947; *Lettres secrètes et curiales relatives à la France*, editori Auguste Coulon, Suzanne Clémencet, I-III, Paris 1900-1972], *Benoît XII (1334-1342)* [cuprinde *Lettres communes*, editor Jean-Marie Vidal, I-III, Paris, 1903-1911; *Lettres closes, patentes et curiales se rapportant à la France*, editor Georges Daumet, I, Paris, 1899-1920. *Lettres closes, patentes et curiales intéressant les pays autres que la France*, editor J.-M. Vidal, I-II, Paris, 1919-1950], *Clément VI (1342-1352)* [cuprinde *Lettres closes, patentes et curiales intéressant les pays autres que la France*, editori Eugène Déprez, G. Mollat, I.1342-1344, Paris, 1960; *Lettres closes, patentes et curiales se rapportant à la France*, editori E. Déprez, G. Mollat, Jean Glénisson, I-II, Paris, 1901-1961], *Innocent VI (1352-1362): Lettres closes, patentes et curiales se rapportant à la France*, editor E. Déprez, I, Paris, 1909; *Lettres secrètes et curiales*, editori Pierre Gasnault, Marie Hyacinthe Laurent, Nicole Gotteri, I-V, Paris, 1959-2006], *Urbain V (1362-1370)* [cuprinde *Lettres communes*, editor Marie-Hyacinthe Laurent, I-XIII, Paris 1954-1989; *Lettres secrètes et curiales se rapportant à la France*, editori Paul Le Cacheux, G. Mollat, I, Paris, 1902-1955] și *Grégoire XI (1370-1378)* [cuprinde *Lettres communes*, editor Anne-Marie Hayez, I-III, Paris, 1992-1993; *Lettres secrètes et curiales relatives à la France*, editor Léon Mirot, I, Paris, 1935-1957; *Lettres secrètes et curiales intéressant les pays autres que la France*, editor G. Mollat, I, Paris, 1962-1965]. O listă similară pentru „arhivele valahe” nu se poate întocmi. Inclusiv cronicile antagonice amintite de Antonio Maria del Chiaro s-au pierdut demult.

Cercetări sistematice sunt mai mult decât necesare. Din păcate, inclusiv după 1989, în pofida numărului mare de cercetători români care au beneficiat de burse în Europa și de stagii de specializare la instituții de prestigiu, axate pe istoria Evului Mediu, numărul istoricilor români, care au studiat cu adevărat în arhivele și colecțiile de manuscrise medievale ale bibliotecilor din Apus poate fi numărat pe degetele de la două mâini. În pofida variilor pretenții arogate mai ales cu ocazia așa-numitelor proiecte de digitizare a arhivelor, „comportamentul” nu a fost diferit de cel care a marcat istoriografia română de la declarația de independență și până la proclamarea Republicii Populare Române (1877-1947). În cel mai bun caz, istoricii s-au mulțumit cu ceea ce primeau – gata selectat și chiar transcris – de la custozii memoriei medievale din afara României, o situație foarte periculoasă mai ales în cazul izvoarelor păstrate la Budapesta, pe care – spre cinstea ei – armata română a refuzat să le ia drept pradă de război în 1919, necedând în fața presiunilor exercitate – prin Ștefan Meteș – de către Nicolae Iorga. Poate, o sută de ani mai târziu, mai multă rațiune și carte le va aduce la lumină.

I. Surse

1. Arhive și biblioteci

Archivio di Stato di Genova, Genova.

Archivio/ Banco di San Giorgio, Sala 34, *Caffae-Massaria*, reg. 590/1226bis, 1386–1387.

Archivio di Stato di Milano, Milano.

Archivio Ducale Sforzesco, Potenze Estere, cart. 640. *Levante; Ungheria*, cart. 650. 1452-1489.

Archivio di Stato di Venezia, Venezia.

Senato Secreti, *Deliberazioni*, reg. 36. 1496-1498; reg. 37. 1498-1499; reg. 38. 1500-1501; reg. 39. 1502-1503; 40. 1504-1506; 41. 1506-1507; 42. 1508-1509; 43. 1510; 44. 1511-1512; 45. 1512-1513; 46. 1513-1515; 47. 1516-1518; 48. 1519-1521; 49. 1522; 50. 1523-1525; 51. 1526; *Senato Terra*, reg. 31. 1473-1475 [până la anul 1500, documentele venețiene din arhiva păstrată a republicii sunt disponibile online la adresa <http://www.archiviodi statovenetia.it/divenire>; documentele privind cetățeniile acordate în Evul Mediu de Republica Sfântului Marcu pot fi găsite la <http://www.civesveneciarum.net>].

Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano.

Registra Avenionensia, [reg.] 29. 1327-1328; 30. 1327-1328; 45. 1333-1334; 88. 1346-1347; 136. 1356-1357; 144. 1359-1360; 154. 1362-1363; 159. 1364-1365; 162. 1343-1344; 169. 1368-1369; 172. 1369-1370; 201. 1366-1377; 204. 1377-1378.

Registra Lateranensia, [reg.] 1. 1389-1390.

Registra Supplicationum, *Clemens PP. VI*, [reg.] 6. *Ianuaris-Maius* 1344; 8. *September* 1345-*Ianuaris* 1346.

Registra Vaticana, [reg.] 17. 1233-1235; 22. 1250-1253; 39. 1277-1280; 62. *Littere seu scripture tangentes negotia Tartarorum precum ultramarinarum et infidelium ac scismaticorum tempore Clementis V, Ioannis XXII, Benedicti XII et Clementis VI per eosdem missarum et receptarum*; 82. 1326-1327; 85. 1328-1329; 93. 1328-1329; 111. 1321-1323; 114. 1326-1328; 115. 1328-1330; 123. 1337-1338; 137. 1343-1344; 139. 1345-1346; 140. 1346-1347; 162. 1343-1344; 168. 1345-1346; 176. 1346-1347; 238. 1355-1356; 239. 1356-1357; 244G. 1355-1356; 244L. 1358-1359; 244M. 1358-1359, 1368-1369, 1377-1378; 250. 1370-1371; 260. 1369-1370; 264. 1372-1373; 265. 1373-1374; 266. 1373-1374; 268. 1372-1373; 283. 1372-1373; 287. 1376-1378; 374. 1436-1437.

Biblioteca Batthyaneum, Alba Iulia.

Chartularium Capituli Varadiensis, Miscellanea, IV-80.

Gyulafehérvári káptalan levéltára [Arhiva capitlului din Alba Iulia], Erdélyi káptalan [Capitulul Transilvaniei], ladula I, no. 185.

Bayerische Staatsbibliothek, München, Codices (Abenländische Handschriften).

Codices Latini Monacenses, [nos.] 461, 903, 952, 14668, 22372.

Codices Germanici Monacenses, [no.] 5941.

Biblioteca Academiei Române, București.

Manuscrite, [nos.] 2101, 3722.

Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano.

Codices Latini, [no.] 3995.

Bibliothèque de l' Arsenal, Paris.

Manuscrits, [nos.] 2251, 2682.

Bibliothèque Nationale de France, Paris.

Manuscrits Latins, [no.] 4169.

Magyar Országos Levéltár [Arhiva Națională a Ungariei], Budapest, Antemohacsiana [documentele disponibile online: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/search/>].

Diplomatikai Levéltár [Arhiva Diplomatică], [nos.] 2264, 2331, 2733, 3604, 4476, 8043, 28733, 28768, 29462, 29745, 29793, 30586, 30625, 30687, 31059, 37593, 39286, 43251, 43689, 47883, 58335, 58549, 61234, 62354, 65409, 66066, 67401, 71417, 71439, 73910, 91556, 94369, 95556, 100035.

Diplomatikai Fényképgyűjtemény [Arhiva fotocopiilor diplomatice], [nos.] 219542, 229977, 247883, 257969, 272939, 273599, 275174, 277338, 277387, 279050, 285460.

Országos Széchényi Könyvtár [Biblioteca Națională <István> Széchényi <a Ungariei>], Budapest, Codices (Kézirattár).

Codices Latini Medii Aevi, [nos.] 366, 404.

Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Codices (Handschriftensammlung).

Codices Latini, [no.] 2042.

Universitätsbibliothek, Heidelberg.

[*Bibliotheca Palatina*], Codex. Palatinus Germanicus, [no.] 156 [text disponibil și online: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg156/>].

2. Ediții și izvoare

A

A XIV-XVI századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai. Fontes Byzantini et postbyzantini ad res Regni Hungariae in saeculus XIV-XVI gestas pertinentes, editor István Báan, Budapest, 2013.

Acta Clementis PP. V (1305-1314) (=Fontes, III, 7-1), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1955.

Acta Ioannis PP. XXII (1317-1334) (=Fontes, III, 7-2), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1962.

Acta Benedicti PP. XII (1334-1342) (=Fontes, III, 8), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1958.

Acta Clementis PP. VI (1342-1352) (=Fontes, III, 9), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1960.

Acta Urbani PP. V (1362-1370) (=Fontes, III, 11), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1964.

Acta Gregorii P.P. XI (1370-1378) (=Fontes, III, 12), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1966.

Acta Urbani P.P. VI (1378-1389), Bonifacii P.P. IX (1389-1404), Innocentii P.P. VII (1404-1406) et Gregorii P.P. XII (1406-1415) (=Fontes, III, 13-1), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1971.

Acta Eugenii PP IV (1431-1447) (=Fontes, III, 15), editor Giorgio Fedalto, Roma, 1990.

Acta Bonifacii Papae IX (=Monumenta Poloniae Vaticana, VIII), editor Edmund Długopolski, I. 1389-1391, Kraków, 1939.

Actes du Kutlumus (=Archives de l'Athos, II), editor Paul Lemerle, Paris, 1947¹, 1988².

Actes de Lavra (=Archives de l'Athos, V, VIII, X-XI), editori Paul Lemerle, André Guillou, Nicolas Svoronos, Dénise Papachryssanthou, III. *De 1329 à 1500*, Paris, 1979.

[Adam, Guillaume/ Brocardus,] *Directorium ad Passagium Faciendum per Phillippum regem Franciae in terram santam anno 1332*, ediție Charles Kohler, în *Recueil des historiens des croisades. Documents arméniens*, II. *Documents latins et français relatifs à l'Arménie*, Paris, 1906, pp. 365-517.

Albu, Ioan, „Lespedea funerară a comitelui Laurențiu de Câmpulung”, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu octogenarii*, editori Ionel Cândea, Cristian Luca, București, 2009, pp. 123-176.

Áldásy, Antal „Regesták a vatikáni levéltárból” (I-III) [Regeste din Arhiva Vaticanului], *Történelmi Tár*[Arhiva Istorică] (Budapest), XVII (1894), 1, pp. 15-28; XVIII (1895), 1, pp. 58-89; 2, pp. 260-288.

Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301-1387, editor-general Gyula Kristó, Budapest-Szeged, 1990-.

I. 1301-1305, editor Gyula Kristó, Budapest-Szeged, 1990; II. 1306-1310, editor Gyula Kristó, Budapest-Szeged, 1992; III. 1311-c. 1314, editor Gyula Kristó, Budapest-Szeged, 1994; IV. 1315-1317, editor Gyula Kristó, Budapest-Szeged, 1996; V. 1318-1320, editor Gyula Kristó, Budapest-Szeged, 1998; VI. 1321-1322, editor Gyula Kristó, Budapest-Szeged, 2000; VII. 1323, editori László Blazovich, Lajos Geczi, Budapest-Szeged, 1991; VIII. 1324, editor László Blazovich, Budapest-Szeged, 1993; IX. 1325, editor Lajos Geczi, Budapest-Szeged, 1997; X. 1326, editori László Blazovich, Lajos Geczi, Budapest-Szeged, 2000; XI. 1327, editor Tibor Almási, Budapest-Szeged, 1997; XII. 1328, editor Tibor Almási, Budapest-Szeged, 2001; XIII. 1329, editor Tibor Almási, Budapest-Szeged, 2003;

XIV. 1330, editori Tibor Almási, Tamás Kófalvi, Budapest-Szeged, 2004; XV. 1331, editor Ildikó Tóth, Budapest-Szeged, 2004; XVII. 1333, editor Gyula Kristó, Budapest-Szeged, 2002; XIX. 1335, editor Gyula Kristó, Ferenc Makk, Budapest-Szeged, 2004; XX. 1336, editor Ferenc Piti, Budapest-Szeged, 2004; XXI. 1337, editori László Blazovich, Lajos Geczi, Budapest-Szeged, 2005; XXII. 1338, editor Ferenc Piti, Budapest-Szeged, 2012; XXIII. 1339, editor Ferenc Piti, Budapest-Szeged, 1999; XXIV. 1340, editor Ferenc Piti, Budapest-Szeged, 2001; XXV. 1341, editor Ferenc Sebők, Budapest-Szeged, 2004; XXVI. 1342, editor Ferenc Piti, Budapest-Szeged, 2007; XXVII. 1343, editor Ferenc Piti, Budapest-Szeged, 2007; XXVIII. 1344, editor Ferenc Piti, Budapest-Szeged, 2010; XXIX. 1345, editor Ferenc Piti, Budapest-Szeged, 2013; XXX. 1346, editor Ferenc Piti, Budapest-Szeged, 2014; XXXI. 1347, editor Ferenc Sebők, Budapest-Szeged, 2007; XXXII. 1348, editor Ferenc Sebők, Budapest-Szeged, 2015; XXXIII. 1349, editor Ferenc Sebők, Budapest-Szeged, 2015; XXXIV. 1350, editor Éva Teiszler, Budapest-Szeged, 2013; XXXVIII. 1354, Éva B. Halász, Budapest-Szeged, 2013; XL. 1356, editor Krisztina Rábai, Budapest-Szeged, 2014.

Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, I. 1301-1321, editor Imre Nagy, Budapest, 1878; II. 1322-1332, editor Imre Nagy, Budapest, 1881; III. 1333-1339, editor Imre Nagy, Budapest, 1883; IV. 1340-1346, editor Imre Nagy, Budapest, 1884; V. 1358-1359, editor Gyula Tasnádi-Nagy, Budapest, 1920.

Anonymi descriptio Europae Orientalis Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia anno MCCCVIII exarata, ediție Olgierd Górka, Kraków, 1916.

Anton-Manea, Cristina, „Prima coroană princiară medievală din aur descoperită pe teritoriul României (secolul XIII)”, *Cercetări Arheologice* (București), VII (1983), pp. 127-133.

B

Bălan, Constantin – Mohanu, Dan, „Unele considerații privind cercetările de la Biserica Domnească din Curtea de Argeș. Timpanul de vest al naosului și inscripțiile descoperite”, *Revista Monumentelor Istorice* (București), LXI (1992 [1998]), 2, pp. 53-65.

Bogdan, Damian P., „Iarăși despre inscripția funerară a lui Nicolae Alexandru Basarab”, *Revista Istorică Română* (București) X (1940), pp. 345-350.

Bogdan, Ioan, „Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtsschreibung”, *Archiv für Slawische Philologie* (Heidelberg), XIII (1891), pp. 481-520.

Brătianu, Gheorghe I. [„Săpăturile de la Curtea de Argeș” (pp. 175-177)] – Drăghiceanu, Virgil [< „Scrisoare”> (pp. 177-179)] – Iorga, Nicolae [< „Comentarii”> (pp. 179-180)], „Cronică”, *Revista Istorică* (București), VI (1920), 7-9, pp. 175-180;

Brinker, Claudia, *Von manigen helden gute tat: Geschichte als Exempel bei Peter Suchenwirt*, New York-Bern-Frankfurt-am-Main-Paris, 1987.

Busuioceanu, Andrei, „Două documente inedite din Țara Românească din secolul al XVI-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), IX (1978), pp. 167-170.

Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments (=Dumbarton Oaks Studies, XXXV, 1-5), editori John Thomas, An-

gela Constantinides Hero, Washington, DC, 2000.

C

- [Cantacuzino, Ioan (al VI-lea)], *Ioannis Cantacuzeni imperatoris historiarum libri IV (=Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, VII-IX)*, ediție Ludwig Schopen, I-III, Bonn, 1828-1832.
- [Cantacuzino, Constantin], *Cronicari munteni, I. Stolnicul Constantin Cantacuzino. Istoria Țării Românești*, ediție Mihail Gergorian, București, 1984.
- Cantacuzino, Gheorghe I., *Începuturile orașului Câmpulung și curtea domnească: aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, București, 2011.
- Chronicon pictum Vindobonense (=Fontes Historiae Daco-Romanorum, XI)*, ediție Gheorghe Popa-Lisseanu, București, 1937.
- Ciocîltan, Alexandru, „Din biografia cavalerului Friedrich von Kreuzpeck”, *Revista Istorică* (București), NS, XXI (2010), 5-6, pp. 537-550.
- Cirković, Sima, „O jednoj srpsko-ugarskoj alijansi” [Despre o alianță sârbo-ungară], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* [Lucrările Institutului de Studii Bizantine] (Beograd), XLIV (2007), 2, pp. 411-421.
- Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae, XII. 1351-1359*, editor Tade Smiči-klas, Zagreb, 1914.
- Collectarius perpetuarum formarum Iohannis de Geylnhusen*, editor Hans Kaiser, Strassburg, 1898.
- Constantinescu, Nicolae, „La résidence d’Argeș des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches”, *Revue des Études Sud-Est Européennes* (Bucarest), VIII (1970), 1, pp. 5-31.
- Constantinescu, Nicolae, „Curtea domnească din Argeș. Probleme de geneză și de evoluție”, *Buletinul Monumentelor Istorice* (București), XL (1971), 3, pp. 14-23.
- Constantinescu, Nicolae, „Die Chronologie der Denkmäler im Fürstenhof Argeș (13.-14. Jahrhundert) und ihre historische Bedeutung”, *Dacoromania* (München), IV (1977-1978), pp. 257-282.
- Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, editor P[etre]. P. Panaitescu, București, 1959.

D

- Dalton, O[rmonde]. M[addock]., *Catalogue of Finger Rings. Early Christian, Byzantine, Teutonic, Mediaeval and Later*, London, 1912.
- Darrouzès, Jean, *Notitia episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris, 1981.
- Decei, Aurel, „L’invasion des Tatars en 1241/ 1242 dans nos régions selon la *Djāmi ot-Te-vārīkh* de Fāzl ol-lāh Rāsīd od-dīn”, *Revue Roumaine d’Histoire* (Bucarest), XII (1973), 1, pp. 101-121.
- Diaconescu, Marius–Érszegi, Géza, „Documenta quibus Hungariae, Valachiae et Moldaviae relationes melius illustrantur”, *Mediaevalia Transilvanica* (Satu Mare), II (1998), 2, pp. 283-288.
- Documente privind istoria României (DIR)*, București, 1951-1956 (în trei serii).

Seria C. *Transilvania*, secțiunea *Veacul XIV*, [editori Zsigmond Jakó, Francisc Pall, David Prodan], I. 1301-1320, București, 1952, II. 1321-1330, București, 1953; III. 1331-1340, București, 1954; IV. 1341-1350, București, 1955.

Documenta Romaniae Historica, București, 1966- (în patru serii).

Seria A. *Moldova*, I. 1384-1448, editori Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu, Leon Șimanschi, București, 1975; II. 1449-1484, editori Leon Șimanschi, Georgeta Ignat, Dumitru Agache, București, 1976.

Seria B. *Țara Românească*, I. 1250-1500, editori P[etre]. P. Panaitescu, Damaschin Mioc, București, 1966.

Seria C. *Transilvania*, X. 1351-1355, editori Ștefan Pascu, Sabin Belu, [János] Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch, București, 1977; XI. 1356-1360, editori Ștefan Pascu, [János] Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch, Sabin Belu, București, 1981; XII. 1361-1365, editori Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Sabin Belu, [János] Ioan Dani, Marionela Wolf, București, 1985; XIII. 1366-1370, editori [János] Ioan Dani, Konrad <G.> Gündisch, Viorica Pervain, Aurel Răduțiu, Adrian <Andrei> Rusu, Susana Andea, București, 1994; XIV. 1370-1375, editori Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross, București, 2002; XV. 1376-1380, editori Susana Andea, Lidia Gross, Viorica Pervain, Adinel Dincă, București, 2006; XVI. 1381-1385, editori Susana Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă, București, 2014.

Seria D. *Relațiile între Țările Române*, I. 1222-1456, editori Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, 1977.

Drăghiceanu, Virgil, „Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeșului”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. 134-152.

Drăghiceanu, Virgil, „Despre mânăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924”, *Biserica Ortodoxă Română* (București), LXXXII (1964), 3-4, pp. 284-335.

de Duisburg, Peter, *Cronica terre Prussie*, ediție Max von Töppen, în *Scriptores Rerum Prusiacarum* (Leipzig), I (1871), pp. 21-219.

Dujčev, Ivan, „Неиздадено писмо на папа Бенедикт XII до майката на цар Иван Александър” [O scrisoare inedită a papei Benedict al XII-lea către mama țarului Ioan Alexandru], *Известия на Историческото дружество* [Lucrările Societății Istorice] (Sofia), XIV-XV (1937), pp. 205-210.

Dumitriu, Luminița, „Der Schatzfund von Goranu, Bez.Vâlcea”, *Dacia* (Bucarest), NS, XL-XLII (1996-1998), pp. 399-410.

E

Engel, Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457* [Prosopografia laică a Ungariei. 1301-1457], I-II, Budapest, 1996¹ [2000² (ediție digitală)].

Erdélyi okmánytár. Codex diplomaticus Transsylvaniae, I. 1023-1300, editor Zsigmond Jakó, Budapest, 1997; II. 1301-1339, editor Zsigmond Jakó, Budapest, 2004, III. 1340-1359, editori Zsigmond Jakó, Géza Hegyi, András W. Kovács, Budapest, 2008; IV. 1360-1371, editori Géza Hegyi, András W. Kovács, Budapest, 2014.

F

- Fejér, György, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, IX-2, Buda, 1833.
- Fontes Historiae Daco-Romanae*, III. *Scriitori bizantini (secolele XI-XIV)*, editori Alexandru Elian, Nicolae-Șerban Tanașoca, București, 1975; IV. *Scriitori și acte bizantine, secolele IV-XV*, editori Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982.
- Fotino, Dionisie, *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, a Țerei Muntenesci și a Moldovei*, traducere Georg Sion, II, București, 1859 [ediție în greacă la Viena în 1819].

G

- Galabov, Ivan, „Kritisches zu einer Ausgabe einer wichtigen mittelalterlichen bulgarischen Inschrift“, în *Studia in honorem Veselin Besevliev*, editor Vladimir Georgiev, Sofia, 1978, pp. 255-261.
- Gatari, Galeazzo, Bartolomeo și Andrea, *Cronaca Carrarese (1318-1405) (=Rerum Italicarum Scriptores, NS, XVII, 1)*, ediție Antonio Medin, Guido Tolomei, I, Città di Castello, 1920¹.
- Gjuzelev, Vassil, „Beiträge zur Geschichte des Königreichs von Vidin im Jahre 1365“, *Süd-Ost Forschungen (München)*, XXXIX (1980), pp. 1-16.
- Gošev, Ivan, *Търновски царски надгробен надпис от 1388 година* [Epitaful țaral de la Târnovo din anul 1388], Sofia, 1945.
- Gregoras, Nicephoros, *Historia byzantina (=Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, XIX-XXI)*, ediție Ludwig Schopen, Immanuel Bekker, I-III, Bonn, 1829-1855.
- Györffy, György, „Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a roman állam kezdeteihez” [Contribuții la studiul istoriei de secol XIII a românilor și a începuturilor statului românesc] (I-II), *Történelmi Szemle* [Revista Istorică] (Budapest), VII (1964), 1, pp. 1-25; 3, pp. 537-568.

H

- Halecki, Oskar, „Żupani Zety a Urban V” [Jupanii Zetei și Urban al V-lea], în *Zbornik Naučnih Radova Ferdi Šišiću* [Festschrift Ferdo Šišić], editor Grga Novak, Zagreb, 1929, pp. 625-630.
- Halkin, François, „Deux Vies de S. Maxime le Kausokalybe, ermite au Mont Athos (XIVe siècle)”, *Analecta Bollandiana* (Bruxelles), LIV (1936), pp. 38-112.
- de Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor*, I-1. 1199-1345, editor Nicolae Densușianu, București, 1887; I-2. 1346-1350, editor Nicolae Densușianu, București, 1890; II-3. 1510-1530, editor Nicolae Densușianu, București, 1893.

I, J

- Jireček, Konstantin, „Zur Würdigung neuentdeckten Bulgarischen Chroniken”, *Archiv*

- für Slawische Philologie* (Heidelberg), XIV (1892), pp. 255-277.
- Inscripții medievale și din epoca modernă a României*, [II.] *Județul istoric Argeș (secolul XIV-1848)*, editor Constantin Bălan, București, 1994.
- Jordan, Alexandru, *Les relations culturelles entre les roumains et les slaves du sud: traces des voévodes roumains dans le folklore balkanique*, București, 1938.
- Iorga, Nicolae, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, I. [1389-1767]; III. [1399-1499], București, 1895, 1899.
- Iorga, Nicolae, „Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-1369 și politica lui Vladislav-Vodă față de unguri. Un episod din cucerirea Peninsulei Balcanice de turci”, în Idem, *Studii istorice asupra Evului Mediu Românesc*, ediție Șerban Papacostea, București, 1984, pp. 116-140 [*Convorbiri Literare* (București-Iași), XXXIV (1900), 10, pp. 962-999].
- Iorga, Nicolae, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905.
- Iorga, Nicolae, „România în câteva izvoare apusene”, *Revista Istorică* (București), VI (1920), 10-12, pp. 193-201.
- Iosipescu, Sergiu – Iancu, Ionuț – Stănilă, Adrian, „Curtea de Argeș: Sân Nicoară”, *Cronica Cercetărilor Arheologice din România* (București), NS, XXII (2011), *sub voce*.
- Istoria Țării Românești. 1290-1690*, ediție Constantin Greceanu, Dan Simionescu, București, 1960.

K

- Kern, Anton, „Der *Libellus de notitia Orbis* Johannes III (de Galonifontibus?) O.P. Erzbischofs von Sultanyeh”, *Archivum Fratrum Praedicatorum* (Roma), VIII (1938), pp. 82-123.
- Kumorovitz, Bernát L., „I Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és török) háborúja” [Campania transalpină (și războiul *turcesc*) al regelui Ludovic I din anul 1375], *Századok* [Secole] (Budapest), CXVII (1983), 5, pp. 919-982.

L

- Lemerle, Paul, *L'émirat d'Aydin, Byzance et l'Occident: recherches sur la Geste d'Umur Pa-cha*, Paris, 1957.
- Léonard, Emile G., „Lettres écrites par Élisabeth et Louis de Hongrie au pape Clément VI après l'assassinat du roi de Sicile André”, în *Studi di storia napoletana in onore di Michelangelo Schipa*, [editor Nino Cortese], Napoli, 1926, pp. 201-219.
- Der Liber Cancellariae Apostolicae vom Jahre 1380 und der Stilus palatii abbreviatus des Dietrichs von Nieheim*, editor Georg Erler, Leipzig, 1888.
- Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike* [Documente asupra relațiilor dintre Slavii de Sud și Republica Venetia] (= *Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalum*, I-V, IX, XII, XVII, XXI-XXII), editor Šime Ljubić, III. 1347-1358, Zagreb, 1872; IV. 1358-1403, Zagreb, 1874.
- Luccari, Giacomo di Pietro, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Venezia, 1605.
- Lukács, Antál, „O campanie angevină necunoscută din 1382”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol* (Iași), XXVIII (1991), pp. 169-187.

Lukinich Imre, „Magyar psalterium a XIV. századból” [Un psalteriu maghiar din secolul al XIV-lea], *Magyar Könyvszemle* [Revista Maghiară a Cărții] (Budapest), XII (1904), pp. 253-254.

M

Magina, Adrian, „Răufăcători sau... schismatici? Statutul ortodocșilor bănățeni în jurul anului 1400”, în *România în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*, editori Dumitru Țeicu, Ionel Căndea, Brăila, 2008, pp. 283-293.

Meyendorff, [Jean] John, „Projets de concile oecumenique en 1367: un dialogue inedit entre Jean Cantacuzene et le legat Paul”, *Dumbartok Oaks Papers* (Washington DC), XIV (1967), pp. 149-177.

de Mézières, Philippe, *The Life of Saint Peter Thomas*, ediție Joachim Smet, Roma, 1954.

de Mézières, Philippe, *Songe du Viel Pelerin*, ediție Joël Blanchard, Antoine Calvet, Didier Kahn, I-II, Genève, 2015.

Miklosich, Franz – Müller, Joseph, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, I-II, Wien, 1860, 1862.

Minea, Ilie, „Când a murit Alexandru Voievod?”, *Revista Arhivelor* (București), I (1924-1926), pp. 290-291.

Mohanu, Dan, *Arheologia picturilor murale de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, București, 2011.

Monumenta historica Bohemiae, II, editor Gelasius Dobner, Praha, 1768.

Monumenta Ragusina. Libri reformationum (=Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, X, XIII, XXVII-XIX), I. 1306-1347, editor Franjo Rački, Zagreb, 1879; II. 1347-1352, 1356-1360, editor Franjo Rački, Zagreb, 1882; IV. 1364-1366, editor Josip Gelčić, Zagreb, 1896.

Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusae, editor Franz Miklosich, Wien, 1858.

[von Mügel, Heinrich, *Ungarnchronik*] *Chronicon Henrici de Mügel germanice conscriptum*, ediție Eugen Travník, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, editor Imre Szentpétery, II, Budapest, 1938, pp. 87-223.

[von Müllich, Hector], *Die Chronik des Hector <von> Müllich, 1348-1487*, în *Die Chroniken der schwäbischen Städte*, III. Augsburg (=Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert, XXII), editor Franz Roth, Leipzig, 1892, pp. 1-274.

N

Nandriș, Grigore, *Documente românești în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos (1372-1658)*, București, 1937.

Nikolova, Janka, „L'art plastique des pierres tombales dans la ville de Tîrnov au Moyen Âge”, *Travaux et Memoires de l'Université Cyrille et Méthode. Faculté d'Histoire* (Veliko Târnovo), X (1972-1973), 2, pp. 21-50.

Novaković, Stojan, *Srpski pomenici* [Pomelnicele sârbești], Beograd, 1927².

Al-Nuwayri, Shihab al-Din, *The Ultimate Ambition in the Arts of Erudition*, ediție Elias Muhanha, London, 2016.

O

Očarov, Nikolai, „За правилното разчитане на търновския надгробен надпис на църквата *Св.40 мъченици* (по повод на една хипотеза)” [Pentru citirea epitafului de la Târnovo din Biserica *Celor 40 de Martiri* (în legătură cu o ipoteză)], *Археология* [Arheologia] (Sofia) [XXXVI] (1995), 1, pp. 46-52.

Olteanu, Ștefan, „Cu privire la data morții lui Nicolae Alexandru Basarab”, *Studii. Revistă de Istorie* (București), XXI (1968), 3, pp. 523-526.

Orbán, Balázs, *A Székelyföld leírása* [Descrierea Secuimii], Pest, 1868.

Orbini, Mauro, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601.

Óváry, Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai* [Copiile documentare ale Secțiunii Istorice a Academiei Maghiare de Științe], I. *A Mohácsi vész elotti okiratok kivonatai* [Copiile surselor de dinainte de Mohács], Budapest, 1890.

P

Papacostea, Șerban, „Aux débuts de l'état moldave. Considérations en marge d'une nouvelle source”, *Revue Roumaine d'Histoire* (Bucarest), XII (1973), 1, pp. 139-158.

Papacostea, Șerban, „La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source”, *Revue Roumaine d'Histoire* (Bucarest), XVII (1978), 3, pp. 389-403.

Pascu, Ștefan, „Contribuțiuni documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), X (1945), pp. 149-220 [Sibiu, 1944].

Petkov, Kyril, *The Voices of Medieval Bulgaria. Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, V), Leiden-Köln-Boston, 2008.

Popa, Radu, „Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în secolul al XIV-lea”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* (București), XVII (1966), 3, pp. 511-528.

Popa, Radu, „Streisîngeorgiu. Mărturii de istorie românească din secolele XI-XIV în sudul Transilvaniei”, *Revista Muzeelor și Monumentelor-Monumente Istorice și de Artă* (București), XLVII (1978), 1, pp. 9-32.

Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, editor-general Ernst Trapp, Wien, 2001² (ediție digitală). [I-XII (1979-1996)].

R

Rainer, Francisc, „Cercetări antropologice asupra osemintelor aflate în săpături”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. 153-160.

Regestasupplicationum, editor Árpád Bossányi, I. VI. Kelemen Pápa. 1342-1352, Budapest, 1916; II. VI. Ince Pápa, 1352-1362. V. Orbán Pápa. 1362-1370. VII. Kelemen Ellen-pápa, 1378-1394, Budapest, 1916.

Regesten der Kaiserurkunden der Kaiserkanzlei des Oströmischen Reiches, editor Franz Dölger, V. 1341-1453, ediție Peter Wirth, München-Berlin, 1963.

Les registres des actes du Patriarcat de Constantinople, editor Jean Darrouzès, I. *Les actes des patriarches*, 5. 1310-1376, Paris, 1977; 6. 1377-1410, Paris, 1981.

Das Register des Patriarchats von Konstantinopel (=Corpus Fontium Historiae Byzantinae, XIX, 1-4), III. 1350-1363, editori Johannes Koder, Martin Hinterberger, Otto Kresten, Wien, 2001.

Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare, editor Mihai Berza, București, 1958.

Rohlik, Heinz, „Rohlik”, *Deutsches Geschlechtsbuch* (Limburg an der Lahn), LX (CCXIX) (2007), pp. 155-174.

Rusu, Adrian Andrei – Pop, Ioan-Aurel – Drăgan, Ioan, *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea, I. 1402-1473*, Cluj-Napoca, 1989.

Rusu, Adrian Andrei, „Biserica românească de la Ribița (județul Hunedoara)”, *Revista Monumentelor Istorice* (București), LX (1991), 1, pp. 3-9.

S

de Sarrant, Arnald, *Chronicle of the Twenty-Four Generals of the Order of Friar Minors*, ediție Noel Mufscat, Tau, 2010.

Scriptores Rerum Hungaricarum, editor Imre Szentpétery, I-II, Budapest, 1937-1938.

[Spandounes, Theodor] Spandugino, Teodoro, *Patritio Constantinopolitano, de la origine deli Imperatori Ottomani, ordini della corte, forma de guerreggiare loro, religione, rito, et costumi della nazione*, în *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, editor C[onstantin]. N. Sathas, IX, Paris, 1890, pp. 138-261.

Stari srpski rodoslovi i letopisi [Vechi genealogii și letopisețe sârbești] (=Zbornik za Istoriju, Jezik i Knjizevnost Srpskog Naroda [Colecție pentru Istoria, Limba și Literatura Națiunilor Sârbe], I, 16), ediție Ljubomir Stojanović, Beograd, 1927.

Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I-II, București, 1967-1968.

[de Styria, Ottokar,] *Ottokars Österreichische Rheinchronik* (=Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters, V, 1-2), ediție Franz Lichtenstein, Joseph Seemüller, I-II, Hannover, 1890-1893.

T

Tașcovici, Radu, „Manuscrite copiate în Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung-Muscel”, *Revista Teologică* (Sibiu), VIII (2007), 3, pp. 304-318.

Thálloczy, Lajos, „Nagy Lajos és a Bulgár Bánság” [Ludovic cel Mare și Banatul Bulgariei], *Századok* [Secole] (Budapest), XXXIV (1900), 3, pp. 577-615.

Theiner, Augustin, *Vetera monumenta historica Hungarica sacram illustrantia*, I. *Ab Honorio*

PP. III usque ad Cementem PP. VI, Roma, 1859; II. *Ab Innocentio PP. VI. usque ad Clementem PP. VII. 1352-1526*, Roma, 1861.

[de Thurocz, Johannes/ Thuróczi János] Thuróczy, Ioan, *Chronica Hungarorum*, I. *Textus*, ediție Erzsébet Galántai, Gy. Kristó, Budapest, 1985.

[von Tiesenhausen, Ernst Woldemar] Тизенгаузен, Владимир Густавович, *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды* [Colecție de materiale privind istoria Hoardei de Aur], I. *Извлечения из арабских источников* [Extrase din izvoarele arabe], Sankt-Petersburg, 1884.

Turcuș, Șerban, „Prima mărturie străină despre etnonimul român (1314)”, *Cele Trei Crișuri* (Oradea), seria a III-a, I (2000), 7-9, pp. 1-14.

Tuscus, Thomas, *Gesta imperatorum et pontificum*, ediție Ernest Ehrenfeuchter, în *Monumenta Germaniae Historica* (Scriptores), XXII, Hannover, 1872, pp. 483-528.

U

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, I. 1198-1341; II. 1342-1390, editori Franz Zimmermann, Carl Werner, Hermannstadt, 1892, 1897.

V, W

Wenzel, Gusztáv, *Magyar diplomaciai emlékek az Anjou-korból* [Monumente ale diplomației ungare din epoca angevină] (= *Monumenta Hungariae Historica*, IV, [1-3]), I [1268-1341], Budapest, 1874; II. [1343-1364], Budapest, 1875; III. [1370-1420], Budapest, 1876.

Windecke, Eberhard, *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, editor Wilhelm Altmann, Berlin, 1893.

Villani, Matteo, *Istorie*, ediție Lodovico Antonio Muratori, în *Rerum Italicarum Scriptores*, XIV, Milano, 1729, cols. 1-770.

von Viktring, Johannes, *Liber cerarum historiarum* (= *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum, XXXVI, 1-2), ediție Feodor Schneider, II, Hannover-Leipzig, 1910.

Z

Zakonik cara Stefana Dušana. 1349 i 1354 [Codul lui Ștefan Dușan. 1349 și 1354], ediție Nikola Radojčić, Belgrad, 1960.

Zsigmondkori Oklevéltár [Diplomatariul epocii lui Sigismund], [editori-generalii Elemér Mályusz, Iván Borsa], I. 1386-1399, editor Elemér Mályusz, Budapest, 1951; VII. 1419-1420, editor Iván Borsa, Budapest, 2001.

Zsoldos, Attila, *Magyarország világi archontológiája 1000-1301* [Prosopografia seculară a Ungariei. 1000-1301], Budapest, 2011.

Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih, napisao arhiepiskop Danilo i drugi [Viațele regilor și arhiepiscopilor sârbi scrise de arhiepiscopul Daniilo și alții], ediție Đura Daničić, Zagreb, 1866.

II. Istoriografie

1. Lucrări generale

A

- Achim, Viorel, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, București, 2008.
- Andreev, Jordan, *България през втората четвърт на XIV век: цар Иван Асен IV, синът на цар Иван Александър* [Bulgaria în al doilea sfert al veacului al XIV-lea: țarul Ioan Asan al IV-lea, fiul țarului Ioan Alexandru], Sofia, 1993.
- Apetrei, Cristian Nicolae, *Reședințe boierești din Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2009.
- Atanasov, Georgi, *Добруджан-ското деспотство: към политическата, църковната, стопанската и културната история на Добруджа през XIV век* [Despotatul Dobrogei: asupra istoriei politice, ecleziastice, economice și culturale a Dobrogei în secolul al XIV-lea], Veliko Târnovo, 2009.

B

- Barbu, Daniel, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, București, 1986.
- Bojović, Boško I., *L'idéologie monarchique dans les hagio-biographies dynastiques du Moyen Âge serbe* (=Orientalia Christiana Analecta, CCXLVIII), Rome, 1995.
- Božilov, Ivan, *Фамилията на Асеневици (1186-1460). Генеалогия и просопография* [Familia Asăneștilor (1186-1460). Genealogie și prosopografie], Sofia, 1994².
- Božilov, Ivan – Gjuzeev, Vassil, *История на средновековна България VII-XIV век* [Istoria Bulgariei medievale. Secolele VII-XIV], Sofia, 1999.

C

- Central Europe in the High Middle Ages* (=Cambridge Medieval Textbooks, [XXV]), editori Nora Berend, Przemysław Urbańczyk, Przemysław Wiszewski, Cambridge, 2013.
- Cernovodeanu, Dan, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977.
- Ciocîltan, Alexandru, *Comunitățile germane la sud de Carpați în Evul Mediu (secolele XIII-XVIII)*, Brăila, 2015.
- Ciocîltan, Virgil, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries* (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, XX), Leiden-Bos-

ton-Köln, 2012.

Cirković, Sima, *The Serbs*, Oxford, 2008².

Coman, Marian, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, Iași, 2013.

Conrad, Lawrence I., *The Western Medical Tradition*, Cambridge, 2006.

Constantinescu, Nicolae, *Curtea de Argeș. 1200-1400. Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984.

Curta, Florin, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250 (=Cambridge Medieval Textbooks, [XVIII])*, Cambridge, 2006.

D

Diaconescu, Marius, *Structura nobilimii din Transilvania în epoca angevină*, Cluj-Napoca, 2013.

Drăghiceanu, Virgil, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. 9-76.

Dumitriu, Luminița, *Der mittelalterliche Schmuck des unteren Donauebietes im 11.-15. Jahrhundert*, Bukarest, 2001.

E

Engel, Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, ediție Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006.

Estangüi Gómez, Raúl, *Byzance face aux Ottomans. Exercice du pouvoir et contrôle du territoire sous les derniers Paléologues (milieu XIVe-XVe siècle)*, Paris, 2014.

F

Favier, Jean, *Les Papes d'Avignon*, Paris, 2006.

Fine, John V.A., *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, 1987¹.

G

Gaborit-Chopin, Danielle, *Orfèvrerie et émaillerie médiévales*, Paris, 1981.

Giurescu, Constantin C. și Dinu C., *Istoria românilor*, II. *De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, 1976.

Gorovei, Ștefan S., *Întemeierea Moldovei: probleme controversate*, Iași, 2014².

H

Halecki, Oskar, *Un empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des Églises et pour la défense de l'Empire d'Orient*, Warsaw, 1930.

Hankó, Ildikó, *Királyaink tömegsírban. A magyar királysírok sorsa Géza fejedelemtől Szapolyai*

Jánosig [Înmormântări regale: mormintele regale ungare de la principele Géza la Ioan Szapolyai], Budapest, 1987.
Housley, Norman, *The Avignon Papacy and the Crusades, 1305-1378*, Oxford, 1986.

I, J

Jasiński, Kazimierz, *Rodowód Piastów śląskich* [Genealogia Piaștilor silezieni], III. *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy* [Piaștii din Oppeln, Teschen și Auschwitz], Wrocław, 1977.
Jireček, Konstantin, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876.
Jireček, Konstantin, *Geschichte der Serben* (=Geschichte der europäischen Staaten, XXXVIII), I. *Bis 1371*, Gotha, 1911.
Ionescu, Grigore, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982.
Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, III. *Ctitorii*, București, 1937 [ediție Victor Spinei, 1993].

K

Knoll, Paul W., *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe. 1320-1370*, Chicago-London, 1972.
Kristó, Gyula, *Az Anjou-kor háborúi* [Războaiele epocii angevine], Budapest, 1988.

L

La diplomatie des Etats Angevins aux XIIIe et XIVe siècles, editori Zoltán Korde, István Petrovics, Roma-Szeged, 2010.
Laiou, Angeliki E., *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge, MA, 1972.
Lancaster, H[enry]. O[liver]., *Expectations of Life: A Study in the Demography, Statistics, and History of World Mortality*, New York, 1990.
Lukács, Antál, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*, București, 1999.

M

Medieval Buda in Context (=Brill's Companions to European History, X), editori Balázs Nagy, Martyn Rady, Katalin Szende, András Vadas, Leiden-Köln-Boston, 2016.
Meyendorff, Jean, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris, 1959.
Moravcsik, Gyula, *Byzantium and the Magyars*, Budapest-Amsterdam, 1970.

N

Năsturel, Petre Ș., *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654* (=Orientalia Christiana Analecta, CCXXVII), Rome, 1986.
Nicol, Donald M., *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, Cambridge, 1993.

O

Onciul, Dimitrie, *Originile Principatelor Române*, București, 1899.

P

Papacostea, Șerban, *Românii în secolul al XIII-lea. Între Cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993.

Podskalsky, Gerhard, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien. 865-1459*, München, 2000.

Pop, Ioan-Aurel, *From the Hands of the Schismatic Wallachians... The Romanians and Power in the Medieval Kingdom of Hungary. The 13th-14th Centuries (=Eastern and Central European Studies, IV)*, New York-Oxford-Frankfurt-am-Main-Basel-Wien, 2013

Popa, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970¹.

Popa, Radu, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XIV-lea*, București, 1988.

Popović, Danica, *Srpski vladarski grob u sred-njem veku/ The Royal Tomb in Medieval Serbia*, Beograd, 1992.

R

Rădvan, Laurențiu, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul secolului al XIII-lea-începutul secolului al XVI-lea)*, Iași, 2011.

Rezachevici, Constantin, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (a. 1324-1881)*, I. *Secolele XIV-XVI*, București, 2001.

S

Sălăgean, Tudor, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century The Rise of the Congregational System (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, XXXVII)*, Leiden-Boston-Köln, 2016.

Setton, Kenneth M., *The Papacy and Levant (1204-1571) (=Memoirs of the American Philosophical Society, CXIV, CXXVII, CLXI, CLXII)*, I. *The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Philadelphia, PA, 1976.

Spinei, Victor, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994³.

Spinei, Victor, *The Romanians and the Turkic People North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century (=East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, VI)*, Leiden-Boston-Köln, 2009.

Spuler, Bertold, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Rußland, 1223-1502*, Wiesbaden, 1965².

T

Tafrali, Orest, *Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Paris, 1931.

Talbot, Alice Mary, „Hagiography in Late Byzantium (1204-1453)”, în *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*, I. *Periods and Places*, editor Stephanos Ephtymiadis, Aldershot, 2011, pp. 173-198.

Tanase, Thomas, *Jusqu'aux limites du monde. La Papauté et la mission franciscaine de l'Asie de Marco Polo à l'Amérique de Christophe Colomb* (=Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, CCCLIX), Rome-Paris, 2013.

The Expansion of Central Europe in the Middle Ages (=The Expansion of Latin Europe, [VII], editor Nora Berend, London-New York, 2013.

Theodorescu, Răzvan, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974.

Trotter, Mildred – Gleser, Goldine C., „A Re-evaluation of Estimation of Stature based on Measurements of Stature taken during Life and of Long Bones after Death”, *American Journal of Physical Anthropology* (Philadelphia), XVI (1958), 1, pp. 79-123.

Tsougarikis, Nickiphoros I., *The Latin Religious Orders in Medieval Greece, 1204-1500* (=Medieval Church Studies, XVIII), Turhout, 2012.

Turcuș, Șerban, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001.

U

L'Ungheria angioina (=Bibliotheca Academiae Hungariae-Roma. *Studia*, III), editor Enikő Csukovits, Roma, 2013.

V, W

Vásáry, István, *Cumans and Tartars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*, Cambridge, 2005.

Vătășianu, Virgil, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959.

Vîrtosu, Emil, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1959.

de Weese, Devin, *Islamization and Native Religion in the Golden Horde: Baba Tükles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition*, University Park, PA, 1994.

Wertner, Mór, *A középkori délszláv uralkodók genealogiai története* [Istoria genealogică a stăpânilor medievali sud-slavi], Temesvár, 1891.

X

Xenopol, A[lexandru]. D[imitrie]., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II. *Istorie medie*, 1. *De la întemeierea Țărilor Române până la moartea lui Petru Rareș*, București, 1889.

Z

Zlatarski, Vassil, *Geschichte der Bulgaren*, I. *Von der Gründung des Bulgarischen Reiches bis zur Türkenzeit (679-1396)* (=Bulgarische Bibliothek, V), Leipzig, 1917.

2. Lucrări speciale

A

- Alexandrescu-Dersca, Maria Matilda, „L'expédition d'Umur beg d'Aydin aux bouches du Danube (1337 ou 1338)”, *Studia et Acta Orientalia* (Bucarest), II (1959), pp. 3-23.
- Andreev, Jordan, „Ivan Alexandre et ses fils sur la dernière miniature de la Chronique de Manassès”, *Études Balkaniques* (Sofia), XXI (1985), 4, pp. 39-47.
- Angelov, Dimitar, „The Confession of Michael VIII Palaiologos and King David”, *Jahrbücher der Österreichischen Byzantinistik* (Wien), LVI (2006), pp. 193-204.
- Armbruster, Adolf, „Românii în cronica lui Ottokar de Stiria: o nouă interpretare”, *Studii. Revista de istorie* (București), XXV (1972), 3, pp. 463-483.
- Armbruster, Adolf, „Nochmals Herzoge Râmunc uzer Vlâchen lant”, *Revue Roumaine d'Histoire* (Bucarest), XII (1973), 1, pp. 83-100.
- Armbruster, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1993².

B

- Baker, Robin, „Magyars, Mongols, Romanians and Saxons: Population Mix and Density in Moldavia, from 1230 to 1365”, *Balkan Studies* (Thessaloniki), XXXVII (1996), 1, pp. 63-76.
- Barbu, Daniel, „Sur le double nom du prince de la Valachie Nicolas-Alexandre”, *Revue Roumaine d'Histoire* (Bucarest), XXV (1986), 4, pp. 287-300.
- Barbu, Daniel, „L'image byzantine: production et usage”, *Annales: Histoire. Sciences Sociales* (Paris), LI (1996), 1, pp. 71-91.
- Bătrîna, Lia și Adrian, *Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, Piatra Neamț, 2012.
- Boeck, Elena N., „Displacing Byzantium, Disgracing Convention: The Manuscript Patronage of Tsar Ivan Alexander of Bulgaria”, *Manuscripta* (Turnhout), LI (2007), 2, pp. 181-208.
- Bogrea, Vasile, *Pagini istorico-filologice*, ediție Mircea Borcilă, Ioan Mării, Cluj, 1971.
- Bosch, Ursula Victoria, *Kaiser Andronikos III. Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren 1321-1341*, Amsterdam, 1965.
- Brătianu, Gheorghe I., „L'expédition de Louis Ier de Hongrie contre le prince de Valachie Radu Ier Basarab en 1377”, *Revue Historique du Sud-Est Européen* (Bucarest), II (1925), 4-6, pp. 73-82.
- Brătianu, Gheorghe I., „Demetrius princeps Tartarorum”, *Revue des Études Roumaines* (Paris), IX-X (1965), pp. 39-46.

C

- Carr, Michael, *Merchant Crusaders in the Aegean, 1291-1352*, Woodbridge, 2015.

- Casiday, Augustin, „John XIV (Kalekas), Byzantine Theology-cum-Politics and the Early Hesychast Controversy”, în *Le patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: rupture et continuité (=Dossiers Byzantins, VII)*, [editor Paolo Odorico], Paris, 2007, pp. 19-36.
- Cazacu, Matei, „O controversă: Tocomerius-Negru Vodă”, *Revista Istorică* (București), NS, XIX (2008), 1-2, pp. 49-58.
- Cazacu, Matei – Mureșan, Dan <Ioan>, *Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești*, Chișinău, 2013.
- Căprăroiu, Denis, „Din nou despre originea oltenească a voievodului Bogdan I”, în *Români în istoria Europei*, editor Denis Căprăroiu, Târgoviște, 2013, pp. 70-86.
- Chihaia, Pavel, „Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeș”, *Glasul Bisericii* (București), XXII (1963), 1-2, pp. 41-70.
- Chihaia, Pavel, „Date noi despre necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș”, *Argesis* (Pitești), II (1969), pp. 133-166.
- Chihaia, Pavel, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974.
- Chihaia, Pavel, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab: interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc*, București, 1976.
- Chihaia, Pavel, „Despre biserica domnească din Curtea de Argeș și confesiunea primilor voievozi ai Țării Românești”, în *Idem, Artă medievală, I. Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1998, pp. 33-55.
- Ciocîltan, Alexandru, „Prope Turcos et inter Scismaticos. Conventurile ordinelor mendicante din Țara Românească (secolele XIV-XVI)”, *Historia Urbana* (Sibiu), XVII (2009), pp. 5-23.
- Ciocîltan, Alexandru, „Colonizarea germană la sud de Carpați”, *Revista Istorică* (București), NS, XXII (2011), 5-6, pp. 431-460.
- Ciocîltan, Virgil, „Între sultan și împărat: Vlad Dracul în 1438”, *Revista de Istorie* (București), XXIX (1976), 11, pp. 1767-1790.
- Ciocîltan, Virgil, „Les Alains et le commencement des États roumains”, *Studia Asiatica* (Bucarest), I (2000), pp. 47-76.
- Ciocîltan, Virgil, „Înțelesul politic al minunii Sfântului Nicodim de la Tismana”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București-Brăila), XXII (2004), pp. 153-168.
- Coman, Marian, „Podunavia și relațiile sârbo-muntene în secolele XIV-XVI”, în *Istoria. Utopie, amintire și proiect de viitor <Festschrift Andrei Pippidi>*, editori Ovidiu Cristea, Radu G. Păun, Iași, 2013, pp. 239-258.
- Congourdeau, Marie-Hélène, „Pour une étude de la Peste noire à Byzance”, în *Eupsychia. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler (=Byzantina Sorbonensia, XVI)*, editor Michel Balard, Paris 1998, pp. 149-163.
- Congourdeau, Marie-Hélène, „Deux patriarches palamites en rivalité: Kallistos et Philotée”, în *Le patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: rupture et continuité (=Dossiers Byzantins, VII)*, [editor Paolo Odorico], Paris, 2007, pp. 37-54.
- Cotovanu, Lydia, „Alexis de Kiev et de toute la Russie–Hyacinthe de toute la Hongrovalachie: deux cas parallèles? Quelques précisions autour des relations ecclésiastiques des Russes et des Roumains avec Byzance crépusculaire (XIVe siècle)”, în *Închinare lui*

Petre Ș. *Năsturel la 80 de ani*, editori Ionel Cândea, Paul Cernovodeanu, Gheorghe Lazăr, Brăila, 2003, pp. 531-554.

D

Dąbrowski, Jan, *Elżbieta Łokietkówna, 1305-1380* [Elisabeta, fiica lui <Vladislav I> Łokietk (1305-1380)], Kraków, 1912.

Deletant, Denis, „Moldavia between Hungary and Poland, 1347-1412”, *Slavonic and East-European Review* (London), LVI (1986), 2, pp. 189-211.

Diaconu, Petre, „Kili et l'expédition d'Umur beg”, *Revue des Études Sud-Est Européennes* (Bucarest), XXI (1983), 1, pp. 23-29.

Djuvara, Neagu, Thocomerius – Negru Vodă. *Un voivod de origine cumână la începuturile Țării Românești. Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă*, București, 2015².

Donat, Ion, „The Romanians South of the Carpathians and The Migratory Peoples in the Tenth-Thirteenth Centuries”, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, editori Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, Petre Diaconu, Bucharest, 1976, pp. 277-292.

Dujčev, Ivan, „La miniature bulgare médiévale”, în Idem, *Medioevo Bizantino-Slavo*, III, Roma, 1971, pp. 291-310.

Dumitrescu, Carmen Laura, „Le Voïvode donateur de la fresque de Saint Nicolae Domnesc (Argeș) et le problème de sa domination sur Vidin au XIVe siècle”, *Revue des Études Sud-Est Européennes* (Bucarest), XVII (1979), 3, pp. 541-558.

E

Elian, Alexandru, „Byzance et les Roumains à la fin du Moyen Âge”, *Proceedings of the International Congress of Byzantine Studies*, XIII (1967 [London, 1966]), pp. 195-207.

F

Failler, Albert, „La déposition du patriarche Calliste Ier”, *Revue des Études Byzantines* (Paris), XXXI (1973), pp. 5-163

Fügedi, Erik, *Ispánok, bárók, kiskirályok: a középkori magyar arisztokrácia fejlődése* [Comiți (dregători), baroni, regișori (oligarhi): dezvoltarea aristocrației maghiare medievale], Budapest, 1986.

G

Gastgeber, Christian, „Der Umgang des Patriarchats von Konstantinopel mit der lateinischen Kirche im 14. Jahrhundert: Opposition im Patriarchat(sregister) von Konstantinopel”, *Byzanz und das Abendland*, editor Érika Juhász, I, Budapest, 2013, pp. 131-160.

Geanakoplos, Deno John, „Byzantium and the Crusades [II]. 1354-1453”, în *A History of the Crusades*, editor-general Kenneth M. Setton, III. *The Fourteenth and Fifteenth Centuries*,

- editor Harry W. Hazard, Madison, WI, 1975, pp. 69-103.
- Gill, Joseph, „John VI Cantacuzenos and the Turks”, *Byzantina* (Thessaloniki), XIII (1985), 1, pp. 55-76.
- Giurescu, Dinu C., „Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice din secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea”, *Romanoslavica* (București), XI (1965), pp. 167-201.
- Gjuzelev, Vassil, „Les relations bulgaro-venetiennes durant la première moitié du XIVe siècle”, *Etudes Historiques* (Sofia), IX (1979), pp. 39-76.
- Gjuzelev, Vassil, „La Chiesa cattolica di Roma e la Bulgaria nel periodo della conquista turca della penisola balcanica (1352-1396)”, în *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Geo Pistarino*, editor Laura Balletto, Genova, 1997, pp. 405-420.
- Gjuzelev, Vassil, „Imperatrix Bulgariae Anna-Neda (1277-c.1346)”, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* [Lucrările Institutului de Studii Bizantine] (Beograd), L (2013), pp. 617-626.
- Gorovei, Ștefan S., „Biserica lui Dragoș de la Volovăț și mormântul lui Dragoș vodă”, *Mitropolia Moldovei și Sucevei* (Iași), XLVII (1971), 5-6, pp. 374-383.
- Guran, Petre, „Moïse, Aaron et les Rois de la terre. L'iconographie du Tabernacle du témoignage à Curtea de Argeș”, *Revue des Études Sud-Est Européennes* (Bucarest), XLIII (2005), 1-4, pp. 193-222.

H

- Halász, Éva, *A szlavón hercegek és bánok 14. századi oklevéladó tevékenysége (1323-1381)* [Activitatea ducilor și a banilor Slavoniei din secolul al XIV-lea ca emitenți de documente (1323-1381)] (teză de doctorat), Budapest (ELTE), 2008.
- Halecki, Oskar, *Jadwiga of Anjou and the Rise of East-Central Europe*, New York-Boulder, CO, 1991.
- Hasdeu, Bogdan-Petriceicu, *Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei Românești (1230-1380)* (=Etymologicum Magnum Romaniae, IV), București, 1898.
- Hatcher, John, „Mortality in the Fifteenth Century: Some New Evidence”, *The Economic History Review* (London), NS, XXXIX (1986), 1, pp. 19-38.
- Hohensee, Ulrike, „Herrschartreffen und Heiratspolitik: Karl IV., Ungarn und Polen”, în *Die Goldene Bulle: Politik–Wahrnehmung–Rezeption*, editori Ulrike Hohensee, Mathias Lawo, Michael Lindner, Michael Menzel, Olaf B. Rader, Berlin, 2009, pp. 639-664.
- Holban, Maria, „Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), I (1956), pp. 7-62.
- Holban, Maria, „Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină”, *Studii. Revistă de Istorie* (București), XV (1962), 2, pp. 315-348.
- Housely, Norman, „King Louis the Great of Hungary and the Crusades, 1342-1382”, *Slavonic and East European Review* (London), LXII (1984), pp. 192-208.
- Höfler, Constantin, „Abhandlungen aus dem Gebiete der slavischen Geschichte. V [2.] Stefan Duschan, Kaiser von Romanien und Serbien, Zeitgenosse Kaisers Carls IV (1331-

1355), *Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien), XCIX (1882), pp. 109-212 [pp. 176-212].
Hóman, Bálint, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria (1290-1403)*, Roma 1938.

I, J

- Iambor, Petre, „Nobilii din Dăbâca și relațiile cu Țara Românească în veacul al XV-lea”, *Acta Musei Napocensis* (Cluj-Napoca), XVI (1979), pp. 215-224.
- Iliescu, Octavian, „Domni asociați în Țările Române în secolele al XIV-lea și al XV-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), II (1951), 1, pp. 39-60.
- Iliescu, Octavian, „Despre natura juridică și valoarea despăgubirilor oferite de Basarab Voievod regelui Carol Robert (1330)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), V (1962), pp. 133-150
- Iliescu, Octavian, „Vlad Ier, voievode de la Valachie: le règne, le sceau et les monnaies”, *Revue Roumaine d'Histoire* (Bucarest), XXVII (1988), 1-2, pp. 73-105.
- Iliescu, Octavian, „Despre renta în bani constituită în Țara Românească pentru unele așezăminte monastice de la Vlaicu Vodă la Neagoe Basarab”, *Revista Istorică* (București), NS, III (1992), 5-6, pp. 453-476.
- Inalcik, Halil, „The Rise of the Turcoman Principalities in Anatolia, Byzantium and the Crusades”, în Idem, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economics and Society*, Bloomington, IN, 1993, pp. 309-341.
- Ionescu, Gheorghe T., „Întemeierea mănăstirii Curtea de Argeș, adevăr și legendă”, în Idem, *Contribuții la istoria românilor (studii și materiale)*, ediție Ionel Căndea, Brăila, 2004, pp. 479-528 [*Biserica Ortodoxă Română* (București), LXXXV (1967), 7-8, pp. 70-96].
- Ionescu, Grigore, *Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, București, 1940.
- Jonker, M[arianne]. A., „Estimation of Life Expectancy in the Middle Ages”, *Journal of the Royal Statistical Society-Statistics in Society* (London), CLXVI (2003), 1, pp. 105-117.
- Iorga, Nicolae, *Philippe de Mézières (1327-1405) et la croisade au XIVe siècle*, Paris, 1896.
- Iorga, Nicolae, „Croisade latine et byzantine dans le Sud-Est de l'Europe”, în Idem, *Choses d'Orient et de Roumanie*, Paris, 1924, pp. 36-41.
- Iorga, Nicolae, „Imperiul Cumanilor și domnia lui Bășărabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în Evul Mediu”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București), seria a III-a, VIII (1928), pp. 97-103.
- Iosipescu, Sergiu, „Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească”, în *Constituirea statelor feudale românești*, editor Nicolae Stoicescu, București, 1980, pp. 41-95.
- Iosipescu, Sergiu, „Contribuții la istoria domniei principelui Radu I și a alcătuirii teritoriale a Țării Românești în secolul al XIV-lea”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), XXVIII (2010), pp. 25-48.

K

Karbić, Damir, „Defining the Position of Croatia during the Restoration of Royal Power

- (1345-1361)", în ...The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways: *Festschrift in Honor of János M. Bak*, editori Balázs Nagy, Márcell Sebök, Budapest, 1999, pp. 520-526.
- Kelly, Samantha, *The New Solomon: Robert of Naples (1309-1343) and Fourteenth Century Kingship*, Leiden-Boston-Köln, 2003.
- Klaniczay, Gábor, *Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe*, Cambridge, 2000.
- Korać, Dušan, „Mount Athos under the Rule of Stephen Dushan", *Serbian Studies* (Chapel Hill, NC), VIII (1994), pp. 71-86.
- Korobeinikov, Dimitri A., „Diplomatic Correspondence between Byzantium and the Mamluk Sultanate in the Fourteenth Century", *Al-Masaq* (New York), XVI (2004), pp. 53-74.
- Kosztá, László, „Remeték a 11. századi Magyarországon" [Eremiti în Ungaria secolului al XI-lea], *Aetas* (Szeged), XXIII (2008), 1, pp. 42-55.
- Kovács, András W., „Szécsényi Tamás erdélyi vajda familiárisairól" [Asupra familiarelor lui Toma Szécsényi, voievod al Transilvaniei], *Erdélyi Múzeum* [Muzeul Ardelean] (Kolozsvar), LXVII (2005), pp. 78-85.
- Kovács, András W., „Voievozii Transilvaniei în perioada 1344-1359", în *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneşan*, editori Rudolf Gräf, Dumitru Ţeicu, Adrian Magina, Cluj-Napoca, 2011, pp. 37-65.
- Kristó, Gyula, „Károly Róbert családja" [Familia lui Carol Robert], *Aetas* (Szeged), XX (2005), 4, pp. 14-28.
- Kropf, Lajos, „Az aversai gyilkosság" [Asasinatul de la Aversa] (I-III), *Erdélyi Múzeum* [Muzeul Ardelean] (Kolozsvar), XIII (1896), 3, pp. 97-111; 4, pp. 163-177; 5, pp. 211-228.
- Krstić, Aleksandar, „The Rival and Vassal of King Charles-Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanijć", *Banatica* (Reşita), XXVI (2016), pp. 33-51.

L

- Laiou, Angeliki E., „Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: The Background to the Anti-Turkish League of 1332-1334", *Speculum* (Cambridge), XLV (1970), pp. 374-392.
- Lala, Etleva, *Regnum Albaniae, the Papal Curia and the Western Visions of a Border Nobility* (teză de doctorat), Budapest (CEU), 2008.
- Lapedatu, Alexandru, „Marghita Doamna Negrului Voivod", în *Idem, Un mănunchi de cercetări istorice*, Bucureşti, 1915, pp. 5-15.
- Lapedatu, Alexandru, „Cum s-a alcătuit tradiţia naţională despre originile Ţării Româneşti", *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* (Cluj), II (1923), pp. 289-312.
- Lascaris, [Mihailo] Michel, „Le patriarchat de Pec a-t-il été reconnu par l'Eglise de Constantinople en 1375?", în *Melanges Charles Diehl*, I, Paris, 1931, pp. 171-175.
- Laurent, Vitalien, „L'archevêque de Pec et le titre de patriarche après l'union de 1375", *Balkanica* (Bucarest), VII (1944), pp. 303-310.
- Laurent, Vitalien, „L'assaut avorté de la Horde d'Or contre l'Empire byzantin", *Revue des*

- Études Byzantines* (Paris), XXIII (1960), pp. 145-162.
- Lăzărescu, Emil, „Despre relațiile lui Nicolae Alexandru Voievod cu ungurii”, *Revista Istorică* (București), XXXII (1946), [1-12], pp. 115-139.
- Lăzărescu, Emil, „Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească (până la 1385)” (I), *Romanoslavica* (București), XI (1965), pp. 237-285.
- Lucherini, Vinni, „The Journey of Charles I, King of Hungary, from Visegrád to Naples (1333): Its Political Implications and Artistic Consequences”, *Hungarian Historical Review* (Budapest), II (2013), 2, pp. 341-362.

M

- Madgearu, Alexandru, „Istoria unei confuzii: Ordessos–Argessis–Argedava–Argeș”, în *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic*, editor Denis Căprăroiu, Târgoviște, 2011, pp. 139-146.
- Madgearu, Alexandru, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)*, Târgoviște, 2014.
- Magnani, Matteo, „The Crusade of Amadeus VI of Savoy between History and Historiography”, în *The Italian Peninsula and Europe's Eastern Borders. 1204-1669 (=Eastern and Central European Studies, I)*, editori Iulian Mihai Damian, Ioan-Aurel Pop, Mihailo Popović, Alexandru Simon, New York-Oxford–Basel-Frankfurt-am-Main-Wien, 2012, pp. 215-236.
- Makkai, László, *A Milkói (Kún) püspökség és népei* [Episcopia Milkoviei (Cumaniei) și populația sa], Debrecen, 1936.
- Maksimović, Ljubomir, „Was Simonis die fünfte Gemahlin von König Milutin?“, în *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit*, editor Werner Seibt, Wien, 1996, pp. 115-120.
- Malamut, Elisabeth, „Les reines de Milutin”, *Byzantinische Zeitschrift* (München), XCIII (2000), 2, pp. 490-507.
- Mantelli, Luca, „Idea di crociata e «fattore tartaro» nelle pagine di Giovanni Villani”, în *I fiorentini alle crociate: guerre, pellegrinaggi e immaginario orientalistico a Firenze tra Medioevo ed età moderna*, editori Silvia Agnoletti, Luca Mantelli, Firenze, 2013, pp. 170-196.
- Mariencescu, Atanasie, *Negru Vodă și epoca lui* (extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a II-a, XXXI), București, 1909.
- Matanov, Hristo, „Parents serbes et byzantins du tsar Ivan Alexandre. Quelques questions non élucidées des liens dynastiques dans les Balkans au XIVe siècle”, *Études Balkaniques* (Sofia), XVI (1980), 4, pp. 104-117.
- Maxwell, Kathleen, *Between Constantinople and Rome: An Illuminated Gospel Book (Paris gr. 54) and the Union of Churches*, Farnham, 2014.
- Mihaljičić, Rade, *Kraj srpskog carstva* [Sfârșitul Imperiului Sârb], Beograd, 1975.
- Mikulka, Jaromir, „Zur Frage nach Kaiser Karls IV. Slawentum und zum slawischen Programm seiner Politik”, *Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus* (Göttingen), IV (1980), pp. 173-185.
- Minea, Ilie, „Relațiile politice dintre Țara Românească și Ungaria pe timpul lui Ludovic I”, *Convorbiri Literare* (București-Iași), XLIV (1910), 10, pp. 1121-1140.

- Minea Ilie, „Cherana sau Cherața?”, *Cercetări Istorice* (Iași), I (1925), pp. 412-414.
- Minea, Ilie, „Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol-Robert (noiembrie 1330)”, *Cercetări Istorice* (Iași), V-VII (1929-1931), pp. 324-343.
- Mladjov, Ian S.R., „The Bulgarian Prince and would-be Emperor Lodovico”, *Bulgaria Mediaevalis* (Sofia), II (2011), pp. 603-618.
- Moga, Ioan, „Țara, Districtul și Plaiul Loviștei”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), VII (1936-1938), pp. 656-668.
- Moga, Ioan, „Marginea, Ducatul Amlășului și scaunul Săliștei”, în *Omagiu lui Ioan Lupăș la împlinirea vârstei de 60 de ani, August 1940* [editor Ioachim Crăciun], București, 1943, pp. 569-607.
- Möhlenkamp, Renate, „Ex czeretensi civitate: Randnotizen zu einem in Vergessenheit geratenes Dokument”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D Xenopol* (Iași), XIX (1982), pp. 105-130.
- Mureșan, Dan <Ioan>, „Philothée Ier Kokkinos, le métropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre”, în *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală*, II, editori Emilian Popescu, Mihai Cățoi, Galați, 2010, pp. 335-406.

N

- Nagy, Balázs, „Royal Summits in and around Buda”, în *Medieval Buda in Context* (=Brill's Companions to European History, X), editori Balázs Nagy, Martyn Rady, Katalin Szende, András Vadas, Leiden-Köln-Boston, 2016, pp. 345-365.
- Năstase, Dumitru, „Le Mont Athos et la politique du Patriarcat de Constantinople de 1355 à 1375”, *Symmeikta* (Thessaloniki), III (1979), pp. 121-177.
- Năstase, Dumitru, „Sfințirea mănăstirii Argeș și cruciada antiotomană”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București-Brăila), XXX (2012), pp. 77-118.
- Năsturel, Petre Ș., „Aperçu critique des rapports de la Valachie et du Mont Athos des origines au début du XVe siècle”, *Revue des Études Sud-Est Européennes* (Bucarest), II (1964), 1-2, pp. 93-126.
- Năsturel, Petre Ș., „Vers une datation sur preuve des fresques byzantines de Curtea de Argeș”, în *România în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin)*. Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei, editori Dumitru Țeicu, Ionel Căndea, Brăila, 2008, pp. 417-427.
- Neamțu, Vasile, *Istoria orașului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Iași, 1997.
- Nenadović, Slobodan, *Dušanova zadužbina: Manastir Svetih Arhandela kod Prizrena/ Monastère des saints archanges près de Prizen fondation de l'empereur Dusan* (=Spomenik [Monument]), NS, XVIII), Beograd, 1967.
- Nicol, Donald M., *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c.1295-1383*, Cambridge, 1996.
- Nicolaescu, Stoica, „Domnia lui Alexandru Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrân. 1431-1435”, *Revista de Istorie, Arheologie și Folclor* (București), XVI (1922), pp. 225-270.
- Novak, [Grga] Gregorio, „L'alleanza veneto-serba nel sec. XIV”, *Archivio Veneto-Tridentino* (Venezia), VIII (1925), pp. 1-39.

O

Onciul, Dimitrie, „Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui” [I-V], *Convorbiri Literare* (Iași-București), XXXV (1901), 11, pp. 1010-1035; XXXVI (1902), 1, pp. 27-53; 8, pp. 716-753; XXXVII (1903), 1, pp. 16-30; 3, pp. 209-231.

Onciul, Dimitrie, „În cheștiunea Bisericeii Domnești dela Curtea de Argeș”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), IX (1916), pp. 49-70.

Onciul, Dimitrie, „Anul morții marelui Basarab voievod”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), X-XVI (1917-1923), pp. 101-104.

Ormond, W. Mark, *Edward III*, London-New Haven, 2011.

P

Pall, Francisc, „Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448”, *Studii. Revista de Istorie* (București), XVI (1963), 5, pp. 1049-1072.

Pall, Francisc, „Encore une fois sur le voyage diplomatique de Jean V Paléologue en 1365-1366”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, IX (1971), 3, pp. 535-540.

[Panaiteescu, P<etre>. P.] Grecu, Al., „Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Ragusa (secolele XV-XVIII)”, *Studii. Revista de Istorie* (București), II (1949), 4, pp. 105-124.

Panaiteescu, P[etre.] P., *Mircea cel Bătrân*, ediție Gheorghe Lazăr, București, 2000.

Panou, Nikos, „Greek-Romanian Symbiotic Patterns in the Early Modern Period: History, Mentalities, Institutions” (I-II), *The Historical Review* (Athens), III (2006), pp. 71-110; IV (2007), pp. 59-104.

Papacostea, Șerban, „Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Âge”, *Revue Roumaine d'Histoire* (Bucarest), IV (1965), 1, pp. 15-24.

Papacostea, Șerban, „Întregiri la cunoașterea vieții bisericești a românilor în Evul Mediu (secolul XIV)”, *Biserica Ortodoxă Română* (București), XCIX (1981), 1-2, pp. 107-122.

Papacostea, Șerban, „O întregire documentară la istoria întemeierii Moldovei”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol* (Iași), XXI (1984), pp. 111-117.

Papacostea, Șerban, „Domni români și regi angevini: înfruntarea finală (1370-1382)”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol* (Iași), XXIII (1986), pp. 571-581.

Papacostea, Șerban, „Byzance et la création de la Métropole de Moldavie”, *Études Byzantines et Post-Byzantines* (Bucarest), II (1991), pp. 133-150.

Papacostea, Șerban, „Moldova începuturilor între regii Ungariei și Poloniei”, *Revista Istorică* (București), NS, IX (1998), 5-6, pp. 425-429.

Papacostea, Șerban, „Prima unire românească. Voievodatul de Argeș și Țara Severin”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), XXVIII (2010), pp. 9-24.

Papacostea, Șerban, „Moldova: desăvârșirea unui stat, Țara de Sus și Țara de Jos”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București), XXIX (2011), pp. 9-25.

Pataki, József, *Anjou királyaink és a ket roman vajdaság* [Regii angevini și cele două voievoodate românești], Kolozsvár, 1944.

Patlagean, Evelyne, „La conquête de l'empire grec dans un projet de croisade adressé à Philippe VI de Valois en 1332”, în *Studi sulle società e le cultura del Medioevo per Girolamo*

- Arnaldi*, editori Ludovico Gatto, Paola Supino Martino, II, Firenze, 2002, pp. 455-469.
- Paulová, Milada, „L'idée cyrillo-methodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère slave de Prague”, *Byzantinoslavica* (Prague), XI (1950), 2, pp. 174-186.
- Paviot, Jacques, [„Recenzie la *Songe du Viel Pelerin*, ediție Joël Blanchard, Antoine Calvet, Didier Kahn, I-II, Genève, 2015], *Francia* (Paris), XLIII (2016), 2, pp. [1-13] (online).
- Petkov, Kyril, „The Rotten Apple and the Good Apples: Orthodox, Catholics, and Turks in Philippe de Mézières' Crusading Propaganda”, *Journal of Medieval History* (New York), XXIII (1997), 3, pp. 255-270.
- Petrovitch, Nicolas, „La reine de Serbie Hélène d'Anjou et la Maison de Chaources”, *Crusades* (Farnham), XIV (2015), pp. 167-182.
- Philippi, Paul, „Rückwirkungen der Adelsgesetzgebung unter Ludwig dem Großen (1351) auf die siebenbürgische Gruppen-autonomie: eine Hypothese”, în *Gruppenautonomie in Siebenbürgen: 500 Jahre siebenbürgisch-sächsische Nationsuniversität*, editor Wolfgang Kessler, Köln-Wien-Weimar, 1990, pp. 131-144.
- Philippi, Paul, „800 Jahre *Ecclesia Theutonicorum Ultrasilvanorum*”, în *800 Jahre Kirche der Deutschen in Siebenbürgen*, editor Thomas Nägler, Innsbruck, 1991, pp. 15-40.
- Pippidi, Andrei, „La originile Țării Românești”, *Revista Istorică* (București), NS, XIX (2008), 1-2, pp. 5-20.
- Pippidi, Andrei, „Despre Dan voievod: Rectificări cronologice și genealogice”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București-Brăila), XXXI (2013), pp. 47-96.
- Privatric, Srđan, „*Partitio Romaniae* and *Partitio Imperii*: Stefan Dušan and Ivan Alexander in the Byzantine Civil War of 1341-1354”, *Annuaire de l'Université de Sofia St. Kliment Ohridski*, XCV (2006 [2010]), pp. 89-99.
- Privatric, Srđan, „Ulazak Stefana Dušana u cartsvo” [Intrarea lui Ștefan Dušan în Imperiu], *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* [Lucrările Institutului de Studii Bizantine] (Beograd), XLIV (2007), 1-2, pp. 381-409.
- Pop, Ioan-Aurel, „Un privilegiu regal solemn de la 1366 și implicațiile sale”, *Mediaevalia Transilvanica* (Satu-Mare), I (1997), 1-2, pp. 69-86.
- Pop, Ioan-Aurel, „Adunarea generală a stărilor Transilvaniei din mai 1355”, *Mediaevalia Transilvanica* (Satu-Mare), II (1998), 1, pp. 61-70.
- Pop, Ioan-Aurel, „Numele din familia regelui Matia Corvin: de la izvoarele de epocă la istoriografia contemporană”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București-Brăila), XXVI (2008), pp. 111-138.
- Pop, Ioan-Aurel, „Rolul romanității românilor în conștiința medievală”, în *Clio în oglindiri de sine. Academicianului Alexandru Zub omagiu*, editor Gheorghe Cliveti, Iași, 2014, pp. 307-320.
- Pop, Ioan-Aurel, „Dati veneziani sull'Europa centro-orientale all'inizio del XVI”, în *Dal cuore dell'Europa. Omaggio al professore Cesare Alzati per il compimento dei 70 anni*, editori Ioan-Aurel Pop, Ovidiu Ghitta, Ioan Bolovan, Ana Victoria Sima, Cluj-Napoca, 2015, pp. 57-67.
- Popa, Radu, „Zur kirchlichen Organisation der Rumänen in Nordsiebenbürgen im Lichte des patriarchalischen Privilegiums von 1391”, *Ostkirchliche Studien* (Würzburg), XXIV (1975), 4, pp. 309-327.

R

- Radojičić, Djordje Sp., „*Bulgaralbanitoblachos et Serbalbanitobulgaroblachos, deux caractéristiques ethniques du Sud-Est européen des XIVe et XVe siècles: Nicodim de Tismane et Grégoire Camblak*”, *Romanoslavica* (București), XIII (1966), pp. 77-79.
- Rácz, György, „The Congress of Visegrád in 1335: Diplomacy and Representation”, *Hungarian Historical Review* (Budapest), II (2013), 2, pp. 261-287.
- Rásonyi, László, „Contributions à l’histoire des premières cristallisations d’état des Roumains. L’origine des Basarabas”, *Archivum Europae Centro-Orientalis* (Budapest), I (1935), 1-4, pp. 221-253.
- Rigo, Antonio, „Le Mont Athos entre le patriarche Jean XIV Calécas et Grégoire Palamas (1344-1346)”, în ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ. *Mélanges offerts à Mirjana Živojinović*, editori Dejan Dželebdžić, Bojan Miljković, I, Beograd, 2015, pp. 259-284.

S

- Sacerdoțeanu, Aurelian, „Mormântul de la Argeș și zidirea bisericii domnești”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București), XXVIII (1935), pp. 49-57.
- Salamon, Maciej, „Ladislaus von Oppeln: ein schlesischer Herzog zwischen der katholischen und der orthodoxen Welt”, în *Medieval Christian Europe: East and West. Traditions, Values Communications*, editori Vassil Gjuzelev, Anisava Miltenova, Sofia, 2002, pp. 518-527.
- Sălăgean, Tudor, „Relațiile internaționale în sud-estul Europei în primul sfert al secolului al XIV-lea”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia* (Cluj-Napoca), XLI (1996), 1-2, pp. 135-152.
- Sălăgean, Tudor, *Un voievod al Transilvaniei: Ladislau Kán (1294-1315)*, Cluj-Napoca, 2007.
- Simić-Lazar, Draginja, „Sur une datation des fresques de l’église de Saint-Nicolas de Curtea de Argeș (Roumanie)”, *Matica Srpska* (Novi Sad), XXXIX (2011), pp. 9-40.
- Spinei, Victor, „La signification des ethnonymes des Daces et des Gètes dans les sources byzantines des Xe-XVe siècles”, *Études Byzantines et Post-Byzantines* (Bucarest), II (1991), pp. 115-131.
- Sroka, Stanisław, „A Hungarian-Galician Marriage at the Beginning of the Fourteenth Century?”, *Harvard Ukrainian Studies* (Cambridge, MA), XVI (1992), 3-4, pp. 261-268.
- Sroka, Stanisław, „Kim była pierwsza żona Władysława Opolczyka?” [Cine a fost prima soție a lui Vladislav de Oppeln?], în *Cracovia-Polonia-Europa: studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej* [Cracovia-Polonia-Europa: Festschrift Jerzy Wyrozumski la împlinirea a 65 de ani de viață și 40 de ani de carieră academică], editor Waldemar Bukowski, Kraków, 1995, pp. 455-463.
- Soulis, George C., *The Serbs and Byzantium during the Reign of Emperor Stephen Dusan (1331-1355) and his Successors*, Washington, DC, 1984 [1966].
- Steindorff, Ludwig, „Zar Stefan Dušan von Serbien”, în *Die Blüte der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*, editor Marc Löwener, Wiesbaden, 2004, pp. 183-203.

- Steinherz, Samuel, „Die Beziehungen Ludwigs I. von Ungarn zu Karl IV (1358-1373)” (I-II), *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (Wien-Innsbruck), VIII (1887), pp. 219-257; IX (1888), pp. 529-637.
- Stahl, Paul-Henri, „Les noms des princes roumains”, *Revue des Études Roumaines* (Paris), XVII-XVIII (1993-1994), pp. 129-154.
- Stouraitis, Ioannis, „Jihād and Crusade: Byzantine Positions towards the Notions of Holy War”, *Byzantina Symmeikta* (Athens), XXI (2011), pp. 11-63.
- Sykora, Jan, „Pозиția internațională a Moldovei în timpul lui Lațcu: lupta pentru independență și afirmare pe plan extern”, *Revista de Istorie* (București), XXIX (1976), 6, pp. 1135-1151.
- Szende, László, *Piast Erzsébet és udvara (1320-1380)* [Elisabeta Piast și curtea ei (1320-1380)] (teză de doctorat), Budapest (ELTE), 2008.

T, Т

- Tadin, Marin, „L’origine et la signification de la particule *Iω* dans le titre honorifique des princes de Bulgarie, de Serbie (méridionale), de Valachie et de Moldavie”, *Cyrrillomethodianum* (Thessaloniki), IV (1977), pp. 172-196.
- Tafrali, Orest, „Monuments byzantins de Curtea de Argeș”, *Bulletin de l’Institut Archéologique Bulgare* (Sofia), IV (1926-1927), pp. 236-260.
- Takács, Miklós, „Sächsische Bergleute im mittelalterlichen Serbien und die sächsische Kirche von Novo Brdo”, *Südost-Forschungen* (München), L (1991), pp. 31-60
- Theodorescu, Răzvan, „Implications balkaniques aux débuts de la Métropole de Moldavie: une hypothèse”, *Revue Roumaine d’Histoire* (Bucarest), XXV (1986), 3, pp. 267-286.
- Томов, Тома, „Към въпроса за Велбъждката битка” [În problema bătăliei de la Velbujd], *Ана-мнеза* [Memoria] (Sofia), I (2006), 3, pp. 34-48.
- Tudorie, Ionuț-Alexandru, „Le schisme arsenite (1265-1310): entre *akribeia* et *oikonomia*”, *Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta* [Lucrările Institutului de Studii Bizantine] (Beograd), XLVIII (2011), pp. 133-175.
- Turcuș, Șerban, *Sinodul general de la Buda (1279)*, Cluj-Napoca, 2001.
- Tyerman, Christopher, „Philip VI and the Recovery of the Holy Land”, *The English Historical Review* (London), C (1985), pp. 25-52.
- Țeicu, Dumitru, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Timișoara, 2007.
- Crângaci-Țiplic, Maria – Țiplic, Ioan Marian, „The Southern Transylvania in the 13th Century: A Border between Catholic Space and Non-Catholic Space”, în *ArhIn*, I. *Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortification*, editori Ioan Marian Țiplic, Maria Crângaci-Țiplic, Sibiu, 2016, pp. 131-154.

U

- Uzelac, Aleksandar, „Srbija i Mamelučki Egipat tokom XIII i XIV veka [Serbia și Egiptul Mameluc în secolele XIII-XIV], *Beogradski Istorijski Glasnik* [Revista Istorică a Belgradului], IV (2013), pp. 23-37.

Uzelac, Aleksandar, „Atlamiš – kumanski car iz Srpske Aleksandride” [Atlamus, împărat cuman, în varianta sârbă a *Alexandriei*], în *Spomenica dr Tibora Živkovića*, editor Srđan Rudić, Beograd, 2016, pp. 221-228.

V, W

Vásáry, István, „Nagy Lajos tatár hadjáratai” [Campaniile tătărești ale lui Ludovic cel Mare], *Studia Caroliensia* (Budapest), V (2006), 3-4, pp. 17-30.

Veldtrup, Dieter, *Frauen um Herzog Ladislaus (†1401): Opperherzoginnen in der dynastischen Politik zwischen Ungarn Polen und dem Reich*, Warendorf, 1999.

Wertner, Mór, „Szécsényi Tamás erdélyi vajda (1299-1354) [Toma Szécsényi, voievodul Transilvaniei (1294-1354)]”, *Erdélyi Múzeum* [Muzeul Ardelean] (Kolozsvár), X (1893), pp. 119-134.

Veszprémy, László, „Some Remarks on Recent Hungarian Historiography of the Crusade of Nicopolis (1396)”, în *The Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*, editori Zsolt Hunyadi, József Laszlovszky, Budapest, 2001, pp. 223-230.

Winter, Eduard, „Die Luxemburger in der Ostpolitik der päpstlichen Kurie im 14. Jahrhundert”, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller Universität* (Jena), VII (1957-1958), pp. 81-87.

Vojvodić, Dragan, „Serbian Art from the Beginning of the 14th Century till the Fall of the Nemanjić State”, în *Byzantine Heritage and Serbian Art*, editori-generalii Ljubomir Maksimović, Jelena Trivan, I. *Sacral Art of the Serbian Lands in the Middle Ages*, editori Dragan Vojvodić, Danica Popović, Belgrade, 2016, pp. 271-298.

de Vries, Wilhem, „Die Päpste von Avignon und der christliche Osten”, *Orientalia Christiana Periodica* (Roma), XXX (1964), pp. 85-128.

X

Xenopol, A[lexandru]. D[imitrie]., „Lupta dintre Drăculești și Dănești”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București), seria a II-a, XXX (1907), pp. 183-272.

Z

Zachariadou, Elizabeth A., „John VII (alias Andronicus) Palaeologus”, *Dumbarton Oaks Papers* (Washington DC), XXXI (1977), pp. 339-342.

Zsoldos, Attila, *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években* [O afacere de familie. Conflictul dintre Béla al IV-lea și regele tânăr Ștefan <al V-lea>] din anii 1260], Budapest, 2007.

Živojinović, Mirjana, „La frontière serbo-byzantine dans les premières décennies du XIVe siècle”, în *Byzantium and Serbia in the 14th Century*, editori Eutyhia Papadopoulou, Dora Dialeti, Athens, 1996, pp. 57-66.